

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 29

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Коркоц Олександр Миколайович – кандидат економічних наук.

Члени редколегії видання:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, доцент.

Верхоглядова Наталія Ігорівна – доктор економічних наук, професор.

Войт Сергій Миколайович – доктор економічних наук.

Гулей Анатолій Іванович – доктор економічних наук.

Князева Олена Альбертівна – доктор економічних наук, професор.

Коваленко Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Миронова Лариса Геннадіївна – доктор економічних наук.

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, професор.

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор.

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки.

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор.

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор.

Катерина Нацвлішвілі – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 7 жовтня 2016 року № 1222

Рекомендовано до поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 3 від 25.03.2019 року)

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ SCIENTOMETRIC RESEARCHES IN ECONOMICS

У статті розглянуто наукометричні дослідження в економіці. У науковій діяльності важливе місце посідає наукометрія, тобто такий напрям досліджень, що вивчає когнітивні комунікації в науці за частотою цитування наукових робіт та їхніх авторів. Завдання світових наукометричних баз полягає в дослідженні публікаційної активності та цитованості авторів наукових праць. Виділяють такі методи наукометричних досліджень, як статистичний метод, метод підрахунку кількості публікацій, метод «цитат-індексу», метод «індекс Хірша» («h-індекс»), метод «імпаکت-фактору», метод «контент-аналізу», тезаурусний метод та сленговий метод. Основними глобальними системами, розглянутими як інструменти аналізу якості та продуктивності наукової діяльності країн, організацій та окремих вчених у світовому масштабі, є бази даних «Web of Science» компанії «Thomson Reuters» (США) і «Scopus» видавництва «Elsevier» (Голландія).

Ключові слова: наукометрія, дослідження, економіка, бази даних, «Scopus».

деятельности важное место занимает наукометрия, то есть такое направление исследований, которое изучает когнитивные коммуникации в науке по частоте цитирования научных работ и их авторов. Задавание мировых наукометрических баз данных заключается в исследовании публикационной активности и цитируемости авторов научных трудов. Выделяют такие методы наукометрических исследований, как статистический метод, метод подсчета количества публикаций, метод «цитат-индекса», метод «индекс Хирша» («h-индекс»), метод «импакт-фактора», метод «контент-анализа», тезаурусный метод и сленговый метод. Основными глобальными системами, рассмотренными как инструменты анализа качества и производительности научной деятельности стран, организаций и отдельных ученых в мировом масштабе, являются базы данных «Web of Science» компании «Thomson Reuters» (США) и «Scopus» издательства «Elsevier» (Голландия).

Ключевые слова: наукометрия, исследование, экономика, базы данных, «Scopus».

УДК 330.8

Лопя Л.В.

аспірант кафедри фінансів і підприємництва
Сумський державний університет

В статье рассмотрены наукометрические исследования в экономике. В научной

The article deals with scientometric research in economics. In scientific activity, an important place is given to scientometrics, it is the direction of research that studies cognitive communications in science on the frequency of citation of scientific works and their authors. Scientometrics are used as the absolute basis for assessing the implementation and financing of various scientific units (institutes, teams, individuals). The task of science-centered databases is the study of the publication activity and the citation of the authors of scientific works. There are several methods of scientometric research: statistical method, "citation-index" method counting the number of publications, "index Hirsch" ("h-index") method, method of "impact factor", method of "content analysis", thesaurus method and slang method. Web of Science of Thomson Reuters (USA) publishing house and Scopus database of Elsevier (the Netherlands) publishing house are the main global systems considered as tools for analyzing the quality and productivity of scientific activities of countries, organizations and individual scientists on a global scale. Web of Science combines 6 databases: Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index, Conference Proceedings, and Citation Index. To assess the quality of articles, Web of Science uses the impact factor. Impact factor is a formal numerical indicator of the importance of a scientific journal, calculated annually by Web of Science and published in the Journal Citation Report. Data provided by the journals are the source of two different types of information, thematic information and analytical information obtained through the use of bibliometric methods includes quantitative indicators of publication activity and citation of authors, organizations, cities, countries and journals. Scientometric analysis used to assess the effectiveness of scientific activity is an important factor in the integration of education and science. This indicates that scientometric data, used to assess the effectiveness of scientific activity, is an important factor in the integration of education and science.

Key words: scientometrics, research, economics, databases, Scopus.

Постановка проблеми. XXI століття – це час бурхливого розвитку інформаційних та комунікаційних технологій і накопичення значних масивів інформації, тому виникає питання того, як правильно дослідити отримані дані та зорієнтуватися в них. Саме ці фактори стали причинами виникнення такої нової науки, як наукометрія. Мета наукометричних досліджень полягає в демонстрації розвитку наукового напряму, оцінюванні його актуальності, потенційних можливостей, законів формування інформаційних потоків та поширенні наукових ідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням наукометричних методів дослідження

в економіці займалися С. Гарнад, Дж. Гірш, С. Лі, В.Т. Бусел, Н.М. Рідей, С.Г. Кормщикова, В.О. Кірілова та інші вчені.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення наукометричних методів дослідження в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час оцінювання результативності наукової діяльності важливу роль відіграє наукометрія, тобто такий напрям досліджень, що вивчає когнітивні комунікації в науці за частотою цитування наукових робіт та їхніх авторів. Завданням наукометричних баз даних є дослідження публікаційної активності та цитованості авторів наукових праць.

С.Г. Кормщикова виділяє такі методи.

1) Статистичний метод – це метод, що використовує як наукометричні показники всі вимірювачі, окрім числа публікацій, посилань та окремих слів. Натомість він враховує число вчених, журналів, замовлень на річні комплекти журналів в бібліотеках та інформаційних центрах.

2) Метод підрахунку кількості публікацій – це метод, що вимірює число наукових продуктів, під якими тут розуміються книги, статті, звіти тощо. Іноді різні джерела мають різну вагу.

3) Метод «цитат-індексу» – це метод, що базується на обов'язковості посилань на використану літературу в наукових публікаціях, в основі якого лежить наукометричний індикатор «число цитат або посилань». Він складається з декількох частин. Основну частину індексу становить показник посилань, який дає змогу встановити, хто цитує певну роботу цього автора. Назва роботи, прізвища й адреси всіх авторів можна знайти в покажчику джерел, що є другою частиною індексу. Третя частина індексу дає змогу знайти авторів, у заголовках робіт яких зустрічається конкретне слово. Нарешті, остання частина індексу містить результати бібліометричного аналізу, що охоплює індекс цитування журналів.

4) Метод «індекс Хірша» («h-індекс») – це альтернатива класичному індексу цитування, заснована на кількості публікацій автора та числі цитування цих публікацій.

5) Метод «імпакт-фактору» – це метод, що визначає інформаційну цінність наукових журналів. Він показує те, скільки в середньому цитується кожна опублікована в журналі стаття протягом двох наступних років після виходу.

6) Метод «контент-аналізу» – це метод, що полягає у зведенні цього тексту до обмеженого набору певних елементів (слів, рідше – пропозицій), які потім піддаються підрахунку та аналізуванню.

7) Тезаурусний метод – це метод, що приділяє увагу змістовному аналізу термінів для відбору серед публікацій текстів, релевантних запиту.

8) Сленговий метод – це метод, що ґрунтується на ймовірнісних уявленнях та є статичним. Як результат розвитку методу «контент-аналізу» та тезаурусного методу сленговий метод спирається, крім того, на традиції статистичної лінгвістики, що вивчає частотний розподіл слів та створила частотні словники [4].

Розподіл журналів за їх цитованістю є можливим в декількох варіантах. Одним з них є розподіл журналів за кількістю посилань на них, іншим – розподіл журналів за кількістю посилань на них, поділений на кількість розміщених у цих журналах публікацій. Кількість посилань – це лише один з індикаторів індивідуального внеску вченого в науку.

Для відстеження цитованості опублікованих статей використовуються індекси (покажчики) цитування або бази даних цитування, за складом включених до них даних індекси відносять до документальних баз даних, а за складом розв'язуваних задач – до аналітичних інформаційно-пошукових систем, що мають широкий спектр застосування. Цільове призначення та використання індексів цитування як інструмента проведення різних наукометричних та бібліометричних досліджень широко відображене в зарубіжній літературі.

Основними глобальними системами, розглянутими як інструменти для аналізу якості та продуктивності наукової діяльності країн, організацій та окремих вчених у світовому масштабі, є бази даних “Web of Science” компанії “Thomson Reuters” (США) і “Scopus” видавництва “Elsevier” (Голландія). “Elsevier” є провідним у світі комерційним видавцем науково-технічної інформації, випускає більше 2 000 наукових журналів та надає доступ до 11,55 млн. наукових статей на своєму електронному інтернет-порталі “Science Direct” [1, с. 728]. “Elsevier” обслуговує науковими даними близько 4 500 організацій та університетів зі 180 країн світу. Передплатниками продуктів компанії “Elsevier” є науково-дослідні центри по всьому світі (університети, бібліотеки, міністерства й відомства), а також приватні корпорації Європи, Америки та Азії.

За географічним охопленням “Scopus” є універсальною базою даних, серед проіндексованих назв 47% видаються у Західній Європі, 33% – у Північній Америці, 9% – в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, 5% – у Східній Європі (зокрема, близько 300 російських, 39 білоруських та 37 українських назв журналів), по 2% – в Австралії та Океанії, Африці та Південній Америці [1, с. 733].

Основною мовою публікацій, відображених у “Scopus”, є англійська (більше 82% публікацій), 3,5% складають публікації німецькою мовою, 2,4% – французькою, 2,2% – китайською, близько 2% – російською. Решта мов (японська, іспанська, італійська, польська, португальська тощо) в сумі складають приблизно 8% [1, с. 735].

Ступінь відповідності журналів розглядається або експертами незалежної Консультаційної ради з формування контенту “Content Selection and Advisory Board” (далі – Експертна рада), як це відбувається під час відбору журналів у “Scopus”, або співробітниками компанії, тобто редакторами “Thomson Reuters”, як це відбувається під час відбору журналів у “Web of Science”.

Експертна рада “Scopus” складається з фахівців з предметних галузей, охоплених ресурсом, а також інформаційних та бібліотечних фахівців з різних країн світу. Експерти з предметних галузей, які є носіями англійської мови, несуть основну відповідальність за відбір журналів.

Рішення про включення нових назв видань до "Scopus" (та виключення назв видань, які перестали задовольняти вимогам "Scopus") приймаються щорічно. Кінцевою датою подачі науковцями запитів на включення нової назви видання до "Scopus" для індексації у наступному році є 1 вересня щороку. Видання, прийняті до включення у базу даних, з'являються у "Scopus" на початку року, наступного після прийняття запиту на включення.

Для отримання інформації щодо видання, запропонованого для індексації у "Scopus", експерти Експертної ради використовують дані про видання із запиту на включення, матеріали англomовного сайту видання (якщо такий є) та дані каталогу періодичних видань "Ulrich's Periodicals Directory" [1, с. 739].

Всі журнали, яким було відмовлено після експертизи, «виключені умовно» ("reject conditional"), тобто можуть бути заявлені повторно після виправлення недоліків, на які вказали їм експерти. Експерти також можуть вказувати період, який дається журналу на внесення змін. Причини відмов можуть бути різними. Значна частина відмов стосується якості представленої інформації (анотацій, сайтів, посилань) англійською мовою та в романському алфавіті. Короткі, неінформативні анотації журналів є основною причиною відмов.

"H-індекс" («індекс Гірша») – наукометричний показник, запропонований у 2005 році американським фізиком Хорхе Гіршем з університету Сан-Дієго, Каліфорнія. «Індекс Гірша» є кількісною характеристикою продуктивності вченого, групи вчених, університету або країни загалом, заснованою на кількості публікацій та кількості цитувань цих публікацій [6, с. 53].

"Web of Science" – авторитетна міжнародна реферативно-бібліографічна база даних наукового цитування, що функціонує на платформі "ISI Web of Knowledge". База розроблена американським Інститутом наукової інформації, власником є компанія "Thomson Reuters". "Web of Science" об'єднує 6 баз даних, таких як "Science Citation Index Expanded", "Social Sciences Citation Index", "Arts & Humanities Citation Index", "Conference Proceedings Citation Index", "Index Chemicus", "Current Chemical Reactions" [3, с. 23].

1) "Science Citation Index Expanded" об'єднує понад 8 300 провідних журналів зі 150 дисциплін з 1900 року.

2) "Social Sciences Citation Index" об'єднує більше 4 500 журналів в 50 галузях соціальних наук, а також 3 500 з провідних науково-технічних журналів світу з 1956 року.

3) "Arts & Humanities Citation Index" об'єднує більше 2 300 гуманітарних журналів, а також відібрані номери з 6 000 наукових журналів з 1975 року.

4) "Conference Proceedings Citation Index" об'єднує більше 148 тисяч журналів і книг на основі праць, зібраних у двох виданнях, таких як технічні та соціальні науки, гуманітарні науки (з 256 дисциплін).

5) "Index Chemicus" об'єднує більше 2,6 мільйонів статей з 1993 року.

6) "Current Chemical Reactions" об'єднує більше одного мільйона відгуків, до 1986 року (1840–1985 роки).

"Web of Science" включає близько 12 тисяч найбільш впливових журналів зі всього світу, включаючи журнали у відкритому доступі та понад 150 000 матеріалів конференцій.

Ці ресурси не містять повних текстів статей, однак включають посилання на повні тексти першоджерел та списки всіх бібліографічних посилань, що зустрічаються у кожній публікації, і це дає змогу за короткі терміни отримати найповнішу бібліографію з теми, що цікавить.

Визначено повний перелік дисциплін "Web of Science". Отже, його складають сільське господарство, біологічні науки, інженерна, медична та науки про життя, фізичні та хімічні науки, антропологія, юриспруденція, бібліотечні науки, архітектура, танці, музика, кіно й театр [1, с. 121].

У "Web of Science" проіндексовані такі види літератури, як прорецензовані журнали, оригінальні наукові статті, огляди, редакційні статті, хронології, реферати.

Для оцінювання якості статей "Web of Science" використовує «імпакт-фактор». «Імпакт-фактор» – це формальний чисельний показник важливості наукового журналу, який щорічно розраховується "Web of Science" і публікується в журналі "Journal Citation Report". Він показує те, скільки разів у середньому цитується кожна опублікована в журналі стаття протягом двох наступних років після виходу. «Імпакт-фактор» журналів, у яких опубліковані результати наукових досліджень, чинить істотний вплив на оцінювання цих результатів [2, с. 149].

«Імпакт-фактор» дає можливість порівнювати за формальними ознаками різні журнали та дослідницькі групи. «Імпакт-фактор» як наукометричний критерій має такі переваги:

- легкість у розумінні та використанні;
- широке охоплення наукової літератури;
- публічність та легка доступність результатів розрахунку.

Журнали виконують широкий спектр завдань, які загалом під час аналізування дають уявлення про:

- напрями розвитку науки в країні та її досягнення, її конкурентоспроможність і ступінь інтеграції у світове наукове співтовариство;
- публікаційну активність національних авторів та рейтинг наукових організацій країни;

– оцінювання ступеня визнання й рівня національних публікацій у світовій спільноті за даними їх цитування;

– якість журналів країни порівняно зі світовим потоком видань у відповідній предметній галузі тощо.

Коректними та повними ці дані можуть бути лише під час якісного подання [5, с. 229]:

– назви журналу;

– прізвищ авторів;

– адресних відомостей про місце роботи авторів (дані про афіліювання авторів (“author affiliation”));

– пристатейних списків літератури (“References”) в романському алфавіті (латиниці);

– назв статей англійською мовою;

– авторських резюме (анотацій, рефератів) та ключових слів англійською мовою до кожної наукової статті.

Таким чином, буквально всі основні елементи даних (бібліографічні дані) та складові журналу відіграють роль інформаційних індикаторів для оцінювання рівня національної науки, вчених країни, організацій та самих журналів. У систему не включаються повні тексти статей. Прийнятий до системи журнал незалежно від його основної мови поставляється та обробляється тільки за умови наявності повних текстів статей та необхідної англійської бібліографічної інформації (автор, заголовок статті, авторське резюме та ключові слова, адресні дані авторів).

Дані, надані журналами, є джерелом отримання двох різних типів інформації, а саме:

– тематичної інформації, що сприяє отриманню знань про проблематику наукових досліджень, результати яких відображаються в публікаціях вчених країни (сміслова, реферативна складова);

– аналітичної інформації, одержаної на основі застосування бібліометричних методів, що включає кількісні показники публікаційної активності та цитованості авторів, організацій, міст, країн, журналів.

Пропонуючи журнал, заявник повинен підтвердити, що ці вимоги дотримуються, тобто наявні [5, с. 232]:

– авторське резюме англійською мовою;

– рецензування змісту;

– регулярний графік видання журналу;

– ISSN (Міжнародний стандартний номер серійного видання, тобто “International Standard Serials Number”);

– пристатейні списки літератури в романському алфавіті;

– вказівка на сайті журналу про дотримання видавничої етики та відсутності зловживань (недобросовісності) під час видання журналу.

Система розглядає чотири рівні рецензування:

1) огляд головним редактором (найнижчий рівень, що не вважається рецензуванням);

2) відкрите рецензування (рецензент і автор знають один одного);

3) «одностороннє сліпе» рецензування (рецензент знає ім'я автора, автор не знає імені рецензента);

4) «двостороннє сліпе» рецензування (автор і рецензент не знають імен один одного).

Походження членів редакційної ради та авторів має бути географічно різноманітним (міжнародний чи національний склад, не розглядаються видання, редакційна рада яких складається з учених однієї організації (університету, наукової установи тощо)).

Слід дотримуватися чіткої періодичності та регулярності виходу чергових випусків видання (бажано на сайті та/або в журналі розміщувати графік виходу випусків журналу).

Слід дотримуватися якісного оформлення статей. Якщо стаття іншою, не англійською, мовою, то експерт оцінює зміст статті за англійською анотацією, решта – за структурою статті, наявністю ілюстративного матеріалу, що демонструє результати дослідження, таблицями, графіками, поліграфічному оформленню тощо.

Анотація до статті (авторське резюме) покликана виконувати функцію незалежного від статті джерела інформації.

Анотації повинні бути [3, с. 21]:

– інформативними (не містити загальних слів);

– оригінальними (не бути калькою українськомовної анотації з дослівним перекладом);

– змістовними (відображати основний зміст статті і результати досліджень);

– структурованими (слідувати логіці опису результатів у статті);

– англійськими (написані якісною англійською мовою);

– компактними (укладатися в обсяг від 100 до 250 слів).

Анотація повинна викладати істотні факти роботи без перебільшення або містити матеріал, який відсутній в основній частині публікації. Вітається структура анотації, що повторює структуру статті та включає вступ, цілі й завдання, методи, результати, висновок (висновки). Однак предмет, тема, мета роботи зазначаються тоді, коли вони не зрозумілі із заголовка статті; метод або методологію проведення роботи доцільно описувати тоді, коли вони відрізняються новизною або представляють інтерес з точки зору цієї роботи.

Результати роботи описують гранично, точно та інформативно. Наводяться основні теоретичні та експериментальні результати, фактичні дані, виявлені взаємозв'язки та закономірності. При цьому віддається перевага новим результатам та даним, важливим відкриттям, висновкам, які спростовують наявні теорії, а також даним, які, на думку автора, мають практичне значення. Висновки можуть супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами, описаними у статті.

Історичні довідки, якщо вони не становлять основний зміст документа, опис раніше опублікованих робіт і загальновідомі положення, в анотації не наводяться. У тексті анотації слід вживати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових документів, уникати складних граматичних конструкцій, застосовувати значущі слова з тексту статті. Текст анотації повинен бути лаконічним і чітким, вільним від другорядної інформації, зайвих вступних слів, загальних та незначущих формулювань. Скорочення й умовні позначення, крім загальноживаних, застосовують у виняткових випадках або дають їх розшифровку та визначення під час першого вживання в анотації. В анотації не робляться посилання на номер публікації в списку використаних джерел.

Рекомендовано, щоб журнал мав свій власний сайт англійською мовою, на якому має бути представлена повна інформація про журнал, а саме переконливо викладена політика журналу (описані цілі й завдання журналу); надано повний склад редакційної ради із зазначенням країни афіліації (приналежності) кожного члена ради; наявний розділ, присвячений дотриманню журналом редакційної етики; наведено інформацію для авторів, інформацію для передплатників; надано зміст та анотації кожної статті, що оперативно завантажуються на сайт за ступенем виходу чергових випусків журналу; наявна контактна інформація [3, с. 36].

Змістовна частина та оформлення журналу у "Scopus" оцінюються за надісланими на експертизу разом із заявкою (запитується співробітниками "Scopus" після подання заявки) дев'ятьма статтями, а також змістом або за трьома повними випусками журналу.

Для всіх журналів без винятку існують вимоги, які висуваються зарубіжними базами даних до заголовків статей [2]:

– заголовки наукових статей повинні бути інформативними ("Web of Science" розглядає цю вимогу як одну з основних);

– у назвах статей можна використовувати тільки загальноприйняті скорочення;

– у перекладі назв статей на англійську мову не має бути транслітерації з російської чи української мови, крім неперекладних назв власних імен, приладів та об'єктів, що мають власні назви; це також стосується авторських резюме (анотацій) та ключових слів.

Отримання коректних бібліометричних характеристик значною мірою залежить від того, наскільки повно й точно представлені в адресних відомостях авторів назва організації, її адреса, яка як мінімум включає назву міста й країну, а в кращому разі – повну адресу. Всі адресні дані, окрім назви вулиці, повинні бути представлені англійською мовою, зокрема місто й країна. Найменування вулиці

дається транслітерацією. Всі ці дані враховуються під час формування профілів організацій. Важливо також зазначати адресу електронної пошти хоча б одного з авторів для можливості встановлення контакту читачів з авторами публікації.

Недотримання вимоги повного представлення організації та адресних даних авторів, ігнорування цього елементу опису статті, зазначення у статтях неповних, скорочених назв та абревіатур, відсутність в адресних даних назви міста, країни приводять до втрати даних в аналітичній системі індексів цитування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, публікація статей у журналах, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах, таких як "Web of Science" і "Scopus", свідчить про те, що ім'я автора є добре відомим у наукових колах не лише в межах країни, в якій він проживає, але й на міжнародному рівні, адже друк у таких авторитетних індексах цитованості є ознакою визнання вченого та його авторитету серед колег. Це свідчить про те, що наукометричні дослідження, що застосовуються для оцінювання результативності наукової діяльності, є важливим фактором інтеграції освіти та науки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Adriaanse L., Rensleigh C. Web of Science, Scopus and Google Scholar. *The Electronic Library*. 2013. № 31(6). P. 727–744. DOI: 10.1108/EL-12-2011-0174.
2. Harnad S. Open Access Scientometrics and the UK Research Assessment Exercise. *Scientometrics*. 2009. № 79(1). DOI: 10.1007/s11192-009-0409-z
3. Кириллова О.В. Редакционная подготовка научных журналов по международным стандартам. Рекомендации эксперта БД "Scopus". Москва, 2013. 90 с.
4. Кормщикова С.Г. Наукометричні дослідження в інформаційних технологіях. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ* (Вінниця, 14–23 березня 2018 року). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4239> (дата звернення: 21.02.2019).
5. Wouters P. The signs of science. *Scientometrics*. 1998. № 41(1). P. 225–241.
6. Xu F., Liu W.B., Mingers J. New journal classification methods based on the global h-index. *Information Processing & Management*. 2015. № 51(2). P. 50–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ipm.2014.10.011>.

REFERENCES:

1. Adriaanse L., Rensleigh C. (2013). Web of Science, Scopus and Google Scholar. *The Electronic Library*, vol. 31, no. 6, pp. 727–744. DOI: 10.1108/EL-12-2011-0174.
2. Harnad S. (2009). Open Access Scientometrics and the UK Research Assessment Exercise. *Scientometrics*, vol. 79, no. 1, pp. 147–156.

3. Kirillova O.V. (2013). *Redaktsionnaya podgotovka nauchnykh zhurnalov po mezhdunarodnym standartam. Rekomendatsii eksperta BD Scopus* [Editorial preparation of scientific journals according to international standards. Recommendations of the expert of Scopus database]. Moscow. 90 p. (in Russian).

4. Kormshchykova S.G. (2018) *Naukometrychni doslidzhennya v informatsiynykh tekhnolohiyakh* [Scientometrics researches in information technologies]. Proceedings of the XLVII naukovo-tekhnichnoyi kon-

ferentsiyi pidrozdiliv VNTU (Vinnytsya, March 14–23, 2018). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4239> (date of access: 21.02.2019) (in Ukrainian).

5. Wouters P. (1998) The signs of science. *Scientometrics*, vol. 41, no. 1, pp. 225–241.

6. Xu F., Liu W.B., Mingers J. (2015) New journal classification methods based on the global h-index. *Information Processing & Management*, vol. 51, no. 2, pp. 50–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ipm.2014.10.011>.

Lopa Liliana

PhD Candidate, Department of Finance and Entrepreneurship
Sumy State University

SCIENTOMETRIC RESEARCHES IN ECONOMICS

The purpose of the article. The 21st century is a time of rapid development of information and communication technologies and information accumulation. Therefore, the question arises how to properly investigate the data and navigate them. It was these factors that caused the emergence of a new science called scientometrics. The purpose of scientometric research is to demonstrate the development of a scientific direction, assess its relevance, potential, laws of formation of information flows and the dissemination of scientific ideas.

Methodology. When writing the article, the following methods were used: description, analysis, synthesis, abstraction.

Results. To assess the effectiveness of scientific activity, an important place is given to scientometrics which is a direct research, studying cognitive communications in science at the frequency of citing scientific works and their authors. The task of scientometric databases is the study of publication activity and citation of the authors of scientific papers.

The following methods of scientometric research in economics are defined: the statistical method is a method that uses all indicators as scientometric indicators, except for the number of publications, references and individual words; the method of counting the number of publications measures the number of scientific products, which are understood here as books, articles, reports, etc. The method of “citation index” is based on the obligatory references to the used literature in scientific publications. Hirsch index or h-index is an alternative to the classical citation index, based on the number of publications of the author and the number of citations of these publications. The method of “impact factor” determines the information value of scientific journals. The method of “content analysis” is the construction of this text to a limited set of specific elements (words or sentences), which are then subjected to counting and analysis. The thesaurus method pays attention to a meaningful analysis of timing for selection among the publications of texts relevant to the request. The slang method is based on probabilistic representations and is static.

Practical implications. The publication of articles in journals indexed in international scientometric databases, such as the Web of Science and Scopus, suggests that the author's name is well known in scientific circles not only within the country in which he lives, but also internationally, because printing in such authoritative citation indices is a sign of recognition of the scientist and his authority among his colleagues. This indicates that scientometric data, used to assess the effectiveness of scientific activity, is an important factor in the integration of education and science.

Value/originality. In our work, we considered an issue of scientometric research. Analyzing this sphere, this category faces certain complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of scientometrics. Possibilities of using indexing in world databases.

ВДОСКОНАЛЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗВО

IMPROVING THE CATEGORICAL BASIS FOR STUDYING A HEI ECONOMIC SECURITY

У статті здійснено аналіз соціальних та економічних функцій ЗВО. Зроблено висновок про те, що в рамках екосеседу під час здійснення досліджень на макроекономічному рівні заклади вищої освіти доцільно розглядати як соціальні інституції, які безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки системи вищої освіти та держави у цілому. За умови дослідження економічної безпеки на рівні окремих ЗВО вони мають розглядатися передусім як суб'єкти економіки. Необхідність забезпечення економічної безпеки вітчизняних ЗВО в сучасних складних умовах зумовлює доцільність уточнення та конкретизації основних категорій «екосеседу» з урахуванням специфіки діяльності ЗВО як суб'єкта економіки та соціальної інституції. З огляду на зазначене, наведено результати теоретичного дослідження поняття економічної безпеки ЗВО, на основі якого запропоновано власне визначення економічної безпеки закладів вищої освіти. Проаналізовано наукові підходи до трактування й уточнено визначення категорій «ризик», «загроза», «небезпека» в контексті забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти, екосесед, економічна безпека ЗВО, ризик, загроза, небезпека.

В статтє осуществлен анализ социальных и экономических функций вузов. Сделан вывод

о том, что в рамках экосеседа при проведении исследований на макроэкономическом уровне высшие учебные заведения целесообразно рассматривать как социальные институты, которые непосредственно влияют на уровень экономической безопасности системы высшего образования и государства в целом. При исследовании экономической безопасности на уровне отдельных вузов они должны рассматриваться прежде всего как субъекты экономики. Необходимость обеспечения экономической безопасности отечественных вузов в современных сложных условиях обуславливает целесообразность уточнения и конкретизации основных категорий «экосеседа» с учетом специфики деятельности вуза как субъекта экономики и социальной институции. Учитывая указанное, приведены результаты теоретического исследования понятия экономической безопасности вуза, на основе которого предложено собственное определение экономической безопасности высших учебных заведений. Проанализированы научные подходы к трактовке и даны уточнения определений категорий «риск», «угроза», «опасность» в контексте обеспечения экономической безопасности высших учебных заведений.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, экосесед, экономическая безопасность вуза, риск, угроза, опасность.

УДК 338.378:33.01

Цимбаленко Н.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет
технологій та дизайну

In modern conditions, higher education significantly affects the level of welfare of society and the individual citizen, the possibility of scientific-innovative development and increase the state competitiveness. The long-term socio-economic crisis, the strengthening of the European integration and globalization processes determine the special importance of the task of ensuring the economic security of the HEIs and the education system as a whole, which requires the improvement of the corresponding categorical basis. The article analyzes the social and economic functions of a HEI. It was concluded that in the context of economic security of the education discussion, when conducting research at the macroeconomic level, higher education institutions should be considered as social institutions that directly affect the level of economic security of the higher education system and the state as a whole. In the study of economic security at the level of individual HEI they should be considered primarily as economic actors. In addition, the results of a theoretical study of the concept of economic security of a HEI are given. On its basis, taking into account the specifics of the education services market and the activity of a HEI, own definition of the economic security of higher education institutions is proposed. The need to ensure the economic security of the domestic HEIs in today's difficult conditions makes it expedient to clarify and concretize the main categories of "economic security of education", taking into account the specifics of a HEI as a subject of the economy and social institution. Considering the specified information, scientific approaches to interpretation are analyzed and the definition of the categories "risk", "threat", "danger" is clarified in the context of ensuring the economic security of higher educational institutions. Further development of the theoretical foundations of the study of ensuring HEIs economic security will help a HEI leadership to realize the risk of activities in the education services market, provide an opportunity to identify and analyze existing threats and adapt activities to the factors that create them.

Key words: higher education institution, economic security of education discussion, HEI economic security, risk, threat, danger

Постановка проблеми. В умовах зростання відкритості національної економіки та посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів зростає ймовірність виникнення нових та загострення існуючих ризиків і загроз, пов'язаних із поширенням кризових явищ як на рівні економіки у цілому, так і в окремих її секторах. Наслідки фінансово-економічної та соціально-політичної криз в Україні призводять до необхідності протидіяти численним загрозам на всіх рівнях управління для збереження економічної самостійності, забезпечення соціальних гарантій, збереження та підвищення рівня людського капіталу, сприяння сталому розвитку.

Вища освіта – одна з найбільш важливих соціально-економічних систем, що відіграє важливу роль у побудові фундаментальних основ суспільства, його соціально-політичної та економічної організації [1, с. 154]. В умовах глобалізації освіта значною мірою визначає рівень добробуту суспільства та окремого громадянина, можливість становлення економіки знань, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності держави [2, с. 3]. З огляду на зазначене, особливо важливим завданням на сучасному етапі соціально-економічного розвитку є забезпечення економічної безпеки ЗВО та системи освіти у цілому,

що вимагає вдосконалення відповідного категоріального базису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням забезпечення економічної безпеки на рівні окремих ЗВО присвячено праці: І.М. Кондрата, який у контексті дослідження економічної безпеки виробництва освітніх послуг та його інституціонального забезпечення розглянув питання забезпечення фінансової стійкості ЗВО [3]; В.М. Пугача [4], який під час дослідження економічної безпеки ЗВО особливу увагу приділив питанню забезпечення та оцінювання якості освіти, а проблеми фінансування ЗВО та корупції дослідив як суттєві загрози якості освіти, а отже, й економічній безпеці ЗВО; Н.К. Алімової [5], яка серед основних загроз економічній безпеці закладів освіти виділила проблеми їх фінансування та «тіньові гроші», запропонувала використання фандрайзингових технологій як інструмента підвищення рівня економічної безпеки в загальноосвітніх закладах; Г.Д. Тюленева, який запропонував принципи основи посилення економічної безпеки ЗВО [6], та ін.

З огляду на необхідність забезпечення економічної безпеки ЗВО як однієї із суспільно важливих соціально-економічних систем, науковцями Г.В. Козаченко та Г.Д. Тюленевим запропоновано термін «екосесед», під яким розуміють новий напрям у сфері наукових досліджень економічної безпеки – економічної безпеки освіти [7, с. 108]. Науковці відзначають принципову відмінність підходів до дослідження економічної безпеки ЗВО як «економічної корпорації» та як суспільно важливої соціально-економічної системи, безпека якої є елементом системи національної безпеки. Погоджуючись з Г.В. Козаченко та Г.Д. Тюленевим, що в межах екосеседи ЗВО має розглядатися передусім як суспільна інституція, зауважимо, що такий підхід є доцільним під час забезпечення економічної безпеки вищої освіти на макроекономічному рівні. Водночас сучасні складні соціально-економічні умови діяльності вітчизняних ЗВО зумовлюють, на думку автора, доцільність дослідження питань забезпечення їх економічної безпеки на мікроекономічному рівні саме виходячи з того, що ЗВО є економічним суб'єктом, не нівелюючи при цьому суспільної значимості вищої освіти.

З огляду на зазначене, потребує уточнення категорія економічної безпеки ЗВО, а також категорії «ризик», «загроза», «небезпека» на основі аналізу сучасних умов та особливостей діяльності закладів вищої освіти як соціальних інституцій та суб'єктів економіки.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення визначення категорії «економічна безпека ЗВО» з урахуванням соціальної та економічної ролей ЗВО, а також конкретизація категорій «ризик», «загроза» і «небезпека» в контексті дослідження економічної безпеки ЗВО на основі аналізу чинників та умов їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Традиційно місією ЗВО в Україні вважається задоволення потреб фізичних та юридичних осіб в освітніх послугах і наукових дослідженнях на основі створення та реалізації інтелектуальної продукції [8, с. 64]. У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що поєднання освіти з наукою та виробництвом має на меті підготовку конкурентоспроможного людського капіталу для забезпечення інноваційного високотехнологічного розвитку країни, самореалізації особистості, потреб суспільства та ринку праці [9].

Таким чином, ЗВО як соціальна інституція є центром створення, акумулювання, обміну та розповсюдження інтелектуального капіталу, а також суб'єктом формування людського капіталу. Безумовно, розвиток інтелектуального та людського капіталів має суттєве суспільне значення, оскільки забезпечує інноваційність, науковість, технологічність, економічну ефективність та соціальну результативність розвитку суспільства, що в умовах євроінтеграції та глобалізації є необхідними для забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

Отже, задоволення потреб суспільства в освітніх послугах і результатах наукових досліджень є місією ЗВО, що відображає специфіку діяльності закладів вищої освіти як соціальних інституцій.

Водночас у сучасних умовах заклади вищої освіти функціонують як економічні суб'єкти, які взаємодіють з іншими суб'єктами (державою, суспільними та громадськими організаціями, окремими громадянами та бізнес-структурами) для обміну ресурсами, товарами і послугами за принципами платності та вільної конкуренції.

Основним ринком діяльності ЗВО є ринок інтелектуальної продукції, взаємовідносини на якому повинні будуватися за принципом максимізації прибутку [10, с. 2–3]. Таким чином, освітні послуги та результати наукових досліджень є товаром, реалізація якого на ринку інтелектуальної продукції формує основну частину фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення господарської діяльності ЗВО. Пропозиція освітніх послуг та іншої інтелектуальної продукції формується сукупністю закладів вищої освіти та дослідницьких інститутів, які в умовах ринку є конкурентами. З огляду на це, ефективність діяльності та рівень економічної безпеки ЗВО значною мірою визначаються рівнем їхньої конкурентоспроможності, тобто можливістю задоволення платоспроможного попиту на освітні послуги та результати наукових досліджень, який формується на основі потреб абітурієнтів, юридичних осіб і суспільства.

У цілому вітчизняні ЗВО функціонують на національному та міжнародному ринках освітніх послуг як самостійні економічні суб'єкти, що зумовлює визначну роль рівня конкурентоспроможності під

час забезпечення їхньої економічної безпеки та відсутність суттєвих відмінностей під час трактування категорій «економічна безпека ЗВО» та «економічна безпека підприємства» вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Так, більшість науковців під час дослідження економічної безпеки ЗВО зазначає, що її забезпечення передбачає захищеність ЗВО, у тому числі від внутрішніх та зовнішніх загроз [5; 8, с. 64]. Зокрема, С.Р. Демідов економічну безпеку ЗВО визначає як економічну захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз і впливу негативних чинників, що забезпечує конкурентоспроможність ЗВО в перспективі [11]. С.Д. Резнік зазначає, що економічна безпека закладу вищої освіти – це елемент загальної системи захисту, а саме заходи, спрямовані на захист від економічних ризиків та загроз [12, с. 43].

Суттєвою характеристикою економічної безпеки закладів вищої освіти, відповідно до [5], є також наявність (достатність) ресурсів. Економічна безпека ЗВО – це «...якісна характеристика ЗВО як окремого умовно самостійного суб'єкта, що виконує сукупність явних та прихованих завдань, визначає його здатність продовжувати свою діяльність з урахуванням забезпечення необхідними ресурсами та дотримання визначених інтересів протягом прогнозованого тривалого періоду часу» [13].

У цілому вивчення наукової літератури щодо сутності понять економічної безпеки підприємства й економічної безпеки ЗВО, а також дослідження специфіки ринку освітніх послуг та діяльності закладів вищої освіти стали основою для формування авторського визначення поняття «економічна безпека ЗВО» в такій редакції: економічна безпека закладу вищої освіти – це стан ЗВО, який характеризується раціональним використанням та розвитком його економічного потенціалу; забезпеченням конкурентоспроможності на основі гармонізації інтересів ЗВО з інтересами зацікавлених осіб; захищеністю від негативних впливів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, а також умінням використовувати наявні можливості.

Дійсно, забезпечення економічної безпеки ЗВО в умовах трансформації соціально-економічної системи України, євроінтеграції і глобалізації вимагає, перш за все, наявності та раціонального використання його економічного потенціалу як передумови здійснення будь-якої економічної діяльності. Фінансове забезпечення діяльності ЗВО, що функціонує на ринку освітніх послуг як самостійний суб'єкт, потребує забезпечення його конкурентоспроможності, тобто наявності стійкого платоспроможного попиту на освітні послуги і результати наукових досліджень ЗВО. З огляду на наявність певних протиріч між соціальними та економічними цілями діяльності ЗВО, забезпечення його конкурентоспроможності має здійсню-

ватися з урахуванням інтересів усіх зацікавлених осіб, основними з яких є: держава, колектив ЗВО, студенти (абітурієнти), бізнес-структури (роботодавці). І, нарешті, захищеність ЗВО від негативних впливів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, як наявних, так і потенційних, та вміння використовувати можливості є характеристиками, які, на думку автора, забезпечують економічну безпеку ЗВО з достатніми рівнями економічного потенціалу і конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що негативний вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища характеризується наявністю ризиків, загроз, небезпек. Аналіз наукових праць дав змогу зробити висновок про відсутність єдиного підходу до трактування поняття ризику. При цьому більшість науковців, характеризуючи дану категорію, відзначає, що ризик відображає можливість (імовірність) виникнення додаткових утрат (збитків, негативних наслідків, додаткових витрат, недоотримання доходів, втрати прибутку, зниження платоспроможності, виникнення несприятливої ситуації) [8, с. 18; 14, с. 22–23; 15, с. 18; 16, с. 539]. Можливість отримання додаткових прибутку, доходів, вигоди чи інших позитивних наслідків як однієї з характеристик ризику розглядається науковцями значно рідше [9, с. 18].

Окремі науковці пов'язують ризик з об'єктивними обставинами, тобто невизначеністю (непередбачуваністю, випадковістю) змін внутрішнього середовища, а також з діями суб'єктів економічних відносин та інших подій чи явищ [17, с. 192]. Водночас невизначеність як характеристика ризику може бути суто суб'єктивною, а саме непередбачуваним результатом ухвалених рішень [14, с. 22–23]. Окрім того, важливою, на нашу думку, характеристикою ризику як економічної категорії є те, що ризик може призвести до відхилення від запланованих результатів (параметрів) чи прогнозованих варіантів, як зазначається у працях [9, с. 18; 14, с. 22–23].

Таким чином, аналіз підходів науковців до визначення категорії ризику дає змогу виокремити такі його важливі характеристики: можливість виникнення додаткових витрат; невизначеність наслідків впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників діяльності суб'єкта економіки; ймовірність відхилення показників діяльності від запланованих (прогнозованих), недосягнення мети.

Окрім того, у контексті дослідження економічної безпеки ЗВО в умовах євроінтеграції та глобалізації можливість отримання додаткових вигід також є важливою характеристикою ризику з огляду на неоднозначність впливу окремих наслідків зазначених процесів на стан економічної безпеки окремих ЗВО. У сучасних умовах якість аналізу ризиків, оптимальність прийнятих управлінських рішень та ефективність відповідних дій і заходів

ЗВО визначають можливість адекватного управління ризиками, результатами якого можуть стати як нейтралізація чи мінімізація негативних наслідків, так і отримання додаткових вигід у результаті використання наявних можливостей.

Близькими до ризику є категорії «загроза» та «небезпека». Так, результатом впливу загроз на діяльність економічних суб'єктів є збитки, шкода, втрати [9, с. 18; 18, с. 27; 19, с. 30], які, врешті-решт, призводять до небажаних змін у діяльності суб'єкта економіки (порушення стійкості та розвитку, нормального функціонування, нормального фінансово-економічного стану, реалізації інтересів) і навіть припинення його діяльності [16, т. 3, с. 95; 18, с. 27; 19, с. 26].

Загрози діють лише на роботу окремих ланок економічних суб'єктів, несуттєво впливаючи на їхню діяльність у цілому. Неefективна протидія загрозам призводить до зростання їх кількості та переростання у негативний процес, який призводить до погіршення результатів діяльності [10, с. 30]. На даному етапі система втрачає здатність до саморегулювання, що зумовлює необхідність антикризового управління [19, с. 31].

Неоднозначно у працях науковців висвітлюється співвідношення категорій «загроза» і «небезпека». Так, у праці [20] загроза визначається як найбільш конкретна та безпосередня форма безпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку. Близьким до попереднього є визначення загроз як наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку [21]. Водночас загроза може бути також визначена як «...наслідок безпеки у вигляді об'єктивного чинника потенційно негативної дії» [17, с. 192]. При цьому поняття безпеки в науковій літературі визначається як «можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.» [16, т. 5, с. 246]. Однак частіше безпека трактується як «об'єктивна» реальність, можливість [17, с. 192; 18, с. 27].

У цілому аналіз наукової літератури став основою для формування власного бачення щодо сутності категорій «ризик», «загроза» та «небезпека». У контексті дослідження економічної безпеки ЗВО під ризиком пропонується розуміти: невизначеність наслідків (позитивних і негативних) дії об'єктивних і суб'єктивних чинників, що може призвести до відхилення показників діяльності від запланованих (прогнозованих). Негативний вплив чинників на діяльність суб'єктів економіки перетворює їх на загрози та небезпеки. При цьому під небезпекою пропонується розуміти конкретне об'єктивне явище (процес), що впливає або може вплинути на діяльність суб'єкта економіки у цілому. Під загрозою, своєю чергою, пропонується розуміти явище (процес) або їх сукупність, що негативно впливають або можуть вплинути на

окремі функціональні складові елементи економічного суб'єкта.

Так, діяльність вітчизняних ЗВО в умовах трансформаційної економіки, євроінтеграції та глобалізації є ризиковою, оскільки існує ймовірність відхилення результатів (показників) діяльності від їх запланованих рівнів у результаті дії значної кількості чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. При цьому євроінтеграцію та глобалізацію, а також кризові явища в суспільно-економічній системі України слід розглядати як небезпеки для ЗВО, оскільки вони можуть негативно впливати на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти у цілому на основі реалізації значної кількості загроз окремим аспектам діяльності ЗВО. Такими загрозами визначено: загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг; скорочення бюджетного фінансування вищої освіти (зниження соціальних гарантій для населення); збільшення питомої ваги ЗВО, які надають освітні послуги за найбільш популярними спеціальностями; підвищення рівня безробіття; надмірну залежність ЗВО від бізнес-структур; зниження якості освіти через зміщення пріоритетів у бік модернізації методів управління, комерціалізації освіти; невідповідність освітніх послуг потребам ринку.

Висновки з проведеного дослідження.

У цілому проведене теоретичне дослідження свідчить про те, що питання сутності економічної безпеки, визначення її складників та чинників впливу, формування системи управління економічною безпекою на рівні держави та окремих підприємств детально досліджено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Економічна безпека закладу вищої освіти як об'єкт досліджень економістів зустрічається в науковій літературі не так часто. Водночас необхідність забезпечення економічної безпеки вітчизняних ЗВО в сучасних умовах зумовлює необхідність уточнення та конкретизації основних категорій «екосеседу» з урахуванням специфіки діяльності ЗВО як суб'єкта економіки та соціальної інституції.

Негативний вплив чинників зовнішнього середовища на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти є ймовірним, але не обов'язковим. Усвідомлення керівництвом ЗВО ризикованості діяльності на ринку освітніх послуг, виявлення й аналіз наявних загроз та адаптація діяльності до чинників, що їх створюють, дають змогу перетворювати загрози на можливості, а небезпеку євроінтеграції та глобалізації – на перспективний напрям трансформації системи вищої освіти України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каленюк І.С., Куклін О.В. Развитие высшего образования и экономика знаний : монография. Киев : Знання, 2012. 343 с.

2. Ильина О.В. Роль права в развитии науки и образования в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 205 с.

3. Кондрат И.Н. Экономическая безопасность производства образовательных услуг и ее институциональное обеспечение : дис. ... канд. экон. наук. Кострома, 2004. URL: <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-proizvodstva-obrazovatelnykh-uslug-i-ee-institutsionalnoe-obespe> (дата обращения: 21.12.2018).

4. Пугач В.Н. Взаимодействие качества образования и экономической безопасности вуза : дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2010. URL: <http://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-kachestva-obrazovaniya-i-ekonomicheskoi-bezopasnosti-vuza-0> (дата обращения: 23.12.2018).

5. Алимova Н.К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики : дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2009. URL: <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya-v-usloviyakh-stanovleniya-innovats> (дата обращения: 23.12.2018).

6. Тюленев Г.Д. Принципові основи посилення економічної безпеки вищого навчального закладу. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 2. С. 65–72.

7. Козаченко Г.В., Тюленев Г.Д. Позиціонування вищого навчального закладу в експлерному базисі його економічної безпеки. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2011. Вип. 24. С. 108–113.

8. Коврегін В.В. Формування ефективної системи державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України : монографія. Харків : Панов А.М., 2016. 320 с.

9. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств : монографія / С.М. Лаптев та ін. ; за ред. М.І. Копитко. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2017. 508 с.

10. Березовський Ю. Суспільство: пріоритет на завтра: про стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні. *Освіта*. 2003. № 14/15. С. 2–3.

11. Демидов С.Р. Теоретико-методологические основы и механизм обеспечения экономической безопасности высшего учебного заведения : дис. ... д-ра экон. наук. Москва, 2007. URL: <http://www.dissercat.com/content/teoretiko-metodologicheskie-osnovy-i-mekhanizm-obespecheniya-ekonomicheskoi-bezopasnosti-vys> (дата обращения: 21.12.2018).

12. Управление экономической безопасностью высшего учебного заведения : учебник / под общ. ред. С.Д. Резника. Москва : ИНФРА-М, 2013. 345 с.

13. Козаченко Г.В., Тюленев Г.Д., Погорелов Ю.С. Економічна безпека вищого навчального закладу: підґрунтя забезпечення. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекедова, 2015. С. 110–130.

14. Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : АртЕк, 2001. 248 с.

15. Живко З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 260 с.

16. Словник української мови / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

17. Рудніченко Є.М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємство*. 2013. № 25(1). С. 188–195.

18. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств : монографія. Одеса : Бондаренко М.О., 2015. 396 с.

19. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ : Європ. ун-т, 2005. 170 с.

20. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. Москва : ИнтелСинтез, 1997. 288 с.

21. Запоточний І.В. Державне регулювання регіональної економіки / за заг. ред. В.І. Захарченка. Львів ; Одеса : Одіссеї, 2003. 592 с.

REFERENCES:

1. Kalenyuk I.S., Kuklin O.V. (2012). *Razvitie vysshogo obrazovaniya i ekonomika znaniy: monografiya* [Higher education development and knowledge economy: a monograph]. Kiev: Znaniya. (in Russian)

2. Il'ina O.V. (2011). *Rol' prava v razvitii nauki i obrazovaniya v Rossiyskoy Federatsii* [The role of law in the development of science and education in the Russian Federation] (PhD Thesis), Saratov.

3. Kondrat I.N. (2004). *Ekonomicheskaya bezopasnost' proizvodstva obrazovatel'nykh uslug i ee institutsional'noe obespechenie* [The economic security of the production of educational services and its institutional support] (PhD Thesis), Available at: (<http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-proizvodstva-obrazovatelnykh-uslug-i-ee-institutsionalnoe-obespe>) (accessed 21.12.2018).

4. Pugach V.N. (2010). *Vzaimodeystvie kachestva obrazovaniya i ekonomicheskoy bezopasnosti Vuza* [The interaction of the quality of education and economic security of the university] (PhD Thesis), Moskva. Available at: (<http://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-kachestva-obrazovaniya-i-ekonomicheskoi-bezopasnosti-vuza-0>) (accessed 23.12.2018).

5. Alimova N.K. (2009). *Ekonomicheskaya bezopasnost' obrazovatel'nogo uchrezhdeniya v usloviyakh stanovleniya innovatsionnoy ekonomiki* [Economic security of an educational institution in the conditions of the formation of an innovative economy] (PhD Thesis), Moskva. Available at: (<http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-bezopasnost-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya-v-usloviyakh-stanovleniya-innovats>) (accessed 23.12.2018).

6. Tjuljenjev Gh. D. (2012). *Pryncypovi osnovy posylennja ekonomichnoji bezpeky vyshhogho navchal'nogho zakladu* [Principal foundations for strengthening the University's economic security]. *Upravlinnja proektamy ta rozvytok vyrobnyctva*, vol. 2, pp. 65–72.

7. Kozachenko Gh.V. (2011). *Pozycionuvannja vyshhogho navchal'nogho zakladu v eksplenarnomu bazysi jogho ekonomichnoji bezpeky* [University positioning in the expedient basis of its economic security]. *Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky*, vol. 24, pp. 108–113.

8. Kovreghin V. V. (2016) *Formuvannja efektyvnoji systemy derzhavnogho rehuljuvannja ekonomichnoji bezpeky vyshhykh navchalnykh zakladiv Ukrainy : monohrafija* [Formation of an effective system of state regulation of economic security of Ukrainian universities: a monograph]. Kharkiv: FOP Panov A. M. (in Ukrainian)
9. Laptjev S.M., Aljkema V.Gh., Sidak V.S., Kopytko M.I. (2017). *Kompleksne zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv : monohrafija* [Comprehensive provision of economic security of enterprises: a monograph]. Kyjiv : VNZ «Universytet ekonomiky ta prava «KROK». (in Ukrainian)
10. Berezovskij Ju. (2003). *Suspiljstvo: priorytet na zavtra : pro stan ta perspektyvy rozvytku vyshhoji osvity v Ukraini* [Society: Priority for tomorrow: the state and prospects of the development of higher education in Ukraine]. *Osvita*, vol. 14/15, pp. 2-3.
11. Demidov S.R. (2007). *Teoretiko-metodologicheskie osnovy i mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti vysshego uchebnogo zavedeniya* [Theoretical and methodological foundations and mechanism for ensuring the economic security of the university] (PhD Thesis), Moskva. Available at: (<http://www.dissercat.com/content/teoretiko-metodologicheskie-osnovy-i-mekhanizm-obespecheniya-ekonomicheskoi-bezopasnosti-vys>) (accessed 21.12.2018).
12. Reznik S.D. (ed.) (2013) *Upravlenie ekonomicheskoy bezopasnost'yu vysshego uchebnogo zavedeniya: uchebnik* [University Economic Security Management: a textbook]. Moskva: INFRA-M. (in Russian)
13. Kozachenko Gh.V., Tjuljenjev Gh.D., Poghorelov Ju.S. *Ekonomichna bezpeka vyshhogho navchalnogho zakladu: pidghruntja zabezpechennja* [University Economic Security: Grounds for Provision]. Kharkiv: KhNUMGh im. O.M. Beketova, pp. 110-130. (in Ukrainian)
14. Jastremskij O.I. (2001). *Osnovy teoriji ekonomichnogho ryzyku* [Fundamentals of Economic Risk Theory]. Kyjiv: «ArtEk». (in Ukrainian)
15. Zhyvko Z.B. (2012). *Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva: suynistj, mekhanizm zabezpechennja ta upravlinnja : monohrafija* [Economic security of an enterprise: the essence, mechanism of maintenance and management: a monograph]. Ljviv: LjvDUVS. (in Ukrainian)
16. Bilodid I.K. (ed.) (1970-1980). *Slovnyk ukrajinskoji movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyjiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
17. Rudnichenko Je.M. (2013). *Zagroza, ryzyk, nebezpeka: sutnistj ta vzajemozv'jazok iz systemoju ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva* [Threat, risk, danger: the essence and interconnection with the system of economic security of the enterprise]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryjemnyctvo*, vol. 25(1), pp. 188–195.
18. Voloshhuk L.O. (2015). *Innovacijnyj rozvytok ta ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpryjemstv : monohrafija* [Innovative development and economic security of industrial enterprises: a monograph]. Odesa: Bondarenko M.O. (in Ukrainian)
19. Arefjeva O.V., Kuzenko T.B. (2005). *Planuvannja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv* [Planning of economic security of enterprises]. Kyjiv: Vyd-vo Jevrop. Un-tu. (in Ukrainian)
20. Oleynikova E.A. (ed.) (1997). *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatje, lichnost')* [Fundamentals of economic security (state, region, enterprise, person)]. Moskva: ZAO «Biznes-shkola «IntelSintez». (in Russian)
21. Zapotochnyj I.V. (2003). *Derzhavne rehuljuvannja rehionalnoji ekonomiky* [State regulation of the regional economy]. Kharkiv – Ljviv – Odesa: TOV «Odis-sej». (in Ukraine)

Tsybalenko Nataliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Financial
and Economic Security Management
Kyiv National University of Technologies and Design

IMPROVING THE CATEGORICAL BASIS FOR STUDYING A HEI ECONOMIC SECURITY

The purpose of the article. The growth of the openness of the national economy, the strengthening of integration and globalization processes, the spread of crisis phenomena both at the economy level as a whole and in its individual sectors lead to an increase in the possibility of the emergence of new risks and threats and exacerbating of existing ones. This causes the need to counteract numerous threats at all levels of government in order to preserve economic independence, provide social guarantees, preserve and increase the level of human capital, promote sustainable development.

Since higher education plays an important role in building the fundamental pillars of society, its socio-political and economic organization, it largely determines the level of welfare of a society and an individual citizen, the possibility of developing knowledge economy, increasing the competitiveness of the state, the most important task is to ensure a HEI economic security and the education system in general, which requires the clarification and specification of certain categories of economic security of education.

The purpose of this article is to clarify the definition of the category "economic security of a HEI" taking into account the social and economic roles of a HEI, as well as specifying the categories of "risk", "threat" and "danger" in the context of the study of a HEI economic security based on the analysis of the factors and conditions of their activities.

Methodology. The methodological basis of the study was the use of a dialectical approach to the analysis and understanding of the essence and content of the main categories of economic security of education (economic security of a HEI, risk, threat, danger). The use of the comparison and generalization method has become the basis for clarifying the conceptual and categorical apparatus of the theory of economic security of higher education institutions, the study of the role of a HEI as a social institution and as an economic entity in modern conditions of higher education system transformation and the socio-economic system in Ukraine as a whole.

Results. In modern conditions, higher education significantly affects the level of welfare of society and the individual citizen, the possibility of scientific-innovative development and increase the state competitiveness. The long-term socio-economic crisis, the strengthening of the European integration and globalization processes determine the special importance of the task of ensuring the economic security of the HEIs and the education system as a whole, which requires the improvement of the corresponding categorical basis.

The article analyzes the social and economic functions of a HEI. It was concluded that in the context of economic security of the education discussion, when conducting research at the macroeconomic level, higher education institutions should be considered as social institutions that directly affect the level of economic security of the higher education system and the state as a whole. In the study of economic security at the level of individual HEI they should be considered primarily as economic actors.

In addition, the results of a theoretical study of the concept of economic security of a HEI are given. On its basis, taking into account the specifics of the education services market and the activity of a HEI, own definition of the economic security of higher education institutions is proposed.

Practical implications. The need to ensure the economic security of the domestic HEIs in today's difficult conditions makes it expedient to clarify and concretize the main categories of "economic security of education", taking into account the specifics of a HEI as a subject of the economy and social institution. Considering the specified information, scientific approaches to interpretation are analyzed and the definition of the categories "risk", "threat", "danger" is clarified in the context of ensuring the economic security of higher educational institutions.

Further development of the theoretical foundations of the study of ensuring HEIs economic security will help a HEI leadership to realize the risk of activities in the education services market, provide an opportunity to identify and analyze existing threats and adapt activities to the factors that create them.

Value/originality. This study contains an analysis, generalization and author's definition of the categories "economic safety of a HEI", "risk", "threat" and "danger". This study contains an analysis, generalization and author's definition of the categories "economic safety of a HEI", "risk", "threat" and "danger". It is important that the category of a HEI economic security has its own specifics in comparison with the category of the enterprise economic security, especially in the current conditions of development of the national system of higher education, which is accompanied by the transformation of the system of higher education and the crisis phenomena in the state socio-economic system, the strengthening of European integration and globalization processes. At the same time, the necessity for a HEI to operate in the competitive conditions of the market of educational services, causes the similarity of the interpretation of the category of economic security in the study of an enterprise and a HEI.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

COMPETITIVENESS OF COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION: MODERN APPROACHES TO EVALUATION AND RECOMMENDATIONS FOR UKRAINE

У статті розглядаються наявні методологічні підходи щодо визначення глобальної конкурентоспроможності країн в умовах четвертої промислової революції, інтерпретуються результати оцінки міжнародної конкурентоспроможності України, що надані експертами Всесвітнього економічного форуму, та обґрунтовуються рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності національної економічної системи в сучасному глобальному середовищі. Зокрема, пропонується вдосколювати базові чинники конкурентоспроможності (державні інституції, макроекономічна стабільність та стабільність фінансової системи), за якими Україна ще суттєво відстає від кращих світових показників, і прискорювати інноваційний розвиток країни, будувати гнучку інноваційну екосистему. Серед актуальних завдань – енергетична модернізація, розвиток енергоефективних технологій та розвиток альтернативної енергетики. Важливим є вивчення досвіду інших країн, які вже сьогодні демонструють значні успіхи в сфері інноваційного розвитку, зокрема Китаю, який сьогодні входить до топ-25 інноваційних країн світу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, національна економіка, четверта промислова революція, глобалізація, інновації.

В статье рассматриваются существующие методологические подходы к опре-

делению глобальной конкурентоспособности стран в условиях четвертой промышленной революции, интерпретируются результаты оценки международной конкурентоспособности Украины экспертами Всемирного экономического форума и обосновываются рекомендации по повышению уровня конкурентоспособности национальной экономической системы в современной глобальной среде. В частности, предлагается совершенствовать базовые факторы конкурентоспособности (государственные институты, макроэкономическая стабильность и стабильность финансовой системы), по которым Украина еще существенно отстает от лучших мировых показателей, а также ускорять инновационное развитие страны, строить гибкую инновационную экосистему. Среди актуальных задач – энергетическая модернизация, развитие энергоэффективных технологий и развитие альтернативной энергетики. Важным является изучение опыта других стран, которые уже сегодня демонстрируют значительные успехи в сфере инновационного развития, в частности Китая, который сегодня входит в топ-25 инновационных стран мира.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, четвертая промышленная революция, глобализация, инновации.

УДК 339.9.009.12

Громенкова С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту ЗЕД
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The article examines the existing methodological approaches to determining the global competitiveness of countries under the conditions of the Fourth Industrial Revolution, interprets the results of the assessment of the international competitiveness of Ukraine by experts of the World Economic Forum and raises recommendations for improving the competitiveness of the national economic system in the modern global environment. According to the new methodology, Ukraine ranked 83rd out of 140 countries. Integral assessment of Ukraine corresponds to 57 points. In this way Ukraine's performance is worse than the average in the world and in the region of Eurasia. The weakest position is the country's position in the field of state institutions, macroeconomic stability and the financial system. At the same time, relatively good results in a global comparison, the country retains such components as: infrastructure, skills and market size. With regard to the components of competitiveness, which reflect the development of innovative ecosystems, Ukraine demonstrates multidirectional results. In the context of the latest trends for Ukraine, it is important to modernize the basic industries in accordance with the requirements of global markets, to ensure the further development of transport infrastructure, technical re-equipment of agricultural producers. Among the urgent tasks is energy modernization, development of energy-efficient technologies and development of alternative energy. It is important to study the experience of other countries that are already demonstrating significant progress in the field of innovation development, including China, which is now among the top 25 innovative countries, is a leader in high-tech exports, patents and e-commerce, one of the leading manufacturers of industrial robots and active a participant of the world market of technologies of the Industry 4.0. Such achievements of the People's Republic of China are due to comprehensive state support at the national and regional levels, increasing direct foreign and domestic investment in the development of technologies of the Fourth Industrial Revolution, as well as the existing innovative potential that is successfully implemented in the chain of high added value.

Key words: competitiveness, national economy, fourth industrial revolution, globalization, innovations.

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки – одне з найважливіших питань економічного дискурсу як у практичній, так і в науковій площині. Дослідження в цій сфері націлені на виявлення фак-

торів впливу, основних закономірностей формування національної економічної системи, яка буде демонструвати сталий розвиток, буде досить стійкою до зовнішніх шоків, дасть змогу забезпечити високі стандарти життя громадянам.

Актуальним це питання є для будь-якої країни, але необхідність суттєвих трансформацій української економіки, пошук власної моделі економічного зростання з урахуванням сучасних тенденцій економічної динаміки та досвіду інших країн перетворюють завдання суттєвого підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в найскладніший виклик як для державних діячів, так і для вітчизняних науковців.

Слід зазначити, що світова економіка загалом і окремі країни світу зокрема знаходяться на порозі радикальних економічних змін. У світі набирає сили четверта промислова революція (індустрія 4.0), яка характеризується злиттям технологій і стиранням граней між фізичними, цифровими і біологічними сферами. Змінюється сама глобальна економіка, а відповідно, потребує нового осмислення і забезпечення конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні теоретичні аспекти міжнародної конкурентоспроможності висвітлено у працях таких учених, як М. Портер, К. Шваб [1; 2]. Серед вітчизняних науковців слід відзначити Л. Антонюк, О. Швиданенко, В. Романенка, Ю. Уманціва, Л. Піддубну [3–7], у працях яких порушуються як теоретичні питання глобальної конкурентоспроможності, так і питання підвищення рівня конкурентоспроможності України; І. Матюшенка [8], який значну увагу приділяє питанням впливу Четвертої промислової революції на сучасний економічний розвиток, Л. Федулову [9], у роботах якої розглядаються питання створення національної інноваційної екосистеми.

На думку відомого швейцарського економіста доктора Клауса Шваба, який є засновником і керівником Всесвітнього економічного форуму, «світ чекає найбільша за всю історію людства трансформація – найбільша за масштабом і складністю» Вже зараз треба намагатися усвідомити, які виклики, загрози і додаткові можливості вона несе і які зміни будуть на часі, які трансформації можливі. І вже зараз відповідь на неї має бути відповідною за масштабом самої революції; повинні змінитися всі учасники глобальної політики, всі гравці, від приватних до державних секторів, повинні змінитися й академічний світ, і саме суспільство [2, с. 8].

У контексті тих трансформаційних змін, що відбуваються в глобальному економічному просторі, вже є зміни й у такій важливій сфері, як конкурентоспроможність країн на міжнародній арені. У багатьох наукових працях вже звучить теза, що в епоху четвертої промислової революції з'являється новий шанс у країн, які до цього не були в когорті лідерів міжнародної конкурентоспроможності. Важливо з'ясувати, що може бути справжнім драйвером економічного успіху сьо-

годні, які акценти повинні бути у зв'язку з цим у державній політиці, які є сьогодні вдалі приклади адаптації країн до нових реалій, у чому полягає сутність новітніх стратегічних підходів до вирішення важливих завдань технологічного прориву, структурної перебудови економіки та інституційної підтримки важливих змін.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є узагальнення наявних методологічних підходів щодо визначення глобальної конкурентоспроможності країн в умовах Четвертої промислової революції, інтерпретація результатів оцінки міжнародної конкурентоспроможності України експертами Всесвітнього економічного форуму та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності національної економічної системи в сучасному глобальному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всесвітній економічний форум, дослідження якого в сфері конкурентоспроможності вже 40 років виконують роль своєрідного економічного компасу для урядів і підприємницьких структур, у 2018 році оприлюднив черговий звіт, у якому було наведено новий Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0 (GCI 4.0). Він базується на сорокарічному досвіді порівняння драйверів довгострокової конкурентоспроможності країн та інтегрує в собі останні знання про фактори майбутньої продуктивності.

Слід зазначити, що змінилася сама філософія розрахунків рівня конкурентоспроможності. Попередня методологія, що застосовувалася з 2006 по 2017 рік, передбачала розбивку чинників конкурентоспроможності країн на 3 рівні (базові вимоги, підсилювачі ефективності, розвиток бізнесу та інновації) і 12 складників (підрівнів). Під час розрахунку індексу рівні конкурентоспроможності мали різну вагу для країн залежно від стадії економічного розвитку, що вимірювалася показником доходу на душу населення. Вважалося, що для бідних країн підвищення конкурентоспроможності можливе насамперед за рахунок покращення базових чинників (державних інститутів, макростабільності, фізичної інфраструктури, початкової освіти і здоров'я), тоді як для країн із середніми та високими доходами найбільшу вагу мали фактори, пов'язані з посиленням ефективності (вища освіта, ефективність товарних ринків і ринку праці, надійність фінансової системи, технологічна готовність, розмір економіки), а також фактори, зав'язані на інноваціях і рівні розвитку бізнесу.

Оновлення методології в 2018 році зумовлюється необхідністю більш точного урахування чинників глобальної конкурентоспроможності в умовах прийдешньої Четвертої індустріальної революції IP 4.0 (звідси назва GCI 4.0) [10]. У межах нової методології фактори (драйвери) глобальної конкурентоспроможності згруповані в 4 рівні: створення сприятливих умов, людський капітал, ринки

і інноваційна екосистема. Як і раніше, рівні конкурентоспроможності розбиті на 12 підрівнів (установи; інфраструктура; сприйняття інформаційно-комп'ютерних технологій; макроекономічна стабільність; здоров'я; навички; ринок продукції; ринок праці; фінансова система; розмір ринку; бізнес-динамізм та інноваційна здатність), назви яких багато в чому запозичені з попередньої методології, проте їх наповнення конкретними індикаторами і методика розрахунку істотно відрізняються від попередніх версій рейтингу. У GCI 4.0 один і той же рівень (підрівень) конкурентоспроможності має однакову вагу для всіх країн незалежно від їхньої стадії економічного розвитку. Вважається, що в епоху IP 4.0. всі рівні конкурентоспроможності взаємопов'язані між собою, а проривні технології створюють потенціал для більшого стрибка в рівні економічного розвитку, тому бідні країни не повинні ігнорувати, наприклад, такі фактори, як динамізм бізнесу та інновації, які раніше вважалися більшою мірою рекомендацією для вдосконалення конкурентоспроможності багатих держав.

Серед новацій рейтингу 2018 – скорочення кількості індикаторів з 114 до 98. При цьому якщо раніше 70% індикаторів (81 з 114) бралися з опитувальника бізнес-керівників і тільки 30% становили статистичні дані або похідні показники зі сторонніх рейтингів, то в новому рейтингу пропорція змінилася. Тепер це 45% проти 55% на користь статистичних даних і розрахункових показників, що загалом повинно підвищити об'єктивність розрахунку. Набір самих індикаторів також суттєво трансформувалася. Дві третини (64 з 98) становлять нові індикатори, які раніше не використовувалися [10].

Змінилася також шкала для розрахунку та подання індексу. Якщо раніше індекс розраховувався за 7-бальною шкалою, то тепер – за 100-бальною, де 100 відповідає максимально можливому рівню глобальної конкурентоспроможності (ідеальний рівень), що відповідає встановленим цілям для кожного показника і зазвичай являє собою цільову політику. Цей підхід, на думку розробників індексу, підкреслює, що конкурентоспроможність не є грою між країнами з нульовою сумою – вона досяжна для всіх країн.

Оприлюднений Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0. дає змогу дійти висновку, що більшість економік світу зараз далекі від ідеального рівня конкурентоспроможності. Середній глобальний рівень конкурентоспроможності у світі в 60 балів говорить про те, що багатьом економікам ще належить здійснити заходи, які підштовхнуть їхнє довгострокове зростання і гнучкість, розширивши можливості для їхнього населення.

11 кращих країн мають індекс глобальної конкурентоспроможності понад 80 балів. США набрали 85,6 зі 100, потрапивши до трійки лідерів за сьома з дванадцяти стовпів (підрівнів)

конкурентоспроможності [10]. США відрізняє дуже висока підприємницька культура, що має значний позитивний вплив на динаміку бізнесу. Високі оцінки отримав ринок праці та фінансова система країни. Водночас було виявлено декілька сфер, у яких Сполучені Штати значно відстають від інших розвинутих економік світу. Зокрема, очікувана тривалість здорового життя в країні становить 67,7 року (40-е місце зі 140 країн). За показником незалежності суддів США обіймають 15-е місце, за протидією корупції – 16-е місце.

Друга позиція – у Сінгапуру (83,5). Успіх країни визначається високою оцінкою відкритості економіки, майже ідеальним показником розвитку інфраструктури (95,7) [10]. Німеччина, яка займає третє місце, є європейською економікою з найвищим показником конкурентоспроможності. Її особливою силою є інноваційна здатність (перше місце з оцінкою 88), динамізм бізнесу (82 бали, другий показник після США) і сфера охорони здоров'я (94 бали) [10]. До десятки найбільш конкурентоздатних економік світу за індексом GCI 4.0 увійшли також Швейцарія, Японія, Нідерланди, Гонконг, Великобританія, Швеція і Данія. Одним із ключових висновків доповіді є те, що всі економіки можуть покращити ситуацію в певних сферах. Наприклад, тоді як як Сінгапур є економікою, що найбільше «готується до майбутнього», Фінляндія перевершує його за наявністю кваліфікованої робочої сили і цифрових технологій.

Занепокоєння викликає те, що з 140 обстежених економік 117 все ще відстають за якістю інституцій, що вплинуло на їхню загальну конкурентоспроможність. І хоча економіки з низьким та середнім рівнем доходу можуть використовувати технології для швидкого зростання, у звіті підкреслюється важливість «старих» структур розвитку, таких як управління, інфраструктура та навички. Є також поширена слабкість у оволодінні інноваційним процесом, причому 103 країни мають оцінку менше, ніж 50, коли йдеться про перехід від генерації ідей до комерціалізації інноваційного продукту.

Ключова теза дослідження Всесвітнього економічного форуму щодо Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0 полягає в тому, що немає переможців і переможених. Конкурентоспроможність не є ні конкуренцією, ні грошовою сумою – всі країни можуть стати більш процвітаючими. З можливостями економічного стрибка, поширення інноваційних ідей через кордони та нових форм створення вартості Четверта промислова революція може вирівняти умови для всіх економік.

За новою методологією Україна зайняла 83 місце зі 140 країн. Інтегральна оцінка України відповідає 57 балам [10]. Значне занепокоєння викликає той факт, що інтегральна оцінка України (57 балів) нижча порівняно з медіанним значенням

по регіону Євразія (58,4), до якого в 2018 році віднесли країну, а також і за медіанне значення по всіх країнах у рейтингу (відповідно 60 балів). Україна залишається однією з найменш конкурентоспроможних серед європейських країн, випереджаючи лише Македонію і Боснію і Герцеговину. Для порівняння, Чехія займає 29 місце, Польща – 37, Литва – 40, Угорщина – 48, Румунія – 52.

Порівняно з рейтингом за минулий рік, перерахованим за новою методологією, місце України в рейтингу покращилося на 6 позицій. Україна увійшла в топ-5 країн, що показали найбільший прогрес у рейтингу порівняно з 2017 р. Порівняно з минулим роком Україна поліпшила оцінки за 11 з 12 складників (підрівнів) конкурентоспроможності. Але ж, як зазначається в самому звіті, ретроспективний перерахунок рейтингу за минулий рік через відсутність окремих даних міг привести до деякого завищення відмінностей в оцінках між двома періодами.

Якщо аналізувати основні показники, в розрізі яких надається оцінка конкурентоспроможності країни, то найбільш слабкими є позиції країни в сфері державних інституцій, макроекономічної стабільності та фінансової системи. Так, за показником «державні інституції» Україна займає 110 місце зі 140 країн, що пов'язано з високим рівнем злочинності та загроз тероризму (Україна увійшла в 10 найгірших країн за зваженим індексом, який враховує кількість терористичних інцидентів), низьким рівнем незалежності судової системи (117 позиція), неефективністю законодавчих рамок (107 позиція), високою корупцією (109 місце), низьким рівнем захисту прав власності (129 місце), в т.ч. інтелектуальної (114 місце), слабкими стандартами аудиту і звітності (120 місце), низьким рівнем «орієнтації уряду на майбутнє» (115 місце). Хоча за всіма цими показниками спостерігався прогрес, на жаль, революційних змін в цій складовій частині конкурентоспроможності України не було досягнуто.

Щодо показника макроекономічної стабільності (131 місце), то його низьке значення зумовлюється високою інфляцією і таким же високим рівнем держборгу. З середньою інфляцією за 2016–2017 рр. на рівні 14,2% Україна входить у 10 найгірших країн за цим показником.

Щодо стану фінансової системи (117 місце), стійкість якої була істотно підірвана банківською кризою 2014–2016 рр., Україна займає 6 місце з кінця зі 140 країн за оцінкою бізнесом стійкості банківської системи і 5 місце з кінця за показником непрацюючих кредитів (NPL). Крім того, в країні, як і раніше, ускладнений доступ малого та середнього бізнесу до фінансування (118 місце).

Невисокі результати в Україні за складником «здоров'я» (94 місце). На відміну від попередньої методології, в ІГК 4.0. конкурентоспроможність національної системи охорони здоров'я оціню-

ється лише за одним інтегральним показником – середня тривалість здорового життя. При тому, що середня очікувана тривалість життя в Україні в 2017 р становить майже 72 роки, середня кількість років, які українці можуть розраховувати прожити з хорошим здоров'ям, значно менша і становить 63 роки. Це не набагато, але нижче, ніж у країнах в регіоні Євразія (гірше від нас – Казахстан, Киргизька республіка і РФ) і загалом у світі.

Водночас відносно непогані результати в глобальному порівнянні країна зберігає за такими складниками, як: інфраструктура (57 місце), навички (46 місце) та розмір ринку (47) місце.

Слід зазначити, що у розрізі показників, які характеризують рівень розвитку інфраструктури, є досить високі (щільність ж/д шляхів (23 місце), ефективність сервісу в ж/д потягах – 37 місце), а є такі, рівень яких катастрофічно низький (якість автомобільних доріг – 123 місце, ефективність сервісу повітряного транспорту – 94 місце). Досить низькою є надійність забезпечення водою – 81 місце.

Навички – це та складова частина конкурентоспроможності, за якою Україна посідає найвище – 46 місце. За цим показником оцінка України вища, ніж в середньому у країнах Євразії, та значно вища порівняно з іншими країнами, що мають дохід нижче середнього. Країна займає відносно високі місця за кількістю років навчання та оцінки бізнесом якості сьогоденної і майбутньої робочої сили. Невисоким є лише показник підвищення рівня підготовки персоналу – 74 місце. Таким чином, рейтинг ВЕФ підтверджує, що основним конкурентним активом України залишається високі рівень освіти населення, але великі масштаби міжнародної трудової міграції населення можуть поставити під питання використання в межах країни цієї конкурентного переваги.

Щодо розміру ринку (47 місце) – хоча Україна і вважається країною з малою економікою, яка займає 0,29% від світового ВВП, порівняно з іншими державами вона виграє як за розміром ВВП (49 місце), так і за рівнем відкритості економіки.

За складниками конкурентоспроможності «розвиток ринку товарів» та «ринку робочої сили» Україна знаходиться в середині рейтингу. Зокрема, за розвитком товарного ринку Україна посідає 73 місце. Значне відставання країни спостерігається за показником впливу податків та субсидій, що спотворюють конкуренцію (114 місце), натомість за рівнем митно-тарифного регулювання ринок України посідає 44 місце. Характеристики ринку праці України (66 місце) також досить різноспрямовані. Позитивні оцінки експерти ВЕФ дали практиці найму та звільнення в країні (36 місце), участі жінок у робочій силі (47 місце). Але за гнучкістю визначення заробітної плати Україна посідає 130 місце, за залежністю від професійного менеджменту (якою мірою призна-

чення на керівні посади залежить від професійних якостей робітника) – 108 місце [10].

Щодо складових частин конкурентоспроможності, які відображають розвиток інноваційних екосистем, Україна демонструє різноспрямовані результати. За компонентою «готовність до інновацій» країна займає відносно високе місце (58 з 140), що пояснюється зберіганням наукового і дослідницького потенціалу, і виглядає все ще гідно за мірками нових членів ЄС (Латвія – 52 місце, Румунія – 57, Хорватія – 63), не кажучи вже про країни Євразії (тут Україна поступається тільки РФ). У межах цієї компоненти конкурентоспроможності Україна отримала високу оцінку за показниками «якість дослідницьких інституцій» – 44 місце, «наукові публікації» – 50 місце. І навпаки, дуже слабкими виглядають позиції України за показником «розвиток кластерів» – 106 позиція рейтингу.

Водночас за складником «динаміка бізнесу» (86 місце) Україна відстає від середніх показників у своєму регіоні і в середньому у світі. Україна може запропонувати інвесторам відносно низькі грошові та часові витрати на відкриття бізнесу (18 позиція в рейтингу), за оцінками експертів ВЕФ, в Україні домінує позитивне ставлення до підприємницького ризику (17 позиція в рейтингу). Проте її тягне вниз погане законодавство про банкрутство (через яке у процесі процедури банкрутства забезпечені кредитори можуть розраховувати на відшкодування тільки 7,5 центів на кожен вкладений долар) – 129 місце рейтингу, та невисокі темпи зростання інноваційних компаній – 112 позиція [10].

Таким чином, оцінка поточного рівня глобальної конкурентоспроможності України далека від оптимістичної. Україна залишається однією з найменш конкурентоспроможних серед європейських країн.

Для покращення конкурентоспроможності експерти Всесвітнього економічного форуму радять країнам будувати економіку, менш залежну від зовнішніх і внутрішніх шоків, створювати інноваційну екосистему, бути більш гнучкими.

У контексті новітніх тенденцій розвитку для України важливо провести модернізацію базових галузей відповідно до вимог глобальних ринків, забезпечити подальший розвиток транспортної інфраструктури, технічне переозброєння агро-виробників. Серед актуальних завдань – енергетична модернізація, розвиток енергоефективних технологій та розвиток альтернативної енергетики. Необхідно здійснювати диверсифікацію галузевої спеціалізації країни на основі європейських принципів розумної спеціалізації, орієнтації на інноваційні технології, на значне збільшення кількості сервісних і креативних галузей. Для реалізації цих напрямів критично важливою може бути наявність зовнішнього фінансування, що потребує створення відповідних макроекономічних умов, розвитку інституцій, стабілізації фінансової системи.

Слід зазначити, що в Україні дотепер не визначені найважливіші стратегічні чинники формування конкурентних переваг, і насамперед не використовуються інноваційні чинники зростання: не створені умови для відповідного фінансування розвитку науки й освіти, стимулювання інвестицій у технологічні інновації.

Розвиток національної інноваційної системи гальмується відсутністю чіткої концепції науково-технічних та інноваційних національних пріоритетів, системного управління інноваційними процесами з боку держави, незадовільним інституціональним забезпеченням інноваційних перетворень, нестабільністю та суперечливістю нормативно-правової бази інноваційної діяльності [8]. Сьогодні інноваційний потенціал української науки та освіти повною мірою не використовується. Незадовільним є фінансуванням наукової та науково-технічної діяльності. Так, у 2018 році на наукові дослідження і розробки в Україні було виділено бюджетних коштів у розмірі 0,27% ВВП [11]. Порівняно з 2016 роком (0,16% ВВП) цей показник збільшився, але цього зовсім не досить. Передові країни світу, які дбають про науку, вкладають у цю сферу набагато більше. За даними 2016 року, частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; меншою – у Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%) [11].

Слід зазначити, що в 2019 році очікуються деякі позитивні зміни у фінансуванні наукової сфери України. Так, Урядом було ухвалено створення Національного фонду досліджень, який має розпочати грантову підтримку наукових досліджень та розробок. В Україні досі не було інституції, яка могла б надавати гранти на дослідження і розробки на умовах відкритих конкурсів і незалежно від відомчих ознак. Така штучна сегментація наукової сфери обмежувала не лише наукову конкуренцію, але й можливості міжвідомчої кооперації. Передбачається, що кошти Фонду формуватимуться за рахунок коштів державного бюджету, добровільних внесків, зокрема й іноземних донорів, а також інших не заборонених законодавством коштів.

Низькою є інноваційна активність українського бізнесу. У 2017 р. частка підприємств, що впроваджують інновації, скоротилася до 14,3%, тоді як у 2015 році вона становила 15,2%. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила лише 0,7%, причому новою для ринку була лише чверть реалізованої інноваційної продукції, решта була новою лише для підприємства [11].

Суттєвий негативний вплив на розвиток інноваційної активності в Україні має нерозвиненість

інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів), а також недосконала система отримання, використання і захисту прав інтелектуальної власності [12; 13].

Як показує досвід Китаю, значний прогрес у сфері розвитку інноваційних технологій, підвищення конкурентоспроможності країни у глобальному економічному середовищі і, врешті-решт, адаптації національної економіки до нових реалій, які привносить Четверта промислова революція, неможливий без активної державної політики в цій сфері. Сьогодні Китай – друга за розміром економіка світу та країна, яка входить у топ-25 інноваційних держав. Починаючи з кінця 70-х років минулого століття Китай досягнув значних успіхів у інноваційному розвитку: зміна стратегії від запозичення технологій до розроблення китайських інновацій, провідні позиції за показниками високотехнологічного експорту, патентуванням та науковими публікаціями. Ключова роль у сприянні та стимулюванні інноваційного розвитку належить уряду КНР, яким розроблено та впроваджено низку програм. Базовими документами, які регламентують пріоритетні напрями розвитку китайської економіки за інноваційною моделлю, є «Середньо- та довгострокова програма розвитку науки і техніки 2006–2020 рр.» та довгострокова стратегія «Дорожня карта розвитку науки і техніки до 2050 року» [14].

У 2015 році китайський уряд ухвалив стратегію інноваційного розвитку в Індустрії 4.0 – «Made in China 2025» у межах довгострокової стратегії інноваційного розвитку до 2050 року та 13-го п'ятирічного плану [14]. Основними пріоритетами визначено: підвищення продуктивності інноваційного потенціалу КНР; сприяння поглибленню інтеграції інформатизації та індустріалізації; посилення фундаментальної науки у промисловості; пріоритизація якості та формування бренду країни; розвиток «зеленого» виробництва; сприяння інноваційному прориву у 10 ключових секторах – інформаційні технології нового покоління, робототехніка та автоматизація виробництва, авіа- та космічна техніка, високотехнологічне обладнання для дослідження океану, новітні транспортні технології у залізничному, автомобільному транспорті, енергоефективні технології, інновації у сільському господарстві, новітні матеріали та біомедицина; реструктуризація обробної промисловості; розвиток сфери послуг; підвищення рівня інтернаціоналізації виробництва.

Стратегією «Made in China 2025» передбачено створення фонду у розмірі 40 млрд. юанів на фінансування інновацій, стартапів та інших проєктів у межах зазначених пріоритетних напрямів. У результаті реалізації цієї стратегії КНР планує представляти свої товари не як «made in China», а як «intelligently manufactured in China». Разом із стратегією «Made in China 2025» запроваджено

план розвитку Інтернет-інфраструктури «Internet Plus» задля формування сприятливого середовища розвитку технологій Четвертої промислової революції – смарт-технології, мобільний Інтернет, хмарне програмування, Big Data, та Інтернет речей.

Для досягнення поставленої мети Китай має усі передумови, зокрема, одним з елементів інноваційної конкурентоспроможності країни є людський капітал. Так, у галузях Індустрії 4.0 відбувається постійне зростання науково-дослідного персоналу за рахунок збільшення частки випускників-інженерів. Саме підготовці інженерних кадрів приділяється значна увага на державному рівні, таким чином, технологічні та високотехнологічні галузі КНР мають потенціал щорічного оновлення кваліфікованими випускниками.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для України важливо не стояти осторонь тих процесів, які розгортаються сьогодні в глобальному економічному просторі. Вирішуючи важливе завдання підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності країни, вкрай важливо, з одного боку, вдосконалювати базові чинники конкурентоспроможності (державні інституції, макроекономічна стабільність та стабільність фінансової системи), за якими ми ще суттєво відстаємо від кращих світових показників; з іншого боку, необхідно прискорювати інноваційний розвиток, будувати гнучку інноваційну екосистему, без чого неможливо зайняти гідне місце на міжнародній економічній арені. Важливо вивчати досвід інших країн, які вже сьогодні демонструють значні успіхи в сфері інноваційного розвитку, пристосування до нових викликів, які несе Четверта промислова революція. Досвід Китаю, який сьогодні входить до топ-25 інноваційних країн, є лідером із високотехнологічного експорту, патентування і електронної комерції, одним із провідних виробників промислових роботів та активним учасником світового ринку технологій Індустрії 4.0, безумовно, заслуговує на увагу. Такі досягнення КНР зумовлені комплексною державною підтримкою на національному та регіональному рівнях, зростаючими прямими іноземними та внутрішніми інвестиціями у розвиток технологій Четвертої промислової революції, а також наявним інноваційним потенціалом, який успішно реалізується у ланцюзі створення високої доданої вартості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Портер М.Е. Конкурентное преимущество Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость: пер. с англ. Е. Калинина. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 715 с.
2. Шваб К. Четвертая промышленная революция. М.: «Эксмо», 2016. 138 с.
3. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія і механізми реалізації : монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 275 с.

4. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ: КНЕУ, 2007. 312 с.

5. Романенко В. Конкурентоспроможність національної економіки: системний підхід. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. Київ, 2012. № 2. С. 21–28.

6. Уманців Ю. Економіка України у вимірі глобальної конкурентоспроможності. *Вісник Антимонопольного комітету України. Конкуренція*. Київ, 2011. № 1. С. 14–23.

7. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. 368 с.

8. Матюшенко І.Ю. Технологічна конкурентоспроможність України в умовах нової промислової революції і розвитку конвергентних технологій. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 108–120.

9. Федулова Л.І. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2(21). С. 21–33

10. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2018 URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018> (дата звернення: 15.03.2019)

11. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. офіційний сайт державної служби статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf (дата звернення: 22.03.2019)

12. Мельникова В.І. Підвищення конкурентоспроможності як основа виходу України з економічної кризи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2014. № 5. С. 82–89. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/29696/26557> (дата звернення: 20.03.2019)

13. Гармашова О. П. Інноваційна спроможність економіки України. *Вісник СевНТУ. Серія «Економіка і фінанси»*. 2013. вип. 138. С. 37–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntue_2013_138_8 (дата звернення: 10.03.2019).

14. Антонюк Л.Л., Хоменко О.В. Технологічна конкурентоспроможність Китаю у Четвертій промисловій революції. *Електронний журнал Україна-Китай*. 2017. № 1(7). URL: <http://sinologist.com.ua/tehnologichna-konkurentospromozhnist/> (дата звернення: 15.02.2019).

REFERENCES:

1. Porter M.E. (2005) *Konkurentnoe preymushchestvo: Kak dostykh vysokoho rezultata y obezpechyt eho ustoichyvost* [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]. Moscow: Alpina Business Books. (in Russian)

2. Schwab K. (2016) *Chetvertaia promyshlennaia revoliutsiya* [The Fourth Industrial Revolution]. Moscow: Exmo. (in Russian)

3. Antoniuk L.L. (2004) *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia i mekhanizmy realizatsii* : monohrafiia [International Competitiveness of Countries: Theory and Mechanisms of Realization: Monograph]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

4. Shvydanenko O.A. (2007) *Hlobalna konkurentospromozhnist: teoretychni ta prykladni aspekty: monohrafiia* [Global Competitiveness: Theoretical and Applied Aspects: Monograph]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

5. Romanenko V. (2012) *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: systemnyi pidkhid* [Competitiveness of the national economy: a systematic approach]. *Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University*, no. 2, pp. 21–28.

6. Umantsiv Yu. (2011) *Ekonomika Ukrainy u vymiri hlobalnoi konkurentospromozhnosti* [The Economy of Ukraine in the Dimension of Global Competitiveness]. *Bulletin of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Competition*, no. 1, pp. 14–23.

7. Pidubna L.I. (2007) *Konkurentospromozhnist ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizm rehuliuвання ta upravlinnia: monohrafiia* [Competitiveness of economic systems: theory, mechanism of regulation and management: monograph]. Kharkiv: VD INZHEK. (in Ukrainian)

8. Matiushenko I.Yu. (2016) *Tekhnologichna konkurentospromozhnist Ukrainy v umovakh novoi promyslovoi revoliutsii i rozvytku konverhentnykh tekhnolohii* [Technological competitiveness of Ukraine in the conditions of the new industrial revolution and the development of convergent technologies]. *Problems of the economy*, no. 1, pp. 108–120.

9. Fedulova L.I. (2015) *Innovatsiini ekosystemy: sutnist ta metodolohichni zasady formuvannia* [Innovative ecosystems: the essence and methodological foundations of formation]. *Economic theory and law*, no. 2(21), pp. 21–33.

10. World Economic Forum. *The Global Competitiveness Report 2018*. Available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018> (accessed 15 March 2019).

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical Collection]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf (accessed 22 March 2019).

12. Melnikova V.I. (2014) *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti yak osnova vykhodu Ukrainy z ekonomichnoi kryzy* [Increasing competitiveness as the basis of Ukraine's exit from the economic crisis]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky* [Financial and credit activity: problems of theory and practice] (electronic journal), no. 5, pp. 82–89. Available at: <http://fkd.org.ua/article/view/29696/26557> (accessed 20 March 2019).

13. Harmashova O.P. (2013) *Innovatsiina spromozhnist ekonomiky Ukrainy* [The Innovative Capacity of the Ukrainian Economy]. *Visnyk SevNTU. Seriiia «Ekonomika i finansy»* [Visnyk SevNTU. Series "Economics and Finance"]. vol. 138. pp. 37–46. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntue_2013_138_8 (accessed 10 March 2019).

14. Antonyuk L.L., Khomenko O.V. (2017) *Tekhnologichna konkurentospromozhnist Kytaiu u Chetvertii promyslovii revoliutsii* [China's technological competitiveness in the Fourth Industrial Revolution]. *Elektronnyi zhurnal Ukraina-Kytai* [Electronic Journal of Ukraine-China] (electronic journal), no. 1(7). Available at: <http://sinologist.com.ua/tehnologichna-konkurentospromozhnist/> (accessed 15 February 2019).

Gromenkova Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economics
and Management of Foreign Economic Activity
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

COMPETITIVENESS OF COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION: MODERN APPROACHES TO EVALUATION AND RECOMMENDATIONS FOR UKRAINE

Ensuring the competitiveness of the national economy is one of the most important issues of economic discourse, both in practical and scientific terms. The world economy as a whole, and individual countries in particular, are at the threshold of radical economic change – the Fourth Industrial Revolution (industry 4.0) is gaining strength in the world. Accordingly, it requires a new understanding and ensuring the country's competitiveness in the global environment.

The main purpose of this work is to synthesize existing methodological approaches to the definition of global competitiveness in the conditions of the fourth industrial revolution, to interpret the assessment of international competitiveness of Ukraine, which is composed by experts of the World Economic Forum, and to develop recommendations for improving the competitiveness of the national economic system in today's global environment.

The main methods of research that were used are methods of comparison, analysis, generalization.

The World Economic Forum in 2018 significantly modernized and updated the methodology for calculating the Global Competitiveness Index in the context of the forthcoming Fourth Industrial Revolution. Under the new methodology, global competitiveness factors are grouped in Level 4: creating favorable conditions, human capital, markets and innovation ecosystem. As results showed, most economies in the world now far from the ideal level of competitiveness. The average global level of competitiveness in the world at 60 points suggests that many economies still have to take measures that will push their long-term growth and flexibility, expanding opportunities for their population.

According to the new methodology, Ukraine ranked 83rd out of 140 countries. Integral assessment of Ukraine corresponds to 57 points. In this way Ukraine's performance is worse than the average in the world and in the region of Eurasia. The weakest position is the country's position in the field of state institutions, macroeconomic stability and the financial system. At the same time, relatively good results in a global comparison, the country retains such components as: infrastructure (57th place), skills (46th place) and market size (47). With regard to the components of competitiveness, which reflect the development of innovative ecosystems, Ukraine demonstrates multidirectional results.

According to the component "readiness for innovation" the country occupies a relatively high place (58 out of 140), which is due to the storage of scientific and research potential. Within this component of competitiveness, Ukraine was highly praised by the quality of research institutions – 44th place, scientific publications – 50th place. On the contrary, Ukraine's position on the "cluster development" indicator is 106, which is a 106 position of the rating. At the same time, as part of the "business dynamics" (86th place), Ukraine lags behind the average in its region, and on average in the world.

In the context of the latest trends for Ukraine, it is important to modernize the basic industries in accordance with the requirements of global markets, to ensure the further development of transport infrastructure, technical re-equipment of agricultural producers. Among the urgent tasks is energy modernization, development of energy-efficient technologies and development of alternative energy. It is important to study the experience of other countries that are already demonstrating significant progress in the field of innovation development, including China, which is now among the top 25 innovative countries, is a leader in high-tech exports, patents and e-commerce, one of the leading manufacturers of industrial robots and active a participant of the world market of technologies of the Industry 4.0. Such achievements of the People's Republic of China are due to comprehensive state support at the national and regional levels, increasing direct foreign and domestic investment in the development of technologies of the Fourth Industrial Revolution, as well as the existing innovative potential that is successfully implemented in the chain of high added value.

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІКИ КИТАЮ

ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF CHINA'S ECONOMY

УДК 330.34

Коляда О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки
Університету державної фіскальної служби України

Данілкович Л.В.

студентка
ННІ економіки оподаткування та митної справи
Університету державної фіскальної служби України

У статті досліджено другу за розміром економіку світу – Китай. Проаналізовано фактори, що дали змогу країні досягти економічного успіху. Детально розглянуто основні макроекономічні показники – валовий внутрішній продукт, ВВП на душу населення, інфляцію, рівень безробіття, офіційні золотовалютні резерви та зовнішній борг. Загалом оцінено сучасний стан економіки Китаю, що й було метою дослідження. Результати оцінки подаються у порівнянні з п'ятіркою лідерів економік світу. У статті звертається увага на проблеми, що спричинені швидким економічним зростанням, зокрема забруднення навколишнього середовища в країні є однією з найсерйозніших проблем в Азії. Наголошується на можливостях та перспективі успішного розвитку Китаю, мета якого – до 2030 року стати сучасним, гармонійним суспільством із високим доходом. Під час проведення дослідження використано методи абстрактно-логічного, системно-структурного, інституціонального та функціонального аналізу.

Ключові слова: економіка, макроекономіка, Китай, розвиток економіки, реформування.

В статье исследована вторая по размеру экономика мира – Китай. Проанализи-

рованы факторы, которые позволили стране достичь экономического успеха. Подробно рассмотрены основные макроэкономические показатели – валовой внутренний продукт, ВВП на душу населения, инфляция, уровень безработицы, официальные золотовалютные резервы и внешний долг. Оценено современное состояние экономики Китая, что и было целью исследования. Результаты оценки представляются по сравнению с пятеркой лидеров экономик мира. В работе обращается внимание на проблемы, вызванные быстрым экономическим ростом, в частности, загрязнение окружающей среды в стране является одной из самых серьезных проблем в Азии. Отмечаются возможности и перспективы успешного развития Китая, цель которого – до 2030 года стать современным, гармоничным обществом с высоким доходом. При проведении исследования использованы методы абстрактно-логического, системно-структурного, институционального и функционального анализа.

Ключевые слова: экономика, макроэкономика, Китай, развитие экономики, реформирование.

The article investigates the second largest economy in the world, China. The factors, which allowed the country to achieve economic success – high supply of labour, low wages, huge amount of natural resources, restructuring of the economy, creation of special economic zones, investments, development of innovations, are analyzed. The article highlights the state of China's economy after the reforms introduced by Den Xiaoping, which is extremely important, since 2018 is considered the 40th anniversary of the economic reforms' introduction and the "opening up" of the People's Republic of China, including the process of restructuring the public sector of the Chinese economy. The specificity of implementing the socio-economic development of China model in the last quarter of the past – the beginning of this century was forced economic growth, despite the general slowdown in the development of the world economy. The main macroeconomic indicators – gross domestic product, GDP per capita, inflation, unemployment rate, official gold and foreign currency reserves and external debt are considered in detail. The current state of the Chinese economy is assessed, which is the goal of the study. In this paper, authors explored what places the country occupies in world rankings. The results of the evaluation are presented in comparison with the top four leaders of the world economics, except China (USA, Japan, Germany, Great Britain), what helps to compare competitiveness on the world stage. The paper focuses on problems caused by rapid economic growth. In order to achieve sustainable and rapid economic growth, China has paid a heavy price in terms of resources and the environment. The problem of environmental pollution in China is one of the most serious in Asia. The reasons of the environmental deterioration, as a highly important question, are explored. The opportunity and prospect of China's successful development, which aims to become a modern, harmonious, high-income society until 2030, is emphasized. During the research, it was used methods of abstract-logical, system-structural, institutional and functional analysis.

Key words: economy, macroeconomics, China, economic development, reforming.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається високими і стабільними темпами зростання економіки Китаю та її роллю в сучасній системі світового господарства. Специфікою реалізації моделі соціально-економічного розвитку Китаю в останній чверті минулого – на початку нинішнього століття стало форсоване економічне зростання, незважаючи на загальне уповільнення розвитку світової економіки. Це дає змогу зі впевненістю ставитися до офіційних прогнозів щодо досягнення країною абсолютного лідерства у світовій економіці. Водночас унікальність моделі соціально-економічного розвитку Китаю полягає в тому, що розвиток економіки країни в останні роки відбувався на основі використання комбінації механізмів державного планування і ринкового регулювання.

Стратегічні напрями розвитку та модернізації національної економіки Китаю на початку нинішнього століття базуються на посиленні лібералізації зовнішньоекономічної діяльності країни. Перехід економіки країни від екстенсивного до інтенсивного типу соціально-економічного розвитку не міг не позначитися і на галузевій промисловій політиці, яка, з одного боку, стала трансформуватися з урахуванням усвідомлення значущості розвитку наукомістких галузей, а з іншого – зажадала залучення великих обсягів інвестицій з-за кордону, що зумовило підвищення відкритості китайського ринку для зарубіжних партнерів, додатково стимулюючи тим самим подальший ріст темпів соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню економічного розвитку Китаю присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних учених,

серед яких: В. Мікловда, М. Король, К. Мудренко, Є. Ерфан, О. Юсип, Ч. Ван, Л. Юй, Л. Бентлі-Паттисон, Х. Хана, Ю. Чжан, Б. Рамасами, Дж. Лін та ін. Проте деякі аспекти економічного розвитку Китаю так і не розкриті та потребують подальших досліджень. З позицій нашого дослідження необхідно більш детально розглянути основні макроекономічні показники КНР та приділити більше уваги зовнішній торгівлі та залученню інвестицій у Китай.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення основних тенденцій економічного розвитку Китаю і посилення їхнього впливу на процеси, що відбуваються в сучасній глобальній економіці. Варто дати загальну характеристику китайській моделі економіки та визначити місце країни в світовій економіці. Важливим завданням також є розгляд проблем Китаю та подальші перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З кінця 70-х років ХХ століття Китай почав активно розвиватися. Сороковою річницею від початку впровадження економічних реформ та «відкриття» КНР, які ініціював Ден Сяопін, вважають 2018 рік. Він став найвпливовішим політичним діячем Китаю, ініціатором і головним координатором реформ. У грудні 1978 р. під його керівництвом відбувся пленум ЦК КПК, який поставив завдання радикально змінити внутрішню та зовнішню політику країни. Саме це вважається першим етапом впровадження економічних реформ у КНР.

Метою програми реформ було не відмовитися від комунізму, а зробити її кращою шляхом істотного збільшення ролі ринкових механізмів, скорочення державного планування та безпосереднього контролю. Процес реформування був поступовим. Нові методи були вперше представлені експериментально в кількох населених пунктах, а після успішного впровадження більше популяризувалися та розповсюджувалися на національному рівні [3].

Перші роки програми реформ були названі «періодом реконструкції», під час якого були виправлені основні диспропорції в економіці та закладена основа для добре спланованої модернізації. Основними цілями процесу реорганізації було швидке розширення експорту; подолання основних недоліків в галузі транспорту, зв'язку, вугілля, заліза, сталі, будівельних матеріалів та електроенергії; виправлення дисбалансу між легкою та важкою промисловістю шляхом збільшення темпів зростання світової промисловості та зменшення інвестицій у важку промисловість.

Новий етап реформування, ХХІ ст., відзначився реформуванням зовнішньої торгівлі: ослабленням контролю над доступом підприємств до здійснення зовнішньоторговельної діяльності з метою збільшення числа підприємств-учасників зовнішньої торгівлі, створенням системи непрямих інструментів регулювання зовнішньої торгівлі (тарифи, квоти, ліцензії, звільнення від митних

зборів тощо), послідовним зниженням розриву між реальним і номінальним курсами національної валюти, реформуванням системи ціноутворення з метою приведення її у стан, що дає змогу використовувати ціни як силу, що регулює розподіл ресурсів в економіці [11, с. 154].

Швидкий шлях Китаю до економічного розвитку неможливо заперечити, і хоча темпи зростання сповільнюються, немає ніяких сумнівів у тому, що економіка Китаю відіграє визначну роль у глобальній економіці. Варто зрозуміти фактори, що дали змогу КНР досягти економічного успіху, а саме:

1) Пропозиція праці. Завдяки великій кількості населення Китаю є досить висока пропозиція працівників із постійним потоком мігрантів у пошуках роботи. Це пов'язано з механізмом ведення сільського господарства, що привело до безробіття та низької зайнятості в сільській місцевості та одночасного зростання промислової праці в містах. Добровільна міграція сільського населення супроводжувалася занепадом сіл та побудовою нових виробничих поселень [2, с. 31].

2) Заробітна плата. Заробітна плата в інших країнах Східної Азії в 10 разів більша, ніж у китайських працівників. Це дало змогу країні збільшити прибутки. Також це приваблювало іноземні інвестиції, оскільки американські, європейські та японські компанії відкрили філії своїх підприємств у Китаї.

3) Місцезнаходження. Географічне положення Китаю має геополітичне значення через його близькість до споживчих ринків та торговельних партнерів. Південна Корея, Тайвань, Японія та Гонконг знаходяться на основних торгових шляхах.

4) Сировина. Китай має величезну кількість природних ресурсів, що використовуються для розвитку промислового розвитку країни. Китай є одним з основних імпортерів нафти, газу, вугілля, залізорудної сировини, міді та інших ключових товарів у світовій торгівлі [7, с. 253].

5) Спеціальні економічні зони. Основними цілями створення СЕЗ були: максимальне залучення іноземного капіталу, передової техніки та технологій, створення підприємств у наукомістких галузях промисловості, збільшення експорту, використання спеціальних економічних зон як випробувальних шкіл у функціонуванні сучасного виробництва.

6) Інвестиції в інфраструктуру. Уряд побудував багато нових доріг, покращив залізничну та водну системи Китаю. Китай має п'ять із десяти найбільших контейнерних портів у світі. Також урбанізація набирала все більших обертів одночасно з потужною будівельною програмою [9, с. 19].

З початку ринкових реформ у 1978 р. Китай перейшов на більш ринкову економіку і зазнав швидкого економічного та соціального розвитку. Ріст ВВП у середньому становив близько 10 відсотків на рік – найшвидший стійкий розвиток економіки в історії (рис. 1).

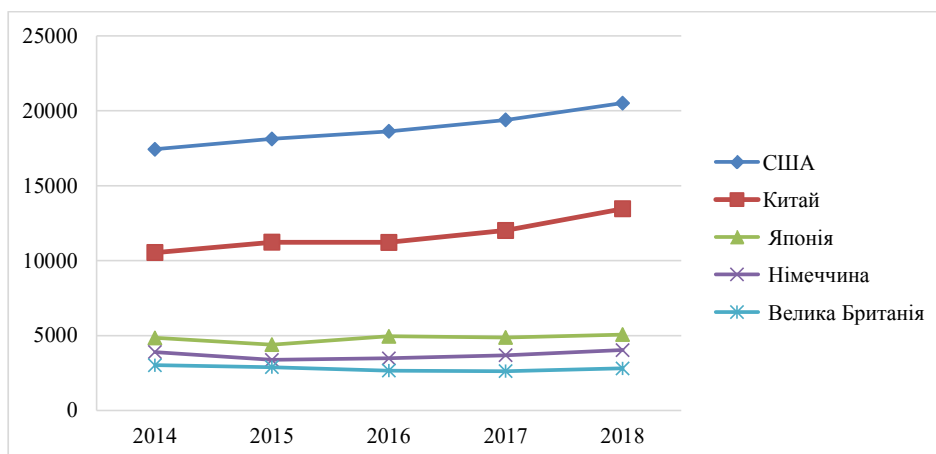

Рис. 1. ВВП п'ятірки лідерів за 2013–2017 рр., млрд. дол. США

Джерело: сформовано автором на основі [15]

Китай займає друге місце за розміром ВВП (13 457,27 млрд. дол. США), поступаючись лише США (20 513 млрд. дол. США). Із значним відривом трійку лідерів замикає Японія із значенням 5070,63 млрд. дол. США. Але тут варто зазначити, що все-таки велике значення відіграють розміри країни та чисельність населення. У 2018 році валовий внутрішній продукт Китаю зріс на 12% порівняно з 2017 роком, а порівняно з 2014 – зріс на 27,7%.

Незважаючи на те, що економічна структура продовжує оптимізуватися, подальша стабілізація промислового виробництва, стрімке зростання інвестицій в інфраструктуру та відновлення зростання імпорту та експорту стали важливою основою для стійкого економічного зростання в 2018 році [1].

З рис. 2 видно, що Китай дуже повільно, але підвищує ВВП на душу населення. Лідерами з ВВП на душу населення у світі є Люксембург, Швейцарія, Норвегія, Ірландія та Ісландія. Незважаючи на лідерство за значенням ВВП, у рейтингу 2018 року Китай займає лише 74 позицію із значенням 8643 дол. США. Звичайно, це пояснюється кількістю населення КНР [5, с. 9].

Інфляція країни розглядається як ключовий економічний показник, вона часто використовується для міжнародного порівняння. Інфляція Китаю до 2017 року незначно перевищувала темпи інфляції індустріально розвинених країн, таких як США, Німеччина та Велика Британія, але у 2018 році її темп значно знизився.

Індекс споживчих цін у Китаї – ключовий показник рівня інфляції – за підсумками 2018 року зріс на 1,6%. Згідно з доповіддю Державного статистичного управління КНР, темпи зростання знизилися на 0,4% порівняно з 2017 роком. Ціни на продовольчі товари знизилися на 1,4% – негативну динаміку цього показника зафіксовано вперше з 2003 року [6]. Найбільшу роль у цьому зіграло скорочення вартості свинини та овочів, які є ключовими елементами споживчого кошика в Китаї. Ціни на непродовольчі товари, навпаки, виростили на 2,3%, це на 0,9% вище порівняно з 2017 роком. Вартість споживчих промислових товарів зросла на 1,7%, послуги подорожчали на 3%.

Рівень безробіття в Китаї залишається стабільним протягом останніх чотирьох років, утримуючись

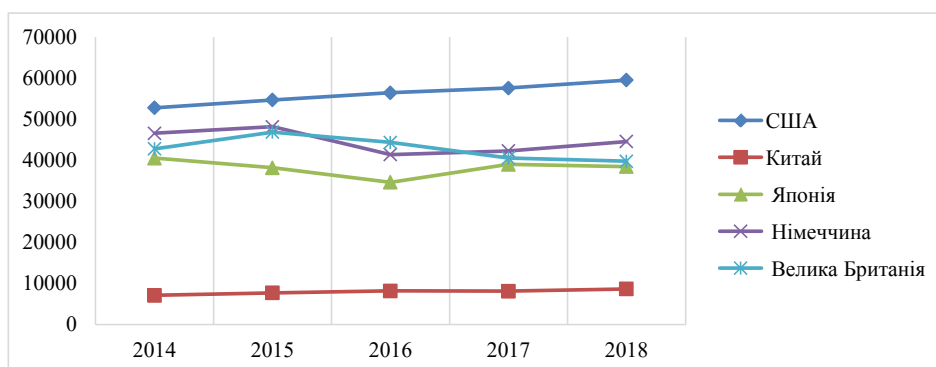

Рис. 2. ВВП на душу населення п'ятірки порівнюваних країн за 2014–2018 рр., дол. США

Джерело: сформовано автором на основі [15]

Таблиця 1

Зовнішній борг Китаю, 2014–2018 рр.

Рік	Зовнішній борг (% від ВВП)	Динаміка, %
2014	37	+7,96
2015	39,9	+7,9
2016	41,1	+2,87
2017	44,3	+7,93
2018	47,8	+7,82

Джерело: сформовано автором на основі [6]

на рівні близько 4%. За даними Національного бюро статистики, офіційний рівень безробіття був нижчим від 4% у 2001 році, коли він становив 3,6% [8].

Важливим показником розвитку економіки є офіційні золотовалютні резерви – державні валютні активи, що включають золото та міжнародні платіжні засоби і можуть бути використані для міжнародних розрахунків та погашення зовнішніх боргів. Поняття офіційних золотовалютних резервів ще часто ототожнюється з поняттям міжнародної валютної ліквідності, тобто здатністю країни забезпечувати своєчасне погашення своїх міжнародних зобов'язань прийнятними для кредитора платіжними засобами [13, с. 188].

З рис. 3 видно, що валютні резерви Китаю у 2018 р. підвищилися на 138,08 млрд. дол., або на 4,5%, порівняно з 2017 р. Рекордний рівень валютних резервів зафіксований у 2015 році – 3900,04 млрд. дол. США, хоча рекордне зростання – 14,6% – у 2013 р. Падіння резервів у 2016–2017 рр. відбулося, оскільки валюта юанів ще більше послабилася проти долара в умовах торговельної напруги з США. Але китайській владі вдалося обмежити відтік капіталу з країни завдяки жорстким заходам контролю, а зміцнення юаня проти долара США скоротило необхідність використання валютних резервів для підтримки курсу національної валюти [14].

Валова сума зовнішнього боргу складається з усіх зобов'язань, які вимагають виплати або виплати відсотків і/або основного боргу боржником кредитору в певні дати в майбутньому [12]. Цей показник включає в себе боргові зобов'язання у формі спеціальних прав запозичення, валюту і депозити, боргові цінні папери, кредити, страхування, пенсійні програми і програми стандартних гарантій та іншу кредиторську заборгованість.

Критичним рівнем заборгованості у співвідношенні з ВВП, згідно з даними МВФ, вважається поріг у 60% від ВВП. Китай тримається поки що на значно меншому рівні, але варто зважити на те, що темпи приросту досить високі [16].

Внаслідок швидкого економічного зростання також виникало безліч різних гострих екологічних проблем: споживання електроенергії на одиницю часу у 8–10 разів більше, ніж у розвинених країнах, а забруднення – в 30 разів більше.

Багато фахівців із захисту навколишнього середовища стверджують, що економічне диво Китаю скоро закінчиться, оскільки навколишнє середовище не може втримати таких темпів розвитку. Через стрімке економічне зростання одна третина Китаю зазнала нападу кислотних дощів, чверть жителів не має чистої питної води, одна третина міського населення дихає забрудненим повітрям. Ці втрати можуть загрожувати здоров'ю суспільства та довгостроковому процвітанню економіки Китаю [10].

Причини цих екологічних проблем у Китаї можуть бути прямо та опосередковано пов'язані з посиленням міжнародної торгівлі та урбанізації. Забруднення повітря в Китаї часто генерується спалюванням вугілля для вироблення електро-

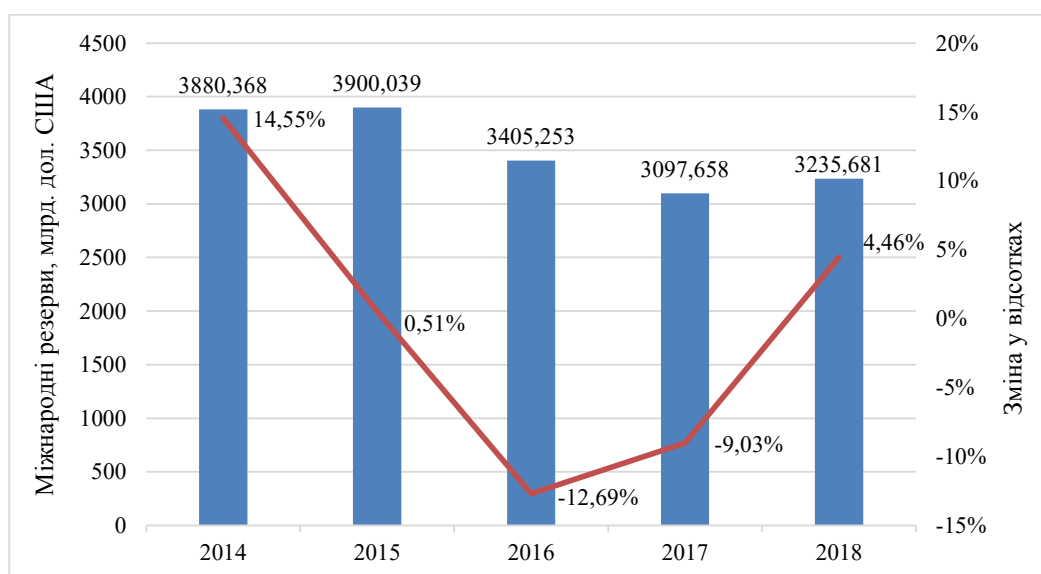

Рис. 3. Міжнародні резерви, включаючи золото, за 2014–2018 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [16]

енергії. Також велику роль відіграють виробництво хімікатів, заводів із виробництва гуми і шкіри. До того ж, через спалювання вугілля багато міст страждає від концентрації сірки, а кількість кислотних дощів постійно зростає [17, с. 11].

Стратегія успішного розвитку Китаю за останні чотири десятиріччя зробила країну досить розвинутою. Але можливості та виклики в наступні два десятиліття будуть відрізнятися від тих, з якими вони зіткнулися в минулому, і будуть вимагати нової стратегії розвитку.

Мета Китаю – стати сучасним, гармонійним, творчим суспільством та суспільством із високим доходом до 2030 року [4]. Це суспільство матиме сучасні цінності, сучасну економічну і соціальну структуру, доступ до сучасних технологій виробництва і технологій, а також буде залучати і робити свій внесок у рівноправність з іншими народами в дискусії сучасного світу.

Китай повинен продовжувати інтегруватися з глобальними ринками, навіть якщо він переорієнтує економіку на внутрішні джерела зростання. Незважаючи на те, що подальша інтеграція може привести до власних ризиків, переваги від відкритості будуть основними для підвищення ефективності, стимулювання інновацій та просування міжнародної конкурентоспроможності.

Вищі керівники Китаю вже деякий час визнали нагальну потребу налагодити стратегію розвитку країни та трансформувати модель зростання.

Якоюсь мірою Китай вже починає це робити. Новий політичний напрям на наступні п'ять років був розроблений у 13-му п'ятирічному плані Китаю та інших політичних документах, включаючи макроекономічні, соціальні та екологічні цілі, а також пілотні програми індексу «щастя». Цей план є першим кроком у довгостроковій зміні стратегії розвитку Китаю.

Висновки з проведеного дослідження.

Протягом останніх десятиліть Китай демонструє стабільне економічне зростання. Держава пройшла масове перетворення, що супроводжувалося багатьма структурними реформами. Вони ж і привели до фундаментальних зрушень від орієнтованої до ринкової економіки, від економіки, заснованої на сільському господарстві, до промислової та сервісної економіки, а також відкритої економіки для всього світу. За розміром ВВП держава займає друге місце у світі, поступаючись лише США. За 5 останніх років ВВП Китаю зріс на 27,7%. Але за розмірами ВВП на душу населення досліджувана країна займає лише 74 позицію.

Для того щоб досягти стійкого та швидкого економічного зростання, Китай заплатив високу ціну з погляду ресурсів та навколишнього середовища. Вода і повітря в Азії – найбрудніші в світі, тоді як проблема забруднення навколишнього середовища в Китаї є однією з найбільш серйозних в Азії.

У довгостроковій перспективі акцент у стратегії економічного розвитку Китаю буде зроблений на вихід на новий етап розвитку на базі економіки, заснованої на знаннях і перетворенні галузі високих технологій у ключову галузь економіки, продовження роботи з модернізації розвитку регіонів, їх гармонійний розвиток та досягнення середньосвітового рівня урбанізації, досягнення рівня розвинених країн світу за рівнем технологічного розвитку, досягнення збалансованого і стійкого зростання відповідно до ринкових сил та захист навколишнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Annual Economic Report. Bank for International Settlements. 2018. URL: www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e.htm (дата звернення: 15.01.19).
2. Assbring M., Thorborg M. What factors affect economic growth in China? Sodertorn: Sodertorns hogskola, 2012. 42 p.
3. Briney A. The Geography and Modern History of China. 2018. URL: <https://www.thoughtco.com/geography-and-modern-history-of-china-1434414> (дата звернення: 20.11.18).
4. China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society. *The World Bank*. 2013. URL: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/02/27/china-2030-executive-summary> (дата звернення: 09.10.18).
5. China Economic Update. *World Bank Group*. 2018. 28 с. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/917591545202039807/CEU-Dec-2018-EN.pdf> (дата звернення: 10.01.19).
6. China Statistical Yearbook 2018. *National Bureau*. 2019. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm> (дата звернення: 21.01.19).
7. Hanaa H., Nedra S. Key Factors of China's Economic Emergence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2018. № 3. С. 251–258.
8. National Bureau of Statistics of China. 2018. URL: <http://data.stats.gov.cn/english/easyquery.htm?cn=A01> (дата звернення: 18.02.19).
9. Pettis M. The Four Stages of Chinese Growth. *China Financial Markets*. 2014. № 4. С. 17–21.
10. Song L., Woo W. China's Dilemma: Economic Growth, the Environment and Climate Change. Canberra: ANU Press, 2008. 428 с.
11. Swaine M., Tellis A. Interpreting China's Grand Strategy Past, Present, and Future. Monograph Reports. California: Rand Corporation, 2017. 304 p.
12. Trade Profiles 2018. *World Trade Organization*. 2018. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles18_e.pdf (дата звернення: 17.02.19).
13. Worden R., Savada A., Dolan R. China: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1988. 788 p.
14. World Development Indicators. *World DataBank*. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.PCAP.PP.CD> (дата звернення: 23.12.18).

15. World Trade Statistical Review 2018. *World Trade Organization*. 2018. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf (дата звернення: 16.01.19).

16. World Economic Outlook (October 2018). *IMF*. 2018. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper> (дата звернення: 22.11.18).

17. Zhang Y. The Challenges of China's Rapid Growth - implications for future. China, 2011. 28 p.

REFERENCES:

1. Annual Economic Report. (2018) *Bank for International Settlements*. Available at: www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e.htm (accessed 15 January 2019).

2. Assbring M., Thorborg M. (2012) What factors affect economic growth in China? (42 p.). Sodertorn: Sodertorns hogskola.

3. Briney A. (2018) The Geography and Modern History of China. *Thought Co*. Available at: <https://www.thoughtco.com/geography-and-modern-history-of-china-1434414> (accessed 20 November 2018).

4. China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society. (2013) *The World Bank*. Available at: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/02/27/china-2030-executive-summary> (accessed 09 October 2018).

5. China Economic Update. (2018) *World Bank Group* (28 p.) <http://pubdocs.worldbank.org/en/917591545202039807/CEU-Dec-2018-EN.pdf> (accessed 10 January 2019).

6. China Statistical Yearbook 2018. (2019) *National Bureau*. Available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm> (accessed 21 January 2019).

7. Hanaa H., Nedra S. (2018) Key Factors of China's Economic Emergence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, no. 3, pp. 251–258.

8. National Bureau of Statistics of China (2018) NBS. Available at: <http://data.stats.gov.cn/english/easyquery.htm?cn=A01> (accessed 18 February 2019).

9. Pettis M. (2014) The Four Stages of Chinese Growth. *China Financial Markets*, no. 4, pp. 17–21.

10. Song L., Woo W. (2008) China's Dilemma: Economic Growth, the Environment and Climate Change (428 p.). Canberra: ANU Press.

11. Swaine M., Tellis A. (2017) Interpreting China's Grand Strategy Past, Present, and Future. Monograph Reports (304 p.). California: Rand Corporation.

12. Trade Profiles 2018. (2018) *World Trade Organization*. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles18_e.pdf (accessed 17 February 2019).

13. Worden R., Savada A, Dolan R. (1988) China: A Country Study (788 p.). Washington: GPO for the Library of Congress.

14. World Development Indicators (n.d.). *World DataBank*. Available at: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2>

15. World Trade Statistical Review 2018. (2018) *World Trade Organization*. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf (accessed 16 January 2019).

16. World Economic Outlook. (2018). *IMF*. Available at: <https://www.imf.org/external/datamapper> (accessed 22 November 2018).

17. Zhang Y. (2011) The Challenges of China's Rapid Growth – implications for future (28 p.).

Kolyada OlenaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economy
University of State Fiscal Service of Ukraine**Danilkovych Lina**

Student

Educational and Scientific Institute of Economics,
Taxation and Customs Affairs
University of State Fiscal Service of Ukraine

ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF CHINA'S ECONOMY

The purpose of the article. The relevance of the topic of research is determined by the high and stable pace of growing China's economy and its role in the modern world economy system. The specificity of implementing the socio-economic development of China model in the last quarter of the past – the beginning of this century was forced economic growth, despite the general slowdown in the development of the world economy.

Strategic directions for the development and modernization of the national economy of China at the beginning of this century are based on the strengthening of the liberalization of country's foreign economic activity. The transition of the country's economy from extensive to intensive type of socio-economic development has led to an increase in the openness of the Chinese market for foreign partners, stimulating further growth of the socio-economic development rates of the country.

Methodology. Nowadays, the world scientific society (including Ukrainian scientists) is watching over highly developed countries. The countries of the world are explored with the aim of studying their experience and successful implementation of new approaches to economic development in the conditions of globalization. China's economy is the second economy in the world, it attracts the interest of scholars.

Results. Over the past decades, China has been showing steady economic growth. High supply of labour, low wages and a huge amount of natural resources helped China to achieve economic success. Equally important factors of economic development of the country are: restructuring of the economy, creation of special economic zones, investments, development of innovations, etc. The country has undergone a massive transformation, accompanied by many structural reforms.

In order to achieve sustainable and rapid economic growth, China has paid a heavy price in terms of resources and the environment. The water and air in Asia are the worst in the world, while the problem of environmental pollution in China is one of the most serious in Asia.

In the long run, the emphasis in China's economic development strategy will be on: the emergence of a new stage of knowledge-based economy and the transformation of the high-tech industry into a key economy, the continuation of work on the modernization of regional development, their harmonious development, the achievement of the developed countries' level of the world by the level of technological development, the achievement of balanced and sustainable growth in accordance with the market and environmental protection.

Practical implications. The factors of Chinese economy functioning are investigated, which help it to remain competitive on the world stage. In this paper, the authors evaluate the macroeconomic indicators of the country, analyze them after implementation of reforms. The prospects of the country's economy development are estimated.

Value/originality. In our work, we appreciated the economy of China. In connection with the study, there is a need for further work to highlight the expansion and strengthening of China's trade and economic cooperation with developed countries. This provides the country with an increase in foreign investment and a widespread access to advanced technologies and, in aggregate, contributes to strengthening the material base of socio-economic development of the country.

ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

INSTITUTIONAL FACTORS OF OPTIMIZATION OF NATIONAL SPECIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Досліджено механізм формування глобально-конкуренційних стратегій України та його складові елементи. Проаналізовано сучасні «статичні» та «динамічні» форми підтримки національних виробників товарів та послуг в Україні. Обґрунтовано найважливіші завдання розвитку інформаційної інфраструктури зовнішньоторговельної активності в Україні. Розроблено й обґрунтовано принципи проведення активної інвестиційної технологічної політики. За допомогою методу експертних оцінок сформульовано систему практичних кроків щодо підтримки тих виробників, які працюють «на вістрі» науково-технічного прогресу. Сформульовано найважливіші завдання, пов'язані із розвитком інформаційної інфраструктури зовнішньоторговельної активності в Україні: створення системи моніторингу міжнародної комерційної діяльності на національному та регіональному рівнях; формування інформаційно-аналітичної бази економічної інформації щодо зовнішньоекономічних операцій, яка би постійно оновлювалася; організація широкого доступу до даних про наявні організаційні, кредитно-фінансові програми стимулювання розвитку експорту.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, інформаційна інфраструктура, метод експертних оцінок, інвестиційна технологічна політика, глобально-конкуренційна стратегія, моніторинг.

Исследован механизм формирования глобально-конкуренционных стратегий Укра-

ины и его составные элементы. Проанализованы современные «статические» и «динамические» формы поддержки национальных производителей товаров и услуг в Украине. Обоснованы важнейшие задачи развития информационной инфраструктуры внешнеэкономической активности в Украине. Разработаны и обоснованы принципы проведения активной инвестиционной технологической политики. С помощью метода экспертных оценок сформулирована система практических шагов по поддержке тех производителей, которые работают «на острие» научно-технического прогресса. Сформулированы важнейшие задачи, связанные с развитием информационной инфраструктуры внешнеэкономической активности в Украине: создание системы мониторинга международной коммерческой деятельности на национальном и региональном уровнях; формирование информационно-аналитической базы экономической информации по внешнеэкономическим операциям, которая бы постоянно обновлялась; организация широкого доступа к данным о существующих организационных, кредитно-финансовых программах стимулирования развития экспорта.

Ключевые слова: международные экономические отношения, информационная инфраструктура, метод экспертных оценок, инвестиционная технологическая политика, глобально-конкуренционная стратегия, мониторинг.

УДК 336.71.078.3

Смельянов Є.О.

студент

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ніколаєв Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри

світового господарства

і міжнародних економічних відносин

Одеський національний університет

імені І.І. Мечникова

The article investigates the role of informatization of international trade in the context of global competition and considering the specifics of features of innovative development, taking into account the modern tendencies of international division of labor and specialization. The foreign experience of forming of the national innovative system, the macroeconomic and microeconomic aspects of informatization of international trade cooperation, the specifics of activities of international organizations' regulation of trade and informatization of its structure are studied. The mechanism of the formation of globally competitive strategies of Ukraine and its constituent elements has been investigated. The modern "static" and "dynamic" forms of support for national producers of goods and services in Ukraine have been analyzed. The most important tasks of developing the information infrastructure of foreign trade activity in Ukraine are substantiated. The principles of active investment technology policy were developed and justified. Using the method of expert assessments, a system of practical steps has been formulated to support those manufacturers who are working "at the forefront" of scientific and technological progress. The most important tasks related to the development of the information infrastructure of foreign trade activity in Ukraine are formulated: the creation of a system for monitoring international commercial activities at the national and regional levels; formation of information and analytical base of economic information on foreign trade operations, which would be constantly updated; organization of wide access to data on existing organizational, credit and financial programs to stimulate the development of exports. Also, it is shown that state strategy of regulation of the sphere of international trade under the conditions of the modern international economic relations and global competition must be based on the conception of speed-up informatization which is the component and the factor of the structural optimization of economy. The directions and the instruments of informatization of international cooperation of Ukraine, the optimization of the system of its modern national specialization, and also the mechanism of forming the commercial strategies in Ukraine are grounded.

Key words: international economic relations, information infrastructure, expert assessment method, investment technology policy, global competitive strategy, monitoring.

Постановка проблеми. Регулювання міжнародної торгівлі країни, як і зовнішньоекономічної діяльності взагалі, відбувається з метою створення сприятливих умов для загального економічного розвитку держави і захисту її інтересів у широкому розумінні, збалансованого розвитку економіки, соціальної сфери, забезпечення рівноваги внутрішнього ринку, стимулювання прогресивних структурних змін у зовнішньоекономічних

зв'язках окремими суб'єктами міжнародно-економічної діяльності і створення якомога сприятливіших умов для оптимізації ролі й місця власної економіки в системі міжнародного (а сьогодні можна казати – глобального) поділу праці. При цьому з методологічного погляду доцільно відзначити, що, оскільки в механізмі державного регулювання міжнародної торгівлі присутній зворотний зв'язок, його можна розглядати як своєрідну закриту сис-

тему взаємних стосунків економічних суб'єктів і об'єктів, яка являє собою «живу», рухливу сукупність елементів і зв'язків між ними.

Водночас не зовсім правильною є думка про те, що на світових ринках конкурують не держави, а тільки окремі фірми, компанії (відзначимо, що панування цієї думки протягом певного часу мало надзвичайно негативні наслідки для економіки України, яка втратила керованість і динамізуючі чинники розвитку). Хоча роль конкретних учасників експортно-імпорتنних операцій є незаперечною, але економічна ситуація на національних ринках, промислова, грошово-кредитна, зовнішньоекономічна політика держави вирішальним чином впливають на потенціал експортерів, можливості імпортерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематиці оптимізації національної спеціалізації в умовах інформатизації міжнародних економічних відносин присвячено багато праць учених – представників розвинутих країн світу, таких як А. Ворнер, Р. Вернон, Л. Корхонен, П. Кругман, П. Ліндерт, Ч. Мей, М. Обсфельд, Р. Перебиш, Дж. Сакс, Г. Сапарі, Дж. Сорос, С. Стерн, Дж. Стігліц, Дж. Фідрмук, Ж.Л. Фурман, А. Хода, Р. Чейту, Х. Ченері, М. Харт. Водночас вищеперераховані вчені не враховують деякі важливі сучасні тенденції. Серед таких тенденцій насамперед слід зазначити необхідність вироблення такої оцінки наукового процесу, об'єктом якого виступає міжнародна торгівля, яка би спиралася на сучасні методи аналізу інформаційно-інноваційних тенденцій та яка б допомогла виявити загальну логіку визрівання інноваційних моделей спеціалізації та глобальної конкурентної боротьби. Як відзначається Х. Ченері, «в контексті процесів глобалізації та інформатизації соціально-економічних процесів важливим завданням є оцінка завдань та можливостей піднесення конкурентного потенціалу економіки держави загалом, її комерційних агентів з урахуванням міжнародного досвіду та специфічних вітчизняних умов» [1, с. 313]. Згадана логіка враховує те, що в сучасних умовах активна участь окремої країни у світовій торгівлі пов'язана зі значними перевагами: вона дає змогу більш ефективно використовувати наявні ресурси, прилучитися до світових досягнень науки й техніки, у більш стислий термін здійснити структурну перебудову своєї економіки, реалізувати інноваційні проекти, а також більш повно й різноманітно задовольняти потреби населення. Результатом такого більш ефективного використання ресурсів стає підвищення міжнародної конкурентоспроможності нації загалом та національних товаровиробників та навіть (у найбільш вираженому разі) конкурентні прориви. На думку Р. Вернона, «інструментом та проявом конкурентного прориву є створення, застосування та поширення так званих «мета-технологій», які формують параметри сучасного інформаційного суспільства». Причому, на його думку, «йдеться не

про кількісний аспект справи і навіть не про збільшення інформаційної місткості виробництва та соціально-економічної системи, наукомісткості продукції», а про «мета-технології, які означають контроль за «простими» технологіями, ноу-хау та іншим, контроль розробника нової техніки, інформаційних систем над технологічними процесами користувачів, контроль із боку метрополії над глобальною периферією» [2, с. 154]. На думку М. Харт, Р. Чейту, для невеликої за розмірами країни (а для невеликої економіки дійсно «є характерними катастрофи і ризики, природа яких набуває все більш інституційного характеру, масштаби яких зростають внаслідок зростання трансакцій на світових фінансових ринках» [3, с. 24]), у разі ефективного розв'язання інтеграційних завдань, використання зовнішньої сфери може слугувати для пом'якшення труднощів у відносинах із лідерами світової економіки, для використання зовнішнього попиту в умовах обмеженого внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію. Взагалі, справедливою є думка Дж. Фідрмук, Л. Корхонен про те, що «відмінною рисою сучасної інтернаціоналізації є збільшення обсягів міжнародних господарських контактів, залучення до світової торгівлі, міжнародних інвестиційних відносин, міжнародно-коопераційних контактів дедалі більшої кількості суб'єктів, що господарюють». Причому «таке кількісне зростання супроводжується радикальними якісними змінами», зокрема слід враховувати, «що міжнародний капітал та інші глобалізовані фактори виробництва у сучасних умовах здатні максимально розширювати та навіть усувати будь-які географічні кордони та функціональні межі», причому «ці фактори переміщуються між країнами, пов'язуючи при цьому економічними інтересами резидентів різних країн, надаючи поштовх соціально-економічного розвитку суб'єктам інтернаціоналізації» [4, с. 22].

Ось чому викладене в цій статті дослідження присвячується факторам оптимізації національної спеціалізації в умовах інформатизації міжнародних економічних відносин.

Постановка завдання. Метою викладеного в статті дослідження є наукове обґрунтування складу і структури інституційних факторів оптимізації національної спеціалізації в умовах інформатизації міжнародних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання міжнародної торгівлі з метою оптимізації національного місця в системі міжнародного поділу праці та підтримки національного виробника товарів та послуг в Україні повинно здійснюватися у різноманітних формах, які ми пропонуємо поділити на традиційні, або «статичні», а також новітні, або «динамічні».

Перша група форм, на нашу думку, реалізується відповідно до основних принципів ринкової економіки, які вписуються у формулу «регулятивний центр – незалежні агенти». Цими принципами є:

– єдність зовнішньоекономічної політики і національної (внутрішньої) економічної політики;

– єдність системи державного регулювання і контролю за його реалізацією;

– акцент на економічних методах порівняно з іншими методами інституційного втручання, які трактуються як суто адміністративні;

– чітке розмежування прав і відповідальності інституційних суб'єктів у галузі управління міжнародною торгівлею;

– забезпечення рівності всіх учасників міжнародної торгівлі.

Друга група форм, на нашу думку, реалізується відповідно до іншої формули, що є типовою для інформаційної економіки: «оптимізуючий центр – лояльні агенти». Відповідно до цього, принципами інституційної стратегії є:

– система оперативного руху інформації та забезпечення доступу до інформаційних масивів як макрорегуляторного центру, так і регіональних центрів регулювання, комерційних агентів;

– процес інтерактивного формування плану дій щодо становлення інноваційних центрів, які забезпечують сприятливий профіль національної спеціалізації в системі міжнародного поділу праці;

– акцент на диверсифікованих методах інституційного втручання, які передбачають взаємно доповнюючі впливи з боку державних інститутів, об'єднань підприємців, некомерційних структур сприяння.

Інформаційні реалії глобально-конкурентного розвитку передбачають максимально повне використання науково-технічного, технологічного та фінансово-економічного потенціалу країни з метою забезпечення інноваційного інвестування. Особливе значення має інвестування в науково-технічну сферу України, яке не тільки має забезпечити технологічне переозброєння промисловості та агропромислового сектору, але й сприяти виникненню галузей та підгалузей економіки, які стосуються п'ятого та шостого технологічних укладів. Водночас слід відзначити, що серйозною проблемою, яка перешкоджає активізації взаємодії суб'єктів зовнішньоторговельної активності в Україні, є відсутність розвиненої інформаційної інфраструктури такої комерційної діяльності в частині створення єдиної інформаційної системи про зовнішні ринки.

До числа найважливіших завдань розвитку інформаційної інфраструктури зовнішньоторговельної активності в Україні ми пропонуємо віднести:

– створення системи моніторингу міжнародної комерційної діяльності на національному та регіональному рівнях, що дають змогу здійснювати систематичні спостереження і сформувати інформаційно-аналітичну базу економічної інформації щодо зовнішньоекономічних операцій, яка би постійно оновлювалася;

– організацію широкого доступу до даних про наявні організаційні, кредитно-фінансові програми стимулювання розвитку експорту, зовнішньої торгівлі (наприклад, шляхом створення інформаційних мереж даних про торгівлю, що надає консультації експортерам).

Одним з основних завдань державного регулювання в Україні є підтримка стабільності споживчого ринку і забезпечення його соціальної спрямованості. Довгострокові цілі соціально-економічного розвитку можуть бути реалізованими за допомогою сучасних принципів макроекономічного втручання, спрямованого на досягнення економічної стабільності в суспільстві загалом. Відзначимо, що соціальна спрямованість ринку дуже важлива на сучасному етапі розвитку економіки, оскільки саме розвиваючи національний споживчий ринок, можна прийти до кращої збалансованості доходів усіх верств населення, стимулювання тих видів господарської діяльності та експортного виробництва, які можуть сприяти покращенню національної участі в системі міжнародного поділу праці.

Щоправда, діяльність на зовнішньому ринку або регулювання з урахуванням зовнішнього фактору відрізняються певними (й інколи суттєвими) відмінностями. Наприклад, застосування цінових знижок може бути обмеженим загрозою антидемпінгових заходів. Відкриття структур просування значною мірою залежить від інституційної системи та нормативно-правової бази об'єктної країни. Вимоги до якості на зовнішніх ринках пов'язані не тільки з максимально високими критеріями, але й зі специфікою конкретного ринку.

Скажімо, в сучасних умовах застосування м'яких, гнучких економічних методів регулювання і саморегулювання все більшого значення набуває принцип децентралізованого управління підприємствами й організаціями, який є похідним від інших принципів (макро- та мікрорегулювання) і впливає із властивостей економічної системи, традицій, інститутів, що історично склалися у суспільстві. У цьому контексті важливу роль відіграють структури на кшталт торгово-промислових палат, взагалі – бізнес-палат. В умовах подібного децентралізованого управління права державного апарату є обмеженими і не дають йому можливості застосовувати директивні або дискреційні методи регулювання.

Нині подальше спрощення і прискорення зовнішньоекономічних процедур в Україні, особливо в умовах членства у СОТ, без побудови ефективною системи протидії недобросовісному імпорту, контролю якості, управління ризиками є неможливим, оскільки вже сьогодні темпи демократизації «інституційного обслуговування» зовнішньоекономічних процедур, процес спрощення процедур митного оформлення значно випереджають темпи підвищення ефективності зовнішньоекономічного і, зокрема, митного контролю.

У зв'язку з цим бачиться ефективною альтернатива в застосуванні аналітичної роботи із зовнішньоекономічним прогнозуванням, взагалі – зі впровадженням програмно-цільового підходу, в протидії ризикам макро- та мікроекономічного характеру.

Створюючи нову систему державного регулювання торгівлі в умовах реформування вітчизняної економіки, необхідно врахувати, що, з одного боку, ефективність міжнародної торгівлі забезпечується за допомогою системного інституційного втручання в ринкову стихію, а з іншого – те, що занадто інтенсивне застосування економічних методів може послабити ефективність власне ринкових механізмів і може завдати економіці шкоди. Результатом може бути як відсутність стратегічного підходу до розвитку підприємств, так і зниження економічної активності суб'єктів господарювання і, як наслідок, зниження сукупних обсягів виробництва товарів та послуг на національній території, а також зниження рівня купівельного попиту населення на товари і послуги.

В Україні чимало разів розроблялися документи з приводу впровадження інноваційної моделі розвитку економіки України та її структурної перебудови, відповідно до чого здійснювалася підготовка та її наукове обґрунтування. Але в цій діяльності, на жаль, відсутня загальна керованість, окремі види робіт проводилися безсистемно, а практичні рекомендації не знаходили логічного завершення у конкретних діях, особливо на виконавчому рівні.

У числі основних інструментів державного регулювання економіки поруч із тими, що мають внутрішньоекономічну спрямованість, є арсенал засобів та інструментів зовнішньоекономічного регулювання. Водночас подібна класифікація регулятивних впливів є досить умовною, адже практично всі важелі впливу на процес відтворення усередині країни істотно впливають на зовнішньоекономічні зв'язки: з одного боку, значна частина виробництва є міжнародно усупільненою, а з іншого – навіть те, що було вироблене національними товаровиробниками, підлягає міжнародному обміну, доробці в межах міжнародних коопераційних проектів тощо. Універсальні впливи надають зміна дисконтної ставки, режиму оподаткування, пільги і субсидії, інвестиції в основний капітал та ін.

Звичайно, є і спеціальні інструменти безпосереднього впливу на соціально-економічну діяльність, і передусім це стосується сфери міжнародного співробітництва. Це, наприклад, заходи щодо стимулювання експорту товарів, послуг, капіталів, нових технологій. Водночас і в цьому відношенні не можна не бачити універсальності впливу: ефективна експортна спеціалізація прямо передбачає розвиток найбільш прогресивних, інформаційно містких видів виробництва, які є кардинально значущими з погляду макроекономічних показників,

забезпечення динамічного сталого розвитку. Тому кредитування експорту, страхування та гарантування експортних кредитів та інвестицій за кордоном, введення або скасування кількісних обмежень та заборон, зміна ставки мита, встановлення або скасування мита в зовнішній торгівлі, зміни в міжнародному інвестиційному режимі, навіть конкретні заходи для залучення або обмеження доступу іноземного капіталу в економіку країни, участь у різноманітних міжнародних структурах, економічних організаціях, тим більше – інтеграційних державних об'єднаннях тощо – все це має потужні та багатоаспектні впливи на параметри загальної економічної діяльності в будь-якій країні.

Державне регулювання може здійснюватися і за допомогою кредитів, за допомогою зміни облікових ставок центральним банком. Причому ефективність цього регулятивного інструменту зумовлюється тим, що для стимулювання найважливіших сфер діяльності (виробництва товарів з високим вмістом доданої вартості, інтелекту, а в суб'єктному плані, наприклад, малого і середнього бізнесу) може застосовуватися пільгове кредитування, а також інвестиційний податковий кредит (наприклад, відтермінування податкового платежу).

Пільгове оподаткування зовнішньоторговельних операцій є ще одним потужним засобом впливу на параметри ефективності відкритої економіки і комерційну результативність суб'єктів бізнесової діяльності.

Податкове регулювання здійснюється передусім за допомогою зміни рівнів податкових ставок і застосування податкових пільг. Водночас цей процес не повинен набувати форм довільності та носити безсистемний характер цільової «допомоги». Розмова про цільовий характер інституційного втручання повинна вестися тільки в термінах програмно-цільових підходів до стимулювання інноваційного розвитку й узгоджуватися як із потребами держави в бюджетних надходженнях, так і з конкретними заходами технологічного поступу держави.

Важливим складником державного регулювання зовнішньоекономічної політики в Україні, за прикладом країн-лідерів ринкової економіки, має стати розвиток системи страхування, що передбачає формування національної системи, здатної здійснювати ефективний захист від потенційних ризиків, що необхідний для повноцінного функціонування ринкової економіки і є чинником її стабільності, стимулом розширення підприємницької діяльності за національні кордони комерційних суб'єктів, акумуляції довгострокових інвестиційних ресурсів для розвитку економіки.

Ми підкреслюємо суттєву роль девальвації для трансформаційних країн, зокрема в контексті завдань стимулювання структурної оптимізації експортно-імпоротної діяльності, відзначаючи такі її наслідки:

– зростання масштабів і ефективності експорту, доходів від нього, а водночас (з урахуванням ослаблення сили імпорту) – посилення конкурентоспроможності і забезпечення імпульсів розвитку вітчизняних галузей, які працюють на внутрішній ринок;

– зниження витрат виробництва спочатку через зниження оплати праці і здешевлення ресурсів, потім у міру нарощування потужності експортного потенціалу і зростання заробітної платні – за рахунок техніко-економічних і структурних змін;

– розширення можливостей імпортозаміщення і модернізації, насамперед у межах експортоорієнтованих галузей;

– можливість позитивного впливу на урівноваження торгового балансу і бюджету, оскільки боргова залежність (життя у борг), яка посилюється за завищеного курсу, слабшає, а, отже, відносно ростуть доходи від експорту;

– зменшення, що важливо в умовах посилення тиску з боку СОТ, необхідності у використанні протекціоністських заходів;

– полегшення виплати зовнішнього боргу в результаті його здешевлення.

Інноваційний процес як передумова формування моделі національної спеціалізації України може відбуватися з достатньою ефективністю лише за наявності відповідних мотивацій, які мають бути узгодженими у часі (як із механізмами реалізації довготермінових планово-регулятивних проектів, так і середньо- та короткотермінових проектних розробок), а також у суб'єктному відношенні. Ці мотивації повинна формувати і регулювати держава у взаємодії з ринком, його інститутами і дієвими агентами. Завдяки цьому: відбуватиметься взаємне переплетіння державних завдань із комерційними пріоритетами, з логікою конкуренції, отримання прибутку, ціноутворення, амортизації витрат тощо; забезпечуватиметься ефективне поєднання ринкових сил із державними орієнтирами розвитку (ці орієнтири матимуть індикативний характер), що означатиме утворення синтетичних інститутів нового типу. Завдяки таким інститутам має забезпечуватися як ефект синергії, так і ефект мультиплікації (використання досягнень на усіх етапах стимулювання відтворювальних механізмів).

Для стимулювання сучасних експортних виробництв необхідно проводити активну інвестиційну технологічну політику, яка має базуватися на таких принципах:

– стимулювання інноваційної діяльності національного приватного сектору і залучення іноземних приватних інвестицій у межах ефективних державних програм і механізмів технологічного та інноваційного розвитку;

– розширення фінансування на довгостроковій основі фундаментальних розробок і досліджень у

галузі створення нових технологій із залученням як державних, так і приватних коштів;

– використання в різних комбінаціях всього застосовуваного у міжнародній практиці набору регулюючих інструментів науково-технологічної політики (державних закупівель, стимулюючих законодавчих та нормативних актів, податкових пільг, стандартів);

– поліпшення використання й впровадження наявних технологій та технологічних розробок;

– ефективного використання потенціалу інноваційної діяльності завдяки організаційній підтримці, забезпеченню прав інтелектуальної власності;

– підвищення ефективності партнерства держави й приватного сектору у справі проведення технологічних досліджень і розробок.

Важливу роль у справі сприяння розвитку міжнародного співробітництва України в науково-технічній сфері можуть відіграти її закордонні дипломатичні представництва та торговельні місії, чия діяльність, на нашу думку, має охоплювати такі основні завдання:

– сприяння розширенню на рівноправній основі співробітництва України з країною акредитації за такими напрямками, як: наука, техніка, наукомісткі технології, підготовка інженерно-технічних та наукових кадрів;

– формування на міжнародній арені іміджу України як держави з високим рівнем освіти, науки і техніки;

– сприяння трансферу технологій, надходженню до України прогресивних технологій;

– розвиток та вдосконалення договірно-правової бази у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва, практична реалізація укладених дво- та багатосторонніх угод.

З метою підвищення дієвості державного регулювання процесів науково-технічного розвитку та оптимізації структури міжнародного товарообміну за участю України доцільно застосовувати різноманітний та максимально широкий інструментарій підтримки тих виробників, які працюють «на вістрі» науково-технічного прогресу. Тому можна погодитися із експертною оцінкою щодо потреби на постійній основі здійснювати такі заходи, як:

– забезпечення активного просування та захисту інтересів України у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва, сприяння пропаганді науково-технічних досягнень і потенційних науково-технологічних та інноваційних можливостей України в країні акредитації (маючи на увазі можливість закордонних представництв, місій України);

– здійснення оперативного моніторингу і загального аналізу науково-технічної політики країни акредитації, її міжнародних науково-технічних зв'язків та основних подій у науково-технічній сфері, їхнього можливого впливу на розвиток науки і техніки в Україні;

– вивчення, а також узагальнення досвіду і конкретних заходів країн акредитації щодо організаційних засад науково-технічної діяльності, реалізації програм досліджень і розробок, наявних у цих країнах механізмів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій до науково-технічних досліджень і розробок, а також принципів інвестування в науково-технічну галузь інших країн; інформування міністерств та відомств, Національної академії наук України про пріоритети науково-технічної політики країн акредитації та перспективи розвитку науково-технічної кооперації з іноземними партнерами, наукові відкриття та розроблення технологій, які здатні в перспективі принципово змінити економічний та військово-стратегічний баланс у світі чи регіоні або виробничу базу в промисловості, сільському господарстві та інших галузях економіки [5, с. 69].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи дослідження, що було викладене в цій статті, слід відзначити, що створення сприятливих умов для оптимізації ролі й місця власної економіки в системі міжнародного поділу праці, для забезпечення збалансованого розвитку економіки, соціальної сфери, рівноваги внутрішнього ринку, стимулювання прогресивних структурних змін у зовнішньоекономічних зв'язках між окремими суб'єктами міжнародно-економічної діяльності потребує аналітичної роботи із зовнішньоекономічним прогнозуванням, впровадження програмно-цільового підходу у протидії ризикам макро- та мікроекономічного характеру.

До сфери повноважень центральних владних органів належить розв'язання таких найважливіших питань формування зовнішньоторговельного режиму, як: формулювання пріоритетів, основних цілей та принципів здійснення міжнародної торгівлі на національній території та за кордоном за участю національних агентів міжнародної торгівлі, розроблення системи інструментів регулювання міжнародної торгівлі та імплементація відповідних регулятивних принципів, організація і контроль діяльності торгових представництв країни за кордоном, організація дипломатичної та зовнішньополітичної підтримки міжнародної торгівлі держави, визначення принципів валютного режиму, реалізація валютної політики країни та ін.

Економіка України, особливо в умовах членства у СОТ, потребує побудови ефективної системи протидії недобросовісному імпорту, контролю якості, управління ризиками. Це є актуальним тому, що процеси спрощення процедур митного оформлення значно випереджають темпи підвищення ефективності зовнішньоекономічного і, зокрема, митного контролю. Іншими найважливішими завданнями, пов'язаними із розвитком інформаційної інфраструктури зовнішньоторговельної активності в Україні, є створення системи моніторингу міжнародної комер-

ційної діяльності на національному та регіональному рівнях; формування інформаційно-аналітичної бази економічної інформації щодо зовнішньоекономічних операцій, яка би постійно оновлювалася; організація широкого доступу до даних про наявні організаційні, кредитно-фінансові програми стимулювання розвитку експорту, зовнішньої торгівлі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Chenery H.B. The structuralist approach to development policy. *American association Papers and Proceedings*. 2018. № 65. P. 310–316. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/514251468181784181/pdf/REP20000The0st0o0development0policy.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).
2. Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*. 2016. Vol. 80. May 2016. P. 134–168. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3935/67ef46dc9229d22234e3210d5d62005a6a8f.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).
3. Hart M., Chaitoo R. Occasional Papers in International Trade Law and Policy. *Electronic Commerce and the WTO*. 2017. № 54. 37 p. URL: <http://mirznaii.com/a/79813/general-agreement-on-tariffs-and-trade-essay.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).
4. Fidrmuk J., Korhonen L. Similarity of Supply and Demand Shocks Between the Euro Area and the CEEC's. *BOFIT Discussion Paper*. 2017. № 14. 38 p. URL: <https://www.ekf.vsb.cz/export/sites/ekf/cerei/cs/Papers/VOL13NUM04PAP04.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).
5. Головень В. Про диверсифікацію торгівлі в Україні. *Тенденції української економіки*. 2018. № 12. С. 64–69.

REFERENCES:

1. Chenery H.B. (2018) The structuralist approach to development policy. *American association Papers and Proceedings*, no. 65, pp. 310–316. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/514251468181784181/pdf/REP20000The0st0o0development0policy.pdf> (accessed 16 March 2019).
2. Vernon R. (2016) International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 80, May 2016, pp. 134–168. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/3935/67ef46dc9229d22234e3210d5d62005a6a8f.pdf> (accessed 16 March 2019).
3. Hart M., Chaitoo R. (2017) Occasional Papers in International Trade Law and Policy. *Electronic Commerce and the WTO*, no. 54, 37 p. Available at: <http://mirznaii.com/a/79813/general-agreement-on-tariffs-and-trade-essay> (accessed 16 March 2019).
4. Fidrmuk J., Korhonen L. (2017) Similarity of Supply and Demand Shocks Between the Euro Area and the CEEC's. *BOFIT Discussion Paper*, № 14, 38 p. Available at: <https://www.ekf.vsb.cz/export/sites/ekf/cerei/cs/Papers/VOL13NUM04PAP04.pdf> (accessed 16 March 2019).
5. Holoven V. Pro dyversyfikatsiiu torhivli v Ukraini [On the diversification of trade in Ukraine]. *Tendentsii ukrainskoi ekonomiky* [Trends in the Ukrainian economy], no. 12, pp. 64–69. (in Ukrainian)

Yemelianov Yevhenii

Student

Odessa I. I. Mechnikov National University

Nikolayev Yuriy

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of World Economy
and International Economic Relations

Odessa I. I. Mechnikov National University

INSTITUTIONAL FACTORS OF OPTIMIZATION OF NATIONAL SPECIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

The purpose of the article. The purpose of the research described in the article is to provide scientific substantiation of the composition and structure of the institutional factors of optimization of the national specialization in the conditions of informatization of international economic relations.

Methodology. The study is based on the methodology of the systems approach and system analysis.

Results. The study found that the creation of favorable conditions for optimizing the role and place of national economy in the system of international division of labor needs analytical work with foreign economic forecasting, implementation of the program-targeted approach, in counteracting the risks at macroeconomic and microeconomic levels.

The sphere of the powers of the central authorities is the resolution of such major issues of the formation of the foreign trade regime as: formulation of priorities, the main goals and principles of the implementation of international trade on national territory and abroad with the participation of national agents of international trade, the development of a system of instruments for regulating international trade and implementation of the relevant regulatory principles, the organization and control of the activities of trade missions abroad, the organization of diplomatic and foreign policy support of the international trade of the state, definition of the principles of the currency regime, implementation of the currency policy of the country, etc.

The economy of Ukraine, especially in the context of WTO membership, needs to build an effective system for counteracting unfair imports, quality control, and risk management. This is relevant because processes of simplification of customs clearance procedures significantly outperform the pace of improving the efficiency of foreign economic, and in particular, customs control. Other major tasks related to the development of the information infrastructure of foreign trade activity in Ukraine are: creation of a system for monitoring international commercial activity at the national and regional levels; formation of the information-analytical base of economic information on foreign economic operations, which would be constantly updated; organization of wide access to data on existing organizational, credit and financial programs for stimulating the development of export trade.

Practical implications. The materials of this study on justification of directions of optimization of the sphere of international trade of Ukraine and institutional approaches to its regulation – can be used in preparing draft laws and regulations on the issues of optimization of foreign trade of Ukraine.

Value/originality. In our work, we considered an issue of the composition and structure of the institutional factors of optimization of the national specialization in the conditions of informatization of international economic relations. Analysing the institutional factors, we have found out, that this economic category faces certain analytical complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of the institutional factors of optimization of the national specialization. In particular, possibilities of using multivariate regression methods.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ІНДУСТРІЇ 4.0

SCIENTIFIC AND TECHNICAL COOPERATION OF UKRAINE AND CHINA IN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0

УДК 339.7:338.001.36

Скоробогатова Н.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
міжнародної економіки
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Корольова С.Г.

студентка
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена питанням оцінки результативності міжнародного науково-технічного співробітництва між Україною та Китаєм та визначенню перспектив подальшої співпраці у цьому напрямі з урахуванням технологічних перетворень Індустрії 4.0. Авторами досліджено динаміку зовнішньої торгівлі товарами та послугами між Україною та Китаєм. Зокрема, виявлено, що впродовж останнього десятиріччя протікає стійка тенденція перевищення імпорту з Китаю до України як товарів, так і послуг. У процесі дослідження виявлено товарні позиції, які преважують у експорті та імпорті товарів в Україну з Китаю. У статті також приділено увагу дослідженню інвестиційного співробітництва між країнами та виявлено основні напрями інвестування. Проаналізовано деякі науково-технічні проекти, які реалізуються за участю цих двох країн, та визначено перспективи подальшого розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва між Україною та Китаєм.

Ключові слова: науково-технічне співробітництво, міжнародні проекти, експорт, імпорт, Індустрія 4.0.

Стаття посвящена вопросам оценки результативности международного

научно-технического сотрудничества между Украиной и Китаем и определению перспектив дальнейшего сотрудничества в данном направлении с учетом технологических преобразований Индустрии 4.0. Авторами исследована динамика внешней торговли товарами и услугами между Украиной и Китаем. В частности, выявлено, что в течение последнего десятилетия наблюдается устойчивая тенденция превышения импорта из Китая в Украину как товаров, так и услуг. В ходе исследования выявлены товарные позиции, которые преобладают в экспорте и импорте товаров в Украину из Китая. В статье также уделено внимание исследованию инвестиционного сотрудничества между странами и выявлены основные направления инвестирования. Проанализированы некоторые научно-технические проекты, которые реализуются с участием этих двух стран, и определены перспективы дальнейшего развития международного научно-технического сотрудничества между Украиной и Китаем.

Ключевые слова: научно-техническое сотрудничество, международные проекты, экспорт, импорт, Индустрия 4.0.

The article is devoted to the issues of assessing the effectiveness of international scientific and technical cooperation between Ukraine and China and to determine the prospects for further cooperation in this direction, taking into account the technological transformations of the Industry 4.0. The authors study the dynamics of foreign trade in goods and services between Ukraine and China. In particular, it was found that during the last decade there has been a steady tendency of excess of imports from China to Ukraine in goods and services. During the study, the commodity positions that prevail in the export and import of goods to Ukraine from China were identified. The main scientific and technical projects that are realized with participation of these two countries are analyzed and prospects of further development of international scientific and technical cooperation between Ukraine and China are determined. For Ukraine, scientific and technical cooperation with China is a very important step, which can give an impetus to the economic growth of our country. By the end of the first decade of the XXI century, China held the position of a high-tech country by importing foreign technology. The study of China's technological development experience is very important for Ukraine, as it has identified factors that have made significant contribution to the development of China. The analysis showed the main trends of investment cooperation between Ukraine and China, as well as the areas in which investments are directed. Ukraine has great possibilities for cooperation with the Republic of China, besides, China is also interested in a scientific and technical partnership with Ukraine. Integrating Ukraine into the PRC projects can provide us with new economic benefits that can, in the long run, change our position on the world stage. It was very important that China demonstrated support for the territorial integrity of Ukraine during hostilities in the east of the country and the annexation of the Crimea by the Russian Federation. This contributed to the strengthening of cooperation between Ukraine and the People's Republic of China.

Key words: scientific and technical cooperation, international projects, export, import, Industry 4.0.

Постановка проблеми. Сьогодні Китай вважають економічною наддержавою, зважаючи на темпи та науковий прогрес, з яким країна розвивається. Більшість економістів та експертів зазначають, що наші двосторонні відносини з цією високорозвиненою країною не реалізовані повною мірою, оскільки Україна не залучена до основних найперспективніших проектів, які сьогодні фінансує КНР. Насамперед це пов'язано з низькими фінансовими та економічними можливостями нашої держави. Проте що стосується міжнародного науково-технічного співробітництва, то Китай проявляє зацікавленість до нашої країни. Тому вважаємо актуальною необхідність оцінки перспектив співробітництва України та Китаю в контексті перетворень Четвертої промислової революції Індустрія

4.0 та визначення пріоритетних напрямів для економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам міжнародного співробітництва присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Амеліної, В. Дергачової, С. Войтка, В. Горбуліна, Д. Лук'яненка, В. Омеляненка та ін. Тенденції розвитку двосторонніх відносин України та Китаю досліджено у роботах С. Герасимчука [6], Ю. Пойта [6], С. Толстова [2], В. Левківського [8], М. Висоцької [9] та інших науковців. Проте слід відзначити, що ці дослідження не повною мірою враховують потенційні можливості співробітництва між Україною та Китаєм у сфері високотехнологічного виробництва з урахуванням сучасних інформаційних технологій Індустрії 4.0.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення методичних засад щодо визначення перспектив міжнародного науково-технічного співробітництва між Україною та Китаєм у контексті Індустрії 4.0. Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання:

- 1) дослідити стан науково-технічного співробітництва України та Китаю;
- 2) проаналізувати спільні та потенційні проекти співробітництва України та Китаю;
- 3) визначити перспективи стратегічного партнерства між Україною та Китаєм з урахуванням національних інтересів цих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що Китай сьогодні посідає одну з провідних позицій у світі та є однією з найрозвинутіших технологічно країн, а також націлений на те, щоб зайняти місце світового лідера, виникає об'єктивна необхідність враховувати економічну та інноваційну політику та діяльність цієї країни. Водночас Україна тільки останнім часом почала активно приділяти увагу співробітництву з КНР, зокрема науково-технічному. У результаті активізації партнерства обсяги експорту України до Китаю дещо зросли, хоча експорт із Китаю до України перевищує більш ніж у 2 рази, що змушує більшість економістів замислитися, чи є для України таке співробітництво рівною мірою вигідним, як для Китаю, та які перспективи подальшої роботи у цьому напрямі для піднесення економіки України.

Дуже важливим для України стало те, що Китай продемонстрував підтримку територіальної цілісності України під час військових дій на Сході країни та анексії Криму Російською Федерацією. Це сприяло посиленню співробітництва між Україною та КНР.

Для України науково-технічне співробітництво з Китаєм є дуже важливим кроком, що може дати поштовх до економічного зростання нашої країни. На сучасному етапі найпривабливішими для України є глобальні та регіональні проекти КНР: «Один пояс, один шлях» та «16+1». На думку економіч-

них експертів, інтеграція до цих проектів України може змінити її місце у світі. Поки що Китай не розглядає Україну як учасника проекту «Один пояс, один шлях» та «16+1». Хоча, виходячи із вдалого географічного положення України, наша інтеграція може стати дуже вигідною для Китайської Республіки. Однак деякі економісти пропонують на початковому етапі зайняти місце спостерігача, як це робила Білорусія, але рекомендується провести переговори з Білорусією для отримання досвіду щодо їхньої діяльності та рекомендацій.

З огляду на підписання у 2016 році Довгострокової програми українсько-китайської співпраці в космічній галузі на 2016–2020 роки, Україна приваблює Китай як науково-технічний партнер, завдяки чому можна розраховувати на майбутню більш плідну та вигідну для обох сторін співпрацю.

Аналіз статистичних та аналітичних даних свідчить про те, що за останні три роки економічні зв'язки між Україною та Китаєм суттєво посилилися. Більшість експертів зазначає, що вигода, яку отримують від цього співробітництва дві країни, є різною для кожної з них. Про це свідчать статистичні дані, відповідно до яких імпорт із Китаю більш ніж у 2 рази перевищує експорт України до Китаю (табл. 1). Основний експорт України в Китай – це продукти сільського та лісового господарства, руди, шлаки і золи, енергетика та інфраструктурне будівництво, відходи харчової промисловості та інше. Україна стала для КНР одним із головних постачальників кукурудзи, обійшовши навіть США. У 2018 році, за даними державної служби статистики України, імпорт із Китаю для України становив 13,6% від усього імпорту (7,8 млрд дол. США), а експорт до Китаю становив близько 3,9% від усього експорту України (2,3 млрд дол. США). Тож можна стверджувати, що сьогодні рівноправної співпраці між Україною та КНР немає, адже показники експорту в 2018 році значно зростають, але обсяги імпорту з Китаю збільшуються ще швидшими темпами, тому зовнішньоторговельне сальдо залишається для України від'ємним [2].

Таблиця 1

Динаміка міжнародної торгівлі між Україною та Китаєм

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
	тис. дол. США					
Експорт товарів до Китаю	1777178	2726677	2674126	2399079	1832519	2039328
Імпорт товарів із Китаю	7899640	7903229	5410953	3770991	4687697	5648674
Чистий експорт товарів	-6122462	-5176552	-2736827	-1371912	-2855178	-3609346
Експорт послуг до Китаю	79243	70317	45363	40608	60148	75388
Імпорт послуг із Китаю	26937	83155	45730	128429	96131	165068
Чистий експорт послуг	52306	-12838	-367	-87821	-35983	-89680
Всього імпортовано з Китаю товарів та послуг	7926577	7986384	5456682	3899420	4783828	5813742
Всього експортовано до Китаю товарів та послуг	1856421	2796994	2719489	2439687	1892667	2114716
Чистий експорт товарів та послуг	-6070156	-5189390	-2737193	-1459733	-2891161	-3699026

Джерело: складено авторами за даними [3]

Отже, аналізуючи динаміку міжнародної торгівлі між Україною та Китаєм, можна дійти висновку, що зовнішньоторговельне сальдо за товарами та послугами здебільшого для України є від'ємним. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами спостерігається лише у 2011–2012 роках. Ця тенденція, на жаль, свідчить про те, що Україна інвестує більшою мірою економіку Китаю, споживаючи продукції та послуги, вироблені в цій країні.

Важливим є те, що Китай зацікавлений в Україні як науково-технічному партнері, про що свідчить підписання у квітні 2016 року Довгострокової програми українсько-китайської співпраці в космічній галузі на 2016–2020 роки. Виходячи з цього документу, передбачається спільна реалізація понад 70 проектів, які спрямовані в основному на розроблення ракетно-космічної техніки, враховуючи реалізацію «Місячної програми з дослідження планет Сонячної системи». До цих проектів також входить співробітництво з метою створення нових матеріалів та дистанційного зондування Землі [2].

Ще одним перспективним проектом для співпраці України та КНР може стати приєднання України до формату «16+1». Цей формат співробітництва був ініційований Китаєм, його мета – посилити інтенсивність співробітництва КНР із країнами-учасниками (державами Центрально-Східної Європи, Балкан та Балтики). Відповідно до цього співробітництва, Китай виділив три пріоритетні напрями потенційного співробітництва, до яких віднесено інфраструктуру, високі й зелені технології. Для цього об'єднання в минулому році КНР створив інвестиційний фонд на суму 10 мільярдів із метою інвестування держав, які входять до об'єднання. Проте, на думку фахівців, Україні заважає ввійти до цього об'єднання невизначеність, хоча на перших етапах це може бути й роль спостерігача (як це робила Білорусь), але для цього ми повинні провести переговори

з Білорусією для отримання досвіду щодо такої діяльності [4; 6, с. 9].

Щодо інвестиційного співробітництва України та Китаю, то станом на 2018 рік із Китаю в Україну було залучено інвестиції на 17,8 млн дол. США, тоді як з України в економіку Китаю було залучено 1,1 млн дол. США. Тобто Китай інвестує в Україну в 16 разів більше, ніж ми в Китай (рис. 1). КНР інвестує здебільшого в сільське та лісове господарства, а також у рибне, промисловість, торгівлю, ремонт автотранспорту та мотоциклів. З України в економіку Китаю інвестиції здебільшого були спрямовані у промислові підприємства [5].

Крім політичних та економічних контактів Китаю з Україною, КНР також надавав гуманітарну та технічну підтримку для нашої країни під час військових дій на Сході. Китай відкрито демонструє свою підтримку територіальної цілісності України, до того ж Китайська Республіка забезпечувала Україну інженерною та автомобільною технікою на суму понад 185 млн. грн [6, с. 5].

До кінця першого десятиріччя XXI століття Китай тримав позиції високотехнологічної країни за рахунок імпорту іноземних технологій. Тобто замість того, щоб розробляти власні технології, КНР скуповувала вже готові та активно упродовжувала їх у виробництво. Проте з часом стало зрозуміло, що цього не досить, через що уряд почав збільшувати витрати на НДДКР та стимулювати бізнес до проведення наукових дослідних робіт, а також створювати спеціальні програми розвитку (рис. 2).

Як видно з рис. 1, КНР систематично підвищує витрати на високотехнологічні розробки та наукові дослідження. Такий досвід для України є цікавим, адже демонструє важливість НДДКР для економічного розвитку країни. Нині промислове виробництво зумовлене міжнародною конкуренцією та необхідністю швидкої адаптації до запитів ринку.

Рис. 1. Динаміка інвестиційного співробітництва між Україною та Китаєм протягом 2010–2018 рр. [3]

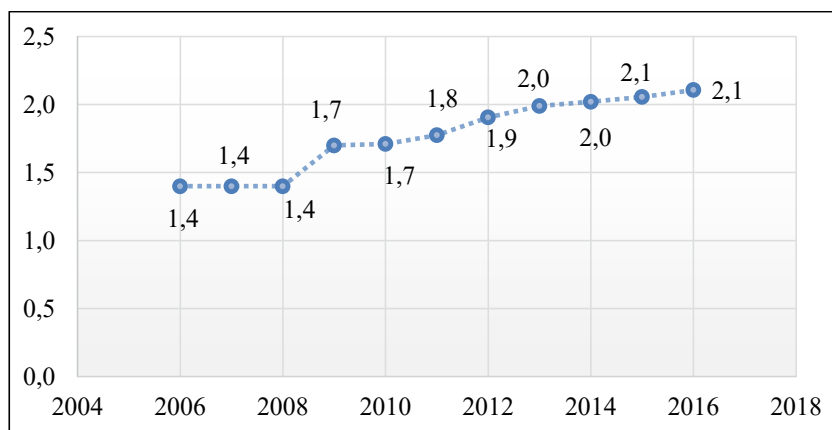

Рис. 2. Динаміка витрат КНР на дослідницькі роботи та високотехнологічні розробки у % від ВВП [7]

Такі вимоги можуть бути виконані шляхом упровадження досягнень інноваційних технологій виробництва. Саме Індустрія 4.0 дає змогу поєднати світ онлайн-технологій зі світом промислового виробництва. Концепція Індустрії 4.0 передбачає все більшу автоматизацію абсолютно всіх процесів та етапів виробництва: від проектування виробу до доставки його кінцевому споживачу з урахуванням вимог останнього. Окрім того, передбачається надання післяпродажного сервісу. Ідеальним у такому разі є налагоджене виробництво без участі людини, що забезпечуватиме максимальну ефективність. Проте з об'єктивних причин неможливим є абсолютно роботизоване виробництво. Упровадження інструментів Індустрії 4.0 IoT, Data Driven Decision (аналітика Big data), Connected machines, Artificial Intelligence дає змогу оптимізувати виробництво та підвищити конкурентоспроможність продукції [10]. Тому вважаємо, що в межах міжнародного науково-технічного співробітництва між

Україною та Китаєм мають бути враховані зазначені інструменти Індустрії 4.0.

Деякі спеціалісти визначають, що для України визначальним проектом з Китаєм може стати «Один пояс, один шлях», оскільки це не заважає інтеграції до Європейського Союзу та може надати Україні економічні переваги, що дасть поштовх до економічного розвитку. Метою цього проекту було створення транспортної інфраструктури для міжнародної торгівлі. Хоча Україна й має залізничні шляхи та вигідне географічне положення, та залізничні комунікації проекту «Один пояс, один шлях» її обходять, що видно з рис. 3 [6, с. 9].

Через військову агресію з боку Російської Федерації та посилення торговельної війни Україна переорієнтовується на європейські та азіатські ринки. Слід відзначити, що Україна сьогодні суттєво зменшила обсяги торгівлі з Російською Федерацією, однак РФ і далі залишається торговельним партнером для України. Саме тому інтеграція

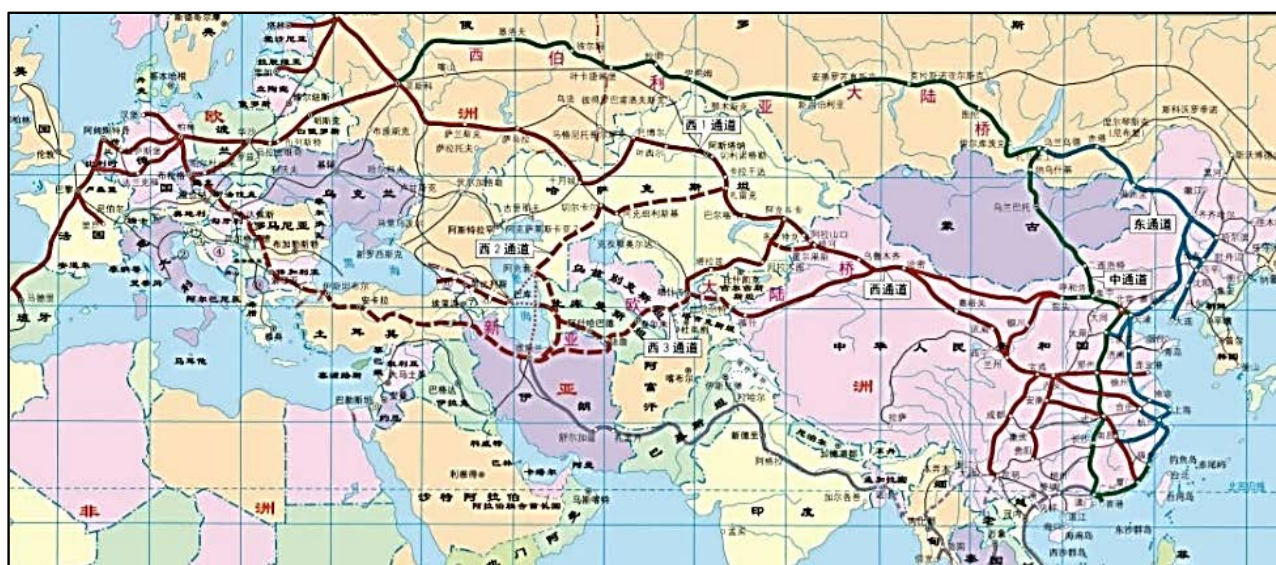

Рис. 3. Схема розвитку будівництва китайсько-європейського сполучення товарних потягів, 2016–2020 рр. [6]

до проекту «Один пояс, один шлях» буде дуже корисною для зниження залежності від Росії. Для реалізації цього проекту Китай створив інвестиційний фонд із капіталом у 40 млрд доларів США, а також за ініціативи КНР було створено Азіатський банк інфраструктурних інвестицій із капіталом у 50 млрд доларів США (у перспективі фонд буде збільшено в 2 рази). Ці кошти Китай спрямовує на інвестування країн Шовкового шляху для створення транспортної інфраструктури. Поки що КНР не розглядає Україну як потенційного учасника. Якщо звернути увагу на «План розвитку будівництва китайсько-європейського сполучення товарних потягів 2016–2020» (рис. 3), то стає очевидним, що Україні в цьому плані немає [6, с. 12].

Таким чином, КНР ще не розглядає Україну як перспективного партнера у цьому проекті (рис. 3), але, зважаючи на вдале географічне положення України, було б вигідним та зручним будівництво китайсько-європейського сполучення товарних потягів саме через Україну.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для України співробітництво з Китаєм розкриває нові можливості для міжнародної торгівлі та економічного розвитку країни, адже Китай, безумовно, є однією з найбільш впливових держав із високим економічним та науково-технологічним розвитком. Україна має всі можливості для співпраці з Китайською Республікою, до того ж Китай також зацікавлений у науково-технічному партнерстві з Україною. Інтеграція України до проектів КНР може надати нам нові економічні переваги, які в перспективі можуть змінити наше положення на світовій арені. Проте, аналізуючи сучасне зовнішньоторговельне співробітництво України та Китаю, можна дійти висновку, що для Китаю наша країна є більш вигідним партнером, ніж Китай для нас, адже Україна більшою мірою експортує сировину з невеликою доданою вартістю, а імпортує вже готову високотехнологічну продукцію. Таким чином, вважаємо необхідним розроблення програми міжнародного науково-технічного співробітництва між Україною та Китаєм на засадах взаємовигідного партнерства у контексті технологічних зрушень Індустрії 4.0, що дасть змогу підвищити інноваційно-інвестиційну активність країн та рівень їхнього економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сайт ради зовнішньої політики «Українська призма». Київ, 2018. URL: <http://prismua.org/> (дата звернення: 21.12.2018).
2. Співпраця Україна – Китай: двостороння вигода чи стратегічна помилка. «Радіо Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25000054.html> (дата звернення: 21.12.2018).
3. Державна служба статистики – офіційний сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2019).

4. Проект «16+1». Центр сучасного Китаю «ТяньсяЛінк». URL: <http://www.tianxia.link/ru/article/5738-proiekt-16-1-tiest-na-ievropieiskuiu-sostoiatiel-nost-ukrainy> (дата звернення: 22.12.2018).

5. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade> (дата звернення: 17.01.2019).

6. Китай після 2014: нова сторінка у відносинах / С.І. Герасимчук та ін. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта, 2017. 16 с.

7. Офіційний сайт «The World Bank». URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=CN> (дата звернення: 27.03.2019).

8. Левківський В. Українсько-китайське економічне співробітництво в контексті зовнішньоекономічної безпеки. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. 2013. Вип. 2. С. 95–103.

9. Висоцька М., Аль Атті А. Аналіз основних тенденцій розвитку економічних відносин між Україною та Китаєм. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. 2013. № 4. С. 14–20.

10. Скоробогатова Н.Є. Конкурентоспроможність українських підприємств целюлозно-паперової промисловості в умовах Індустрії 4.0. Ефективна економіка. 2018. С. 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/204.pdf (дата звернення: 28.03.2019).

REFERENCES:

1. *Pro osoblyvosti spivpratsi z KNR* [About the peculiarities of cooperation with the People's Republic of China], 2018. *Sait rady zovnishnoi polityky* [Foreign Policy Website]. Available at: <http://prismua.org> (accessed 21 December 2018).
2. *Spivpratsia Ukraina – Kytai: dvostoronnia vygody chy strategichna pomylka* [Cooperation Ukraine-China: Bilateral Benefit or Strategic Mistake], 2018. "Radio svoboda" ["Radio Liberty"]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/25000054.html> (accessed 21 December 2018).
3. *Ofitsiynyi sait derzhavnoi sluzhby statystyky* [The State Statistics Service is an official site]. Available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (accessed 15 January 2019).
4. *Proekt16+1* [The Project "16 + 1"], 2016. *Tsenter suchasnogo Kytaiu* [Center for Contemporary China]. Available at: <http://www.tianxia.link/ru/article/5738-proiekt-16-1-tiest-na-ievropieiskuiu-sostoiatiel-nost-ukrainy> (accessed 22 December 2019).
5. *Torgovelnno-economiche spivrobitnistvo mizh Ukrainoiu ta Kytaiem* [Trade and economic cooperation between Ukraine and China], 2018. *Ministerstvo zakordonnyh sprav Ukrainy* [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. Available at: <https://china.mfa.gov.ua/ru/ukraine-cn/trade> (accessed 17 January 2019).
6. Gerasimchuk S., Poita Y. *Ukraina – Kytai pislia 2014: nova storinka u vidnosynah* [Ukraine – China after 2014: new page in the relations]. Kyiv: Friedrich Ebert Foundation, pp. 4-12. (in Ukrainian).
7. *Ofitsiynyi sait Svitovogo banku* [The official website of The World Bank]. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=CN> (accessed 27 March 2019).

8. Levkovsky V. (2013) *Ukrainsko Kytayske spivrobitnystvo v konteksti zovnishnoekonomichnoi bezpeky* [Ukrainian-Chinese Economic Cooperation in the Context of Foreign Economic Security]. Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Economics, vol. 2, pp. 95–103.

9. Vysotskaya M., Atti A. Al (2013) *Analiz osnovnykh tendentsiy rozvytku ekonomichnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Kytaiem* [Analysis of the main tendencies in the development of economic relations between Ukraine

and China]. Strategy of development of Ukraine. Economics, sociology, law, no. 4, pp. 14–20.

10. Skorobogatova N.E. (2018) *Konkurentnospro-mozhnist ukrainskykh pidpriemstv tseliulozno-papero-voi promyslovosti v umovah industrii 4.0* [Competitiveness of Ukrainian enterprises of pulp and paper industry under the conditions of Industry 4.0] Effective economy, pp. 12. – Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/204.pdf (accessed 28 March 2019).

Skorobogatova Natalia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Korolyova Snizhana

Student
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

SCIENTIFIC AND TECHNICAL COOPERATION OF UKRAINE AND CHINA IN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0

The purpose of the article. China occupies a significant place in the world nowadays. It is one of the most technologically advanced countries, and it also aims to become the world leader, motivating us to constantly monitor its the policies and activities. However, Ukraine has only recently begun working on scientific and technical cooperation with the People's Republic of China. Therefore, it is necessary to study the state this cooperation and the prospects of partnership between Ukraine and China.

Methodology. When writing the article, such methods as comparisons, analysis, synthesis, as well as generalization of received information, descriptive and statistical methods were used.

Results. Over the past three years, economic ties between Ukraine and China have grown stronger. For Ukraine, scientific and technical cooperation with China is a considerable step that can give an impetus to the economic growth of our country. It was very important that China demonstrated support for the territorial integrity of Ukraine during hostilities in the east of the country and the annexation of the Crimea by the Russian Federation. This contributed to the strengthening of cooperation between Ukraine and the People's Republic of China. Now, the most attractive for Ukraine are global and regional projects of China: "One belt, one way" and "16 + 1". Taking into account the signing of the Long-Term Program of Ukrainian-Chinese Cooperation in the Space Industry 2016-2020, it is said that Ukraine is attracting China as a scientific and technical partner. Therefore, it is possible to count on the future more fruitful and equally beneficial cooperation for both sides. Analyzing foreign trade activity, the main export of Ukraine to China is the products of agriculture, forestry, ores, slag and ashes, energy and infrastructure construction, food industry waste, etc. Ukraine has become one of the main suppliers of maize to the People's Republic of China. In 2018, according to the State Statistics Service of Ukraine, imports from China to Ukraine amounted to 13.6% of total imports (7.8 billion USD), while exports to China amounted to about 3.9% of Ukraine's total exports (2,3 billion USD). So, it can be argued that today there is no equal cooperation between Ukraine and the PRC, as export figures in 2018 are growing more slowly compared to the imports from China. We can conclude that the foreign trade balance remains negative for Ukraine. As for investment cooperation between Ukraine and China, investments from China to Ukraine have totaled to 17.8 million USD by 2018, while investments from Ukraine to the economy of China accounted for 1.1 million USD.

Practical implications and value. Analyzing the current foreign trade cooperation between Ukraine and China, we can conclude that Ukraine brings more benefits to China, since we mainly export raw materials with a little added value, and import finished high-tech products in large volumes that exceed the volumes of our exports. At the present stage, the PRC does not consider Ukraine as a promising partner. Our cooperation has just started to settle, therefore, this article examines China's technological development experience, which is very useful for Ukraine.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ГРЕЦІЇ ТА УКРАЇНИ

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN GREECE AND UKRAINE

У статті наведено характеристику економічного та політико-правового середовища Греції. Розглянуто актуальну проблему розвитку міжнародних економічних відносин України і Греції. Виявлено, що українсько-грецькі торговельні відносини добре розвиваються та відповідають інтересам обох країн. У країн є перспективи для ефективного відновлення та зростання темпів двосторонніх міжнародних торговельних зв'язків. Але ці перспективи мають враховувати макроекономічні процеси, що відбуваються в ЄС та єврозоні зокрема. Трансформаційні процеси в ЄС є проявом глобального економічного та інформаційного розвитку. Греція залишається одним із найважливіших зовнішньоекономічних партнерів України в регіоні Південних Балкан та Східного Середземномор'я. Першочерговим завданням фірми під час виходу на зовнішні ринки є процес формування збутової політики. Це необхідна умова для досягнення успіху за умов міжнародної конкуренції.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, міжнародна торгівля, економічне середовище, політико-правове середовище, Україна, Греція.

В статті приведена характеристика економічної і політико-правової середовища Греції. Рассмотрена актуальная проблема развития международных экономических отношений Украины и Греции. Украинско-греческие торговые отношения хорошо развиваются и отвечают интересам обеих стран. У стран есть перспективы для эффективного возобновления и роста темпов двусторонних международных торговых связей. Эти перспективы должны учитывать макроэкономические процессы, происходящие в ЕС и еврозоне в частности. Трансформационные процессы в ЕС являются проявлением глобального экономического и информационного развития. Греция остается одним из важнейших внешнеэкономических партнеров Украины в регионе Южных Балкан и Восточного Средиземноморья. Первоочередной задачей фирмы при выходе на внешние рынки является процесс формирования сбытовой политики. Это необходимое условие для достижения успеха в условиях международной конкуренции.

Ключевые слова: международные экономические отношения, международная торговля, экономическая среда, политико-правовая среда, Украина, Греция.

УДК339.564.2

Герасимчук В.В.

старший викладач кафедри маркетингу Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Плахотник Я.Д.

студент

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

The article discusses the economic and political-legal environment of Greece. The actual problem of the development of the international economic relations of Ukraine and Greece is considered. It has been revealed that Ukrainian-Greek trade relations are developing well and, on the whole, meet the interests of both countries. In both countries there are all prospects for the effective restoration and growth of bilateral international trade relations. But along with this, these perspectives should take into account macroeconomic processes that are serving in the European Union and the eurozone in particular. The transformation processes in the EU are a manifestation of global economic and information development. Greece remains one of the most important foreign economic partners of Ukraine in the region of the Southern Balkans and the Eastern Mediterranean. This problem becomes important in the current situation in Ukraine. The country does not have the necessary conditions and mechanisms for effective sales of products to foreign markets. The reasons for such a situation are the lack of optimized legislative framework, limited access to information, underdeveloped state support system for small and medium enterprises, corruption, political risks, modest pace of reform of the administrative system, low level of banking services, small amounts of financing of scientific and technical activities and activities in the innovation sphere. Cooperation between Ukraine and the Hellenic Republic has a long-term mutually beneficial character. The contractual and legal basis of international economic relations is formed in such a way that it ensures the stable development of bilateral trade and economic cooperation. The international economic relations of Ukraine with Greece began from the time of independence. During this time, close relations between countries were built up. The food industry occupies a significant part of its exports to Greece, which enables the development of Ukrainian products in this region. The main task of firm during going into foreign markets is a process of forming of sale politics. It is a necessary condition for the achievement of success in the conditions of hard international competition.

Key words: international economic relations, international trade, economic environment, political and legal environment, Ukraine, Greece.

Постановка проблеми. Ця тема набуває важливого значення у ситуації, яка є нині в Україні. Країна не має необхідних умов та механізмів для ефективного збуту продукції на зовнішні ринки. Причинами такого стану є неоптимізована законодавча база, обмежений доступ до інформації, нерозвинена державна система підтримки малих та середніх підприємств, корупція, політичні ризики, незначні темпи реформування адміністративної системи, низький рівень показників банківських послуг, малі обсяги фінансування науково-технічної та діяльності в інноваційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми двосторонніх економічних відносин України та Греції в різні періоди досліджувалися вченими-економістами, серед яких варто виділити таких авторів, як К. Власова та Н. Говорова [4],

Н. Хрущ [7], Т. Князькова [8], Ю. Козак та Н. Придула [9] та ін. Роботи, які проаналізовано під час написання статті наведені у списку використаних джерел.

Постановка завдання. Мета статті – на підставі теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження розробити методи організації міжнародних економічних відносин із Грецією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співробітництво України з Грецькою Республікою має довготривалий взаємовигідний характер. Договірні-правова база міжнародних економічних відносин сформована таким чином, що забезпечує стабільний розвиток двостороннього торговельно-економічного співробітництва. Станом на кінець 2018 р. діючими є 47 документів, які становлять нормативну базу українсько-грецьких

відносин [1]. Відносини в економічній сфері регулюються насамперед Угодою між Урядом України та Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво від 25.07.1991 р. Невід'ємною складовою частиною торговельно-економічних відносин України та Грецької Республіки є робота українсько-грецької Міжурядової спільної Робочої Групи з питань економічного, промислового та науково-технічного співробітництва. У 2017 р. двостороннє торговельно-економічне співробітництво розвивалося динамічно та повністю відповідало національним інтересам України. Спостерігалось суттєве збільшення товарообігу послугами та товарами. За даними Держкомстату України, за підсумками 2017 р. товарообіг товарами та послугами між Україною та Грецією становив 493,1 млн. дол. США. Це на 11,8% більше від показника 2016 р. (441,1 млн. дол. США). Частка торговельно-економічного співробітництва України з Грецією становить 1,28% від обсягу торгівлі з країнами ЄС [2].

Незважаючи на світову економічну кризу, є потенціал для подальшого поглиблення взаємовигідних відносин, про що свідчать дані щодо обсягів товарообігу між двома країнами протягом останніх дев'яти років – збільшення більш ніж у 5 разів.

У 2017 р. зафіксовано зростання обсягів торгівлі між Україною та Грецією як товарами, так і послугами. За даними Держкомстату України, у 2017 р. обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та Грецією становив 491,1 млн. дол. США. Тобто збільшився на 13,7% порівняно з попереднім роком, або на 58,8 млн. дол. США. Експорт товарів і послуг зафіксовано на рівні 220,9 млн. дол. США та збільшився на 28,4%, а імпорт товарів і послуг становив 270,8 млн. дол. США (зростання на 6,4%).

Торгівля товарами між Україною та Грецією становила \$441,1 млн. Експорт товарів з України збільшився на 23,7% і становив \$196,8 млн., імпорт також зріс (+4,6%) і становив \$244,3 млн. Сальдо у торгівлі товарами за цей період негативне для України і становило 47,5 млн. дол. США (табл. 1.1).

Згідно з табл. 1.1, другий рік поспіль український експорт чорних металів збільшується (+42,6% порівняно з відповідним періодом 2016 р.), також збільшується експорт сільськогосподарської про-

дукції. На рис. 1.1 наведено структуру експорту українських товарів до Греції у 2017 р.

Згідно з рис. 1.1, у 2017 р. основу українського експорту товарів до Греції становили: чорні метали (\$67,3 млн.); насіння і плоди олійних рослин (\$41,8 млн.); зернові культури (\$25,4 млн.); жири та олії тваринного або рослинного походження (\$10,4 млн.) та їстівні плоди та горіхи (\$10,2 млн.).

Грецький імпорт в Україну упродовж 2017 р. не зазнав значних змін (зростання на 4,6%). До 50% імпорту становили нафта і продукти її перегонки, палива мінеральні, (60,4% у 2016 р.).

Згідно з рис. 1.2, у 2017 р. структура імпорту товарів з Греції виглядала таким чином: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки \$119,8 млн. грн (49%); їстівні плоди та горіхи – \$25,5 млн. грн (10,4%); фармацевтична продукція – \$18 млн. грн (7,4%); засоби наземного транспорту, крім залізничного, – \$17,5 млн. грн (7,2%); електричні машини – \$12,4 млн. грн (5,1%); алюміній та вироби з нього – \$8,6 млн. грн (3,1%); різноманітна хімічна продукція \$6,7 млн. грн (2,8%).

За даними Державної служби статистики України, у 2017 р. торгівля послугами між Україною та Грецією становила 50,6 млн. дол. США. У структурі торгівлі послуг переважали послуги, пов'язані з подорожами, операції з нерухомим майном та транспортні послуги.

Скоротився експорт послуг з України в Грецію (з 27,5 млн. дол. США у 2016 р. до 24,1 млн. дол. США у 2017 р.), проте варто відзначити, що зріс імпорт послуг (26,5 млн. дол. США у 2017 р. порівняно з 21 млн. дол. США у 2016 р.). Сальдо у торгівлі послугами за цей період негативне для України і становить 2,39 млн. дол. США.

Станом на 31.12.2017 р. Грецька Республіка інвестувала в економіку України орієнтовно 116 млн. дол. США, що становить частку 0,5% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку країни.

Інвестиції відбувалися головним чином у сферах переробної промисловості, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, виготовлення виробів з деревини, будівництва, оптової та роздрібно-торгівлі, поштової та кур'єрської діяльності, ремонту автотранспортних засобів, транспорту, операцій з нерухомим майном, страхової і фінансової діяльності [3].

Таблиця 1.1

Показники двосторонньої торгівлі товарами між Україною і Грецією, млн. дол. США

Показники	2016 р.	2017 р.	Середній рівень ряду за період, млн. дол. США	Середній темп приросту за період, %
Товарообіг	392,6	441,1	+48,5	+112,3
Експорт	159,1	196,8	+37,7	+123,7
Імпорт	233,5	244,3	+10,8	+104,6
Сальдо	-74,4	-47,5	+27,2	+36,1

Джерело: за даними Держстату України [2]

Рис. 1.1. Експорт українських товарів до Греції у 2017 р., %

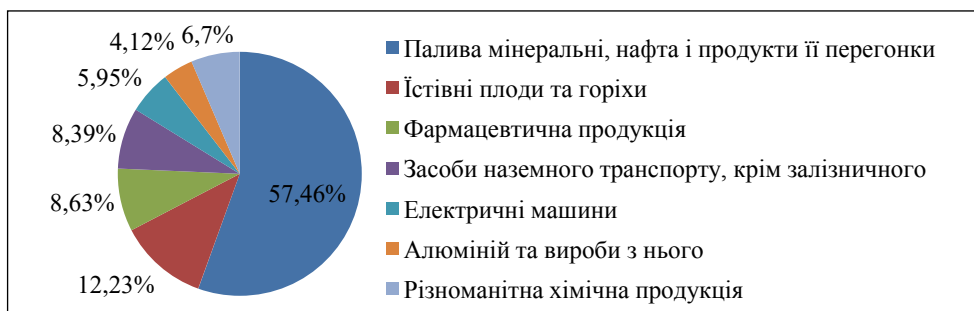

Рис. 1.2. Структура імпорту товарів із Греції у 2017 р., %

Отже, міжнародні економічні відносини України з Грецією розпочалися ще з часів незалежності. За цей час відбудувалися тісні відносини країн. Харчова промисловість займає чималу частину експорту до Греції, ці фактори дають можливість для розвитку української продукції в цьому регіоні.

За заявою інститутів ЄС, Греція успішно подолала боргову кризу і в серпні 2018 р. завершила програму Європейського стабілізаційного механізму (ESM). З 2010 р. країна приймала фінансову допомогу від держав – членів євросони. З травня 2010 по грудень 2011 р. підтримка за першою програмою макроекономічного коригування становила 52,9 млрд євро; з березня 2012 р. по лютий 2015 р. у межах другої програми Греція отримала кредити, надані Європейським фондом фінансової стабільності, на суму 130,9 млрд євро: з серпня 2015 по червень 2018 р. – позики ESM в розмірі 59,9 млрд євро. Крім того, на підтримку першої і другої програм економічної коригування Афінам була надана також фінансова допомога від МВФ у розмірі 32,1 млрд євро. У Греції було проведено велике число структурних реформ, що охоплюють широкий спектр сфер: фінансова стійкість, фінансова стабільність, економічне зростання, конкурентоспроможність і інвестиції; державне управління. У результаті заходів, вжитих урядом країни, фіскальні дисбаланси були значною мірою скориговані. Єврогрупою було прийнято пакет заходів для полегшення боргового тягаря Афін, узгоджені відстрочені платежі за відсотками, а пільгові терміни погашення кредитів стабілізаційного фонду євросони продовжені на

десять років – з 2023 на 2033 р. Греція вийшла з програми допомоги з грошовим буфером в розмірі 24,1 млрд євро, що дасть можливість покривати суверенні фінансові потреби протягом приблизно двох років. У середньостроковій перспективі Греції для підтримки стійкого економічного відновлення після затьяжного спаду внаслідок боргового тягаря і уразливості фінансового сектору необхідно завершити ключові структурні реформи. Для усунення залишкових ризиків та контролю за виконанням зобов'язань 11 липня 2018 р. Європейська комісія (ЄК) прийняла рішення активізувати розширену систему спостереження за Грецією терміном на шість місяців відповідно до статті 2 (1) Регламенту (ЄС) 472/2013 [Regulation (EU), 2013, Commission Implementing Decision, 20181 (набрав чинності 21 серпня 2018 р.)]. Паралельно країна повністю інтегрується в європейську семестрову структуру координації економічної і соціальної політики. У 2017 р. економіка після довгої перерви продемонструвала позитивний ріст, основними фактором якого стали інвестиції (їхньому динамічному розвитку сприяє подальше поліпшення економічного настрою і поточна програма приватизації) і частково експорт [Spring 2018 Economic Forecast Greece, 2018], а бюджет виконаний з профіцитом 0,8% ВВП (1,454 млрд євро). Очікується, що реальний ВВП виросте на 1,9% в 2018 р. і до 2,3% в 2019 і 2020 рр., 2,1% в 2021 р. і 1,8% у 2022 р. При цьому зростання стримується недостатньою ефективністю приватного споживання через слабку динаміку показників ринку праці, відновлення якого може зайняти кілька років. У 2017 р

зайнятість зростає на 2,1%, рівень безробіття зменшився до 21,5%, і до 2019 р очікується його зниження до 18,4%, до 2022 р. – до 14,9%, але заробітна плата буде зростати незначно. Загальний профіцит уряду, як очікується, досягне 0,4% ВВП в 2018 р і 0,2% ВВП в 2019 р. Державний борг знизився з 180,8% до 178,6% ВВП і, згідно з прогнозами, буде зменшуватися. Афіни взяли на себе зобов'язання щодо забезпечення безперервності і завершення реформ, прийнятих у рамках програми ESM, викладених у Додатку до заяви Євросоюзу [Specific Commitments, 2018]. Це насамперед забезпечення первинного профіциту бюджету в розмірі 3,5% ВВП в середньостроковій перспективі платника, оновлення податків на нерухомість, продовження реформи в галузі управління державними фінансами (без накопичення нових заборгованостей). Влада продовжить здійснення реформ, спрямованих на приватизацію, відновлення довіри до банківської системи і правосуддя. Конкурентоспроможність на ринках праці, товарів і послуг буде забезпечуватися за допомогою щорічного оновлення мінімальної заробітної плати, боротьби з незадекларованою роботою, ліцензування інвестицій, завершення кадастрових робіт та створення відповідного агентства [8]. Керівництво країни гарантує реалізацію реформ із модернізації управління людськими ресурсами в державному секторі, прийняття Кодексу законів про працю та виконання національного плану боротьби з корупцією відповідно до рекомендацій GRECO (Group of States against Corruption) У червні 2018 р. парламент країни схвалив законопроект про нові реформи, що ведуть до зниження розміру пенсії та рівня доходу неоподаткованого, а також витрат бюджету на соціальні потреби, підвищення податків, приватизації державних підприємств [5, с. 103].

Оцінка економічної свободи Греції становить 57,3, що робить її 115-ю економікою в списку 2018 р. Її загальна оцінка збільшилася на 2,3 пункту, причому різке збільшення балів за державні витрати та фіскальне здоров'я легко компенсувало зниження інвестиційної свободи та цілісності уряду.

Греція посідає 43-є місце серед 44 країн Європи, і її загальна оцінка залишається нижчою за регіональні та світові показники [6].

Під наглядом та опікою своїх міжнародних кредиторів Греція досягла прогресу у відновленні макроекономічної стабільності та впровадженні настільки необхідних початкових бюджетних змін. Державний сектор все ще споживає понад 50 відсотків ВВП, проте Греція продовжує протистояти тяжкому борговому тягарю і серйозній ерозії конкурентоспроможності. Жорсткий ринок праці перешкоджає зростанню продуктивності та робочих місць, а корупція залишається проблемою. Економіка є заручником потужних громадських об'єднань, а державна модель підриває підприємців.

Індекс економічної свободи Греції з 2008 по 2018 р. зображено на рис. 1.3.

Згідно з рис. 1.3, з 2008 р. по 2018 р. можемо спостерігати неоднозначну тенденцію щодо покращення індексу економічної свободи. Так, з 2008 р. по 2010 р. спостерігався підйом рівня економічної свободи, проте з 2011 р. і до 2016 р. відбувся сильний спад і стагнація. Бажання Греції вийти із затяжної кризи і допомога Євросоюзу хоч і не швидкими темпами, але позитивно впливає на реформи і зміни економіки.

Згідно з рис. 2.1, з 2016 р. і по 2018 р. індекс покращився на 7,7% і в подальшому очікується зріст показника.

Ще одним важливим показником, за яким можемо аналізувати придатність ринку Греції для міжнародних економічних відносин, є паритет купівельної спроможності. ВВП на душу населення (на основі ПКС) – Валовий внутрішній продукт, перетворений в міжнародні долари на основі паритету купівельної спроможності і поділений на загальну чисельність населення.

Міжнародний долар має таку ж купівельну спроможність, як долар США в Сполучених Штатах Америки. Купівельна спроможність між двома країнами, А і В, – це відношення числа грошових одиниць країни А, необхідних для придбання в країні такої ж кількості продукту, яке одна грошова

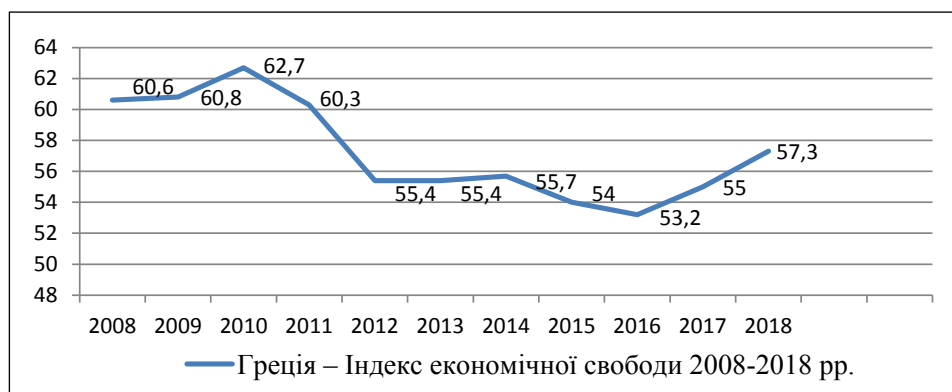

Рис. 1.3. Тенденція індексу економічної свободи Греції, 2008–2018 рр.

одиниця країни В може придбати в країні В. ППС може бути виражений у валютах обох країн. На практиці цей показник зазвичай обчислюється серед великого числа країн і виражається в термінах єдиної валюти. Долар США зазвичай використовується як базова або розрахункова валюта.

Паритет купівельної спроможності елімінує різницю в цінах, яка має місце для певних груп товарів і послуг і є статистичним фактом. Таким чином, порівняно з оцінками, зробленими на підставі номінальних обмінних курсів, паритет купівельної спроможності, як правило, істотно підвищує величину ВВП країн із низькими і середніми доходами й одночасно дещо знижують значення цього індикатора для держав із високими доходами [14, с. 55]. Тому для країн, що розвиваються, застосування паритету купівельної спроможності валют набуває особливої значущості, допомагаючи отримати більш реалістичне уявлення про їхню питому вагу в світовому ВВП, а також за будь-яких економічних порівнянь держав, що належать до двох зазначених груп країн [15, с. 79].

Беручи до уваги, що ВВП залишається інтегральним показником системи національних рахунків, зіставлення величин цього індикатора для різних країн і регіонів, розрахованих за паритетом купівельної спроможності валют (а не за обмінним курсом), дає змогу отримати більш адекватне уявлення про економічні розміри, економічні потенціали і економічну потужність (рис. 1.4).

Згідно з рис. 1.4, паритет купівельної спроможності (далі – ПКС) у Греції в 2017 р. становив \$27796, що на \$921 більше, ніж в 2016 р. Темп зростання порівняно з 2016 р. виявився рівним 3,43%.

За період з 2007 по 2013 р. ПКС у Греції знизився на \$5891 [7].

Максимальне зростання ПКС у Греції за період з 2007 по 2017 р. був зафіксований в 2017 р. – \$27796, максимальне падіння спостерігалось в 2011 р. – \$2105. Максимальне значення ПКС у Греції було досягнуто в 2008 р. – \$31567.

Отже, орієнтуючись на вищевказані показники, можемо спостерігати, що Греція вийшла з еконо-

мічної кризи і має задатки для економічного зростання в найближчому майбутньому, що зумовить зростання внутрішнього ринку.

Ефективні міжнародні економічні відносини сприяють зміцненню відтворення експортного потенціалу країни, формуванню раціональної структури імпорту й експорту, збільшенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, створенню економічної безпеки України та залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах. Довгострокове прогнозування характеру потреб, обсягу виробництва, технічного рівня і якості продукції має бути спрямоване на: визначення економічних і науково-технічних можливостей задоволення вимог споживача; виявлення можливих вимог до асортименту та якості виробів на перспективний період їхнього споживання і виробництва; встановлення асортименту, а також показників якості під час розроблення перспективних видів продукції.

Для того щоб забезпечувати конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку, потрібна стратегія міжнародних економічних відносин. Тобто потрібен єдиний напрям, що буде враховувати ринкові умови та внутрішні можливості підприємства, в яких йому доводиться функціонувати. Це потребує удосконалення наявного відділу МЕВ на підприємстві, який би регулярно проводив комплексний аналіз діяльності підприємства в напрямі, що орієнтований на експорт.

Розвиток МЕВ означає нові можливості використання переваг міжнародної виробничої кооперації, прийняття економічних рішень, ріст рівня свободи та вибору шляхів вирішення поставлених завдань. Для подальшого розвитку МЕВ підприємству необхідно підвищувати конкурентоздатність своєї продукції. Для підвищення конкурентоздатності хорошою зміною було б зниження собівартості продукції. Також для того, щоб ефективно змагатися з іноземними виробниками за споживачів, потрібно постійно приділяти велику увагу якості продукції.

Однією з ключових проблем підприємства у сфері організації збуту на зарубіжних ринках є від-

Рис. 1.4. ВВП на душу населення з урахування паритету купівельної спроможності, 2008–2017 рр.

сутність генеральної стратегії поведінки підприємства на окремих із них [12, с. 46]. Здійснюючи експортні постачання, підприємство використовує низку каналів, котрі не дають змоги вивчити особливості ринку, адаптуватися до їхніх умов. Передусім йдеться про бартер, комісійні операції, коли досліджуване підприємство проникає на зарубіжні ринки через агентів, дистриб'юторів тощо. Останні контролюють продажі, мають тісний зв'язок із клієнтами, а тому фактично диктують умови ведення бізнесу. Тому діяльність торговельного відділу підприємства, який здійснює безпосередній збут продукції в межах національного і зарубіжного ринків, вимагає певної реорганізації.

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасному світі інтернаціоналізація та глобалізація світових економічних процесів підштовхує українські підприємства до виходу на міжнародні ринки. Внаслідок цього особливий інтерес становлять основні проблеми збуту у міжнародній економічній діяльності підприємств, з якими вони стикаються під час виходу на зовнішній ринок. Першочерговим завданням фірми під час виходу на зовнішні ринки є процес формування збутової політики. Це необхідна умова для досягнення успіху в умовах жорсткої міжнародної конкуренції.

Алгоритм виходу на ринок Греції включає:

- формування виробничої програми (трудових ресурсів, запасів, обладнання);
- створення кола каналів – партнерів з реалізації стратегії збуту підприємства;
- координацію виконання замовлень та обмін інформацією у режимі реального часу;
- розрахунок транспортно-логістичних схем між Україною та Грецією;
- створення системи контролю за роботою всіх партнерів.

У контексті стратегії широкого проникнення передбачається:

- знайти партнерів, за допомогою яких буде реалізовуватися нова стратегія збуту продукції;
- розрахувати виробничі потужності та виробничі запаси, необхідні для реалізації проекту в межах конкретного періоду;
- оцінити обсяги від кожного партнера;
- організувати координацію діяльності всіх партнерів компанії підприємства.

Орієнтуючись на показники ПКС та рівня економічної свободи, спостерігаємо, що Греція вийшла з економічної кризи і має задатки для економічного зростання в найближчому майбутньому, що зумовить зростання внутрішнього ринку.

За рахунок налагодження організації збуту підприємства, стандартизації продукції під споживацький ринок та загалом створення генеральної стратегії поведінки у підприємств є можливість успішно вийти на ринок Греції та завоювати його.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Договірні-правова база між Україною та Грецією: веб-сайт. URL: <https://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/legal-framework> (дата звернення: 14.11.2018).
2. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/ztt_ES/ztt_ES_u/arh_ztt_ES_u.html (дата звернення: 15.11.2018).
3. Двостороннє торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво: веб-сайт. URL: <https://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/economy> (дата звернення: 18.11.2018).
4. Власова К., Говорова Н. Социально-экономическое положение Греции 2008-2018 гг.: итоги и перспективы. Современная Европа, 2018. № 5. С. 98–109.
5. Greece Economy: Population, Facts, GDP, Unemployment: веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/countries/greece.pdf> (дата звернення: 05.01.2019).
6. Gross domestic product per capita based on purchasing-power-parity in current prices: веб-сайт. URL: <https://knoema.ru/atlas/Греция/ВВП-по-ППС-на-душу-населения> (дата звернення: 05.01.2019).
7. Хрущ Н.А. Стратегії компанії: механізм формування й адаптації в сучасному середовищі. Фінанси України. 2008. № 11. с. 45–48.
8. Князькова Т.О. Міжнародні економічні відносини. Київ. 2014. 121 с.
9. Козак Ю.Г., Притула Н.В. Міжнародні економічні відносини. Одеса: «ТОВ ПЛУТОН», 2016. 351 с.
10. Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. Міжнародні економічні відносини : навч. посібник. Київ, «Центр учбової літератури», 2013. 256 с.

REFERENCES:

1. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Hretsiieiu [Embassy of Ukraine in the Hellenic Republic] (2012). Available at: <https://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/legal-framework> (accessed 14 November 2019).
2. Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy z krainamy YeS [State Statistics Service of Ukraine] (1998). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/ztt_ES/ztt_ES_u/arh_ztt_ES_u.html (accessed 15 November 2019).
3. Dvostoronnie torhovelnno-ekonomichne ta investyt-siine spivrobitnytstvo [Embassy of Ukraine in the Hellenic Republic] (2012). Available at: <https://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/economy> (accessed 18 November 2019).
4. Vlasova, K., Govorova N. (2018) Sotsial'no-ekonomicheskoe polozhenie Gretsii 2008–2018. [Socio-economic situation in Greece 2008–2018: results and prospects]. *Modern Europe*, no 5, pp. 98–109.
5. Greece Economy: Population, Facts, GDP, Unemployment [Greece Economy: Population, Facts, GDP, Unemployment] (2018). Available at: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/countries/greece.pdf> (accessed 05 January 2019).
6. Gross domestic product per capita based on purchasing-power-parity in current prices [Gross domestic product per capita based on purchasing-power-parity in current prices] (2018). Available at: <https://knoema.ru/atlas/Греция/ВВП-по-ППС-на-душу-населения> (accessed 05 January 2019).
7. Khrushch N.A. (2008). Stratehii kompanii: mekhanizmy formuvannia y adaptatsii v suchasnomu investyt-

siinomu seredovyshchi [Strategies of the company: the mechanism of form-setting and adaptation in the state of the middle age]. *Finansy Ukrainy*, no 8, pp. 45–52.

8. Knyazkova T.O. (2014). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economics vnnosini]. Kyiv. (in Ukrainian)

9. Kozak Yu.H., Prytula N.V. (2016). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economics vnnosini]. Kyiv: TOV PLUTON. (in Ukrainian)

10. Amelina I.V., Popova T.L., Vladymyrov S.V. (2013). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economics vnnosini]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

Herasymchuk Viktoriia

Senior Instructor of Marketing Department

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Plakhotnyk Yaroslav

Student

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN GREECE AND UKRAINE

The purpose of the article. The article describes the economic, political and legal environment of Greece. The actual problem of development of international economic relations of Ukraine and Greece is considered. It is revealed that the Ukrainian-Greek trade relations are well developed and in general meet the interests of both countries. Both countries have all the prospects for the effective restoration and growth of bilateral trade relations.

On the basis of theoretical ground and empiric research to work out the methods of organization of international economic relations with Greece. For the achievement of the aim it is necessary to decide such tasks: the economic relations of Ukraine and Greece are investigational; basic economic indicators are analysed; The suggestions in relation to becoming and development of international economic relations are given.

Methodology. Such scientific methods were used during the writing of the article: generalization and comparison of indexes of production distribution to the foreign markets; analogies and abstractions, graphic analysis for the study of dynamics of export and import of country.

Results. Cooperation between Ukraine and the Hellenic Republic has a long-term mutually beneficial character. The contractual and legal basis of international economic relations is formed in such a way that it ensures the stable development of bilateral trade and economic cooperation.

Development of international economic relations means new possibilities of taking advantage of international productive co-operation, acceptance of economic decisions, height of level of freedom and choice of ways of decision of the put tasks. For further development of international economic relations it is necessary to promote the competitiveness of the products. For the increase of competitiveness a good change would be a decline of unit cost. Also for that, effectively to compete with foreign producers for consumers, it is needed constantly to spare large attention of quality of products.

Practical implications. One of the key problems of the company in the field of marketing sales in foreign markets is the lack of a general strategy of enterprise behavior on individual ones. By implementing export supplies, the company uses a number of channels that prevent the market from being able to adapt to their conditions. First of all, it is about barter, commission operations. In this case, firms go to overseas markets through agents, distributors, and so on. The latter controls sales, have close ties with customers, and therefore actually dictate business conditions. Therefore, the activities of the sales department of the company, which directly sell products within the national and foreign markets, requires a certain reorganization.

Analysing economic indicators, can establish, that Greece went out from an economic crisis and has making for the economy growing in the near future, that will stipulate the increase of internal market.

Value/originality. In the modern world, the internationalization and globalization of world economic processes pushes Ukrainian enterprises to enter international markets. Consequently, the main problems of sales in the international economic activity of enterprises, which they face when entering the foreign market, are of particular interest. The main task of firm during going into foreign markets is a process of forming of sale politics. It is a necessary condition for the achievement of success in the conditions of hard international competition. At the expense of establishing the organization of sales of the enterprise. Adjustment of products to the consumer market and, in general, the creation of a general strategy of behavior – companies have the opportunity to successfully enter and win the market of Greece. The algorithm of going offers authors into the market of Greece for organization of international economic relationships with Ukraine.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

FOREIGN TRADE OF THE COUNTRY IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATION: ANALYTICAL TOOLKIT

Статтю присвячено проблемі формування аналітичного інструментарію дослідження стану та тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі країни, адекватного сучасним глобальним трансформаціям. Визначено коло основних показників та індикаторів зовнішньої торгівлі країни, здійснено їх групування та систематизацію. Авторська система показників та індикаторів зовнішньої торгівлі країни включає п'ять агрегованих груп: показники масштабів зовнішньої торгівлі; структурні показники зовнішньої торгівлі; показники залучення країни у глобальну торговельну систему; показники зовнішньоторговельної безпеки країни; результатні показники зовнішньої торгівлі. Розроблена система інструментів аналітичних досліджень зовнішньої торгівлі дає змогу здійснити глибокий та всебічний аналіз усіх явищ та процесів, що протікають усередині торговельної системи на макrorівні, визначити їхній вплив на економіку країни у цілому, а також оцінити результативність функціонування цієї системи.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоторговельні відносини, зовнішньоторговельний комплекс, експорт, імпорт, глобальна торговельна система, зовнішньоторговельна політика, зовнішньоторговельна безпека.

Статья посвящена проблеме формирования аналитического инструментария исследования состояния и тенденций развития внешней торговли страны, адекватного современным глобальным трансформациям. Определен круг основных показателей и индикаторов внешней торговли страны, осуществлена их группировка и систематизация. Авторская система показателей и индикаторов внешней торговли страны включает пять агрегированных групп: показатели масштабов внешней торговли; структурные показатели внешней торговли; показатели вовлеченности страны в глобальную торговую систему; показатели внешнеторговой безопасности страны; результатные показатели внешней торговли. Разработанная система инструментов аналитических исследований внешней торговли позволяет осуществить глубокий и всесторонний анализ всех явлений и процессов, которые протекают внутри торговой системы на макроуровне, определить их влияние на экономику страны в целом, а также оценить результативность функционирования этой системы.

Ключевые слова: внешняя торговля, внешнеторговые связи, внешнеторговый комплекс, экспорт, импорт, внешнеторговая политика, внешнеторговая безопасность.

УДК 339.5

Юр'єва П.Б.

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Національний університет державної фіскальної служби України

The article analyzes the problem of creating analytical tools for the study of situation and trends in the development of foreign trade of the country in line with modern global transformations. The two-component structure of foreign trade is substantiated. The first component - the foreign trade complex is the institutional support of foreign trade. The second component - foreign trade relations are the subject of analytical research of foreign trade. The range of key foreign trade indicators is defined, their grouping and systematization are provided. The own system of foreign trade indicators (statistical and calculated) includes five aggregated groups: indicators of the foreign trade scale; structural indicators of foreign trade; indicators of the country's involvement in the global trading system; indicators of foreign trade security; indicators of foreign trade results. It can be expressed in natural, value and relative values. In the dynamics, it behave differently. In different periods of time the value of one of it grows, others - decreases. All indicators of foreign trade are interconnected, so none of it alone can reflect all aspects of foreign trade. The general indicator of the efficiency of foreign trade is the integral indicator of efficiency, which is formed on the basis of the method of coefficients or the method of the average geometric. The principal difference from the well-known approach to the composition of this groups of foreign trade indicators is that the author used the spatial approach to structuring the foreign trade by the place of sales of goods. In addition, the indicators of foreign trade results include the effect and efficiency of foreign trade from the point of the state, economic agents and consumers. The developed system of tools for analytical study of foreign trade allows to carry out a deep and comprehensive analysis of all phenomena and processes taking place inside of the trade system at the macro level, to determine their impact on the economy as a whole, as well as to assess the effectiveness of this system. The results of such analytical research can be used in the development of managerial decisions aimed at optimizing foreign trade activities.

Key words: foreign trade, foreign trade relations, foreign trade complex, export, import, foreign trade policy, foreign trade security.

Постановка проблеми. Сучасному етапу розвитку світового господарства притаманні глибокі глобальні трансформації, наслідки яких важко передбачити та які впливають на економічні системи всіх рівнів, проявляються у зниженні системної стабільності й супроводжуються кризовими явищами і процесами в усіх елементах системи. Складність такого явища, як трансформація, пов'язана із взаємозалежністю всіх рівнів економічної системи. У таких умовах надзвичайної важливості набуває зовнішньоекономічна сфера будь-якої країни, передусім зовнішня торгівля як її традиційний та найбільш розвинений складник, що особливо актуально для України, адже вона дає змогу збалансувати економічний і соціальний роз-

виток країни, регіону та окремих господарюючих суб'єктів. Стає очевидним, що для успішного економічного розвитку країни необхідно сформулювати якісно нову зовнішньоторговельну політику в руслі загальносвітових трансформацій. Своєю чергою, розроблення такої політики повинне базуватися на оцінці ефективності експортно-імпортних товаропотоків, аналізі стану та тенденцій кон'юнктури товарних ринків, виявленні незадіяних резервів росту експорту. Такі аналітичні дослідження мають бути підкріплені ефективним інструментальним забезпеченням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями зовнішньої торгівлі займалися і займаються закордонні та вітчизняні економісти.

Серед класиків політекономії слід виділити роботи А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілля. Неокласична концепція зовнішньої торгівлі була представлена в роботах Б. Оліна, В. Леонтьєва, П. Самуельсона. Нині серед праць науковців-економістів, що займаються дослідженням тенденцій зовнішньої торгівлі в умовах глобальної економіки, можна відзначити роботи А. Бурова, А. Дайнеко, О. Дьяченко, А. Задой, Н. Ковтун, В. Бабірад-Лазунін, Ю. Козака, С. Кулицького, Д. Лебедева, А. Мазаракі, В. Михайлова, Є. Степанова, І. Турланова, Т. Циганкової та ін. Більшість цих робіт присвячена або аналітичним дослідженням зовнішньої торгівлі, або деяким аспектам методичного забезпечення таких досліджень. У вітчизняній науці системний аналіз зовнішньої торгівлі України проводився в рамках комплексного дослідження або зовнішньоекономічної діяльності, або міжнародної торгівлі у роботах А. Мазаракі, В. Юхименко, О. Гребельника, І. Манцура.

Спільним для більшості аналітичних досліджень зовнішньої торгівлі є оперування загальними параметрами зовнішньої торгівлі країни, такими як обсяги експорту та імпорту, географічна структура, динаміка тощо. Натомість бракує серйозного аналізу ефективності зовнішньої торгівлі країни. Отже, теоретичні й практичні питання побудови системи аналітичного інструментарію аналізу зовнішньої торгівлі дотепер не отримали належного відображення у вітчизняній науковій та методичній літературі, що актуалізує дане дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування, групування та систематизація аналітичного інструментарію дослідження зовнішньої торгівлі країни з урахуванням глобальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішня торгівля – це складна соціальна-економічна система, що являє собою єдність зовнішньоторговельних зв'язків та зовнішньоторговельного комплексу.

Під зовнішньоторговельними зв'язками ми розуміємо сукупність напрямів, форм, методів і засобів міжнародного співробітництва, що здійснюються спільно міжнародними акторами відповідно до їх спеціалізації та спрямовані на отримання економічної вигоди в рамках юридично оформленого договору про права і взаємну відповідальність, відмітною особливістю якого є забезпечення здійснення міждержавного переміщення продукції, робіт, послуг.

Зовнішньоторговельний комплекс можна представити як сукупність сфер економічної діяльності, господарюючих суб'єктів, які спеціалізуються на виробництві експортоорієнтованої продукції та/або використовують у виробничо-господарській діяльності імпортовану продукцію, органів державної влади, на які покладено функції координації та регулювання зовнішньої торгівлі, громадських

організацій, які сприяють її розвитку, а також сукупність форм і методів регулювання зовнішньоторговельних зв'язків [1]. Тобто зовнішньоекономічний комплекс є інституціональним забезпеченням зовнішньоторговельних зв'язків.

Аналізу та оцінці кількісних та якісних змін (або трансформацій) підлягають виключно зовнішньоторговельні зв'язки. Такі дослідження здійснюються з використанням відповідних інструментів, якими слугують економічні показники (статистичні і розрахункові) та отримані на їх основі індикатори, які оцінюють зміни, що відбуваються з показниками. Вони можуть виражатися в натуральних, вартісних та відносних величинах. У динаміці вони поводять себе по-різному. У різні відрізки часу значення одних зростає, інших – спадає. Усі показники зовнішньої торгівлі взаємопов'язані, тому жоден із них сам по собі не може відобразити всі аспекти зовнішньої торгівлі. Проблема полягає у тому, щоб привести множину різних за економіко-соціальним змістом показників до єдиного виміру.

У вітчизняній практиці аналітичних досліджень зовнішню торгівлю країни досліджують або з використанням системи показників міжнародної торгівлі [2; 3] як її форми, або показників зовнішньоекономічної діяльності як її складника [4; 5]. Узагальнюючи ці підходи, можна виділити такі основні групи показників, як обсяг, динаміка, структура та ефективність [6]. На нашу думку, така систематизація показників є недосконалою та неповною і не дає змоги адекватно оцінити всі боки зовнішньої торгівлі, зокрема торговельне середовище та умови торгівлі, ступінь втягненості та залежності від кон'юнктурних коливань на міжнародних товарних ринках. Дискусійними є склад груп показників, зокрема групи, що характеризує результативність зовнішньої торгівлі.

Спираючись на аналіз наукових праць вітчизняних і закордонних учених, пропонуємо власну систему показників та індикаторів зовнішньої торгівлі країни, яка включає п'ять агрегованих груп:

1. показники масштабів зовнішньої торгівлі країни;
2. структурні показники зовнішньої торгівлі країни;
3. показники залучення країни у глобальну торговельну систему;
4. показники зовнішньоторговельної безпеки країни;
5. результатні показники зовнішньої торгівлі країни.

Перші дві групи показників не представляють складності: всі показники давно відомі та широко використовуються. Так, показники масштабів зовнішньої торгівлі країни являють собою групу показників, які дають змогу оцінити обсяги зовнішньої торгівлі як у цілому, так і за окремими товаропотоками, як у вартісних (у національній та іноземній валютах), так і у фізичних величинах. Показники цієї групи здебільшого є статистичними та слугу-

ють базою для розрахунку показників інших груп. Зокрема, до цієї групи показників ми відносимо: обсяг експорту; обсяг імпорту; обсяг зовнішнього товарообороту; індекс фізичного обсягу експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту; темпи росту, темп приросту експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту; обсяг реекспорту; обсяг реімпорту; обсяг транзитних операцій; обсяг спеціальної торгівлі; обсяг генеральної торгівлі.

Тут слід зауважити, що українська офіційна статистика не надає у вільне користування інформації про реекспортні, реімпортні операції, без яких неможливо розрахувати обсяги спеціальної та генеральної торгівлі.

Важливою характеристикою зовнішньої торгівлі є її структура. Показники структури можуть виражатися у кількісних та відносних величинах. Зокрема, кількісні показники характеризують кількість країн-партнерів в експорті та імпорті товарів та послуг, а також кількість товарних груп, позицій та підпозицій у зовнішньому товаропотоці.

Найістотнішими ознаками, що використовуються для структурування зовнішньої торгівлі, є найменування товарів і місця їх реалізації. Вони відображають її товарну та просторову (географічну) структури.

Товарна (видова) структура зовнішньої торгівлі – сукупність товарних груп у зустрічних товаропотоках країни. Тут слід зауважити, що стосовно товарів доречно вживати поняття «товарна структура», а стосовно послуг – «видова». В основу товарної структури покладаються товарні класифікатори (номенклатури). У статистиці міжнародної торгівлі товарами використовуються переважно три класифікатори: Стандартна міжнародна торговельна класифікація ООН, Гармонізована система опису та кодування товарів, Класифікатор товарів за укрупненими економічними елементами. Якщо йдеться про зовнішню торгівлю, то під час формування товарної структури користуються національними класифікаторами, які здебільшого сформовано за Гармонізованою системою опису і кодування товарів. В Україні такий класифікатор – Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності – за Гармонізованою системою опису і кодування товарів та Комбінованою номенклатурою Європейського співтовариства.

Принципова відмінність від загальновідомого підходу до наповнення даної групи показників зовнішньої торгівлі полягає у тому, що нами був використаний просторовий підхід до структурування зовнішньої торгівлі за місцями реалізації товарів [7]. Відповідно до цього підходу, ми розглядаємо просторову структуру зовнішньої торгівлі як сукупність просторових елементів у зустрічних товаропотоках країни, що вміщує три форми торговельного простору: глобальний, міжнародний та національний.

Просторове структурування зовнішньої торгівлі країни на глобальному рівні передбачає виокремлення географічних (макроекономічних) регіонів світу за особливостями зовнішньої торгівлі та визначення їх місця та структуроутворюючої ролі: Європа, Азія, Африка, Америка, Австралія та Океанія.

Структура зовнішньої торгівлі країни в межах міжнародного торговельного простору – це розподіл зустрічних товаропотоків країни за групами країн та окремими країнами та визначення їх місця та структуроутворюючої ролі.

Просторова структура зовнішньої торгівлі товарами національного рівня узагальнює дані про масштаби зовнішньої торгівлі регіонів країни, які можна розглядати у двох ракурсах: торгово-економічного районування та адміністративно-територіального поділу (область, автономна республіка, міста зі спеціальним статусом).

Базова оцінка товарної та географічної структури передбачає формування питомої ваги кожного структурного елементу, їх порівняння та визначення абсолютних відхилень.

Якісну оцінку структурних характеристик зовнішньої торгівлі країни можна сформувати з використанням низки коефіцієнтів, а саме: коефіцієнту структурної спеціалізації країни (товарної та географічної), коефіцієнту диверсифікації експорту, індексу компліментарності зовнішньої торгівлі.

Зміну частки конкретної товарної групи у вартості експорту на тлі зміни в рівні концентрації як характеристики товарної структури, експортного товарного потоку, який розглядається у цілому, можна оцінити за коефіцієнтом структурної товарної спеціалізації:

$$k_{\text{тов}} = \frac{d_i}{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n d_i^2}{n}}}, \quad (1)$$

де d_i – частка i -ої позиції в товарному експорті країни;

n – кількість товарних позицій в експорті країни [8].

По аналогії з товарним аспектом можна оцінити зміну частки країни (регіону, інтеграційного угруповання, торгово-економічного району, області) у вартості експорту за конкретною товарною групою на тлі змін у рівні географічної концентрації товарного експорту країни. Для цього скористаємося формулою географічної спеціалізації країни:

$$k_{\text{геогр}} = \frac{\delta_i}{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \delta_i^2}{n}}}, \quad (2)$$

де δ_i – частка експорту країни (регіону, інтеграційного угруповання, торгово-економічного району, області) в загальній вартості експорту країни за відповідною групою i -ого товару [8].

У світових зіставленнях для оцінки ступеня концентрації товарної (географічної) структури експорту країни може бути використаний індекс Херфендалля-Хиршмана:

$$HHI = \sum_i \left(\frac{ex_{ij}}{EX_j} \right)^2, \quad (3)$$

де ex_{ij} – обсяг експорту товару/групи i з країни/ регіону j ;

EX_j – загальний обсяг експорту країни/регіону j [8].

Для визначення відмінності товарної структури експорту країни від структури світового чи регіонального експорту використовується індекс диверсифікації експорту. Для цього використовуються такі формули:

$$k_d = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{2} \quad \text{або} \quad (4)$$

$$k_d = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{200}, \quad (5)$$

де n – обсяг товарної номенклатури;

d_{ij} – частка експорту i -го товару у загальному обсязі експорту j -ї країни;

d_i – частка експорту i -го товару у загальному обсязі світового експорту [9].

Друга форма коефіцієнта застосовується, коли в чисельнику відносні величини структури виражені у відсотках.

Оцінку відповідності структури зовнішньої торгівлі однієї країни структурі торгівлі іншої здійснюють за допомогою індексу компліментарності торгівлі, який розраховується за формулою:

$$C_{kj} = 100 - 0,5 \sum |m_{ik} - x_{ij}| \times 100, \quad (6)$$

де x – ij частка товару i в загальному експорті країни j ;

m – ik частка товару i в загальному імпорті країни k [10].

Група показників, які характеризують рівень залучення країни у глобальну торговельну систему об'єднує показники, які характеризують умови зовнішньої торгівлі, місце країни у міжнародній торгівлі та рівень залежності економіки країни від неї.

Умови зовнішньої торгівлі країни варто визначати на базі індексу середніх експортних цін та індексів фізичного обсягу експорту, для цього можна скористатися інтегральним показником умов торгівлі, запропонованим Н.В. Ковтун та В.О. Бабірад-Лазунін [11]:

$$I^{UT} = \frac{I \frac{F^{(E)}}{P}}{I \frac{F^{(I)}}{P}}, \quad (7)$$

$I \frac{F^{(E)}}{P}$ – зведений індекс середніх цін експорту товарних розділів-представників за формулою Фішера у відповідному періоді;

$I \frac{F^{(I)}}{P}$ – зведений індекс середніх цін імпорту товарних розділів-представників за формулою Фішера у відповідному періоді.

Частка країни у світовій торгівлі визначається за показниками експорту та імпорту за такими формулами:

$$d_e = \frac{E}{\Sigma E} \times 100, \quad (8)$$

$$d_i = \frac{I}{\Sigma I} \times 100, \quad (9)$$

де E – обсяг експорту країни;

I – обсяг імпорту;

ΣE – обсяг світового експорту;

ΣI – обсяг світового імпорту [9].

Оцінку місця країни на світовому товарному ринку здійснюють на основі порівняння зі світовим товарооборотом:

$$d_{cj} = \frac{E_j}{OMT} \quad \text{або} \quad (10)$$

$$d_j = \frac{\sum_{j=1}^n E_j}{OMT}, \quad (11)$$

де E_j – загальний обсяг експорту j -ї країни;

OMT – обсяг міжнародної торгівлі;

n – кількість країн аналізованої групи, що експортували товари [9].

Оцінку рівня участі країни у міжнародному розподілу праці за якою-небудь товарною позицією (групою) можна здійснити за коефіцієнтом відносної експортної спеціалізації, який розраховується за формулою [9]:

$$K_{EC_j} = \frac{d_{ij}}{d_i} \quad (12)$$

Четверту групу показників зовнішньої торгівлі формують показники, які характеризують значення зовнішньої торгівлі для національної економіки та міру залежності від неї останньої. До таких показників ми відносимо:

1) коефіцієнт еластичності експорту (імпорту) по ВВП. Може розраховуватися у вартісному відношенні та у фізичному за формулами [8]:

$$eV_{ex(im)GDP_s} = \frac{\Delta V_{ex(im)} / V_{ex(im)}}{\Delta GDP_s / GDP_s}, \quad (13)$$

де $V_{ex(im)}$ – обсягу експорту (імпорту) у вартісному вираженні у t періоді;

GDP_s – ВВП у вартісному вираженні у t періоді.

$$eQ_{ex(im)GDP_q} = \frac{\Delta Q_{ex(im)} / Q_{ex(im)}}{\Delta GDP_q / GDP_q}, \quad (14)$$

де $Q_{ex(im)}$ – фізичний обсяг експорту (імпорту) у t періоді;

GDP_q – ВВП у реальному вираженні у t періоді;

2) експортна, імпортна, зовнішньоторговельна квота [4]:

$$Ke = \frac{E}{ВВП} \times 100, \quad (15)$$

$$Ki = \frac{I}{ВВП} \times 100, \quad (16)$$

$$Kzm = \frac{0,5(E+I)}{ВВП} \times 100, \quad (17)$$

де ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту країни;

3) коефіцієнт експортоємності (імпортоємності) у ВВП [11]:

$$K_{ex(im)GDP} = \frac{V_{ex(im)}}{Ind} \times 100, \quad (18)$$

де Ind – обсяг промислового виробництва країни за t період;

4) частка експорту у виробництві окремих товарів [9]:

$$d_{ej} = \frac{E_{ij}}{Q_{ij}}, \quad (19)$$

де E_{ij} – обсяг експорту i -го товару j -й країни;

Q_{ij} – обсяг виробництва i -го товару j -й країни;

5) частка імпорту у вжитку окремих видів продукції [9]:

$$d_{ij} = \frac{I_{ij}}{P_{ij}}, \quad (20)$$

де I_{ij} – обсяг імпорту i -го товару j -й країни;

P_{ij} – обсяг вжитку i -го товару j -й країни;

6) коефіцієнт покриття імпорту експортом [4]:

$$K_{nie} = \frac{E}{I} \quad (21)$$

Останню групу показників зовнішньої торгівлі країни становлять показники, що відображають результат від провадження експортних та імпортних зовнішньоторговельних операцій. До даної групи показників можна віднести: зовнішньоторговельне сальдо, коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі, обсяги експорту (імпорту, зовнішньоторговельного обороту) на душу населення, рівень дохідності товарного експорту, а також показники ефективності.

Зовнішньоторговельне сальдо – це показник, який визначається як різниця експорту та імпорту, а може бути дефіцитним або профіцитним.

Коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі можна визначати за товарною та географічною структурою:

$$Kb_{tov_i} = \frac{S_{tov_i}}{EX_{tov_i} + Im_{tov_i}} \times d_{tov_i}, \quad (22)$$

де S_{tov_i} – сальдо зовнішньої торгівлі, яке склалося по i -ті укрупненій товарній групі за період t ;

EX_{tov_i} – обсяг експорту, який склався по i -ті укрупненій товарній групі за період t ;

Im_{tov_i} – обсяг імпорту, який склався по i -ті укрупненій товарній групі за період t .

d_{tov_i} – питома вага зовнішньоторговельного обороту i -тої укрупненої товарної групи в загальному обсязі товарообігу країни [8].

$$Kb_{geogr_j} = \frac{S_j}{EX_j + Im_j} \times d_j, \quad (23)$$

де S_j – сальдо зовнішньої торгівлі, яке склалося по j -тою країною за період t ;

EX_{tov_j} – обсяг експорту, який склався з j -тою країною за період t ;

Im_{tov_j} – обсяг імпорту, який склався з j -тою країною за період t .

d_{tov_j} – питома вага j -тої країни в загальному обсязі товарообігу країни [8].

Показник обсягів експорту (імпорту, зовнішньоторговельного обороту) на душу населення відображає ступінь інтенсивності зовнішньої торгівлі країни та відзначається відповідним співвідношенням.

Дохідність товарного експорту доцільно розраховувати як середньозважений ВВП на душу населення її країн – торгових партнерів з урахуванням питомої ваги експорту кожного товару/групи в загальному обсязі експорту країни, при цьому як вага буде використовуватися коефіцієнт виявлення порівняльних переваг за даним товаром/групою.

Найбільш цікавими та дискусійними є показники ефективності зовнішньої торгівлі. Загальновідомо, що ефективність – це економічна категорія, яка виражає здатність приносити ефект, результатив-

Таблиця 1

Показники ефекту та ефективності від зовнішньої торгівлі країни

Сфера розрахунку показника	Вигоди від зовнішньої торгівлі	Витрати на зовнішню торгівлю	Ефект від зовнішньої торгівлі	Ефективність зовнішньої торгівлі
1	2	3	4	5
Бюджетна	Митні платежі від зовнішньої торгівлі, приріст податконадходжень (ПДВ, акцизний податок) від експорто-орієнтованих підприємств	Витрати на утримання митних органів та частково витрати на утримання податкових органів у частині адміністрування ПДВ та акцизного податку із зовнішньоторговельних операцій	4=2-3	5=4/3
Виробнича	Приріст сукупного виробництва продукції після модернізації виробничих потужностей за рахунок імпорту високоефективних засобів праці	Сукупні витрати пов'язані з придбанням імпортного високотехнологічного обладнання	4=2	5=4/3
Соціальна	Приріст чисельності зайнятих в експорто-орієнтованих сферах економічної діяльності	Середньоспівкова чисельність зайнятих у експортоорієнтованих сферах економічної діяльності	4=2	5=4/3

Джерело: складено автором за [12]

ність процесу, проекту тощо та суть якої зводиться до зіставлення співвідношення ефекту, результату до витрат, ресурсів, що забезпечують цей результат.

Ефективність зовнішньої торгівлі країни визначається тим, що потреба національної економіки у продукції задовольняється за рахунок витрат на виготовлення інших (експортних) товарів, на валютну виручку від продажу, на зовнішніх ринках яких закуповуються необхідні країні імпортні товари. При цьому якщо витрати на виробництво такої продукції будуть вищі за витрати на експортні товари, то такий зовнішньоторговельний обмін є вигідним. Різниця вказаних витрат становить економічний ефект від зовнішньої торгівлі, а частка від їх співвідношення – економічну ефективність. На рівні країни ефект та ефективність від зовнішньої торгівлі доцільно розглядати у трьох сферах: бюджетній, виробничій та соціальній (табл. 1).

Узагальнюючим показником ефективності зовнішньої торгівлі є інтегральний показник ефективності, який сформований на основі методу коефіцієнтів або методу середньої геометричної.

Висновки з проведеного дослідження. Нині зовнішня торгівля будь-якої країни розвивається в умовах прискореної глобалізації, зміни структури світової торгівлі та зовнішньоторговельної політики, посилення конкурентоспроможності товарів, що експортуються. Розвиток зовнішньої торгівлі завжди характеризується цілим набором показників, кожен з яких представляє цілком певний бік зовнішньоторговельного процесу. На нашу думку, система показників зовнішньої торгівлі п'ятирівнева: показники масштабів; структурні показники; показники залучення країни у глобальну торговельну систему; показники зовнішньоторговельної безпеки країни; результатні показники. Але слід також мати на увазі, що аналіз показників імпорту та експорту повинен бути заснований на комплексному підході з використанням різних методів і обліку визначальних зовнішніх факторів і загальнонаціональних пріоритетів, і цим визнається подальший напрям наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лебедев Д.С. Институциональная трансформация социально-экономических систем. *Теория, методология анализа, практика применения во внешней торговле России* : монография. Москва : Проспект, 2016. 190 с.
2. Міжнародна торгівля : підручник / за ред. Ю.Г. Козака та ін. Київ : ЦУЛ, 2011. 512 с.
3. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 448 с.
4. Рум'янцев А.П., Румянцева Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 296 с.
5. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання : моно-

графія / А.А. Мазаракі та ін. ; за ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 651 с.

6. Задоя А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. *Академічний огляд*. 2016. № 2. С. 110–117.

7. Юр'єва П.Б. Просторова структура зовнішньої торгівлі товарами України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 24. С. 36–41.

8. Внешняя торговля Республики Беларусь в условиях вступления в ВТО и евроазиатской интеграции / А.Е. Дайнеко и др. ; под. ред. А.Е. Дайнеко. Минск : Беларус. наука, 2013. 245 с.

9. Кущенко О.І., Мамонтова О.Г. Статистична оцінка залученості української економіки у світогосподарські зв'язки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1144. С. 36–40.

10. Зайцев В.С., Малюта І.А., Трунова А.Д. Зовнішньоторговельна діяльність України з ЄС в кризовий та посткризовий періоди. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 254. С. 99–103.

11. Ковтун Н.В., Бабірад-Лазунін В.О. Методологічні засади та практика оцінювання умов і ефективності зовнішньої торгівлі України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 5–6. С. 14–24.

12. Лебедев Д.С. Методическое обеспечение анализа внешнеэкономических связей страны. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 3. С. 56–72.

REFERENCES:

1. Lebedev D. S. (2016) *Institutsional'naya transformatsiya sotsial'no-ekonomicheskikh sistem. Teoriya, metodologiya analiza, praktika primeneniya vo vneshney torgovle Rossii* [Institutional transformation of socio-economic systems. Theory, analysis methodology, practice of application in foreign trade of Russia]. Moscow: Avenue. (in Russian)
2. Kozak Ju.Gh., Loghvinova N.S., Baranovska M.I. (2011) *Mizhnarodna torghivlja* [International trade]. Kiev: CEL. (in Ukraine)
3. Cyghankova T.M. (2001) *Mizhnarodna torghivlja* [International trade]. Kiev: CNEU. (in Ukraine)
4. Rum'jancev A.P., Rum'janceva N.S. (2012) *Zovnishnjoeconomichna dijal'nistj* [Foreign economic activity] Kiev: CEL. (in Ukraine)
5. Mazaraki A. A. (2011) *Struktorna pereorijentacija zovnishnjoj torghivli u systemi faktoriv ekonomichnogho zrostannja* [Structural reorientation of foreign trade in the system of factors of economic growth]. Kiev: KNUTE. (in Ukraine)
6. Zadoja A.O. (2016) *Zovnishnja torghivlja Ukrainy: suchasni masshtaby, struktura i tendenciji* [Foreign Trade of Ukraine: morden scope, structure and trends]. *Academic review*, vol. 2, pp. 110–117.
7. Jur'jeva P.B. *Prostorova struktura zovnishnjoj torghivli tovaramy Ukrainy* (2017) [The spatial structure of foreign trade in goods of Ukraine]. *Scientific bulletin of the international humanitarian university*, vol. 24, pp. 36–41.
8. Dayneko A.E. (2013) *Vneshnyaya torgovlya respubliky Belorus' v usloviyakh vstupleniya v VTO i evroaziyskoj integratsii* [Foreign Trade of the Republic of Belarus in the Conditions of WTO Accession and Eurasian Integration] Minsk: Science of Belarus. (in Belarus)

9. Kushhenko O.I., Mamontova O.Gh. (2014) Statystychna ocinka zaluchenosti ukrajinsjkoji ekonomiky u svitogospordarsjki zv'jazky [The statistical estimate of the Ukrainian economics in the world relations]. Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University, vol. 1144, pp. 36–40.

10. Zajcev V.Je., Maljuta I.A., Trunova A.D. (2013) Zovnishnjtorghoveljna dijalnistj Ukrajinj z JeS v kryzovj ta postkryzovj periody [Foreign trade activity of Ukraine with the EU in crisis and post-crisis periods]. Culture of the peoples of the Black Sea region, vol. 254, pp. 99–103.

11. Kovtun N.V. (2015) Metodologhichni zasady ta praktyka ocinjuvannja umov i efektyvnosti zovnishnjoj torghivli Ukrajinj [Methodological principles and practice of estimation of conditions and efficiency of foreign trade of Ukraine]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law, vol. 5-6, pp. 14–24.

12. Lebedev D.S. (2014) Metodicheskoe obespechenie analiza vneshnetorgovykh svyazey strany [Methodical support for the analysis of foreign trade relations of the country]. Russian foreign economic bulletin, vol. 3, pp. 56–72.

Yuryeva Polina

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of International Economics
University of the State Fiscal Service of Ukraine

FOREIGN TRADE OF THE COUNTRY IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS: ANALYTICAL TOOLKIT

Global transformations in the world economy modify, diversify and complicate the world commodity markets, and the states and their economic agents face new challenges in foreign trade. In such context, the problem of developing a foreign trade policy in line with these transformations based on the systematic monitoring and evaluation of the situation and trends in the national foreign trade development, becomes predominant. Such research shall be based on the comprehensive system of analytical indicators, and this article deals with the development of such indicators.

Fundamental provisions of international statistics and analysis serve as the theoretical and methodological foundation for the development of foreign trade analytical toolkit. The methodological foundation of the research includes general scientific methods of research, comparison, grouping and systematization.

The article determines that foreign trade is a complex socio-economic system and includes two components: foreign trade relations and foreign trade complex. And only the first component can be the object of analytical research. In this context, the author's definition of the "foreign trade relations" is proposed and the concept of the "foreign trade complex" is revised.

Having analyzed the scientific works of the country and foreign researchers, the author proposed her own system of foreign trade indicators that includes five aggregated groups: indicators of the foreign trade scale; structural indicators of foreign trade; indicators of the country's involvement in the global trading system; indicators of foreign trade security; indicators of foreign trade results.

The first group combines the indicators that allow to estimate the volume of foreign trade, both in general and by individual goods flows. Most of the indicators in this group are statistical, and serve as a basis for calculating the indicators of other groups.

The second group of indicators includes quantitative and relative indicators of the structure. In particular, quantitative indicators characterize the number of partner countries in the export and import of goods and services, as well as the number of commodity groups, positions and sub-positions in the foreign trade flow. Relative indicators of the structure reflect the commodity and spatial (geographic) structure. The principal difference from the well-known approach to the composition of this group of foreign trade indicators is that the author used the spatial approach to structuring the foreign trade by the place of sales of goods.

The third group includes the indicators that characterize the conditions of foreign trade, country's place in international trade and the level of country's dependence on the international trade.

The fourth group of indicators of foreign trade comprises the indicators that characterize the importance of foreign trade for the national economy and the extent of its dependence on the latter.

The last fifth group of foreign trade indicators includes indicators that reflect the result of export and import operations. The author includes in the resultative indicators not only those of effect and efficiency, as is done by most researchers, but also indicators of the foreign trade balance, correlation in the volume of exports (imports, foreign trade turnover) per capita, level of profitability of commodity exports. In addition, the author studies the effect and efficiency of foreign trade from the point of the state, economic agents and consumers.

The author points out that monitoring and assessment of the situation and trends in the foreign trade development based on the proposed system of analytical tools should be based on the complex approach with the application of different methods and taking into account key external factors and national priorities. Such an approach will allow the formulation of the best possible foreign trade policy and ensure the effectiveness of foreign trade of the country.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ
РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
FORMATION OF INNOVATIONAL MODEL
FOR REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розглянуто фактори, які впливають на інноваційну активність українських підприємств. До таких факторів належать нестача власних грошових ресурсів та фінансової підтримки з боку держави, висока вартість та тривалі строки грошової окупності інновацій, низький інноваційний потенціал підприємств, нестача кваліфікованого персоналу, недостатня кількість законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інноваційну діяльність. Інноваційна складова української економіки визначається розбалансованістю. Стратегія промислового сектору в умовах невизначеної економічної ситуації в країні не орієнтована на економічний розвиток, використання вітчизняних досліджень та розробок. Рівень інноваційної активності у промисловості незначний порівняно з розвинутими країнами. Ринкові перетворення, які проводяться у країні, не стимулюють активну інноваційну діяльність. Сформована модель функціонування економіки відрізняється несприятливими умовами для науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку.

Ключові слова: наука, інноваційна діяльність, економічне зростання, технології.

В статье рассмотрены факторы, которые влияют на инновационную активность украинских предприятий. К таким фак-

торам относятся нестача собственных денежных средств и финансовой поддержки со стороны государства, высокая стоимость и длительные сроки денежной окупаемости инноваций, низкий инновационный потенциал предприятий, недостаточное количество законодательных и нормативно-правовых документов, которые регулируют и стимулируют инновационную деятельность. Инновационная составляющая украинской экономики определяется разбалансированностью. Стратегия промышленного сектора в условиях неопределенной экономической ситуации в стране не ориентирована на экономическое развитие, использование отечественных исследований и разработок. Уровень инновационной активности в промышленности незначительный по сравнению с развитыми странами. Рыночные преобразования, которые проводят в стране, не стимулируют активную инновационную деятельность. Сформированная модель функционирования экономики отличается негативными условиями для научно-технического прогресса и инновационного развития.

Ключевые слова: наука, инновационная деятельность, экономический рост, технологии.

УДК 330 212

Великий Ю.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили
Нетудихата К.Л.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

The article deals with factors influencing the innovative activity of Ukrainian enterprises. Such factors include lack of own money resources and financial support from the state, high cost and long terms of money redemption of innovations, low innovative potential of enterprises, lack of qualified personnel, insufficient number of legislative and regulatory documents regulating and stimulating innovation activity. The innovation component of the Ukrainian economy is determined by the imbalance. The strategy of the industrial sector in conditions of an indefinite economic situation in the country is not oriented to economic development, use of domestic research and development. The level of innovation activity in the industry is insignificant compared to the developed countries. Market transformations that are conducted in the country do not stimulate active innovation activity. The prevailing model of functioning of the economy is characterized by unfavorable conditions for scientific and technological progress and innovation development. In the conditions of aggravation of problems of reproduction of industrial potential, the achievements of science remain unclaimed. Among the reasons for this is the lack of investment resources in the enterprise, the changing demand structure under the influence of growing scientific and technical competition from the developed countries, strengthening the motivation fact, which focuses primarily on the conservation of employment and wages, lack of culture of innovation management in the enterprise. Insignificant research and development costs in Ukraine cannot help it to maintain its scientific pendency without a link, with the national economy, and the economy will not become competitive without a time on science. While preserving such tendencies, it is possible to expect the degradation of both science and high-tech industries, and accelerating the modernization of the national innovation system becomes a priority task for the formation of economic development. The introduction of new technologies is associated with high risks. Fundamental research is capital-intensive and requires high costs with an obscure commercial effect. Therefore, the development of this sphere should be carried out by the state. The role of branch and factory science needs further research.

Key words: science, innovation activity, economic growth, technology.

Постановка проблеми. Конкуренентоспроможність країни визначається багатьма факторами, до яких належать також показники інноваційної діяльності, тому на підвищення конкурентоспроможності країни впливає інноваційна діяльність. Адже в сучасних умовах конкурентоспроможними є ті галузі та підприємства, які ґрунтуються на впровадженні та використанні інноваційних технологій та розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем інноваційної діяльності посідає одне з провідних місць у наукових працях таких вчених, як Я. Жаліло, Л. Федулова, І. Яненкова. Проте досі спостерігається брак комплексних досліджень щодо формування інноваційної моделі економіки.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення основних проблем та перспектив розвитку інноваційної діяльності підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні все частіше в політичних, наукових та бізнесових колах лунають слова про необхідність переходу до інноваційної моделі розвитку для подолання економічного відставання України від розвинутих країн та забезпечення конкурентоспроможності українських виробників. Економічний розвиток провідних країн світу значною мірою зумовлений застосуванням інновацій та активною державною політикою підтримки підприємства. Інновації стали рушійною силою більш продуктивного економічного зростання. Це підтверджується зростанням таких індикаторів, як мультифакторний індекс продуктивності праці, що відображає ефективність продуктивного використання праці та капіталу; вплив технологічного прогресу; знання, втілені у кваліфікованій робочій силі. Посилення взаємозв'язку науки, техніки та технологій стає однією з важливих передумов сталого економічного зростання. На нашу думку, це середовище формується як еволюційно, так і цілеспрямовано в результаті державної політики. Сьогодні Україна за глобальним інноваційним індексом посідає 50 місце серед 127 країн світу, що є досить низьким показником з огляду на науково-технічний та людський потенціал країни [10, с. 201].

Дослідження інноваційної активності України показує, що питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості обстежених складає близько 12% [3, с. 113]. Серед основних економічних факторів, які перешкоджають інноваційній діяльності, слід назвати нестачу власних грошових

ресурсів та фінансової підтримки з боку держави, високу вартість та тривалі строки окупності інновацій. Основними виробничими факторами є низький інноваційний потенціал організації та нестача кваліфікованого персоналу. Серед інших причин головною вважається недостатність законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інноваційну діяльність (табл. 1).

Сьогодні інноваційна складова української економіки визначається розбалансованістю. Стратегія промислового сектору в умовах невизначеної економічної ситуації в країні не орієнтована на економічний розвиток, використання вітчизняних досліджень та розробок. Рівень інноваційної активності в промисловості не перевищує 9% порівняно з 53% в середньому по країнах Євросоюзу [1, с. 34]. Ринкові перетворення, які проводяться в країні, не стимулюють активну інноваційну діяльність. Сформована модель функціонування економіки відрізняється несприятливими умовами для НТП та інноваційного розвитку.

На фоні загострення проблем відтворення промислового потенціалу досягнення науки залишаються незатребуваними. Серед причин цього слід назвати нехватку інвестиційних ресурсів у підприємства; зміну структури попиту під впливом зростаючої науково-технічної конкуренції з боку розвинутих країн; посилення мотиваційного фактору, який орієнтується перш за все на збереження зайнятості та рівня оплати праці; відсутність культури інноваційного менеджменту на підприємстві. Незначні витрати на дослідження та розроблення

Таблиця 1

Негативні фактори інноваційного розвитку

Вид фактору	Число підприємств, які оцінили окремі фактори, що перешкоджають інноваціям, як		
	основні	значні	незначні
<i>Економічні фактори</i>			
Нестача власних грошових засобів	59	28	8
Недостатня фінансова підтримка з боку держави	25	29	16
Низький платоспроможний попит на нові продукти	9	23	31
Висока вартість нововведень	24	33	15
Високий економічний ризик	10	26	29
Тривалі строки окупності нововведень	9	27	27
<i>Виробничі фактори</i>			
Низький інноваційний потенціал підприємства	15	21	30
Нестача кваліфікованого персоналу	6	20	40
Нестача інформації про нові технології	39	17	42
Нестача інформації про ринки збуту	43	18	40
Неприйняття нововведень	27	9	44
<i>Інші фактори</i>			
Низький попит споживачів на інноваційну продукцію	63	16	34
Недостатність законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інноваційну діяльність	8	20	30
Невизначеність строків інноваційного процесу	34	20	30
Нерозвиненість інноваційної інфраструктури	6	19	29
Нерозвиненість ринку технологій	7	21	28

в Україні не зможуть допомогти їй зберегти свій науковий потенціал без зв'язку з національною економікою, а економіка не стане конкурентоспроможною без опори на науку. За збереження таких тенденцій можна очікувати деградації як науки, так і високотехнологічних галузей, тому прискорення модернізації національної інноваційної системи стає першочерговим завданням формування економічного розвитку. Держава повинна сприяти масовому створенню малих фірм, які забезпечать розроблення та передачу нових технологій, а також центрів передачі технологій в НДІ та ВНЗ, зокрема шляхом надання їм стартового капіталу та податкових пільг, надання правової та інформаційної підтримки.

Держава повинна забезпечувати правові та економічні стимули для активної участі українських наукових організацій та компаній у глобальних інноваційних програмах на рівноправних фінансових умовах.

Крім того, технологічна політика держави могла би створювати ринкові стимули для дотримання національними приватними компаніями інноваційно орієнтованої стратегії. Незважаючи на те, що приватні бізнес-компанії можуть достовірно оцінити комерційний ефект від впровадження тієї чи іншої технології, побудувати інвестиційну стратегію, знижуючи потенційні ризики, вони схильні «недоінвестувати» свої кошти в перспективну діяльність, яка пов'язана з розробленням, придбанням та адаптацією нових технологій у виробництво.

Причини такі:

- інноваційні інвестиції вимагають високих витрат на модернізацію виробництва, придбання або створення нового обладнання, збирання та аналізування інформації щодо виробництва та збуту продукції, проведення фундаментальних прикладних досліджень, підготовку висококласних спеціалістів, розроблення технологій;

- компанії-інвестори отримують тільки частку спільного доходу від реалізації досліджень; до цих результатів мають доступ не тільки національні, але й зарубіжні компанії; згідно з оцінками спеціалістів, компанія-інвестор отримує в середньому всього 30% загального доходу від застосування нової технології [7, с. 82];

- запровадження нових технологій пов'язане з високими ризиками; фундаментальні дослідження капіталомісткі та потребують високих затрат за незрозумілого комерційного ефекту; згідно з оцінками зарубіжних спеціалістів, до комерційної реалізації доходить від 20% до 50% фундаментальних розробок [3, с. 110], тому підтримка та розвиток цієї сфери мають здійснюватися державою.

Переважаючим джерелом фінансування наукових досліджень та розробок практично в усіх зарубіжних країнах є промислові компанії. В Японії вони складають 65%, Республіці Корея – 73%.

В менш розвинутих країнах держава фінансує найбільший обсяг досліджень та розробок (в Мексиці – 64%, в Туреччині – 48%), а основні дослідження проводяться в університетах (37% і 54% відповідно) [3, с. 110].

У 2016 р. витрати на дослідження та розробки в Україні з усіх джерел склали менше, ніж у США, в 35 разів; в Японії – 9,8 разів; Німеччині – в 7 разів; Китаї – 6,3 рази [1, с. 112–113].

Розроблення та впровадження нових технологічних рішень в Україні поки не є джерелом економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Саме тому технологічні інновації на рівні підприємств мають низьку привабливість з боку приватних та державних інвестицій на їх створення й впровадження. У структурі фінансування НДР велику частку (65,8%) складають витрати на розробки, 15,9% – прикладні дослідження, 12,8% – фундаментальні дослідження [2, с. 110–121].

На жаль, в Україні підприємства фінансують 35,7% витрат на дослідження та розробки, держава – 59,7% [9, с. 105]. Приватний бізнес не відіграє вирішальної ролі під час розроблення та впровадження нових технологій у виробництво. Практично відсутня залежність між збільшенням обсягів виробництва і продажів підприємствами та зростанням фінансування здійснюваним ними досліджень та розробок, хоча основою інноваційної політики є приватне інвестування сфери технологій.

За результатами дослідження впливу різних факторів інноваційності на соціально-економічні аспекти діяльності українських підприємств можна зробити такі висновки.

Реалізація технологічних інновацій сьогодні не веде до зростання виробництва, адже на інноваційних підприємствах (як міжнародного, так і українського рівня) та неінноваційних підприємствах спостерігалась практично однакова динаміка. Це вказує на те, що зміни соціальних та фінансово-економічних індикаторів – це не наслідок оновлення виробництва, а результат інших інновацій (табл. 2).

Водночас інновації дають можливість підприємствам покращити фінансовий стан. Серед таких підприємств, які не здійснювали нововведення, менше половини покращили своє фінансове становище, серед інноваційно активних підприємств – від 78% до 84%. Загалом інноваційно активні підприємства частіше добивалися підвищення якості продукції.

Неочікуваним виявилось, що підприємства, які працювали на зовнішній ринок, опинилися в гіршому становищі порівняно з тими, хто працював на внутрішньому ринку. Схожа ситуація спостерігається зі збутом продукції, адже на світовому ринку зовсім інший рівень конкуренції, ніж на внутрішньому, тому менше за всіх труднощів зі збутом

Таблиця 2

Економічні результати інновацій, %

Типи підприємств за інноваційністю	Частка покращення фінансового стану	Частка підвищення якості продукції	Частка таких, які зазнали скрути	Частка гарного економічного становища
Інноваційні підприємства міжнародного рівня	84	34	30	21
Інноваційні підприємства українського рівня	78	41	43	72
Неінноваційні підприємства	46	18	27	4

Таблиця 3

Соціальні результати інноваційної діяльності

Типи підприємств за інноваційною активністю	Розмір середньомісячної зарплати, грн.	Частка повністю зайнятих працівників, %	Частка підприємств, де покращилось ставлення робітників до праці, %	Частка підприємств зі спокійним настроєм працівників, %
Інноваційні підприємства міжнародного рівня	7 046	95	58	98
Інноваційні підприємства українського рівня	6 143	92	51	81
Неінноваційні підприємства	3 722	86	25	53

продукції зазнають інноваційні підприємства, які працюють на українському ринку.

Інноваційні підприємства, які працюють на світовому ринку, зштовхуються із серйозними проблемами щодо збуту своєї продукції. Хоча її набір та природа не такі, як у тих, хто працює на внутрішньому ринку, неінноваційні та інноваційні підприємства, які працюють на світовому ринку, практично однаково часто зштовхуються з проблемами збуту своєї продукції. Таким чином, кожний із зафіксованих типів підприємств має свої труднощі. Однак інноваційні підприємства загалом мають помітно кращі економічні показники, ніж неінноваційні.

Згідно з оцінками менеджменту інноваційна активність підприємств, крім покращення економічного стану, позитивно впливає на соціальні аспекти функціонування підприємств, до того ж соціальні результати інновацій кращі, ніж економічні (табл. 3).

На інноваційних підприємствах заробітна плата у 2 рази вище, ніж на неінноваційних, має місце повна зайнятість, а також спокійний соціальний настрій. Водночас на неінноваційних підприємствах 14% робітників зайняті в середньому менше 8 годин на день, а спокійний соціальний настрій має лише половина працюючих.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз інноваційної діяльності в Україні висвітлив значну кількість проблем, серед яких слід назвати застарілу нормативно-правову базу, нестабільну державну політику, низький рівень промислового персоналу, низький інноваційний потенціал організації.

Інноваційна складова української економіки визначається розбалансованістю. Рівень інновацій-

ної активності у промисловості незначний порівняно з розвиненими країнами. Ринкові перетворення, які проводяться в країні, не стимулюють активну інноваційну діяльність. Сформована модель функціонування економіки відрізняється перспективними умовами для науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку. Потребує подальших досліджень роль галузевої та заводської науки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна в 2016 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Рубана. Київ : НІСД, 2017. 724 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2016 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2017. С. 110–130.
3. Скрипник А. Інноваційні перспективи України. *Фінанси України*. 2017. № 6. С. 110–114.
4. Микитюк П. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 400 с.
5. Научные труды Дон НТУ : сборник научных трудов. Донецк, 2010. 256 с.
6. Дудар Т. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 256 с.
7. Досвід державного управління та регулювання економіки : збірник наукових праць УАДУ / за заг. ред. А. Черемиса. Вип. 18. Львів : Кальварія, 2008. 398 с.
8. Скрипник А. Інноваційні перспективи України. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 103–114.
9. Мамзюк В. Щодо визначення інноваційного бізнес-інкубатору як інноваційного підприємства. *Економіка і право*. 2010. № 3. С. 104–106.

10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2014 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2015. С. 130–207.

REFERENCES:

1. Ruban Yu. (eds.) (2017) *Ukraina v 2016 rotsi: shchorichni otsinky suspilno-politychnoho ta sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Ukraine in 2016: annual evaluations of socio-political and socio-economic development], Kyiv : NISD, 724 p.
2. Inform.-vydav.-tsentr Derstatu Ukrainy (2017) *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini. 2016* [Scientific and innovative activity in Ukraine]. Kyiv. P. 110–130.
3. Skrypnyk A. (2017) *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative prospects of Ukraine]. *Finansy Ukraine*, vol. 6. P. 110–114.
4. Mykytiuk P. (2007) *Innovatsiinyi menedzhment: navchalnyi posibnyk* [Innovation management]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 400 p.
5. *Sbornik nauchnye trudy (2010) DonNTU* [Scientific works DonNTU]. Donetsk. 256 p.
6. Dudar T. (2009) *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 256 p.
7. Cheremysa A. (eds.) (2008) *Dosvid derzhavnoho upravlinnia ta rehuliuвання ekonomiky* [Experience in public administration and regulation of the economy]. Vol. 18. Lviv : Kalviria, 398 pp.
8. Skrypnyk A. (2009) *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. *Finansy Ukraine*, vol. 5. P. 103–114.
9. Mamziuk V. (2010) *Shchodo vyznachennia innovatsiinoho biznes-inkubatoru yak innovatsiinoho pidpriemstva* [Concerning the definition of an innovative business incubator as an innovative enterprise]. *Ekonomika i pravo*, vol. 3. P. 104–106.
10. Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy (2015) *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini. 2014* [Scientific and innovative activity in Ukraine. 2014] : *statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv. P. 130–207.

Velykyi Yuri

Doctor of Economics, Professor,
Professor at the Department of Accounting and Audit
Black Sea National University named Petro Mohyla

Netudykhata Konstantin

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Black Sea National University named Petro Mohyla

FORMATION OF INNOVATIONAL MODEL FOR REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The purpose of the article is to consider factors influencing the innovative activity of Ukrainian enterprises. It is well known that the competitiveness of the country is determined by many indicators, which include indicators of innovation. Therefore, the country's competitiveness also influences innovation activity. Indeed, in today's conditions, those industries and enterprises that are based on the introduction and use of innovative technologies and developments are competitive.

Methodology. The theoretical and methodological basis for writing the article is the classical position of economic theory, the work of domestic and foreign scientists on innovation, innovative management, the development of innovation activities of enterprises.

Results. Studies have shown that the innovative component of the Ukrainian economy is characterized by imbalances. The strategy of the industrial sector in the current economic situation is not focused on innovative development, use of domestic research and development. The level of innovation activity of enterprises is insignificant in comparison with the developed countries. Market transformations that are conducted in the country do not stimulate active innovation activity.

The prevailing model of functioning of the economy is characterized by unfavorable conditions for scientific and technological progress and innovation development. Against the backdrop of exacerbation of the problems of reproduction of industrial potential, achievements remain insignificant. Among the reasons is this lack of investment resources, the change in demand structure under the influence of increasing scientific and technical competition from the developed countries, the lack of a culture of innovative management in the enterprise. Insignificant costs of research and developments in Ukraine will not be able to help her maintain their scientific capital without linking the national economy, and the economy will not become competitive without relying on science. With the preservation of such tendencies, it is possible to expect the degradation of both science and high-tech industries, therefore accelerating the modernization of national innovation systems becomes a priority task for the formation of economic development. The state should facilitate the mass creation of small firms that will ensure the development and transfer of new technologies, as well as technology transfer centers in research and higher education institutions, including the provision of start-up capital and tax privileges, and the provision of legal and informational support.

States should provide legal and economic incentives for the active participation of Ukrainian scientific organizations and companies in global innovation programs on equal financial terms.

In addition, the state's technological policy could create market incentives for nationally driven private companies to adopt an innovation-oriented strategy.

Results. It is suggested that the suggestions given in the article allow increasing the competitiveness of enterprises on the basis of development of innovation activity.

Value/originality. The article describes the author's approach to the substantiation of practical recommendations for providing innovative development of enterprises as the basis of their competitiveness.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ВІННИЧЧИНИ

ANALYSIS OF CURRENT STATE OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX VINNICHCHINA

У статті досліджено роль агропромислового комплексу як основи розвитку економіки сільських територій Вінниччини в сучасних умовах та його конкурентоспроможності на ринку. Проаналізовано індекс виробництва сільськогосподарської продукції за поточний рік. Визначено роль аграрної сфери в економіці для сталого розвитку Вінниччини. Проаналізовано зовнішньоекономічну діяльність підприємств АПК за січень-серпень 2018 року. Обґрунтовано частку харчової та переробної галузі Вінницької області у структурі інших видів промисловості. Запропоновано механізм розвитку агропромислового сектору як основи економіки сільських територій, реалізація якого ґрунтується на інтеграційному, інвестиційному та інноваційному напрямках.

На основі дослідження зроблено висновки, що Вінниччина потенційно може бути одним із провідних регіонів із залучення іноземних інвестицій. Цьому сприяє її величезний внутрішній ринок, порівняно кваліфікована і водночас дешева робоча сила, значний науково-технічний потенціал, великі природні ресурси та наявність інфраструктури, хоч і не надто розвиненої.

Ключові слова: сільське господарство, аналіз, сталий розвиток, агропромисловий комплекс, конкурентоспроможність, економічна діяльність.

В статье исследована роль агропромышленного комплекса как основы экономики

сельских территорий Винницкой области в современных условиях и его конкурентоспособности на рынке. Проанализирован индекс производства сельскохозяйственной продукции за текущий год. Определена роль аграрной сферы в экономике для устойчивого развития Винницкой области. Проанализирована внешнеэкономическая деятельность предприятий АПК за январь-август 2018 года. Обоснована доля пищевой и перерабатывающей отрасли Винницкой области в структуре других видов промышленности. Предложен механизм развития агропромышленного сектора как основы экономики сельских территорий, реализация которого основывается на интеграционном, инвестиционном и инновационном направлениях. На основании исследования сделаны выводы, что Винниччина потенциально может быть одним из ведущих регионов по привлечению иностранных инвестиций. Этому способствует ее огромный внутренний рынок, сравнительно квалифицированная и одновременно дешевая рабочая сила, значительный научно-технический потенциал, большие природные ресурсы и наличие инфраструктуры, хотя и не слишком развитой.

Ключевые слова: сельское хозяйство, анализ, устойчивое развитие, агропромышленный комплекс, конкурентоспособность, экономическая деятельность.

УДК 332.021.8:63

Вольська Л.Л.

асистент кафедри аналізу та статистики
Вінницький національний аграрний
університет

The article analyzes the role of the agro-industrial complex as the basis for the development of the economy of rural areas of Vinnytsia in the modern conditions and its competitiveness in the market. The index of agricultural production for the current year has been analyzed. The role of the agrarian sphere in the economy for sustainable development of Vinnytsia region is determined. The foreign-economic activity of agroindustrial enterprises for January-August 2018 is analyzed. The share of the food and processing industry of Vinnytsia region in the structure of other types of industry is substantiated. The mechanism of development of the agroindustrial sector as the basis of the economy of rural territories, implementation of which is based on the integration, investment and innovation directions is proposed. Based on the analysis of the current state of the agricultural sector of Vinnytsia region, it can be concluded that the agricultural sector is quite stable and has a positive tendency to increase production volumes. The food and processing industry accounts for more than 60% of the volume compared to other types of industries, including agriculture. As figures show, effective development of the agricultural sector as the basis of the economy of rural areas in conditions of European integration is possible only with active actions of the state, regional and local authorities, which should be directed to the following directions of development of agro-industrial production: intensification of inter-regional integration interaction in the agro-industrial sphere; attraction of investments for renewal and increase of production potential of agroindustrial complex of Vinnitsa region; establishment of cooperation of research structures for the purpose of development of innovative processes in the spheres of agroindustrial complex. It is concluded that Vinnytsia region may potentially be one of the leading regions in attracting foreign investment. This is facilitated by its huge domestic market, relatively skilled and at the same time cheap labor, significant scientific and technical potential, large natural resources and the availability of infrastructure, although not too developed.

Key words: agriculture, analysis, sustainable development, agro-industrial complex, competitiveness, economic activity.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс Вінниччини нині є лідером серед інших областей України з виробництва сільськогосподарської продукції. Незважаючи на наявність державної підтримки аграрних товаровиробників, ефективність сільськогосподарського виробництва потребує зміщення пріоритетів державного регулювання на користь створення самодостатнього конкурентоспроможного інноваційного АПК.

Доступ України до європейських ринків товарів та послуг є викликом для підприємств агропромислового комплексу Вінницької області. Вони

повинні досить швидко адаптуватися до нових умов економічної діяльності.

Для таких підприємств змінюються не лише правила ведення бізнесу, але і саме ринкове середовище.

З'являється необхідність забезпечення ефективної діяльності в умовах глобального ринку. Економічна діяльність у сільському господарстві пов'язана зі значною конкуренцією, суттєвою динамікою ринкових змін та інтенсивною модифікацією ринків товарів і послуг. Ефективне ведення агропромислових та сталий розвиток в умовах зростаю-

чої конкуренції на світовому ринку можливе лише за переходу на інноваційний шлях розвитку. Саме завдяки інноваціям у Вінницькій області є тенденція до динамічних темпів економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу сучасного стану, проблем та перспектив розвитку сільського господарства присвятили свої праці дослідники: А.Д. Радченко, М.Й. Хорунжий, Л.Ю. Мельник, П.Т. Саблук, Т.О. Мулик, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдован, В.В. Юрчишин та ін. Однак значна кількість питань вимагає додаткових наукових досліджень та є актуальними сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку агропромислового комплексу Вінницької області та його конкурентоспроможності на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Посилення інтеграційних процесів до європейського економічного простору задає прогресивні зміни в агропромисловому комплексі Вінниччини, адже ця галузь розглядається як пріоритетний сектор економіки та чинник майбутнього економічного зростання нашої держави.

Роль цього агропромислового комплексу є значущою в нових євроінтеграційних умовах не лише для національної економіки, а й для економіки сільських територій Вінниччини та України загалом. Але суперечливість впливу євроінтеграції на розвиток аграрного сектору обумовлює такий же суперечливий вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій, оскільки вона передбачає невизначеність зовнішніх умов для їхнього функціонування та посилення міжрегіональної конкуренції. Все це вимагає по-новому оцінити та проаналізувати в теоретичному аспекті особливості функціонування АПК як основи розвитку економіки сільських територій у сучасних умовах.

Агропромисловий комплекс – важлива складова частина народного господарства. Завдання АПК – забезпечити населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Це можливо за умови ефективної роботи всіх ланок, що входять до складу АПК. Агропромисловий комплекс України – це складна система, яка об'єднує всі галузі народного господарства, що беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції і доведенні її до споживача [2].

Сільське господарство – одна з основних галузей матеріального виробництва, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. На її частку припадає близько 16% вартості всієї продукції матеріального виробництва. Сільське господарство – це найбільша ланка комплексу, що дістав назву агропромислового. До агропромислового комплексу (АПК), крім підприємств сільського господарства, входять ще дві ланки: підприємства заготівлі, зберігання, транспортування, переробки (харчова промисловість)

і підприємства та організації, що забезпечують інші ланки АПК машинами, добривами, засобами захисту рослин, а також науковими розробками і кадрами [2].

Вінницька область має великий потенціал для потужного розвитку агропромислового комплексу, сюди належить: вигідне географічне розташування, стан довкілля, наявність земельних, виробничих, трудових ресурсів. Завдяки наявному потенціалу та вдалому поєднанню усіх видів ресурсного забезпечення регіон розглядається як привабливий об'єкт для залучення інвестицій, що є основою для ефективного розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства зокрема.

За інформацією Головного управління статистики у Вінницькій області, за січень-вересень 2017 року капітальні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство Вінницької області становили 3145,5 млн. грн., у тому числі в сільське господарство – 3112,6 млн. грн. [6].

Нині Вінницька область займає лідируючі позиції серед регіонів України за темпами сільськогосподарського виробництва, а саме:

- за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства;
- за обсягами виробництва (реалізації) м'яса;
- за чисельністю поголів'я ВРХ (у т. ч. корів) та птиці;
- за обсягами виробництва молока;
- за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства на 1 особу [6].

Вартий уваги і той факт, що Вінниччина займає 1 місце серед регіонів України за обсягами валової продукції сільськогосподарської сфери. Зокрема, за обсягами виробництва молока, кількістю поголів'я великої рогатої худоби та птиці. За показниками виробництва сільськогосподарської продукції в розрахунку на 1 особу Вінницька область посідає 2 місце в загальнодержавному рейтингу, що також свідчить про високий рівень сільськогосподарського виробництва. Окрім того, за I півріччя 2017 року за всіма категоріями господарств обсяги виробництва молока становлять 409 тис. тон., виробництва м'яса – 217,3 тис. тон., виробництва яєць – 504 млн. штук. Вагомі напрацювання є і в сфері інвестиційних проектів. Так, у поточному році в області реалізовується 68 інвестиційних проектів на загальну суму 15,2 млрд. грн. Обсяги зовнішньоторговельного обороту Вінниччини за I 2017 року півріччя становлять 335 млн. дол. США. У загальній структурі за обсягами експорту показники області становлять 83,7%. Таким чином, вартість експортованої за кордон продукції АПК становить 319 млн. дол. США. Відповідно, вартість імпортованої продукції становить 13,7 млн. дол. США, що свідчить про перевищення показників експорту над показниками імпорту у 23 рази [6].

Інформаційною базою для розрахунку продукції сільського господарства у порівнянних цінах за окремими категоріями аграрних товаровиробників є дані таких державних статистичних спостережень та розрахунків:

- 1) ф. № 29-сг (річна) «Підсумки збору врожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду станом на 1 грудня»;
- 2) ф. № 24 (річна) «Стан тваринництва за рік»;
- 3) ф. № 21-заг (річна) «Реалізація сільськогосподарської продукції за рік»;
- 4) ф. № 16-сг (річна) «Баланс сільськогосподарської продукції за рік»;
- 5) ф. № 4-сг (річна) «Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай за рік»;
- 6) розрахунки обсягів виробництва в господарствах населення, які здійснюються відповідно до затверджених методик;
- 7) інструментарій проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій;
- 8) адміністративні дані.

Для спостереження за динамікою змін в обсягах виробництва продукції сільського господарства у часі застосовують розрахунок індексу обсягу сільськогосподарського виробництва, який відображає відносний рівень загальних фізичних обсягів сільськогосподарської продукції,

вироблених за будь-які періоди часу, обрані для порівняння (рис. 1).

Як видно на рис. 1, індекс виробництва продукції у 2018 році збільшився, що свідчить про позитивну динаміку діяльності сільськогосподарських підприємств. Треба зазначити, що на будь-якому етапі побудови індексу загального обсягу сільськогосподарського виробництва можна отримати індекси за його складниками: індекси обсягів виробництва за окремими видами діяльності сільського господарства, групами виробників, групами продукції (рис. 2; 3).

Отже, згідно з рисунком 2 індекс виробництва молока у 2018 році знизився на 11,2 пункти порівняно з відповідним періодом 2017 року.

Чисельність поголів'я птиці – 31,7 млн. гол., що на 3,9% більше від аналогічного періоду 2017 року порівняно з 2018 роком.

Важливим елементом розвитку агропромислового комплексу Вінниччини є зовнішньоекономічна діяльність, яка є частиною господарської діяльності всіх учасників ринкових відносин.

Ефективна зовнішньоекономічна діяльність сприятиме відтворенню експортного потенціалу країни, підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світових ринках, формуванню раціональної структури експорту й імпорту, залученню іноземних інвестицій на вза-

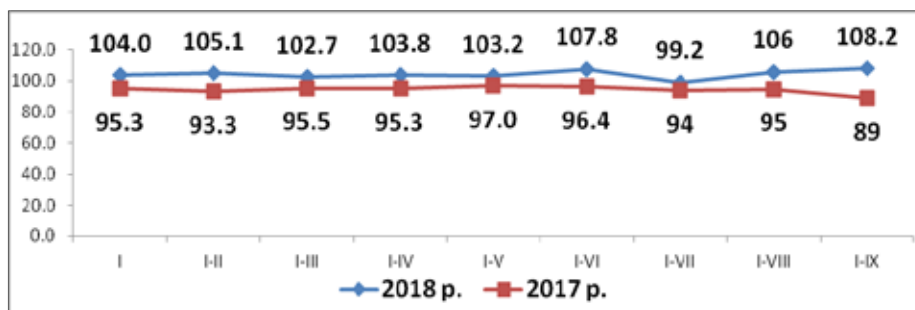

Рис. 1. Індекс виробництва сільськогосподарської продукції за січень-вересень 2018 року

Джерело: сформовано автором на основі [6]

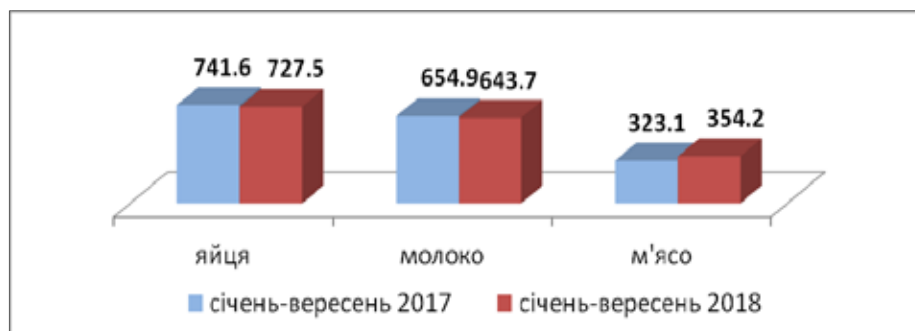

Рис. 2. Виробництво продукції тваринництва за січень-вересень 2017 та 2018 року

Джерело: сформовано автором на основі [6]

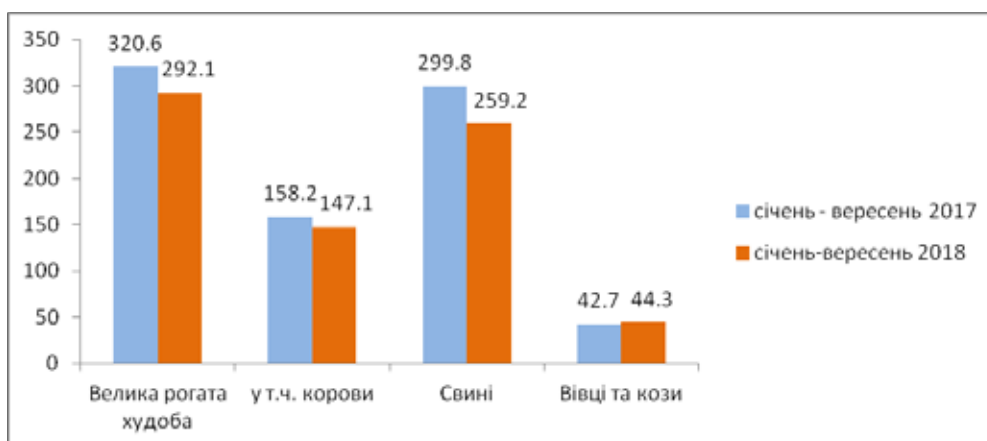

Рис. 3. Чисельність поголів'я за січень-вересень 2017 та 2018 року

Джерело: сформовано автором на основі [6]

емовигідних умовах, забезпеченню економічної безпеки всієї країни (рис. 4).

Особливої уваги під час проведення зовнішньоекономічної діяльності аграрними підприємствами вимагає якість виготовленої продукції та ефективність її виробництва. На наш погляд, прагнучи підвищити показники конкурентоспроможності, аграрним підприємствам необхідно приділити особливу увагу якості своєї продукції та ефективності її виробництва. Відповідність вітчизняних стандартів на продукцію аграрних підприємств вимогам стандартів Європейського Співтовариства нині є одним із можливих шляхів підвищення конкурентоздатності вітчизняного аграрного підприємства.

Помітно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств втручання держави у виробництво і торгівлю продукцією. Одним із першочергових завдань держави є формування ефективного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі.

Як видно з рисунку 4, найбільшу питому вагу у частці продукції становлять жири та олії тваринного або рослинного походження. Це і не дивно, адже Вінницька область спеціалізується по вирощуванні ріпаку, сої, соняшнику.

Нині високий попит на соняшник з боку переробних підприємств та на олію на міжнародному ринку стимулює ріст цін на сировину.

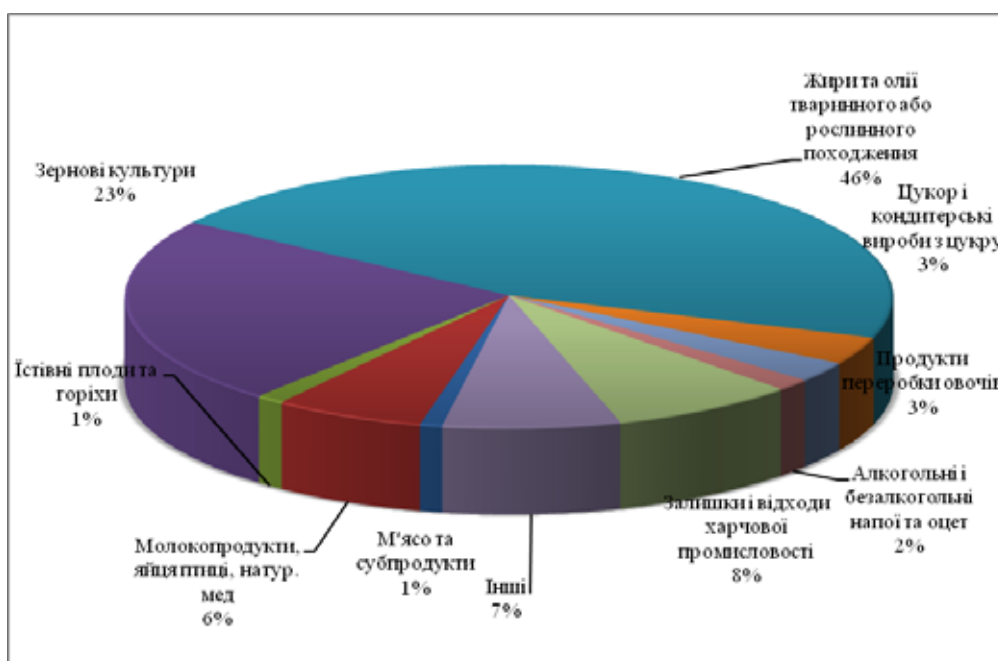

Рис. 4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств АПК за січень-серпень 2018 року

Джерело: сформовано автором на основі [6]

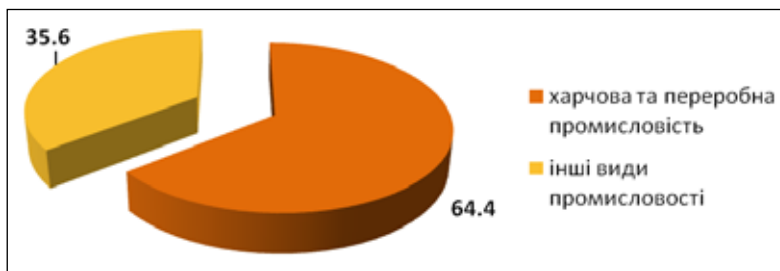

Рис. 5. Харчова та переробна промисловість Вінницької області в 2018 році

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Посівні площі під сою за останні 5 років подвоїлися, що пов'язане із високим рівнем рентабельності виробництва та попитом як на внутрішньому ринку з боку тваринницького комплексу, так і на зовнішньому. Собівартість виробництва сої є близькою до собівартості виробництва ріпаку, однак рівень рентабельності є вищим та ринки збуту більш розширені.

Виробництво ріпаку в Україні коливається з року в рік, що пов'язано з рівнем рентабельності та собівартістю виробництва.

Як відомо, вирощування ріпаку в Україні нині орієнтоване на ринок ЄС, він експортується в перші місяці після збирання.

Харчова промисловість посідає важливе місце в промисловому комплексі Вінниччини. Вона забезпечує населення харчовими продуктами, значну частину працездатного населення – робочими місцями, робить суттєвий внесок у бюджет, сприяє надходженню іноземних інвестицій.

Харчова промисловість потребує застосування дієвих заходів з боку держави і самих підприємств, які сприятимуть збереженню продовольчої незалежності, позицій на внутрішньому ринку та використанню нових технологій.

Харчова промисловість тісно пов'язана із сільським господарством. У сучасний період ефективного функціонування та інтенсивний розвиток харчової промисловості можливі за таких умов, як: існування системи стабільного забезпечення продовольчою сировиною як визначального чинника розвитку підприємств; наявність сучасної матеріально-технічної бази підприємств; відносно зростання платоспроможного попиту споживачів, тобто поєднання фізичної доступності продуктів харчування з економічною; випуск конкурентоспроможних продуктів харчування, що враховують потреби вітчизняного та зарубіжних продовольчих ринків [9].

Розглянемо детальніше, яку частку займає харчова та переробна промисловість порівняно з іншими видами промисловості (рис. 5).

Як видно з рисунку, збільшено обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби свіжого чи охолодженого – на 12,7%, виробів ковбасних – на 26,7%,

соків яблучних – на 12,7%, овочів консервованих – на 32,1%, джемів та желе фруктових – на 18,5%, цукру – в 4,6 рази, маргарину – на 4%, молока та вершків згущених – на 1,2%, сирів тертих, не плавлених – на 20,8%, тістечок – на 2%, води не підсолодженої – на 18,3%, води з додаванням цукру – на 5%.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з проведеного аналізу сучасного стану агропромислового комплексу Вінниччини, можна дійти висновків, що галузь сільського господарства є досить стабільною і має позитивну тенденцію до збільшення обсягів виробництва.

Вінниччина потенційно може бути одним із провідних регіонів із залучення іноземних інвестицій. Цьому сприяє її величезний внутрішній ринок, порівняно кваліфікована і водночас дешева робоча сила, значний науково-технічний потенціал, великі природні ресурси та наявність інфраструктури, хоч і не надто розвиненої. Аналіз отриманих результатів свідчить про покращення інвестиційного клімату в регіоні для іноземних інвесторів. Але є необхідність підвищення інвестиційної привабливості Вінниччини за допомогою проведення державної політики у сфері регулювання інвестиційної діяльності.

Харчова та переробна промисловість становлять понад 60% обсягу порівняно з іншими видами промисловості, включаючи сільське господарство. Як показують цифри, ефективний розвиток АПК як основи економіки сільських територій в умовах євроінтеграції можливий лише за активних дій державної, регіональної та місцевої влади, які необхідно спрямувати на такі напрями розвитку агропромислового виробництва, як: активізація міжрегіональної інтеграційної взаємодії в агропромисловій сфері; залучення інвестицій для поновлення і нарощування виробничого потенціалу АПК Вінниччини; налагодження співпраці дослідницьких структур із метою розвитку інноваційних процесів у галузях АПК.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про інвестиційну діяльність : закон України від 18.09.1991 № 1560–XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
2. Бабенко А.Г. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp (дата звернення: 11.02.2019 р.).
3. Біляк Н. Аналіз інвестиційної активності в сільському господарстві Львівської області. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/APK/2012_19_1/files/12binlra.pdf (дата звернення: 16.02.2019 р.).
4. Головне управління статистики у Вінницькій області. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2019 р.).

5. Кісіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-32.pdf (дата звернення: 08.02.2019 р.).

6. Офіційний сайт Вінницької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.vin.gov.ua> (дата звернення: 21.01.2019 р.).

7. Офіційний сайт інвестиційного порталу Вінниччини. URL: <http://www.vininvest.com.ua> (дата звернення: 17.01.2019 р.).

8. Назарова Л.В. Розвиток інвестиційних процесів в АПК України: стан, проблеми, перспективи. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 1. С. 71–75.

9. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України. *Економіка України*. 2008. № 12. С. 4–1.

10. Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 162–168.

4. *Holovne upravlinnia statystyky u Vinnytskii oblasti*. (2017) [The Main Department of Statistics in Vinnytsia Oblast]. Available at: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua> (accessed 4 February 2019).

5. Kisil M.I. (2012) *Stratehichni napriamy investytsiinoho zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva*. [Strategic directions of investment support for agricultural development]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-32.pdf (accessed 8 February 2019).

6. *Ofitsiynyi sait Vinnytskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii*. [Official site of Vinnytsia Regional State Administration]. Available at: <http://www.vin.gov.ua> (accessed 21 January 2019).

7. *Ofitsiynyi sait investytsiinoho portalu Vinnychchyny*. [Official site of the investment portal of Vinnytsia]. Available at: <http://www.vininvest.com.ua> (accessed 17 January 2019).

8. Nazarova L.V. (2011) *Rozvytok investytsiinykh protsesiv v APK Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy*. [Development of investment processes in the agroindustrial complex of Ukraine: state, problems, perspectives]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*. [Scientific Herald: Finance, Banks, Investments] № 1. Pp. 71–75. (in Ukrainian)

9. Sabluk P. (2008) *Stan i perspektyvy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy*. [Status and prospects of development of agroindustrial complex of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. [Ukraine economy]. № 12. Pp. 4–1. (in Ukrainian)

10. Yakymchuk T.V. (2010) *Stan i perspektyvy rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy*. [Status and prospects of development of enterprises of the food industry of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*. [Actual problems of the economy] № 4. Pp. 162–168. (in Ukrainian)

REFERENCES:

1. *Pro investytsiynu diialnist : zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1560-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. (1991). [On Investment Activity: Law of Ukraine dated 18.09.1991 No. 1560-XII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. № 47. Pp. 646. (in Ukrainian)

2. Babenko A.H. (2019) *Investytsiina diialnist silskohospodarskykh pidpriemstv*. [Investment activity of agricultural enterprises]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/ (accessed 11 February 2019).

3. Biliak N. (2012) *Analiz investytsiinoi aktyvnosti v silskomu hospodarstvi Lvivskoi oblasti*. [Analysis of investment activity in agriculture in Lviv region]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/APK/2012_19_1/files/12binra.pdf (accessed 16 February 2019).

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE VINNYTSYA AGRICULTURAL COMPLEX

The purpose of the article. Strengthening of integration processes in the European economic space poses progressive changes in the agro-industrial complex of Vinnytsya, because this branch is considered as a priority sector of the economy and a factor in the future economic growth of our country.

The role of this agro-industrial complex is significant in the new European integration conditions not only for the national economy, but also for the economy of the rural areas of Vinnytsia and Ukraine as a whole. But the contradictory nature of the impact of European integration on the development of the agrarian sector causes the same contradictory situation on the socio-economic development of rural areas, as it involves uncertainty of external conditions for their functioning and strengthening of interregional competition. All this requires a newer assessment and analysis of the theoretical aspects of the functioning of the agroindustrial complex, as the basis for the development of the rural economy in modern conditions.

Methodology. The agro-industrial complex is an important part of the national economy. The purpose of the agroindustrial complex is to provide the population with food, and the industry is a raw material. This is possible provided that all the components of the agroindustrial complex are working effectively.

The agro-industrial complex of Ukraine is a complex system, which unites all sectors of the national economy involved in the production of agricultural products and bringing them to the consumer.

Vinnitsa region has great potential for the powerful development of the agro-industrial complex, including: favorable geographic location, the state of the environment, the availability of land, production, labor resources. Due to the existing potential and the successful combination of all kinds of resource supplies, the region is seen as an attractive investment attraction facility, which is the basis for the effective development of the agro-industrial complex and agriculture, in particular.

Results. It was determined that an important element of the development of the Vinnytsya agricultural sector is external economic activity, which is part of the economic activity of all participants in market relations.

It is proved that effective foreign economic activity will contribute to restoration of export potential of the country, increase of competitiveness of agricultural products on world markets, formation of rational structure of export and import, attraction of foreign investments on mutually beneficial conditions, ensuring economic safety of the whole country.

Practical implications. It is researched that in an effort to increase the competitiveness indicators, agrarian enterprises should pay special attention to the quality of their products and the efficiency of their production. The compliance of domestic standards for agricultural products to the requirements of the European Community standards is one of the possible ways to increase the competitiveness of a domestic agrarian enterprise.

Value/originality. Based on the analysis of the current state of the agricultural sector of Vinnytsya region, it can be concluded that the agricultural sector is quite stable and has a positive tendency to increase production volumes.

The food and processing industry accounts for more than 60% of the volume compared to other types of industries, including agriculture. As figures show, effective development of the agricultural sector as the basis of the economy of rural areas in conditions of European integration is possible only with active actions of the state, regional and local authorities, which should be directed to the following directions of development of agro-industrial production: intensification of interregional integration interaction in the agro-industrial sphere; attraction of investments for renewal and increase of production potential of agroindustrial complex of Vinnitsa region; establishment of cooperation of research structures for the purpose of development of innovative processes in the spheres of agroindustrial complex.

ПРИСКОРЕННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

ACCELERATION OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF OBJECTS OF SOCIAL AND PRODUCTION INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

Проаналізовано сучасний стан об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, визначена їхня важлива роль у соціально-економічному розвитку регіонів України. Зазначено той факт, що ці інфраструктури знаходяться на стику двох ключових проблем сучасного розвитку України, а саме: економічної та соціальної сфери. Виділено основні структурні складові частини соціальної і виробничої інфраструктури, які на сучасному етапі не повною мірою збалансовані, розвиваються не з належною інтенсивністю. Вивчено зарубіжний досвід розвитку соціальної і виробничої інфраструктури для встановлення можливості використання його в умовах сучасного розвитку України та її регіонів. Виділено і згруповані ключові проблеми в розвитку соціальної і виробничої інфраструктури, характерні для більшості регіонів країни, і запропоновано напрями їх подолання з використанням кластерного підходу, інструментарію ДПП, маркетингу регіону, державного і регіонального територіального брендингу, із залученням до цього процесу великих містоутворюючих підприємств, розташованих у регіонах із високорозвинутою корпоративною соціальною відповідальністю, задля прискорення розвитку позначених інфраструктурних складників.

Ключові слова: інфраструктура регіону, соціальна інфраструктура, виробнича інфраструктура, кластеризація економіки, державно-приватне партнерство, регіональний маркетинг, бренд регіону, корпоративна соціальна відповідальність.

Проанализировано современное состояние объектов социальной и производственной

инфраструктуры, обозначена их важная роль в социально-экономическом развитии регионов Украины. Указан тот факт, что эти инфраструктуры находятся на стыке двух ключевых проблем современного развития Украины, а именно: экономической и социальной сферы. Выделены основные структурные составляющие социальной и производственной инфраструктуры, которые в настоящее время не в полной мере сбалансированы, развиваются не с должной интенсивностью. Изучен зарубежный опыт развития социальной и производственной инфраструктуры для установления возможности использования его в условиях современного развития Украины и ее регионов. Выделены и сгруппированы ключевые проблемы в развитии социальной и производственной инфраструктуры, характерные для большинства регионов страны, и предложены направления их преодоления с использованием кластерного подхода, инструментария ДПП, маркетинга региона, государственного и регионального территориального брендинга, с привлечением к этому процессу крупных градообразующих предприятий, расположенных в регионах с высокоразвитой корпоративной социальной ответственностью, для ускорения развития обозначенных инфраструктурных составляющих.

Ключевые слова: инфраструктура региона, социальная инфраструктура, производственная инфраструктура, кластеризация экономики, государственно-частное партнерство, региональный маркетинг, бренд региона, корпоративная социальная ответственность.

УДК 338

Голей Ю.М.

асистент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

The current state of social and industrial infrastructure facilities is analyzed, their important role in the socio-economic development of the regions of Ukraine is indicated. The main structural components of the social and production infrastructure, which at the present stage are not fully balanced, are not developed with the proper intensity. It was noted that the development of social infrastructure fully depends on the possibility and ability of the authorities (at the country and region level) to ensure its saturation with all necessary components using the available limited budgetary resources and products produced by national enterprises in order to reduce costs and stimulate national production. Key problems in the development of social and industrial infrastructure of Ukraine are identified and grouped, characteristic of most regions of the country, including: poor state of social and industrial infrastructure, high moral and physical deterioration of the material and technical base, uneven development depending on the region, insufficient budgeting, low level of incentives for representatives of the business community, etc. Studied foreign experience in the development of social and industrial infrastructure, to establish the possibility of using it in the conditions of modern development of Ukraine and its regions. The ways of overcoming problems are proposed, to accelerate the development of designated infrastructure components in the country, among which are particularly highlighted: expanding the boundaries of the cluster approach to use it in the development of social and production infrastructure, using public-private partnership to finance and manage development objects of social and industrial infrastructure, the use of regional (territorial) marketing to attract investment in the development of regions, stimulating the development of social corporate responsibility in enterprises of the region, through which the quality of social and production infrastructure is improved. The need for further development of cluster policy in Ukraine to accelerate the development of social and industrial infrastructure was highlighted.

Key words: regional infrastructure, social infrastructure, production infrastructure, economic clustering, public-private partnership, regional marketing, regional brand, corporate social responsibility.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави не виникає сумніву щодо необхідності забезпечення системного інфраструктурного облаштування економіки України, послідовного та поступового підвищення його якості. У цьому питанні важлива роль відводиться соціальній та виробничій інфраструктурі країни загалом та її регіонів зокрема. Соціальна інфраструктура відіграє найважливішу роль у народному господарстві

будь-якої держави світу. Вона впливає на стан таких важливих економічних категорій, як якість життя і рівень добробуту населення країни, забезпечення можливості комплектацій підприємств кваліфікованими кадрами, підвищення рівня зайнятості, ефективного розселення населення для запобігання надмірній концентрації і вирівнювання рівня соціального й економічного розвитку регіональних територій. Крім того, зростання рівня і якості роз-

витку соціальної інфраструктури сприяє скороченню регіональної міграції, закріпленню трудових ресурсів і зниженню рівня плинності кадрів. У свою чергу, розвиток соціальної інфраструктури повною мірою залежить від можливості і здатності влади (на рівні країни та регіону) забезпечити її насичення всіма необхідними компонентами з використанням наявних обмежених бюджетних ресурсів і продуктів, вироблених національними підприємствами, з метою скорочення витрат і стимулювання національного виробництва. Отже, соціальна та виробнича інфраструктури знаходяться на стику двох ключових проблем сучасного розвитку України, а саме: економічної та соціальної. Так, економічна характеризується необхідністю розвитку і подальшого розміщення відповідних продуктивних сил, а, соціальна – необхідністю суттєвого підвищення якості та рівня життя всього населення України. Тому для підвищення якості соціально-економічного розвитку України та її регіонів необхідно вирішити наявні проблеми соціальної та виробничої інфраструктури в усіх регіонах, скоротити наявні диспропорції, забезпечити якісний управлінський вплив органів влади для прийняття ними ефективних програм і заходів, спрямованих на прискорення розвитку виробництва об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури на підприємствах України.

Сучасний розвиток соціальної та виробничої інфраструктури в Україні має суттєві територіальні відмінності залежно від рівня розвитку того чи іншого регіону. Кожен окремих регіон вносить свій внесок у загальний рівень соціально-економічного розвитку, займаючи певне місце в територіальному поділі праці та виробничому комплексі країни. Дійсно, кожен окремих регіон розвивається в специфічних природно-кліматичних і геологічних умовах, характерних для його розташування, з можливостями освоєння тих чи інших природних ресурсів залежно від сформованості складників внутрішньої регіональної структури виробництва, з різними традиційними для регіону господарськими навичками, зосередженням навчальних і науково-технічних установ, соціальними умовами тощо [1, с. 81–82].

Для сучасної України забезпечення сталого розвитку є надзвичайно важливим питанням, яке тісно пов'язане з підвищенням рівня соціально-економічного розвитку через розвиток соціальної та виробничої інфраструктури. Усе зазначене вище зумовило високий ступінь актуальності теми статті, вимагає проведення в її межах системного аналізу стану соціальної та виробничої інфраструктури в їхньому взаємозв'язку, визначення наявних проблем і встановлення наявного потенціалу, для розроблення напрямів їх подальшого поступового розвитку, з метою підвищення якості і рівня життя громадян, забезпечення їх соціального благополуччя й економічного добробуту, а також для зростання рівня соціальної захищеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні складники та стан соціальної інфраструктури досліджували такі українські автори, як О.А. Агарков, В.М. Вакуленко, О.С. Ігнатенко, І.Ф. Коломієць, Н.Є. Копер, М.К. Орлатий та ін. Ключові питання промислового розвитку країни та її базових галузей, структури та стану виробничої інфраструктури детально дослідженні Н.В. Івашовою, Є.І. Нагорним, О.С. Телетовим та ін. Сучасний стан, перспективи та напрями соціально-економічного розвитку України вивчали А.І. Бутенко, В.М. Василенко, І.Є. Вернер, В.М. Гейц, В.А. Голян, А.І. Даниленко, М.Г. Жулинський, Е.М. Лібанова, О.С. Онищенко та багато інших. Незважаючи на велику кількість праць та досліджень у напрямі вивчення питань стану, структури та подальших можливостей розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, залишається не до кінця вирішеним питання їх взаємозалежності і прискорення розвитку для підвищення якості життя та нарощування ефективності національної економіки нашої країни.

Постановка завдання. Метою дослідження у статті є розроблення пропозицій та інструментарію щодо прискорення розвитку інфраструктури України. Досягнення мети здійснюється на основі системного аналізу сучасного стану соціальної та виробничої інфраструктури України, існуючого зарубіжного досвіду прискорення їх розвитку та виявлення можливості його застосування в сучасних умовах розвитку економіки нашої країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливими характеристиками сучасної інфраструктури є її комплексність та необхідність застосування системних заходів задля забезпечення поступового розвитку всіх її складових частин. Інфраструктура країни загалом включає в себе окремі складники, які відіграють вагомую роль у її розвитку. На рисунку 1 зазначено що входить до складу соціальної та виробничої інфраструктури країни і відіграє вагомую роль у її розвитку. Важливо зазначити той факт, що з погляду сфери матеріального виробництва країни виробнича інфраструктура відіграє одну з першорядних ролей, а соціальна інфраструктура – другою.

У 2017 році були опубліковані результати аналітичного дослідження «Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації», де вказано, що загальнодержавний показник динаміки розвитку інфраструктури України становить 6,15%. Такий показник загалом відносно непоганий [3, с. 13]. Але, незважаючи на це, слід зазначити, що нині не можна говорити про збалансований і поступовий розвиток інфраструктури України.

Цьому свідчать дані опублікованого традиційного щорічного рейтингу конкурентоспроможності країн світу Всесвітнього економічного форуму, згідно з яким у 2018 році порівняно з рейтингом

попереднього періоду (2017 року) Україна за параметром «інфраструктура» опустилася на 3 позиції – з 75 місця до 78 [4]. Загалом за останні п'ять років Україна опустилася в світовому рейтингу якості інфраструктури на 12 позицій [5].

Погіршенню ситуації сприяли наявні загальні проблеми інфраструктурного розвитку, а саме:

- більшість складників інфраструктури в Україні перебувають у незадовільному стані;

- високий рівень морального та фізичного зносу матеріально-технічної бази інфраструктури, як соціальної, так і виробничої, яка не відповідає сучасним вимогам;

- нерівномірність розвитку об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури залежно від регіону;

- недостатність бюджетного фінансування;

- недостатність та недосконалість державного стратегічного планування, орієнтованого на прискорення розвитку інфраструктури країни;

- низький рівень стимулювання представників бізнес-спільноти до розвитку корпоративної соціальної відповідальності підприємств, одною з головних рис якої є активна участь у поліпшенні стану соціальної та виробничої інфраструктури країни тощо.

Розглянемо наявний досвід розвитку інфраструктури деяких країн світу, які у зазначеному вище рейтингу конкурентоспроможності країн світу 2018 року Всесвітнього економічного форуму знаходяться у першій десятці.

Перші місця в рейтингу за підсумками 2018 року займають країни з високим рівнем конкурентоспроможності, а саме: Гонконг, Данія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, ОАЕ, Сінгапур, США, Швейцарія і Швеція, для яких характерною рисою є високорозвинена і досконала інфраструктура. Проаналізувавши різні джерела й аналітичні матеріали, вдалося встановити, що основними інструментами успішного розвитку соціальної та виробничої територіальної інфраструктури найбільш успішних економік світу виступають:

- застосування кластерного підходу для розвитку економіки і всіх складників інфраструктури;

- застосування інструментарію державно-приватного партнерства для розвитку соціальної та виробничої інфраструктури;

- застосування інструментів маркетингу для розвитку регіонів та залучення в них ресурсів: інвестиційних, людських, фінансових, та ін.;

- державний і регіональний територіальний брендинг;

- стимулювання активного розвитку корпоративної соціальної відповідальності великих містоутворюючих підприємств, розташованих у регіонах.

Розкриємо сутність вказаних інструментів успішного розвитку соціальної та виробничої територіальної інфраструктури трохи докладніше.

Рис. 1. Внутрішня структура інфраструктури країни

Джерело: [2, с. 102]

Кластерний підхід. Насамперед кластер – це соціальне поняття, один з унікальних способів самоорганізації національної спільноти для отримання можливості виживання в умовах жорсткої міжнародної конкуренції. Кластер розглядається як особлива організація співробітництва на єдиній території підприємств і організацій, які об'єднуються навколо відповідного науково-освітнього центру, пов'язаних партнерськими відносинами з державними та муніципальними органами управління з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, регіону та національної економіки загалом. Кластер виступає як співтовариство близько розташованих і економічно тісно пов'язаних між собою підприємств суміжного профілю, взаємно сприяють загальному розвитку і росту конкурентоспроможності одне одного.

Процес кластеризації розглядається сьогодні як ринковий механізм якісного перетворення регіональних економічних, виробничих і соціальних систем. Ефективність кластерного підходу визначається тим, що долаються вузькогалузеві бачення економіки регіону. На відміну від традиційного галузевого підходу, за своєю суттю деформуючого конкуренцію за рахунок лобювання інтересів окремої галузі або компанії, наслідком чого є «перетікання» вигоди в одну з галузей, кластеризація дає змогу сформувати комплексний погляд на державну політику розвитку регіону з урахуванням наявного потенціалу конкретних регіональних економічних суб'єктів.

Застосування кластерного підходу вигідне для широкого спектра учасників соціальної і виробничої сфери, оскільки він має такі переваги:

- розширення мережі постачальників і споживачів, більш легкий доступ до ринку праці та капіталу (в тому числі і міжнародного);

- участь фінансових інститутів у кластері підвищує можливості залучення необхідних коштів на реалізацію інвестиційних проектів;

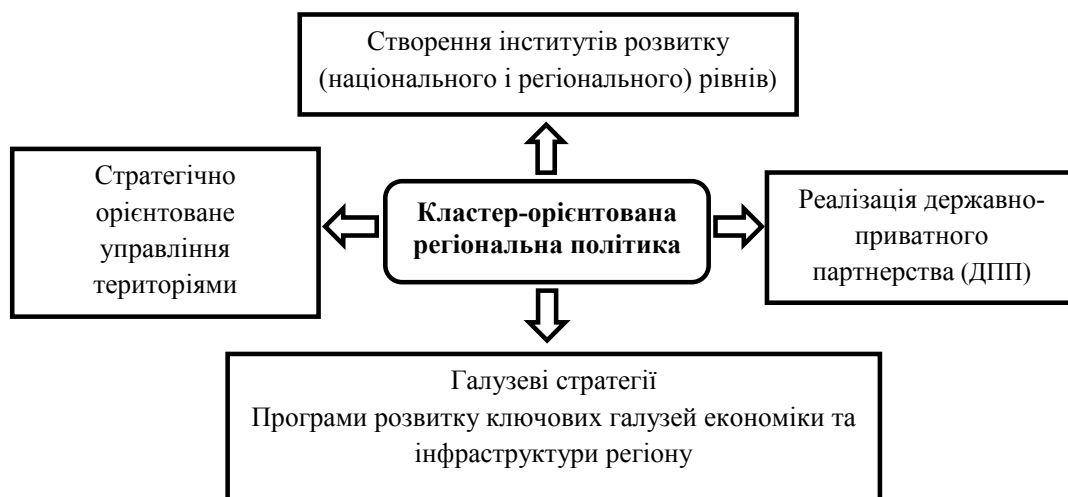

Рис. 2. Характерні риси кластер-орієнтованої регіональної політики

- досягнення ефекту масштабу і серйозна економія трансакційних витрат;
- спільна робота з органами державної та регіональної влади дає змогу більш ефективно відстоювати інтереси на законодавчому рівні, домогтися пільг і субсидій тощо.

Характерні риси кластер-орієнтованої регіональної політики наведені на рис. 2.

Позитивний вплив кластерів на національну економіку країни беззаперечний, так, наприклад, у США кластеризація дала змогу досягти понад 32% зайнятості (без урахування бюджетного сектору). У кластерах Швеції зайнято 39% усього працездатного населення (без урахування бюджетного сектору). У галузях, залучених у кластери продуктивність праці вище середнього станового показника на 44% [6].

Більше того, кластерний сектор, за твердженням фахівців Гарвардської школи бізнесу, є головною рушійною силою розвитку секторів, які обслуговують локальні ринки. Важливим є те, що чим більше розвинені кластери в окремій країні або її регіоні, тим вища конкурентоспроможність національних підприємств і рівень життя населення загалом.

Таким чином, розвинути і підвищувати інтенсивність виробництва об'єктів і продукції для оснащення соціальної і виробничої інфраструктури регіонів України можна на підставі кластеризації, використання якої для підвищення розвитку різних сфер в економіці країн світу вже має багато позитивних прикладів. Так, тролейбуси є важливим сегментом інфраструктури міст, що займає лівову частину пасажирських перевезень. Дотепер тролейбусний автопарк в Україні, як і раніше, в більшості своїй складається з транспортних засобів ще радянського періоду, які працюють понад нормативний термін, і тільки лише окремі міста змогли за час незалежності країни оновити основні фонди свого рухомого складу.

У нашій країні нині тільки п'ять підприємств працюють у сфері виробництва і поставки тролейбусів, а саме:

- Спільне українсько-німецьке підприємство ТОВ «Електротранс» (місце дислокації місто Львів);
- ТОВ «БКМ-Україна» офіційний дилер білоруського виробника тролейбусів АТ «Керуюча компанія холдингу» Белкоммунмаш» (місце дислокації місто Луцьк);
- ПрАТ «ЧАЗ» Чернігівський автозавод, одне з наймолодших українських автобусобудівних підприємств (місце дислокації – місто Чернігов);
- ЗАТ «Літан» генеральний дилер першого виробника українських тролейбусів – Державного підприємства «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод ім. А.М. Макарова» (місце дислокації – місто Дніпро);
- Корпорація «Богдан», до складу якої входить ПАТ «Автомобільна Компанія «Богдан Моторс» (місце дислокації місто Київ).

При цьому жодне із зазначених вище підприємств не має сформованого повного циклу виробництва із застосуванням вітчизняних комплектуючих і витратних матеріалів. Саме у цьому полягає великий потенціал розвитку кластерів шляхом стимулювання інноваційної активності малого і середнього бізнесу задля залучення його у сферу виробництва комплектуючих і деталей для виробництва тролейбусів та інших соціально важливих транспортних засобів. Тому що у вказаних регіонах вже є важливі зачатки для розвитку кластера з виробництва необхідного для інфраструктури країни автотранспорту.

На сучасному етапі розвитку кластеру автомобілебудування в Україні рівень I сформований вказаними вище підприємствами, рівень II розвинений слабо (відсутня необхідна за кількістю та якістю мережа постачальників), рівень III частково розвинений (є деякі структурні проблеми).

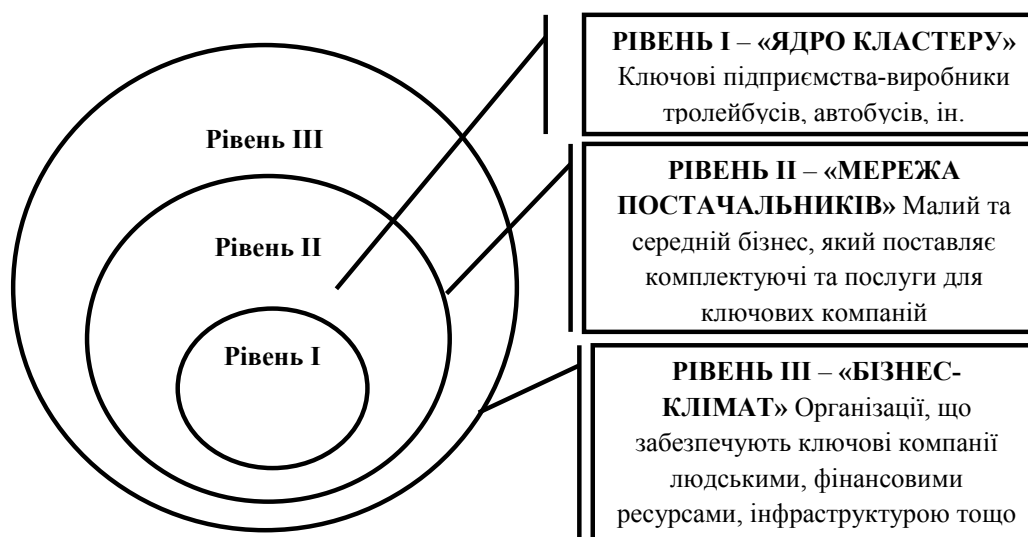

Рис. 3. Модель сформованої структури кластера автомобілебудування в Україні

Кожен кластер із погляду системного підходу має певний життєвий цикл, основні етапи якого – зародження, розвиток, зрілість і трансформація, і можна сказати, що кластери автомобілебудування в нашій країні, незважаючи на те, що формально і нормативно вони не оформлені, знаходяться на другій стадії – «розвиток». Тому мають перспективи подальшого розвитку, який можливий із чітким державним плануванням, формуванням кластерної політики, її своєчасної актуалізації та використанням інструментарію державного-приватного партнерства.

Державно-приватне партнерство (ДПП). Як вказано на рис. 2, характерною рисою кластер-орієнтованої регіональної політики виступає використання ДПП. Для формування та подальшого розвитку кластера як вельми успішної, ефективної і самодостатньої організації взаємодії виробників необхідна зацікавленість всіх його учасників. Саме державно-приватне партнерство сприяє кооперації, співпраці всього спектра учасників промислового кластера. Імплементация механізмів державно-приватного партнерства в межах кластерів стимулює більш активне залучення бізнесу в реалізацію різних великомасштабних, капіталомістких і ресурсномістких програм і проектів. Інститут державно-приватного партнерства у багатьох країнах світу допомагає реалізовувати суспільно значущі проекти у сфері розбудови та розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, при цьому ДПП відводяться такі ролі в загальній системі економічних відносин у регіоні, як:

- створення нових методів управління;
- формування спільних інвестиційних ресурсів приватного та державного секторів задля досягнення значущого суспільного результату;
- підвищення ефективності використання об'єктів державної власності на основі підприємницької мотивації;

- створення доданої вартості для споживачів і суспільства загалом;
- об'єктивне визначення потреб ринку;
- оптимальне використання усього спектру ресурсів [7, с. 48–52].

У світовій практиці моделі ДПП, які довели свою ефективність, використовуються вже не одне десятиліття. Застосовується класифікація моделей ДПП, розроблена Світовим банком, що сприяє вибору не тільки основних форм реалізації інвестиційних проектів, але й принципів розподілу можливих ризиків між основними учасниками: державою і приватним сектором (рис. 4).

Наявні моделі здатні забезпечити потреби розвитку інфраструктури та її основних складників на основі взаємовигідного співробітництва влади і бізнесу. Для залучення коштів до розвитку соціальної і виробничої інфраструктури важливо застосовувати сучасні та ефективні інструменти маркетингу. Саме такими інструментами і виступають територіальний маркетинг або маркетинг регіону, який використовують на всіх етапах розвитку регіональної економіки, у тому числі для формування позитивного бренду території. У сучасній теорії державного управління визнано є необхідність стратегічного управління із застосуванням усього можливого аналітичного і планового інструментарію, у нашому разі маркетингу території або регіонального маркетингу.

Регіональний маркетинг являє собою систему заходів із залучення в регіон нових економічних агентів, характеризується комплексним підходом до вирішення виникаючих завдань інфраструктурного регіонального розвитку на підставі застосування концепції маркетингу, що містить елементи інтеграційного підходу. Саме маркетинг території спрощує визначення наявних сильних і слабких сторін у розвитку інфраструктури регіонів,

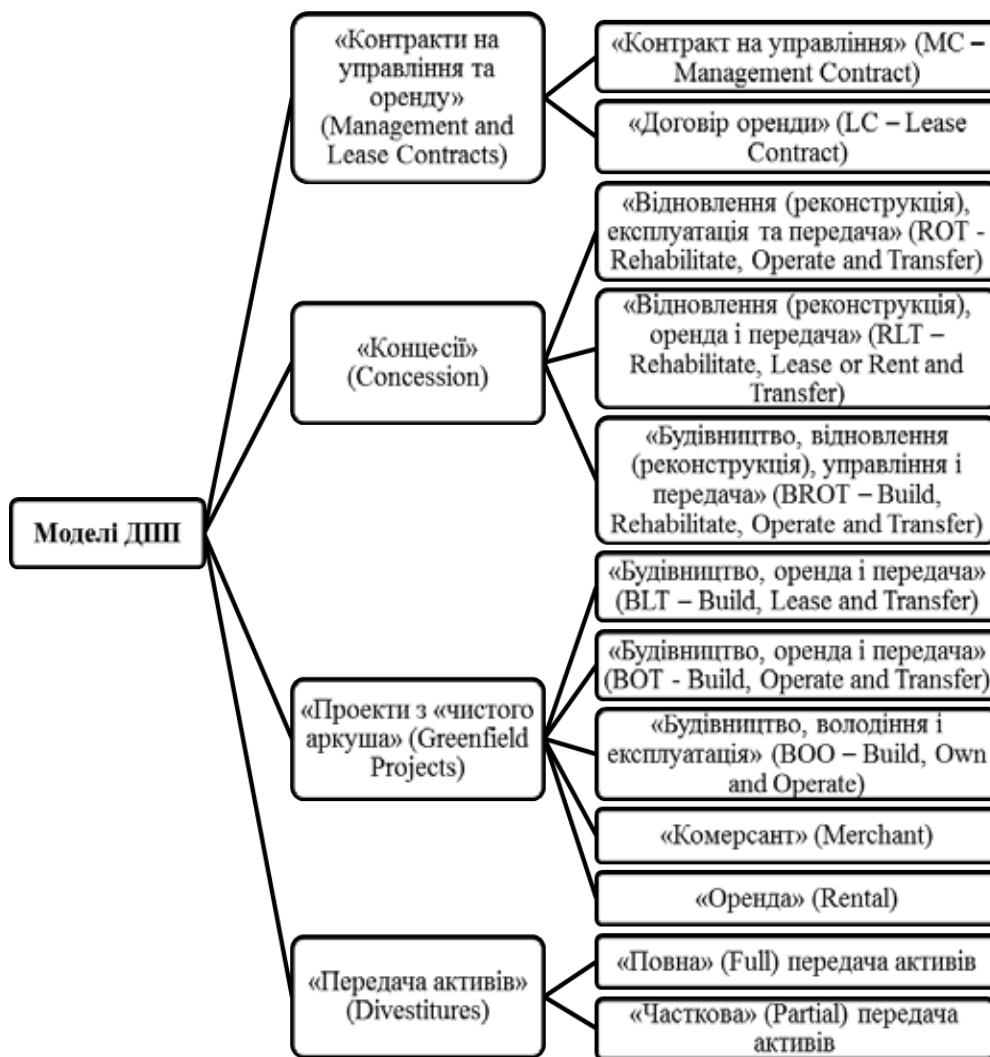

Рис. 4. Моделі ДПП згідно з класифікацією Світового банку

дає змогу позначити перспективні можливості та наявні загрози поступальному економічному зростанню [8, с. 46].

Територіальний маркетинг дає змогу позначити специфічний об'єкт управління – територію. Для самого терміна «територіальний маркетинг» характерні принципи масштабування, тобто можливість адаптувати методи і принципи класичного маркетингу стосовно будь-якої адміністративно-територіальної одиниці: міста, області, регіону, країни. Використання категорій «регіональний маркетинг» («маркетинг місця», «муніципальний маркетинг», «міський маркетинг», «маркетинг країни») дає змогу лише уточнити, щодо якого територіального об'єкта здійснюється управлінська діяльність, що може певним чином вплинути на коло вирішуваних завдань і способи їх вирішення. Основні напрями прикладання територіального маркетингу спрямовані на:

- розвиток престижу території через створення і підтримку іміджу (бренда);
- підвищення прибутковості регіонального бюджету;

- позитивну зміну інвестиційного клімату регіону;
- створення і підтримку якісної інфраструктури;
- реалізацію наявного потенціалу регіону;
- залучення в регіон ресурсів нематеріальних (трудових, інтелектуальних, тощо) та матеріальних (фінансових, інвестиційних);
- якісне виконання різноманітних соціальних регіональних програм [9, с. 2].

І нарешті, якісно новим і ефективним інструментом прискорення розвитку соціальної та виробничої інфраструктури виступає корпоративна соціальна відповідальність як особливий вид соціального партнерства. Однією з форм прояву розвиненості КСВ виступають соціальні інвестиції бізнесу. Дійсно, високий рівень розвитку корпоративної соціальної відповідальності характеризується тим, що містоутворюючі та великі підприємства регіону надають допомогу своїм містам у розвитку соціальної та виробничої інфраструктури (рис. 5).

Яскравим прикладом цього твердження може слугувати ПАТ «Северсталь», одна із провідних вертикально інтегрованих гірничодобувних і сталевих

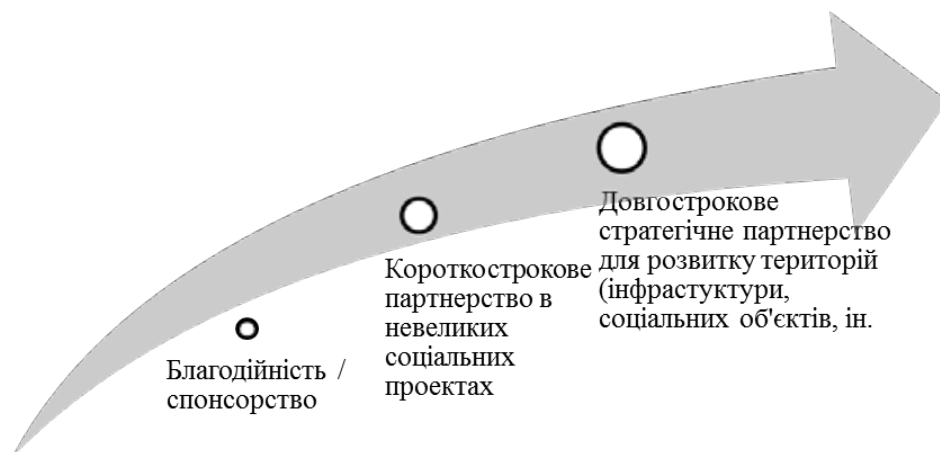

Рис. 5. Стадії розвитку КСВ підприємств України залежно від вкладу в розвиток регіону

ливарних компаній у світі, яка розглядає інвестиції в соціально-економічну інфраструктуру свого міста, а також освіту, спорт і культуру компанія сприймає як капітальні вкладення у власне майбутнє. Тому вважаємо за потрібне активно стимулювати розвиток КСВ серед підприємств України, що дасть змогу збільшити обсяг інвестицій у розвиток соціальної і виробничої інфраструктури, що сприятиме істотному прискоренню їхнього розвитку.

На підставі проведеного аналізу пропонуємо до реалізації таку управлінську модель процесу підвищення інтенсивності розвитку соціальної та виробничої інфраструктури України (рис. 6).

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність подальшого розвитку та реалізації кластерної політики в Україні із застосуванням сучасного інструментарію має стратегічно важливе значення для прискорення розвитку соціальної і виробничої інфраструктури. Тому вкрай важливо докласти максимальних сукупних зусиль влади, бізнесу та громади для поступальної реалізації цього процесу. Інфраструктурне облаштування економіки України, з одного боку, залежить від загальних темпів модернізації країни, а з іншого – само виступає постачальником ресурсів, які використовуються для посилення економіч-

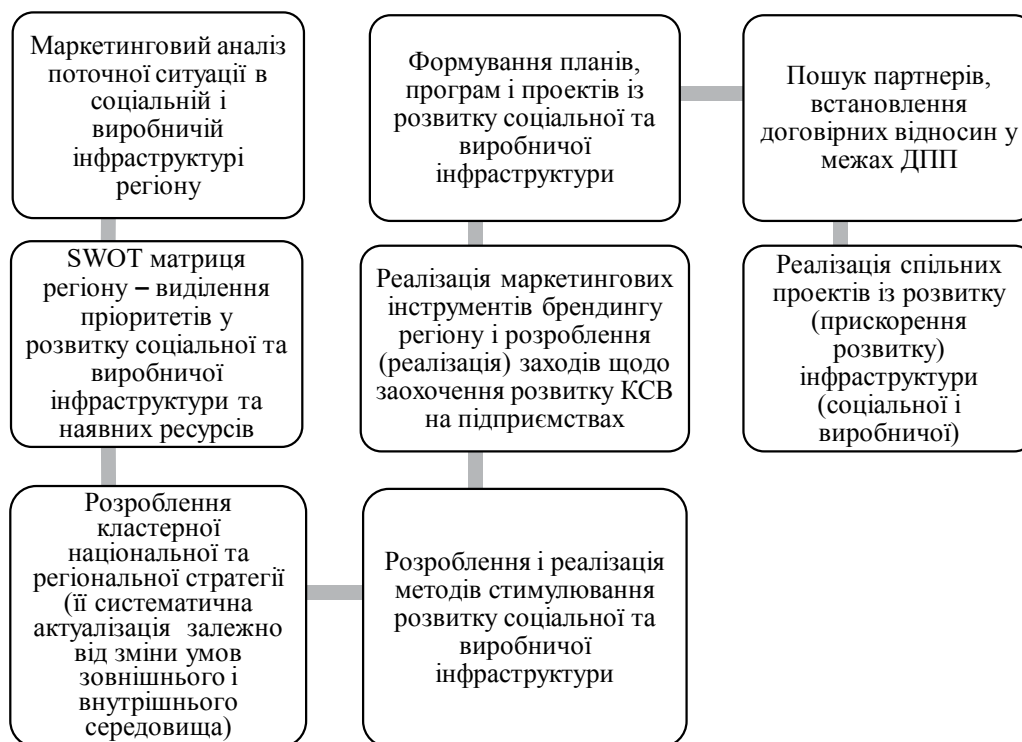

Рис. 6. Модель процесу підвищення інтенсивності розвитку соціальної та виробничої інфраструктури України

ного зростання. Стан соціальної та виробничої інфраструктури повною мірою визначає привабливість регіонів та поселень для громадян. Розміщення соціальної та виробничої інфраструктури відіграє важливу роль у просторовій організації суспільно та економічно важливого виробництва, зокрема у формуванні територіально-виробничих комплексів, що створює передумови розширення сфери докладання праці, стабілізації трудових ресурсів, а також регулювання міграційних процесів тощо. Кожний регіон в Україні сьогодні має потребу подальшого розвитку соціальної та виробничої інфраструктури з урахуванням наявних ресурсів та вже розвинутих складників. Одна з головних вимог до соціальної та виробничої інфраструктури як територіальних підсистем – їхня абсолютна комплексність, тобто необхідність одночасного взаємоузгодженого розвитку всіх ланок. За підсумками проведеного аналізу світового досвіду та наявних соціально-економічних тенденцій можна стверджувати, що найбільш перспективним напрямом у цій сфері є реалізація активних дій влади, бізнесу та громади у напрямі прискорення розвитку регіональної інфраструктури. Держава, місцеві органи влади та громада повинні разом розробляти ефективну стратегію розвитку інфраструктури країни та сприяти якісному досягненню її ключових цілей.

Подальші дослідження будуть спрямовані на поглиблення вивчення ролі різних суб'єктів господарювання у формуванні ефективної соціальної та виробничої інфраструктури, пошук інноваційних механізмів розвитку та фінансування об'єктів соціальної та виробничої сфери з урахуванням досвіду провідних у цій галузі країн, того інструментарію, який вже довів свою ефективність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тимарцев А.Ю. Старопромышленный регион как объект социально-экономического исследования. *Экономический вестник Донбасса*. Выпуск 4. 2008. С. 81–87
2. Голей М.Ю. Стратегія управління підприємствами виробничої та соціальної інфраструктури. Електронне наукове видання «Економіка та суспільство» Випуск № 15. 2018 С.100–107 URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/16.pdf (дата звернення: 02.09.2018)
3. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. – 108 с.
4. Рейтинг інфраструктури України в світі URL: https://cfts.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_v_mire (дата звернення: 02.02.2019)
5. Україна просіла в рейтингу за якістю залізниць URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/transport/ukraina-prosela-v-reytinge-po-kachestvu-zheleznyh-dorog-1093617.html> (дата звернення: 02.02.2019)
6. Які існують види кластерів? URL: <https://unotices.com/page-answer.php?id=36653> (дата звернення: 05.02.2019)
7. Пашинська К. С. Форми державно-приватного партнерства: збірник наукових праць / за ред. В. А. Дерій. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2015. Т. 22. № 1. С. 48–52.
8. Ергунова О. Т. Маркетинг території: навчальний посібник / О. Т. Ергунова; М-во освіти і науки Рос. Федерації, Урал. федер. ун-т. – Єкатеринбург: Изд-во Урал. ун-ту, 2017. 136 с.
9. Бессонова Л., Павлик А.Й. Територіальний маркетинг як важливий інструмент розвитку території. Міжнародна студентська науково – технічна конференція «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання» URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25237/2/MSNK_2018v2_Bessonova_L-Territorial_marketing_as_9-10.pdf (дата звернення: 15.02.2019)

REFERENCES:

1. Timartsev A. Yu. (2008) Staropromyshlennyj region kak obekt socialno-ekonomicheskogo issledovaniya [Old industrial region as an object of socio-economic research]. *Economic messenger of the Donbass (electronic journal)*, vol. 4, pp. 81–87 (in Ukrainian)
2. Goley Yu.M. (2018) Strategiya upravlinnya pidpriemstvami virobничoyi ta socialnoyi infrastrukturi [Strategy for managing industrial and social infrastructure enterprises]. *Economics and Society (electronic journal)*, vol. 15, pp. 100–107.
3. Sadchikova I., Koval M. (2017) Infrastruktura regioniv Ukraini. Prioriteti modernizaciyi. Analitichne doslidzhennya [Infrastructure of the regions of Ukraine. Priorities for upgrading. Analytical study]. Polissya Foundation for International and Regional Studies. Kiev. Friedrich Ebert Foundation.
4. Rejting infrastrukturi Ukraini v sviti [The rating of Ukraine's infrastructure in the world] (2018) Available at: https://cft.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_v_mire (accessed 2 February 2019)
5. Ukraina prosila v reytinhu za yakistyu zaliznic [Ukraine has been in the ranking for the quality of railways]. Available at: <https://ukr.segodnya.ua/economics/transport/ukraina-prosela-v-reytinge-po-kachestvu-zheleznyh-dorog-1093617.html> (accessed 2 February 2019)
6. Yaki isnyuyut vidi klasteriv? [What types of clusters exists?] Available at: <https://unotices.com/page-answer.php?id=36653> (accessed 5 February 2019)
7. Pashynska K.S. (2015) Formi derzhavno-privatnogo partnerstva [Forms of public-private partnership]. Ternopil: Ternopil National University of Economics vol. 22, no. 1, pp. 48-52 (in Ukrainian)
8. Ergunova O.T. (2017) Marketing teritoriyi [Marketing territory]. Ekaterinburg: Ural University Press, p. 136 (in Russian)
9. Bessonova L., Pavlik A.Y. (2018) Territorialnij marketing yak vazhlij instrument rozvitku teritoriyi [Territorial marketing as an important tool for the development of the territory]. *International Student Scientific and Technical Conference* Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25237/2/MSNK_2018v2_Bessonova_L-Territorial_marketing_as_9-10.pdf (accessed 15 February 2019)

ACCELERATION OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF OBJECTS OF SOCIAL AND PRODUCTION INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

The article "Accelerating development of the production of objects of social and industrial infrastructure of Ukraine" addresses the problems of development of social and industrial infrastructure of Ukraine as a whole and its regions, in particular, with the identification of problems and ways to overcome them, to accelerate the development of the objects specified in the article.

The aim of the study is to develop proposals and tools for accelerating the development of Ukraine's infrastructure. Achievement of the goal is carried out on the basis of a systematic analysis of the current state of social and industrial infrastructure of Ukraine, the existing foreign experience of accelerating their development, and identifying the possibility of its application in the current conditions of development of our country's economy.

The urgency of the article is that social and industrial infrastructures are at the crossroads of two key problems of the modern development of Ukraine, namely: economic and social. Thus, economic is characterized by the necessity of development and further placement of the corresponding productive forces, and, social - by the necessity of a significant increase in the quality and standard of living of the entire population of Ukraine. Therefore, in order to improve the quality of socio-economic development of Ukraine and its regions, it is necessary to solve existing problems of social and industrial infrastructure in all corners of the country, to reduce existing imbalances, to provide high-quality management influence of the authorities for their adoption of effective programs and measures aimed at accelerating the development of production objects of social and industrial infrastructure at enterprises of Ukraine.

To achieve a specific goal, applied general scientific methods, comparative analytical, statistical and recommendation.

The need for the development of cluster policy in Ukraine with the use of modern tools is strategically important for accelerating the development of social and industrial infrastructure. Therefore, it is extremely important to maximize the combined efforts of authorities, businesses and communities to progressively implement this process. The infrastructure of the Ukrainian economy, on the one hand, depends on the general pace of modernization of the country, and, on the other hand, acts as the supplier of resources used to strengthen economic growth. The state of social and productive infrastructure fully determines the attractiveness of regions and settlements for citizens. Placement of social and industrial infrastructure plays an important role in the spatial organization of socially and economically important production, in particular the formation of territorial production complexes, which creates the preconditions for expanding the scope of application of labor, stabilization of labor resources, as well as the regulation of migration processes, etc. Every region in Ukraine today needs the further development of social and industrial infrastructure, taking into account available resources and already developed components. One of the main requirements for social and industrial infrastructure as a territorial subsystem – is their absolute complexity, that is, the need for simultaneously mutually agreed development of all units. Based on the analysis of world experience and existing socio-economic trends, it can be argued that the most promising direction in this area is the implementation of active government, business and community actions aimed at accelerating the development of regional infrastructure. The state, local authorities and the community must jointly develop an effective strategy for the development of the country's infrastructure and contribute to the qualitative achievement of its key objective.

As a result of the research, it was revealed that in order to significantly accelerate the development of objects of social and industrial infrastructure of Ukraine, according to the experience of the most successful economies of the world, it is necessary:

- apply a cluster approach for the development of the economy and all components of the infrastructure;
- apply the public-private partnership toolkit for the development of social and productive infrastructure; – apply marketing tools for the development of regions and attracting resources from them: investment, human, financial, etc .;
- to develop state and regional territorial branding;
- to stimulate the development of corporate social responsibility of large city-forming enterprises located in the regions.

The practical value of the article is the possibility of using its main achievements, conclusions and proposals in the practical activity of state authorities and large enterprises of the regions for the effective development of social and industrial spheres.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE AT THE MODERN STAGE

У статті досліджено проблеми досягнення сталого розвитку туристичної сфери в Україні. Проведений аналіз показників конкурентоспроможності українського туризму відповідно до опублікованого рейтингу країн світу за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року. Здійснено порівняння за аналізованими показниками з провідними країнами у розвитку туризму. Виділено основні перешкоди для ефективного розвитку туризму в Україні: чинники політичного, управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру. Сьогодні для розвитку цієї галузі необхідно покращити державне регулювання цієї сфери, раціонально використовувати туристично-рекреаційний потенціал регіонів, активізувати та удосконалити маркетингове та рекламно-інформаційне забезпечення на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Україна має значний туристичний потенціал і всі передумови для розвитку внутрішнього, візного та визного туризму.

Ключові слова: туристична сфера, індустрія туризму, конкурентоспроможність туристичного ринку, Всесвітня туристична організація, Всесвітня рада з подорожей і туризму, Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму, світовий ринок туризму.

В статті досліджено проблеми досягнення сталого розвитку туристичної сфери в Україні.

Проведен аналіз показателів конкурентоспроможності українського туризму згідно опублікованому рейтингу країн світу за Індексом конкурентоспроможності в сфері туризму 2017 року. Здійснено порівняння за аналізованими показниками з провідними країнами у розвитку туризму. Виділено основні перешкоди для ефективного розвитку туризму в Україні: фактори політичного, управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру. Сьогодні для розвитку цієї галузі необхідно покращити державне регулювання цієї сфери, раціонально використовувати туристично-рекреаційний потенціал регіонів, активізувати та удосконалити маркетингове та рекламно-інформаційне забезпечення на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Україна має значний туристичний потенціал і всі передумови для розвитку внутрішнього, візного та визного туризму.

Ключевые слова: туристическая сфера, индустрия туризма, конкурентоспособность туристического рынка, Всемирная туристическая организация, Всемирный совет по путешествиям и туризму, Индекс конкурентоспособности в сфере путешествий и туризма, мировой рынок туризма.

УДК 379.85:338.48(477)

Данчевська І.Р.

к.е.н., асистент,
асистент кафедри історії України,
економічної теорії та туризму
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. Гжицького

The article examines the problems of achieving sustainable development of tourism in Ukraine. The analysis of indicators of competitiveness of Ukrainian tourism according to the published rating of countries according to the 2017 Tourism and Competitiveness Index is conducted. Assessed by the indicators analyzed with leading countries in tourism development. The main obstacles for the effective development of tourism in Ukraine are identified: factors of political, managerial, economic, ecological, social and cultural character. Today, for the development of this industry, it is necessary to improve the state regulation of this sphere, rationally use the tourist and recreational potential of the regions, activate and improve marketing and advertising and informational support at the regional, state and international levels. An important aspect of sustainable tourism development is the analysis of competitiveness indicators and the ability to identify and assess the barriers in this industry. The objectives of this article are to assess obstacles, identify innovative directions and perspectives of sustainable development of tourism in Ukraine. The article considers the competitiveness of tourism in Ukraine. Analyzing this sphere, the state and problems of development were highlighted, and the search for ways to solve them was proposed. Development of tourism industry is restrained by various problems, the decisions of which require state regulation and support of executive bodies. Ukraine has a significant tourist potential and has all the prerequisites for the development of domestic, inbound and outbound tourism. Entrance tourism contributes significantly to the development of the economy. In many countries, it occupies a significant part of the national GDP, and Ukraine may well achieve such indicators. Development of tourism industry is restrained by various problems, the decisions of which require state regulation and support of executive bodies. Consequently, the sustainable development of the tourism industry in Ukraine constrains the problems that require attention and the search for solutions to them.

Key words: tourism industry, tourism industry, tourism market competitiveness, World Tourism Organization, World Travel and Tourism Council, Competitiveness Index for travel and tourism, world tourism market.

Постановка проблеми. Важливим аспектом сталого розвитку сфери туризму є проведення аналізу показників конкурентоспроможності та можливість визначити й оцінити перешкоди в цій індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем досягнення ефективності туристичної діяльності, оцінки туристичних ресурсів та розвитку міжнародної туристичної діяльності присвячено значну кількість наукових праць. Різні аспекти цієї проблематики розглядали у своїх роботах вітчизняні і зарубіжні вчені, такі як

І. Зоріна, В. Кифяк, О. Любіцева, М. Мальська, Г. Скляр, В. Федорченко та інші, проте ці питання потребують подальшого вивчення та аналізу.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є оцінка перешкод, визначення інноваційних напрямів та перспектив сталого розвитку туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом кількість іноземних туристів в Україні зросла на 8%. Наприклад, за даними адміністрації Держприкордонслужби, за перше півріччя 2017 року до України в'їхало 6,3 млн. туристів, тоді

як за аналогічний період минулого року – всього 5,8 млн. В'їзний туризм значно сприяє розвитку економіки. У багатьох країнах він займає вагомую частину національного ВВП, і Україна цілком може досягти таких показників.

Україна володіє значним туристичним потенціалом і має всі передумови для розвитку внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму, а саме: унікальні природні ресурси, сприятливий клімат, неповторний комплекс історико-культурних та архітектурних пам'яток, об'єктів рекреаційного призначення. Більш того, сьогодні практично у всіх областях, навіть там, де немає гір і моря, почали з'являтися туристичні продукти. Так, наприклад, Кривий Ріг зараз почав активно просувати промисловий туризм – походи до шахт, на каньйони тощо.

Всесвітнім економічним форумом, дослідження якого публікуються раз на два роки та проводяться за тісної співпраці із цілою низкою провідних міжнародних організацій (Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), Всесвітньою Радою з подорожей і туризму (WTTC), Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA), Міжнародним союзом охорони природи (IUCN) тощо), опубліковано рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року (The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017).

Індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму формується на підставі низки показників, які згруповано у 14 складників і об'єднано у 4 субіндекси, що характеризують сприятливість середовища в країні для розвитку туризму, державну політику, інфраструктуру та наявні природні, культурні ресурси [1, с. 261].

У 2017 році рейтинг охопив 136 країн світу. Перше місце у рейтингу посіла Іспанія. До лідируючої десятки також увійшли Франція, Німеччина, Японія, Великобританія, США, Австралія, Італія, Канада та Швейцарія [5].

Варто зазначити, що за оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, світовий ринок туризму багато років поспіль зростає та про-

довжує демонструвати стійкість, незважаючи на складнощі, які передусім пов'язані із забезпеченням безпеки.

Проте Україна, маючи всі передумови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, все ще поступається у його розвитку багатьом країнам світу.

Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року отримала оцінку в 3,5 бала з семи можливих і опинилася на 88 місці. У попередньому рейтингу 2015 року дослідження України за цим Індексом не проводилося. Водночас, порівнюючи з доступною оцінкою за 2013 рік, коли ми посідали 76 сходинку зі 140 країн світу, нами втрачено 12 позицій [5].

Внесок туристичної індустрії України експертами оцінюється у 1,3 млн. дол. США, або 1,4% ВВП, в українській сфері туризму зайнято 214,4 тис. осіб, або 1,2% від загального числа зайнятих [5].

Для порівняння, у Польщі туристична сфера оцінена у майже 8 млн. дол. США, або 1,7% ВВП, зайнятість – 275, 4 тис. осіб, або 1,7%; у Туреччині – 35,9 млн. дол. США, або 5% ВВП, зайнятість – майже 600 тис. осіб, або 2,3% від зайнятого населення [5].

Як показує аналіз даних дослідження, в нашій країні бізнес-середовище не сприяє розвитку сфери туризму, про що свідчить 124 місце за цим складником. Негативний вплив має рівень безпеки в країні – 127 місце.

На жаль, безпосередньо сфера туризму в Україні теж не розглядається як пріоритетна, зокрема, за показником «пріоритетність розвитку сфери туризму для уряду країни» експерти нам відвели 122 сходинку.

Конкурентними перевагами у цьому рейтингу, як і в багатьох інших, є оцінка людських ресурсів та ринку праці (41 сходинка) та охорона здоров'я і гігієна – 8 місце.

Безперечно, в кожному з 14 укрупнених складників Індексу є показники, за якими ми маємо вищі або нижчі оцінки. Водночас підсумковий резуль-

Таблиця 1

Зміна позицій України та деяких країн світу за індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму

Рік дослідження та кількість країн у рейтингу	Країни		
	Україна	Єгипет	Грузія
2007 (124)	78	58	66
2008 (130)	77	66	72
2009 (133)	77	64	73
2011 (139)	85	75	73
2013 (140)	76	85	66
2015 (141)	x	83	71
2017 (136)	88	74	70

Джерело: складено на основі [3, 4, 5]

тат дослідження засвідчив, що передумови для належного розвитку туризму достатньою мірою в Україні не використовуються.

Отже, сталий розвиток туристичної сфери в Україні стримують проблеми, які потребують уваги та пошуку шляхів їх вирішення. Зокрема, основні з них:

- забезпечення безпеки туристів (в основному через проведення АТО);
- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази;
- відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі та туристичних представництв за кордоном;
- не досить кваліфікований персонал;
- невідповідність рівня якості послуг та засобів розміщення міжнародним стандартам;
- відсутність досить розвинутої інфраструктури, незадовільний стан доріг.

Україна має значний туристичний потенціал і всі передумови для розвитку внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму. Але він використовується не повністю. Проте аналіз динаміки туристичного ринку України свідчить про тенденції зростання числа туристів.

Розвиток туристичної галузі стримується різноманітними проблемами, вирішення яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати проведеного аналізу дають можливість дійти висновку, що туризм в Україні не має важливого соціального та економічного значення. Попри те, що він є джерелом надходжень до бюджету, створює нові робочі місця, розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг, сприяє зростанню добробуту населення, відіграє важливу роль у розвитку мирних і дружніх відносин між народами, розширенні міжнаціональних контактів, він вимагає нових підходів для сталого розвитку.

Зокрема, для вирішення цих проблем необхідно законодавчим та виконавчим органам сприяти створенню організаційно-правових та економічних засад становлення туризму як високорентабельної галузі економіки, забезпечувати безпеку туристів, залучати інвестиції, упроваджувати передовий зарубіжний досвід, підвищувати конкурентоспроможність українського туристичного продукту,

поліпшувати інформаційне та рекламне забезпечення, усувати адміністративні бар'єри.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нікіфоров Б.В. Оцінка конкурентоспроможності країн на світовому туристичному ринку. *Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти*: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. Ч. 1. С. 261–263.
2. Про туризм: Закон України, редакція від 04 листопада 2018 р. № 2581-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2013.pdf (дата звернення: 21.03.2019).
4. Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2015.pdf (дата звернення: 21.03.2019).
5. Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2017.pdf (дата звернення: 21.03.2019).
6. World Tourism Organization UNWTO. URL: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-05-08/postupleniya-ot-mezhdunarodnogo-turizma-prevysili-1-trillion-dollarov-ssha> (дата звернення: 20.03.2019).

REFERENCES:

1. Nikiforov B.V. (2014) Ocinka konkurentospromozhnosti krayin na svitovomu tury`sty`chnomu ry`nku [An assessment of the competitiveness of countries in the world tourism market]. Prospects for the development of the tourism industry in Ukraine: regional aspects: Materials II. Allukr.nauk.-prakt. Internet conf. – Uman: VIZAVI, vol.1. pp. 261–263.
2. The Law of Ukraine on Tourism No 2581-VIII (2018, November 4). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95> (accessed 20 March 2019).
3. Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2013.pdf (accessed 21 March 2019).
4. Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2015.pdf (accessed 21 March 2019).
5. Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. URL: www.weforum.org/docs/WEF_TTCReport_2017.pdf (accessed 21 March 2019).
6. World Tourism Organization UNWTO. URL: <http://media.unwto.org/en/press-release/2012-05-08/postupleniya-ot-mezhdunarodnogo-turizma-prevysili-1-trillion-dollarov-ssha> (accessed 20 March 2019).

Danchevska Iryna

Candidate of Economic Sciences, Assistant,
Assistant at Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE AT THE MODERN STAGE

The purpose of the article. The objectives of this article are to assess obstacles, identify innovative directions and perspectives of sustainable development of tourism in Ukraine.

Methodology. A considerable number of scientific works are devoted to studying the problems of achieving the effectiveness of tourism activities, assessing tourism resources and developing international tourism activities. Different aspects of this problem were considered in their work by domestic and foreign scientists, but these issues need further study and analysis.

Results. Ukraine, according to the 2017 Tourism and Competitiveness Index, received a score of 3.5 out of seven possible and was 88th place. In the previous rating of 2015, Ukraine's research on this index was not conducted. At the same time, comparing to an affordable estimate for 2013, when we were 76 th place in 140 countries, we lost 12 positions.

The contribution of the tourism industry of Ukraine by experts is estimated at 1.3 million dollars. The United States or 1.4 % of GDP, the Ukrainian tourism sector employs 214.4 thousand people or 1.2 % of the total number of employed.

As the analysis of research data shows, in our country the business environment does not contribute to the development of tourism, as evidenced 124th place by this component. The level of security in the country is negatively influenced by the 127th place.

Unfortunately, the sphere of tourism in Ukraine is not considered as a priority either, in particular, according to the indicator «priority of development of tourism for the government of the country», the experts gave us 122th place.

Practical implications. The results of the analysis make it possible to conclude that tourism in Ukraine at an adequate level does not play an important social and economic significance. Despite the fact that it is a source of budget revenues, it creates new jobs, develops all sectors related to the production of tourism services, promotes welfare of the population, plays an important role in the development of peaceful and friendly relations between peoples, and the expansion of interethnic contacts, but it requires new approaches for sustainable development.

In particular, in order to solve these problems, it is necessary for legislative and executive bodies to create the organizational and legal and economic principles for the establishment of tourism as a highly profitable branch of the economy, to ensure the safety of tourists, to attract investments, to introduce advanced foreign experience, to increase the competitiveness of the Ukrainian tourist product, to improve information and advertising equipment, remove administrative barriers.

Value/originality. The article considers the competitiveness of tourism in Ukraine. Analyzing this sphere, the state and problems of development were highlighted, and the search for ways to solve them was proposed. Development of tourism industry is restrained by various problems, the decisions of which require state regulation and support of executive bodies.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОГРАМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF PROGRAMMING SPATIAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Актуальність наукового опрацювання питань інституційного та методологічного забезпечення просторового розвитку визначається перш за все потребою створення інструментів ефективного використання додаткових фінансових можливостей, які отримали органи місцевого самоврядування в результаті бюджетної децентралізації. Викладено основи діяльності інституцій США, що забезпечують консультативний супровід створення та реалізації програм просторового розвитку територій. Наведений досвід відображає базові принципи використання програм як інструмента управління просторовим розвитком у країнах з розвинутою економікою, зокрема країнах ЄС. Такий досвід для України є надзвичайно актуальним з урахуванням євроінтеграційних процесів, що відбуваються. У статті визначено напрями вдосконалення методології розроблення програм просторового розвитку в Україні на основі досвіду США. Аргументовано потребу подальшого наукового опрацювання означеної проблематики.

Ключові слова: програма, децентралізація, просторовий розвиток, інституція, методологія, дорадча служба, Євроінтеграція.

Актуальность научной обработки вопросов институционального и методологического

обеспечения пространственного развития определяется прежде всего потребностью создания инструментов эффективного использования дополнительных финансовых возможностей, которые получили органы местного самоуправления в результате бюджетной децентрализации. Изложены основы деятельности институтов США, которые обеспечивают консультативное сопровождение создания и реализации программ пространственного развития территорий. Приведенный опыт отражает базовые принципы использования программ как инструмента управления пространственным развитием в странах с развитой экономикой, в частности странах ЕС. Такой опыт для Украины является чрезвычайно актуальным с учетом евроинтеграционных процессов, которые происходят. В статье определены направления совершенствования методологии разработки программ пространственного развития в Украине на основе опыта США. Аргументирована потребность дальнейшей научной обработки обозначенной проблематики.

Ключевые слова: программа, децентрализация, пространственное развитие, институция, методология, консалтинговая служба, Евроинтеграция.

УДК 338.984

Недбалюк О.П.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та міжнародних відносин
Вінницький торговельно-економічний
інститут

Київського національного торговельно-
економічного університету

The urgency of the scientific elaboration of the issues of institutional and methodological support of spatial development is determined primarily by the need to create tools for the effective use of additional financial opportunities that local self-government received as a result of fiscal decentralization. In Ukraine, the situation continues when the population of the territories thinks that the problems of spatial development are exclusively the problems of the authorities. This mentality is a consequence of the totalitarian system of the previous historical period when nobody was interested in the opinion of the population concern of spatial development issues. Modern conditions require a change in such a mentality, involvement to the spatial development of the general population, as the subjects of power. The ideal mechanism for such involvement is in developed countries which is the spatial development programs. The methodology for their development require involves participation of the population of territories in the process of planning, implementation and evaluation of spatial development programs. Accordingly, progress in spatial development in Ukraine is possible only under such preconditions, on which focuses attention of the study conducted in this article: the existence of an institution that provides a balance of interests of the state and population of the territory – the state information and consulting service, development of spatial programs which are based on the methodology used in economically developed countries. Now there are no such preconditions in Ukraine, in the article is researched their creation on the example of the management of spatial development in the USA. Described are foundations of the activities of the institutions in the USA, which provide advisory support for the creation and implementation of programs of spatial development of territories. This experience reflects the basic principles of program utilization as a tool for spatial development management in economies of developed countries, including those in the EU. Such experience for Ukraine is extremely relevant, taking into account the ongoing European integration processes. The article is outlines directions for improving the methodology of developing spatial development programs in Ukraine which are based on the US experience. Argued the need for further scientific elaboration of the mentioned problems.

Key words: program, decentralization, spatial development, institution, methodology, advisory service, Eurointegration.

Постановка проблеми. Основний акцент під час реформування системи державного управління сьогодні робиться на процесі децентралізації в бюджетній сфері. Він поки що не супроводжується інституційними механізмами та методологічними процедурами, які здатні забезпечити ефективність використання нових фінансових можливостей на місцевому рівні. Такий підхід може привести до відсутності очікуваного позитивного ефекту децентралізації загалом або його відтермінування на довгі роки. Ця проблема має загальнонаціональний характер, а її вирішення неможливе без наукового опрацювання проблематики механізму управління територіальним розви-

тком. Дослідження та адаптування до вітчизняних реалій зарубіжного досвіду у сфері просторового розвитку територій на програмовій основі є надзвичайно важливими в цьому контексті.

Більшість проблем просторового розвитку територій перебуває в площині програмування як інструмента управління, який не лише забезпечує формування плану дій, але й є способом мобілізації необхідних ресурсів та контролю за діяльністю та її результатами. Зарубіжний досвід формування та використання механізму просторового розвитку має багато аспектів, головними з яких, на наш погляд, є інституційна та методологічна складові. Наукове опрацювання методології програ-

мування просторового розвитку в Україні поки що не перейшло в площину практичних рекомендацій для органів місцевого самоврядування. Саме тому проблема формування науково обґрунтованої моделі планування просторового розвитку на основі передового зарубіжного досвіду є актуальною в сучасних умовах Євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню окремих аспектів формування сучасного механізму програмування просторового розвитку з урахуванням зарубіжного досвіду присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема роботи Д.П. Богині, О.А. Бугуцького, О.Г. Булавки, М.Х. Вдовиченка, П.І. Гайдуцького, Й.С. Завадського, Т.І. Заславської, Д.Ф. Крисанова, Г.І. Купалової, І.І. Лотоцького, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, М.Б. Махсми, І.В. Прокопи, В.П. Рябконого, П.Т. Саблука, М.Г. Саєнка, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина.

Проте реалізація державної політики просторового розвитку досі залишається обмеженою процедурою реалізації бюджетної децентралізації, що не поєднана з програмами розвитку як загально-визнаного у світі інструмента просторового розвитку. Такий стан становить під загрозу успішне завершення розпочатих реформ у сфері місцевого самоврядування з огляду на складність політичної та економічної ситуації в країні. Отже, ці питання потребують подальшого наукового опрацювання, яке, зрештою, має надати практичні інструменти та процедурну «карту дій» для органів місцевого самоврядування у сфері просторового розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституційних та методологічних засад функціонування механізму просторового розвитку США з формулюванням висновків щодо перспектив адаптації цього досвіду до умов України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Обмеження реформ бюджетною децентралізацією та розширенням повноважень органів місцевого самоврядування не може саме по собі забезпечити отримання кінцевого ефекту, про що свідчить досвід країн, які проводили такі реформи. Реформування управління системи місцевого самоврядування та територіального управління (особливо щодо врахування специфіки проблематики просторового розвитку) поки що здійснюється без цілісної концепції та формування інструментів розвитку, особливо інституційних та методологічних.

Наповнення місцевих бюджетів фінансами як своєрідною «сировиною» розвитку без відповідних інструментів технологічно правильної «обробки» цієї «сировини» не може привести до отримання необхідного продукту, як і в будь-якій іншій сфері людської діяльності. Просте виділення коштів, що практикується сьогодні, поки що не забезпечувало й не може забезпечити кінцевих результатів просторового розвитку.

У світі існують інституціональні та методологічні інструменти розвитку, ефективного використання наявних ресурсів, які узагальнюються в категорію програмування розвитку. З програмами просторового розвитку маємо парадоксальну ситуацію як в науковому, так і в практичному аспектах. З одного боку, в Україні ця тематика виглядає як така, що науково опрацьована та практично апробована, на практиці розробляються різноманітні програми. Ні для кого, хто причетний до просторового розвитку, така тематика не є новою. З іншого боку, науковий розгляд проблематики програмування просторового розвитку є поверховим або безсистемним, немає відповідних наукових шкіл, ті програми, що розробляються місцевими органами влади, не відповідають елементарним вимогам та процедурам, що прийняті в цивілізованому світі, інституційні органи, які спеціалізуються на практичному використанні інструмента програмування просторового розвитку, відсутні. Такий погляд автора базується на досвіді виконання річного наукового проекту за цією проблематикою (Луїзіанський державний університет, США). Можна стверджувати, що проблема формування інституційних та методологічних інструментів просторового розвитку потребує подальшого наукового опрацювання, формування державної політики в цій сфері та є практично значимою.

Інституційні та методологічні аспекти організації просторового розвитку є складовими частинами більш широкого поняття «управління просторовим розвитком». Його створення в Україні потребує вдосконалення наявної нормативно-правової бази, наукового обґрунтування, створення спеціалізованих інституцій, розроблення та виконання комплексних програм на сучасній методологічній основі. Лише після цього постановка питання про наявність механізму просторового розвитку як практично значимої системи реформування та децентралізації системи влади є коректною.

Програми просторового розвитку, в межах яких відбувається розвиток територій, існують в усіх розвинених країнах. У Франції це «Регіональний план соціально-економічного розвитку та облаштування територій» [1], в Німеччині – «Федеральна програма організації простору» [2], в Японії – «План всебічного розвитку території країни» [3, с. 147].

Заслугує на розгляд та належне оцінювання досвід організації просторового розвитку США, де домінують принципи непрямого втручання держави в регулювання розвитку територій. В цій країні сформована ідеологія, за якої нормальною вважається ситуація, коли жителі самі (і переважно власними ресурсами) розвивають свою територію за консультативно-інформаційної допомоги держави. Саме така модель просторового розвитку в Україні може бути найбільш дієвою, адже відомо, що великі фінансові вкладення держави (без від-

повідної організаційної діяльності щодо залучення ініціативи мешканців) не дають очікуваного результату.

У США головним механізмом стимулювання просторового розвитку, залучення інвестицій та поширення інновацій у сільських територіях є спеціалізована консалтингова інституція «Extension» (далі – «Екстеншен», дорадча служба). Діяльність цієї інституції забезпечила очевидні позитивні результати просторового розвитку США, тому запозичення такого досвіду, передусім через створення в Україні загальнонаціональної мережі дорадчих служб у сільських територіях, що працюють на сучасній методологічній основі, є, на наш погляд, одним з пріоритетних завдань, що стоять перед суспільством у сфері просторового розвитку, особливо сільських територій.

Система «Екстеншен» у США посідає дуже важливе, ключове місце в державній політиці програмування просторового розвитку. Доречно зауважити, що успішний досвід функціонування цієї служби у сфері розвитку сільських територій (з 1914 р.) мав наслідком те, що у 80-х рр. минулого століття діяльність служби була поширена також на міські громади. Центральне місце системи «Екстеншен» у виконанні програм просторового розвитку відображене на рис. 1.

Крім забезпечення освітньо-інформаційного компоненту розвитку сільських територій американська дорадча служба «Екстеншен» виконує координаційну функцію, тобто вона є тією важливою ланкою, яка поєднує зусилля різних установ, організацій та окремих людей, які спрямовані на розвиток сільської території. У США між органами влади та дорадчою службою «Екстеншен» існують усталені взаємовідносини співпраці та координації дій задля досягнення спільної мети, що полягає в соціально-економічному просторовому розвитку сільських територій. В сучасних умовах України було б нерозумно проходити шлях формування аналогічних інституцій з орієнтацією лише на власний досвід. Набагато краще скористатись

уже наявними у світі та ефективними організаційними механізмами просторового розвитку.

Ідеологія є основою розуміння принципів людської діяльності, стимулом до дії в тій чи іншій сфері багатогранного людського життя.

Вчені США виділяють чотири основних принципи, на яких базується ідеологія роботи системи «Екстеншен»:

1) окрема людська особистість та її добробут складають вищий пріоритет в реалізації соціально-економічної діяльності в умовах демократичного суспільства;

2) дім, сім'я складають фундаментальну основу всієї цивілізації;

3) сім'я є першою навчальною групою для всіх членів суспільства;

4) утворення будь-якого стійкого типу суспільства має базуватись на принципах партнерства між людьми та землею (природою, довкіллям) [4, с. 54].

Наведені базові ідеї діяльності зрозумілі населенню, вони визначають основну лінію практичної діяльності працівників системи «Екстеншен» у сфері розвитку, забезпечують стійкість системи в мінливих історичних умовах.

Наявність системи «Екстеншен» (та її аналогів в інших розвинених країнах) як цільової інституції, що сприяє просторовому розвитку сільських територій у США на програмовій основі в історичному аспекті розвитку суспільства, відіграла величезну роль щодо формування в розвинутих країнах Заходу таких процесів, як вирівнювання рівня життя різних категорій населення, формування та домінуюча роль так званого середнього класу, постійна здатність суспільства до змін, як наслідок, досягнення прогресу в його розвитку, наукове обґрунтування усіх змін, що відбуваються в суспільстві, підвищення ролі освіти та освітнього рівня населення загалом [5, с. 132].

Одним з головних завдань інституцій з просторового розвитку в розвинених країнах є поширення знань, вмінь та навиків серед населення за допомогою відповідних програм, що виконуються

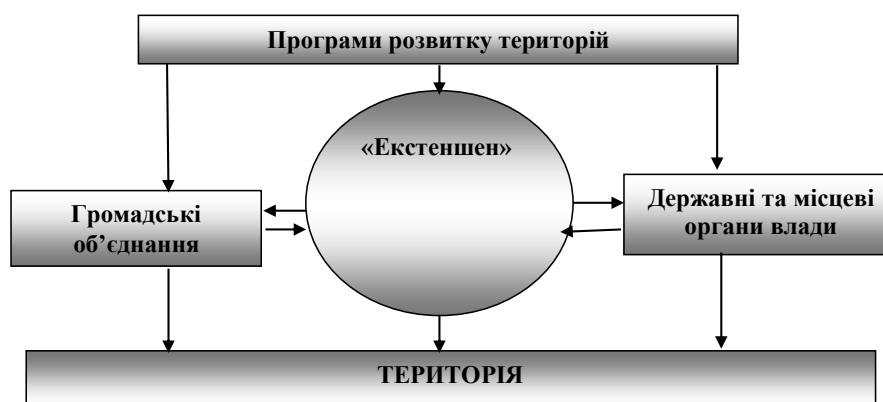

Рис. 1. Місце дорадчої служби «Екстеншен» (США) у виконанні програм просторового розвитку

в тісній співпраці з органами місцевого самоврядування. Американські вчені визначають, що процес поширення інформації від університетів до сільського населення сьогодні у США визначено, окрім іншого, як один з найважливіших, що вплинув на розвиток демократії та становлення громадянського суспільства [4, с. 24].

Наукову основу процесу роботи працівників системи «Екстеншен», як і системи загалом, можна відобразити у вигляді такої схеми (складена Дж. Гамоном, Айовський державний університет) (рис. 2).

Сьогодні місію системи обслуговування «Екстеншен» визначають так: підготовка практичних демонстрацій на науковій основі, їх проведення для жителів територій задля вдосконалення наявної у виробництві та житті населення практики або технології [6, с. 89].

Основними сферами (програмами) діяльності «Екстеншен» у процесі підтримки просторового розвитку через сприяння розробленню та виконанню відповідних програм є сільське господарство, домашня економіка, молодіжні програми (так звані клуби 4-H), розвиток громад. В організаційному сенсі кожен напрям є окремим відділом того чи іншого офісу «Екстеншен». Відповідним чином розподілені обов'язки між окремими працівниками служби.

Програма розвитку громад зорієнтована на покращення екологічних, економічних, соціальних,

культурних та організаційних умов життя та роботи жителів. Програми навчання містять різні теми, зокрема лідерство, управління, використання резервів, створення робочих місць, якість води, безпека харчування, економічний розвиток. Кожен напрям навчання має свою специфічну мету, але всі вони в комплексі (через програму) зорієнтовані на підвищення якості життя сільського населення.

Формування лідерів в різних сферах життя й зусилля щодо забезпечення повноцінного цивілізованого життя в сільській місцевості країни є головними пріоритетами програм просторового розвитку. Програми підтримки лідерів «призначені зробити людей та їх життя більш ефективними і, крім того, допомогти їм зробити вибір стосовно того, що саме вони хочуть робити» [6, с. 102].

В концептуальному аспекті методології роботи «Екстеншен» у США зараз виділяють триєдину модель, основними компонентами якої є впровадження нових технологій виробництва та стилю життя в сільській території; вирішення проблем; освіта, поширення знань.

Згідно з П. Бовулом, термін «програма» слід ототожнювати перш за все з тим кінцевим результатом, який досягається через усі види діяльності органів управління територіальною громадою, що проводяться із залученням професіоналів та орієнтовані на клієнтів програм, тобто жителів територіальних громад [7, с. 23].

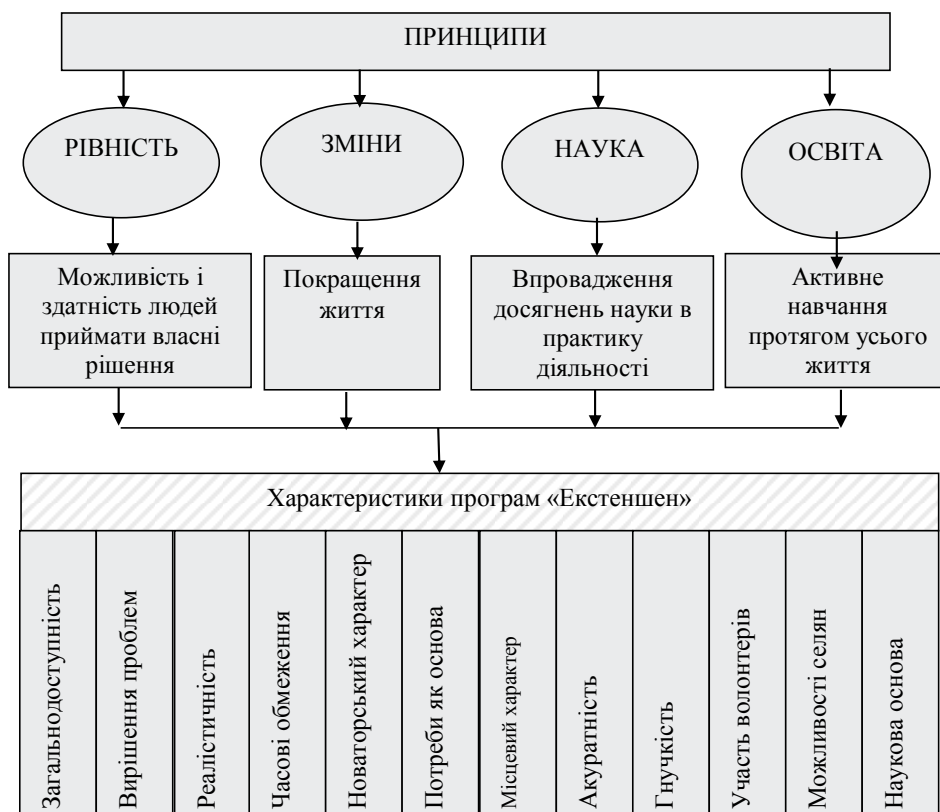

Рис. 2. Наукові принципи діяльності служби «Екстеншен» у сфері просторового розвитку США

Програмування у США визначається як процес постійної та спільної діяльності, до якої залучають як спеціалістів, так і непрофесіоналів у сфері просторового розвитку, під час якого проблеми визначені, завдання діяльності поставлені, а робота щодо досягнення запланованих цілей виконується.

В процесі стратегічного програмування просторового розвитку у США виділяють вісім таких головних етапів діяльності, з яких він складається:

- 1) збір фактичної інформації;
- 2) аналіз ситуації;
- 3) ідентифікація проблем;
- 4) визначення завдань;
- 5) складання робочого плану виконання робіт;
- 6) виконання робочого плану програми;
- 7) оцінювання прогресу в процесі виконання робочого плану програми;
- 8) оцінювання кінцевих результатів виконання програми.

Процес програмування загалом поділяється на дві основні стадії: планування програми (етапи з першого по четвертий); діяльність з виконання програми (етапи з п'ятого по сьомий включно з числа вищенаведених). Восьмий етап, тобто оцінювання кінцевих результатів програми, поєднує дві наведені стадії програмування, оскільки в її процесі оцінюється як якість планування, так і діяльність з виконання програми, тобто всі попередні сім етапів.

Порівняльна характеристика методології розроблення програм у США та в Україні є необхідною та потребує подальших досліджень. Основною причиною того, що в Україні такої методології немає, є, на наш погляд, відсутність спеціалізованої інституції, аналога американської «Екстеншен». В межах обсягу статті можна зробити лише узагальнююче порівняння за наведеними етапами програмування.

Збирання фактичної інформації у США базується на окремій методичній основі, даних статистики (її якість роботи принципово відрізняється від української). Обов'язковими елементами цього етапу є опитування населення (цільової групи програми), узагальнення результатів анкетування. Цих вимог в Україні під час розроблення відповідних програм не дотримуються.

Аналіз ситуації. У США передбачено створення відповідних груп, комітетів, чітка послідовність процедур, чого в Україні немає.

Ідентифікація проблем. Для цього використовують різні методи, зокрема побудова «дерева цілей», «мозковий штурм». До цієї роботи залучають науковців. В Україні знають про ці методи, але під час розроблення програм їх, як правило, ігнорують.

Визначення завдань. Завдання мають базуватись на попередніх процедурах розроблення програм, а їх кількість повинна бути від одного до трьох. У вітчизняних програмах завдання ніяким

чином не кореспондують з аналізом та мають широкий перелік (15–20).

Складання робочого плану виконання робіт. До складу програми у США включають кілька робочих планів, що містять графіки виконання робіт, фінансування, виконавців, відповідальність, результати та іншу конкретику. В Україні взагалі не вважається за потрібне розробляти робочі плани як структурну частину програми.

Виконання робочого плану програми. Будь-яка управлінська дія щодо розвитку сільських територій у США є виконанням тієї чи іншої програми, тобто без програм нічого не відбувається. В Україні програми мають декларативний характер, їх виконання в цьому сенсі не є можливим, діяльність з просторового розвитку здійснюється поза планами та програмами.

Оцінювання прогресу в процесі виконання робочого плану програми, як й оцінювання кінцевих результатів виконання програми, у США є обов'язковим та має чітку внутрішню процедуру й відповідні наслідки, в Україні це, як правило ігнорується.

Щоби переконатися в достовірності наведених оцінок, достатньо оглянути будь-яку вітчизняну програму з розвитку сільської території (район, область) через призму наведених восьми етапів методики програмування, що використовуються у США.

Американський досвід організації просторового розвитку території через дорадчу службу корисний для нас, він навіть уже певною мірою адаптований до умов України в результаті виконання проекту міжнародної допомоги на основі договору між Луїзіанським державним університетом (США) та Вінницьким державним аграрним університетом (у 2009 р. університет отримав статус національного). Проект виконувався у 1999–2002 рр. Діяльність проекту поширювалась на сільську територію Вінницької області. Незважаючи на те, що цільовою групою проекту були фермерські господарства області, фактична діяльність проекту поширювалась на все сільське населення області за аналогією методики роботи дорадчої служби у США.

В результаті річного стажування автора статті у США за програмою «Фулбрайт» через відповідні публікації в Україні створена наукова основа розроблення відповідних програм просторового розвитку на сучасній методологічній основі [8, с. 3]. В процесі діяльності проектів була підготовлена також значна частина спеціалістів у сферах дорадництва, розроблення та виконання програм просторового розвитку територій. Проектами ініційоване створення значної кількості громадських інституцій, метою діяльності яких є просторовий розвиток. Це кредитна спілка фермерів, обслуговуючі кооперативи, молодіжні клуби тощо. З припиненням фінансування проекту ця діяльність не знайшла продо-

вження. Для використання наявних наукових та практичних набутків у цій сфері й досягнення позитивного ефекту децентралізації необхідно є лише політична воля системи влади в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Вступ України до ЄС є бажаною, але далекою стратегічною перспективою, тому для нас більш актуальним є не стільки польський досвід, який активно пропагується (незважаючи на територіальну близькість) в отриманні грантів від ЄС на розвиток сільської території, скільки досвід країн – старожилів ЄС та США, що створили системи організації просторового розвитку територій власними силами.

О.М. Бородіна та І.В. Прокопа зазначають, що «поряд з адаптацією зарубіжних підходів до наших умов слід сповна використати вітчизняний досвід у розв'язанні соціально-економічних проблем села окремими територіальними громадами, підприємствами, цілими адміністративними районами і позитивні приклади реалізації в Україні низки проєктів міжнародної технічної допомоги» [9, с. 76].

Погоджуючись з цією точкою зору, можемо визначити, що стратегія розбудови сучасного механізму організації просторового розвитку територій України, особливо в умовах економічної кризи, має базуватись на власних інституційних, організаційних, фінансових та інтелектуальних можливостях з урахуванням як власного, так і зарубіжного досвіду.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у висновку щодо того, що організація просторового розвитку територій в Україні має відповідати загальним завданням децентралізації системи влади й базуватись на дієвій інституційній та методологічній основі розроблення та виконання програм розвитку. Щодо цього успішний досвід США (він був активно використаний багатьма країнами) є дуже важливим, він потребує подальших досліджень та адаптації до тих соціально-економічних умов, що склались нині в нашій країні. Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямі потребують вивчення історичного та наявного в Україні досвіду програмування просторового розвитку, зарубіжного досвіду та наукового обґрунтування інституційних та методологічних засад просторового розвитку. Критерієм наукової обґрунтованості програм розвитку територій має бути ефективність організації розвитку території, яка є співвідношенням ресурсів (витрат) на управління розвитком та результатів розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткачук А.Ф. Місце самоврядування у Франції. На шляху до децентралізації. *Програма розвитку законотворчої політики*. 2016. URL: <http://pdp.sirko.net.ua/analytics/local-government/979-28a-a5> (дата звернення: 20.03.2019).

2. Німеччина. Загальні відомості про країну // Чернівецький національний університет : веб-сайт. URL: http://interof.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/06grants/x_xnim (дата звернення 16.03.2019).

3. Степochкина Е.А. Планирование и прогнозирование в условиях рынка : учебное пособие. Москва : Директ-Медиа, 2014. 236 с.

4. Bliss R.K. The spirit and philosophy of Extension work. Washington D.C. : United States Department of Agriculture and Epsilon Sigma Phi., 1952. 427 p.

5. Ward B. The rich nations and the poor nations. New York : W.W. Norton, 1962. 362 p.

6. Boone E.J., Pettit J., Safrit R.D. Program evaluation in Extension. *Journal of Extension Systems*. 1994. № 10 (1). P. 87–121.

7. Boyle P. Planning better programs. New York : McGraw-Hill, 1981. 336 p.

8. Недбалюк О.П. Програми розвитку сільської місцевості як теорія, методологія і практика діяльності дорадчих служб в США : монографія. Вінниця : видавництво Вінницької громадської організації «Поділля-2000», 2005. 160 с.

9. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Сільський розвиток в Україні. *Економіка України*. 2009. № 4. С. 74–85.

REFERENCES:

1. Tkachuk A.F. Mistseve samovriaduvannia u Frantsii. Na shliakhu do detsentralizatsii. Prohrama rozvytku zakonotvorchoi polityky [Local government in France. On the way to decentralization]. 2016. URL: <http://pdp.sirko.net.ua/analytics/local-government/979-28a-a5> (accessed: 20 March 2019).

2. Nimechchyna. Zahalni vidomosti pro krainu [Germany. General information about the country]. Chernivetskyi natsionalnyi universytet : veb-sait. URL: http://interof.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/06grants/x_xnim (accessed: 16 March 2019).

3. Stepochkina E.A. Planirovanie i prognozirovanie v usloviyakh rynka [Planning and forecasting in market conditions] : uchebnoe posobie. Moskva : Direkt-Media, 2014. 236 s.

4. Bliss R.K. The spirit and philosophy of Extension work. Washington D.C. : United States Department of Agriculture and Epsilon Sigma Phi., 1952. 427 p.

5. Ward B. The rich nations and the poor nations. New York : W.W. Norton, 1962. 362 p.

6. Boone E.J., Pettit J., Safrit R.D. Program evaluation in Extension. *Journal of Extension Systems*. 1994. № 10 (1). P. 87–121.

7. Boyle P. Planning better programs. New York : McGraw-Hill, 1981. 336 p.

8. Nedbaliuk O.P. Prohramy rozvytku silskoi mistsevosti yak teoriia, metodolohiia i praktyka diialnosti doradchikh sluzhb v SSHA [Rural Development Programs as a Theory, Methodology, and Practice of Advisory Services Activity in the United States] : monohrafiia. Vinnytsia : vydavnytstvo Vinnytskoi hromadskoi orhanyzatsii "Podillia-2000", 2005. 160 s.

9. Borodina O.M., Prokopa I.V. Silskyi rozvytok v Ukraini [Rural Development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. 2009. № 4. S. 74–85.

Nedbalyuk Oleksandr

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economy and International Relation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

METHODOLOGICAL ASPECTS OF PROGRAMMING SPATIAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

The purpose of the article. The purpose of the study is to characterize the institutional and methodological foundations for the functioning of the spatial development mechanism in the United States and the EU. In Ukraine are identified the goals of economic development, which is implement the experience of the EU countries in the field of ensuring high rates of economic growth. It is expected that progress in the socio-economic, and especially in spatial development of the country, will result entry of Ukraine to the European community. The corresponding goal is enshrined in the Constitution of Ukraine. At the same time, can be state that neither in practical nor in the scientific sense is there no yet an understanding of the institutional foundations and methodology for ensuring the achievement of certain goals. The author's experience with the practice of spatial development management in the United States gives an opportunity to acquaint the scientific community with the results of the study of the appropriate methodology and its adaptation to the conditions of Ukraine (a scientific monograph published on this topic). The essence of the idea lies in the fact that in the countries of the European Union, as in the United States, the institutional basis of spatial development of the territories is the state information and consulting service, and the instrument – the spatial development programs. Description of the basics of the methodology for developing these programs (which, as a system, is innovative for the mechanism of public administration in Ukraine) is the purpose of this publication.

Methodology. Using a systematic approach explored institutional and methodological aspects of spatial development in the US, which are based on programs. Extrapolation method used to determine the prospects of spatial development in Ukraine, based on programming methodology with take account of the new opportunities received by local governments in the process of decentralization.

Results. Is done analyses institutional and methodological framework for spatial development in the United States on programmatic basis. State the role of information and consultancy services in the formulation and implementation of programs of spatial development. Problematic issues of institutional and methodological support for the creation and implementation of programs of spatial development in Ukraine are identified. Methodological and institutional mechanisms of programming spatial development for Ukraine are proposed, it is could enhance the positive impact of decentralization on the development of rural areas of the country.

Practical implications. Based on the institutional framework and methodology for developing and implementing programs of spatial development in the United States, the experience of relevant project in Vinnitsa region made practical recommendations, which are the scientific basis for the formulation and implementation of spatial development programs in Ukraine on a modern methodological basis. This will increase the efficiency from decentralization of management of spatial development in Ukraine.

Value/originality. Objective prerequisites for formation in Ukraine a new system of management of spatial development by programming on modern institutional and methodological basis is expanded, been taking into account both domestic and foreign experience. For Ukraine are proposed new methodological approaches to develop programs of spatial development. In article analyzed the relationship between institutional and methodological foundations such a part of mechanism of programming spatial development.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ

CONCEPTUAL BASES FOR FORMATION OF THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE APK OF UKRAINE

У ринкових умовах господарювання механізм стратегічного управління аграрними формуваннями в Україні перебуває на етапі становлення. Нині більшість вітчизняних аграрних підприємств працюють у середовищі, що швидко змінюється і важко передбачається, тому гостро стоїть потреба використання у практичній діяльності методів стратегічного управління на засадах інноваційності. У статті досліджено структуру інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України. Розроблено модель процесів формування і реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України. Розкрито суть реалізації стратегії, що полягає у розробленні системи показників та забезпеченні комплексу необхідних ресурсів. Саме ефективна адаптація підприємства є необхідною умовою для підтримки його конкурентоспроможності, способом виживання в мінливому ринковому середовищі, формою досягнення стратегічної мети.

Ключові слова: підприємства АПК, розвиток, стратегія, інновації, конкурентоспроможність, модель, ефективність.

В ринкових умовах механізм управління аграрними формуваннями в Україні знаходиться на етапі становлення. В настоящее время большинство отечественных аграрных предприятий работают в среде, которую трудно предвидеть, поэтому остро стоит потребность использования в практической деятельности методов стратегического управления на основе инновационности. В статье исследована структура инноваций, которые внедрялись аграрными предприятиями Украины. Предложена модель процессов формирования и реализации стратегии инновационного развития предприятий Украины. Раскрыта суть реализации стратегии, которая заключается в разработке системы показателей и обеспечении комплекса необходимых ресурсов. Именно эффективная адаптация предприятия является необходимым условием для поддержания его конкурентоспособности, способом выживания в меняющейся рыночной среде, формой достижения поставленной стратегической цели.

Ключевые слова: предприятия АПК, развитие, стратегия, инновации, конкурентоспособность, модель, эффективность.

УДК 005.21:005.342:631.11(477)

Паламаренко Я.В.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки

Вінницький національний аграрний університет

In market conditions of management the mechanism of strategic management of agrarian formations in Ukraine is at the stage of formation. At present, the majority of domestic agricultural enterprises operate in the environment, it is rapidly changing and it is difficult to assume, that is why the need for practical management methods based on innovation is acute. In the framework of the above goal, the following tasks were formed, namely, to review the scientific works on theoretical and practical research in the field of innovative development of enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine. The main results of implementing the strategy of innovation development of agroindustrial complexes are development of agroindustrial enterprises, achievement of innovation activity of the national innovation system. In particular, the effective development of agricultural sectors and their improvement is a complex process that requires effective forecasting, planning, regulation and control, the development of a model of processes for the formation and implementation of the strategy of innovative development of enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine, both at the state and at the level of individual enterprises. The model of processes of formation and realization of strategy of innovative development of enterprises of agroindustrial complex of Ukraine is offered. The result of the research was the formation of a strategy for innovation development, which is a guideline for the long-term, it determines the direction of further development and determines the appropriate measures and programs. Therefore, the proposed model of the processes of formation of the strategy will allow to perfectly and effectively implement the process of implementation of the stages of the innovation development strategy of the enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine and, having covered the full life cycle of innovations, to carry out the clearly planned innovation activity of the agroindustrial complexes. Such strategic planning involves the formation of strategic parameters for the rational use and protection of natural resources and the development of the agro-industrial complex on the basis of sustainability and innovation.

Key words: agroindustrial complex enterprises, development, strategy, innovations, competitiveness, model, efficiency.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс України характеризується значним виробничим потенціалом, що актуалізує проблему пошуку напрямів його ефективного використання в умовах загострення конкурентної боротьби на ринках сільськогосподарської продукції. У більшості аграрних підприємств не здійснюється розроблення ефективної стратегічного розвитку, а є лише орієнтація на розмиті цілі. При цьому рівень стратегічного управління у сільськогосподарських підприємствах досить низький. У сучасних умовах його можна назвати задовільним, оскільки він забезпечує виживання господарств, саме тому для подальшого розвитку аграрного сектору та їх розширеного відтворення керівництву підприємств необхідно головну увагу зосередити саме на формуванні моделі процесів

та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних та методичних положень щодо сутності та змісту інноваційної діяльності, її особливостей на підприємствах АПК здійснено в роботах В.Г. Андрійчука [1], Н.В. Буреннікова [2], П.Л. Гордієнко [3], Є.М. Данкевич [4], А.О. Князевич [5], М.Й. Маліка [6], Е.Е. Савицького [8], П.Т. Саблука [9], О.В. Скидана [10], К.В. Хоружа [11], О.Г. Шпикуляка [12], М.Р. Ярмака [14] та ін. У дослідженнях учених-економістів був проведений аналіз стану АПК, сформовано концептуальні положення переходу до інноваційної моделі розвитку підприємств АПК, розбудови та удосконалення інноваційної інфраструктури галузі. За наявності достатньої кількості

праць із теоретико-методологічних і практичних проблем розвитку підприємств АПК досить уваги не приділялося саме розробленню моделі процесів формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України та підвищенню її економічної ефективності, що зумовило наукову та прикладну актуальність цього дослідження. Тому більш глибокого вивчення вимагають проблеми та шляхи забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження концептуальних засад формування стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України. У межах окресленої мети сформувано такі завдання:

- провести огляд наукових праць із теоретичних та практичних досліджень у сфері інноваційного розвитку підприємств АПК України;
- проаналізувати тенденцію інноваційного розвитку підприємств АПК;
- сформувати стратегію інноваційного розвитку підприємств АПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки сільськогосподарські підприємства виконують провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки як однієї із ключових складових частин системи національної безпеки держави, впровадження механізмів удосконалення їхньої діяльності, в тому числі й підвищення рівня конкурентоспроможності, набувають економічного, соціального й політичного значення [14, с. 96].

Нині умови функціонування підприємств АПК України характеризуються фінансово-економічною кризою, нестабільністю політичного середовища, призупиненням діяльності значної кількості підприємств через неповну завантаженість потужностей, зміни нормативно-правової бази, що регулює їхню діяльність, втрати напрацьованих партнерських взаємозв'язків із постачальниками сировини і покупцями продукції АПК, відсутністю інноваційної інфраструктури тощо. Тому для ефективного функціонування підприємств АПК постає необхідність забезпечення інноваційного розвитку на засадах інноваційної стратегії. Адже інноваційний розвиток агропродовольчого комплексу являє собою сукупність заходів, спрямованих на системне оновлення фінансових, технологічних, організаційних, економічних, правових, технічних, маркетингових, управлінських, логістичних складників, орієнтованих на зростання якості та конкурентоспроможності продукції, підвищення прибутковості підприємств АПК.

Сучасні тенденції розвитку української економіки, які простежуються через загострення конкуренції у фрагментованих галузях, та об'єктивні глобалізаційні вияви світової економіки вимагають від суб'єктів господарювання вироблення функціональних, інноваційних механізмів управління як

єдиної передумови їхнього виживання на ринку. Однією з головних причин управлінських невдач у діяльності українських підприємств агропромислового комплексу є їхня низька спроможність оперативно, в межах їхнього наявного ресурсного потенціалу, реагувати на зміни, що відбуваються на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тому необхідним завданням є здійснення розгорнутого аналізу впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ на конкурентоспроможність підприємств АПК і досягнення ними стратегічного успіху [12, с. 21].

Ґрунтовні дослідження науковця К.В. Хоружа показали, що головним фактором розвитку будь-якого підприємства є правильно сформована стратегія, яка дає можливість досягти чіткої поставленої мети. В умовах жорсткої конкуренції, яка посилюється на вітчизняному ринку агропродовольчої продукції, коли непрофесійні дії керівництва можуть коштувати великих втрат, а інколи і банкрутства підприємства, поволі проходять часи інтуїтивного ухвалення рішень на основі суб'єктивного вибору напрямів і шляхів розвитку учасників ринку. Вчений зазначає, що все частіше жорстко ставиться проблема вибору чіткої та погодженої стратегії, політики стратегічного управління і планування для кожного підприємства АПК [11, с. 281].

Цінною є думка вченого-економіста А.О. Князевич, що глобалізаційні процеси, розвиток світової економіки та економічне зростання підприємств АПК неможливе без здійснення інноваційних процесів: пошуку та активного впровадження нових товарів, технологій та послуг, нових методів управління тощо. Саме тому дослідження базових основ управління інноваціям розвитком стає актуальним науково-практичним завданням [5, с. 5].

Тому вирішення цієї проблематики полягає у виробленні комплексної системи стратегічного розвитку як усіх аграрних підприємств, так і на кожному підприємстві зокрема. Варто зазначити, що сільське господарство залишається нині основою аграрного виробництва. Вплив негативних факторів зовнішнього середовища, посилення конкуренції, погіршення соціального положення товаровиробників, неефективність наявних методів управління економічними процесами вимагають нових підходів до підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств, формування нового типу мислення у керівників. При цьому одні й ті самі фактори для різних підприємств можуть бути як керованими, так і некерованими, або такими, що враховуються. Тому в середовищі функціонування аграрних підприємств доцільно виділяти не зовнішні та внутрішні фактори конкурентоспроможності, а ті, що створюються (керовані), і ті, що враховуються (некеровані). Під час формування стратегій інноваційного

розвитку підприємств АПК необхідно врахувати вплив зовнішнього середовища та оцінити внутрішні ресурси, якими володіє підприємство, та базові характеристики інноваційної стратегії. Від того, наскільки внутрішнє середовище відповідає інноваційній стратегії, залежать можливості розвитку підприємства.

В умовах глобалізаційних перетворень важливим є зміцнення конкурентоспроможності у всіх видах господарської діяльності, що дає підприємству змогу своєчасно змінити напрям та корелювати свій стратегічний набір відповідно до нових умов функціонування. Тому ефективне управління підприємством приводить до максимізації позитивного ефекту господарювання.

При цьому конкурентоспроможність стає універсальною вимогою ринкових відносин, що забезпечує економічне зростання всіх економічних агентів. У конкурентних умовах домінантою їх формування є саме інноваційна стратегія підприємства, що являє собою результат заходів стратегічного управління. Нова парадигма формування стратегії інноваційного розвитку підприємства визначає, що головний зміст полягає не в чіткому виконанні передбачених завдань, а в здатності швидко реагувати на зміни умов зовнішнього середовища з відповідним коригуванням цих завдань.

Здатність аграрного підприємства вдало конкурувати на ринку визначатиметься двома основними факторами. Перший полягає в спроможності підприємства виявити і врахувати дію конкурентних сил і їхню динаміку, другий передбачає його можливості мобілізувати та управляти ресурсами, які необхідні для реалізації обраної конкурентної стратегії. Стратегія інноваційного розвитку підприємств АПК України є орієнтованою на довгостроковий період, вона визначає напрям подальшого розвитку і зумовлює відповідні заходи та програми, основними ключовими аспектами яких є послідовність реалізації етапів стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК, визначення мети, цілей та формування заходів для їх досягнення.

З метою стимулювання впровадження товаровиробниками інноваційних розробок науково-дослідних установ необхідна відповідна державна підтримка. Особливим напрямом стимулювання модернізації виробничих потужностей аграрних підприємств вважаємо впровадження для інноваційних необоротних активів прискорених норм амортизації, що дасть змогу зменшити термін окупності інноваційних інвестицій. Важливу роль у запровадженні інноваційних процесів в аграрному секторі економіки відіграє створення інфраструктури ринку [4].

Важливим є те, що аграрним підприємствам притаманні три типи розвитку – екстенсивний,

інтенсивний та інноваційний. Під час екстенсивного розвитку збільшення валової продукції як основного результативного показника типу відтворення здійснюється за рахунок нарощування обсягів витрат виробництва. Однак у довгостроковій перспективі цей шлях обмежений, тому що деякі фактори виробництва, зокрема земельні ресурси, є обмеженими. Тому виникає об'єктивна необхідність або банкрутства, або інтенсивного розвитку – якісного вдосконалення технічних, технологічних, економічних та інших систем. Під інноваційним розвитком розуміють такий стан розширеного відтворення, за якого зростання обсягів виробництва продукції та підвищення її конкурентоспроможності здійснюється не шляхом (або не лише шляхом) збільшення витрат ресурсів, а переважно за рахунок активного використання нових знань та їх матеріалізованих результатів, максимального використання і прискореного освоєння наукомістких технологій [10].

Дослідження напрямів інноваційного розвитку потужних агропромислових компаній виявило, що в загальній кількості реалізованих за останні п'ять років проектів із впровадження інноваційних технологій більшість припадає на виробничі технології (68,1% із загальної кількості реалізованих проектів), серед яких найбільше проектів пов'язано із запровадженням нових методів і способів застосування добрив і засобів захисту рослин (табл. 1).

Зокрема, кожне аграрне підприємство може ефективно працювати за умови, коли воно має необхідний професійний і кваліфікаційний склад працівників, доцільну кадрову структуру. При цьому під професією розуміють вид трудової діяльності, що вимагає для її здійснення відповідної суми спеціальних знань. Аграрні підприємства можуть істотно відрізнитися за професійним складом своїх працівників, що зумовлено їхньою різною спеціалізацією та неоднаковим ступенем диверсифікації виробництва. Результати діяльності аграрного підприємства значно залежать від кваліфікації персоналу, яку можна визначити як ступінь підготовленості кожного працівника до виконання ним професійних обов'язків [1].

Вартим уваги є підхід, поданий Ю.Ю. Буренніковим, Н.В. Поліщук та В.О. Ярмоленко, згідно з яким інновації являють собою «кінцевий результат інноваційної діяльності, метою якого є отримання синергетичного ефекту (економічного, соціального, екологічного, наукового, науково-технічного тощо) за рахунок задоволення потреб суспільства у більш динамічний, ефективний спосіб через комерційне використання й диверсифікацію нових або вдосконалених за своїми властивостями видів продукції, технологічних процесів, форм і методів організації управління і маркетингу» [2, с. 108].

У періоди позитивної динаміки розвитку економік, як правило, домінували настанови щодо

Структура інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України, 2010–2018 рр.

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6,0
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно-безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації і мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

Джерело: сформовано автором на основі [8, с. 112]

невтручання держави в економічні процеси, а за настання чергової фази – рецесії виробництва, особливо з ознаками стагфляції, їх змінювали діаметрально протилежні погляди, які доводили необхідність активного втручання держави у процеси сталого відтворення економіки. В усьому світі держави впливають на агропродовольчий комплекс, ринок сільськогосподарської продукції та продовольство. Проте способи та інструменти такого впливу відрізняються залежно від цілей, що мають бути досягнені за допомогою такого регулювання.

Втручання держави в економічний механізм господарювання має бути позбавленим руйнівних наслідків, підпорядковуватися дії основних економічних законів і ґрунтуватися на таких основних принципах: справедливості щодо різних організаційно-правових форм господарювання; системності та гнучкості щодо розв'язання економічних, соціальних та екологічних завдань; адекватності стану розвитку економіки; стабільності нормативно-законодавчого регулювання в сфері фінансово-кредитних відносин, послідовності щодо вибору економічних інструментів регулювання; контрольованості на всіх етапах розподілу й використання бюджетних коштів тощо [6, с. 153].

Для забезпечення ефективного розвитку підприємств АПК на сучасному етапі суспільних трансформацій визначної ролі набуває якість інституційного середовища їхнього функціонування. Як зазначає професор О.Г. Шпикуляк, «розвиток аграрної сфери економіки України харак-

теризується національними інституціональними особливостями взаємодії економічних агентів, необхідністю організаційно-економічної модернізації та формування інноваційної моделі функціонування соціально-економічних взаємодій». Наявні проблеми формування вектору ефективного розвитку підприємств АПК України інституціональні за природою, а їх вирішення залежатиме від якості модернізації інститутів, рівня диверсифікації державних і ринкових механізмів [13].

Значним бар'єром для успішного розвитку і функціонування аграрного сектору в Україні є недосконалість нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави. Тому їх необхідно переглянути і сформувати правову базу, яка б захищала інтереси виробників сільськогосподарської продукції. Особливістю функціонування організаційно-правового механізму підтримки розвитку аграрного сектору сьогодні в Україні є те, що, з одного боку, відсутнє в повному обсязі фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого – невиконання вже прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, тобто низька виконавча дисципліна в державних органах влади. Значну роль повинна відігравати інноваційна діяльність. Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в аграрному секторі є впровадження найбільш перспективних агротехнологій і на цій основі підвищення продуктивності виробництва з метою зниження витрат на одиницю продукції та зміцнення її конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках.

Серед напрямів інноваційного розвитку аграрного сектора слід визначити такі:

1) створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці;

2) стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема розвитку альтернативного органічного агровиробництва;

3) формування високоосвічених професійних кадрів [9].

Зокрема, стратегічний аналіз є невід'ємною частиною визначення стратегії діяльності підприємств АПК. Суть стратегічного аналізу полягає в тому, що він використовується заради вибору конкретної стратегії з багатьох альтернатив і формування всієї системи стратегій. Під час здійснення стратегічного аналізу визначають вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на критерії конкретних стратегій. Оскільки у системі стратегій окремі стратегії взаємопов'язані, то один і той же критерій може належати до різних стратегій. За допомогою стратегічного аналізу готується комплексний стратегічний план розвитку підприємства, здійснюється науково обґрунтована, всебічна і своєчасна підтримка прийняття стратегічних управлінських рішень [3, с. 17].

Розроблення алгоритму формування стратегії інноваційного розвитку повинне здійснюватися таким чином, щоб кожний наступний етап планування відрізнявся від попереднього своїми специфічними методами виконання. При цьому процес розроблення стратегії інноваційного розвитку в аграрних підприємствах може бути представлений у вигляді етапів послідовного вирішення низки взаємопов'язаних стратегічних питань. Багатоаспектний характер інноваційної діяльності, раціональна та збалансована організація інноваційних процесів уможлиблює забезпечення на перспективу повноцінного розвитку підприємств АПК. Результатом дослідження стала розроблена модель процесів формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України. Ця модель охоплює як зовнішні, так і внутрішні процеси, що відбуваються у підприємствах і забезпечують системну та комплексну характеристику на макро-та мікрорівнях (рис. 1).

Проведений аналіз рисунку показав, що на рівні планування необхідно здійснювати кроки, що полягатимуть в активізації інноваційної діяльності, визначенні джерел фінансування (приватні, державні, фінансування в межах державних цільових програм, банківський сектор тощо), розвитку інноваційної інфраструктури (технопарки, бізнес-інкубатори, кластери, центри контролю якості продукції торгових марок, інвестиційні й лізингові фонди тощо). Що стосується регулювання, то першочерговим є вироблення ефективної нормативно-правової бази для забезпечення розвитку

підприємств АПК, створення сприятливого інституційного середовища для активізації окремих підприємств АПК, а також формування сприятливого інвестиційного та інноваційного клімату. Досліджуючи блок стимулювання, було виявлено, що бажано у найближчий час для ефективного розвитку запроваджувати оптимізацію системи оподаткування для інноваційно-активних підприємств агропромислового комплексу, а також здійснювати пільгове оподаткування для окремих видів продукції, що виробляються підприємствами АПК.

Встановлення інноваційних цілей та організаційно-економічних параметрів розвитку підприємств АПК включають такі ключові кроки: аналіз впливу чинників на розвиток підприємств АПК (SWOT-аналіз, PESTELI-FAMIL(Y)-аналіз), здійснення аналізу інноваційної діяльності підприємств АПК, проведення оцінки основних показників інноваційної спрямованості та активності (температура витрат, частка джерел фінансування на інноваційну діяльність підприємств тощо).

Під час формування моделі стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК важливим є елемент визначення орієнтирів стратегічного розвитку. До таких орієнтирів ми віднесли: впровадження новітніх методів управління підприємствами АПК на підставі розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку, впровадження системи ефективного стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах АПК, удосконалення технологічних процесів, підвищення якості сировини та готової продукції, впровадження світових систем контролю якості та сертифікації продукції із використанням ISO 9001, а також нарощення обсягів виробництва екологічно чистої продукції.

Етапи реалізації стратегії мають таку послідовність:

1) розроблення системи цільових показників, які б орієнтували підприємство на досягнення цілей, закладених у стратегії інноваційного розвитку;

2) здійснення відповідних змін в організаційній структурі;

3) забезпечення виробничого комплексу необхідними ресурсами згідно із затвердженою стратегією інноваційного розвитку.

Під час контролю реалізації стратегій ці завдання набувають певної специфіки, оскільки стратегічний контроль прямує на з'ясування ступеня досягнення стратегічної мети підприємств АПК за допомогою вибраної стратегії. Корегування наслідків стратегічного контролю може стосуватися як самої стратегії, так і стратегічних цілей підприємств АПК. Тому процес управління є замкнутим циклом. Таким чином, стратегія інноваційного розвитку аграрного підприємства у конкурентному середовищі передбачає знання суті стратегічного аналізу, уміння визначити місію аграрного під-

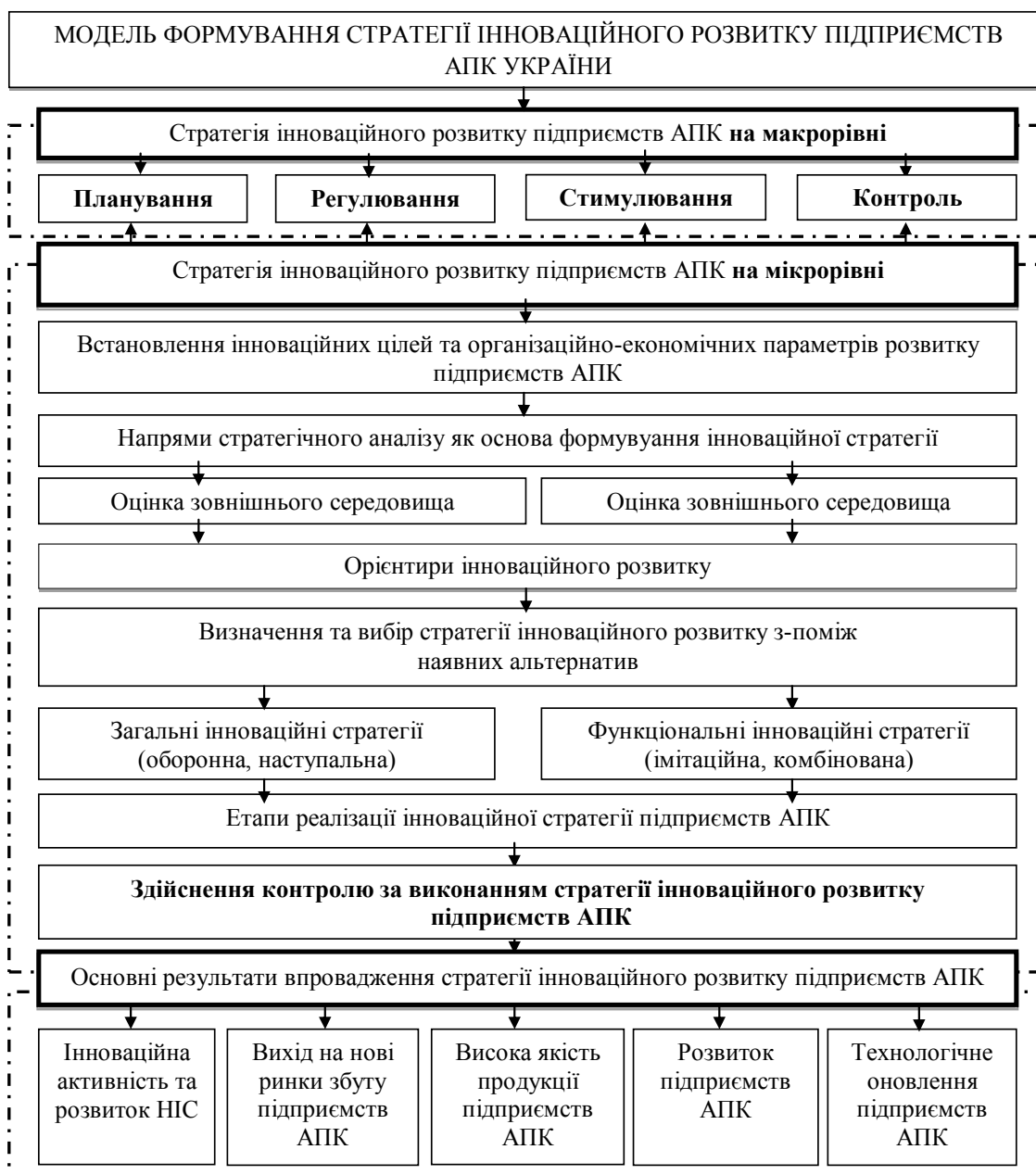

Рис. 1. Модель процесів формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК України

Джерело: сформовано автором

приємства, оцінювати і контролювати виконання стратегії як основи для вироблення та здійснення ефективної політики в ринкових умовах.

Основними результатами впровадження стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК є розвиток підприємств АПК, досягнення інноваційної активності національної інноваційної системи, вихід на нові ринки збуту підприємств АПК, висока якість продукції, технологічне оновлення підприємств АПК тощо. Загалом можна виділити такі завдання інноваційної стратегії підприємств АПК, спрямовані на підвищення ефективності їхньої діяльності:

- випуск продукції згідно з кон'юнктурою світового ринку та з високим рівнем потенціалу;
- здійснення технологічних перетворень виробництва й адаптації інноваційно-інвестиційної діяльності до реальних умов з урахуванням базової конкурентної позиції підприємства на міжнародному ринку та перспектив стратегій розвитку;
- досягнення певного виду витрат на виробництво продукції та пошук шляхів економії з метою забезпечення цінової конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках;
- підвищення якості продукції та забезпечення її відповідності міжнародним і вітчизняним стандартам;

– диверсифікація ризиків, пов'язаних зі здійсненням виробничої та зовнішньоекономічної діяльності;

– досягнення рівня управління на підприємствах АПК, здатного виконувати поточні і стратегічні завдання, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності;

– налагодження ефективного міжнародного співробітництва через професійні спілки, торговельні об'єднання, участь у виставках, спрямованого на вивчення вимог і потреб іноземних партнерів, розширення ринків збуту продукції тощо [7].

Отже, агропромисловий комплекс, як жоден інший сектор економіки, тісно пов'язаний з природними ресурсами і навколишнім природним середовищем, тому, на наш погляд, стратегія інноваційного розвитку аграрного виробництва повинна орієнтувати товаровиробника на природно-ресурсну економію та мінімізацію антропогенних навантажень на довкілля. Таке стратегічне планування передбачає формування стратегічних параметрів раціонального використання й охорони природних ресурсів та розвитку агропромислового комплексу на засадах сталості та інноваційності.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, основним ключовим етапом нині для підприємств АПК України є їхня здатність запропонувати споживачеві товар більш високої якості, ніж це було раніше, для якого характерні нові властивості, причому бажано за ту саму ціну, за тих же витрат виробництва. Тож на перший план виходить дотримання головної вимоги сучасного ринку – немає сенсу випускати продукцію хоч із будь-якою виробничою ефективністю, якщо споживачі не хочуть її брати. Ефективність діяльності сучасних вітчизняних підприємств у сфері АПК безпосередньо залежатиме від активізації використання ними інноваційних стратегій. Розроблення та впровадження моделі процесів та реалізації стратегії інноваційного розвитку аграрними підприємствами, що базується на реалізації функціональних конкурентних стратегій, враховує виклики глобалізованого середовища та адаптована до національних умов господарювання, має забезпечити активне формування конкурентних переваг агроформувань, зміцнення їхніх ринкових позицій за допомогою реалізації принципу комплексності.

Отже, стратегія інноваційного розвитку підприємств АПК передбачає управлінську діяльність, спрямовану на забезпечення розвитку та координування згідно зі змінами зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку та підвищення конкурентоспроможності на підприємстві загалом. Тому як засіб досягнення оптимальних параметрів соціально-економічного розвитку, який задовольняв би всі суб'єкти економічних відносин, стратегія інноваційного розвитку АПК має формуватися та

реалізовуватися на державному, виробничому та громадському рівнях. На державному рівні мають обговорюватися та вирішуватися питання фінансової, цінової, соціальної, зовнішньоекономічної політики, а також політики доходів. Тут визначаються і встановлюються основні завдання заходів економічної політики, конкретні інструменти, які мають максимально враховувати потреби національної економіки та сприяти досягненню високого рівня суспільної ефективності аграрного виробництва. На виробничому рівні (рівні підприємства) має опрацьовуватися комплекс питань, які стосуються специфіки функціонування конкретного підприємства або групи підприємств із метою визначення потреб щодо запровадження тих чи інших важелів або обмежень. На громадському рівні мають узгоджуватися питання соціальних відносин, регулювання рівня доходів, заробітної плати тощо, здійснюватися громадський контроль над ефективністю дій органів влади, а також соціальним ефектом діяльності бізнесу. Результатом взаємодії зазначених рівнів має стати розроблення комплексного механізму, спрямованого на покращення правового, економічного та соціального середовища, в якому відбувається конкурентне змагання аграрних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. Київ : Аграрна наука, 2005. 140 с.
2. Буренніков Ю.Ю., Ярмоленко В.О., Гринчук Т.П. Аспекти результативності інвестиційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 108–115.
3. Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз: навчальний посібник. Київ : Алерта, 2006. 404 с.
4. Данкевич Є. М. Інноваційна складова діяльності інтегрованих структур в галузі рослинництва. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2012. № 1 (30), т. 2. С. 276–286.
5. Князевич А.О., Крайчук О.В. Механізми управління інноваційним розвитком: монографія. Рівне: Видавець О. Зень. 2011. 131 с.
6. Малік М.Й., Лупенко Ю.О. Державне регулювання аграрного сектора економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 153–158.
7. Паламаренко Я.В. Основи побудови стратегії інноваційного розвитку галузі спиртової промисловості України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. URL: <http://global-national.in.ua/issue-19-2017> (дата звернення: 13.03.2019).
8. Савицький Е.Е. Інноваційні технології в аграрній сфері: сутність, класифікація та українські реалії. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 110–115.
9. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 3–13.

10. Скидан О.В. Формування економічної стійкості аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (дата звернення: 10.03.2019).

11. Хоружа К.В. Стратегічне управління як передумова ефективного розвитку аграрних підприємств. *Наук. вісн. Луган. нац. аграр. ун-ту. Сер. Економічні науки* / за ред. В.Г. Ткаченко. Луганськ: Елтон-2, 2011. № 32. С. 280–285.

12. Шаманська О.І., Паламаренко Я.В. Дослідження ефективності функціонування спиртової промисловості України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 1. С. 19–27.

13. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : монографія. Київ. : ННЦ ІАЕ, 2010. 74 с.

14. Ярмак М. Р. Концептуальні положення управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 96–103.

REFERENCES:

1. Andriichuk V.H. (2005). *Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty* [Modern Agrarian Policy: Problematic Aspects]. Kyiv: Ahrarna nauka (in Ukrainian).

2. Buriennikov Y.I., Yarmolenko V.O., Hrynchuk T.P. (2017). *Aspekty rezultatyvnosti investytsiynoho zabezpechennia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv* [Aspects of the effectiveness of investment support activities of agricultural enterprises]. *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 108–115.

3. Hordiienko P. L. (2006). *Stratehichnyi analiz* [Strategic Analysis]. Kyiv: Alerta (in Ukrainian).

4. Dankevych Y.M. (2012) *Innovatsiina skladova diialnosti intehrovanykh struktur v haluzi roslynnnytstva* [Innovative component of the activity of integrated structures in the field of plant growing]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, vol. 1 (30), pp. 276–286.

5. Kniazevych A.O., Kraichuk O.V. (2011) *Mekhanizmy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: monohrafiia* [Mechanisms of innovation development management: monograph]. Rivne: Vydavets O. Zen (in Ukrainian).

6. Malik M.I., Lupenko Y.O. (2009). *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho sektora ekonomiky v doslidzhenniakh vitchyznianykh vchenykh* [State regulation of

the agrarian sector of economy in researches of domestic scientists]. *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 153–158.

7. Palamarenko Y.V. (2017). *Osnovy pobudovy stratehii innovatsiynoho rozvytku haluzi spyrtovoi promyslovosti Ukrainy* [Fundamentals of the strategy of innovation development of the alcohol industry of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky (electronic journal)*, vol. 19. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-19-2017> (accessed 13 March 2019).

8. Savytskyi E.E. (2014). *Innovatsiini tekhnolohii v ahrarnii sferi: sutnist, klasyfikatsiia ta ukraïnski realii* [Innovative technologies in agrarian sphere: essence, classification and Ukrainian realities]. *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 110–115.

9. Sabluk P.T., Mesel-Veseliak V.Y., Fedorov M.M. (2009). *Ahrarna reforma v Ukraini (zdobutky, problemy i shliakhy yikh vyrishennia)* [Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and ways of their solution)]. *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 3–13.

10. Skydan O.V. (2014). *Formuvannia ekonomichnoi stiikosti ahrarnoho pidpriemstva* [Formation of economic stability of agrarian enterprise]. *Efektivna ekonomika (electronic journal)*, vol. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (accessed 10 March 2019).

11. Khoruzha K.V. (2011). *Stratehichne upravlinnia yak peredumova efektyvnoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv* [Strategic management as a prerequisite for the effective development of agrarian enterprises]. *Nauk. visn. Luhan. nats. ahrar. un-tu. Ser. Ekonomichni nauky*, vol. 32, pp. 280–285.

12. Shamanska O.I., Palamarenko Y.V. (2017). *Doslidzhennia efektyvnosti funktsionuvannia spyrtovoi promyslovosti Ukrainy* [Research of the efficiency of the alcohol industry in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 19–27.

13. Shpykuliak O.H. (2010). *Instytutsii u rozvytku ta rehuliuванні ahrarnoho rynku* [Institutions in the development and regulation of the agrarian market]. Kyiv: [monohrafiia] NNTs IAE (in Ukrainian).

14. Yarmak M.R. (2016). *Kontseptualni polozhennia upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv* [Conceptual provisions for managing the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*, vol. 6, pp. 96–103.

Palamarenko YanaCandidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Economics
Vinnitsa National Agrarian University**CONCEPTUAL BASES FOR FORMATION OF THE STRATEGY
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE APK OF UKRAINE**

The purpose of the article. Agroindustrial complex of Ukraine is characterized by considerable production potential, which actualizes the problem of finding directions for its effective use in the conditions of intensification of competition in the markets of agricultural products. In market conditions of management the mechanism of strategic management of agrarian formations in Ukraine is at the stage of formation. At present, the majority of domestic agricultural enterprises operate in the environment, it is rapidly changing and it is difficult to assume, that is why the need for practical management methods based on innovation is acute. Therefore, effective adaptation of an agricultural enterprise is a prerequisite for maintaining its competitiveness, a way of surviving in a changing market environment, a form of achieving its strategic goal. In particular, the effective development of agricultural sectors and their improvement is a complex process that requires effective forecasting, planning, regulation and control, ie the development of a model of processes for the formation and implementation of the strategy of innovative development of enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine, both at the state and at the level of individual enterprises. The result of the research was the formation of a strategy for innovation development, which is a guideline for the long-term, it determines the direction of further development and determines the appropriate measures and programs.

Therefore, the proposed model of the processes of formation of the strategy will allow to perfectly and effectively implement the process of implementation of the stages of the innovation development strategy of the enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine and, having covered the full life cycle of innovations, to carry out the clearly planned innovation activity of the agroindustrial complexes. Such strategic planning involves the formation of strategic parameters for the rational use and protection of natural resources and the development of the agro-industrial complex on the basis of sustainability and innovation.

Methodology. Efficient development of agricultural sectors and their improvement is a complex process that requires effective forecasting, planning, regulation and control, ie the development of a model of processes for the formation and implementation of the strategy of innovative development of enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine, both at the state and regional levels, is becoming increasingly important nowadays and at the level of individual enterprises. The strategy of innovation development is a long-term benchmark, it determines the direction of further development and determines the appropriate measures and programs.

Results. Therefore, the proposed model will allow to perfectly and effectively implement the process of implementation of the stages of the innovation development strategy of the enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine and, having embraced the full life cycle of innovations, to carry out the clearly planned innovation activity of the agroindustrial complexes.

Practical implications. The main results of implementing the strategy of innovation development of agroindustrial complexes are development of agroindustrial enterprises, achievement of innovation activity of the national innovation system, access to new markets of agribusiness enterprises, high quality of products, technological upgrading of agroindustrial complexes, etc. In general, such tasks of the innovation strategy of enterprises of agrarian and industrial complex, which are aimed at increasing the efficiency of their activities, can be distinguished: production output in line with world market conditions and high level of potential; establishment of effective international cooperation through trade unions, trade associations, participation in exhibitions, aimed at studying the requirements and needs of foreign partners, expansion of markets for products, etc.

Value/originality. The article describes the characteristics of the competitiveness index, the structure of innovations that were implemented by agrarian enterprises of Ukraine. The structure of performed scientific and scientific and technical works in the field of agriculture, number of organizations and workers performing scientific and technical work is analyzed. The model of processes of formation and realization of strategy of innovative development of enterprises of agroindustrial complex of Ukraine is offered.

СУЧАСНИЙ СТАН КОН'ЮНКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

THE CURRENT STATE OF THE CONJUNCTURE OF UKRAINE FINANCIAL MARKET

Розвиток фінансового ринку свідчить про розвиненість, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість економічного середовища країни. Тому актуальність дослідження та покращення умов існування фінансового ринку зростає в сучасних умовах глобалізації та зростання конкурентоспроможності як всередині країни, так і на міжнародному ринку. У статті запропоновано загальне визначення економічної категорії «кон'юнктура фінансового ринку», зазначено недоліки та перспективи щодо подальшого економічного розвитку, наведені статистичні дані про кількісні зміни учасників ринку. Визначено сучасний стан кон'юнктури фінансового ринку України. За аналізом деяких учасників фінансового ринку виявлено, що його діяльність нестабільна та містить деякі недоліки. Особливо важливим питанням стану кон'юнктури фінансового ринку є для інвесторів та для виходу вітчизняного ринку на міжнародний рівень світової торгівлі.

Ключові слова: кон'юнктура фінансового ринку, фінансовий ринок, ринок грошей, ринок капіталів, учасники фінансового ринку.

Развитие финансового рынка свидетельствует о развитости, конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности экономической среды страны. Поэтому актуальность исследования и улучшения условий существования рынка растет в современных условиях глобализации и роста конкурентоспособности как внутри страны, так и на международном рынке. В статье предложено общее определение экономической категории «конъюнктура рынка», указаны недостатки и перспективы дальнейшего экономического развития, приведены статистические данные о количественных изменениях участников рынка. Определено современное состояние конъюнктуры рынка Украины. По анализу некоторых участников рынка выявлено, что деятельность его нестабильна и содержит некоторые недостатки. Особенно важным вопросом состояния конъюнктуры финансового рынка является для инвесторов и при выходе отечественного рынка на международный уровень мировой торговли.

Ключевые слова: конъюнктура рынка, финансовый рынок, рынок денег, рынок капиталов, участники рынка.

УДК 336.1:336.02:005.2(477)

Батракова Т.І.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізький національний університет

Репка К.Р.

студентка Запорізький національний університет

The development of the financial market indicates the development, competitiveness and investment attractiveness of the country's economic environment. Therefore, the urgency of studying, researching and improvement of financial market conditions grows in the current conditions of globalization and growth of competitiveness both within the country and on the international market. The article proposes a general definition of the economic category "financial market conjuncture", lists shortcomings and prospects for further economic development, statistics on quantitative changes in financial market participants are presented. Consequently, the conjuncture of the financial market is a combination of supply and demand, market participants (business entities), changes and factors that affect the functioning of the financial market as a whole and create a certain economic situation. The financial market is divided into segments, which in turn contain financial institutions and infrastructures, which, in fact, according to the type of activity they carry, are affiliated with one or another type of segment. The current state of the conjuncture of the financial market in Ukraine is determined. According to analysis of some financial market participants, it was found that the financial market activity is unstable and has some disadvantages. The article states that in 2018 Ukraine became the leader of the stock market growth, namely, 80% per year. For 2018, the volume of securities trading, according to the Securities Commission, amounted to about 260 billions UAH (\$ 8.5 billion). This suggests that the value of securities in 2018 has increased, was stable and economically attractive, growth of indices is a good indicator for investors. Especially important is the state of the financial market situation for investors and the exit of the domestic market into the international level of world trade. In order to improve the financial market of Ukraine by the Resolution of the National Bank of Ukraine of June 18, 2015, the number 391 implemented a comprehensive program to improve the financial market by creating equal conditions for competition in the financial sector, free movement of capital, strengthening control and liability for transactions with related parties and solvency and liquidity requirements of financial sector participants, improving the quality of the regulation and supervision system for non-bank financial institutions and improving their licensing.

Key words: financial market conjuncture, financial market, money market, capital market, financial market participants.

Постановка проблеми. Розвиток фінансового ринку свідчить про розвиненість, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість економічного середовища країни. Тому актуальність вивчення, дослідження та покращення умов існування фінансового ринку зростає в сучасних умовах глобалізації та зростання конкурентоспроможності як всередині країни, так і на міжнародному ринку. Особливо важливим питанням стану кон'юнктури фінансового ринку є для інвесторів та під час виходу вітчизняного ринку на міжнародний рівень світової торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Роботи, які були присвячені дослідженню та вивченню фінансового ринку, належать таким ученим, як: В. Сидоренко, Н. Хомуляк, В. Власов, В. Майн, В. Оскольський, І. Алексєєв, В. Геєць,

О. Кузьмін, О. Мертенс, А. Чухно, М. Мельник, І. Сорока, І. Школьник.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та дослідження сучасного стану кон'юнктури фінансового ринку України, визначення поняття «фінансовий ринок» та надання йому власного визначення, яке буде більш загальним та чітко описувати сутність цієї категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне функціонування фінансового ринку значно впливає на розвиток економіки в сучасних умовах. Інвестиційна привабливість прямо пропорційно відображається на розвитку, вдосконаленні та конкурентоспроможності кон'юнктури фінансового ринку.

Для того щоб зрозуміти, який стан та що впливає на розвиток фінансового ринку, можна розглянути

динаміку показників, чинники, що впливають на зміни, загальну характеристику останніх подій, які відбуваються під впливом певних індикаторів, кількісний та якісний склад суб'єктів господарювання – всі ці окремі характеристики становлять таку економічну категорію, як «кон'юнктура фінансового ринку». З цього поняття випливає наступне, дещо вужче, – «фінансовий ринок». Для того щоб більш точно розглянути поняття кон'юнктури фінансового ринку, визначимося з розумінням, що таке фінансовий ринок та які складники його утворюють (рис. 1):

Є різні погляди багатьох учених щодо визначення «фінансового ринку» (табл. 1).

Фінансовий ринок містить два основних сегменти: ринок грошей та ринок капіталів.

Структура фінансового ринку зображена на рис. 1.

Отже, можемо сказати, що «фінансовий ринок» – це система економічних відносин між продавцями та покупцями, яка ґрунтується на існуванні попиту та пропозиції на цінні папери, фінансові активи та інші фінансові інструменти, за допомогою яких перерозподіляються нагромаджені фінансові ресурси.

Якщо розглядати це поняття з погляду точного визначення, то кон'юнктура фінансового ринку –

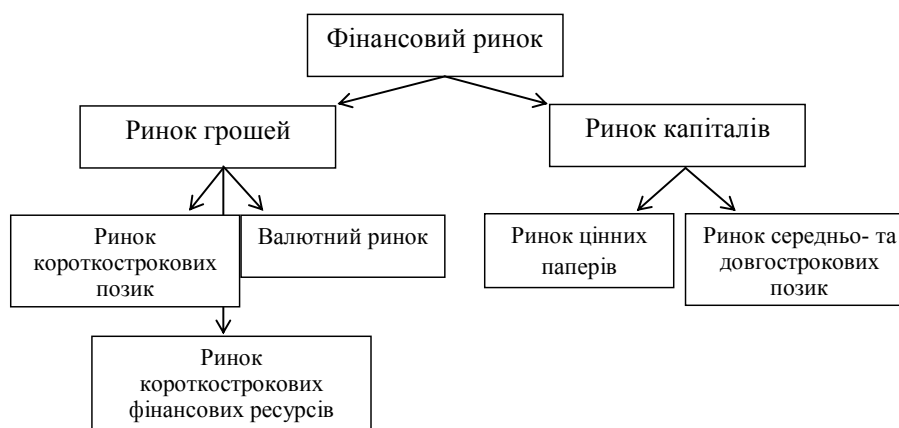

Рис. 1. Структура фінансового ринку

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Таблиця 1

Поняття «фінансовий ринок»

Автор	Точка зору
Опарін В.М.	Фінансовий ринок – це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних із процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності.
Еш С.М.	Фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи держави. Він може успішно функціонувати лише в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу.
Іванов В. М.	Фінансовий ринок – це і місце купівлі-продажу фінансових ресурсів, і сукупність інститутів, які забезпечують їх звернення, тобто сукупність соціально-економічних відношень у сфері трансформації недіючих коштів у позиковий капітал через кредитно-фінансові інститути на основі попиту і пропозиції.
Ходаківська В.П.	Фінансовий ринок – це вся система економічних відносин, що виникають між його прямими учасниками під час формування попиту і пропозиції на специфічні послуги – фінансові послуги, пов'язані з процесом купівлі-продажу, розподілу та перерозподілу фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної та світової економіки.
Шелудько В.М	Фінансовий ринок – це система економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів.
Завгородній А.Г.	Фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інститутів, що скеровують потік коштів від власників заощаджень до позичальників.
Іваницька О.М.	Фінансовий ринок – це мережа спеціальних (банківсько-фінансових) інститутів, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар, їхнє взаємне врівноваження.
Школьник І.О.	Фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин із приводу перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів між населенням (домогосподарствами), суб'єктами господарювання та державою через системи фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції.

Джерело: розроблено автором на основі [1]

це сукупність попиту та пропозиції, учасників ринку (суб'єктів господарювання), змін та чинників, що впливають на функціонування фінансового ринку загалом та створюють певну економічну ситуацію. Іншими словами, кон'юнктура – це загальна характеристика учасників та подій, що впливають на ситуацію на фінансовому ринку, складники, з яких складається ринок та внаслідок взаємодії яких він функціонує [3].

Розглянемо сучасну кон'юнктуру фінансового ринку України за сегментами, фінансовими інститутами, які до них належать, та за видами діяльності, які виконуються в кожному сегменті фінансового ринку (рис. 2).

Як бачимо з наведеної структури фінансового ринку України, фінансовий ринок поділяється за сегментами, які в свою чергу містять фінансові інститути та інфраструктури, що за видом діяльності, яку виконують, мають приналежність до того чи іншого виду сегменту.

Одними з учасників, які становлять питому вагу, є комерційні банки, страхові компанії та фондові біржі. Це пояснюється тим, що найбільша частка

фінансових ресурсів належить їм, саме ці три сегменти фінансового ринку мають вплив на розвиток економіки, виробництва, також саме вони мають неабиякий вплив на інвестиційний клімат в країні та добробут населення.

Комерційні банки мають найбільший вплив на діяльність фінансового ринку, тому що саме в них зосереджена найбільша концентрація акумульованих грошових ресурсів, які потім розподіляються банками на фінансовому ринку. Але можна зазначити, що кількість діючих банків в останні роки має тенденцію до зменшення (табл. 2) внаслідок визнання неплатоспроможності та невідповідності до вимог діяльності банківського сектору. Кількість діючих банків зменшилася майже вдвічі, в основному за рахунок зменшення кількості вітчизняних банків, що свідчить про погіршення економічних умов (рис. 3).

Для наочності динаміки перенесемо дані на графік.

Однак, незважаючи на стрімку динаміку зменшення кількості банків у другому півріччі 2018 року, банківський сектор працював без суттєвих вну-

Рис. 2. Основні учасники за сегментами фінансового ринку

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Таблиця 2

**Кількість діючих банків
протягом 2014–2019 років**

Рік	Кількість діючих банків	Банків з іноземним капіталом
2014	180	49
2015	163	51
2016	117	41
2017	96	39
2018	82	39
2019	77	37

Джерело: розроблено автором на основі [5]

трішніх чи зовнішніх шоків – банки жваво залучали фондування та кредитували. Банкіри висловлюють готовність кредитувати та очікують підвищення якості кредитного портфеля протягом 2019 року. Сектор вперше після кризи отримує прибуток [6].

Наступним вагомим суб'єктом, який впливає на діяльність фінансового ринку, є страхові компанії. На фінансовому ринку страхові компанії виступають не тільки страховиками і фінансовими посередниками, а й фінансовими інвесторами та менеджерами [7].

Страхові компанії акумулюють кошти населення, підприємств, інших суб'єктів господарювання внаслідок здійснення власної діяльності, а саме надання послуг страхування життя, майна, страхуючи ризики діяльності. Однак, спостерігаючи за кількісними змінами страхових компаній України (табл. 3), бачимо те, що динаміка має тенденцію до зменшення, що свідчить про неконкурентоспроможність деяких страхових компаній та неефективність діяльності; також можна сказати, що однією з причин є недовіра населення до таких організаційних структур.

Незважаючи на зменшення кількості учасників фінансового ринку, прибутковість діяльності мала

іншу тенденцію – до збільшення. Член Національної комісії з регулювання ринку фінансових послуг Олександр Залетов зазначив у «Інформаційному звіті Ліги страхових організацій України», що капіталізація ринку небанківських фінансових послуг суттєво зросла [8].

І ще одним вагомим учасником фінансового ринку, який розглянемо, є фондовий ринок (рис. 4):

Щодо характеристики фондового ринку, діяльності фондових бірж, то можна зазначити, що за даними ПФТС (Перша фондова торговельна система) у 2018 році Україна стала лідером зростання фондового ринку, а саме – 80% за рік. За 2018 рік обсяг торгів цінними паперами за даними Комісії з цінних паперів становив близько 260 млрд. грн (\$8,5 млрд.). Це говорить про те, що вартість цінних паперів у 2018 році зросла, була стабільною та економічно привабливою, зростання індексів є гарним показником для інвесторів. Однак таке значення на світовому ринку є незначним, наприклад, для порівняння, обсяг торгів на Варшавській фондовій біржі щорічно становить понад \$340 млрд. євро. А на Нью-Йоркській фондовій біржі щодня торгується паперів на суму близько \$54 млрд. [9]

Отже, з наведеної вище інформації можемо дійти висновку, що фінансовий ринок – це багатофункціональна система економічних відносин, діяльність якої ґрунтується на взаємодії суб'єктів господарювання, які поділяються за різними сегментами відповідно до здійснюваних ними економічних операцій, а саме: грошовий сегмент, кредитний, валютний, сегмент фінансових послуг та цінних паперів. Внаслідок проведеного аналізу ключових даних найбільш питомих складників фінансового ринку можемо сказати, що банківський сектор та сектор страхування в останні роки зменшилися в кількісному виразі, тобто кількість

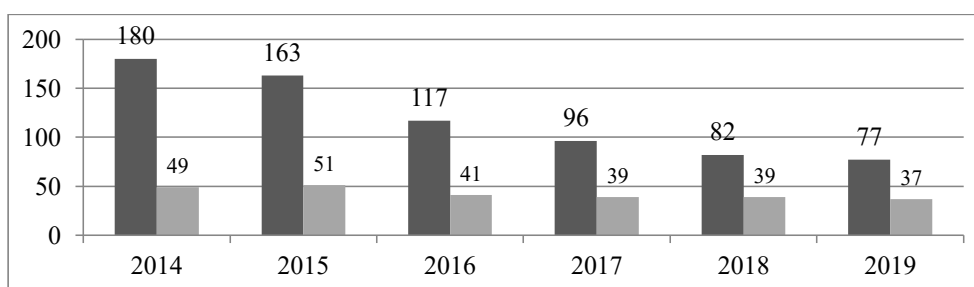

Рис. 3. Динаміка зміни кількості діючих банків за 2014–2019 рр.

Таблиця 3

Кількість страхових компаній

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2016	Станом на 31.12.2017	Станом на 30.06.2018
Загальна кількість	310	294	291
в т.ч. СК "non-Life"	271	261	260
в т.ч. СК "Life"	39	33	31

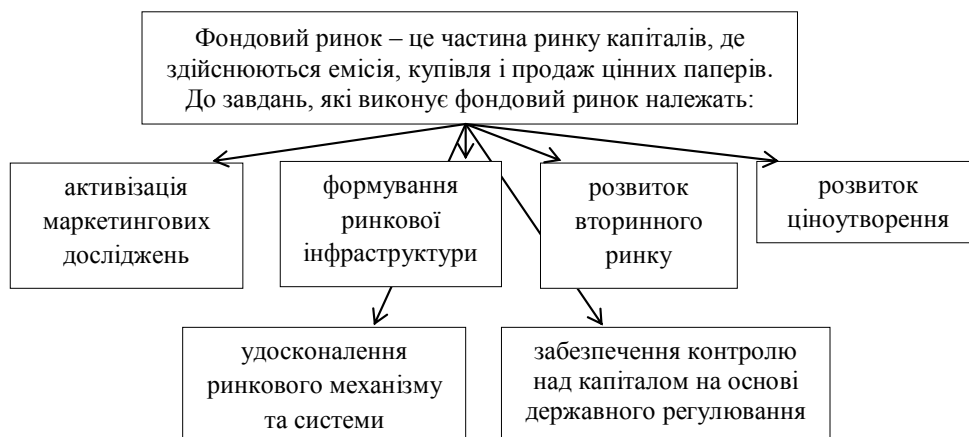

Рис. 4. Фондовий ринок

учасників в кожному сегменті функціонування зменшилася, проте ефективність суб'єктів господарювання, які залишилися на ринку фінансових послуг, збільшилась.

Фондові біржі, які також належать до учасників, які мають найбільший вплив на характеристику фінансового ринку, в 2018 році показали неабиякий приріст у своїй діяльності – 80%, що свідчить про ефективність здійснюваних операцій та потенційну інвестиційну привабливість українського фінансового ринку [10].

Для покращення стану фінансового ринку України впроваджена та здійснюється комплексна програма вдосконалення сектору фінансового ринку за «Постановою Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391» в якій передбачено кроки, які спрямовані на вдосконалення, збільшення конкурентоспроможності та ліквідності стану фінансового ринку:

- забезпечення стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору внаслідок:
 - створення рівних умов для конкуренції у фінансовому секторі. (Розробити та реалізувати план унесення змін до законодавства та нормативно-правових актів);
 - створення умов для вільного руху капіталу. (Розробити та затвердити концепцію валютної лібералізації, що передбачатиме поетапне скасування тимчасових та постійних валютних обмежень (із прив'язкою до макроекономічних передумов));
 - посилення контролю та відповідальності за операції з пов'язаними особами;
 - посилення вимоги щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору;
 - забезпечення підвищення якості системи регулювання та нагляду в частині діяльності небанківських фінансових установ;
 - забезпечення подальшого удосконалення ліцензування банків та небанківських фінансових установ.

Висновки з проведеного дослідження.

Кон'юнктура фінансового ринку – це багатоструктурна та багатофункціональна система, яка містить у собі безліч учасників, що внаслідок купівлі-продажу фінансових інструментів перерозподіляють накопичені фінансові активи. За аналізом деяких учасників фінансового ринку виявлено, що діяльність фінансового ринку нестабільна та містить деякі недоліки. Проте за постановою НБУ від 18 червня 2015 року № 391 реалізується програма, в якій передбачено кроки, спрямовані на вдосконалення, збільшення конкурентоспроможності та ліквідності стану фінансового ринку. Також, незважаючи на зменшення кількості учасників фінансового ринку, показники діяльності за звітами відповідних фінансових органів свідчать про налагодження стабільності в післякризовий період та налагодження прибуткової діяльності й інвестиційної привабливості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Назаренко К.В. Визначення сутності поняття «фондовий ринок». *Збірник наукових праць*. 2014. № 40. С. 211–216. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/pprbsu_2014_40_25.pdf (дата звернення: 26.03.2019).
2. Онікієнко О.В., Передерієва С.О. Сутність фінансового ринку, його роль у фінансовій системі та перспективи розвитку. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8 (215). С. 127–134. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=VSUNU_2014_8_25 (дата звернення: 26.03.2019).
3. Фінансовий ринок / Д.І. Дема та ін. ; за заг. ред. Д.І. Деми. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 448 с.

4. Кількість комерційних банків: статистична інформація. *Інтернет-ресурс*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (дата звернення: 26.03.2019).

5. Звіт про фінансову стабільність : статистична інформація Національного банку України. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491 (дата звернення: 26.03.2019).

6. Шишпанова Н.О., Шкарлет Т.В. Страхові компанії у розбудові фінансового ринку України. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Вип. 20. С. 908–911. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/184.pdf> (дата звернення: 26.03.2019).

7. Інформаційний звіт Ліги страхових організацій України : статистична інформація. *Інтернет-ресурс*. URL: <http://uainsur.com/> (дата звернення: 26.03.2019).

8. Український фондовий ринок : статистична інформація Мультимедійної платформи іномовлення України «УКРІНФОРМ». *Інтернет-ресурс*. URL: <https://www.ukrinform.ua/> (дата звернення: 26.03.2019).

9. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : статистична інформація Національного банку України. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243> (дата звернення: 26.03.2019).

REFERENCES:

1. Nazarenko K.V. (2014) Vyznachennia sutnosti poniattia "fondovyi ryнок" [Definition of the essence of the concept "stock market"]. *Collection of scientific works* (electronic journal), no. 40, pp. 211–216. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pprbsu_2014_40_25.pdf (accessed 26 March 2019).

2. Onikiienko O.V., Pieriedierieva S.O. (2014) Sutnist finansovoho rynku, yoho rol u finansovii systemi ta perspektyvy rozvytku [The essence of the financial market, its role in the financial system and prospects of development]. *Bulletin of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dal* (elec-

tronic journal), no. 8 (215), pp. 127–134. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VSUNU_2014_8_25 (accessed 26 March 2019).

3. Dema D.I., Abramova I.V., Nediiska L.V. (2017) *Finansovyi ryнок* [The financial market]. Zhytomyr: ZhNAEU. (in Ukrainian)

4. Kilkist komertsiiynykh bankiv : statystychna informatsiia [Number of commercial banks : statistical information]. *Internet resource*. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (accessed 26 March 2019).

5. Zvit pro finansovu stabilnist : statystychna informatsiia Natsionalnoho banku Ukrainy [Financial stability report : statistical information of the National Bank of Ukraine]. *The official Internet representation of the National Bank of Ukraine*. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491 (accessed 26 March 2019).

6. Shyshpanova N.O., Shkarliet T.V. (2017) Strakhovi kompanii u rozbudovi finansovoho rynku Ukrainy [Insurance companies in the development of the financial market of Ukraine]. *Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi* (electronic journal), no. 20, pp. 908–911. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/184.pdf> (accessed 26 March 2019).

7. Informatsiinyi zvit Lihy strakhovykh orhanizatsii Ukrainy : statystychna informatsiia [Information report of the League of Insurance Organizations of Ukraine : statistical information]. *Internet resource*. Available at: <http://uainsur.com/> (accessed 26 March 2019).

8. Ukrainskyi fondovyi ryнок : statystychna informatsiia Multymediinoi platformy inomovlennia Ukrainy "UKRIFORM" [Ukrainian stock market : statistical information of the Ukrainian multimedia platform for inbound voting "UKRIFORM"]. *Internet resource*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/> (accessed 26 March 2019).

9. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku : statystychna informatsiia Natsionalnoho banku Ukrainy [Comprehensive program of development of Ukraine financial sector till 2020 : statistical information of the National Bank of Ukraine]. *The official Internet representation of the National Bank of Ukraine*. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243> (accessed 26 March 2019).

Batrakova TetianaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University**Riepka Kateryna**Student
Zaporizhzhya National University

THE CURRENT STATE OF THE CONJUNCTURE OF UKRAINE FINANCIAL MARKET

The purpose of the article. The urgency of studying, researching and improvement of financial market conditions is increasing in the current conditions of globalization and growth of competitiveness both within the country and on the international market. Especially important is the state of the financial market situation for investors and the exit of the domestic market into the international level of world trade.

Methodology. The article analyzes the current state of the financial market of Ukraine with the help of methods of observation, comparison and future forecast.

Results. Effective functioning of the financial market significantly influences the development of the economy in modern conditions. Investment attractiveness is directly proportional to the development, improvement and competitiveness of the conjuncture of the financial market. The financial market is a system of economic relationships between sellers and buyers, based on the existence of supply and demand for securities, financial assets and other financial instruments through which the accumulated financial resources are redistributed. If we consider this concept in terms of precise definition, then the conjuncture of the financial market is the aggregate of demand and supply, market participants (economic entities), changes and factors that affect the functioning of the financial market as a whole and create a certain economic situation. The structure of the financial market of Ukraine is rather extensive. It is divided into segments, which in turn contain financial institutions and infrastructures, which, in fact, according to the type of activity they carry, are affiliated with one or another type of segment. Among the participants who make up the share are commercial banks, insurance companies and stock exchanges. It is explained by the fact that the largest share of financial resources belongs to them, namely, these three segments of the financial market have an impact on the development of the economy, production, and they have a significant impact on the investment climate in the country and the welfare of the population. As a result of the analysis of key data of the most specific components of the financial market, we can say that the banking sector and the insurance sector have decreased in quantitative terms in recent years, that is, the number of participants in each segment of operation has decreased, but the effectiveness of the entities remaining in the financial services market has increased. The present state of the conjuncture of the Ukraine financial market is determined. According to an analysis of some financial market participants, it was found that the financial market activity is unstable and has some disadvantages. The article states that in 2018 Ukraine became the leader of the stock market growth, namely, 80% per year. For 2018, the volume of securities trading, according to the Securities Commission, amounted to about 260 billion UAH (\$ 8.5 billion). This suggests that the value of securities in 2018 has increased, was stable and economically attractive, growth of indices is a good indicator for investors. In order to improve the financial market of Ukraine by the Resolution of the National Bank of Ukraine of June 18, 2015, the number 391 implemented a comprehensive program to improve the financial market by creating equal conditions for competition in the financial sector, free movement of capital, strengthening control and liability for transactions with related parties and solvency and liquidity requirements of financial sector participants, improving the quality of the regulation and supervision system for non-bank financial institutions and improving their licensing.

Practical implications. The article is of practical importance in the studying of the economic environment, the state of the financial market of Ukraine and the investment attractiveness of the domestic economy.

MANAGEMENT IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: US EXPERIENCE

УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД США

The article proposes the main features of management in the US system of higher education, describes the positive features of the American experience and justifies the directions of their implementation in Ukrainian higher education institutions (HEI). The modern organization of the educational process at US high school provides an opportunity to conclude that the modernization of known forms and methods of education is an important and effective means of improving the quality of education and testifies to the desire of American HEIs to meet the time requirements. The experience of the best US HEIs suggests that the effectiveness of training increases with the use of such organization of training, the content of which is superimposed on the context of student's future professional activities and is presented in a game form. In modern conditions, a graduate of HEI must have certain qualities of an individual, in particular, be able to: adapt to life situations; independently acquire knowledge; think critically; process large volumes of information; be sociable; independently work on the development of its cultural level. The process of modern person training should be continuous and that's why there was a need for distance learning on the basis of modern information technology in the United States of America. The ability of US higher education system to meet the requirements of the time, the needs of the economy and the wider population can be a good example for imitation in the context of reforming domestic higher education.

Key words: higher education management, teaching effectiveness, organization of educational process, higher education institution, US education.

В статті розглянуті основні риси управління в системі вищої освіти США, охарактеризовано позитивні особливості американського досвіду та обґрунтовано напрями їх імплементації у закладах вищої освіти України. Сучасна організація навчального процесу у вищій школі США надає можливість зробити висновки, що модернізація відомих форм і методів навчання є важливим та ефективним засобом підвищення якості освіти і свідчить про прагнення американських ЗВО відповідати вимогам часу. Досвід американських учених у розробці, виборі та застосуванні форм організації і методів активного навчання може бути корисним для української вищої школи, особливо стосовно організації самостійної роботи студентів, проведення міждисциплінарних семінарів. Досвід найкращих ЗВО США свідчить, що ефективність навчання підвищується за умов використання такої організації навчання, зміст якої накладається на контекст майбутньої професійної діяльності студентів та подається в ігровій формі. У сучасних умовах випускник ЗВО повинен мати певні якості особистості, а саме: уміти адаптуватися до життєвих ситуацій, що постійно змінюються; самостійно здобувати знання; критично мислити; уміти опрацювати великі обсяги інформації; бути комунікабельним; самостійно працювати над розвитком свого культурного рівня. Вирішення завдань освіти вимагає комплексних зусиль не лише вищої школи, але й всього суспільства. Процес навчання сучасної людини повинен стати безперервним. Саме тому в США виникла необхідність у дистанційному навчанні на основі сучасних інформаційних технологій. Таким чином, американська вища професійна школа формує свій освітній простір, вирішуючи такі ж питання, що й усі країни Європи: проектування необхідної кількості ЗВО у країні та спеціалістів з вищою освітою; можливості забезпечення загальною вищою освітою взагалі; виокремлення головного завдання вищої школи та його правильного й вчасного оновлення та ін. США характеризується ефективною вищою освітою. Здатність системи вищої освіти США відповідати вимогам часу, задовольняти потреби економіки та широких верст населення може бути гарним прикладом для наслідування у контексті реформування вітчизняної вищої освіти.

UDC 378.11

Yatsiuk Oleh

Assistant Lecturer at Department of Economics and Management Theory Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

особенности американского опыта и обоснованы направления их имплементации в учреждениях высшего образования (УВО) Украины. Современная организация учебного процесса в высшей школе США позволяет сделать выводы, что модернизация известных форм и методов обучения является важным и эффективным средством повышения качества образования и свидетельствует о стремлении американских УВО отвечать требованиям времени. Опыт лучших УВО США свидетельствует, что эффективность обучения повышается при использовании такой организации обучения, содержание которой накладывается на контекст будущей профессиональной деятельности студентов и подается в игровой форме. В современных условиях выпускник УВО должен обладать определенными личными качествами, а именно: уметь адаптироваться к жизненным ситуациям; самостоятельно приобретать знания; критически мыслить; уметь обрабатывать большие объемы информации; быть коммуникабельным; самостоятельно работать над развитием своего культурного уровня. Процесс обучения современно человека должен стать непрерывным, поэтому в США возникла необходимость в дистанционном обучении на основе современных информационных технологий. Способность системы высшего образования США соответствовать требованиям времени, удовлетворять потребности экономики и широких слоев населения может быть хорошим примером для подражания в контексте реформирования отечественного образования.

Ключевые слова: управление высшим образованием, эффективность обучения, организация учебного процесса, учреждение высшего образования, образование США.

Ключові слова: управління вищою освітою, ефективність навчання, організація навчального процесу, заклад вищої освіти, освіта США.

Target setting. The diversity of concepts and practical ways of the reforms implementing in the education field in foreign countries is explained by various organizational structures of the higher education systems, the normative and legal foundations of their functioning and traditions. The emergence of new successful models of higher education institu-

tions, examples of positive update of the education system are often not widely implemented because of the lack of a thorough analysis of successful experience, which calls for its study and generalization. The efficiency of the economy and the first position in the world rankings of universities (in the ranking of the best universities in the world, only the first twelve

included eight US universities) [1, pp. 252-253] encourage studying the organization of the education system in the United States. In this country, there is a peculiar cult of higher education based on an understanding of the correlation between the level of education and living prosperity.

It is also worth to note that Ukraine's integration into the world educational space involves the study of foreign experience and the introduction of the most valuable achievements in the domestic educational system. This issue is especially relevant today when transformational processes are taking place in the higher education system. In this regard, the American experience is particularly useful as the US higher education system has undergone significant institutional transformations over the past decades that are worthy of attention. In our opinion, certain new elements and approaches to the management of the US higher education system should be used in the educational space of Ukraine.

Actual scientific researches and issues analysis. The numerous works of domestic scientists (M. V. Bratko [1], M. I. Dudka [2], V. H. Kremen [3], the collective of authors O. V. Malikhin, I. H. Pavlenko, O. A. Lavrentieva, H. I. Matukova, O. Ya. Stoika, O. V. Tarasova, A. I. Shapran, R. Sharan [8]), and foreign (A. Delbanco [9], J. J. Duderstadt [10], J. I. Klein, C. Rice and J. Levy [11], J. Ma and S. Baum [12], R. Renner], V. Smith [14], M. Spellings [15]) scientists are devoted to analysis of the US educational system, but there remains a wide range of questions that worth exploring and criticizing. The results of studying the functioning and management peculiarities of US education field can be a valuable source for the development of scientific bases of transformation processes in the Ukrainian education field.

The purpose of the article is to review the main features of management of US higher education system, to describe the positive features of the American experience, and to justify their implementation in Ukrainian higher education institutions (HEI).

Presentation of the main research material with full justification of the received scientific results. For analysis of US higher education management system, we will focus primarily on the level of centralization of such management, the specifics of funding for HEI and students, the content of curricula, the current trends in changing the approaches to the organization of educational institutions and a number of other important features of the American education system concerning the content and forms of educational process.

In the Ukrainian system of higher education, evening and correspondence forms of education are considered to be traditional, external and distance learning forms are less popular. At the same time, the distance education is characterized by low cost and, in the meantime, affordability and comfort of

the educational environment, the professional orientation of the contents of educational subjects on the one hand and their general value on the other is the most popular form of study in the United States. Among other forms of education, which are spread in the United States (experience-based learning, cooperative education, etc.), a form of "university without walls" should be singled out separately. Training in accordance with the analysed form is based on the principle of student participation in the development of their own curriculum and the use of various learning tools, forms, and methods both in and out of the HEI [5, p. 280].

Analysing the differences in the content of higher education curricula in Ukraine and the US, it should be noted that the domestic standard for the students' training of different specialties involves four cycles of disciplines in the curriculum of preparation for a bachelor's degree:

- 1) humanitarian and socio-economic training;
- 2) natural sciences (fundamental training);
- 3) professional and practical (professional-oriented) training;
- 4) selective teaching disciplines.

At the same time, the number of academic disciplines, their list, and distribution by semesters are fixed.

In American universities, academic disciplines are mostly grouped into four blocks, similar to those currently adopted in Ukraine, but the decisive difference in the training of US universities is to enable students to independently develop their curriculum and attend training courses of their own choosing [5, pp. 280-281; 10; 13-14]. To this end, HEI offers annual special catalogues with a list of training programs for the preparation of bachelors, masters, and doctors of sciences in different specialties, which contain the names of academic disciplines (and a brief description of their content), as well as the list of disciplines required for a diploma of a certain educational level [8].

A lot of attention is paid to the use of modern teaching methods: role-playing games, social-psychological trainings, methods of brainstorming and others. Professors and university teachers must be engaged in research in addition to improving pedagogical skills. At the same time, students are actively involved in such work. In addition to independent work, students can take part in summer schools, where he earns a certain number of credit units. More than 20% of courses are selective, part optional. Selective courses are counted, optional ones are not counted as unit credits.

The peculiarity of higher professional education in the United States is close cooperation with graduates. The American Council of Former Students actively collaborates on a countrywide scale; in each HEI, there is a department for work with former graduates,

publishing magazines for advertising their graduates, and assists in obtaining more prestigious work.

The main principles of higher education in the United States include: the principle of commercialization, the principle of practice, which generally suggest that “a graduate is a source of HEI income,” “all proposed have to be implemented.”

The prestige of the University in the United States depends on the extent to which its graduates will be arranged in the country's labour market. US education was called “entrepreneurial” as it reflects the entrepreneurial character of American society. Thus, American students spend about twice less time studying than students in Europe or Japan, that is, they use less time for academic classes, but have the opportunity to work practically by acquiring certain skills [3, p. 181-184].

At the same time, researchers say that there is a tendency in the American high school to increase the volume of general theoretical, economic, general scientific disciplines. For example, in higher economic colleges, 75% of the total study time is devoted to the study of general theoretical and economic disciplines and in comparison with European countries, this percentage is 65% of the program volume of certified specialist [4, p. 225].

Prestigious higher education in the United States has always provided students with access to numerous resources, both in terms of public funding and close collaboration with business, leading international companies and research institutions from around the world. In particular, the practice of obtaining orders from leading international and state institutions for research and joint project work has long been widespread in American universities. All students are actively involved in this process, which makes education in the USA professionally oriented and provides the application of knowledge gained by the students in practice from the first months of training.

The high competitiveness of the US higher education system is due to an effective management system, in particular, its orientation towards market needs and expectations of employers. Despite providing the student with all the necessary conditions for effective training and gaining new knowledge in the field, American universities teach the skills needed to find a job and successfully build a career.

An obligatory structural subdivision of any US HEI is a job placement department whose staff hold lectures, seminars and provide advice on the processing of application documents, interviews and probation periods in commercial companies and government agencies [16]. It should be noted that in this aspect, higher education systems of the United States and Ukraine are very similar (the majority of Ukrainian HEIs also have their own employment departments in the structure) but the analysed activity often have the formal nature in Ukrainian universities.

Consequently, one of the essential features of US higher education is significant commercialization, close ties with large corporations, small firms, some of which are founded by institutions of higher education. This cooperation has become an impetus for the birth of another education phenomenon in the USA in the 70 years of the twentieth century – the corporate university [1, p. 256].

One of the most significant features of American education is the development of strategic decisions based on research and objective information about its status. Reports about the state of education – “A Nation at Risk, The Imperative for Educational Reform” (1983) [17], “A Test of Leadership: Charting the Future of US Higher Education” (2006) [15] have become the basis for educational reforms.

The USA high school actively implement the latest educational technologies, use modern technical means and innovative ways of obtaining information. Almost all teachers use different communication channels with students:

- e-mail;
- messengers;
- social networks;
- their own web pages, which contain detailed

information about the teacher and the training courses, various educational materials to help students.

Many HEIs in the United States have diverse centres that help students get their education and build their own careers. It may be:

- Language Centre, whose purpose is to assist in acquiring various skills related to the writing of written work – reports, presentations, speeches;
- Career Development Centre, where students are assisted in finding employment, facilitating meetings with potential employers, etc.

Students' free choice of subjects in American universities results in the absence of academic groups. And so very often students enrolled in the same course have a different level of training. That's why teachers face a difficult task to develop their courses so that on the one hand it was clear to everyone and on the other – that it was not boring for the advanced students [7, p. 56-62; 9; 12].

Among the priority areas for improving the education quality we can distinguish the following:

- 1) the development of academic standards for students;
- 2) raising the requirements for the knowledge level of schools gradutors, especially in the field of exact sciences;
- 3) wide use of various test programs;
- 4) application in the educational process of the latest information technologies;
- 5) the launch of new quality assessment programs [6].

The essential differences between the system of higher education management in the United States and Ukraine are related to the degree of universities autonomy and, consequently, vary in degree of control by state institutions of different levels, approaches to the accreditation process (voluntary in US and mandatory in Ukraine), character and intensity of the interaction of HEIs with labour market (high in the USA and low in Ukraine), sources of financing, orientation of management systems, quality criteria of education, approaches and degree of formation of the internal quality education system, the degree of information openness on HEI activity [1, p. 265].

The objective need to ensure the high quality of the preparation and development of students' abilities for creative activity caused significant changes in American high school didactics. As most American specialists point out, modern students vary considerably from their life experiences, learning goals, views on education and prospects for the future, but they are all united by distrust of traditional learning forms [6]. In order to solve this problem (at least partially), a significant part of American HEIs includes in curricula different courses for developing skills in creativity, which should be encouraged for domestic higher education institutions.

The most important source of professional and general education is formal education – higher and secondary. Statistics show that about 70% of Americans have higher and incomplete higher education – one of the highest rates in the world. The value of formal education, especially higher, is extremely high in some professional groups. Thus, more than 75% of the higher education professionals received education at universities and colleges. Another important source of vocational education in the United States is training at workplaces. It was passed by about 30% of Americans. Such training is particularly important for so-called “blue collar” – employees of all spheres of the economy, as well as for trade workers, administrative and support staff. The next important source of training is the training centres of private companies, especially large corporations. They are estimated to have trained more than 10% of Americans [6].

Reforming the system of higher education in the United States is in constant interconnection with the reform of all other parts of education. For example, at the beginning of the 21st century, the United States pays a lot of money to school system reform: the authorities completely change the secondary education standards in the country, orienting the students not on the tests points, but on the success and readiness to enter college, university, and professional career development [7, p. 55].

The report of an independent target group led by J. Klein, C. Rice, J. Levy, “U.S. Education Reform and National Security” [11] states that the nation can finally make the necessary changes in its school system to

protect national security in the coming decades. This requires:

- Public recognition that productivity of education is inadequate to the requirements of time and its essential reform is required;
- Leadership, increasing the number of motivated, quality leaders involved in reforms at all levels of education – from class to university and national leaders in Washington that are capable of managing these changes;
- Successful models of education that provide reforming educational processes and approaches to teaching and learning in hundreds of schools across the country and will help students to raise standards and expectations.

Conclusions. The modern organization of the educational process at US high school provides an opportunity to conclude that the modernization of known forms and methods of education is an important and effective means of improving the quality of education and testifies to the desire of American HEI to meet the time requirements. The experience of American scholars in the development, selection, and application of organizational forms and methods of active learning may be useful for Ukrainian higher education, especially with regard to the organization of independent students work, conducting interdisciplinary seminars. The experience of the best US HEIs suggests that the effectiveness of training increases with the use of such organization of training, the content of which is superimposed on the context of student's future professional activities and is presented in a game form [2].

In modern conditions, a graduate of an NGO must have certain qualities of personality, in particular, be able to:

- 1) adapt to life situations;
- 2) independently acquire knowledge;
- 3) think critically;
- 4) process large volumes of information;
- 5) be sociable;
- 6) independently work on the development of its cultural level.

Solving the problems of education requires complex efforts not only of higher education but of society as a whole. The process of modern person training should be continuous and that's why there was a need for distance learning on the basis of modern information technology in the United States.

Thus, the American Higher Professional School forms its educational space, solving the same issues as all European countries:

- designing the required number of HEI in the country and specialists with higher education;
- the possibility of providing general higher education in general;
- the separation of the high school main task and its correct and timely updating etc.

The United States is characterized by effective higher education. The ability of US higher education system to meet the requirements of the time, to meet the needs of the economy and the wider population can be a good example for imitation in the context of reforming domestic higher education.

REFERENCES:

1. Bratko M.V. (2017). Systema osvity SShA: struktura, tradytsii upravlinnia, osoblyvosti vyshchoi osvity [US Education System: Structure, Traditions of Management of Higher Education]. *Educological discourse*, no. 3–4, pp. 252–268. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_3-4_22 (accessed 25 March 2019).
2. Dudka M.I. (2002). Vyshcha shkola Ukrainy: stratehiia upravlinnia i problemy reformuvannia [Higher School of Ukraine: Management Strategy and Problems of Reform]. Kharkiv: Osnova, pp. 71–80.
3. Kremen V.H. (ed.) (2004). Vyshcha osvita Ukrainy i Bolonskyi protses [Higher education of Ukraine and Bologna process]. Kyiv-Ternopil: Bohdan, pp. 143–153.
4. Malykhin O.V., Pavlenko I.H., Lavrentieva O.O., Matukova H.I. (2011). Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli [Methodology of teaching in high school]. Simferopol: Daifi, pp. 155–172.
5. Stoika O.Ya. (2017). Vyshcha osvita SShA ta Ukrainy: vidminni ta spilni rysy [Higher education in the USA and Ukraine: distinctive and common features]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*. vol. 1, no. 40, pp. 280–283.
6. Tarasova O.V. (2011). Vyshcha osvita v SShA: suchasnyi stan ta priorityety rozvytku [Higher education in the USA: current state and development priorities]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogy (electronic edition)*, no. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_9 (accessed 25 March 2019).
7. Shapran O.I. (ed.) (2018). Reformuvannia i modernizatsiia osvitnikh system krain svitu XXI stolittia [Reform and modernization of the world educational systems of the XXI century]. Pereiaslav-Khmelnyskiy: Dombrovska Ya. M., pp. 27–33.
8. Sharan R. (2011). Etapy rozvytku dystantsiinoi osvity u SShA [Stages of distance education development in the USA]. *Comparative Professional Pedagogy*, no. 2, pp. 34–42.
9. Delbanco A. (2012). *College: What It Was, Is, and Should Be*. Princeton, NJ: Princeton University.
10. Duderstadt J.J. (2000). *A University for the 21st Century*. MI: Univ. of Michigan, pp. 357–358.
11. Klein J. I., Rice C., Levy J. (2012). U.S. Education Reform and National Security. *Independent Task Force Report*, no. 68, pp. 103–104.
12. Ma J., Baum S. (2015). *Trends in Community Colleges: Enrollment, Prices, Student Debt, and Completion*. New York: The College Board, pp. 37–44.
13. Renner R. (2003). Higher Ed. Inc.: The rise of the For-Profit University. *The Journal of Higher Education*, vol. 1, no. 74, pp. 108–111.
14. Smith V. (1994). *New Dimensions for General Education. Higher Learning in America, 1980-2000*. Baltimore: John Hopkins Univ., pp. 124–188.
15. Spellings M. (2006). *A test of leadership: Charting the future of U.S. higher education*. Washington, D.C.: U.S. Dept. of Education. Available at: <https://www2.ed.gov/about/bdscomm/list/hiedfuture/reports/final-report.pdf> (accessed 25 March 2019).
16. Higher Education in US (2014) INSA (Independent Student Advisors). Available at: <http://yourinsa.com/ua/pro-nas/novini/252-vishcha-osvita-v-ssha> (accessed 25 March 2019).
17. *A Nation at Risk. The Imperative for Educational Reform* (1983). Washington, D.C. Available at: https://www.edreform.com/wp-content/uploads/2013/02/A_Nation_At_Risk_1983.pdf (accessed 25 March 2019).

MANAGEMENT IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: US EXPERIENCE

The purpose of the article is to review the main features of management of US higher education system, to describe the positive features of the American experience, and to justify their implementation in Ukrainian higher education institutions (HEI).

Methodology. The following methods, methodological techniques and tools were used in the process of research: making managerial decisions, analysis and synthesis, a system approach.

Results. The modern organization of the educational process at US high school provides an opportunity to conclude that the modernization of known forms and methods of education is an important and effective means of improving the quality of education and testifies to the desire of American HEIs to meet the time requirements. The experience of American scholars in the development, selection, and application of organizational forms and methods of active learning may be useful for Ukrainian higher education, especially with regard to the organization of independent students work, conducting interdisciplinary seminars. The experience of the best US HEIs suggests that the effectiveness of training increases with the use of such organization of training, the content of which is superimposed on the context of student's future professional activities and is presented in a game form.

In modern conditions, a graduate of HEI must have certain qualities of personality, in particular, be able to: adapt to life situations; independently acquire knowledge; think critically; process large volumes of information; be sociable; independently work on the development of its cultural level.

Solving the problems of education requires complex efforts not only of higher education but of society as a whole. The process of modern person training should be continuous and that's why there was a need for distance learning on the basis of modern information technology in the United States.

Practical implications. The American Higher Professional School forms its educational space, solving the same issues as all European countries: designing the required number of HEIs in the country and specialists with higher education; the possibility of providing general higher education in general; the separation of the high school main task, and its correct and timely updating etc.

The objective need to ensure the high quality of the preparation and development of students' abilities for creative activity caused significant changes in American high school didactics. As most American specialists point out, modern students vary considerably from their life experiences, learning goals, views on education and prospects for the future, but they are all united by distrust of traditional learning forms. In order to solve this problem (at least partially) a significant part of American HEIs include in curricula different courses for developing skills in creativity, which should be encouraged for domestic higher education institutions.

The United States is characterized by effective higher education. The ability of US higher education system to meet the requirements of the time, to meet the needs of the economy and the wider population can be a good example for imitation in the context of reforming domestic higher education.

Value/originality. In our work, we considered an issue of management of the US higher education system. The positive features of the American experience are described and their implementation in Ukrainian higher education institutions is justified. The following elements of the American higher education system are recommended for implementation in Ukraine:

- including in curricula different courses for developing skills in creativity;
- increasing the universities' autonomy;
- increase in the number of courses for free students choice;
- establishment of closer mutually beneficial contacts with university graduates;
- use of such organization of training, the content of which is superimposed on the context of student's future professional activities;
- development, selection, and application of organizational forms and methods of active learning.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

FORMATION OF THE COMPLEX OF ANTI-CRISIS MEASURES OF THE BUSINESS ENTITY

У статті сформовано узагальнену класифікацію антикризових заходів для суб'єктів господарювання, охарактеризовано їх зміст залежно від виділених класифікаційних ознак, а саме за обсягом фінансових ресурсів, сферою вжиття антикризових заходів, прийнятою концепцією санації, спрямованістю заходів. Запропоновано підхід до формування, розроблено комплекси антикризових заходів відповідно до класу кризи підприємства. Задля підвищення ефективності управлінських антикризових рішень запропоновано застосування методів експертного оцінювання (зокрема, методу аналізу ієрархій) для обґрунтування вибору антикризових заходів для суб'єкта господарювання. Проведено побудову ієрархічної моделі вибору антикризових заходів на прикладі ТОВ «Будмен», визначено альтернативи та критерії моделі. На основі виконаних розрахунків здійснено ранжування, обґрунтовано пріоритетність антикризових заходів для досліджуваного підприємства.

Ключові слова: криза, клас кризи, антикризові заходи, комплекс, метод аналізу ієрархій, прибутковість, платоспроможність, структура капіталу.

В статті сформована обобщенная классификация антикризисных мер для субъектов хозяйствования, охарактеризовано их содержание в зависимости от выделенных классификационных признаков, а именно по объему финансовых ресурсов, сфере принятия антикризисных мер, принятой концепции санации, направленности мер. Предложен подход к формированию, разработаны комплексы антикризисных мер в соответствии с классом кризиса предприятия. Для повышения эффективности управленческих антикризисных решений предложено применение методов экспертного оценивания (в частности, метода анализа иерархий) для обоснования выбора антикризисных мер для субъекта хозяйствования. Проведено построение иерархической модели выбора антикризисных мер на примере ООО «Будмен», определены альтернативы и критерии модели. На основе выполненных расчетов осуществлено ранжирование, обоснована приоритетность антикризисных мер для исследуемого предприятия.

Ключевые слова: кризис, класс кризиса, антикризисные меры, комплекс, метод анализа иерархий, прибыльность, платежеспособность, структура капитала.

УДК 005.334

Берест М.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The article generalized the classification of anti-crisis measures for economic entities. Modern economic conditions of functioning of Ukrainian enterprises create conditions for the development and deepening of crisis phenomena in their activities. The modern methodological basis of the anti-crisis financial management is represented by a sufficiently large number of literary sources, in which a significant number of diverse anti-crisis measures are allocated. The article generalizes and supplements their classification on the following grounds: by terms of financial resources used for carrying out the events, by the sphere of implementation of anti-crisis measures, in accordance with the adopted concept of rehabilitation, by the direction of activities. Their content is disclosed and characterized, depending on the selected classification features. In this work the formation approach is proposed and complexes of anti-crisis measures for enterprises are developed depending on the crisis class, which is diagnosed in the subject of economic activity. Four grading classes of crisis have been used: grade 1 – the risk of developing a crisis – enterprises with minor manifestations of crisis phenomena in their activities; grade 2 – light crisis – problem enterprises, in whose activities the presence of signs of a crisis is diagnosed; grade 3 – middle crisis – enterprises with the present risk of bankruptcy; grade 4 – Deep Crisis – financially untenable enterprises. In order to increase the effectiveness of the choice of managerial anti-crisis solutions, it is suggested to use expert appraisal methods (in particular, the hierarchy analysis method) to substantiate the choice of anti-crisis measures for a subject of management. The construction of a hierarchical model of the choice of anti-crisis measures on the example of LLC “Budmen” has been carried out, alternatives have been formed - variants of anti-crisis measures and criteria - parameters of financial condition of the enterprise. On the basis of performed calculations a ranking was made and the priority of anti-crisis measures for the investigated enterprise was substantiated.

Key words: crisis, crisis class, anti-crisis measures, complex, hierarchy analysis method, profitability, solvency, capital structure.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови функціонування українських підприємства, що відрізняються високим рівнем стохастичності та нестабільності, створюють умови для розвитку та поглиблення кризових явищ у їх діяльності. Так, частка збиткових підприємств у їх загальній кількості залишається досить високою, а саме 29,8% за 9 місяців 2018 р., що на 2,2% більше, ніж у 2017 р. [1]. Сукупний обсяг збитків суб'єктів господарювання в економіці за 9 місяців 2018 р. склав 152 385,2 млн. грн., при цьому кількість справ про банкрутство, що перебували у про-

вадженні, зростає з 29 061 у 2017 р. до 42 561 у 2018 р. [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики впровадження антикризового фінансового управління та формування ефективних антикризових заходів на підприємствах присвячені публікації українських та закордонних вчених. Зокрема, А.А. Олешко [3] розглядав механізм антикризового управління фінансовими корпораціями, О.Ю. Шилова [4] надала змістовну характеристику антикризової програми суб'єкта господарювання, І.К. Пішенін [5] акцентував увагу

на особливостях антикризового управління транспортним комплексом, О.О. Терещенко [6] розглядав теоретичні засади та класифікаційні аспекти санаційних заходів суб'єктів господарювання. Однак ми вважаємо, що подальшого дослідження потребують підходи до обґрунтованого вибору антикризових заходів на підприємстві залежно від класу кризи та інших ключових характеристик його діяльності, а також можливість та доцільність застосування економіко-математичного інструментарію в процесі такого вибору.

Постановка завдання. Метою статті є формування підходів до розроблення комплексу антикризових заходів на підприємстві відповідно до класу кризи, а також обґрунтованого вибору антикризових заходів із застосуванням економіко-математичних методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна методична база антикризового фінансового управління представлена досить великою кількістю літературних джерел, в яких виділяється значна кількість різноманітних та різнопланових антикризових заходів. Однак слід зазначити, що їх перелік може істотно різнитися залежно від виду та спрямованості антикризового фінансового управління, глибини прояву кризи на підприємстві та інших факторів. У зв'язку з цим доцільними є аналіз джерел, узагальнення та класифікація антикризових заходів у діяльності суб'єктів господарювання.

Так, О.О. Терещенко [6] пропонує класифікувати антикризові заходи перш за все залежно від обсягу фінансових ресурсів, що використовуються для їх вжиття. У зв'язку з цим пропонується вжиття двох типів заходів:

1) заходи без залучення додаткових фінансових ресурсів; в процесі їх вжиття використовуються фінансові ресурси, що наявні у підприємства, при цьому новий фінансовий капітал не залучається; до них можна віднести такі заходи, як зменшення зареєстрованого капіталу підприємства, конверсія зобов'язань у власність, пролонгація строків сплати заборгованості, добровільне зменшення заборгованості та самофінансування;

2) заходи, що передбачають залучення додаткових фінансових ресурсів; вони спрямовані на використання нового фінансового капіталу, що залучається як за рахунок внутрішніх, так і за рахунок зовнішніх джерел.

Так, альтернативна санація – це вид санації, коли акціонер на добровільних засадах може зробити вибір між деномінацією чи консолідацією, з одного боку, та безповоротною фінансовою допомогою підприємству, з іншого боку. Також до подібних заходів можна віднести двоступінчасту санацію, безповоротну фінансову допомогу власників та/або персоналу, емісію конвертованих облигацій та надання санаційних кредитів.

Надання санаційних кредитів дає можливість підприємству залучити ліквідні засоби. Проте при цьому погіршується структура капіталу, знижується рівень фінансової незалежності підприємства через зростання частки позичкових коштів.

Досить часто в літературних джерелах [6] антикризові заходи пропонується класифікувати за сферою їх реалізації. У зв'язку з цим виділяють:

– організаційно-правові, тобто заходи, спрямовані на оптимізацію організаційної структури підприємства та відносин засновників, підвищення якості та ефективності управління ним тощо;

– фінансові, тобто заходи фінансово-економічного характеру, які відображають фінансові стосунки, що виникають в процесі мобілізації та використання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансових ресурсів; як правило, вони спрямовані на покриття поточних збитків, відновлення ліквідності та платоспроможності підприємства, оптимізацію структури заборгованості, поліпшення структури витрат і формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для вжиття санаційних заходів виробничо-технічного характеру;

– соціальні, тобто заходи, пов'язані із забезпеченням соціального захисту працівників підприємства, які можуть включати створення та фінансування системи перепідготовки кадрів, пошук та пропозицію альтернативних робочих місць, виплату додаткової грошової допомоги тощо;

– виробничо-технічні, тобто заходи, пов'язані з підвищенням ефективності використання виробничих фондів, поліпшенням якості продукції та зниженням її собівартості, а також такі, що сприяють мобілізації внутрішніх фінансових резервів у сфері виробництва.

Автором [7] пропонується класифікація заходів залежно від масштабів кризового стану та прийнятої концепції санації.

1) Заходи, спрямовані на реорганізацію підприємства, в результаті вжиття яких, як правило, змінюється правовий статус юридичної особи. За формальними ознаками розглядають три види реорганізації:

– реорганізація, спрямована на укрупнення підприємства;

– реорганізація, спрямована на подрібнення підприємства;

– реорганізація без змін розмірів підприємства (перетворення) [8].

2) Заходи, спрямовані на рефінансування боргу підприємства. До них пропонується віднести такі, що дають можливість підприємству-боржнику отримати відстрочку щодо погашення своїх зобов'язань або отримати зовнішню допомогу щодо їх своєчасного виконання. Це може бути державне пільгове кредитування, цільовий банківський кредит, списання санатором-кредитором

частини боргу, переведення боргу на іншу юридичну особу тощо.

Додатково до вищенаведених класифікаційних ознак в дослідженні пропонується залежно від сфери фінансової діяльності підприємства, в якій діагностуються прояви кризових явищ, виділити заходи, спрямовані на зростання рентабельності, підвищення ліквідності, платоспроможності, підтримку достатнього рівня фінансових показників, а також запобігання банкрутства підприємства. Розглянемо більш детально їх зміст.

Оскільки збільшення показників рентабельності підприємства значною мірою залежить від зростання чистого прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків, для підвищення рентабельності підприємства доцільною уявляється оптимізація структури витрат або зростання чистого прибутку. Це можна зробити шляхом таких методів, як зростання обсягів виробництва та реалізації товарів, робіт, послуг; підвищення продуктивності праці персоналу підприємства; зниження витрат на виробництво (реалізацію) продукції, тобто собівартості, оптимізація структури інших витрат; підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства; оптимізація цінової політики підприємства.

Далі розглянемо заходи щодо підвищення платоспроможності та ліквідності підприємств, до яких, на нашу думку, варто віднести підвищення ефективності управління активами та пасивами підприємства; стимулювання збільшення частки оборотних активів у структурі балансу суб'єктів підприємництва; реструктуризацію проблемної заборгованості (проведення факторингових та форфейтингових операцій); оптимізацію структури розміщення оборотного капіталу.

Заходи, спрямовані на підтримку достатнього рівня фінансових показників, можуть мати комплексний характер та повинні бути націлені на загальну підтримку стійкого фінансового стану підприємства. Водночас для суб'єктів господарювання, що перебувають у стані глибокої кризи, доцільним буде вжиття заходів, спрямованих на запобігання банкрутству.

Таким чином, узагальнену класифікаційну схему антикризових заходів можна представити у вигляді рис. 1.

Додатково до поданої класифікації пропонується сформулювати комплекси антикризових заходів для підприємств залежно від класу кризи, що діагностований в діяльності суб'єкта господарювання.

В роботі пропонується використання такої градації класів кризи:

1) наявність ризику розвитку кризи (підприємства, що мають незначні прояви кризових явищ у своїй діяльності);

2) легка криза (проблемні підприємства, в діяльності яких діагностовано наявність ознак кризи);

3) середня криза (підприємства з наявним ризиком банкрутства);

4) глибока криза (фінансово неспроможні підприємства).

Розглянемо пропоновані комплекси антикризових заходів залежно від класу кризи (табл. 1). Так, оскільки перший клас «Наявність ризику розвитку кризи» характеризується ще достатнім рівнем фінансових показників, підприємства, що потрапляють до нього, не потребують санації, а комплекс антикризових заходів для них зводиться до превентивних. Оскільки антикризові санаційні заходи мають широкий спектр спрямованості та можливих завдань, а також пов'язані з фінансовими можливостями підприємства, зумовленими глибиною розвитку кризових явищ, пропонується розмежування антикризових санаційних заходів на зовнішні та внутрішні. Внутрішня санація підприємства може бути здійснена за рахунок власних можливостей підприємства або з можливою участю його кредиторів, зовнішня ж передбачає більш радикальні методи, наприклад реорганізацію підприємства або продаж його як цілісного майнового комплексу. Таким чином, для підприємств, які перебувають у класі «Легка криза» або «Середня криза», більш доцільним уявляється вжиття внутрішніх антикризових заходів, а для тих, що перебувають у класі «Глибока криза», – проведення більш глибоких перетворень та залучення зовнішніх суб'єктів, що загалом обумовлює зміст заходів, вжиття яких пропонується до складу відповідних комплексів.

Для вибору оптимального варіанта антикризових заходів для конкретного аналізованого підприємства ефективним є використання методів експертного оцінювання, зокрема в роботі пропонується застосування методу аналізу ієрархій. Основна мета цього методу полягає в прийнятті рішень за допомогою ієрархічної композиції завдання та рейтингування альтернативних рішень.

Сутність методу полягає у визначенні власного вектору з найбільшим власним значенням на основі попарного порівняння досліджуваних показників [9]. Метод аналізу ієрархій – це математична процедура для ієрархічного зображення елементів задля визначення сутності будь-якої проблеми. Метод полягає в декомпозиції проблеми на простіші складові частини, а також в обробленні суджень особи чи осіб, котрі приймають рішення на підставі парних порівнянь пріоритетів (критеріїв) доцільності. Це дає змогу оцінити рівень взаємодії елементів ієрархії [10].

Дослідження проводиться на базі даних фінансової звітності ТОВ «Будмен». Попере-

Рис. 1. Класифікація антикризових заходів на підприємстві

дньо проведений фінансовий аналіз діяльності підприємства показав, що кризові явища присутні у сферах прибутковості, платоспроможності та структури капіталу, тому для підприємства можна діагностувати клас кризи «Середня криза». У зв'язку з цим альтернативами антикризових заходів відповідно до особливостей діяльності підприємства експертами серед заходів, запропонованих вище для класу «Середня криза», вибрано такі:

- оптимізація грошових потоків (A1), що допоможе забезпечити збалансованість обсягів грошових потоків, синхронність формування грошових

потоків у часі, зростання чистого грошового потоку підприємства;

- оптимізація структури витрат (A2), що допоможе підвищити ефективність виробничо-господарської діяльності, здобути конкурентну перевагу, підвищити прибутковість підприємства;

- оптимізація політики ціноутворення (A3), що допоможе забезпечити зростання чистого доходу підприємства;

- пошук та мобілізація резервів економії (A4), що приведе до отримання швидкого результату у вигляді приросту надходжень грошових коштів.

Таблиця 1

Комплекси антикризових заходів відповідно до класу кризи

Клас кризи	Класифікаційна ознака заходів	Характеристика заходів	Зміст заходів
Наявність ризику розвитку кризи	Обсяг фінансових ресурсів, що використовуються для вжиття заходів	Заходи без залучення додаткових фінансових ресурсів	Заходи, вжиття яких відбувається за рахунок самофінансування підприємства.
	За сферою реалізації	Виробничо-технічні	Модернізація виробництва, оптимізація виробничого циклу, оптимізація структури персоналу.
		Фінансові	Реструктуризація фінансових активів, оптимізація структури витрат, оптимізація грошових потоків.
	За спрямованістю заходів	Підтримка достатнього рівня фінансових показників	Заходи, спрямовані на підтримку фінансового стану та запобігання розвитку кризових явищ.
Легка криза	Обсяг фінансових ресурсів, що використовуються для вжиття заходів	Без залучення додаткових фінансових ресурсів	Пролонгація строків сплати заборгованості, самофінансування.
		Із залученням додаткових фінансових ресурсів	Залучення додаткових позик, емісія облігацій.
	За сферою реалізації	Виробничо-технічні	Модернізація виробництва, оптимізація виробничого циклу, оптимізація структури персоналу.
		Фінансові	Оптимізація структури фінансових результатів, оптимізація грошових потоків, оптимізація структури витрат.
	За масштабом кризового стану та концепцією санації	Спрямовані на рефінансування боргу	Цільовий банківський кредит, державне пільгове кредитування (для державних підприємств).
За спрямованістю заходів	Спрямовані на підвищення рентабельності	Оптимізація структури витрат, зниження собівартості продукції, оптимізація політики ціноутворення.	
Середня криза	Обсяг фінансових ресурсів, що використовуються для вжиття заходів	Без залучення додаткових фінансових ресурсів	Конверсія зобов'язань у власність.
		Із залученням додаткових фінансових ресурсів	Альтернативна санація, емісія облігацій.
	За сферою реалізації	Виробничо-технічні	Реструктуризація активів, оптимізація структури персоналу, пошук та мобілізація резервів економії.
		Фінансові	Оптимізація структури витрат, оптимізація політики ціноутворення.
		Організаційно-правові	Заходи, пов'язані з підвищенням якості та ефективності управління.
	За масштабом кризового стану та концепцією санації	Спрямовані на рефінансування боргу підприємства	Списання частини заборгованості, відстрочка погашення облігацій підприємства, державна гарантія боргу (для державних установ).
За спрямованістю заходів	Спрямовані на підвищення ліквідності підприємства	Рефінансування дебіторської заборгованості, оптимізація грошових потоків, оптимізація структури капіталу.	
Глибока криза	Обсяг фінансових ресурсів, що використовуються для вжиття заходів	Із залученням додаткових фінансових ресурсів	Двоступінчаста санація, безповоротна фінансова допомога власників та персоналу.
		За сферою реалізації	Виробничо-технічні
	Фінансові		Підписання мирових угод із кредиторами.
	Організаційно-правові		Заходи, пов'язані зі зміною організаційної структури підприємства.
	Соціальні		Заходи, пов'язані із забезпеченням соціального захисту працівників.
	За масштабом кризового стану та концепцією санації	Спрямовані на рефінансування боргу підприємства	Переведення боргу на іншу юридичну особу.
Спрямовані на реорганізацію підприємства		Заходи, пов'язані зі зміною організаційної структури підприємства.	
За спрямованістю заходів	Спрямовані на запобігання банкрутства підприємства	Зміна організаційно-правової форми задля досягнення ефекту синергізму, перехід на режим жорсткої економії ресурсів.	

Відповідно, як критерії, за якими відбувається вибір альтернатив, тобто антикризових заходів, пропонуються використовувати прибутковість (K1), платоспроможність (K2), структуру капіталу (K3), тобто суттєво важливі параметри фінансового стану підприємства.

Ієрархічна модель вибору антикризових заходів підприємства зображена на рис. 2.

Визначення пріоритетності критеріїв під час вибору альтернативи здійснюється за формулами (1; 2):

$$w_i = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n a_{ij}} ; \quad (1)$$

$$w_{норм} = w_i / \sum_{i=1}^n w_i , \quad (2)$$

де W – компонента власного вектору матриці (середнє значення оцінок пріоритетності); $W_{норм}$ – нормований вектор матриці попарних порівнянь (вектор пріоритетів); a_{ij} – значення елементів матриці.

Матриця попарних порівнянь суджень щодо визначення пріоритетності критеріїв під час вибору сценарію досягнення мети представлена в табл. 2.

Таким чином, за результатами оцінювання експерти визначили критерій «прибутковість» (K1) як найбільш вагомий.

Наступним етапом є визначення пріоритетів альтернатив за кожним критерієм (табл. 3).

Отже, за критерієм K1 «Прибутковість» найбільш пріоритетною є альтернатива «Оптимізація структури витрат» (A2), за критерієм K2 – альтернатива «Пошук та мобілізація резервів економії» (A4), за критерієм K3 – альтернатива «Оптимізація грошових потоків» (A1).

Побудуємо узагальнюючу матрицю пріоритетності альтернатив (табл. 4). Отже, застосування методу аналізу ієрархій дає підстави для висновку, що ТОВ «Будмен» для формування антикризових заходів слід перш за все вибрати альтернативу «Оптимізація структури витрат», яка має пріоритетність 48%, друге місце за рівнем пріоритетності посідає альтернатива «Пошук та мобілізація резервів економії», яка складає 25%.

Отримані результати допоможуть підприємству сформувати ефективну сукупність антикризових заходів.

Висновки з проведеного дослідження. Сформовані в роботі підходи мають теоретичну та практичну значущість та можуть бути використані для розроблення комплексу антикризових заходів на підприємстві, що дасть змогу підвищити якість рішень у сфері антикризового фінансового управління підприємством. Використання методу аналізу ієрархій забезпечує підвищення об'єктивності формування сукупності заходів, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання зі стану кризи.

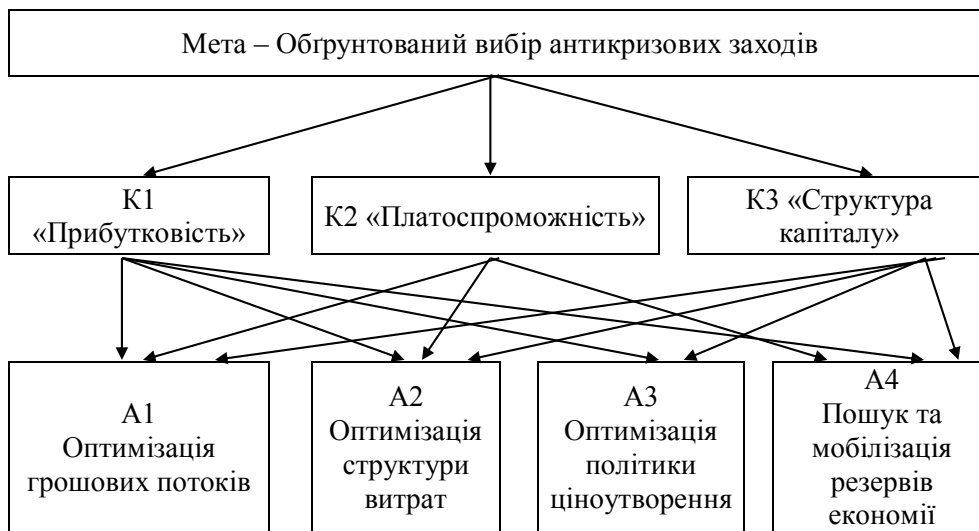

Рис. 2. Ієрархічна модель вибору антикризових заходів на підприємстві

Таблиця 2

Матриця парних порівнянь важливості критеріїв під час вибору сценарію досягнення мети

Показник	K1	K2	K3	W – вектор пріоритетів	W1 – нормований вектор пріоритетів
K1	1	3	7	2,76	0,65
K2	1/3	1	5	1,19	0,28
K3	1/7	1/5	1	0,31	0,07
Σ	1,48	4,20	13,00	4,25	1,00

Таблиця 3

Визначення пріоритетів альтернатив за критеріями

K1 (прибутковість)	Оптимізація структури витрат	Оптимізація політики ціноутворення	Пошук та мобілізація резервів економії	Оптимізація грошових потоків	W – вектор пріоритетів	W1 – нормований вектор пріоритетів
Оптимізація структури витрат	1	3	5	9	3,41	0,59
Оптимізація політики ціноутворення	1/3	1	2	5	1,35	0,23
Пошук та мобілізація резервів економії	1/5	1/2	1	3	0,74	0,13
Оптимізація грошових потоків	1/9	1/5	1/3	1	0,29	0,05
Σ	1,64	4,70	8,33	18,00	5,79	1,00
K2 (платоспроможність)	Пошук та мобілізація резервів економії	Оптимізація структури витрат	Оптимізація політики ціноутворення	Оптимізація грошових потоків	W – вектор пріоритетів	W1 – нормований вектор пріоритетів
Пошук та мобілізація резервів економії	1	3	5	7	3,20	0,56
Оптимізація структури витрат	1/3	1	6	3	1,57	0,28
Оптимізація політики ціноутворення	1/5	1/6	1	2	0,51	0,09
Оптимізація грошових потоків	1/7	1/3	1/2	1	0,39	0,07
Σ	1,68	4,50	12,50	13,00	5,67	1,00
K3 (структура капіталу)	Оптимізація грошових потоків	Оптимізація структури витрат	Пошук та мобілізація резервів економії	Оптимізація політики ціноутворення	W – вектор пріоритетів	W1 – нормований вектор пріоритетів
Оптимізація грошових потоків	1	2	5	9	3,08	0,53
Оптимізація структури витрат	1/2	1	3	7	1,80	0,31
Пошук та мобілізація резервів економії	1/5	1/3	1	3	0,67	0,11
Оптимізація політики ціноутворення	1/9	1/7	1/3	1	0,27	0,05
Σ	1,81	3,48	9,33	20,00	5,82	1,00

Таблиця 4

Узагальнююча матриця пріоритетності альтернатив

Антикризові заходи	K1	K2	K3	Пріоритетність альтернатив, %
	0,65	0,28	0,07	
Оптимізація структури витрат	0,59	0,28	0,31	48
Оптимізація політики ціноутворення	0,23	0,09	0,05	18
Пошук та мобілізація резервів економії	0,13	0,56	0,11	25
Оптимізація грошових потоків	0,05	0,07	0,53	9

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 28.03.2019).

2. Судова влада України : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2018 (дата звернення: 28.03.2019).

3. Олешко А.А. Механізм антикризового управління фінансовими корпораціями. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/12.pdf (дата звернення: 28.03.2019).

4. Шилова О.Ю. Розроблення антикризової програми підприємства в умовах інноваційного шляху

розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 173–180.

5. Пішенін І.К. Особливості антикризового управління транспортним комплексом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 7. Ч. 3. С. 8–11.

6. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.

7. Бланк І.А. Антикризисное финансовое управление предприятием. Киев : Эльга ; Ника-Центр, 2006. 672 с.

8. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с.

9. Карманов В.Г. Моделирование в исследовании операций. Москва : Твема, 2006. 218 с.

10. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем / пер. с англ. Москва : Радио и связь, 1991. 224 с.

REFERENCES:

1. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Ukraine State Statistics Service]*. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (assessed: 28 March 2019).

2. *Sudova vlada Ukrainy [Ukraine Judiciary]*. Available at: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2018 (assessed: 28 March 2019).

3. Oleshko A.A. (2018). Mekhanizm antykrizovoho upravlinnya finansovymy korporatsiyamy [Mechanism of crisis management by financial corporations]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], (electronic journal),

no. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/12.pdf (assessed: 28 March 2019).

4. Shylova O.Yu. (2013). Rozroblennya antykrizovoyi prohramy pidpryyemstva v umovakh innovatsiyonoho shlyakhu rozvytku [The formation of anti-crisis program of the enterprise in terms of innovative development]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, no. 4, pp. 173–180 (in Ukrainian).

5. Pishenin I.K. (2016). Osoblyvosti antykrizovoho upravlinnya transportnym kompleksom [Features of the crisis management of the transport complex]. *Naukovyy visnyk Uzhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"*, vol. 3, no. 7, pp. 8–11 (in Ukrainian).

6. Tereshchenko O.O. (2006). *Upravlinnya finansovoyu sanatsiyeyu pidpryyemstv : pidruchnyk* [Financial Recovery Management of Enterprises: Textbook]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).

7. Blank I.A. (2006). *Antikrizisnoye finansovoye upravleniye predpriyatiyem* [Anti-crisis financial management of an enterprise]. Kyiv : Elga ; Nika-Tsentr (in Russian).

8. Tereshchenko O.O. (2003). *Finansova diyal'nist' sub'yektiv hospodaryuvannya : navch. posibnyk*. [Financial activity of economic entities : teaching manual]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).

9. Karmanov V.G. (2006). *Modelirovaniye v issledovanii operatsiy* [Modeling in operations research]. Moscow : Tvema (in Russian).

10. Saati T., Kerns K. (1991). *Analiticheskoye planirovaniye. Organizatsiya sistem*. [Analytical planning. Organization of systems.]. Moscow : Radio i svyaz' (in Russian).

Berest Maryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FORMATION OF THE COMPLEX OF ANTI-CRISIS MEASURES OF THE BUSINESS ENTITY

The purpose of the article. Modern economic conditions of functioning of Ukrainian enterprises, characterized by high levels of stochasticity and instability, create conditions for the development and deepening of crisis phenomena in their activities. A significant proportion of Ukrainian enterprises are loss-making, and the number of cases of bankruptcy of enterprises in Ukraine is increasing. The problem of the introduction of anti-crisis financial management is actively considered by Ukrainian scientists, but in-depth research needs approaches to a reasonable choice of anti-crisis measures at the enterprise, depending on the class of crisis and other key characteristics of its activities. The purpose of the study is to formulate approaches to the development of a complex of anti-crisis measures in the enterprise in accordance with the class of the crisis, as well as to a reasonable choice of anti-crisis measures with the use of economic and mathematical methods.

Methodology. The work proposes the use of one of the methods of expert evaluation – the method of analysis of hierarchies. In addition, methods of analysis and processing of literary sources, classification and structural-logical generalization are used.

Results. In the article the classification of anti-crisis measures is carried out on the following grounds:

- 1) depending on the amount of financial resources used for their implementation. It is proposed to use two types of measures: measures without additional financial resources and measures involving the attraction of additional financial resources;
- 2) depending on the scope of the activities: organizational, legal, financial, social and industrial-technical;
- 3) depending on the scale of the crisis situation and the adopted reorganization concept: measures aimed at reorganizing the enterprise and measures aimed at refinancing the enterprise debt;
- 4) depending on the sphere of financial activity of the enterprise, in which the manifestations of crisis phenomena are diagnosed: the measures aimed to increase the profitability, liquidity, solvency, to support the sufficient level of financial indicators and to prevent the bankruptcy of the enterprise.

The article proposes to form complexes of anti-crisis measures for enterprises depending on the crisis class, which is diagnosed. It was established that the complex of anti-crisis measures was reduced to preventive ones for enterprises that fell into the first class. For companies that are in the “Light Crisis” or “Average Crisis” class, it is more appropriate to use anti-crisis measures at the expense of the company’s own capabilities or with the possible participation of its creditors. For those in the “Deep Crisis” class, the involvement of external actors and more radical methods, such as the reorganization of an enterprise or the sale of it as a holistic property complex, has been proposed. In this connection, complexes of anti-crisis measures were developed in accordance with the crisis class.

In order to choose the optimal variant of anti-crisis measures for a particular enterprise, the application of the hierarchy analysis method is proposed. The research was conducted on the basis of financial statements of Budmen LLC. In the work the hierarchical model of the choice of anti-crisis measures of the enterprise was constructed, in accordance with the class of the crisis of the enterprise, a list of alternatives – variants of anti-crisis measures and criteria – parameters of the financial condition of the enterprise was generated. Matrixes of pairwise comparisons have been constructed, rankings have been carried out on the basis of conducting calculations and the priority of anti-crisis measures for the investigated enterprise has been grounded.

Practical implications. The approaches formed in the work have practical significance and can be used for a reasoned choice of anti-crisis measures at the enterprise, which will allow improving the quality of decisions in the field of anti-crisis financial management of the enterprise.

Value/originality. The article proposes the use of the hierarchy analysis method, which will increase the objectivity of the choice of measures aimed at eliminating the subject of economic activity from the state of the crisis.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПТАХІВНИЧОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА КЛАСТЕРНИХ ЗАСАДАХ

INCREASING THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF THE POULTRY PRODUCTION SUBCOMPLEX OF THE KHERSON REGION ON A CLUSTER BASIS

УДК 338.43:636.5 (477.72)

Боліла С.Ю.

к.с.-г.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
організації
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний
університет»

Осадчук І.В.

к.с.-г.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
організації
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний
університет»

У статті підкреслено, що вітчизняне птахівництво є одним з найбільш економічно привабливих та конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці та яєць. Зазначено, що галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку аграрного сектору економіки. Наголошено на тому, що їх реалізація повністю буде залежати від зваженої та ефективної взаємодії виробників, що здебільшого представлені потужними агрохолдингами, та держави в особі органів влади та аграрної науки, яка має надалі створювати сприятливі умови та надавати підтримку для розвитку птахівництва. Підкреслено важливість вивчення питань раціональної організації виробництва в галузі птахівництва на кластерних засадах з використанням передових інноваційних технологій. Описано можливості розвитку птахівничого кластеру на рівні регіону для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників продукції галузі птахівництва та досягнення збалансованості розвитку аграрного сектору й сільських територій.

Ключові слова: аграрний сектор, птахівництво, кластер, птахівничий кластер, регіональний розвиток.

В статті підкреснуто, що отечественное птицеводство является одним из наи-

более экономически привлекательных и конкурентоспособных видов агробизнеса, о чем свидетельствует стойкая динамика роста производства мяса птицы и яиц. Указано, что отрасль также имеет значительный экспортный потенциал и перспективы его наращивания, что является одной из стратегических целей повышения эффективности развития аграрного сектора экономики. Сделан акцент на том, что их реализация полностью будет зависеть от продуманного и эффективного взаимодействия производителей, которые по большей части представлены мощными агрохолдингами, и государства в лице органов власти и аграрной науки, которое должно в дальнейшем создавать благоприятные условия и оказывать поддержку для развития птицеводства. Подчеркнута важность изучения вопросов рациональной организации производства в отрасли птицеводства на кластерных принципах с использованием передовых инновационных технологий. Описаны возможности развития птицеводческого кластера на уровне региона для повышения конкурентоспособности отечественных производителей продукции отрасли птицеводства и достижения сбалансированности развития аграрного сектора и сельских территорий.

Ключевые слова: аграрный сектор, птицеводство, кластер, птицеводческий кластер, региональное развитие.

The article emphasizes that domestic poultry farming is one of the most economically attractive and competitive types of agribusiness, as evidenced by the steady dynamics of the growth of poultry and egg production. It is noted that the industry also has significant export potential and prospects for its development, which is one of the strategic goals of improving the efficiency of development of the agrarian sector. It is stressed that their realization will depend entirely on the balanced and effective interaction of producers, mostly represented by powerful agro holdings, and the state represented by the authorities and agrarian science, which should continue to create favorable conditions and support for the development of poultry farming. The importance of studying issues of rational organization of production in the field of poultry farming on a cluster basis with the use of advanced innovative technologies is emphasized. The possibilities of development of a poultry production cluster at the regional level for improving the competitiveness of domestic producers of poultry industry products and achieving a balanced development of the agrarian sector and rural areas are described. The stages of the creation of the poultry production cluster are outlined, their essence is described, the list of participants of the cluster is defined, and their functions and tasks are revealed. It is noted that the expected results of such an association can be the development and increase of competitiveness of poultry industry enterprises; updating of fixed assets by modernizing the existing material base and purchasing new equipment; improving the quality of raw materials, establishing relations with suppliers; introduction of innovations and marketing system improvement into production; increase in export supplies. The necessity is emphasized to include the SHEI "Kherson State Agricultural University" in the structure of the poultry farming agro-industrial cluster as an active participant, which will become a kind of scientific innovation center with a powerful scientific potential, will promote the development of innovation activity in the field of poultry farming and, consequently, increase the efficiency of its functioning.

Key words: agrarian sector, poultry farming, cluster, poultry production cluster, regional development.

Постановка проблеми. В умовах світової економічної кризи вирішальне значення має питання забезпечення продовольчої безпеки, отже, стабільної роботи агропромислового комплексу країни. Для регіонального аграрного сектору важливим є визначення пріоритетних галузей, розвиток яких впливає на зростання економіки. Однією з таких галузей є птахівництво, що посідає значне місце в аграрному секторі, оскільки забезпечує

населення життєво необхідними продуктами харчування, багато з яких є стратегічними в потенціалі регіону. Унікальні властивості яєць, м'яса птиці та продуктів його переробки зумовлюють необхідність безперервного забезпечення ними споживачів, що вимагає ефективного функціонування птахівничого підкомплексу. Птахівництво має розвиватись на індустріальній основі. Відповідно до цього важливим є вивчення питань раціональної

організації виробництва в галузі птахівництва на ринкових засадах та опрацювання наявних методичних підходів до раціональної організації агропромислового виробництва з використанням передових інноваційних технологій. Дослідження виробничої структури птахівничого підкомплексу дає змогу розробити комплекс заходів щодо ефективної структури взаємодії всіх його структурних ланок, створення конкурентоспроможних інтегрованих формувань ринкового типу. Актуальність цієї проблеми зумовлена потребою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників продукції галузі птахівництва та досягнення збалансованості розвитку аграрного сектору й сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним з методів, у рамках якого можна узгодити питання досягнення конкурентоспроможності під час забезпечення збалансованості територіального розвитку, є метод формування територіальних агропромислових кластерів, у межах яких відбувається поєднання виробничих процесів з науково-інноваційною діяльністю, які зарекомендували себе як активні «точки зростання» економіки [1, с. 164].

У світовій практиці кластери розглядаються як одна з ефективних форм організації взаємодії підприємств різних галузей, об'єднань, наукових установ задля підвищення конкурентоспроможності продукції, підприємств та регіонів. Такий підхід є не тільки засобом досягнення поставлених цілей, які пов'язані зі структурними змінами, підвищенням конкурентоздатності, посиленням інноваційної спрямованості, але й потужним інструментом стимулювання регіонального розвитку, що, зрештою, може мати мультиплікаційний ефект у збільшенні зайнятості, заробітної плати, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищенні стійкості та конкурентоздатності регіональної економіки [2–4].

Питання кластерного механізму, визначення терміна «кластер», ефективної дії кластерів розглянуті в роботах Т. Андерсена, М.П. Войнаренка, Л.С. Маркова, М.Є. Портера, І.В. Піліпенка, С.В. Соколенка та інших вчених. Проте складні питання потребують подальшого розвитку, такі як підвищення конкурентоспроможності аграрних галузей через розвиток конкурентних ринків, підвищення інноваційної активності, прискорений розвиток малого та середнього бізнесу, активізація взаємодії держави, бізнесу та науки.

Кластер у загальноекономічному сенсі є групою географічно взаємозалежних компаній-виробників, інфраструктури, науково-дослідних центрів, ВНЗ та інших організацій, які доповнюють один одного під час досягнення конкретного господарського ефекту й посилюють конкурентні переваги [5, с. 30; 6]. На відміну від звичайних форм коо-

пераційно-господарчих взаємодій малого, середнього та великого бізнесу, кластерні системи характеризуються такими особливостями, як наявність великого підприємства-лідера, що визначає довгострокову господарську, інноваційну та іншу стратегію всієї системи; територіальна локалізація основної маси господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи; стійкість господарських зв'язків господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи; довгострокова координація взаємодії учасників системи в рамках її виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління контролю якості [7; 8]. Таке комплексне формування успішно конкурує на ринку, скорочуючи трансакційні витрати [9, с. 182]. На основі вивчення світового досвіду можна зробити висновок про те, що формування кластерів приводить до значного підвищення конкурентоздатності регіональної економіки. Це відбувається в результаті дії зниження трансакційних витрат, можливості забезпечити конкурентні переваги, потенціалу взаємовигідних ділових довгострокових відносин, виграшу як результату синергетичного ефекту, що ґрунтується на теорії виробничого та фінансового менеджменту, а також більш раціонального використання всіх ресурсів [10, с. 72].

Постановка завдання. На жаль, формування агропромислових кластерів у Херсонській області, як і в більшості інших регіонів України, проходить досить пасивно, незважаючи на успішний світовий досвід. Потрібно цілеспрямовано формувати не лише територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації галузей агропромислового виробництва, але й на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення гідних умов життєдіяльності сільських жителів та формування привабливого обличчя українського села.

Метою статті є опис можливостей розвитку птахівничого кластеру на рівні регіону для підвищення ефективності функціонування птахівництва, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників та досягнення збалансованості розвитку аграрного сектору й сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінку можливостей розвитку птахівничого кластеру на рівні регіону слід проводити послідовно. Спочатку потрібно визначити привабливість кластеру. Для цього необхідно враховувати напрями господарської діяльності, що є найбільш характерними для певного регіону. За допомогою SWOT-аналізу слід оцінити внутрішні та зовнішні можливості розвитку агропромислового кластеру, зробити висновки щодо ступеня пріоритетності галузі для регіону з позицій базовості для регіону.

Далі створюється координаційний центр, залучаються зацікавлені особи, організації та інсти-

тути, що здатні забезпечити функціонування кластеру на рівні регіону/області, опрацьовується та затверджується регіональна стратегія розвитку кластерів. Пріоритет щодо ініціації створення кластеру зазвичай належить органам місцевої влади, які зацікавлені у стратегічному розвитку регіону, отриманні високого рівня конкурентоспроможності продукції та збільшенні її експортного потенціалу. Таким координатором може виступити Департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації. Його функціями є об'єднання та координація зусиль учасників кластеру з виробництва продукції птахівництва, її переробки, торгівлі, послуг тощо; формування єдиної стратегії інвестування, постачання, виробництва та збуту продукції; планування роботи кластеру загалом. Центр управління кластеру визначає також основні завдання птахівничого кластеру сьогодні, якими є створення сприятливих умов для підвищення ефективності птахівництва; забезпечення населення високоякісними продуктами харчування; закріплення позицій на внутрішньому ринку; вихід на зовнішній ринок. До обов'язків координатора можна віднести, наприклад, такі обов'язки регулювання, як вивчення та аналіз потреб кластерів у створенні нових видів продукції та послуг і створення на його базі нових інформаційних продуктів в галузі технічного регулювання; збір та аналіз даних про наявні бар'єри в торгівлі, які заважають виходу продукції (послуги) кластеру на іноземні ринки; проведення регіональних конкурсів, виставок та ярмарок щодо просування на внутрішньому ринку продукції та послуг заново створених кластерів; надання консультацій кластером з менеджменту якості, екологічного менеджменту, забезпеченню безпеки виробленої продукції (послуги).

Основними завданнями центру управління також є методичне забезпечення та узагальнення досвіду створення та функціонування птахівничих кластерів регіонального та міжрегіонального рівня; сприяння в залученні інвестиційної підтримки для організації та функціонування кластеру, що виробляє птахівничу продукцію; використання механізмів лобювання задля реалізації посередницької функції між громадянами, інститутами громадянського суспільства, суб'єктами господарської діяльності та органами державної влади; організація робіт щодо забезпечення продукції та послуг інноваційного характеру, вироблених кластером; сприяння в інформаційній підтримці організації та функціонування кластеру.

Згідно з результатами SWOT-аналізу основними чинниками подальшого розвитку птахівничої галузі є технічне переоснащення та розширення виробничих потужностей птахівничих підприємств, якісне поліпшення племінних ресурсів, сучасний менеджмент. Подальший розвиток

промислового птахівництва буде спрямований на підвищення конкурентоздатності галузі за рахунок переходу на сучасні технології, які пов'язані з утриманням птиці, організацією праці, застосуванням модернізованого устаткування під час різних технологічних операцій, застосуванням науково обґрунтованих норм продуктивності. В селекції птиці для отримання кінцевої продукції будуть задіяні високопродуктивні види птиці, а саме кури, індики, качки, гуси, а з огляду на агротуристичний вектор розвитку Херсонщини та виробництво крафтової продукції слід задіяти також страусів та перепелів. Для покращення процесу вирощування всіх названих видів птиці слід вдосконалити такі операції, як племінна селекція, підготовка яєць до інкубації, інкубація, вивід молодняку, вирощування молодняку, утримання та годівля птиці, лікування, зрештою, забій та переробка кінцевого продукту. Такий технологічний процес багатоступінчатий, вимагає високих інноваційних вкладень, а також використання новітніх технологій для утримання конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках. Кластерна форма організації птахівничої галузі в розрізі вищезазначених завдань дасть змогу досягти кращих результатів.

Водночас об'єднання в кластер здійснюється на добровільних засадах та досить часто за ініціативою знизу на принципах кооперації та взаємодоповнюваності, завдяки чому прибуток отримують всі учасники кластеру, забезпечуються рівні економічні умови господарювання.

Кластер здійснює свою діяльність згідно з принципами рівноправ'я та паритетності всіх його учасників, конструктивного діалогу, вільного вибору форм співпраці, взаємного інформування та виконання прийнятих на себе обов'язків відповідно до звичайних господарських угод між учасниками кластеру. Можна стверджувати, що життєдіяльність кластеру визначається кон'юнктурою ринку, вимогами до якості продукції, науковим підходом до праці, доброю волею та бажанням учасників кластеру. Так, до основних умов взаємовідносин у кластері слід віднести такі: створення кластеру відбувається на добровільних засадах, ніхто не вправі змушувати один одного до якоїсь дії, ошукувати, поширювати недостовірну інформацію; учасник кластеру самостійно визначає основні задачі, що необхідні для його праці, і формує їх у вигляді завдань, які стають підґрунтям розроблення Радою кластеру конкретних заходів щодо вирішення цих завдань; згоду щодо участі в кластері має право підписати будь-який керівник підприємства (фермер), при цьому укладається не угода між окремими людьми, а підтвердження факту прийняття ними єдиних умов, згідно з якими вони готові будувати свої довгострокові взаємовідносини, взаємовідносини між окремими учасниками кластеру, а в разі будь-якої їх несумісності

вони організаційно регулюються Радою кластеру та його Координатором задля недопущення конфліктних ситуацій.

Запропонований кластер буде охоплювати структури, що займаються виробництвом сировини (яйця, яєчна суха продукція, м'ясо); вирощуванням сировини (кормів для птиці); проведенням селекційно-племінної роботи; ветеринарного нагляду за птицею; зберіганням сировини; транспортуванням сировини та готової продукції; проведенням науково-дослідної роботи стосовно смакових та органолептичних показників якості продукції птахівництва; проведенням маркетингових досліджень, що сприятиме застосуванню стратегії диференціації продукції, максимального наближення до смаків споживача, отже, захоплення більшої частки на ринку продукції птахівництва, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності підприємств птахівничої галузі; акумулюванням грошових коштів для здійснення на конкурсній основі найпривабливіших інвестиційних проектів, що дасть змогу запроваджувати інновації у виробництво, модернізувати матеріально-технічну базу, здійснити професійну підготовку кадрів, налагодити інфраструктуру в галузі; переробленням сировини та виготовленням кінцевої продукції; збутовою діяльністю.

До складу кластеру, окрім виробників, будуть входити як його учасники (партнери) фінансові установи, інвестиційні та консалтингові компанії, центри стандартизації, навчальні та наукові заклади, юридичні, аудиторські, бухгалтерські, маркетингові фірми, профільні асоціації, дорадчі служби, торгово-промислові палати, суспільні організації, органи ЗМІ тощо, які забезпечують різнопланову підтримку, проводять відповідні дослідження та навчання.

Тільки тісне співробітництво виробників з племоб'єднаннями та племзаводами, комбікормовими заводами та сільгоспвиробниками дасть змогу вирішити проблему забезпеченості якісною сировиною. Очікуваними результатами такого об'єднання можуть стати розвиток та підвищення конкурентоспроможності підприємств птахівничої галузі; оновлення основних фондів за рахунок модернізації наявної матеріальної бази та закупівлі нового устаткування; підвищення якості сировини, налагодження відносин з постачальниками; впровадження на виробництві інновацій та покращення системи маркетингу; збільшення експортних поставок.

Діяльність кластеру загалом регулюється Радою кластеру, до складу якої можна включити по одному виборному представнику від кожного учасника. Рішення Ради кластеру слід приймати на кожному засіданні Ради. Виконання рішень Ради повинен організувати керівник кластеру, який регулює діяльність учасників в межах повно-

важень, наданих йому Радою. Керівником кластеру може бути один з учасників або партнерів кластеру.

Як показала світова практика, як інноваційні центри до кластерних утворень можуть залучатись університети або групи науково-дослідних установ. Так, наприклад, для Херсонської області активним прихильником створення агропромислового кластеру може виступити ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», який стане своєрідним науковим інноваційним центром або парком (наприклад, науковий парк «Птахівництво»), який за рахунок переваг ефекту кооперації та залучення інвестиційних ресурсів дасть змогу активізувати інноваційну діяльність, що буде сприяти розвитку аграрної галузі, як наслідок, економічному розвитку Херсонщини. Університет має достатній потенціал, щоб здійснювати наукове забезпечення функціонування птахівничого кластеру. Він може забезпечувати розроблення та впровадження інновацій у виробничий процес, працювати над удосконаленням технологій виробництва та переробки продукції птахівництва, розробляти пропозиції щодо поліпшення якості продукції тощо. Так, наприклад, за участю співробітників біолого-технологічного факультету створена вітчизняна придніпровська породна група птиці м'ясо-яєчного типу для фермерських та особистих селянських господарств, створені бази даних, розроблені теоретичні основи контролю за селекційними процесами в птахівництві з використанням персональних комп'ютерів, а також управління ними; впроваджено методи вирощування птиці в рівноважних угрупованнях, методи математичного моделювання й прогнозування біологічних процесів тощо. Сьогодні на базі ДВНЗ «ХДАУ» планується відкриття перепелиної ферми, де студенти будуть здобувати необхідний науковий та виробничий досвід.

На наступному етапі доцільно створити кластер, забезпечити інвестиції згідно з розробленою стратегією розвитку, здійснити реєстрацію товарного знаку, сертифікацію продукції, сформувати ділові зв'язки, укласти угоди на постачання продукції, створити веб-сайт та інтернет-магазин; сформувати торговельну мережу кластеру на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Під час створення агрокластерних утворень слід оцінити потенціал галузі та сукупності суб'єктів господарювання, на базі яких формуватиметься кластер. Необхідно оцінити «точки дотику» та «вузькі місця» у діяльності вибірки підприємств та господарств. Загальна схема виробничо-технологічної структури кластеру здійснюється на основі завершених груп виробництв (вирощування сільськогосподарської птиці, переробка сільськогосподарської продукції, харчові виробництва) з одержання конкретного продукту. На базі цієї

структури формується технологічно-фінансова структура кластеру, яка разом з підприємствами аграрного виробництва та організаціями, суміжними із сільським господарством (переробка, зберігання, реалізація, харчова сфера, організація реклами, тара-упакування, транспортна логістика, наукові та навчальні послуги), складає єдиний технологічний цикл.

Під час аналізування та вибору напрямів діяльності для кластерних структур враховується низка показників, таких як продуктивність птиці, рентабельність виробництва, прибуток, значимість для регіону тощо. Отже, організація інноваційної діяльності потребує сучасного інформаційного забезпечення, що потребує створення інформаційно-інноваційної системи на базі інтернет-технологій задля активізації інноваційної діяльності суб'єктів аграрного ринку.

Для реалізації програми кластеризації галузі птахівництва на наступному етапі дуже важливо забезпечити практичну організаційно-економічну підтримку функціонування кластеру з боку органів державної влади, здійснювати моніторинг ефективності впровадження кластерної моделі розвитку задля внесення коректив у разі необхідності.

Сьогодні в Херсонській області вже чимало зроблено для створення та ефективного функціонування птахівничого кластеру. Так, у Музиківській територіальній громаді, що розташована поблизу с. Східне, ТОВ «Агрохолдинг Авангард» (частка компанії на українському ринку яєць цього гравця складає 29%, а сухих яєчних продуктів – 63%) у 2011 році запустив птахофабрику «Чорнобаївське». Це вертикально інтегрований бізнес. Загальна вартість проекту з будівництва птахофабрики та комплексу комбікормового заводу на посліді та відходах виробництва, а також зерносховища на 300 тис. тон склала 5,7 млрд. грн. Птахівничий комплекс включає зону вирощування ремонтного молодняку на 2,5 млн. голів; зону курей-несучок (промислове стадо) на 5 млн. голів, що включає цех сортування яйця та склад довготривалого зберігання потужністю 100 млн. яєць одночасного зберігання (обладнання «Мова»); комбікормовий завод продуктивністю 60 тон на годину готової продукції із зерносховищ 300 тис. тон; забійний цех продуктивністю 6 тис. голів на годину; завод з виробництва біогазу з курячого посліду для виробництва теплової та електричної енергії проектною потужністю МВт електроенергії та 10 МВт теплової енергії. Компанія тривалий час зберігає лідируючі позиції на внутрішньому ринку завдяки високій якості продукції та здатності поставляти великі обсяги продукції. Птахокомплекс «Чорнобаївське» Херсонської області має річну виробничу потужність 1,865 млрд. яєць. Виробничий майданчик повністю відповідає європейським стандартам. Задля збільшення продажів у більш маржинальні

канали збуту керівництво розвиває відносини з національними та регіональними мережами супермаркетів, впроваджує нові програми лояльності для клієнтів, налагоджує контакти з транснаціональними FMCG-компаніями в Україні. Збільшення продажів брендкованої продукції «Квочка» в мережі супермаркетів та інші роздрібні магазини всією Україною здійснюється шляхом реалізації маркетингових програм з підвищення впізнавання бренду, впровадження збалансованої цінової політики. З 2018 року компанія розширює спектр нової брендваної продукції та виходить на ринок з фасованими курячими яйцями вищої категорії «Квочка XXL». Підприємство впроваджує сучасні технології на виробничих об'єктах, а вертикальна інтеграція дає змогу контролювати якість продукції на всіх етапах виробництва. На птахокомплексі дотримуються відповідних українських та міжнародних стандартів якості, включаючи ISO 9001:2015, ISO 22000:2005, FSSC 22000, які засновуються на найкращих міжнародних принципах та нормах, що встановлюють вимоги до виробників продуктів харчування, включаючи HACCP та GMP. Компанія дотримується високих стандартів якості продукції, вживає широкого спектру заходів біобезпеки. Продукція птахокомплексу отримала сертифікат про відповідність яєць стандарту Halal, що значно розширює горизонти для експорту. Продукція відповідає вимогам та є доступною за ціною. Компанія прагне встановлювати та підтримувати довгострокові відносини з усіма ключовими зацікавленими сторонами. Крім розвитку виробництва, продажів та ціноутворення, це завдання передбачає значні інвестиції в навчання персоналу й нові методи створення стратегічної цінності для партнерів. Завдяки реалізації агрохолдингом «Авангард» інвестиційного проекту з будівництва птахокомплексу Херсонська область увійшла до трійки лідерів України з виробництва курячих яєць. Серед нових напрямів розвитку птахівництва слід назвати незвичні види, які вже користуються попитом, а саме розведення перепелів та страусів. Яйця та дієтичне м'ясо цих птахів високо цінуються покупцями.

Крім того, за ініціативою керівництва Херсонської області нещодавно була підписана угода про розвиток високопродуктивного агровиробництва з використанням новітніх технологій та передового сучасного досвіду, а саме реалізацію інвестиційного проекту «Реконструкція цеху грануляції висівків у виробничий комплекс комбінованих кормів потужністю 50 тон/год. на території м. Херсон», що буде сприяти безперебійному забезпеченню кормами поголів'я птиці та створить додаткові робочі місця.

Сьогодні, в умовах системної кризи економіки, як наслідок, кризи аграрної галузі, серйозною проблемою на шляху активізації інноваційних розробок та їх впровадження залишається пошук

замовників та джерел фінансування інноваційних інвестиційних проектів. Кластер, як бачимо на прикладі, у своїй діяльності створює оптимальну, спрощену та вигідну систему доступу до фінансових (інвестиційних) ресурсів для своїх учасників та партнерів.

До того ж розвиток кластеру забезпечує такі переваги, як встановлення вигідних взаємозв'язків, які роблять учасників кластеру більш сильними порівняно з тими підприємствами, що працюють поодиночки; орієнтація діяльності кожного учасника на вимоги ринку за рахунок узгодженої загальної стратегії кластеру; суттєве розширення збутової та експортної діяльності, підвищення повноти та своєчасності постачання, зменшення витрат на постачання та збутову діяльність за рахунок розвитку внутрішньої системи постачання та єдиної збутової системи, побудованої на принципах довіри; стабілізація господарської діяльності учасників (навіть в умовах кризи), що дасть змогу збільшити кількість робочих місць та рівень заробітної платні; створення унікальних передумов для розвитку інноваційної діяльності, підвищення якості продукції, виробничої активності та рентабельності підприємств – учасників кластеру; запровадження міжнародних стандартів (ISO) на продукцію та системи керівництва; спрощення доступу до ринкової інформації та вільний обмін нею всередині кластеру за рахунок створення загальної кластерної інформаційно-аналітичної системи, сітки корисних контактів; полегшення для учасників кластеру доступу до нових технологій, передових методів організації виробництва, підвищення професійної освіти.

В умовах сільських регіонів потрібно говорити про створення кластерів, що надають не тільки моно-, але й багатопрофільні послуги. Однак для таких кластерів загальними мають бути блоки з підготовки та реалізації продукції (послуг). Ці блоки повинні бути пов'язані єдиною виробничою культурою, що має інноваційний характер.

Поняття єдиної виробничої культури має проявлятися на етапі підготовки продукції (сучасні стандарти, інженерне забезпечення, модульне проектування тощо), а також на етапі збуту продукції (сучасний маркетинг, сучасна «зелена» логістика, сучасне інформаційно-рекламне забезпечення, провайдинг тощо).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, нині галузь птахівництва Херсонщини має чи не найкращі перспективи збереження конкурентних позицій на внутрішньому продовольчому ринку та виходу на світовий. Реалізація їх повністю залежить від зваженої та ефективної взаємодії виробників, що здебільшого представлені потужними агрохолдингами, органів влади на місцях та аграрної науки, які мають

надалі створювати сприятливі умови й надавати підтримку для розвитку птахівництва. Водночас питання впровадження механізмів кластеризації в процес управління аграрним сектором регіону є досить складним, але необхідним процесом, що потребує поетапного вирішення. В межах дослідження був лише окреслений механізм формування птахівничого аграрного кластеру регіону. В наших подальших дослідженнях будуть більш детально розкриті шляхи його реалізації задля зростання економічного потенціалу регіону на інноваційних засадах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чужиков В.В. Кластери як об'єкт державного регулювання. *Вісник УПДУ*. 2001. № 4. С. 160–167.
2. Васильєва Н.К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДПУ, 2007. 348 с.
3. Портер М.Е. Международная конкуренция. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
4. Портер М.Е. Стратегия конкуренции: методика анализа отраслей и конкурентов. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
5. Войнаренко М.П. Концепція кластеру як шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С. 29–31.
6. Войнаренко М.П., Богатчик Л.А. Кластери в економіці: оцінка передумов виникнення та переваг. *Прометей*. 2014. № 2. С. 216–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prom_2014_2_39 (дата звернення: 10.03.2019).
7. Телетов О.С., Сірик Ю.А. Створення технологічного парку як фактор інноваційного розвитку економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 143–154. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/33805> (дата звернення: 12.03.2019).
8. Телетов О.С., Сірик Ю.А., Лях А.В. Кластеризація як інноваційний шлях промислово-аграрного розвитку регіону. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 2. С. 82–89. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34186> (дата звернення: 12.03.2019).
9. Телетов О.С. Маркетингове забезпечення кластеризації економіки на регіональному рівні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. Вип. 1. С. 176–184.
10. Канищенко Н.Г. Формування національних галузевих кластерів в умовах інтернаціоналізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. Вип. 4 (59). С. 70–73.

REFERENCES:

1. Chuzhykov V.V. (2001) Klasteriy yak ob'iekt derzhavnogo rehulivannia [Clusters as an object of state regulation]. *Bulletin of the UPAU*. № 4, pp. 160–167 (in Ukrainian).
2. Vasyl'ieva N.K. (2007) Matematychni modeli innovatsijnoho rozvytku v ahrarnij ekonomitsi: monohrafiia [Mathematic models of innovative development in agrarian Economics]. Dnipropetrovsk : RVB DDPU (in Ukrainian).

3. Porter M.E. (1993) Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition]. Moscow : International Relations (in Russian).
4. Porter M.E. (2005) Stratehiia konkurenty: metodyka analiza otraslej y konkurentov [The strategy of competition: the methods of analysis of industries and competitors]. Moscow : Alpina Business Books (in Russian).
5. Vojnarenko M.P. (2000) Kontseptsiiia klasteru iak shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehional'nomu rivni [The concept of a cluster as a way to revive production at a regional level]. *Economist*. № 1, pp. 29–31 (in Ukrainian).
6. Vojnarenko M.P., Bohatchyk L.A. (2014) Klasteri v ekonomitsi: otsinka peredumov vynykennia ta perevah [Clusters in economy: the estimation of premises of their emergence and advantages]. *Prometheus*. № 2, pp. 216–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prom_2014_2_39 (accessed: 10 March 2019).
7. Tielietov O.S., Siryk Yu.A. (2013) Stvorennia tekhnolohichnoho parku iak faktor innovatsijnoho rozvytku ekonomiky [The creation of a technological park as a factor of innovative economic development]. *Marketing and management of innovations*. № 4, pp. 143–154. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/33805> (accessed: 12 March 2019).
8. Tielietov O.S., Siryk Yu.A., Liakh A.V. (2012) Klasteryzatsiia iak innovatsijnij shliakh promyslovo-ahhrarnoho rozvytku rehionu [Clusterization as an innovative way of industrial and agrarian development of a region]. *The mechanism of regulating economy*. № 2, pp. 82–89. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34186> (accessed: 12 March 2019).
9. Tielietov O.S. (2011) Marketynhove zabezpechennia klasteryzatsii ekonomiky na rehional'nomu rivni [Marketing support of economic clusterization at a regional level]. *Marketing and management of innovations*. № 1, pp. 176–184 (in Ukrainian).
10. Kanischenko N.H. (2006) Formuvannia natsional'nykh haluzevykh klasteriv v umovakh internationalizatsii [The formation of national industry clusters under conditions of internationalization]. The formation of market relations in Ukraine: the collection of scientific papers. № 4 (59), pp. 70–73 (in Ukrainian).

Bolila Svitlana

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations
Kherson State Agricultural University

Osadchuk Iryna

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations
Kherson State Agricultural University

INCREASING THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF THE POULTRY PRODUCTION SUBCOMPLEX OF THE KHERSON REGION ON A CLUSTER BASIS

The purpose of the article. Domestic poultry farming is one of the most economically attractive and competitive types of agribusiness, as evidenced by the steady dynamics of the growth of poultry and egg production. The industry also has significant export potential and prospects for its development, which is one of the strategic goals of improving the efficiency of development of the agrarian sector of the economy. Their realization will depend entirely on the balanced and effective interaction of producers, who are mostly represented by powerful agro holdings, and the state represented by the authorities and agrarian science, which should continue to create favorable conditions and provide support for the development of poultry farming. This pre-determines the importance of studying issues of rational organization of production in the field of poultry farming on a cluster basis with the use of advanced innovative technologies.

Methodology. Works of the leading scientists on the issues of innovative management of economic entities on a cluster basis were the methodological basis of the study. The research purpose was to describe the possibilities of developing a poultry production cluster at the regional level for improving the efficiency of poultry farming, to ensure the competitiveness of domestic producers, and to achieve a balanced development of the agrarian sector and rural areas. Studies were based on the dialectical method of cognition of theoretical-methodological bases of development of the poultry production cluster. The following research methods were used: monographic, abstract-logical, observations, expert evaluation.

Results. The assessment of the development of the poultry production cluster at the regional level should be carried out in stages. First, it is needed to determine the cluster attractiveness. To do this, it is necessary to take into account the directions of economic activity that are most characteristic of a particular region. Using SWOT-analysis, to evaluate the internal and external capabilities of the agro-industrial poultry production cluster development and draw conclusions about the degree of priority of the industry from the viewpoint of its fundamentality for the region. According to the results of SWOT analysis, the main factors of further development

of the poultry industry are: technical re-equipment and expansion of production facilities of poultry enterprises, qualitative improvement of tribal resources, modern management.

Then, to create a coordination center, attract interested parties, organizations, and institutions able to ensure cluster functioning at the regional/oblast level, develop and approve a regional strategy for the development of the poultry production cluster.

In addition to the producers, the cluster will include as its participants (partners): financial institutions, investment and consulting companies, standardization centers, educational and scientific institutions, legal, audit, accounting, marketing firms, profile associations, advisory services, chambers of commerce and industry, public organizations, mass media, and others that provide diverse support, carry out relevant research and training.

The expected results of such an association may become: development and increase of competitiveness of poultry industry enterprises; updating of fixed assets by modernizing the existing material base and purchasing new equipment; improving the quality of raw materials, establishing relations with suppliers; introduction of innovation and improvement of the marketing system; increase in export supplies.

In order to implement poultry industry clustering program at the next stage, it is very important to provide practical organizational and economic support for the functioning of the cluster on the part of public authorities and monitor the effectiveness of the implementation of the cluster model of development for the purpose of making adjustments if necessary.

Practical implications. The expected results of an association of economic entities into a poultry production cluster can be: the development and increase of competitiveness of poultry industry enterprises; updating of fixed assets by modernizing the existing material base and purchasing new equipment; improving the quality of raw materials, establishing relations with suppliers; introduction of innovations and marketing system improvement into production; increase in export supplies.

Value/originality. The SHEI "Kherson State Agricultural University" can serve as an innovation center in cluster formation as it will become a kind of Science Park, which due to the advantages of the effect of cooperation and attraction of investment resources will allow activating the innovation activity and will contribute to the development of the agrarian sector. The university can provide the development and implementation of innovations in the production process, work on improving the technology of production and processing of poultry products, and develop proposals for improving product quality.

КОНВЕРГЕНЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

CONVERGENCE OF CONCEPTS OF ECONOMIC SECURITY AND ANTI-CRISIS ENTERPRISE MANAGEMENT

УДК 338.242.2

Бурбело О.А.

д.е.н., професор кафедри економіки та підприємництва Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені В. Даля

Носкова С.А.

к.е.н., завідувач кафедри економіки та підприємництва Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені В. Даля

Бурбело С.О.

провідний спеціаліст Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України

У статті досліджено можливості застосування елементів теорії конвергенції задля зближення концепцій економічної безпеки та антикризового управління підприємством. Розглянуто типи управління підприємством та їх зміст. Наведено зміст двох концепцій. Порівняння цілей обох концепцій дало змогу стверджувати, що під час їх конвергенції вони не тільки не протистоять одна одній, але й доповнюють одна одну у забезпеченні необхідного рівня економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано відповідність рівнів економічної безпеки стадіям кризового процесу. Розкрито ознаки кризового стану підприємства, наведено розширену класифікацію криз. Стверджується, що об'єднання в межах конвергенції двох концепцій діагностики показників дає змогу формувати більш зважену, об'єктивну стратегію управління підприємством. Доведено, що важливою умовою розроблення ефективної стратегії антикризового менеджменту може бути конвергенція концепцій економічної безпеки та антикризового управління підприємством.

Ключові слова: конвергенція, концепція, економічна безпека, антикризовий менеджмент, криза, стратегія.

В статье исследованы возможности применения элементов теории конвергенции

для сближения концепций экономической безопасности и антикризисного управления предприятием. Рассмотрены типы управления предприятием и их содержание. Приведено содержание двух концепций. Сравнение целей обеих концепций позволило утверждать, что при их конвергенции они не только не противостоят друг другу, но и дополняют друг друга в обеспечении необходимого уровня экономической безопасности предприятия. Обосновано соответствие уровней экономической безопасности стадиям кризисного процесса. Раскрыты признаки кризисного состояния предприятия, предоставлена расширенная классификация кризисов. Утверждается, что объединение в пределах конвергенции двух концепций диагностики показателей позволяет формировать более взвешенную, объективную стратегию управления предприятием. Доказано, что важным условием разработки эффективной стратегии антикризисного менеджмента может быть конвергенция концепций экономической безопасности и антикризисного управления предприятием.

Ключевые слова: конвергенция, концепция, экономическая безопасность, антикризисный менеджмент, кризис, стратегия.

The article investigates with the possibilities of application of elements of the theory of convergence for the purpose of rapprochement of concepts of economic security and crisis management by the enterprise. The concept of convergence, the use of elements of the theory of convergence in economic research to characterize the convergence of two concepts, is revealed. Three types of enterprise management and their contents are considered. Contents of concepts of economic security and crisis management by the enterprise are provided. Comparisons of the goals of both concepts gave the grounds to claim that at their convergence they do not oppose, but also complement each other in ensuring necessary level of economic security of the enterprise. It is argued about the possibility and the necessity of rapprochement (convergence) components of the concepts of economic security and crisis management. Compliance with the levels of economic security and the stages of the crisis process are established. Signs of crisis state of the enterprise are disclosed and expanded classification of crises is given. Identification of quantitative or qualitative way of the level of danger in the activities of the enterprise is the content of the diagnosis of its economic security. It is argued that the union within the convergence of two concepts for diagnosing indicators allows us to form more balanced, objective enterprise management strategy. In the context of the convergence of concepts of economic security and crisis management proposed to analyze two types of influence of factors of variability of the external and internal environment on the financial and economic state of an enterprise. The concepts offer indicators as a measure of the crisis process and economic security in the enterprise. It is proved that an important condition for the development of an effective strategy of crisis management can be a convergence of the economic concepts of security and crisis management. It is argued that obtaining positive results from the implementation of the relevant strategy requires the maximum consolidation of the enterprise team to restore profitability and normalization of cash flow.

Key words: convergence, concept, economic security, crisis management, crisis, strategy.

Постановка проблеми. Діяльність підприємств в сучасних умовах невизначеності, конкурентності, мінливості зовнішнього середовища створює реальні можливості як для економічного зростання, так і для збільшення ризику появи помилок в управлінні виробництвом.

Задля запобігання ризиків у діяльності підприємств швидкого розвитку здобув антикризовий менеджмент, який надав нову якість управлінню розвитком суб'єктів господарювання, забезпеченню економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічної безпеки, антикризового управління підприємством достатньо уваги приділяли як вітчизняні вчені [1; 4; 5; 9;

10], так і зарубіжні науковці [3; 6; 7; 8; 11; 12; 13; 14]. В історичному аспекті проблемами управління підприємством в умовах кризи займалися Мюррей Ротбард, Клеман Тюгляр, Нік Блюм, Нір Ямович та інші дослідники.

Однак, незважаючи на досить пильну увагу з боку науковців до вказаної тематики, дослідження цієї проблеми з позиції теорії конвергенції та антикризового менеджменту потребує подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз можливостей зближення концепцій економічної безпеки та антикризового управління на підприємстві з позицій теорії конвергенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить досвід управління підприємствами (як

вітчизняний, так і іноземний), для успішної своєї діяльності менеджмент повинен володіти трьома типами управління, такими як управління розвитком, управління функціонуванням та антикризове управління. До першого типу відносять комплекс заходів із забезпечення стійкої життєдіяльності підприємства; до другого – підтримку, збереження нормального (штатного) режиму з виконання необхідних виробничих функцій; до третього – систему заходів із запобігання кризи, зниження негативних її наслідків та повернення процесів виробництва до штатного режиму з перспективою його подальшого ефективного розвитку.

Незважаючи на те, що ці типи управління можна розглядати як окремі теорії, є підстави говорити про можливість та необхідність зближення (конвергенції) складових концепцій економічної безпеки та антикризового менеджменту на підприємстві.

Зміст концепцій економічної безпеки та антикризового менеджменту підприємства полягає в такому [14]. Забезпечення економічної безпеки підприємства міститься в управлінні його діяльністю задля розроблення та вжиття заходів з розвитку якості захисту економіки підприємства від загроз в найближчій, середньо- та довгостроковій перспективі. Антикризовий менеджмент підприємства, як відомо, полягає в розробленні та вжитті заходів з пошуку та виявлення наявності симптомів кризового процесу, його причин, визначення стадії кризи та її подолання в короткостроковій перспективі. Поєднає ці дві концепції однаковість об'єкта та суб'єкта управління. Більш того, з позицій конвергенції концепцій на основі використання кваліфікаційних ознак різного фінансово-економічного стану підприємства має місце відповід-

ність рівнів економічної безпеки стадіям кризового процесу [6; 14].

Конвергенція – це поняття, яке використовується в економічних дослідженнях для позначення зближення альтернативних економічних систем, економічної та соціальної політики різних країн. Останніми роками елементи теорії конвергенції використовуються з опису інтегруючих процесів, а автори статті використовують їх для характеристики зближення двох концепцій, а саме економічної безпеки підприємства (ЕБП) та антикризового менеджменту (АМП). Порівняння цілей обох концепцій свідчить про те, що під час їх конвергенції вони не тільки не протистоять одна одній, але й доповнюють одна одну у забезпеченні необхідного рівня економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Виявлення кількісним або якісним способом рівня небезпеки в діяльності підприємства складає зміст діагностики рівня його економічної безпеки. Аналіз та моделювання є такими інструментальними засобами, що дають можливість оцінити, виокремити, нехай й наближено, суттєві ризики з несуттєвих.

Однак здебільшого одного лише якісного аналізу недостатньо для ідентифікації та відокремлення суттєвих чинників ризику та нехтування несуттєвими. Детальніше процедуру діагностики рівня економічної безпеки підприємства наведено в джерелі [10, с. 72–90].

За умов конвергенції концепцій економічної безпеки та антикризового менеджменту слід аналізувати два види впливу чинників мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища на фінансово-економічний стан підприємства [14, с. 159].

Рис. 1. Конвергенція концепцій економічної безпеки та антикризового менеджменту підприємства

Концепція економічної безпеки підприємства – це загроза дії, нанесення шкоди економіці підприємства, що вимагає зусиль персоналу на загрозових напрямках. В концепції антикризового менеджменту підприємства – це виявлення дій, ознак кризового процесу нанесення реальних збитків підприємству та його окремим структурним підрозділам.

В концепції антикризового менеджменту вимірювачами процесу кризи на підприємстві є такі показники [14, с. 163]:

- «кризове поле» фінансового стану підприємства з параметрами, що характеризуються кількісними показниками;
- показники фінансового стану підприємства, активи, капітал, поточні зобов'язання, поточні витрати, доходи, грошові потоки;
- фінансова ситуація з параметрами ліквідності, фінансової стійкості;
- спрямованість динаміки фінансових показників ліквідності, фінансової стійкості та ділової активності.

Прийняття вимірювачем процесу кризи на підприємстві його фінансового стану аргументується такими положеннями [9]:

- кризи тісно взаємопов'язані, відображаються на фінансовому стані підприємства;
- фінансові кризи найбільш значущі;
- фінансові потоки забезпечують всі підрозділи виробництва;
- фінансова криза несе найбільші загрози, веде до потрясінь всієї господарської діяльності;

– фінансові показники найбільш чутливі та надійні, тому що базуються на оперативній інформації з бухгалтерського обліку.

Таким чином, діагностика в концепції економічної безпеки підприємства здійснюється переважно за кількісними показниками, що характеризують загалом його виробничо-господарську діяльність. Концепція антикризового менеджменту базується на діагностиці показників фінансового стану підприємства. Об'єднання цих діагностик у межах конвергенції двох концепцій дає змогу формувати більш зважену, об'єктивну стратегію управління підприємством.

Із загальних позицій під антикризовим менеджментом на конкретному підприємстві розуміють комплекс економічних та соціальних заходів з його оздоровлення або підвищення конкурентоспроможності. У вузькому розумінні це поняття визначається як розроблення та реалізація завдань з ослаблення, подолання кризового стану підприємств; у більш широкому – до них додаються заходи із запобігання кризи та «лікування» від неї.

Складовими антикризового менеджменту (управління) є управління маркетингом, фінансами, виробництвом та кадрами (рис. 2).

Під системою антикризового менеджменту розуміють спрямований вплив керівництва суб'єкта господарювання на його внутрішні організаційні процеси задля підвищення прибутку за рахунок зростання ефективності виробництва, якості продукції, економічного та соціального розвитку колективу [14]. Головними складовими сис-

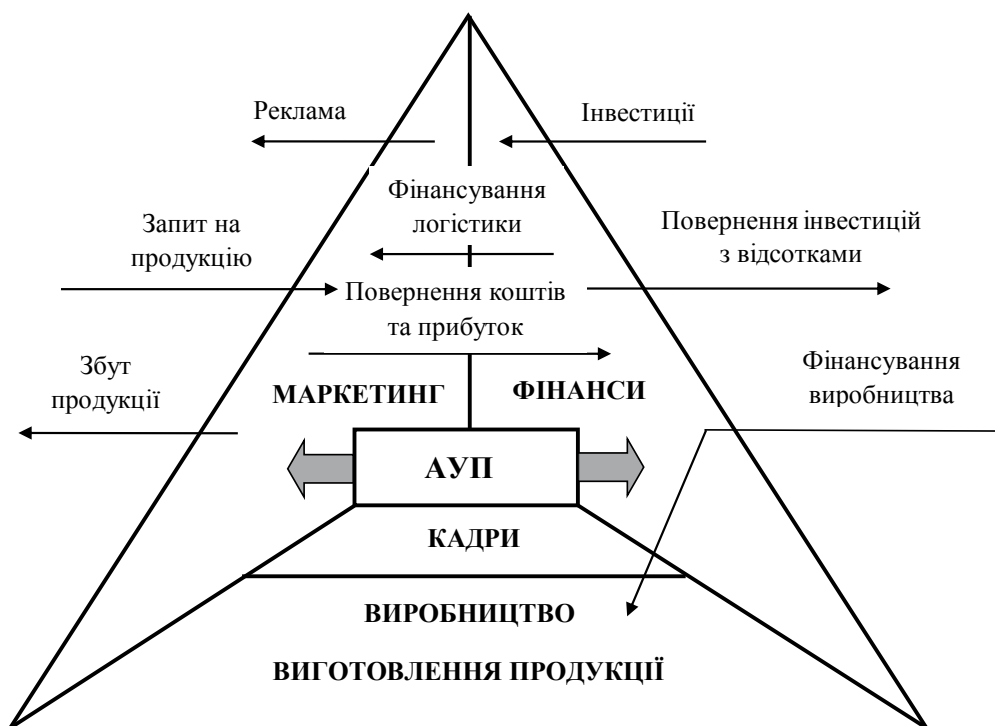

Рис. 2. Схема антикризового управління підприємством (АУП)

теми є прогнозування кризи, її профілактика, дії в умовах безпосередньої кризи, виведення підприємства з кризи та управління виробництвом в післякризовий період. Важливою особливістю антикризового управління є більш оперативна порівняно зі звичайним управлінням підприємством реакція на зміни в зовнішньому або внутрішньому середовищі. Для створення умов такої реакції виникає потреба в підготовці стратегії розвитку підприємства.

Завданням фінансів як складової антикризового управління є підготовка бізнес-планів та інвестиційних пропозицій щодо залучення коштів на підприємство. При цьому актуальним є облік можливостей поповнення обігового капіталу за рахунок економії власних коштів, раціонального розпорядження майном та оптимізації податкових платежів.

Важливими завданнями маркетингу у складі антикризового управління є визначення споживачів, аналіз їх потреб в товарах та послугах, формування ефективної стратегії їх просування.

Головним завданням виробництва є розроблення заходів з налагоджування виготовлення продукції та надання послуг, на які є попит.

Як свідчить практика, антикризове управління, як й управління загалом, базується на принципах:

- єдності цілей на всіх ієрархічних рівнях;
- адекватності, тобто прийняття рішень, адекватних реальній ситуації;
- системного підходу до вирішення завдань, які поставлені перед підприємством;
- цілеспрямованості;
- оптимальності (прийняття рішень з досягнення екстремальних значень критерія оптимальності за деяких умов обмеження).

Зміст антикризового управління буде неповним без виявлення сутності кризового стану підприємства. Найбільш поширеними є такі його ознаки:

- зниження рентабельності та прибутку, джерел та резервів розвитку, погіршення фінансового стану;
- збитковість виробництва;

Таблиця 1

Класифікація криз

№	Види криз*	Причини появи	Ознаки	Наслідки
1	Загальна	Загострення протиріч у відносинах зовнішнього середовища.	Охоплює всю соціально-економічну систему.	Конфлікти, матеріальна та моральна шкода.
2	Локальна	Загострення протиріч у відносинах внутрішнього середовища.	Охоплює певну підсистему соціально-економічної системи.	Конфлікти, матеріальна та моральна шкода в межах підсистеми.
3	За структурою: – економічні; – соціальні; – організаційні; – психологічні; – технологічні	Загострення протиріч в економічній, соціальній, організаційній, психологічній та технологічній сферах.	Відхилення від норми у відповідній сфері.	Погіршення показників у відповідній сфері, збитки, загроза банкрутства, природних катастроф.
4	Суспільні	Загострення суспільних відносин.	Погіршення соціально-економічного стану населення.	Подальша загроза загострення політичної ситуації в суспільстві.
5	Природні, екологічні	Порушення балансу відносин «людина – природа».	Погіршення стану навколишнього середовища.	Зростання захворювання людей, тварин, рослин, погіршення природного середовища.
	Передбачені	Закономірні.	Циклічність появи.	Наслідки типові, але наслідки непередбачених криз важче усувати.
	Непередбачені	Випадкові.	Випадковість.	
7	Явні	Типові, як у попередніх.	Можливість швидкого виявлення.	Очікувані.
	Латентні (приховані)		Прихованість.	Важко оперативно усувати.
8	Важкі	Складність і масштабність протиріч.	Розмір шкоди та тривалість відшкодування.	Рівень «болючості».
	Легкі	Навпаки.	Відносно невеликі збитки та необтяжливість відшкодування.	
9	Довготривалі	Глибина та розтягнутість назрівання протиріч.	Складність та терміни усунення.	Важкі.
	Короткочасні	Нескладність протиріч.	Відносно легкість усунення.	Відносно легкі.

* частково запозичено у джерела [4, с. 17]

- виснаженість або відсутність резервних фондів;
- неплатоспроможність;
- зростання кредиторської заборгованості (постачальникам, банкам, податковим органам);
- брак оборотних коштів.

Для більш глибокого розуміння сутності антикризового управління доцільно навести класифікацію поняття кризи та її класифікацію (табл. 1). У загальноприйнятому визначенні криза – це загострення протиріч у соціально-економічній системі різного рівня (від суспільства до окремих регіонів, суб'єктів господарювання), що загрожує їх життєстійкості.

Антикризове управління (менеджмент) спрямоване на досягнення оптимального співвідношення технічних, технологічних та фінансових ресурсів, на основі чого слід запобігти кризовій ситуації або усунути її. Останні можуть охоплювати різні стадії життєвого циклу підприємства. В сучасних умовах виробництва вживається таких локальних заходів менеджменту залежності від стадії життєвого циклу:

- передкризове управління;
- управління в умовах безпосередньої кризи;
- вжиття заходів щодо виведення підприємства з кризи;
- стабілізація нестійкого стану виробництва;
- мінімізація збитків та втрачених можливостей;
- своєчасне прийняття управлінських рішень;
- нейтралізація наслідків кризи.

Стратегія антикризового управління підприємством полягає в сукупності дій та управлінських рішень, що дають змогу оцінити, проаналізувати, а також розробити підсистему впливу на внутрішні та зовнішні чинники задля запобігання кризи в його діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Проблеми налаштування на підприємстві ефективного антикризового менеджменту складні в практичному застосуванні та потребують глибокого відпрацювання в методичному аспекті. На наш погляд, важливою умовою розроблення результативної стратегії антикризового управління (менеджменту) є зближення (конвергенція) концепцій економічної безпеки та антикризового управління підприємством. Зрозуміло, що отримання позитивних результатів від реалізації відповідної стратегії потребує максимальної консолідації колективу підприємства з відновлення прибутковості та нормалізації руху грошових засобів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амитан В.Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели. *Економічна кібернетика*. 2000. № 3–4. С. 13–20.
2. Айвазян З.О., Кириченко В.В. Антикризисное управление: принятие решения на краю пропасти.

Проблемы теории и практики управления. 1999. № 4. С. 94–100.

3. Бендииков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2000. № 2. С. 17–30.

4. Василенко В.О. Антикризове управління : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2004. 504 с.

5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.

6. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.

7. Вишнева О.В. Подходы к формированию концепции экономической безопасности предприятия. *Вестник ДГТУ*. 2012. № 5 (66). С. 156–165.

8. Гончаренко П.П. Процесс обеспечения экономической безопасности. *Справочник экономиста*. 2004. № 12. С. 20–26.

9. Бурбело О.А. та ін. Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз : колективна монографія / за наук. ред. О.А. Бурбело, С.К. Рамазанова. Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 285 с.

10. Жарковская Е.П., Бродский Б.Е. Антикризисное управление : учебник для студентов вузов. 6-е изд., испр. и доп. Москва : Омега-Л, 2009. 280 с.

11. Козаченко А.В., Пономарев В.Н., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизмы обеспечения. Киев : Либра, 2003. 280 с.

12. Колпаков П.А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория» ; МГУ им. М.В. Ломоносова. Москва, 2007. 161 с.

13. Коротков Э.М. Антикризисное управление : учебник. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : НАФРА, 2005. 620 с.

14. Никифорова Н.А. Анализ в антикризисном управлении. *Финансовый менеджмент*. 2004. № 6. С. 98–105.

REFERENCES:

1. Amitan V.N. (1998) Ekonomicheskaya bezopasnost': kontseptsiya i osnovnye modeli [Economic security: the concept and basic models]. *Economic cybernetics*, no. 3–4, pp. 13–20.
2. Avyazyan Z.O., Kirichenko V.V. (1999) Antikrizisnoe upravlenie: prinyatie resheniya na krayu propasti [Anti-crisis management: decision-making on the edge of the abyss]. *Problems of theory and practice of management*, no. 4, pp. 94–100.
3. Bendikov M.A. (2000) Ekonomicheskaya bezopasnost' promyshlennogo predpriyatiya v usloviyakh krizisnogo razvitiya [Economic security of an industrial enterprise in the conditions of crisis development]. *Management in Russia and abroad*, no. 2, pp. 17–30.
4. Vasilenko V.O. (2004) *Antykryzove upravlinnja* [Anti-crisis Management]. Kyiv : ZUL (in Ukrainian).
5. Vasil'tsev T.G. (2008) Ekonomichna bezpeka pidpryemstva Ukrainy: strateghija ta mekhanizmy zmich-

nennja: Monografija [Economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of strengthening: Monograph]. Lviv : Aral (in Ukrainian).

6. Vitlinsky V.V., Verchenko P.I. (2000) Analiz, modeljuvannja ta upravlinnja ekonomichnym ryzykom [Analysis, Simulation and Management of Economic Risk]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).

7. Vishnevskaya O.V. (2012) Podkhody k formirovaniyu kontseptsii ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Approaches to the formation of the concept of economic security of the enterprise]. *DSTU Bulletin*, no. 5 (66), pp. 156–165.

8. Goncharenko P.P. (2004) Protsess obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti [The process of ensuring economic security]. *The Economist's Manual*, no. 12, pp. 20–26.

9. Burbelo O.A. at al. (2015) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh reyders'kikh zagroz: kolektivna monografiya [Economic security of an enterprise in conditions of raider threats: a collective monograph].

O.A. Burbelo, S.K. Ramazanov (eds). Severodonetsk : SNU V. Dahl (in Ukrainian).

10. Zharkovskaya E.P., Brodsky B.E. (2009) Antikrizisnoe upravlenie [Anti-crisis management]. Moscow : Omega-L (in Russian).

11. Kozachenko A.V., Ponomarev V.N., Lyashenko A.N. (2003) Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: sushchnost' i mekhanizmy obespecheniya [An Economic security of the enterprise: the essence and mechanisms of providing]. Kiev : Libra (in Ukrainian).

12. Kolpak P.A. (2007) Kontseptual'nye osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti firmy [The conceptual foundations of the company's economic security]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow : MSU M.V. Lomonosov (in Russian).

13. Korotkov E.M. (2005) Antikrizisnoe upravlenie [Anti-crisis management] Moscow : NAFRA (in Russian).

14. Nikiforova N.A. (2004) Analiz v antikrizisnom upravlenii [Analysis in anti-crisis management]. *Financial management*, no. 6, pp. 98–105.

Burbelo Oleh

Doctor of Economic Sciences,
 Professor of Economics and Entrepreneurship Department
 Institute of Chemical Technology
 V. Dahl East Ukrainian National University

Noskova Svetlana

Candidate of Economic Sciences,
 Head of Department of Economics and Entrepreneurship Department
 Institute Chemical Technology
 V. Dahl East Ukrainian National University

Burbelo Serhii

Leading Specialist
 Institute of Economic and Legal Studies
 National Academy of Sciences of Ukraine

CONVERGENCE OF CONCEPTS OF ECONOMIC SECURITY AND ANTI-CRISIS ENTERPRISE MANAGEMENT

The purpose of the article. The article investigates with the possibilities of application of elements of the theory of convergence for the purpose of rapprochement of concepts of economic security and crisis management by the enterprise.

Convergence is the fact that two or more things, ideas, etc. become similar or come together.

The harmonization of economic interests through effective operation and resource using is the purpose of concept of economic security in the growth stage. The system enterprise economic security is oriented to use priority opportunities and competitive advantages in the prevention and protection from negative impact of threats, both internal and external.

Crisis management is a series of functions or processes that help to identify study and forecast crisis issues, and to derive specific means that would enable organizations to prevent or cope with a crisis. It involves the systematic attempt to prevent organizational crises and/or to manage any that occur.

Methodology. The problems of setting up an effective crisis management at an enterprise are complex in practical application and require deep testing in a methodological aspect. Used elements of the theory of convergence in economic research to characterize the convergence of the two concepts (economic security & crisis management).

Three types of enterprise management and their contents are considered. Compliance with the levels of economic security and the stages of the crisis process are established. Signs of crisis state of the enterprise are disclosed. Expanded classification of crises is given. Identification of quantitative or qualitative way of the level of danger in the activities of the enterprise is the content of the diagnosis of its economic security.

Results. Comparisons of the goals of both concepts gave the grounds to claim that at their convergence they do not oppose, but also complement each other in ensuring necessary level of economic security of the enterprise. It is argued about the possibility and the necessity of rapprochement (convergence) components of the concepts of economic security and crisis management.

Practical implications. The union within the convergence of two concepts for diagnosing indicators allows us to form more balanced, objective management strategy. In the context of the convergence of concepts of economic security and crisis management proposed to analyze two types of influence of factors of variability of the external and internal environment on the financial and economic state of an enterprise. The concepts offer indicators as a measure of the crisis process and economic security in the enterprise.

Value/originality. An important condition for the development of an effective strategy of crisis management can be a convergence of the economic concepts of security and crisis management. Obtaining positive results from the implementation of the relevant strategy requires the maximum consolidation of the enterprise team to restore profitability and normalization of cash flow.

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF CLASSIFICATION OF EXTERNAL ENVIRONMENTAL FACTORS OF THE ENTERPRISE

У статті показано необхідність врахування впливу чинників зовнішнього середовища під час управління підприємством як відкритою системою. Обґрунтовано необхідність постійного моніторингу стану зовнішнього середовища для розроблення відповідних управлінських рішень. Розглянуто сутність чинників зовнішнього середовища підприємства. Встановлено основні особливості чинників зовнішнього середовища, наведено їх характеристику. Проведено аналіз та узагальнення підходів різних вчених-економістів до класифікації чинників зовнішнього середовища підприємства. Особливу увагу приділено дослідженню чинників, які здійснюють прямий та непрямий вплив на діяльність підприємства. На основі проведеного дослідження складено рейтинг чинників зовнішнього середовища, виявлено чинники, що є найбільш важливими. Запропоновано вдосконалену класифікацію чинників зовнішнього середовища підприємства, яка допоможе керівництву приймати обґрунтовані рішення.

Ключові слова: підприємство, зовнішнє середовище, чинники прямої дії, чинники непрямой дії, класифікація.

В статті показана необхідність урахування впливу факторів зовнішньої середовищи при управленні підприємством як відкритою системою. Обґрунтовано необхідність постійного моніторингу стану зовнішньої середовищи для розробки відповідних управленческих рішень. Рассмотрена сущность факторов зовнішньої середовищи підприємства. Установлены основные особенности факторов зовнішньої середовищи, приведена их характеристика. Проведены анализ и обобщение подходов разных ученых-экономистов к классификации факторов зовнішньої середовищи підприємства. Особое внимание уделено исследованию факторов, которые оказывают прямое и косвенное влияние на деятельность предприятия. На основе проведенного исследования составлен рейтинг факторов зовнішньої середовищи, выявлены факторы, которые являются наиболее важными. Предложена усовершенствованная классификация факторов зовнішньої середовищи підприємства, которая поможет руководству принимать обоснованные решения.

Ключевые слова: предприятие, внешняя среда, факторы прямого действия, факторы косвенного действия, классификация.

УДК 005.936.3

Велика О.Ю.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
логістики та економіки
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The enterprise is in a condition of constant exchange with the external environment, providing thereby itself a possibility of forming resources and carrying out its activity. The threats facing the enterprise and the opportunities that it provides are all present in the external environment. The article shows the need to take into account the influence of factors of the external environment in the management of the enterprise as an open system. The necessity of continuous monitoring of a condition of the external environment for the development of appropriate management decisions is considered. The essence of factors of the environment of the enterprise is considered. The main features of factors of the external environment are determined and their characteristics are given. Owing to these features of the factors, the assessment of their influence on enterprise development is a difficult process. In modern scientific literature, the external environment is seen as a complex multilevel structure of elements, which are outside the enterprise and have a different effect on its activities. Questions of studying the impact of the external environment of activities of the enterprise are considered in many works of foreign and domestic scientists and practitioners. However, in managerial science, there is still no single approach to the classification of factors of the external environment. During the research, analysis and generalization of approaches of various scholars-economists to the classification of factors of the external environment of the enterprise were carried out. Special attention was paid to the research of factors, which have a direct and indirect influence on enterprise activity. As a result, it was found that the factors of indirect action most often include technological, economic, political, socio-cultural factors, as well as legislation and demographic factors. Among the factors of direct action, most often mentioned are competitors, consumers, suppliers, government, and municipal authorities. On the basis of the conducted research, the rating of factors of the external environment was compiled and the most important factors were identified. Also, an advanced classification of factors of the external environment of the enterprise is proposed. The proposed classification allows grouping factors by various features, such as way and direction, method and structure of influence, level and time of action, which will help the management to make informed decisions.

Key words: enterprise, external environment, factors of direct action, factors of indirect action, classification.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження проблеми впливу зовнішнього середовища на розвиток підприємства обумовлена управлінням підприємством як відкритою системою, внутрішня стабільність якої залежить від умов зовнішнього середовища. Навіть якщо на самому підприємстві не відбувається ніяких змін, постійні зміни навколишнього середовища чинять суттєвий вплив на результати його діяльності. Підприємство перебуває у стані постійного обміну із зовнішнім середовищем, забезпечуючи собі можливість формування ресурсів та проведення діяльності. Однак зовнішні чинники є неконтрольованими з боку підприємства, під впливом яких воно вимушене змінювати свою внутрішню органі-

заційну структуру та вносити інші зміни до раніше прийнятих управлінських рішень.

Вплив чинників зовнішнього середовища викликає необхідність проведення постійного моніторингу його стану, який розглядається як невід'ємна складова частина стратегічного планування. Загрози, які підстерігають підприємство, і можливості, які йому надаються, присутні саме в зовнішньому середовищі. З одного боку, у зовнішньому середовищі підприємству загрожують конкуренти, недобросовісні постачальники, податкове законодавство, що швидко змінюється, соціальні катаклізми та багато інших чинників. З іншого боку, тут на підприємство чекають покупці та ресурси, необхідні для ведення бізнесу.

Підприємство має не тільки пристосовуватися до навколишнього середовища або потерпати від дії його непередбачуваних чинників, але й регулярно визначати свої потенційні можливості та загрози задля впливу на формування зовнішніх умов власної діяльності. Якщо навіть підприємство в змозі тільки визначити та класифікувати чинники зовнішнього середовища, які мають вплив на його діяльність, це вже дасть йому змогу підвищити ефективність діяльності. Встановлення та аналіз зовнішніх чинників допомагає приймати обґрунтовані управлінські рішення, які забезпечують взаємодію підприємства із середовищем в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням дослідження впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства присвячено багато робіт як закордонних, так і вітчизняних науковців та практиків, таких як І. Ансофф, О. Віханський, А. Гайнуллін, А. Гершун, О. Гетьман, Ф. Котлер, М. Мескон, Г. Осовська, О. Тараненко, Е. Уткіна, З. Шершньова. Аналіз праць цих авторів показав, що, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених розгляду сутності та особливостей впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства, в управлінській науці немає єдиного підходу до класифікації чинників зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження сутності та узагальнення класифікації чинників зовнішнього середовища підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Будь-яке підприємство є відкритою системою, тобто перебуває під впливом дії чинників зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище є сукупністю елементів, які не входять до складу підприємства, але справляють на нього певний вплив. При цьому вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Загальною рисою чинників зовнішнього середовища є неможливість їх повного контролю або впливу на них з боку підприємства, тому що вони є незалежними від його діяльності.

Аналіз економічної літератури [1–3] дав змогу встановити, що чинники зовнішнього середовища мають такі характеристики.

1) **Взаємозалежність чинників**, тобто зміна одного чинника може привести до зміни інших. Наприклад, зростання цін на енергоносії зумовлює стрибок цін на всі види продукції, особливо на ті, під час виробництва яких є велика частка енергозатрат. Це може привести до ослаблення конкурентних позицій підприємств, які виготовляють цю продукцію. Водночас таке становище змушує виробників шукати енергозберігаючі технології.

2) **Взаємопов'язаність чинників**, тобто рівень сили, з якою зміна одного чинника впливає на зміну інших чинників середовища.

3) **Складність зовнішнього середовища**, яка визначається кількістю чинників, на зміну яких підприємство має реагувати для забезпечення свого виживання, а також рівень варіативності кожного чинника.

4) **Динамічність та мінливість зовнішнього оточення**, тобто швидкість, з якою відбуваються зміни в оточенні підприємства. У деяких підприємств зовнішнє середовище дуже рухливе (комп'ютерні технології, електронна, хімічна, фармацевтична промисловість, біотехнології). Менш рухливе воно у підприємств харчової, деревообробної промисловості тощо. Крім того, в межах одного підприємства середовище є більш рухливим для одних підрозділів, зокрема науково-дослідних, маркетингових відділів, та менш рухливим для інших підрозділів, наприклад виробничих. Більшість дослідників вважає, що швидкість змін в окремих галузях та сферах економіки має тенденцію до прискорення.

5) **Невизначеність зовнішнього оточення**, яка розглядається як функція від кількості інформації стосовно дії кожного чинника та впевненості щодо її достовірності. Підприємства, що прагнуть знизити рівень невизначеності зовнішнього середовища, можуть застосовувати дві стратегії: пристосуватись до змін або впливати на середовище задля того, щоби зробити його більш сприятливим для свого функціонування. Перша стратегія реалізується через створення гнучких організаційних структур з високим рівнем децентралізації влади. Керівники таких підприємств повинні вміло використовувати сучасний інструментарій для прогнозування змін, володіти ринковою інтуїцією. Друга стратегія, як правило, доступна лише великим підприємствам або таким, які об'єднуються задля розширення своїх можливостей. Для впливу на зовнішнє середовище вони можуть використовувати потужну рекламу та PR-засоби, політичну діяльність для лобювання своїх інтересів, входження в різноманітні асоціації.

Внаслідок вказаних особливостей чинників зовнішнього середовища оцінювання їх впливу на розвиток підприємства є складним процесом. Кожен з чинників зовнішнього середовища аналізують, щоби з'ясувати, які труднощі можуть виникати під час роботи в цій сфері, які тут відкриваються можливості. Постійний моніторинг чинників зовнішнього середовища та прогнозування напряму їх дії дають змогу керівництву підприємства розробляти відповідні стратегії поведінки, що є максимально адекватними ситуації, яка складається.

В сучасній науковій літературі зовнішнє середовище розглядають як складну багаторівневу структуру елементів, які перебувають за межами підприємства та різним чином впливають на його діяльність. Г. Осовська, О. Фіщук та І. Жалінська вважають, що зовнішнє середовище має три рівні,

а саме мезосередовище (безпосереднє оточення), макросередовище (опосередковане оточення), мегасередовище (світовий масштаб) [3, с. 93]. Однак частіше науковці виокремлюють два рівні зовнішнього оточення: 1) загальне оточення, яке включає глобальні чинники, що віддзеркалюють соціально-економічні відносини у суспільстві; 2) оперативне (галузеве) середовище, яке охоплює чинники, що здійснюють безпосередній вплив на конкретне підприємство.

Під час аналізування зовнішнього середовища, в межах якого функціонує підприємство, можна виділити цілу низку чинників, що впливають на можливості його функціонування та розвитку. Аналіз підходів різних авторів показав, що вони дещо по-різному виокремлюють та класифікують чинники зовнішнього середовища. Найменша кількість чинників розглядається О. Селезньовим. Він виокремлює такі п'ять чинників, як постачальники, покупці, державні органи, конкуренти та товари-замінники [4, с. 148]. Така незначна кількість пояснюється тим, що автор розглядає тільки чинники прямої дії, тобто такі, які безпосередньо впливають на діяльність підприємства. На відміну від нього, І. Падерін та Є. Новак розглядають тільки чинники непрямої дії, до яких відносять законодавчу та культурну підтримку держави, її податкову, кредитно-фінансову та інноваційно-інвестиційну політику, а також інформаційну безпеку [5, с. 137–139]. Загалом ми нарахували 23 загальних чинники зовнішнього середовища, що пропонуються в економічній літературі.

Слід відзначити, що існують автори, які поділяють чинники зовнішнього середовища на макро- та мікрочинники [2; 6]. При цьому до макросередовища вони відносять загальне оточення, тобто глобальні чинники, що віддзеркалюють соціально-економічні відносини у суспільстві. До мікросередовища вони відносять оперативне середовище, яке охоплює чинники, що здійснюють безпосередній вплив на конкретне підприємство. Традиційно прийнято розглядати такі групи чинників, як покупці, постачальники, конкуренти, наймані працівники, власники капіталу, контактні аудиторії, державні установи. Здебільшого макросередовище не має специфічного впливу на окремо взяте підприємство, але ступінь впливовості на окремі підприємства різний, що обумовлюється відмінностями як у сферах діяльності, так і у внутрішньому стані (потенціалі) підприємств. Макросередовище визначає загальні умови підприємницької діяльності, атмосферу бізнесу, впливає на чинники мікросередовища, а через них (опосередковано) – на розвиток підприємства.

На відміну від макрорівня, чинники оперативного середовища більш піддаються впливу з боку підприємства, причому ступінь цього впливу зале-

жить від стабільності становища підприємства на ринку. Якщо на макрорівні важко мати значний вплив або контролювати його процеси, то динаміка мікрооточення може прямо залежати від вибору стратегії підприємства. Таким чином, чинники макросередовища різною мірою впливають на окремо взяте підприємство. Вони визначають загальні умови підприємницької діяльності та опосередковано впливають на розвиток підприємства. Як бачимо, чинники макросередовища є чинниками непрямої дії. На відміну від них, чинники мікросередовища більше впливають на діяльність підприємства та є чинниками прямої дії, тому доцільно поділяти чинники зовнішнього середовища саме на чинники прямої та непрямої (або опосередкованої) дії.

А. Гершун [2] розглядає такі чинники зовнішнього середовища, як технології, економіка, політика, законодавство, довкілля, суспільство. Така класифікація дуже схожа на методику "T.E.M.P.L.E.S." (Technology, Economics, Markets, Politics, Laws, Ecology/Environment, Society), окрім чинника "Markets" («ринки»), тобто за методикою "T.E.M.P.L.E.S." основні чинники зовнішнього середовища об'єднані в сім груп, таких як технології, економіка, ринки, політика, законодавство, екологія/довкілля (навколишнє середовище) та суспільство. Однак А. Гершун під час подальшого розгляду упускає такий чинник, як ринки. Ми вважаємо за доцільне враховувати дію цього чинника, тим паче, що багато авторів зосереджують свою увагу на різних видах ринків, з якими стикається підприємство у своїй діяльності. Також, як ми зазначали раніше, А. Гершун поділяє зовнішні чинники, які впливають на діяльність підприємства, на чинники макро- та мікрооточення. Однак під час подальшого розгляду окремих чинників зовнішнього середовища він не пояснює, до якої з двох цих груп вони належатимуть.

О. Селезнів [4, с. 146] поділяє чинники зовнішнього середовища на загальноекономічні та галузеві (чинники робочого оточення). Робоче оточення підприємства належить до чинників прямої дії, які головним чином охоплюють ринок збуту, ринок постачання, ринок капіталу та ринок праці. Між підприємством та цими ринками відбувається постійний прямий взаємообмін.

Досить широку класифікацію чинників зовнішнього середовища надають О. Зінгер та А. Іл'ясова [7]. Вони підрозділяють чинники за декількома ознаками:

- 1) за методом: економічні та неекономічні чинники (політичні, правові, екологічні);
- 2) за способом: чинники прямої та непрямої дії;
- 3) за рівнем: регіональні, національні та міжнародні чинники;
- 4) за спрямованістю: стабілізуючі та дестабілізуючі чинники.

Однак існує ще більш розширена класифікація чинників впливу на економічну стійкість підприємства у сфері зовнішнього середовища, яку наводить у своїй монографії А. Василенко [8]. Він пропонує поділяти чинники так:

1) за напрямом дії: позитивні (здійснюють сприятливий вплив на економічну стійкість підприємства) та негативні (здійснюють негативний вплив на економічну стійкість підприємства);

2) за механізмом виникнення: об'єктивні (не залежать від підприємства) та суб'єктивні (зумовлені діяльністю самого підприємства);

3) за рівнем керованості: керовані (входять до галузі управління підприємством) та некеровані (мають об'єктивний характер дії, не піддаються управлінню з боку підприємства);

4) за підходом до визначення: реальні (такі, що здійснюють вплив на економічну стійкість) та потенційні (чинники, вплив яких очікується в майбутньому);

5) за структурою впливу: одиничні (впливають на окрему складову економічної стійкості) та комплексні (впливають на дві та більше складових економічної стійкості);

6) за часом дії: постійні, тимчасові (сезонні) та епізодичні.

Таку класифікацію можна запропонувати використовувати також для класифікації чинників зовнішнього середовища, що впливають на діяльність та розвиток будь-якого підприємства.

В результаті свого дослідження О. Зінгер та А. Іл'ясова [7] пропонують поділяти чинники, що впливають на сталий розвиток підприємства, на такі: чинне законодавство, постачальники ресурсів, партнери, конкуренти, споживачі, органи державної та місцевої влади, політична ситуація, економічна ситуація, науково-технічний прогрес, інформаційне забезпечення. Серед цих факторів до чинників прямої дії автори відносять постачальників трудових, фінансових, інформаційних, матеріальних та інших ресурсів, споживачів, конкурентів тощо. До факторів непрямой дії вони відносять стан економіки, природні та соціально-політичні чинники тощо.

А. Гайнуллін [9] поділяє чинники зовнішнього середовища на дві великі групи, а саме прямі та непрямі. До чинників непрямой дії він відносить економічні (економічна обстановка у країні та галузі), політичні (відносини з країнами-партнерами, співпраця з ВТО, грошово-кредитна політика держави, економічна модель державного управління), технічні та соціокультурні чинники. До чинників прямої дії автор відносить споживачів, конкурентів, постачальників, контактні групи (фінансово-кредитні установи, державні органи, органи регіональної влади та місцевого самоврядування, галузеві некомерційні організації та партнерства, освітні установи, акціонери та інвестори).

Ф. Котлер вважає, що зовнішнє середовище складається з шести основних чинників, а саме демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних та чинників культурного середовища [10].

Д. Кіпа у своїй статті [11, с. 325] пропонує власну модель впливу зовнішнього середовища на формування стратегії підприємства. Він поділяє чинники зовнішнього середовища на прямі та непрямі, що є цілком логічним. Однак питання виникають щодо складу чинників кожної з цих груп. Так, як чинники непрямой впливу відокремлені міжнародні чинники. Тоді всі інші чинники доцільно було б об'єднати в групу національних чинників. Також до чинників прямої дії доцільно було б віднести вплив ринків праці та капіталу, які визначають досяжність та вартість цих ресурсів для підприємства.

С. Дзюба та І. Гайдай є єдиними з аналізованих авторів, які виділяють такий чинник мікросередовища підприємства, як контактні аудиторії. Вони виділяють шість типів контактних аудиторій, такі як установи фінансової сфери, державні установи, засоби масової інформації, групи суспільної дії, місцева громадськість, внутрішні групи на самому підприємстві (наприклад, акціонери, співробітники, профспілки) [6]. Однак не дуже зрозумілим є відокремлення з контактних груп, які мають зовнішній вплив на розвиток підприємства, внутрішніх груп на самому підприємстві. На нашу думку, їх більш доцільно відносити до внутрішнього середовища підприємства.

Таким чином, можна побачити, що існує велика кількість чинників зовнішнього середовища, що впливають на розвиток підприємства. При цьому на практиці неможливо врахувати всі наявні чинники впливу на підприємство. Також не завжди вдається точно встановити те, до якої групи належить той чи інший чинник для конкретного підприємства: до чинників прямої чи непрямой дії. Особливо це стосується впливу законодавчої бази на розвиток підприємства. Більшість авторів [2; 6] віднесла його до групи непрямой дії. Однак О. Зінгер та А. Іл'ясова [7] вважають його чинником зовнішнього середовища, що має пряму дію.

В результаті аналізу підходів різних авторів до класифікації чинників зовнішнього середовища складено їх рейтинг задля встановлення чинників, які використовуються найчастіше. В результаті зроблено висновок, що серед чинників непрямой дії найчастіше виокремлюються технологічні, економічні, політичні та соціально-культурні чинники, а також законодавство та демографічні чинники. Серед чинників прямої дії найчастіше згадуються конкуренти, споживачі та постачальники, органи державної та місцевої влади.

Підсумовуючі результати проведеного аналізу, можемо запропонувати таку класифікацію чинників зовнішнього середовища підприємства (рис. 1).

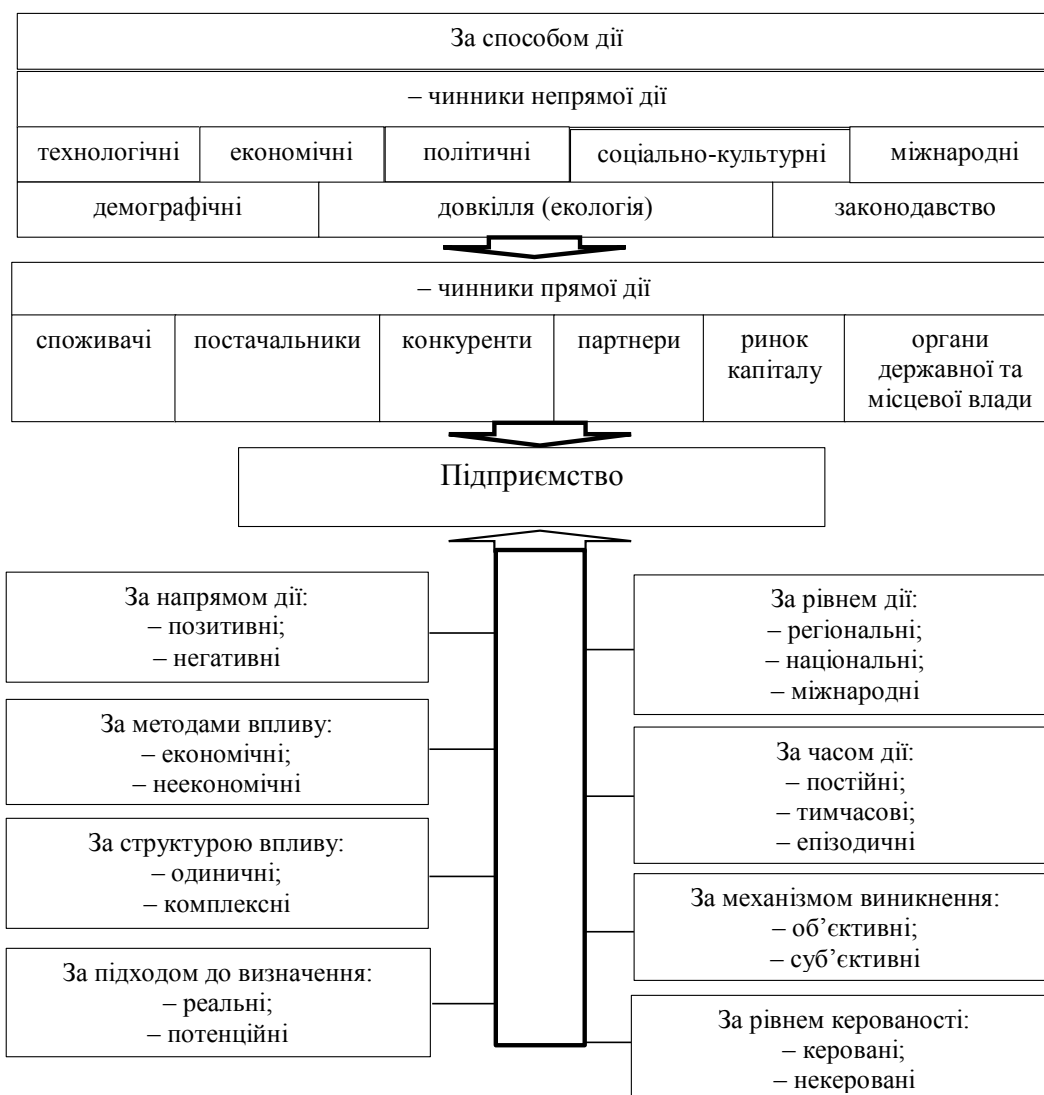

Рис. 1. Класифікація чинників зовнішнього середовища підприємства

Джерело: авторська розробка

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можемо зазначити, що будь-яке підприємство, як відкрита система, піддається впливу з боку зовнішнього середовища. Завчасне виявлення найважливіших чинників, які впливають на підприємство, дає змогу його керівництву розробити відповідні рішення щодо дії в мінливих умовах. Існує велика кількість чинників зовнішнього середовища, які мають безпосередній або опосередкований вплив на стан та розвиток підприємства. На основі проведеного дослідження встановлено найбільш важливі чинники зовнішнього середовища підприємства з розподілом їх на чинники прямої та непрямой дії, а також запропоновано класифікацію чинників зовнішнього середовища за різними ознаками. У подальшому планується дослідити чинники щодо напрямку їх дії для відокремлення чинників негативного впливу, моніторинг та прогнозування яких є найбільш важливими діями для підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болтянська Л., Андрєєва Л., Лисак О. Економіка підприємства : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 668 с.
2. Гершун А. Анализ внешней среды бизнеса. *Центр дополнительного образования Элитариум*. 2018. URL: <http://www.elitarium.ru/vneshnjaja-sreda-organizacija-factory-dejatelnost-vlijanie-politika-zakonodatelstvo-rynok-region-strategija-rost> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Осовська Г., Фішук О., Жалінська І. Стратегічний менеджмент: теорія та практика. Київ : Кондор, 2003. 196 с.
4. Селезнев А. Факторы внешней среды, оказываемые прямое влияние на деятельность предприятия сферы услуг. *Российское предпринимательство*. 2010. № 12. С. 146–150. URL: <https://creativeconomy.ru/lib/6439> (дата звернення: 20.03.2019).
5. Падерін І., Новак Є. Аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на стратегії підприємств малого

та середнього бізнесу. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 3 (41). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-vliyaniya-vneshnih-i-vnutrennih-faktorov-na-strategii-predpriyatij-malogo-i-srednego-biznesa> (дата звернення: 20.03.2019).

6. Дзюба С., Гайдай І. Загальна характеристика зовнішнього середовища функціонування підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1 (127). С. 144–156.

7. Зингер О., Ильясова А. Факторы, влияющие на устойчивое развитие промышленных предприятий. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18044> (дата звернення: 20.03.2019).

8. Василенко А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография. Киев : Центр учебной литературы, 2005. 648 с.

9. Гайнуллин А. Анализ факторов внешней среды, оказывающих влияние на функционирование металлургических предприятий Пермского края. *Науковедение*. 2014. № 6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-faktorov-vneshney-sredy-okazyvayuschih-vliyanie-na-funktsionirovanie-metallurgicheskikh-predpriyatiya-permskogo-kraja> (дата звернення: 20.03.2019).

10. Шершньова З. Стратегічне управління : навчальний посібник. *Бібліотека економіста*. 2004. URL: <http://library.if.ua/book/101/6905.html> (дата звернення: 20.03.2019).

11. Кіпа Д. Визначення впливу зовнішнього середовища на формування конкурентної стратегії підприємства. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 9. С. 322–329.

REFERENCES:

1. Boltjanskaja L., Andrijejeva L., Lysak O. (2015) *Ekonomika pidpryjemstva* [Enterprise economy]. Kherison : OLDI-PLJUS (in Ukrainian).

2. Gershun A. (2018) *Analiz vneshney sredy biznesa* [Analysis of the external business environment]. *Tsentr dopolnitel'nogo obrazovaniya Elitarium* [Center for Continuing Education Elitarium]. Available at: <http://www.elitarium.ru/vneshnjaja-sreda-organizacija-factory-deyatelnost-vliyanie-politika-zakonodatelstvo-rynok-region-strategija-rost> (accessed: 20 March 2019).

3. Osovskaja Gh., Fishhuk O., Zhalinsjka I. (2003) *Strategichnyj menedzhment: teorija ta praktyka* [Strategic Management: Theory and Practice]. Kyjiv : Kondor (in Ukrainian).

4. Seleznev A. (2010) *Faktory vneshney sredy, okazyvayemye pryamoe vliyanie na deyatelnost' predpriyatiya sfery uslug* [External environmental factors having

a direct impact on the activities of a service enterprise]. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo* [Russian business] (electronic journal), no. 12, pp. 146–150. Available at: <https://creativeconomy.ru/lib/6439> (accessed: 20 March 2019).

5. Paderin I., Novak Ye. (2015) *Analiz vplyvu zovnishnikh ta vnutrishnikh faktoriv na strategiji pidpryjemstv malogho ta serednjogho biznesu* [Analysis of the influence of external and internal factors on strategy of small and meddle enterprises]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu* [Economic Bulletin of Donbass] (electronic journal), vol. 41, no. 3. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-vliyaniya-vneshnih-i-vnutrennih-faktorov-na-strategii-predpriyatij-malogo-i-srednego-biznesa> (accessed: 20 March 2019).

6. Dzjuba S., Ghajdaj I. (2012) *Zagaljna kharakterystyka zovnishnjogho seredovyssha funkcionuvannya pidpryjemstv* [General characteristics of the external environment of the functioning of enterprises]. *Aktualjni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy]. Kyjiv, vol. 127, no. 1, pp. 144–156.

7. Zinger O., Ilyasova A. (2015) *Faktory, vliayushchie na ustoychivoe razvitie promyshlennykh predpriyatij* [Factors affecting the sustainable development of industrial enterprises]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya* [Modern problems of science and education] (electronic journal), no. 1. Available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18044> (accessed: 20 March 2019).

8. Vasilenko A. (2005) *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatij* [Enterprise Sustainability Management]. Kiev : Tsentruchebnoy literatury (in Russian).

9. Gajnullin A. (2014) *Analiz faktorov vneshney sredy, okazyvayushchikh vliyanie na funktsionirovanie metallurgicheskikh predpriyatij Permskogo kraja* [The analysis factors of external environment which influence on a functioning Perm Krai metallurgical enterprises]. *Naukovedenie* [Science] (electronic journal), no. 6. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-faktorov-vneshney-sredy-okazyvayuschih-vliyanie-na-funktsionirovanie-metallurgicheskikh-predpriyatiya-permskogo-kraja> (accessed: 20 March 2019).

10. Shershnyova Z. (2014) *Strategichne upravlinnja* [Strategic management]. *Biblioteka ekonomista* [Economist library]. Available at: <http://library.if.ua/book/101/6905.html> (accessed: 20 March 2019).

11. Kipa D. (2014) *Vyznachennja vplyvu zovnishnjogho seredovyssha na formuvannya konkurentnoji strategiji pidpryjemstva* [Definition of Environmental Influence on the Formation of the Competitive Strategy of the Enterprise]. *Biznes-Inform* [Business-Inform], no. 9, pp. 322–329.

Velyka Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management, Logistics and Economics
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FEATURES OF CLASSIFICATION OF EXTERNAL ENVIRONMENTAL FACTORS OF THE ENTERPRISE

The need to study the issue of external environmental impact on enterprise development is determined by the management of the enterprise as an open system, the internal stability of which depends on conditions of the external environment. Even if there is no change in the enterprise itself, constant changes in the external environment have a significant impact on the results of its activities. The enterprise is in a condition of constant exchange with the external environment, providing thereby itself a possibility to form resources and conduct its activities.

The purpose of the article is a theoretical study of the essence and generalization of the classification of external environmental factors of the enterprise.

Analysis of economic literature allowed establishing that factors of the external environment have the following characteristics: interdependence and interrelation of factors, the complexity of the external environment, dynamism, variability, and uncertainty of the external environment. Owing to these features of factors of the external environment, the assessment of their influence on enterprise development is a difficult process.

When analyzing the external environment within which the enterprise operates, one can distinguish a number of factors affecting the possibilities of its operation and development. Analysis of approaches of various authors has shown that they somewhat differently identify and classify factors of the external environment. Herewith, in practice, it is impossible to take into account all the available factors of influence on the enterprise. Also, it is not always possible to precisely determine, which group one or another factor is related to for a particular enterprise – to the factors of direct or indirect action.

As a result of analyzing approaches of different authors to the classification of factors of the external environment, their rating was made in order to identify factors used most often. In consequence of this, it was found that the factors of indirect action most often include technological, economic, political, socio-cultural factors, as well as legislation and demographic factors. Among the factors of direct action, most often mentioned are competitors, consumers, suppliers, government, and municipal authorities.

Summing up the results of the analysis conducted, the classification of factors of the external environment was proposed as follows:

- by way of action: factors of indirect action (technological, economic, political, socio-cultural, international, demographic, environment, legislation); factors of direct action (consumers, suppliers, competitors, partners, capital market, state and local authorities);
- by the direction of action: positive and negative factors;
- by methods of influence: economic and non-economic factors;
- by the structure of influence: individual and complex factors;
- by the approach to the definition: real and potential factors;
- by the level of action: regional, national, and international factors;
- by the time of action: permanent, temporary, and occasional factors;
- by the mechanism of occurrence: objective and subjective factors;
- by the level of manageability: managed and unmanaged factors.

Therefore, summarizing the study conducted, it can be noted that any enterprise as an open system falls under the influence of the external environment. The early detection of the most important factors affecting the enterprise allows its management to develop appropriate decisions on the action in changing conditions. There are many factors of the external environment that have a direct or indirect effect on the state and development of the enterprise. On the basis of the conducted research, the most important factors of the external environment were identified accompanied by their division into factors of direct and indirect action, as well as a classification of factors of the external environment by various features was proposed. Further, it is proposed to study these factors concerning the direction of their action in order to distinguish factors of negative influence, monitoring and forecasting of which are the most important for the enterprise.

СУЧАСНІ ПЕРСОНАЛ-ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ

MODERN PERSONNEL-TECHNOLOGIES IN THE BANK'S PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM

УДК 336.719

Ковальчук В.Г.

д.н.держ.упр., доцент,
завідувач кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський навчально-науковий
інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Гриженко А.С.
студент
Харківський навчально-науковий
інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

У статті розкриті особливості управління персоналом у банках. Проаналізовані сучасні тенденції на ринку праці. Визначені головні елементи у системі оцінки персоналу. Розглянута роль мотивації у системі управління персоналом. Розкрито сутність і види мотивації праці. Проведено дослідження мотиваційного процесу. Обґрунтовано необхідність комплексного використання матеріальних і моральних стимулів у стимулюванні трудової активності працівників. Систематизовані зовнішні і внутрішні фактори в системі стимулювання банківського персоналу, методи й інструменти мотивації. Визначено роль сучасних персонал-технологій у системі управління персоналом. Систематизовано персонал-технології залежно від управлінських завдань, які вони вирішують у процесі управління персоналом. Доведено необхідність використання сучасних персонал-технологій для підвищення ефективності формування, розвитку та реалізації трудового потенціалу банку.

Ключові слова: управління персоналом, персонал, мотивація, банківські працівники, технологія управління, персонал-технології, трудовий потенціал, трудові ресурси, кадровий менеджмент.

В статье раскрыты особенности управления персоналом в банках. Проанализи-

рованы современные тенденции на рынке труда. Определены главные элементы в системе оценки персонала. Рассмотрена роль мотивации в системе управления персоналом. Раскрыта сущность и виды мотивации труда. Проведено исследование мотивационного процесса. Обоснована необходимость комплексного использования материальных и моральных стимулов в стимулировании трудовой активности работников. Систематизованы внешние и внутренние факторы в системе стимулирования банковского персонала, методы и инструменты мотивации. Определена роль современных персонал-технологий в системе управления персоналом. Систематизованы персонал-технологии в зависимости от управленческих задач, которые они решают в процессе управления персоналом. Доказана необходимость использования современных персонал-технологий для повышения эффективности формирования, развития и реализации трудового потенциала банка.

Ключевые слова: управление персоналом, персонал, мотивация, банковские работники, технология управления, персонал-технологии, трудовой потенциал, трудовые ресурсы, кадровый менеджмент.

The article reveals the features of personnel management in banks. Analyzed the current trends in the labor market. In the Ukraine, HR function was in an early stage of development, the strategic HR role required a skill-set which had just begun to emerge and the underpinned reasons for changes in the structure were to attain better operational efficiency. Further, in the domestic case-study banks, the function faced challenges of an out-dated skillset of incumbent employees and the ensuing legacy effects. These results suggest that in order to study the presence of a strategic role orientation, a broader analytical framework is required that both incorporates multiple elements within the HR function – especially its structure, the extent of devolution of HR activities and skill-set of personnel and responds to the multiple and conflicting perspectives of different stakeholders in a complex and fast-changing industry environmen. The recruitment of staff is considered as an ordinary function that is carried out mechanically (hiring people with a certain education, regardless of their real value for the institution). The main elements in the staff appraisal system are identified. The role of motivation in the personnel management system is considered. The essence and types of labor motivation are revealed. The basic signs of motivation of the personnel of the enterprise are presented. The leading motives of employees of banking institutions are grouped. The types of motivation of the present are presented. A study of the motivational process. The necessity of the complex use of material and moral incentives in stimulating the labor activity of workers is substantiated. External and internal factors in the system of stimulation of bank personnel, methods and tools of motivation are systematized. The role of modern personnel technologies in the personnel management system is defined. Personnel technologies are systematized depending on the managerial tasks that they solve in the process of personnel management. Proved the need to use modern personnel technologies to improve the formation, development and implementation of the labor potential of the bank.

Key words: personnel management, personnel, motivation, bank employees, technology of management, personnel-technology, labor potential, labor resources, personnel management.

Постановка проблеми. Банки натеper є важливими інститутами, без яких важко здійснювати різноманітні операції та розвивати економіку загалом. Здійснюючи свою діяльність, кожен банк робить усе можливе для того, щоб задовільнити потреби клієнтів і тим самим створити для себе ефективні умови розвитку. Забезпечуючи ефективність діяльності банку через рівень продуктивності праці, фахові знання та навички, професіоналізм та новаторство, персонал став стратегічним його ресурсом. Для керування ними потрібна дієва система управління та ефективні методи. Сучасна практика менеджменту персоналу характеризу-

ється чисельними теоретичними та практичними розробками щодо формування, функціонування та розвитку систем управління персоналом. Водночас потенціал використовуваних методів, способів та інструментів майже вичерпаний, тому пошук шляхів підвищення ефективності використання трудових ресурсів зміщується у площину розвитку інноваційних персонал-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання ролі людського фактору зумовило необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності використання трудового потенціалу. Саме тому особливу увагу вчені приділяють роз-

витку теоретичних і прикладних аспектів управління персоналом. Активний науковий пошук ведуть у сфері розвитку методів і підходів до управління персоналом. Ці аспекти досліджують О.В. Безпалько, Н.Л. Гавкалова, О. Дубілет, А.В. Слободенюк, А.В. Шаперенков та ін. Хоча на цьому етапі зростає науковий інтерес до розвитку сучасних технологій управління персоналом, не досить розкритим залишається питання щодо персонал-технологій, їхньої ролі та можливостей застосування в системі управління персоналом, що зумовлює актуальність цього напрямку дослідження.

Постановка завдання. Метою є дослідження аспектів управління персоналом у банківських установах, розкриття сутності і ролі сучасних персонал-технологій у системі управління персоналом, довести доцільність використання для підвищення ефективності управління персоналом.

Методологічну основу та теоретичну базу дослідження становлять методи: логічного узагальнення та аналізу – для визначення проблем розвитку персонал-технологій в управлінні банківських установ; економічного аналізу – для визначення шляхів покращення персонал-технологій у системі управління банківських установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні успішна діяльність банку безпосередньо залежить від його працівників та від рівня ефективності персонального менеджменту.

Однією зі значних проблем функціонування банківської системи України є її недостатня забезпеченість необхідним кадровим персоналом, який спроможний нестандартно, швидко та на високому професійному рівні справлятися зі встановленими завданнями.

Працівники банківського сектору обслуговують усі сфери життя суспільства, впливають як на політичну, так і на економічну ситуацію в Україні; за допомогою фінансових інструментів підтримують функціонування ринкового механізму [1]. Саме тому для ефективного та оперативного вирішення проблем кадрової політики в українських банках дуже важливим є розроблення і впровадження сучасних оцінних персонал-технологій та їх методологічних основ.

Організації, у тому числі і банки, які орієнтовані на впровадження інноваційних методів управління персоналом та їх постійне покращення, є більш ефективними та конкурентоспроможними [3].

На жаль, керівники вищої ланки управління більшості українських банків надають перевагу покращенню фінансових показників, а не якості людського капіталу. Але, як свідчить практика, рішення клієнта про вибір банку значною мірою залежить від можливості співробітника банку професійно і якісно задовольнити вимоги клієнта [1].

Останнім часом на українському ринку праці банківських фахівців розвиваються тенденції, які негативно впливають на управління персоналом комерційних банків.

До них слід віднести:

- безробіття серед банківських фахівців, що не сприяє покращенню трудових умов у банківських установах (це виражається у значному зниженні розміру зарплат і відмові або зниженні інших винагород);

- низький рівень нормативної бази системи управління кадрами (у більшості українських банків не розроблені (або розроблені формально) детальні посадові інструкції, стандарти робочого місця, контрактна система наймання персоналу тощо);

- відсутність інструментів перевірки на лояльність нових банківських працівників;

- низький рівень компетенції керівників більшості українських банків;

- формування структурних підрозділів, не обтяжених філософією конкретного банку, його місією на ринку, загальною ідеєю і завданнями корпоративного банківського бізнесу загалом;

- прагнення до найбільш швидких темпів зростання доходів акціонерів (найчастіше через зменшення витрат, у тому числі й до економії на навчанні та розвитку персоналу) [2].

Однак постійна інтенсифікація праці банківських працівників, швидкий розвиток та освоєння нових продуктів і технологій, розширення повноважень і компетенцій менеджерів веде до неминучих змін вимог до сучасного банківського персоналу.

Ефективного рівня в загальній системі управління сучасний банк досягає насамперед за допомогою лаконічної структури персоналу, кваліфікованих і мотивованих не тільки керівників, а всіх співробітників, та діючої на основі розробленої концепції роботи з персоналом рекрутингової системи.

На всіх етапах кадрової політики головним є підбір персоналу, а саме його оцінка – засіб реалізації як цілей кадрової політики, так і загальних цілей діяльності усього банку.

Оцінка співробітників є невід'ємною частиною роботи, оскільки вона надає важливу і корисну інформацію для оцінки навичок, знань, здібностей і загальної продуктивності співробітника. Ця оцінка використовується не тільки для усунення проблем із дисципліною і продуктивністю, але і для мотивації співробітників. Під час оцінки менеджер може пояснити співробітнику, як цілі індивідуума пов'язані зі стратегічними цілями команди і компанії. Коли співробітник розуміє, як його особистий внесок впливає на загальну картину, він із більшою ймовірністю буде мотивований і натхненний на те, щоб кожен день проявляти себе найкращим

чином. Менеджери також можуть виділити потенційні можливості кар'єрного росту під час оцінки. Це може допомогти залучити і мотивувати амбітних співробітників, посилити взаєморозуміння між керівниками та підлеглими.

У сучасних умовах оцінка персоналу здійснюється в межах чітко визначеної системи. Система оцінки персоналу – сукупність інструментів, спрямованих на визначення відповідності якісних показників персоналу (здібностей, умінь, мотивів) вимогам посади або робочого місця [1].

Система оцінки персоналу в сучасних банках містить такі елементи:

- мета та завдання оцінки персоналу – визначають спрямованість оцінки персоналу;
- зміст оцінки – визначає принципи побудови системи, її показники;
- методи оцінки – способи одержання, виміру і фіксації необхідної оцінної інформації;
- програма проведення оцінки – встановлює набір процедур, відповідно до яких організовується й проводиться оцінка.

У межах реалізації стратегічних завдань сучасних банків оцінка професійної діяльності персоналу вирішує чотири основні завдання:

- підвищує ефективність функціонування банківської установи завдяки оптимальному використанню людських ресурсів банку;
- виявляє більш відповідальних співробітників, які впораються з виконанням складного завдання, та дає їм змогу реалізувати свій потенціал;
- заохочує прагнення співробітників до професійного зростання;
- сприяє підвищенню заробітної плати та приведення її у відповідність до кваліфікаційного рівня персоналу [5].

Процес оцінювання персоналу в банках повинен враховувати особливості самої праці в сучасних банківських установах. Так, у сучасній праці банківського персоналу розрізняють два складники:

- 1) праця, що виконується за заданою схемою, механічно, безініціативно й досить жорстко регламентується інструкціями та нормативами;
- 2) праця, яка використовує творчі та розумові здібності.

Сучасні банки застосовують широкий спектр інструментів оцінювання персоналу. В контексті окремих конкретних ситуацій банківської діяльності вони можуть використовуватися у різних комбінаціях та варіантах.

Оцінювання персоналу є одним із головних процесів при управлінні банком за умов адекватності параметрів оцінки цілям банку та об'єктивності інструментарію, що використовується.

За допомогою оцінюючих технологій персоналу в банках створюється можливість формувати корпоративну культуру цілеспрямованої трудової

діяльності, в межах якої кожен працівник відчуває причетність до кінцевих результатів банку [2].

Вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду діяльності банків свідчить про наявність вагомих проблем у досягненні ефективної трудової мотивації персоналу.

Мотивація – головний фактор, який визначає не тільки результат діяльності співробітників, але і сам трудовий процес. Система мотивації безпосередньо пов'язана із загальною системою цілей банківського персоналу [3].

Більшість банківських працівників безініціативні і безвідповідальні. Вони не знають загальних стратегій і цілей банку, не асоціюють себе як частину компанії.

Тому для покращення рівня мотивації та результативності праці банківського персоналу важливо суттєво переглянути інструменти спонукання до праці, відмовитися від застарілих форм роботи з кадрами. Об'єктивною необхідністю є розроблення і впровадження сучасної системи стимулювання діяльності банківських працівників. У сучасних умовах більшість банків у процесі вибору мотиваційної стратегії застосовують такі інструменти, як:

- система заохочення і стягнення, згідно з якою робітники працюють за конкретну винагороду;
- прямий та зворотний зв'язок між керівником та його підлеглими – спільне визначення цілей та завдань роботи, вирішення питань. На систему стимулювання персоналу в банках впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори [9].

До зовнішніх факторів заохочення працівників належать:

- 1) фактори, що реалізують потенціал працівника:
 - максимальне делегування посадових повноважень та довіра працівнику;
 - залучення працівників до прийняття рішень;
 - підтримка нових вдалих ідей;
 - толерантне ставлення та допомога працівникам, які ненавмисне допустилися помилок;
- 2) стимулюючі фактори:
 - формування у співробітників банку лідерських якостей;
 - колективний принцип організації роботи банківського персоналу;
 - взаємний контроль працівників банку, зацікавлених у результатах спільної праці.

Внутрішня система стимулювання персоналу в банку включає так звані прийоми самомотивування, а саме: переконання, навіювання, схвалення тощо [9].

Головна перешкода ефективної мотивації праці банківського персоналу полягає в тому, що стратегічна програма роботи з персоналом формується без достатнього аналізу співвідношення між зовнішніми чинниками мотиваційного механізму та чинниками внутрішнього вільного вибору трудової

поведінки працівника банку залежно від ціннісних орієнтацій людини, її інтересів. Вибір мотиваційної стратегії сучасного банку ґрунтується на реальній ситуації і бажаному стилі взаємодії керівників із підлеглими.

При цьому управління мотивацією здійснюється з використанням таких методів [2], як:

- використання грошей як головного інструменту мотивації;
- розвиток почуття причетності до спільної справи;
- винагорода і визнання досягнень;
- участь у керівництві;
- заохочення й винагорода групової роботи;
- розвиток працівників тощо.

Механізм регулювання мотивації праці повинен ефективно поєднувати стратегічні інтереси банку з інтересами персоналу, стиль керівництва банком із системою дієвої трудової мотивації.

Залежно від рівня врахування потреб персоналу в банках розрізняють чотири «граничних» варіанти стилю керівництва банком:

- «збіднене керівництво» – низький рівень врахування інтересів як банку, так і працюючих у ньому людей;
- «влада-підкорення» – рівень врахування інтересів банку є високим, а інтересів працівників – низьким;
- «будинок відпочинку» – рівень врахування інтересів банку є низьким, а інтересів працівників – високим;
- «колегіальне управління» – ступінь врахування інтересів як банку, так і людей, що там працюють, є високим [2].

Кожна банківська установа має притаманну винятково специфічну систему мотиваторів. До основних (традиційних) показників трудової мотивації праці в банках належать: умови праці, зміст праці, оплата праці, преміювання, посадові надбавки, компенсація за перевантаження, надання кредитів працівникам на пільгових умовах, часткова оплата витрат на оздоровлення та лікування персоналу, результативність праці банківських службовців.

У сучасних банках широко використовують і нетрадиційні інструменти мотивації праці, так званий «соціальний пакет» – винагороди, які не пов'язані з кількістю та якістю праці:

- медичне і пенсійне страхування;
- оплата чи дотації на харчування;
- компенсація транспортних витрат;
- надання проїзних документів; матеріальна допомога;
- безоплатне користування мобільними телефонами тощо [5].

Стимулювання праці у будь якій установі, у тому числі банку, побудоване на таких основних принципах:

– цілісність – поєднання всіх видів стимулів від суто матеріальних до духовних, котрі відповідають наявним підходам до управління персоналом, досвіду та традицій банку;

– індивідуальність – індивідуальний підхід до стимулювання різних ланок персоналу;

– гнучкість та оперативність – постійний перегляд стимулів залежно від змін, що відбуваються в суспільстві і колективі.

Головною метою управління персоналом є використання людського ресурсу за допомогою кадрових технологій для досягнення цілей підприємства. Для підтримки конкурентоспроможності банки розробляють та застосовують нові технології у системі управління персоналом з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів, загального стану ринку. Під технологією управління персоналом розуміють сукупність прийомів, способів, форм і методів впливу на персонал у процесі його наймання, використання, розвитку та звільнення з метою отримання найкращих результатів трудової діяльності [9].

Також до цілей управлінських персонал-технологій відносять оптимізацію та підвищення результативності управлінського процесу щодо роботи з персоналом, що досягається через пошук та застосування більш ефективних методів управління персоналом, які сприяють раціоналізації процесу управління шляхом виключення окремих видів діяльності чи операцій, зокрема тих, які не є необхідними для досягнення поставленої мети та вирішення управлінських завдань.

Саме персонал-технології дають змогу мінімізувати витрати на управління персоналом банку, що сприяє підвищенню ефективності його використання. У сучасній практиці управління персоналом досить активно використовують такі персонал-технології, як: коучинг, лізинг персоналу, аутсорсинг, аутстафінг, дауншифтинг, рекрутинг, кадровий консалтинг, аудит персоналу, реінжиніринг тощо. У таблиці 1 наведені перелік та характеристика персонал-технологій, які доцільно використовувати у системі управління персоналом банківської установи України [5].

Також одним із методів оптимізації праці є аут-технології. Аут-технології поділяють на дві групи: аутсорсинг – передача вузько спрямованих функцій спеціалізованим компаніям та передача спеціалізованій компанії працівників підприємства – аутстафінг. Саме ці технології реалізують такі принципи HR, як оптимальність та гнучкість. Але ми розглядаємо банк, який відрізняється від інших фінансових установ високим рівнем безпеки, тому у банківській справі залучення позикової праці є не найкращим варіантом підвищення ефективності системи управління персоналом.

Висновки з проведеного дослідження. Система трудової мотивації персоналу є однією з важ-

Персонал-технології у системі управління персоналом банку

Персонал-технологія	Особливості технології	Підсистема управління персоналом
Хедхантинг	Пошук та переманювання висококваліфікованих працівників високої ланки, які мають високий рівень як професійних, так і персональних якостей.	Підбір та оцінювання персоналу
Рекрутинг	Підбір персоналу середньої ланки у штат компанії з урахуванням вимог до займаної посади, використовуючи наявні бази кандидатів й надаючи оголошення у ЗМІ	
Скринінг	Кадрові агентства здійснюють пошук необхідного допоміжного та обслуговуючого персоналу нижньої ланки, враховуючи такі ознаки: стать, вік, освіту, досвід роботи тощо. Кадрові агентства отримують резюме кандидатів й віддають їх замовнику, який сам приймає рішення щодо відбору персоналу	
Коучинг	Здійснюється методом безпосереднього навчання менш досвідченого працівника більш досвідченим у процесі їхньої взаємодії. Відбувається у формі наставництва, консультування.	Мотивація персоналу, навчання та підвищення кваліфікації персоналу, організації трудових відносин
Внутрішній маркетинг	Використання маркетингового підходу до управління персоналом, який полягає у формуванні, стимулюванні, координуванні персоналу з метою покращення якості обслуговування клієнтів через підвищення рівня кваліфікації робітників.	
Mystery Shopper	Інструмент прихованого спостереження за роботою персоналу, яке проводить підготовлена особа як клієнт, з метою вирішення організаційних завдань, наприклад, визначення рівня дотримання стандартів обслуговування клієнтів співробітниками в організації та ін.	Оцінювання персоналу
Автоматизована інформаційна система управління персоналом	Набір програмного забезпечення та технологій, використання яких дає змогу автоматизувати і вдосконалювати процеси управління персоналом	Усі підсистеми управління

ливих складових частин діяльності банку, через яку здійснюється реалізація загальної стратегії управління банківського персоналу. Правильний вибір та поєднання стимулів може значно підвищити ефективність діяльності як усього банку, так і окремих його працівників. Тому зараз дуже важливо постійно модернізувати як систему управління персоналом, так і методи та інструменти, що використовуються.

Під час використання цих інструментів треба зосереджувати увагу на професійних та особистих якостях працівника, розробляти та застосувати такі технології, які дадуть змогу створити найкращі умови для реалізації потенціалу працівників, задоволення їхніх очікувань та потреб, що в підсумку покращить результати діяльності банку. З огляду на це необхідно використовувати сучасні персонал-технології, які відповідають сучасним умовам бізнес-середовища, а також дають змогу вирішувати поточні питання трудової діяльності персоналу та сприяють підвищенню ефективності системи управління персоналом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безпалько О.В., Гринюк Ю.М., Грищенко Д. Г. та ін. Управління персоналом і економіка праці: теорія та практика: монографія / за ред. Драган. О. І. Київ: Вінніченко. 2017. 298 с.

2. Гавкалова Н.Л. Соціально-економічний механізм ефективності менеджменту персоналу: методологія та концепція формування : наук. видання. Харків. : Вид. ХНЕУ, 2017. 400 с.

3. Дубілет О. Основні критерії ефективності українських банків // Вісник НБУ. 2016. № 3. С. 54–56.

4. Красношапка В.В. Управління людськими ресурсами: курс лекцій. Київ, 2016. 42 с.

5. Технологія управління персоналом: теоретичні та методичні аспекти: монографія / М.М. Новікова, Л.О. Мажник; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : Вид-во ХНАМГ, 2016. 215 с.

6. Пучкова С.І. Інновації у практиці управління персоналом банківських установ. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / ред. М.І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. Одеса, 2017. Вип. 34. С. 140–147.

7. Таньков К.М., Чепурда Г.М. Персонал-технології як ключовий елемент системи менеджменту туристичної організації. Бізнес-інформ. 2016. № 12. С. 145–147.

8. Циганова Н. Система мотивації банківського персоналу: проблеми оцінювання та вдосконалення. Банківська справа. 2017. № 3. С. 61–63.

9. Шаперенков А.В. Методологічні засади ефективного управління персоналом банку. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2017. Т. 9. 333–341 с.

REFERENCES:

1. Bezpalko O.V., Ghrynjuk Ju.M., Ghryshhenko D. Gh. (2017). Upravlinnja personalom i ekonomika praci: teorija ta praktyka [Human Resources Management and Labor Economics: Theory and Practice]. Kyjiv: Vinichenko. (in Ukrainian)
2. Ghavkalova N.L. (2017) Socialjno-ekonomichnyj mekhanizm efektyvnosti menedzhmentu personalu: metodologhija ta koncepcija formuvannja : nauk. vydannja. Kharkiv[Socio-economic mechanism of efficiency of personnel management: methodology and concept of formation]. : Vyd. KhNEU. (in Ukrainian)
3. Dubilet O.(2016) Osnovni kryteriji efektyvnosti ukrajinsjkykh bankiv[The main criteria of the efficiency of Ukrainian banks] Visnyk NBU, no. 3. pp. 54–56.
4. Krasnoshapka V.V. (2016) Upravlinnja ljudsjkymy resursamy [Human Resources Management]. (unpublished).
5. Novikova, M.M. Mazhnyk L.O. (2016) Tekhnologhija upravlinnja personalom: teoretychni ta metodychni aspekty [Technology of personnel management: theoretical and methodical aspects: monograph]; Kharkiv : Vyd-vo KhNAMGh. (in Ukrainian)
6. Puchkova S.I. (2017) Innovaciji u praktyci upravlinnja personalom bankivsjsjkykh ustanov [Innovations in the practice of personnel management of banking institutions]. Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj: zb. nauk. pr. red.; Odesjskij derzh. ekon. un-t. Odesa, pp 140–147.
7. Tanjkov K.M. Chepurda Gh.M. (2016) Personal-tekhnologhiji jak ključovyj element systemy menedzhmentu turystyčnoji orghanizaciji [Personnel-technology as a key element of the management system of a tourism organization]. Biznes-inform. no 12. pp. 145–147.
8. Cyghanova N. (2017) Systema motyvaciji bankivsjskogho personalu: problemy ocinjuvannja ta vdoskonalennja[Banking personnel motivation system: problems of evaluation and improvement]. Bankivsjska sprava. – 217. No 3. pp. 61–63.
9. Shaperenkov A.V. (2017) Metodologhichni zasady efektyvnogho upravlinnja personalom banku. Problemy i perspektyvy rozvytku bankivsjskoji systemy Ukrajinny [Methodological principles of effective management of bank staff. Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine] : zb. nauk. pracj. pp. 333–341 s.

Kovalchuk Veronika

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
 Head of the Department of Management
 and Social and Humanitarian Disciplines
 Kharkiv Educational and Scientific Institute
 SHEI «Banking University»

Hryzhenko Anatolii

Student
 Kharkiv Educational and Scientific Institute
 SHEI «Banking University»

MODERN PERSONNEL-TECHNOLOGIES IN THE BANK'S PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM

Modern practice of personnel management is characterized by numerous theoretical and practical developments concerning the formation, operation and development of personnel management systems. At the same time, the potential of the methods, methods, and tools used is almost exhausted, and the search for ways to increase the efficiency of the use of labor resources shifted to the level of development of innovative personnel technologies.

The aim is to study the aspects of personnel management in banking institutions, the disclosure of the essence and the role of modern staffing personnel in the personnel management system, to prove the feasibility of using to improve the efficiency of personnel management.

The effective level in the overall management system of a modern bank reaches primarily with the help of skilled and interested employees, purposeful activity of line managers of all levels, managers and specialists of personnel services on the basis of the developed concept of work with personnel.

At all stages of this work, the methodological basis for the formation of the right decisions is the assessment of the personnel – a means to implement both the objectives of the personnel policy and the general objectives of the entire bank.

Staff assessment – the activities of entities to identify information about the quantitative and qualitative characteristics of the object of evaluation for the development and implementation of management decisions in order to achieve the goals.

The process of staff assessment in banks should take into account the peculiarities of the work itself in modern banking institutions. Thus, in modern work of banking personnel there are two components:

- 1) labor performed according to the given scheme, mechanically, without initiative and strictly regulated by instructions and norms;
- 2) work aimed at creating new spiritual or material goods.

In order to achieve the economic and social efficiency of the work of banking personnel, it is important to significantly reconsider the forms of inducement to work, to abandon outdated forms of work with the personnel.

Objective necessity is the development and implementation of a modern system of stimulating the activities of bank employees.

The main obstacle to efficiently motivating the work of banking staff is that the strategic program of work with the staff is formed without sufficient analysis of the correlation between external factors of the motivational mechanism and factors of the internal free choice of labor behavior of the bank employee, depending on the value orientations of the person, his interests. The choice of a motivational strategy for a modern bank is based on the real situation and the desired style of interaction between executives and subordinates.

The mechanism of regulation of labor motivation must effectively combine the strategic interests of the bank with the interests of the staff, the style of management of the bank with a system of effective labor motivation.

The main objective of managerial technology personnel is to optimize and increase the effectiveness of the managerial process for staffing through the search and application of more effective HRM practices that streamline the management process by eliminating certain types of activities or operations, including those that are not necessary for achievement of the set goal and the decision of administrative tasks.

In Ukraine, it is necessary to intensify the use of modern technology personnel that meet the conditions of the business environment, as well as to enable them to address the current issues of personnel work, and will enhance the effectiveness of the personnel management system.

ВЕНЧУРНЕ ІНВЕСТУВАННЯ СТАРТАП-ПРОЕКТУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЙОГО РОЗВИТКУ

VENTURE INVESTING THE STARTUP OF THE PROJECT AT DIFFERENT STAGES OF ITS DEVELOPMENT

УДК 658.5

Гук О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний університет
України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Манаєнко І.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний університет
України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

У статті розкрито етапи життєвого циклу інноваційного підприємства, яке використовує венчурне інвестування, розглянуто закономірності венчурного фінансування та етапах «насінного» раунду, початкового періоду та періоду розвитку. Досліджено особливості передстартового фінансування, першого, другого, третього раундів фінансування стартап-проектів. Визначено переваги та недоліки раундів фінансування венчурного підприємства. Розглянуто особливості фінансування на пізніх етапах розвитку венчурних підприємств. Досліджено статистику венчурних інвестицій у США за раундами фінансування. Авторами наведено дані щодо джерел фінансування венчурного капіталу в Європі за останні роки. Проаналізовано найбільші джерела фінансування венчурного капіталу в Європі: інвестиційні фонди, корпоративне фінансування, бізнес-ангели, краундфандінг та інше. Виокремлено найбільшу частку венчурних інвестицій у Європі. Висвітлено структуру портфеля венчурного капіталіста у розрізі періодів венчурного фінансування, що надзвичайно важливо в умовах турбулентного середовища.

Ключові слова: венчурне інвестування, стартап-проект, раунди фінансування, венчурні інвестиції, венчурні компанії.

В статье раскрыты этапы жизненного цикла инновационного предприятия,

использующего венчурное инвестирование, рассмотрены закономерности венчурного финансирования на этапах «семенного» раунда, начального периода и периода развития. Исследованы особенности предстартового финансирования, первого, второго, третьего раундов финансирования стартап-проектов. Определены преимущества и недостатки раундов финансирования венчурного предприятия. Рассмотрены особенности финансирования на поздних этапах развития венчурных предприятий. Исследована статистика венчурных инвестиций в США по раундам финансирования. Авторами приведены данные об источниках финансирования венчурного капитала в Европе за последние годы. Проанализированы самые большие источники финансирования венчурного капитала в Европе: инвестиционные фонды, корпоративное финансирование, бизнес-ангелы, краундфандинг и прочее. Выделена наибольшая доля венчурных инвестиций в Европе. Освещена структура портфеля венчурного капиталиста в разрезе периодов венчурного финансирования, что особенно важно в условиях турбулентной среды.

Ключевые слова: венчурное инвестирование, стартап-проект, раунд финансирования, венчурные инвестиции, венчурные компании.

The article reveals the stages of the life cycle of an innovative enterprise that uses venture capital investment, considers the laws of venture financing and the stages of the "seed" round, the initial period and the period of development. Applied theoretical and applied approach for forming an effective system of venture financing and finding new mechanisms for stimulating the introduction of innovations. The systematic approach, statistical and empirical research methods based on the study of finance rounds at the stages of the life cycle of the venture enterprise were used. The practice of venture capital investment at different stages of the life cycle is considered, the experience of different countries with regard to venture investments is analyzed. The features of pre-start financing, first, second, third round financing of start-up projects are investigated. The advantages and disadvantages of venture capital financing rounds are determined. The features of financing in the late stages of development of venture enterprises are considered. In the article, the authors reviewed the peculiarities of the origin of venture financing, funding ranks, and peculiarities of venture capital investment in the United States and Europe. The study of venture capital statistics in the United States in terms of financing rounds is explored. The authors provide data on the sources of financing venture capital in Europe in recent years. The analysis of the largest sources of financing of venture capital in Europe: investment funds, corporate financing, business angels, field-faring and more. The largest share of venture investments in Europe is outlined. The structure of the venture capitalist's portfolio in terms of venture financing periods is highlighted, which is extremely important in the turbulent environment. In the process of analyzing venture capital investment in the United States and Europe, the peculiarities of venture capital investments in the United States, sources of venture capital financing and the share of venture capital investments in Europe were determined. The analysis of the largest sources of financing of venture capital in Europe: investment funds, corporate financing, business angels, field-faring and more. The largest share of venture investments in Europe is outlined.

Key words: venture capital investment, startup project, finance rounds, venture capital investments, venture capital companies.

Постановка проблеми. В умовах турбулентного середовища необхідним завданням є формування інноваційної моделі розвитку для розвитку венчурної діяльності. Зарубіжний досвід свідчить, що важливим завданням державної політики є підтримка та розвиток венчурної діяльності як альтернативного джерела фінансування, що свідчить про актуальність проблематики статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти венчурного інвестування стартап-проектів досліджували у своїх працях багато вітчизняних учених, зокрема:

О.Є. Кузьмін [1], І.В. Литвин [1], М.Б. Найчук-Хрущ [2].

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз венчурного інвестування на різних етапах життєвого циклу з урахуванням досвіду інших країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Венчурне інвестування – це один із найбільш ефективних способів фінансування венчурним капіталом приватних підприємств, які займаються ризиковими науково-дослідницькими та конструкторськими розробками. Основна відмінність від традиційного інвестування полягає в тому, що

фінансові активи надаються підприємству без будь-якої гарантії забезпечення рухомим чи нерухомих майном або заощадженнями підприємства. Єдиною гарантійною заставою слугує відповідна частина акцій (менша, ніж контрольний пакет) наявного або тільки створюваного підприємства, тобто венчурний капітал надається підприємству фактично під перспективну ідею [3].

Залежно від кількості етапів інноваційного венчурного процесу та раундів інвестування розрізняють різні етапи розвитку стартапу.

Життєвий цикл інноваційного підприємства, яке використовує венчурне інвестування, складається з таких етапів:

1) «Насінний» раунд (передстартове фінансування) і нульовий раунд фінансування – передбачає здійснення науково-дослідних робіт зі створення прототипу, подання заявки на патентування, розроблення бізнес-плану, формування бізнес-пропозиції.

2) Початковий (Start-up) період і перший раунд фінансування. Цей етап виникає під час виходу венчурного підприємства на ринок. Як правило, на цій стадії кошти спрямовуються на розширення діяльності, маркетингові дослідження, розширення виробництва і збут продукції. Інвестиції здійснюють інституціональні інвестори (венчурні, інвестиційні та державні фонди). Перший раунд фінансування коливається в межах від 100 тис. до 2 млн. дол. США [4].

З погляду залучення венчурного капіталу цей етап є найскладнішим для підприємства та реалізації стартап-проектів, оскільки складним є процес переконання інвесторів у доцільності вкладення коштів у високоризикову ідею. Виокремити з багатьох стартап-проектів один дійсно перспективний, з високим процентом майбутньої прибутковості, стає непростим завданням перед інвесторами, адже за статистикою з 10 проінвестованих проектів лише 1 має значний ринковий потенціал.

Однією з умов отримання венчурного фінансування є існування підприємства декілька років на ринку, доопрацювання ідеї, проведення додаткових досліджень, формування життєздатного бізнес-плану проекту для прийняття інвестором рішення про інвестування стартапу.

Крім того, це фінансування передбачає великий ступінь ризику, тому в майбутньому інвестор прагне отримати значні прибутки. Отже, цей раунд фінансування передбачає інвестування не продукту, а лише ідеї.

Start-up – це підприємство, що знаходиться на стадії завершення бізнес-ідеї, первісного маркетингу і здійснює розроблення товару чи послуги. Цей раунд фінансування у разі позитивних оцінок бізнесу може компенсувати всі витрати на маркетингові дослідження, розробки товару, створення бізнес-плану та формування команди проекту.

Однак усі стартапи, які знаходяться на стадії становлення, ще не мають тривалої ринкової історії, починають випускати продукцію, не мають прибутку і потребують постійного фінансування для завершення додаткових досліджень для комерціалізації продукту.

3) Період розвитку, або другий раунд фінансування (раунд А). Цей раунд передбачає вкладення коштів в активне зростання венчурного підприємства, оптимізацію та масштабування продукту на різних ринках (розширення виробництва, маркетингова компанія, збутова політика і диверсифікація продукції). Інвестування проектів здійснюють кредитні та банківські установи у розмірі від 2 млн. до 15 млн. дол. США. Наприклад, відомі у світі фірми венчурного капіталу, що беруть участь у другому раунді фінансування: Greylock, Sequoia, Accel, Benchmark та ін. [1].

Цей етап у разі переконання інвесторів у перспективності та прибутковості ідей передбачає більші шанси на отримання інвестування, оскільки вже здійснено детальний аналіз та прогноз ринку щодо обсягів виробництва і збуту продукції.

4) Період експансії (Expansion), або третій раунд фінансування (раунд В), передбачає закінчення стадії розроблення, швидке розширення підприємства шляхом збільшення його активів, збільшення асортименту, формування якісної команди, розширення охоплення ринку та формування маркетингової стратегії. Фінансування цього етапу здійснюється шляхом випуску акцій публічного товариства, продажу ліцензій на виробництво продукції чи франшиз для виробництва продукції. Інвестування третього раунду коливається від 7 до 10 млн. дол. США.

Цей раунд фінансування передбачає пошук додаткових коштів для розширення діяльності. Венчурне підприємство перебуває близько до досягнення точки беззбитковості.

5) Період зростання, або четвертий раунд фінансування (раунд С). Цей період супроводжується стабільними позиціями підприємства на ринку, зростаючими обсягами продажу та водночас необхідністю додаткового фінансування. Додаткові ресурси необхідні для розширення виробництва, програми маркетингу, зростання оборотного капіталу, створення нової продукції. Підприємство на цій стадії є привабливим для інвесторів, оскільки досягнуло точки беззбитковості та має постійні прибутки.

На більш пізніх стадіях використовується перехідне фінансування венчурного підприємства, тобто інвестори ранніх стадій фінансування хочуть вийти з венчурного бізнесу шляхом продажу своїх часток власності інституціональним інвесторам або новим чи старим командам менеджерів, які прагнуть розширення чи розвитку діяльності венчурного підприємства. Цей раунд фінансування

також може передбачати придбання інших компаній, злиття, а його гравцями можуть бути хедж-фонди, інвестиційні банки, приватні інвестори. Інвестування може коштувати сотні мільйонів дол. США [1].

Перехідне фінансування використовується, як правило, для зрілих компаній, які знаходяться в пошуку нових можливостей інновацій, НДДКР, просування маркетингової політики. Інвестування здійснюється шляхом публічного випуску акцій або вторинного продажу акцій цього підприємства, через вихід акціонерів із венчурного підприємства.

На більш пізніх стадіях венчурного фінансування відбувається LBOs (придбання готового бізнесу за рахунок позикового капіталу), етапи реструктуризації та оздоровлення підприємства (turnarounds), приватне і публічне розміщення акцій (POs and IPO (Initial Private Offering)).

б) Пізні етапи розвитку венчурних підприємств, які включають:

а) Період розширення – це етап, який передбачає викуп часток власності, проданих на перших етапах венчурного інвестування. Інколи викуп у венчурних капіталістів здійснює зовнішня команда менеджерів або менеджери великих компаній. Мета такого викупу може бути різною – або для інтеграції венчурного підприємства у структуру великої компанії, або для здійснення діяльності незалежно від крупної компанії [1].

б) Етапи, що вимагають реструктуризації та оздоровлення підприємства (turnarounds). На цьому етапі здійснюють реструктуризацію підприємства у разі виникнення проблемних ситуацій чи кризових явищ. Однак через перешкоди, що можуть виникати в процесі реструктуризації, тільки невелика кількість венчурних інвесторів здійснюють вкладення інвестицій.

Для венчурних капіталістів дуже важливою є правильно сформована презентація для інвестора, де спрогнозовано швидке отримання прибутку внаслідок ефективних заходів щодо реструктуризації.

в) Приватне та публічне розміщення акцій (POs and IPO), або раунд фінансування N. Приватне та публічне розміщення акцій здійснюється для бізнесу, що швидко зростає, причому через гнучкість венчурного бізнесу може відбуватися й на інших раундах фінансування.

Приватне розміщення акцій (Private placement) – фінансування здійснюється через емісію нових акцій, які можуть придбати інвестиційні та венчурні банки, стратегічні інвестори та фонди прямих інвестицій.

Публічне розміщення акцій здійснюється внаслідок піку розвитку підприємства. Внаслідок IPO й акціонування венчурні підприємства стають публічними компаніями. Водночас перед IPO може здійснюватися приватне розміщення акцій.

Пізні стадії венчурного інвестування виникають в особливих випадках, якщо інвестори, що здійснюють ранні раунди фінансування, виходять із венчурного бізнесу (LBOs, ситуації що потребують реструктуризації (turnarounds), приватне та публічне розміщення акцій (POs and IPO)).

Перехід від одного до іншого раунду фінансування супроводжується зростанням розміру інвестицій і зменшенням ступеня ризику. Це пов'язане з тим, що з розвитком компанії невизначеність майбутнього зменшується, зникають слабкі підприємства, а виживають і переходять на новий раунд фінансування лише конкурентоздатні та сильні компанії [1].

Найбільші обсяги венчурного фінансування здійснюються в США. Саме тому транснаціональні корпорації США займають перші місця серед найбагатших компаній світу, зокрема у сфері ІТ-технологій, послуг, біотехнологій. Позитивна динаміка зростання венчурного фінансування відбувалася з 2009 р. до 2015 рр, а в 2016 р. спостерігалися незначні зменшення. У 2017 р. обсяг венчурних інвестицій у США досягнув свого максимуму за останні 9 років і становив 84,2 млрд. дол. США (тоді як у 2009 році цей показник становив лише 26,6 млрд. дол. США [6].

Згідно зі статистикою венчурних інвестицій в США за етапом розвитку підприємства протягом 2016 і 2017 рр. відбулися певні зміни (табл. 1).

Таким чином, найменш поширеним є інвестування на 1 раунді, що пояснюється тим, що вкладення здійснюються в довгостроковому періоді, та неоднозначністю у виборі перспективних ідей. У 2016 р. найбільш популярними в США були вкладення у венчурні підприємства, які знаходилися на третьому раунді, оскільки на цьому етапі присутній менший ризик втрати коштів. У 2017 році ситуація змінюється, і найбільше венчурних інвестицій

Таблиця 1

Венчурні інвестиції в США за раундами фінансування підприємства

Раунди фінансування	2016 р., % венчурних інвестицій	2017 р., % венчурних інвестицій
«Насінний» раунд	4	7
Раунд А	30	30
Раунд В	45	28
Раунд С... N	21	35

Джерело: складено на основі [7]

Джерела фінансування венчурного капіталу в Європі, 2015–2017 рр.

Джерела фінансування	2015 р., млрд. євро	2016 р., млрд. євро	2017 р., млрд.євро
Інвестиційні фонди	9,8	11,9	14,9
Корпоративне фінансування	5	4,8	6,4
Бізнес-ангели, краундфандінг та ін.	0,7	0,8	0,7

Джерело: складено на основі [7]

Частка венчурних інвестицій в Європі, 2015–2017 рр.

Джерела фінансування	2015, %	2016, %	2017, %
Інвестиційні фонди	63,2	68	67,7
Корпоративне фінансування	32,3	27,4	29,1
Бізнес-ангели, краундфандінг та ін.	4,5	4,6	3,2

Структура портфеля венчурного капіталіста у розрізі періодів венчурного фінансування

№ з/п	Стадія ризикового вкладення	Структура портфеля
1	Передстартове фінансування	≈ 10%
2	Початковий період	≈ 20%
3	Період розвитку та період зростання	≈ 40%
4	Пізні етапи розвитку	≈ 30%

Джерело: складено на основі [5]

спостерігається на раунді А та раундах С...N, що зумовлено непередбачуваністю початку активного розвитку венчурного підприємства.

За джерелами фінансування венчурних компаній у Європі за 2013–2017 рр. США посідає 2 місце (їхній обсяг коливався в напрямі зростання з 2,2 млрд. євро в 2013 р. до 6,6 млрд. євро в 2017 р.). Серед джерел фінансування венчурного капіталу в Європі найбільш популярними є інвестиційні фонди, корпоративне фінансування, бізнес-ангели, краундфандінг та ін. (табл. 2) [7].

Як видно з таблиці 5.2, у 2015–2017 рр. найбільшим джерелом фінансування венчурного капіталу в Європі є інвестиційні фонди. Розглянемо частку венчурних інвестицій за 2015–2017 рр. (табл. 3) [7].

Якщо розглядати інвесторів венчурного капіталу в Європі, то найбільш активними в 2016 і 2017 рр. є такі: Vpifrance (обсяг інвестування в 2016 р. – 379 млн. євро, в 2017 р. – 225 млн. євро); Crowdcube (обсяг інвестування в 2016 р. – 4 млн. євро, в 2017 р. – 52 млн. євро); High-Tech Crunderfonds (обсяг інвестування в 2016 р. – 12 млн. євро, в 2017 р. – 49 млн. євро); Index Ventures (обсяг інвестування в 2016 р. – 13 млн.євро, в 2017 р. – 258 млн. євро); Almi Invest (обсяг інвестування в 2016 р. – 9 млн. євро, в 2017 р. – 13 млн. євро) [8].

Фінансування венчурних підприємств на різних етапах та стадіях може суттєво відрізнятися, та, на думку фахівців, найбільше інвестується розвиток інноваційних підприємств. Так, приблизний

портфель американського венчурного капіталіста на різних стадіях венчурного фінансування можна навести у вигляді табл. 4 [5].

Як видно з таблиці 4, найбільший відсоток портфеля венчурного капіталіста буває у період розвитку та у період зростання, що зумовлено необхідністю збільшенн інвестування у розширення венчурного бізнесу, а найменший відсоток припадає на передстартове фінансування, оскільки на цій стадії присутній максимально високий рівень ризику.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, механізм венчурного інвестування являє собою налагоджену роботу його елементів та складників, проте за відсутності однієї ланки втрачає свої функціональні можливості і, як наслідок, стає не досить дієвим. У процесі аналізу венчурного інвестування в США та Європі було з'ясовано особливості венчурних інвестицій в США, джерел фінансування венчурного капіталу та частку венчурних інвестицій в Європі. Для розвитку венчурного інвестування стартап-проектів в Україні доцільно створити систему пільг для інвесторів та забезпечити надання гарантій як створення механізму повернення коштів інвесторам шляхом забезпечення акціонерного капіталу венчурних фондів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузьмін О.Є., Литвин І.В. Венчурний бізнес: навчальний посібник Київ: Знання, 2012. 350 с.

2. Кузьмін О.Є., Найчук-Хрущ М.Б., Гук О.В. Венчурний бізнес: управління та особливості розвитку: навч. посіб. Львів.: ЗУКЦ, 2011. 194 с.

3. Цихан Т. Роль венчурної індустрії в формуванні національної інноваційної системи. Опыт США, Європи, України. *Теорія і практика управління*. 2004. № 11. URL: <http://forinsurer.com/public/04/11/29/1629> (дата звернення 15.03.2019).

4. Кузьмін О.Є., Литвин І.В. Сутність та розвиток венчурного підприємництва. *Вісник НУ «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2005. № 527. С. 93–98.

5. Найчук-Хрущ М.Б., Гук О.В. Форми та способи взаємодії суб'єктів венчурного бізнесу. *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: видавництво ДНУ. 2009. В. 249. Том IV. С. 1063–1073

6. Venture monitor / Офіційний сайт National Venture Capital Association. URL: <https://nvca.org/research/venture-monitor/> (дата звернення 10.03.2019).

7. Annual European Venture Capital Report 2017. URL: <https://blog.dealroom.co/wpcontent/uploads/2018/02/Dealroom-2017-vFINAL.pdf>

(дата звернення 12.03.2019).

8. Second Quarter of 2017 European Venture Capital Report. Офіційний сайт Dealroom. URL: <https://blog.dealroom.co/wpcontent/uploads/2017/07/Q2-2017-EuropeanVenture-Capital-Report.pdf> (дата звернення 10.03.2019)

REFERENCES:

1. Kuzjmin O.E., Litvin O.E. (2012) *Venchurnyj biznes: navch.posib* [Venture business: educators]. K.: Knowledge (in Ukrainian).

2. Kuzmin O.E., Nichuk-Khrushch M.B, Huck O.V. (2011) *Venchurnyj biznes: upravlinnja ta osoblyvosti rozvytku: navchalnij posibnik* [Venture Business: Management and Development Features: Teach. Manual]. Lviv: ZUCTS. (in Ukrainian).

3. Cykhan T. (2004) Rolj venchurnoj yndustry v formirovanny nacyonal'noj ynnovacyonnoj systemy. Опыт SShA, Evropy, Ukrayny [The role of the venture industry in shaping the national innovation system. Experience of the USA, Europe, Ukraine] *Teoryja y praktyka upravlenyja* [Theory and practice of management]. (electronic journal), No 11. Available at: <http://forinsurer.com/public/04/11/29/1629> (accessed 15 March 2019).

4. Kuzjmin O. Je., Lytvyn I.V. (2005) Sutnistj ta rozvytok venchurnogho pidpryjemnyctva [Essence and development of venture business] *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University "Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Problems"*. No 527. pp. 93–98.

5. Najchuk-Khrushh M.B., Ghuk O.V. (2009) Formy ta sposoby vzajemodiji sub'jektiv venchurnogho biznesu [Forms and methods of interaction of subjects of venture business] *Economics: problems of theory and practice. Collection of scientific works*, vol 249, no IV, pp. 1063–1073.

6. Venture monitor [Електронний ресурс] / Офіційний сайт National Venture Capital Association. <https://nvca.org/research/venture-monitor/> (accessed 10 March 2019).

7. Annual European Venture Capital Report 2017. <https://blog.dealroom.co/wpcontent/uploads/2018/02/Dealroom-2017-vFINAL.pdf> (accessed 12 March 2019).

8. Second Quarter of 2017 European Venture Capital Report. Офіційний сайт Dealroom. <https://blog.dealroom.co/wpcontent/uploads/2017/07/Q2-2017-EuropeanVenture-Capital-Report.pdf> (accessed 10 March 2019).

Guk Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Manaienko Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

VENTURE INVESTING THE STARTUP OF THE PROJECT AT DIFFERENT STAGES OF ITS DEVELOPMENT

The purpose of the article. The purpose of this work is to analyze venture investments at different stages of the life cycle, taking into account the experience of other countries. In a turbulent environment, the development of an innovative development model for the development of venture capital is a necessary task. Foreign experience shows that the important task of state policy is the support and development of venture capital as an alternative source of funding, which indicates the relevance of the article's issues.

Methodology. The paper used a systematic approach, statistical and empirical research methods based on the study of funding rounds at the stages of the life cycle of the venture capital enterprise. Applied theoretic

cal and applied approach for forming an effective system of venture financing and finding new mechanisms for stimulating the introduction of innovations.

Results. The practice of venture capital investment at different stages of the life cycle is considered, the experience of different countries with regard to venture investments is analyzed.

The life cycle of an innovative enterprise that uses venture capital investment consists of the following steps: 1) The “seed” round (pre-financing financing) and the zero round of financing – involves carrying out research work on the prototype creation, submission of an application for patenting, the development of a business plan, the formation of a business proposal. 2) Start-up period and the first round of financing. This stage occurs at the stage of the venture company's exit onto the market. As a rule, at this stage, the funds are directed to expansion of activity, marketing research, expansion of production and sales of products. 3) Development period, or second round of funding (round A). This round involves investing in the active growth of the venture capital company, optimizing and scaling the product in different markets (expansion of production, marketing company, sales policy and product diversification). 4) Expansion or the third round of financing (round B) involves the completion of the development phase, the rapid expansion of the enterprise by increasing its assets, increasing the range, forming a quality team, expanding the market coverage and developing a marketing strategy. Financing of this stage is carried out by issuing shares of a public company, selling licenses for production of production or franchises for production of products. 5) Period of growth, or fourth round of funding (round C). This period is accompanied by stable positions of the market enterprise, growing sales volumes and, at the same time, the need for additional financing. Additional resources are needed to expand production, marketing program, working capital growth, and the creation of new products. An enterprise at this stage is attractive to investors as it has achieved break-even points and has steady profits. 6) Late stages of venture capital development, which include: a) the period of expansion is a stage that involves the redemption of property shares sold in the early stages of venture capital investment. b) Stages requiring restructuring and improvement of the enterprise (turnarounds). At this stage, the enterprise is restructured in the event of emergencies of a problem or crisis phenomena. c) Private and public offering of shares (POs and IPO) or round-up of financing N. Private and public offering of shares is carried out for a rapidly growing business, and, due to the flexibility of venture business, it can take place in other rounds of financing. In the article, the authors reviewed the peculiarities of the origin of venture financing, funding ranks, and peculiarities of venture capital investment in the United States and Europe. The article reveals the stages of the life cycle of an innovative enterprise that uses venture capital investment, considers the laws of venture financing and the stages of the “seed” round, the initial period and the period of development. The features of pre-start financing, first, second, third round financing of start-up projects are investigated. The advantages and disadvantages of venture capital financing rounds are determined. The features of financing in the late stages of development of venture enterprises are considered. The study of venture capital statistics in the United States in terms of financing rounds is explored. The features of private and public placement of shares (PS and IPO) are analyzed. The differences of the market of venture capital from foreign markets are described. The authors provide data on the sources of financing venture capital in Europe in recent years. The structure of the venture capitalist's portfolio in terms of venture financing periods is highlighted, which is extremely important in the turbulent environment.

Practical implications. The mechanism of venture investment is a well-functioning work of its elements and components, but in the absence of one link loses its functionality, and, as a result, becomes inefficient. For the development of venture capital investment, it is advisable to create a system of incentives for investors in Ukraine and provide guarantees as a mechanism for returning funds to investors by providing equity capital of venture funds.

Value/originality. In the process of analyzing venture capital investment in the United States and Europe, the peculiarities of venture capital investments in the United States, sources of venture capital financing and the share of venture capital investments in Europe were determined. The analysis of the largest sources of financing of venture capital in Europe: investment funds, corporate financing, business angels, field-faring and more. The largest share of venture investments in Europe is outlined.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

THE MODERN STATE OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY OF UKRAINE

У статті доведено, що туризм в Україні має велике соціальне та економічне значення. Проведено аналіз складу чинників та рівня їхнього впливу на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства в Україні. Вивчені найважливіші фактори, що стримують розвиток туризму в Україні, та розроблені шляхи їх подолання. Досліджені проблеми та основні тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства. Розкрито сутність державної туристичної політики. Визначений вплив оптимізації взаємодії туризму і культури на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства та інших суб'єктів господарювання. Встановлено, що сталий розвиток підприємств туристичної індустрії може бути забезпечений винятково завдяки інноваційним технологіям. Доведено, що інвестування коштів в інноваційне управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства забезпечить сталий розвиток галузі у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, підприємство, готельно-ресторанне господарство, розвиток, інноваційне управління.

В статтю доказано, що туризм в Україні має велике соціальне та економічне значення.

Проведен аналіз складу факторів та рівня їх впливу на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства в Україні. Изучены важнейшие факторы, сдерживающие развитие туризма в Украине, и разработаны пути их преодоления. Исследованы проблемы и основные тенденции развития гостинично-ресторанного хозяйства. Раскрыта сущность государственной туристической политики. Определено влияние оптимизации взаимодействия туризма и культуры на развитие предприятий гостинично-ресторанного хозяйства и других субъектов хозяйствования. Установлено, что устойчивое развитие предприятий туристической индустрии может быть обеспечено исключительно благодаря инновационным технологиям. Доказано, что инвестирование средств в инновационное управление развитием предприятий гостинично-ресторанного хозяйства обеспечит устойчивое развитие отрасли в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: туризм, туристическая индустрия, предприятие, гостинично-ресторанное хозяйство, развитие, инновационное управление.

УДК 005.41:338.48

Давидова О.Ю.

д.е.н., доцент, професор кафедри готельного і ресторанного бізнесу Харківський державний університет харчування та торгівлі

The hotel-restaurant sector as one of the highly profitable sectors of the world economy in the 21st century becomes the leading direction in economic and social development of Ukraine. Tourism services related to the socio-cultural sphere and based on the principles of modern hospitality and quality services. The article proved that tourism in Ukraine has great social and economic importance. The analysis of the composition of factors and their influence on development of enterprises of hotel and restaurant management in Ukraine. Studied the most important factors that impeding the development of tourism in Ukraine and developed ways to overcome them. One of the most important factors that hinder the development of tourism is the impact of tourism on the environment. Implementation of innovation management in the activity of enterprises will help to prevent or reduce negative impacts and preserve the environment. The investigated of basic factors of expanding the tourist market segments. The investigated problems and main trends in the development of hotel and restaurant management. The disclosed essence of the State tourist policy. The defined influence of optimization of interaction between tourism and culture on development of enterprises of hotel and restaurant management, and other business entities. The determined that the sustainable development of enterprises of the tourism industry can be achieved solely through innovative technologies. It has been proven that investing in innovation management the development of enterprises of the hotel and restaurant management will ensure the sustainable development of the industry in the long term. The main reasons for the introduction of innovation management of enterprises of hotel and restaurant business is strengthening competition and attempts to gain competitive advantages on the market and maximize your profits; growth in demand of consumers; ensure the prestige of the enterprise and quick solutions to problems that may occur in the enterprise; the study of scientific innovations and their introduction in the working process with the aim of improving the results of activity of the enterprise.

Key words: tourism, tourism industry, enterprise, hotel and restaurant management, development, innovation management.

Постановка проблеми. Готельно-ресторанний бізнес є невід'ємною складовою частиною туристичної галузі, яка має високий рівень конкуренції. Готельно-ресторанна сфера як одна з високорентабельних галузей світової економіки є провідним напрямом економічного і соціального розвитку України. Міжнародний досвід свідчить, що необхідною передумовою активного та успішного просування цієї галузі на ринок держави є сучасна туристична інфраструктура. Для завоювання внутрішніх та зовнішніх ринків сучасним керівникам підприємств готельно-ресторанного господарства необхідно постійно підвищувати рівень розвитку підприємств за рахунок підвищення якості продукції та рівня обслуговування, відповідати світовим

стандартам, мати висококваліфікований персонал та займатися постійним зростанням його професійного рівня, використовувати провідні технології та ін. Усе це стосується всіх суб'єктів господарювання та підприємств готельно-ресторанного господарства, зокрема тому, що вихід України на новий рівень суспільно-економічних відносин не тільки з європейськими державами, а й з усіма країнами світу потребує нових перетворень. Тому виникає необхідність розроблення та впровадження заходів із підвищення рівня конкурентоспроможності країни на світовій арені та сприяння залученню додаткових інвестицій [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку підприємств готельно-ресто-

ранного господарства розглянуто в працях Н.І. Гавловської [2], Є.М. Рудніченко [3], А.А. Теребуха [3], О.П. Макара [3], Г.Я. Ільницької [3], М.П. Мальської [4], І.І. Прокопець [5], О. М. Головка [5], О.О. Ястремської [6], Л.В. Марценюк [7] та ін.

У дослідженнях науковців розглянуто питання розвитку та управління підприємствами готельно-ресторанного господарства, проаналізовано чинники, що впливають на ринок готельно-ресторанного господарства в Україні. Проте, незважаючи на вагомий внесок багатьох науковців, проблеми розроблення адаптивних методологічних і концептуальних наукових підходів, визначення шляхів забезпечення конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанного господарства потребують подальшого, більш глибокого дослідження.

Постановка завдання. Сучасний стан розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства потребує організації нових видів туризму, розроблення нових туристичних маршрутів, покращення сервісу обслуговування туристів, розбудови інфраструктури, упровадження нових технологій тощо. Тому комплекс питань, пов'язаних із розвитком туризму в Україні, є досить актуальним і потребує ґрунтовного дослідження. Метою досліджень є аналіз складу чинників та рівня їхнього впливу на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готельний та ресторанный бізнес надають комплекс послуг для туристів і є ключовим чинником, що визначає перспективи розвитку туризму. Туристичні послуги, зокрема в межах готельного обслуговування, віднесені до соціально-культурної сфери і будуються на принципах сучасної гостинності та якісного надання послуг. Тому серед проблем, які вирішує туризм, найбільш важливою є проблема обслуговування туристів.

На готельний та ресторанный бізнес неоднозначно впливає зростання доходів споживачів. У готельному бізнесі, де більша частина споживачів – іноземні туристи, більшою мірою спостерігається залежність розвитку бізнесу від світової економічної ситуації та від рівня розвитку туризму в Україні. У ресторанному бізнесі простежується пряма залежність між доходами споживачів та їх витратами на послуги підприємств ресторанного господарства.

Проведемо аналіз складу чинників та рівня їхнього впливу на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства в Україні.

Україна має надзвичайно великий гостинно-туристичний потенціал, але водночас спостерігається збільшення частки виїзного туризму, що свідчить про зростання купівельної спроможності населення і частки витрат на відпочинок у структурі його доходів, що приводить до відтоку фінансових потоків із країни.

Стримують розвиток внутрішнього та в'їзного туризму в Україні відносно висока вартість послуг, відсутність або нерозвиненість туристичної інфраструктури та інформаційного забезпечення населення, а також не досить повне освоєння туристичних ресурсів України. Поряд із вирішенням цих питань альтернативою є активний розвиток внутрішнього туризму, що вплине на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства.

В Україні, яка має унікальні природні комплекси, є об'єктивна необхідність більш повного використання можливостей, пов'язаних із розвитком індустрії туризму. Згідно з рейтингом туристичної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, Україна займає 88 місце зі 146 [8].

Низький рівень інфраструктурного забезпечення туристичної діяльності, не досить активна та ефективна маркетингова політика, незначні обсяги іноземних інвестицій, рівень сервісу, який не завжди відповідає рівню цін, є чинниками, які обмежують можливості реалізації рекреаційного потенціалу України.

Одним із найважливіших факторів, що стримують розвиток туризму, є вплив туристичної діяльності на навколишнє середовище, який може бути прямим, непрямим, опосередкованим та вкрай негативним. Цілком зрозуміло, що сфера туризму нерозривно взаємопов'язана із навколишнім середовищем, і саме впровадження інноваційного управління розвитком у діяльність підприємств дасть змогу не допустити або зменшити негативний вплив і зберегти довкілля. Сприятливим у його збереженні є охорона та реставрація пам'яток природи, історії, культури, створення національних парків та заповідників, збереження лісів, захист рослинного і тваринного світу.

Однак треба зазначити про великий негативний вплив на зовнішнє середовище, що виявляється у якості води водного басейну України, у якості повітря, яке інтенсивно забруднюється викидами шкідливих речовин промислових підприємств та транспортних засобів, самовільне розміщення малих архітектурних форм, пошкодження історичних пам'яток культури. Такі види туристичного відпочинку, як полювання, риболовля, збирання рослин у неконтрольованих обсягах, також можуть негативно вплинути на баланс живої природи, наслідком чого є суттєве зменшення чисельності чи повне зникнення представників фауни та флори. Зростання туристичних потужностей в країні вимагає залучення великої кількості природних ресурсів, що неодмінно збільшить навантаження на навколишнє середовище.

Таким чином, вважаємо, що розвиток туристичних підприємств і організацій України має відбуватися шляхом не тільки формування дієвого законодавства, але і дбайливого ставлення до навколишнього середовища, а саме природи, яка

є важливим туристичним ресурсом і потребує сьогодні значної уваги.

Результати досліджень показали, що сучасний туризм – це потужна сфера економіки, у якій концентруються продукція та послуги фактично всіх галузей економіки. У зв'язку з цим розвиток туризму є пріоритетним завданням України, що неодмінно позитивно вплине на економічний та соціальний стан країни загалом, стимулюватиме низку важливих галузей економіки, сприятиме зміцненню нового позитивного іміджу країни на світовій арені.

Комплексна програма розвитку туристичної індустрії зорієнтована на досягнення цієї мети, має бути синхронізованою із загальними темпами становлення ринкових механізмів і співвідноситися до політики проведення структурних реформ в економіці. Кабінет Міністрів України у 2017 році схвалив «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» (розпорядження КМУ № 168-р від 16 березня 2017 р.) [9].

Ця програма має урахувати накопичений досвід розвитку туризму у світі з метою створення сприятливих умов для розроблення та впровадження відповідної нормативно-правової бази туризму.

Становлення туристичної індустрії як однієї з провідних галузей вітчизняної економіки, підвищення темпів та ефективності роботи підприємств сфери туризму стримується через невіршення низки питань, розв'язання яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади.

Одним з основних векторів розвитку індустрії туризму, який необхідно реалізувати в найближчий час, є оптимізація взаємодії туризму і культури як на рівні центральних органів влади, так і на місцях. Культурна спадщина, музеї, театри в усьому світі є винятково важливим чинником залучення туристів, генерування міжнародних і локальних туристичних потоків – це є основою розвитку транспортної інфраструктури, підприємств готельно-ресторанного господарства, вітчизняної промисловості тощо (рис. 1) [1].

Розвиток туризму неможливий без піклування ним влади разом із сектором бізнесу. Разом вони дадуть змогу вирішити проблеми зі збереження культурної спадщини, розвитку музеїв, національних заповідників тощо шляхом використання інноваційної і креативної менеджерської практики, орієнтації на роботу в ринкових умовах та координацію діяльності із суб'єктами туристичної індустрії.

З метою формування високоприбуткової вітчизняної туристичної галузі, яка задовольнить потреби внутрішнього та міжнародного туризму, керівництву країни необхідно стабілізувати політичний стан, розвивати усі галузі економіки тощо.

Рівень освіти, який все зростає, неможливий без постійного навчання. Отримання нових знань передбачає і пізнання інших культур, що неможливо без відвідувань інших країн. Це також дозволить підвищити емоційний стан людей за рахунок позитивних комунікацій. Підвищення достатку українців дасть змогу інтенсифікувати їхню туристичну діяльність, що неодмінно відіб'ється на загальному рівні населення.

Таким чином, перспективність туристичної галузі України, її значний рекреаційно-туристичний потенціал свідчать про доцільність формування чіткої державної політики у сфері туризму та впровадження дієвих механізмів її реалізації. При цьому необхідне адекватне податкове законодавство, яке передбачатиме відповідні важелі заохочення розвитку туристичної індустрії.

Захист прав споживачів туристичних послуг для громадян України на державному рівні здійснюється у межах Закону України «Про захист прав споживачів» [10].

З метою захисту прав споживачів туристичного продукту Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг» від 09.02.2012 р. № 4385-VI удосконалено інформування споживачів про умови надання туристичних послуг [11].

Державна туристична політика базується на відповідній стратегії й тактиці (рис. 2).

Туристична стратегія передбачає розроблення загальної концепції розвитку та цільових програм, для реалізації яких необхідні час і значні фінансові ресурси. Туристична тактика визначає конкретні дії та способи досягнення поставленої мети в чітко визначених умовах. Розвиток туризму є індикатором розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства.

Треба зазначити, що досягти стійкого розвитку підприємств сфери туризму можливо шляхом розроблення та впровадження інноваційних технологій.

Отже, проблеми інноваційного управління розвитком підприємств сфери туризму, а тим самим і готельно-ресторанного господарства, є доволі актуальними. Але досягнення сталого розвитку матиме тривалий ефект тільки за умов його постійного інноваційного спрямування. Таким чином, інноваційне управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства забезпечить сталий розвиток галузі на довготривалий період.

Слід також зазначити, що до важливих і ефективних способів цілеспрямованого підвищення якості продукції та послуг підприємств сфери туризму, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на світовому й національному ринках цілком обґрунтовано відносять поліпшення стандартизації та сертифікації як головного інструменту фіксації та дотримання заданого рівня якості. Адже саме стандарти й технічні регламенти відобража-

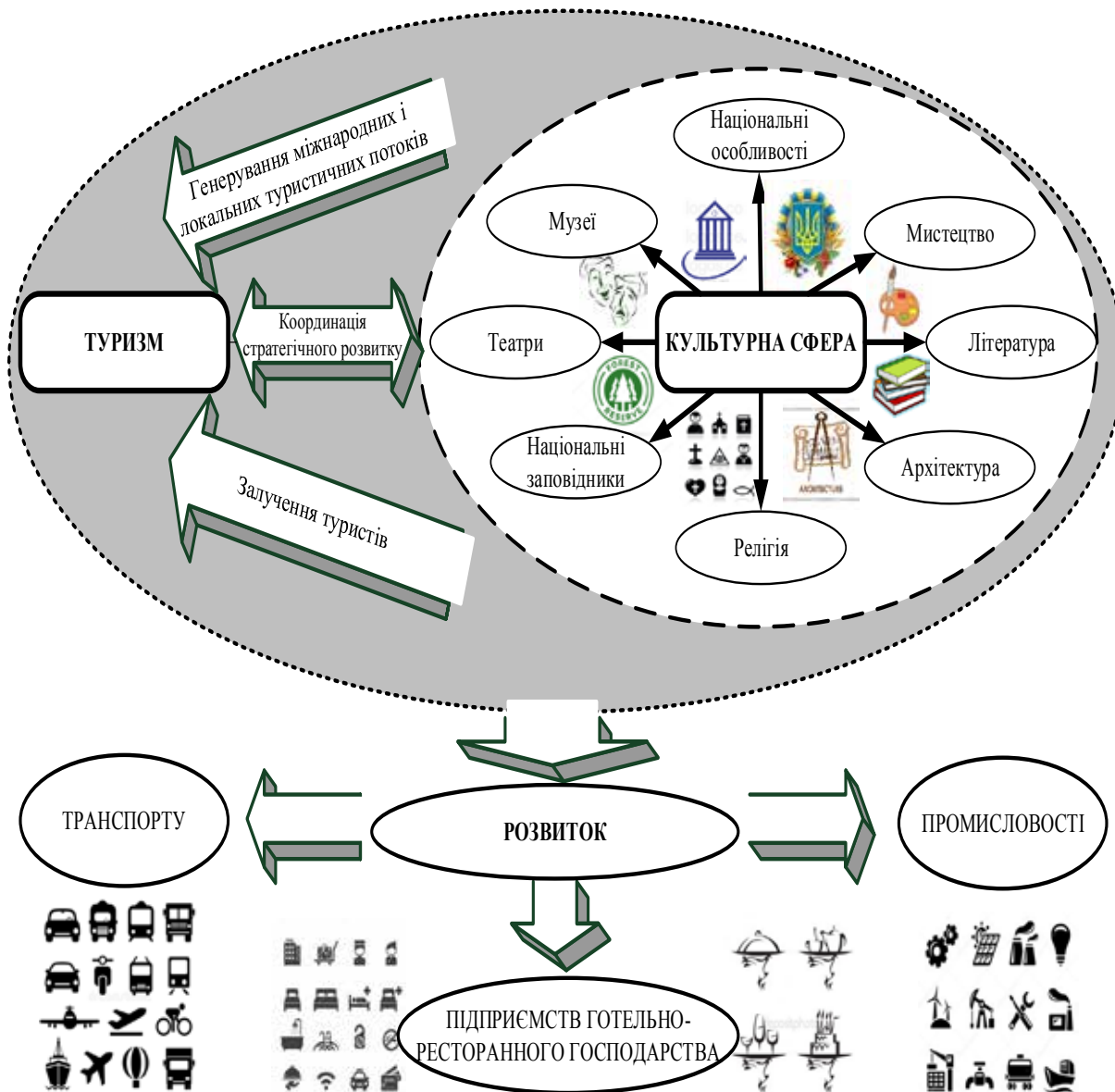

Рис. 1. Вплив оптимізації взаємодії туризму і культури на розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства та інших суб'єктів господарювання

ють сучасні вимоги споживачів до технічного рівня та інших якісних характеристик товарів і послуг, тенденції розвитку науки і техніки.

Таким чином, в Україні спостерігається стрімкий розвиток туризму і тим самим таких сфер діяльності, як економіка, транспорт, торгівля, готельне господарство, ресторанне господарство, страхування, культура і мистецтво, архітектура та проектування, дизайн, екскурсійне обслуговування, зв'язок, будівництво, сільське господарство, легка промисловість, сфера послуг тощо.

Широке використання туристичного потенціалу дасть можливість Україні стати високорозвинутою країною, підвищити свій економічний стан, сприяти розвитку багатьох галузей економіки та позиціонуватися на світовому ринку як конкурентоспроможна держава.

Однак треба зазначити, що на розвиток туристичної галузі впливають негативні чинники, які необхідно мінімізувати та вирішувати: недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази, відсутність широкої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі та туристичних представництв за кордоном, відсутність кваліфікованого персоналу, невідповідність рівня якості послуг та стану засобів розміщення міжнародним стандартам, відсутність досить розвиненої інфраструктури тощо.

Для вирішення цих проблем у країні необхідно створювати організаційно-правову та економічну платформу для становлення туризму як високо rentабельної галузі економіки, залучати інвестиції, упроваджувати передовий зарубіжний досвід, підвищувати конкурентоспроможність продук-

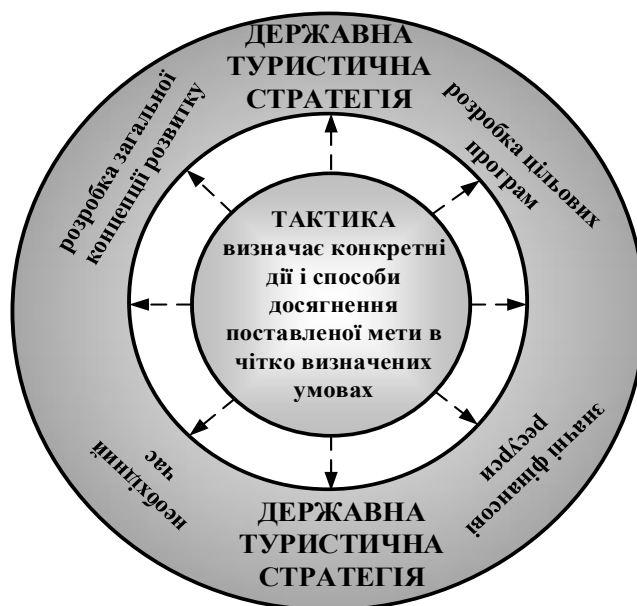

Рис. 2. Сутність державної туристичної політики

Джерело: авторська розробка

ції сфери послуг, поліпшувати інформаційне та рекламне забезпечення тощо (рис. 3).

Результати проведеного аналізу дають можливість дійти висновку, що туризм в Україні має велике соціальне та економічне значення, оскільки він є джерелом надходжень до бюджету, створює нові робочі місця, розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг, сприяє зростанню добробуту населення, відіграє важливу роль у розвитку мирних і дружніх відносин між народами, розширенні міжнаціональних контактів. Україна має значний туристичний потенціал і всі передумови для розвитку внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму. Хоча він використовується недостатньо, проте аналіз динаміки туристичного ринку України свідчить про тенденції до зростання числа туристів.

У сучасних умовах розвитку туризму особливої актуальності набуває питання розвитку готельно-ресторанної індустрії, яка виконує одну з основних функцій у сфері обслуговування туристів – забезпечує їх засобами розміщення, харчуванням, побутовими послугами під час подорожі та ін.

Існування сучасної індустрії туризму не виявляється можливим без функціонування підприємств готельно-ресторанного господарства, які сприяють задоволенню таких першочергових потреб туристів, як проживання й харчування. Зростання інтересу до підприємств готельно-ресторанного господарства пояснюється впевненістю суб'єктів підприємницької діяльності в обов'язковому подоланні кризових явищ в економіці. Основою для такого твердження є збільшення прибутковості підприємств готельно-ресторанного господарства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підприємства готельно-ресторан-

ного господарства є важливою складовою частиною туристичного комплексу України, а його ефективне функціонування є індикатором позитивних змін в економіці нашої держави і важливою передумовою інтенсифікації міжнародних зв'язків та інтеграції країни у світову співдружність.

У світі головною проблемою у сфері готельно-ресторанного бізнесу є підвищена конкуренція. Беручи до уваги, що сучасний ринок є агресивним, а пропозиція випереджає попит, готелям важко витримувати конкуренцію. Тому забезпечити конкурентоспроможність закладу готельно-ресторанної індустрії можна шляхом розширення спектру послуг, покращення їхньої якості та впровадження інноваційних технологій обслуговування споживачів.

Пріоритетним напрямом розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства є доведення їхньої якості до рівня міжнародних стандартів, удосконалення технологій, упровадження нових видів і форм обслуговування, що дасть змогу у повному обсязі задовольнити потреби споживачів.

Загалом інноваційне управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства залежить від економічного рівня розвитку країни, стану фінансової сфери, платоспроможності населення, наявності дискретного доходу, рівня розвитку туристичної галузі, креативного мислення управлінців, використання елементів компаративної, світової, креативної, інтелектуальної, інноваційної, інформаційної, інституціональної, зеленої, нормативної, поведінкової, позитивної, соціальної, традиційної, управлінської, шеренгової, цифрової, ефективної економіки й економіки замкнутого циклу та ін.

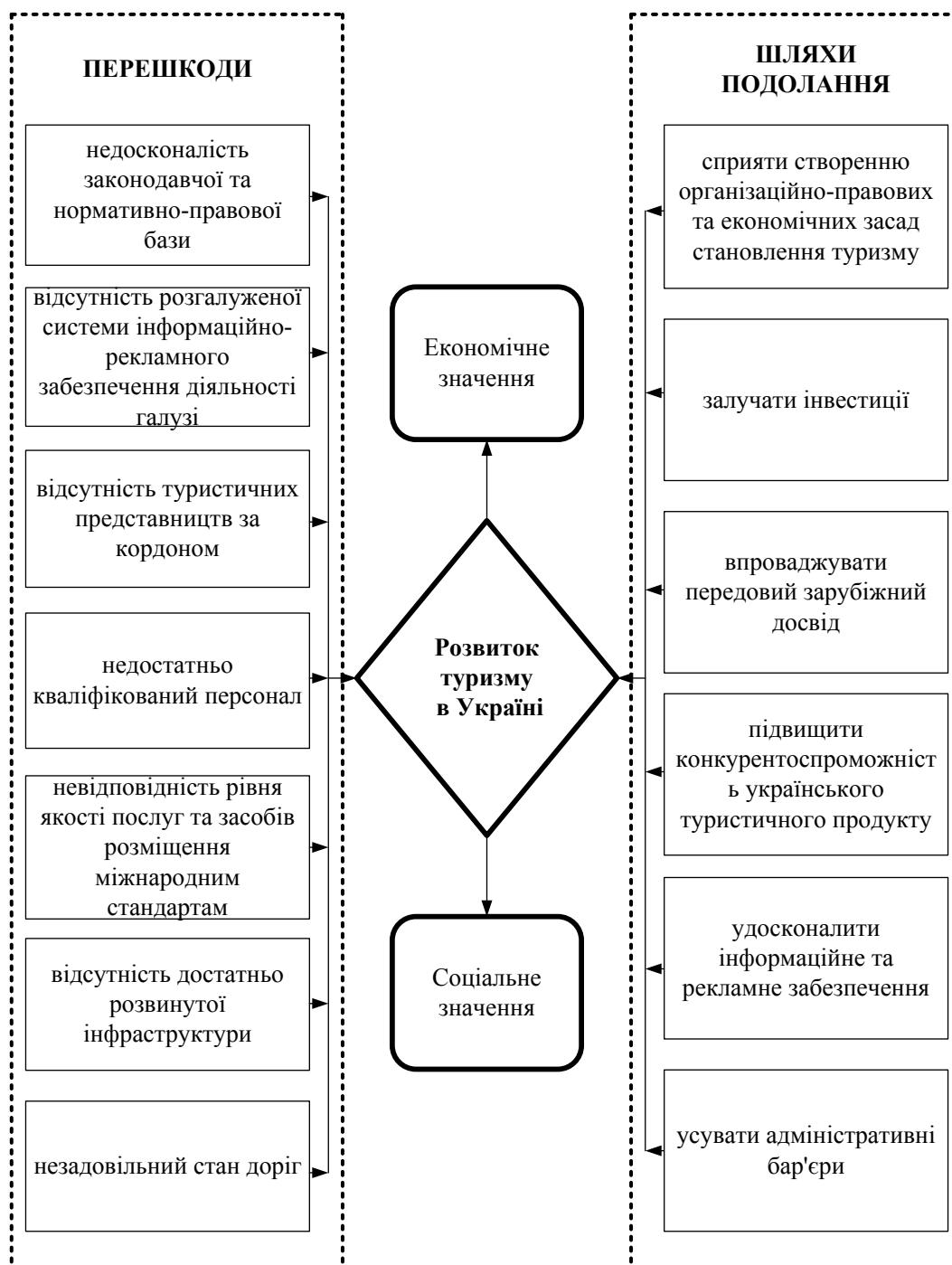

Рис. 3. Перешкоди розвитку туризму в Україні та шляхи їх подолання

Джерело: авторська розробка

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Давидова О.Ю. Методологія інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2018. 630 с.
 2. Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. Теоретичний базис системи економічної безпеки підприємств готельно-ресторанної сфери. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 4. Т. 1. С. 241-245.

3. Терехух А.А., Макар О.П., Ільницька Г.Я. Проблеми розвитку міжнародного туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 11(2). С. 126–129.
 4. Мальська М.П. Теоретико-методологічні засади оцінки місця і ролі сфери послуг у системі національної економіки країни. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2011. Вип. 28. С. 253–261.
 5. Прокопець І.І., Головка О.М. Сучасний стан та перспективи розвитку готельно-ресторанного гос-

подарства Закарпаття як складової сфери туризму. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Економічні науки*. № 19(14). 2015. С. 187–195.

6. Ястремська О.О. Сучасні світові тенденції розвитку туризму. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 22–27.

7. Марценюк Л.В. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 3. С. 76–82.

8. Всесвітня туристична організація (ЮНВТО). Офіційний сайт організації URL : <http://www.unwto.org> (дата звернення: 10.03.2019).

9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р / Прем'єр-міністр України. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (дата звернення: 09.03.2019).

10. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1024-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379.

11. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг : Закон України від 09 лютого 2012 р. № 4385-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 40. Ст. 477.

REFERENCES:

1. Davydova O. Ju. (2018) *Metodologhija innovacijnogho upravlinnja rozvytkom pidpryjemstv ghoteljno-restorannogho ghospodarstva* [Methodology of innovation management of the development of enterprises of the hotel and restaurant industry] (Doctor sciences Thesis), Kharkiv: Kharkiv State University of Food Technology and Trade.

2. Ghavlovsjka N.I., Rudnichenko Je.M. (2014) Teoretynnyj bazys systemy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv ghoteljno-restorannoji sfery [The theoretical basis of the system of economic security of enterprises of hotel and restaurant areas]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu*, vol. 4, no. 1, pp. 241–245.

3. Terebukh A.A., Makar O.P., Iljnyckja Gh. Ja. (2015) Problemy rozvytku mizhnarodnogho turyzmu v Ukrajinі [Problems of the development of international tourism in Ukraine]. *Molodyj vchenyj*, no. 11(2), pp. 126–129.

4. Maljsjka M.P. (2011) Teoretyko-metodologichni zasady ocinky miscja i roli sfery poslugh u systemi nacionaljnoidi ekonomiky krajiny [Theoretical and methodological foundations of assessment of the place and the role of the service sector in the system of national economy]. *Visnyk Ljvivskogho universytetu. Serija «Mizhnarodni vidnosyny»*, vol. 28, pp. 253–261.

5. Prokopecj I.I., Gholovko O.M. (2015) Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku ghoteljno-restorannogho ghospodarstva Zakarpattja jak skladovoi sfery turyzmu [Current status and prospects of the development of hotel and restaurant business in Transcarpathia as part of tourism]. *Naukovyj visnyk Mukachivskogho derzhavnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 19(14), pp. 187–195.

6. Jastremsjka O.O. (2013) Suchasni svitovi tendenciji rozvytku turyzmu The modern world tendencies of development of tourism]. *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 22–27.

7. Marcenjuk L.V. (2015) Problemy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukrajinі [Problems and prospects of development of tourism in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho ghirnychogho universytetu*, no. 3, pp. 76–82.

8. Vsesvitnja turystychna orghanizacija (UNWTO) [The World Tourism Organization (UNWTO)]. Oficijnyj sajт orghanizaciji [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.unwto.org> (accessed 10 March 2019).

9. Pro skhvalennja Strateghiji rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the development strategy of tourism and resorts for the period until the year 2026]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajinijy vid 16 bereznja 2017 r. no. 168-r / Prem'jer-ministr Ukrajinijy. Urjadovyj portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (accessed 9 March 2019).

10. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer protection] : Zakon Ukrajinijy vid 12 travnja 1991 r. no. 1024-KhII / Verkhovna Rada Ukrajinijy. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinijy. 1991. no 30, p. 379.

11. Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrajinijy «Pro turyzm» shhodo nadannja turystychnykh poslugh On amending the law of Ukraine "About tourism" to provide tourist services] : Zakon Ukrajinijy vid 09 ljutogho 2012 r. no. 4385-VI / Verkhovna Rada Ukrajinijy. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinijy. 2012. no. 40, p. 477.

**THE MODERN STATE OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISES
OF HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY OF UKRAINE**

The purpose of the article. The hotel-restaurant sector as one of the highly profitable sectors of the world economy in the 21st century becomes the leading direction in economic and social development of Ukraine. Tourism services related to the socio-cultural sphere and based on the principles of modern hospitality and quality services.

Methodology. The current state of development of enterprises of hotel and restaurant business requires the organization of new types of tourism, the development of new tourist routes, improving service, infrastructure, introduction of new technology, etc. Because of the complex issues associated with the development of tourism in Ukraine, is highly topical and requires thorough study.

Results. The analysis of the composition of factors and their influence on development of enterprises of hotel and restaurant management in Ukraine. Studied the most important factors the impeding the development of tourism in Ukraine and developed ways to overcome them. One of the most important factors that hinder the development of tourism is the impact of tourism on the environment. Implementation of innovation management in the activity of enterprises will help to prevent or reduce negative impacts and preserve the environment. The investigated of basic factors of expanding the tourist market segments.

The investigated problems and main trends in the development of hotel and restaurant management. The disclosed essence of the State tourist policy. The defined influence of optimization of interaction between tourism and culture on development of enterprises of hotel and restaurant management, and other business entities. The determined that the sustainable development of enterprises of the tourism industry can be achieved solely through innovative technologies. It has been proven that investing in innovation management the development of enterprises of the hotel and restaurant management will ensure the sustainable development of the industry in the long term.

Practical implications. The main reasons for the introduction of innovation management of enterprises of hotel and restaurant business is strengthening competition and attempts to gain competitive advantages on the market and maximize your profits; growth in demand of consumers; ensure the prestige of the enterprise and quick solutions to problems that may occur in the enterprise; the study of scientific innovations and their introduction in the working process with the aim of improving the results of activity of the enterprise.

Value/originality. The enterprise of hotel and restaurant industry is an important part of the tourist complex of Ukraine and its effective functioning is an indicator of positive changes in the economy of our country and an important prerequisite for the intensification of international relations and the integration of the country into the world community.

The main problem in the world in the field of hotel and restaurant business is increased competition. The modern market is aggressive, and the offer is outstripping demand, hotels are difficult to withstand the competition. Therefore, to ensure the competitiveness of the establishment of the hotel and restaurant industry is possible by expanding the range of services, improve their quality and implementation of innovative technologies of service consumers.

Priority development of enterprises of hotel and restaurant business is proving their quality to the level of international standards, improvement of technologies, introduction of new types and forms of services that will fully satisfy the the needs of consumers.

Innovative management of development of enterprises in the hotel and restaurant industry depends on the level of economic development of the country, the State of the financial sector, the solvency of the population, the presence of a discrete income, level of development of tourist industry, creative thinking managers, using comparative. global, creative, intellectual, innovative, informational, institutional, green, regulatory, behavioral, positive, social, traditional, management, digital economy and closed cycle economy and others.

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ

THE IMPACT OF INNOVATION ON ENTERPRISE DEVELOPMENT

УДК 658.589

Джеджула В.В.

д.е.н., професор,
доцент кафедри фінансів
та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний
університет

Спіфанова І.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний
університет

Лесько Т.В.

студентка
Вінницький національний технічний
університет

У статті розглянуто економічну сутність інновацій. Розглянуто зв'язок між інноваціями та конкурентоспроможністю, економічним зростанням. Досліджено динаміку впровадження інновацій на підприємствах України за 2014–2017 рр. Виявлено, що за останнє п'ятиріччя спостерігається впровадження нового та постійне удосконалення наявного обладнання підприємств. Досліджено динаміку фінансових результатів підприємств та показано вплив інновацій на розвиток підприємств. Інновації є досить поширеним та важливим регулятором у сучасному світі. В останні роки інновації стрімко зростають за межами нашої країни, тому слід отримати новий досвід та удосконалювати вітчизняні підприємства інноваціями. Обґрунтовано, що активізація інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах забезпечить подальше економічне зростання та високий рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та національної економіки загалом.

Ключові слова: інновації, науково-технологічний прогрес, інноваційні технології, технологія, науково-технічний розвиток.

В статье рассмотрена экономическая сущность инноваций. Рассмотрена связь

между инновациями и конкурентоспособностью, экономическим ростом. Исследована динамика внедрения инноваций на предприятиях Украины в 2014–2017 гг. Выявлено, что за последнее пятилетие наблюдается постоянное введение нового и усовершенствование существующего оборудования предприятий. Исследована динамика финансовых результатов предприятий и показано влияние инноваций на развитие предприятий. Инновации являются достаточно распространенным и важным регулятором в современном мире. В последние годы инновации стремительно растут за пределами нашей страны, поэтому следует получить новый опыт и совершенствовать отечественные предприятия инновациями. Обосновано, что активизация инновационной деятельности на отечественных предприятиях обеспечит дальнейший экономический рост и высокий уровень конкурентоспособности отечественных предприятий и национальной экономики в целом.

Ключевые слова: инновации, научно-технологический прогресс, инновационные технологии, технология, научно-техническое развитие.

Innovative technologies are new or improved technologies that improve the life of society. The scheme of innovation and options as can be achieved competitiveness both in the external and domestic market. The influence of the trend to the growth of technologies, namely the replacement of old equipment with a new one, is considered. It is the implementation of such solutions that make up the content of innovation. And this is due to the problems that are present in most companies in Ukraine: staff turnover, lack of education, moral and physical deterioration of equipment, the need to preserve all types of resources. Therefore, methods are proposed to eliminate this trend and improve the situation both in the external and domestic market. Among these methods are the introduction of new tools and new means of labor, the use of new objects of labor, fuel, and energy, the use of modern management approaches, modernization of technical equipment, etc. In addition, a good influence sets the strategic activity of the company, marketing, sales process, this is what contributes to the progress of the competitiveness of the company. The increasing role of creation and use of new materials is characterized as one of the important directions of scientific and technical progress of enterprises. It was found that if the outdated equipment will be more updated over time, new quality products will be introduced, there will be an improvement of working conditions, then the scientific and technical development of the enterprise will effectively grow. In article the economic essence of innovations is considered. The dynamics of the introduction of innovations at enterprises of Ukraine for the years 2014–2017 was investigated. The impact and development of innovative technologies on the activities of the enterprise was considered. Analyzing this subject, it is revealed that this category faces certain difficulties, through the difficult economic situation of the country. Through analysis and statistics, there were identified the main problems and ways to solve it. Thus, it became possible to learn about the activities of enterprises throughout the country, what is the important role of innovation and the main methods that will help to achieve the competitiveness of enterprises in foreign and domestic markets.

Key words: innovations, scientific and technological progress, innovative technologies, technology, scientific and technical development.

Постановка проблеми. У сучасному світі в умовах динамічного розвитку ринкових відносин, постійної конкуренції між підприємствами, ритмічного зростання фізичного зносу обладнання за дефіциту інвестиційного забезпечення промислові підприємства мають вирішувати проблему формування та впровадження ефективної інноваційної політики. Перед управлінським складом виникає новий клас завдань, пов'язаний з доцільністю пошуку ефективних рішень для активізації інноваційної діяльності. Через ці обставини виникла об'єктивна необхідність пошуку перспектив розвитку підприємства на основі впровадження інновацій. Соціально-економічна ситуація, яка склалася у промисловому секторі економіки в сучасних умовах господарювання і у світлі реформаційних процесів в Україні, не завжди сприяла цілеспрямованому вирішенню завдань упровадження

сучасних передових досягнень і методів НТП. Це спричинило уповільнення економічного розвитку регіонів, галузей і значної кількості промислових підприємств. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю у розвитку теоретичних положень та створення практичних рекомендацій щодо розвитку підприємства на основі впровадження інновацій з метою підвищення ефективності його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вчених присвятили свої дослідження різним напрямкам інноваційної діяльності. Цю проблему вивчали такі українські вчені і фахівці, як М.П. Войнаренко, С.В. Філіппова, К. Лобузін, Л.М. Степасьок, Н.М. Суліма, О.В. Величко, О.В. Астаф'єва, О.В. Юдина та ін.

Постановка завдання. Обґрунтування необхідності підвищення місця інновацій в діяль-

ності підприємств для забезпечення подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Досягнення економічного зростання стає можливим за рахунок інтенсивних чинників, зокрема здійснення активної інноваційної діяльності. Саме інноваційна діяльність промислових підприємств стає тією рушійною силою, яка здатна забезпечити конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Категорія «інновація» походить від англійського «innovation», що в перекладі означає «нововведення, оновлення, зміна». Тобто це удосконалення чогось нового, оновлення старого або взагалі впровадження неіснуючого. У науковому плані вперше цей термін був введений завдяки Й. Шумпетеру, який розумів під інноваціями використання нових комбінацій наявних продуктивних сил для вирішення комерційних завдань і бачив в інноваціях джерело розвитку економічних систем [1]. Крім того, інновація розглядалася Й. Шумпетером як нова функція виробництва, її нова комбінація.

Інновації – це ідеї та пропозиції (часто засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень та інженерних розробок), що можуть стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) наявних товарів, створення нових процесів, послуг чи будь-чого, що може покращити «якість життя» людства. А «інноваційні технології» – це радикально нові чи вдосконалені технології, які істотно поліпшують умови виробництва або самі виступають товаром [2].

Інновації реалізуються в процесі інноваційного процесу, який є сукупністю складних систем, які започатковуються науково, а завершуються вже на виробництві. Постійно виконується однотипна схема «наука – інновація – виробництво» [3]. Цей процес включає в себе певний ланцюг дій, який полягає у пошуку нових ідей, втіленні цих ідей у виробництві, а далі – в отриманні конкретного результату.

Роберт Соллоу ще в 1957 р. зауважив, що саме активна інноваційна діяльність підприємств різних форм власності дедалі більше визначає темпи їхнього економічного зростання. За його підрахунками, валовий національний продукт США в 1949 р. збільшився на 87,5% за рахунок «технологічних змін», тобто інновацій [4]. Н.Д. Кондратьєв зазначав, що еволюційний процес є процесом незворотних змін, спричинених науково-технічними інноваціями [5].

Необхідною умовою досягнення підприємством конкурентоспроможності як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку є активне використання як наукового, так і технологічного прогресу, тобто інноваційних методів економічного розвитку. Саме впровадження інноваційних методів сприяє появи

нових напрямів НТП, вилученню із виробництва фізично та морально застарілого обладнання.

Підприємства які впроваджують інновації, постійно перебувають у зоні підвищеного ризику. Зростання прибутку, зменшення витрат, розширення ринків збуту стимулюють підприємства впроваджувати конкурентоспроможні інновації [6]. Важливою ознакою інновації в умовах ринкового господарювання є новизна споживчих властивостей. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» до основних видів інноваційної діяльності належать [7]:

- підготовка та організація виробництва, яке охоплює придбання виробничого обладнання, зміни в них для створення нового технологічного процесу;

- маркетинг нових продуктів, що передбачає види діяльності, пов'язані з випуском нової продукції на ринок;

- придбання технології у вигляді патентів, ліцензій, розкриття ноу-хау, торгових марок, конструкцій тощо.

У таблиці 1 висвітлено динаміку впровадження інновацій на підприємствах України за 2014–2017 рр., що характеризує взаємозв'язок виробництва із впровадженням нових технологій.

З наведених вище даних видно, що вітчизняні підприємства збільшили обсяг освоєння виробництва нових видів продукції у 2017 році порівняно з 2015 роком на 188 одиниць: якщо в 2017 році їхня кількість становить 396, то у 2015 році – 208. Також у 2017 році порівняно з 2015 роком зросла кількість одиниць нових технологічних процесів на 18 одиниць (230–212), але порівнюючи із 2013 роком їхня кількість менша на 145 одиниць (375–230). Зросла кількість упровадження мало-відходних та ресурсозберігаючих технологій, які є необхідними під час виробництва інноваційної продукції, на 15 одиниць, порівнюючи 2017 та 2014 роки. Також спостерігається динаміка розвитку нових видів машин, приладів, апаратів, кількість яких зрівнялася з кількістю, яка була у 2017 році, а порівняно із 2015 роком – зросла на 38 одиниць. Виготовлення підприємствами нових видів продукції із застосуванням новітніх технологій сприяє підвищенню конкурентоспроможності такої продукції та підприємства загалом. Позитивним є те, що спостерігається підвищення частки інноваційної продукції в загальному обсязі на 0,5% протягом 2015–2017 років. Частково це може пояснюватися підвищенням загальних витрат на інноваційну діяльність у промисловості.

Отже, показники впровадження інновацій на промислових підприємствах України свідчать про підвищення ефективності щодо впровадження інновацій на підприємстві. Водночас промисловим підприємствам потрібно підвищувати інноваційну активність, оновлювати техніко-техно-

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2013–2017 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць	у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	у т.ч. нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2013	21,4	375	62	246	89	4,8
2014	21,0	273	70	394	112	3,8
2015	23,7	212	85	208	74	3,4
2017	26,6	230	85	396	112	3,9

Джерело: сформовано на основі [8]

гічну базу підприємств, модернізувати застаріле обладнання, впроваджувати відповідні технологічні процеси.

Саме досягнення високої ефективності підприємств можливе тільки на основі систематичного технічного прогресу, який сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню собівартості продукції, підвищенню рентабельності виробництва. Науково-технічний прогрес (НТП), вдосконалення технічного рівня виробництва підприємства безпосередньо залежать від ступеня прогресивності та якісних особливостей використовуваних для їхнього виробництва матеріалів. Отже, зростаюча роль створення і використання нових матеріалів характеризується як один із важливих напрямів науково-технічного прогресу підприємств [9].

Актуальна потреба в розробленні плану науково-технічного розвитку підприємства викликана дією таких основних факторів, як:

- труднощі в процесі поліпшення якості продукту і виробництва нових типів продуктів;
- моральний і фізичний знос обладнання та технологій;
- потреба в збереженні всіх типів ресурсів;
- потреба в збереженні навколишнього середовища;
- зміни в організації виробництва, вдосконалення умов праці.

Мета планування науково-технічного прогресу – створення матеріальних умов для найбільш ефективного здійснення завдань підприємства. Досягнення цієї мети можливе шляхом вирішення складних проблем:

- введення нових інструментів і засобів праці;
- введення механізації та автоматизації виробництва;
- поліпшення наявних і застосування нових передових технологій;
- використання нових об'єктів праці, палива та енергії;
- поліпшення систем і засобів управління виробництвом;
- застосування сучасних управлінських методів і підходів;

– оптимізація базової структури – підтримки галузей промисловості;

– розширення виробництва за рахунок нового будівництва, реконструкції, модернізації та технічного переобладнання.

У контексті необхідності розвитку інноваційної діяльності на підприємствах зазвичай можна відзначити дефіцит фахівців, здатних управляти інвестиційними проектами, гарантувати ефективний маркетинг нової технологічної товарної інновації. Важливість вивчення управлінської технології тепер стає все більш і більш очевидною. Нереалізовані запаси передових технологічних розробок можна пояснити тим, що для їх успішного просування на українському та іноземних ринках потрібні професіонали у сфері технологічного управління.

Отже, інновації – це шлях до підвищення конкурентоспроможності підприємств, а також виходу економіки на більш позитивний рівень.

Висновки з проведеного дослідження. Важливим чинником для подальшого розвитку підприємств у сучасних умовах є здатність підлаштуватися під різні чинники середовища, одним із яких є уведення інновацій на підприємствах. Варто змінити технологію виробництва, переорієнтувавши її на інноваційну стратегію розвитку підприємств, що важливо в умовах ринкової економіки, яка характеризується активною конкурентною боротьбою підприємств. Ефективне розроблення і впровадження інновацій дасть змогу підприємству успішно функціонувати у вже освоєних галузях і відкрити можливості для виходу на нові напрями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 456 с.
2. Лобузін К. Інформаційні технології створення національних бібліографічних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2013. № 1. С. 9–14.
3. Степасюк Л.М., Суліма Н. М., Величко О.В. Економіка і фінанси підприємства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред.: В.К. Збарського, В. І. Мацібори ; Національний уні-

верситет біоресурсів і природокористування України. К. : ЦП «Компринт», 2013. 300 с.

4. Solow Robert M.A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. № 1. Pp. 65–94.

5. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. М.: Экономика, 1989. 526 с.

6. Дзеджула В.В., Єпіфанова І.Ю., Цвик О.Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 5–8.

7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 05.12.2012 № 5460-VI /Верховна рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15> (дата звернення: 07.03.2019)

8. Офіційний сайт державної статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 07.03.2019)

9. Астафьева О.В., Юдина О.В. Исследование инновационной активности экономических систем. *Экономика. Бизнес. Банки*. 2017. № 3. С. 110–117.

REFERENCES:

1. Shumpeter J. (1982) *Teoriya jekonomicheskogo razvitiija* [The theory of Economic Development]. Moscow: Progress.(in Russian).

2. Lobuzina K. (2013) *Informatsijni tekhnologii stvorennia natsional'nykh bibliografichnykh resursiv* [Information technologies of the construction of national

library resources], *Bibliotechnyj visnyk*, vol. 1, pp. 9–14. (in Ukrainian).

3. Stepasiuk L.M., Sulima N.M., Velychko O.V. (2013) *Ekonomika i finansy pidpriemstva: navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv* [Economics and Finance of the Company]. Kiev: Natsional'nyj universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. (in Ukrainian).

4. Solow Robert M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, № 1, pp. 65–94.

5. Kondrat'ev N.D. (1989) *Problemy jekonomicheskoy dinamiki* [Problems of Economic Dynamics] Moscow: Ekonomika. (in Russian).

6. Dzhedzhula V.V., Yepifanova I. Yu. & Tsvyk O.H. (2017) Innovatsijna diial'nist' iak chynnyk konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Innovative activity as a factor of competitiveness of enterprises, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 4, Pp. 5–8. (in Ukrainian).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On innovative activity”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15> (accessed 7 March 2019).

8. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 7 March 2019).

9. Astaf'eva O.V., Judina O.V. (2017) Issledovanie innovacionnoj aktivnosti jekonomicheskikh sistem [Investigation of Innovative Activity of Economic Systems], *Ekonomika. Biznes. Banki*, № 3, Pp. 10–117. (in Russian).

Dzhedzhula Vyacheslav

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
and Innovation Management
Vinnytsia National Technical University

Yepifanova Iryna

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor at Department of Finance
and Innovation Management
Vinnytsia National Technical University

Lesko Tetiana

Student
Vinnytsia National Technical University

THE IMPACT OF INNOVATION ON ENTERPRISE DEVELOPMENT

The purpose of the article. In the modern world in the conditions of the dynamic development of market relations, constant competition between enterprises, the rhythmic growth of physical deterioration of equipment with a shortage of investment support, industrial enterprises face the problem of independent formation of innovation policy. Therefore, it is necessary to consider the development of innovation in the activities of enterprises to improve the quality of its functioning.

Methodology. The study is based on the analysis of statistical data on the characteristics of the relationship of production with the introduction of new technologies in Ukraine.

Results. Innovative technologies are new or improved technologies that improve the life of society. The scheme of innovation and options as can be achieved competitiveness both in the external and domestic market. The influence of the trend to the growth of technologies, namely the replacement of old equipment with a new one, is considered. It is the implementation of such solutions that make up the content of innovation. Indicators of improving the efficiency of enterprises under the influence of innovation are considered. Despite the fact that the number of profitable enterprises is increasing, at that time the total volume of unprofitable companies is growing. And this is due to the problems that are present in most companies in Ukraine: staff turnover, lack of education, moral and physical deterioration of equipment, the need to preserve all types of resources. Therefore, methods are proposed to eliminate this trend and improve the situation both in the external and domestic market. Among these methods are the introduction of new tools and new means of labor, the use of new objects of labor, fuel, and energy, the use of modern management approaches, modernization of technical equipment, etc. In addition, a good influence sets the strategic activity of the company, marketing, sales process; this is what contributes to the progress of the competitiveness of the company. The increasing role of creation and use of new materials is characterized as one of the important directions of scientific and technical progress of enterprises. It was found that if the outdated equipment will be more updated over time, new quality products will be introduced, there will be an improvement of working conditions, then the scientific and technical development of the enterprise will effectively grow. It is also necessary to grow qualified personnel in the field of technology management. Each company should have its own strategy, and then it will be possible to reach the goal. To be competitive, it is necessary to attract the experience of world countries; however, taking into account the peculiarities of the Ukrainian economy, it is necessary to develop appropriate methods and algorithms for the development and implementation of innovative systems for domestic enterprises.

Practical implications. Attention is drawn to the trend of innovation over the past five years, as the General economic condition of the country affects the activities of Ukrainian enterprises and organizations. It is shown how innovative technologies improve the life of society and what should be guided to get a positive result. What techniques or methods should be used, what should be used to ensure sustainable economic growth, improve the quality and standard of living of the population.

Value/originality. In our work, we have considered the impact and development of innovative technologies on the activities of the enterprise. Analyzing this subject, it is revealed that this category faces certain difficulties, through the difficult economic situation of the country. Through analysis and statistics, the main problems and ways to solve it were identified. Thus, it became possible to learn about the activities of enterprises throughout the country, what is the important role of innovation and the main methods that will help to achieve the competitiveness of enterprises in foreign and domestic markets.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЮ
ОРГАНІЗАЦІЙ СФЕРИ ПОСЛУГSTRATEGIC MANAGEMENT OF THE CLIENT-ORIENTATION
OF SERVICES ORGANIZATIONS

УДК 334.01

Дуднева Ю.Е.к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна
академія**Гусаров О.О.**к.т.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна
академія**Обидєннова Т.С.**к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна
академія

Стаття присвячена розгляду проблеми стратегічного управління клієнтоорієнтованістю організацій у сфері послуг з урахуванням особливостей сучасного бізнес-середовища та розвитку методології маркетингу. Досліджено наявні підходи до визначення сутності категорії «клієнтоорієнтованість», зокрема процесний, ціннісний, стратегічний та з орієнтацією на прийняття управлінських рішень. Доведено, що особливості послуги як товару впливають на впровадження клієнтоорієнтованого підходу до управління сервісними організаціями. Розглянуті ринкові, технологічні та економічні передумови, які актуалізують орієнтацію на клієнта як основу для побудови бізнес-процесів. Авторами сформульовані принципи стратегічного управління клієнтоорієнтованістю у сфері послуг, переваги, які отримує суб'єкт господарювання у разі впровадження стратегічного клієнтоорієнтованого підходу до управління. Запропоновано авторське бачення складників стратегії клієнтоорієнтованості у сфері послуг, розглянуті можливі ризики.

Ключові слова: клієнтоорієнтованість, організація, стратегічне управління, конкурентоспроможність, сфера послуг, ризики.

Стаття посвячена проблемам стратегічного управління клієнтоорієнтованістю

организаций в сфере услуг с учетом особенностей современной бизнес-среды и развития методологии маркетинга. Исследованы существующие подходы к определению сущности категории «клиентоориентированность», в частности процессный, ценностный, стратегический, с ориентацией на принятие управленческих решений. Доказано, что особенности услуги как товара влияют на целесообразность применения клиентоориентированного подхода к управлению сервисными компаниями. Рассмотрены рыночные, технологические и экономические предпосылки, которые актуализируют ориентацию на клиента как основу для построения бизнес-процессов. Авторами сформулированы принципы стратегического управления клиентоориентированностью в сфере услуг, преимущества, которые получает субъект хозяйствования при внедрении стратегического клиентоориентированного подхода к управлению. Предложено авторское видение составляющих стратегии клиентоориентированности в сфере услуг, рассмотрены возможные риски.

Ключевые слова: клиентоориентированность, организация, стратегическое управление, конкурентоспособность, сфера услуг, риски.

Article is devoted to consideration of a problem of strategic management client-orientation of the organizations in services sector taking into account features of a modern business environment. It is proved that features of service as goods, and market, technological and economic prerequisites update orientation to the client as a basis for creation of business processes in services sector. Client-oriented approach is the most relevant in those market segments where interaction with the client has long-term character, and the specifics of service provide a possibility of repeated reference of clients. In article the existing approaches to determination of essence of category "client-orientation", in particular process, value-oriented approach, an approach that is based on strategic management and approach with orientation to adoption of management decisions are investigated. Authors formulated the principles of strategic management client-orientation in services sector. Orientation to satisfaction of specific needs of the specific client becomes key competence, the integral component of corporate culture. Interaction with the client is carried out at all stages of his life cycle what all structural divisions of the company are responsible for. The client-orientation provides a uniform information basis of interaction with clients of all divisions and at all stages of interaction. In article advantages which are got by the company at introduction of strategic client-orientation approach to management are formulated. Author's vision of components of strategy of customer focus in services sector is offered, including, in particular, creation of profiles of key clients of the company, deployment and introduction of programs of loyalty and standards of service, development of competences of personnel with orientation to clients, transformations of focused on goods of organizational structure to customer-oriented, use of modern qualitative and quantitative methods of generation and the analysis of information on clients and information CRM technologies. The authors listed the main risks for organizations that implement customer-oriented management.

Key words: client-orientation, organization, strategic management, competitiveness, services organizations, risks.

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище перебуває у постійно турбулентному стані через глибокі суттєві його зміни, які впливають на тенденції розвитку і сфери послуг. Науково-технічний прогрес знімає перепони щодо надання послуг на відстані, надаючи послугам певного глобального характеру; загальне ускладнення продукції промислових підприємств підвищує необхідність формування системи до- та післяпродажного обслуговування; зміна у психології споживання населення та у динаміці доходів – ці фактори можуть розглядатися як локомотиви розвитку сфери послуг. Найбільш перспективним з огляду на сучасне конкурентне середовище є шлях підвищення ефективності діяльності організацій сфери

послуг через систему довготривалих міцних відносин із реальними та потенційними споживачами – клієнтами бізнесу, тобто впровадження стратегічного клієнтоорієнтованого управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання клієнтоорієнтованості досить широко висвітлені у публікаціях вітчизняних та закордонних науковців, зокрема Т.С. Васильєвої, В.Ю. Халіної [1], Д.В. Завадської, А.В. Кваско [2], О.В. Купрієнко, Л.М. Паленко [3], Е. Пейна [4], Д.І. Хлебович [5] та інших. Актуальність удосконалення стратегічного менеджменту з позиції орієнтування на клієнта, формування стратегічних компетенцій організації на основі клієнтоорієнтованості підтверджується наявністю наукових публікацій таких

авторів, як М.В. Зорін [6], А.В. Петровська [7], Н.П. Рябоконт [8], І.Я. Рувений [9] тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження підходів до визначення сутності клієнтоорієнтованості, її місця у системі управління організацією сфери послуг та впровадженні стратегічного управління конкурентоспроможністю з урахуванням вимог та передумов сучасного бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимоги та передумови щодо впровадження клієнтоорієнтованої стратегії пов'язані зі зростанням загальної невизначеності ринкового бізнес-середовища, посиленням конкурентного тиску, виняткової вимогливості споживачів до якості товарів та рівня сервісу, ускладненням системи бізнес-процесів організацій сфери послуг, широким розповсюдженням традиційних маркетингових технологій серед суб'єктів господарювання та тенденції до зниження їхньої ефективності і, як наслідок, появою нових технологій взаємодії зі споживачами. Технологічні передумови впровадження клієнтоорієнтованості є результатом глобалізаційних процесів та інформаційної революції. Розвиток Інтернету та мобільних технологій дає змогу клієнтам отримувати практично будь-яку споживчу інформацію, а з іншого боку, надає компаніям ефективні та доступні канали комунікації зі споживачами. Економічні передумови пов'язані зі зростанням значущості лояльності клієнта. В умовах зростання рівня конкурентної боротьби простежується тенденція до збільшення витрат на залучення споживачів, у зв'язку з чим актуальність довготривалих лояльних відносин із клієнтами зростає. Особливості послуги як товару, а саме її невідчутність, невизначеність у часі, неоднорідність якості та суб'єктивна її оцінка, нерозривність виробництва та споживання послуги доводять, що саме для організацій сфери послуг клієнтоорієнтований підхід є найбільш актуальним.

Виробництво та споживання послуг тісно взаємопов'язані, навіть нерозривні, тому що послуги найчастіше виробляються та споживаються одночасно. Цим зумовлено фактичне включення клієнта у процес надання послуг, що означає, що на відміну від виробництва товарів реалізація послуг потребує особистої участі клієнта, контактів, комунікації зі споживачем. Досвід доводить, що тільки продуктові інновації вже не забезпечують конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Основою конкурентоспроможності стає унікальність та якість сервісу. Сервісна діяльність потребує постійної адаптації до нових ринкових вимог та значно важче, ніж виробнича діяльність, сприймає інновації. Для організацій сфери послуг саме застосування знань про очікування та поведінку клієнтів дає змогу побудувати конкурентоспроможну бізнес-модель. Клієнтоо-

рієнтований підхід є найбільш актуальним у тих ринкових сегментах, де взаємодія із клієнтом має довгостроковий характер, а специфіка послуги передбачає можливість багаторазового звернення клієнтів. Насамперед це банківська сфера, страхові компанії, телекомунікаційні компанії, організації оптової та роздрібної торгівлі, медичні установи, організації, які надають освітні та консультативні послуги тощо.

Стратегія управління відносинами із клієнтами (Customer Relationship Management – CRM) – це бізнес-стратегія, яка спрямована на стійкий розвиток фірми через формування прибуткових у довгостроковій перспективі відносин із клієнтами, тобто через клієнтоорієнтованість (орієнтацію на клієнта). Багатозначність форм орієнтації на клієнта викликала розмаїття підходів до визначення сутності клієнтоорієнтованості у науковій літературі, зокрема:

– процесний. Клієнтоорієнтованість визначається як набір функціональних процесів, спрямованих на залучення та задоволення клієнтів за допомогою моніторингу їхніх потреб [10];

– ціннісний. Відповідно до нього клієнтоорієнтованість розглядається як сукупність переконань співробітників організації щодо пріоритетів інтересів клієнтів щодо інтересів інших стейкхолдерів для створення стійких конкурентних переваг [11], як підвищена увага співробітників до сервісу та якості, кастомізація продукту, активний пошук та аналіз інформації щодо потреб клієнтів [3]. Д.І. Хлебович зазначає, що потреби та бажання клієнтів є визначальним фактором під час розроблення внутрішніх бізнес-процесів клієнтоорієнтованої компанії [5];

– стратегічний. У дослідженні [6] під орієнтацією на клієнта розуміється збір та використання інформації щодо потреб клієнтів, розроблення стратегії з урахуванням вподобань клієнтів, реагування на проблеми та потреби клієнтів під час реалізації цієї стратегії. Дослідник О. Мухортова зазначає, що клієнтоорієнтованість – це стратегія бізнесу, яка має на меті задоволення потреб клієнта. Результатами цієї стратегії є: лояльність клієнтів, прибуток, стабільний грошовий потік, підвищення рівня передбачуваності поведінки клієнтів [12]. Л.М. Папенко розглядає клієнтоорієнтованість як сучасну концепцію управління підприємством, в основі якої лежать знання про клієнтів та їхні потреби, що дає змогу формувати споживчу лояльність, утримувати постійних і залучати нових клієнтів за рахунок пропозицій, які максимально задовольняють їхні потреби [3];

– з погляду процесу прийняття управлінських рішень. Сутність клієнтоорієнтованості зводиться до прийняття скоординованих стратегічних та тактичних рішень за участі різних функціональних підрозділів організації на основі накопиченої інформації щодо вподобань клієнтів [13].

Таким чином, можемо констатувати наявність так званого «вузького» та «широкого» розуміння сутності клієнтоорієнтованості. «Вузьке» розуміння зводиться до уважного ставлення до клієнтів та їхніх потреб під час обслуговування, бажання підтримувати із клієнтами довгострокові відносини та наявність у персоналу компетенцій, повноважень та ресурсів для цього. Необхідність враховувати інтереси клієнтів у своїй діяльності є очевидною та зрозумілою для більшості підприємців.

Більш «широке» або комплексне трактування клієнтоорієнтованості дає змогу визначити її як систему методів, управлінських інструментів та підходів до бізнес-діяльності, яка дасть змогу організації сфери послуг встановлювати, підтримувати та розвивати відносини з окремими клієнтами та клієнтськими сегментами з метою забезпечення стратегічної конкурентоспроможності та прибутковості у довгостроковій перспективі. Такий підхід не тільки має на увазі процеси безпосередньої взаємодії із клієнтом на різних етапах, збір та обробку інформації про поведінку та уподобання клієнтів, але й акцентує увагу на необхідності адаптації наявних продуктів та послуг, процесів прийняття управлінських рішень, бізнес-процесів та стратегічних аспектів діяльності організації до цієї інформації. Наголосимо на загальному стратегічному характері клієнтоорієнтованості, тому що організація, яка її впроваджує, прагне саме до довгострокових відносин із клієнтами, частково відмовляючись від оперативної та тактичної вигоди.

Створення клієнтоорієнтованої системи управління має відбуватися на різних рівнях менеджменту, таких як рівень організації загалом (стратегія і тактика, організаційна культура, методи управління), рівень бізнес-процесів (стандартизація роботи, сфери відповідальності та показники ефективності діяльності), рівень персоналу (цінності персоналу, стереотипи поведінки, мотивація персоналу, компетенції) [9].

Реальний позитивний вплив на конкурентоспроможність організації сфери послуг може мати впровадження стратегічного управління клієнтоорієнтованістю, яке передбачає перебудову бізнес-процесів із метою:

- виявлення та постійного моніторингу потреб та очікувань потенційних та наявних клієнтів;
- створення продуктів (послуг), які максимально спроможні задовольнити наявні та перспективні очікування та потреби клієнтів;
- орієнтації на пошук, залучення та утримання клієнтів. При цьому акцент ставиться на ті категорії клієнтів, які є найбільш перспективними та прибутковими для організації;
- побудови ефективної системи відносин із ключовими клієнтськими сегментами.

Метою стратегічного управління клієнтоорієнтованістю бізнесу є створення додаткової цінності для клієнта. Стратегічна клієнтоорієнтованість є складником конкурентних стратегій диференціації та фокусування на основі диференціації. Перевагами реалізації стратегічного клієнтоорієнтованого підходу до ведення бізнесу у сфері послуг вважаємо таке (рис. 1):

- товари та послуги клієнтоорієнтованої організації у більшому ступені відповідають вимогам та потребам клієнтів, як результат клієнт отримує більше задоволення від користування послугою.

Отримання задоволення підвищує ймовірність повторного звернення до організації та перетворення клієнта з категорії разового до категорії постійного. Це позитивно впливає на рівень витрат компанії, оскільки витрати на транзакцію із постійним клієнтом нижчі, ніж витрати на транзакцію із новим клієнтом;

- орієнтація на задоволення потреб найбільш привабливого для компанії клієнтського сегменту збільшує кількість відповідних транзакцій та підвищує загальну прибутковість діяльності;

- впровадження клієнтоорієнтованого підходу дає змогу налагодити повноцінний діалог із клієнтом, результатом такої взаємодії є ефективна маркетингова стратегія. Клієнтоорієнтованість є інструментом підвищення конкурентоспроможності організації шляхом упровадження концепції «маркетингу відносин», що у найбільшому ступені відповідає сучасним тенденціям бізнес-реалій;

- повноцінна взаємодія із клієнтами сприяє створенню та виведенню на ринок продуктів із максимальним урахуванням потреб споживачів, забезпеченню лідерства за продуктом;

- комплексна орієнтація на клієнта сприяє підвищенню загальної ефективності менеджменту організації у результаті розповсюдження клієнтоорієнтованого підходу на всі бізнес-процеси, які реалізують різні підрозділи.

Узагальнення багатьох досліджень дає змогу сформулювати висновки щодо принципів, на яких розвивається стратегічне клієнтоорієнтоване управління організацією сфери послуг (рис. 1):

- ключовою компетенцією сервісної організації стає орієнтація на задоволення конкретних потреб конкретного споживача. Клієнтоорієнтованість «вбудовується» у систему менеджменту організації та у корпоративну культуру;

- взаємодія з клієнтами повинна здійснюватися не тільки в процесі безпосередньо продажу товару (послуги), але і до та після продажу (передпродажні та післяпродажні відносини). Результативність збутової діяльності залежить від процесів залучення, утримання та обслуговування клієнтів;

- робота з клієнтами не обмежується пошуком та залученням нових клієнтів. Утримання постійних клієнтів через підвищення якості обслугову-

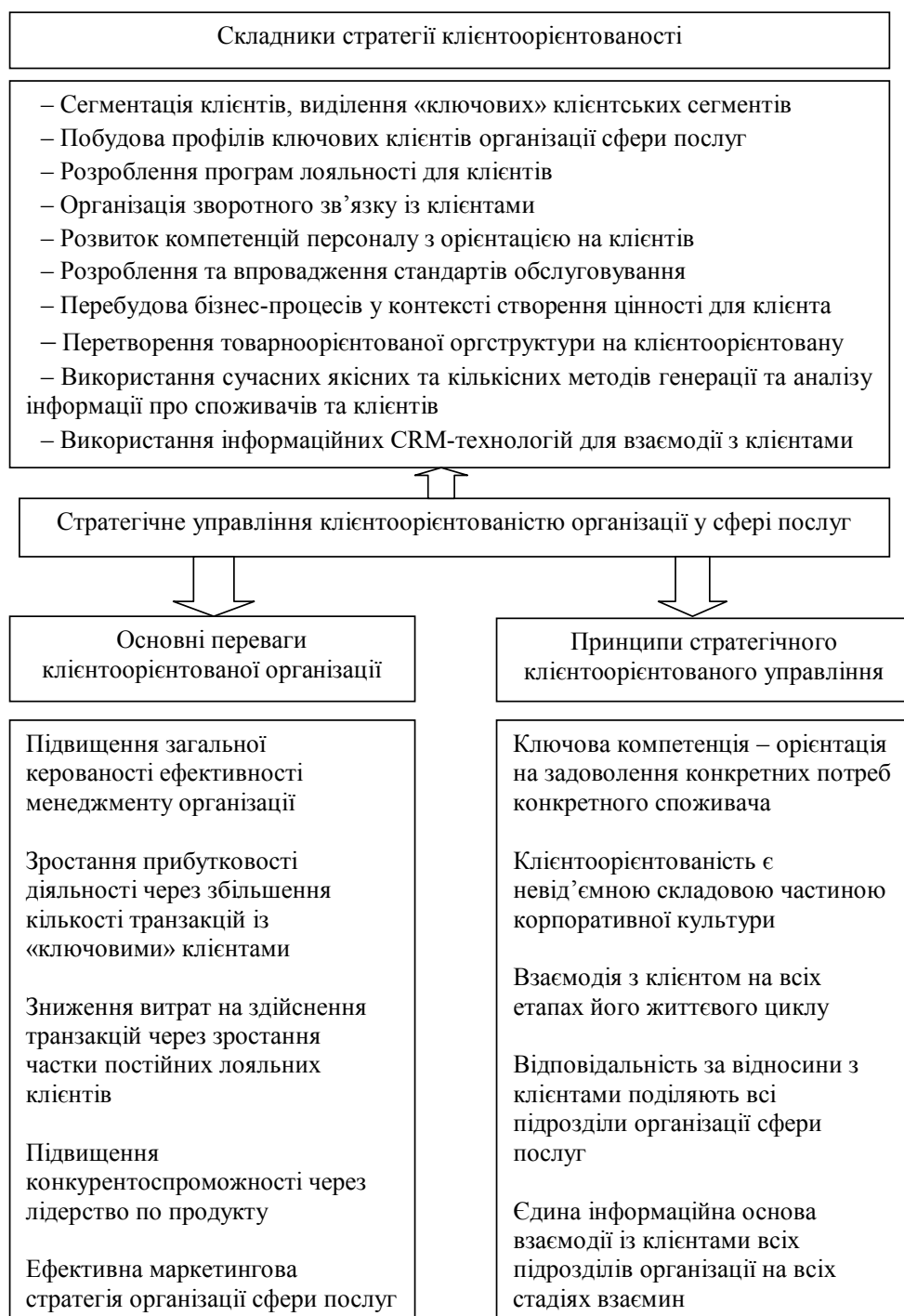

Рис. 1. Стратегічне управління клієнтоорієнтованістю у сфері послуг

Джерело: розроблено авторами на основі [1, 2, 7]

вання позитивно вплине на ефективність збуту, оптимізацію рекламних бюджетів тощо;

- швидкість отримання маркетингової інформації значно підвищується, якщо сервісна організація здатна використовувати нові якісні та кількісні методи генерації інформації та аналізу відповідних інформаційних потоків;

- цілі функціональних підрозділів формуються у контексті створення цінності для клієнта;

- відповідальність за відносини із клієнтами поділяють всі підрозділи організації, для чого здійснюється міжфункціональна взаємодія персоналу в процесі прийняття управлінських рішень. Актуальним стає відпрацювання ланцюга обслуговування клієнтів та розроблення внутрішніх стандартів обслуговування;

- організації необхідна єдина інформаційна основа взаємодії із клієнтами всіх підрозділів

організації на всіх стадіях взаємодії – передпродажній, післяпродажній та безпосередньо в процесі продажу [4]. Сучасні технології з управління базами даних, додатки до CRM-систем дають змогу організаціям удосконалювати свою взаємодію із клієнтами.

Зауважимо, що кінцевою економічною метою створення та функціонування будь-якого бізнесу, у тому числі й у сфері послуг, є отримання прибутку. Сервісна організація може знизити пріоритетність цілей прибутковості у короткостроковому періоді на користь забезпечення прибутковості у стратегічній перспективі, але про відмову від прибутку на користь задоволення потреб клієнтів не йдеться. Більше того, інвестування у вивчення потреб клієнтів, створення клієнтської бази, розвиток програм лояльності потребує перелокації ресурсів, що пов'язано для організації із певними ризиками, зокрема ризиком недостатнього фінансування інших функціональних підсистем, розвитку матеріально-технічної бази організації, розроблення нових продуктів, технічної підтримки операційної діяльності тощо. Клієнтоорієнтованість повинна бути вигідною для всіх стейхолдерів організації: клієнтам через забезпечення додаткової цінності та задоволення їхніх конкретних потреб, іншим зацікавленим сторонам через зміцнення конкурентоспроможності організації та зростання прибутковості і рентабельності бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що рівень орієнтації на клієнта впливає на конкурентоспроможність організацій у сфері послуг. Стратегічне управління клієнтоорієнтованістю здатне позитивно вплинути на конкурентний статус організації, забезпечити зростання ефективності бізнес-діяльності та покращити загальні перспективи функціонування. Зважаючи на широку галузеву орієнтацію сфери послуг, подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення інструментів управління клієнтоорієнтованістю з урахуванням галузевих особливостей та ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Халіна В.Ю., Васильєва Т.С. Клієнтоорієнтованість як нова парадигма ведення бізнесу. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 75–78. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.9.75.
2. Кваско А.В. Потенціал підприємства на основі клієнтоорієнтованого підходу. *Інтелект XXI*. 2013. № 1–2. С. 69–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2013_1-2_10 (дата звернення: 20.02.2019).
3. Папенко Л.М. Підходи до визначення поняття «клієнтоорієнтованість» у контексті управління сервісними підприємствами URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/3/19.pdf (дата звернення: 26.02.2019).
4. Пейн Э. Руководство по CRM. Путь к совершенствованию менеджмента клиентов. Минск. 2008. 312 с.

5. Хлебович Д.И. Клиентоориентированность: теория и практика изучения. *Клиентинг и управление клиентским портфелем*. 2012. № 3. С. 170–184.

6. Зорин М.В. Формирование стратегического конкурентного преимущества сервис-компаний на основе клиентоориентированного подхода. *Креативная экономика*. 2012. Том 6. № 12. С. 103–110.

7. Петровская А.В. Клиентоориентированная стратегия развития организации. URL: <http://oaji.net/articles/2014/1391-1415710174.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

8. Рябоконт Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4522> (дата звернення: 26.02.2019).

9. Рувенный И.Я. Клиентоориентированный подход к развитию организации URL: www.gramota.net/materials/1/2015/6/34.html (дата звернення: 26.02.2019).

10. Deshpandé R., Farley J., Webster Jr.F. 1993. Corporate culture, customer orientation, and innovativeness in Japanese firms: A quadrad analysis. *Journal of Marketing* 57 (1): 23–37.

11. Deshpandé R., Webster F. 1989. Organizational culture and marketing: Defining the research agenda. *Journal of Marketing* 53 (1): 3–15.

12. Мухортова О. Клиентоориентированность / О. Мухортова URL: <http://eduardk.livejournal.com/93553.html> (дата звернення: 22.02.2019).

13. Shapiro B. 1988. What the hell is market oriented? *Harvard Business Review* 66 (6): 119–125.

REFERENCES:

1. Khalina V.Yu., Vasylijeva T.S. (2018) Kliiientoorientovanist yak nova paradyhma vedennia biznesu. [Customer-relativity as a new paradigm of business management] *Ekonomika ta derzhava*. vol. 9. pp. 75–78. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.9.75
2. Kvasco A.V. (2013) Potentsial pidpriemstva na osnovi kliiientoorientovanoho pidkhodu. [The potential of the enterprise is based on a client-oriented approach] *Intelekt XXI*. no 1–2. pp. 69–78. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2013_1-2_10. (accessed 20 February 2019).
3. Papenko L.M. Pidkhody do vyznachennia poniattia "kliiientoorientovanist" u konteksti upravlinnia servisnyimi pidpriemstvamy [Approaches to the definition of "customer orientation" in the context of management of service enterprises] Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/3/19.pdf. (accessed 26 February 2019).
4. Peyn E. (2008) Rukovodstvo po CRM. Put' k sovershenstvovaniyu menedzhmenta klientov [CRM Guide. The path to improving customer management]. Minsk. 312 p. (in Russian).
5. Khlebovich D.I. (2012) Klientoorientirovannost': teoriya i praktika izucheniya [Customer focus: theory and practice of study]. *Klienting i upravlenie klientskim portfelem*. vol. 3, pp. 170–184.
6. Zorin M.V. (2012) Formirovanie strategicheskogo konkurentnogo preimushchestva servis-kompaniy na osnove klientoorientirovannogo podkhoda [Formation of

a strategic competitive advantage of service companies based on a client-oriented approach]. *Kreativnaya ekonomika*. vol. 6. no. 12. S. 103–110.

7. Petrovskaya A.V. (2014) Klientoorientirovannaya strategiya razvitiya organizatsii [Customer-Oriented Organization Development Strategy] Available at: <http://oaji.net/articles/2014/1391-1415710174.pdf>. (accessed 20 February 2019).

8. Riabokon N.P. (2015) Do pytannia formuvannia klientoorientovanosti yak kliuchovoi kompetentsii kompanii [To the issue of forming customer orientation as the key competence of the company] *Efektivna ekonomika*. vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4522>. (accessed 26 February 2019)

9. Ruvennyi I.Ya. (2015) Klientoorientirovannyi podkhod k razvitiyu organizatsii [Customer-oriented

approach to the development of the organization] Available at: www.gramota.net/materials/1/2015/6/34.html. (accessed 26 February 2019).

10. Deshpandé R., Farley J., Webster Jr.F. 1993. Corporate culture, customer orientation, and innovativeness in Japanese firms: A quadrad analysis. *Journal of Marketing* 57 (1): 23–37.

11. Deshpandé R., Webster F. 1989. Organizational culture and marketing: Defining the research agenda. *Journal of Marketing* 53 (1): 3–15.

12. Mukhortova O. Klientoorientirovannost' [Customer focus] / O. Mukhortova [Elektronnyy resurs]. Available at: <http://eduardk.livejournal.com/93553.html>. (accessed 22 February 2019).

13. Shapiro B. 1988. What the hell is market oriented? *Harvard Business Review* 66 (6): 119–125.

Dudnieva IuliiaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy**Gusarov Oleksandr**Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy**Obydiennova Tetiana**Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy**STRATEGIC MANAGEMENT OF THE CLIENT-ORIENTATION OF SERVICES ORGANIZATIONS**

The purpose of the article. Article is devoted to consideration of a problem of strategic management client-orientation of the organizations in services sector taking into account features of a modern business environment. Scientific and technical progress gives to services a certain global character; the increasing complexity of industrial products increases the demand for after-sales service, changes in psychology of the consumer and growth in incomes of the population in total lead to rapid growth of services sector.

Methodology. The study deals with scientific works of foreign and domestic economists on the issues of client-oriented approach. The study is based on the combination of methods and approaches such as the dialectical method, the method of synthesis as well as the comparative and systemic ones.

Results. It is proved that features of service as goods, and market, technological and economic prerequisites update orientation to the client as a basis for creation of business processes in services sector. Client-oriented approach is the most relevant in those market segments where interaction with the client has long-term character, and the specifics of service provide a possibility of repeated reference of clients. In article the existing approaches to determination of essence of category "client-orientation", in particular process, valuable, strategic and with orientation to adoption of management decisions are investigated. Authors consider strategic client-orientation as set of approaches to business activity which includes processes of direct interaction with the client at all stages of his life cycle and adapts the existing products, business processes and strategy to information on needs of consumers. Introduction strategic client-orientation allows the service organization to establish, support and develop relationship with certain clients and client segments for the purpose of ensuring competitiveness and long-term profitability. The strategic management client-orientation in services sector assumes reorganization of business processes for the purpose of continuous monitoring of needs of the existing and potential clients, identification of the most profitable client segments and creation of effective relationship with them, ensuring the maximum value of a product for the client. Authors formulated the principles of strategic management client-orientation in services sector. Orientation to satisfaction of specific needs of the specific client becomes key competence, the integral component of corporate culture. Interaction with the client is carried out at all stages of his life cycle what all structural divisions of the company are responsible for. The client-orientation provides a uniform information basis of interaction with clients of all divisions and at all stages of interaction. In article advantages which are got by the company at introduction of strategic client-orientation approach to management are formulated.

Practical implications. Author's vision of components of strategy of customer focus in services sector is offered, including, in particular, creation of profiles of key clients of the company, deployment and introduction of programs of loyalty and standards of service, development of competences of personnel with orientation to clients, transformations of focused on goods of organizational structure to customer-oriented, use of modern qualitative and quantitative methods of generation and the analysis of information on clients and information CRM technologies.

Value/originality. Introduction strategic client-orientation is connected for the organization with certain risks, in particular risk of insufficient financing of other functional subsystems, development of material and technical resources of the organization, development of new products, supports of operating activities and so forth. Despite broad branch orientation of services sector further researches will be directed to improvement of instruments of management customer focus taking into account branch features and risks.

ІННОВАЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ

INNOVATIVE CONFLICT: PECULIARITIES OF THE EMERGENCE IN THE MANAGEMENT SYSTEM

УДК 316.455.658.589

Захарчин Г.М.

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту
персоналу та адміністрування
Національний університет
«Львівська політехніка»

Склярук Т.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
персоналу та адміністрування
Національний університет
«Львівська політехніка»

Андрусів С.В.

провідний інженер кафедри
менеджменту персоналу
та адміністрування
Національний університет
«Львівська політехніка»

Висвітлено особливості прояву інноваційного конфлікту в системі менеджменту підприємства як об'єктивної реальності. Охарактеризовано концептуальний, теоретичний та прикладний аспекти інноваційного конфлікту. У контексті розвитку концептуально-теоретичного аспекту розкрито змістово-функціональну форму прояву інноваційного конфлікту в системі менеджменту, а практична складова частина спрямована на пошук шляхів регулювання конфлікту. Підкреслено багатогранність предмета інноваційного конфлікту та факторів, які породжують інноваційні конфліктні явища. Виділено глобальні й локальні причини появи інноваційного конфлікту та можливості його попередження. Зазначено, що у прикладному сенсі важливим завданням у системі управління конфліктами є визначення індикаторів ефективності управління конфліктом, які б відображали економічні та соціальні аспекти діяльності підприємства. Запропоновано основні напрями, які сприятимуть запобіганню виникненню інноваційного конфлікту та врегулюванню конфліктних явищ.

Ключові слова: інноваційний конфлікт, конфлікт цінностей, конфлікт мотивів, система менеджменту, інноваційний цикл, інноватори, консерватори, креативність, зміни.

Освещены особенности проявления инновационного конфликта в системе менедж-

жмента предприятия как объективной реальности. Охарактеризованы концептуальный, теоретический и прикладной аспекты инновационного конфликта. В контексте развития концептуально-теоретического аспекта раскрыта содержательно-функциональная форма проявления инновационного конфликта в системе менеджмента, а практическая составляющая направлена на поиск путей регулирования конфликта. Подчеркнута многогранность предмета инновационного конфликта и факторов, которые порождают инновационные конфликтные явления. Выделены глобальные и локальные причины появления инновационного конфликта и возможности его предупреждения. Отмечено, что в прикладном смысле важной задачей в системе управления конфликтами является определение индикаторов эффективности управления конфликтом, которые отражают экономические и социальные аспекты деятельности предприятия. Предложены основные направления, способствующие предотвращению возникновения инновационного конфликта и урегулированию конфликтных явлений.

Ключевые слова: инновационный конфликт, конфликт ценностей, конфликт мотивов, система менеджмента, инновационный цикл, инноваторы, консерваторы, креативность, изменения.

The peculiarities of manifestation of innovation conflict in the management system of the enterprise is highlighted. It is emphasized on the conceptual, theoretical and applied aspects of the innovation conflict. The many-sidedness of the subject of innovative conflict and the factors which generate the innovative conflicts phenomena are emphasized. It is indicated that every aspect of innovation can become a potential source of innovative conflict, which leads to economic, psycho-emotional and other losses. It is argued that the conceptual plan today replaces the "conflict-free" paradigm with a conflictive paradigm that generates the emergence of a new principle in innovative management – harmony through the conflict. The peculiarities of the manifestation of innovation conflict at different levels are presented. The global and local reasons for the emergence of the innovation conflict and the possibility of its prevention are highlighted. The reasons for the global nature of the emergence of the innovation conflict can be the integration processes that result of which will become the market changes or in a separate branch and the scope of activity that will require adequate changes at the enterprise level. The intellectualization and informatization of society, the socialization of labour, the complication of the relationships between the subjects of innovative processes, the expansion of the boundaries of the innovation space, which stimulate the emergence of new elements in the management structure, have a significant effect on the innovative actions. The innovation conflicts can have a social component as the dynamic and uncontrolled acceleration of the development of extremely technological innovations aimed only at commercial interests will provoke the disproportionate development between the innovations of the technical and humanistic nature. Individual and psychological peculiarities of participants of the innovation process are a local reason for the emergence of the innovation conflict. In view of this, it is noted that it is important to correctly divide the functional obligations of the staff employed in the innovation process. Changing the development strategy of the enterprise is also the cause of the local nature of the emergence of the innovation conflict, at that between the head of the company and the staff. It is emphasized that in order to settle such the conflict, it would be advisable to use a wide arsenal of stimulant levers and involve the staff discussing the innovation changes and management processes.

Key words: innovation conflict, conflict of values, conflict of motives, management system, innovation cycle, innovators, conservatives, creativity, changes.

Постановка проблеми. Епоха інтелектуально-інформаційної економіки наповнена інноваційними процесами, що пронизують усі сфери життєдіяльності суспільства. В економічній сфері інновації є джерелом підвищення конкурентоспроможності, в соціальній сфері – покращують якість життя, у менеджменті – приводять до сучасних форм управління, які активізують творчу діяльність персоналу підприємств і збагачують його інтелектуальний потенціал.

Однак у контексті інноваційності необхідно брати до уваги чинники, які можуть стати джере-

лом виникнення конфліктів, оскільки у самій суті нововведень уже закладено ризик, опір до змін, що може спровокувати конфліктні явища. Посилення глобалізаційних викликів, розвиток інформаційних технологій, домінування приватного комерційного інтересу над суспільним благом та інші тенденції також збільшують можливість виникнення інноваційного конфлікту, який відображає зіткнення інтересів опонентів (новаторів і консерваторів) чи суб'єктів взаємодії в інноваційному процесі.

З огляду на зазначене, виникає потреба розглядати інноваційний конфлікт у контексті управлінського впливу як відповідь на інноваційні зміни та опір до цих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток теоретичних підходів дослідження конфліктної проблематики пройшов еволюційний шлях від розуміння негативної оцінки конфлікту в межах теорії функціоналізму до визнання його як об'єктивного складника розвитку суспільства, що містить і позитивні характеристики.

В умовах активізації інноваційних процесів у всіх сферах життєдіяльності суспільства та інтелектуалізації систем менеджменту [6] предметне поле конфліктів розширюється, що вимагає нових управлінських впливів. Відповідно, серед науковців популярною стає тема інноваційного конфлікту, яку дослідники наводять у своїх публікаціях [2; 3]. Актуальними залишаються публікації, присвячені різним типам конфлікту у креативному колективі, де, власне, і народжуються інноваційні ідеї та ймовірність появи інноваційного конфлікту висока, на що вказують науковці [1; 4]. З погляду управлінського впливу дослідники пропонують авторське бачення пошуку шляхів врегулювання та попередження конфліктів [4; 5; 7].

Незважаючи на широке висвітлення проблематики конфліктів у науковому середовищі, деякі питання вимагають поглибленого вивчення та розвитку, особливо за умов розвитку інноваційного потенціалу й економіки знань. Зокрема, поверхнево досліджена проблематика специфіки прояву інноваційного конфлікту в системі менеджменту підприємства в концептуальному, теоретичному й прикладному плані.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей прояву інноваційного конфлікту в системі менеджменту підприємства як об'єктивної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю сутнісною природою інноваційність поєднує креативну властивість людини, відповідну дію, результатом якої є інноваційний продукт, процес як наслідок сукупності дій, що мають свої принципи побудови та закономірності протікання. З огляду на таку багатоплановість змісту, кожний аспект інноваційності може стати потенційним джерелом інноваційного конфлікту, який приводить до економічних, психологічно-емоційних та інших втрат. Однак без інноваційності не може бути розвитку суспільства та економіки, тому закладене протиріччя між новим і старим у суті новації природним чином провокуватиме конфлікт, який може набувати конструктивних ознак. Отже, в концептуальному плані сьогодні на зміну парадигми «безконфліктності» приходять конфліктологічна парадигма, що породжує появу нового принципу в інноваційному менеджменті – «гармонія через кон-

флікт». Концептуалізація проблематики конфлікту спонукає до розвитку теоретичних аспектів висвітлення змістово-функціональної форми прояву інноваційного конфлікту в системі менеджменту, а практичний складник спрямований на пошук шляхів регулювання конфлікту.

Під системою менеджменту підприємства науковці розуміють «динамічну сукупність процесів і явищ, у якій кількість внутрішніх елементів, що формують структуру, підпорядкована досягненню цілей, а кількість зв'язків системи є похідною від множини виконуваних функцій, впливу зовнішнього середовища та часових обмежень щодо здійснення управлінських дій, виражених у методології, структурі та процесі управління» [6, с. 93]. З погляду сучасних тенденцій важливими в системі менеджменту є ті процеси, які забезпечують інноваційний розвиток. Відповідно, в структурі системи менеджменту інноваційний конфлікт потенційно присутній у кожному елементі функціонального чи цільового призначення. З огляду на те, що система менеджменту є відкритою системою, тому до уваги треба брати і рівень інноваційної зрілості зовнішнього середовища, яке також може стати причиною появи конфлікту.

Інноваційному конфлікту притаманні всі ознаки будь-якого іншого конфлікту, однак є свої особливості, породжені часовими, предметними характеристиками, формами прояву та іншими ознаками. Інноваційний конфлікт виникає на всіх проміжках інноваційного циклу – від зародження ідеї до її комерціалізації та дифузії. Інтенсивність прояву конфлікту на кожній стадії відрізняється, однак на стадії впровадження інновацій він особливо відчутний. Саме на завершальній стадії інноваційного циклу конфліктність може проявитися не тільки через опір до змін, ступінь радикальності нововведення, але й через можливе розчарування, пов'язане з невідповідністю реального результату очікуваному.

Предмет інноваційного конфлікту характеризується своєю багатогранністю через різнобічність причин, що породжують конфліктогенні явища, які мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, зумовлені зовнішніми і внутрішніми чинниками локального і глобального характеру. Цілком очевидним є те, що є об'єктивний антагонізм між креативними працівниками, налаштованими на інноваційний розвиток, і консерваторами, які не сприймають ментально чи емоційно нововведення і яким притаманний опір до змін, відповідно, вони і стануть ініціаторами конфлікту. Креативні працівники вбачають у інноваційних змінах кращу якість, а консерватори мають певні застереження і налаштовуються на песимістичні сценарії. У кожній організації є протистояння інтересів інноваторів та консерваторів, як і в суспільстві загалом є катего-

рія людей, які не сприймають реформ. Зрештою, спрацьовує поширений негативний стереотип сприйняття інновацій. Крім того, спостерігається практика появи спекулятивних інновацій, імітація інновацій та псевдоінновацій, що також приводить до конфлікту невідповідності результату очікуванням суспільства.

У таблиці 1 наведено особливості прояву інноваційного конфлікту на різних рівнях.

На специфіку конфлікту, породжену впливом різноманітних факторів, звертають увагу науковці, зауважуючи, що «ймовірність інноваційного конфлікту збільшується через такі фактори: 1) чим масштабніше нововведення, чим більша кількість людей залучена до інновації, тим частіше відбуваються конфлікти; 2) радикальність підвищує ймовірність і гостроту конфлікту; 3) конфліктність залежить від швидкості процесу інновації; 4) чим більш продуманий процес інновації (соціально-психологічне, інформаційне забезпечення), тим менша кількість конфліктів» [2, с. 88].

Причинами глобального характеру виникнення інноваційного конфлікту можуть бути інтеграційні процеси, результатом яких стануть зміни на ринку чи в окремій галузі та сфері діяльності, що вимагатиме адекватних змін на рівні підприємства. Суттєво впливають на інноваційні заходи інтелектуалізація та інформатизація суспільства, соціалізація праці, ускладнення взаємозв'язків між суб'єктами інноваційних процесів, розширення меж інноваційного простору, які стимулюють появу нових елементів у структурі менеджменту. Таким чином, є джерело появи конфлікту структурного характеру між новими інтелектуально-інноваційними елементами системи та традиційними управлінсько-економічними елементами. Зокрема, інновації в інформаційній сфері, що привели до цифрових технологій, водночас стали причиною конфлікту серед персоналу, оскільки у багатьох технологічних процесах поступово

відпадає потреба у використанні праці людини. Використання цифрових технологій приводить до перерозподілу ресурсів на користь сучасної робототехніки з погляду економічної вигоди. З метою попередження цього типу конфлікту менеджерам необхідно розробляти стратегію іншого підходу до формування кадрового потенціалу, стимулювати розвиток і перепрофілювання персоналу відповідно до умов ринку. Очевидно, що категорія персоналу, яка не має внутрішньої мотивації, і за відсутності зовнішнього стимулювання провокуватиме конфлікт. Для пом'якшення перебігу конфліктних ситуацій такого характеру доцільно розгортати широку підготовчу роботу, інформувати персонал про переваги нововведень і завчасно налаштовувати персонал на інноваційні зміни, які б викликали позитивну реакцію, а не опір. У системі менеджменту розвиток персоналу з метою набуття нових компетенцій і швидкої інноваційної адаптивності, управління талантами повинні стати пріоритетними.

Інноваційні конфлікти можуть мати й соціальний складник, оскільки динамічне і неконтрольоване прискорення розвитку винятково технологічних інновацій, спрямованих тільки на комерційний інтерес, викличе диспропорційний розвиток між інноваціями технічного та гуманістичного характеру.

Індивідуально-психологічні особливості учасників інноваційного процесу також є причиною та джерелом появи інноваційного конфлікту. З огляду на це, важливо правильно розподіляти функціональні обов'язки персоналу, зайнятого в інноваційному процесі. Праця без гармонії буде безплідною, тому маємо низьку реалізаційну здатність інноваційних проектів і креативних ідей, як і негативну тенденцію емоційного вигорання творчих особистостей та зростання рівня інноваційного конфлікту.

Зміна стратегії розвитку підприємства є ще однією із причин появи інноваційного конфлікту,

Таблиця 1

Особливості прояву інноваційного конфлікту

Суб'єкти інноваційного конфлікту	Особливості прояву інноваційного конфлікту
Внутрішньоособистісний	Опір до змін у консерватора. Спрацьовує стереотип несприйняття інновацій. Можливе емоційне вигорання в інноватора. Конфлікт мотивів особи. Неадекватна самооцінка в інноватора. Слабка адаптація у консерватора.
Міжособистісний	Конфлікт цінностей; конфлікт мотивів, інтересів. Конфлікт між консерваторами та імітаторами, які опираються на міжособистісне спілкування з метою переконання, що інновація працює.
Міжгруповий	Конфлікт інтересів різних учасників інноваційного процесу на ґрунті суперечки між економічністю, екологічністю і функціональністю новації. Конфлікт вартісного, ресурсного, комерційного, морально-психологічного характеру.
На рівні соціуму	Диспропорція між технологічними і соціальними інноваціями.

причому між керівником підприємства і персоналом, за умови незбігання корпоративних та особистих цілей працівників. З метою погашення такого конфлікту доцільно й необхідно використовувати широкий арсенал мотиваційних важелів, які б гармонізували інтереси усього персоналу. Крім того, знизити градус конфліктності допоможе залучення персоналу до обговорення інноваційних змін і до управлінських процесів, у тому числі пов'язаних із управлінням змінами.

Новітніми тенденціями у системі менеджменту у контексті генерування інноваційних ідей є посилення креативного менеджменту, спрямованого на зміцнення креативного потенціалу як джерела розвитку інноваційного поступу, який може спровокувати конфлікт між модерним і традиційним адмініструванням. Можливе зіткнення традиційної системи управління, стилю управління, побудованого на дотриманні строгих прав і нормативів, та ієрархічних структур управління, які не відповідають вимогам часу. Об'єктивна необхідність розвивати управлінську креативність та відсутність професійних компетенцій, креативних за суттю і змістом, у вищого чи середнього менеджменту також стають причиною інноваційного конфлікту.

У прикладному сенсі важливим завданням у системі управління конфліктами є визначення індикаторів ефективності управління конфліктом, які б відображали економічні та соціальні аспекти діяльності підприємства.

Для запобігання негативних наслідків від конфліктних явищ менеджери вивчають причини та джерела виникнення інноваційного конфлікту, на що вказують науковці, наголошуючи, що «успішне вирішення конфліктних ситуацій в організації, їх профілактика потребує усвідомлення природи конфлікту з боку керівників, знання й оволодіння ефективними способами спілкування, вміння обирати доцільний спосіб поведінки в конфліктній ситуації. Контроль за конфліктною ситуацією є тим інструментом, оволодіти яким може кожен, а це допоможе вирішити практично будь-яку проблему» [5, с. 83].

Запобігання виникненню інноваційного конфлікту сприятимуть:

- управління змінами як запобіжний захід запобігання інноваційному конфлікту;
- розвиток інтерактивної взаємодії учасників інноваційних змін;
- підвищення компетентності у сфері конфліктології;
- інноваційне консультування;
- залучення всього персоналу до обговорення інноваційних змін і до управлінських процесів, у тому числі пов'язаних з управлінням змінами;
- розвиток корпоративної (інноваційної) культури.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні загострилась у теоретичному й практичному сенсі проблема пошуку ефективного підходу до врегулювання конфліктних явищ, які виникають на ґрунті інноваційного розвитку, сприйняття нововведень, адаптації новацій в організації, ментальної відмінності між консерваторами й інноваторами, відсутності належної інноваційної культури.

Дослідження природи конфліктів і ефективних моделей управління ними стало частиною важливої роботи менеджерів, яка набуває особливої ваги в епоху інтенсивних змін, технологічного прориву, інтелектуалізації всіх сфер суспільства, коли інноваційна активність стає важливою конкурентною перевагою на ринку. У сучасній системі менеджменту управління конфліктом розглядається через призму комунікацій і регулювальних впливів. Успішність управління інноваційним конфліктом значною мірою визначатиметься ступенем аналізування й оцінювання причин, джерел, умов та факторів, які зумовили появу конфлікту.

Оскільки предмет інноваційного конфлікту є багатограним, то кожна його грань може стати об'єктом ґрунтовнішого дослідження з акцентами на економічний результат оцінювання рівня конфліктогенного середовища. З метою підсилення вартісних аспектів дослідження інноваційного конфлікту доцільно подальші дослідження спрямовувати на пошук ефективної моделі управління інноваційним конфліктом у сучасних реаліях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башук Т.О., Хижняк М.О. Управління різними типами конфліктів у креативному колективі. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012, № 3. С. 111–119.
2. Безшкура А.Ю., Кирилюк Л.Л. Проблематика конфліктів у системі інноваційного менеджменту підприємств. Інноваційна економіка, 2013, № 4. С. 81–84.
3. Вовк І., Вовк Ю. Управління інноваційними конфліктами при впровадженні ресурсощадних заходів на машинобудівних підприємствах. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2010. Випуск 1 (3). С. 39–50.
4. Мороз О.В., Лазарчук О.В. Вплив фактора корпоративного конфлікту на розвиток сільськогосподарських підприємств та місцевих громад. *Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки* № 3 (69), 2012. С. 130–135.
5. Новікова Н. Управління конфліктами в організації: підходи до вирішення та профілактики. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2 (41). С. 79–83.
6. Ситник Й.С. Інтелектуалізація систем менеджменту підприємств: концепція, системний моніторинг та моделювання: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 380 с.
7. Турчина С.Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2016. Випуск (67). С. 11–14.

REFERENCES:

1. Bashuk T.O. & Khizhnyak M.O. (2012). Upravlinnia riznyh tyhymy konfliktiv u kreatyvnomu kolektyvi. [Management of various types of conflicts in the creative team]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, 3, 111–119 [in Ukrainian].
2. Bezkustra A.Yu. & Kirilyuk L.L. (2013). Problematyka konfliktiv u systemi innovatsiinoho menedzhmentu pidpriemstv [Problems of conflicts in the system of innovative management of enterprises]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economics*, 4, 81–84 [in Ukrainian].
3. Vovk I. & Vovk Yu. (2010). Upravlinnia innovatsiinykh konfliktamy pry vprovadzhenni resursooshchadnykh zakhodiv na mashynobudivnykh pidpriemstvakh. [Management of innovative conflicts at implementation of resource saving measures at machine-building enterprises]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1 (3), 39–50 [in Ukrainian].
4. Moroz O.V. & Lazarchuk O.V. (2012). Vplyv faktora korporatyvnoho konfliktu na rozvytok silskohospodarskykh pidpriemstv ta mistsevykh hromad [Influence of the corporate conflict factor on the development of agricultural enterprises and local communities]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU Seriya: Ekonomichni nauky – Collection of scientific papers BHAY Series: Economic sciences*, 3 (69), 130–135 [in Ukrainian].
5. Novikova N. (2013). Upravlinnia konfliktamy v orhanizatsii: pidkhody do vyrishennia ta profilaktyky [Conflict Management in the Organization: Approaches to Solutions and Prevention]. *Halytskyi ekonomichni visnyk – Galician Economic Herald*, 2 (41), 79–83 [in Ukrainian].
6. Sitnik Y.S. (2017). Intelktualizatsiia system menedzhmentu pidpriemstv: kontseptsii, systemnyi monitorynh ta modeliuvannia: monohrafiia [Intellectualization of enterprise management systems: concept, system monitoring and modeling: monograph]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].
7. Turchina S.G. (2016). Upravlinnia zminamy v konteksti stratehichnoho rozvytku pidpriemstv [Managing change in the context of strategic development of enterprises]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu Excerpt from Sumy National Agrarian University*, 67, 1114 [in Ukrainian].

Zakharchyn Halyna

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Human Resource Management
and Administration
Lviv Polytechnic National University

Skliaruk Tetiana

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Human Resource Management
and Administration
Lviv Polytechnic National University

Andrusiv Svitlana

Leading Engineer at Department of Human Resource Management
and Administration
Lviv Polytechnic National University

INNOVATION CONFLICT: PECULIARITIES OF THE EMERGENCE IN THE MANAGEMENT SYSTEM

The purpose of the article. The era of an intellectual and informational economy filled with innovative processes that pierce all spheres of the vital activity of society.

In the economic sphere, innovation is a source of increased competitiveness, in the social sphere innovation improve the quality of life, in management, lead to modern forms of management that activate the creative activity of staff of enterprises and enrich their intellectual potential.

However, in the context of innovation, it is necessary to take into account the factors that can become the source of conflicts, since the very the essence of innovations already has a risk, an resistance to change that can provoke conflict phenomena.

The strengthening of globalization challenges, the development of information technology, the domination of private commercial interest in the public good and other trends also increase the possibility of an innovation conflict that reflects the collision of the interests of opponents (innovators and conservatives) or subjects of interaction in the innovation process.

In view of the above, there is a need to consider an innovation conflict in the context of managerial influence as a response to innovative changes and resistance to these changes. Thus, the purpose of the article is to highlight the peculiarities of the manifestation of the innovation conflict in the management system.

Methodology. For the uncovering the content of the article general methodological methods are used, in particular, synthesis and analysis, a systematic approach for the argumentation of the essence of the innova-

tion conflict and its multifaceted emergence in the management system; historical for the delineation of the regularity of flowing of an innovation conflict and change its functional role in the conditions of innovation and information economy.

Also, for the analysis of the subject of the study had the important meaning the methodological principles of objectivity, accounting for the interaction of external and internal factors of influence on the emergence of innovation conflict and generalization to the delineation the global and local reasons for the emergence of innovation conflict.

Results. As a result of the author's approach to the consideration of the innovation conflict, it disclosed the main aspects and features of emergence in the management system.

An important result is the development of theoretical approaches to the essence of the innovation conflict, especially, through coverage of the conceptual, theoretical and applied component.

The conceptualization of the conflict problems prompt the development of theoretical aspects, especially, the coverage of the content-functional form of the emergence of the innovation conflict in the management system and the practical component is aimed at finding ways to regulate the conflict.

The development of theoretical approaches to the study of conflict problems have undergone an evolutionary path from an understanding of the negative assessment of conflict within the theory of functionalism to the recognition of it as an objective component of the development of society, which also contains positive characteristics.

In view of this, the result of the article was based on the conclusion about the transition from the "conflict-free" paradigm to the conflictive paradigm, which causes the emergence of a new principle in innovation management harmony through the conflict.

Practical implications. The practical value of the article is to the development and supplement theoretical and conceptual provisions aimed at deeper coverage of the essential understanding of the innovation conflict in modern realities.

Generalized theoretical theories contributed to the formation of modern approaches to the management of innovation conflicts in enterprises as the introduction of innovations are objectively related to overcoming the resistance of the technical, political and cultural systems of the organization.

In view of the theoretical value in the article, the forms of the emergence of the innovation conflict at different levels are classified in order to develop effectively managerial influences.

Developed provisions on identifying the factors, causes and main structural and destructive consequences of innovation conflicts for the staff of the enterprise.

In an applied sense, an important in the system of the management conflicts is the identification of indicators of conflict management efficiency that would reflect the economic and social aspects of the enterprise, as stressed in the article.

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ ДОДАТКОВОГО ПРОДУКТУ

STRATEGIC ROLE OF PERSONAL RESPONSIBILITY OF PERSONNEL IN THE FORMATION OF ADDED PRODUCT

У статті розглянуто актуальні питання щодо відповідності стратегії підприємства цілям, мотивації та контролю особистої відповідальності персоналу за формування та рух додаткового продукту протягом робочого дня. Метою статті є обґрунтування стратегічної ролі особистої економічної відповідальності персоналу, встановлення взаємозв'язків між стратегією підприємства та мотивацією персоналу у формуванні та русі додаткового продукту. Методологічну основу дослідження становлять теоретичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних учених в питаннях стратегічного управління, менеджменту персоналу, логістики з використанням методів системного аналізу та математичного моделювання. За результатами дослідження сформульовано висновок, що визначення особистої економічної відповідальності персоналу як невід'ємного складника стратегічного управління обґрунтовано вимогами ринкових відносин. Практична цінність цього дослідження полягає в тому, що результати роботи підкреслюють залежність стратегічної конкурентоспроможності підприємства від особистої відповідальності персоналу за формування та рух додаткового продукту протягом робочого дня.

Ключові слова: особиста відповідальність, стратегічне управління, додатковий продукт, мотивація персоналу, еквівалент ціни додаткового продукту.

В статье рассмотрены актуальные вопросы относительно соответствия

стратегии предприятия целям, мотивации и контролю личной ответственности персонала за формирование и движение прибавочного продукта в рабочем дне. Целью статьи является обоснование стратегической роли личной экономической ответственности персонала, установление взаимосвязей между стратегией предприятия и мотивацией персонала в формировании и движении прибавочного продукта. Методологическую основу исследования составляют теоретические разработки ведущих отечественных и зарубежных ученых по вопросам стратегического управления, менеджмента персонала, логистики с использованием методов системного анализа и математического моделирования. По результатам этого исследования сделан вывод, что определение личной экономической ответственности персонала как неотъемлемой составляющей стратегического управления обосновано требованиями рыночных отношений. Практическая ценность этого исследования заключается в том, что результаты работы подчеркивают зависимость стратегической конкурентоспособности предприятия от личной ответственности персонала за формирование и движение прибавочного продукта на протяжении рабочего дня.

Ключевые слова: личная ответственность, стратегическое управление, дополнительный продукт, мотивация персонала, эквивалент цены прибавочного продукта.

УДК 005.25

Кабанець І.А.

старший викладач кафедри менеджменту та оподаткування Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

The article deals with topical issues concerning the alignment of the strategy of an enterprise with the goals, motivation and control of personal responsibility of personnel in the process of formation and movement of an added product in the working day. The purpose of the article is to substantiate the strategic role of personal economic responsibility of the personnel, to establish the relationship between the strategy of the enterprise and the motivation of the personnel in the formation and movement of the additional product. The methodological basis of the research consists of theoretical concepts developed by leading domestic and foreign scientists in the areas of strategic management, personnel management, and logistics using methods of systems analysis and mathematical modeling. On the basis of the results of this study, it was concluded that defining personal economic responsibility of the personnel as an integral part of strategic management is justified taking into account the essence of market relations. Determining the ratio of the equivalent of the price of an additional product marked as "personnel capital" to real costs makes it possible to determine the right of personnel to personal income upon completion of the production of the main product. Personal responsibility of personnel in the formation and movement of an additional product plays a strategic role in determining joint responsibility for the economic risks of production activities and the formation of grounds for the movement of an additional product as a functional obligation of the subject of activity, synthesizing innovation in its activities and the movement of an additional product. The paper gives recommendations on the formation of a system of personnel motivation, which will have a direct impact on the personal responsibility in the process of formation and movement of an additional product. Also, the strategic role of personal responsibility of personnel in the formation and movement of an additional product is determined. The practical value of this work consists in showing the importance and strategic role of personal responsibility of personnel in the formation and movement of an added product, which creates an information base for analyzing the economic parameters of the activity of the personnel. It allows the managers to understand the dependence of strategic competitiveness on the formation of high personal economic responsibility for the results of a joint activity.

Key words: personal responsibility, strategic management, added product, personnel motivation, equivalent of the price of an added product.

Постановка проблеми. Для України у зв'язку з погіршенням рівня і якості життя у процесі економічних реформ стає особливо актуальною проблема боротьби з бідністю, соціального захисту населення найманих працівників, формування відповідального персоналу, який стає головною цінністю ресурсного потенціалу як підприємства зокрема, так і суспільства загалом. Формування відповідального та мотивованого якісного складу

персоналу дасть змогу українським підприємствам та організаціям не тільки утриматися в складних ринкових умовах, а й реалізувати стратегію розвитку.

У сучасному конкурентному середовищі персонал розглядається як головний ресурс організації, що надає рух матеріально-речовим елементам виробництва, створює товари, вартість і додатковий продукт. На якість реалізації особистих та

суспільних цілей впливає одна з найважливіших якостей людини – відповідальність, яка формує усвідомлену поведінку в суспільних відносинах. Рівень відповідальності працівника безпосередньо пов'язаний із мотиваційною системою організації. Проблема мотивації в організаціях збільшується у міру того, як у виробництво все більше впроваджуються інноваційні проекти, змінюються умови праці й характер праці робітників, стають більш різноманітними потреби людей. Одним із дієвих інструментів мотивації персоналу є додатковий продукт, наявність якого створює умови особистого розвитку, почуття приналежності до реалізації стратегічних цілей організації. Особиста відповідальність працівника за рух додаткового продукту мотивує його діяльність на реалізацію особистих цілей, спонукає контролювати досягнення найкращих результатів у межах стратегічних цілей спільної діяльності.

Актуальність цієї теми зумовлюється тим, що особиста відповідальність персоналу у формуванні додаткового продукту є запорукою стратегічної конкурентоспроможності організації. Успішна реалізація стратегії підприємства потребує пошуку таких форм розподілу, які б забезпечили вплив усіх факторів виробництва (землі, засобів виробництва, робочої сили) на розміри додаткового продукту і надали би можливості кожному учаснику виробництва отримати його «частку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання актуальності ролі відповідальності працівників та особливості формування системи їхньої мотивації в суспільних відносинах досліджуються в роботах Д.П. Богиня, О. А. Грішнова, Н.Л. Ореховського, Н.М Савицької, І.Е. Туркина та інших [2; 4; 7; 8; 9].

У сучасних наукових дослідженнях визначається, що «відповідальність – іманентно необхідний компонент зв'язку у всіх сферах життєдіяльності людей» [2, 4, 8, 9]. Як показав аналіз підходів до визначення соціальних, юридичних та економічних аспектів відповідальності, загальною ознакою відповідальності є наявність усвідомленої норми поведінки [2; 7; 9]. Наприклад, вудослідженнях А.І. Ореховського визначається, що на усвідомлення людиною відповідальності за свої дії впливають пізнавальні та мотиваційні фактори, особливості характеру, навколишнє середовище, моральні норми, ціннісні орієнтації, що становлять основу відповідних дій [8, с. 13]. Тобто відповідальність досліджується як особистісна якість людини і визначається як усвідомлена індивідом норма поведінки, як загальнозначущий обов'язок.

У юридичних відношеннях відповідальність розглядається як «покладене на кого-небудь чи узятє ким-небудь зобов'язання звітувати в яких-небудь своїх діях і взяти на себе провину за можливі їхні наслідки, відповідальність визначає

межі зобов'язання» [9, с. 68]. При цьому акцент робиться на визначення міри покарання залежно від виду порушення або неналежного ставлення до визначеної норми діяльності.

За визначенням Т.І. Арт'омова, «економічна відповідальність є найважливішим соціально-економічним інститутом, покликаним погодити (гармонізувати) зв'язки і відносини суспільного обміну та інтереси його учасників у напрямі досягнення стану рівноважного функціонування й стійкого розвитку. Економічна відповідальність, що виникає у процесі реалізації прав і відносин власності, здійснюється як через форми соціально-економічного контролю, так і внаслідок усвідомлення відповідальності господарськими суб'єктами своєї суспільної економічної місії» [1, с. 7]. При цьому наголошується, що економічна відповідальність пов'язується нормами, які забезпечують соціальні інтереси.

Незалежно від виду відповідальності в дослідженнях відзначається необхідність аналізу не тільки негативних, але і позитивних наслідків від дій суб'єкта. «Сутність позитивної відповідальності складається з обов'язку всіх суб'єктів діяти таким чином, щоб не тільки конкретні приписи, але і більш загальні цілі, які встановлені соціальними нормами, втілювалися в життя максимально адекватно» [9, с. 86]. Тобто відповідальність розглядається як елемент контролю реалізації не тільки особистих, але і стратегічних цілей організації. Цей підхід вказує на необхідність системного, комплексного підходу до оцінки відповідальності, врахування в нормі діяльності як мотивів суб'єкта, так і засобів їх досягнення.

Мотиви, що внутрішньо спонукають працівників до дій та вчинків, формують їхню відповідальність за досягнення як особистих, так і стратегічних цілей, що є умовою конкурентоспроможності організації. Питання розроблення та впровадження мотиваційного механізму розглядаються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як А. Афонін, В. Абрамов, Д. Богиня, А. Грішнова, Г. Дмитренко, М. Дороніна, І. Завадський, М. Карлін, А. Колот, Н. Любомудрова, О. Кузьмін, Д. Мак-Грег'ор, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу та ін.

Але, незважаючи на те, що є велика кількість наукових досліджень із всебічним висвітленням різних форм та аспектів відповідальності персоналу, стратегічна роль її економічної складової частини залишається недослідженою. Не визначено й вплив системи мотивації персоналу на формування та рух додаткового продукту, тому більшість вітчизняних організацій та підприємств нині мають систему мотивації персоналу, яка не сприяє формуванню відповідальності працівників за формування й рух додаткового продукту в робочому дні.

Розглядаючи додатковий продукт як інструмент системи мотивації, що забезпечує через реалізацію особистих інтересів персоналу досягнення конкурентоспроможності організації, невизначеною є стратегічна роль особистої відповідальності персоналу в його формуванні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення стратегічної ролі економічної особистої відповідальності у формуванні та русі додаткового продукту в робочому дні.

У роботі використовуються методи логістичного і системного аналізу, методи математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях визначається, що в сучасних умовах вивчення проблем розвитку підприємства неможливе без дослідження сутності праці, ставлення до неї, оскільки все, що є необхідним для життя і розвитку людини, створюється завдяки праці. Працюючи, людина не лише створює матеріальні (їжа, одяг, житло) і духовні (мистецтво, література, наука) блага, але й розвиває свої здібності й таланти, формує у собі необхідні соціальні якості, формує себе як особистість.

Виконуючи трудові функції, люди взаємодіють між собою, вступають у трудові відносини одне з одним, саме тому праця є первинною категорією, в якій закладена вся різноманітність суспільних явищ і відносин [7, с. 220]. У процесі трудової діяльності не лише виробляються товари, надаються послуги, створюються культурні цінності тощо, але й виникають нові потреби, які необхідно задовольнити.

Впровадження інноваційних проектів та нововведень в діяльності суб'єкта формує нову якість праці та вимагає від працівника глибоких знань щодо технологічного процесу, цілком побудованого на досягненнях науки. Синтез розумової і фізичної праці, в якій перевага належить інтелектуальній складовій частині, робить значний прорив у якісному перетворенні змісту і характеру праці. Завдяки інтелектуалізації, інформатизації праці формуються техніко-економічні умови для вільної, творчої праці, а відповідно, для всебічного розвитку здібностей людини. Формування нової якості праці вказує на потребу логістики особистої діяльності, яка б забезпечувала як фізичний, так і творчий розвиток. При цьому Г.М. Гигорян визначає, що «зміни в технологічному способі виробництва самі по собі автоматично неспроможні змінити соціально-економічні відношення суспільства, суспільну форму праці, але вони створюють необхідні передумови для цього» [3, с. 68–70].

Жодна праця людини не відбувається без мотивації, яка спонукає працівника задовольняти особисті потреби, інтереси й цінності. Найбільш ефективною в організації буде така система мотивації персоналу, яка передбачає створення ясних і про-

зорих для персоналу мотиваційних схем, а також впровадження прозорої системи формування та руху додаткового продукту.

Мотивування підлеглих – ключова управлінська компетенція сучасного менеджера, яка дає змогу організації адаптуватися до ситуації на ринку. Для підвищення ефективності праці персоналу застосовують різні методи її мотивації, проте в основному всі визначення зводяться до того, що мотивація – це сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які забезпечують процес спонукання працівника до діяльності, спрямованої на досягнення особистих і колективних цілей. Призначення мотивації праці – змусити людину працювати краще, відповідальніше ставитися до своїх обов'язків, докладати до виконання роботи більше зусиль. Тому мотивація праці персоналу, створення умов для його зацікавленості в результатах діяльності підприємства стають нагальними завданнями керівників організацій та підприємств [6, с. 60].

Як зазначають Ф.Ш. Урманов, С.Т. Дуда, чинні системи мотивації на українських підприємствах не враховують конкретних досягнень окремих працівників, не оцінюється їх внесок у загальну справу [4, с. 190]. Важливою проблемою в організаціях є труднощі у формуванні особистої відповідальності й здійсненні контролю за виконанням стратегічного плану, відсутність механізму, що дає змогу відстежувати виконання поставлених завдань у довгостроковій перспективі, зводить нанівець процес планування, не досить стимулюється зростання особистої активності працівників, не враховуються важелі нематеріальних активів, не створюються умови для особистої відповідальності у формуванні додаткового продукту. Високомотивований персонал – це основний чинник забезпечення ефективної реалізації стратегії та конкурентоспроможної діяльності підприємства. Мотивація праці персоналу є органічною складовою частиною системи управління підприємством.

Економічною базою особистого розвитку, що мотивує персонал на досягнення стратегічних цілей організації, є додатковий продукт, який формується у процесі праці. Але у теоретичному і практичному плані залишається невизначеною стратегічна роль особистої економічної відповідальності персоналу у формуванні додаткового продукту, ступінь мотивації й зацікавленості персоналу, не встановлені взаємозв'язки між стратегією підприємства та мотивацією персоналу у формуванні та русі додаткового продукту.

Невизначеність розміру додаткового продукту в робочому дні породжує протиріччя у відповідальності персоналу за його формування та рух, неузгодженість стратегії підприємства з цілями, мотивацією та контролем особистої економічної відповідальності персоналу. Ці протиріччя зумовлюються тим, що в особистій діяль-

ності для щоденного відтворення робочої сили працівник може бути мотивованим, якщо отримує додатковий продукт в еквіваленті денної вартості праці. Але додатковий продукт формується тільки після завершення виробничого процесу, тому він у декілька разів перевищує тривалість робочого дня. Питання щодо визначення розміру додаткового продукту в робочому дні було вже розглянуто в роботі й визначено, що рівновага необхідного і додаткового продукту праці може бути встановлена через раціональний принцип як прояв природного закону рівноваги обміну продукту праці по їх вартості [5, с. 153].

Стратегічна роль відповідальності персоналу, який отримує «власну частку» в результаті розподілу додаткового продукту, полягає в оновленні виробничого процесу. Економічні відносини в діяльності персоналу визначаються не тільки ціною та обсягом продажу кінцевого продукту, а й розміром (масштабом) умовних коштів як еквівалента ціни додаткового продукту в робочому дні.

Розмір умовних коштів, визначений як «personnel capital» в робочому дні, відповідає коштам, визначеним бюджетом у сукупному робочому дні, його запропоновано визначати у вигляді:

$$\epsilon_{\text{ч}} = \frac{\sqrt{K_3 \cdot K_{\text{п}}}}{C} \text{ умовн. од.} \quad (1)$$

Зміст цієї одиниці в тому, що необхідний і додатковий продукт у робочому дні поєднуються в єдину шкалу виміру норми діяльності [5, с. 155].

Рівень особистої економічної відповідальності (P_i) в цьому разі визначається відношенням необхідного продукту праці в робочому дні в умовних коштах до його фонду, визначеного бюджетом персоналу:

$$P_i = \frac{H_{\text{д.і}}}{\Phi} \text{ умовн. од.} \quad (2)$$

Відхилення цієї одиниці вказує на позитивні та негативні наслідки в діях працівника, що дає можливість скорегувати й впровадити більш дієві методи мотивації.

Особиста відповідальність визначається не тільки юридичним визначенням статусу діяльності суб'єкта, а й економічними відносинами, які виникають у процесі спільної діяльності. Оцінка особистої економічної відповідальності, що базується на визначенні в робочому дні еквівалента ціни додаткового продукту з позначенням його як «personnel capital» та визначенням його співвідношення з реальними коштами, дає можливість після завершення виробництва основного продукту визначити право на особисті доходи. Право персоналу на додатковий продукт у вигляді «власної частки» мотивує його на продуктивну та результативну працю, формує високу відповідальність та створює умови для стратегічного росту організації загалом.

Побудова системи мотивації персоналу, що здійснює безпосередній вплив на особисту відповідальність за формування додаткового продукту та його рух, може базуватися на таких рекомендаціях:

1) створення умов для формування відповідальності працівників, що дасть змогу спрямувати їхні зусилля на досягнення стратегічних цілей. Для цього розробляються основні показники діяльності, критерії і процедури оцінки результатів діяльності, визначаються і класифікуються ключові позиції працівників для визначення стратегічної ролі кожного працівника у формуванні додаткового продукту;

2) створення системи участі персоналу в розподілі додаткового продукту, тобто отриманні своєї «частки» (заснована на розподілі додаткового продукту залежно від досягнення поставлених цілей або від цінності співробітника для компанії з погляду бізнес-цілей і функціоналу посади).

Таким чином, можна зазначити, що стратегічна роль особистої відповідальності персоналу у формуванні та русі додаткового продукту визначається в:

- зацікавленості та активній ініціативі персоналу щодо інноваційного розвитку підприємства як результат успішної дієвої системи мотивації;
- збільшенні обсягів виробництва та органічному поєднанні праці та власності;
- впровадженні принципів самоуправління;
- забезпеченні не тільки неперервності економічного процесу, а й пропорційного накопичення коштів для персоналу, які розглядаються як носій інформації про рух додаткового продукту.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами цього дослідження можна дійти висновку, що особиста відповідальність персоналу визначається як юридичним визначенням статусу діяльності суб'єкта, так і економічними відносинами, які виникають у процесі спільної діяльності. Визначення співвідношення еквівалента ціни додаткового продукту, позначеного як «personal capital», із реальними коштами дає можливість після завершення виробництва основного продукту визначити право персоналу на особисті доходи. Особиста відповідальність персоналу у формуванні та русі додаткового продукту відіграє стратегічну роль за умов визначення спільної відповідальності за економічні ризики виробничої діяльності та формування підстав для логістики руху додаткового продукту як функціонального обов'язку суб'єкта діяльності, що синтезує в своїй діяльності інновації та рух додаткового продукту.

Практична цінність цієї роботи полягає у визначенні актуальності та стратегічної ролі особистої відповідальності персоналу у формуванні та русі додаткового продукту, що створює інформаційну базу для аналізу економічних параметрів діяльності персоналу, дає змогу усвідомити керівникам

підприємств залежність стратегічної конкурентоспроможності від формування високої особистої економічної відповідальності за результати спільної діяльності.

Подальші дослідження пов'язані з удосконаленням системи обліку доданої праці в діяльності персоналу, планування, контролю, мотивації та стимулювання персоналу до інноваційного розвитку підприємства.

Перспективи подальших досліджень за цією тематикою спрямовані на розроблення практичного аспекту впровадження різних методів мотивації на підприємствах та посилення дії мотивації на ефективність праці персоналу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артџомова Т.І. Відносини суспільного відтворення в Україні у контексті трансформації моделей державного управління. *Економічна теорія*. 2016. № 3. С. 5–17.
2. Введення у філософію відповідальності: монографія / А.І. Ореховський та ін. ; за ред. А.І. Ореховського. Новосибірськ: СіБГУТІ., 2005. 186 с.
3. Гигорян Г.М. Категория труда и ее метаморфозы в экономической науке. *Социальная экономика*. 2004. № 1–2. С. 51–72.
4. Дуда С.Т. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20 (14). С. 188–193.
5. Кабанець І.А. Методичні основи оцінки особистої економічної відповідальності персоналу. «Збірник наукових праць «Управління розвитком». 2015. № 3 (181). С. 151–156.
6. Літинська В.А. Мотиваційні методи кар'єрного просування персоналу підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 3 (7). С. 58–61.
7. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2014. 314 с.
8. Ореховський А.І. Ответственность: аксиологическое основание. *Вестник СибГУТИ*. 2012. № 1. С. 3–12.
9. Туркин И.Е. Проблема взаимоотношения ответственности личности и общества в контек-

сте философского анализа. *Вісник СевНТУ*. 2010. Вип. 103. С. 34.

REFERENCES:

1. Artjomova T.I. (2016) Vidnosyny suspilnogho vidtvorennya v Ukraini u konteksti transformaciji modelej derzhavnogho upravlinnja [Relations of public reproduction in Ukraine in the context of transformation of public administration models] *Ekonomichna teorija*, no. 3, pp. 5–17.
2. Orekhovskiy A.I. ta in. (2005) *Vvedennja u filosofiju vidpovidalnosti*. [Introduction to the philosophy of responsibility]. Novosybirsk: SibGhUTI., pp. 186. (in Russian)
3. Gigoryan G.M. (2004) Kategoriya truda i ee metamorfozy v ekonomicheskoy nauke [Labor category and its metamorphosis in economics]. *Sotsial'naya ekonomika*, no. 1-2, pp. 51–72.
4. Duda S.T. (2010) Motyvacija ta rezul'tatyvnistj praci personalu pidpryjemstva jikh sutnistj ta vzajemov'jazok [Motivation and productivity of the personnel of the enterprise: their essence and interconnection] *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp, no. 20 (14), pp. 188–193.
5. Kabanecj I.A. (2015) Metodychni osnovy ocinky osobystoji ekonomichnoji vidpovidalnosti personalu [Methodological basis for assessment of personal economic responsibility of the personnel]. «*Zbirnyk naukovykh pracj «Upravlinnja rozvytkom»*», no. 3 (181), pp. 151–156.
6. Litynsjka V.A. (2010) Motyvacijni metody kar'jernogho prosuvannja personalu pidpryjemstv [Motivational methods of career advancement of personnel of enterprises]. *Visnyk Zaporizkogho nacionalnogho universytetu*, no. 3 (7), pp.58–61.
7. Boghynja D.P. Ghrishnova O.A. (2014) *Osnovy ekonomiky praci* [Basics of labor economics]. Kyjiv : Znannja-Pres. (in Ukrainian)
8. Orekhovskiy A.I. (2012) Otvetstvennostj: aksyologhycheskoe osnovanye [Responsibility: an axiological basis] *Vestnyk SybGhUTY*, no. 1, pp. 3–12.
9. Turkyn Y.E. (2010) Problema vzaymootnoshenija otvetstvennosti lychnosty y obshhestva v kontekste fylosofskogho analiza [The problem of the relationship between the responsibility of the individual and society in the context of philosophical analysis]. *Visnyk SevNTU*, no. 103, pp. 34.

**STRATEGIC ROLE OF PERSONAL RESPONSIBILITY OF PERSONNEL
IN THE FORMATION OF ADDED PRODUCT**

The purpose of the article. The relevance of this topic is determined by the fact that the personal responsibility of the personnel in the formation of added product is the key to the strategic competitiveness of an organization. A successful implementation of the company's strategy requires the search for such forms of distribution that would ensure the influence of all factors of production (land, means of production, labor) on the size of the additional product and would give each participant the opportunity to get his "share".

Considering the additional product as an instrument of the system of motivation, which ensures the competitiveness of the organization through the realization of personal interests of the personnel, the strategic role of personal responsibility of the personnel in its formation is not defined. Therefore, the purpose of the study is to the strategic role of personal economic responsibility in the formation and movement of an additional product within a working day.

Methodology. In this work methods of logistics and systems analysis, methods of mathematical modeling are used.

Results. An important problem organizations face is the difficulty in fostering personal responsibility and exercising control over the implementation of the strategic plan. The absence of a mechanism for monitoring the fulfillment of the tasks in the long run reduces benefits from planning; besides, personal activity of employees is not sufficiently stimulated, the leverage of intangible assets is ignored, conditions for promoting personal responsibility in the formation of an additional product are not created.

Highly motivated personnel is a key factor in ensuring an effective implementation of the strategy and the enterprise competitiveness. Motivation of the personnel is an integral part of the enterprise management system. The economic basis of personal development that motivates personnel to achieve the strategic goals of the organization, is an additional product that is formed in the work process. The uncertainty of the amount of the additional product within a working day generates contradictions in the responsibility of the personnel for its formation and movement, the misalignment of the enterprise strategy with the goals, motivation and control of personal economic responsibility of the staff.

The assessment of personal economic responsibility, based on the definition of the price equivalent of an additional product produced during a working day, denoted as "personnel capital" and its relation with the actual cost, makes it possible, at the end of the production of the main product, to determine the right to personal income. The right of personnel to an additional product in the form of "their own hare" motivates them for effective and efficient work, fosters a high responsibility and creates conditions for the strategic growth of the organization as a whole.

The paper gives recommendations on the formation of an effective system of personnel motivation, which will ensure direct relationship and correspondence between personal responsibility and the formation and movement of an additional product. The strategic role of personal responsibility of personnel in the formation and movement of an additional product is shown.

Practical implications. The practical value of this work consists in showing the importance and strategic role of personal responsibility of personnel in the formation and movement of an additional product, which creates an information base for analyzing the economic parameters of the personnel activity. It allows the managers to understand how the strategic competitiveness depends on the formation of a high personal economic responsibility for the results of the joint activity.

Value/originality. The peculiarity of the work consists in the fact that the determination of the ratio of the equivalent of the additional product price, designated as "personal capital", to the actual cost, makes it possible to determine the right of personnel to personal income, upon completion of the production of the main product. The personal responsibility of personnel in the formation and movement of an additional product plays a strategic role in determining joint responsibility for the economic risks of production activities.

ОСНОВИ РОЗРОБЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЦІННІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

BASES OF DEVELOPING A VALUE MANAGEMENT SYSTEM AT A COMPANY

У статті розглянуто поняття цінності; джерела цінностей людини; основні характеристики ідеології; домінуючі цінності українського суспільства; формування корпоративної культури; рівні управління в організації; складності управління за цінностями; формування цінностей компанії; основні цінності з погляду співробітника; розроблення і впровадження системи цінностей у компанії. Впровадження змін у компанії завжди викликає опір. Його можна оптимізувати, але не прибрати. Більшості персоналу щось у компанії не подобається. У людини власна мета може не збігатися з місією компанії. Повинен бути баланс між інтересами співробітників та інтересами компанії. Розроблення і впровадження системи цінностей у компанії відбувається таким чином: розроблення ключових критеріїв системи цінностей; проведення опитування серед співробітників з метою визначення важливості кожного критерію; проведення опитування серед співробітників з метою визначення ступеня реалізації в компанії кожного критерію; проведення аналізу сприйняття співробітниками наявної системи цінностей компанії на основі отриманих даних.

Ключові слова: цінності, система, ідеологія, українське суспільство, корпоративна культура, управління.

В статті розглянуто поняття цінності; джерела цінностей людини; основні характеристики ідеології; домінуючі цінності українського суспільства; формування корпоративної культури; рівні управління в організації; складності управління за цінностями; формування цінностей компанії; основні цінності з погляду співробітника; розроблення і впровадження системи цінностей у компанії. Впровадження змін у компанії завжди викликає опір. Його можна оптимізувати, але не прибрати. Більшості персоналу щось у компанії не подобається. У людини власна мета може не збігатися з місією компанії. Повинен бути баланс між інтересами співробітників та інтересами компанії. Розроблення і впровадження системи цінностей у компанії відбувається таким чином: розроблення ключових критеріїв системи цінностей; проведення опитування серед співробітників з метою визначення важливості кожного критерію; проведення опитування серед співробітників з метою визначення ступеня реалізації в компанії кожного критерію; проведення аналізу сприйняття співробітниками наявної системи цінностей компанії на основі отриманих даних.

основные характеристики идеологии; доминирующие ценности украинского общества; формирование корпоративной культуры; уровни управления в организации; сложности управления по ценностям; формирование ценностей компании; основные ценности с точки зрения сотрудника; разработка и внедрение системы ценностей в компании. Внедрение изменений в компании всегда вызывает сопротивление. Его можно оптимизировать, но не убрать. Большинству людей что-то в компании не нравится. У человека собственная цель может не совпадать с миссией компании. Должен быть баланс между интересами сотрудников и интересами компании. Разработка и внедрение системы ценностей в компании происходит следующим образом: разработка ключевых критериев системы ценностей; проведение опроса среди сотрудников с целью определения важности каждого критерия; проведение опроса среди сотрудников с целью определения степени реализации в компании каждого критерия; проведение анализа восприятия сотрудниками существующей системы ценностей компании на основе полученных данных.

Ключевые слова: ценности, система, идеология, украинское общество, корпоративная культура, управление.

УДК 331.103

Клочко В.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Майстренко Д.О.

студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

The article describes the concept of value; sources of human values; the main characteristics of ideology; dominant values of the Ukrainian society; formation of corporate culture; management levels in the organization; complexity of value management; formation of company values; core values from an employee's perspective; development and implementation of value systems in the company. Two problems of Ukrainian companies are considered to be the most urgent – this is ineffective management and the unwillingness of employees to be responsible. Values determine the behavior of enterprise personnel. Behavior is determined by the way of thinking. The way of thinking is based on beliefs. In the foundation of any organization are the values of managers and employees. The Gorshenin Institute conducted an all-Ukrainian sociological study on the topic "Ukrainian society and European values". Focus groups showed that in the minds of Ukrainians, the values of personal well-being quite often dominate: health, success, prosperity, happy family, lack of stress, less often – intellectual and personal development. The complexity of value management lies in the following theses. Value should be close to man. Most people do not know their values, they are not capable of self-identification. A person cannot accept value at work and leave it when leaving work. Not all employees view work as a place of life. The organization should have a leader obsessed with the idea that should be a model. It is necessary to introduce the most severe selection according to the organization's values when recruiting staff. The introduction of changes in the company always causes resistance. It can be optimize, but not remove. Most people don't like something in the company. A person's own goal may not coincide with the company's mission. There should be a balance between the interests of employees and the interests of the company. The development and implementation of the system of values in the company is as follows. The development of key criteria of the system of values; conducting a survey among employees to determine the importance of each criterion; conducting a survey among employees in order to determine the degree to which each criterion is implemented in a company; analysis of employees perception of the existing system of values of the company based on the data obtained.

Key words: values, system, ideology, Ukrainian society, corporate culture, management.

Постановка проблеми. Дві проблеми українських компаній вважаються найбільш актуальними – це неефективний менеджмент та небажання співробітників бути відповідальними. Цінності визначають поведінку персоналу підприємства, поведінка визначається способом мислення, а спосіб мислення будується на переконаннях. У фундаменті будь-якої організації лежать цінності керівників та співробітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем цінностей людини, а також розроблення й реалізація на рівні підприємства

управління цінностями отримало широке висвітлення у роботах таких учених, як С. Хантінгтон, К. Нільсон, М. Вебер, Т. Пітерс, Р. Уотерман, М. Вілкінсон, К. Камерон, Р. Куїнн, П. Сорокін, В.С. Бакіров, М.О. Лосський, М.І. Лапін, І.А. Лебедев та ін. Водночас залишається ще досить багато невіршених питань, які не дають змоги повною мірою впроваджувати управління за цінностями на вітчизняних підприємствах.

Постановка завдання. У статті ставиться завдання дослідження понять «цінність» та «ідеологія» в роботах вітчизняних та зарубіжних вче-

них. Слід навести базові культури компаній та їхні рівні управління. Метою статті є висвітлення цінностей українців та особливостей розроблення і впровадження управління за цінностями на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як зазначав видатний американський антрополог К. Клакхон, «поняття цінності являє собою точку збігу для різних спеціалізованих суспільних наук і є ключовим поняттям для інтеграції досліджень у гуманістиці» [1, с. 69]. У вченого В. Лапіна таке визначення: «цінності – узагальнене уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано відображають сенс культури окремого етносу і всього людства загалом» [3, с. 5].

Стосовно джерел цінностей Р. Перрі заявив, що «є тільки одне первісне джерело цінностей, а саме – інтереси людини» [4, с. 42]. При цьому, за М. Лосським, «одні виводять ціннісний аспект світу з індивідуально-психічних переживань, інші – з неспіхічних факторів; одні вважають цінності суб'єктивними, інші наполягають на існуванні також і абсолютних цінностей; одні говорять, що цінність є ставленням, інші – що цінність є якістю; одні вважають цінності ідеальними, інші – реальними, треті – не ідеальними, але й не реальними» [2, с. 225].

В єдності ціннісного спілкування розглядав будь-які взаємодії П. Сорокін: по-перше, особи як суб'єкта взаємодії, по-друге, суспільства як сукупності індивідів, що взаємодіють, по-третє, культури як сукупності значень, цінностей та норм, якими володіють взаємодіючі особи, що об'єктивують, соціалізують та розкривають ці значення.

В основі другого виду суджень значущості лежить вибір засобів досягнення поставленої кінцевої мети або, словами П. Сорокіна, вибір «цінностей як засобів», «цінностей як цілей» [5, с. 429]. Про це детально написав М. Вебер: «Роздуми про останні елементи свідомих дій людини завжди пов'язані з категоріями «цілі» і «засоби». Науковому дослідженню, безумовно, доступна проблема відповідності засобів щодо мети, яка поставлена. Оскільки ми (в межах нашого знання) здатні встановити, які засоби відповідають (і які не відповідають) цій меті, ми можемо тим самим зважити шанси на те, якою мірою за допомогою певних засобів, наявних у нашому розпорядженні, взагалі можливо досягти певної мети» [6, с. 347–348].

Сукупність ідей у формі цінностей є ідеологією. Відомий дослідник К. Нільсон визначає такі основні характеристики ідеології:

а) ідеологія поєднує набір норм, цінностей або ідеальних характеристик суспільства, окремих субкультур суспільства або декількох суспільств та пов'язує ці норми й цінності з питаннями розподілу влади у суспільстві;

б) ідеологія містить загальні теоретичні погляди на людину і суспільство, функція яких полягає у поясненні практики й обґрунтуванні принципів поведінки;

в) ідеологія містить принципи дії та намагається змінити людське життя і суспільство, а також санкціонувати і виправдати встановлений порядок шляхом підтримки і захисту [7, с. 37].

Наприкінці ХХ ст. С. Хантінгтон фактично ототожнив ідеологію та світогляд. Розвиваючи погляди Д. Белла, цей американський політолог зазначає, що в сучасному глобальному світі класичні ідеології, які є продуктом винятково Західної цивілізації, все більше відходять на другий план. Натомість їхнє місце займають цивілізаційні світогляди – ціннісні системи, притаманні найбільшим із можливих соціальних спільнот – цивілізаціям як «найвищим культурним спільностям людей і найширшому рівню культурної ідентифікації, крім того, що відрізняє людину від інших біологічних видів» [8, с. 51].

Спробуємо визначити ідеологію українського суспільства. У квітні-червні 2017 року Інститутом Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі було проведено всеукраїнське соціологічне дослідження на тему «Українське суспільство та європейські цінності» [18].

Проведені фокус-групи розпочиналися з обговорення того, якими є ціннісні орієнтири учасників дискусій. Як показало дослідження, у свідомості українців досить часто домінують цінності особистого благополуччя, такі як здоров'я, успіх, достаток, щаслива сім'я, відсутність стресів, рідше – інтелектуальний і особистісний розвиток.

Проведені фокус-групові дискусії продемонстрували, що в українському суспільстві турбота про довкілля є найменш суперечливою серед інших цінностей. Усі учасники груп були солідарні у важливості цієї установки. Водночас вони визнали, що українці загалом досі не виявляють достатнього рівня турботи про навколишнє середовище.

Більше того, майже всі учасники дискусій під час обговорення питання про готовність долучитися до піклування про довкілля переводять розмову з власної активності на обов'язки держави чи підростаючого покоління.

Окрім того, респонденти визнали, що питання екології відходять на другий план там, де виникає фінансовий зиск: в Україні триває безконтрольна вирубка лісів, браконьєрство, злив забруднених промисловим виробництвом вод у річки, нівечення лісів через незаконний видобуток бурштину, досі не вирішена проблеми переробки сміття.

Водночас, згідно з результатами кількісного дослідження, більше половини населення (52,1%) відповіла, що промисловий розвиток як фактор

економічного зростання не може переважати над турботою про довкілля (у тому числі 26,3% обрали альтернативу «точно ні», 25,8% – «скоріше ні»).

Якісне дослідження продемонструвало, що найбільш затребуваною цінністю є верховенство права. Його спонтанно згадали в усіх групах. Трактуювання цього терміна дуже широке.

Ще одним важливим аспектом цієї цінності є рівність перед законом. Тут йдеться переважно про невідворотність покарання за правопорушення, без огляду на посади, регалії чи достаток.

Водночас усі учасники груп погоджуються, що шлях до реалізації зазначених цінностей буде тривалим, адже, на їхню думку, в нашій державі відсутні справедливі суди; корупція сягнула шалених масштабів і охопила практично усі сфери життя; законодавча система вкрай недосконала; у свідомості громадян немає ані поваги, ані страху перед законом. Гарною ілюстрацією останньої тези є поширеність масового підкупу правоохоронців у разі порушень правил дорожнього руху, ці випадки є настільки буденними, що у масовій свідомості навіть не позиціонуються як злочин.

Більше того, з результатів груп можна зробити припущення, що відсутність верховенства права в Україні пов'язане не тільки із волею еліт, яким вигідно утримувати керування системою у ручному режимі, але і з неготовністю громадян обмежувати свою свободу заради закону.

Щодо цінностей персоналу організацій слід привести слова класиків менеджменту Т. Пітерс і Р. Уотермен: «Справжня роль головного керівника полягає в тому, щоб управляти ціннісними установками організації» [10, с. 23]. Цінності персоналу організації формують корпоративну культуру.

У роботі О. Скобцевої визначено важливу роль корпоративної культури. Згідно з дослідженнями, 86% компаній у всьому світі визнали, що запорукою успішності їхнього бізнесу в висококонкурентних реаліях послужив саме здоровий корпоративний дух. Завдяки підвищеній залученості персоналу компаніям вдалося підвищити якість роботи на 44% і збільшити прибуток на 22% на рік, а це вельми красномовні показники [9].

Американські дослідники К. Камерон і Р. Куїнн [11], проаналізувавши особливості культур кількох сотень організацій, виділили чотири базові культури.

1. Кланова організація схожа на родину, плем'я, секту, де в людей багато спільного. Організація тримається разом завдяки відданості традиціям.

2. Адхократична (від лат. *ad hoc* – «з нагоди», ситуативно) організація являє собою творче, інноваційне об'єднання. Об'єднавчою сутністю, цінністю є готовність до постійних змін, експериментування, новаторства.

3. Бюрократична – структуроване й формалізоване середовище. В ньому всім керують процедури.

4. Ринкова культура націлена на досягнення результату. Тут вітається суперництво, змагання, бажання стати кращим.

У будь-якій організації завжди є елементи всіх базових культур у різних пропорціях. Проте в кожній організації завжди є зрушення на користь однієї із описаних культур.

М. Черненко [12] виділяє п'ять рівнів управління:

1. Управління за завданнями. Керівництво ставить завдання підлеглим і контролює їх виконання.

2. Управління за процесами. Керівництво описує виконувані процеси, погоджує їх із часом, ресурсами, послідовністю виконання, встановлює показники виконання процесів і навчає виконавців.

3. Управління за правилами. Керівництво займається виробленням і введенням в дію набору правил праці та взаємодії між працівниками, підрозділами, які виходять за межі процесів або застосовуються у сферах діяльності, які формалізувати за допомогою процесів неможливо. Це розпорядок, правила поведінки, взаємні зобов'язання, критерії мотивації та заохочення, кодекс компанії.

4. Управління за цілями. Керівництво працівникам задає необхідні від них результати роботи (продукти їх діяльності). Таке управління передбачає, що у компанії є стратегічна мета, яка потім розділяється на цілі підрозділів та виконавців.

5. Управління за цінностями. Співробітники поділяють спільні цінності, отримують достатньо повноважень і відповідальності для прояву ініціативи не тільки в операційній діяльності, а й у виробленні стратегії.

Управління, засноване на системі цінностей – *soft power* – м'яка влада, значно сильніша від влади жорсткої, оскільки вимагає набагато менше енергії для підтримки апарату контролю і насильства. Колись людство зробило це відкриття, створивши релігії. Зараз його заново здійснюють компанії, проектуючи релігії корпоративні [13].

Управління за цінністю спирається на розроблену корпоративну ідеологію. Ідеологія – це система поглядів і ідей, що визначає цінності компанії, її корпоративну культуру, бачення і концепцію розвитку. Ідеологія свідомо створюється керівництвом як інструмент управління і розвитку організації. Подивіться на цілі компанії, під ними завжди можна відшукати цінності. Тому рано чи пізно організації підходять до необхідності формулювання і реалізації корпоративної ідеології. І ось тут важливо грамотно провести свого роду ціннісний аудит: виявити, які установки необхідні компанії, які заважають. І далі змоделювати ідеологію, адекватну ситуації і вже сформованій корпоративній ідентичності [14].

Організаційні цінності іноді називають «корпоративною ДНК», оскільки цінності визначають відмітні риси цієї компанії, її особливий стиль внутрішньої життєдіяльності і виявляються у пізнаваному іміджі компанії. Так, менеджмент Ясаковського виноробного заводу протягом трьох років культивував такі цінності, як дисципліна, персональна відповідальність, висока якість продукції, активна участь і творчий підхід до справи. Це дало змогу менеджменту підвищити мотивацію персоналу до праці, значно скоротити кількість порушень виробничої дисципліни і внутрішнього розпорядку, що знайшло своє відображення у збільшенні обсягів продажів продукції і формуванні сприятливого іміджу компанії, а також ефективніше використовувати трудові ресурси.

Формування цінностей компанії відбувається усвідомлено завдяки продуманій політиці менеджменту, яка включає:

1. Розроблення стратегічно важливих організаційних цінностей.
2. Пропаганду цінностей з використанням слів і дій, які суперечать особистісним і груповим цінностям.
3. Надання підтримки носіям цінностей.
4. Стимулювання копіювання і тиражування поведінки, що відповідає організаційним цінностям [15].

На думку Майкла Уілкінсона [16], визначеного фахівця в груповій роботі і стратегічному менеджменті, формула «Ми вважаємо... (цінність). Тому ми будемо... (стиль поведінки)» є стандартним форматом об'єднання цінностей і правил (принципів).

Старший партнер консалтингової компанії «Правила гри» Вікторія Бехтерева [17] під час визначення цінностей компанії пропонує використовувати простий чек-лист:

1. Цінності для клієнтів.
2. Цінності для власника/акціонерів.
3. Цінності для співробітників компанії.
4. Цінності для суспільства.

Щоб досягти мети, яку ви ще не досягали, потрібно почати робити те, що ви ніколи не робили. Є приказка: «Всі хочуть змін, але ніхто не хоче змінюватися».

Складнощі управління за цінностями:

1. Цінність повинна бути близька людині. Більшість людей своїх цінностей не знають, не здатні до самоідентифікації.
2. Людина не може брати цінність на роботу і залишати її після виходу з роботи. Не всі працівники розглядають роботу як місце життя.
3. В організації повинен з'явитися керівник, одержимий ідеєю, який повинен бути зразком.
4. Слід запроваджувати жорсткий відбір за цінностями організації під час набору персоналу.

Впровадження змін у компанії завжди викликає опір. Його можна оптимізувати, але не прибрати. Більшості людей щось у компанії не подобається. У людини власна мета може не збігатися з місією компанії. Повинен бути баланс між інтересами співробітників і інтересами компанії.

Розроблення і впровадження системи цінностей у компанії відбувається таким чином:

1. Розроблення ключових критеріїв системи цінностей (для цього створюються робочі групи з ключових співробітників).
2. Проведення опитування серед співробітників із метою визначення важливості кожного критерію для нього.
3. Проведення опитування серед співробітників з метою визначення ступеня реалізації в компанії кожного критерію.
4. Проведення аналізу сприйняття співробітниками наявної системи цінностей компанії на основі отриманих даних.

Анкетування проводиться з працівниками компанії анонімно.

Виходячи із власного досвіду управління, пропонуємо такі основні цінності з погляду співробітника:

1. Цінність продукту (праці):
 - цікава робота;
 - достойна зарплата;
 - кар'єрний ріст, просування;
 - навчання і розвиток;
 - система заохочення.
2. Цінність компанії:
 - імідж компанії;
 - престиж роботи в компанії;
 - корпоративна культура;
 - соціальні програми;
 - стабільність компанії;
3. Цінність особистості (керівника):
 - лідерські якості;
 - професійні якості;
 - увага до співробітників;
 - заохочення ініціативи;
 - акцент на досягнення

Залучення персоналу в процес прийняття рішень можливе в будь-якій моделі менеджменту. Слід мати на увазі, що цінності змінюють поведінку персоналу. У кожній компанії є свої цінності, і поведінка співробітників будується на базових цінностях.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи із вищевикладеного, ми доходимо висновку, що управління за цінностями – це системна робота. Подібну роботу слід вести за такими напрямками, як: впровадження в компанії командної роботи, клієнтоорієнтованість, справедливість щодо персоналу та ініціативність. Спочатку потрібно прокласти маршрут за вищеназваними чотирма напрямками і вести системну роботу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакиров В.С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора. Харьков, 1988. 147 с.
2. Бехтерева В. Ценности как инструмент оперативного управления компании. *Библиотека управления*. 2014. URL: https://www.cfin.ru/management/strategy/change/guiding_principles.shtml. (дата звернення: 11.02.2019).
3. Вебер М. Избранные произведения. Москва, 1990. 808 с.
4. Гевлич С. Управление по ценностям (скетчрид). *Смыслотека*. 2018. URL: <https://medium.com/smysloteka/управление-по-ценностям-fc43992ed6b1>. (дата звернення: 13.02.2019).
5. Скобцев А. Корпоративная культура: современная философия успешного бизнеса. *Forbes Украина*. 2016. URL: <http://forbes.net.ua/opinions/1420172-korporativnaya-kulturasovremennaya-filosofiya-uspeshnogo-biznesa>. (дата звернення: 16.02.2019).
6. Лапин Н.И. Модернизация базовых ценностей россиян. *Социологические исследования*. 1996. № 5. С. 5.
7. Лебедев И.А. Политические ценности как сложный и многомерный объект. *Вестник Московского университета*. 1999. № 2. С. 38–49.
8. Лосский Н.О. Ценность и Бытие. Бог и Царство Божие как основа ценностей. Бог и мировое зло. Москва, 1994. 432 с.
9. Питерс Т., Уотерман Р. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний). Москва, 1986. 418 с.
10. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. Москва, Политиздат, 1992. С. 543 с.
11. Українське суспільство та європейські цінності. Звіт за результатами соціологічного дослідження. *Інститут Горшеніна, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі*. 2017. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf. (дата звернення: 16.02.2019).
12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва, 2003. 605 с.
13. Черненко М. Как вести бизнес в эпоху перемен. *Forbes Украина*. 2014. URL: <http://forbes.net.ua/opinions/1384375-kak-vesti-biznes-v-epohu-peremen>. (дата звернення: 19.02.2019).
14. Чирков О. Управление по ценностям. *Лидерство и управление изменениями*. URL: <http://chirkovoleg.ru/materialy/stati/управление-по-ценностям.html>. (дата звернення: 20.02.2019).
15. Яхонтова Е.С. Управление ценностями как элемент управления человеческими ресурсами компании. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2003. № 4. URL: <http://oodri.narod.ru/mm9.html>. (дата звернення: 21.02.2019).
16. Cameron Kim S., Quinn Robert E. Diagnosing and Changing Organization Culture, Addison-Wesley Publishing Co, 1999. 320 p.
17. Michael Wilkinson. The Executive guide to facilitating strategy, 2017. URL: <https://claudedhardyreg.files.wordpress.com/2017/04/the-executive-guide-to-facilitating-strategy-by-michael-wilkinson.pdf>. (дата звернення: 21.02.2019).
18. Nielson K. Marxizm and the moral point of view: morality, ideology and historical materialism. Boulder, L, 1989. 180 p.

REFERENCES:

1. Bakirov V.S. (1988) *Tsennostnoe soznanie i aktivizatsiya chelovecheskogo faktora* [Value consciousness and activation of the human factor], Vishcha shkola, Kharkov, Ukraine.
2. Bekhtereva V. (2014) *Tsennosti kak instrument operativnogo upravleniya kompanii* [Values as a tool for operational management of a company], Biblioteka upravleniya [Management Library]. Available at: https://www.cfin.ru/management/strategy/change/guiding_principles.shtml. (accessed 11 February 2019).
3. Weber M. (1990) *Izbrannye proizvedeniya* [Selected Works]. Moscow: Progress. (in Russian).
4. Gevlich S. (2018) *Upravlenie po tsennostyam (sketchrid)* [Management by values (sketch)]. *Smysloteka* [Sense]. Available at: <https://medium.com/smysloteka/управление-по-ценностям-fc43992ed6b1>. (accessed 13 February 2019).
5. Skobtsev A. (2016) *Korporativnaya kul'tura: sovremennaya filosofiya uspeshnogo biznesa* [Corporate culture: modern philosophy of successful business]. *Forbes Ukraina* [Forbes Ukraine]. Available at: <http://forbes.net.ua/opinions/1420172-korporativnaya-kulturasovremennaya-filosofiya-uspeshnogo-biznesa>. (accessed 16 February 2019).
6. Lapin N.I. (1996) *Modernizatsiya bazovykh tsennostey rossiyan* [Modernization of the basic values of Russians]. *Sociological research*, no. 5, pp. 5.
7. Lebedev I.A. (1999) *Politicheskie tsennosti kak slozhnyy i mnogomernyy ob'ekt* [Political values as a complex and multi-dimensional object]. *Bulletin of Moscow University*, no. 2, pp. 38-49.
8. Lossy N.O. (1994) *Tsennost' i Bytie. Bog i Tsarstvo Bozhie kak osnova tsennostey. Bog i mirovoe zlo* [Value and Being. God and the kingdom of God as the basis of values. God and the world's evil.]. Moscow: Republic. (in Russian).
9. Peters T., Waterman R. (1986) *V poiskakh effektivnogo upravleniya (opyt luchshikh kompaniy)* [In search of effective management (the experience of the best companies)]. Moscow: Progress. (in Russian).
10. Sorokin P. (1992) *Chelovek. Tsvivilizatsiya. Obshchestvo*. [Person. Civilization. Society.]. Moscow: Politizdat. (in Russian).
11. Gorshenin Institute, Representative Office of the Fund them. Friedrich Ebert in Ukraine and Belarus (2017). [Ukrainsjke suspijstvo ta jevropsjki cinnosti. Zvit za rezul'tatamy sociologhichnogho doslidzhennja]. Available at: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf. (accessed 16 February 2019).
12. Huntington S. (2003) *Stolknovenie tsivilizatsiy* [Clash of civilizations]. Moscow: AST. (in Russian).
13. Chernenko M. (2014) *Kak vesti biznes v epokhu peremen* [How to do business in an era of change]. *Forbes Ukraina* [Forbes Ukraine]. Available at: <http://forbes.net.ua/opinions/1384375-kak-vesti-biznes-v-epohu-peremen>. (accessed 19 February 2019).
14. Chirkov O. (2018) *Upravlenie po tsennostyam* [Management by values]. *Liderstvo i upravlenie izmeneniyami* [Leadership and Change Management]. Available at: <http://chirkovoleg.ru/materialy/stati/управление-по-ценностям.html>. (accessed 20 February 2019).
15. Yakhontova E.S. (2003) *Upravlenie tsennostyami kak element upravleniya chelovecheskimi resursami*

ami kompanii [Value management as an element of the company's human resources management]. Menedzhment v Rossii i za rubezhom [Management in Russia and abroad]. Available at: <http://oodri.narod.ru/mm9.html>. (accessed 21 February 2019).

16. Cameron Kim S., Quinn Robert E. (1999) *Diagnosing and Changing Organization Culture*. Boston: Addison-Wesley. (in USA).

17. Wilkinson Michael (2017) *The Executive guide to facilitating strategy*. Available at: <https://claudehardyreg.files.wordpress.com/2017/04/the-executive-guide-to-facilitating-strategy-by-michael-wilkinson.pdf>. (accessed 21 February 2019).

18. Nielson K. (1989) *Marxizm and the moral point of view: morality, ideology and historical materialism*. Boulder: Boulder. (in USA).

Klochko Vitaliy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Kharkov Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics

Maistrenko Denis

Student
Kharkov Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics

BASES OF DEVELOPING A VALUE MANAGEMENT SYSTEM AT A COMPANY

The purpose of the article is to highlight the values of Ukrainians, the specifics of the development and implementation of value management in enterprises.

Methodology. The authors used theoretical research methods.

Results. Two problems of Ukrainian companies are considered to be the most urgent – this is ineffective management and the unwillingness of employees to be responsible. Values determine the behavior of enterprise personnel. Behavior is determined by the way of thinking. The way of thinking is based on beliefs. In the foundation of any organization are the values of managers and employees.

The Gorshenin Institute conducted an all-Ukrainian sociological study on the topic “Ukrainian society and European values”. Focus groups showed that in the minds of Ukrainians, the values of personal well-being quite often dominate: health, success, prosperity, happy family, lack of stress, less often – intellectual and personal development.

Qualitative research has demonstrated that the most sought after value is the rule of law. It was remember in all groups spontaneously. Another important aspect of this value is equality before the law. Here we are talking mainly about the inevitability of punishment for offenses, regardless of position, regalia or wealth.

From the results of the groups it can be assumed that the absence of the rule of law in Ukraine is associated not only with the will of the elites. It is beneficial for them to keep the control system in manual mode. There is an unreadiness of citizens to limit their freedom for the sake of the law.

The complexity of value management lies in the following theses. Value should be close to man. Most people do not know their values, they are not capable of self-identification. A person cannot accept value at work and leave it when leaving work. Not all employees view work as a place of life. The organization should have a leader obsessed with the idea that should be a model. It is necessary to introduce the most severe selection according to the organization's values when recruiting staff. The introduction of changes in the company always causes resistance. It can be optimize, but not remove. Most people don't like something in the company. A person's own goal may not coincide with the company's mission. There should be a balance between the interests of employees and the interests of the company.

Practical implications. The development and implementation of the system of values in the company is as follows. The development of key criteria of the system of values; conducting a survey among employees to determine the importance of each criterion; conducting a survey among employees in order to determine the degree to which each criterion is implemented in a company; analysis of employees perception of the existing system of values of the company based on the data obtained.

The value of the article is that the authors came to the conclusion that the value management is a systematic work. Such work should be carried out in the following areas: the introduction of teamwork in the company, customer focus, equity in relation to staff and initiative.

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

DEVELOPMENT AND USE OF THE ENTERPRISE COMPETITIVE POTENTIAL

Досліджено ключові аспекти формування, функціонування та розвитку конкурентного потенціалу (КП) підприємства на основі системного підходу для ефективного управління процесами в агресивному ринковому середовищі. Виокремлено базис можливостей підприємства для забезпечення високого конкурентного статусу на довгостроковий період. КП визначається конкурентоспроможністю його складників та вміщує три рівні взаємозв'язків і взаємодій. Менеджмент суб'єкта потребує збалансованого й узгодженого комплексу потенційних можливостей підприємства для ефективного функціонування КП у ринкових умовах на основі адаптованої, гнучкої та стійкої системи управління потенціалом до збурень мінливого середовища. Проаналізовано дуалістичний підхід щодо визначення конкурентоспроможності потенціалу підприємства та їх особливості та виокремлені фактори усіх рівнів впливу на КП підприємства як поліструктурної системи.

Ключові слова: конкурентний потенціал, базис можливостей підприємства, конкурентоспроможність потенціалу, складники конкурентного потенціалу, збалансований комплекс можливостей підприємства, система управління конкурентним потенціалом.

Исследованы ключевые аспекты формирования, функционирования и развития конкурентного потенциала предприятия (КП) на основе системного подхода для эффективного управления процессами в агрессивной рыночной среде. Выделен базис возможностей предприятия для обеспечения высокого конкурентного статуса на долгосрочный период. КП определяется конкурентоспособностью его составляющих и включает три уровня взаимосвязей и взаимодействия. Менеджменту субъекта необходим сбалансированный и согласованный комплекс возможностей предприятия для эффективного функционирования КП в рыночных условиях на основе адаптированной, гибкой и устойчивой системы управления потенциалом к агрессивным изменениям окружающей среды. Проанализирован дуалистический подход по определению конкурентоспособности потенциала предприятия и их особенности, а также выделены факторы всех уровней влияния на КП как полиструктурной системы.

Ключевые слова: конкурентный потенциал, базис возможностей предприятия, конкурентоспособность потенциала, составляющие конкурентного потенциала, сбалансированный комплекс возможностей предприятия, система управления конкурентным потенциалом.

УДК 005.332.4:005.336

Коюда В.О.

к.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту,
логістики та економіки
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The aim of the study is to analyze the key aspects of the formation, functioning and development of the enterprise competitive potential based on a systematic approach for efficient management of processes in an aggressive market environment. According to the results of the research of competitive potential as a defining part of the overall potential, the basis of the enterprise capabilities is provided for ensuring a high competitive status for the long-term period. Competitive potential includes a systematic set of mutually agreed, available and unused opportunities and capabilities of an enterprise to develop, manufacture, implement and serve competitive products (services) with the presence of internal and external competence and dynamic ability. It has been proved that the competitive potential is determined by the competitiveness of its components and contains three levels of interconnections and relationships: past use of reserves-orientation towards perspective. Separate the features of the components of the competitive potential as an open socio-economic system, which functions, develops and improves when interacting with the external environment. The management of a subject needs a balanced and coherent set of potential enterprise capabilities for the effective functioning of competitive capacity under market conditions on the basis of an adapted, flexible and sustainable potential management system to influence the changing environment. It is found that the main features of the competitive potential provide the formation of a number of opportunities for rational reproduction and effective growth of competitive positions of the enterprise. The dualistic approach to determining the competitiveness of the enterprise potential and its features and the factors of all levels of influence on the enterprise competitive potential as a polystructural system have been analyzed. The revealed factors of influence of external and internal environment on the competitive potential, which need to be diagnosed and monitored to develop ways to effectively use the enterprise's potential in time.

Key words: competitive potential, basis of enterprise capabilities, potential competitiveness, components of competitive potential, balanced set of enterprise capabilities, management system of competitive potential.

Постановка проблеми. В умовах посилення конкурентної боротьби між підприємствами можливість стабільного економічного зростання як загалом економіки, так і окремого товаровиробника багато в чому залежить від підвищення рівня конкурентоспроможності кожного із суб'єктів господарювання. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності можливий лише за умов побудови ефективної системи управління підприємством, а саме управління його конкурентним потенціалом (КП). Процес формування потенціалу підприємства є одним із напрямів його економічної стратегії й передбачає створення й організацію системи ресурсів у поєднанні з потенційними можливостями так, щоб у результаті їхньої взаємодії

були досягнені стратегічні, тактичні й оперативні цілі суб'єкта господарювання у конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про необхідність розвитку теоретичних основ визначення, оцінки, формування та реалізації КП і розв'язання його проблем для підприємства. Вагомий внесок у розвиток цього напряму дослідження зробили такі вчені, як: Н. Ардашкіна, О. Балакай, О. Балацький, О. Белякова, І. Бузько, А. Воронкова, Л. Головкова, І. Дмитренко, Є. Лапін, Н. Карачина, Н. Касьянова, Р. Квасницька, І. Кривов'язюк, А. Лужецький, Н. Краснокутська, В. Матвеев, В. Морєва, В. Нижник, О. Олексюк, І. Отенко, Г. Поясник, І. Репіна, О. Суценок, Х. Фасхiev,

О. Федонін та ін. Але окремі проблеми формування й оптимального використання КП сучасного підприємства потребують додаткового дослідження на основі системного підходу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ключових аспектів формування, функціонування та розвитку конкурентного потенціалу підприємства на основі системного підходу для ефективного управління процесами в агресивному ринковому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування підприємства в умовах агресивного середовища вимагає аналізу конкурентності, зокрема аналізу КП підприємства. Необхідно відзначити, що КП є відносно новою і перспективною економічною категорією, але єдиного розуміння і поняття у сучасній літературі немає, хоча певний теоретичний фундамент для КП щодо суміжних понять (потенціал: ринковий, стратегічний, маркетинговий, виробничий, економічний та ін.) вже закладений давно і має тенденцію швидкого розвитку й актуальності [1]. На перший план виходять внутрішні можливості суб'єкта, і тому підприємства концентрують свою увагу на реалізації потенційних можливостей, які унікальні й властиві тільки цьому суб'єкту, що і визначає наявність конкурентної переваги [2]. Тому виникає необхідність дослідити підходи представників науково-дослідницького кола щодо поняття «конкурентний потенціал підприємства», узагальнити спільне та виокремити відмінності чи розбіжності (табл. 1).

На основі 23 поглядів фахівців, учених і практиків було виділено базис (основу) можливостей суб'єкта господарювання, реалізація яких потребує проведення взаємозв'язаних і взаємозумовлених процесів за складниками КП для досягнення позитивних результатів (отримання конкурентних переваг, стійкої конкурентної позиції на ринку тощо) та підвищення рівня конкурентоспроможності КП, що забезпечує підприємству високий конкурентний статус на довгостроковий період. Згідно з проведеною систематизацією та узагальненням, слід відмітити таке. КП як визначальна частина загального потенціалу підприємства (завжди має внутрішні резерви стратегічного потенціалу) – це внутрішні й зовнішні конкурентні потенційні МП, що вміщує систематизований комплекс взаємоузгоджених МП, сукупність наявних і невикористаних МП та здатність (реальна і потенційна) підприємства (в т.ч. окремих структурних ланок виробництва, відповідна організаційно-управлінська структура) розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати у конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні вироби (послуги) за наявності внутрішньої і зовнішньої компетенції (і динамічної здібності). Ефективним буде на основі оптимального, раціонального використання ресурсної бази (матеріально-тех-

нічних ресурсів, нематеріальних ресурсів, трудових, фінансових, інформаційних тощо) в умовах мінливого зовнішнього ринкового середовища та здатності системи менеджменту сформуванню збалансованого комплексу МП і оперативно реагувати на будь-які зміни кон'юнктури ринку (через оновлення виробництва, зміни технологій, проведення НДДКР) з урахуванням впливу зовнішніх ринкових сил для задоволення потреб споживачів. Адаптивність та інноваційність як найсуттєвіші властивості КП суб'єкта господарювання та його пристосування до агресивного середовища стає формою відносин системи «організація – зовнішнє оточення». У сукупності це забезпечує отримання конкурентних переваг, сприяє досягненню поставлених конкурентних цілей та високого конкурентного статусу. Рівень КП підприємства визначається конкурентоспроможністю його складників та взаємозв'язками між ними.

Аналіз авторських поглядів дав змогу виокремити підходи щодо КП підприємства: ресурсний, інноваційний, маркетинговий, комерційний, організаційний, стратегічний [1, 7, 8 та ін.]. КП підприємства об'єднує одночасно три рівні взаємозв'язків і відносин [5–8]: по перше, КП відображає минуле, тобто сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку. Слід відзначити, що він фактично набуває значення ресурсного складника; по-друге, КП характеризує рівень практичного виживання і використання наявних та потенційних МП, що забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей та набуває резервного складника; по-третє, КП орієнтується на розвиток (на майбутнє). Будучи єдністю стійкого і змінного станів, КП містить (як можливі) елементи майбутнього чи перспективного розвитку кожного підприємства. КП містить у собі не тільки організаційний потенціал, а й досить велику сукупність складників (стратегічний ресурс, потенціал підприємства та ін.), які дають МП розвиватися у стратегічному аспекті. КП оцінюється сукупністю параметрів, що визначають можливість і здатність корпорації як системи ефективно функціонувати на ринку в перспективі (високий рівень рентабельності, утримувати або збільшувати частку на ринку) та мати сукупність конкурентних переваг серед інших учасників ринку. Таким чином, КП показує можливість зберігати або збільшувати свою конкурентоспроможність у довгостроковому періоді [6–9].

Важливим завданням забезпечення конкурентоспроможності є виявлення, систематизація та аналіз усіх елементів, що входять до складу КП, який вміщує наявні природні, матеріальні, трудові, фінансові й нематеріальні ресурси та МП, що дають їм змогу формувати конкурентні переваги, порівняно із іншими учасниками ринку. Інакше КП

Змістовність та особливості КП підприємства

№	Базис згідно з авторськими поглядами	Здійснення процесів різної спрямованості	Досягнення результату
1	2	3	4
1	Внутрішні і зовнішні конкурентні можливості підприємства (МП)	шляхом оптимального використання матеріальних і нематеріальних ресурсів	проводити ефективну конкурентну боротьбу на ринку
2	Комплекс можливостей підприємства	щодо ресурсів підприємства	забезпечує отримання конкурентних переваг на ринку, досягнення поставлених стратегічних конкурентних цілей
3	Сукупність виробничо-фінансових, інтелектуальних, трудових і екологічних МП	забезпечують йому стійкі конкурентні позиції на ринку	
4	Потенційна можливість (поточні передумови)	зберігати і збільшувати конкурентоспроможність у довгостроковому періоді	
5	Систематизований комплекс взаємоузгоджених МП	ресурсів внутрішнього середовища підприємства в умовах змінюваного зовнішнього середовища та обмежених ресурсів і за раціонального їх використання	забезпечує отримання конкурентних переваг, сприяє досягненню поставлених конкурентних цілей та забезпечує підприємству високий конкурентний статус
6	Сукупність можливостей об'єктів та/або суб'єктів господарювання	сукупність наявних природних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів	надають перевагу перед конкурентами
7	Здатність підприємства	його системи менеджменту формувати збалансований комплекс МП із задоволення потреб споживачів	з метою забезпечення сталого стратегічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності, завчасної адаптації до змін у зовнішньому середовищі
8	Реальна і потенційна здатність компанії	розробляти, виготовляти, збувати й обслуговувати	в конкретних сегментах ринку конкурентні вироби
9	Зручний інструмент порівняння МП і основних конкурентів	побудова багатокутників конкурентоспроможності	є графічними з'єднаннями оцінок становища підприємства і конкурентів за найбільш значущими напрямками діяльності
10	Комплексна порівняльна характеристика	яка відображає рівень переважання сукупності показників оцінки МП	визначають його успіх на певному ринку за певний проміжок часу стосовно сукупності аналогічних показників підприємств – конкурентів
11	Визначається обсягом і якістю наявних у нього ресурсів з урахуванням потенційної можливості щодо збільшення		
12	Здатність окремих структурних ланок виробництва, організаційної структури підприємства і підприємства загалом	вчасно реагувати на будь-які зміни кон'юнктури ринку за рахунок оновлення виробництва, зміни технологій, проведення НДДКР	
13	Це не набір властивостей, а здатність їх застосувати у виробництві з метою отримання конкурентних переваг	які враховуються в процесі розроблення стратегії та стратегічного плану діяльності підприємства	
14	Організаційно-економічна система ресурсів, сформована виробничим і фінансовим потенціалом	під впливом управлінського середовища	для досягнення максимально можливого результату за найбільш ефективного використання всіх ресурсів
15	Сукупність наявних та невикористаних можливостей підприємства, корпорації, галузі		
16	Сукупність ресурсів та МП	ефективне та розумне використання яких у довгостроковій перспективі	надасть підприємству стійкі конкурентні переваги та гарантуватиме високий конкурентний статус
17	Частина загального потенціалу	в умовах внутрішньо-фірмових трансформацій і впливу зовнішніх ринкових сил	що забезпечує досягнення конкурентних переваг компанії

1	2	3	4
18	Потенціал, що передбачає дві складові частини: адаптивність; інноваційність	адаптивність розуміється як властивість пристосування, як форма відносин організації із зовнішнім середовищем	
19	Конкурентні переваги низького порядку	пов'язані з можливістю використання дешевших матеріалів, енергії, робочої сили	а також високого порядку – унікальна продукція, прогресивна технологія та висококваліфіковані фахівці, позитивна репутація компанії
20	Наявність таких факторів: внутрішньої компетенції; зовнішньої компетенції, а також динамічної здібності	при цьому конкурентну позицію підприємства визначає його здатність швидко адаптуватися до змін на ринку й управляти наявними знаннями, а також високий інноваційний потенціал у всіх сферах діяльності	
21	Виявлення та реалізація внутрішніх резервів – стратегічного потенціалу, який складається з трьох складників: професіоналізм, знання, виробничий процес	важливо визначити, чим і як стратегічний потенціал фірми відрізняється від стратегічного потенціалу конкурентів	
22	Як реальна, так і потенційна здатність компанії розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати у конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні вироби	тобто товари, що перевершують за якісно-ціновими параметрами аналоги і користуються більш пріоритетним попитом у споживачів	
23	Це відкрита багатоелементна, ієрархічна та динамічна система можливостей, компетенцій	і ресурсів внутрішнього середовища підприємства, спрямована на отримання конкурентних переваг в умовах мінливого зовнішнього середовища, яка в разі раціонального й ефективного використання ресурсів	забезпечить підприємству високий конкурентний статус, що відповідає встановленим цілям та завданням

Джерело: складено авторами за [1–8]

можна представити як конкурентні МП внутрішнього і зовнішнього характерів, які дають змогу суб'єкту господарювання здійснювати ефективну конкурентну боротьбу на ринку завдяки створенню конкурентних переваг, що передбачають використання матеріальних і нематеріальних ресурсів. Характеристика окремо кожного зі складників КП наведена у табл. 2.

Потенціал підприємства – це відкрита соціально-економічна система, у якій здійснюється швидкий обмін інформацією та іншими ресурсами із зовнішнім середовищем підприємства. Лише раціональне застосування можливостей зовнішнього середовища гарантує збереженість системи. КП реагує на макроекономічні зміни, розвивається відносно цього впливу, але при цьому зберігає якісну визначеність і пристосованість функціонування. Без взаємодії із зовнішнім середовищем відкрита система не може функціонувати, розвиватися й удосконалюватися.

Потенціал організаційної структури управління підприємства, інфраструктурний та управлінський потенціал визначають системи менеджменту суб'єкта господарювання щодо формування збалансованого та узгодженого комплексу потенційних МП для використання, розвитку та ефективного функціонування КП в ринкових умовах

для задоволення потреб споживачів. Проведене дослідження дало змогу виділити основні риси КП, які зображено на рис. 1. Створення потенціалу підприємства визначається як процес формування низки можливостей, а також знаходження різних варіантів їх реалізації з метою гарантування раціонального відтворення та ефективного зростання конкурентних позицій підприємства.

Системний характер потенціалу підприємства передбачає складність його формування, тому, виходячи з цього, необхідно приділяти досить уваги саме процесам розроблення та формування складників потенціалу. Хоча це є досить складним явищем, та все ж його ігнорування може привести до непередбачуваних наслідків, а зрештою і до занепаду всього підприємства. Усе це потребує створення адаптивної, гнучкої та стійкої до збурень мінливого навколишнього середовища системи управління потенціалом підприємства. Тому важливо визначити фактори, які зумовлюють створення та розвиток складників потенціалу, а також здійснюють вагомий вплив на ці складники. Усі фактори щодо формування та розвитку потенціалу можна класифікувати як зовнішні, так і внутрішні [7, 8, 11, 12], які були доповнені й уточнені. Зовнішні фактори виникають і діють у макро- та мезосередовищі підприємства, незалежно від дій

Характеристика та особливості визначальних складників КП підприємства

№ з/п	Складова	Характеристика та особливості
1	Виробничий потенціал	Сукупність вартісних і натурально-речовинних характеристик виробничої бази, що відображається у потенційних МП виробляти продукцію певного складу, технічного рівня і якості в необхідному обсязі для споживачів. Наявні та приховані МП щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції (чи послуг)
2	Науково-технічний потенціал	Узагальнююча характеристика рівня наукового забезпечення виробництва (науки, техніки, технології, інженерної справи, виробничого досвіду, можливостей та ресурсів (у т.ч. науково-технічних кадрів), які є у розпорядженні підприємства для вирішення науково-технічних проблем
3	Маркетинго-вий потенціал	Максимальна МП (здатність) щодо систематизованого і планомірного спрямування всіх його функцій (визначення потреб і попиту, організації виробництва, продажу і після продажного обслуговування) на задоволення потреб споживачів і використання потенційних ринків збуту
4	Логістичний потенціал	Максимальна продуктивність (функціональна спроможність) системно інтегрованих підрозділів, які охоплюють всі види діяльності щодо переміщення у просторі та руху в часі: персоналу – перевезення співробітників, розміщення їх по службових приміщеннях, переміщенню згідно з часовим графіком роботи; матеріалів і готових виробів – транспортування, складування, збереження, сортування і перерозподіл; енергетичних та інформаційних потоків – передача, обробка, збереження і трансформація
5	Інноваційний потенціал	Сукупні МП щодо генерації, прийняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення
6	Кадровий потенціал	Персоніфікована робоча сила, яка розглядається в сукупності своїх якісних характеристик. Це дозволяє, по-перше, оцінити ступінь використання потенційних можливостей як окремо взятого працівника, так і їхньої сукупності, що необхідно для активізації людського фактора, та, по-друге, забезпечити якісну (структурну) збалансованість у розвитку особистого й уречевленого факторів виробництва. Це наявні сьогодні та передбачувані трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та ін. характеристиками персоналу
7	Фінансово-інвестиційний потенціал	Обсяг власних, запозичених та залучених фінансових ресурсів чи інвестицій підприємства, що ними воно може розпоряджатися для здійснення поточних і перспективних витрат. Головною складовою частиною фінансового є інвестиційний потенціал, який являє собою наявні та приховані МП щодо простого і розширеного відтворення
8	Інформаційний потенціал	Це єдність організаційно-технічних та інформаційних МП, які забезпечують підготовку й прийняття управлінських рішень та впливають на характер (специфіку) виробництва через збір, зберігання (накопичення), обробку та розповсюдження інформаційних ресурсів
9	Потенціал організаційної структури управління	Являє собою загальнокорпоративний управлінський (формальний та неформальний) механізм функціонування підприємства, який втілює у собі рівень організації функціональних елементів системи та характер взаємозв'язків між ними
10	Інфраструктурний потенціал	Збалансовані з вимогами виробництва можливості цехів, господарств і служб, які забезпечують необхідні умови для діяльності основних підрозділів підприємства та задоволення соціальних потреб його персоналу. За гіпертрофованого розвитку інфраструктурні складові частини потенціалу підприємств можуть виконувати роботи чи надавати певні послуги стороннім організаціям та іншим суб'єктам ринку
11	Управлінський потенціал	Навички та здібності керівників усіх рівнів управління з формування, організації, створення належних умов для функціонування та розвитку підприємства як соціально-економічної системи у конкурентному середовищі

Джерело: складено авторами на основі [7; 8; 10–12]

самого підприємства, які впливають обмежувальними або стимулюючими заходами з боку різних державних органів, банків, інвестиційних компаній, суспільних груп, політичних сил тощо. Важливим фактором виступають ринкові умови на вході (умови конкуренції на товарних і ресурсних ринках) і виході з системи (умови конкуренції безпосередньо в галузі). Внутрішні фактори виника-

ють всередині підприємства і повністю залежать від арсеналу інструментарію щодо його діяльності та системи управління. Внутрішні фактори – це стратегія підприємства, для реалізації якої формується потенціал, досвід, компетентність менеджерів, необхідні для реалізації намічених планів, принципи організації та ведення бізнесу, якими керуються на підприємстві, моральні цінності й

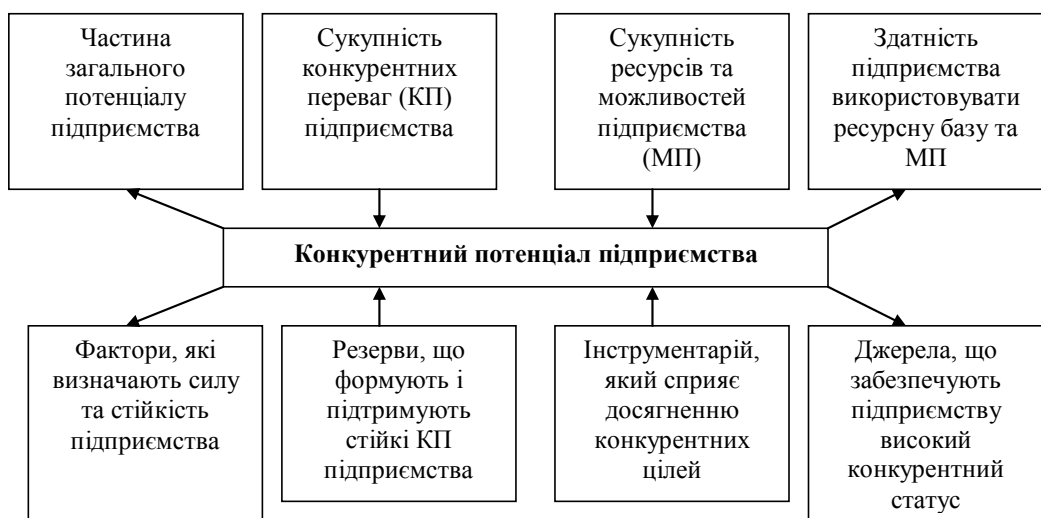

Рис. 1. Основні риси конкурентного потенціалу підприємства

Джерело: складено на основі [4]

амбіції керівників, а також загальноприйнятні в межах підприємства цінності та культура тощо.

Конкурентоспроможність потенціалу підприємства (КПП) – це комплексна порівняльна характеристика, яка відображає ступінь переваги сукупності показників оцінки МП, що визначають його успіх на ринку за певний проміжок часу щодо сукупності аналогічних показників підприємств-конкурентів. КПП – комплексне, багатопрофільне поняття, оскільки передбачає урахування взаємодії усіх його складових елементів (виробництво, персонал, маркетинг, менеджмент, фінанси та ін.). КПП має декілька особливостей, а саме [4, 6–8, 10 та ін.]: 1. КП не є іманентною якістю підприємства (тобто його внутрішньою, природною якістю), а може бути виявлена й оцінена тільки за наявності конкурентів (реальних або потенціальних). 2. КП – це відносне поняття, тобто вона може мати різний рівень щодо конкурентів. 3. Визначається КП підприємства продуктивністю, оптимальністю використання залучених до процесу виробництва усіх видів ресурсів. 4. Рівень КП підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності його складників та елементів, насамперед – від продукції, а також від конкурентоспроможності галузі та країни загалом.

На сучасному етапі розвитку наукових досліджень проблеми оцінки конкурентоспроможності потенціалу підприємства сформувався дуалістичний підхід щодо визначення її рівнів. Залежно від глобалізації цілей дослідження виділяють (перший погляд) такі рівні конкурентоспроможності потенціалу підприємства: світове лідерство, світовий стандарт, народногосподарське лідерство, народногосподарський стандарт, галузеве лідерство, галузевий стандарт, граничний рівень. Якщо підприємство знаходиться нижче граничного рівня, то його потенціал вважається зовсім не

конкурентоспроможним. Другий погляд зводиться до виокремлення чотирьох рівнів конкурентоспроможності потенціалу підприємства (КПП), що наведено у табл. 3.

Нині більшість вітчизняних підприємств можна віднести до першого рівня конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Але необхідно відмітити, що позначаються і прогресивні зрушення в діяльності окремих підприємств, і вони мають перейти на третій і навіть четвертий рівень конкурентоспроможності потенціалу. Найбільших успіхів досягли підприємства харчової промисловості: ВАТ «Галактон» (м. Київ), ЗАТ «Світоч» (м. Львів), АТ «Оболонь» (м. Київ), ВАТ ПБК «Славутич» (м. Запоріжжя), ТОВ «Сандора» (м. Херсон), АТ «Чумак» (м. Каховка).

Фактори впливу на КП підприємства – це сукупність усіх рушійних сил і причин, що визначають динаміку цього показника. КП підприємства – це поліструктурна система, а будь-яка система функціонує під впливом у відповідному середовищі. Саме тому вплив на систему потрібно розглядати і досліджувати з двох поглядів: зовнішнього середовища, тобто з боку макро- і мезорівня, у якому діє підприємство; внутрішнього мікросередовища самого підприємства, що складається з низки ланок і сфер діяльності [6, 13]. Розглянемо підхід щодо класифікації факторів, що впливають на процес формування, розвитку і підвищення рівня КП підприємства у ринковому конкурентному середовищі (рис. 2).

Аналіз факторів, що мають вплив на КП, доцільно здійснювати в такій послідовності: зовнішнє макро- та мезосередовище, мікросередовище підприємства із розумінням, що зовнішні фактори більш суттєво впливають на КП порівняно із впливом внутрішніх факторів. Дослідження безпосереднього оточення підприємства почина-

Рівні конкурентоспроможності потенціалу підприємства

№	Рівень КПП	Характеристика
1	Перший рівень	Характерно розглядати організацію апарату управління як внутрішньо нейтрального елемента потенціалу. Роль керівника зводиться до випуску продукції, не піклуючись про проблеми конкурентоспроможності та задоволення потреб споживачів. Вважається зайвою зміна конструкції чи підвищення технічного рівня продукції, удосконалення структури й функцій відділу збуту та служби маркетингу, тому що не враховуються зміни ринкової ситуації та потреби споживачів
2	Другий рівень	Підприємства намагаються зробити виробничий елемент потенціалу «зовнішньо нейтральним». Це означає, що потенціал підприємства повинен повністю відповідати стандартам, які встановлені його основними конкурентами
3	Третій рівень	Якщо керівники підприємства розуміють свої переваги в конкуренції на ринку дещо по-іншому, ніж їх, основні суперники, та намагаються не дотримуватися загальних стандартів виробництва, які встановилися у галузі, то потенціал підприємства еволюціонує до третього рівня конкурентоспроможності. На цих підприємствах виробничий складник потенціалу знаходиться під впливом апарату управління, що сприяє її розвитку та удосконаленню
4	Четвертий рівень	Коли успіх у конкурентній боротьбі стає не стільки функцією виробництва, скільки управління, та залежить від його якості, ефективності, рівня організації виробництва, тоді підприємства досягають четвертого рівня конкурентоспроможності свого потенціалу і випереджають конкурентів на довгий час

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

ють із виявлення параметрів попиту на продукцію та факторів, що безпосередньо взаємодіють із підприємством, із постачальників і конкурентів, які є найбільш значущими для конкретного підприємства. За необхідності до вітчизняних факторів можуть бути додані іноземні споживачі, посередники, конкуренти і партнери.

Внутрішнє середовище підприємства – це сукупність усіх внутрішніх змінних, котрі визначають процеси його діяльності та безпосередньо впливають на функціонування підприємства і є системою факторів, що діють усередині підприємства. Сукупність основних процесів і елементів організації, а також їхній стан і визначають той потенціал і саме ті можливості, якими володіє безпосередньо підприємство. Основними факторами впливу внутрішнього середовища на КП підприємства є: ступінь морального і фізичного зносу об'єктів нерухомості підприємства; стан матеріально-технічної бази і ступінь морального і фізичного зносу устаткування; стратегія підприємства; рівень фінансового забезпечення; рівень іміджу підприємства та інтелектуальний потенціал; рівень кваліфікації персоналу; рівень компетентності фахівців і керівників; раціональність режимів роботи і відпочинку; узгодженість пропускної спроможності цехів і дільниць; забезпеченість робочих місць матеріалами, електроенергією, комплектуючими виробами, оснащенням; наявність інноваційних можливостей і потенціалу; стан системи контролю якості; відповідність організаційної структури стратегії і цілям підприємства; наявність передових технологій і сучасного устаткування; ефективність діяльності підприємства; організація руху товарів; ефективність організаційної структури; стан ремонтного господарства тощо. Результа-

том взаємодії всіх складників системи КП є поява нових властивостей, якими кожен окремий ресурс не володіє, тобто виникає синергетичний ефект. Залежно від поєднання цих властивостей є змога свідчити про конкурентну перевагу серед конкуруючих структур. На підприємствах необхідно запровадити проведення діагностики і моніторингу КП, що забезпечить керівництво підприємства інформацією про стан і можливі шляхи найбільш ефективного використання потенціалу в часі, а також дасть змогу визначити як шляхи, так і можливості реалізації ефективної конкурентної стратегії, що створить передумови досягнення підприємством високого рівня конкурентоспроможності конкурентного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження КП як визначальної частини загального потенціалу виокремлено базис можливостей підприємства для досягнення позитивних результатів, підвищення рівня конкурентоспроможності й забезпечення високого конкурентного статусу на довгостроковий період. Саме адаптованість та інноваційність щодо агресивного середовища стає формою відносин системи «організація – оточення». КП визначається конкурентоспроможністю його складників, що вміщує три рівні взаємозв'язків і взаємовідносин: минуле – значення як ресурсного складника, характеризує виживання і використання резервів і орієнтується на перспективний розвиток для здійснення ефективної конкурентної боротьби на ринку. Розглянута характеристика складників КП підприємства та їхні особливості функціонування під впливом зовнішнього середовища. Система менеджменту суб'єкта спрямована на формування збалансованого та узгодженого комплексу

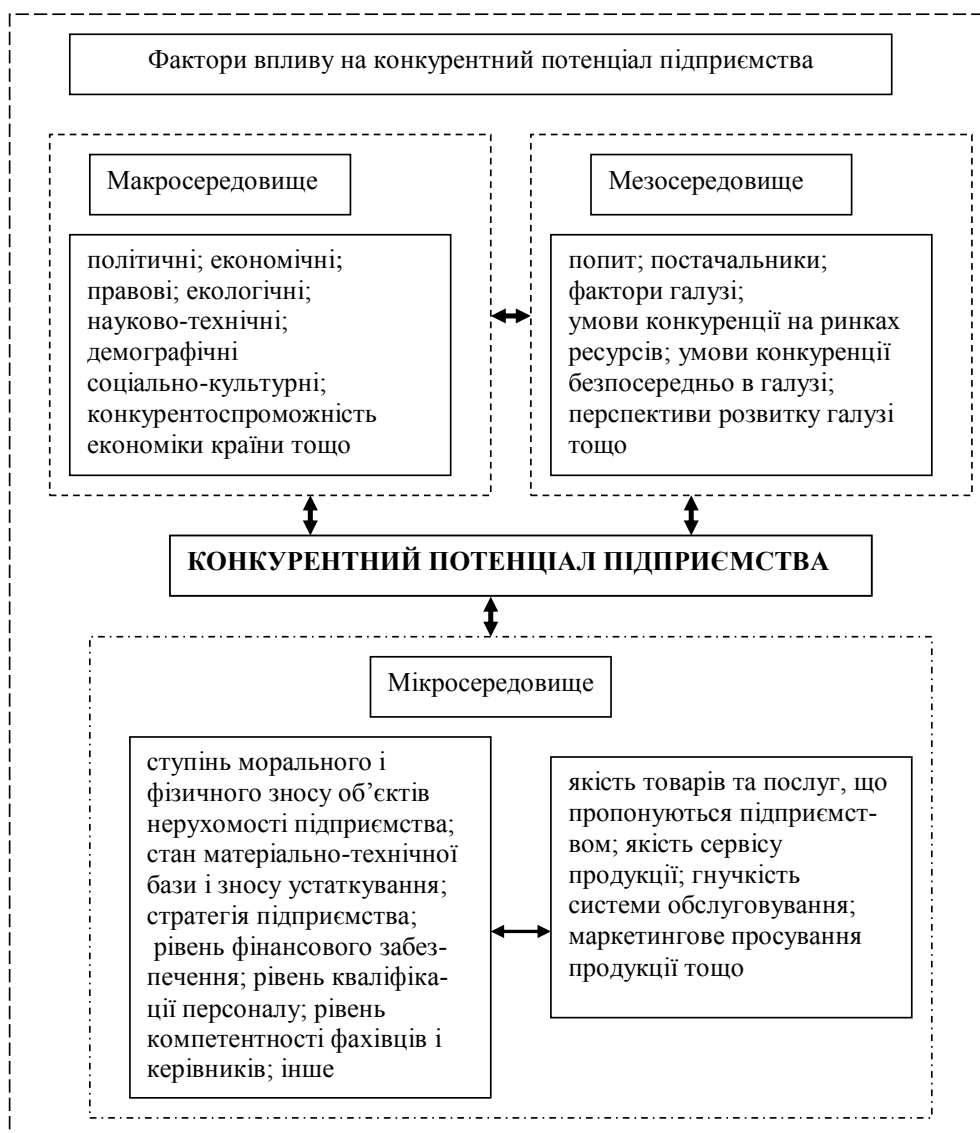

Рис. 2. Фактори впливу на КП підприємства

Джерело: розроблено на основі [4; 7-9; 12]

потенційних МП для розвитку та ефективного функціонування КП в ринкових умовах для задоволення потреб споживачів. Були виділені основні риси КП підприємства, що сприятиме створенню системи управління потенціалом, яка буде адаптована, гнучка та стійка до збурень мінливого навколишнього середовища. КП реагує на макроекономічні зміни, розвивається відносно цього впливу і при цьому зберігає можливість конкурувати, має різний рівень конкуренції, який визначається на основі продуктивності та оптимальністю використання всіх ресурсів і залежить від конкурентоспроможності його складників. Проаналізовано дуалістичний підхід щодо визначення рівнів конкурентоспроможності потенціалу підприємства та їхні особливості і виокремленні фактори всіх рівнів впливу на КП підприємства як поліструктурної системи. Доведено, що результати взаємодії

усіх складників системи КП пов'язана з проявами нових властивостей і забезпечення синергетичного ефекту, що потребує діагностики і моніторингу. Наступним етапом дослідження стане обґрунтування методичного підходу проведення оцінки КП сучасного підприємства у ринковому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лужецький А.І. Ідентифікація поняття «конкурентний потенціал підприємства» та підходи до його управління / А.І. Лужецький. Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 125–128.
2. Ламбен Ж.Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива : пер. с фр. / Ж.Ж. Ламбен. Санкт-Петербург. Наука. 1996. 589 с.
3. Толпежников Р.А. Понятийный аппарат экономической категории «конкурентный потенциал

предприятия» / Р.А. Толпежников, А.Р. Ткачева. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Випуск 1(10). С. 143–150.

4. Стахова М.В. Конкурентний потенціал як основа формування конкурентоспроможності підприємства / М.В. Стахова, О.В. Малик. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 16. С. 468–473.

5. Бабина О.Є. Потенціал як системна економічна категорія / О.Є. Бабина. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 36. С. 23–26.

6. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : монография; 2-е изд. / А.Э. Воронкова. Луганск. ВНУ им. В. Даля. 2004. 320 с.

7. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. Київ. ІПК ДСЗУ. 2010. 212 с.

8. Касьянова Н.В. Потенціал підприємства: формування та використання. 2-ге вид. перероб. та доп.: підручник / Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, В.В. Морєва, О.В. Беякова, О.Б. Балакай. Київ. Центр навчальної літератури. 2013. 248 с.

9. Омельчак Г.В. Інституціональне середовище та сутність конкурентного потенціалу корпорацій / Г.В. Омельчак. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2013. № 3. С. 121–125.

10. Карачина Н.П. Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства / Н.П. Карачина, Л.І. Перцата. Економічний простір. 2014. № 86. С. 164–172.

11. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури. 2005. 352 с.

12. Ровенська В.В. Потенціал підприємства: сутність, структура та загальні підходи до формування. Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2010. № 23. С. 23–28.

13. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2013. 456 с.

REFERENCES:

1. Luzhetskyi A.I. (2013) Identyfikatsiia poniattia «konkurentnyi potentsial pidpriemstva» ta pidkhody do yoho upravlinnia [Identification of the concept of "competitive potential of the enterprise" and approaches to its management]. *Innovative economy*, no. 8, pp. 125–128.

2. Lamben Zh.Zh. (1996) *Strategicheskiiy marketing. Evropeyskaya perspektiva* [Strategic marketing. European perspective]. St. Petersburg: Nauka. (in Russian)

3. Tolpezhnikov R.A. (2014) Ponyatiynyy apparat ekonomicheskoy kategorii «konkurentnyy potentsial predpriyatiya» [Conceptual apparatus of the economic

category "competitive potential of the enterprise"]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, vol. 1(10), pp. 143–150.

4. Stakhova M.V., Malyk O.V. (2017) Konkurentnyi potentsial yak osnova formuvannia konkurentospro-mozhnosti pidpriemstva [Competitive potential as the basis for forming the competitiveness of the enterprise]. *Global and National Problems of Economics*, no. 16, pp. 468–473.

5. Babyna O.Ye. (2011) Potentsial yak systemna ekonomichna katehoriia [Potential as a systemic economic category]. *The bulletin of transport and industry economic*, no. 36, pp. 23–26.

6. Voronkova A.E. (2004) *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya: monografiya* [Strategic management of competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization]. Lugansk: Volodymyr Dahl east VNU (in Ukrainian)

7. Hudzynskiy O.D., Sudomyr S.M., Hurenko T.O. (2010) *Upravlinnia formuvanniam konkurentospro-mozhnoho potentsialu pidpriemstv (teoretyko-metodolohichniy aspekt) : monohrafiia* [Management of the formation of competitive potential of enterprises (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv: Institute for Card Studing of the State Employment Service of Ukraine (in Ukrainian)

8. Kasianova N.V., Solokha D.V., Morieva V.V., Beliakova O.V., Balakai O.B. (2013) *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta vykorystannia. 2-he vyd. pererob. ta dop.: pidruchnyk* [Potential of the enterprise: formation and use]. Kyiv: Center for Educational Literature (in Ukrainian)

9. Omelchak H.V. (2013) Instytutsionalne sere-dovyshche ta sutnist konkurentnoho potentsialu korporatsii [The institutional environment and the essence of the competitive potential of corporations]. *State and Regions. Series: Economics and Business*, no. 3, pp. 121–125.

10. Karachyna N.P., Pertsata L.I. (2014) Konkurentnyi potentsial ta yoho rol u formuvanni konkurentospro-mozhnosti pidpriemstva [Competitive potential and its role in shaping the competitiveness of the enterprise]. *Economic Space*, no. 86, pp. 164–172.

11. Krasnokutska N.S. (2005) Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka [Potential of the enterprise: formation and estimation]. Kyiv: Center for Educational Literature (in Ukrainian)

12. Rovenska V.V. (2010) Potentsial pidpriemstva: sutnist, struktura ta zahalni pidkhody do formuvannia [Potential of an enterprise: essence, structure and general approaches to formation]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, no. 23, pp. 23–28.

13. Kryvoviazziuk I.V. (2013) *Ekonomichna diahnostryka* [Economic diagnostics]. Kyiv: Center for Educational Literature (in Ukrainian)

DEVELOPMENT AND USE OF THE ENTERPRISE COMPETITIVE POTENTIAL

The interrelation of the level of competitiveness and effective system of management of the competitive potential as one of the directions of the economic strategy due to the combination of the system of resources with the potential capabilities of a particular enterprise has been proved. The revealed factors of influence of external and internal environment on the competitive potential, which need to be diagnosed and monitored to develop ways to effectively use the enterprise's potential in time. Considerable attention is paid to the key aspects of the formation, functioning and development of competitive potential on the basis of a systematic approach. The study of the content and features of the competitive potential in more than 20 scientific works has allowed to distinguish the basis of the possibilities of the subject, the implementation of which is related to the implementation of interrelated processes by the components of the competitive potential to increase its competitiveness and ensure a high competitive status for the future. Competitive potential as a determining part of the overall potential of an enterprise, includes the internal and external competitive potential of the enterprise combined with the ability to design, manufacture, sell and maintain competitive products (services). All above mentioned will be achieved under the appropriate conditions: efficient use of the resource base in a changing environment; the ability of management to make a balanced set of business opportunities and respond promptly to changing market conditions through adaptability and innovation. Competitive potential of an enterprise is determined by the competitiveness of its components, taking into account their interrelations: the possibility of functioning and development; practical survival and use of enterprise capabilities and future orientation. The most significant components (11) of the enterprise competitive potential have been identified. Potential of the organizational structure of management, infrastructure and management potential determine the entity's management system for the formation of a balanced and coordinated set of enterprise capabilities for the effective functioning and development of competitive potential. The external and internal factors concerning the formation and development of the potential of a particular enterprise are presented.

Competitiveness of the company's potential as a complex comparative characteristic has certain features, which allowed to analyze the approaches of experts to assess the competitiveness level of the enterprise potential. In addition, the factors influencing the competitive potential of the company, which are specified in the internal and external environment, have been identified. New properties and synergic effect, which requires the diagnosis and monitoring of the market competitive potential to ensure its effective use in conditions of tough competition, were the result of the interaction of all components of competitive potential system. This will allow us to justify the ways of implementing the enterprise competitive strategy as the main prerequisite for achieving a high level of competitiveness of the competitive potential of a particular economic entity in a market environment.

ВИРОБНИЧІ РЕСУРСИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

PRODUCTION RESOURCES AS ONE OF THE FACTORS OF EVALUATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

УДК 338:658.5

Крет І.З.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Петрушка Т.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Гавриляк А.С.

к.т.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

У статті викладено основні аспекти оцінювання економічного розвитку виробничого підприємства з погляду виробничих ресурсів. Результат ресурсного забезпечення виробничої діяльності промислового підприємства напряму залежить від того, які для цього процесу використовуються методи та інструментарій. Проведено аналіз наявної теоретико-методологічної бази виробничих ресурсів промислового підприємства. Розглянуто особливості побудови часткових показників ефективності ресурсного забезпечення діяльності підприємства. Виокремлено чотири типи часткових показників ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства. Порівняно ефективність діяльності двох підприємств за певний часовий період. Доведено, що найбільш узагальненим показником вимірювання ефективності використання певного виду ресурсів є рентабельність цього виду виробничих ресурсів підприємства та подальше елімінування у процесі його розрахунку впливу зовнішніх чинників.

Ключові слова: економічний розвиток, виробничі ресурси, елімінування, рентабельність, ефективність використання, певний вид ресурсу.

В статье изложены основные аспекты оценки экономического развития произ-

водственного предприятия с точки зрения производственных ресурсов. Результат ресурсного обеспечения производственной деятельности промышленного предприятия напрямую зависит от того, какие для этого процесса используются методы и инструментари. Проведен анализ существующей теоретико-методологической базы производственных ресурсов промышленного предприятия. Рассмотрены особенности построения частных показателей эффективности ресурсного обеспечения деятельности предприятия. Выделены четыре типа частных показателей эффективности использования определенного вида производственных ресурсов предприятия. Проведено сравнение эффективности деятельности двух предприятий за определенный временной период. Доказано, что наиболее обобщенным показателем измерения эффективности использования определенного вида ресурсов является рентабельность этого вида производственных ресурсов предприятия и дальнейшее элиминирование в процессе его расчета влияния внешних факторов.

Ключевые слова: экономическое развитие, производственные ресурсы, элиминирование, рентабельность, эффективность использования, определенный вид ресурса.

The article outlines the main aspects of the economic development assessment of the industrial enterprise in terms of production resources. The result of the resource support of the industrial enterprise's production activities directly depends on the methods and tools, used for this process. The analysis of the existing theoretical and methodological base of production resources of the industrial enterprise, was made. The features of creating the private indicators of the effectiveness of resource support of the enterprise's activities, are considered. Four types of the private indicators of efficiency of using of a certain type of enterprise production resources, are emphasized. The assumption, is made, about the independence of a change of the efficiency of using of a certain type of production resources of the enterprise from a change of used volumes of these resources. If this assumption was fully executed in a particular case, then the effectiveness of the resource using would be a reliable indicator for comparing the enterprise's activity results, both in time and in spatial sections. For example, the resource profitability in the reporting period in the enterprise decreased in comparison with the main period, but due to the volume increasing of this resource, the company's profit in the reporting period is bigger than in the main one. However, it should be noted, that the improvement reserves of the company's activity, in this case, exist only if the reduction efficiency of the resource using didn't effect exogenous (external, uncontrolled by the enterprise) factors, in particular, the reduction of the enterprise's product price and the demand reducing for it. A comparison was made of the two enterprises' performance over a certain period of time. The question arises about the possibility of implementing an adequate level of accuracy and justification for assessing the dynamics of efficiency of using a certain type of industrial resources of the enterprise. It's been proven, that, as the most generalized indicator of measuring the efficiency of using a certain type of resources is the profitability of this certain type of production resources of the enterprise and further elimination in the process of its calculation of the influence of external factors.

Key words: economic development, production resources, elimination, profitability, efficiency of using, a certain type of resource.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання під час формування виробничої програми підприємства концентрують свою увагу на раціоналізації ресурсного забезпечення виробництва. Це пов'язано з обмеженістю матеріально-технічних ресурсів, недостатністю власних фінансових ресурсів та кредитних коштів для втілення планових завдань.

При цьому результат ресурсного забезпечення виробничої діяльності промислового підприємства напряму залежить від того, які для цього процесу використовуються методи та інструменти.

Здебільшого підприємства оцінюють економічну ефективність використання ресурсів, але

при цьому не враховуються етапи залучення та розподілу ресурсів у процесі виробництва, що не дає змоги визначити всіх факторів впливу на кінцевий результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам визначення економічної ефективності використання різних видів ресурсів присвячено багато праць вітчизняних науковців. Такі вчені, як І.М. Бойчик [1], А.Ф. Бурик [2], Ю.В. Дзядикувич [3], Н.В. Касьянова [4], О.В. Калініченко [5], І.М. Сотник [6], пропонують визначити економічну ефективність використання виробничих ресурсів через окремі показники прибутковості.

Лише останнім часом науковці [7–11] акцентували увагу на тому, що лише оцінювання ефективності використання всього комплексу ресурсів дасть змогу підприємству розробити найбільш дієві заходи з удосконалення механізму ресурсного забезпечення виробничої діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є врахування етапів залучення та розподілу ресурсів у процесі виробництва і визначення всіх факторів впливу на кінцевий результат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні виробничими підприємствами використовується широкий спектр показників оцінки ефективності використання ресурсів у процесі виробництва. До таких належить фондівіддача, матеріалівіддача, виробіток, продуктивність, рентабельність ресурсів та ін. Але ці показники відображають ефективність використання лише окремого виду ресурсу.

Та вони не дають загального уявлення про використання всього комплексу ресурсів підприємства. Водночас невирішеними залишаються питання методики оцінки економічної ефективності забезпечення ресурсами виробничої діяльності підприємства.

Покращення конкурентоздатності продукції та зростання фінансових результатів діяльності вітчизняних підприємств неможливі без підвищення рівня ефективності використання їхніх виробничих ресурсів.

Таке підвищення вимагає розроблення низки науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення процесу управління трудовими, технічними, матеріальними та іншими видами

ресурсів підприємств, із метою переходу на переважно інтенсивний тип розвитку виробничого процесу.

Проте слід відзначити, що розробленню програми таких заходів повинно передувати детальне оцінювання наявного натеper на підприємстві рівня ефективності використання його виробничих ресурсів.

Розглянемо спочатку особливості побудови часткових, тобто тих, які характеризують окремі види виробничих ресурсів підприємства, показників ефективності ресурсного забезпечення його діяльності.

При цьому слід відзначити, що результатами виробничо-господарської діяльності підприємства виступають насамперед показники обсягів виробництва продукції (у натуральних чи вартісних одиницях виміру) та прибутку підприємства від операційної діяльності, а обсяги витрат ресурсів можуть бути відображені передусім у вигляді розміру цих ресурсів або поточних витрат на їх утримання та експлуатацію.

Внаслідок цього можна виокремити чотири типи часткових показників ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства (рис. 1):

Слід відзначити, що під час розрахунку часткових показників ефективності використання виробничих ресурсів підприємства результати виробничо-господарської діяльності підприємства здебільшого не поділяються на окремі частки, що відповідають тому чи іншому виду ресурсів. Це пов'язано з тим, що здійснити такий поділ, як правило, у принципі неможливо, оскільки резуль-

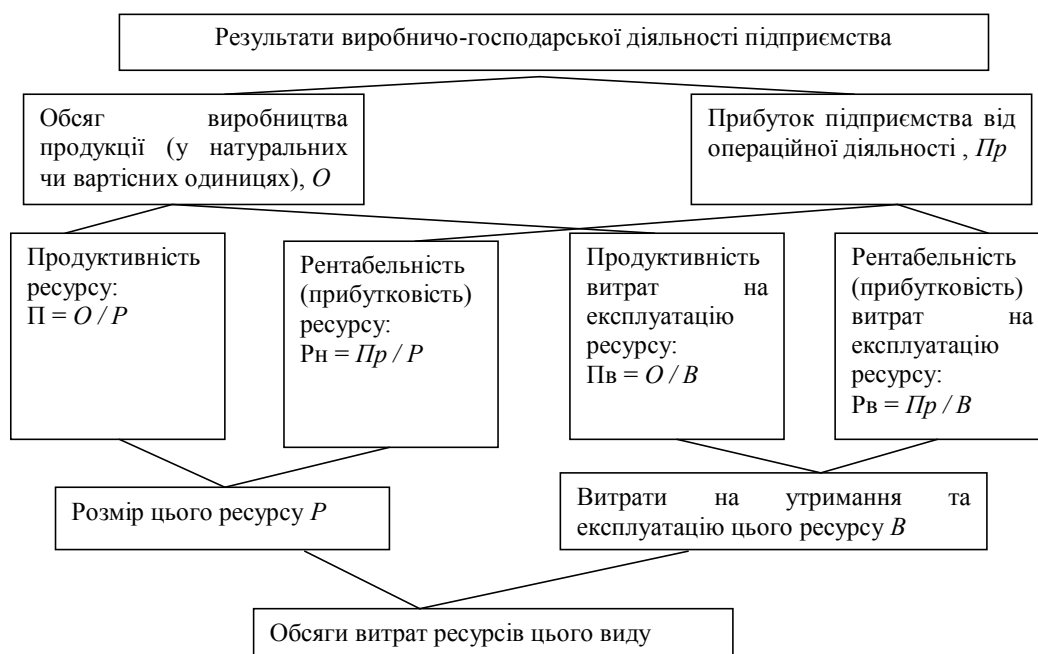

Рис. 1. Схема утворення часткових показників ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства

тат виробничого процесу утворюється внаслідок спільної дії всіх ресурсів (трудових, технічних та матеріальних), що беруть у ньому участь.

Якщо ж припустити, що у виробничому процесі бере участь лише один вид виробничих ресурсів, і усі витрати підприємства складаються лише з витрат на його утримання та експлуатацію (очевидно, що таке припущення є лише теоретичним), то між показниками, які наведено на рис. 1, буде така залежність:

$$P_H = \frac{P_p}{P} = \frac{O - B}{P} = \frac{O}{P} - \frac{O \cdot B}{P \cdot O} = P \cdot \left(1 - \frac{1}{P_s}\right), \quad (1)$$

де P_H – рентабельність (прибутковість) ресурсу, частка одиниці;

P_p – прибуток від операційної діяльності, грн.;

O – обсяг виробництва продукції (у цьому разі – лише у вартісних одиницях), грн.;

B – витрати на утримання та експлуатацію цього ресурсу, грн.;

P – продуктивність цього виду ресурсів у вартісному виразі, грн.;

P_s – продуктивність витрат на експлуатацію цього виду ресурсів, грн.

Повернемося тепер до питання практичного застосування показників ефективності використання виробничих ресурсів підприємства у контексті обґрунтування критеріїв та індикаторів прийняття раціональних господарських рішень. З метою більш детального дослідження цього питання введемо припущення про незалежність зміни ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства від зміни застосовуваних обсягів цих ресурсів.

Якщо б це припущення у конкретному разі повністю виконувалося, то ефективність використання цього ресурсу являла би собою надійний індикатор для зіставлення результативності діяльності підприємства як у часовому, так і у просторовому розрізах.

Дійсно, нехай, наприклад, прибутковість ресурсу у звітному періоді на підприємстві зменшилася порівняно із базовим періодом, але завдяки зростанню обсягів цього ресурсу прибуток підприємства у звітному періоді є більшим, ніж у базовому.

Тоді такі тенденції будуть свідчити про невикористані резерви покращення результатів діяльності цього підприємства, оскільки у разі, коли б рівень ефективності використання цього ресурсу зберігся на базовому рівні, величина прибутку підприємства у звітному періоді була би більшою, ніж фактична. Проте слід відзначити, що резерви покращення діяльності підприємства у цьому разі є лише за умови, що на зниження ефективності використання ресурсу не вплинули екзогенні (зовнішні, некеровані підприємством) чинники, зокрема зниження цін на продукцію підприємства та скорочення попиту на неї.

Розглянемо тепер іншу ситуацію, коли порівнюється ефективність діяльності двох підприємств однієї галузі за однаковий часовий проміжок. Нехай одне з цих підприємств (перше) характеризується меншою ефективністю використання певного виду виробничих ресурсів, але завдяки більшому обсягу цього ресурсу отримує більший прибуток, ніж друге підприємство.

Тоді це буде свідчити про наявність резервів покращення діяльності у першого підприємства, оскільки воно зможе збільшити розмір свого прибутку, довівши ефективність використання відповідного виду виробничих ресурсів до рівня другого підприємства.

Таким чином, у разі справедливості припущення про незалежність зміни ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства від зміни застосовуваних обсягів цих ресурсів показник такої ефективності є індикатором пошуку резервів збільшення розміру фінансових результатів діяльності підприємств (рис. 2).

Однак слід відзначити, що сформульоване припущення на практиці виконується не завжди та, принаймні, не у повному обсязі. Одна з причин цього полягає у тому, що із збільшенням розмірів застосовуваних підприємством ресурсів досить часто зростають питомі витрати, пов'язані з їх експлуатацією, так як поступове залучення кожної додаткової одиниці ресурсів може обходитися підприємству усе дорожче.

У зв'язку з цим у кожній конкретній ситуації потрібно ретельно виявляти межі застосування висловленого вище припущення та враховувати можливість певних обстежень у застосуванні показників ефективності використання певних видів виробничих ресурсів як індикаторів пошуку резервів покращення виробничо-господарської діяльності підприємств.

Розглядаючи часткові показники ефективності використання певного виду ресурсів підприємства як інструменти аналізування розвитку підприємства, слід також відзначити, що кожен із цих показників, узятий окремо, не може надавати повну інформацію про динаміку такої ефективності.

Наприклад, зростання показника натуральної продуктивності не завжди приводить до підвищення рівня прибутковості певного ресурсу (якщо при цьому відбувається досить велике збільшення рівня питомих витрат, пов'язаних з утриманням та експлуатацією цього виду виробничих ресурсів).

З іншого боку, збільшення показника прибутковості цього виду ресурсів підприємства не завжди може бути викликане зростанням інтенсивності його використання, а бути наслідком впливу екзогенних чинників, зокрема збільшенням рівня цін на продукцію підприємства.

У зв'язку з вищевикладеним постає питання про можливість здійснити з достатнім рівнем точності та обґрунтованості оцінку динаміки ефек-

Основне припущення: зміна ефективності використання цього виду виробничих ресурсів підприємства не залежить від зміни застосування обсягів цього ресурсу	Вид аналізу	
	Динамічний	Просторовий
	<p style="text-align: center;"><u>Вихідні дані:</u></p> $P_o < P_1, \quad \Phi_o < \Phi_1$ – обсяги певного виду ресурсів підприємства відповідно у базовому та звітному періодах;	<p style="text-align: center;"><u>Вихідні дані:</u></p> $\Phi'_1 < \Phi'_2, \quad \frac{\Phi'_1}{P'_1} > \frac{\Phi'_2}{P'_2}$ – обсяги певного виду ресурсів відповідно у першого та другого підприємства галузі;
<p style="text-align: center;"><u>Умови:</u></p> $P_o < P_1; \quad \Phi_o < \Phi_1$ $\frac{\Phi_o}{P_o} > \frac{\Phi_1}{P_1}$ Резерв зростання фінансового результату підприємства:	<p style="text-align: center;"><u>Умови:</u></p> $P'_1 < P'_2; \quad \Phi'_1 < \Phi'_2$ $\frac{\Phi'_1}{P'_1} > \frac{\Phi'_2}{P'_2}$ Резерв зростання фінансового результату у другого підприємства:	
$PZ = P_1 \cdot \left(\frac{\Phi_o}{P_o} - \frac{\Phi_1}{P_1} \right)$		<p style="text-align: center;">$PZ' = P'_2 \cdot \left(\frac{\Phi'_1}{P'_1} - \frac{\Phi'_2}{P'_2} \right)$</p>
Показник ефективності використання ресурсів є індикатором пошуку резервів зростання фінансових результатів діяльності підприємства		

Рис. 2. Структурно-логічна схема обґрунтування доцільності застосування показника ефективності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства як індикатора пошуку резервів збільшення фінансових результатів його діяльності

тивності використання певного виду виробничих ресурсів підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що найбільш дієвим підходом до вирішення цього питання є взяття за основу оцінювання показника рентабельності цього виду виробничих ресурсів підприємства (як найбільш узагальненого показника вимірювання ефективності використання певного виду ресурсів) та елімінування у процесі його розрахунку впливу зовнішніх чинників на зміну цього показника.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчик І.М. Економіка підприємства : посібник / за ред. І.М. Бойчик. Київ : Атіка, 2007. 528 с.
2. Бурик А.Ф. Планування діяльності підприємства : посібник / за ред. А. Ф. Бурик. Київ : ЦУЛ, 2013. 260 с.
3. Дзядикевич Ю.В. Економічні основи ресурсозбереження: посібник. Тернопіль: Вектор, 2015. 76 с.

4. Касьянова Н.В. Потенціал підприємства: формування та використання : підручник / за ред. Н.В. Касьянової. Київ : Ліра-К, 2013. 248 с.
5. Калініченко О.В. Економіка підприємства. Практикум: посібник / за ред. О.В. Калініченко, О.Д. Плотник. Київ : Кондор, 2012. 600 с.
6. Сотник І.М. Економічні основи ресурсозбереження: посібник / за ред. І.М. Сотник. Суми: Університетська книга, 2013. 230 с.
7. Яркіна Н.М. Економіка підприємства: посібник / за ред. Н. М. Яркіної. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 600 с.
8. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підручник / за ред. О.С. Іванілова. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
9. Петрушка Т.О. Оцінювання ефективності ресурсного забезпечення виробничо-господарської діяльності промислових підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць*. 2011. Вип. 21.02. С. 269–275.
10. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: посібник / за ред. Г. В. Савицької. Київ : Знання, 2007. 668 с.

11. Крет І.З., Петрушка Т.О. Формування та оцінювання індикаторів конкурентоспроможності продукції промислових підприємств. *Математико-економіко-соціологічний вісник. Греш і математика*. 2017. № 9. С. 4–8.

REFERENCES:

1. Boychik I.M. (2007) *Ekonomika pidpryyemstva* [Business Economics]. Kyiv: Atika. (in Ukrainian)
2. Buryk A.F. (2013) *Planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva* [The planning of the enterprise activity]. Kyiv: CEL. (in Ukrainian)
3. Dzyadikevich Y.V. (2015) *Ekonomichni osnovy resursozberezhennya* [The economic fundamentals of resource preservation]. Ternopil: Vector. (in Ukrainian)
4. Kasyanova N.V. (2013) *Potentsial pidpryyemstva: formuvannya ta vykorystannya* [Potential of the enterprise: formation and use]. Kyiv: Lira-K. (in Ukrainian)
5. Kalinichenko O.V. (2012) *Ekonomika pidpryyemstva. Praktykum* [Business Economics. Workshop]. Kyiv: Condor. (in Ukrainian)
6. Sotnik I.M. (2013) *Ekonomichni osnovy resursozberezhennya* [The economic fundamentals of resource preservation]. Sumy: University book. (in Ukrainian)
7. Yarkina N.M. (2017) *Ekonomika pidpryyemstva* [Business Economics]. Kyiv: Lira-K. (in Ukrainian)
8. Ivanilov O.S. (2009) *Ekonomika pidpryyemstva* [Business Economics]. Kyiv: The center of educational literature. (in Ukrainian)
9. Petrushka T.O. (2011) Otsynuyannya efektyvnosti resursnoho zabezpechennya vyrobnycho-hospodars'koyi diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv [Evaluation of resource preservation efficiency of industrial-economic activity of the industrial enterprises]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats'* (scientific messenger), vol. 21.02., pp. 269–275.
10. Savitskaya G. V. (2007) *Ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstva* [Economic analysis of the enterprise's activity]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
11. Kret I.Z., Petrushka T.O. (2017) Formuvannya ta otsynuyannya indykatoriv konkurentospromozhnosti produktsiyi promyslovykh pidpryyemstv [Formation and evaluation of the indicators of production competitiveness of the industrial enterprises]. *Hrish i matematyka* (Mathematical, economic and sociological messenger), vol. 9, pp. 4–8.

Kret Igor

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics
of Enterprise and Investments
National University «Lviv Polytechnic»

Petrushka Tetyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics
of Enterprise and Investments
National University «Lviv Polytechnic»

Gavrylyak Anatoliy

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics
of Enterprise and Investments
National University «Lviv Polytechnic»

PRODUCTION RESOURCES AS ONE OF THE FACTORS OF EVALUATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

The purpose of the article. When creating the production program, the enterprises focus their attention on the rationalization of the resource supply of production. The result of the resource supply of the industrial enterprise's production activities directly depends on the methods and tools used for this process.

In most cases, enterprises evaluate the economic efficiency of resource using while not taking into account the stages of attracting and distributing resources in the production process, which does not allow to determine all the factors influencing the final result.

So, the purpose of the study is to take into account the stages of attracting and distributing resources in the production process and determining all the factors influencing the final result.

Methodology. The features of creating partial, that is, those that characterize certain types of production resources of the enterprise, indicators of the resource support effectiveness of its activities, are considered. A structural-logical scheme has been submitted to substantiate the expediency of using an indicator of the efficiency of using a certain type of enterprise's production resources as an indicator of the search for reserves to increase the financial results of its activities.

Results. The features of creating partial, that is, those that characterize certain types of production resources of the enterprise, indicators of the resource support effectiveness of its activities, are considered.

It is assumed that only one kind of productive resources is involved in the production process, and all the costs of the enterprise consist only of the costs of its maintenance and operation (obviously, this assumption is only theoretical), then there will be a certain dependence between the indicators. And the effectiveness of using this resource would be a reliable indicator for comparing the performance of the enterprise both in time and in spatial sections.

The situation where the efficiency of activity of two enterprises of one branch in the same time interval is compared is considered. Let one of these enterprises (first) be characterized by less efficient use of a certain type of production resources, but due to more volume of this resource receives more profit than the second enterprise.

In the case of the fairness of the assumption of the independence of the change in the efficiency of the use of a certain type of productive resources of an enterprise from the change in the volumes of these resources, the indicator of such efficiency is an indicator of the search for reserves to increase the size of financial results of enterprises,

Practical implications. The most effective approach to solve this issue is taking as the basis of evaluation the rate of profitability of this type of enterprise resource (as the most generalized indicator of measuring the efficiency of using a certain type of resource) and to eliminate in the process of its calculation the influence of external factors on the change of this indicator.

Value/originality. In this work, the question of the possibility of implementing an adequate level of accuracy and validity of the evaluation of the dynamics of the efficiency of the use of a certain type of industrial resources of the enterprise, is considered.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ

ESSENCE AND FEATURES OF INTRODUCTION OF MODELS OF BUSINESS PROCESSES IN SYSTEM MANAGEMENT ON ENTERPRISES IN UKRAINE

УДК 330.338.22:658.5

Латишева О.В.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства

ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія»

Карлаш Ю.Д.

студентка

ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія»

У статті розглянуто мотиви вибору процесного підходу до управління, визначено сутність бізнес-процесів та специфіку впровадження на підприємствах. Запропоновано визначення бізнес-процесу як сукупності логічно пов'язаних, послідовних та керованих завершених робіт, які виконуються для отримання очікуваного результату (продукції, послуг, інформації, еколого-економічного ефекту, соціального ефекту), який має вимірну споживчу цінність для конкретного споживача, населення або сегменту ринку. Встановлено місце бізнес-процесів у запропонованій моделі управління процесами підприємства. Розглянуто фактори впливу на бізнес-процеси підприємства, доведено необхідність врахування цих факторів під час побудови моделі бізнес-проекування для визначення наявних резервів задля підвищення загальної сталості підприємства, запропоновано використання сучасних методів управління та проектування бізнес-процесів "Workflow".

Ключові слова: процесний підхід до управління, функціональний підхід, бізнес-процес, методи оптимізації та вдосконалення, процес, класифікаційні категорії бізнес-процесів.

В статье рассмотрены мотивы выбора процессного подхода к управлению, опре-

делена сущность бизнес-процессов и специфика внедрения на предприятиях. Предложено определение бизнес-процессу как совокупности логично связанных, последовательных и управляемых завершённых работ, которые выполняются для получения ожидаемого результата (продукции, услуг, информации, эколого-экономического эффекта, социального эффекта), который имеет измеримую потребительскую ценность для конкретного потребителя, населения или сегмента рынка. Установлено место бизнес-процессов в предложенной модели управления процессами предприятия. Рассмотрены факторы влияния на бизнес-процессы предприятия, доказана необходимость учета этих факторов при построении модели бизнес-проектирования для определения существующих резервов в целях повышения общего постоянства предприятия, предложено использование современных методов управления и проектирования бизнес-процессов "Workflow".

Ключевые слова: процессный подход к управлению, функциональный подход, бизнес-процесс, методы оптимизации и совершенствования, процесс, классификационные категории бизнес-процессов.

The of article considers the reasons of choice of processes approach of management, the essence of business processes, their kinds and specific of introduction on enterprises were being certain. Determination of to the business-process is offered as aggregates of the successive and guided, completed works logically related, that is executed for the receipt of the expected result (products, services, information, eco-economic effect, social effect), that has measurable consumer value for a concrete consumer, population or market segment. The search of effective methods of management of business processes creates possibility of providing of steady development of enterprise. In the article the place of business-processes is set at the offered case of enterprise processes have been being frame, which must give complete description of fundamental aspects of business. For the improvement of the control system on an enterprise it is suggested to use modern method of management and design business-processes of notation "Workflow". In the article the factors of influence are considered on the business processes of enterprise and the necessity of account of these factors is well-proven at the construction of model business-planning for determination of existent backlogs for the increase of general constancy of enterprise. The use on domestic enterprises of modern methodologies ("analysis of charges of time", "quality management", "supply in time") of notation "Workflow" enterprises allows to formalize and automatize processes, improve the processes of receipt of information to the various objects that participate in a process, to do the process of making alteration standard procedure, including specific works, informative dependences and sequence of decisions and works. The scientific novelty of research of determination of essence and decoupling of business processes of enterprise, establishment of their specific with an aim in future electing of optimal method of management these processes with the use of modern tool of design of business-processes and specific of introduction on enterprises.

Key words: process approach of management, functional approach, business process, methods of optimization and improvement, process, classification categories of business processes.

Постановка проблеми. Процесний підхід до управління компаніями та аналізу їх діяльності є «важливою ознакою всеосяжного управління і на сьогоднішній день є однією з найбільш затребуваних методологій» [1], оскільки цей підхід дає змогу виділити, розглядати та коригувати наявні бізнес-процеси (зокрема, з урахуванням їх взаємозв'язку з іншими бізнес-процесами компанії та/або зовнішнім середовищем) [2; 3–18].

Процесний підхід, що використовується як базовий у міжнародних стандартах ISO серії 9000, насправді не новий. Ще наприкінці 1960-х років була розроблена методологія структурного аналізу

та проектування складних систем SADT (Structured Analysis and Design Technique, тобто структурований аналіз та методика проектування). На початку 1970-х років військові сили США використовували SADT для моделювання процесів у рамках програми ICAM (Integrated computer-aided manufacturing), а на ринку методології SADT з'явилися вже у 1975 році. Пізніше такий підхід до опису процесів був остаточно оформлений у вигляді Федерального стандарту США під назвою IDEF0 (IDEF Function Modeling, IDEF Modeling Techniques) методологія функціонального моделювання та графічного описання процесів призна-

чена для формалізації та опису бізнес-процесів. IDEF0 (IDEF Modeling Techniques) – це комбінація графічних і мовних символів та правил, розроблених для фіксації процесів і структури інформації в організації. Напевно, найбільший інтерес до процесів з'явився після публікацій М. Хаммера та Д. Чимпі в середині 1980-х років. Так, у 1988 році процесний підхід був включений в модель премії якості Малколма Болдріджа (Malcolm Baldrige National Quality Award), а у 1991 році – в модель ідеального бізнесу Європейської премії якості (ISO 9000). Системний підхід до управління передбачає розгляд управління організацією як управління системою взаємозалежних процесів, при цьому зазвичай процесом називають сукупність взаємозв'язаних та взаємодіючих видів діяльності, яка перетворює входи на виходи [1].

Актуальність проблеми використання процесного підходу задля досягнення ефективності бізнесу можна продемонструвати на деяких прикладах їх застосування процесної моделі «ідеального бізнесу» закордонними фірмами. Так, наприклад, японська фірма «Хонда» тільки завдяки процесній структурі організації робіт змогла скоротити цикл оновлення автомобілів із 7 до 3 років. Перехід до процесного управління в компанії «IBM» привів до оптимізації персоналу та звільнення декількох тисяч працівників. Корпорація «Hewlett-Packard» завдяки вдосконаленню процесів заощадила 150 млн. доларів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявні напрацювання щодо проблематики процесного підходу як способу вдосконалення діяльності підприємств та управління ними українських та іноземних вчених, таких як А.В. Варзунов [11], А.П. Гарнов [12], Т.Н. Девенпорт [5], В.Г. Єліферов [6], О.М. Криворучко [4], С.В. Мальцев [2], Л.П. Сажнева [11], Ю.О. Сукач [4], В.В. Репін [6], С.В. Рубцов [7], М. Хаммер [8], Д. Чампі [8], В.К. Чаадаєв [9], А.В. Шеєр [10], Е.К. Торосян [11], все ж таки питання вивчення особливостей управління системою взаємозалежних процесів за кордоном задля можливості застосування цього досвіду у вітчизняних умовах потребує подальшого дослідження та узагальнення, що визначає мету та напрями дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сутності бізнес-процесів в моделі управління підприємством, встановлення специфіки та перспектив використання в країні зарубіжного досвіду застосування системи управління бізнес-процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. В середині минулого століття в менеджменті стали активно застосовуватись принципи системного підходу, який розглядає навколишній світ як сукупність взаємодіючих компонент. За функціонального підходу до управління підприємствами

підприємство розглядається як механізм, що володіє набором функцій, які розподіляються серед підрозділів та виконуються співробітниками підприємства. Вони виконують вузькоспеціалізовані завдання, не працюючи на досягнення мети підприємства [2].

Функціональний підхід до управління є оптимальним для організації з простою організаційною структурою, коли весь бізнес-процес (або його значна частка) зосереджений у рамках однієї структурної одиниці (наприклад, якщо остання на промисловому підприємстві виконує повний цикл виробництва товару). Цей підхід здебільшого притаманний організаціям зі стабільними бізнес-процесами, що характерно, наприклад, для компаній, які діють на ринках з низьким рівнем конкуренції [15].

Навпаки, серед переваг іншого (процесного) підходу можна відзначити клієнтоорієнтованість, спрямованість на результат, гнучкість, більш оперативне прийняття рішень, проведення інновацій у зв'язку зі зміною зовнішнього середовища, безперервність управління, можливість побудови ефективної системи мотивації, спрямованої на максимальне врахування результатів роботи, прозорість за рахунок опису бізнес-процесів, їх розумної формалізації [3].

Ключовим поняттям процесного підходу в економічній літературі та інтернет-джерелах є поняття «бізнес-процес». Так, нині в площині наукових досліджень, що перебувають у полі зору зарубіжних та вітчизняних науковців, перебувають питання вибору та застосування процесного підходу до управління, визначення сутності поняття «бізнес-процес» та його специфіки, формування системи управління бізнес-процесами, на основі чого будуються бізнес-моделі підприємства (рис. 1–4).

Існує досить багато визначень поняття «бізнес-процес», сформульованих як відомими та авторитетними економістами, науковцями, фахівцями-практиками, так і міжнародними організаціями [1–4; 5, с. 143; 6, с. 17; 7, с. 27; 8, с. 287; 9, с. 176; 10, с. 152; 16, с. 174; 18, с. 116; 19, с. 18].

Зазвичай поняття «бізнес-процес» в економічній літературі та інтернет-джерелах застосовується в широкому сенсі як «діяльність загалом» [3] та/ або розглядається як «регулярно повторювальна послідовність дій, спрямованих на отримання заданого результату, цінного для організації» [3].

Виходячи з аналізу наявних трактувань бізнес-процесу [16, с. 174], ми пропонуємо визначення бізнес-процесу як сукупності логічно пов'язаних, послідовних та керованих, завершених робіт, які виконуються для отримання очікуваного результату (продукції, послуг, інформації, еколого-економічного ефекту, соціального ефекту), що має

Рис. 1. Перелік типових бізнес-процесів підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі систематизації джерел [11, с. 101–107; 12, с. 226]; додатково запропоновано елемент «Екологічний менеджмент»

вимірну споживчу цінність для конкретного споживача, населення або сегменту ринку.

Отже, до основних рис бізнес-процесу (табл. 2) можна віднести необхідний результат, регулярність дій, цінність для підприємства [4]. Крім того, на підставі наявних напрацювань в наукових працях [6–18] можна визначити перелік основних типових бізнес-процесів (рис. 1).

Процеси можуть бути класифіковані за різними ознаками (рис. 2), і вони в моделі управління підприємствами (рис. 3) дають змогу забезпечити ефективність діяльності підприємства та запитів споживачів.

Варто зауважити, що оскільки в центрі уваги управління бізнес-процесами завжди перебувають питання управління бізнесом, то важливо максимально підвищити значимість бізнес-процесу, пов'язувати з ним численні функції, тому бізнес-процеси, що є наскрізними ланцюжками операцій, що проходять крізь безліч структурних підрозділів та передбачають використання різних ресурсів, пронизують бізнес-модель, координуючи взаємодію її складових блоків, та є її важливою частиною, визначаючи схему отримання кінцевого результату бізнесу.

Для формування оптимального управлінського рішення підприємства на основі управління бізнес-процесами (рис. 3) варто розробити на підприємстві бізнес-модель, а також дослідити та врахувати чинники впливу на стан компанії, виявити кризові ситуації у стані компанії, фактори зниження її економічного імунітету, погіршення спроможності чинити опір негативним збурювальним діям, а також напрями протистояння загрозам.

Вдале використання означених процесів (рис. 1, 2) здатне сприяти ефективному забезпеченню умов формування оптимального управлінського рішення. Система факторів, що є причинами розвитку кризових явищ і, як наслідок, обумовлюють необхідність проведення реструктуризації, представлена на рис. 4.

Проведений аналіз літературних джерел [1–14] дає змогу констатувати, що існує гостра потреба врахування вказаних факторів впливу на бізнес-процеси (рис. 4) на вітчизняних підприємствах під час побудови адекватної сучасним реаліям моделі бізнес-проекування. Запропонований підхід приводить до впорядкування діяльності підприємства, зведення її до чітких процедур, визначення резервів для підвищення сталості та ефективності господарської діяльності. Варто констатувати, що отримана інформація (рис. 4) повинна стати основою створення об'єктивної, придатної для потреб підприємства, оптимальної програми вдосконалення (реструктуризації) його бізнесу, а розроблена на підприємстві бізнес-модель повинна надавати повну характеристику основоположних аспектів бізнесу, що насамперед передбачає визначення таких етапів (аспектів), які загалом визначають якісний стан об'єкта бізнесу (рис. 5).

Визначені основні аспекти, які розглядаються під час формування бізнес-моделі підприємства, дають змогу встановити взаємозв'язок системи блоків, що формують бізнес-модель (рис. 5). При цьому бізнес-процеси – це «наскрізні ланцюжки операцій, що проходять крізь безліч структурних підрозділів і передбачають використання різних

Рис. 2. Класифікація бізнес-процесів та їх основні елементи

Джерело: авторська розробка на підставі доопрацювання схеми за матеріалами [12, с. 226], курсивом відзначено авторські доповнення

ресурсів» [13, с. 16–21]. Як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі бізнес-модель розглядається як «узагальнююче поняття, що охоплює всі аспекти управління компанією» [13, с. 11–12], як «сукупність елементів, які характеризують принципово відмінну від конкурентів логіку його функціонування» [13, с. 11–12; 17, с. 233–234].

Для характеристики основних елементів бізнес-моделі, що визначають стан об'єкта бізнесу, можна виділити п'ять змістовних блоків-етапів (рис. 6).

За такого підходу практична значимість розроблення концепції бізнес-моделі підприємства полягає у створенні необхідних та достатніх умов для вдосконалення та саморозвитку всіх систем

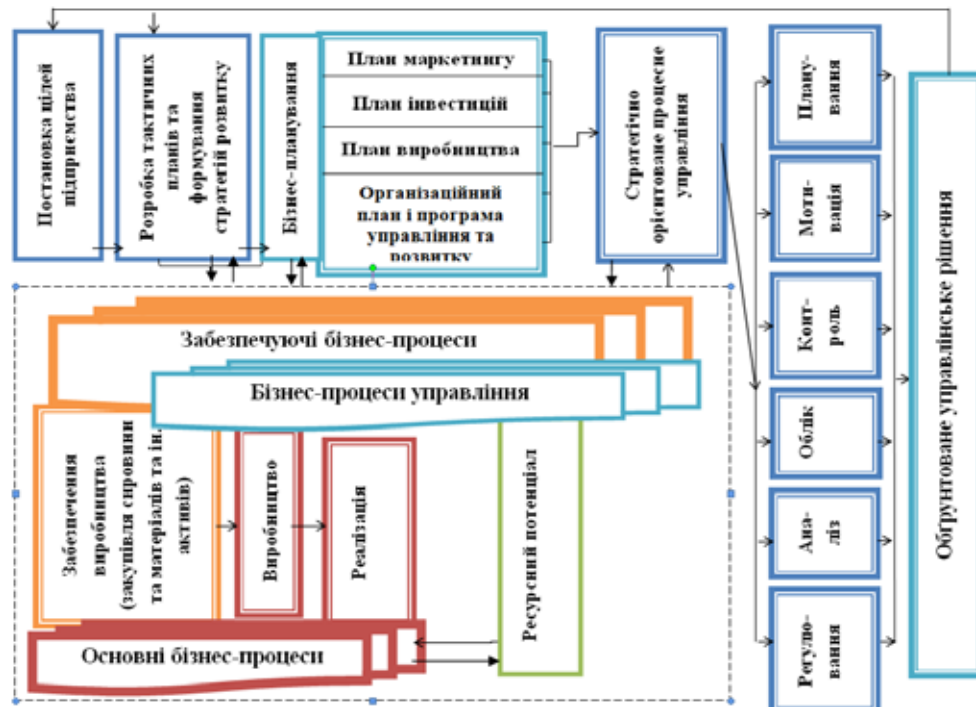

Рис. 3. Місце бізнес-процесів в моделі управління підприємствами

Джерело: авторська розробка на підставі систематизації джерел [12, с. 228; 14]

Рис. 4. Фактори впливу на бізнес-процеси підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі систематизації джерела [13, с. 16–21]

та основних елементів бізнес-моделі підприємства (рис. 6), здійснення комплексного економічного, аналітичного, графічного та програмного обґрунтування вибору найбільш ефективного варіанта стратегічного розвитку компанії на підставі декомпозиції бізнес-моделі за окремими етапами формування та розвитку бізнес-моделі, завданнями (рис. 5), її елементами (рис. 6).

Вважаємо, що для ретельного опису бізнес-процесу варто додатково до використаної нотації

моделювання бізнес-процесів IDEF0 застосувати також нотацію "Workflow" (зادля більш наочного графічного представлення потоку робіт у процесі, що аналізується, а також в усіх пов'язаних з ним підпроцесах). Оскільки одним з головних завдань "Workflow" є набір інструментів для аналізу та автоматизації функцій бізнес-процесів, значущість цієї технології опису бізнес-процесу для підприємств України, як відзначається в роботі [16], полягає в тому, що він «пропонує підходи до прискорення

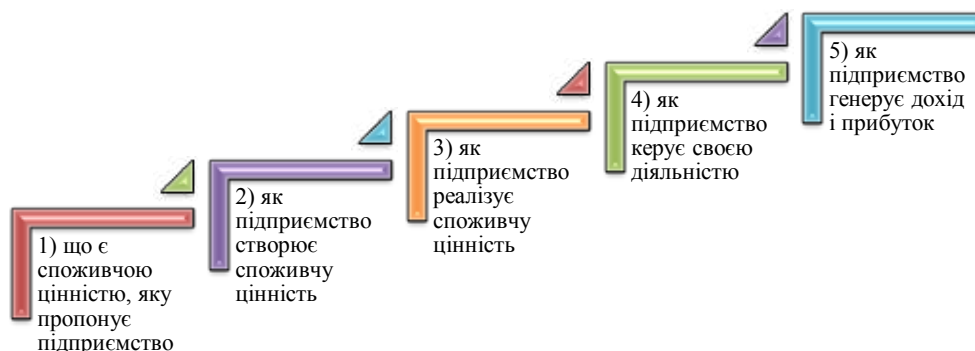

Рис. 5. Основні аспекти, які розглядаються під час формування бізнес-моделі підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі опрацювання джерел [13, с 16–21; 17–19]

I. Блок

- «Зміст цінності» (що визначає ключові напрями бізнесу (бізнес-портфель))

II. Блок

- «Створення цінності» (акумулює в собі опис матеріальних і нематеріальних активів, що беруть участь у створенні споживчої цінності, визначення партнерів, постачальників і моделі взаємовідносин з ними, застосовуваних технологій, а також структур і функцій, необхідних для створення вибраної споживчої цінності)

III. Блок

- «Реалізація цінності» (характеризує цільові сегменти ринку, конкурентів, способи та канали збуту)

IV. Блок

- «Управління» (описує управлінські відносини, що забезпечують взаємодію всіх елементів керованої системи бізнесу)

V. Блок

- «Генерування грошових потоків» (відображає способи і методи формування кінцевого результату господарської діяльності в перетвореній (фінансовій) формі)

Рис. 6. Основні елементи бізнес-моделі підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі джерела [13, с. 16–21]

приспосадування та зменшення часу реакції підприємства на швидкі зміни бізнес-середовища» [16, с. 176]. Використання підприємствами України сучасних методик (електронний обмін даними, аналіз витрат часу, управління якістю, постачання в строк) нотації “Workflow” дає змогу формалізувати та автоматизувати процеси, покращити процеси надходження інформації до різноманітних об’єктів, які беруть участь у процесі (зокрема, надходження документів до працівників), зробити процес внесення змін стандартною процедурою, зокрема щодо змін в усіх підпроцесах, включаючи специфічні роботи, інформаційні залежності, послідовність рішень та робіт.

Висновки з проведеного дослідження. У дослідженні здійснена спроба стисло розглянути сутність процесного підходу, встановити причини відмови від використання функціонального підходу до управління та можливі (доцільні) галузі його використання.

Проведене дослідження сутності бізнес-проєктування дає змогу констатувати, що постійний пошук дієвих методів опису бізнес-процесів, їх організації, оптимізації, вдосконалення та управління є єдиною можливістю забезпечення сталого розвитку підприємства та створення умов підвищення ефективності бізнесу. Виходячи з цього, ми запропонували власне трактування цього поняття, встановили елементи та етапи впровадження бізнес-процесів, навели перелік типових бізнес-процесів. Пропонується визначення бізнес-процесу як сукупності логічно пов’язаних, послідовних та керованих, завершених робіт, які виконуються для отримання результату (продукції, послуг, інформації, еколого-економічного ефекту, соціального ефекту), який має вимірну споживчу цінність для конкретного споживача, населення або сегменту ринку. У цьому дослідженні визначено місце бізнес-процесів у запропонованій графічній моделі управління підприємствами, констатовано необ-

хідність під час побудови моделі бізнес-проекування врахування факторів впливу на бізнес-процеси підприємства на вітчизняних підприємствах, що приводить до впорядкування діяльності, зведення її до чітких процедур, визначення резервів для підвищення сталості та ефективності господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Процесний підхід до управління організацією. *Матеріали навчально-методичного комплексу дисциплін Кременчуцького льотного коледжу НАУ*. URL: <http://flightcollege.com.ua/library/6%20%D0%9E%...pdf> (дата звернення: 10.10.2018).
2. Мальцев С.В. Процессный подход к управлению: теория и практика применения. *Корпоративный менеджмент*: веб-сайт. URL: https://iteam.ru/publications/processes/protsessnyj_podhod (дата звернення: 18.10.2018).
3. Волонтей В.А. Процессный подход. *Консалтинговая компания «Правила бизнеса»*: веб-сайт. URL: http://www.businessstudio.ru/articles/article/istoriya_biznes_modelirovaniya (дата звернення: 22.10.2018).
4. Криворучко О.М., Сукач Ю.О. Менеджмент бізнес-процесів автотранспортних підприємств : монографія. Харків : ХНАДУ, 2012. 245 с. URL: <http://www.dl.khadi.kharkov.ua/mod/resource/view.php?id=30405> (дата звернення: 22.10.2018).
5. Davenport T.H. (1993). Process innovation: reengineering work through information technology. Harvard : Harvard Business School Press. 143 p. URL: <http://www.huigensingh.com/wp-content/uploads/.../Innovatie-artikel.pdf> (дата звернення: 18.10.2018).
6. Елиферов В.Г., Репин В.В. Бизнес-процессы: регламентация и управление : учебник. Москва : ИНФА, 2004. 319 с.
7. Рубцов С.В. Уточнение понятия «бизнес-процесс». *Менеджмент в России и за рубежом*. 2001. № 6. С. 27. URL: <http://www.mevriz.ru/articles/2001/6/969.html> (дата звернення: 18.10.2018).
8. Хаммер М., Чампи Д. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе / пер. с англ. Ю.Е. Корнилович. Москва : Манн, Иванов, Фербер, 2006. 287 с.
9. Чаадаев В.К. Бизнес-процеси в компаниях зв'язку. Москва : Еко-Трендз, 2004. 176 с.
10. Шеер А.В. Бизнес-процессы: основные понятия, теория, методы / пер. с англ. М.С. Каменной. Москва : Просветитель, 1999. 152 с. URL: <https://www.twirpx.com...>Менеджмент>Моделирование бизнес-процессов> (дата звернення: 18.10.2018).
11. Варзунов А.В., Торосян Е.К., Сажнева Л.П. Анализ и управление бизнес-процессами : учебное пособие. Санкт-Петербург : УИТМО, 2016. С. 101–107.
12. Гарнов А.П., Хлевная Е.А., Мильник А.В. Экономика предприятия : учебник для бакалавров. Москва : Юрайт, 2016. 303 с.
13. Загорна Т.О., Коломицева А.О. Формування бізнес-моделі підприємства : навчальний посібник. Донецьк : ДонНТУ, 2013. С. 21–22 URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream....pdf> (дата звернення: 30.10.2018).

14. Тульчинский С.В. Описание бизнес-процессов. Немного о практическом опыте. *Businessstudio*: веб-сайт. URL: http://www.businessstudio.ru/articles/article/opisanie_biznes_protsssov_nemnogo_o_prakticheskom (дата звернення: 8.11.2018).

15. Блинов А.О., Рудакова О.С., Захаров В.Я., Захаров И.В. Реинжиниринг бизнес-процессов. Москва : Юнити-Дана, 2010. 343 с.

16. Бойчук Н.Я., Орел В.В. Оптимизация управления бизнес-процессами на предприятиях. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва* : збірник наукових праць НТУ України «КПІ». Вип. 17. Київ : КПІ, 2016. С. 173–180. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/viewFile/62623/66193> (дата звернення: 22.10.2018).

17. Ревуцька Н.В. Теоретичні аспекти формування бізнес-моделі підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2002. Вип. 6 (13). С. 232–235.

18. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ : Центр наукової літератури, 2005. 364 с.

19. Ойхман Е.Г., Попов Э.М. Реинжиниринг бизнеса: реинжиниринг организации и информационные технологии. Москва : ФиС. 1997. 333 с.

REFERENCES:

1. Procesnyj pidkhd do upravlinnja orghanizacijeju. (2014). [Process approach to management of organization] *Materialy navchaljno - metodychnogho kompleksu dyscyplyn Kremenchucjkogho ljothnogho koledzhu NAU*. Available at: <http://flightcollege.com.ua/library/6%20%D0%9E%...pdf> (accessed: 10 October 2018) (in Ukrainian).
2. Maljcev S.V. (2014) Processnij podkhd k upravleniju: teoryja y praktyka prymenenyja. [Process approach to management: theory and practice of application.]. *Korporatyvnyj menedzhment: web-site*. Available at: https://iteam.ru/publications/processes/protsessnyj_podhod (accessed: 18 October 2018) (in Russian).
3. Volontey V.A. (2016). Protsessnyj podkhd. [Process approach] *Analiticheskiye materialy sayta konsaltingovoy kompanii "Pravila biznesa"*. Available at: http://www.businessstudio.ru/articles/article/istoriya_biznes_modelirovaniya (accessed: 18 October 2018) (in Russian).
4. Kryvoruchko O.M., Sukach Ju.O. (2012). *Menedzhment biznes-procesiv avtotransportnykh pidpryemstv*: monoghracija. [Management of business processes of enterprises of automotive transport: monograph]. Kharkiv : KhNADU, 245 p. Available of at: [dl.khadi.kharkov.ua/mod/resource/view.php?id=30405](http://www.dl.khadi.kharkov.ua/mod/resource/view.php?id=30405) (accessed: 22 October 2018) (in Russian).
5. Davenport T.H. (1993). Process innovation: reengineering work through information technology. Harvard: Harvard Business School Press. p. 143. Available at: <http://www.huigensingh.com/wp-content/uploads/.../Innovatie-artikel.pd> (accessed: 18 October 2018) (in English).
6. Elyferov V.Gh., Repyn V.V. (2004) *Byznes-processy: reglamentacija y upravlenye*: uchebnyk [Business is processes: regulation and management: textbook.]. Moscow : YNFA. P. 17 (in Russian).
7. Rubcov S.V. (2001). Utochnenye ponjatyja byznes-process. [Clarification of concept is a business

process] *Menedzhment v Rossyy y za rubezhom*. [Management in Russia and abroad.], no. 6. P. 27. Available at: <http://www.mevriz.ru/articles/2001/6/969.html> (accessed: 18 October 2018) (in Russian).

8. Khammer M., Champy D. (2006). Reinzhiniring korporatsii: manyfest revoljucyy v byznese [Corporate reengineering: the manifest of revolution in business]; translation from English by Ju.E. Kornilyovych. Moscow : Mann, Yvanov, Ferber. 287 p. (in Russian).

9. Chaadajev V.K. (2004). Biznes-procesy v kompanijakh zv'jazku. [Business processes of companies of connection]. Moscow : Eko-Trendz. 176 s. (in Russian).

10. Sheyer A.V. (1999). Biznes-protsessy: osnovnyye ponyatiya, teoriya, metody; [Business processes: basic concepts, theory, methods]; translation from English by M.S. Kamenovoy. Moscow : Prosvetitel, p. 152. Available at: https://www.twirpx.com/.../Menedzhment/Modelirovaniye_biznes-protsessov (accessed: 18 October 2018) (in Russian).

11. Varzunov A.V., Torosyan Ye.K., Sazhneva L.P. (2016). Analiz i upravleniye biznes - protsessami: uchebnoye posobiye. [Analysis and management by business processes: manual]. St. Petersburg : UITMO, pp. 101–107 (in Russian).

12. Garnov A.P., Khlevnaya Ye.A., Myl'nik A.V. (2016). Ekonomika predpriyatiya : uchebnik [Economy of enterprise: textbook for bachelors]. Moscow : Urayt, 2016. 303 p.

13. Zahorna T.O., Kolomytseva A.O. (2013). Formuvannya biznes-modeli pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk. [Forming of business model of enterprise : manual]. Donetsk : DonNTU, pp. 21–22. Available at: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/...pdf> (accessed: 30 October 2018) (in Ukrainian).

14. Tul'chynskyy S.V. (2014). Opysanye byznes-protsessov. Nemnoho o prakticheskom opyte. [Description of business processes. A bit about practical experience]. *Businessstudio* : web-site. Available at <http://www.businessstudio.ru/articles/article/opisaniebiznesprotsessovnemnogooprakticheskom> (accessed: 8 November 2018) (in Russian).

15. Blynov A.O., Rudakova O.S., Zakharov V.Y., Zakharov Y.V. (2010). Reynzhynrynh byznes-protsessov. [Reinzhiniring of business processes]. Moscow : Uniti-Dana. 343 p. (in Russian).

16. Boychuk N.Ya., Orel V.V. (2016) Optimizatsiya upravleniya biznes-protsessami na predpriyatiyakh. [Optimization of management is business – by processes on enterprises] *Sovremennyye problemy ekonomiki i predprinimatel'stvo* : sbornik nauchnykh trudov NTU Ukrainy "KPI". [Modern problems of economy and entrepreneurship : collection of scientific works of NTU of Ukraine "KPI"] Kyiv : KPI, no. 17, pp. 173–180. Available at: <http://sb-keip.kpi.ua/article/viewFile/62623/66193> (accessed: 22 October 2018) (in Russian).

17. Revutskaya N.V. (2002) Teoreticheskiye of aspekty formirovaniya biznes-modeli predpriyatiya. [Theoretical aspects of forming of business model of enterprise]. *Strategiya of ekonomicheskogo razvitiya of Ukrainy*. Kyiv : KNEU, no. 6 (13), pp. 232–235 (in Russian).

18. Krasnokutskaya N.S. (2005) Potentsial of predpriyatiya: formirovaniye i otsenka. [Potential of enterprise: forming and estimation]. Kyiv : Tsentr naukovoyi literatury. 364 p. (in Ukrainian).

19. Oykman Ye.G., Popov E.M. (1997). Reinzhiniring biznesa: reinzhiniring organizatsii i informatsionnyye tekhnologii. [Business reengineering: reengineering of organizations and information technologies]. Moscow : FiS. 333 p. (in Russian).

Latysheva Olena

Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor of Department of Economy of Enterprises
Donbass State Engineering Academy

Karlash Julia

Student
Donbass State Engineering Academy

ESSENCE AND FEATURES OF INTRODUCTION OF MODELS OF BUSINESS PROCESSES IN SYSTEM MANAGEMENT ON ENTERPRISES IN UKRAINE

The necessity of introducing modern methods of description of business processes in Ukraine is substantiated. In the article reasonably, that a permanent search of effective methods of description of business processes, their improvement and management is only possibility of providing of steady development of enterprise and conditioning of increase of business efficiency.

In the article proclaimed, that a permanent search of effective methods of description of business processes, their organization, optimization, improvement and management is only possibility of providing of steady development of enterprise and conditioning of increase of business efficiency. Essence of processes approach have been being considered in the article, reasons of electing of processes approach and reason of abandonment from the use of the functional going near a management, essence of business processes, elements and stages of introduction of business processes are certain, a list over of typical business processes is brought.

The process approach is the important indication of all-embracing management and for today is one of the most claimed methodologies of management companies. The process going near organization and analysis of activity of company is based on a selection and consideration of her business processes, each of that flows in intercommunication with other business processes of company or environment.

The determination to the business process have been being propose as aggregates of the logically constrained, successive and guided, completed works, that is executed for the receipt of result (products, services, information, ecological and economic effect, social effect), that has measurable consumer value for a concrete consumer, population or market segment.

The basic classification categories of business processes of enterprise have been being considered in the article. The of location of business processes is determined at the offered authorial graphic – case of enterprise frame for providing of forming, electing and introduction of optimal administrative decisions. The of necessity of account of factors of influence is well – proven on the business processes of enterprise on domestic enterprises at the construction of model business – planning that brings enterprises over to arrangement of activity, erection of her to clear procedures, determination of backlogs for the increase of constancy and efficiency of economic activity.

For the improvement of the checking system on an enterprise it is suggested to use modern method of management and design business - processes. The use on domestic enterprises of modern methodologies (analysis of charges of time, quality management, supply in time) of notation “Workflow” enterprises allows to formalize and automatize processes, improve the processes of receipt of information to the various objects that participate in a process, to do the process of making alteration standard procedure, including specific works, informative dependences and sequence of decisions and works.

The scientific novelty of this research consists in further development of theoretical positions forming of the recommendations, sent to perfection of control system on an enterprise on the basis of determination of essence and decoupling of business processes of enterprise, establishment of their specific with an aim in future electing of optimal method of management these processes with the use of modern tool of design.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ

ORGANIZATION OF EFFECTIVE MODEL OF QUALITY MANAGEMENT OF SERVICES OF ENTERPRISES OF HOTELS AND TOURISM

УДК 338:48

Лисенко В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Лисенко В.П.

к.с.-г.н., доцент,
професор кафедри інформаційних
технологій, консалтингу і туризму
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

Бутенко Т.А.

к.е.н., доцент,
завідувач кафедри інформаційних
технологій, консалтингу і туризму
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

У статті розглянуто особливості формування моделі якості послуг підприємств сфери гостинності та туризму. Виявлено основні п'ять складових процесів формування ефективної моделі управління якістю послуг. Розкрито організаційні, управлінські, ресурсні, підприємницькі проблеми, що виникають під час формування моделі управління якістю послуг підприємств сфери гостинності та туризму. Визначено, що об'єктивним чинником, що об'єднує багато глибинних причин економічних та соціальних труднощів організацій, знижуваних темпів економічного розвитку, з одного боку, і причин підвищення ефективності виробництва й рівня життя в розвинених країнах Заходу, з іншого боку, є якість створюваної продукції або послуг у цій сфері. Узагальнено, що туристів не влаштовує багато факторів, зокрема поганий сервіс готелів, матеріально-технічна база (невідповідність готелю заявленій категорії), проблеми з трансфером, оформленням документів, тому стратегією будь-якого підприємства цієї сфери бізнесу має бути забезпечення клієнтів набором послуг відповідної якості.

Ключові слова: управління якістю, модель, ефективність, послуги, документування, система обліку, система аналізу, система контролю, розвиток.

В статье рассмотрены особенности формирования модели качества услуг предпри-

ятия отрасли гостеприимства и туризма. Выявлены основные пять составляющих процессов формирования эффективной модели управления качеством услуг. Раскрыты организационные, управленческие, ресурсные, предпринимательские проблемы, которые возникают при формировании модели управления качеством услуг предприятий отрасли гостеприимства и туризма. Определено, что объективным фактором, который объединяет много глубинных причин экономических и социальных трудностей организаций, снижаемых темпов экономического развития, с одной стороны, и причин повышения эффективности производства и уровня жизни в развитых странах Запада, с другой стороны, является качество создаваемой продукции или услуг в этой сфере. Обобщено, что туристы не устраивает много факторов, в частности плохой сервис отелей, материально-техническая база (несоответствие отеля заявленной категории), проблемы с трансфертом, оформлением документов, поэтому стратегией любого предприятия этой сферы бизнеса должно быть обеспечение клиентов набором услуг соответствующего качества.

Ключевые слова: управление качеством, модель, эффективность, услуги, документирование, система учета, система анализа, система контроля, развитие.

The article considers the peculiarities of forming a model of quality of services for hospitality and tourism companies. The main five components of the formation of an effective model of quality management services are revealed. The organizational, managerial, resource, entrepreneurial problems that arise during the formation of the model of quality management of services of hospitality and tourism enterprises are revealed. Quality has always been an indicator that determined the competitiveness of enterprises in the market, but today it has passed to a higher level and has received a comprehensive interest from both the scientists and business practitioners. Formation of decent quality at an affordable price has become a condition for the survival of enterprises in all spheres of the national economy, including hospitality and tourism. Business in the field of hospitality and tourism in the Ukrainian market is gaining momentum and is becoming a promising industry for small, medium and large business entrepreneurs, which in turn can allow not only the formation of their own incomes of businessmen, but also one more type of revenues in local budgets and the state budget. It is determined that an objective factor that unites many of the underlying causes of economic and social difficulties of organizations, the lowered rates of economic development, on the one hand, and the reasons for improving the efficiency of production and living standards in developed countries of the West, on the other hand, it is the quality of products created or services in this area. The problem of forming an effective model of quality management of services is a problem in relations between production and management structures with weak actions of state power. This is a strong tax pressure, lack of sufficient legal framework, inaccessibility of loans, remoteness of public services from the needs of entrepreneurial structures and entrepreneurs themselves. Many entrepreneurs face bureaucratic tyranny, bureaucracy, and corruption. It is generalized that tourists are not satisfied with many: poor hotel service, material and technical base (the discrepancy of the hotel of the declared category), problems with the transfer, registration of documents, etc., then the strategy of any enterprise in this sphere of business is to provide customers with a set of services of the appropriate quality.

Key words: quality management, model, efficiency, services, documentation, accounting system, analysis system, control system, development.

Постановка проблеми. Якість завжди була показником, що визначав конкурентоспроможність підприємств на ринку, але сьогодні це перейшло на вищий рівень, отримавши всебічний інтерес як з боку науковців, так і з боку практиків бізнесу. Формування гідної якості за прийнятну ціну стало умовою виживання підприємств усіх сфер народного господарства, зокрема в галузі гостинності та туризму.

Бізнес у сфері гостинності та туризму на українському ринку сьогодні набирає обертів і стає перспективною галуззю для підприємців

малого, середнього та великого бізнесу, що може дозволити не лише формування власних доходів бізнесменів, але й створення ще одного виду надходжень у місцеві бюджети та бюджет держави. В умовах конкуренції на ринку готельних послуг перед керівників підприємств виникає необхідність створення або значного покращення наявної системи якості готельних послуг. Саме це вказує на актуальність дослідження та необхідність розроблення моделі управління якістю послуг підприємств сфери гостинності та туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі досить глибоко вивчалися питання управління якістю продукції. Значний науковий внесок в розроблення теоретико-методичних основ розвитку системи управління якістю продукції на підприємствах зробили А.О. Заїнчковський, Ю.Л. Труш, І.В. Лузан, І.С. Луценко [1; 2] та інші науковці. Систему управління якістю послуг готельного господарства у своїх працях розглядали А.В. Дубодєлова, Л.С. Лісовська, А.О. Нищота, Н.І. Данько, А.О. Черидниченко [3–5] та інші вчені.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування організації ефективної моделі управління якістю послуг підприємств сфери гостинності та туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управління якістю послуг складається із сукупності різноманітних процедур, специфічних процесів, наявних структур та ресурсів.

Під поняттям «управління якістю» розуміють процес планування, організації та контролю цих процедур, ресурсів та структур, що є необхідними для досягнення поставлених цілей у сфері якості. Теоретично процес здійснення управління за критерієм якості включає такі елементи, як суб'єкт та об'єкт управління якістю, безпосередньо сам механізм управління якістю, тобто процес впливу суб'єкта на об'єкт. Звичайно, управління якістю здійснюється шляхом реалізації традиційних управлінських функцій [1].

Відповідно до ISO 8402 (нині він вже не є чинним) визначено функції з управління якістю, зокрема політика у сфері якості, планування якості, навчання та мотивація персоналу, контроль якості, розроблення необхідних заходів та вжиття їх, прийняття рішень керівництвом підприємства, взаємодія із зовнішнім середовищем.

Звичайно, туристичний бізнес має свою специфіку, а основним критерієм управління якістю в цій сфері є саме якість наданих готельних послуг.

Вже відповідно до ISO 9000 в систему якості включають лише ті елементи, які найбільшою мірою впливають на якість. У сфері туризму до таких елементів належать:

- наявний стан матеріально-технічної бази;
- обслуговуючий персонал, його рівень кваліфікації;
- функції, які забезпечують управління якістю.

Як відомо, у сфері надання туристичних послуг основними ресурсами є наявна матеріально-технічна база та персонал, який обслуговує. Відповідно, рівень якості послуг прямо пропорційно залежить від наявності всіх складових елементів та пристойного стану матеріально-технічної бази готелю або туристичного комплексу. Отже, задля підвищення якості туристичних послуг важливо здійснювати оновлення матеріально-техніч-

ної бази готелів, з одного боку, з урахуванням їх спеціалізації, а з іншого боку, міжнародні вимоги задля забезпечення належного рівня комфортності проживання. Організація робіт з управління якістю послуг на будь-яких підприємствах передбачає вжиття цілої низки заходів, які сприятимуть забезпеченню якості послуг та ефективного функціонування цих підприємств. Доречним стає розроблення моделі управління якістю послуг на підприємствах сфери гостинності та туризму, яка б складалася з відповідних елементів та процесів. Для розроблення цієї моделі якості важливо оцінити стан якості послуг на підприємстві, що аналізується. Для цього менеджери мають створити групу фахівців з оцінювання якості послуг, але не менш важливим є оцінювання відповідних послуг з боку самих споживачів (їх відгуки, скарги, побажання) [6; 7].

Відповідно, формування ефективної моделі управління якістю послуг є визначенням набору елементів, що дає змогу підприємству знати, як воно працює, а також дає змогу реагувати на зовнішні та внутрішні проблеми. Все це можна виділити в окремі процеси.

Процес № 1. Забезпечення документації відповідної діяльності.

Першим елементом якості послуг є опис того, як мають надаватися послуги підприємством. Це є набором складових, що є підставою для сертифікації відповідно до ISO 9001. Описуються стандарти роботи підприємства, розробляються робочі та посадові інструкції, аналізується та перевіряється організаційна структура. Цей процес одразу дає змогу побачити сильні й слабкі сторони підприємства, виявити перші недоліки в роботі підприємства:

- повторення повноважень;
- упущені види робіт, за які ніхто не несе відповідальності;
- помилкове тлумачення сутності робіт, їх невідповідність наявним вимогам;
- зайва робота, яка не має жодного ефекту.

За умови цього процесу досягається одна з цілей управління якістю, яка полягає у стабільності та відтворюваності. Всі учасники діяльності можуть побачити те, як працює підприємство, які недоліки є, як уникати їх у майбутньому.

Важливо відзначити, що процес управління якістю визначає цю роботу як набір елементів, які мають власника (забезпечує функціонування), входи (документ, матеріал, дія) й виходи (щось, що є результатом процесу).

Щодо розмірів та глибини процесу документування, то вони різняться відповідно до вимог та побажань кожного підприємства окремо. Надмірна увага до жорсткої документації заважає роботі, а недостатня увага не дає змоги побачити очевидні речі, через що постійно здійснюються ті ж самі

помилки під час руху по колу. Важливий висновок полягає в тому, що чим вище рівень кваліфікації працівників, тим менше потрібно приділяти часу опису та деталізації їх роботи.

Отже, перший процес описує систему документації на підприємстві стосовно кожного виду робіт і відповідальних за цю роботу.

Процес № 2. Формування системи обліку.

Під час формування ефективної моделі управління якістю послуг лише опису того, як потрібно працювати, недостатньо. Підприємство потребує інформації про реальний стан речей. Для цього потрібна система обліку.

Кожне підприємство має сукупність показників, які визначають для нього ефективність тієї чи іншої вибраної тактики або стратегії господарювання. Звичайно, основними залишаються фінансові показники, але лише ними для аналізу ефективності підприємство не обмежується. Специфіка підприємств сфери гостинності та туризму потребує власної системи показників, які дають змогу оцінити реальний стан підприємства, таких як:

- чисельність скарг клієнтів;
- індекс задоволеності клієнтів;
- чисельність відмов від запропонованих послуг;
- чисельність негативних відгуків;
- рівень повернення постійних клієнтів;
- вимір легкості встановлення контакту з клієнтом;
- рівень доброзичливості обслуговуючого персоналу;
- рівень відповідальності обслуговуючого персоналу;
- обсяги простоїв номерів;
- частота виходу з ладу обладнання;
- вартість якості (співвідношення витрат на якість до втрат через погану якість) [5].

Під час впровадження другого процесу формування ефективної моделі управління якістю послуг підприємств сфери гостинності та туризму забезпечується набір показників, які є актуальними та важливими для цього підприємства, а також мають надавати повну інформацію про:

- особисті інтереси фірми (фінансові показники);
- інтереси учасників процесу (зовнішніх чи внутрішніх);
- результати внутрішніх процесів в рамках цього процесу;
- важливі зміни в організації роботи підприємства.

Процес № 3. Формування системи аналізу.

Після забезпечення належного обліку з'являється потреба проведення відповідного аналізу, який дасть змогу підприємству в конкретно визначений час або наприкінці місячної, квартальної чи річної звітності проаналізувати свою діяль-

ність. Так, наприклад, якщо є скарга від клієнта, то лише прийняти та записати її до бази даних недостатньо. Важливо провести аналіз, встановити причини, за ідеальних умов дати розгорнуту відповідь клієнту, показавши важливість його думки та швидкість реакції персоналу на виправлення зауваження.

Сформована система обліку повинна мати всю інформацію по всіх скаргах за весь період діяльності підприємства, а також інформацію про усунення цих проблем. Отже, використання системи аналізу дасть змогу визначити:

- чисельність схожих скарг за будь-який період;
- причини цих скарг (обладнання, персонал, послуги);
- повторюваність цих скарг;
- категорію клієнтів, які скаржаться.

Система аналізу – це визначення того, як, коли і хто саме буде здійснювати аналіз зібраної інформації; як швидко і в якій формі результати цього аналізу будуть представлені менеджерам підприємства.

Отже, основною вимогою третього процесу нашої моделі є система аналізу, яка покликана вишукувати проблемні питання та визначати (аналізувати) причини цих проблем.

Процес № 4. Сукупність заходів щодо поліпшення ситуації.

Заглиблюючись у модель управління якістю, розуміємо, що важливо організувати систему, яка буде мати можливість забезпечувати сукупність стандартних рішень, які були встановлені ще на етапі аналізу проблем, які могли б дати змогу швидко впровадити це рішення в процес виробничої діяльності (розроблення коригувальних та попереджувальних заходів).

Система корекції та попередження – це визначення того, хто буде нести відповідальність за запропоноване вирішення проблемних моментів з поставками сировини, наданням якісних послуг, урахуванням претензій клієнтів, а також того, хто буде здійснювати статистику відповідного використання цих рішень.

Отже, на рівні четвертого процесу формується система, що здатна розробляти та пропонувати до використання у виробничій діяльності низки стандартних рішень щодо усунення конкретної проблеми.

Процес № 5. Забезпечення контролю та подальшого розвитку.

Цей рівень дасть змогу підтримувати систему якості в робочому стані, тобто не лише не втрачати визначені позиції, але й нарощувати розвиток та ефективність, іншими словами, підвищувати якість наданих послуг та забезпечувати підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Це передусім стосується внутрішніх перевірок на

самому підприємстві, опрацювання різного рівня планів якості, що дасть можливість не лише зберегти наявні показники якості послуг підприємств сфери гостинності та туризму, але й постійно тягнутися до покращення якості обслуговування.

Під час формування ефективної моделі управління якістю послуг можуть виникнути різні проблеми, зокрема організаційні, управлінські, ресурсні, підприємницькі [8; 9].

Організаційні проблеми формування ефективної моделі управління якістю послуг виникають за виконання декількох умов.

1) Є стійке протиріччя або розрив між дійсним та бажаним. В організаціях подібні розриви, які свідчать про наявність проблеми, виникають в оцінках кількісних та/або якісних показників ефективності підприємства. Наприклад, це можуть бути розбіжності між досягнутим та нормативним рівнем чистого прибутку, рентабельності інвестицій, обсягу продажів, плинності кадрів, задоволеності клієнтів, компетентності персоналу.

2) Експертам та керівникам організації невідомі способи подолання цього протиріччя. Це означає, що справжні причини проблеми їм достовірно невідомі та вимагають спеціальної діагностики. Наприклад, задоволеність клієнтів може впасти з різних причин, зокрема через погіршення якості послуг, падіння рівня обслуговування, збільшення часу виконання замовлень, звуження асортименту. Більш того, справжня причина проблеми може взагалі не усвідомлюватися керівниками, оскільки вона перебуває за межами звичного для них кола факторів. Наприклад, це можуть бути стереотипи мислення або відсутність в організаційній культурі деяких ключових цінностей, наприклад якості, довіри або орієнтації на клієнта.

3) В організації існує особа або група осіб, стурбованих цим протиріччям. Іншими словами, виявлена розбіжність когось хвилює, і ця особа здійснює певні розумові або практичні дії для її подолання.

Управлінські проблеми щодо забезпечення ефективної моделі управління якістю послуг можна визначити через:

- рівень важливості та терміновості;
- розміри наслідків в разі прийняття або неприйняття відповідних рішень, а також обсяги постраждалих, яких зачіпають ці проблеми;
- наявність можливості вирішити проблему з найменшими витратами ресурсів та часу;
- наявність та вірогідність ризику, який пов'язують з вирішенням цієї проблеми, а також вірогідність появи нових проблем через це.

Також об'єктивним чинником, що об'єднує багато глибинних причин економічних та соціальних труднощів організацій, знижуваних темпів економічного розвитку, з одного боку, та причин підвищення ефективності виробництва й рівня життя в

розвинених країнах Заходу, з іншого боку, є якість створюваної продукції або послуг.

Ресурсні проблеми формування ефективної моделі управління якістю послуг полягають у забезпеченні їх доступності. Коли наявних ресурсів недостатньо для збереження стабільних конкурентних переваг, підприємство має з'ясувати, які ресурси потрібно додатково залучити.

Підприємницькі проблеми формування ефективної моделі управління якістю послуг – це проблеми у взаєминах виробничих та управлінських структур зі слабкими діями державної влади. Це й сильний податковий тиск, й відсутність достатньої правової бази, й недоступність кредитів, й нерозуміння державних служб щодо потреб підприємницьких структур та самих підприємців. Багато підприємців стикаються з чиновницьким свавіллям, бюрократизмом, корупцією.

Висновки з проведеного дослідження. Основною проблемою, з якою стикається щороку велика кількість туристів, є якість туристичних послуг. Туристів не влаштовують поганий сервіс готелів, матеріально-технічна база (невідповідність готелю заявленій категорії), проблеми з трансфером, оформленням документів тощо. Через постійне зростання вимогливості клієнтів до якості обслуговування стратегією будь-якого підприємства цієї сфери бізнесу залишається забезпечення клієнтів набором послуг відповідної якості. В результаті дослідження обґрунтовано формування ефективної моделі управління якістю послуг через запропоновану сукупність послідовних процесів, а саме забезпечення документації відповідної діяльності, формування системи обліку та аналізу, розроблення сукупності заходів щодо поліпшення ситуації, забезпечення контролю та подальшого розвитку. Все це дасть змогу підприємству проаналізувати те, як воно працює, та вчасно зреагувати на зовнішні й внутрішні обставини та проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заїнчковський А.О., Труш Ю.Л. Управління якістю продукції: поняття та функції. *Вісник ЖДТУ*. 2015. № 2 (72). С. 128–133.
2. Лузан І.В., Луценко І.С. Система управління якістю як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління* : збірник наукових праць молодих вчених. 2012. Вип. 6. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf> (дата звернення: 19.03.2019).
3. Дубодєлова А.В., Лісовська Л.С., Нищота А.О. Система управління якістю обслуговування клієнтів готельного підприємства. *Проблеми економіки та управління*. 2013. № 754. С. 159–165. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPP_2013_754_24.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
4. Данько Н.І. Управління якістю готельних підприємств в Україні. *Проблеми економіки*. 2011.

№ 1. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2011_1_14. (дата звернення: 14.02.2019).

5. Чередниченко А.О., Калінін М.В. Якість надання послуг як ключовий фактор привабливості підприємств готельного господарства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. Вип. 56. С. 68–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2016_56_11 (дата звернення: 14.02.2019).

6. Система якості відповідно до норм міжнародних стандартів ISO 9000. 2018 URL: http://toplutsk.com/articles-article_379.html (дата звернення: 19.03.2019).

7. Гуліна О.М. Методи і принципи системи управління якістю на підприємстві. *Маркетинг в Україні*. 2016. № 5. С. 61–67.

8. Маховка В.М., Вишовський В.М. Формування системи управління якістю продукції на підприємствах в сучасних умовах господарювання. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 189–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_2_30 (дата звернення: 20.03.2019).

9. Валявський С.М. Управління якістю продукції на підприємствах в умовах входження України в ЄС. *Ефективна економіка*. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4617> (дата звернення: 19.03.2019).

REFERENCES:

1. Zainchkovskiy A.O. (2015) Upravlinnya yakistu produktsii: ponyattya ta funktsii [Product quality management: concepts and functions]. *Visnyk GDTU*, vol. 2 (72), pp. 128–133.

2. Luzan I.V., Lucenko I.S. (2012) Systema upravlinnya yakistu yak faktor pidvyshennya konkurentospromognosti pidpryemstva [Quality management system as a factor for increasing the competitiveness of the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnya* (electronic journal), vol. 6. Available at: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf> (accessed: 19 March 2019).

3. Dubodelova A.V., Lisovska L.S., Nyshota A.O. (2013) Systema upravlinnya yakistu obslugovuvannya gotelnogo pidpryemstva [Quality management system for customer service of the hotel company]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnya* [Problems of Economics and Management.] (electronic journal), vol. 754, pp. 159–165. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPP_2013_754_24.pdf (accessed: 15 February 2019).

4. Danko N.I. (2011) Upravlinnya yakistu gotelnyh pidpryemstv v Ukraini [Quality management of hotel enterprises in Ukraine]. *Problemy ekonomiky* [Problems of the economy], (electronic journal), vol. 1, pp. 67–72. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2011_1_14 (accessed: 14 February 2019).

5. Cherednychenko A.O., Kalinin M.V. (2016) Yakist nadannya poslug yak kluchovyi faktor pryvablyvosti pidpryemstv gotelnogo gospodarstva [The quality of service provision as a key factor in the attractiveness of the hotel industry]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of the Economy of Transport and Industry], (electronic journal), vol. 56, pp. 68–73. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2016_56_11 (accessed: 14 February 2019).

6. The system of quality in accordance with the norms of international standards ISO 9000 [Electronic resource]. 2018. Available at: http://toplutsk.com/articles-article_379.html (accessed: 19 March 2019).

7. Gulina O.M. (2016) Metody ta pryncypy upravlinnya yakistu na pidpryemstvi [Methods and principles of quality management system at the enterprise]. *Marketing v Ukraini* [Marketing in Ukraine]. Vol. 5, pp. 61–67.

8. Mahovka V.M., Vyshovskiy V.M (2016) Formuvannya systemy upravlinnya yakistu produktsii na pidpryemstvah v suchasnyh umovah gospodaruvannya [Formation of the system of quality management of products at enterprises in modern economic conditions]. *Ekonomichnyi forum* [Economic forum], (electronic journal), vol. 2, pp. 189–193. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_2_30 (accessed: 20 March 2019).

9. Valyavskiy S.M. (2015) Upravlinnya yakistu produktsii na pidpryemstvah v umovah vhodzhennya Ukrainy v ES [Management of product quality at enterprises in the conditions of entry of Ukraine into the EU]. *Efektivna ekonomika*. [Effective economy], (electronic journal). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4617> (accessed: 19 March 2019).

Lysenko Veronika

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Lysenko Volodymyr

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Professor of Information Technology, Consulting and Tourism Department
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Docuchaev

Butenko Tetyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Information Technology, Consulting and Tourism Department
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Docuchaev

**ORGANIZATION OF EFFECTIVE MODEL OF QUALITY MANAGEMENT
OF SERVICES OF ENTERPRISES OF HOTELS AND TOURISM**

The purpose of the article. The main task of quality management in the tourism business is to ensure the quality of the hotel services provided. Quality of services is a process of executing quality management functions through procedures, structures and resources that are designed to meet service quality requirements.

Methodology. The theoretical and methodological basis of the work is a dialectical method of cognition, a systematic approach to the study of economic processes in the field of hospitality and tourism, analysis of socio-economic phenomena in enterprises of this sphere. The methodological basis was also the scientific works of the leading domestic scientists on the issues of development of hospitality and tourism enterprises.

Results. The material and technical base and qualified personnel are the basis for providing tourist services. The presence and condition of the hotel's material and technical base significantly affect the quality of services provided. To improve the quality of tourist services it is necessary to promote sustainable development of the material and technical base of hotels, taking into account their specialization and international requirements to the level of comfort of living.

Practical implications. The organization of work on the management of the quality of services at enterprises involves the creation of model to ensure the quality of services, and taking the necessary measures to ensure their effective functioning. The subject of quality management is the basis of the quality model – the quality service at the enterprise. Before developing a quality model at a tourism business, you need to evaluate the quality of service at this enterprise. The management of an enterprise should appoint a commission to assess the quality of services. Of great importance is the assessment of the consumer: his reaction, claims and proposals.

Value/originality. Thus, the formation of an effective quality management model is a set of measures that allows the firm to know how it works and allows it to respond to external and internal problems. All this can be singled out in separate process:

- process No. 1 “Documenting existing activities”;
- process No. 2 “Construction of the accounting system”;
- process No. 3 “Construction of the analysis system”;
- process No. 4 “Take steps to improve”;
- process No. 5 “Monitoring and further development system”.

When forming an effective model for managing the quality of services, various problems may arise: organizational, managerial, resource, entrepreneurial.

Every year dozens of tourists are faced with inadequate quality of tourist services. The tourists do not like much: poor hotel service, material and technical base (hotel discrepancy of the stated category), problems with transfer, registration of documents, etc. Due to the constant growth of customer demanding to receive high quality service, then the strategy of any enterprise in this sphere of business is to provide customers with a set of services of the appropriate quality.

ГНУЧКІСТЬ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ
БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇFLEXIBILITY IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY
FOR BUSINESSES IN A GLOBALIZED ENVIRONMENT

УДК 331.1.+005.095

Ліпич Л.Г.д.е.н., професор,
професор кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльностіСхідноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки**Кушнір М.А.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхуванняПВНЗ «Львівський університет бізнесу
та права»**Хілуха О.А.**к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльностіСхідноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

В умовах нестабільності конкурентоспроможність та стійкість бізнес-структур забезпечуються методами управління гнучкістю, яка є одним з дієвих засобів формування їх конкурентних переваг як відкритої економічної системи. Найбільш гнучким елементом бізнес-структур є людські ресурси, тому розроблення концепції управління цим ресурсом нині є актуальним завданням. Управління людськими ресурсами є стратегічним видом діяльності, що втілюється в життя задля просування інтересів бізнес-структур, тобто працівники повинні мати почуття приналежності до процесів реалізації стратегії підприємства, відповідати його корпоративній культурі, бути здатними адаптуватися до змін. Отже, гнучкість сучасних бізнес-структур залежить від гнучкості стратегії управління людськими ресурсами. Вона є сполучною частиною процесів прийняття рішень на підприємстві (виробництва, інноваційної діяльності, маркетингу, фінансів тощо).

Ключові слова: гнучкість, стратегія управління, людські ресурси, бізнес-структура, глобалізація.

В условиях нестабильности конкурентоспособность и устойчивость бизнес-структур

обеспечиваются методами управления гибкостью, которая является одним из действенных средств формирования их конкурентных преимуществ как открытой экономической системы. Наиболее гибким элементом бизнес-структур являются человеческие ресурсы, поэтому разработка концепции управления этим ресурсом сейчас является актуальным заданием. Управление человеческими ресурсами является стратегическим видом деятельности, который воплощается в жизнь с целью продвижения интересов бизнес-структур, то есть работники должны иметь чувство принадлежности к процессам реализации стратегии предприятия, соответствовать его корпоративной культуре, быть способными адаптироваться к изменениям. Итак, гибкость современных бизнес-структур зависит от гибкости стратегии управления человеческими ресурсами. Она является связующей частью процессов принятия решений на предприятии (производства, инновационной деятельности, маркетинга, финансов и т. п.).

Ключевые слова: гибкость, стратегия управления, человеческие ресурсы, бизнес-структура, глобализация.

In the unstable market environment, the competitiveness and steadiness of businesses are provided by the methods of managing flexibility such as the ability to respond to unpredictable actions, at the same time avoiding complete structural reorganization or system destruction. The flexibility is one of the most effective means of forming the competitive advantages of an enterprise as an open economic system. The most flexible element of corporate entities is human resources that are why the development of the concept of human resource management is so urgent nowadays. The classic theory of human resources management claimed that the situation at the enterprise should be influenced directly, that is through the formation of constant patterns of employees' behavior. Contemporary concepts emphasize the advantages of indirect influence, that is the creation of such conditions in which the personnel itself is aimed at improving the enterprise performance. Flexibility of the organization promotes activities that combine the goals of employees with the goals and objectives of businesses. This requires taking care of the needs of workers and giving them autonomy, which makes human resources management more inclusive, creative, participated, ranked, delegated, and virtual. Modernity requires quick and adequate responses to the changes of competitive situation caused by the consequences of liberalization and globalization (including information), which in turn requires flexibility in the organizational structure. The traditional hierarchical management system is gradually disappearing, and the employees of corporate entities have a real impact on their functioning by participating in various project groups that form a new dimension of the superior-subordinate relationship. Human resources management takes the form of cooperation and excludes the command style of task setting for employees. These changes provide new challenges to managers who need to adapt to the functioning of flexible management structures in the modern world, based on the creation of unique internal organizational knowledge in order to get a competitive advantage. Hence, human resources management is a connecting part of all decision-making processes at the enterprise (production, innovative and investment development, marketing, finance, etc.). The philosophy of modern management is not only the acceptance of employees as a resource, which is it valuable, but also as a resource that allows you to create the value for other components of the enterprise.

Key words: flexibility, strategy of management, human resources.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна економіка характеризується динамічними змінами в усіх сферах діяльності, що є наслідком активного наступу глобалізації. Забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств потребують постійного коригування діючих бізнес-процесів відповідно до тенденцій змін зовнішнього та внутрішнього середовищ. Орієнтирами в управлінні змінами на підприємстві мають бути не лише потреби вирішення наявних проблем, але й використання наявних можливостей та переваг підприємства. Ключовим напрямом у цьому аспекті є використання гнучкого підходу, відповідно до якого управління змінами має здійснюва-

тися як на основі використання наявного потенціалу підприємства, так і з урахуванням потенційних можливостей та переваг бізнес-структур. Отже, проблема управління гнучкістю підприємства набуває статусу ключової, а від рівня її вирішення в науково-теоретичному та практичному аспектах значною мірою залежить стан не лише окремих бізнес-структур, але й видів діяльності, регіонів та економічних систем окремих країн. Вибір правильного стратегічного рішення щодо напрямів розвитку підприємства постійно ускладнюється, що пояснюється тим, що змінюваність бізнес-середовища невинно зростає та втрачає минулу циклічність і прогнозованість. Отже, врахування

чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ, пошук шляхів ефективної взаємодії з ними складають підґрунтя забезпечення стратегічної стійкості будь-якої сучасної бізнес-структури.

Основною тезою дослідження є твердження про те, що сучасна модель управління бізнесом є відповіддю на виклики глобалізації та лібералізацію світової економіки шляхом акцентування уваги на ролі людських ресурсів у діяльності підприємства. Це означає концентрацію в стратегіях розвитку на змінах в управлінні інформацією та знаннями, мотивуванні працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблематики забезпечення та підвищення стратегічної гнучкості для досягнення кумулятивного ефекту в практиці діяльності підприємств здійснили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як І. Ансофф [2], А.В. Грачев [1], С.О. Комаринець [7], М.В. Ситницький [10], О.В. Шатілова [11].

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування доцільності формування та використання системи управління стратегічною гнучкістю бізнес-структур у напрямі активізації людських ресурсів для підвищення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нинішня нестабільність ринкового середовища, зумовлена економічною кризою, привела до необхідності перегляду цільових орієнтирів діяльності підприємств, зміни методів управління, а також аналізу впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на досягнення стратегічного успіху. За таких умов основними критеріями оцінювання якості управління конкурентоспроможністю бізнес-структур є вміння підприємства:

- розпізнавати загрози для свого існування у мінливому ринковому середовищі;
- реалізовувати ідеї антикризового менеджменту;
- бути гнучким та стійким до раптових змін у ринковому оточенні [3, с. 153].

Проаналізувавши різні трактування поняття «гнучкість», ми дійшли висновку, що в процесі еволюції розуміння гнучкості підприємства можна виділити три підходи, а саме виробничо-технологічний, економічний та ринковий.

До науковців, які досліджували гнучкість за виробничо-технологічного підходу, належить більшість вітчизняних авторів, які до першої половини минулого століття розглядали поняття гнучкості з позиції забезпечення гнучкості виробничого потенціалу, приділяючи увагу технічній та технологічній гнучкості, залишаючи поза увагою проблему розроблення нової продукції [4; 5].

За економічного підходу гнучкість розглядається як складова економічної стратегії підприємства й трактується як здатність систем до множинної зміни номенклатури продукції, що виго-

товляється за умов збереження основного технологічного обладнання [6].

Закордонні спеціалісти підходили до визначення гнучкості з ринкової позиції, тобто спроможності підприємства до швидкої реакції на зміни попиту в асортименті та дизайні виробів з мінімальними втратами часу та ресурсів, створюючи споживчу цінність та збільшуючи свою вартість [3; 7; 8; 9].

Отже, в умовах нестабільності ринкового середовища конкурентоспроможність та стійкість бізнес-структур забезпечуються методами управління гнучкістю, а саме здатністю реагувати на непередбачувані дії під час уникнення повної структурної перебудови або руйнування системи. Саме гнучкість є одним з дієвих засобів формування конкурентних переваг підприємства як відкритої економічної системи.

Найбільш гнучким елементом бізнес-структур є людські ресурси, тому розроблення концепції управління цим ресурсом нині є актуальним завданням. Забезпечення гнучкості людських ресурсів передбачає виконання таких «тактичних» завдань:

- пошук та утримання кваліфікованих і мотивованих працівників;
- розвиток внутрішніх здібностей працівників (потенціалу та статусу на ринку праці) через створення можливостей для їх безперервного навчання й розвитку;
- розроблення чітких процесів наймання та відбору, системи стимулювання результатів праці;
- навчання й розвиток управлінських кадрів;
- розвиток атмосфери співпраці та взаємної довіри між працівниками, зокрема між управліннями та їх підлеглими;
- культивування середовища для командної роботи, забезпечення гнучкості організаційної структури;
- створення умов для оцінювання та стимулювання персоналу за результатами їх дій та досягнень;
- проведення політики рівних можливостей для всіх працівників бізнес-структур;
- реалізація етичного підходу до управління (турбота про людей, справедливість та прозорість діяльності);
- сприяння підтримці фізичного здоров'я працівників.

Управління людськими ресурсами покращує управління підприємством, оскільки сприяє побудові, підтриманню та розвитку належних організаційних систем підприємства. Слід підкреслити, що сучасне розуміння сутності та ролі управління людськими ресурсами на підприємстві відрізняється від класичного управління персоналом, яке визначала доктрина наукової організації праці кадрового менеджменту, де робота з людськими

ресурсами була допоміжною функцією досягнення стратегічних цілей.

Поняття «людські ресурси» більш містке, ніж поняття «трудові ресурси» та «персонал», оскільки до нього належить сукупність соціокультурних характеристик та індивідуально-психологічних властивостей людей [10, с. 373]. Воно включає такі поняття, як «трудовий потенціал», «стан здоров'я», «рівень освіти, здібностей та культури», «професійні знання для роботи у сфері суспільно корисної діяльності». Трудові ресурси – це економічно активна, працездатна частина населення регіону, яка володіє фізичними та культурно-освітніми можливостями для участі в економічній діяльності бізнес-структур. Цей термін ввів у науку в 20-х роках ХХ століття академік С. Струмилін як планово-економічний показник визначення ефективності робочої сили. Персонал – це сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної діяльності [11, с. 191]. Персонал – це особовий склад бізнес-структур, що охоплює всіх найманих працівників, а також працюючих акціонерів та власників.

Різниця в управлінні людськими ресурсами та управлінні персоналом полягає в такому:

1) управління персоналом – це вид діяльності, спрямований перш за все на працівників, які не є керівниками, а управління людськими ресурсами націлене на керівних працівників;

2) управління людськими ресурсами – це складна діяльність керівників підрозділів, роль кадрових служб тут полягає в можливості впливати на них (керівників підрозділів);

3) управління людськими ресурсами виокремлює важливість того, щоб вищі керівники були задіяні в управлінні організаційною культурою, тоді як управління персоналом завжди з підозрою ставилось до розвитку бізнес-структур та пов'язаних з ним корпоративних, соціально і психологічно орієнтованих ідей.

Відмінною рисою управління людськими ресурсами є його стратегічна спрямованість. Воно втілюється в життя керівниками вищої ланки задля лобювання інтересів бізнес-структур та забезпечення їх інтересів (потреби персоналу ідентифікуються, проте вони підпорядковуються інтересам бізнес-структури). Можна стверджувати, що управління людськими ресурсами надто важливе, щоб залишити його лише менеджерам з персоналу. В управлінні людськими ресурсами важливе місце посідають стратегічна інтеграція та корпоративна культура, що формуються керівниками вищої ланки, тобто працівники повинні мати почуття приналежності до процесів реалізації стратегії бізнес-структури, відповідати її корпоративній культурі, бути здатними адаптуватися до змін, яких вона зазнає.

Управління людськими ресурсами може ефективно реалізовуватися в окремій бізнес-структурі за умов добре розвинутої системи реагування на зміни та дії механізмів швидкого пристосування до актуальних умов ринку праці (через планування кар'єри, навчання та підвищення кваліфікації персоналу, стимулювання якісної роботи, планування кар'єрного зростання).

Отже, гнучкість сучасних бізнес-структур залежить від гнучкості стратегії управління людськими ресурсами. Можна навіть стверджувати, що управління людськими ресурсами – це сполучна частина всіх процесів прийняття рішень на підприємстві (виробництва, інноваційно-інвестиційного розвитку, маркетингу фінансів тощо). Філософія сучасного менеджменту – це визнання працівників не лише ресурсом, що є цінністю сам по собі, але й ресурсом, що дає змогу створювати вартість іншим складовим підприємства.

Найбільш цінними факторами для підприємства в сучасних умовах господарювання є сприйняття працівників, їх знання та можливості творчо мислити, адже саме від них залежить швидкість прийняття рішення про адаптації до змін в навколишньому середовищі, отже, конкурентоспроможність, тому, піклуючись про розвиток людських ресурсів, бізнес-структури змінюють методи впливу на працівників, стимулюючи їх до бажаних дій.

Висновки з проведеного дослідження. Класична теорія управління людськими ресурсами стверджувала, що на ситуацію на підприємстві слід впливати безпосередньо, тобто шляхом формування постійних моделей поведінки її працівників. Сучасні концепції підкреслюють переваги непрямого впливу, тобто створення таких умов, у яких персонал сам прагне поліпшити функціонування підприємства. Гнучкість організації сприяє діяльності, що об'єднує цілі працівників з цілями та завданнями бізнес-структур. Це вимагає турботи про потреби працівників та надання їм автономії дій, що робить управління людськими ресурсами все більш інклюзивним, креативним, партиципаторним, ранжованим, делегованим та віртуальним.

Сучасність вимагає швидких та адекватних реакцій на зміни конкурентної ситуації, які викликані наслідками лібералізації та глобалізації (включаючи інформатизацію), що вимагає гнучкості організаційної структури. Традиційна ієрархічна система управління поступово зникає, а працівники бізнес-структур мають реальний вплив на їх функціонування шляхом участі в різноманітних проектних групах, які формують новий вимір відносин «керівник – підлеглий». Управління людськими ресурсами приймає форму співпраці та виключає наказову форму постановки завдань працівникам. Ці зміни ставлять нові виклики перед

менеджерами, які потребують адаптації до функціонування в сучасному світі гнучких управлінських структур на основі створення унікальних внутрішньо організаційних знань як отримання конкурентної переваги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грачев А.В. Теоретические предпосылки развития гибкости предприятия. *Управління розвитком*. 2005. № 1. С. 101–106.
2. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
3. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 570 с.
4. Коробецький Ю.П., Рамазанов С.К. Імітаційні моделі у гнучкому виробництві : монографія. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. 280 с.
5. Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия: анализ и планирование : монография. Москва : Дело, 2000. 376 с.
6. Ліпич Л.Г., Морохова В.О., Московчук А.Т. Організація виробництва : навчальний посібник. Луцьк : ред.-видав. відділ ЛДТУ, 2002. 256 с.
7. Стивенсон В.Дж. Управление производством. Москва : БИНОМ ; Лаборатория базовых знаний, 2002. 928 с.
8. Heizer J. Operations management. New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2006. 809 p.
9. Hill T. Operations management. New York : Palgrave Macmillan, 2005. 832 p.
10. Енциклопедичний словник з державного управління. Київ : Наукова думка. 820 с.
11. Економіка підприємства : навчальний посібник / заг. ред. Л.Г. Ліпич. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 492 с.

REFERENCES:

1. Grachev A.V. (2005) Teoretychni peredumovy rozvytky gnucznosti pidpryjemstva [Grachev A.V. Theoretical Prerequisites for Developing Enterprise Flexibility] *Managing Development*, no 1, pp. 101–106 (in Ukrainian).
2. Ansoff Y. (1989) *Strategychne upravlinnya* [Ansoff I. Strategic Management]. Moscow : Economy (in Russian).
3. Tarnavska N.P. (2008) *Upravlinnya konkurentospromozhnystyu pidpryemstv: teoriya, metodologiya, praktyka* [Tarnavskaya N.P. Enterprise Competitiveness Management: Theory, Methodology, Practice]. Ternopil : Economic Thought (in Ukrainian).
4. Korobeczkyj Yu.P., Ramazanov S.K. (2003) *Imitacijni modeli u gnuchkomu vyrobnyctvi* [Korobetsky Yu.P., Ramazanov S.K. Imitation Models in Flexible Production]. Lugansk : View of the SNU V. Dahl (in Ukrainian).
5. Samochkin V.N. (2000) *Gybkoie razvytye predpryatyia: analiz i planyrovanie* [Samochkin V.N. Flexible enterprise development: analysis and planning]. Moscow : Business (in Russian).
6. Lypych L.G., Morokhova V.O., Moskovchuk A.T. (2002) *Organizaciya vyrobnyctva* [Lipich L.G., Morokhov V.A., Moskovchuk A.T. Organization of production]. Lutsk : Publishing department of the Lutsk National Technical University (in Ukrainian).
7. Styvenson V. Dzh. *Upravlenye proyzvodstvom* [Stevenson V.J. Production Management]. Moscow : BINOM ; Basic knowledge laboratory (in Russian).
8. Heizer J. (2006) *Operations management*. New Jersey : Pearson Prentice Hall (in USA).
9. Hill T. (2005) *Operations management*. New York : Palgrave Macmillan (in USA).
10. *Encyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogo upravlinnya* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kiev : NAPA (in Ukrainian).
11. *Ekonomika pidpryemstva* (2010) [Business Economics]. Lutsk : Volyn. Nats. un-t named after Lesya Ukrainka (in Ukrainian).

Lipych Lubov

Doctor of Economics Sciences, Professor,
Professor at the Department of Economics,
Security and Innovation of the Enterprise

Lesia Ukrainka Eastern European National University

Kushnir Myroslava

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance, Insurance and Banking
L'viv University of Business and Law

Khilukha Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Economics,
Security and Innovation of the Enterprise

Lesia Ukrainka Eastern European National University

FLEXIBILITY IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY FOR BUSINESSES IN A GLOBALIZED ENVIRONMENT

The purpose of the article. Ensuring and increasing the competitiveness of enterprises require constant correction of existing business processes in accordance with the tendencies of unstable external and internal environment. The key direction here is the use of a flexible approach, according to which, change management should be based on the use of existing potential of the enterprise as well as taking into account the potential opportunities and advantages of business units. Flexibility is the ability to respond to unpredictable actions, at the same time avoiding complete structural reorganization or system destruction. The flexibility is one of the most effective means of forming the competitive advantages of an enterprise as an open economic system. The most flexible element of corporate entities is human resources that are why the development of the concept of human resource management is so urgent nowadays.

Results. The classic theory of human resources management claimed that the situation at the enterprise should be influenced directly, that is through the formation of constant patterns of employees' behavior. Contemporary concepts emphasize the advantages of indirect influence, that is the creation of such conditions in which the personnel itself is aimed at improving the enterprise performance. Flexibility of the organization promotes activities that combine the goals of employees with the goals and objectives of businesses. This requires taking care of the needs of workers and giving them autonomy, which makes human resources management more inclusive, creative, participated, ranked, delegated, and virtual.

A distinctive feature of human resources management is its strategic orientation. It is implemented by the senior executives in order to lobby the interests of businesses and ensure their interests. That is, employees must have a sense of belonging to the processes of business strategy implementation, meet the requirements of its corporate culture, be able to adapt to the changes it experiences.

Human resources management can be effectively implemented in a separate business unit if the changes respond system and mechanisms for rapid adaptation to the situation on labour market are well developed (through career planning, staff training and development, stimulation of high-quality work and planning of career growth).

That is, the flexibility in modern businesses depends on the flexibility in human resources management strategy. The most valuable point for an enterprise in a modern environment is the perception of employees, their knowledge and the ability to think creatively, because the speed of the decision to adapt to changes and, consequently, competitiveness depends on them. Therefore, caring about the development of human resources, corporate units change the methods of influence on employees, stimulating them to the desired actions.

Adequate responses to the changes in the competitive situation caused by the consequences of liberalization and globalization (including information) require the flexibility of an organizational structure. The traditional hierarchical management system is gradually disappearing, and the employees of corporate entities have a real impact on their functioning by participating in various project groups that form a new dimension of the superior-subordinate relationship. Human resources management takes the form of cooperation and excludes the command style of task setting for employees. These changes provide new challenges to managers who need to adapt to the functioning of flexible management structures in the modern world, based on the creation of unique internal organizational knowledge in order to get a competitive advantage.

Practical implications. Hence, human resources management is a connecting part of all decision-making processes at the enterprise (production, innovative and investment development, marketing, finance, etc.). The philosophy of modern management is not only the acceptance of employees as a resource, which is it valuable, but also as a resource that allows you to create the value for other components of the enterprise.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

STRATEGIC MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF PRODUCTION-COMMERCIAL ACTIVITY OF SUBJECTS OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP

УДК 005.332.4:658.012.4

Ломовських Л.О.

д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Єфремова Н.О.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Ковальова О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності впровадження стратегічного управління конкурентоспроможністю у виробничо-комерційну діяльність суб'єктів аграрного підприємництва. Визначено, що в умовах ринкової економіки основою розвитку суб'єкта виробничо-комерційної діяльності є забезпечення конкурентних переваг, які запропоновано об'єднати в такі дві групи, як переваги високого рангу та переваги низького рангу. Узагальнено, сформовано такі функції суб'єкта виробничо-комерційної діяльності в системі управління конкурентоспроможністю, як технічна, комерційна, обліку, фінансова, забезпечення безпеки, адміністративна. Запропоновано розуміння механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю суб'єкта виробничо-комерційної діяльності як комплексу заходів (вивчення зовнішнього та внутрішнього середовищ, цілепокладання, дослідження конкурентних переваг та інших факторів) для забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: управління, стратегічне управління, управління конкурентоспроможністю, виробничо-комерційна діяльність, суб'єкт аграрного підприємництва.

Стаття посвячена обоснованию целесообразности внедрения стратегического

управления конкурентоспособностью в производственно-коммерческую деятельность субъектов аграрного предпринимательства. Определено, что в условиях рыночной экономики основой развития субъекта производственно-коммерческой деятельности является обеспечение конкурентных преимуществ, которые предложено объединить в такие две группы, как преимущества высокого ранга и преимущества низкого ранга. Обобщены, сформированы такие функции субъекта производственно-коммерческой деятельности в системе управления конкурентоспособностью, как техническая, коммерческая, учета, финансовая, обеспечения безопасности, административная. Предложено понимание механизма стратегического управления конкурентоспособностью субъекта производственно-коммерческой деятельности как комплекса мер (изучение внешней и внутренней сред, целеполагание, исследование конкурентных преимуществ и других факторов) для обеспечения конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: управление, стратегическое управление, управление конкурентоспособностью, производственно-коммерческая деятельность, субъект аграрного предпринимательства.

The study identifies and proves that ensuring a competitive development is possible through the introduction of strategic management tools. It is proved that despite numerous theoretical and practical experiences in the field of strategic planning, there is no single model for all actors, nor does there exist a single universal method of strategic management. It has been established that the competitiveness of each enterprise depends on the position of the subject of the business in the market, the dynamics of its development and potential, the behavior of competitors, the characteristics of the product or services produced by him, the state of the economy, the cultural environment and many other factors. It is determined that the basis of development of the subject of production and commercial activity in a market economy is the provision of competitive advantages, which are proposed to be grouped into two groups: the advantages of high and low rank. The first ones include: high reputation of the company, skilled personnel, advanced marketing activities, etc. The second – the availability of cheap labor, availability of raw materials sources, but they do not have stable stability. Generalized and formed functions of a subject of production and commercial activity in the system of competitiveness management: technical (production); commercial (purchase and sale); accounting (accounting); financial (financing); security (maintenance of material goods and personnel); administrative. The understanding of the mechanism of strategic management of the competitiveness of the subject of production and commercial activity as a set of measures (study of external and internal environment, goal-setting, research of competitive advantages and other factors), designed to solve the issues of ensuring the competitiveness of the enterprise, is proposed. It is proved that in the context of globalization, there is the establishment of higher standards of productivity, quality, cost and operational efficiency, but along with this there are new risks that require the search for new approaches to managing them.

Key words: management, strategic management, competitiveness management, production and commercial activity, subject of agrarian entrepreneurship.

Постановка проблеми. Перехід до ринкових відносин поставив безліч складних завдань, серед яких важливе місце посідає розвиток підприємництва. Недосконала розвиненість підприємництва в Україні є однією з причин низької ефективності проведених реформ. Передбачалося, що передача землі у власність селянам та роздроблення великих господарств на дрібні сприятимуть збільшенню темпів зростання продуктивності праці, обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та доходів. Очікувалося, що цьому сприятимуть ініціатива та самостійність приватних

власників. У зв'язку з тим, що ці очікування не виправдалися повною мірою, виникла потреба усвідомлення феномена підприємництва. Економічний розвиток вимагав розуміння сутності підприємництва, особливостей його функціонування, а також необхідності вивчення принципів, способів та методів управління виробничо-комерційною діяльністю суб'єктів аграрного підприємництва.

Самостійність суб'єктів виробничо-комерційної діяльності вимагає від них розроблення власних стратегій розвитку, визначення та обліку ринкових можливостей, конкурентних переваг, стратегічних

небезпек, загроз, які несе зовнішнє середовище. Добре продумане стратегічне бачення, вміння реагувати на зміну ситуації та здатність приводити в життя розроблену стратегію забезпечують суб'єкту аграрного підприємництва досягнення поставлених цілей та успішне функціонування в майбутньому.

Сьогодні немає такої системи стратегічного управління, що відповідала б умовам сучасного ринку й була б здатна забезпечити продуктивність, ефективність, динамічність, адаптивність виробничо-комерційної діяльності до різноманітних вимог споживачів та постачальників. Це приводить до кризових явищ у галузі та нестійкості розвитку. Частково незадовільний економічний стан суб'єктів виробничо-комерційної діяльності викликаний відсутністю у керівників глибоких економічних знань та досвіду стратегічного мислення. Прискорення змін у навколишньому та внутрішньому середовищах суб'єктів аграрного підприємництва, трансформація ролі людського фактору, зростання конкурентної боротьби, з одного боку, забезпечують зростання значення стратегічного управління, а з іншого боку, значно ускладнюють проблеми стратегічного управління.

Отже, необхідність адаптації суб'єктів підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища, які мають постійний вплив на його конкурентоспроможність, очевидна. Незважаючи на те, що вивченню цієї проблеми в науковій літературі вже приділено значну увагу [1–7], питання управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства в умовах сучасної економіки не до кінця досліджені, що зумовлює актуальність теми дослідження у цьому напрямі. Таким чином, успішне вирішення зазначених проблем є можливим лише за умов подальшого розвитку теоретико-методологічних засад і принципів стратегічного управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства, а також розроблення методів їх практичної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни в умовах господарювання викликали необхідність розроблення нових підходів до управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства, здатних враховувати нестабільність зовнішнього середовища, проникнення на вітчизняні ринки транснаціональних компаній, глобалізацію та диверсифікацію економіки. Аналіз рівня наукової опрацьованості зазначеної проблеми показав, що разом з теоретичним опрацюванням окремих питань недостатньо уваги приділяється вивченню проблем прикладного використання та підвищення ефективності стратегічного управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства на основі теоретичного обґрунтування та подальшої реалізації стратегій конкретного суб'єкта.

Теоретичні, методологічні та практичні питання стратегічного управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства досі в систематизованому вигляді не мають фундаментальних досліджень. Ці аспекти відображають недостатній ступінь розроблення проблеми. Незважаючи на публікації зарубіжних та вітчизняних авторів з проблем стратегічного менеджменту, теорії сучасного підприємства та управління діяльністю, існує необхідність розроблення інструментарію стратегічного управління сталим розвитком, відповідно, конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства. Отже, проблема освоєння методів та інструментів стратегічного планування, що дають змогу поряд із загальними законами мірою врахувати специфіку виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства, набуває більшої актуальності. Недостатня розробленість цих питань зумовила вибір теми, постановку мети дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності стратегічного управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасному стану вітчизняної економіки притаманна низка принципів рис, які потребують розроблення нових теоретико-методологічних та практичних підходів до стратегічного управління конкурентоспроможністю суб'єктів виробничо-комерційної діяльності у сфері аграрного підприємства. Серйозні проблеми, з якими в процесі своєї виробничо-збутової діяльності постійно стикаються суб'єкти аграрного підприємства, а також його специфічні характеристики підсилюють їхнє відставання у сфері імплементації сучасних інструментів управління.

Стратегічне управління поки що не увійшло в практику більшості суб'єктів аграрного підприємства, але без розроблення науково обґрунтованої стратегії розвитку галузі на всіх рівнях управління неможливо подолати кризові явища й закласти основу для випереджаючого розвитку аграрного сектору економіки. В історичному аспекті стратегічного управління поняття впливають з концепції стратегічного планування, яка виникла у відповідь на зростання динамізму та невизначеності зовнішнього середовища бізнесу в кінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. Поступове зміщення акценту з планування на створення стратегії дало змогу компаніям приділити більше уваги їх позиціонуванню на ринку відносно конкурентів. Концепція стратегічного управління була побудована на принципі «майбутнє починається сьогодні», що відповідає погляду дослідника П. Друкера, який вважав, що стратегічне планування стосується не майбутніх змін, а майбутніх рішень, які приймаються сьогодні.

Стратегічне управління дає змогу акумулювати комплекс інструментів управлінської діяльності для забезпечення та просування конкурентних переваг суб'єктів аграрного підприємництва, які формують стабільну ринкову позицію за рахунок здатності адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища з урахуванням внутрішніх ресурсів суб'єктів господарювання. Послідовність та наукова обґрунтованість підходів в галузі планування стратегії формують корпоративну політику на основі комплексного підходу до аналізування ефективності діяльності суб'єктів виробничо-комерційної діяльності, вибору стратегічних орієнтирів, реалізації стратегічних рішень та регулярного моніторингу якості виконуваних процесів. Комплексний системний підхід дає можливість встановлювати стійкі взаємозв'язки між стратегічними планами та реальними діями задля застосування своєчасних коригувальних дій для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності суб'єктів діяльності.

Незважаючи на великий теоретичний та практичний досвід в галузі стратегічного планування, не існує єдиної моделі для всіх суб'єктів діяльності, як і не існує єдиного універсального методу стратегічного управління. Кожен суб'єкт виробничо-господарської діяльності унікальний та специфічний, тому процес розроблення стратегії для кожного господарюючого суб'єкта індивідуальний та «відповідає» його потребам. У зв'язку з цим конкурентоспроможність кожного підприємства залежить від позиції суб'єкта господарювання на ринку, динаміки його розвитку та потенціалу, поведінки конкурентів, характеристик виробленого ним товару або наданих послуг, стану економіки, культурного середовища та багатьох інших чинників.

Глобалізація та технологічні інновації привели до трансформації ринкової структури й встановлення гіперконкуренції, в умовах якої припущення стабільності ринку замінені очікуваннями нестабільності та змін. Конкуренція є найважливішою рисою ринкової економіки, а конкурентоспроможність – одним з показників ефективної діяльності суб'єкта виробничо-комерційної діяльності. Розвиток конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції є одним з важливих завдань аграрного підприємництва. Саме конкуренція сприяє застосуванню творчого потенціалу особистості, прагненню до більш ефективної виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, формує умови для самореалізації в економіці шляхом створення нових конкурентоспроможних товарів та послуг. З точки зору розвитку суспільства конкуренція є боротьбою старого й нового, а саме технологій, товарів, потреб, принципів організації виробничо-комерційної діяльності. На сучасному етапі розвитку конкуренція є рушійною силою, яка сприяє сталому розвитку суб'єктів аграрного підприємництва та підвищенню їхньої

конкурентоспроможності. Вона визначає рівень розвитку, ступінь задоволення потреб, ефективність виробництва суб'єкта господарювання.

Однією з важливих цілей суб'єктів виробничо-комерційної діяльності є перемога в конкурентній боротьбі, яка має досягатись не випадковим шляхом, а через закономірний підсумок грамотних, чітких та постійних дій суб'єктів підприємництва. У сучасних умовах глобалізації та гострої конкуренції розроблення та реалізація чітко сформульованої довгострокової стратегії виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва є надзвичайно актуальними завданнями.

Конкурентні стратегії прийнято відносити до окремого рівня в структурі конкурентної поведінки прагматично мотивованих суб'єктів підприємництва. Перш ніж конкурентна поведінка підприємницьких структур набуде вигляду оперативних процедур, ситуаційних реакцій та безпосередніх дій, вона моделюється на стратегічному рівні, постаючи у вигляді стратегії або комплексу стратегій їхньої конкурентної поведінки.

Поняття «конкурентна стратегія» можна уявити як цілісну систему дій, спрямованих на досягнення стратегічних цілей розвитку суб'єктів аграрного підприємництва. Особливу увагу слід приділити впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ суб'єкта аграрного підприємництва на досягнення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді економічного розвитку.

На цьому етапі важливою умовою реалізації конкуренції як багатостороннього процесу здійснення конкурентних відносин є управління конкурентоспроможністю підприємства. Управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва передбачає діяльність, спрямовану на формування управлінських рішень, націлених на протистояння різних зовнішніх впливів відповідно до цілей підприємства. Нині відсутня конкурентна методика управління конкурентоспроможністю суб'єкта аграрного підприємництва. При цьому значний вплив зовнішнього середовища сприяє появі нових підходів до управління конкурентоспроможністю, проте кожна методика має певні обмеження, тому суб'єкту виробничо-комерційної діяльності необхідно підлаштовувати ту чи іншу методику конкретно до своїх умов.

Таким чином, у сучасній ринковій економіці для здійснення конкурентоспроможної виробничо-комерційної діяльності суб'єкт підприємництва має орієнтуватись на задоволення індивідуальних потреб клієнтів-споживачів. Щоби забезпечити власну конкурентоспроможність на сучасних ринках, суб'єкти виробничо-комерційної діяльності змушені використовувати стратегії, спрямовані на конкурентні переваги. Отже, в умовах ринкової економіки основою розвитку суб'єкта виробничо-

комерційної діяльності є забезпечення конкурентних переваг. Їх можна об'єднати в такі дві групи, як переваги високого рангу та переваги низького рангу. До першої належать висока репутація підприємства, кваліфікований персонал, розвинена маркетингова діяльність тощо, а до другої – наявність дешевої робочої сили, доступність джерел сировини, однак вони не мають стабільної стійкості.

Ринкова економіка з різноманіттям її моделей є складною системою відносин. У цьому різноманітті проблем управління конкурентоспроможністю виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства належить до найменш вивчених та затребуваних практикою у сфері прийняття управлінських рішень стратегічного характеру та досягнення перспективних цілей стратегічного управління.

Досвід останніх десятиліть показав, що ефективне функціонування та розвиток суб'єктів аграрного підприємства в нових умовах неможливі без організації ефективного процесу стратегічного управління. Причому ця ситуація вимагає розроблення загальної парадигми стратегічного управління, в рамках якої забезпечувалася б можливість переходу галузі на траєкторію сталого розвитку.

В управлінській діяльності в сучасному агропромисловому виробництві відбувається зміщення акцентів в напрямі пріоритетів конкурентоспроможної виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного підприємства. Ринкові відносини в аграрному секторі економіки характеризуються різноманіттям форм власності й господарювання, орієнтують суб'єктів виробничо-комерційної діяльності на задоволення попиту агропродовольчого ринку та конкретних споживачів в організації виробничо-комерційної діяльності стосовно тільки тих видів продукції, які будуть затребувані покупцями та принесуть суб'єкту виробничо-комерційної діяльності необхідний для подальшого розвитку прибуток. Ці відносини полягають в постійному прагненні суб'єктів аграрного підприємства до прийняття управлінських рішень тими, хто несе відповідальність за кінцеві результати його діяльності, його підрозділів, систематичного коригування завдань, цілей та планових програм залежно від стану кон'юнктури конкретних видів товарного ринку. Для цього потрібна особлива система управління, що відповідає ринковим умовам та враховує пріоритети вирішення оперативних, тактичних та стратегічних завдань.

Незважаючи на те, що нині велика кількість суб'єктів аграрного підприємства відчуває фінансові труднощі, чітко простежується їх прагнення до зміцнення свого становища на ринку, передбачуваності та стабільності розвитку в перспективі та додання бізнесу стабільності. Це викликане вимогою часу, продиктовано розумінням того, що об'єктивно необхідним є розроблення науково обґрунтованої стратегії розвитку й адап-

тації управління до планомірної організації виробничо-комерційної діяльності в ринкові форми господарювання, що є пріоритетним напрямом.

Суб'єкти аграрного підприємства, які прагнуть зберегти свою конкурентоспроможність у майбутньому, змушені узгоджувати свої поточні та перспективні інтереси. Неможливо досягти успіхів у діяльності, якщо концентруватись тільки на вирішенні поточних проблем. Обмежений часовий горизонт управління не дає змогу через зростання невизначеності зовнішніх умов розробляти ефективну політику оновлення продуктів, що виробляються, капіталовкладень, відносин зі споживачами, постачальниками, інвесторами, тобто політику ефективного сталого розвитку. Стратегічне управління надає пріоритетного значення ефективній взаємодії суб'єкта виробничо-комерційної діяльності із зовнішнім середовищем та досягнення на цій основі стійких конкурентних переваг.

У системі управління конкурентоспроможністю суб'єкта виробничо-комерційної діяльності реалізуються такі функції:

- технічна (виробництво);
- комерційна (закупівля та продаж);
- обліку (облік);
- фінансова (фінансування);
- дотримання безпеки (збереження матеріальних благ і персоналу);
- адміністративна.

Завданням управління конкурентоспроможністю суб'єкта виробничо-комерційної діяльності є вжиття заходів, пов'язаних з підтримкою та розвитком ринкового попиту на певні товари та послуги, забезпеченням конкурентних переваг суб'єкта діяльності, побудовою управлінського процесу, орієнтованого на підвищення конкурентоспроможності суб'єкта діяльності. Механізм стратегічного управління конкурентоспроможністю суб'єкта виробничо-комерційної діяльності – це комплекс заходів (вивчення зовнішнього та внутрішнього середовищ, дослідження конкурентних переваг та інших факторів), покликаних вирішувати питання забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність відображає орієнтацію та мобілізацію потенціалу суб'єкта виробничо-комерційної діяльності на реалізацію конкурентної стратегії та створення стійких конкурентних переваг.

В умовах гіперконкуренції динаміка стратегічного маневрування повинна бути спрямована на агресивну поведінку стосовно конкурентів, оскільки тільки така стратегія дає змогу поліпшити конкурентні позиції та підвищити ефективність підприємницької діяльності суб'єкта господарювання.

Глобалізація сприяє посиленню економічної взаємозалежності між країнами та підприємствами, що відображається в русі потоків товарів, послуг, капіталу та людських ресурсів. Глобалізація також забезпечує встановлення вищих стандартів

продуктивності, якості, вартості та операційної ефективності. Однак коли глобалізація відкриває потенційні вигоди для підприємств, виникають нові ризики, якими необхідно управляти. Суб'єкти господарювання повинні навчитися справлятися з реальністю, адже в конкурентному середовищі XXI ст. тільки ті, хто відповідає глобальним стандартам, як правило, мають можливість отримувати прибуток вище середнього рівня.

Стратегічна конкурентоспроможність досягається тоді, коли суб'єкт господарювання успішно розробляє та реалізує стратегію створення вартості, а саме стратегію комплексного та скоординованого набору дій, спрямованих на використання ключових компетенцій та отримання конкурентної переваги. Під час вибору стратегії суб'єкти виробничо-комерційної діяльності особливу увагу приділяють доступним альтернативам. У цьому сенсі вибрана стратегія визначає напрями та інструменти управління й поведінки на ринку. Суб'єкт господарювання демонструє, як він відрізняється від своїх конкурентів. Підприємство отримує конкурентну перевагу, коли воно реалізує стратегію, яка створює чудову цінність для клієнтів, а її конкуренти не в змозі дублювати цю цінність.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розвиток економіки об'єктивно супроводжується дедалі більшим підвищенням значущості теоретичних і практичних проблем організації конкурентоспроможності виробничо-комерційної діяльності сільськогосподарського виробництва та управління нею. Освоєння українською аграрною економікою ринкових форм господарювання викликає об'єктивну необхідність упровадження нових форм та методів управління на рівні основної господарської ланки. Таким чином, важливою та актуальною проблемою на етапі переходу аграрного сектору країни до ринкових умов господарювання є розроблення технології стратегічного управління, що як відповідає ситуації, що склалась, так і орієнтована на забезпечення сталого розвитку галузі в інтересах усього суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зайцев Ю.О. Механізм стратегічного управління маркетингом та збутом продукції аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 2. С. 212–219.
2. Красноручський О.О., Колпаченко Н.М., Смігунова О.В. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 172. С. 54–62.
3. Ломовських Л.О. Управління маркетингом суб'єктів аграрного підприємництва: системи, механізми, інструменти. Харків : Смуґаста тип., 2017. 397 с.

4. Пономарьова М.С., Єфремова Н.О., Нагорнюк О.П. Інструменти маркетингу в умовах зростання конкурентних переваг агробізнесу. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1. С. 247–257.

5. Перебийніс В.І., Помаз О.М., Перебийніс О.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 1 (52). С. 23–28.

6. Мандич О.В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 1. С. 116–120.

7. Красноручський О.О., Зайцев Ю.О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. Вип. 162. С. 20–31.

REFERENCES:

1. Zaytsev Yu.O. (2016) Mekhanizm stratehichnoho upravlinnya marketynhom ta zbutom produktsiyi ahrarnykh pidpryyemstv [Mechanism of strategic management of marketing and sales of products of agrarian enterprise] *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo ahrarnoho universitetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*. № 2. P. 212–219 (in Ukrainian).
2. Krasnoruts'kyu O.O., Kolpachenko N.M., Smihunova O.V. (2016) Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho ta seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini [Problems and Prospects of Small and Medium Enterprise Development in Ukraine] *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo tekhnichoho universitetu silskogo hospodarstva. Seriya "Ekonomichni nauky"*. Vyp. 172. P. 54–62 (in Ukrainian).
3. Lomovs'kykh L.O. (2017) Upravlinnya marketynhom sub'yektiv ahrarnoho pidpryyemnytstva: systemy, mekhanizmy, instrumenty [Management of marketing of subjects of agrarian business: systems, mechanisms, tools]. Kharkiv : Smuhasta typohrafiya. 397 p. (in Ukrainian).
4. Ponomar'ova M.S., Yefremova N.O., Nahornyuk O.P. (2018) Instrumenty marketynhu v umovakh zrostan-nya konkurentnykh perevah ahrobiznesu [Marketing Tools in the Growth of Competitive Advantages of Agribusiness]. *Visnyk KHNAU. Seriya "Ekonomichni nauky"*. № 1. P. 247–257 (in Ukrainian).
5. Perebyynis V.I., Pomaz O.M., Perebyynis O.V. (2012) Stratehichne upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstva [Strategic management of enterprise competitiveness]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade*. № 1 (52). P. 23–28 (in Ukrainian).
6. Mandych O.V. (2017) Stratehiyi konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv [Strategies for Competitive Development of Agrarian Enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*. № 1. P. 116–120 (in Ukrainian).
7. Krasnoruts'kyu O.O., Zaytsev Yu.O. (2015) Determinanty rozvytku system rynkovoho rozpodilu produktsiyi ahrarnykh pidpryyemstv [Determinants of development of systems of market distribution of products of agrarian enterprises]. *Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*. Iss. 162. P. 20–31 (in Ukrainian).

Lomovskiyh Lyudmyla

Doctor of Economics Sciences, Associate Professor,
 Professor at Department of Marketing,
 Entrepreneurship and Production Organization
 Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev

Iefremova Nataliya

Candidate of Economic Sciences,
 Senior Lecturer at Department of Marketing,
 Entrepreneurship and Production Organization
 Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev

Kovalova Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
 Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
 Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev

STRATEGIC MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF PRODUCTION-COMMERCIAL ACTIVITY OF SUBJECTS OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP

The purpose of the article. The purpose of the article is to substantiate the need for strategic management of the competitiveness of the production and commercial activity of the subjects of agrarian business.

An important and actual problem at this stage of the transition of the country's agrarian sector to market conditions is the development of strategic management technology that responds both to the current situation and to ensure the sustainable development of the industry in the interests of society as a whole.

Methodology. The basis of scientific work is the general characteristic of the modern paradigm of strategic management of the competitiveness of production and commercial activity of subjects of agrarian entrepreneurship as an important element in the system of strategic management. The main methods of research used in the process of this work were monographic, abstract-logical, analysis and synthesis.

Results. The study identifies and proves that ensuring a competitive development is possible through the introduction of strategic management tools. It has been established that the competitiveness of each enterprise depends on the position of the subject of the business in the market, the dynamics of its development and potential, the behavior of competitors, the characteristics of the product or services produced by him, the state of the economy, the cultural environment and many other factors. It is determined that the basis of development of the subject of production and commercial activity in a market economy is the provision of competitive advantages, which are proposed to be grouped into two groups: the advantages of high and low rank. Generalized and formed functions of a subject of production and commercial activity in the system of competitiveness management: technical (production); commercial (purchase and sale); accounting (accounting); financial (financing); security (maintenance of material goods and personnel); administrative. The understanding of the mechanism of strategic management of the competitiveness of the subject of production and commercial activity as a set of measures (study of external and internal environment, goal-setting, research of competitive advantages and other factors), designed to solve the issues of ensuring the competitiveness of the enterprise, is proposed.

Practical implications. Generalized and formed functions of a subject of production and commercial activity in the system of competitiveness management: technical (production); commercial (purchase and sale); accounting (accounting); financial (financing); security (maintenance of material goods and personnel); administrative. The understanding of the mechanism of strategic management of the competitiveness of the subject of production and commercial activity as a set of measures (study of external and internal environment, goal-setting, research of competitive advantages and other factors), designed to solve the issues of ensuring the competitiveness of the enterprise, is proposed.

Value/originality. In our study, we substantiated the feasibility of introducing strategic management of competitiveness in the production and commercial activity of subjects of agrarian entrepreneurship. The study identifies and proves that ensuring a competitive development is possible through the introduction of strategic management tools.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ БАНКІВ УКРАЇНИ

MODERN INFORMATIONAL TECHNOLOGIES AS PERSPECTIVE MEANS OF UKRAINIAN BANKS DEVELOPMENT

УДК 336.711.621:004.02

Максимова Ю.О.

викладач кафедри економіки та підприємництва
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Фудім Т.О.

викладач 2-ї категорії коледжу економіки та соціальної роботи
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Шевченко А.Ю.

викладач коледжу економіки та соціальної роботи
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена розгляду актуальної проблеми впровадження в практику роботи українських банків високотехнологічного програмного забезпечення, яке сприяє значному зменшенню обігу готівкових коштів, прискорює банківські операції, зменшує ризики інтернет-банкінгу, моделює певні ситуації банківської діяльності, оптимізує аналіз ефективності роботи банківських установ. Результати дослідження свідчать про те, що у процедурі розділеного моделювання бізнес-процесів доречним є застосування програмного забезпечення ARIS Business Architect; BPMN допомагає створити оптимальну модель роботи бізнес-процесів підприємства, бо дає змогу вносити корективи в діючі бізнес-процеси; ELMA BPM є універсальним інструментом управління бізнес-процесами в документообігу, підборі кадрів, маркетингу; Interstage Business Process Manager уповноважує ділові кола здійснювати партнерське планування, дає змогу проектувати автоматизовані процеси й управляти ними. Малий відсоток користувачів інтернет-банкінгу в Україні (до 25% населення, а постійних – до 7%) зумовлює перспективність його розвитку як засобу оптимізації роботи банківського сектору економіки.

Ключові слова: банківська діяльність, бізнес-процес, інформаційні технології, інтернет-банкінг, моделювання.

Стаття посвящена рассмотрению актуальной проблемы внедрения в практику работы

украинских банков высокотехнологичного программного обеспечения, которое способствует значительному уменьшению оборота наличных средств, ускоряет банковские операции, уменьшает риски интернет-банкинга, моделирует определенные ситуации банковской деятельности, оптимизирует анализ эффективности работы банковских учреждений. Результаты исследования свидетельствуют о том, что в процедуре разделенного моделирования бизнес-процессов уместным является применение программного обеспечения ARIS Business Architect; BPMN помогает создать оптимальную модель работы бизнес-процессов предприятия, поскольку позволяет вносить коррективы в действующие бизнес-процессы; ELMA BPM является универсальным инструментом управления бизнес-процессами в документообороте, подборе кадров, маркетинге; Interstage Business Process Manager уполномочивает деловые круги осуществлять партнерское планирование, позволяет проектировать автоматизированные процессы и управлять ими. Малый процент пользователей интернет-банкинга в Украине (до 25% населения, а постоянных – до 7%) обуславливает перспективность его развития как средства оптимизации работы банковского сектора экономики.

Ключевые слова: банковская деятельность, бизнес-процесс, информационные технологии, интернет-банкинг, моделирование.

In Ukraine, more than 70% of transactions with the use of bank cards is with drawl from the cash account. This fact reduces significantly the efficiency of the Ukrainian financial system. Finding ways to reduce cash flow in the banking and other sectors of the Ukrainian economy is an urgent task of applied research today. This article is devoted to the actual problem of introducing high-tech software into Ukraine's banking activity. This software contributes to a significant decrease in cash flow, speeds up banking operations, reduces the risks of Web banking, simulating certain banking situations, and optimizes the analysis of banking institutions performance. The results of the study indicate that the use of ARIS Business Architect software is appropriate in the procedure for the separate modeling of business processes; BPMN helps to create an optimal model of the business processes of the enterprise, because it allows you to make adjustments to existing business processes; ELMA BPM is a universal tool for managing business processes in the circulation of documents, marketing, and staffing; Interstage Business Process Manager empowers the business community to carry out partner planning, allowing to design and manage automated processes. Alipay as a payment service provider for Alibaba, WeChat Pay as an extension of the capabilities of WeChat's nationwide messenger implemented a QR code payment system. A small percentage of Web-banking users in Ukraine (up to 25% of the population, and permanent ones up to 7%) determine the prospects of its development as a means of optimizing the banking sector of the economy. A review of data on the number of transactions performed through Web-banking shows that the top five leading banks in Ukraine look like this: the undisputable leader is "Privat-Bank", whose Web-banking is used by 540 thousand customers; in second place is FUIB (91 thousand users); on the third – "Ukreximbank" (81 thousand); on the fourth – "Universalbank" (50.8 thousand). OTP Bank closes the top five (43 thousand customers). Improvement and active advancement of Internet banking systems contributes to the development of online trading systems, which allows abandoning large exhibition venues, by significantly reducing the costs of trading business.

Key words: banking, business process, information technology, Internet banking, modeling.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки актуальним напрямом діяльності кожного банку є моделювання бізнес-процесів, що сприяє оптимізації та підвищенню ефективності роботи банків. Комерційні банки в Україні змушені постійно опікуватись покращенням своєї діяльності у зв'язку з глобалізацією економіки та конкуренцією. Це вимагає розроблення нових технологій та прийомів ведення бізнесу, підвищення якості кінцевих результатів діяльності і, звичайно, впро-

вадження нових, більш ефективних методів організації діяльності банку та управління нею [1, с. 103].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему моделювання бізнес-процесів вивчають як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці. Авторами найрезультативніших розробок цієї проблеми є В. Репін [1, с. 23], В. Єліферов [2, с. 78], Дж. Харрінгтон [2, с. 56], А.-В. Шеєр [3, с. 167].

Комерційні банки можуть використовувати моделювання бізнес-процесів задля візуального

документування, розуміння та поліпшення процедури реалізації цих процесів у своїх установах, а також візуально представляти всі пов'язані дії, події та ресурси процесу продукту або послуги, щоби зробити його більш ефективним [2, с. 87].

Постановка завдання. Відсутність аналітичної роботи банків щодо моделювання бізнес-процесів, які відбуваються за посередництвом банківської системи, в сучасних конкурентних умовах активного впровадження у фінансових установах інноваційних технологій унеможливує успіх банківської діяльності. Отже, вивчення досвіду такої роботи, його узагальнення, пошуки рішень тих проблем, що висунуті суспільством, шляхи впровадження методик таких досліджень та їх результатів у конкретну економічну діяльність є актуальними. Метою статті є аналіз особливостей впровадження сучасних інформаційних технологій моделювання бізнес-процесів у діяльність банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні комерційні банки змушені перманентно піклуватись про оптимізацію своєї діяльності на підставі як довгострокових, так і короткочасних завдань. Це вимагає розроблення нових технологій та прийомів ведення бізнесу, підвищення якості кінцевих результатів діяльності і, звичайно, впровадження нових, більш ефективних методів організації діяльності банку та управління нею.

Моделювання бізнес-процесів дає змогу проаналізувати цілу низку даних, а саме про те, як працює комерційний банк загалом, як він взаємодіє із зовнішніми організаціями та клієнтами, як організована діяльність співробітників на кожному робочому місці. Крім того, керівництво банку отримує важливі дані про поточну діяльність комерційного банку, завдяки яким оцінює різні аспекти функціонування всього банку й окремих його установ, зокрема ефективність управління, кінцеві результати діяльності, ступінь задоволеності клієнтів. Моделювання бізнес-процесів з максимальною наближеністю до дійсності уможливує вибір та перевірку шляхів покращення діяльності банку, оптимізує методик визначення певних даних, визначає експерименти, які є потрібними або зайвими за певних умов заради досягнення конкретної мети.

Сьогодні на ринку комп'ютерних технологій для моделювання бізнес-процесів існує достатня кількість спеціальних програм, що дають змогу дослідити діяльність підприємств та вибудувати бізнес-моделі їх діяльності.

Модель бізнес-процесу традиційно є основною складовою управління бізнес-процесами. Оскільки об'єктом процесного управління є бізнес-процес, для його розпізнавання, зіставлення з іншими процесами, аналізування й управління, треба виокремити необхідну кількість ознак, які є достатніми для характеристики кожної властивості процесу та його вірогідних результатів. Модель процесу – це

опис бізнес-процесу в заздалегідь зумовлених знаках-термінах за фіксованими правилами. Модель бізнес-процесу може бути текстовою, графічною або інформаційною.

Метою моделювання бізнес-процесів є пошуки способів обміну інформацією про об'єкт моделювання без ризику втрати або спотворення даних про внутрішні властивості цього об'єкта. Модель бізнес-процесу дає змогу сконцентруватись на цільовій та найбільш значущій інформації про взаємозв'язки всіх об'єктів процесу. Завдяки наявності моделі процесу процент ризиків сильно зменшується, оскільки зрозумілишими стають сценарій бізнес-процесу та можливі шляхи розвитку. Набагато більше ризиків існує за умови лише словесного опису бізнес-процесу.

Способи моделювання бізнес-процесу залежать від цілей моделювання. Використання програмних продуктів бізнес-моделювання має велике значення під час реалізації ефективної діяльності банку. Це дає змогу значно скоротити час на виконання проектів та завдань, виконувати їх відповідно до загальноприйнятих успішних практик та методик, знизити витрати, підвищити ефективність.

У процесі дослідження ми розглянули декілька програмних продуктів. Сучасний комерційний банк заради покращення своєї діяльності, прискорення виконання всіх завдань та підвищення прибутку має використовувати сучасні програмні продукти моделювання й оптимізації бізнес-процесів.

За допомогою ARIS Business Architect можна відстежувати версії моделей процесу задля підвищення ефективності командної роботи. Найбільший ефект застосування програмного забезпечення ARIS Business Architect спостерігаємо в процедурі розділеного моделювання бізнес-процесів.

Використовуючи програму BPMN, банки мають змогу не тільки змоделювати роботу бізнес-процесів, але й вносити корективи в роботу та повторно запускати їх з урахуванням особливостей діяльності банку. Ця програма допомагає створити оптимальну модель роботи бізнес-процесів підприємства.

Певну користь від впровадження має програмне забезпечення ELMA BPM. Ця система дає змогу автоматизувати та безперервно покращувати бізнес-процеси. ELMA BPM є універсальним інструментом управління бізнес-процесами всіх типів та будь-якої складності в документообігу, маркетингу, підборі кадрів.

Програмний продукт Interstage Business Process Manager уповноважує ділові кола для партнерського планування, автоматизує та покращує бізнес-процеси. Це дає змогу проектувати автоматизовані процеси, які охоплюють діяльність людських ресурсів та ІТ-ресурсів, а також послідовно управляти ними.

У реаліях прискореного розвитку сучасних технологій (особливо інтернет-мережі) варто звер-

нути увагу на розвиток такої необхідної послуги, як інтернет-банкінг. Україна, згідно з даними European Internet Statistics, входить у першу десятку країн Європи за кількістю користувачів Інтернету (близько 15,3 млн. осіб). Згідно з фахівцями компанії "TNS Ukraine", понад 80% активної інтернет-аудиторії, що використовує Інтернет щодня або кілька разів на тиждень, проживає в містах з населенням більше 100 тис. осіб (з них у Києві – 18%). Однак інтернет-банкінг, згідно з даними компанії "Touchpoll", затребуваний лише невеликою часткою (6,6%) користувачів Інтернету в Україні. Ще 20,2% складають клієнти, які зрідка користуються віртуальними послугами кредитних установ [4].

Це дає змогу зробити висновок, що сфера розвитку інтернет-банкінгу має перспективи розвитку. Інтернет-банкінг – це спосіб управління банківським рахунком через мережу Інтернет без використання спеціального програмного забезпечення. Такий метод управління власним банківським рахунком є надзвичайно зручним та має низку переваг. По-перше, він забезпечує цілодобовий доступ до рахунку з будь-якої точки світу, що дає змогу оперативно реагувати на зміни ситуації на фінансовому ринку. По-друге, завдяки йому зростає оперативність проведення банківських операцій. По-третє, зникає необхідність відвідування банку. Крім того, така система дистанційного управління рахунком надає клієнтам цілий комплекс інформаційних послуг, які забезпечують можливість у будь-який час отримувати інформацію про стан рахунку, платежі та надходження на рахунок, переглядати та роздруковувати платіжні документи за будь-який період часу від моменту відкриття рахунку в банку, отримувати витяги за минулий період, самостійно вносити платіжну картку до стоп-листу в разі її втрати або крадіжки, отримувати курси валют на будь-яку дату тощо.

За кількістю користувачів та обсягом операцій інтернет-банкінгу лідерами є Велика Британія та Німеччина. Кількість європейських банків, які надають послуги в системі інтернет-банкінгу, перевищує 1 200, у США – близько 1 400, в Латинській Америці – близько 260, в Африці – 25. Найбільші банки світу "Deutsche Bank" та "Bank of New York" вже тепер здійснюють понад 80% усіх платежів за допомогою Інтернету [5, с. 87–88].

Щодо України, то лідером ринку є «Приват-Банк», адже його інтернет-банкінгом користуються 540 тис. клієнтів. Друге місце посідає «ПУМБ» (91 тис. користувачів), далі йдуть Укрексімбанк (81 тис.), «Універсалбанк (50,8 тис.). Замикає п'ятірку «ОТП Банк», що має 43 тис. клієнтів. Активно працюють у цьому напрямі також «Альфа-банк», «Укрсоцбанк», «СЕБ Банк». Нещодавно у цей процес активно включився ПАТ «Креді Агріколь Банк», який надає послуги через свого партнера Portmone.com. Щомісячний приріст корис-

тувачів інтернет-банкінгу становить 3 тис. осіб. Однак банкіри стверджують, що це вкрай мало. Згідно з даними компанії "GFK Україна" тільки 2% клієнтів банків перевіряють через Інтернет залишки заборгованості за кредитом, стільки ж перевіряють баланс на поточному рахунку. Баланс коштів на депозитному рахунку та пластиковій картці за допомогою цього сервісу дізнається ще менша кількість користувачів, а саме по 1%. Таке незначне користування інтернет-банкінгом надихає банки запускати цю послугу [6].

Використання інтернет-банкінгу в Україні висвітлює низку проблем, основними з яких є незначне користування інтернет-банкінгом, забезпечення безпечної роботи в системі, відсутність необхідної нормативної бази та неможливість здійснити оподаткування через Інтернет.

Для ефективного та повноцінного функціонування системи інтернет-платежів в Україні треба запровадити систему цифрових підписів, які дадуть змогу ідентифікувати особу на відстані. Слід зазначити, що цифровий підпис має видаватися одночасно з паспортом та ідентифікаційним кодом, і ця процедура повинна бути обов'язковою. Незважаючи на труднощі зі впровадженням інтернет-технологій у банківській сфері, з кожним днем кількість бажаючих опанувати свій сегмент ринку банківських інтернет-технологій збільшується. Отже, послуги, які надають банки через Інтернет, з кожним днем цікавлять все більшу кількість споживачів. Саме тому банки, які першими досягнуть відображення своєї діяльності в Інтернеті, займуть провідні позиції на банківському ринку України.

Сьогодні жоден з вітчизняних банків не може надати послугу кредитування через Інтернет повноцінно, тобто для оформлення кредиту через Інтернет клієнту все одно необхідно приходити в банк для здійснення ідентифікації. Однак в такому разі кредитування через Інтернет взагалі втрачає свій сенс. Причинами цього є недосконале законодавство та відсутність технології цифрового підпису, що давало б можливість ідентифікації особи, яка зайшла на сайт, на відстані.

Можна зробити висновок, що з розвитком економіки та поживленням фінансової сфери в Україні стануть можливими та затребуваними не тільки стандартні операції, але й покупка цінних паперів та банківських металів за допомогою систем інтернет-банкінгу, страхування життя тощо. До цього вже все йде, адже клієнти оцінили якість та зручність сервісу віддаленого управління фінансами. Тепер немає потреби бути прив'язаними до режиму роботи банківських відділень, адже здійснити практично всі банківські операції можна, не виходячи з будинку або офісу.

Для створення конкурентного середовища потрібно здійснювати інноваційну діяльність щодо впровадження нових, конкурентоспроможних про-

дуктів та послуг, але з орієнтацією на вітчизняні особливості банківської системи. Запровадження й розширення нових нетрадиційних банківських послуг мають поєднуватися з постійним удосконаленням традиційних напрямів обслуговування клієнтів, комерційним банкам потрібно створювати умови для прискореного розвитку своїх установ у регіонах через збільшення фінансування, підготовку кваліфікованого персоналу, а також підвищення рівня комп'ютеризації та використання комунікаційних мереж, а на загальнодержавному рівні Національному банку України потрібно забезпечувати фінансову підтримку малих банків задля оптимізації чинників конкурентної боротьби та сповільнення монополізації банківської сфери. Саме тому все частіше клієнти вибирають інтернет-банкінг.

Інтернет-банкінг – це найбільш динамічний та прогресивний напрям фінансових інтернет-рішень. Як засвідчив досвід американських та європейських банків, він дає змогу банку продавати, а клієнту – одержувати максимальний спектр послуг. Для залучення та заохочення клієнтів банкам потрібно збільшувати перелік послуг та підвищувати їх якість. Послуги банків стають доступнішими для більшості користувачів, якщо їх надають на основі застосування інтернет-технологій. Це є усвідомленою стратегією розвитку банківських послуг у перспективному сегменті ринку. Отже, разом з мобільністю, високою функціональністю, доступністю та безпекою інтернет-банкінг є перспективним банківським продуктом. У системі передбачені необмежене розширення переліку послуг, наданих банком через Інтернет, і вдосконалення сервісу для корпоративних клієнтів та приватних осіб.

Головне правило зростання безготівкових платежів полягає в тому, щоби знайти «золоту середину» між недорогою інфраструктурою й активним стимулом платити безготівково. Реалізацій такого правила може бути дуже багато, і кожен шлях по-своєму правильний. Китай – це прекрасний приклад того, щоби зрозуміти, як працює той чи інший метод платежу. З очевидних причин все в країні контролюється з подачі комуністичної партії, отже, сервіси можуть отримувати доступ до величезної користувальницької бази, в якій усі електронні сервіси є закритою системою, заточеною під Китай.

Alipay як платіжний сервіс маркетплейса Alibaba, WeChat Pay як розширення можливостей головного месенджера країни WeChat – усі вони впровадили системи оплати QR-кодом. Це недорого, проста й зрозуміла інфраструктура. Усе, що потрібно торговцю для прийому платежу, – це аркуш паперу з QR-кодом. Однак який стимул у клієнта використовувати додаток для оплати QR-кодом? Tencent вирішили це питання красиво: запропонували можливість дарувати один одному гроші під час китайського Нового року. Традиційно

це робилось готівкою. Процес пішов, а бізнес підхопив ініціативу. Зараз у Китаї оплатити QR-кодом можна практично все. Це універсальна система, яка зробила месенджер другим паспортом.

Огляд систем інтернет-банкінгу України.

Web-banking та інтернет-банкінг – це назви одного й того ж банківського сервісу, який дає можливість віддаленого управління рахунком через мережу Інтернет. В Україні спочатку такі сервіси запускались для юридичних осіб (підприємств), а згодом з'явилися масові сервіси. Така технологія простіша, ніж ті, що розвивались до цього напрямку віддаленого обслуговування клієнтів та були засновані на спеціальних програмних комплексах. На відміну від них, інтернет-банкінг дає змогу використовувати браузер, а системи захисту легко інтегруються в персональний комп'ютер. Інтернет-технології обслуговування мають майже двадцятирічну історію існування у світі. В Україні вони були вперше застосовані на початку двохтисячних років; піонером у цьому технологічному прориві став «ПриватБанк».

Багато володарів банківської пластикової картки не здогадуються, що її було створено для зменшення обсягу готівки. В Україні практично більше 70% операцій з банківськими картами становить зняття з рахунку готівки.

Практично всі операції інтернет-банкінгу надають стандартний набір послуг власнику пластикової картки:

- залишки на карткових рахунках, отримання виписок за операціями;
- можливість отримання виписок за період існування карткового рахунку;
- перекази коштів, зокрема міжбанківські;
- віддалене управління депозитними рахунками;
- оплата платежів населення, зокрема оплата комунальних послуг;
- управління лімітами кожної пластикової карти як за географічною ознакою, так і за видами обслуговування.

Які ж відмінності є в системі? Основних декілька, а саме зручність та легкість підключення, зручність роботи, тарифи банку щодо обслуговування карти в системі інтернет-банкінгу.

Розглянемо системи декількох великих банків України.

1) Безперечним лідером є система «Приват24». У ній нині існує найбільший обіг безготівкових коштів, практично вся інтернет-торгівля здійснюється за допомогою цього сервісу. Система має просту, але ефективну систему захисту, є легкою у використанні й управлінні. Для підключення до сервісу клієнту не обов'язково відвідувати банк. Система після підключення та додавання карти через деякий час (до 4 годин) готова до роботи в повнофункціональному режимі. Наявність у клі-

ента актуального телефону, який він зазначив під час відкриття карти, є обов'язковою.

2) Система банку «Аваль» дещо інша. На відміну від вищеописаної, за наявності карти та мобільного телефону клієнту доступний тільки інформаційний режим. Для активізації повного режиму управління банківським рахунком треба відвідати найближчий банкомат цього банку, бо звідти виконується активація режиму.

3) Система найбільшого державного банку, а саме «Ощадбанку», виникла досить недавно, але з огляду на масовість клієнтів уже завоювала свою частку ринку. Процедура первісної реєстрації клієнта в системі досить легка, але, як і в системі «Приват24», потрібне обов'язкове підключення SMS-банкінгу (що, втім, як міра захисту дуже виправдано). На відміну від системи «ПриватБанку», навіть під час переказу між картами власного банку він здійснюється тільки за номером (де легко помилитися клієнту). Система має функції роботи з депозитами, обмежена кількома видами вкладів (не представлена вся лінійка). Недоліком системи також є сильна залежність від оператора мобільних послуг, бо відсутні альтернативні канали підтвердження платежу, якщо немає можливості для використання SMS-повідомлень.

4) Другий за розміром державний банк «Укресімбанк» представив свою систему інтернет-банкінгу досить давно. Заснована на найсучасніших у той період методах захисту інформації система передбачає наявність у власника спеціального брелока, який генерує паролі підтвердження платежів. Звичайно, це має недоліки підключення до системи, бо клієнт має обов'язково відвідати відділення банку, щоб укласти договір. Водночас система відрізняється стабільністю та достатнім набором функцій віддаленого управління рахунком.

5) Позичуючи себе як високотехнологічний комерційний банк з іноземним капіталом, «OTP-bank» має інтернет-банкінг, побудований з використанням передового європейського досвіду. Клієнту пропонують як комплексну послугу в складі телефонного, SMS, інтернет-банкінгів. Для підключення до системи клієнт також обов'язково повинен відвідати відділення банку. Функціональність програмного забезпечення має достатню наповненість.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження проблем впровадження в банківську діяльність України сучасних інформаційних технологій свідчить про ефективність та перспективність цього процесу. Різні види новітнього високотехнологічного програмного забезпечення сприяють значному зменшенню обігу готівкових коштів, прискорюють банківські операції, зменшують ризики інтернет-банкінгу, допомагають моделювати певні ситуації банківської діяльності та оптимізувати аналіз ефективності роботи бан-

ківських установ. Удосконалення й активне просування систем інтернет-банкінгу сприяє розвитку систем інтернет-торгівлі, що дає змогу відмовлятися від великих виставкових торгових майданчиків, значно зменшуючи витрати торговельного бізнесу. Впровадження й розвиток систем віддаленого управління рахунком підвищує прозорість для контролюючих та податкових органів платіжної дисципліни, що підвищує інвестиційну привабливість підприємств та економіки загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Clifford D., Bon J. Implementing ISO/IEC 20000 Certification: The Roadmap. ITSM Library. Van Haren Publishing, 2008. 16 p.
2. Davenport T.H. Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology. Boston : Harvard Business School Press, 2013. 364 p.
3. Gonchar O.I. Management potential of the company with regard flock business life. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3 (7). С. 190–196.
4. Ромат Е. Реклама : учебник для вузов. 7-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 512 с.
5. Губар О. Клієнтів ловлять мережею. URL: <http://news.finance.ua/ua/~I2/O/all/2016/05/24/239421> (дата звернення: 08.12.2018).
6. Нагорнюк Г., Брежнева О. Нові банківські послуги та проблеми їх впровадження на ринку банківських послуг України. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України* : зб. наук. статей. Харків : Фінарт, 2012. С. 71.
7. Офіційний сайт газети «Дело». URL: www.delo.ua (дата звернення: 08.12.2018).

REFERENCES:

1. Clifford D., Bon J. (2008) *Implementing ISO/IEC 20000 Certification: The Roadmap*. ITSM Library. Van Haren Publishing (in English).
2. Davenport T.H. (2013) *Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology*. Boston : Harvard Business School Press (in English).
3. Gonchar O. (2016) Management potential of the company with regard flock business life. *Scientific Bulletin of Polissia*, vol. 3 (7), pp. 190–196.
4. Romat Ye.V. (2012) *Reklama: uchebnik dlya vuzov. 7-e izd.* [Advertising: a textbook for universities. 7th ed.]. St. Petersburg : Piter (in Russian).
5. Hubar O. (2011) Kliientiv lovliat merezheiu [Clients are caught by the network]. *Finance.ua* (electronic site). Available at: <http://news.finance.ua/ua/~I2/O/all/2016/05/24/239421> (accessed: 8 December 2018).
6. Nahorniuk H., Brezhnieva O. (2012) Novi bankivski posluhy ta problemy yikh vprovadzhennia na rynku bankivskykh posluh Ukrainy [New banking services and their implementation problems in the market of banking services of Ukraine]. *Actual problems and prospects of development of the financial and credit system of Ukraine: collection of scientific articles*. Kharkiv : Finart, p. 71.
7. Delo: official site of newspaper. Available at: www.delo.ua (accessed: 8 December 2018).

Maksymova JuliaLecturer at the Department of Economics and Entrepreneurship
Odesa I.I. Mechnikov National University**Fudim Tetiana**

Lecturer

College of Economics and Social Work
Odesa National I.I. Mechnikov University**Shevchenko Alona**

Lecturer

College of Economics and Social Work
Odesa National I.I. Mechnikov University

MODERN INFORMATIONAL TECHNOLOGIES AS PERSPECTIVE MEANS OF UKRAINIAN BANKS DEVELOPMENT

The purpose of the article. In modern conditions of development of the economy, the actual direction of the activity of each bank is the modeling of business processes, which helps to optimize and increase the efficiency of banks. Commercial banks in Ukraine are forced to constantly take care of improving their business in connection with the globalization of the economy and competition. This requires the development of new technologies and methods of doing business, improving the quality of the final results of activities and, of course, introduction of new, and more effective methods of management and organization of the bank [1, p. 103].

Methodology. The survey is based on analysis of the introduction peculiarities of modern information technologies into the activities of the bank.

Results. Modern commercial banks are forced to take care of the optimization of their activities on the basis of both long-term and short-term tasks. This requires the development of new technologies and techniques of doing business, improving the quality of the final results of activities and, of course, introduction of new, more effective methods of management and organization of the bank.

Business process modeling allows you to analyze a whole series of data: how a commercial bank works as a whole, how it interacts with external organizations, clients, how employees work in each workplace. The simulation of business processes with the greatest possible proximity to reality enables the selection and verification of ways to improve the bank's performance, optimizes the method of determining certain data, and determines the experiments needed or superfluous under certain conditions and for a certain purpose.

Today, in the market of computer technologies for business process modeling there is a sufficient number of special programs that enable to investigate the activity of enterprises and build business models of their activities.

Practical implications. Let us pay a special attention to the several software products. A modern commercial bank in order to improve its operations, accelerate the implementation of all tasks and increase profits should use modern software products for modeling and optimizing business processes. We also analyzed the current state of development of Internet banking in Ukraine. This analysis shows the growing pace of development of the modern introduction information and Internet technologies into the activities of commercial banks.

Value/originality. In our work, we considered an issue of the problems of introduction modern information technologies in Ukrainian banks. Different types of the latest high-tech software help to significantly reduce the circulation of cash, speed up banking operations, reduce the risks of Internet banking, help simulate certain situations of banking activity and optimize the analysis of the efficiency of banking institutions. Improvement and active advancement of Internet banking systems contributes to the development of online trading systems, which allows abandoning large exhibition venues, by significantly reducing the costs of trading business.

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ТА УТРИМАННЯ СПОЖИВАЧІВ MARKETING STRATEGY OF CUSTOMER ATTRACTION AND RETENTION

У статті розглянуто питання залучення та утримання споживачів. Визначено роль маркетингових комунікацій. Обґрунтовано важливість концентрації зусиль бізнесу на обслуговуванні клієнтів. Наведено заходи, вжиття яких сприяє підвищенню продажів. Встановлено, що існує різне ставлення платоспроможних клієнтів до ширини та глибини асортименту. Наведено результати досліджень щодо ставлення клієнтів торговельних підприємств до наданих знижок, бонусів, подарунків. Виявлено, що існує три групи споживачів. Перша група включає тих, хто постійно бере участь в конкурсах, розпродажах та різних акціях. До другої групи входять ті, які не беруть участі в подібних заходах. Третя група досить низько оцінює значимість матеріальних та моральних стимулів конкурсів та розпродажів. В процесі дослідження визначено, що найбільшу питому вагу має третя група, тому стратегія цільової взаємодії повинна бути спрямована саме на цю категорію споживачів.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова стратегія, залучення споживачів, утримання споживачів, стимулювання попиту.

В статтє рассмотрен вопрос привлечения и удержания потребителей. Определена роль

маркетинговых коммуникаций. Обоснована важність концентрації зусиль бізнесу на обслуговуванні клієнтів. Приведені заходи, прийняття яких сприяє підвищенню продажів. Установлено, що існує різне ставлення платоспроможних клієнтів до ширини та глибини асортименту. Приведені результати досліджень об'єкту стосовно ставлення клієнтів торговельних підприємств до наданих знижок, бонусів, подарунків. Виявлено, що існує три групи споживачів. Перша група включає тих, хто постійно бере участь в конкурсах, розпродажах та різних акціях. До другої групи входять ті, які не беруть участі в подібних заходах. Третя група досить низько оцінює значимість матеріальних та моральних стимулів конкурсів та розпродажів. В процесі дослідження визначено, що найбільший удільний вес має третя група, тому стратегія цільової взаємодії повинна бути спрямована саме на цю категорію споживачів.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, привлечение потребителей, удержание потребителей, стимулирование спроса.

УДК 339.138

Марчук О.О.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

The issue of attracting and retaining consumers is considered in the article. The role of marketing communications is defined. The importance of concentrating business efforts on customer service is substantiated. The measures that promote sales increase are presented. It is established that there is a different attitude of solvent clients to the breadth and depth of the range. Most customers are willing to pay an additional price for such advantages as the quality of the quality of purchased trading positions in a temporary period, safety when using purchased goods. The results of researches concerning the relation of clients of trading enterprises to the given discounts, bonuses, gifts are given. It is found that there are three groups of consumers. The first group includes those who are constantly involved in contests, sales and various promotions. The second group includes those who do not take part in such events. The third group quite low estimates the significance of material and moral incentives from competitions and sales. As for the value of the gift, the representatives of the first group very much appreciate the material and status of the gift component for themselves; they like to consider themselves valuable clients. Representatives of the second group very lowly assess the material and status of the supply of gifts. Respondents from the third group (8%) rate them as the company's attention to themselves as a client, 13% consider it to be a worthy material component of the gift received. In the course of the study, it was determined that the largest share belongs to the third group; therefore the strategy of target interaction should be aimed specifically at this category of consumers. To stimulate consumer demand, it is necessary to combine material and image factors. The specified set of measures will bring the effect only if it is aimed at satisfying the existing client's needs as a material and image plan. Consumers react differently to promotions, bonuses, discounts. The overwhelming part has a moderate relation to such measures, which determines the direction of the strategy of attracting and retaining consumers. In order to stimulate consumer demand, it is necessary to combine material and image factors, which will allow as much as possible to reach different groups of consumers.

Key words: marketing, marketing strategy, consumer engagement, consumer retention, stimulation of demand.

Постановка проблеми. Тенденція формування суспільства споживання передбачає залежність торговельних організацій від процесу задоволення потреб покупців. Процес взаємодії підприємств роздрібною торгівлю зі споживачами має двосторонній характер: нові потреби клієнтів утворюються шляхом цільового впливу на свідомість споживачів. Посівши міцне місце у споживчій свідомості, сформовані потреби стають фактором клієнтських запитів. Вищезазначене актуалізує необхідність адаптації стратегій цільової взаємодії з наявними та потенційними клієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання маркетингу були вивчені в роботах таких науковців, як Б. Вайц, Дж. Джефрі, Ф. Котлер, Р. Керін, Дж. Райн, Р. Тодлард, Р. Уензлі, С. Хартлі, С. Холандер. Серед вітчизняних дослідників питання маркетингу розглядали А. Банчуков,

В. Довбенко, С. Мельников, О. Смолянук, О. Третьяк. Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів формування маркетингової товарної політики зробили такі вчені, як Д. Аакер, О. Азарян, Г. Ассель, М. Афанасьєв, Л. Балабанова, А. Войчак, С. Ілляшенко, В. Кардаш, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Н. Палій, М. Халявіна та інші дослідники. Питаннями стратегічного маркетингу та реалізації маркетингових стратегій займалися І. Ансофф, О. Анісімов, Ж. Ламбен, К. Макконелл, М. Портер, Х. Томпсон та інші науковці.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження науково-методичних засад формування маркетингової стратегії залучення та утримання споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль маркетингових комунікацій в системі управління діяльністю підприємства постійно зростає,

полягаючи в поліпшенні комунікативних показників, а саме залученні нових клієнтів, підтримці зв'язків із зацікавленими особами, налагодженні взаємовигідних відносин з організаціями-партнерами, формуванні здорового клімату в колективі, що дає змогу знизити нераціональні витрати робочого часу працівників, що загалом підвищує результати діяльності підприємства [1].

Сьогодні великого поширення набула стратегія CRM (Customer Relationships Management – управління взаєминами з клієнтами), яка зміщує концентрацію зусиль бізнесу з наведення порядку всередині компанії в бік обслуговування клієнтів. Компанія намагається отримати найбільше відомостей про свого клієнта та його потреби і будує організаційну стратегію, яка стосується виробництва, реклами, продажу та обслуговування, вже виходячи з цих даних. Деякі компанії визначають те, що важливо для нового клієнта, і пропонують йому саме цей сервіс чи послугу, незважаючи на те, чи вигідно їм це робити. Вже потім, встановлюючи довготривалі відносини, компанії пропонують послуги, які їм надають переваги [2].

Велике значення для споживачів мають розташування торговельної точки, формат магазину, форма торгівлі. Останнім часом суттєва увага приділяється особистим способам впливу на споживчий вибір через програми мотивації персоналу, що безпосередньо бере участь в контакті зі споживачами. До заходів, вжиття яких сприяє підвищенню продажів, належать такі (рис. 1).

Існує різне ставлення платоспроможних клієнтів до ширини та глибини асортименту. Не всім споживачам подобаються широкі асортиментні лінійки. Більше 70% споживачів усвідомлюють, що широкий вибір за кожною товарною позицією не є необхідним для них [3]. Крім того, залучення потенційних клієн-

тів до здійснення повторних покупок за допомогою інструментарію винагороди за покупки є не дуже високим. Проте більшість клієнтів готова платити додаткову ціну за такі переваги, як сталість якості придбаних торгових позицій в тимчасовому періоді, безпека під час вживання придбаних товарів.

В результаті проведеного опитування щодо ставлення клієнтів торговельних підприємств до наданих знижок, бонусів, подарунків виявлено три групи споживачів:

- респонденти, що постійно беруть участь у конкурсах, розпродажах та різних акціях («шопоголіки»), здебільшого вважають значущими для себе матеріальні вигоди від подібних заходів та знаходять самоствердження в результаті участі в них, оскільки пов'язують з ними свій статус;

- респонденти, які не беруть участі в подібних заходах («раціоналісти»), дуже низько оцінюють матеріальні та моральні вигоди для себе від участі в них;

- респонденти, які досить низько (менше 20%) оцінюють значимість матеріальних та моральних стимулів від конкурсів та розпродажів («помірні»).

Щодо цінності подарунка, то представники першої групи дуже високо оцінюють для себе матеріальну та статусну складові подарунка, їм подобається вважати себе цінними клієнтами. Представники другої групи вкрай низько оцінюють матеріальну та статусну складові надання подарунків. Респонденти з третьої групи (8%) оцінюють їх як увагу фірми до себе як до клієнта, 13% вважають цілком гідною матеріальну складову отриманого подарунка.

Споживачі з першої групи не зважають на скупчення людей, складнощі паркування, обмеження вибору в процесі розпродажу, закінчення терміну придатності в товару з розпродажу, дні та години

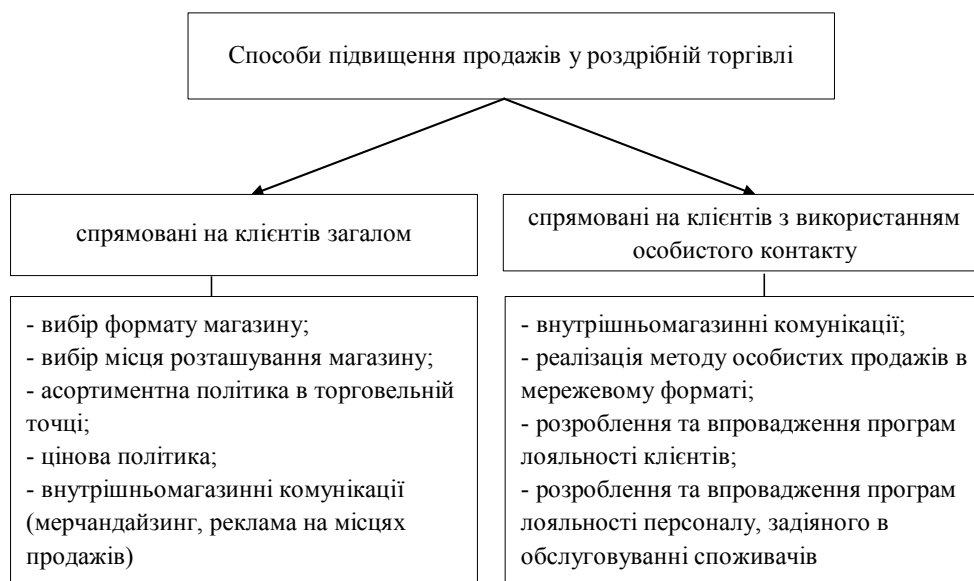

Рис. 1. Способи підвищення продажів у роздрібній торгівлі

розпродажу. Представники другої групи шукають привід для відмови від участі в акціях зі знижками та розпродажами, не більше 4–6% з них здатні подолати свою відразу до дискомфорту під час організації зазначених акцій.

Респонденти з третьої групи досить високо для себе оцінюють вплив незручностей, що виникають під час процесу проведення акцій, проте в 10–25% випадків згодні змиритися з ними для участі в розпродажах.

Таким чином, існує три групи споживачів. Перша група (12%) бере участь практично в усіх заходах, що супроводжуються отриманням призів, подарунків чи інших бонусів, до яких можна отримати доступ. Як правило, вони беруть участь одночасно в декількох бонусних програмах та мають календарі різних акцій, розпродажів. Друга група (10%) вважає, що розпродажі – це просто дії з боку продавців задля збуту неліквідного товару, а величина знижки ніколи не доходить до величини хоча б собівартості товару. У зв'язку з цим вони намагаються ніколи не брати участі в зазначених заходах. Третя група (78%) не відвідує спеціально торговельні підприємства, де проводяться акції, стимулюючи продаж. Однак якщо за збігом обставин вони виявляються в даний час в цьому місці, то вони беруть участь у цих заходах. Представники цієї групи покупців скептично ставляться до величини переваг, що надаються за різними картками та акціям знижок, але якщо є можливість ними скористатися, то вони роблять це. Остання категорія споживачів є найбільшою, тому стратегії цільової взаємодії повинні бути спрямовані саме на цю категорію задля її залучення до активного споживання.

Для стимулювання купівельного попиту необхідно поєднувати матеріальні та іміджеві фактори. Нині матеріальні чинники домінують, що пояснюється низькою купівельною спроможністю споживачів. Проте іміджеві чинники поступово посилюються, що характеризує основну тенденцію розвитку попиту, маркетингова орієнтація на яку дасть змогу більш ефективно використовувати ресурси підприємства для утримання наявних споживачів та залучення перспективних клієнтів. Доцільним є поєднання цінових та іміджевих рішень у залученні та утриманні клієнтів:

- розсилка листів подяки найбільш значущим та постійним клієнтам із зазначенням того, що вони допомагають економити екологічні ресурси, природні багатства тощо;
- привітання в поштовому й телефонному режимах клієнтів із загальнонаціональними святами; якщо є відповідна анкетна інформація, привітання з днями народження та іменинами;
- організація кварталних та річних зборів постійних споживачів з проведенням кава-брейків та нагородженням грамотами «за заслуги перед компанією» стосовно здійснення покупок;

– організація зручних постійних паркувальних місць для автомобілів клієнтів із «золотими» картами організації;

– надання послуги разового відвідування салону краси, спа-комплексу клієнтам зі «срібними» та «бронзовими» картами організації.

Слід зазначити, що зазначений набір заходів принесе ефект лише тоді, якщо буде спрямований на задоволення реально наявних клієнтських потреб як матеріального, так й іміджевого планів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, споживачі по-різному реагують на акції, бонуси, знижки. Більшість має помірковане ставлення до таких заходів, що визначає спрямованість стратегії залучення та утримання споживачів. Для стимулювання купівельного попиту необхідно поєднувати матеріальні та іміджеві фактори, що дасть змогу максимально охопити різні групи споживачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мацера С., Марчук О. Управління контентом у маркетингових комунікаціях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19 (2). С. 91–94.
2. Черняєва К. Взаємини з клієнтом як основа успіху. CRM-стратегія. URL: <https://marketer.ua/ua/vzayemini-z-kliientom-yak-osnova-uspihu-crm-strategiya> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Длігач А. Стратегічне маркетингове управління : монографія. Київ : Алерта, 2012. 272 с.
4. Ілляшенко С. та ін. Маркетингова товарна політика промислового підприємства: управління стратегіями диверсифікації : монографія. Суми : Університетська книга, 2009. 328 с.
5. Гаркавенко С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2002. 712 с.

REFERENCES:

1. Matsera S., Marchuk O. (2018) Upravlinnia kontentom u marketynhovykh komunikatsiakh [Content management in marketing communications]. *Scientific herald of Uzhgorod National University*, no. 19 (2), pp. 91–94.
2. Cherniaieva K. (2017) Vzaiemyny z kliientom, yak osnova uspikhu. CRM-stratehiia [Relationship with the client as the basis of success. CRM strategy]. Available at: <https://marketer.ua/ua/vzayemini-z-kliientom-yak-osnova-uspihu-crm-strategiya> (accessed: 20 March 2019).
3. Dligach A. (2012) *Stratehichne marketynhove upravlinnia* [Strategic marketing management]. Kyiv : Alerta (in Ukrainian).
4. Ilyashenko S. (2009) *Marketynghova tovarna polityka promyslovogho pidpryemstva: upravlinnja strateghijamy dyversyfikaciji* [Marketing commodity policy of an industrial enterprise: management of diversification strategies]. Sumy : Universytets'ka knyga (in Ukrainian).
5. Garkavenko S. (2002), *Marketynh* [Marketing]. Kyiv : Libra (in Ukrainian).

MARKETING STRATEGY OF CUSTOMER ATTRACTION AND RETENTION

The purpose of the article. The issue of attracting and retaining consumers is considered in the article. The tendency of forming a society of consumption involves the dependence of trade organizations on the process of meeting the needs of customers. The aim of the article is to study the scientific and methodical principles of forming a marketing strategy for attracting and retaining consumers.

Methodology. The methods of the study are represented by logical and situational analysis, marketing researches, analysis, synthesis, grouping and comparison.

Results. The role of marketing communications is defined. Significant value for consumers is the location of the outlet, the format of the store, the form of trade. The importance of concentrating business efforts on customer service is substantiated. The measures that promote sales increase are presented. It is established that there is a different attitude of solvent clients to the breadth and depth of the range. Most customers are willing to pay an additional price for such advantages as the quality of the quality of purchased trading positions in a temporary period, safety when using purchased goods. The results of researches concerning the relation of clients of trading enterprises to the given discounts, bonuses, gifts are given. It is found that there are three groups of consumers. The first group includes those who are constantly involved in contests, sales and various promotions. The second group includes those who do not take part in such events. The third group quite low estimates the significance of material and moral incentives from competitions and sales. As for the value of the gift, the representatives of the first group very much appreciate the material and status of the gift component for themselves; they like to consider themselves valuable clients. Representatives of the second group very lowly assess the material and status of the supply of gifts. Respondents from the third group (8%) rate them as the company's attention to themselves as a client, 13% consider it to be a worthy material component of the gift received.

It was determined that the largest share belongs to the third group; therefore the strategy of target interaction should be aimed specifically at this category of consumers. To stimulate consumer demand, it is necessary to combine material and image factors. The specified set of measures will bring the effect only if it is aimed at satisfying the existing client's needs as a material and image plan.

Thus, consumers react differently to promotions, bonuses, discounts. The overwhelming part has a moderate relation to such measures, which determines the direction of the strategy of attracting and retaining consumers. In order to stimulate consumer demand, it is necessary to combine material and image factors, which will allow as much as possible to reach different groups of consumers.

Value/originality. The study is the basis for choosing the tool for stimulating demand, based on increasing the efficiency and sustainability of marketing interaction with customers.

FEATURES OF MARKETING ACTIVITY IN THE SMARTPHONE MARKET

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ СМАРТФОНІВ

In the article, the importance of marketing activity at an enterprise is justified. The role of marketing planning in the enterprise's marketing activity is substantiating. Different approaches to defining the essence of marketing and marketing plan are analyzed. The morphological analysis of the term "marketing plan" is performed. The author's view of the marketing plan defining is formulated. The necessity of the understanding of market activity features in different business areas is justified. The analysis of the worldwide smartphone market is performed. The analysis of the leading smartphone producers' activity in the last years is conducted. The main problems in their product and price policy are identified. The main directions for improving their marketing activity are proposed. The main features of the enterprise marketing activity in the smartphone market are identified. General measures of marketing activity for improving market position for smartphone producers are suggested.

Key words: marketing activity, marketing plan, smartphone market, smartphone producer, product, price.

В статті обґрунтовано важливість маркетингової діяльності на підприємстві. Зазначено, що маркетингова діяльність є однією з підсистем менеджменту, отже, має свої специфічні функції, серед яких слід виділити маркетингове планування. Обґрунтовано особливу роль маркетингового планування у загальній маркетинговій діяльності підприємства. Проаналізовано різні підходи до визначення сутності маркетингу та маркетингового плану. Наведений аналіз дав змогу визначити основні подібності та відмінності наведених визначень. Для більш наочного представлення наведено морфологічний аналіз поняття «маркетинговий план», який дав змогу сформулювати авторський підхід до визначення маркетингового плану. Для того щоби маркетинговий план був ефективним, він повинен враховувати особливості тієї сфери діяльності, в якій працює підприємство. Оскільки метою дослідження було виявлення особливостей маркетингової діяльності на ринку смартфонів, то проаналізовано світовий ринок смартфонів за останні роки. Наведений аналіз дав змогу виокремити п'ять лідерів серед виробників смартфонів на світовому ринку. Аналіз проводився на основі статистики світових продажів смартфонів. Виокремлено основні проблеми, з якими стикались лідери виробництва смартфонів, а також проаналізовано їх причини. Акцент в аналізі зроблено на продуктивій та цінній політиці зазначених підприємств. На основі аналізу запропоновано напрями вдосконалення маркетингової діяльності підприємств – виробників смартфонів. Крім того, аналіз дав змогу виокремити основні особливості маркетингової діяльності підприємства на ринку смартфонів та запропонувати загальні маркетингові заходи, вжиття яких дасть змогу поточним лідерам ринку смартфонів покращити свої позиції на відповідному ринку. Серед них можна виділити створення нових технологічних виробів, які дадуть змогу підприємствам займати нові сегменти ринку або навіть виходити на нові ринки; поширення візнавання бренду серед потенційних покупців через спонсорську та виставкову діяльність; підвищення якості смартфонів та застосування новітніх технологій у їх виробництві.

В статье обоснована важность маркетинговой деятельности на предприятии. Об-

снована роль маркетингового планирования в маркетинговой деятельности предприятия. Проанализированы различные подходы к определению сущности маркетинга и маркетингового плана. Проведен морфологический анализ понятия «маркетинговый план». Сформулирован авторский подход к определению маркетингового плана. Обоснована необходимость понимания особенностей маркетинговой деятельности предприятий различных сфер деятельности. Проведен анализ мирового рынка смартфонов. Проведен анализ деятельности ведущих производителей смартфонов за последние годы. Определены основные проблемы их продуктовой и ценовой политики. Предложены основные направления улучшения их маркетинговой деятельности. Выделены основные особенности маркетинговой деятельности предприятия на рынке смартфонов. Предложены основные мероприятия по улучшению маркетинговой позиции производителей смартфонов.

Ключевые слова: маркетинговая деятельность, маркетинговый план, рынок смартфонов, производитель смартфонов, продукт, цена.

UDC 339.187

Myronova O.M.

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of Management and Business
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

У статті обґрунтовано важливість маркетингової діяльності на підприємстві. Зазначено, що маркетингова діяльність є однією з підсистем менеджменту, отже, має свої специфічні функції, серед яких слід виділити маркетингове планування. Обґрунтовано особливу роль маркетингового планування у загальній маркетинговій діяльності підприємства. Проаналізовано різні підходи до визначення сутності маркетингу та маркетингового плану. Наведений аналіз дав змогу визначити основні подібності та відмінності наведених визначень. Для більш наочного представлення наведено морфологічний аналіз поняття «маркетинговий план», який дав змогу сформулювати авторський підхід до визначення маркетингового плану. Для того щоби маркетинговий план був ефективним, він повинен враховувати особливості тієї сфери діяльності, в якій працює підприємство. Оскільки метою дослідження було виявлення особливостей маркетингової діяльності на ринку смартфонів, то проаналізовано світовий ринок смартфонів за останні роки. Наведений аналіз дав змогу виокремити п'ять лідерів серед виробників смартфонів на світовому ринку. Аналіз проводився на основі статистики світових продажів смартфонів. Виокремлено основні проблеми, з якими стикались лідери виробництва смартфонів, а також проаналізовано їх причини. Акцент в аналізі зроблено на продуктивій та цінній політиці зазначених підприємств. На основі аналізу запропоновано напрями вдосконалення маркетингової діяльності підприємств – виробників смартфонів. Крім того, аналіз дав змогу виокремити основні особливості маркетингової діяльності підприємства на ринку смартфонів та запропонувати загальні маркетингові заходи, вжиття яких дасть змогу поточним лідерам ринку смартфонів покращити свої позиції на відповідному ринку. Серед них можна виділити створення нових технологічних виробів, які дадуть змогу підприємствам займати нові сегменти ринку або навіть виходити на нові ринки; поширення візнавання бренду серед потенційних покупців через спонсорську та виставкову діяльність; підвищення якості смартфонів та застосування новітніх технологій у їх виробництві.

Ключові слова: маркетингова діяльність, маркетинговий план, ринок смартфонів, виробник смартфонів, продукт, ціна.

Formulation of the problem. For achieving effectiveness, the company has to make different managerial decisions, as well as decisions in the marketing sphere. Such a need emerges from the essence of numerous people involved in the enterprise marketing activity. Marketing is the part of the general managerial activity of the company. In this case, marketing also has specific functions, especially marketing planning. Marketing planning helps marketers to plan people activity and generate resources for achieving the company's goal by implementing marketing measures. At the same time, it is necessary to focus that different businesses have their specifics and need special marketing activities for getting the best results.

Analysis of recent research and publications. There are a lot of authors who consider in their works problems of marketing activity. There are J. Chen,

G. Armstrong, R. Duermyer, P. Kotler, D. Lavinsky, R. McKenna, M. Wood, etc. But each company should create a unique set of marketing activity. In this case, the topic, which is chosen for investigation, has actuality for today's economic environment in whole and for the market of very popular products – smartphones – especially.

Setting task. The purpose of the thesis is theoretical analysis and identification of the features of the marketing activity of smartphone producers.

Presentation of the main research material. Marketing is a process of many different aspects such as building customer relationships and satisfying customer needs. The main marketing actions are social interactions and decisions by the management. The practical process involves researching customer needs to develop the provided products to meet the needs, together with the quality that meets

the price. Research is essential in order to gain a relationship with the customer that will become valuable in return [8, p. 29].

Marketing is a combination of product, price, distribution, and marketing communications; by understanding these aspects, a company can make organizational marketing decisions. It can also be considered as a leadership style, whose goal is to accomplish customer needs and requirements by using an appropriate marketing mix. The marketing strategies can set a certain direction for the entire company's policy. The main tools for the company to influence its customers through marketing actions are selecting the right products, pricing, delivery channels, and marketing communications tools [1, p. 12–15, 21]. The main focus of the marketing should be the customer. All company functions should concentrate on fulfilling customer satisfaction, in both financial and social level [6, p. 21].

The procedure of marketing can be divided into several steps, which should be followed in order to achieve successful marketing in actions. The first step is to find out what the customers need, want, and require. This may vary between different customer segments. The next step is to develop the product or service to meet these requirements in order to satisfy the possible customer needs and requirements. After that, the customers must be informed about what the company has to offer. This stage includes finding the correct marketing channels to communicate with the customers. If that step is successful and customers show interest in the services, the next goal is to satisfy the customer needs with the product. This means providing the promised value in the outcome of the provided product that the customer has paid for. The last important step is to create long-term relationships with customers by following their satisfaction level and by responding to that, for instance by rewarding loyal customers with small benefits [8, p. 29–30; 12, p. 14–17].

There are some issues, which should be answered in the plan of marketing [3]:

- the company should understand its strengths and weaknesses, opportunities and threats by analyzing internal and external environment;
- the company should implement a customer-oriented approach to analyzing its products and services; the understanding of the real market position of the company should be given by customers;
- the company should analyze its target segments of the market for understanding the structure of the product portfolio and selecting the best marketing strategy;
- the company should know current, latent, and potential competitors for planning ways for improving its marketing position;
- the company should make decisions on efficient use of its resources;

- the company should write a marketing plan based on collected information about internal state-ment, consumers, market features, competitors. This plan has to include specific, measurable, attainable, relevant and time-based goals (SMART goals); marketing and sales policy for achieving these goals;

- the company should implement the plan and evaluate its success. The marketing plan is the constant document, which needs to be reviewed and improved all the time for getting better results in the market.

The aim of the marketing plan is to help the company in the decision-making process. The marketing-related considerations could be for instance selection of a marketing strategy, marketing implementation, target groups and services, cooperation partners, marketing communications tools and the budget [12, p. 28]. A marketing plan describes specific short-term implementations on how to increase the income of the company in the long-term [15, p. 4].

For better understanding the essence of the marketing plan and its role in enterprise marketing activity, it is necessary to make a morphological analysis of the concept “marketing plan” (table 1).

Thus, the marketing plan is a written document for marketing activities designed to reach the income of the company in the long-term.

For understanding the marketing planning features of the smartphone market, it is necessary to analyze it.

The statistic shows the global market share (in sales) held by smartphone producers worldwide, from the first quarter of 2016 to the second quarter of 2018 (fig. 1).

This figure shows that there are five biggest producers of smartphones in the world.

The first place is Samsung Co. Samsung, known as the producer of different kind of electronic devices, especially mobile devices and home entertainment systems. This is the global leading smartphone sellers for a long time. Since 2016, Samsung Co. has maintained a share of 20% to 30% in the smartphone market. Before the last year, Apple has been its closest competitor over the years, while trademarks such as Lenovo and Huawei have also grown their market share in the smartphone market.

Samsung has different lines of products. One of the most effective is the Galaxy series, which company firstly produced and released in 2009. The company's smartphone sales have increased fast from 2.4 million units at the beginning of 2016 to 71.6 million in the Q2 (2nd quarter) of 2018.

Samsung is the leader in the market for smartphones, and also maintains a market share of 20% to 22% of mobile phone shipments.

Apple is the second largest producer of smartphones in the world. Its sales more than 210 million units (iPhones) over the world in 2016. In Q4 of 2016,

Huawei is the third largest producer of smartphones, with 10.6% of the share of smartphone markets. The company realized more than 45 million smartphones to end users in that period.

According to the IDC Quarterly Mobile Phone Tracker [7] (table 2), smartphone producers sold a total of 355.2 million units worldwide during the third quarter of 2018 (3Q18). As a result, total sales in a year decreased by 6.0%.

As we can see, there is a negative tendency of the total decreasing of the worldwide smartphone market. In this case, the threat to the smartphone market existence arose. Specialists [7] make a forecast that the market will back to growth in 2019.

Based on table 2, we can see two tendencies. Firstly, Samsung has a decrease in its market share but up today stays a leader in the smartphone market. Secondly, Chinese smartphone producers improve their market positions. The best example is that Huawei in the Q3 of 2018 got second place in the global smartphone market and at the same time overtaken Apple.

Let's consider in more details the features of product policies by leading smartphone producers.

Samsung today has the leadership position in the worldwide smartphone market but in the third quarter of 2018 declined its market share up to 20.3%. It was big problems with the sales of the Galaxy S7 and S7 Edge. Just sales of new S8 and S8+

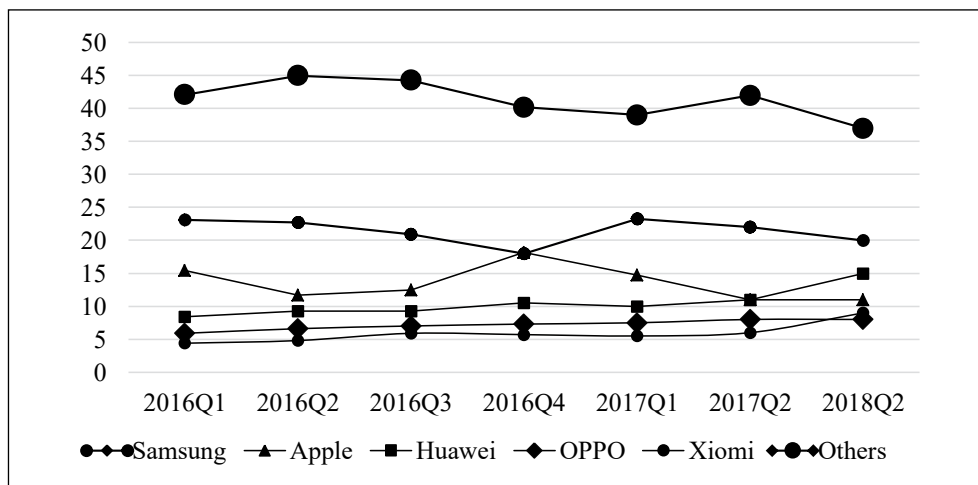

Fig. 1. Smartphone market [7]

Table 1

Morphological analysis of the concept “marketing plan”

Source	Definition	Genus
D. Lavinsky [9]	Identifies everything from who your target customers are to how you will reach them, to how you will retain your customers so they repeatedly buy from you.	Everything will retain customers repeatedly buy.
R. McKenna [5]	Written strategy for selling the products/services of a new business.	Written strategy for selling.
R. Duermyer [3]	A business document outlining your marketing strategy and tactics.	A business document.
Business Dictionary [13]	The product specific, market specific or company-wide plan that describes activities involved in achieving specific marketing objectives within a set timeframe.	A plan that describes activities involved in achieving specific marketing objectives.
Investopedia [2]	A business's operational document for advertising campaigns designed to reach its target market.	A business's operational document.
G. Dacko Scott [4]	The value proposition of a business and sets out the schedule for a set period of time.	Proposition and schedule.
Biz Filings [14]	The marketing portion of a business plan addresses how you will get people to buy your product or service in sufficient quantities to make your business profitable.	A portion of a business plan.
M. Wood [15], A. Puustinen, U.-M. Rouhiainen [12]	A concrete form of the documentation process and contains structured information about the markets and suggestions on how to accomplish the selected goals of marketing.	The concrete form of the documentation process.
M. Wood [15, p. 4]	Specific short-term implementations on how to increase the income of the company in the long-term.	Specific short-term implementations.

Worldwide smartphone selling

Period	Samsung	Apple	Huawei	OPPO	Xiaomi	Others
2016Q1	23.8%	15.4%	8.4%	5.9%	4.4%	42.1%
2016Q3	20.9%	12.5%	9.3%	7.1%	5.9%	44.3%
2017Q1	23.3%	14.7%	10.0%	7.5%	5.5%	39.0%
2017Q3	22.1%	12.4%	10.4%	8.1%	7.5%	39.6%
2018Q3	20.3%	13.2%	14.6%	8.4%	9.7%	33.8%

moved the situation in a positive way. At the end of 2018, Samsung expanded its product portfolio with Galaxy S9 and S9+. These models are very technological and have high prices. Also, the product mix by Samsung includes more affordable by price models – J-Series and A-Series. These models have a flagship-like design but with lower price (A-series) and significantly low price (J-series). A refreshed A7, A5, and A3 together with a freshly updated J-Series, and new flagship S9/S9+ should give Samsung a well-balanced product portfolio this year. Experts believed that Samsung's bigger problem is the loss at the mid-price and low-price products. Refreshed product portfolio with new features could possibly help to decide Samsung's problems. Samsung should look to new A-series devices to fill the gaps in the middle price segment of the smartphone market.

Huawei got second place in the top leaders of the smartphone market. At the end of 2018, the company sold more than 52.0 million smartphones and took 14.6% of the worldwide market. Huawei reached this result by selling its P-series and updated Mate-series. These smartphones are at the top of the most advanced market. And also, similar to Samsung, Huawei produced its Honor brand for young people with lower price but good online services. All these features give the possibility for Huawei to be in the Top-5 of global smartphone produces and be a strong competitor for Samsung and Apple.

The new iPhones by Apple helped the company to increase its quarter sales a little to 46.9 million smartphones up 0.5% compared with the 46.7 million units of the previous year. Apple once again released three new devices: the new 6.5-inch iPhone XS Max and 5.8-inch iPhone XS and iPhone XR with more affordable price. The new XS Max and XS have a higher level of selling comparing with the last year's iPhone X. These models are more advanced: a new screen size, high power, improved camera, upped the storage, faster processor via the A12 Bionic chip. Apple removed iPhones X and SE from the product portfolio due to low price and not appropriate quality. Also, for iPhones 6S, 7, and 8 Apple decreased prices. These measures should balance product portfolio. The great hope for improving Apple market position is to increase sales of the most popular iPhone XR.

OPPO like Samsung illustrates sales decreasing over the year. But today OPPO maintained the fifth

place (8.4% in total market) with 29.9 million smartphones in 3Q18. OPPO is not a popular smartphone producer in Europe but it has a strong position in Asia and Africa regions. Despite this, sales in these regions are enough for the company to get a strong position in the global market. OPPO designed the Find X and R17 products which growth recent sales. OPPO's camera-focused R9s was a crucial model in China, had good sales in that helped it to see strong shipments in the market. OPPO's growth has in the rest of Asia and in some countries of the Middle East and Africa regions. OPPO had an active policy in both above-the-line and below-the-line activities in India and focused on its after-sales service efforts in Indonesia by increasing its number of service centers.

Xiaomi is one of the newest electronics companies and is arising in the smartphone market fast. The great strengths of Xiaomi are the production of high-quality smartphones with cheap prices. These advantages gave the possibility for Xiaomi to fast increasing its market share and take fourth place in the worldwide rating of smartphone producers (9.7% in 3Q18). Today Xiaomi is the biggest mobile phone producer in China. Xiaomi crowded out Samsung and Apple from Chinese market of smartphones. Weaknesses of Xiaomi are: it is not presented in the U.S. market and has no original products – they are often similar to the models by other smartphone producers. Because of cheap prices for the products, Xiaomi continues its global expansion in the smartphone market. The company started with increasing its presence in India, Indonesia, several European countries like Spain, Ukraine. Today Xiaomi's product portfolio includes Redmi 5A, Redmi 5 Plus, and Redmi Note 5, and the newer Redmi 6/A/Pro. These products and price policies give chance for Xiaomi to further expansion of the worldwide smartphone markets.

Conclusions from the study. As we can see, the biggest smartphone producers have different problems and trends in their product and price policies. All of them need to create the best marketing plan based on their strengths and weaknesses and take advantages for opportunities. Their plans should be different but should have similar elements.

The main goal for all companies, which performed their activity in the smartphone market, is determined to be more effective than competitors using technologies, innovation, and expertise of the smartphone

industry. Smartphone producers should build their brand by giving awareness to consumers in the quality and excellence of their products. The main objectives of the marketing activity of the companies are the following:

- create new devices using advanced technologies for taking new market segments or entering other markets;
- continue to grow and develop innovative technologies;
- participate in different shows and sponsoring events for brand name presentation;
- make different kind of interviews or other survey methods for getting a response from the customers and to improve their satisfaction.

So, the marketing activity of smartphone producers should include a series of measures aimed at stimulating sales and service of the company, as well as increasing customer satisfaction and maintaining market share in the smartphone market. Each company should create a marketing plan based on smartphone market features.

REFERENCES:

1. Anttila M., Iltanen K. (2001) *Markkinointi* [Marketing]. Porvoo : WS Bookwell Oy, 2001 (in Finnish).
2. Chen J. (2018) Marketing Plan Definition. *Investopedia* (part of the IAC family of websites), May 22. Available at: <https://www.investopedia.com/terms/m/marketing-plan.asp#ixzz4zGKsQOZB> (accessed: 19 March 2019).
3. Cravens D.W., Piercy N.F. (2012) *Strategic Marketing* New Jersey : McGraw-Hill Education (in English).
4. Dacko Scott G. (2008) *The advanced dictionary of marketing*. Oxford : Oxford University Press.
5. Duermyer R. (2019) How to Create a Marketing Plan for Your Home Business. *The balance small businesses*. (The Balance family of sites), February 22. Available at: <https://www.thebalancesmb.com/what-is-a-marketing-plan-1794426> (accessed: 19 March 2019).
6. Hooley G., Piercy On., Nicoulaud B. (2011) *Marketing strategy and competitive positioning*. Essex : Pearson Education Limited, 2011 (in English).
7. IDC (2019) Worldwide Quarterly Mobile Phone Tracker. *IDC Tracker® + Data Products* (official site). Available at: https://www.idc.com/tracker/showproductinfo.jsp?prod_id=37 (accessed: 19 March 2019).
8. Kotler P., Armstrong G. (2010) *Principles of Marketing*. London : Pearson Education Ltd (in English).
9. Lavinsky D. (2013) Marketing Plan Template: Exactly What to Include. *Forbes* (electronic journal), September 30. Available at: <https://www.forbes.com/sites/davelavinsky/2013/09/30/marketing-plan-template-exactly-what-to-include/#79778ae13503> (accessed: 19 March 2019).
10. Masterman G., Wood E. (2006) *Innovative marketing communications, strategies for the events industry*. Oxford : Elsevier Butterworth-Heinemann (in English).
11. McKenna R. (1991) *Marketing Is Everything*. Harvard : Harvard Business School Reprint (in English).
12. Puustinen A., Rouhiainen U.-M. (2007) *Matkailumarkkinoinnin teorioita ja työkaluja* [Tourism marketing theories and tools]. Helsinki : Edita Prima Oy (in Finnish).
13. WebFinance Inc. (2019) Marketing plan. *Business Dictionary* (electronic dictionary). Available at: <http://www.businessdictionary.com/definition/marketing-plan.html> (accessed: 19 March 2019).
14. Wolters Kluwer (2019) Marketing Plan Component of Your Business Plan. *BizFilings* (official site). Available at: <https://www.bizfilings.com/toolkit/research-topics/launching-your-business/planning/marketing-plan-component-of-your-business-plan> (accessed: 19 March 2019).
15. Wood M. (2012) *The Marketing Plan. A Handbook*. New Jersey : Pearson Education Inc. Upper Saddle River (in English).

FEATURES OF MARKETING ACTIVITY IN THE SMARTPHONE MARKET

The purpose of the article. Business success is based on its marketing activity. Marketing success is affecting all business aspects. Marketing is a managerial subsystem, which includes several elements: product, price, place, and promotion. Without marketing, customers have no possibility to get awareness about products and services despite their quality. Marketing helps businesses to eliminate sales decreasing or improve the situation.

Any marketing activity should start from the marketing plan. Companies have to decide questions about the best marketing measures. These decisions are very important for companies because of the big range of possible communications with customers and other stakeholders. In this case, marketing activity should be managed and, first of all, carefully planned by the managers.

Methodology. Marketing planning plays a vital role in achieving the company's goals. The essence and structure of the marketing plan are analyzed. Definitions of the marketing plan by different authors are considered. The morphological analysis of the concept "marketing plan" is performed. As a result, the marketing plan is defined as a written document for marketing activities designed to reach the income of the company in the long-term.

Results. A typical marketing plan is a written document for marketing activities designed to reach the income of the company in the long-term. A good marketing plan should help answer key questions about business and act as a reference document to help to execute a business marketing strategy. It will also help to develop a structured approach to creating services and products that satisfy customers' needs. A marketing plan also should be based on the features of the company and the customer market.

The smartphone market is one of the most advanced markets in the worldwide economy. There is a high level of competition in the smartphone market. The analysis of the worldwide smartphone market is made. The strongest leaders and their potential competitors in the smartphone market are identified. Given analysis has shown that in the modern conditions new producers of smartphones increase their market share very fast and bear a big threat to older competitors. In this case, smartphone producers should pay much attention to marketing activity and create effective marketing plans. They should base on the features of the smartphone market.

The main features of marketing activity and tasks for smartphone producers are identified: generate new ideas to penetrate other markets or segments within the wireless industry; continue to grow and develop products; spread brand name by attending shows and sponsoring events; implement surveys or other experiments to gain customer feedback and improve satisfaction.

Practical implications. The introduction of proposed marketing measures in the smartphone producer's activity will allow young companies to increase their market share and mature companies to maintain their market share in the smartphone market.

Value/originality. In the article, the modern situation in the smartphone market is considered. The main direction for smartphone producers in the case of their marketing activity is identified. It is the first step for further researchers and businesses to improve their marketing activity.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

THE FUNCTIONAL ASPECTS OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT AT TRADING COMPANIES

УДК 005:658.114

Ольшанський О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД
і туризму

Харківський державний університет
харчування та торгівлі

Ключарьов В.М.

здобувач

Харківський державний університет
харчування та торгівлі

Стаття присвячена дослідженню функціональних аспектів управління бізнес-процесами підприємств торгівлі. Визначено, що для розкриття сутності категорії «управління бізнес-процесами підприємства» необхідно використовувати системний підхід. У системі управління бізнес-процесами слід також виділити такий важливий елемент, як структура управління, тому що структура відображає відносини підпорядкованості в управлінні бізнес-процесами. Структура управління обумовлює функціональні та лінійні зв'язки між окремими організаційними одиницями під час реалізації бізнес-процесів. До функцій управління бізнес-процесами підприємств торгівлі належать цілепокладання, планування, організація, мотивація та контроль бізнес-процесів. В результаті надано дефініцію поняття «функція», а також запропоновано під час управління бізнес-процесами під функцією розуміти вид діяльності, спрямований на певну частину бізнес-процесу для досягнення кінцевого результату, який об'єднує носія функції та об'єкт дії.

Ключові слова: функція, управління, процесний підхід, бізнес-процес, підприємство торгівлі.

Стаття посвящена исследованию функциональных аспектов управления биз-

нес-процессами предприятий торговли. Определено, что для раскрытия сущности категории «управление бизнес-процессами предприятия» необходимо использовать системный подход. В системе управления бизнес-процессами следует также выделить такой важный элемент, как структура управления, потому что структура отражает отношения подчиненности в управлении бизнес-процессами. Структура управления обуславливает функциональные и линейные связи между отдельными организационными единицами при реализации бизнес-процессов. К функциям управления бизнес-процессами предприятий торговли относятся целеполагание, планирование, организация, мотивация и контроль бизнес-процессов. В результате предоставлена дефиниция понятия «функция», а также предложено при управлении бизнес-процессами под функцией понимать вид деятельности, направленный на определенную часть бизнес-процесса для достижения конечного результата, который объединяет носителя функции и объект действия.

Ключевые слова: функция, управление, процессный подход, бизнес-процесс, предприятие торговли.

The work on the study of functional aspects of business process management of trade enterprises has been divided into several stages. During further research it was found that the business process includes the following main elements: the owner responsible for its implementation, the input, output, management and resources. At the final stage of the study, the very concept of "business process of a trading enterprise" was defined and business processes that are characteristic of trading enterprises were established and described. The process approach presented in this article allows taking into account such important business aspects as targeting the end product, the interest of each performer in improving the quality of the final product and, as a consequence, interest in the ultimate performance of the job. Thus, the development of modern management technologies, among which particular attention is paid to the process approach, is a characteristic feature of recent years. As a result of the study, the following conclusions were reached: managing the business processes under the function of more correctly understand the type of activity, which is aimed at a certain part of the business process to achieve the end result, which combines the carrier of the function and object of action; the functions of management of business processes of trade enterprises include: goal-setting, planning, organization, motivation and control of business processes. The business processes which are the basis of any organizational systems simultaneously serve as indicators of the effectiveness of the organization's economic activity and its competitiveness. However, it should be remembered that in order to ensure a sustainable and efficient operation of the company in the long run, it is necessary to continuously improve its own business processes. The article deals with the study of the issues concerning the improvement of the company management system taking into account its reorientation to implementing the process management principles. The result of the business process of the trade enterprises is the products of strategic importance because they support the state food security on which the quality of life support of the country's population depends directly.

Key words: function, management, process approach, business process, trade company.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах проблеми ефективного управління підприємствами виходять на перший план, удосконалюються методи та управлінський інструментарій бізнесу. Перед керівниками гостро стоїть питання створення дієвої системи управління, яка здатна забезпечити конкурентоспроможність підприємства.

Більшого поширення набуває клієнтоорієнтований підхід, за якого виробники товарів та послуг змінюють свою поведінку на ринку й переходять від нарощування обсягів виробництва та продажів до намагання максимально задовольнити потреби клієнта. У сучасних умовах використання процесно орієнтованої системи управління орга-

нізацією дає змогу отримати відчутні переваги, оскільки система взаємопов'язаних та взаємодіючих бізнес-процесів має кінцеву мету, що полягає у створенні продуктів або послуг, які мають цінність як для зовнішніх, так і для внутрішніх споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження слугують наукові дослідження та практичні розробки таких закордонних та вітчизняних вчених, присвячені проблемам процесного управління, реінжинірингу бізнес-процесів, як Дж. Харінгтон, Б. Беккер, Б. Андерсон, М. Робсон, М. Ротер, В.В. Репін, В.Г. Єліферов, Ф. Уллах, Ф. Тейлор, М. Хаммер, Дж. Чампі. Незважаючи на великі здобутки науковців та дослідників, багато питань, особливо тих, що пов'язані з

функціональними аспектами управління бізнес-процесами підприємств торгівлі, залишаються маловивченими та дискусійними як в економічній науці, так і в практичній діяльності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні питань, пов'язаних з функціональними аспектами управління бізнес-процесами підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення бізнес-процесів організації, їх опис, аналіз та оптимізація – це не самоціль, а перш за все робота з організації ефективної діяльності підприємства та підвищення його конкурентоспроможності. Саме процесний підхід ліг в основу стандарту менеджменту якості ISO 9000:2000, у якому під процесом розуміється сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих активних дій, які перетворюють входи на виходи. Процесний підхід є надзвичайно перспективним з точки зору сучасних теорій управління, однак потрібно враховувати, що тільки комплексний розгляд всіх визначальних чинників може принести успіх, тому ми поділяємо точку зору авторів [1] про те, що процесний підхід повинен розглядатися спільно з багатьма іншими визначальними факторами, а саме структурними, фінансовими, кадровими.

Найчастіше для наочності бізнес-процеси візуалізують за допомогою блок-схеми бізнес-процесів. Технологія опису бізнес-процесів повинна забезпечувати прозорість усіх операцій бізнесу, що дасть змогу постійно аналізувати можливі наслідки збоїв на тому чи іншому етапі виконання робіт, вчасно знаходити та виправляти помилки. Особлива увага під час аналізування приділяється управлінню операційними витратами, що стає однією з основних умов виживання на ринку.

На практиці бізнес-процеси зазвичай визначаються з огляду на потреби основних клієнтів, споживачів. При цьому важливо забезпечити безперешкодне виконання процесу, що дасть змогу підприємству збільшити додану вартість, максимізувати корисність та цінність продуктів та послуг для власних клієнтів [2].

Для досягнення поставлених цілей та виконання означених завдань, а також забезпечення безперебійного та бездефектного виконання будь-якого бізнес-процесу необхідно сформувати систему управління бізнес-процесами в організації. Для розкриття сутності категорії «управління бізнес-процесами підприємства» використовуємо системний підхід.

Як відомо, управління – це вплив на систему задля приведення її у бажаний стан. У цьому разі системою або об'єктом управління буде бізнес-процес торговельного підприємства, що включає певні послідовні, взаємозалежні дії, обумовлені технологією, яку використовують у процесі, та часом, який витрачається на проведення кожної операції.

Будь-яке управління здійснюється за допомогою суб'єкта. Суб'єктом управління бізнес-процесу є менеджер, у спеціальній літературі часто зустрічається таке словосполучення, як «власник процесу». На наш погляд, більш коректним є такий вираз: «керівник процесу, який здійснює всі функції управління процесом та несе відповідальність за досягнення запланованих результатів». Керівники окремих бізнес-процесів повинні координуватися керівником вищого рівня для більш ефективного й швидкого досягнення мети.

У системі управління бізнес-процесами слід також виділити такий важливий елемент, як структура управління. У кожному бізнес-процесі торговельного підприємства беруть участь кілька підрозділів, при цьому участь їх диференціюється залежно від функціональної спрямованості та витрат. У зв'язку з цим структура управління бізнес-процесами створюється відповідно до розподілу відповідальності та поділу праці між управлінськими працівниками та керівниками процесів шляхом визначення їх завдань та повноважень. Таким чином, структура відображає відносини підпорядкованості в управлінні бізнес-процесами.

Структура управління обумовлює наявність функціональних та лінійних зв'язків між окремими організаційними одиницями під час реалізації бізнес-процесів.

У теорії управління поняття «функція» трактується як:

- зв'язок між умовами та реакцією системи, може бути одностороннім або детермінованим;
- завдання, характерною рисою якого є залежність від організаційної одиниці вищого рівня [3].

На наш погляд, під час розгляду управління бізнес-процесами підприємств торгівлі більш коректно під функцією розуміти вид діяльності, спрямований на певну частину бізнес-процесу для досягнення кінцевого результату, який об'єднує носія функції та об'єкт дії.

Зупинимось детальніше на функціях управління бізнес-процесами підприємств торгівлі та визначимо найбільш важливі з них (рис. 1).

1) Цілепокладання – формулювання та постановка цілей бізнес-процесів. Правильно поставлена мета визначає критерії для її ідентифікації, показуючи ступінь досягнення мети. Широко відомим сьогодні є метод SMART (Specific Measurable Achievable Realistic Timely).

Метод SMART є сукупністю принципів цілепокладання, де:

- S (“specific” – з англ. «певний», «конкретний», «точний») свідчить про те, що цілі повинні бути точно визначеними, описаними, виключати можливість іншого тлумачення або двозначності;
- M (“measurable” – з англ. «вимірний») свідчить про те, що цілі повинні піддаватися кількісному оцінюванню;

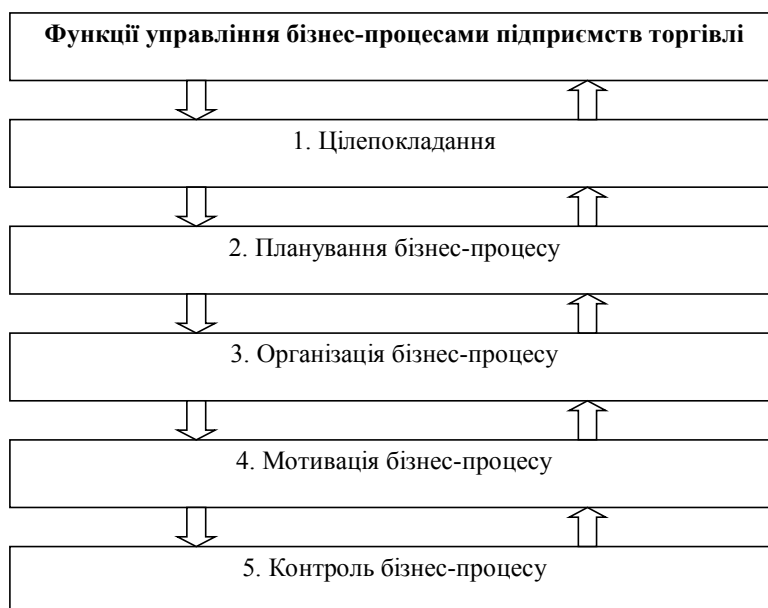

Рис. 1. Функції управління бізнес-процесами підприємств торгівлі

– А (“achievable” – з англ. «досяжний») свідчить про те, що цілі повинні бути такими, яких можна досягти;

– R (“result-oriented” – з англ. «орієнтація на результат») свідчить про те, що цілі мають бути орієнтованими на результат, а не на зусилля.

Є й інші трактування цієї аббревіатури:

– “Real” – «реальні, досяжні»;

– “Relevant” – «релевантні», «адекватні поточним зовнішнім та внутрішнім умовам»;

– T (“time” – з англ. «час»), тобто досягнення мети має тимчасові рамки, отже, для кожної мети має бути зазначено час її реалізації, досягнення.

Метою бізнес-процесу є завжди конкретний результат, тобто вихід бізнес-процесу. Дуже важливим принципом постановки цілей бізнес-процесів є забезпечення зворотного зв'язку для того, щоби керівник процесу міг своєчасно скоригувати мету [4].

2) Планування бізнес-процесу. Для забезпечення дій, спрямованих на досягнення цілей, необхідно чітко узгодити роботу всіх учасників бізнес-процесу. Інструментами планування є оперативно-календарне планування роботи всіх підрозділів, які беруть участь у реалізації процесу; розподіл матеріальних та трудових ресурсів; інформаційне забезпечення керівників процесів про хід реалізації, контроль та регулювання ходу реалізації процесу.

До завдань планування бізнес-процесів належать також складання техніко-економічного обґрунтування напрямів інвестиції, планування окремих заходів.

3) Організація бізнес-процесу. Ця функція покликана забезпечити досягнення намічених

цілей шляхом встановлення формування чіткої взаємодії між виконавцями та керівниками процесів, розроблення документів, що регламентують діяльність останніх. Значення функції організації полягає у створенні необхідних умов для ефективного виконання бізнес-процесів.

4) Мотивація бізнес-процесу – створення внутрішнього спонукання до певних дій у результаті складної сукупності наявних потреб. Функція мотивації полягає у забезпеченні безперервної та якісної роботи всіх працівників, які беруть участь у бізнес-процесі.

5) Контроль бізнес-процесу. Функція контролю спрямована на облік витрачених ресурсів, які використовуються у процесі, оцінювання виконання планів, програм, завдань. Дуже важливе завдання контролю полягає у передбаченні та своєчасному виявленні відхилень, помилок у ході реалізації бізнес-процесів, виявленні причин виникнення збоїв, порушень, визначенні заходів щодо їх усунення.

В умовах посилення конкуренції функції контролю приділяється першочергова увага, у зв'язку з чим виникає нове поняття в економічному управлінні, таке як контролінг. Цей інструмент інтегрованого планування й контролю може застосовуватись на підприємствах різної організаційної будови та різної величини.

Контролінг – це орієнтована на досягнення цілей інтегрована система інформаційно-аналітичної та методичної підтримки керівників у процесі планування, контролювання, аналізування та прийняття управлінських рішень за всіма функціональними сферами діяльності підприємства.

Стосовно бізнес-процесів до завдань контролінгу входить надання системно-інтегрованої

інформаційної, аналітичної, інструментальної та методичної підтримки керівництва для забезпечення довгострокового існування та розвитку підприємства [5].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розвиток сучасних технологій управління, серед яких особлива увага приділяється процесному підходу, є характерною особливістю останніх років. У результаті проведеного дослідження ми доходимо таких висновків:

– під час розгляду управління бізнес-процесами під функцією більш коректно розуміти вид діяльності, спрямований на певну частину бізнес-процесу для досягнення кінцевого результату, який об'єднує носія функції та об'єкт дії;

– до функцій управління бізнес-процесами підприємств торгівлі належать цілепокладання, планування, організація, мотивація та контроль бізнес-процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Репин В.В. Бизнес-процессы: построение, анализ, регламентация. Москва : РИА «Стандарты и качество», 2007. 240 с.

2. Ольшанський О.В. Особливості управління бізнес-процесами підприємств торгівлі та методи їх удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 22. Ч. 3. С. 22–26.

3. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования. Москва : РИА «Стандарты и качество», 2003. 272 с.

4. Ольшанський О.В. Удосконалення менеджменту підприємства шляхом створення системи бізнес-процесів. *Східна Європа: еконо-*

міка, бізнес та управління. 2019. № 1 (18). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/18_2019/28.pdf (дата звернення: 12.03.2019).

5. Карминский А.М. и др. Контроллинг в бизнесе: методологические и практические основы построения контроллинга в организациях. Москва : Финансы и статистика, 1998. 256 с.

REFERENCES:

1. Repin V.V (2007) *Biznes-protsessy: postroenie, analiz, reglamentatsiya* [Business processes: construction, analysis, regulation]. Moscow : RIA "Standarty i kachestvo" (in Russian).

2. Olshanskiy O.V. (2018) *Osoblyvosti upravlinnja biznes-procesamy pidpryjemstv torghivli ta metodi jikh udoskonalennja* [Business processes management of trade enterprises and methods of their improvement]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogho universytetu. Serija "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo"*, vol. 22, ch. 3, pp. 22–26.

3. Andersen B. (2003) *Biznes-protsessy. Instrumenty sovershenstvovaniya* [Business processes. Improvement tools]. Moscow : RIA "Standarty i kachestvo" (in Russian).

4. Olshanskiy O.V. (2019) *Udoskonalennja menedzhmentu pidpryjemstva shljakhom stvorennya systemy biznes-procesiv* [Improving the management of the enterprise by creating a system of business processes]. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja*. no. 1(18). Available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/18_2019/28.pdf (accessed: 12 March 2019).

5. Karminskiy A.M. i dr. (1998) *Kontrolling v biznese: metodologicheskie i prakticheskie osnovy postroeniya kontrollinga v organizatsiyakh* [Controlling in business: methodological and practical bases of building controlling in organizations]. Moscow : Finansy i statistika (in Russian).

Olishanskiy Oleksandr

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Business Management
Kharkiv State University of Food Technology and Trade

Kliucharov Vladyslav

Postgraduate Student
Kharkiv State University of Food Technology and Trade

THE FUNCTIONAL ASPECTS OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT AT TRADING COMPANIES

The purpose of the article. The processes of integration and transformation we are witnessing in the Ukrainian economy, intense competition, crisis factors pressure, high unpredictability of changes in the external environment require Ukrainian businesses to constantly seek new, more effective management methods. New management methods ought to be aimed at strengthening the company's competitive advantages in the market and its stable operation in the strategic perspective. Thus, one of the most problematic issues is the task of reorienting enterprises to a high-tech model for improving and developing business processes. The development of the functional aspects of business processes management of trading company allows finding ways of optimization of their operation (economic efficiency) taking into account the specifics of management in the long perspective. The work on the study of functional aspects of business process management of trade enterprises has been divided into several stages. In the beginning, it was found that the business process includes the following main elements: the owner responsible for its implementation, the input, output, management and resources. At the final stage of the study, the very concept of "business process of a trading enterprise" was defined and business processes that are characteristic of trading enterprises were established and described.

Methodology. The process approach presented in this article allows taking into account such important business aspects as targeting the end product, the interest of each performer in improving the quality of the final product and, as a consequence, interest in the ultimate performance of the job.

Results. Thus, the article is devoted to the burning issues development of the functional aspects of business processes management of trading company. Moreover the development of modern management technologies, among which particular attention is paid to the process approach, is a characteristic feature of recent years. As a result of the study, the following conclusions were reached:

- managing the business processes under the function of more correctly understand the type of activity, which is aimed at a certain part of the business process to achieve the end result, which combines the carrier of the function and object of action;
- the functions of management of business processes of trade enterprises include: goal-setting, planning, organization, motivation and control of business processes.

Practical implications. The business processes which are the basis of any organizational systems simultaneously serve as indicators of the effectiveness of the organization's economic activity and its competitiveness. However, it should be remembered that in order to ensure a sustainable and efficient operation of the company in the long run, it is necessary to continuously improve its own business processes.

Value/originality. The result of the business process of the trade enterprises is the products of strategic importance because they support the state food security on which the quality of life support of the country's population depends directly.

МАРОЧНИЙ КАПІТАЛ У СТРУКТУРІ МАРКЕТИНГОВИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

BRAND EQUITY IN THE STRUCTURE OF MARKETING INTELLECTUAL ASSETS OF THE ENTERPRISE

Досліджено сучасні підходи до формування марочного капіталу і його елементів як базису ефективного використання в умовах невизначеності та інтенсивного розвитку маркетингових інтелектуальних активів підприємства. Виявлено ключові аспекти успішного формування маркетингових інтелектуальних активів, які сприяють зростанню споживчої цінності товарів. Згідно зі складом інтелектуальних активів та наповнюваності маркетингових інтелектуальних активів на макро- і мікрорівнях наведені клієнтські, споживчі, партнерські та марочні активи. Система взаємозв'язків глобалізації економіки і маркетингових дій стратегічних груп суб'єктів ринку зумовлює внутрішні та зовнішні інтелектуальні активи та матрицю їх взаємодій, що дає змогу виокремити поля, де створюється марочний актив. Обґрунтовано значущість марочного капіталу та запропонована послідовність процесу його формування стосовно товару, торгової марки та бренду.

Ключові слова: марочний капітал, маркетингові інтелектуальні активи, типи маркетингових інтелектуальних активів, матриця стратегічного ефекту, структура внутрішніх і зовнішніх маркетингових інтелектуальних активів, процес формування марочного капіталу.

Исследованы современные подходы к формированию марочного капитала и его эле-

ментов как базиса эффективного использования в условиях неопределенности и интенсивного развития маркетинговых интеллектуальных активов предприятия. Выявлены ключевые аспекты успешного формирования маркетинговых интеллектуальных активов, содействующих росту потребительской ценности товаров. Согласно составу интеллектуальных активов и наполняемости маркетинговых интеллектуальных активов на макро- и микроуровнях приведены клиентские, потребительские, партнерские и марочные активы. Система взаимосвязей глобализации экономики и маркетинговых действий стратегических групп субъектов рынка обуславливает внутренние и внешние интеллектуальные активы и матрицу их взаимодействия, позволяющую выделить поля создания марочных активов. Обоснована значимость марочного капитала и предложена последовательность процесса его формирования относительно товара, торговой марки и бренда.

Ключевые слова: марочный капитал, маркетинговые интеллектуальные активы, типы маркетинговых интеллектуальных активов, матрица стратегического эффекта, структура внутренних и внешних маркетинговых интеллектуальных активов, процесс формирования марочного капитала.

УДК 658.8

Пасько М.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
логістики та економіки

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The aim of the study is to analyze modern approaches to the formation of brand equity and its elements as a basis for effective use in the conditions of uncertainty and intensive development of marketing intellectual assets of a modern enterprise. As a result of the research, key aspects of the successful development of marketing intellectual assets, which contribute to the growth of consumer value of goods, have been identified. Marketing intellectual assets is an element of the intellectual capital of an enterprise and a product of the interaction of productive assets and intellectual value. According to the content of intellectual assets and the volume of marketing intellectual assets at the macro and micro levels, client, consumer, partner and brand assets are presented. It has been proved that the sustainability and stability of the enterprise is defined by a number of interconnected means, methods for entry, maintenance, expansion of market share. Distinction of existence of internal and external intellectual assets of the enterprise is marked. It is revealed that the system of interconnections and interrelations of the internal and external environment and the relevant intellectual assets directly influence the formation of marketing intellectual assets. The system of interconnections of the globalization of the economy and the marketing actions of the strategic groups of the market actors determines the internal and external intellectual assets and the matrix of their interactions, which allows to distinguish the spheres where the brand asset is developed. According to the considered opinions in the scientific community, the definition of brand capital is proposed as a synthesis of capital and trademark, which contains a trademark and hallmark. The significance of brand equity is substantiated and the sequence of its development in relation to the product, trademark and brand has been proposed. In the stages of creating elements of venture capital, namely the product and the trademark, the manufacturer takes a direct part, and the brand is characterized by the participation of consumers.

Key words: brand equity, marketing intellectual assets, types of marketing intellectual assets, matrix of strategic effect, structure of internal and external marketing intellectual assets, process of development of brand equity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах найчастіше ринкові переваги і лідерство підприємства забезпечується через ефективне використання факторів нематеріального характеру, а саме маркетингових інтелектуальних активів. Пріоритетності набули проблеми управління маркетинговими інтелектуальними активами через активізацію маркетингової політики суб'єкта господарювання, що дасть змогу збільшити цільову аудиторію лояльних споживачів, розширити додаткові конкурентні можливості під час виходу на нові ринки й забезпечить позитивний вплив на процес формування системи

руху товарів тощо. Марочний капітал як складовий елемент інтелектуального капіталу та найдорожча цінність підприємства потребує особливої уваги з боку менеджерів для ефективного його використання та успішного функціонування суб'єкта на конкурентних ринках. Необхідність обґрунтованого підходу до формування та практичного використання марочного капіталу у діяльності кожного підприємства зумовлює актуальність та важливість дослідження в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і

на які спирається автор, – це теоретичні засади і методично-організаційні аспекти щодо формування та практичного використання марочного капіталу як інтелектуального маркетингового активу підприємства. Цим проблемам присвячені праці зарубіжних (Д. Аакер, Г. Армстронг, Е. Брукінг, Л. Вальрас, П. Дойль, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, Т. Нільсон та ін.) і вітчизняних авторів (В. Балашов, М. Васильєва, І. Владко, В. Домнін, Г. Євтушенко, А. Зозульов, С. Ілляшенко, О. Кендюхов, І. Піняк, І. Семеняк, О. Швець та ін.), але окремі моменти потребують додаткового дослідження стосовно ефективного використання наявного інструментарію та пошук нового для формування марочного капіталу й обґрунтування послідовності та оптимальності визначення пріоритетності складників марочного капіталу для сучасного підприємства у конкурентному середовищі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі сучасних підходів для формування марочного капіталу та його елементів як базису ефективного використання в умовах високого рівня невизначеності та інтенсивного розвитку маркетингових інтелектуальних активів підприємства в сучасних умовах розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для сьогодення найбільш характерний стрімкий розвиток сучасних товарних ринків, постійна турбулентність і виникнення кризових ситуацій, а тому визначальним моментом стратегії підприємств зокрема і маркетинг-менеджменту національної економіки загалом є успішне формування маркетингових інтелектуальних активів, коректне та вдале управління якими забезпечує побудову брендovаних товарів і компаній та створення стійкого іміджу окремої держави [1]. Маркетингові інтелектуальні активи – це активи підприємства, які у процесі їх використання збільшують споживчу цінність товару, що випускається підприємством, та формують додаткову вартість організації на фінансовому ринку. Маркетингові інтелектуальні активи є складовим елементом інтелектуального капіталу підприємства та продуктом взаємодії продуктивних активів та інтелектуальної власності, що включають репутацію компанії, її партнерський і клієнтський базис, торгову марку та бренд [2]. Проведені дослідження сутності та змістовності категорій «інтелектуальна власність», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальні активи» і систематизація сучасної структури інтелектуального капіталу, а також виявлення складу інтелектуальних активів і обґрунтування наповнюваності маркетингових інтелектуальних активів на мікро- і макrorівнях національного господарства дали змогу типологізувати останні за такими ознаковими групами [3], а саме:

1. Клієнтські активи: особисті знайомства і зв'язки, контракти та угоди, портфель замовлень,

надійність поставок, якість гарантійного обслуговування, оформлення місць продажу товару, сільові системи зв'язку, клієнтські бази даних.

2. Споживчі активи: естетичне оформлення товару, дизайн упакування, купівельна прихильність, створення довіри, створення цінності, створення переваги, забезпечення відданості, вплив на поведінку споживачів, реакції на зміну моделі поведінки споживачів, CRM-системи.

3. Партнерські активи: ділова співпраця, портфель замовлень, франшизи, право користування, відносини з фінансово-інвестиційними колами, відносини з органами місцевого та державного управління, ліцензії, контракти, канали розподілу, конкуренція.

4. Марочні активи: товарний знак, марочне/фірмове найменування, фірмовий стиль, найменування місця походження товару, торгова марка, сімейність марки, авторське право, марки якості, імідж, репутація, бренд.

У роботі І. Піняк [2] відмічено, що маркетингові інтелектуальні активи: репутація, бренд, торгова марка, партнерські активи, клієнтські активи, канали розподілу, – у процесі їхнього використання збільшують споживчу цінність товару, що випускає підприємство, та формують додаткову вартість організації на фінансовому ринку. Деякі автори зазвичай ототожнюють клієнтські та споживчі маркетингові інтелектуальні активи, що, на нашу думку, не зовсім правильно. Так, якщо посередники або промислові споживачі і є клієнтами, то кінцеві споживачі за моделлю поведінки на ринках B2C і формою споживання докорінно відрізняються від клієнтів B2B, що і створює різні клієнтські та споживчі інтелектуальні активи. Окрім того, маркетингові інтелектуальні активи перетинаються з людськими, структурними й організаційно-управлінськими інтелектуальними активами. У маркетингових інтелектуальних активах ключові види компетентностей – кадрові, технологічні, інноваційні – мають сутнісний зміст і за розвиненістю й ефектом використання апріорі залежать від менеджменту і маркетингу.

У сучасному світі контур сталості та стійкості підприємства публічно окреслюється ланцюгом взаємопов'язаних ключових аспектів: засобами зовнішньої інтеграції суб'єкта – способами й методами його входження на ринок – утриманням та розширенням частки ринку. Глобалізація економічних відносин і маркетингових дій стратегічних груп суб'єктів ринку зазвичай взаємно комплементарні (лат. Complementum – доповнення). Їхня диференціація можлива в тих сферах, де домінує фронезіс та втілені в дію принципи релятивності (лат. Relatives – відносний) формування маркетингових інтелектуальних активів [4]. Отже, розрізняють внутрішні та зовнішні інтелектуальні активи підприємства (табл. 1).

Слід підкреслити значущість та важливість системи взаємозв'язків і відносин внутрішнього й зовнішнього середовища сучасного підприємства та відповідних інтелектуальних активів, які безпосередньо впливають на процес формування маркетингових інтелектуальних активів конкретного суб'єкта у конкурентному оточенні. І тому досить важливим та доцільним стає детальний і поглиблений аналіз видів маркетингових інтелектуальних активів, які систематизовані за ознакою співвідношення внутрішнього й зовнішнього середовища [1] та наведені на рис. 1. На основі такого підходу з'явилася потенційна можливість побудувати матрицю (рис. 2) стратегічного ефекту взаємодії внутрішніх (BIA) і зовнішніх інтелектуальних активів (ZIA) маркетингу [4] та їхньої взаємозу-

мовленості стосовно суб'єкта господарювання у ринковому середовищі.

Зважаючи на узагальненість висновків про синергетичний ефект взаємодії внутрішніх і зовнішніх маркетингових інтелектуальних активів, можна виокремити поля [Пов'язані з клієнтами; Ключові види компетенції], [Залежні від партнерських відносин з іншими компаніями; Розвиненість менеджменту маркетингу], що наведено на рис. 2. Саме на цих полях створюється найбільш важливий та актуальний актив підприємства – марочний актив, або, за працями визнаних світових менеджерів і маркетингологів, марочний капітал.

На основі проведених досліджень відповідно до тринадцяти робіт щодо визначення марочного капіталу у науковому колі запропонований [5] авторський погляд. Марочний капітал – це синтез

Рис. 1. Структура внутрішніх та зовнішніх маркетингових інтелектуальних активів

Джерело: доповнено автором

Таблиця 1

Внутрішні й зовнішні інтелектуальні активи підприємства

Інтелектуальні активи суб'єкту господарювання	
внутрішні	зовнішні
патенти, управлінські концепції, ноу-хау, авторські права, комп'ютерні та адміністративні системи, організаційна структура та корпоративна культура й ін.	пов'язані з клієнтами, сформовані ланцюгом постачання, залежні від партнерських відносин з іншими компаніями і місцевими громадами, бренди, торговельні марки, імідж і репутація організації тощо

ЗІА \ ВІА	Ключові види компетенції (КВК)	Розвиненість менеджменту маркетингу (ММ)
Пов'язані з клієнтами	Формування марочного капіталу (МК)	Формування конкурентних факторів успіху (КФУ)
Сформовані ланцюгами постачання	КФУ	КФУ
Залежні від партнерських відносин з іншими компаніями	КФУ	ММ, КФУ

Рис. 2. Матриця стратегічного ефекту взаємодії внутрішніх і зовнішніх інтелектуальних активів маркетингу [4, с. 52]

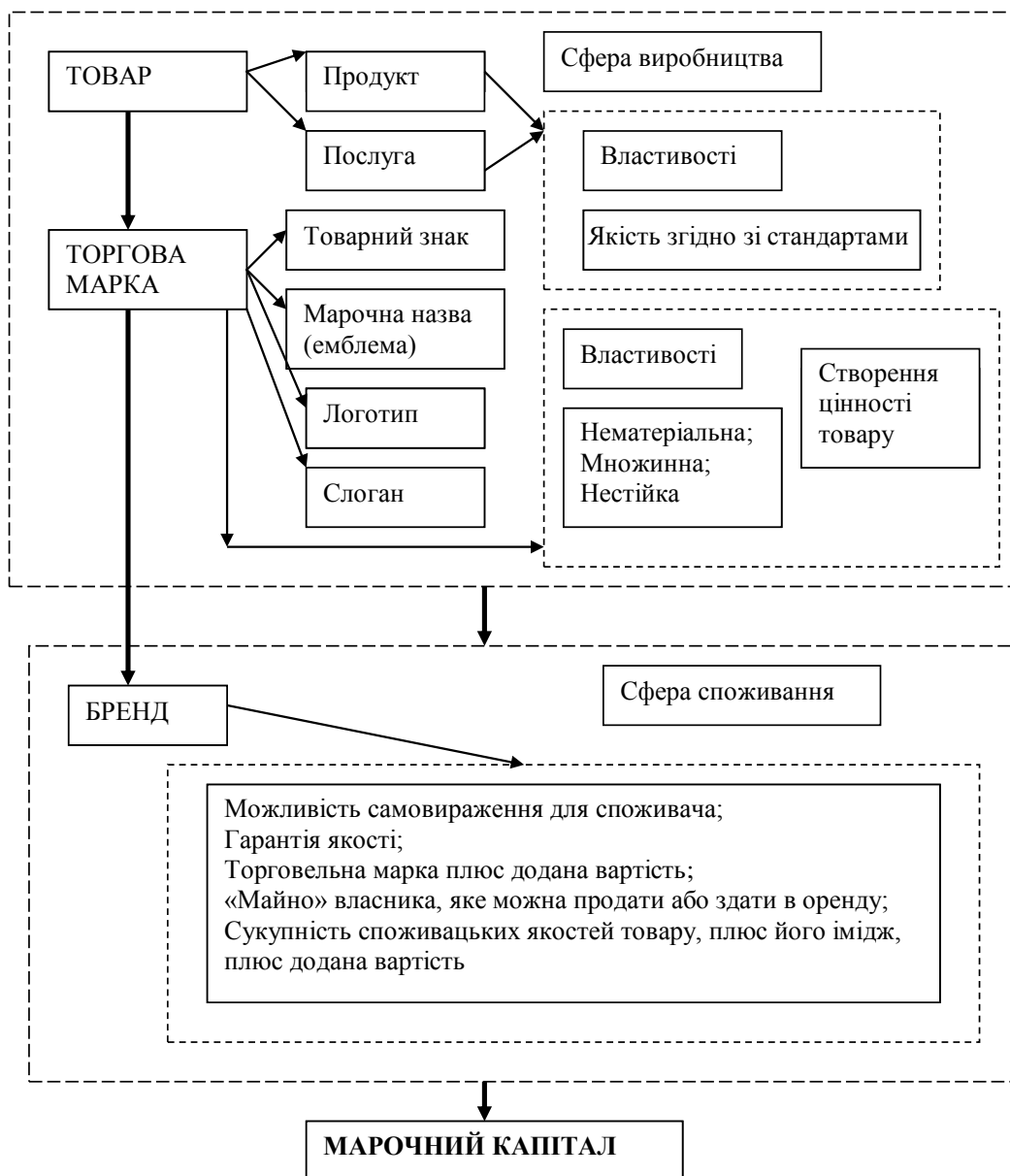

Рис. 3. Характерні особливості етапів процесу формування марочного капіталу як складника маркетингових інтелектуальних активів

Джерело: доповнено й уточнено автором на основі [7]

капіталу й торговельної марки, є доданою вартістю, що вміщує торговельну марку (бренд – корпоративне ім'я (назва), знак, символ, термін, рисунок або їх сполучення) та товарний знак.

Марочний капітал розглядається як сукупність активів і зобов'язань, що має психологічну та фінансову цінність. О. Кендюхов у своїй роботі [6] відзначає значущу роль марочного капіталу таким чином: це капітал, створений людським інтелектом і представлений торговими марками, корпоративним ім'ям, марками обслуговування.

Марочний капітал є одним із найкоштовніших ресурсів сучасного підприємства, і керівництво багатьох компаній усвідомлює, що цю цінність можна і потрібно використовувати для отримання додаткового доходу. Завдяки ефективному використанню марочних активів цим компаніям вдається забезпечувати високі темпи економічного зростання.

Узагальнюючи результати проведених досліджень щодо трактування, можна зазначити, що марочний капітал – це складна економічна категорія, що відображає соціально-економічні відносини між суб'єктами економічних інтересів (виробники – посередники – споживачі) та проявляється у тому, що і як саме споживачі думають, відчувають і поведуться щодо марки, ціни, частки ринку підприємства, і це може бути вимірне доданою вартістю, якою торгова марка наділяє товар чи послугу.

Підтвердженням належності та тези про деяку «окремість» марочного капіталу у структурі маркетингових інтелектуальних активів є загальний підхід до процесу формування марочного капіталу, що вміщує взаємопов'язані етапи створення маркетингових інтелектуальних активів стосовно товару, торгової (товарної) марки, бренда (рис. 3).

Слід зазначити, що в етапах створення елементів марочного капіталу – товару та торгової марки – насамперед бере участь безпосередньо виробник. Для етапу розроблення бренда характерна участь споживачів, тому що бренди є тільки у свідомості споживачів, і без їхньої емоційної прихильності щодо компанії є і будуть лише знеособленими підприємствами, товарами і послугами, товарними марками.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження свідчать про наявність маркетингових інтелектуальних активів на всіх рівнях (макро- та мікро-) та представлення їх групами активів, найлегше з яких можна оцінити марочний капітал, оскільки він є синергетичним ефектом прояву клієнтського, споживчого та партнерського капіталів. Отже, маркетинговий інтелектуальний актив – це сукупність усіх організаційних та державних нематеріальних активів, що формуються у сфері маркетингу і надають значні конкурентні переваги власнику, використання яких приводить до отримання понаднормових прибутків і створення

багатства за рахунок отриманої доданої вартості. Напрямами подальших наукових досліджень має стати пошук іманентних підходів до розроблення методик з управління, оцінки та вибору адекватної стратегії розвитку для кожної складової частини маркетингових інтелектуальних активів підприємства та держави, а також пошук форм, методів та інструментів їх державного регулювання, розширення, стимулювання тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Євтушенко Г.В., Лазаренко В.Є. Класифікація маркетингових інтелектуальних активів національного господарства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. № 2 (58). 2013. С. 50–55.
2. Піняк І.Л. Управління маркетинговими інтелектуальними активами на підприємстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.10 «Економіка та управління підприємствами»; Тернопіль. нац. екон. ун-т. Тернопіль. 2010. 20 с.
3. Бук Л.М. Класифікація товарних марок як основа стратегій їх розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20. С. 125–131.
4. Євтушенко Г.В. Марочний капітал як соціально-економічна категорія та актив підприємства / Г.В. Євтушенко // *Пріоритети сучасного менеджменту маркетингу: монографія* / І.В. Семеняк, В.А. Євтушенко, А.В. Катаєв [та ін.] ; під наук. кер. І.В. Семеняк. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2008. С. 184–197.
5. Пасько М.І. Сутнісні властивості марочного капіталу в маркетингових інтелектуальних активах підприємства [Електронне видання] / М.І. Пасько // *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств в сучасних умовах господарювання – матеріали восьмої науково-практичної конференції*, м. Харків, 29 листопада 2018 р. : Збірник тез доповідей. Харків : НАНГУ. 2018. С. 191–193.
6. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О.В. Кендюхов. Донецьк : ДонУЕП. 2008. 359 с.
7. Євтушенко Г.В. Модель управління марочним капіталом підприємства / Г.В. Євтушенко. *Бизнес Информ*. 2013. № 5. С. 351–356.

REFERENCES:

1. Yevtushenko H.V., Lazarenko V.Ye. (2013) *Klasyfikatsiia marketynhovykh intelektualnykh aktyviv nationalnoho hospodarstva* [Classification of marketing intellectual assets of the national economy]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, vol. 58, no. 2, pp. 50–55.
2. Piniak I.L. (2010) *Upravlinnia marketynhovymy intelektualnymy aktyvamy na pidpriemstvi* [Management of marketing intellectual assets at the enterprise] (PhD Thesis), Ternopil: Ternopil National University of Economics.
3. Buk L.M. (2010) *Klasyfikatsiia tovarnykh marok yak osnova stratehii yikh rozvytku* [Classification of trademarks as a basis for their development strategies] *Scientific Bulletin of NLTU Ukraine*, no. 20, pp. 125–131.

4. Yevtushenko H.V., Semeniak I.V., Yevtushenko V.A., Kataev A.V. (2008) Marochnyi kapital yak sotsialno-ekonomichna katehoriia ta aktyv pidpriemstva [Brand equity as a socio-economic category and assets of the company]. *Priorytety suchasnoho menedzhmentu marketynhu: monohrafiia* [Priorities of modern marketing management]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, pp. 184–197.

5. Pasko M.I. (2018) Sutnisni vlastyosti marochnoho kapitalu v marketynhovykh intelektualnykh aktyvakh pidpriemstva [The essential characteristics of brand marketing intellectual capital assets of the enterprise / Essential qualities of venture capital in market-

ing intellectual assets of the enterprise] Topical issues of organization and management of enterprises in modern economic conditions / Proceedings of the Topical issues of organization and management of enterprises in modern economic conditions (Ukraine, Kharkiv, November 29, 2018) Kharkiv, NANGU, pp. 191–193.

6. Kendiukhov O.V. (2008) *Efektivne upravlinnia intelektualnym kapitalom* [Effective intellectual capital management] Donetsk: DonUEP. (in Ukrainian)

7. Yevtushenko H.V. (2013) Model upravlinnia marochnym kapitalom pidpriemstva [Model management of venture capital of the enterprise]. *Business Inform*, no. 5, pp. 351–356.

Pasko Maryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management, Logistics and Economics
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

BRAND EQUITY IN THE STRUCTURE OF MARKETING INTELLECTUAL ASSETS OF THE ENTERPRISE

The approach of the phenomenon of social factor of mutual influence on the consumer is proposed, because of the efficiency of using non-material factors, namely, marketing intellectual assets and their direct influence on the formation of the target audience in terms of consumer loyalty and the formation of the system of commodity flow. In general, the process of formation and use of brand equity as a marketing intellectual asset is considered, where the focus is on the efficiency of the existing instrument and the search for a new, more perfect one, to substantiate the precise sequence and optimality of determining the priority of the components of the brand equity in a competitive environment. Due to the successful formation, correct and successful management of marketing intellectual assets, the development of branded goods and companies is provided to create the image of participants and the state as a whole. Marketing intellectual assets is an element of the enterprise intellectual capital and the basis of interactions on reputation, affiliate and client base. Studying the substantiated content of marketing intellectual assets allowed to determine their main types in relation to customers, consumers, partners, brand assets. Based on the integrated approach to marketing intellectual assets, the components of the customer-consumer-partners-brand assets relationships are presented. In combination with human, structural and organizational and managerial intellectual assets it positively affects the growth of consumer value of goods and the development of its additional value. The internal and external intellectual assets, which have a direct influence on the process of development of marketing intellectual assets, have been singled out. This allowed the distribution of marketing intellectual assets in relation to the internal or external environment and led to the development of a matrix of the strategic effect of the interaction of internal and external marketing intellectual assets on subjects in the market environment. According to the matrix, spheres were marked out, where the brand equity was formed, and the main elements were identified as the basis for the process of its formation. It has been proved that brand equity (represented by trade mark, brand name, logo) has both psychological and financial value, and most importantly, it is the most valuable resource of the enterprise, which is the basis of practical use for obtaining additional income by the enterprise. The brand equity reflects the socio-economic relations between the economic interests of the subjects (producers – intermediaries – consumers), which is manifested in the behavior of consumers and measured by the added value that the brand delivers to the goods (service). The general approach to the process of formation of brand equity for the relevant stages of development of marketing intellectual assets (commodity – trademark – brand), which is recommended for practical use by modern enterprises, has been substantiated.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІCRISIS MANAGEMENT AS A METHOD
OF THE ACCOUNTS RECEIVABLE OPTIMIZATION

УДК 631.16:658.153

Пеняк Ю.С.

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Мосьпан О.Д.
бухгалтер ПрАТ «Туристична компанія
«Айті-Тур»

У статті досліджено теоретичні основи антикризового управління підприємством, а також його застосування з метою оптимізації дебіторської заборгованості. Розглянуто заходи, яких має вживати підприємство для ефективного управління дебіторською заборгованістю. Досліджено основні етапи управління дебіторською заборгованістю, застосування яких дасть змогу реально охарактеризувати фінансове становище і приймати важливі стратегічні рішення зі стабілізації стану на ринку та зниження витрат. Проаналізовано низку показників, які доцільно використовувати підприємствам для характеристики стану дебіторської заборгованості. Проведено аналіз показників на прикладі ПАТ «Луганськгаз». Розглянуто переваги використання вітчизняними підприємствами зарубіжного досвіду управління дебіторською заборгованістю. Досліджено суть та значення факторингу як однієї з основних форм рефінансування дебіторської заборгованості. **Ключові слова:** дебіторська заборгованість, антикризове управління, оптимізація, факторинг, аналіз.

В статье исследованы теоретические основы антикризисного управления пред-

приятием, а также его применения с целью оптимизации дебиторской задолженности. Рассмотрены меры, которые следует осуществлять предприятиям для эффективного управления дебиторской задолженностью. Исследованы основные этапы управления дебиторской задолженностью, применение которых позволит реально охарактеризовать финансовое положение и принимать важные стратегические решения по стабилизации положения на рынке и снижению затрат. Проанализирован ряд показателей, которые целесообразно использовать предприятиям для характеристики состояния дебиторской задолженности. Проведен анализ показателей на примере ПАО «Луганскгаз». Рассмотрены преимущества использования отечественными предприятиями зарубежного опыта управления дебиторской задолженностью. Исследованы суть и значение факторинга как одной из основных форм рефинансирования дебиторской задолженности. **Ключевые слова:** дебиторская задолженность, антикризисное управление, оптимизация, факторинг, анализ.

приятия, а также его применения с целью оптимизации дебиторской задолженности.

The article examines the theoretical foundations of enterprise crisis management, as well as its use in order to optimize accounts receivable. This is especially important in the context of the economic crisis. Businesses provide their customers with a large amount of commercial credit, thereby risking future losses. In such a situation, an important measure for an enterprise is the use of crisis management, in particular to optimize the volume and composition of receivables, in order to prevent the transformation of an enterprise into a bankrupt. It is very important to identify the symptoms of the crisis at the inception stage. In order to take preventive measures of the crisis, minimize or eliminate its impact on the economic activity of the enterprise, it is necessary to have an effective system of crisis management at the enterprise. The measures that the company should carry out for the effective management of receivables are considered. The main stages of receivables management are investigated. So, with the help of the appropriate algorithm, enterprises will be able to control the efficiency of management of accounts receivable. The result of functioning of the mechanism of management of accounts receivable at the enterprise is the receipt of cash and minimization of receivables. At the same time, effective debt management will allow us to really characterize the financial position and make important strategic decisions to stabilize the market and reduce costs. Analyzed a number of indicators that it is advisable to use enterprises to characterize the state of receivables. The analysis of indicators on the example of the Public Joint Stock Company "Luganskgaz". Considered the need for the enterprise to continuously analyze the ratio of accounts receivable and payable. Reducing debts by reducing their repayment period rather than reducing their sales positively characterizes the management of accounts receivable. Considered the use of domestic enterprises of foreign experience in managing receivables. The essence and importance of factoring, as one of the main forms of refinancing receivables, is investigated.

Key words: accounts receivable, crisis management, optimization, factoring, analysis.

Постановка проблеми. Українська економіка досі залишається у стані кризи, що має негативний вплив на всі сфери суспільного життя. Досить непросто у такій ситуації як малим, так і великим підприємствам усіх форм власності. З кожним роком стає дедалі важче отримати чистий прибуток у задовільному обсязі. Однією з причин є зростання так званої кризи неплатежів. Підприємства надають своїм клієнтам комерційний кредит у великих обсягах, тим самим ризикуючи мати збитки в майбутньому. У такій ситуації важливим заходом для підприємства є застосування антикризового управління, зокрема для оптимізації обсягу та складу дебіторської заборгованості, щоб не допустити перетворення підприємства на банкрута. Необхідно зауважити, що антикризове управління передбачає його застосування не тоді,

коли підприємство вже перебуває на грані банкрутства, а постійно, у превентивних цілях. Тому питання антикризового управління як засобу оптимізації дебіторської заборгованості є актуальним та потребує ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, що стосуються антикризового управління підприємством, присвячена значна кількість праць таких науковців, як П.Г. Перерва, Т.О. Кобелева, Н.М. Давиденко, К.С. Салига та інші. Науковці займаються дослідженням питання антикризового управління, що стосується підприємства загалом. Але в останні роки стан розрахунків із дебіторами на українських підприємствах є дуже напруженим, що виявляється у значних сумах заборгованості і тривалих строках її погашення, що пов'язано з кризою неплатежів у економіці.

Підприємства першочергово розв'язують власні проблеми, незважаючи на невиконання договірних зобов'язань, та ухиляються від взаєморозрахунків із контрагентами. У таких умовах дедалі більше зростає необхідність управління дебіторською заборгованістю, а саме впливу антикризового управління на оптимізацію обсягів дебіторської заборгованості

Постановка завдання. Метою статті є розкриття теоретичних основ антикризового управління підприємством, а також методики його застосування з ціллю оптимізації дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління дебіторською заборгованістю – один із ключових складників системи управління будь-яким підприємством, який включає сукупність методів, принципів та процедур взаємодії з покупцями щодо реалізації активів чи послуг із відстрочкою платежу, інкасації заборгованості та організації фінансового забезпечення боргової активності. Управління дебіторською заборгованістю також характеризується системою інструментів, які, враховуючи макро- та мікропоказники, регулюють та узгоджують інтереси підприємства та контрагентів, забезпечуючи, таким чином, фінансову стійкість підприємства в довгостроковій перспективі.

Отже, для ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємство має вжити таких заходів:

1) Здійснити попередню перевірку клієнтів щодо можливості своєчасного погашення ними заборгованості.

2) Сформуванати рейтинг кредитоспроможності клієнтів і відмовитися від співробітництва з клієнтами, які мають низький кредитний рейтинг.

3) Визначити критерії надання кредиту, його граничний розмір, терміни відстрочки повернення боргу, розмір та порядок надання знижок, форму штрафних санкцій.

4) Класифікувати дебіторську заборгованість за різними ознаками (за боржниками, термінами, підставами виникнення дебіторської заборгованості).

5) Розробити план заходів із роботи з кожним клієнтом з визначенням термінів, відповідальних, оцінки затрат.

6) Організувати ведення реєстру дебіторської заборгованості та виокремити прострочену дебіторську заборгованість.

7) Провести реальну оцінку вартості і швидкості обороту дебіторської заборгованості.

8) Встановити зв'язок системи мотивації персоналу з розміром дебіторської заборгованості.

9) Ввести інформацію щодо запланованих сум погашення дебіторської заборгованості до фінансового плану підприємства і здійснити контроль за виконанням.

10) За можливості запроваджувати інші сучасні методи управління дебіторською заборгованістю, такі як факторинг, страхування фінансових ризиків, використання оплати векселями.

11) Запроваджувати політику надання знижок за швидку оплату послуг. Негайне погашення дебіторської заборгованості скоротить суму заборгованості дебіторів [1, с. 60].

Таким чином, можемо виділити основні етапи управління дебіторською заборгованістю на рис. 1.

Так, за допомогою такого алгоритму підприємства зможуть контролювати за ефективністю управління дебіторською заборгованістю. Результатом функціонування механізму управління дебіторською заборгованістю на підприємстві є отримання грошових коштів та мінімізація дебіторської заборгованості. Водночас ефективне управління заборгованістю дасть змогу реально охарактеризувати фінансове становище і приймати важливі стратегічні рішення зі стабілізації стану на ринку та зниження витрат.

Водночас сучасний стан більшості підприємств характеризується такими ознаками: низька ліквідність та платоспроможність; наявність збитків; значні обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості; незадовільна структура фінансової звітності. Можна стверджувати з високою ймовірністю, що підприємствам загрожує кризовий стан. Кожна криза має свій життєвий цикл, що складається з таких етапів, як: зародження, наростання та ліквідація. Дуже важливим є виявлення симптомів кризи на етапі зародження. Для вжиття профілактичних заходів кризи, мінімізації або ліквідації її впливу на господарську діяльність підприємства необхідна наявність дієвої системи антикризового управління на підприємстві.

Антикризове фінансове управління підприємством слід розглядати в двох аспектах:

1) це комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, оцінювання ймовірності банкрутства, управління ризиками, упровадження системи попереджувальних заходів;

2) система управління фінансами, спрямована на виведення підприємства з кризи, у тому числі проведенням санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання [2, с. 77].

Необхідно зазначити, що майже кожне підприємство нині стикається з проблемою наявності значних обсягів дебіторської заборгованості у структурі активів, як оборотних, так і необоротних. Це приводить до зростання безнадійної заборгованості, вилучення оборотних коштів із підприємства, неможливості здійснення своїх поточних зобов'язань за різними розрахунками, відсутності інновацій, зростання кредиторської заборгованості, погіршення фінансового стану підприємства.

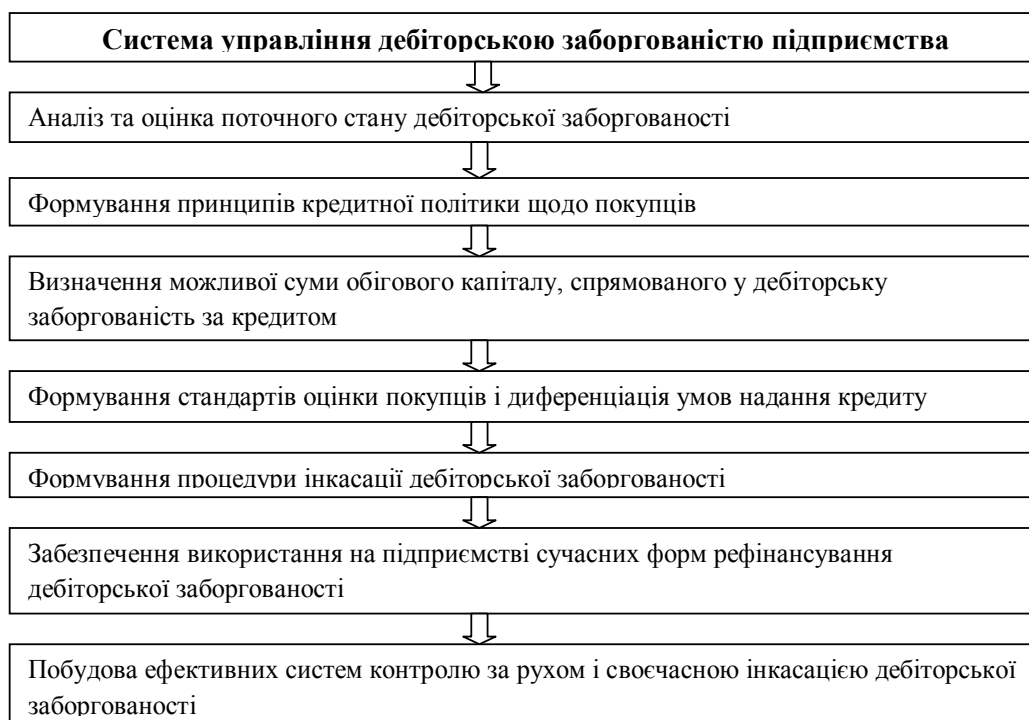

Рис. 1. Етапи управління дебіторською заборгованістю

Однією з причин зростання обсягів дебіторської заборгованості є незадовільний фінансовий стан покупців та замовників. Необхідно зауважити, що ознакою кризового стану підприємства може бути також зменшення обсягів дебіторської заборгованості в результаті падіння попиту на продукцію.

Така ситуація потребує здійснення підприємством планування оптимального обсягу та складу дебіторської заборгованості, що досягається за рахунок ефективного управління нею. Тому для характеристики стану дебіторської заборгованості доцільним є визначення коефіцієнту відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість (відношення суми дебіторської заборгованості за певний період до загальної суми оборотних активів підприємства); середнього періоду інкасації дебіторської заборгованості (відношення середнього залишку дебіторської заборгованості в періоді, що аналізується, до одноденної виручки від реалізації в цьому періоді); кількості оборотів дебіторської заборгованості (відношення загальної суми виручки від реалізації за період до середнього залишку дебіторської заборгованості за період, що аналізується); коефіцієнту простроченої заборгованості (сума дебіторської заборгованості, несплаченої в строк, до загальної суми дебіторської заборгованості підприємства); середнього «віку» простроченої дебіторської заборгованості (відношення середнього залишку дебіторської заборгованості, неоплаченої в строк у період, що аналізується, до суми одноденного обороту по реалізації в цьому періоді). Важливим у процесі

аналізу дебіторської заборгованості є контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Для цього використовують коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості (відношення обсягу дебіторської заборгованості до кредиторської за аналізований період). За наявними даними фінансової звітності ПАТ «Луганськгаз» розраховано деякі показники та проаналізовано їхню динаміку (табл. 1).

Як видно з таблиці, значення всіх показників аналізу дебіторської заборгованості свідчать про скрутне становище підприємства, адже як на початок, так і на кінець року частка дебіторської заборгованості в загальній структурі оборотних активів становить більше 90%, що означає відволікання грошових коштів з обігу. Проте на кінець року показники дещо поліпшилися. Так, коефіцієнт відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість на кінець року зменшився, що є позитивним явищем, оскільки вказує на більш ефективне використання оборотних активів у господарській діяльності. Це підтверджує незначне збільшення кількості оборотів дебіторської заборгованості. Середній період інкасації дебіторської заборгованості характеризує її роль у фактичній тривалості фінансового та загального операційного циклу підприємства. Тому зменшення цього показника є позитивним для підприємства.

Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості характеризує якість політики комерційного кредитування компанії. Зазвичай оптимальним значенням показника

Таблиця 1

Показники аналізу дебіторської заборгованості ПАТ «Луганськгаз», 2018 р.

Показник	На початок року	На кінець року	Відхилення, +,-
Коефіцієнт відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість	0,98	0,91	-0,07
Середній період інкасації дебіторської заборгованості, днів	304	290	-14
Кількість оборотів дебіторської заборгованості	1,2	1,3	0,1
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,81	0,79	-0,02

є значення, яке приблизно дорівнює одиниці. У такому разі компанія може кредитувати своїх покупців за рахунок постачальників. Це означає, що власний капітал не відволікається на кредитування клієнтів, і ці кошти можуть бути спрямовані на інтенсифікацію діяльності компанії. Як бачимо, за період, що аналізується, цей показник для підприємства є меншим за нормативне значення. Так, на початок року кредиторська заборгованість перевищувала дебіторську на 19%, на кінець року – на 21%. Це співвідношення є нераціональним, оскільки кредиторська заборгованість не повинна перевищувати дебіторську більш ніж на 10%. Отже, підприємству необхідно постійно здійснювати аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Зменшення заборгованостей за рахунок скорочення періоду їх погашення, а не за рахунок зменшення обсягів реалізації позитивно характеризує управління дебіторською заборгованістю.

Водночас на вітчизняних підприємствах рекомендується використовувати зарубіжний досвід у вигляді застосування моделі управління дебіторською заборгованістю «d/k net n», а також здійснення постійного моніторингу фінансового стану дебіторів. Сутність цієї методики полягає в тому, що підприємство у договорі із контрагентом зазначає, що у разі погашення дебіторської заборгованості у період до «k» до суми заборгованості застосовуватиметься дисконт «d» (знижка). Визначення розміру знижки має відбуватися з урахуванням ставки за комерційними кредитами:

$$d = Rk * (n-k) / 365 \quad (1),$$

де d – розмір максимально можливої знижки (дисконту) для дебіторів, у разі сплати у період до «k», %;

Rk – середня річна ставка за комерційними кредитами банків, %;

n – максимальний період відстрочки за дебіторською заборгованістю, днів;

k – кількість днів, яка надається для сплати за знижкою, днів.

У разі оплати за продукцію у строки «k – n» дебітор має сплатити повну вартість без знижок. Якщо ж оплата за заборгованістю проводиться після строку «n», то підприємство-дебітор

сплачуватиме штрафні санкції, обумовлені в договорі [3, с. 65].

З одного боку, надаючи товарні знижки, підприємство несе фінансові витрати. Проте, з іншого боку, підприємство має низку вигід: збільшення кількості продажів, зростання обсягів своєчасної оплати за продукцію, зростання клієнтської бази, підвищення іміджу, ділової репутації підприємства. Тож використання системи «d/k net n» є ефективним інструментом мотивації дебіторів до своєчасної сплати, що приведе до покращення фінансового стану підприємства.

Ще одним способом антикризового управління для оптимізації дебіторської заборгованості є факторинг як одна з основних форм рефінансування дебіторської заборгованості. Рефінансування дебіторської заборгованості є одним з методів реструктуризації.

Нині поняття факторингу закріплено на законодавчому рівні в Цивільному кодексі, Господарському кодексі та Законі України «Про банки і банківську діяльність». З огляду на різні концепції визначення сутності факторингу, можна дати таке його визначення: це продаж дебіторської заборгованості на користь факторингової компанії чи банку, тобто передача клієнтом (продавцем) факторинговій компанії або банку права вимоги від покупця коштів за поставлені товари та надані послуги за поточними або простроченими розрахунками згідно з платіжними документами. При цьому підприємство-продавець отримує основну суму боргу від фактора відразу під час укладання угоди, а коли покупець оплатить повністю за товар, то фактор передасть решту боргу (за вирахуванням комісійної винагороди факторинговій фірмі, розмір якої залежить від ризикованості операції, чинної відсоткової ставки та строків настання платежу).

Бачимо, що у здійсненні факторингової операції беруть участь три сторони: постачальник, покупець та фактор. Класичний механізм здійснення факторингових операцій можна навести у вигляді такої схеми:

«Компанія укладає з фактором договір факторингу → відвантажує товари або надає послуги боржнику → передає факторові документи, які засвідчують виконання цих дій → фактор здійснює аналіз платоспроможності покупця → фактор здій-

снює авансоване фінансування в розмірі до 90% від суми дебіторської заборгованості → боржник розраховується із фактором → фактор передає решту грошових коштів клієнтові» [4].

Основними перевагами під час укладення договору факторингу є мінімізація ризиків неповернення коштів за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги; наявність вільних обігових коштів; збільшення продажів. Тож підприємствам вигідніше передавати права вимоги зобов'язань від покупця спеціалізованим компаніям та мати можливість збільшувати обсяги продажів.

Розвитку факторингу в Україні перешкоджають такі проблеми, як: нестача кваліфікованих фахівців, які могли би грамотно і професійно здійснювати факторингові операції; дефіцит інформації, адже далеко не всі підприємства знають про факторинг і його вигоди; наявність суперечностей та неоднозначностей у законодавстві з цього питання. Через це є недовіра підприємств факторинговим компаніям. Знаючи переваги цього виду фінансових послуг, є доцільним забезпечити умови для його використання підприємствами в межах антикризового управління.

Висновки з проведеного дослідження. З кожним днем усе більше підприємств стикаються з проблемою наявності значних обсягів дебіторської заборгованості у структурі оборотних активів, збільшенням частки простроченої та безнадійної заборгованості. З метою попередження кризи на підприємстві необхідно здійснювати розроблення ефективної системи антикризового управління. Ефективне управління дебіторською заборгованістю дасть змогу реально охарактеризувати фінансове становище і приймати важливі стратегічні рішення зі стабілізації стану на ринку та зниження витрат. Водночас на вітчизняних підприємствах рекомендується використовувати зарубіжний досвід у вигляді застосування моделі управління дебіторською заборгованістю «d/k net n», а також здійснення постійного моніторингу фінансового стану дебіторів. Одним із найбільш застосовуваних способів антикризового управління є реструктуризація дебіторської заборгованості, найпоширенішим підвидом якої є факторинг, застосування якого дає змогу розвиватися малим та середнім підприємствам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федорченко О.Є. Актуальні проблеми управління дебіторською заборгованістю на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 60–62.

2. Давиденко Н.М. Антикризове фінансове управління на підприємстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2015. Вип. 211. Ч. 1. С. 76–80.

3. Салига К.С., Нестеренко К.С. Покращення фінансового стану підприємств шляхом управління дебіторською заборгованістю. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 65–67.

4. Беляєва К.С. Факторинг та джерела його фінансування в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної науки», Одеса, 2018. 83 с.

5. Перерва П.Г., Кобелєва Т.О., Товажнянський В.Л. Банкрутство, санація та реструктуризація підприємства як економічні категорії антикризового управління. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ"*. 2015. № 59. С. 148–152.

6. Сметанко О.В. Внутрішній аудит дебіторської заборгованості як ефективний інструмент управління підприємством. *Наукові праці НУХТ*. 2017. № 34. С. 108–112.

REFERENCES:

1. Fedorchenko O. Ye. (2018) Aktualni problemy upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu na pidpriemstvi [Actual problems of management of accounts receivable at the enterprise]. *Investments: practice and experience*, vol. 21, pp. 60–62.

2. Davydenko N. M. (2015) Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi [Anticrisis financial management at the enterprise]. *Scientific bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, vol. 211, no. 1, pp. 76–80.

3. Salyha K. S. (2016) Pokrashchennia finansovoho stanu pidpriemstv shliakhom upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu [Improvement of financial condition of enterprises by managing accounts receivable]. *Economy and the state*, vol. 12, pp. 65–67.

4. Beliaieva K.S. (2018) Faktorynh ta dzherela yoho finansuvannia v Ukraini [Factoring and sources of its financing in Ukraine]. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Available at: https://ukrlogos.in.ua/documents/10.01.2018_Tom_2.pdf#page=84 (accessed 18 March 2019).

5. Pererva P.H. (2015) Bankrotstvo, sanatsiia ta restrukturyzatsiia pidpriemstva yak ekonomichni katehorii antykryzovoho upravlinnia [Bankruptcy, rehabilitation and restructuring of the company as economic categories of crisis management]. *Bulletin of the National Technical University "KhPI"*, vol. 59, pp. 148–152.

6. Smetanko O.V. (2017) Vnutrishnii audyt debitorskoi zaborhovanosti yak efektyvnyi instrument upravlinnia pidpriemstvom [Internal audit of accounts receivable as an effective enterprise management tool]. *Scientific works of NUKHT*, vol. 34, pp. 108–112.

Peniak Yuliia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Auditing and Tax
Kharkiv Science and Education Institute
Higher Educational Institution "Institute of Banking"

Mospan Oksana

Accountant Private Joint-Stock Company "Travel Company "IT-Tour"

CRISIS MANAGEMENT AS A METHOD OF THE ACCOUNTS RECEIVABLE OPTIMIZATION

The purpose of the article. Accounts receivable nowadays is an integral part of the current assets of most enterprises, occupying a rather specific share in their structure, which significantly affects the financial performance of the enterprise, especially on liquidity and solvency. After all, providing a commercial loan to customers, that is, a delay in payment, of course, provide a rising of the volume of sales of products, but also removes a significant part of their funds from circulation. So an important task for businesses today is the efficient management of accounts receivable. The purpose of the article is to reveal the theoretical foundations of the crisis management of the enterprise, as well as its application with the aim of optimizing receivables.

Results. In order to get efficient management of accounts receivable, an enterprise should implement a wide range of measures, which includes several stages, which are considered in the article. With the help of the proposed algorithm, enterprises will be able to control the efficiency of management of accounts receivable. The result of functioning of the mechanism of management of accounts receivable at the enterprise is the receipt of cash and minimization of receivables. At the same time, effective debt management will allow us to really characterize the financial position and make important strategic decisions to stabilize the market and reduce costs. In order to characterize the status of receivables it is expedient to determine the system of indicators and analyze their dynamics. At the same time, domestic companies are encouraged to use foreign experience in the form of applying the model of management of accounts receivable "d / k net n", as well as in the implementation of continuous monitoring of the financial condition of the debtors. Another way of crisis management to optimize receivables is factoring, as one of the main forms of refinancing receivables.

Practical implications. The use of anti-crisis management by companies will avoid big problems in the future, reduce the risk of growth of bad debt and avoid further transformation into a bankrupt. It is important to develop an effective system for managing receivables as a means of preventing the crisis, rather than eliminating it.

Value/originality. It is difficult for businesses in our country to do business through a number of economic reasons. This leads to the growth of the "shadow economy" and the export of capital through offshore schemes abroad. Enterprises do not have a successful management experience in their debts to remove a company from the crisis. What already to talk about developing effective measures to prevent the company for avoidance the crisis. Therefore, the issue of crisis management, namely effective methods for its implementation, requires further research in order to find the best ways to remove enterprises from the crisis and their further economic development.

ВПЛИВ АВТОМОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ЗМІСТ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ МІСЬКИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

INFLUENCE OF MOTORIZATION OF THE POPULATION ON THE CONTENT OF QUALITY ASSESSMENT URBAN PASSENGER TRANSPORTATION

У статті розглянуто основні підходи до оцінювання якості міських пасажирських перевезень під впливом автомобілізації населення. Розглянуто проблему сталого розвитку міста. Сьогодні розвиток автомобілізації населення приводить до переважання частки міських поїздок приватним автомобілем, на відміну від можливості пересуватися транспортом загального користування, велосипедом або пішки. Проаналізовано зв'язок між автомобілізацією, використанням громадського транспорту і ВВП на душу населення. Попри відносно невелику кількість автомобілів у Києві, місто через застарілу транспортну інфраструктуру зазнає всіх проблем, що пов'язані з автомобілізацією, таких як затори, смог, шум, окупація міської землі автомобілями, складність утилізації тощо, що відбувається через порушення чотирьох засадничих принципів управління міським транспортом. Проаналізовано структуру перевезень видами транспорту загального користування м. Києва.

Ключові слова: сталий розвиток, міський транспорт, якість перевезень, оцінювання якості перевезень, підвищення привабливості міського транспорту.

В статье рассмотрены основные подходы к оценке качества городских пассажирских перевозок под влиянием автомобилизации населения. Рассмотрена проблема устойчивого развития города. Сегодня развитие автомобилизации населения приводит к преобладанию доли городских поездок частным автомобилем, в отличие от возможности передвигаться транспортом общего пользования, велосипедом или пешком. Проанализирована связь между автомобилизацией, использованием общественного транспорта и ВВП на душу населения. Несмотря на относительно небольшое количество автомобилей в киевлях, город из-за устаревшей транспортной инфраструктуры имеет все проблемы, связанные с автомобилизацией, такие как пробки, смог, шум, окупация городской земли автомобилями, сложность утилизации и т.д., что происходит из-за нарушения четырех основных принципов управления городским транспортом. Проанализирована структура перевозок видами транспорта общего пользования г. Киева.

Ключевые слова: устойчивое развитие, городской транспорт, качество перевозок, оценки качества перевозок, повышение привлекательности городского транспорта.

УДК 658

Петровська С.І.
старший викладач
Національний транспортний
університет

The article considers the main approaches to the assessment of the quality of urban passenger traffic under the influence of motorization of the population. The problem of sustainable development of the city is considered. The concept of sustainable development has emerged as a result of the combination of economic, social and environmental points of view. Today, the development of motorization of the population leads to the predominance of the share of city trips with a private car, as opposed to being able to travel by public transport, by bicycle or on foot. The statistical connection between the ratio of travel by car and city transport and the number of private cars per one thousand population of these countries is considered, as well as – the indicator of GDP per capita on the parity of purchasing power. The link between motorization, use of public transport and GDP per capita has been analyzed. Despite the relatively small number of cars in Kyiv, the city faces all the problems associated with motorization due to outdated transport infrastructure: traffic congestion, smog, noise, occupation of urban land by automobiles, the complexity of utilization, etc., due to the violation of the four basic principles of urban transport management. The threatening tendency of Kyiv city transport development – transportation by small buses – by minibuses is shown. The structure of transportation by types of public transport on the example of the city of Kyiv is analyzed. Today, the increase in the number of cars in Ukraine is one of the reasons for reducing the number of passengers carried by city transport. The transition to the use of urban transport or increase the frequency of its use is possible only by improving the quality of its travels compared with the movement of private cars. The vicious circle of urban transport in Ukraine has already been formed and can only be terminated by improving the quality of public transport. For this purpose, simultaneously with the development of transport infrastructure of cities, it is necessary to monitor the attitude of society towards the implementation of the general purpose transport of the functions entrusted to it.

Key words: sustainable development, urban transport, quality of transportations, estimation of quality of transportations, increase of attractiveness of urban transport.

Постановка проблеми. Однією з головних проблем життя міст є автомобільні затори. Як показує практика, ніякі заходи із поліпшення дорожньої інфраструктури, екологізації конструкцій двигунів внутрішнього згорання, удосконалення організації руху самі по собі не здатні кардинально розв'язати проблему сталого розвитку міст. Сталий розвиток (sustainable development) – процес змін, в якому експлуатація ресурсів природи, напрями інвестицій, орієнтація прогресу, розвиток особистості й інституцій є взаємопов'язаними та спрямовуються на укріплення наявного і майбутнього потенціалу задоволення потреб і стремління людини [1]. Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання економічної, соціальної та екологічної позицій.

У другій половині ХХ ст. у розвинених країнах відбулася автомобілізація населення, її автор розглянув як головний чинник – загрозу сталому розвитку міст – у контексті оцінювання якості міських перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням оцінювання якості міських пасажирських перевезень присвячені праці таких учених, як С.М. Бобильов, О.В. Бакалінський, В.С. Маруніч, Р. Вучик, Г.Ю. Кучерук.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення впливу автомобілізації населення на оцінювання якості міських пасажирських перевезень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 1950–1970 рр. у містах США та Європи

було прикладено багато зусиль для пристосування транспортних систем до збільшення кількості приватних автомобілів. З переходом усе більшої частки мешканців міст до поїздок автомобілем міські адміністрації відмовлялися від трамваїв та тролейбусів, які «завантажували» дороги. Задля цього будувалися тунелі та багаторівневі паркінги в центрі міст. У результаті поїздки автомобілем стали зручнішими, а міський транспорт ще більше втратив привабливість. З'явилися стимули для придбання нових автомобілів. Разом це викликало ще більші затори, а центри міст перетворилися на непривабливе для життя місце [2, с. 25]. А тоді вже й пересування містом приватним автомобілем почало втрачати привабливість. Сформувався своєрідне «порочне коло». Розірвати його можна за рахунок збільшення привабливості міського транспорту, яка має стати наслідком поліпшення якості надання транспортної послуги.

Сьогодні розвиток автомобілізації населення приводить до переважання частки міських поїздок приватним автомобілем, на відміну від можливості пересуватися транспортом загального користування, велосипедом або пішки.

У країнах, що досліджувалися, на одну поїздку транспортом загального користування припадає 4,3 поїздки приватним автомобілем у середньому. У США це співвідношення є найбільшим – 28 разів, а в Італії найменшим – 1,2 разу. Хоч пересування містом приватним автомобілем втратило привабливість через затори, користування міським транспортом сьогодні часом сприймається як «більше зло».

Спробуємо дізнатися, чи є статистичний зв'язок між співвідношенням поїздок автомобілем і міським транспортом та кількістю приватних авто на одну тисячу населення цих країн, а також показником ВВП на душу за паритетом купівельної спроможності (таблиця 1).

Кореляція між використанням приватних автомобілів для міських поїздок та їхньою кількістю на тисячу населення виявилася сильною – 0,72. Зв'язок між автомобільними подорожами містом та ВВП на душу населення є суттєво меншим – 0,42. Попри те, що географічні, культурні та інші фактори теж спричиняють вплив, останнє свідчить, зокрема, про те, що частина країн із високими показниками ВВП на душу населення дбає про розвиток міського транспорту: показовими в такому сенсі є країни Скандинавії.

Дослідження транспортних систем, що були виконані в останні десятиліття, в контексті автомобілізації різняться як за підходами, так і за результатами. На основі результатів досліджень сформувався два тренди заходів-пропозицій.

Перший полягає в докорінній зміні міської інфраструктури в умовах безкінечної автомобілізації. Місто наприкінці змін стає недружнім до людини. Саме такими є центри багатьох міст США. Другий – спрямовано на розроблення таких систем транспорту спільного користування, які дають змогу зберегти міста зручними та приємними для життя [2, с. 23].

Україна є однією з найбільш урбанізованих країн Європи, 69% населення якої мешкає у міських зонах. Київ з його 2,85 млн. мешканців є восьмим серед найбільших міст континенту.

В Україні за планової економіки радянських часів процес автомобілізації населення раціонально регулювався владою за рахунок високих цін на автомобілі. Коли регулювання перестало діяти, відбулася хаотична автомобілізація населення. За 25 років (з 1990 по 2014 р.) кількість легкових автомобілів у власності українців зросла з 59 до 191 на 1000 осіб [3].

На початку 2016 р. в м. Києві на 1000 жителів припадало вже 353 автомобілі, що порівняно з

Таблиця 1

Зв'язок між автомобілізацією, використанням громадського транспорту і ВВП на душу населення

Країна	Співвідношення між кількістю поїздок автомобілем і транспортом загального користування	Кількість автомобілів на тисячу населення, шт.	ВВП на душу, дол. США/рік за паритетом купівельної спроможності
Австрія	3,0	578	46420
Канада	5,3	662	44843
Данія	3,0	480	44343
Франція	4,5	572	40345
Німеччина	4,7	578	45888
Італія	1,2	679	35486
Нідерланди	5,5	528	47355
Норвегія	9,7	584	66937
Швеція	1,8	520	45986
Швейцарія	1,9	566	58087
Велика Британія	4,4	519	39511
США	28,0	797	54597

м. Нью-Йорк становить лише 40%. Загалом значення цього показника є порівняно невеликим. Практично 50% киян не мають доступу до приватних автомобілей. Близько 40% киян мають один автомобіль у домогосподарстві, 9% – два, 1% – більше двох.

Попри відносно невелику кількість автомобілів у киян, місто через застарілу транспортну інфраструктуру зазнає всіх проблем, що пов'язані з автомобілізацією, таких як затори, смог, шум, окупація міської землі автомобілями, складність утилізації тощо.

Не в останню чергу це відбувається через порушення чотирьох засадничих принципів управління міським транспортом [2, с. 7]:

1. Пішохід важливіший за автомобіль. Велосипедист важливіший за автомобіль. Маршрутний автобус або трамвай важливіший за автомобіль. Усі автомобілі рівні. Автомобіль, що рухається, важливіший за той, що стоїть.

2. Єдиний простір, де автомобіль не зазнає утисків, – міські швидкісні магістралі.

3. Кожен клапот міської землі має власника (вона приватна або муніципальна). Несанкціонована парковка (без згоди власника) є правопорушенням.

4. Парковка (за кількома винятками) є платною. Плата зростає у міру наближення місця парковки до центру міста.

Більшість приміських поїздок та подорожей Києвом люди здійснюють транспортом загального користування. Практично 55% поїздок містом здійснюється до місця праці та з метою навчання (49% – до місця праці, 6% – до місця навчання). Студенти і ті, хто навчається, становлять 14% від популяції мешканців міста.

Ще одна загрозлива тенденція розвитку міського транспорту Києва – перевезення автобусами малої місткості – маршрутками (таблиця 2).

Таким чином, маршрутки перевозять чверть (!) від загальної кількості пасажирів м. Києва та поступаються лише метрополітену. Більшість маршруток мають вік 6–10 років та часто експлуатуються з порушенням термінів технічних регламентів, перебуваючи в аварійно небезпечному стані. Крім того, 332 із загальної кількості маршруток (всього 1804 шт.) належать до старого екологічного стандарту за викидами Євро-2, який був чинним протягом 1999 р. Якщо автобуси великої пасажиромісткості викидають у м. Києві 29 тонн CO₂ на рік, то маршрутки – 108 тонн. Енергетична ефективність маршруток у перерахунку на одного пасажирів є найнижчою порівняно з іншими видами транспорту м. Києва. Споживання маршрутками палива і викиди CO₂ є 2 рази більшими, наприклад, порівняно з перевезенням одного пасажирів автобусом великої місткості.

У джерелі [2, с. 35] приведено типологію міст світу за результативністю розв'язання ними проблеми автомобілізації населення: міста, які не змогли розв'язати проблему; міста, що досягли відчутного прогресу; міста країн, що розвиваються; міста країн экс-СРСР. Доповнимо характеристику, яка давалася в [2, с. 35], таким: вони мають вагомий експертний потенціал управління міським транспортом; їхня транспортна інфраструктура є застарілою; рівень автомобілізації мешканців поки є незначним; міський транспорт має застарілий рухомий склад, а його кількість є недостатньою; механізми державно-приватного партнерства знаходяться на зародковій стадії; вузли пересадок є нерозвиненими; організація паркування незадовільна; система управління транспортом є децентралізованою.

У підсумку аналізу достеменно зрозуміло, що кількість автомобілів на душу населення в Україні буде зростати й надалі. Найгіршим є те, що в останні п'ять років, після початку війни з РФ, зрос-

Таблиця 2

Структура перевезень видами транспорту загального користування м. Києва

Вид транспорту	Кількість маршрутів, шт.	Кількість транспортних засобів, шт.	Кількість перевезених пасажирів, осіб на день	Частка перевезених пасажирів, %	Ключові функції
Метро	3	–	1714000	37	Швидкий перетин річки, масове перевезення, доступ до центру міста
Маршрутки приватні	141	1525	937000	20	Підвіз до метро, приватні оператори (переважно), мобільність у щільному трафіку, поїздка з кінця в кінець без пересадок
Маршрутки комунальні	30	279	174000	4	
Автобус	72	370	548000	12	–
Тролейбус	41	369	800000	17	Рух за розкладом, підвіз до метро і місць пересадки, досягає периферії
Трамвай	21	289	416000	9	

тання відбувається за рахунок вживаних автомобілів з інших країн світу, а частка продажу нових суттєво зменшилася. Негативний вплив на довкілля старого автомобіля (норми Євро-2, 3, 4) є питомо найбільшим порівняно з новими (Євро-5, 6).

Висновки з проведеного дослідження. В умовах масової автомобілізації населення сталий розвиток міст в екологічному, економічному та соціальному вимірах можливий лише за переважного користування мешканцями та тими, хто приїжджає в місто, транспортом загального користування. Перехід до користування міським транспортом або збільшення частоти його використання можливі лише за поліпшення якості поїздок ним порівняно з пересуванням приватними автомобілями. «Порочне коло» міського транспорту в Україні вже сформувалося. Розірвати його можна за рахунок поліпшення якості транспорту загального користування. Поліпшення, у свою чергу, потребує ревізії підходів до оцінювання якості поїздок містом.

Виділимо і доповнимо з власної позиції заходи з підвищення привабливості міського транспорту в контексті цієї статті. Короткострокові за дією: першочерговий проїзд міського транспорту або виділена смуга руху; інтермодальна інтеграція (вузли пересадок з одного виду на інший); централізація управління; логістичний підхід (наскрізне управління для зменшення грошових і негрошових жертв пасажирів); стандартизація (форм транспортної інформації, способів оплати і контролю проїзних документів тощо); приваблива тарифна політика. Середньострокові заходи: зменшення та спрощення здійснення транзакційних витрат (різноманітні проїзні квитки); надання транспортної інформації в режимі реального часу. Довгостроковими заходами є: забезпечення необхідного фінансування на основі розширеного відтворення; формування сталих патернів транспортної поведінки за рахунок змін психології; формування відчуття рідного міста. Вагома частина цих заходів не може обійтися без вимірювання і порівняння якості поїздок містом приватним автомобілем і транспортом загального користування на принципово новій методологічній основі.

Попри те, що рівень автомобілізації (кількість автомобілів на тисячу жителів) в Україні порівняно з розвиненими країнами світу поки є низьким, її хаотичний розвиток у минулому (наприклад, за рахунок ввезення вживаних автомобілів) та відсталість транспортної інфраструктури породжують екологічні (забруднення довкілля) та соціальні (транспортна втома, втрата часу) негаразди у функціонуванні великих міст.

Однак в Україні є можливості забезпечити сталий розвиток мегаполісів за рахунок транспорту загального користування: задовольняючи попит населення в перевезеннях, міський пасажирський

транспорт впливатиме на рівень продуктивності праці, розвиток культури і дозвілля, суттєво позначатиметься на рівні соціальної напруги в суспільстві, зменшуватиме шкідливий вплив на довкілля приватних автомобілей тощо. Задля цього одночасно з розвитком транспортної інфраструктури міст необхідним є моніторинг ставлення з боку суспільства до виконання транспортом загального користування покладених на нього функцій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобылев С.Н. Экономика устойчивого развития : учебное пособие / за ред. С.Н. Бобылев, Э.В. Гирусов, Р.А. Перелет. Москва : Ступени, 2004. 303 с.
2. Вучик Р. Вукан. Транспорт в городах, удобных для жизни / пер. с англ. А. Калинина под научн. ред. М. Блинкина. Москва : Территория будущего, 2011. 296 с.
3. Марунич В.С., Шморгул Л.Г. та ін. Організація та управління пасажирськими перевезеннями: підручник / за ред. В.С. Марунич, Л.Г. Шморгуна. Київ : Міленіум, 2017. 528 с.
4. Кучерук Г.Ю. Якість транспортних послуг: управління, розвиток та ефективність : монографія. Київ : ДЕТУТ, 2011. 208 с.
5. Michał Jaskiewicz, Tomasz Besta. Heart and mind in public transport: Analysis of motives, satisfaction and psychological correlates of public transportation usage in the Gdansk–Sopot–Gdynia Tricity Agglomeration in Poland // *Transportation Research Part F* 26, 2014. pp. 92–101.

REFERENCES

1. Bobylev S.N. (2004) *Ekonomika ustoychivogo razvitiya : uchebnoe posobie / za red. S.N. Bobylev, E.V. Girusov, R.A. Perelet*. [Economics of Sustainable Development: Educational self] Moskva : Stupeni. (in Russian)
2. Vuchik R. Vukan. (2011) *Transport v gorodakh, udobnykh dlya zhizni / per. s angl. A. Kalinina pod nauchn. red. M. Blinkina*. [Transport in cities convenient for life] Moskva : Territoriya budushchego. (in Russian)
3. Marunych V.S., Shmorghun L.Gh. та ін. (2017) *Orghanizacija ta upravlinnja pasazhyrsykymy perevezennjamy: pidruchnyk / za red. V.S. Marunych, L.Gh. Shmorghuna*. [Organization and management of passenger transportation: a textbook] Kyjiv: Milenium. (in Ukrainian)
4. Kucheruk G.Yu. (2011) *Jakistj transportnykh poslugh: upravlinnja, rozvytok ta efektyvnistj: monohrafija* [Quality of transport services: management, development and efficiency: monograph]. Kyiv: DETUT. (in Ukrainian)
5. Michał Jaskiewicz, Tomasz Besta. Heart and mind in public transport: Analysis of motives, satisfaction and psychological correlates of public transportation usage in the Gdansk–Sopot–Gdynia Tricity Agglomeration in Poland // *Transportation Research Part F* 26, 2014. pp. 92–101.

**INFLUENCE OF MOTORIZATION OF THE POPULATION ON THE CONTENT
OF QUALITY ASSESSMENT URBAN PASSENGER TRANSPORTATION**

The purpose of the article. One of the main problems of city life is traffic congestion. As practice shows, no measures to improve road infrastructure, environmentalization of internal combustion engine designs, improvement of the organization of the movement in themselves can not radically solve the problem of sustainable urban development. Sustainable development is a process of change in which the exploitation of natural resources, investment trends, orientation of progress, the development of the individual and institutions are interconnected and the strengthening of the present and future potential of satisfying the needs and aspirations of a person is directed. The concept of sustainable development has emerged as a result of the combination of economic, social and environmental points of view. Today, the development of motorization of the population leads to the predominance of the share of city trips with a private car, as opposed to being able to travel by public transport, by bicycle or on foot. The research of transport systems implemented in recent decades, in the context of motorization, varies, both from approaches and from results. On the basis of the results of the research two tendencies of the proposals-actions were formed.

Methodology. The purpose of the study is to determine the impact of motorization of the population on the assessment of the quality of urban passenger transport.

Results. In the conditions of mass automation of the population, sustainable urban development in the ecological, economic and social dimensions is possible only with the predominant use by residents and those who arrive in the city of public transport. The transition to the use of urban transport or increase the frequency of its use is possible only by improving the quality of its travels compared with the movement of private cars. The vicious circle of urban transport in Ukraine has already been formed. It can be broken down by improving the quality of public transport. Improvement, in turn, requires revision of approaches to assessing the quality of city travel. Despite the fact that the level of motorization (the number of cars per thousand) in Ukraine is still low compared to the developed countries of the world, its chaotic development in the past (for example, due to the import of used cars) and the backwardness of the transport infrastructure create environmental (environmental pollution) and social (transport fatigue, loss of time) troubles in the functioning of large cities. The measures aimed at increasing the attractiveness of urban transport, which are in the context of this article, are highlighted and supplemented from their own point of view. Short-term by action: priority transportation of urban transport or a dedicated lane; intermodal integration (transplant nodes from one species to another); centralization of management; logistic approach (through management to reduce cash and non-cash passengers); standardization (forms of transport information, methods of payment and control of travel documents, etc.); attractive tariff policy. Medium-term measures: reduction and simplification of transactional costs (various travel tickets); providing transport information in real time. Long-term ones are: provision of the necessary financing on the basis of expanded reproduction; formation of stable patterns of transport behavior at the expense of changes in psychology; forming a sense of hometown. A significant part of these measures can not be avoided without measuring and comparing the quality of city trips with private cars and public transport on a fundamentally new methodological basis.

Practical implications. However, in Ukraine there are opportunities to ensure the sustainable development of metropolises through public transport: meeting the demand of the population in transportation, urban passenger transport will affect the level of productivity, development of culture and leisure, will significantly affect the level of social tension in society, reduce the harmful impact on the environment of private cars, etc. For this purpose, simultaneously with the development of transport infrastructure of cities, it is necessary to monitor the attitude of society towards carrying out public transport of the functions entrusted to it.

Value/originality. In our article, we considered the question of determining the quality of passenger transportation in terms of motorization of the population. Problems and problem issues determine the prospects for further development of the study of service quality.

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПУБЛІЧНИХ УСТАНОВ

MOTIVATION SYSTEM AS AN INSTRUMENT OF PROVIDING STRESS RESISTANCE OF PERSONNEL PUBLIC INSTITUTIONS

УДК 351:65.005.5

Подольчак Н.Ю.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного
та фінансового менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

Данилович-Кропивницька М.Л.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
теоретичної та прикладної економіки
Національний університет
«Львівська політехніка»

Дорош І.М.

старший викладач кафедри
адміністративного та фінансового
менеджменту
Національний університет
«Львівська політехніка»

У статті досліджено місце теоретичних понять «стрес» та «стресостійкість» у класичних та сучасних теоріях мотивації у розрізі публічних установ. Окрема увага зосереджена на залежності рівня стресостійкості працівника від рівня задоволеності його потреб. Також виділені компоненти мотивації держслужбовців: когнітивна, емоційна та поведінкова. Детальніше проаналізовані такі класичні змістовні теорії мотивації, як ієрархія потреб Маслоу та «двохфакторна теорія» Герцберга, а також сучасні і нетрадиційні теорії – модель внутрішньої мотивації М. Чиксентмихайї, R-теорія мотивації, а також мотивація на основі теорії поколінь. На підставі проведеного аналізу запропоновані шляхи вдосконалення системи мотивації держслужбовців із метою забезпечення необхідного рівня їхньої стресостійкості. Це насамперед правильна кадрова політика щодо підбору персоналу на посади держслужбовців, а також складна система мотивації праці, яка буде включати в себе не лише матеріальний, а й суттєвий моральний складник.

Ключові слова: система мотивації, стресостійкість, теорії мотивації, держслужбовці, публічні установи.

В статье исследовано положение теоретических понятий «стресс» и «стрес-

соустойчивость» в классических и современных теориях мотивации в разрезе публичных учреждений. Особое внимание сосредоточено на зависимости уровня стрессоустойчивости работника от уровня удовлетворенности его потребностей. Также выделены компоненты мотивации госслужащих. Подробнее проанализированы такие классические содержательные теории мотивации, как иерархия потребностей Маслоу и «двохфакторная теория» Герцберга, а также современные, нетрадиционные теории – модель внутренней мотивации М. Чиксентмихайи, R-теория мотивации, а также мотивация на основе теории поколений. На основании проведенного анализа предложены пути совершенствования системы мотивации госслужащих с целью обеспечения необходимого уровня их стрессоустойчивости. Это прежде всего правильная кадровая политика по подбору персонала на должности госслужащих, а также сложная система мотивации труда, которая будет включать в себя не только материальную, но и существенную моральную составляющую.

Ключевые слова: система мотивации, стрессоустойчивость, теории мотивации, госслужащие, общественные учреждения.

Stress as a category of management today is rather popular concept. Scientific literature has a large number of studies that are related to the diagnosis of stress, methods for increasing the level of stress resistance of personnel, measures for implementing the system of stress management at the public institutions. However, these effective techniques are often costly and require special knowledge and skills of personnel department. Public administration is a special type of management activity characterized by a high level of social responsibility, publicity and, as a rule, insufficient motivation. The correct motivation system can become an instrument of providing stress resistance of personnel of public institutions. The article analyzes the place of theoretical concepts of "stress" and "stress resistance" in classical and modern motivation theories in the context of public institutions. Particular attention is focused on the dependence of the stress level of the employee on the level of satisfaction of his needs. Also, the components of the motivation of civil servants are distinguished. More detailed analysis of such classical content theories of motivation as the hierarchy of Maslow's needs, the "two-factor theory" of Herzberg, and modern and non-traditional theories – the model of internal motivation M. Chiksentmichi, R – the theory of motivation, as well as motivation based on the theory of generations. The article compares the hierarchy of Maslow's needs with the hierarchy of management levels, in particular regarding the magnitude of stress and strength of management personnel. The change in the magnitude of stress and stress was studied depending on the satisfaction or dissatisfaction with the work of Herzberg. Based on the analysis carried out, the article suggests ways to improve the system of motivation of civil servants in order to provide the necessary level of their stress resistance. First and foremost, this is the correct personnel policy for recruiting civil servants, as well as a complex system of motivation for labor, which will include not only a material but also an essential moral component.

Key words: system of motivation, stress resistance, theory of motivation, civil servants, public institutions.

Постановка проблеми. Нестійке політичне та економічне становище вітчизняної системи публічного управління сприяє формуванню стресогенного середовища для персоналу публічних установ. Насамперед така ситуація провокується недосконалою системою мотивації державних службовців. Окрім цього, додаткове навантаження створюється змінами, які є результатом реформування. Таким чином, раціональне використання інструментів забезпечення стресостійкості персоналу публічних установ є актуальним завданням на шляху до створення досконалої системи публічного менеджменту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши низку літературних джерел у

галузі психології та менеджменту, можна дійти висновків про взаємозалежність таких понять, як «стрес», «стресостійкість» та «мотивація». Адже, як і стрес, мотивація має дві складові частини: індивідуальну (особистісну), яка являє собою тенденції у поведінці, набір певних цінностей, що формуються під впливом численних факторів впродовж життя; та ситуаційну – набір чинників, характерних для конкретної ситуації, які можуть по-різному впливати на особистість (мотивувати, демотивувати, спричиняти стрес, підвищувати стресостійкість тощо) [4].

Вперше поняття «мотивація» було використано А. Шопенгауером у статті «Чотири принципи достатньої причини» на межі ХІХ – ХХ ст. Згодом

це поняття увійшло в науку управління та стало невід'ємною частиною системи менеджменту будь-якої організації – функцією, процесом спонукання себе та інших працівників на діяльність, що спрямована на досягнення особистих цілей та цілей організації [5; 6].

Основоположником поняття «мотивація» як категорії управлінської науки вважають А. Сміта. Подальший розвиток теорії мотивації знайшли у працях Ф. Тейлора, Г. Емерсона, Е. Мейо та ін. Проте вагомим здобутком у процесі прикладного застосування мотиваційних концепцій варто вважати виділення змістовних та процесійних теорій мотивації персоналу, авторами яких є А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клеланд, В. Врум, Н. Туган-Барановський та ін.

Із зміною пріоритетів та цінностей у сучасному суспільстві є потреба у формуванні нових теорій мотивації, виділенні нових чинників впливу на процес мотивування персоналу, зокрема у період реформування та демократизації. Н.Ю. Подольчак виділяє основні причини необхідності формування нових теорій мотивації та пропонує низку інноваційних систем мотивації персоналу, які можна застосувати у публічних установах та організаціях [7, 8].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця стресу та стресостійкості працівника у кожній із теорій мотивації. У науковій літературі невирішеним залишається питання про те, чи задоволення потреб особистості прямо пропорційно впливає на його стресостійкість, роблячи його менш піддатливим до професійних стресів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі регулювання стресових ситуацій у публічних установах та організаціях важливим є розуміння системи цінностей персоналу, а також мотивів до досягнення певних цілей та отримання переваг у професійній діяльності. Розглядаючи такі відомі змістовні теорії, як ієрархія потреб Маслоу та теорія мотивації Герцберга, варто виділити низку особливостей, що стосуються величини стресу та стресостійкості на різних рівнях задоволення потреб. Маслоу для обґрунтування мотивації працівника запропонував багаторівневу структуру потреб людини, яка являє собою ієрархію, зображену у вигляді піраміди. Два найнижчі щаблі піраміди Маслоу – це фізіологічні потреби та потреби захисту. Науковець відносить їх до первинних потреб, без задоволення яких неможливо перейти на наступні рівні, де знаходяться вторинні потреби (соціальні, у повазі та розвитку) [3]. Особливістю цієї теорії є ієрархічна послідовність, яка не отримала емпіричного дослідження та є причиною наукової критики.

Чим вище розташовані потреби у піраміді Маслоу, тим важче їх задовольнити. На вершині піраміди знаходиться потреба у самореалізації. Таким чином, досягаючи задоволеності потреб на кож-

ному рівні, особистість отримує нові, які є джерелом більшого психологічного та емоційного навантаження, а отже, і стресу. Теоретично стрес буде зростати із переходом на кожен вищий щабель піраміди за умов ототожнення цієї ієрархії із ієрархією рівнів управління в менеджменті таким чином, щоб нижчий рівень управління охоплював усі види потреб, а середній та вищий – лише потреби в розвитку. Таке розмежування є доволі умовним та ґрунтується на тому, що керівники середньої та вищої ланки системи державного управління володіють певним соціальним пакетом. У інших ситуаціях можливі найрізноманітніші комбінації величини стресу із рівнем задоволеності потреб особистості (рис. 1).

Стресостійкість – це «складна інтегральна властивість особистості, що взаємопов'язана із комплексом інтелектуальних, когнітивних, емоційних й особистісних якостей, які забезпечують індивіду можливість (здатність) переносити значні розумові, фізичні, вольові та емоційні навантаження, зберігаючи ефективність функціонування у стресогенній ситуації» [1]. Якщо розглядати стресостійкість як комплекс набутих якостей особистості у результаті самовдосконалення та розвитку, то, відповідно до ієрархії потреб Маслоу, її варто віднести до вторинних потреб. Проте серед потреб первинного характеру науковець виділив потреби в безпеці, які також можна розглядати як потребу в стресостійкості. Хоча теоретично із задоволенням все нових і нових потреб стресостійкість також повинна зростати, що зумовлено рівнем розвитку особистих професійних якостей управлінця.

Ще однією змістовною теорією мотивації, яка дає змогу глибше зрозуміти зв'язок між рівнем задоволеності потреб та стресостійкістю персоналу, є «двохфакторна теорія» Герцберга, яка була сформована у середині ХХ ст. Відповідно до цієї теорії, є дві групи чинників професійної діяльності:

1) зміст роботи, до яких належать фактори, що мотивують персонал;

2) умови роботи, які сктановлять гігієнічні фактори, що можуть викликати відчуття незадоволеності роботою [9].

Отже, наявність належних умов праці та рівня заробітної плати не може бути запорукою мотивації працівника до професійної діяльності. Ці фактори здатні лише формувати відчуття незадоволеності. Справжнім мотиватором, відповідно до теорії Герцберга, є зміст роботи. Проте якщо працівник не отримує належної мотивації від змісту роботи, то це не викликає у нього відчуття незадоволеності. Особливістю цієї теорії є відсутність зв'язку між задоволеністю та незадоволеністю персоналу. Це протилежні вектори, які не перетинаються (рис. 2) [11].

Що ж стосується стресостійкості, то, як уже зазначалося, це якості, які потрібно удоскона-

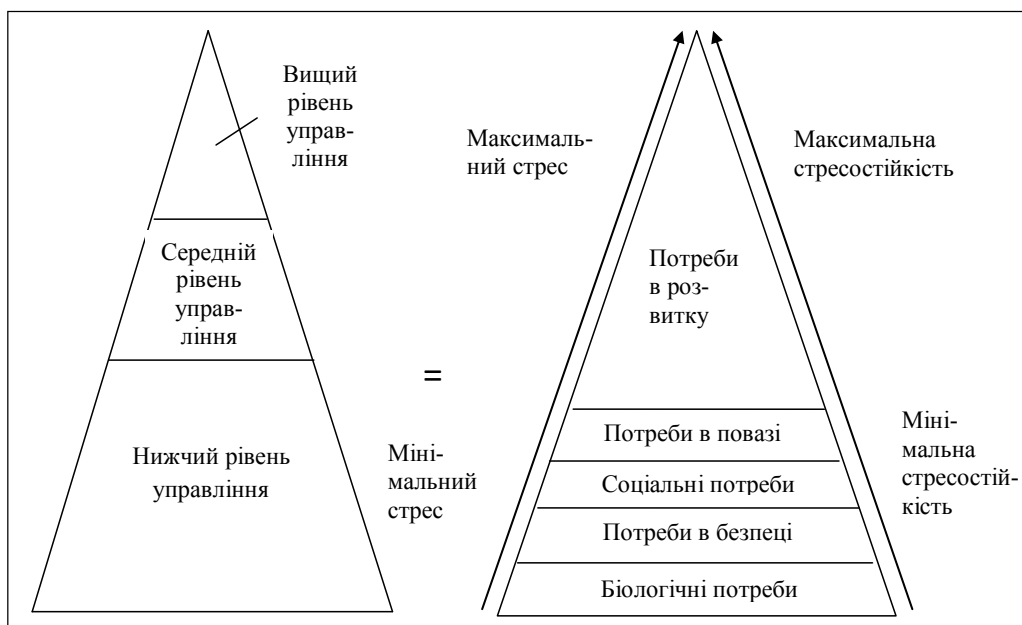

Рис. 1. Місце стресу та стресостійкості в ієрархії потреб Маслоу

Джерело: розроблено автором на основі [3]

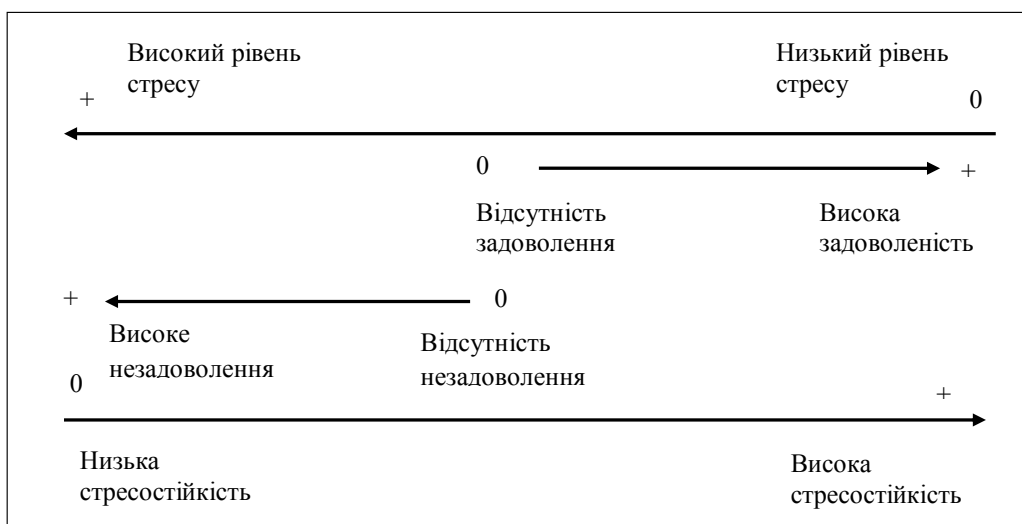

Рис. 2. Рівень стресу та стресостійкості залежно від задоволеності чи незадоволеності працею за Герцбергом

Джерело: розроблено автором на основі [11]

лювати та розвивати. Тому теоретично стресостійкість буде зростати із зниженням рівня незадоволеності та зростанням рівня задоволеності працівника. Що ж до величини стресу, то у цій теорії він буде мати протилежний напрям росту, ніж стресостійкість, оскільки відсутність належних умов праці та заробітної плати, яка забезпечить задоволення усіх первинних потреб працівника, буде мати вагоміший стресогенний вплив, а ніж відсутність задоволеності самою роботою.

Про правильність таких висновків також свідчать результати опитування, проведеного Міжнародним кадровим порталом Head Hunter Україна щодо при-

чин звільнення українських офісних працівників. Дані були отримані в результаті опитування зареєстрованих користувачів сайту hh.ua, проведеного в липні 2014 року, у якому брали участь 1175 респондентів із різних регіонів України. Так, 44% респондентів хотіли б найближчим часом змінити місце праці. При цьому причиною 79% випадків звільнення є низька заробітна плата. Отже, нині гігієнічні фактори, що здатні викликати високе незадоволення роботою, спонукають до пошуку нового місця праці більшою мірою, ніж зміст самої роботи (серед топ-10 причин звільнення «нецікава робота» займає четверте місце) [12].

Щодо мотивації держслужбовця, то вона, як і будь-яка інша, представлена трьома площинами: когнітивною, емоційною та поведінковою. Когнітивний компонент мотивації формується під впливом професійних знань, уявлень та переконань. Емоційна складова частини мотивації держслужбовця – це переживання та почуття працівника, що виникають на фоні виконання ним професійних обов'язків. І поведінкова площина мотивації держслужбовця – це безпосередня професійна активність, професійна поведінка відповідно до вимог посади та досвіду тощо. Усі ці компоненти тісно пов'язані між собою. Так, матеріальний складник системи мотивації держслужбовця зіставляється із прикладеними зусиллями, на підставі чого формується його професійна поведінка, відповідний емоційний фон, професійні когніції тощо. Усе це у подальшому формує атмосферу у колективі, відносини між співробітниками, що часто стає причиною конфліктних чи стресогенних ситуацій [2].

Окремої уваги у процесі вивчення мотивації та стресостійкості працівників заслуговують деякі сучасні теорії мотивації. Наприклад, цікавою є описана у 90-х роках американський ученим М. Чиксентмихайї модель внутрішньої мотивації, або «follow-ефект», який полягає у внутрішній потребі «гострих» відчуттів, свідомого ризику, стресогенних умов тощо. Цього відчуття, яке вчений назвав «follow», постійно потребують альпіністи, екстремальні спортсмени, азартні гравці, професійні рятувальники. Це ж відчуття може отримати від професійної діяльності і держслужбовець чи будь-який інший працівник. Для цього потрібно створити відповідні умови для праці [4]. «Follow-ефект» близько межує із поняттям еустресу – позитивного, конструктивного стресу, що сприяє продуктивним когнітивним процесам у колективі. Проте ця межа є доволі тонкою.

Ще однією сучасною теорією мотивації є R-теорія мотивації, відповідно до якої варто розділяти три групи працівників: схильні до ризику, нейтральні та несхильні. Автор теорії стверджує, що підбір персоналу в організації необхідно проводити з урахуванням цих схильностей. Таким чином, працівник отримає дуже важливу емоційну складову частину мотивації, яка у поєднанні із матеріальною дасть вагомий синергетичний ефект, а отже, і необхідну стресостійкість [8].

Діяльність публічних організацій в Україні, до яких належать і державні установи, характеризується дещо застарілою кадровою політикою, особливістю якої є персонал різних вікових категорій. Це доволі часто провокує конфлікти та стресові ситуації у професійній діяльності, оскільки у представників різних поколінь є власна система цінностей, яка формувалася під впливом численних життєвих факторів, переживань та досвіду. Проте це дає можливість врахувати

особливості представників різних поколінь у системі їх мотивації.

Згідно з теорією поколінь Нейла Хоува і Вільяма Штрауса, такий набір цінностей змінюється кожні 20 років. Відповідно до цього було виділено кілька типів поколінь [13]. Після 2020 р. – це період, коли представники чотирьох поколінь будуть мати змогу працювати поряд. Це покоління «бебі-бумерів» (народжені протягом 1946–1964 рр.), покоління X (народжені протягом 1965–1982 рр.), покоління Y (народжені протягом 1983–2000 рр.) і покоління Z (народжені протягом 2001–2020 рр.).

В.В. Соколовська, Г.В. Іванченко пропонують поєднати класифікацію поколінь із описаною вище R-теорією мотивації у процесі розроблення системи мотивації персоналу з метою врахування соціально-психологічних особливостей кожного працівника. Така методика може виявитись особливо дієвою у публічних організаціях [10]. Адже, з одного боку, специфіка діяльності публічних установ в Україні безпосередньо пов'язана із дотриманням великої кількості чітких правил, процедур та регламентів, що не межує із поняттям «follow-ефект» чи потребою у ризику. Проте це дає можливість сформувати правильну кадрову політику щодо підбору персоналу на посади держслужбовців і уникнути численних стресогенних ситуацій та забезпечити належний рівень стресостійкості держслужбовців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю системи публічного управління є те, що дуже часто недостатня мотивація сприяє корупції державних службовців. Проте суттєвий розрив у матеріальній складовій частині системи мотивації працівників публічних установ та інших бюджетних організацій (медичних працівників, працівників освіти та науки) приводить до напруги у суспільстві, негативного ставлення до державних службовців та надмірної уваги до них. Це, безумовно, сприяє стресам. Запобігти цьому можна, змінивши ставлення у суспільстві до системи публічного менеджменту, а також формуванням складної системи мотивації праці державних службовців, яка буде включати в себе не лише матеріальну, а й суттєву моральну складову частину. Це є питанням часу і має стати головною метою реформ, які тривають в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасіна С.В. Методи підтримки працездатності і стресостійкості ділової людини. *Наука і освіта*. 2016. № 2–3. С. 115–119.
2. Малімон Л. Я., Глова І.В. Психологічний аналіз когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів мотивації професійної діяльності державних службовців. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 1. С. 96–110.

3. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. Санкт – Петербург : Питер, 2008. 352с.

4. Мерман Э. Мотивация персонала. Инструменты мотивации для успеха организации. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2015. 176 с.

5. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. 3-е издание. Москва : ООО «И. Д. Вильямс», 2008. 672 с.

6. Патрахина Т.Н., Романчук К. П. Сущность и содержание понятия «мотивация» в системе управления. *Молодой ученый*. 2015. № 7. С. 461–464.

7. Подольчак Н. Ю. Інноваційні системи мотивації персоналу як запорука конкурентоспроможності соціально-економічних систем. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 24–25 вересня 2015 року. Львів : Простір-М, 2015. С. 151–152.

8. Подольчак Н.Ю. Розвиток R-теорії мотивації: теоретико-методологічні і методичні засади. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 9 (123). С. 33–41.

9. Резнікова О.С. Класичні теорії мотивації: еволюція підходів. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 1. С. 133–136.

10. Соколовська В.В., Иванченко Г.В. Мотивація співробітників на основі теорії поколінь : теоретичний аспект. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 58–62.

11. Тарасенко Д.Л. Теорії мотивації в контексті адаптації до сучасних ринкових умов. URL: <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/3/44.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).

12. ТОП-10 причин для звільнення. Міжнародний кадровий портал HeadHunter Україна URL: <https://kivertsy.hh.ua/article/15311> (дата звернення: 10.03.2019).

13. Strauss W., Howe N. Generations: the history of America's future, 1584 to 2069. New York : Morrow, 1991. 538 p.

REFERENCES:

1. Herasina S. (2016). Metody pidtrymky pratsezdatsnosti i stresostyjkosti dilovoi liudyny [Methods of support of efficiency and stress resistance of a business person]. *Nauka i osvita*, no. 2–3, pp. 115–119.

2. Malimon L., Hlova I. (2015). Psykholohichnyj analiz kohnityvnoho, emotsijnoho ta povedinkovoho komponentiv motyvatsii profesijnoi diial'nosti derzhavnykh sluzhbovtziv [Psychological analysis of cognitive, emotional and behavioral components of motivation of professional activity of civil servants]. *Orhanizatsijna psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, no. 1, pp. 96–110.

3. Maslou A. (2008). *Motyvatsyia y lychnost*. 3-e yzd [Motivation and personality. 3-d edition]. St. Petersburg: Pyter. (in Russian)

4. Merman E. (2015). *Motyvatsyia personala. Ynstrumenty motyvatsyy dlia uspekha orhanyzatsyy* [Staff motivation. Motivation tools for organization success]. Kharkov.: Yzd-vo Humanytarnyj Tsent. (in Russian)

5. Meskon Majkl Kh., Al'bert Majkl, Khedoury Franklyn. (2008). *Osnovy menedzhmenta*. 3-e yzdanye [Fundamentals of Management. 3-d edition]. Moscow: Y. D. Vyl'iams. Ltd. (in Russian).

6. Patrakhyna T., Romanchuk K. (2015). Suschnost' y soderzhanye poniatyia «motyvatsyia» v systeme upravlenyia [The essence and content of the concept of "motivation" in the management system]. *Molodoj uchenyj*, no. 7, pp. 461–464.

7. Podol'chak N. Innovatsijni systemy motyvatsii personalu iak zaporuka konkurentospromozhnosti sotsial'no-ekonomichnykh system [Innovative system of personnel motivation as a guarantee of competitiveness of social and economic systems]. Proceedings of the *Problemy formuvannia ta realizatsii konkurentnoi polityky: IV International Scientific and Practical Conference (Ukraine, Lviv, September 24–25, 2015)*, L'viv : Prostir-M, pp. 151–152.

8. Podol'chak N. (2011). Rozvytok R-teorii motyvatsii: teoretyko-metodolohichni i metodychni zasady [Development of R-theory of motivation: theoretical, methodological and methodical principles]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 9 (123), pp. 33–41.

9. Rieznikova O. (2011). Klasychni teorii motyvatsii: evoliutsiia pidkhodiv [Classical theory of motivation: the evolution of approaches]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (123), pp. 133–136.

10. Sokolov'ska V. (2018). Motyvatsiia spivrobitnykiv na osnovi teorii pokolin': teoretychnyj aspekt [Motivation of employees on the basis of the theory of generations: the theoretical aspect]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 10, pp. 58–62.

11. D. Tarasenko. Teorii motyvatsii v konteksti adaptatsii do suchasnykh rynkovykh umov [Theories of motivation in the context of adaptation to modern market conditions]. Available at: <http://fund-issled-intern.esrae.ru/pdf/2014/3/44.pdf> (accessed 10 March 2019).

12. Mizhnarodnyj kadrovij portal HeadHunter Ukraina. TOP-10 prychn dlia zvil'nennia. [International HeadHunter Personnel Portal Ukraine. Top 10 Reasons to Release.]. Available at: <https://kivertsy.hh.ua/article/15311> (accessed 10 March 2019).

13. W. Strauss., H. Neil. (1991). *Generations: the history of America's future, 1584 to 2069*. New York : Morrow.

Podolchak NazarDoctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Administrative and Financial Management
National University «Lviv Polytechnic»**Danylovych-Kropyvnytska Marta**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Theoretical and Applied Economics
National University «Lviv Polytechnic»**Dorosh Iryna**Senior Instructor at Department of Administrative and Financial Management
National University «Lviv Polytechnic»**MOTIVATION SYSTEM AS AN INSTRUMENT OF PROVIDING STRESS RESISTANCE
OF PERSONNEL PUBLIC INSTITUTIONS**

The purpose of the article. Public administration is a special type of management activity characterized by a high level of social responsibility, publicity and, as a rule, insufficient motivation. The unstable political and economic situation of the national system of public administration promotes the formation of a stressful environment for the staff of public institutions. First of all, this situation is provoked by an imperfect system of motivation for civil servants. Moreover, the additional load created by the changes resulting from reform. In the process of regulation of stress in public institutions and organizations important to understand the value system of personnel and motivation to achieve certain targets and obtain advantages in professional activities.

Results. Stress as a category of management today is rather popular concept. The article analyzes the place of theoretical concepts of "stress" and "stress resistance" in classical and modern motivation theories in the context of public institutions. Particular attention is focused on the dependence of the stress level of the employee on the level of satisfaction of his needs. Also, the components of the motivation of civil servants are distinguished: cognitive, emotional and behavioral. More detailed analysis of such classical content theories of motivation as the hierarchy of Maslow's needs, the "two-factor theory" of Herzberg, and modern and non-traditional theories – the model of internal motivation M. Chiksentmichi, R – the theory of motivation, as well as motivation based on the theory of generations. Maslow A. To justify the motivation of the worker, he proposed a multilevel structure of the needs of man, which is a hierarchy depicted in the form of a pyramid. The article compares this hierarchy with the hierarchy of management levels, in particular regarding the magnitude of stress and strengthenedness of management personnel. The change in the magnitude of stress and stress was studied depending on the satisfaction or dissatisfaction with the work of Herzberg. The possibility of applying modern non-traditional motivational theories to motivate civil servants was studied. For example, R – the theory of motivation gives the opportunity to offer the worker according to his risk appetite, the model of internal motivation – will provide the necessary "follow-effect", and motivation based on the theory of generations will enable to avoid conflict and stressful situations between representatives of different generations working near.

Practical implications. Based on the analysis carried out, the article suggests ways to improve the system of motivation of civil servants in order to provide the necessary level of their stress resistance. First and foremost, this is the correct personnel policy for recruiting civil servants, as well as a complex system of motivation for labor, which will include not only a material but also an essential moral component.

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

BUSINESS PLANNING IN THE FIELD OF ENTERPRISE: PROBLEMS AND PROSPECTS

УДК 338.26

Прокопець Л.В.

к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Малиш Л.Б.

студент Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Аміхалакіоас І.Г.

студент Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Сучасні умови глобалізації змушують суб'єкти господарювання працювати інтенсивно та якісно, щоб бути конкурентоспроможними та мати можливість довше пропрацювати на ринку. Якісний бізнес-план дає змогу розв'язати чимало завдань та визначити перспективи розвитку. Бізнес-планування – це локомотив, який переміщує компанію вперед і правильно координує її діяльність. Без бізнес-плану фактично неможливо ефективно працювати і досягати бажаних результатів. У статті розглянуто сутність бізнес-плану як документа, що широко застосовується в плануванні діяльності суб'єктів господарювання. Визначено місце та необхідність бізнес-планування в управлінні підприємством. Обґрунтовано чинники, які зумовлюють необхідність розроблення бізнес-плану. Визначено стандартні етапи формування бізнес-плану та завдання, які необхідно виконати на кожному з цих етапів. Визначено завдання, які вирішує бізнес-планування на підприємстві. Окреслено перспективи розвитку суб'єктів господарювання, які впроваджують бізнес-планування.

Ключові слова: бізнес-план, бізнес-планування, план маркетингу, план виробництва, фінансовий план, операційний план, проблеми бізнес-планування, розроблення бізнес-плану, перспективи.

Современные условия глобализации заставляют субъекты хозяйствования

работать интенсивно и качественно, чтобы быть конкурентоспособными и иметь возможность дольше проработать на рынке. Качественный бизнес-план позволяет решить немало задач и определить перспективы развития. Бизнес-планирование – это локомотив, который перемещает компанию вперед и правильно координирует ее деятельность. Без бизнес-плана фактически невозможно эффективно работать и достичь желаемых результатов. В статье рассмотрена сущность бизнес-плана в виде специального документа, который широко применяется в планировании деятельности субъектов хозяйствования. Определено место и необходимость бизнес-планирования в управлении предприятием. Обоснованы факторы, которые обуславливают необходимость разработки бизнес-плана. Определены стандартные этапы формирования бизнес-плана и задачи, которые необходимо выполнить на каждом из данных этапов. Определены задачи, которые решает бизнес-планирование на предприятии. Определены перспективы развития субъектов хозяйствования, которые внедряют бизнес-планирование.

Ключевые слова: бизнес-план, бизнес-планирование, план маркетинга, план производства, финансовый план, операционный план, проблемы бизнес-планирования, разработка бизнес-плана, перспективы.

It is important for each company to develop an action plan that will provide it with the highest profit. Proper business planning and compiling an effective business plan can be a solution to this issue. In the face of fierce competition in the market and the integration of Ukraine into the global economy, enterprises increasingly pay attention to this category. It allows you to work profitably, properly use your resources, study the needs of consumers, be competitive and keep market positions ahead of time. Do not forget about business planning and those organizations that want to start a business. The article considers the essence of the business plan as a special document widely used in the planning of business entities. The place and necessity of business planning in the management of the enterprise are determined. The factors, which require development of a business plan, are substantiated. The prices, within which the order of the business plan changes from specialists, is considered. The standard stages of business plan formation and tasks that need to be performed at each of these stages are defined. The main categories of business plans are described: short, full, and operational. The structure of the business plan is defined in writing. The plan-marketing, production plan, logistics plan, plan of work and payroll plan, as well as a financial plan in the structure of the business plan, are discussed in detail. The problems that arise when planning a business are revealed. Determine the tasks that are solved business-planning in the enterprise. The prospects of development of business entities that carry out business planning are outlined. Business planning is a locomotive that moves the company forward and properly coordinates its activities. Without a business plan, it's actually impossible to work effectively and achieve the desired results. Therefore, the introduction of business plans gives great prospects for enterprise development. First of all, it is a stable market position and a good image of the company. This makes it attractive for investment, giving you the opportunity to innovate. Business planning should always be used and maximized.

Key words: business plan, business planning, marketing plan, production plan, financial plan, operational plan, business planning, business plan development, prospects.

Постановка проблеми. Для кожного підприємства є важливим розроблення плану дій, який би забезпечив його найвищим значенням такого показника, як прибуток. Вирішенням цього питання може стати правильне бізнес-планування та складання ефективного бізнес-плану. В умовах жорсткої конкуренції на ринку та інтеграції України у світове господарство підприємства все більше приділяють увагу цій категорії, оскільки це дає змогу працювати прибутково, правильно використовувати свої ресурси, вивчати запити споживачів, бути конкурентоспро-

можним та довше зберігати провідні позиції на ринку. Не оминають бізнес-планування і ті суб'єкти, які хочуть почати займатися господарською діяльністю, тому ця тема є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема бізнес-планування досліджувалася таким зарубіжними та вітчизняними науковцями, як К. Барроу, Д. Бористайн, Р. Браун, О. Мальська, М. Мальська, Б. Нячур, С. Покропивний, П. Пруетт, С. Соболев, В. Фоміна, Г. Швиданенко. Однак залишається низка питань, які потребують дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця бізнес-планування у розрізі діяльності підприємства, його проблем та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси, що нині відбуваються у світі, змушують підприємців шукати нові методи та підходи до управління для забезпечення конкурентоспроможності підприємств та підвищення ефективності бізнесу. Одним із таких методів є складання бізнес-плану. Закордонна практика управління підприємствами, що досягли значних успіхів у бізнесі, серед безлічі застосовуваних методів управління надає перевагу бізнес-плануванню [1, с. 269].

Бізнес-планування – це процес прогнозування і керівництва бізнес-процесами підприємства для досягнення цілей фінансового та інвестиційного розвитку.

Бізнес-планування в широкому сенсі – це формування прогнозу розвитку ситуації і розроблення рекомендацій із досягнення цілей діяльності підприємства в стратегічному відношенні [2].

Розроблення бізнес-плану є невід'ємною частиною бізнес-планування. Бізнес-план – це документ, у якому описується конкретна бізнес-ідея та можливі шляхи її реалізації [3, с. 79].

Бізнес-планування відіграє велику роль у функціонуванні підприємства, зокрема у плануванні його діяльності.

Призначення бізнес-плану полягає у тому, що він допомагає підприємству реально оцінити ідею, втілити її у відповідну документацію, обґрунтувати ефективність та виявити сильні й слабкі сторони проекту, залучити необхідні фінансові ресурси та керувати процесом його реалізації [1, с. 270].

Необхідність розроблення бізнес-плану обумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішніми чинниками можуть стати:

– замовлення органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи бюджетної організації, зокрема:

1) у разі необхідності стимулювання ведення певного виду діяльності, результатом якої є насамперед отримання соціального ефекту (нові робочі місця; природоохоронні технології; надання необхідного мінімуму послуг населенню) або розвиток пріоритетних галузей для економіки відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

2) під час оголошення органом державної влади конкурсу на найкращий бізнес-план (наприклад, серед молоді);

– необхідність отримання банківського кредиту на повне або часткове фінансування нового проекту, у зв'язку з чим організація повинна подати на розгляд фінансово-кредитної установи (банку, кредитної спілки) відповідний бізнес-план із реалізації проекту. Тому бізнес-план вважається ключовою

ланкою у забезпеченні позикового фінансування;

– потреба доведення нової бізнес-ідеї до потенційних партнерів чи/та інвесторів, де бізнес-план може стати дієвим засобом переконання цих суб'єктів у доцільності вкладання своїх ресурсів у проект;

– продаж власного бізнесу, у разі чого розроблення бізнес-плану може прискорити цей процес, оскільки цей документ є дієвим засобом переконання потенційних покупців у вигідності угоди [4, с. 104].

До внутрішніх чинників, що зумовлюють необхідність розроблення бізнес-плану, можна віднести:

1) створення організації, початок нового бізнесу (так званий «Start-Up»), у контексті чого бізнес-план допоможе врахувати особливості зовнішнього середовища, прорахувати можливі ризики та виробити відповідні сценарії розвитку майбутньої організації;

2) розширення бізнесу (утворення дочірніх компаній, спільних підприємств);

3) потребу в перевірці нової бізнес-ідеї та оцінюванні реальних шансів щодо її втілення, де бізнес-план виступає основою для оцінки перспектив розвитку нового проекту, а його складання є, по суті, апробацією бізнес-ідеї на папері, тому в разі виявлення її недосконалості організація не понесе фінансових втрат;

4) необхідність об'єктивного звірення цілей діяльності організації із наявністю необхідних для їх реалізації ресурсів [4, с. 104–105].

Бізнес-план може розроблятися як власником підприємства чи спеціально уповноваженою ним особою (групою осіб), так і на замовлення у конкретних висококваліфікованих спеціалістів. Ціни коливаються в межах від 5000 грн. до 9000 грн. за найпростіший базовий план і від 31 000 грн. до 99 000 грн. за розширений [5]. Вміння самому складати бізнес-план зекономить кошти, зробить власника компетентним у питаннях, що розглядаються у ньому, та вбереже від можливих прорахунків фахівців та шахрайства.

Під час формування бізнес-плану є певні стандартні етапи, які включають перелік завдань, що мають бути обов'язково опрацьовані незалежно від того, в якій сфері працює це підприємство, які основні його особливості і комерційні цілі, які воно перед собою ставить. Ці етапи можна сформулювати таким чином:

– визначення мети бізнес-плану. На цьому етапі необхідно чітко уявляти, для чого розробляється бізнес-план. Готується він для внутрішнього користування менеджерами підприємства або він розрахований на інвесторів, комерційні банки, лізингодавців, венчурні фонди тощо;

– збір інформації, необхідної для складання бізнес-плану. На цьому етапі необхідно виявити усі можливі джерела інформації, потрібної для розроблення бізнес-плану;

– вибір структури бізнес-плану та його розроблення. Залежно від обсягу бізнес-плани поділяються на три основні категорії: стислий, повний та операційний. Стислі бізнес-плани (до 10 сторінок) є найбільш популярними. Оскільки такий план за обсягом набагато менший, ніж традиційний план, він потребує меншої інформації й менше розгорнутих досліджень. Такий документ може бути у загальному разі складений набагато швидше від традиційного. Стислий бізнес-план доцільно складати у разі, якщо компанія порівняно молода або планує випуск товарів мінімальної номенклатури. Останнім часом банківські установи вимагають від бізнесменів стислі бізнес-плани разом з іншими документами під час подання заявки на кредит. Крім того, стислий бізнес-план може швидше зацікавити потенційних інвесторів у проекті і дати можливість отримати їхні попередні коментарі, які можуть надалі бути корисними під час створення розгорнутого бізнес-плану. Повний бізнес-план є більш традиційним. Він повинен характеризувати всі аспекти діяльності компанії. Для отримання невеликих та середніх за обсягом інвестицій бізнес-план складають на 20–25 сторінок, а бізнес-план, мета якого – залучити великий інвестиційний капітал, може досягати 50–60 сторінок без урахування додатків. Такий бізнес-план може також знадобитися під час пошуку стратегічного партнера (наприклад, під час злиття компаній або створення спільного підприємства) [6, с. 33].

Бізнес-плани, що за обсягом перевищують 60 сторінок, розробляти не рекомендується. Однак бувають ситуації, коли підприємству потрібен детальний план, який перевищує максимально рекомендований обсяг. Як правило, це є план внутрішнього розвитку підприємства. Обсяг внутрішніх операційних планів підприємств не регламентується взагалі. Такого роду плани повинні дуже детально висвітлювати всі аспекти й подробиці стратегії та організації продажу, маркетингу, виробничої та дослідницької політики компанії, а також містити досить докладні фінансові прогнози. Якісний бізнес-план – це ефективний інструмент планової системи підприємства, який дає змогу своєчасно визначити ринкову кон'юнктуру й успішно здійснювати діяльність на ринку [6, с. 33–34].

Для успішного виконання бізнес-плану потрібно знати його структуру, яку можна описати таким чином:

1. Титульний аркуш (назва підприємства), дата розроблення, термін реалізації.

2. Резюме, де слід зазначити найменування підприємства, адресу, основний вид діяльності, її початок; мету розроблення бізнес-плану; на який період розрахований бізнес-план; обсяг необхідних інвестицій і джерела їх отримання; рівень рентабельності інвестицій; точку беззбитковості; оцінку потоку реальних грошей.

3. Концепція бізнес-плану, в яку включаються:
а) обґрунтування місії створюваного підприємства в інвестиційному проекті;
б) стан галузі та перспективи її розвитку;
в) опис мети та основних завдань, розв'язуваних у бізнес-плані;

г) характеристика виду діяльності, товарів і послуг, їх інноваційність; місце і можливості їх реалізації з урахуванням ємності ринку (сегменту ринку), співвідношення попиту та пропозиції на ньому, сучасних тенденцій у споживчих перевагах; умови збуту продукції та послуг і ризики, пов'язані зі збутом;

4. План маркетингу, де оцінюються ринкові можливості реалізації продукції та послуг підприємства; аналізуються конкурентні підприємства; описуються шляхи просування товарів і послуг; встановлюється цінова стратегія підприємства та методи встановлення цін на продукцію; визначаються витрати на формування інформації про ринок та конкурентів.

5. План виробництва, в якому дається виробнича програма, для укрупнення асортименту продукції та послуг, визначаються можливі поставальники товарів, обсяги та умови поставок і розрахунків.

6. План матеріально-технічного забезпечення, реалізації та виробництва необхідного обсягу товарів і послуг, куди включається характеристика приміщення, оснащення меблями, інвентарем.

7. План із праці та заробітної плати, де визначається система мотивації і оплати праці, розраховується фонд оплати праці та відрахування на оплату праці, кваліфікаційні характеристики працівників.

8. Фінансовий план, в якому визначаються поточні доходи і витрати за статтями та видами діяльності, одержувані від господарської діяльності, прибуток, рентабельність початкових і поточних витрат.

9. Ризики, зазначається їхня характеристика та можливості усунення або зниження.

10. Ефективність інвестиційного проекту, де має бути необхідний обсяг інвестицій та джерела їх отримання, термін виконання проекту, рентабельність інвестицій, продажів та інших показників, які формують інвестиційну діяльність проекту [7].

Під час роботи з такою кількістю інформації, як свідчить досвід, досить часто виникають проблеми, які можна окреслити таким чином:

1) проблеми, пов'язані з інформацією.

Пошук інформації є відповідальним етапом у складанні бізнес-плану. Особливу цінність має її достовірність. Під достовірністю розуміється правдиве і точне відображення даних про стан об'єкта, що піддається аналізу.

Часто саме недостовірність даних є причиною краху всього бізнес-проекту, оскільки результат праці над неправильно чи викривленою інформацією не відповідає дійсності, а отже, не виправдовує покладених надій.

Тільки за допомогою достовірної інформації можна скласти правильний, а головне – ефективний бізнес-план.

Не менш цінними є також такі критерії, як релевантність, повнота відображення та актуальність інформації.

Релевантність даних – дає змогу отримати інформацію в точній відповідності зі сформульованими вимогами, уникаючи роботи з непотрібними даними [6].

Порушення цього критерію веде до збільшення обсягів роботи із зовсім непотрібною інформацією, у процесі аналізу якої можна зробити невизначену кількість помилок. Це негативно відобразиться на якості бізнес-плану.

Повнота відображення необхідна для того, щоб у повному обсязі відобразити інформацію та зменшити можливість похибки. Чим точнішим буде бізнес-план, тим кращий буде результат від його втілення;

2) проблеми, пов'язані з комунікаційним процесом. У процесі комунікацій втрачається близько 50% інформації. Тому під час складання бізнес-плану важливо щоб усі дані надійшли у повному обсязі на шляху від адресанта до адресата. Для цього потрібно обирати надійні та сучасні методи передачі інформації.

Вирішення цих проблем має бути у пріоритеті підприємства. Якісний бізнес-план дасть змогу розв'язати чимало завдань та визначити перспективи розвитку, основними серед яких є такі:

1) обґрунтування економічної доцільності нових напрямів розвитку;

2) розрахунок очікуваних фінансових результатів діяльності, насамперед обсягів продажу, прибутку, доходів та капіталу;

3) визначення джерел фінансування обраної стратегії, тобто способів концентрації фінансових ресурсів;

4) підбір працівників, спроможних реалізувати такий план [1, с. 270].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, бізнес-планування займає вагоме місце у діяльності підприємства. Правильно складений бізнес-план дає змогу залучити інвесторів, отримати кредит, чітко визначити технічний, виробничий чи фінансовий стан, а також розширити сферу своєї діяльності, що дасть змогу підприємству працювати більш прибутково. Сучасні умови глобалізації змушують суб'єкти господарювання працювати інтенсивно та якісно, щоб бути конкурентоспроможними та мати можливість довше пропрацювати на ринку. Бізнес-планування є тим локомотивом, що рухає підприємство вперед та правильно-координує його діяльність. Без бізнес-плану фактично неможливо ефективно працювати та досягати бажаних результатів. Тому впровадження бізнес-планів відкриває великі перспективи для розвитку підприємства. Насамперед

це стійка позиція на ринку та хороший імідж підприємства. Це робить його інвестиційно привабливим, дає можливість впроваджувати інновації. Бізнес-планування потрібно застосовувати завжди та розвивати його максимально.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фоміна В.В. Бізнес-планування у діяльності організації: європейські стандарти, основні методологічні підходи та базові процедури. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 12. С. 268–275.
2. Бізнес-планування та його особливості на сучасному етапі: URL: https://stud.com.ua/65049/ekonomika/biznes_planuvannya_yogo_osoblivosti_suchasnomu_etapi (дата звернення: 12.02.2019)
3. Діденко Є.О., Нячур Б.С. Бізнес-планування та його роль у стратегічному управлінні підприємством. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 78–81.
4. Лаврів Л.А. Бізнес-планування у діяльності організації: базові процедури та основні методичні підходи. *Інноваційна економіка*. 2013. № 10. С. 104–111.
5. Розробка бізнес-плану: веб-сайт. URL: <https://garantovano.com/ua/biznes-planuvannya/zamovity-biznes-plan/> (дата звернення 04.03.2019)
6. Макаренко С.М., Олійник Н.М. Бізнес-планування. Херсон, 2017. 224 с.
7. Структура бізнес-плану: веб-сайт. URL: https://studme.com.ua/12970111/finansy/struktura_biznes-plana.htm (дата звернення 07.03.2019)

REFERENCES:

1. Fomina V.V. (2017) *Biznes-planuvannya u dijajnosti orghanizaciji: jevropejski standarty, osnovni metodologichni pidkhody ta bazovi procedury* [Business planning in the organization: European standards, main methodological approaches and basic procedures]. *Economics and Enterprise Management*, vol. 12, pp. 268–275.
2. *Biznes-planuvannya ta jogho osoblyvosti na suchasnomu etapi*: URL: https://stud.com.ua/65049/ekonomika/biznes_planuvannya_yogo_osoblivosti_suchasnomu_etapi (accessed 12 February 2019).
3. Didenko Je.O., Njanchur B.S. *Biznes-planuvannya ta jogho rolj u strategichnomu upravlinni pidpryemstvom* [Business Planning and its Role in Strategic Business Management]. *Economy and the state*, vol. 12, pp. 78–81.
4. Lavriv L.A. *Biznes-planuvannya u dijajnosti orghanizaciji: bazovi procedury ta osnovni metodychni pidkhody* [Business planning in the organization: basic procedures and basic methodical approaches]. *Innovative economy*, vol. 10, pp. 104–111.
5. *Rozrobka biznes-planu: veb-sajt*: URL: <https://garantovano.com/ua/biznes-planuvannya/zamovity-biznes-plan/> (accessed 04 March 2019).
6. Makarenko S.M., Olijnyk N.M. (2017) *Biznes-planuvannya* [Business Planning]. Kherson: Open Company "VKF" STAR "LLC". (in Ukraine)
7. *Struktura biznes-planu*: URL: https://studme.com.ua/12970111/finansy/struktura_biznes-plana.htm (accessed 07 March 2019).

Prokopets Liudmyla

Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer at Department of Economy of Enterprise
and Management Personnel
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Malish Larysa

Student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Amihalakioae Irina

Student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

BUSINESS PLANNING IN THE FIELD OF ENTERPRISE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The purpose of the article. It is important for each company to develop an action plan that will provide it with the highest profit. Proper business planning and compiling an effective business plan can be a solution to this issue. In the face of fierce competition in the market and Ukraine's integration into the world economy, enterprises are increasingly focusing on this category. It allows you to work profitably, properly use your resources, study the needs of consumers, be competitive and keep market positions ahead of time. Do not overlook business planning and those entities who want to start doing business, so this topic is very relevant. The purpose of the research is to determine the place of business planning in terms of enterprise activity, its problems and development prospects.

Methodology. In the article, the essence of the business plan is systematized and generalized as a document widely used in planning the activities of business entities.

Results. Business planning is a locomotive that moves the company forward and properly coordinates its activities. Without a business plan, it's actually impossible to work effectively and achieve the desired results. Therefore, the introduction of business plans provides great prospects for enterprise development. First of all, it is a stable position in the market and a good image of the company. This makes it attractive for investment, giving you the opportunity to innovate.

A business plan can be developed either by the owner of the company or by a specially authorized person, or by order from specific highly qualified specialists. The ability to make a business plan itself saves money, makes the owner competent in matters that are considered in it and protects against possible miscalculations of specialists and fraud. Business planning should always be used and maximized. The need to develop a business plan is due both to external and internal factors. When forming a business plan there are certain standard stages, which include a list of tasks that need to be processed regardless of the scope of the company. When dealing with a large amount of information, there are often problems associated with the information and communication process.

Practical implications. Consequently, business planning plays an important role in the enterprise. Properly structured business plan allows investors to get a loan, clearly identify the technical, production or financial position, expand their business, which will allow the company to work more profitably. The current conditions of globalization are forcing businesses to work intensively and qualitatively, be competitive and have the opportunity to work longer on the market. A high-quality business plan will allow you to solve many problems and determine the prospects for development. Among them: the rationale for economic feasibility of new spheres of development; calculation of expected financial results of activity, especially sales volumes, profit, income and capital; determining the sources of funding for the chosen strategy, that is, ways of concentrating financial resources; selection of workers capable of implementing such a plan. Therefore, the introduction of business plans provides great prospects for enterprise development. First of all, it is a stable position in the market and a good image of the enterprise. This makes it attractive for investment, giving you the opportunity to innovate. Business planning should always be used and maximized.

Value/originality. In our work we have identified the place and the need for business planning in the management of the enterprise. They substantiated the factors that necessitated the development of a business plan and outlined the prospects for the development of business entities that implement business planning. Problems and issues that arise when creating a business plan determine the prospects for further research.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

STRATEGIC PLANNING OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

Розглянуто сутність поняття «стратегічне планування» підприємств галузі машинобудування. Досліджено необхідність стратегічного планування на підприємстві. Виокремлено основні характеристики стратегії на промислових підприємствах та визначено труднощі, з якими має справу управлінський персонал таких підприємств. Визначено, який вплив стратегічне планування має на діяльність підприємства. Розглянуто принципи планування та етапи формування стратегії розвитку. Проаналізовано стратегії інноваційного розвитку підприємств. Виділено основні проблеми розвитку підприємств машинобудування. Розроблено методи покращення стратегічного планування в розрізі інноваційного розвитку. Визначено, що стратегічне планування для підприємств машинобудування необхідне для покращення ефективності роботи, визначення вірних цілей розвитку підприємства та деталізації плану розвитку; за допомогою стратегії розвитку підприємства здатне покращити свої результати та вийти на новий рівень.

Ключові слова: стратегічне планування, стратегія розвитку, інноваційний розвиток, підприємства машинобудування, промисловість, розвиток.

Рассмотрена сущность понятия «стратегическое планирование» предприятий

отрасли машиностроения. Исследована необходимость стратегического планирования на предприятии. Выделены основные характеристики стратегии на промышленных предприятиях и определены трудности, с которыми сталкивается управленческий персонал таких предприятий. Определено, какое влияние стратегическое планирование имеет деятельность предприятия. Рассмотрены принципы планирования и этапы формирования стратегии развития. Проанализированы стратегии инновационного развития предприятий. Выделены основные проблемы развития предприятий машиностроения. Разработаны методы улучшения стратегического планирования в разрезе инновационного развития. Определено, что стратегическое планирование для предприятий машиностроения необходимо для повышения эффективности работы, определения верных целей развития предприятия и детализации плана развития; с помощью стратегии развития предприятия способно улучшить свои результаты и выйти на новый уровень.

Ключевые слова: стратегическое планирование, стратегия развития, инновационное развитие, предприятия машиностроения, промышленность, развитие.

УДК 658.012.2:005.21:621

Бугай В.З.

к.е.н, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізький національний університет

Рудь Л.М.

студентка
Запорізький національний університет

The purpose of the article is to analyze existing approaches to the definition of strategic planning of domestic enterprises of mechanical engineering and to develop proposals for improving the planning of development strategy. The essence of the concept of "strategic planning" of enterprises of the mechanical engineering industry is considered. The necessity of strategic planning at the enterprise is investigated. The main characteristics of the strategy for industrial enterprises are outlined and the difficulties encountered by the management personnel of such enterprises are identified. The influence of strategic planning on the activity of the enterprise is determined. The principles of planning and stages of development strategy development are considered. The strategies of innovative development of enterprises are analyzed. The main problems of the development of mechanical engineering enterprises are highlighted. Methods of improving strategic planning in the context of innovation development are developed. It is determined that strategic planning for mechanical engineering enterprises is needed to improve the efficiency of work, to determine the true goals of enterprise development and to detail the development plan, with the help of development strategy the company can improve its results and reach a new level. Strategic planning of mechanical engineering enterprises should be oriented on foreign economic activity, for this purpose it is necessary to improve the technical state of the enterprises and support from the state. The basis of the strategy of foreign economic activity of domestic enterprises of mechanical engineering is not only expansion of trade in foreign markets, but also increase of efficiency of functioning of the enterprise in order to increase its financial potential and ensure the stability of competitive positions in new market segments of realization of own products. Prospects for further research in this direction are the question of the formation and introduction of innovative strategies at domestic machine-building enterprises in order to increase their competitiveness in the market.

Key words: strategic planning, development strategy, innovation development, enterprises of mechanical engineering, industry, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

За сучасних умов у вітчизняних підприємств машинобудування виникає питання формування стратегії розвитку, оскільки зовнішнє середовище швидко змінюється, і підприємствам промисловості важко швидко та якісно реагувати на ці зміни. Нині Україна має нестабільний економічний та політичний стан, тому необхідно модернізувати підходи стратегічного планування, враховуючи етап життєвого циклу підприємства, технологічний прогрес у цій галузі та ін. Для підприємств однією з головних передумов успіху є ефективне стратегічне планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тему дослідження розглядали такі вчені, як: В.В. Левицький, О.М. Полінкевич, О.І. Дідченко, І.В. Федулова, Дж. Барней, А.С. Галчинський,

М. Портер та ін. Праці цих учених дають змогу зрозуміти необхідність удосконалення процесу стратегічного планування на підприємстві. Розглянуто методологічні, теоретичні та інші проблеми планування, проте виникає необхідність у подальшому дослідженні теми.

Стратегічне планування на підприємствах машинобудування вимагає особливої уваги та розроблення методології, оскільки ця галузь має швидкий інноваційний розвиток, вимагає формування стратегії реалізації зовнішньоекономічної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наявних підходів до визначення стратегічного планування вітчизняних підприємств машинобудування та розроблення пропозицій щодо покращення планування стратегії розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як було зазначено, підприємства галузі машинобудування знаходяться у несприятливому середовищі. Загалом це спричинено нестабільним економічним та політичним станом. Стратегічне планування за таких умов стає досить актуальним. Отже, розглянемо сутність стратегічного планування та етапи формування стратегії на підприємстві.

Стратегічне планування – це спосіб досягнення підприємством визначених цілей управлінським персоналом за допомогою підбору певних дій та рішень, розгляд альтернативних варіантів, які здатні сформулювати чітку стратегію підприємства та досягти поставлених цілей [3, с. 152]. Завданням стратегічного планування підприємства є розроблення дій, які своєчасно допоможуть підприємству адаптуватися до змін у зовнішньому або внутрішньому середовищі. До принципів стратегічного планування відносять [5, с. 35–36]:

- багатоваріантність – розроблення альтернативних варіантів для обрання найкращого варіанту стратегії розвитку підприємства;
- гнучкість – здатність своєчасної адаптації обраної стратегії розвитку до змін внутрішнього та зовнішнього середовища;
- комплексність – підтримка взаємозв'язку між усіма елементами виконання стратегії розвитку машинобудівного підприємства;
- комунікативність – здійснення координації необхідних чинників;
- безперервність – створення стратегії з довгостроковими перспективами, постійний контроль та аналіз за здійсненням стратегії, за необхідністю зміни в стратегії, тобто створення умов безперервності стратегії розвитку;
- участь та залучення всіх необхідних ресурсів для ефективності втілення стратегії.

Завдяки стратегічному плануванню управлінський персонал вирішує питання, яке пов'язане з вибором напрямів розвитку підприємства, а якщо розглядати довгострокове планування, то воно здійснюється шляхом розвитку обраного напрямку та розробленням методів втілення [2, с. 3–6].

Можна виокремити основні етапи стратегічного планування на підприємстві:

1. Визначення основної мети стратегії підприємства.
2. Проведення аналізу середовища (внутрішнього та зовнішнього) та факторів впливу на нього.
3. Аналіз конкурентоспроможності підприємства та продукції, яку воно виробляє.
4. Розгляд варіантів стратегії для підприємства.
5. Аналіз та вибір варіанта стратегії, який найбільше підходить до цілей підприємства.
6. Створення документа, в якому детально розписана обрана стратегія.

7. Реалізація стратегії.

8. Контроль виконання стратегії та оцінка ефективності обраної стратегії.

Загалом для розроблення стратегії підприємства важливим є використання аналізу конкурентоспроможності підприємства та оцінка ефективності виконання обраної стратегії для підприємства [7, с. 48–60]. Досліджуючи роботи вчених стосовно стратегічного планування, можна дійти висновку, що немає єдиного підходу для визначення стратегії розвитку.

Нині для підприємств машинобудування є два основні напрями стратегічного розвитку – це інноваційна діяльність та зовнішньоекономічна. Необхідність стратегічного планування інноваційного розвитку виникає з розвитком ринку, розробленням нових технологій, нововведеннями. Вітчизняні підприємства машинобудування мають застарілу технічну базу та відстають від лідируючих підприємств цієї галузі на зовнішньому ринку [8]. Інноваційна діяльність дає змогу покращити показники економічного розвитку підприємства, підвищити позиції підприємства на ринках, покращити конкурентоспроможність товарів, що виготовляються підприємством. Основною метою інноваційної стратегії є розвиток технологій на підприємстві та нова якість технологічної бази.

Обов'язковою складовою частиною загальної стратегії розвитку підприємства галузі машинобудування має бути стратегія інноваційного розвитку [9, с. 103–108]. Єдиного підходу щодо вибору стратегії немає, оскільки є багато чинників впливу на підприємство. Наприклад, до внутрішніх чинників відносять: фінансові можливості підприємства, здатність машинобудівного підприємства до інновацій, наявність інноваційного потенціалу, наявність досвіду вдалого стратегічного планування; до зовнішніх чинників можна віднести: особливі риси галузі, її етап розвитку, потенціал галузі, насиченість ринку, конкурентні позиції, економічний та політичний стан в країні та інші фактори [1, с. 33–35].

Реалізація інноваційної стратегії визначається розробленням інноваційних проектів, які можна поділити на види: організаційно-управлінський, що полягає у зміні підходів до менеджменту, організаційної структури; продуктовий – створення нових технологій та продукції на підприємстві машинобудування; ресурсний – інноваційна діяльність щодо покращення ефективності використання ресурсів підприємства; функціональний – впровадження інноваційної діяльності в певних структурних підрозділах підприємства. Також виділяють певні види інноваційної стратегії [10, с. 167–171]:

- традиційна (внесення в продукцію, яку підприємство вже виготовляє, незначних змін, така стратегія має місце, якщо машинобудівне підприємство має стійкі позиції на ринку);

– наступальна (постійне впровадження інновацій на підприємстві, виникає необхідність у використанні фінансових ресурсів);

– захисна (має напрям уникнення можливих ризиків та направлена на утримання вже наявних позицій на ринку);

– залежна (стратегія для підприємств, які не самостійно виготовляють продукт, а виступають в ролі субпідрядників, є привабливою, оскільки у підприємства не виникає потреби у залученні додаткових фінансів для наукових досліджень з метою інноваційного розвитку);

– «за нагодою» (здійснює розвиток продукції за потребою споживача певної групи, не вимагає значних перетворень технічної бази підприємства);

– імітаційна (підприємства здійснюють імітацію інноваційного розвитку, тобто купують ліцензію та створюють «інноваційний продукт», стратегія має успіх за умови, що машинобудівному підприємству вдало вдасться відтворити «інноваційний продукт»).

Ефективність інноваційної стратегії на підприємстві галузі машинобудування визначається здатністю підприємства залучати та використовувати нові технології, поновлювати організаційні та економічні підходи розвитку підприємства. Треба зазначити, що, обираючи стратегію розвитку підприємства, необхідно ще зважати на стадію життєвого циклу підприємства [4]:

1. Стадія зародження (депресії), яка полягає у наявності високого рівня інновацій – вимагає радикальних перетворень, слід використовувати стратегію оновлення та виживання, полягає у радикальній структурній зміні підприємства.

2. Спад – потребує помірного перетворення, локалізації загроз, може застосовуватися стратегія інтенсифікації зусиль, яка полягає у створенні середовища, яке допоможе підприємству не ввійти в стан кризи та подолати негативні фактори спаду позицій підприємства.

3. Зростання (становлення) – на цьому етапі стратегічною метою є зниження ризиків діяльності, застосування превентивних заходів, зазвичай використовується стратегія запобігання дії негативних факторів впливу.

4. Стабілізація – характеризується низьким рівнем інновацій, вимагається підтримка досягнутих позицій, може застосовуватися стратегія стабілізації та зміцнення досягнутих позицій.

Щодо зовнішньоекономічної стратегії планування, то в галузі машинобудування вона відіграє значну роль, оскільки має вплив на зовнішні ринки, вихід продукції на експорт та, як наслідок, покращення економічного та фінансового стану [6, с. 172–174]. Побудову зовнішньоекономічної стратегії підприємств промисловості необхідно почати з маркетингових досліджень ринку. Ця стра-

тегіє захоплює не тільки міжнародні позиції підприємства на ринку, але й структурні зміни всередині підприємства, ефективної взаємодії машинобудівного підприємства з зовнішнім середовищем.

Ефективність стратегічного планування, впровадження механізму стратегічного управління на підприємстві машинобудування визначається якісним формуванням загальної стратегії розвитку підприємства в галузі машинобудування, наявністю поточних та довгострокових планів управлінського персоналу підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. За сучасних умов підприємствам промисловості необхідно розуміти, як правильно використовувати стратегічне планування, оскільки присутня висока конкуренція на ринку та постійний технічний розвиток інновацій.

Застосування стратегічного планування машинобудівних підприємств надає значні переваги у діяльності підприємства, такі як здатність швидкого реагування на зміни середовища, в якому знаходиться підприємство; оптимізує використання ресурсів, здійснює координацію дій структурних підрозділів підприємства, підвищує рівень контролю за процесами на підприємстві тощо. Стратегічне планування відіграє роль у підвищенні ефективності здійснення господарської діяльності на підприємстві. Проте основною проблемою для машинобудівних підприємств у цьому дослідженні виявилася відсутність єдиного підходу до формування стратегії розвитку. Процес стратегічного планування на машинобудівних підприємствах вимагає подальших досліджень та оптимізації, вдосконалення.

Основними напрямками стратегічного планування вітчизняних підприємств машинобудування є інноваційна та зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Якщо розробляти стратегію розвитку стосовно цих двох видів діяльності, то промисловість може вийти на новий рівень розвитку. Підприємства будуть здатні вийти на нові ринки, покращити конкурентоспроможність, збільшити обсяг виробництва та, відповідно, прибуток, покращити економічний стан країни загалом. Отже, стратегічне планування вимагає подальших досліджень вітчизняних учених для покращення стану промисловості та країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій І.В. Формування та застосування стратегії зовнішньоекономічної діяльності в механізмі стратегічного управління машинобудівним підприємством. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 33–35.

2. Вишнеvsька В.М. Основні етапи стратегічного планування діяльності підприємства. *Київський інститут бізнесу та технологій: Вісник*. 2018. № 1(35). С. 3–6.

3. Гевко О.Б., Шведа Н.М. Стратегічне управління: навчальний посібник. Тернопіль ФОП Паляниця В.А. 2016. С. 152.

4. Гудзь О.І., Мусійовська О.Б. Методичний підхід до обґрунтування стратегії розвитку підприємства. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: Вісник. 2018. № 22. С. 334–340. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/66.pdf> (дата звернення: 25.03.2019).

5. Коваленко О.В., Калита В.І. Стратегія діяльності підприємства як генеральна програма розвитку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. № 54. С. 35–39.

6. Ковтун Е.О., Поліщук І.В., Турець Ю.М. Шляхи оптимізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6 (1). С. 172–174.

7. Климчук С.А. Діагностика внутрішнього середовища як етап формування стратегії розвитку підприємства. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2015. Вип. 33. С. 48–60.

8. Кузьмак О.І. Інноваційна стратегія як засіб стабілізації розвитку промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2. С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_20 (дата звернення: 25.03.2019).

9. Сиротинська Н.М. Стратегічне планування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 103–108.

10. Шавшин О.С. Стратегія інноваційного розвитку підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Сер.: Економічні науки. 2017. № 3 (25). Т. 2. С. 167–171.

REFERENCES:

1. Babiy I.V. (2018) Formuvannya ta zastosuvannya stratehii zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti v mekhanizmi stratehichnoho upravlinnya mashynobudivnym pidpryyemstvom [Formation and application of the strategy of foreign economic activity in the mechanism of strategic management of the machine-building enterprise]. *Investments: practice and experience*, no. 4, pp. 33–35.

2. Vishnevskaya V.M. (2018) Osnovni etapy stratehichnoho planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva [The main stages of strategic planning of the enterprise].

Kyiv Institute of Business and Technologies: Visnyk, no. 1 (35), pp. 3–6.

3. Gevko O.B., Shveda N.M. (2016) Stratehichne upravlinnya: navchal'nyy posibnyk [Strategic management: a manual]. Ternopil FOP Palyanitsya V.A. (in Ukrainian)

4. Gudz O.I., Musiyovska O.B. (2018) Metodychnyy pidkhid do obhruntuvannya stratehii rozvytku pidpryyemstva [Methodical approach to justifying the strategy of enterprise development]. *Nikolayev National University named after VO Sukhomlinsky: Bulletin*, no. 22, pp. 334–340. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/66.pdf> (accessed 25 March 2019).

5. Kovalenko O.V., Kalita V.I. (2016) Stratehiya diyal'nosti pidpryyemstva yak general'na prohrama rozvytku [The strategy of the enterprise as a general development program]. *Problems of a systemic approach in the economy*, no. 54, pp. 35–39.

6. Kovtun E.O., Polischuk I.V., Turets Y.M. (2016) Shlyakhy optymizatsiyi zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti vitchyznyanykh pidpryyemstv [Ways of optimization of foreign economic activity of domestic enterprises]. *Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, vol. 6 (1), pp. 172–174.

7. Klimchuk S.A. (2015) Diahnostyka vnutrishn'oho seredovyschcha yak etap formuvannya stratehii rozvytku pidpryyemstva [Diagnostics of the internal environment as a stage of formation of the strategy of enterprise development]. *Ways to increase the efficiency of construction in a market-based relationship*, vol. 33, pp. 48–60.

8. Kuzmak O.I. (2016) Innovatsiyna stratehiya yak zasib stabilizatsiyi rozvytku promyslovoho pidpryyemstva [Innovative strategy as a means of stabilizing the development of an industrial enterprise]. *Innovative economy*, no. 1-2, pp. 114–118. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_20 (accessed 25 March 2019).

9. Sirovinskaya N.M. (2014) Stratehichne planuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [Strategic planning of innovation activity of machine-building enterprises]. *Business Inform*, no. 9, pp. 103–108.

10. Shavshin O.S. (2017) Stratehiya innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva [Strategy of innovative development of the enterprise]. *International scientific magazine "Internauca"*. Ser.: Economic Sciences, no. 3 (25), pp. 167–171.

Bugai VladimirCandidate of Economic Sciences, Senior Researcher,
Professor at Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University**Rud Lyudmila**Student
Zaporizhzhya National University

STRATEGIC PLANNING OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

Under the current conditions, domestic engineering companies have a question of forming a development strategy, since the external environment is changing rapidly and it is difficult for enterprises in the industry to quickly and qualitatively react to these changes. Today, Ukraine has an unstable economic and political situation, therefore, it is necessary to modernize strategic planning approaches, taking into account the stage of the company's life cycle, technological progress in this field, etc. For enterprises one of the main prerequisites for success is effective strategic planning. Strategic planning at the machine-building enterprises requires special attention and methodology development, since this industry has a rapid innovative development, it requires the formation of a strategy for the implementation of foreign economic activity.

The purpose of the article is to analyze existing approaches to the definition of strategic planning of domestic enterprises of mechanical engineering and to develop proposals for improving the planning of development strategy. Today, for the enterprises of mechanical engineering there are two main directions of strategic development, namely innovation activity and foreign economic activity. The need for strategic planning of innovation development arises with the development of the market, the development of new technologies, innovations. Domestic engineering enterprises have an outdated technical base and are lagging behind the leading enterprises of this industry in the foreign market. Innovative activity enables to improve the indicators of economic development of the enterprise, to increase the position of the company in the markets, to improve the competitiveness of goods manufactured by the enterprise. The main objective of the innovation strategy is the development of technologies at the enterprise and, thus, the new quality of the technological base.

The application of strategic planning of machine-building enterprises provides significant advantages in the enterprise's activities, such as: has the ability to react quickly to changes in the environment in which the company is located, optimizes the use of resources, coordinates the activities of structural units of the enterprise, increases the level of control over processes in the enterprise and others. Strategic planning plays a role in improving the efficiency of business activities in the enterprise. However, the main problem for machine-building enterprises in this study was the lack of a unified approach to the formation of a development strategy. The process of strategic planning at machine-building enterprises requires further research and optimization, improvement. The main directions of strategic planning of domestic machine-building enterprises are innovative and foreign economic activity of enterprises. If developing a development strategy for these two types of activities, industry can reach a new level of development. Enterprises will be able to enter the new market, improve competitiveness, increase production and, accordingly, profit, improve the economic situation of the country as a whole. Consequently, strategic planning requires further research by domestic scientists to improve the state of industry and the country.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ КОНТРОЛІНГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО ІНСТРУМЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ACTUAL ISSUES OF THE CONTROLLING NATURE AND APPLICATION OF ITS TOOLS TO DOMESTIC ENTERPRISES

УДК 621.31

Світлична В.Ю.

к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Рубанка В.М.

Голова Правління ПАТ «НАК «Укрсвітлолізинг»

Гузеватенко А.В.

магістр

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Досліджуються питання актуальності застосування контролінгу підприємствами у сучасних умовах господарювання. Аналізуються численні підходи до визначення сутності контролінгу. Наводиться авторське трактування поняття «контролінг». Вивчається питання співвідношення понять «контролінг» та «управлінський облік». Перелічено основні функції і завдання контролінгу. Акцентується увага на змісті системи контролінгу. Розкривається зміст поняття «система контролінгу». Наводиться перелік основних елементів системи контролінгу. Розкривається класифікація інструментів системи контролінгу за двома ознаками. Наведено три етапи формування системи контролінгу на підприємстві. Аналізується стратегічна важливість та специфічні особливості підприємств енергетичного комплексу. Наголошується, що надійне функціонування енергетичних підприємств виступає фактором конкурентоздатності та енергетичної безпеки кожної держави.

Ключові слова: контролінг, управлінський облік, інформаційно-аналітичне забезпечення, система контролінгу, енергетичні підприємства.

Исследуются вопросы актуальности применения контроллинга предприятиями в современных условиях хозяйствования. Анализируются многочисленные подходы к определению сущности контроллинга. Приводится авторская трактовка понятия «контроллинг». Изучается вопрос соотношения понятий «контроллинг» и «управленческий учет». Перечислены основные функции и задачи контроллинга. Акцентируется внимание на содержании системы контроллинга. Раскрывается содержание понятия «система контроллинга». Приводится перечень основных элементов системы контроллинга. Раскрывается классификация инструментов контроллинга по двум признакам. Представлены три этапа формирования системы контроллинга на предприятии. Анализируется стратегическая важность и специфические особенности предприятий энергетического комплекса. Отмечается, что надежное функционирование энергетических предприятий выступает фактором конкурентоспособности и энергетической безопасности любого государства.

Ключевые слова: контроллинг, управленческий учет, информационно-аналитическое обеспечение, система контроллинга, энергетические предприятия.

The questions of the relevance of the use of control by enterprises in modern economic conditions are studied. Numerous approaches to determining the essence of controlling are analyzed. The author's interpretation of the concept of "controlling" is given. The question of the relation between the concept of "controlling" and "managerial accounting" is being studied. The main functions and tasks of controlling are listed. The emphasis is on the content of the control system. The content of the concept "control system" is revealed. The list of the main elements of the control system is given. The classification of the control system tools is revealed in two ways. Three stages of formation of the control system at the enterprise are presented. The strategic importance and specific features of the energy complex enterprises are analyzed. The issue of interconnection and interdependence of enterprises of the electric power complex is revealed. Attention is concentrated on the consideration of the consistent operation of electric power enterprises under the scheme "production, transportation, transmission, distribution and distribution of electricity". Emphasizes the importance of reliable and sustainable operation of the entire complex of energy enterprises. After all, the crisis of one enterprise can potentially cause the activities of related enterprises and extend to the scale of the whole complex. The current state of enterprises in the energy sector is characterized by a significant increase in the magnitude of emergency and crisis situations and the volume of losses of energy resources during their transfer. The article emphasizes the necessity, importance and urgency of the introduction of a control system at energy enterprises. The authors emphasize that the introduction of a controlling system is a mechanism that can detect, prevent and minimize crisis phenomena, help to eliminate the consequences of their manifestation and restore the stable functioning of energy sector enterprises. The focus is on aspects of the control system for energy companies. The authors proposed tools and levers of control system depending on the function of the power company. It is emphasized that reliable functioning of energy companies is a factor of competitiveness and energy security of each state.

Key words: controlling, management accounting, information and analytical support, controlling system, energy enterprises.

Постановка проблеми. Інформаційно-аналітична база функціонування кожного підприємства ґрунтується на використанні інструментів планування і контролю як одних із важливих управлінських функцій.

Однак сучасний економічний стан, що характеризується високою динамікою та невизначеністю зовнішнього середовища, значним чином утруднює ефективність здійснення планування та контролю. Окрім того, на більшості підприємств контрольні функції являють собою лише порівняння отриманих значень показників діяльності із запланованими наприкінці звітної періоду. А от відсутність безпосереднього контролю процесу виконання запланованих показників, відсутність

цілісної системи контролю впродовж реалізації тактичних заходів є вкрай негативними чинниками управління підприємством.

На думку авторів, подолання зазначених негативних тенденцій можливо за допомогою контролінгу, який набуває все більшої актуальності та може виступати як інструментарій ефективного використання існуючого потенціалу підприємства, підвищення ефективного управління його діяльністю та динамічного пристосування підприємства до змін зовнішніх і внутрішніх факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань контролінгу викладено у роботах таких закордонних та вітчизняних авторів, як Г.О. Дарманська, Р.Г. Долинська, В.Й. Іва-

нова, С.Н. Петренко, І.Ю. Потай, М.С. Пушкар, О.В. Рибак, С.О. Хайлук [6; 7; 8; 14; 15; 17; 18; 21].

Однак питання вивчення контролінгу, визначення набору його ключових інструментів, а також специфічних його особливостей для підприємств енергетики ще потребують детального вивчення.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження особливостей інструментів контролінгу для енергетичних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначимо сутність контролінгу. Сьогодні немає однозначного визначення цього поняття, і у робо-

тах фахівців у галузі менеджменту його частіше трактують таким чином (табл. 1).

Проаналізувавши численні визначення, вважаємо, що доцільним буде розуміти під поняттям «контролінг» орієнтовану на досягнення стратегічної мети підприємства систему інформаційно-аналітичної та методичної підтримки його керівництва, яка в умовах змін зовнішніх і внутрішніх факторів дозволяє контролювати, аналізувати, прогнозувати та корегувати управлінські рішення.

І ця система уособлює у собі нове поєднання методів і принципів управління, прийняття кваліфікованих управлінських рішень, які дозволять в

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності контролінгу

Автор	Трактування сутності контролінгу
Ананькіна Е.	функціонально відосблений напрям економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної функції у менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень
Бондар Н.	принципово нова концепція інформації й управління, яку можна визначити як обліково-аналітичну систему, що реалізує синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесами досягнення цілей
Гайдучок Т.	одна з провідних підсистем управління сучасним підприємством; нова концепція в управлінні підприємством, яка здатна генерувати стратегічні управлінські рішення
Дарманська Г.	система або складова частина управління, яка забезпечує підприємство необхідною оперативною та стратегічною інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, яке його оточує, сприяє його розвитку, виживанню в умовах жорсткої конкурентної боротьби і досягненню наміченої ним мети
Кармінський А.	орієнтована на довгострокове і ефективний розвиток система інформаційно-аналітичної, методичної та інструментальної підтримки керівників підприємства з досягнення поставлених цілей, що забезпечує реалізацію циклу управління за всіма функціональними сферами та процесами діяльності
Коцупатрий М.	комплексна система управління підприємством, що включає в себе управлінський облік, облік і аналіз витрат з метою контролю за всіма статтями витрат, усіма підрозділами і складовими частинами виробленої продукції або наданих послуг, а також їх планування
Майєр Є.	спеціально сконструйована інформаційна система на основі інтеграції методів планування, обліку, аналізу, нормування, контролю та управління, яка забезпечує отримання, обробку та узагальнення інформації про діяльність підприємства
Манн Р.	система управління процесом досягнення кінцевих цілей та результатів діяльності фірми
Петренко С.	принципово нова концепція інформації і управління, що забезпечує підтримку внутрішнього балансу економіки підприємства шляхом формування інформації про витрати і доходи як основи прийняття ефективних (оптимальних) управлінських рішень
Потай І.	інструмент комплексного методичного та інформаційно-аналітичного супроводу основних функцій управління підприємством, найважливішою з яких є стратегічне планування
Пушкар М.	синтетична дисципліна, яка розвивається на основі даних маркетингу, менеджменту, планування, обліку аналізу та контролю
Румянцева Е.	сучасна комплексна технологія управління підприємством, що представляє собою орієнтовану на досягнення цілей інтегровану систему інформаційно-аналітичної та методичної підтримки керівників в процесі планування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень за всіма функціональними сферами діяльності підприємств
Сухарева Л.	синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує вироблення альтернативних підходів під час здійснення оперативного і стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства
Хорват П.	комплексна міжфункціональна концепція управління, метою якої є координація систем планування, контролю та інформаційного забезпечення
Чувашлова М.	управління майбутнім для забезпечення тривалого функціонування підприємства і його структурних підрозділів
Яковлева А.	управлінська система координації та інформаційно-аналітичного забезпечення процесів розроблення і реалізації планів, що забезпечує досягнення стратегічних цілей підприємства

Джерело: складено авторами за даними [1; 2; 4; 6; 10 -15; 17; 19; 20; 22; 23; 24]

іншій площині подивитися на аспекти довгострокового існування підприємств в умовах інтеграційних процесів вітчизняної економіки.

Актуалізація контролінгу та підвищення уваги до використання його інструментів керівниками сучасних підприємств пояснюється тим, що:

- в концепції планування відбувається усвідомлення необхідності зміщення акценту з контролю минулого на аналіз майбутнього;

- підвищується динамічність, нестабільність впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, а, отже, і необхідність гнучко і швидко реагувати на них;

- необхідно виробляти обґрунтований механізм координації дій із забезпечення виживання підприємства і мінімізації впливу кризових ситуацій.

Під час формулювання сутності контролінгу часто це поняття ототожнюють із поняттям «управлінський облік». Дійсно, низка авторів ототожнюють ці два економічні поняття, а низка дослідників наполягають на їх принципових розходженнях. Погоджуємося із думкою дослідників [3], що: «під час зіставлення сутності управлінського обліку в широкому сенсі цього поняття і концепції контролінгу виявлені безсумнівні переваги контролінгу перед управлінським обліком. Головна перевага контролінгу полягає в системній комунікації управлінських функцій, у взаємозв'язку між ними, формуванні єдиної інформаційної бази, координації заходів з досягнення цілей, які підприємство ставить перед собою. Контролінг, на відміну від управлінського обліку, віддає перевагу попередньому, а не подальшому аналізу і контролю» [3, с. 8].

Деталізація сутності контролінгу розкривається у переліку виконуваних ним функцій. До останніх відносяться: інформаційно-аналітичне забезпечення (систематизація та обробка інформації про діяль-

ність підприємства); попереджувальна (моніторинг та виявлення тенденцій відхилень контрольованих значень від запланованих показників та своєчасне надання цієї інформації керівництву підприємства); координаційна (узгодження тактичних та стратегічних цілей діяльності підприємства за допомогою системи контрольованих показників, підтримка процесів планування); контрольна (оцінка результативності та ефективності здійснюваних процесів, визначення припустимих меж відхилення показників); інтегруюча (інтеграція тактичного і стратегічного управління, а також важелів планування, контролю, аналізу та регулювання); мотивуюча (формування мотивуючих заходів для фахівців, що виконують контролінг); консультуюча (виробка рішень з можливими варіантами та оцінкою їх наслідків).

Реалізація контролінгом цих функцій на підприємстві забезпечує керівництво інструментарною та методичною базою підтримки прийняття управлінських рішень, а отже, дозволяє гнучко, швидко реагувати на змінні тенденції ринку і корегувати конкурентноздатну стратегію.

Завдання контролінгу дослідниками трактуються, виходячи зі змістового «наповнення» цієї категорії. Але, узагальнюючи, до кола завдань контролінгу можна віднести такі (рис. 1) [18].

Виконуючи перелічені функції, спрямовані на досягнення стратегічної мети підприємства, система контролінгу забезпечує контроль, аналіз, прогнозування та корегування управлінських рішень. На нашу думку, система контролінгу являє собою організаційну сукупність взаємозв'язків цілей, функцій та елементів контролінгу (завдань, важелів, виконавців і процесів).

Виходячи з процесного та системних підходів, основними етапами формування системи контролінгу виступають (рис. 2).

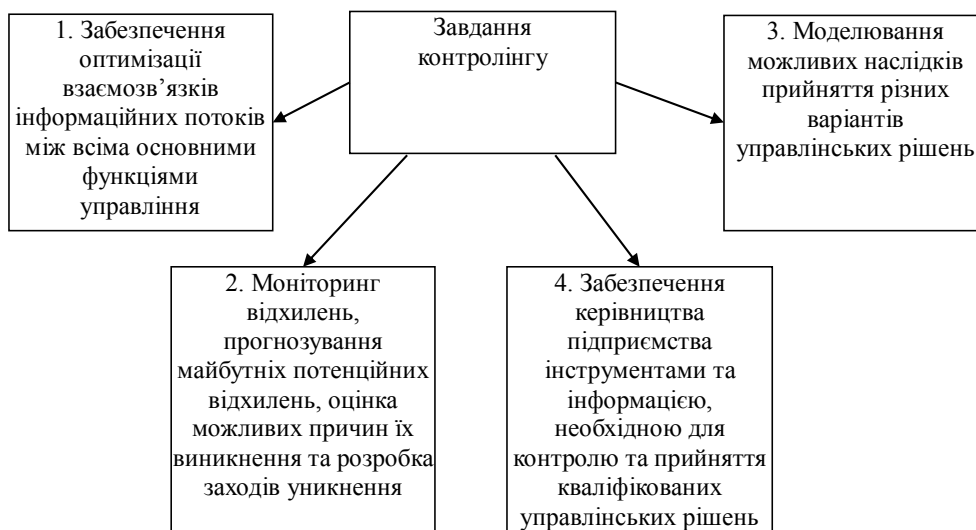

Рис. 1. Завдання контролінгу на підприємстві

Джерело: складено авторами за даними [18, с. 27]

Рис. 2. Організаційна схема формування системи контролінгу на підприємстві

Джерело: складено авторами за даними [24, с. 12]

У структурі системи контролінгу важливе місце займають інструменти, що використовуються для досягнення цілей та завдань функціонування цієї системи. Сукупність методів, методик, моделей, алгоритмів, тобто допоміжних засобів, задіяних для виконання завдань контролінгу, і являє собою інструменти контролінгу. Кожен з інструментів контролінгу використовує визначені економіко-фінансові, організаційно-планові, облікові методи. Від правильного вибору інструментів контролінгу, механізму їх впровадження залежить і динаміка ефективного, надійного та стабільного функціонування підприємства в довгостроковій перспективі.

Автори численних наукових робіт [5; 16; 18; 24] рекомендують використання цілої низки інструментів, так: С.О. Хайлук [21] чітко пов'язує інструментарій контролінгу із виконуваними ним функціями; В.Й. Іванова [8] рекомендує до основних інструментів віднести такі: бенчмаркінг, SWOT-аналіз, аналіз потенціалу, портфельний аналіз, вартісний аналіз, інвестиційний аналіз, розроблення сценаріїв, аналіз ризиків; Р.Г. Долинська [7] до переліку інструментів відносить: збалансовану систему показників, управління витратами, портфельний аналіз, аналіз слабких і сильних сигналів, аналіз сценаріїв розвитку, аналіз стратегічних розривів. У роботі О.В. Рибак наведено класифікацію можливих інструментів системи контролінгу, а саме:

1. За напрямками контролінгу:

1.1 інструменти стратегічного контролінгу (аналіз взаємозв'язків, порівняння, PEST-аналіз,

SWOT-аналіз, портфоліо-аналіз, групування, метод абсолютних величин, ранжування, експертний аналіз, аналіз сценаріїв, GAP-аналіз, аналіз потенціалу, аналіз життєвого циклу, портфельний аналіз, функціонально-вартісний аналіз, аналіз стратегічного позиціонування);

1.2 інструменти оперативного контролінгу (методи аналізу, планування, прогнозування, система показників, методи калькуляції маржі, точка безбитковості та ін.);

2. За підсистемами, що формують контролінг як систему:

2.1 діагностика (кореляційний, регресійний, кластерний, факторний, дисперсійний аналізи, методи визначення вартості підприємства, експертні методи);

2.2 облік і аудит (показники управлінського обліку, функціональна калькуляція витрат, розрахунок повних витрат, визначення цільових витрат);

2.3 аналіз та планування (бюджетування, бенчмаркінг, GAP-аналіз, SWOT-аналіз, ABC-аналіз, аналіз конкурентних переваг за Портером);

2.4 контроль (контроль відповідності фактичних показників плановим, аналіз витрат за центрами обліку та звітності) [18].

Окрім стандартизованих інструментів контролінгу, підприємства можуть самостійно розробляти власні інструменти для виконання індивідуальних завдань у рамках притаманної їм системи контролінгу.

Надзвичайно важливим виступає питання запровадження ефективної системи контролінгу і для підприємств енергетики.

Сучасні тенденції розвитку країн світу підтверджують вирішальну роль впливу енергетичної сфери на всі складові її соціально-економічного розвитку. Нині енергетика та ефективне використання її потенціалу набуває ролі фактору конкурентоздатності та енергетичної безпеки кожної держави.

Законодавче забезпечення діяльності підприємств енергетичного комплексу України представлено наступними нормативно-правовими актами: Стратегією національної безпеки України, Енергетичною стратегією України на період до 2035 р., Кодексом України «Про надра», Законом України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», Законом України «Про електроенергетику», Законом України «Про природні монополії» та ін.

Нині, світова динаміка розвитку енергетичного комплексу свідчить, що він повинен максимально орієнтуватися на кінцевого споживача, забезпечуючи стійке енергопостачання, ефективно використання енергопродуктів, а також екологічну спрямованість за рахунок зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище та використання відновлюваних джерел енергії.

Підприємства електроенергетичного комплексу характеризуються своєю стратегічною і соціальною спрямованістю і технологічно «заведені» у єдиний ланцюг: виробництво, транспортування, передача, розподіл і збут електроенергії. І ця послідовність, незважаючи на організаційну і економічну самостійність підприємств електроенергетичного комплексу, є дуже важливою і не повинна мати збоїв. Підприємства комплексу безпосередньо взаємопов'язані, взаємозалежні та взаємодоповнюють одне одного. І криза одного підприємства потенційно може спричинити кризу діяльності суміжних підприємств, поширитися до масштабів всього комплексу, іншим словами, будь-яке порушення стабільності функціонування одного елемента в цьому єдиному ланцюгу загрожує перебоями у роботі всього енергетичного ринку.

За оцінками фахівців у галузі енергоменеджменту [9] вітчизняний енергетичний сектор характеризується «надмірним регулюванням ринку, недостатніми заходами зі стимулювання енергоефективності, монополістичними компаніями з неефективними виробничими технологіями» [9].

Отже, вирішення питань надійного розвитку енергетичного сектору України та побудови ефективної системи контролінгу його функціонування вважаємо вкрай необхідним. Актуальність питань запровадження системи контролінгу на енергетичних підприємствах загострюється й тим, що з причин високого зносу енергообладнання в останні роки збільшуються обсяги і масштаби аварійних і

кризових ситуацій, а отже, зростають обсяги втрат енергетичних ресурсів під час їх передачі. Таким чином, необхідно адаптувати наявні та розробити нові методи та інструменти менеджменту, що відповідають змінам у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємств енергетики.

Саме тому, на думку авторів, запровадження системи контролінгу і є тим механізмом, що здатен не лише своєчасно виявляти, попереджувати та мінімізувати кризові ситуації, сприяти усуненню наслідків їх прояву, а і використовувати нові резерви підвищення результативності підприємства та відновлення стабільного функціонування підприємств енергетичного сектору. Система контролінгу для підприємств енергетичної сфери сприятиме досягнення ними технічно надійного, стабільного, економічно ефективного стану та екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни.

Базуючись на головній принциповій послідовності функціонування підприємств електроенергетичного комплексу, а саме «виробництво – передавання – розподіл – збут», вважаємо, що система контролінгу повинна запроваджувати такі інструменти та важелі для цих підприємств (залежно від характеру здійснюваної діяльності):

1) для генеруючої компанії – контролінг виробки ресурсів під час закупівлі паливно енергетичних ресурсів на майбутній осінньо-зимовий період, контролінг здійснення ремонтної кампанії до осінньо-зимового періоду; контролінг попередження інших причин недостатнього вироблення електроенергії;

2) для передавальної компанії – контролінг стану електричних мереж (ремонті або заміні електричних мереж), контролінг попередження перебоїв в електропостачанні та контролінг відгуків про якість енергопостачання;

3) для розподільних і збутових компаній – контролінг маркетингу, контролінг операцій продажу енергії, контролінг своєчасної оплати послуг вироблення і передачі електроенергії.

Функції контролінгу для підприємств електроенергетичного комплексу реалізуються через перелік таких завдань: координація спільної діяльності через систему взаємодії об'єднаних єдиним технологічним ланцюгом підприємств; розроблення інтегрованих показників загальної діяльності з визначенням внеску кожного підприємства в досягнення або не досягнення спільної мети; розробка відповідних рекомендацій і стратегій щодо поліпшення показників діяльності комплексу підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Контролінг, таким чином, як функція управління та успішного розвитку підприємства дозволяє планувати діяльність із метою підвищення ефективності використання ресурсів підприємства, а також

вчасно забезпечує керівництво підприємства необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень, націлених на підвищення результативності підприємства.

Широке застосування інструментів системи контролінгу для взаємопов'язаних підприємств електроенергетичного комплексу виступає важливим стратегічним напрямом підвищення ефективності їхнього функціонування, а отже, і всього енергетичного ринку країни.

Надійне функціонування системи контролінгу на підприємствах електроенергетичного комплексу несе в собі потенціал переведення управління на більш високий якісний рівень та своєчасного забезпечення керівництва необхідною інформацією, на підставі якої можливе ухвалення раціональних управлінських рішень із мінімальними витратами часу на їх прийняття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ананькіна Е.А., Данилочкін С.В., Данилочкіна Н.Г. Контролінг як інструмент управління підприємством. Москва : Аудит, 1999. 297 с.
2. Бондар Н.М. Формування системи контролю на сучасному підприємстві. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. 2007. № 4. С. 206–210.
3. Бондаренко О.С. Система контролінгу на підприємстві. *Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8 (215). С. 7–9.
4. Гайдучок Т.С., Дмитренко О.М. Контролінг як чинник моделювання управлінських систем в економіці лісгосподарських підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 4 (15). С. 417–422.
5. Глушко Т.І. Розробка механізму адаптації інструментів контролінга підприємств електроенергетики і бизнес-моделей оказания енергоуслуг на контрактній основі: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Москва, 2016. 179 с.
6. Дарманська Г.О., Овод Л.В. Контролінг : навчальний посібник. Хмельницький : ТУП, 2002. 107 с.
7. Долинська Р.Г., Мищенко В.А. Контролінг в действии : учебное пособие. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2008. 472 с.
8. Іванова В.Й., Яковенко К.В., Томах В.В. Контролінг : навчальний посібник. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. 136 с.
9. Кайдрович Х.І. Фінансова рівновага як механізм забезпечення економічної безпеки підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Львів, 2017. 345 с.
10. Карминский А.М., Фалько С.Г. Контролінг на промисловому підприємстві: учебник. Москва : ИД «Форум» ; Инфра-М, 2013. 304 с.
11. Коцупатрий М.М., Гуцаленко У.А. Сутність та місце контролінгу в управлінні підприємством. Київ, 2010. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/3766.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
12. Майер Э. Контролінг как система мышления и управления. Москва : Финансы и статистика, 1993. 94 с.
13. Манн Р., Майер Э. Контролінг для начинающих. Москва : Финансы и статистика, 2003. 304 с.
14. Петренко С.Н. Контролінг: учебное пособие. Киев : Ника-Центр, Эльга, 2003. 328 с.
15. Потап І.Ю. Контролінг у стратегічному плануванні розвитку морських портів України. *Економіка та управління підприємствами*. 2015. № 6. С. 109–118.
16. Прокопенко О.В., Прокопенко М.О. Оцінка сучасних інструментів контролінгу на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 4. С. 157–162.
17. Пушкар М.С. Контролінг : монографія. Тернопіль, 1997. 146 с.
18. Рибак О.В. Формування механізму контролінгу в управлінні результативною діяльністю підприємства : дис. ... канд. економ. наук 08.00.04. Хмельницький, 2014. 248 с.
19. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. Москва : Инфра-М, 2011. 882 с.
20. Сухарева Л.А., Петренко С.Н. Контролінг – основа управления бизнесом. Киев : Эльга, 2002. 208 с.
21. Хайлук С.О. Контролінг в системі управління підприємствами молокопереробної галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2008. 20 с.
22. Хорват П. Концепція контролінга: Управління бюджетом. Система отчетности. Бюджетирование / Horváth & Partners ; пер. с нем. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2006. 269 с.
23. Чувашлова М.В. Внедрение контролінга в систему управления предприятием авиационной промышленности : монография. Москва : Издательский дом Академии Естествознания, 2013. 316 с.
24. Яковлева А.А. Формирование системы контролінга на предприятиях электроэнергетики : автореф. дис. ... канд. економ. наук 08.00.05. Уфа, 2011. 25 с.

REFERENCES:

1. Anan'kina E.A., Danilochkin S.V., Danilochkina N.G. (1999) *Kontrolling kak instrument upravleniya predpriyatiem* [Controlling as an enterprise management tool]. Moscow: Audit. (in Russian).
2. Bondar N.M. (2007) *Formuvannya sistemi kontrolyu na suchasnomu pidpryyemstvi* [Formation of control system at a modern enterprise]. *Upravlinnya proektami, sistemnij analiz i logistika*, vol. 4, pp. 206–210.
3. Bondarenko O.S. (2014) *Sistema kontrolyngu na pidpryyemstvi* [Controlling system at the enterprise]. *Visnik skhidnoukrains'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalya*, no 8 (215), pp. 7–9.
4. Gajduchok T.S., Dmitrenko O.M. (2018) *Kontrolyng yak chinnik modelyuvannya upravlins'kih sistem v ekonomici lisogospodars'kih pidpryyemstv* [Controlling as a factor in the modeling of management systems in the economy of forest enterprises]. *Skhidna Evropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, vol. 4 (15), pp. 417–422.
5. Glushko T.I. (2016) *Razrabotka mekhanizma adaptacii instrumentov kontrolyngu predpriyatij ehlektroehnergetiki i biznes-modelej okazaniya ehnergouslug na kontraktnoj osnove* [Development of a mechanism of adaptation of the tools of controlling in the power industry and business models the provision of energy services on a contract basis] (PhD Thesis), Moscow (in Russian).

6. Darmans'ka G.O., Ovod L.V. (2002) *Kontroling* [Controlling]: navchal'nij posibnik. Hmel'nic'kij: TUP. (in Ukrainian).
7. Dolinskaya R.G., Mishchenko V.A. (2008) *Kontroling v dejstvii* [Controlling in action] uchebnoe posobie. Har'kov: Inzhfek. (in Russian).
8. Ivanova V.J., YAKovenko K.V., Tomah V.V. (2011) *Kontroling* [Controlling] navchal'nij posibnik. Harkiv: Inzhfek. (in Ukrainian).
9. Kajdrovich H.I. (2017) *Finansova rivnovaga yak mekhanizm zabezpechennya ekonomichnoi bezpeki pidpryyemstva* [Financial equilibrium as a mechanism for ensuring the economic security of the enterprise] (PhD Thesis), L'viv.
10. Karminskij A.M., Fal'ko S.G. (2013) *Kontrolling na promyshlennom predpriyatii* [Controlling an industrial plant]: uchebnik. Moscow: ID "Forum"; Infra-M. (in Russian).
11. Kocupatrij M.M., Gucalenko U.A. Sutnist' ta misce kontroliu v upravlinni pidpryyemstvom [The essence and place of controlling in the management of the enterprise]. Available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/3766.pdf> (accessed 18 March 2019).
12. Majer E. (1993) *Kontrolling kak sistema myshleniya i upravleniya* [Controlling as a system of thinking and management]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian).
13. Mann R., Majer E. (2003) *Kontrolling dlya nachinayushchih* [Controlling for beginners]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian).
14. Petrenko S.N. (2003) *Kontrolling*: [uchebnoye posobiye]. Kyiv: Nika-Centr, EHI'ga.
15. Potaj I.Yu. (2015) *Kontroling u strategichnomu planuvanni rozvitku mors'kih portiv Ukraini* [Controlling in strategic planning of development of sea ports of Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvami*, no 6, pp. 109–118 (in Ukrainian).
16. Prokopenko O.V., Prokopenko M.O. (2016) *Ocinka suchasnih instrumentiv kontroliu na pidpryyemstvi* [Estimates of regional institutions for controlling on the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvami*, no 4, pp. 157–162. (in Ukrainian).
17. Pushkar M.S. (1997) *Kontroling* [Controlling]: [monografiya]. Ternopil'. (in Ukrainian).
18. Ribak O.V. (2014) *Formuvannya mekhanizmu kontroliu v upravlinni rezul'tativnoyu diyal'nistyu pidpryyemstva* [Formulary to the mechanism of control in the management of the effective activity of the company] (PhD Thesis), Hmel'nic'kij.
19. Romyanceva E.E. (2011) *Novaya ehkonomicheskaya ehnciklopediya* [New Economic Encyclopedia]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).
20. Suhareva L.A., Petrenko S.N. (2002) *Kontrolling – osnova upravleniya biznesom* [Controlling is the basis of business management]. Kyiv: EHI'ga. (in Russian).
21. Hajluk S.O. (2008) *Kontroling v sistemi upravlinnya pidpryyemstvi molokopererobnoi galuzi* [The controlling in the management system of the dairy sector enterprises]. (PhD Thesis), Kyiv.
22. Horvat P. (2005) *Koncepciya kontrollinga: Upravlencheskij uchet. Sistema otchetnosti. Byudzhetrovanie* [The concept of controlling: management accounting. Reporting system. Budgeting]. Moscow: Al'pina Biznes Buks. (in Russian).
23. Huvashlova M.V. (2013) *Vnedrenie kontrollinga v sistemu upravleniya predpriyatiem aviacionnoj promyshlennosti* [The introduction of controlling in the enterprise management system of the aviation industry]: monografiya. Moscow: Izdatel'skij dom Akademii Estestvoznaniya. (in Russian).
24. Yakovleva A.A. (2011) *Formirovanie sistemy kontrollinga na predpriyatiyah ehlektroehnergetiki* [Formation of the controlling system at power industry enterprises] (PhD Thesis), Ufa.

Svitlichna Viktoriya

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Financial and Economic Security,
Accounting and Audit
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Rubanka Volodimir

Chairman of the Board PJSC "NAC" "UkrSvitolloLinging"

Guzevatenko Anna

Master

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ACTUAL ISSUES OF THE CONTROLLING NATURE AND APPLICATION OF ITS TOOLS TO DOMESTIC ENTERPRISES

Planning and control are considered to be among the management functions of each enterprise. However, an integral control system is often absent at many enterprises. And the main control measures are connected only with the verification of planned indicators achievement.

That is why the use of control tools is urgent for the enterprise. Controlling has the potential to improve the effective management of the company's business, the efficient use of its resources, as well as the ability to adapt the enterprise to changes in the surrounding economic environment.

The purpose of the work is to study the features of controlling instruments for energy companies.

There is no single approach to the definition of controlling essence in scientific literature. We consider controlling to be a system of information, analytical and methodological support for enterprise management, which allows controlling, analyzing, predicting and correcting managerial decisions.

Actualization of attention to the use of controlling instruments at enterprises is due to the need to adapt the company to a dynamic and unstable economic environment. This means the cardinal change in the planning and control system with an emphasis on predicting the future.

Investigation of controlling essence of is associated with the definition of its relationship to the concept of "managerial accounting". We consider that controlling has advantages over managerial accounting. Controlling systematically combines all management functions, forms a unified information base of measures to achieve the goals of the enterprise.

The most complete content of controlling is revealed through the functions performed by it. Due to controlling functions, the management of the company has a methodical basis for the support of making managerial decisions and can quickly respond to changing market trends. The functions of controlling are: the function of information and analytical support; preventive function; coordination function; control function; integrating function; counseling function.

The authors consider it expedient to understand the system of controlling as an organizational set of interconnections of objectives, functions and elements of controlling.

Among the main tasks of controlling system can be mentioned: providing interconnections of information flows between all the main functions of management, modeling the possible consequences of adopting various management decisions, providing enterprise management information necessary for control and adoption of skilled management decisions.

The use of controlling instruments is extremely important for enterprises of energy sector. In the modern world, the reliable functioning of energy companies is a factor of competitiveness of each country.

The specifics of energy complex enterprises functioning are expressed by their direct interconnection and interdependence. This means that the probable crisis of one enterprise could potentially lead to a crisis in the activities of related enterprises.

The authors consider that the implementation of controlling system is a mechanism that can detect, prevent and minimize crisis phenomena, help to eliminate the consequences of their manifestation and restore the stable functioning of energy sector enterprises.

We suggest using the controlling instruments depending on functions of the energy company. Consequently, controlling instruments should be applied at the generating company, at the transferring company and at the sales companies.

It is emphasized in the paper that the use of controlling system tools for enterprises of the electric energy industry is an important strategic direction for increasing the efficiency of the entire energy market.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ВИЩОГО РІВНЯ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE AS A REQUIRED CONDITION OF SUCCESSFUL OPERATION OF BUSINESS AND ITS CORRELATION WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS OF THE HIGHER LEVEL

Успішний бізнес є можливим за умови постійної адаптації підприємства до зовнішнього середовища, яке нині вимагає дотримання триєдиної концепції сталого розвитку. Сталий розвиток може бути забезпечений лише на засадах інновацій. Упровадження інновацій на підприємствах сприяє сталому розвитку конкретних галузей економіки, територій, а також країни загалом. А для цього підприємства мають мати відповідний внутрішній потенціал та сприятливі зовнішні умови, зокрема мають бути створені умови для розвитку малого та середнього бізнесу. Аналіз тенденцій, які склалися в Україні та Львівській області зокрема, дав можливість обгрунтувати, що забезпечення сталого розвитку підприємства потребує об'єднання його зусиль з іншими суб'єктами економіки, а також із місцевими органами влади, закладами освіти та науки, представниками громадських організацій. Лише системний підхід до вирішення наявних проблем дасть можливість забезпечити стабільну та ефективну діяльність окремого підприємства і сталий розвиток соціально-економічних систем вищого рівня.

Ключові слова: сталий розвиток підприємства, сталий розвиток соціально-економічних систем, інновації, малий та середній бізнес, системний підхід.

Успешный бизнес возможен при условии постоянной адаптации предприятия к

внешней среде, которая сейчас требует соблюдения триединой концепции устойчивого развития. Устойчивое развитие может быть обеспечено только на основе инноваций. Внедрение инноваций на предприятиях способствует устойчивому развитию конкретных отраслей экономики, территорий, а также страны в целом. А для этого предприятия должны иметь соответствующий внутренний потенциал и благоприятные внешние условия, в частности должны быть созданы условия для развития малого и среднего бизнеса. Анализ тенденций, которые сложились в Украине и Львовской области в частности, дал возможность доказать, что обеспечение устойчивого развития предприятия требует объединения его усилий с другими субъектами экономики, а также с местными органами власти, учреждениями образования и науки, представителями общественных организаций. Только системный подход к решению имеющихся проблем позволит обеспечить стабильную и эффективную деятельность отдельного предприятия и устойчивое развитие социально-экономических систем высшего уровня.

Ключевые слова: устойчивое развитие предприятия, устойчивое развитие социально-экономических систем, инновации, малый и средний бизнес, системный подход.

УДК 338.1:330.3

Селюченко Н.С.

к.е.н., доцент
Національний університет
«Львівська політехніка»

Данилович Т.Б.

к.е.н., доцент кафедри економіки
підприємства та інвестицій
Національний університет
«Львівська політехніка»

A successful business is possible if an enterprise is constantly adapted to the external environment, which now requires aligning with a three-way concept of sustainable development. The correspondence between the goals of an individual enterprise and the goals of higher-level socio-economic systems must be ensured. Sustainable development can only be achieved through innovation. Innovations on enterprise contribute to the sustainable development of specific sectors of the economy and territories, as well as the country as a whole. Therefore, enterprises should have adequate internal capacity and favorable external conditions. In particular, favorable conditions should be created for the development of small and medium-sized businesses. The analysis of trends in Ukraine, and particularly in Lviv region, provided the opportunity to justify that ensuring sustainable development of the company would require joining efforts with other subjects of the economy, as well as with local authorities, educational institutions, scientific institutions and representatives of public organizations. An example of such an association is Lviv Industrial HAB which should combine the efforts of industrial enterprises, institutions of vocational education and scientific institutions. Interaction of industrial enterprises with vocational education institutions will enable to solve the problem of providing industrial enterprises with labor. Moreover, the process of creating clusters of industrial enterprises in the sectoral section has begun. The HAB provides four research centers that are supposed to provide industrial clusters and enterprises with relevant scientific products. Realizing the goals by engaging all interested parties will make it possible to solve the most painful problems: create new jobs, improve the quality of vocational education, increase wages and reduce the outflow of labor abroad, introduce environmentally friendly technologies and switch to the production of innovative products. The conducted studies confirm that only a systematic approach to the solution of existing problems will ensure stable and efficient operation of the individual enterprise and sustainable development of higher-level social and economic systems.

Key words: sustainable development of an enterprise, sustainable development of social and economic systems, innovation, small and medium-sized business, system approach.

Постановка проблеми. Бізнес-середовище підприємства постійно змінюється, а отже, відкриває нові можливості і разом із тим створює певні обмеження та формує загрози. Успішне функціонування підприємства є можливим лише за умови його постійної адаптації до зовнішніх умов та вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого розвитку присвячено значну кількість як зарубіжних, так і вітчизняних публікацій. Науковці ведуть дискусії стосовно трактування та оцінювання сталого розвитку різних соціально-економічних систем, його складників та критеріїв їх оцінювання тощо. Зокрема, підходи до розуміння

сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня відображено в працях R.W. Kates, T.M. Parris та A.A. Leiserowitz [2], Л.А. Квятковської [6]. Про необхідність узгодження дій та стратегій сталого розвитку на всіх рівнях стверджують А.М. Вергун і І.О. Тарасенко [4], А.В. Ковалевська, С.В. Зеленський та Р.В. Петрова [5]. Акцентує увагу на важливості сталого розвитку компаній R.J. Baumgartner [8], а на ролі підприємництва у сталому розвитку – J.K. Hall, G.A. Daneke, M.J. Lenox [7]. Типологію сталості бізнесу запропонували науковці T. Dyllick та K. Muff [9]. Взаємозв'язок між соціальною відповідальністю підприємницьких структур та їхнім сталим розвитком досліджено в праці V.S. Balabanov, A.V. Balabanova та M.N. Dudin [3]. Н.Б. Кирич, Л.М. Мельник та О.Б. Погайдак [10] наголошують на суперечностях в уявленнях про сталий розвиток підприємства в Україні. Зважаючи на проведений аналіз праць, зроблено висновок, що потребують подальшого дослідження питання забезпечення сталого розвитку підприємства та його взаємозв'язку зі сталим розвитком соціально-економічних систем вищого рівня.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичного обґрунтування сталого розвитку підприємства як необхідної умови його успішного функціонування та однієї з основних складових частин системного підходу до вирішення питань сталого розвитку соціально-економічних систем вищого рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість українських науковців перекладає англійське словосполучення *sustainable development* як сталий розвиток. У вітчизняній літературі зустрічається ще й словосполучення «стійкий розвиток» як синонім до сталого розвитку. Інколи науковці досліджують різницю між цими категоріями. Чимало українських науковців, освітян, експертів використовують також термін «збалансований розвиток», зважаючи на те, що він більше відповідає суттєвості розвитку як процесу змін з утриманням еколого-економічного та соціального балансу. Термін «сталий розвиток» є офіційно визнаним в Україні відповідником англійського терміну *sustainable development* [1].

За твердженням зарубіжних дослідників [2], уявлення про сталий розвиток залежить від заінтересованих сторін, якими можуть бути: 1) нації, які ведуть дискусії щодо вимірювання їхнього відносного прогресу або відсутності прогресу в напрямку сталого розвитку; 2) члени громади з різними поглядами щодо бажаних цілей, політики та інвестиційних пріоритетів на майбутнє; 3) корпорації, інвестори, регуляторні органи та групи громадянського суспільства, які обговорюють, як урахувати корпоративні дії, що впливають на сталий розвиток. Автори статті зазначають, що одним із успіхів сталого розвитку є його здатність бути вели-

ким компромісом між тими, хто, головним чином, займається природою та навколишнім середовищем, тими, хто цінує економічний розвиток, і тими, хто прагне поліпшити стан людини. Сталий розвиток на практиці – це знайдені дієві компроміси між конкуруючими групами інтересів щодо вирішення завдань екологічного, економічного та людського розвитку. Саме тому багато визначень сталого розвитку містять положення про відкрите та демократичне прийняття рішень. Концепція сталого розвитку є відкритою до переосмислення та тлумачення. Вона може бути адаптована до різних ситуацій та соціальних й екологічних контекстів, що змінюються в просторі та часі. Її відкритість дає можливість учасникам на різних рівнях – від місцевого до глобального, всередині та між секторами діяльності, в установах управління, бізнесу та громадянського суспільства – переосмислити її значення відповідно до власної ситуації.

Сталий розвиток підприємницьких структур, на думку авторів [3], є не тільки новою науково-практичною концепцією, а ще й абсолютно необхідною умовою для забезпечення безперервної еволюції національної та соціально-економічної системи, а також світової системи загалом. Як стверджують науковці, незаперечним є те, що соціальні та екологічні аспекти повністю інтегровані в концепцію сталого розвитку структур та систем макроекономічного й мікроекономічного рівнів.

Системний підхід до питання сталого розвитку відображено у праці А.М. Вергун та І.О. Тарасенко [4]. Автори наголошують, що сталий розвиток має забезпечувати гармонізацію та поєднання соціальних, економічних та екологічних цілей, їх реалізацію в єдиній соціо-еколого-економічній системі певної території (країни, регіону). За твердженням науковців, «сталий розвиток окремих територій потребує визначення відповідних стратегій для окремих галузей, підприємств, які спричиняють вплив та визначають той чи інший стан біологічних, географічних, економічних та соціальних об'єктів, які, відповідно до концепції сталого розвитку, повинні розглядатися як єдине ціле, як певна «соціо-еколого-економічна система», всі складники якої розвиваються збалансовано». Стабільність та збалансованість окремих підсистем є ознаками сталого розвитку системи загалом. Порушення балансу між окремими підсистемами свідчить про невідповідність розвитку певного об'єкта (країни, регіону, промисловості, підприємства) концепції сталого розвитку. Результатом економічного розвитку в соціо-еколого-економічній системі є забезпечення не лише матеріальних, а й усього комплексу потреб людини, включаючи духовні, соціальні, екологічні та ін.

У [5] зазначено, що «економічна діяльність є лише частиною загальнолюдської діяльності

(вагомою, значущою, але частиною), а розвиток необхідно розглядати в межах більш широкої концепції, яка буде мати спрямованість на вирішення глобальних проблем сучасності». Науковці підтримують точку зору тих теоретиків і практиків, які вважають концепцію сталого розвитку найбільш перспективною ідеологією XXI ст. і навіть усього третього тисячоліття. Оптимальне поєднання трьох складників сталого розвитку, на їхню думку, має бути забезпечене одночасно в системах різних рівнів: світової спільноти, міждержавних об'єднань, держави, регіонів, міст, підприємств. Досліджуючи питання стійкого розвитку міст («стійкий» у статті використано як синонім до «сталий»), автори зазначають, що цей процес є багатостороннім: з одного боку, стійкість міста безпосередньо залежить від стійкості соціально-економічних систем більш високого рівня (регіон, держава), а з іншого – стійкість міста впливає на можливість реалізації принципів стійкого розвитку цих систем та безпосередньо залежить від стійкості всіх складових елементів, які входять до соціально-економічної системи міста (господарюючих суб'єктів, недержавних установ, численних об'єднань різноманітної форми власності та організаційної форми).

Стосовно сталого розвитку підприємства Л.А. Квятковська [6] розглядає дві категорії: сталий розвиток підприємства в поточному періоді; динамічний сталий розвиток підприємства. Сталий розвиток підприємства в поточному періоді науковець трактує як його здатність до провадження економічної діяльності в кожен окремий момент часу в умовах невизначеності впливів зовнішнього середовища, які порушують нормальне функціонування та розвиток підприємства. Динамічний сталий розвиток підприємства характеризує сам процес його розвитку, постійність і безперервність змін у напрямі вдосконалення з метою переходу підприємства на якісно новий рівень діяльності. Особливістю динамічного сталого розвитку підприємства є те, що на кожному його етапі відбувається «закріплення» якісних змін, поліпшень на основі циклічного відтворення постійної системи функцій підприємства. Автор виділяє такі ознаки сталого розвитку підприємства: 1) фінансова стабільність і позитивна динаміка у прибутковості; 2) наявність джерел доходів підприємства (наявність замовників, клієнтів чи споживачів продукції або послуг); 3) чинники, які створюють конкурентні переваги в результативності праці персоналу (комфортність праці, компетентність, соціальна захищеність персоналу); 4) позитивний вплив результатів діяльності на суспільну свідомість із погляду охорони навколишнього середовища і споживання енергетичних ресурсів; 5) позитивна оцінка діяльності підприємства суспільством, персоналом і бізнес-партнерами.

У [3] науковці акцентують увагу на протиріччях, що існують в уявленнях щодо сталого розвитку бізнесу: з одного боку, ці уявлення базуються на концепції соціальної відповідальності бізнесу, а з іншого – багато компаній та підприємств, насамперед малого та середнього бізнесу, розуміють свою відповідальність перед суспільством та навколишнім середовищем на рівні трудового, екологічного, податкового та іншого законодавства. Не більше 5% підприємницьких структур дотримуються збалансованого розуміння ведення бізнесу. На думку авторів, саме відсутність соціальної відповідальності є однією з основних причин втрати стабільності в розвитку підприємницьких структур: різниця між створенням нових підприємств та виходом з ринку існуючих корпоративних структур не перевищує 0,5–0,6%.

Дослідники стверджують, що соціальна відповідальність бізнесу є невід'ємною частиною та стратегічною платформою для сталого розвитку підприємств на сучасному етапі. Прагнення корпоративного сегмента та бізнес-сегмента провадити соціально відповідальний бізнес, з одного боку, зумовлене постійно зростаючими глобальними та національними законодавчими вимогами, а з іншого – раціональною мотивацією самих підприємців, які розуміють та усвідомлюють глобальні загрози і виклики людству. Розвиток корпоративних структур, відповідно до концепції соціальної відповідальності бізнесу, не тільки сприяє збереженню стабільності та збалансованому економічному зростанню (за рахунок отримання додаткових економічних вигід), а й надає низку незаперечних конкурентних переваг [3].

У [7] виокремлено думку тих науковців, які вважають, що екологічна відповідальність бізнесу створює низку унікальних «можливостей для збільшення доходів». Зокрема, вони визначають такі фінансові вигоди від інвестицій у сталий розвиток: а) кращий доступ до певних ринків; б) диференційовані продукти; в) доходи від продажу «зелених» технологій; г) краще управління ризиками та відносинами із зовнішніми заінтересованими сторонами; д) зниження вартості матеріалів, енергії та послуг; е) зниження вартості капіталу; є) зниження вартості робочої сили.

Авторами [8] визначено важливість сталого розвитку для компанії та виділено контекстуальні чинники цього процесу. Сталий розвиток передбачає визнання зовнішніх вимог, а також наслідків, спричинених діяльністю корпорації, для врахування можливостей та загроз у процесі забезпечення її стійкості. Контекстуальні чинники згруповано так: чинники загального бізнес-середовища; секторальні чинники; чинники заінтересованих сторін. До чинників загального бізнес-середовища належать: політико-правові, економічні, соціальні, технологічні, екологічні. Специфічні для сектора чинники базуються на моделі п'яти сил Портера:

суперництво, загроза заміників, влада покупця, влада постачальника, бар'єри для вступу. Остання група чинників – це вимоги внутрішніх та зовнішніх заінтересованих сторін. Дослідники підкреслюють, що існує різниця між внутрішнім поглядом на актуальність чинників та поглядом заінтересованих сторін на питання сталості.

Підприємства можуть вибирати різні стратегії сталого розвитку [8]: вступна стратегія (introverted) – стратегія пом'якшення ризиків, що зосереджує увагу на законодавчих та інших зовнішніх стандартах, які стосуються екологічних і соціальних аспектів; екстраверт (extroverted) – легітимізуюча стратегія, яка зосереджується на зовнішніх зв'язках, отриманні ліцензій; консервативна стратегія (conservative) – стратегія ефективності, що фокусується на екологічній ефективності та екологічно чистому виробництві; прозорлива (передбачлива, далекозора) (visionary) – цілісна стратегія сталого розвитку, яка враховує питання сталого розвитку в усіх бізнес-процесах, а конкурентоспроможні переваги на основі диференціації та інновацій забезпечують клієнтам та заінтересованим сторонам унікальні переваги. Вигоди від вибору стратегії сталого розвитку отримують як самі підприємства (зниження витрат і ризиків ведення бізнесу, посилення ринкових позицій, збільшення репутації бренду, підвищення конкурентоспроможності підприємства тощо), так і навколишнє середовище та суспільство у вигляді вирішення окремих екологічних чи соціальних проблем.

Ширше розглянуто питання сталого розвитку бізнесу в [9]. Авторами запропоновано таку типологію сталості бізнесу (Business Sustainability – BST): BST 1.0 – уточнене управління цінностями акціонерів; BST 2.0 – управління потрібною нижньою лінією (триєдина концепція); BST 3.0 – дійсно сталий бізнес.

Дослідники [9] зазначають, що уявлення про стабільність бізнесу на рівні BST 1.0 добре відображено у визначенні SAM Group і PricewaterhouseCoopers (2006): корпоративна стабільність – це підхід до бізнесу, який створює акціонерну цінність шляхом охоплення можливостей та управління ризиками, що зумовлені економічними, екологічними та соціальними подіями. Попри те, що впровадження заходів сталого розвитку в бізнес призводить до позитивних побічних ефектів для окремих питань сталості, їхня основна мета все-таки є економічною, зокрема: зниження витрат та ділових ризиків, підвищення репутації і привабливості нових та існуючих людських талантів, реагування на нові потреби та сегменти клієнтів і в результаті – збільшення прибутку, посилення ринкових позицій, підвищення конкурентоспроможності бізнесу та вартості для акціонерів.

Уявлення про сталість бізнесу BST 2.0 є значно ширшим, аніж просто визнання актуальності та

потреби реагувати на соціальні й екологічні проблеми разом із вирішенням економічних проблем. Сталість бізнесу у цьому трактуванні означає розширення перспективи заінтересованих сторін та застосування триєдиної концепції в управлінні – створення вартості виходить за рамки цінності для акціонерів і включає соціальні та екологічні цінності. Компанії створюють цінність не лише як результат їхньої господарської діяльності, а й як результат цілеспрямованих цілей та програм, що стосуються конкретних питань сталого розвитку або заінтересованих сторін. Ці три напрями іноді називають людьми, планетою і прибутком.

По-справжньому сталому бізнесу (BST 3.0), як наголошують автори [9], притаманний зовсім інший стратегічний підхід до управління. «Дійсно сталий бізнес» змінює свою перспективу, намагаючись перейти від стратегії мінімізації своїх негативних впливів до розуміння того, як він може створити значний позитивний вплив у тих сферах, які є критичними для суспільства та планети (економічних, соціальних чи екологічних). Традиційний підхід «зсередини», який зазвичай використовує бізнес, у такому разі змінюють на «зовнішній» підхід аналогічно до соціального бізнесу. Підприємства проводять аналіз актуальних проблем сталого розвитку, з якими стикається суспільство, та беруть участь у розробленні нових стратегій і бізнес-моделей, які дадуть можливість подолати ці проблеми з допомогою їхніх ресурсів, компетенцій та досвіду. Вигоди від вирішення питань сталого розвитку досягаються не тільки для навколишнього середовища та суспільства, а й для самих компаній, тому стабільність має і буде мати значний матеріальний вплив на стратегії та операції компанії.

Вітчизняні науковці [10] характеризують сталий розвиток як «процес постійних, безперервних (закономірних), незворотних (що надійно забезпечують існування) та чітко визначених (цілеспрямованих) змін об'єкта».

Зазначимо, що для ефективного впровадження «чітко визначених змін» має бути забезпечена відповідність між цілями окремого підприємства та цілями соціально-економічних систем вищого рівня. Зарубіжний досвід показує, що для прискорення економічного розвитку інвестиції мають бути спрямовані насамперед в інтелект, навички, інженерію. Саме завдяки таким заходам можна отримати «закономірні» та «незворотні» зміни, які «надійно» забезпечують функціонування суб'єкта економіки, тобто його життєздатність у довготерміновому періоді.

У сьогоdnішніх реаліях перед вітчизняними підприємствами стоять першочергові завдання щодо вдосконалення асортименту та якості продукції, оновлення техніко-технологічної бази виробництва, використання нових підходів та

методів управління всіма видами ресурсів, що може бути забезпечено лише на засадах інновацій. А для успішного впровадження інновацій суб'єкти господарювання мають мати відповідний внутрішній потенціал та сприятливі зовнішні умови. Такі умови повинні бути забезпечені законодавчо-нормативними актами як на державному рівні, такі і на рівні окремих територій та галузей економічної діяльності. Зокрема, інноваційне спрямування розвитку є ключовим у Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 р. та в Стратегії розвитку Львівської області до 2020 р. Програмні документи містять також положення про підтримку розвитку малого та середнього бізнесу.

Малий і середній бізнес може зробити істотний внесок у вирішення питань сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня. Він створює нові робочі місця, найшвидше впроваджує інновації, забезпечує формування здорового конкурентного середовища, поповнює місцевий та державний бюджети, сприяє розвитку місцевих громад, забезпечує зниження рівня безробіття та підвищення доходів населення.

Поки що в Україні малий та середній бізнес забезпечує лише 15% ВВП, тоді як у сусідній Польщі – понад 60% [11]. Основною перешкодою розвитку малого бізнесу в Україні є обмежений доступ до комерційних кредитів: майже 90% малих підприємств не можуть отримати кредити через їхню високу вартість і відсутність заставних можливостей. Наша країна посідає одне з останніх місць за обсягом банківських заощаджень підприємствами малого і середнього бізнесу. Основними джерелами фінансування для суб'єктів малого підприємництва переважно є власні заощадження громадян, позики у родичів та друзів, доходи від продажу товарів та послуг [12].

Позитивним є те, що нині в Україні вже працює близько 20-ти програм міжнародних фінансових організацій, які спрямовані на фінансування розвитку малого і середнього бізнесу. Донорами виступають Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський інвестиційний фонд, Німецький банк розвитку (KfW), Німецько-український фонд (НУФ) та інші організації. Термін кредитування становить переважно три-п'ять років. До багатьох програм фінансування залучено місцеві банки-партнери, зокрема: «Укргазбанк», «Мегабанк», «ПроКредит Банк», «Укресімбанк», «Ощадбанк», «Укрсоцбанк», «Кредобанк», «Міжнародний інвестиційний банк» [13]. Підвищується участь банків у реалізації соціальних та енергоефективних програм малих підприємств. Отримуючи кредити, підприємці намагаються розширювати масштаби своєї діяльності, реінвестують отриманий прибуток і позичені кошти в технологічний та інновацій-

ний розвиток для підвищення якості продукту та ефективності бізнесу.

Забезпечення сталого розвитку підприємства потребує об'єднання його зусиль не тільки з іншими суб'єктами економіки, а й із місцевими органами влади, закладами освіти та науки, представниками громадських організацій. Прикладом такого об'єднання є створення Львівського промислового хабу за ініціативою Львівської обласної державної адміністрації (2018 р.), у якому мають бути поєднані зусилля промислових підприємств, закладів професійно-технічної освіти та наукових закладів. Взаємодія промислових підприємств із закладами професійно-технічної освіти дасть можливість вирішити питання забезпечення робітничими кадрами [14]. Ця ініціатива є особливо актуальною сьогодні не лише для Львівської області, а й для всієї України, адже велика кількість українців виїжджають щороку за кордон у пошуках роботи.

В Україні нині попит на працівників з якісною професійно-технічною освітою значно більший, аніж на працівників із вищою освітою (на одну вакансію з вищою освітою припадає п'ять вакансій без вищої освіти). Однак лише 20% випускників українських шкіл продовжують навчання у закладах професійної освіти, тоді як у європейських країнах цей показник сягає 40%. Вітчизняна професійна освіта має неефективну мережу, обладнання зношене на 60–100%. Значна частина закладів освіти використовує в навчальному процесі старі стандарти та технології [15].

У Львівській області розпочато процес створення кластерів промислових підприємств у галузевому розрізі. Уже провадять діяльність чотири промислові кластери: будівельної індустрії, легкої промисловості, поліграфії, деревообробної індустрії. У планах створення ще чотирьох кластерів: меблевого виробництва, металообробки, машинобудування та приладобудування. Хаб включає чотири наукові центри, які мають забезпечувати відповідною науковою продукцією промислові кластери та підприємства, зокрема: Центр якості та мобільності робочої сили, Центр інноваційного розвитку, Центр ІТ-забезпечення та адміністрування, Центр конкурентоспроможної промислової політики. Виконавцями проектів будуть провідні наукові установи [14].

Реалізація поставлених цілей шляхом залучення всіх заінтересованих сторін на всіх рівнях суспільства дасть можливість насамперед вирішити найболючіші проблеми нашого сьогодення: створити нові робочі місця, поліпшити якість професійної освіти, підвищити рівень оплати праці та зменшити відтік робочої сили за кордон, упровадити нові екологічно чисті технології та перейти на виробництво продукції, що відповідає вимогам часу.

Висновки з проведеного дослідження. У довгостроковій перспективі життєздатними та ефективними можуть бути лише ті економічні суб'єкти, які швидко реагують на потреби суспільства, що виникають у різних його сферах, і насамперед враховують концепцію сталого розвитку. Сталий розвиток може бути забезпечений лише на засадах інновацій. Упровадження інновацій на підприємствах сприяє сталому розвитку галузей економіки, територій, а також країни загалом. А для цього підприємства мають мати відповідний внутрішній потенціал та сприятливі зовнішні умови, зокрема мають бути створені умови для розвитку малого та середнього бізнесу. Аналіз тенденцій, які склалися в Україні та Львівській області зокрема, дав можливість обґрунтувати, що забезпечення сталого розвитку підприємства потребує об'єднання його зусиль з іншими суб'єктами економіки, а також із місцевими органами влади, закладами освіти та науки, представниками громадських організацій. Лише системний підхід до вирішення наявних проблем дасть можливість забезпечити стабільну та ефективну діяльність окремого підприємства і сталий розвиток соціально-економічних систем вищого рівня.

Подальші дослідження будуть стосуватися підходів до оцінювання сталого розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сталий розвиток. *Центр екологічної сертифікації та маркування* : веб-сайт. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення: 10.03.2019).
2. Kates R.W., Parris T.M. and Leiserowitz A.A. Editorial-What Is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2005. Vol. 47. P. 8–21. URL: http://www.cepn-paris13.fr/epog/wp-content/uploads/2016/01/CONSOLO_Kates-et-al.pdf (дата звернення: 10.02.2019).
3. Balabanov V.S., Balabanova A.V., Dudin M.N. Social Responsibility for Sustainable Development of Enterprise Structures. *Asian Social Science*. 2015. Vol. 11. № 8. P. 111–118. DOI:10.5539/ass.v11n8p111.
4. Вергун А.М., Тарасенко І.О. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. № 2. С. 207–2018. URL: <https://er.knute.edu.ua/handle/123456789/961> (дата звернення: 20.02.2019).
5. Ковалевська А.В., Зеленський С.В., Петрова Р.В. Стійкий розвиток міст: сутність поняття та передумови впровадження. *Соціальна економіка*. 2017. Т. 53. № 1. С. 69–75. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socoeconom/article/view/9775/9298> (дата звернення: 20.02.2019).
6. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1(48). С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_14 (дата звернення: 20.02.2019).

7. Hall J.K., Daneke G.A. and Lenox M.J. Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions. *Journal of Business Venturing*. 2010. Vol. 25. Issue 5. P. 439–448. DOI:10.1016/j.jbusvent.2010.01.002.

8. Baumgartner R.J. Managing Corporate Sustainability and CSR: A Conceptual Framework Combining Values, Strategies and Instruments Contributing to Sustainable Development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2013. Vol. 21. Issue 5. P. 258–271. DOI: 10.1002/csr.1336.

9. Dyllick T., Muff K. Clarifying the Meaning of Sustainable Business: Introducing a Typology From Business-as-Usual to True Business Sustainability. *Organization & Environment*. 2015. Vol. 29. Issue 2. P. 156–174. DOI: 10.1177/1086026615575176.

10. Кирич Н.Б., Мельник Л.М., Погайдак О.Б. Сталий розвиток суб'єктів господарювання: сутність та фактори впливу (європейські акценти). *Вісник економічної науки України*. 2015. № 2. С. 151–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2015_2_31 (дата звернення: 21.02.2019).

11. Кредит на виріст: як малі та середні підприємства отримали доступ до «довгих фінансів». *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/publications/20184393-kredit-navirist-yak-mali-ta-seredni-pidpriemstva-otrimali-dostup-do-dovgih-finansiv> (дата звернення: 03.03.2019).

12. Ковальчук Н.О., Телешецька М.І. Розвиток підприємництва як основа сталого економічного розвитку Чернівецької області. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С. 166–172. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/26_2018_ukr/27.pdf (дата звернення: 01.03.2019).

13. Доступні ли кредити для малого и среднего бизнеса в Украине? *InVenture*. URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/dostupny-li-kredity-dlya-malogo-i-srednego-biznesa-v-ukraine> (дата звернення: 09.03.2019).

14. В області реалізують ініціативу «Львівський промисловий хаб». *Львівська обласна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=39071> (дата звернення: 12.03.2019).

15. Більшість випускників обирають виш. Чому в Україні непопулярна професійна технічна освіта. *Нове время*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vipuskniki-zdebilshoho-obirajut-vish-chomu-v-ukrajini-nepopuljarna-profesijna-tekhnichna-osvita-2478602.html> (дата звернення: 12.03.2019).

REFERENCES:

1. Stalij rozvytok [Sustainable development]. *Centr ekologhichnoji sertyfikaciji ta markuvannja* : veb-sajt. Available at: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (accessed 10.03.2019).
2. Kates R.W., Parris T.M., Leiserowitz A.A. (2005) Editorial-What Is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, vol. 47, pp.8-21. Available at: http://www.cepn-paris13.fr/epog/wp-content/uploads/2016/01/CONSOLO_Kates-et-al.pdf (дата звернення: 10.02.2019).

3. Balabanov V.S., Balabanova A.V., Dudin M.N. (2015). Social Responsibility for Sustainable Development of Enterprise Structures. *Asian Social Science*, vol. 11, no. 8, pp.111-118. DOI:10.5539/ass.v11n8p111.
4. Verhun A.M., Tarasenko I.O. (2014) Kontseptsiia staloho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Concept of sustainable development in the conditions of globalization]. *Visnyk Kyjivskogho nacionaljnogho universytetu tekhnologij ta dyzajnu*, no. 2, pp. 207-2018. Available at: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/961> (accessed 20.02.2019).
5. Kovalevska A.V., Zelenskyi S.V., Petrova R.V. (2017) Stiiki rozvytok mist: sutnist poniattia ta peredumovy vprovadzhenia [Sustainable urban development: the essence of the concept and the preconditions for implementation]. *Sotsialna ekonomika*, issue 53 (1), pp.69-75. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/view/9775/9298> (accessed 20.02.2019).
6. Kviatkovska L.A. (2013) Realizatsiia pryntsyypiv kontseptsii staloho rozvytku v diialnosti pidpriemstva [Realization of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzen*, vol. 1 (48), pp.85-89. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_14 (accessed 20.02.2019).
7. Hall J.K., Daneke G.A., Lenox M.J. (2010) Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions. *Journal of Business Venturing*, vol. 25, issue 5, pp.439-448. DOI:10.1016/j.jbusvent.2010.01.002.
8. Baumgartner R.J. (2013) Managing Corporate Sustainability and CSR: A Conceptual Framework Combining Values, Strategies and Instruments Contributing to Sustainable Development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, vol. 21, issue 5, pp.258-271. DOI: 10.1002/csr.1336.
9. Dyllick T., Muff K. (2015) Clarifying the Meaning of Sustainable Business: Introducing a Typology From Business-as-Usual to True Business Sustainability. *Organization & Environment*, vol. 29, issue 2, pp.156-174. DOI: 10.1177/1086026615575176.
10. Kyrych N.B., Melnyk L.M., Pohaidak O.B. (2015) Stalyi rozvytok subiektiv hospodariuvannia: sutnist ta faktory vplyvu (Yevropeiski aktsenty) [Sustainable development of business entities: the essence and factors of influence (European accents)]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2, pp.151-155. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/87391359.pdf> (accessed 21.02.2019).
11. Kredyt na vyrist: yak mali ta seredni pidpriemstva otrymaly dostup do «dovhykh finansiv» [Growth Credit: How Small and Medium Businesses Have Access to "Long-Term Finance"]. *Mind.ua*. Available at: <https://mind.ua/publications/20184393-kredit-na-virist-yak-mali-ta-seredni-pidpriemstva-otrimali-dostup-do-dovgih-finansiv>. (accessed 3.03.2019).
12. Kovalchuk N.O., Teleshetska M.I. (2018) Rozvytok pidpriemnytstva yak osnova staloho ekonomichnogo rozvytku Chernivetskoj oblasti [Development of enterprise as a basis for sustainable economic development of the Chernivets'k region]. *Infrastruktura rynku*, vol. 26, pp. 166-172. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/26_2018_ukr/27.pdf (accessed 1.03.2019).
13. Dostupny li kredyty dlya malogo i srednego biznesa v Ukraine? [Are loans available for small and medium businesses in Ukraine?]. *InVenture.com.ua*. Available at: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/dostupny-li-kredyty-dlya-malogo-i-srednego-biznesa-v-ukraine> (accessed 9.03.2019).
14. V oblasti realizuiut initsiatyvu «Lvivskyi promyslovyi KhAB» [Lviv region implements the initiative "Lviv industrial HAB"]. *Lvivska oblasna derzhavna administracija* : veb-sajt. Available at: <https://loda.gov.ua/news?id=39071>. (accessed 12.03.2019).
15. Bilshist vypusknykiv obyraiut vysh. Chomu v Ukraini nepopuliarna profesiina tekhnichna osvita [Most graduates choose higher education. Why is unpopular vocational education in Ukraine]. *Novoe vremya [New time]*. Available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vipuskniki-zdebilshoho-obirajut-vish-chomu-v-ukrajini-nepopuljarna-profesijna-tekhnichna-osvita-2478602.html>. (accessed 12.03.2019).

Seliuchenko NadiiaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor
National University «Lviv Polytechnic»**Danylovych Taras**Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Business Economics and Investment
National University «Lviv Polytechnic»**SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE AS A REQUIRED CONDITION
OF SUCCESSFUL OPERATION OF BUSINESS AND ITS CORRELATION
WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS OF THE HIGHER LEVEL**

The purpose of the article. To deepen the theoretical justification of sustainable development of the enterprise as a necessary condition for its successful functioning and one of the main components of an integrated approach to solving the issues of sustainable development of higher-level social and economic systems.

Results. A successful business is possible if an enterprise is constantly adapted to the external environment, which now requires aligning with a three-way concept of sustainable development. The correspondence between the goals of an individual enterprise and the goals of higher-level socio-economic systems must be ensured. Effective changes can only be conducted through innovations that contribute to the sustainable development of industries, territories and the entire country. Therefore, enterprises must have the appropriate internal capacity and favorable external conditions. In particular, the innovative direction of development is key to the Strategy of Sustainable Development of Ukraine for the period up to 2030 and in the Strategy of Lviv Oblast Development until 2020. The program documents also contain theses for supporting the development of small and medium-sized businesses. Small and medium-sized enterprises can make a significant contribution to solving sustainable development issues. They create new jobs, innovate faster, create a healthy competitive environment, replenish the state budget and promote the development of local communities. So far, small and medium-sized businesses in Ukraine provide only 15 % of GDP. A positive trend is the increase in the number of programs of international financial organizations aimed at financing small and medium-sized businesses. Participation of banks in the implementation of social and energy-efficient programs of small enterprises is increasing.

Ensuring sustainable development of the company requires the joining its efforts with local authorities, educational institutions, scientific institutions and representatives of public organizations. An example of such an association is Lviv Industrial HAB which should combine the efforts of industrial enterprises, institutions of vocational education and scientific institutions. Interaction of industrial enterprises with vocational education institutions will enable to solve the problem of providing industrial enterprises with labor. Moreover, the process of creating clusters of industrial enterprises in the sectoral section has begun. The HAB includes four research centers that are supposed to provide industrial clusters and enterprises with relevant scientific products.

Realizing the goals by engaging all interested parties will make it possible to solve the most painful problems: create new jobs, improve the quality of vocational education, increase wages and reduce the outflow of labor abroad, introduce environmentally friendly technologies and switch to the production of innovative products.

The conducted studies confirm that only a systematic approach to the solution of existing problems will ensure stable and efficient operation of the individual enterprise and sustainable development of higher-level social and economic systems.

Further research will address approaches to assessing the sustainable development of the enterprise.

ТОВАРНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ COMMODITY INNOVATIONAL POLICY OF FOOD ENTERPRISES

УДК 658

Сотник М.І.

студент

Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Янчук Т.В.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри маркетингу

Донецький національний університет
імені Василя Стуса

У статті розглянуто товарну політику підприємства, нові інноваційні процеси, сучасні технології. Досліджено формування ефективної інноваційної політики підприємств харчової промисловості, у т. ч. пов'язаної з упровадженням товарних інновацій, які будуть можливими за умов виконання підприємствами певних дій. Акцентовано увагу на важливості створення нових товарів, які зумовляють прорив на ринок, розширюють його, приносячи прибуток, підсилюючи увагу споживача і виділяючи його серед конкурентів. Проведено характеристику основних заходів, необхідних для модернізації процесу роботи підприємства. Здійснено аналіз політики конкурентів, що забезпечить виявлення власних конкурентних переваг, недоліків та пошук найкращих варіантів прийняття рішень, що впливатимуть на нормальне функціонування підприємства. Доведено, що підприємства харчової промисловості, які здійснюють інноваційну діяльність у значних масштабах, володіють високим інтелектуальним потенціалом.

Ключові слова: товарна політика, інновації, сегменти ринку, імідж компанії, конкурентоспроможність.

В статье рассмотрена товарная политика предприятия, новые инновацион-

ные процессы, современные технологии. Исследовано формирование эффективной инновационной политики предприятий пищевой промышленности, в т. ч. связанной с внедрением товарных инноваций, которые будут возможными при условии выполнения предприятиями определенных действий. Акцентировано внимание на важности создания новых товаров, которые обуславливают прорыв на рынок, расширяют его, принося прибыль, усиливая внимание потребителя и выделяя его среди конкурентов. Проведена характеристика основных мероприятий, необходимых для модернизации процесса работы предприятия. Осуществлен анализ политики конкурентов, которая обеспечит выявление собственных конкурентных преимуществ, недостатков и поиск наилучших вариантов принятия решений, которые будут влиять на нормальное функционирование предприятия. Доказано, что предприятия пищевой промышленности, которые осуществляют инновационную деятельность в значительных масштабах, владеют высоким интеллектуальным потенциалом.

Ключевые слова: товарная политика, инновации, сегменты рынка, имидж компании, конкурентоспособность.

In article commodity enterprise politics, new innovative processes, modern technologies, is considered. The study of the importance of creating new products that create a gust in the market and expand it, bring profit, increase the attention of the consumer and distinguish among competitors. Taking into account the attraction of certain innovations, negative results can also be obtained, if we ignore marketing research, incorrectly evaluate consumers' tastes, take a bad technical decision and not engage in advertising. Of course, if the company invests heavily in research, development, marketing commodity policy, advertising, to follow the new trends of well-known brands, then it will be able to expand its range of opportunities, maximize profits and consumer affinity. The marketing policy of the company plays an important role in the development of the company. Applying the measures necessary to modernize the process of the enterprise, as well as conducting an analysis of competitors policy, which will ensure the identification of their own competitive advantages and disadvantages. Formation of effective innovative politics of enterprises of food-processing industry is investigated, in thereby and connected with implementation of commodity innovations which will be enterprises possible under conditions of performance of determined actions. Attention on importance of creation of new goods is stressed which cause breakout to market, expand him, making profit, strengthening consumer's attention and allocating him among competitors. Specification of the main events, needed for update of process of work of the enterprise is conducted. The innovation policy of the food industry is an important factor influencing the choice of marketing strategy and the changes taking place in the external environment as a whole, and this policy is aimed at the development and use of state-of-the-art equipment and technology. Analysis of the competitors' politics is carried out which will provide revealing of her(its) own competitive advantages, deficiencies and search of the best variants of decision which will influence a normal functioning of the enterprise. It is proven that the enterprises of food-processing industry which implement innovative activity in significant scales, possess a high mental potential.

Key words: commodity innovative policy, innovations, market segments, company image, competitiveness.

Постановка проблеми. У сучасному світі підприємству харчової промисловості дуже важко функціонувати та займати лідируючі позиції на ринку, оскільки поряд із ним є велика кількість конкурентів, які застосовують свою політику, сучасні технології та впроваджують нові продукти. Важливо встановити головні цілі компанії, маркетингову товарну політику та вибрати правильні стратегії, постійно слідкувати за інноваціями, щоб досягнути бажаного результату та бути конкурентоспроможним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням товарної політики підприємства займаються багато відомих науковців: А.Н. Романов, А.В. Войчак, В.Я. Кардаш, Н.Б. Ткаченко,

П.С. Зав'ялов, С.С. Гаркавенко, Г.О. Холодний, Л.В. Балабанова, Є.В. Крикавський та ін. Цими авторами був здійснений аналіз значення товарної політики, а також обґрунтована важливість упровадження інновацій; дослідники вважали, що для того, щоб підприємство досягало бажаних результатів, необхідно рухатися в ногу із сучасним світом.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати товарну інноваційну політику підприємства, визначити основні цілі та методи для отримання максимального прибутку, а також підвищення іміджу компанії; визначити важливість упровадження інновацій та їх подальший вплив на роботу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для здійснення ефективної товарної політики потрібно дотримуватися таких основних умов: чітко окреслювати ціль виробництва, орієнтуватися на перспективні варіанти продукції, досконало вивчити ринок, його орієнтацію та вимоги, також дуже важливо використовувати всі можливі ресурси. Необхідно розробити окрему структуру та встановити основні цілі політики. Вчені вважають, що товарна політика охоплює такі структурні напрями: формування асортименту, вибір оптимального сегменту для товару, підтримка конкурентоздатності, розроблення стратегій маркування та упаковки продукції.

Товарну політику компанії поділяють на розроблення товару, обслуговування товару та елімінавання. Для того щоб бути конкурентоспроможним, підприємство повинно завжди йти в ногу із сучасним світом, тобто використовувати інновації, залучати нові технології і виготовляти новий продукт, який повинен бути кращим, аніж у конкурентів, щоб займати провідне місце на ринку [2].

Саме нові товари створюють прорив на ринку та розширяють його, приносять прибуток, підсилюють увагу споживача та виділяють серед конкурентів. Важливо виокремлювати проблеми товарної політики в межах інтегрованого маркетингу, стратегічного та операційного [1]. Інноваційна діяльність забезпечує не лише конкурентоспроможність підприємства, а й нові можливості, які призводять до скорочення часу на виробництво, розширення асортименту, створення унікальних продуктів, які за своїм складом та функціональним призначенням будуть суттєво відрізнятися від товару конкурентів. Однак, урахувавши залучення тих чи інших нововведень, можна отримати й негативні результати, якщо нехтувати маркетинговими

дослідженнями, неправильно оцінити смаки споживачів, прийняти невдале технічне рішення та не залучати рекламу. Звичайно, якщо компанія вкладатиме великі кошти в дослідження, розробки, маркетингову товарну політику, рекламу, слідкувати за новими тенденціями відомих брендів, то вона зможе розширити спектр своїх можливостей, отримати максимальний прибуток та прихильність споживачів.

У сучасній економічній теорії виділяють п'ять основних типів інновацій [5]: товарну інновацію (виробництво нового виду продукції); технологічну інновацію (розроблення нового методу виробництва); ринкову інновацію (створення нового ринку товарів чи послуг); маркетингову інновацію (освоєння нового джерела поставки сировини і напівфабрикатів); управлінську інновацію (реорганізація структури управління). Зрозуміло, що підприємство, яке прагне бути успішним на ринку, буде застосовувати комплексний підхід до інноваційної діяльності. Розуміючи необхідність чітко і швидко реагувати на динамічні зміни умов навколишнього середовища, підприємства харчової промисловості спрямовують значні зусилля на інноваційний розвиток.

Інноваційна політика підприємства харчової промисловості є головним чинником, який впливає на вибір маркетингової стратегії та на зміни зовнішнього середовища у цілому, діяльність цієї політики спрямована на розроблення і використання новітньої техніки, сучасного обладнання та технології. Харчова промисловість орієнтується на ринкові відносини і потребує методів планування та аналізу з використанням маркетингових стратегій [4].

Якщо говорити про товарну інноваційну політику, то це політика підприємства, яка орієнтується

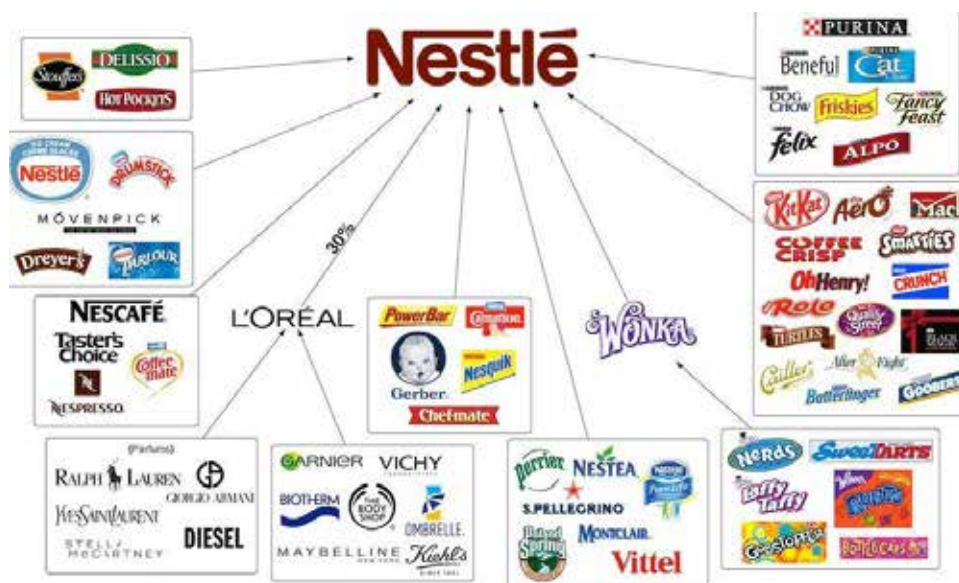

Рис. 1. Основний асортимент продукції Nestle

на виробництво і просування товарів на ринку, які б максимально задовольняли запити споживачів, із використанням сучасних технологій та наукових відкриттів. Ця політика спрямована на підвищення конкурентних переваг та збільшення прибутку [3].

Для нашого дослідження проаналізовано інноваційну маркетингову товарну політику компанії Nestle. Сьогодні в Україні ця компанія є одним із лідерів у сфері виробництва харчових продуктів. Nestle просуває на українському ринку продукцію торгових марок NESCAFE, Nesquik, Coffee-mate, Nuts, KitKat, Lion, Purina, Gerber, Bistrot, «Світоч», «Торчин» та «Мівіна», які мають досить високий попит серед споживачів. Основні сегменти Nestle в Україні – кондитерські вироби, кава та напої, продукти для швидкого приготування, морозиво, спеціальне дитяче харчування, готові сніданки, корми для домашніх улюбленців.

Аналізуючи даний рисунок, можна побачити, наскільки широкий асортимент продукції Nestle. Дана компанія виходить на нові сучасні ринки з великим обсягом товару високої якості. У 2017 р. Nestle в Україні інвестувала 128 млн. грн., а в 2018 р. – 390 млн. грн., що в три рази більше, ніж за попередній рік. Компанія здійснює поставки в 17 країн, у тому числі до Великої Британії, Німеччини, Іспанії Голландії, Польщі, Франції, країн Балтії, Грузії Вірменії та Азербайджану

Одним з основних складників товарної політики, якій приділяє велику увагу компанія, є реклама, спочатку необхідно визначити її цілі, а потім розробити відповідну стратегію. Для того щоб просувати нові товари, компанія Nestle використовує стратегію парасолькового бренду, який позитивно впливає на продукти, що вже давно впроваджено на ринок. Дана стратегія є досить ризиковою, оскільки невдача якогось продукту може вплинути на успіх інших товарів.

Для того щоб утриматися на світовому ринку, підприємство харчової промисловості передусім повинно пропонувати покупцям зовсім нові види продукції та технології, тобто розвивати продукти (товарні) та процесові інновації, оскільки нові технології виробництва готової продукції забезпечують конкурентні переваги в харчовій промисловості.

На сучасному етапі підприємства харчової промисловості охоплюють увесь спектр напрямів інноваційної діяльності, реалізуючи товарні, технологічні, ринкові, маркетингові та управлінські інновації.

Висновки з проведеного дослідження. Основними завданнями фірми є визначення оптимальної товарної інноваційної політики, постійне вдосконалення процесу виробництва за допомогою

сучасних нововведень, а також здійснення постійного планування, контролю та аналізу. Здійснивши аналіз товарної політики конкурентів, можна отримати необхідну інформацію, за допомогою якої компанія зможе знайти свої переваги і недоліки. Саме це сприятиме визначенню оптимального варіанту рішень, з урахуванням яких вона досягне успіху, займаючи провідні позиції на ринку. Однак інноваційний розвиток компанії необхідно розглядати в комплексі з маркетинговими інноваціями та інноваціями в галузі інтелектуального та інфраструктурного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ілляшенко С.М. Інновації і маркетинг – рушійні сили економічного розвитку : монографія. Суми : Папірус, 2012. 536 с.
2. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика. Київ : КНЕУ, 2000. 124 с.
3. Попадинець О.В. До питання про причини низької інноваційної активності українських підприємств та шляхи її подолання. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. № 64(1106). С. 11–15.
4. Рогоза М.Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.
5. Ткаченко Н.Б. Маркетингова товарна політика : навчальний посібник. Київ : КДТЕУ, 2000. 149 с.
6. Чорна М.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія. Харків : ХДУХТ, 2012. 210 с.

REFERENCES:

1. Illiashenko, S. (2012) *Innovatsii i marketynh – rushijni syly ekonomichnoho rozvytku* [Innovation and marketing – the driving force of economic development], Sumy: Papyrus. (in Ukraine).
2. Kardash V.Ya. (2000) *Marketynghova tovarna polityka* [Marketing commodity policy]. Kyiv: KNTU. (in Ukraine).
3. Popadynets O.V. (2014) Do pytannja pro prychny nyzjkoji innovacijnoji aktyvnosti ukrajinsjkykh pidpryemstv ta shljakhy jiji podolannja [On the reasons for the low innovation activity of Ukrainian enterprises and ways to overcome]. *Visnyk NTU «KhPI»*, vol. 64 (1106), pp. 11-15.
4. Rogoza N.E. (2011) *Stratehichnyj innovatsijnyj rozvytok pidpryemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovative development of companies: models and mechanisms]. Poltava: PUET. (in Ukraine).
5. Tkachenko N.B. (2000) *Marketynghova tovarna polityka* [Marketing commodity policy]. Kyiv: KDTEU. (in Ukraine).
6. Chorna M.V. (2012) *Otsinka efektyvnosti innovatsijnoi diial'nosti pidpryemstv* [Evaluating the effectiveness of innovation activity]. Kharkiv: KhDUKHT. (in Ukraine).

Sotnyk Maryna

Student

Vasyl' Stus Donetsk National University

Yanchuk Tatyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Senior Lecturer at Department of Marketing

Vasyl' Stus Donetsk National University

COMMODITY INNOVATIONAL POLICY OF FOOD ENTERPRISES

The purpose of the article. In the modern world, the food industry is very difficult to function and to take the leading position in the market, as there are a large number of competitors that use their policies, modern technologies and introduce new products. It is necessary to establish the company's main goals, marketing commodity policy and choose the right strategies, keep track of innovations in order to achieve the desired result and be competitive.

The main purpose of the article is to analyze the product innovation policy of the company, to identify the main goals and methods for maximizing profits, as well as enhance the company's image. Identify the importance of introducing innovations and their subsequent impact on the work of the enterprise.

Methodology. When writing this article, we conducted an analysis of marketing product innovation policy and identified the main directions of enterprise development. In order to implement an effective commodity policy, one must adhere to the following basic conditions: to clearly outline the goal of production, to focus on promising products, to thoroughly examine the market, its orientation and requirements; it is also very important to use all possible resources.

It is necessary to develop a separate structure and establish the main objectives of the policy. Nowadays, scientists believe that the commodity policy covers the following structural areas: the formation of assortment, the choice of the optimal segment for the product, the maintenance of competitiveness, the development of labeling strategies and packaging products.

Results. A competitive business must always keep pace with the modern world, that is to use innovations, attract new technologies and produce a new product that should be better than its competitors in order to occupy a leading position on the market.

New products create a gust in the market and expand it, bring profit, increase consumer attention and distinguish among competitors. Innovative activity provides not only the competitiveness of the enterprise, but also new opportunities, which lead to a shorter production time, an expansion of the range, the creation of unique products, which in their composition and function will be significantly different from the competitor's product.

Practical implications. Commodity innovation policy focuses on the production and promotion of products in the market that would satisfy the highest demands of consumers with the use of modern technologies and scientific discoveries. This policy is aimed at increasing the competitive preference and increasing profits.

The innovation policy of the food industry is a major factor influencing the choice of marketing strategy and changes in the external environment as a whole, and this policy is aimed at the development and use of state-of-the-art equipment and technology. The food industry is oriented towards market relations and requires planning and analysis methods using marketing strategies.

Our article analyzes Nestle's innovative marketing marketing policy. The company is one of the leaders in the field of food production. Nestle promotes products from the NESCAFÉ, Nesquik, Coffee-mate, Nuts, KitKat, Lion, Purina, Gerber, Bistrot, Svitoch, Torchin and Mivina brands that have a fairly high demand among consumers.

This company is entering new modern markets with high volume of goods of high quality. In 2017 Nestle invested UAH 128 million in Ukraine, and in 2018 it was UAH 390 million, which is three times more than in the previous year. The company supplies to 17 countries, including the United Kingdom, Germany, Spain, Holland, Poland, France, Baltic States, Georgia, Armenia and Azerbaijan.

One of the main components of the product policy, which the company pays great attention to advertising, it is first necessary to determine its goals, and then develop an appropriate strategy. In order to promote its new products, Nestle uses the umbrella brand strategy, which has a positive impact on products that have long been introduced on the market. This strategy is quite risky because the failure of a product may affect the success of other products.

Any company should focus on the consumer in accordance with its taste and preferences, this is the principle that Nestle adheres to, so it is not surprising that the company operates in more than 100 countries.

Value/originality. After analyzing the article, we note that the main task of the company is to determine the optimal product innovation policy, continuous improvement of the production process with the help of modern innovations, as well as the implementation of continuous planning, control and analysis.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА THEORETICAL BASIS OF ANTI-CRISIS STRATEGY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

У представленому теоретичному дослідженні розкрито сутність антикризової стратегії підприємства, яка являє собою складну багатфакторну орієнтовану модель дій і заходів, необхідних для досягнення поставлених перспективних цілей у загальній концепції розвитку щодо використання і формування фінансово-ресурсного потенціалу підприємства. Визначено, що формування антикризової стратегії має базуватися на загальних властивостях, притаманних управлінській діяльності, але з урахуванням специфічних особливостей, що пов'язані з антикризовими процесами. Доведено, що своєчасне виявлення ознак настання економічної кризи та виявлення причин кризової ситуації, це її є специфічні функції, притаманні антикризовому управлінню. Обґрунтовано, що підприємство досягає своїх стратегічних цілей, коли економічні відносини відповідають його внутрішнім економічним можливостям, а також дають змогу залишатися сприйнятливим до зовнішніх соціально-економічних умов.

Ключові слова: управління, стратегія, криза, антикризова стратегія, конкурентоспроможність, платоспроможність.

В представленном теоретическом исследовании раскрыта сущность антикризисной

стратегии предприятия, которая представляет собой сложную многофакторную ориентированную модель действий и мероприятий, необходимых для достижения принятых перспективных целей в общей концепции развития по использованию и формированию финансово-ресурсного потенциала предприятия. Определено, что формирование антикризисной стратегии должно основываться на общих свойствах, присущих управленческой деятельности, но с учетом специфических особенностей, связанных с антикризисными процессами. Доказано, что своевременное выявление признаков наступления экономического кризиса и выявление причин кризисной ситуации, это и есть специфические функции, присущие антикризисному управлению. Обосновано, что предприятие достигает своих стратегических целей, когда экономические отношения соответствуют его внутренним экономическим возможностям, а также позволяют оставаться восприимчивым к внешним социально-экономическим условиям.

Ключевые слова: управление, стратегия, кризис, антикризисная стратегия, конкурентоспособность, платежеспособность.

УДК 336.144

Сукрушева Г.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

In the presented theoretical study the essence of the anti-crisis strategy of the enterprise, which is a complex multifactor-oriented model of actions and measures necessary for achievement of the resolved perspective goals in the general concept of development concerning use and formation of financial and resource potential of the enterprise, is disclosed. It is determined that the formation of the anti-crisis strategy should be based on the general characteristics of the management activity, but taking into account the specific features associated with the crisis-proof processes. It can be clearly stated that in order to achieve a certain goal, one can move in different ways, and the choice of a concrete way to achieve it is a decision in relation to the development strategy. Components of the company's performance in any field of activity: high competitiveness, solvency, financial stability and sustainability, profitability and investment attractiveness are achieved through effective strategic management. An indispensable prerequisite for securing strategic outlook for a company from a crisis is its anti-crisis strategy, which occupies a key position in the management system. The balance of interests in the management system as a whole and its important components in particular is the main guarantee of the success of a modern enterprise. All the above, it is possible to state the necessity of substantiation of the processes of formation and evaluation of crisis management strategy and enterprise management system in their interconnection, mutual interdependence and mutual influence in the modern dynamic environment. The purpose of development of any strategy is its realization, which is expressed in achieving the goals of the enterprise. The stage of implementation of the strategy is one of the most important components in the cycle of strategic management of the organization, at the current stage of development of the Ukrainian economy. It is proved that timely detection of signs of the onset of the economic crisis and the identification of the causes of the crisis situation, these are the specific functions inherent in crisis management. It is substantiated that the enterprise achieves its strategic goals, when economic relations correspond to its internal economic opportunities, and also allow to remain susceptible to external socio-economic conditions.

Key words: management, strategy, crisis, anti-crisis strategy, competitiveness, solvency.

Постановка проблеми. Нові економічні відносини, які створюються на засадах інформаційної економіки, зумовлюють потребу у прогресивних способах і методах управління підприємствами. Однозначно можна констатувати, що для досягнення визначеної мети можна рухатися різними способами, а вибір конкретного способу її досягнення є рішенням стосовно стратегії розвитку. Складники ефективності діяльності підприємства в будь-якій сфері діяльності: висока конкурентоспроможність, платоспроможність, фінансова стабільність та стійкість, прибутковість та інвестиційна привабливість досягаються шляхом здійснення ефек-

тивного стратегічного управління. Неодмінною передумовою забезпечення стратегічних перспектив виходу підприємства з кризи виступає його антикризова стратегія, що займає ключове положення в системі управління. Збалансованість інтересів у системі управління у цілому та між її важливими складниками зокрема й є головною запорукою успіху сучасного підприємства. Все вище зазначене дає змогу констатувати необхідність обґрунтування процесів формування та оцінювання антикризової стратегії і системи управління підприємств у їх взаємозв'язку, взаємозумовленості та взаємовпливу в сучасному динамічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різним аспектам проблеми стратегічного менеджменту в останні роки присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних економістів, в яких достатньо детально розглядається методологія формування та реалізації антикризової стратегії підприємства. Проблеми антикризової стратегії підприємств досліджувалися у роботах таких вітчизняних і закордонних авторів, як: І. Ансофф, Г.В. Базарова, І.О. Бланк, А. Томсон, А. Стрікланд, З.М. Коротков, О.І. Ковтун, С.М. Еш, В.І. Кошкін, Л.О. Лігоненко, А.Д. Чернявський та ін.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження теоретичних питань упровадження антикризової стратегії в управлінні підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В історичному аспекті вважається, що поняття «стратегія» має давньогрецьке походження і об'єднує у собі зміст двох слів: stratus (армія) і ago (веду). А в практичній діяльності це поняття визначається для оцінки військового мистецтва, тобто мистецтва управління військами. Є точка зору, що широке використання терміна «стратегія» в управлінській практиці знайшло після Другої світової війни. Але тут варто відзначити, що принципи стратегії використовувалися, наприклад, у реорганізації А. Слоуном компанії «Дженерал моторз» ще в 1921 р., що він підтвердив документально в книзі «Мої роки в «Дженерал моторз», виданій у 1963 р. У роботі Дж. Ньюмана та О. Моргенштерна «Теорія ігор і економічна поведінка» було впроваджено поняття «управління стратегією», однак ця робота присвячена, головним чином, аналізу конфліктних ситуацій.

У табл. 1 представлено морфологічну оцінку поняття «стратегія підприємства».

Мета розроблення будь-якої стратегії – це її реалізація, що виражається в досягненні цілей підприємства. Стадія реалізації стратегії є одним із найважливіших складників у циклі стратегічного управління організацією на сучасному етапі розвитку економіки України.

Від того, як буде організоване виконання стратегії на підприємстві, залежатимуть результати його діяльності. Головне завдання стадії реалізації стратегії полягає у забезпеченні просування підприємства в напрямі досягнення стратегічних цілей за максимально можливого пристосування до реально складних умов зовнішнього і внутрішнього середовища та ефективного використання ресурсів. В умовах ринкової економіки кризові ситуації постійно виникають як для окремих суб'єктів господарювання, так і для системи у цілому. Часто система сама у відповідь виробляє адекватні механізми, які спочатку на практиці проходять апробацію, а потім теоретично обґрунтовуються. На більшості підприємств України основу виробництва нині становить зношене, застаріле устаткування. Як результат – низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції порівняно із закордонними аналогами. В економічному змісті «криза» на мікрорівні означає дефіцит коштів для підтримки фінансових і поточних (виробництво) господарських потреб в оборотних коштах. В умовах наростання економічної кризи в Україні вітчизняні підприємства генерують новий підхід до системи управління (зокрема, антикризового). Усе більше управління трансформується відповідно

Таблиця 1

Морфологічна оцінка поняття «стратегія»

№ п/п	Автор	Поняття	Ключові слова
1.	І. Ансофф [1, с. 12]	Стратегія – набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у власній діяльності	Набір правил для прийняття рішень
2.	А. Томсон А. Стрікланд [2, с. 14]	Стратегія – це план управління фірмою, спрямований на зміцнення її позицій, досягнення поставлених цілей і задоволення потреб	План управління фірмою
3.	Г.Б. Клейнер [3, с. 17]	Стратегія – це «шлюбний союз» між організацією та її оточенням	Організація та оточення
4.	Л. Чандлер [4, с. 35]	Стратегія – це визначення головних довгострокових завдань і цілей підприємства, розподіл ресурсів, які необхідні для досягнення цілей та затвердження курсу дії	Затвердження курсу дії
5.	Ж-Ж. Ламбен [5, с. 12]	Стратегія – це узгоджена в часі безліч рішень, спрямованих на досягнення спеціально виділених цілей	Узгоджені в часі рішення
6.	З.М. Коротков [6, с. 136]	Стратегія – це прийняття вищих керівництвом компанії напрямів або способів дій для досягнення важливого результату, що має довгострокові наслідки	Способи дії компанії
7.	О.І. Ковтун [7, с. 21]	Стратегія – це перспективний план дій, що спрямовані на досягнення якісно нових цілей, пов'язаних із докорінною зміною існуючого стану об'єкта управління, сформованих відносин, норм і змісту поведінки	Формування відносин, норм і змісту поведінки об'єкта управління
Таким чином		Стратегія це – довгостроковий план розвитку організації, який реалізується за допомогою формування відносин, норм і змісту поведінки об'єкта управління, для забезпечення його прибутковості	

до тих змін, яких зазнають усі промислові підприємства. І передусім йдеться про середній та малий бізнес, який не має достатньо страхових інструментів та резервних ресурсів для самостійного подолання тиску кризи, який лише нарощується з кожним днем.

Загроза криз або кризи в житті підприємства – явище постійне. Поштовхом, тобто можливістю виникнення економічної кризи, є розрив між споживанням і виробництвом товарів. У табл. 2 представлено сучасні підходи до визначення поняття «криза»

Варто зауважити, що не обов'язково кризи бувають руйнівними. Вони можуть протікати з визначеним ступенем гостроти. Настання кризи викликається не лише суб'єктивними, а й об'єктивними причинами, тобто самою природою соціально-економічної системи. Практика демонструє нам, що кризи не є однаковими не лише зі своїх наслідків і причин, а й за власною сутністю. Необхідність у розгалуженій класифікації криз пов'язана з диференціацією способів і засобів управління ними. Якщо є розуміння і типологія характеру кризи, з'являються можливості скоро-

чення її часу, зниження гостроти і забезпечення безболісного протікання.

Процес виведення підприємства з кризового стану має відбуватися не хаотично та безсистемно, він має бути належно організований та скоординований. Розуміння цих аксіоматичних істин зумовлює доцільність визначення основних документів, що повинні розроблятися у процесі антикризового управління підприємством.

Складність проблеми тактики та стратегії антикризового управління полягає у тому, що, з одного боку, стратегічні рішення, що спрямовані на запобігання кризам, мають бути реалізовані та прийняті на ранніх стадіях управління, коли процес руху до кризи ще не набув кумулятивного характеру і тому ще не став незворотним. З іншого боку, рішення, прийняті на ранніх стадіях, базуються на дуже слабких, а отже, не завжди достовірних сигналах про виникнення несприятливих тенденцій.

На відміну від стратегічних тактичні рішення приймаються на основі більш точної і повної інформації, яка відображає актуальний стан системи. Однак часу для докорінної перебудови діяльності системи для запобігання кризам або зовсім немає, або дуже мало.

Таблиця 2

Сучасні підходи до визначення поняття «криза»

Джерело	Тлумачення	Ключові слова
Новий енциклопедичний словник. [8, с. 452]	Різка зміна звичного стану речей; загострення, злам становища	Загострення становища
Філософський енциклопедичний словник [9, с. 302]	Перелом, небезпечний стан у діяльності підприємства	Небезпечний стан
С.М. Еш [10, с. 14]	Важкий скрутний стан, який ставить існування підприємства під загрозу	Загроза існуванню підприємства
В. Бандурин [11, с. 4]	Об'єктивне явище соціально-економічної системи, в основі розвитку і функціонування якої лежить керована людська діяльність	Об'єктивне явище
В.І. Кошкін [12, с. 342]	Крайнє загострення протиріч у соціально-економічній організації (системі), яке загрожує її стійкості в навколишньому середовищі	Загроза життєстійкості
Е.А. Уткін [13, с. 161]	Непередбачувана і несподівана ситуація, що загрожує пріоритетними цілями підприємства за обмеженого часу на прийняття рішень	Непередбачувана ситуація
А.Д. Чернявський [14, с. 38]	Переломний етап функціонування системи, коли вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування	Нове реагування
Г.З. Базаров, С.Г. Беляев, Л.П. Белих [15, с. 87]	Крайнє загострення соціально-економічних і внутрішньовиробничих відносин, а також відносин організації та зовнішньоекономічного середовища	Крайнє загострення
Єпіфанова І.Ю., Н.О. Оранська [16, с. 266]	Будь-яке збурення внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, відхилення від стану рівноваги	Відхилення від стану рівноваги
10. Л.О. Лігоненко [17, с. 26]	Вияв нездатності системи використати механізми внутрішньої саморегуляції, тривале та значне порушення рівноваги	Тривале та значне порушення рівноваги
11. І.О. Бланк [18, с. 436]	Стан, за якого підприємство не в змозі здійснювати фінансове забезпечення власної господарської діяльності	Фінансове забезпечення
Таким чином, криза підприємства – це закономірність, яка властива підприємствам в умовах ринку, будь-яке відхилення від стану рівноваги, за якої підприємство нездатне здійснювати фінансове забезпечення власної господарської діяльності		

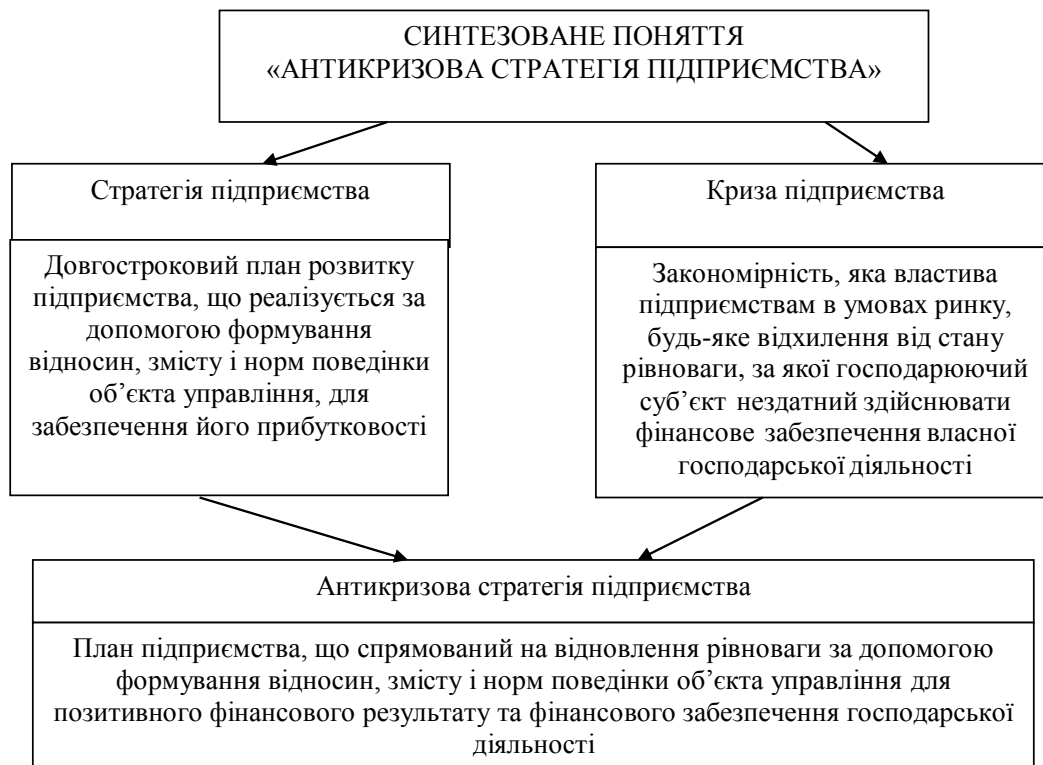

Рис. 1. Синтезоване поняття «антикризова стратегія підприємства»

Основним документом, який повинен розроблятися на підприємстві в рамках антикризового управління, є антикризова стратегія. Це поняття можливо синтезувати на основі проведеної морфологічної оцінки понять «стратегія» та «криза», що було проведено в роботі вище. Результати представлено у вигляді рис. 1.

Особлива увага під час здійснення антикризового управління приділяється поєднанню стратегії і тактики; прийняття стратегічних рішень здійснюється на ранніх стадіях управління, коли сигнали про несприятливі тенденції можуть бути не зовсім достовірними; тактичні рішення приймаються на базі достатньо повної інформації, але в умовах обмеженості часу для здійснення докорінної перебудови діяльності підприємства. Менеджмент фірми вимушений приймати рішення або про застосування екстрених заходів, щоб не допустити кризи, або знаходити шляхи виходу з кризи.

Сутність цих заходів залежить від фази кризи, в якій знаходиться підприємство. Симптомами першої фази є зниження рентабельності і обсягу прибутку, що приводить до погіршення фінансового стану підприємства, скорочення джерел і резервів розвитку. Вихід із цієї ситуації може здійснюватися як за рахунок застосування стратегічних дій, включаючи зміну стратегії підприємства, його реструктуризацію, так і шляхом прийняття тактичних рішень: зниження витрат, підвищення продуктивності праці.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, можна стверджувати, що формування антикризової стратегії підприємства, спрямоване на формування адаптаційних заходів до несприятливих умов, стає особливо важливим під час кризових явищ в економіці держави. Антикризова стратегія може бути успішною, якщо її впровадження є своєчасним і якщо вона носить превентивний характер. Отже, реалізація тільки такої стратегії в сучасних швидкоплинних умовах здатна досягти основної мети підприємства – виходу з кризи та одержання максимального прибутку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф І. Стратегическое управление / сокр. пер. с англ. науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
2. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва : Банки и биржи, 1998. 576 с.
3. Клейнер Г.Б. Стратегический менеджмент: актуальные проблемы и новые направления. Проблемы теории и практики управления. 2011. № 1. С. 15–22.
4. Chandler A.D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. M.I.T. Press : Cambridge, 1962.
5. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / пер. с франц. Санкт Петербург : Наука, 1996. 589 с.

6. Коротков З.М. Антикризисное управление : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2001. 432 с.

7. Ковтун О.І. Стратегії підприємства : монографія. Львів : Львівська комерційна академія, 2008. 424 с.

8. Новый энциклопедический словарь. Москва : Большая Российская энциклопедия ; Рипол Классик, 2002. 1456 с.

9. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

10. Еш С.М. Теоретичні підходи до визначення суті та природи кризи підприємства. *Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку* : тези доповідей V Міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 19–20 березня 2009 р. Київ : НУХТ, 2009. С. 14–15.

11. Бандурин В. Стратегические направления выхода из кризиса. *Антикризисный менеджмент*. 2008. № 1. С. 3–5.

12. Кошкин В.И. Антикризисное управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 11. Москва : ИНФРА-М, 1999. 560 с.

13. Уткин Э.А. Антикризисное управление Москва : Тандем ; Эксмос, 1997. 400 с.

14. Чернявский А.Д. Антикризисное управление : учебное пособие. Киев : МАУП, 2000. 204 с.

15. Базаров Г.З., Беляев С.Г., Бельх Л.П. Теория и практика антикризисного управления : учебник для вузов. Москва : Закон и право, ЮНИТИ, 1996. 468 с.

16. Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 265–269.

17. Лігоненко Л.О. Антикризисное управление підприємством : підручник. Київ : КНТЕУ, 2005. 824 с.

18. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : в 2-х т. Київ : Ника-Центр, 1999. 512 с.

5. Lamben Zh. -Zh. (1996) Strategicheskii marketing. *Evropeyskaya perspektiva* [Strategic marketing. European perspective]. per. s frants. Saint Petersburg: Nauka, p. 589 (in Russian)

6. Korotkov Z. M. (2001) Antykrizysnoe upravleniye: ucheb. dlja studentov vuzov, obuchajushh. po ekon. spec. [Anti-crisis management] Gos. un-t upr. Moskva: YNFRAM. p. 432. (in Russian)

7. Kovtun O.I. (2008). Stratehii pidpriemstva: [monohrafiia]. [Enterprise Strategies] Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii, p. 424 (in Ukrainian)

8. Novyyi entsiklopedicheskiy slovar. (2002) [New encyclopedic dictionary] Moskva: Nauchnoe izdatelstvo «Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya», Ripol Klassik. p. 1456 (in Russian)

9. Filosofski entsyklopedychnyi slovnyk (2002) [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / za red. V.I. Shynkaruka. Kiev: Abris. p. 742 (in Ukrainian)

10. Esh S.M. (2009). Teoretychni pidkhody do vyznachennia suti ta pryrody kryzy pidpriemstva. [Proceedings of the International Scientific Conference]. Tezy dopovidei V Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Problemy ekonomiky pidpriemstv v umovakh staloho rozvytku», m. Kyiv, 19–20 berez. 2009 r. Kyiv: NUKhT. pp. 14–15.

11. Banduryn V. and Laryukyj V. (2008), Stratehicheskyye napravleniya vykhoda yz kryzysa. [Strategic ways out of the crisis], *Antykrizysnyj menedzhment*, vol. 1, pp. 3–5.

12. Koshkin V.I. (1999). Antikrizisnoe upravlenie: 17-modulnaya programma dlya menedzherov «Upravlenie razvitiem organizatsii». Modul 11 [Crisis management: 17-modular program for managers «Managing the development of the organization.» Module 11]. Moskva: INFRA-M, p. 560 (in Russian)

13. Utkin E. A. (1997). Antikrizisnoe upravlenie [Crisis management]. Moskva: Assotsiatsiya avtorov i izdateley «Tandem»; «Eksmos», p. 400 (in Russian)

14. Chernyavskiy A.D. (2000). Antikrizisnoe upravlenie: ucheb. Posobie [Crisis management]. Kyiv: MAUP, p. 204 (in Ukrainian)

15. Bazarov G.Z., Belyaev S.G., Belyih L.P. (1996). Teoriya i praktika antikrizisnogo upravleniya: uchebnik dlya vuzov. [Theory and practice of crisis management: a textbook for universities]. Moskva: Zakon i pravo, YuNITI, p. 468 (in Russian)

16. Iepifanova I.Iu., Oranska N.O. (2016). Sutnist antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom. [The essence of the crisis management enterprise] *Ekonomika i suspilstvo*. № 2. pp. 265–269.

17. Ligonenko L. O. (2005). Antykrizisnoe upravlinnja pidpriemstvom: pidruchnyk [Anticrisis management of the enterprise]. Kyiv: KNTEU. p. 824. (in Ukrainian)

18. Blank I. A. (1999). Osnovy finansovogo menedzhmenta: v 2 t. [Fundamentals of financial management]/ Kyiv: Nika-Tsentr, p. 512 (in Ukrainian)

REFERENCES:

1. Ansoff I. (1989). Strategicheskoe upravlenie. [Strategic management]. / sokr.per. s angl. nauch. red. i avt. predisl. L.I. Evenko. Moskva: Ekonomika, 1989. p. 519 (in Russian)

2. Tompson A. A. (1998). Strategicheskii menedzhment. *Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii*: [Ucheb. dlya vuzov po ekon. spets.] [Strategic management. The art of developing and implementing strategies]. per. s angl. pod red. Zaytseva L.G., Sokolovoy M.I. Moskva: BANKI I BIRZhl, p. 576 (in Russian)

3. Kleynner, G. B. (2011) Strategicheskii menedzhment: aktualnyie problemy i novyye napravleniya [Strategic management: current issues and new directions]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*. № 1. pp. 15-22.

4. Chandler A.D. (1962) Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. [Стратегія і структура: розділи в історії промислового підприємства] M.I.T. Press: Cambridge.

THEORETICAL BASIS OF ANTI-CRISIS STRATEGY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

The purpose of the article. New economic relations, which are created on the basis of the information economy, give rise to the need for advanced methods and methods of enterprise management. It can be clearly stated that in order to achieve a certain goal, one can move in different ways, and the choice of a concrete way to achieve it is a decision in relation to the development strategy. Components of the company's performance in any field of activity: high competitiveness, solvency, financial stability and sustainability, profitability and investment attractiveness are achieved through effective strategic management.

Methodology. In this paper a theoretical analysis of the management of the financial state of the enterprise was conducted, based on a comparison of categorical apparatus, generalization, and synthesis with the help of modern literary sources.

Results. The onset of the crisis is caused not only by subjective, but also by objective reasons, that is, the very nature of the socio-economic system. Practice shows us that crises are not the same not only from their consequences and reasons, but also by their very nature. The need for an extensive classification of crises is associated with the differentiation of ways and means of managing them. If there is an understanding and typology of the nature of the crisis, there are opportunities for reducing its time, reducing the severity and ensuring painless leakage. The process of removing a company from a crisis situation should not be chaotic and unsystematic, it should be properly organized and coordinated. Understanding these axiomatic truths makes it expedient to identify the main documents that must be developed in the process of crisis management of the enterprise. The complexity of the problem of tactics and the strategy of crisis management is that, on the one hand, strategic decisions aimed at preventing crises must be implemented and adopted at an early stage of governance, when the process of the crisis has not yet become cumulative and therefore not yet becoming irreversible. On the other hand, decisions taken at an early stage are based on very weak, and, therefore, not always reliable signals of the emergence of adverse trends. Unlike strategic, tactical decisions are made on the basis of more accurate and complete information that reflects the current state of the system. However, there is little or no time for radical restructuring of the system in order to prevent a crisis.

Practical implications. The main documents that must be developed at the enterprise within the framework of crisis management are the anti-crisis strategy. This concept may be synthesized on the basis of the conducted morphological evaluation "strategy" and "crisis", which was carried out in the work above. Special attention in the implementation of anti-crisis management is given to the combination of strategy and tactics; strategic decisions are made at an early stage of management, when signals about unfriendly tendencies may not be entirely reliable; tactical decisions are made on the basis of sufficiently complete information, but in the limited time to carry out a radical restructuring of the enterprise. Management of the company is forced to make decisions or to apply emergency measures to prevent the crisis, or to find ways out of the crisis.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ КОМПЛЕМЕНТАРНОГО ПІДХОДУ

FORMATION OF ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE COLLECTIVE APPROACH

У статті досліджено наукові підходи до розгляду дефініції «комплементарність». Окреслено та згруповано основні ознаки та ключові відмінності між традиційним, стратегічним і комплементарним підходами до формування та реалізації економічного потенціалу підприємства. Доведено, що на відміну від традиційних наукових підходів до формування та реалізації економічного потенціалу підприємств комплементарний підхід передбачає доповнення ресурсів одного складника певної економічної системи другим її складником, що орієнтований на абсолютне використання сукупності можливостей усієї системи задля отримання максимальної імплементації системних напрямів розвитку всієї сукупності складників економічної системи. Відповідно, у процесі реалізації економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарності мають бути враховані ефекти від взаємодії та взаємодоповнення ресурсних потоків його структурних блоків, можливості їх ефективного використання та створення здатностей нарощувати конкурентні переваги, що забезпечить досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства, а саме максимізацію ринкової вартості бізнесу.

Ключові слова: комплементарність, підприємство, економічний потенціал, взаємоузгодженість, взаємодоповненість, лінійність, ієрархічність.

В статье исследованы научные подходы к рассмотрению дефиниции «комплимен-

тарность». Определены и сгруппированы основные признаки и ключевые отличия между традиционным стратегическим и комплементарным подходом к формированию и реализации экономического потенциала предприятия. Доказано, что в отличие от традиционных научных подходов к формированию и реализации экономического потенциала предприятия комплементарный подход предусматривает дополнение ресурсов одной составляющей определенной экономической системы второй ее составляющей, ориентированной на абсолютное использование совокупности возможностей всей системы для получения максимальной имплементации системных направлений развития всей совокупности составляющих экономической системы. Соответственно, в процессе реализации экономического потенциала предприятия на основе комплементарности должны быть учтены эффекты от взаимодействия и взаимодополнения ресурсных потоков его структурных блоков, возможности их эффективного использования и создания способностей наращивать конкурентные преимущества, что обеспечит достижение приоритетных целей реализации экономического потенциала предприятия, а именно максимизацию рыночной стоимости бизнеса.

Ключевые слова: комплементарность, предприятие, экономический потенциал, взаимосогласованность, взаимодополняемость, линейность, иерархичность.

УДК 338.43

Шабатура Т.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет

The article investigates the scientific approaches to the consideration of the definition of "complementarity". The main features and key differences between the traditional, strategic and complementary approach to the formation and realization of the economic potential of the enterprise are outlined and grouped. It is proved that unlike traditional scientific approaches to the formation and realization of economic potential of enterprises, the complementary approach involves the use of resources of one component of a certain economic system of its second component, focused on the absolute use of a set of possibilities of the entire system for maximizing the implementation of system directions of development of the entire population components of the economic system. Proving that the concept of forming the economic potential of enterprises is inherent in complementary character is carried out on the basis of research of its conceptual-categorical apparatus. The conducted studies in this direction indicate the mutual correspondence of the investigated categories, revealing a symbiotic relationship between them and outlines the complementary nature of the economic potential of the enterprise, reveals the peculiarities of its formation and key implementation dominant. The realization of the economic potential of domestic enterprises in the context of the complementary approach is determined by the objective logic of effective interaction and the functioning of its structural subsystems and components. According to the complementary approach of using resource streams of one structural block of economic potential of an enterprise with another, it is oriented on the use of opportunities of the whole set of structural blocks of the economic potential of the enterprise. Accordingly, in the process of implementing the economic potential of the enterprise on the basis of complementarity, the effects of interaction and complementarity of the resource flow of its structural units, the possibility of their efficient use and the ability to increase competitive advantages that will ensure the achievement of the priority goals of realization of the economic potential of the enterprise, namely, maximization of the market business value.

Key words: complementarity, company, economic potential, mutual agreement, mutual addition, linearity, hierarchy.

Постановка проблеми. Реалізація економічного потенціалу є обов'язковою умовою здійснення управлінської, виробничої, фінансово-економічної, техніко-технологічної тощо діяльності підприємства. В умовах динамічного бізнес-простору все більшої значущості набуває процес економічного розвитку підприємства, визначальними домінантами якого визнаються сталість, завчасність, відповідність реагування на дію зовнішніх шоків тощо. Кожен суб'єкт господарювання намагається максимально досягти

пріоритетних цілей економічного розвитку за мінімально вкладених матеріальних і нематеріальних зусиль. У будь-якому разі багатофункціональне бізнес-оточення потребує від підприємства взаємоузгодженості пріоритетних цілей економічного розвитку, реалізація яких орієнтована на одержання комплексного результату. Це зумовлює необхідність інтегрування інноваційних підходів та методів до реалізації економічного потенціалу вітчизняних підприємств на засадах комплементарного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню питань формування та реалізації економічного потенціалу вітчизняних підприємств присвячено праці таких відомих учених, як: О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук [1], О.В. Березін, О.Д. Плотник [2], В.З. Бугай, А.В. Горбунов, Ю.В. Ключев [3], С.О. Котирев, С.Т. Дуб [4] та ін.

Із погляду структури розвитку та його типів виділяють такі структурні складники економічного потенціалу підприємства: економічний, технологічний, комерційний, соціальний та організаційний. Дослідження стратегічних цілей економічного розвитку визначають як принципову мету економічної науки.

О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук [1] за змістом виокремлюють економічну, управлінську, техніко-технологічну та соціальну підсистеми розвитку економічного потенціалу підприємства.

В.З. Бугай, А.В. Горбунов, Ю.В. Ключев [3] пропонують розглядати процес реалізації економічного потенціалу підприємства в розрізі його структурних складників, а саме зважати на майновий, виробничий, маркетинговий, фінансовий потенціали підприємства.

О.В. Березін, О.Д. Плотник [2] виділяють організаційну, техніко-технологічну, соціальну, економічну системи економічного потенціалу підприємства. Відповідно, за структурою економічного потенціалу підприємства науковці пропонують поділяти економічний розвиток підприємства на виробничий, фінансовий, комунікаційний, інноваційний, маркетинговий, управлінський, мотиваційний та трудовий розвиток.

С.О. Котирев, С.Т. Дуб [4] підходять до окреслення процесу реалізації економічного потенціалу підприємства за трьома ключовими напрямками:

1) технічний (науково-технічний) напрям реалізації, що орієнтований на поліпшення якості продукції, модернізацію технологічного процесу виробництва тощо;

2) ринковий напрям реалізації, суть якого розкривається в нарощенні споживчого сектору, завоюванні ринкових сегментів тощо;

3) організаційний напрям реалізації, що орієнтований на розвиток окремого працівника, трудового колективу, поліпшення мотиваційного механізму тощо.

Проте, незважаючи на вагомість їхнього наукового досягнення, у зазначених працях відсутні спроби науковців підходити до розгляду комплексних імперативів реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні наукових підходів до розгляду дефініції «комплементарність», наведенні основних ознак і відмінностей використання комплексного підходу в економічному розвитку вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Так, дослідження економічної природи дефініції «комплементарність» прослідковується ще в роботах відомих давньогрецьких філософів, які були якими прихильниками діалектичного матеріалізму, а саме Сократа, Геракліта, Платона, а потім – Гегеля та Канта. З часом їхні напрацювання у цьому напрямі дослідження продовжив Ф. Енгельс, який висунув закон єдності та боротьби протилежностей. Саме цей дослідник більш ґрунтовно означає основні властивості дефініції «комплементарність».

Згодом феномен комплексності інтегрувався в усі наукові сфери, окреслюючи процес взаємопоєднання та взаємодоповнення, іншими словами, це взаємна відповідність об'єктів або складових елементів будь-якої системи, що є взаємодоповнюючими її елементами, що утворюють зв'язки між комплексними складниками самої системи або механізму й забезпечують їх результативний розвиток і реалізацію.

Дослідження комплексу властивостей зазначеної дефініції ґрунтується на детермінантах комплексності, тобто найбільшій апроксимації фактичного процесу до бажаного результату. Ознака комплексності аналізує та вивчає синергетичний вплив, своєрідний для автономних систем. У цьому векторі корпоративний бізнес із позиції ендогенних та екзогенних подій доцільно досліджувати як автономну систему.

Феномен комплексності в економічній площині вивчається в мікроекономіці, маркетингу та управлінні, де комплексними продуктами вважаються ті, що не можуть споживатися окремо один від одного, тому підвищення попиту на один із продуктів продукує зростання попиту на доповнюючий. Таким чином, ознаки комплексності використовують у тому разі, коли мають чи мали місце раніше процеси взаємодії.

Отже, відповідно до контекстуального розуміння, з латинської *complementum* перекладається як доповнення, довершення. Спільнокореневе *compleo* означає наповнювати, виконувати, завершувати, а споріднене *complexio* означає сукупність, система, зв'язок. «Отже, можна сказати, що йдеться про завершення певного процесу, отримання цілісного результату. Цілісність, для якої насамперед характерне те, що не ціле зумовлюється частинами, а, навпаки, частини залежать від цілого» [3].

Єдиної думки до розкриття змісту комплексного підходу в економічному розвитку національної економіки та вітчизняних підприємств, а також окреслення його відмінних ознак в академічному колі ще досі не існує. Проте деякі спроби навести специфіку використання принципів комплексності в напрямках комплексного розвитку агросфери та забезпечення вітчизняних

підприємств економічною безпекою на засадах комплементарності все ж таки існують.

Розкриття змісту розвитку агросфери на засадах комплементарності ґрунтується на сприйнятті комплементарної залежності між агропідсистемами, котрі, незважаючи на свою автономність, повинні перебувати в постійному діалектичному взаємозв'язку і тим самим доповнювати одна одну. Такий симбіозний характер сприятиме забезпеченню реалізації завдань соціально-економічного спрямування, що закладено в підґрунтя та цільову стратегію формування аграрних політик індустріально розвинутих країн світу.

Лише комплементарний підхід забезпечує основу гармонійного взаємодіювання аграрної сфери та сільських територій, екологічно спрямованого агровиробництва та збалансованого розвитку сільських спільнот і територій. Тобто комплементарність аграрної сфери розкриває єднання сільського господарства, сільських територій та соціуму, їх гармонійність та симбіозність, що сприяє економічному піднесенню агропродовольчої сектору національної економіки.

Дослідження комплементарності в системі забезпечення підприємства економічною безпекою ставить за мету розширити межі економічної безпеки, більш обґрунтувати відповідні методологічні аспекти та набути науково-практичної платформи в процесі забезпечення вітчизняних підприємств економічною безпекою. Підґрунтям розкриття змісту комплементарності стала філософська концепція, за якою цей підхід розкривається з позиції відмінностей парадигми, концепції, моделі та векторів, що окреслюють варіантність поглядів на реальність.

Комплементарність – це форма інституційної взаємодії, наслідком якої є загальна результативність складників, що різняться від загальної результативності окремих складників цієї взаємодії.

Суть комплементарної концепції, на думку М.А. Хвесика та А.М. Сундука [7], розкривається у забезпеченні стабільності економічного розвитку суб'єктів господарювання в контексті дії інтеграційних чинників на основі виконання комплексу напрямів відносно окреслення фундації розвитку та пріоритетних бізнес-цілей, а також системи відповідних регуляторних інструментів. Відповідно, на їхнє переконання, мають бути враховані такі складники, як окреслення діючих й аспектів управління, які є взаємодоповнюючими [6].

Отже, комплементарний підхід передбачає застосування ресурсів одного складника певної системи другим її складником, що орієнтоване на абсолютне використання сукупності можливостей усієї системи задля отримання максимальної імплементації системних напрямів розвитку всієї сукупності складників системи.

Отже, реалізація економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарного підходу дає можливість досягнути максимальної імплементації системних напрямів розвитку всієї сукупності його структурних складників. У результаті виникає комплементарний ефект, який на відміну від синергетичного ефекту забезпечує розвиток двох незалежних структурних складників потенціалу на основі застосування лише одного з активів, тоді як одержання синергетичного ефекту можливе на основі застосування різних ресурсів.

Максимальне досягнення комплементарного ефекту можливе під час уведення інтеграційної стратегії, адже підприємство здійснює свою економічну діяльність, вступаючи в економічні відносини із суб'єктами економічної, соціальної та державної площин. Тому сталість економічного розвитку підприємства та адекватність його реакції на постійну дію чинників зовнішнього та внутрішнього бізнесоточення вимагають пошуку та запровадження інноваційних шляхів розвитку, яким і є комплементарний підхід. Саме формування та реалізація економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарного підходу передбачає гармонізацію інтересів зацікавлених сторін, адже, опираючись на різні системи соціально-економічних відносин, вони взаємно доповнюють один одного.

Будь-який суб'єкт господарювання має реально оцінювати свою ресурсну комбінацію, враховувати можливості ефективного використання ресурсних потоків та завчасно передбачати ймовірність виникнення відповідних загроз. Шляхом проведення більш ґрунтовної діагностики стану розвитку структурних складників економічного потенціалу підприємства здатні ідентифікувати або навіть скорегувати стратегію реалізації пріоритетних цілей економічного розвитку. Це можливо за рахунок налагодження взаємовигідних відносин із конкурентами, постачальниками, іншими зацікавленими сторонами, що сприятиме підвищенню якості вироблених продуктів та зміцненню ринкових позицій. Така стратегія економічного розвитку сприятиме мінімізації рівня потенційних ризиків і загроз економічної діяльності підприємства, нарощенню його конкурентних переваг на основі перетворення недоліків економічного розвитку на його переваги шляхом досягнення комплементарного ефекту під час реалізації економічного потенціалу підприємства.

Недоліки підходу економічного дарвінізму та теорії п'яти сил конкуренції М. Портера усуває ресурсна концепція економічного розвитку підприємства, розкриваючи відмінності економічного розвитку підприємств через неоднаковість їх ресурсного забезпечення та відмінності можливостей їх ефективного використання. Так, згідно з теорією М. Портера, підприємство як окрема ланка економічної системи функціонує в постійно мінливому

бізнес-оточенні самостійно та незалежно від його контрагентів. Тоді як визначальними недоліками ресурсного та компетентісного підходів є концентрування уваги тільки на наявних ресурсних можливостях суб'єкта господарювання, що не відповідає практичним аспектам інших суб'єктів господарювання. Отже, у традиційній концепції менеджменту виникає феномен дуалізму, а саме:

по-перше, підприємство розглядається як автономна ланка економічної системи, що функціонує в недиференційованому сталому бізнес-оточенні;

по-друге, підприємство розглядається як контрольована ланка економічної системи, що функціонує в мінливому бізнес-оточенні.

Спільність зазначених підходів полягає у тому, що підприємство – це окрема ланка економічної системи, тоді як їх розбіжність криється під час обґрунтування розміру його економічного потенціалу та розкриття процесу використання його ресурсів задля максимальної реалізації пріоритетних цілей економічного розвитку.

Доцільно окреслити та згрупувати основні ознаки та ключові відмінності між традиційним, стратегічним і комплементарним підходами до формування та реалізації економічного потенціалу підприємства (табл. 1).

Таким чином, доведення того, що концепції формування економічного потенціалу підприємств притаманний комплементарний характер, здійснено на основі дослідження його понятійно-категоріального апарату. Проведені дослідження у зазначеному напрямі свідчать про взаємовідповідність досліджених категорій, що розкриває між ними симбіозний зв'язок та окреслює комплементарну природу економічного потенціалу підприємства, розкриває особливості його формування та ключові доміанти реалізації.

На нашу думку, у площині формування економічного потенціалу підприємства за наявності відмінних концепцій та ідей слід використовувати доміант доповнення Н. Бора, який віднесено до найбільш ґрунтовних філософських та науково-

Таблиця 1

Порівняння наукових підходів до формування та реалізації економічного потенціалу підприємства

Порівняльні ознаки	Підходи		
	класичний	стратегічний	комплементарний
Предмет дослідження	Причини створення підприємств, їхні види, форми та засоби діагностики ефективності реалізації їх економічного потенціалу	Особливості реалізації економічного потенціалу підприємства в ринковому просторі	Реалізація економічного потенціалу підприємства на основі забезпечення взаємозалежності та взаємодоповненості всіх його структурних складників
Об'єкт дослідження	Окремий структурний складник економічного потенціалу підприємства	Весь потенціал як сукупна система	Об'єднання всіх структурних складників економічного потенціалу підприємства
Бізнес-клімат	Сталий, однорідний	Невизначений	Невизначений, із безліччю зацікавлених сторін
Взаємозв'язок між процесом реалізації економічного потенціалу підприємства та бізнес-оточенням	Закритість та адаптованість до можливих змін бізнес-оточення. Рівень реалізації економічного потенціалу визначається ефектом масштабу	Деяка ступінь відкритості. Реалізація економічного потенціалу залежить від формування унікальних компетенцій. Формує оточення	Повна відкритість, адаптованість до можливих змін бізнес-оточення. Реалізація економічного потенціалу залежить від формування унікальних ресурсів та використання можливостей їх ефективної реалізації. Формує ринок
Джерело конкурентних переваг	Удосконалення операційної, фінансової, інвестиційної, інноваційної підсистем економічного потенціалу підприємства	Економічний потенціал як набір унікальних ресурсів і здібностей	Усі види ресурсних потоків та можливостей їх використання взаємопов'язаних та взаємозалежних структурних складників економічного потенціалу підприємства
Наслідки взаємодії з конкурентами	Створення конкурентного продукту	Формування конкурентної переваги	Максимізація ринкової вартості бізнесу шляхом створення та нарощення конкурентних переваг
Природа процесу реалізації економічного потенціалу	Стаціонарна	Динамічна	Динамічна

Джерело: згруповано автором за [1–11]

теоретичних поглядів сьогодення. Із зазначеним ідеологічним підходом доцільно порівняти тільки теорію відносності та уявлення про фізичне поле. Зміст домінанту доповнення розкриває накопиченні здобутки про реальний світ, згідно з якими тезу й антитезу доцільно використовувати одночасно, оскільки самостійно не означає адекватно. А пов'язує відмінність їх характеру третій елемент (ознака, характеристика), що має здійснювати функцію фактору міри єдності усвідомлення. Використання зазначеного домінанту в економічному розвитку підприємств має певну специфіку, що окреслена таким: суб'єкт пізнання водночас виступатиме і його об'єктом. Ураховуючи це, сьогодні застосування в економіці домінанту доповнення Н. Бора є об'єктивно необхідною реальністю.

Висновки з проведеного дослідження.

Реалізація економічного потенціалу вітчизняних підприємств у контексті комплементарного підходу визначена об'єктивною логікою результативної взаємодії та функціонування його структурних підсистем і складових. Згідно з комплементарним підходом, використання ресурсних потоків одного структурного блоку економічного потенціалу підприємства з іншим орієнтоване на використання можливостей усієї сукупності структурних блоків економічного потенціалу підприємства. Отже, у процесі реалізації економічного потенціалу підприємства на засадах комплементарності мають бути враховані ефекти від взаємодії та взаємодоповнення ресурсних потоків його структурних блоків, можливості їх ефективного використання та створення здатностей підприємства нарощувати конкурентні переваги, що забезпечить досягнення пріоритетних цілей реалізації економічного потенціалу підприємства, а саме максимізацію ринкової вартості бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В., Харчук Т.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 7. С. 71–76.
2. Березін О.В., Плотник О.Д. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку. Полтава: Інтер Графіка, 2012. 221 с.
3. Бугай В.З., Горбунова А.В., Ключева Ю.В. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 27–33.
4. Котирева С.О., Дуба С.Т. Сутність та особливості управління економічним потенціалом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. Вип. 17.1. С. 234–239.
5. Липов В.В. Інституційна комплементарність: від моделі ринкової економіки до концепції множинності варіантів капіталізму. *Економічна теорія*. 2010. № 2. С. 47–60.

6. Сухай О.Є., Яремко І.І. Концептуальні підходи до формування й управління потенціалом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.9. С. 233–238.

7. Хвесик М.А., Сундук А.М. Управління розвитком національної економіки в контексті дії глобальних процесів. *Економіка України*. 2013. № 3(616). С. 4–15.

8. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 75–80.

9. Gryshova I.Ju., Yanchuk A.O., Shestakovska, T.L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1(9). Ч. 1. С. 93–101.

10. Gryshova I., Negodenko S., Shestakovska T. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3(11). Ч. 1. С. 62–67.

11. Shabatura T.S., Kravchuk A.A., Hnatieva T.M. Model of economic development enterprise in the context of European integration. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3(11). Ч. 2. С. 89–94.

REFERENCES:

1. Arefieva O. V., Kharchuk T. V. (2008) *Ekonomichni zasady formuvannia potentsialu pidpriemstva* [Economic principles of enterprise potential formation]. *Actual problems of the economy*, no. 7, pp. 71-76.
2. Berezin O. V., Plotnik O. D. (2012) *Ekonomichniy potentsial ahrarnykh pidpriemstv: mekhanizmy formuvannia ta rozvytku* [Economic potential of agrarian enterprises: mechanisms of formation and development.]. Poltava: Inter Graphics. (in Ukrainian).
3. Bugai V. Z., Gorbunova A. V., Klyueva Yu. V. (2011) *Teoretychni osnovy formuvannia potentsialu pidpriemstva* [Theoretical basis of formation of enterprise potential]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, no. 1, pp. 27-33.
4. Kotireva S. O., Duba S. T. (2007) *Sutnist ta osoblyvosti upravlinnia ekonomichnym potentsialom pidpriemstva* [Essence and features of economic potential management of the enterprise]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, vol. 17.1, pp. 234-239.
5. Lipov V. V. (2010) *Instytutsiina komplementarnist: vid modeli rynkovoї ekonomiky do kontseptsii mnozhynnosti variantiv kapitalizmu* [Institutional compatibility: interim models of economy to the concept of multiplicity of variants of capitalism]. *Economic theory*, no. 2, pp. 47-60.
6. Sukhay O. Ye., Yaremko I. I. (2009) *Kontseptualni pidkhody do formuvannia y upravlinnia potentsialom pidpriemstva* [Conceptual approaches to the formation and management of enterprise potential]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, vol. 19.9, pp. 233-238.
7. Khvesik M. A., Sunduk A. M. (2013) *Upravlinnia rozvytkom natsionalnoi ekonomiky v konteksti dii hlobalnykh protsesiv* [Management of the development of the national economy in the context of the actions of global processes]. *Ukraine economy*, no. 3 (616), pp. 4-15.

8. Gryshova I., Shestakovska T., Glushko O. (2017). The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 75-80.

9. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. (2016) The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 1 (9), vol. 1, pp. 93-101.

10. Gryshova I. Ju., Negodenko V. S., Shestakovska T. L. (2017) The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 3 (11), vol. 1, pp. 62-67.

11. Shabatura T. S., Kravchuk A. A., Hnatieva T. M. (2017) Model of economic development enterprise in the context of European integration. *Scientific bulletin Polesie*, no. 3 (11), vol. 2, pp. 89-94.

Shabaturo Tatyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory
and Economics of the Enterprise
Odessa State Agrarian University

FORMATION OF ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE COLLECTIVE APPROACH

The purpose of the article. In a dynamic business space, the need for integrating innovative approaches and methods to realize the economic potential of domestic enterprises is based on the principles of a complementary approach. The obtained results of the research were analyzed on the basis of monographic and system approaches using the methods of comparison, synthesis, analysis and synthesis.

The conducted research showed that the study of issues of realization of economic potential of domestic enterprises is devoted to many works of famous scientists. However, in spite of the importance of their scientific achievement, in these works there are no attempts by scientists to consider the complementary imperatives of realizing the economic potential of agro-food enterprises.

Methodology. The survey is based on to investigate the scientific approaches to the consideration of the definition of "complementarity". The main features and differences of using the complementary approach in the economic development of domestic enterprises are presented.

Results. Over time, the phenomenon of complementarity was integrated into all scientific domains, outlining the process of interconnection and complementarity, in other words, it is the mutual correspondence of objects or constituent elements of any system, which are mutually complementary elements that form the connection between the complementary components of the system itself or mechanism and ensure their effective development and implementation. The complementary approach involves the use of resources of one component of a certain system of its second component, which is focused on the absolute use of a set of possibilities of the entire system for maximizing the implementation of system directions of development of the entire set of components of the system.

Implementation of the economic potential of the enterprise on the basis of a complementary approach provides an opportunity to achieve the maximum implementation of system directions of development of the whole set of its structural components. As a result, there is a complementary effect, which, unlike the synergetic effect, provides the development of two independent structural components of the potential on the basis of the use of only one of the assets, while the synergistic effect is possible through the use of different resources.

The maximum achievement of the complementary effect is possible when introducing an integration strategy, since the enterprise carries out its economic activity, entering into economic relations with the subjects of the economic, social and state plane. Consequently, the sustainability of the enterprise's economic development and the adequacy of its response to the constant effect of the factors of the external and internal business environment requires the search and introduction of innovative ways of development, which is a complementary approach. It is the formation and implementation of the economic potential of the enterprise on the basis of a complementary approach involves the harmonization of interests of interested parties, because, relying on different systems of relations, they mutually complement each other.

The main scientific approaches to realization of economic potential of the enterprise are traditional, strategic and complementary. The following: the commonality of the mentioned approaches, which consists in the fact that the enterprise is a separate link of the economic system; the discrepancy of these approaches lies in the substantiation of the size of its economic potential and the disclosure of the process of using its resources for maximizing the implementation of the priority goals of economic development.

Practical implications. Thus, the concept of realization of the economic potential of the enterprise is characterized by a complementary character, which is proved on the basis of research of its conceptual-categorical apparatus. The conducted studies in this direction indicate the mutual correspondence of the investigated categories, revealing a symbiotic relationship between them and outlines the complementary nature of the economic potential of the enterprise, reveals the peculiarities of its formation and key implementation dominant.

Value/originality. The realization of the economic potential of domestic enterprises in the context of the complementary approach is determined by the objective logic of effective interaction and the functioning of its structural subsystems and components. According to the complementary approach of using resource streams of one structural block of economic potential of an enterprise with another, it is oriented on the use of opportunities of the whole set of structural blocks of the economic potential of the enterprise. Thus, in the process of realizing the economic potential of the enterprise, on the basis of complementarity, the effects of interaction and complementarity of the resource flows of its structural units, the possibilities of their efficient use and creation of the company's capabilities to increase competitive advantages, which will ensure achievement of the priority goals of realization of the economic potential of the enterprise, namely, maximization market value of business.

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

THE SUBSTANCE OF THE SELECTION OF THE DAIRY ENTERPRISE THE MARKETING STRATEGY

У статті досліджено особливості практичного застосування методів стратегічного аналізу під час розроблення маркетингової стратегії молокопереробного підприємства. Визначено загрози та можливості зовнішнього середовища підприємства. Встановлено найбільш значущі чинники макро- та мікросередовища. За результатами стратегічного аналізу зовнішнього середовища запропоновано стратегічні альтернативи розвитку підприємства. У ході проведеного дослідження на основі методів стратегічного аналізу визначено маркетингову стратегію підприємства, адаптовану до ринку молока і молочних продуктів. Виявлено, що найбільш ефективною та перспективною є конкурентна маркетингова стратегія, яка спрямована на постійне зростання частки ринку підприємств та включатиме збільшення обсягів реалізації продукції за рахунок удосконалення комунікаційної політики, розвитку збутової мережі та розширення асортименту молочної продукції.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова стратегія, стратегічний аналіз, макросередовище підприємства, мікросередовище підприємства, молокопереробні підприємства.

В статье исследованы особенности практического применения методов стра-

тегического анализа при разработке маркетинговой стратегии молокоперерабатывающего предприятия. Определены угрозы и возможности внешней среды предприятия. Установлены наиболее значимые факторы макро- и микросреды. По результатам стратегического анализа внешней среды предложены стратегические альтернативы развития предприятия. В ходе проведенного исследования на основе методов стратегического анализа определена маркетинговая стратегия предприятия, адаптированная к рынку молока и молочных продуктов. Выведено, что наиболее эффективной и перспективной является конкурентная маркетинговая стратегия, которая направлена на постоянный рост доли рынка предприятий и будет включать увеличение объемов реализации продукции за счет совершенствования коммуникационной политики, развития сбытовой сети и расширения ассортимента молочной продукции.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, стратегический анализ, макросреда предприятия, микросреда предприятия.

УДК 339.13.012

Шквиря Н.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Таврійський державний
агротехнологічний університет

In the article the features of practical application of strategic analysis methods in the development of marketing strategy of dairy enterprise are investigated. The threats and opportunities of the enterprise environment are determined. The most significant factors of macro- and micro-environment are established. According to the results of strategic analysis of the environment, strategic alternatives to the development of the enterprise are proposed. The study of the macro-environment of the dairy enterprise suggests that there are more threats than opportunities, so companies in dairy producers need to implement research-based measures to overcome threats and effectively implement opportunities. As a result of the analysis of the micro-environment of the milk processing enterprise, the overriding features of the threats appeared, which indicates the prospect and high potential of functioning and development of the milk and dairy market in Ukraine. Using the SPACE matrix, it was determined that the strategic goals for the enterprise would be the most effective – the development of the distribution channels, the increase in the volume of dairy products sales due to the improvement of quality and the expansion of dairy products the range. As a result of the application of the Shell/DPM model, it was determined that PJSC "Combine "Pridneprovsky" takes the position "Strategy of strengthening competitive advantages" – the investigated enterprise has average competitive positions in the attractive industry. Possible strategic directions for the company are offered: expansion of product range, improvement of communication and marketing strategy. In the course of the research, based on the methods of strategic analysis, the marketing strategy of the enterprise was defined, adapted to the market of milk and dairy products. It is revealed that the most effective and promising is a competitive marketing strategy aimed at the continuous growth of the market share of enterprises and will include the following strategic activities – increase of sales volumes through improvement of communication policy, development of the distribution channels and expansion of dairy products the range.

Key words: marketing, marketing strategy, strategic analysis, macroenvironment enterprise, microenvironment enterprise, dairy enterprise.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі, закономірно викликають необхідність застосування нових принципів управління підприємством. Будь-які із цих змін являють собою складну економічну і соціальну систему, отже, підприємство повинно мати можливість швидко й ефективно адаптуватися до змін зовнішнього середовища та встояти під впливом його чинників [3]. Це завдання в сучасних умовах дає змогу вирішити комплекс заходів, що становлять маркетингову стратегію підприємства.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що розроблення маркетингової стратегії – ключовий етап процесу стратегічного планування підприємства і необхідний елемент для отримання най-

кращих комерційних результатів. Сьогодні поки не існує універсальних форм для організації успішної діяльності підприємств на основі принципів маркетингу. Розроблення і застосування будь-яких маркетингових прийомів вимагає індивідуального підходу, який би враховував особливості функціонування підприємства на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним питанням розроблення маркетингової стратегії підприємств присвячено значну кількість наукових досліджень учених, серед яких: В.А. Гросул [2], І.О. Казачков [3], Н.В. Куденко [4], М.М. Мартиненко [6], А.М. Момчева [7], К.І. Редченко [9], А.О. Старостіна [10], З.Є. Шершньова [12] та ін.

Науковцями ця проблема розглядаються узагальнено, для молокопереробних підприємств не розроблено підходу до обґрунтування вибору маркетингової стратегії.

Молокопереробні підприємства України сьогодні опинилися в такому становищі, за якого стратегічне планування здійснюється в умовах невизначеності, а важливі стратегічні рішення приймаються за нестачі практичного досвіду роботи та економічних знань у цій сфері. У таких умовах молокопереробним підприємствам потрібно приділяти більше уваги питанням обґрунтування вибору маркетингових стратегій.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження особливостей практичного застосування методів стратегічного аналізу під час розроблення маркетингової стратегії молокопереробного підприємства.

Об'єктом дослідження є процес розроблення й упровадження маркетингової стратегії ПрАТ «Комбінат «Придніпровський», яке спеціалізується на виробництві молочної продукції. Для визначення маркетингової стратегії було використано такі методи стратегічного аналізу: SPACE-аналіз, матриці Портера, І. Ансоффа, Shell/DPM, Mc/Kinsey, методика А.А. Старостіної, яка передбачає оцінювання впливу чинників макро- та мікросередовища підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим аспектом під час вибору маркетингової стратегії є стратегічний аналіз підприємства. За допомогою стратегічного аналізу формуються стратегії підприємства і вибирається найкраща з них. Оскільки вибір маркетингової стратегії базується на одночасному врахуванні чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, можна зробити висновок про необхідність застосування цілого комплексу методів стратегічного аналізу для отримання повної і достовірної оцінки ситуації та прийняття стратегічного рішення. З іншого боку, наявність переліку альтернативних методів у рамках кожного напряму аналізу свідчить про те, що на практиці фахівець, який розробляє стратегію, стикається з проблемою вибору найбільш ефективної сукупності методів аналізу відповідно до ситуації і потреб підприємства та споживача.

Мета стратегічного аналізу – виявлення і моделювання закономірностей, тенденцій, взаємозв'язків на ринку для розуміння ключових чинників успіху, які впливають на вибір маркетингової стратегії підприємства. Об'єктом стратегічного аналізу є чинники зовнішнього і внутрішнього маркетингового середовища підприємства [9].

Стратегічний аналіз зовнішнього середовища відбувається через дослідження чинників, які впливають на підприємство та визначають ефективне функціонування та досягнення цілей. Ана-

ліз зовнішнього середовища дає змогу визначити і зрозуміти можливості й загрози, які можуть виникнути для підприємства, а також отримати інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень щодо адаптації підприємства до мінливих зовнішніх умов і сформуванню стратегічних альтернативи [4]. Зовнішнє середовище складається з двох частин: макросередовища (віддалене оточення) і мікросередовища (галузеве або близьке оточення).

Дослідження макросередовища молокопереробного підприємства свідчить, що існує більше загроз, аніж можливостей, тому підприємствам – виробникам молокопродукції необхідно впроваджувати виявлені в результаті дослідження заходи для подолання загроз та ефективно реалізовувати можливості [14]. Найбільш імовірними загрозами є: зниження державного контролю над якістю та безпечністю молочних продуктів, дефіцит сировини для виробництва молочної продукції та скорочення доходів споживачів. Щодо можливостей, тут можна виділити такі: наявність діючих стандартів та технічних умов для виготовлення молокопродуктів, розширення асортиментної групи товарів для задоволення запитів споживачів, створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом та вихід на нові сегменти ринку. Виявили, що у структурі чинників макросередовища підприємства найбільшу питому вагу займають економічні, демографічні та науково-технічні.

У результаті проведення аналізу мікросередовища молокопереробного підприємства виявили переважання можливостей над загрозами, що свідчить про перспективність та високий потенціал функціонування та розвитку ринку молока і молочних продуктів в Україні. Можна виділити найбільш імовірні можливості – це зростання вимог споживачів до якості продукції, зростання попиту, зокрема на світовому ринку, та наявність постійних споживачів продукції. Визначено значущі загрози: зниження купівельної спроможності споживачів, велика кількість існуючих та потенційних конкурентів, підвищення цін на сировину для виробництва та недостатній рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей. Визначено, що найбільшу питому вагу мають такі складники мікросередовища молокопереробного підприємства, як споживачі, конкуренти та постачальники.

За результатами дослідження мікро- та макросередовища молокопереробних підприємства визначено стратегічні альтернативи їх ефективного розвитку: активізація заходів комунікаційної діяльності за рахунок збільшення витрат на рекламу на місці продажу та стимулювання збуту; вдосконалення упаковки продукції; збільшення обсягів збуту за рахунок розширення асортименту молочної продукції; зворотна інтеграція із сіль-

ського господарськими підприємствами; розвиток фірмової торгівлі.

Для визначення стратегічного положення ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» на ринку молочної продукції використаємо метод SPACE-аналізу. Метод SPACE – комплексний метод, призначений для аналізу позицій на ринку і вибору оптимальної маркетингової стратегії підприємств [6].

Результати проведення SPACE-аналізу (рис. 1) показали, що ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» знаходиться у конкурентному стратегічному положенні на ринку молочної продукції. Підприємство діє у привабливій галузі та має конкурентні переваги, але знаходиться в нестабільному маркетинговому середовищі. Необхідно поліпшувати фінансовий стан підприємства і зменшувати загрози з боку макросередовища, пов'язані з втратою фінансування. У даному конкурентному становищі для підприємства найбільш ефективними будуть такі стратегічні орієнтири: розвиток збутової мережі, збільшення обсягів реалізації молочної продукції за рахунок поліпшення якості та розширення асортименту молочної продукції.

Наступною моделлю для обґрунтування вибору маркетингової стратегії ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» на ринку молочної продукції є матриця Mc/Kinsey. Автором визначено фактори привабливості ринку молочної продукції та його конкурентоспроможності, за допомогою експертного методу визначено зважені оцінки кожного фактора. У результаті отримали високу привабливість ринку і середню конкурентоспроможність молочної продукції підприємства. Це відповідає стратегії розвитку, сутність якої полягає у посиленні слабких позицій, пошуку сегмента, де можна знайти лідируючі позиції, підвищенні конкурентних переваг за рахунок поліпшення якості продукції та оптимізації цін.

Визначимо ймовірність реалізації певного виду маркетингових стратегій за матрицею І. Ансоффа (табл. 1).

За допомогою матриці І. Ансоффа (табл. 1) визначили, що найбільш ефективною та можливою маркетинговою стратегією для ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» є стратегія проникнення, яка передбачає такі заходи: посилення конкурентних переваг молокопродуктів, збільшення їх споживання, розвиток комунікаційної політики підприємства, збільшення реалізації продукції за рахунок освоєння нових сегментів ринку та каналів збуту.

Згідно з матрицею М. Портера, для того щоб випередити конкурентів, підприємству слід вибрати одну з трьох стратегій: стратегію лідерства за витратами; стратегію диференціації; стратегію концентрованого маркетингу. За результатами дослідження виявлено, що найбільш прийнятною буде стратегія диференціації, яка передбачає постійне розширення асортименту молочної продукції з урахуванням потреб споживачів.

За результатами застосування моделі Shell/DPM визначили, що ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» займає позицію «Стратегія посилення конкурентних переваг»: досліджуване підприємство має середні конкурентні позиції в привабливій галузі. За рахунок високої якості продукції та іміджу підприємству необхідно постійно збільшувати обсяги виробництва і реалізації продукції. Можливі стратегічні напрями: розширення асортименту продукції, вдосконалення комунікаційної та збутової стратегії.

У результаті проведеного стратегічного аналізу молокопереробного визначено можливі маркетингові стратегії (табл. 2).

Оцінюючі зведені результати стратегічного аналізу підприємства (табл. 2), його можливості

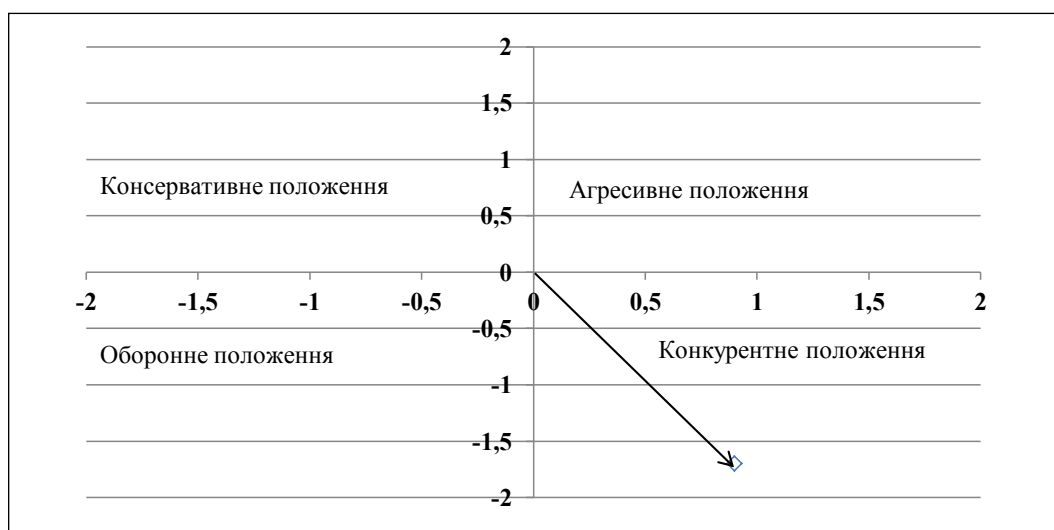

Рис. 1. Матриця SPACE для ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»

Таблиця 1

Матриця І. Ансоффа для ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»

Варіант стратегії	Можливість	Опис
Стратегія проникнення	Можлива	Є всі шанси для реалізації даної стратегії на підприємстві. Незважаючи на низькі можливості до додаткового інвестування, необхідно поступово посилювати конкурентні переваги продукції, вдосконалювати комунікаційну політику підприємства для збільшення обсягів споживання молочної продукції та зростання частки ринку
Стратегія розвитку ринку	Ймовірна	Експорт молочної продукції, вихід на нові територіальні ринки збуту, на нові сегменти ринку за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції та розширення асортименту
Стратегія розвитку товару	Ймовірна	Підвищення якості товару, розроблення нової упаковки. Підприємство володіє всіма ресурсами для розширення асортименту молочної продукції
Стратегія диверсифікації	Не можлива	У підприємства є потенційні можливості зростання на поточних ринках за допомогою наявних і нових товарів. Диверсифікувати портфель не рекомендується

Джерело: власні дослідження автора

Таблиця 2

Зведені результати стратегічного аналізу і рекомендовані маркетингові стратегії для ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»

Модель стратегічного аналізу	Одержані результати	Можливий напрям стратегічного розвитку
GE/McKinsey	Стратегія розвитку	Посилення слабких позицій. Розширення асортименту продукції та збільшення конкурентних переваг
SPACE-аналіз	Конкурентне положення	Пошук фінансових ресурсів, розвиток збутової мережі та збільшення обсягів реалізації молочної продукції за рахунок удосконалення комунікаційної стратегії підприємства
Матриця Портера	Стратегія диференціації	Постійне розширення асортименту продукції з урахуванням потреб споживачів
Матриця Ансоффа	Стратегія проникнення	Посилення конкурентних переваг молочної продукції, збільшення частки ринку, розвиток комунікаційної політики підприємства
Shell/DPM	Стратегія посилення конкурентних переваг	Розширення асортименту, вдосконалення збутової та комунікаційної стратегії

Джерело: власні дослідження автора

і сильні сторони, визначили, що для ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» найбільш ефективною та перспективною є конкурентна маркетингова стратегія, яка спрямована на постійне зростання частки ринку підприємства та включатиме збільшення обсягів реалізації продукції за рахунок удосконалення комунікаційної політики, розвитку збутової мережі та розширення асортименту молочної продукції.

Висновки з проведеного дослідження. На прикладі молокопереробного підприємства досліджено макро- і мікросередовище та виявлено чинники, які найбільше впливають на його діяльність. У ході проведеного дослідження на основі методів стратегічного аналізу визначено маркетингову стратегію підприємства, адаптовану до ринку молока і молочних продуктів. Реалізація цієї стратегії може відбуватися шляхом посилення конкурентних переваг продукції підприємства, збільшення обсягів збуту молочної продукції за

рахунок удосконалення комунікаційної політики, розширення асортименту та розвитку збутової мережі. Практична реалізація зазначених пропозицій дасть змогу підприємству поліпшити позиції на ринку, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арестенко Т.В. Планування рекламної кампанії сучасного підприємства. *Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки)*. 2018. № 2 (37). С. 63–69.
2. Гросул В.А., Мамаєва Г.С. Маркетингове стратегічне планування на підприємстві. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1(1). С. 201–205.
3. Казачков І.О. Сутнісний підхід до оцінки ефективності реалізації маркетингових стратегій. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. 2010. № 58. С. 36–42

4. Куденко Н.В. Процес стратегічного маркетингу. *Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу*. Суми : Папірус, 2011. С. 110–113.

5. Куліш Т.В. Стратегічне маркетингове планування діяльності підприємств із використанням матричних методів. *Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки)*. 2012. № 2(18). С. 64–51.

6. Мартиненко М.М., Ігнатієва І.А. Стратегічний менеджмент : підручник. Київ : Каравела, 2006. 320 с.

7. Момчева А.М. Формування стратегії розвитку на засадах комплексного оцінювання діяльності молокопереробних підприємств. *Моделювання регіональної економіки*. 2011. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2011_1_11 (дата звернення: 27.02.2019).

8. Олексенко Р.І. Політика забезпечення конкурентоспроможності України на світовому продовольчому ринку в умовах глобалізації: тенденції та перспективи. Мелітополь : Колор Принт, 2011. 200 с.

9. Редченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навчальний посібник ; вид. 2-е, доп. Львів : Новий світ – 2000, 2003. 272 с.

10. Старостіна А.О. Маркетингові дослідження національних і міжнародних ринків : підручник. Київ : Лазарит-Поліграф, 2012. 480 с.

11. Хвостенко О.А. Концептуальні засади класифікації середовища підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5. С. 166–174.

12. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.

13. Шквиря Н.О. Сутність та особливості маркетингового планування конкурентоспроможності продукції. *Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки)*. 2016. № 3(32). С. 164–170.

14. Шквиря Н.О. Маркетингова орієнтація діяльності молокопереробних підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНАДУ, 2016. С. 82–82.

REFERENCES:

1. Arestenko T.V. (2018) Planuvannya reklamnoyi kampaniyi suchasnogo pidpriyemstva [Planning an advertising campaign of a modern enterprise]. *Collection of scientific works of TDAU (economic sciences)*. no. 2(37), pp. 63-69. (in Ukrainian)

2. Grosul V. A., Mamayeva G. S. (2012) Marketingove strategichne planuvannya na pidpriyemstvi [Marketing strategic planning at the enterprise]. *Economic strategy and prospects for the development of trade and services*. vol. 1(1), pp. 70–76. (in Ukrainian)

3. Kazachkov I.O. (2010) Sutnisnij pidhid do ocinki efektyvnosti realizaciyi marketingovih strategij [An

Essential Approach to Assessing the Effectiveness of Marketing Strategies]. *Bulletin of the National Technical University "KhPI"*, no. 58, pp. 36-42. (in Ukrainian)

4. Kudenko N. V. (2011) Proces strategichnogo marketingu. Marketing innovacij i innovaciyi v marketingu [The process of strategic marketing. Marketing of innovations and innovations in marketing]. Sumy: TD "Papyrus" Ltd. (in Ukrainian)

5. Kulish T.V. (2012) Strategichne marketingove planuvannya diyalnosti pidpriyemstv z vikoristanniam matrichnih metodiv [Strategic marketing planning of enterprises using matrix methods]. *Collection of scientific works of TDAU (economic sciences)*. no. 2(18), pp. 46-51. (in Ukrainian)

6. Martinenko M.M., Ignatyeva I.A. (2006) Strategichnij menedzhment [Strategic management], Kiev: Caravel. (in Ukrainian)

7. Momcheva A. M. (2011) "The development of the marketing strategy based on a comprehensive evaluation of milk processing plants", *Modeling regional economics*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2011_1_11, (Accessed 27 Feb 2019)

8. Oleksenko R.I. (2011) Politika zabezpechennya konkurentospromozhnosti Ukrayini na svitovomu prodovolchomu rynku v umovah globalizaciyi: tendencyi ta perspektivi [The policy of ensuring Ukraine's competitiveness on the global food market in a globalized environment: trends and prospects], Melitopol: Kolor Print. (in Ukrainian)

9. Redchenko K.I. (2003) Stratehichnyi analiz u biznesi: navchalnyi posibnyk [Strategic analysis in business: educational manual]. Lviv: "Novyi svit". (in Ukrainian)

10. Starostina A.O. (2012) Marketingovi doslidjennya nacionalnih i mijnarodnih rinkiv [Market researches of national and international markets]. Kiev: Lazarit Poligraf Ltd. (in Ukrainian)

11. Khvostenko O. A. (2009) Konceptualni zasadi klasifikaciyi seredovisha pidpriyemstva [Conceptual basis for the classification of the enterprise environment]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5, pp. 166-174. (in Ukrainian)

12. Shershnyova Z.E. (2004) Strategichne upravlinnya [Strategic management] Kiev: KNEU. (in Ukrainian)

13. Shkvyrya N.O. (2018) Sutnist ta osoblivosti marketingovogo planuvannya konkurentospromozhnosti produkciyi [The essence and features of the marketing planning of products the competitiveness]. *Collection of scientific works of TDAU (economic sciences)*. no. 3(32), pp. 164-170. (in Ukrainian)

14. Shkvyrya N.O. (2016) Marketingova oriyentaciya diyalnosti molokopererobnih pidpriyemstv [Marketing orientation of dairy processing enterprises]. *Problems and prospects of entrepreneurship development: Materials of the Xth International Scientific and Practical Conference*. Kharkov: KhNADU, pp. 82-82. (in Ukrainian)

Shkvyrya Natalya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing
Tavria State Agrotechnological University

THE SUBSTANCE OF THE SELECTION OF THE DAIRY ENTERPRISE THE MARKETING STRATEGY

The relevance of the research is substantiated, that the development of a marketing strategy is a key stage of strategic planning the process of an enterprise and an essential element for obtaining the best commercial results.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the practical application of strategic analysis methods in developing the marketing strategy of the dairy enterprise.

A strategic analysis of the external environment was conducted through research of factors that affect the company and determine the effective functioning and achievement of the goals. The study of the macro-environment of the dairy enterprise suggests that there are more threats than opportunities, so companies in dairy producers need to implement research-based measures to overcome threats and effectively implement opportunities. As a result of the analysis of the micro-environment of the milk processing enterprise, the overriding features of the threats appeared, which indicates the prospect and high potential of functioning and development of the milk and dairy market in Ukraine.

Using the SPACE matrix, it was determined that the strategic goals for the enterprise would be the most effective – the development of the distribution channels, the increase in the volume of dairy products sales due to the improvement of quality and the expansion of dairy products the range.

The author designates the factor of the market of the milk production, which is competitive, and the additional factor of the skin factor is assigned to the expert method. According to the results of the study by M. Porter method, it was revealed that the strategy for differentiation, which provides for constant expansion of the milk product range taking into account the needs of consumers, is found to be the most acceptable for the enterprise.

Using the matrix I. Ansoff it is determined that the most effective and possible marketing strategy for PJSC “Combine” Pridneprovsky “is the penetration strategy, which provides for the following measures: strengthening the competitive advantages of dairy products, increasing their consumption, developing the communication policy of the enterprise, increasing the sales of products at the expense of the development of new market segments and sales channels.

As a result of the application of the Shell/DPM model, it was determined that PJSC “Combine “Pridneprovsky” takes the position “Strategy of strengthening competitive advantages” – the investigated enterprise has average competitive positions in the attractive industry. Possible strategic directions for the company are offered: expansion of product range, improvement of communication and marketing strategy.

According to the results of the strategic analysis of the company, it has been established that the most effective and promising is a competitive marketing strategy aimed at the continuous growth of the market share of the company on the market and will include the following strategic measures: increase of sales volumes through improvement of communication policy, development of the sales network and expansion of the range of milk products.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF DETERMINATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто питання визначення та дослідження конкурентних переваг продукції сільськогосподарського підприємства. Визначено, що оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства та його продукції може бути проведена на основі аналізу його конкурентного потенціалу, який доцільно розглядати з позиції ресурсів забезпечення конкурентоспроможності. За допомогою SWOT-аналізу досліджено головні конкурентні переваги сільськогосподарського підприємства, яке виступило об'єктом дослідження. На основі проведеного SWOT-аналізу автори розробили та пропонують до впровадження нові маркетингові заходи, дія яких на практиці поліпшить стан даного сільськогосподарського підприємства, введе його на новий маркетинговий рівень. Проведено аналіз показників цінової конкуренції сільськогосподарського підприємства. На основі проведеного аналізу запропоновано стратегічні напрями розвитку підприємства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарська продукція, озима пшениця.

В статье рассмотрены вопросы определения и исследования конкурентных преимуществ

продукции сельскохозяйственного предприятия. Определено, что оценка конкурентоспособности сельскохозяйственного предприятия и его продукции может быть проведена на основе анализа его конкурентного потенциала, который целесообразно рассматривать с позиции ресурсного обеспечения конкурентоспособности. С помощью SWOT-анализа исследованы главные конкурентные преимущества сельскохозяйственного предприятия, которое выступило объектом исследования. Базируясь на проведенном SWOT-анализе, авторы разработали и предлагают для использования новые маркетинговые решения, действие которых на практике улучшит благосостояние анализируемого сельскохозяйственного предприятия и выведет его на новый маркетинговый уровень. Проведен анализ показателей ценовой конкуренции сельскохозяйственного предприятия. На основе проведенного анализа предложены стратегические направления развития предприятия.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственная продукция, озимая пшеница.

УДК 338.432:339.137.22

Шумкова О.В.

к.е.н., доцент кафедри статистики, АГД та маркетингу
Сумський національний аграрний університет

Корнієнко Я.С.

магістрант
Сумський національний аграрний університет

At the present stage of development of the agricultural complex of Ukraine one of the promising areas is to produce competitive products of the agricultural enterprises. The purpose of the article is to study the peculiarities of determining the competitive advantages of agricultural enterprises and search of strategic solutions for their improvement. In the article the authors consider the issues of determining and researching the competitive advantages of agricultural enterprises. The concept of competitiveness is interpreted and analyzed depending on the economic object being considered. It is determined that the assessment of the competitiveness of an agricultural enterprise and its products can be carried out on the basis of an analysis of its competitive potential, which should be considered from the standpoint of resources for ensuring competitiveness. The authors investigated the main competitive advantages of an agricultural enterprise by using SWOT-analysis. By focusing on the relationship of strengths and weaknesses with market opportunities and marketing threats, it is possible to develop and implement new marketing measures, which in practice will improve the state of this agricultural enterprise and bring it to a new level. It is necessary to introduce new production technologies, to formulate goals and strategies, to enter new markets and introduce new types of products. The article analyzes the indicators of price competition of agricultural enterprises. The assessment of the competitiveness of products consists in researching the needs of customers, market requirements, the level of prices for goods and its cost. Therefore, the authors considered the main indicators that influence the competitiveness of the main type of crop production. Increasing the competitiveness of agricultural products can be ensured through the economic and ecological balance of the development of productive forces and the use of productive resources of agricultural production; improvement of the reform of property relations and forms of management; optimization of the mechanism of state support of the domestic commodity producer on the domestic and foreign markets; providing effective financial and credit policy.

Key words: competition, competitiveness, agricultural enterprise, agricultural products, winter wheat.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу України одним із перспективних напрямів є виробництво конкурентоспроможної продукції підприємства та обґрунтування заходів щодо його стабілізації, а підвищення ефективності є загальнодержавним завданням. Великого значення набувають питання зростання показників регіонального сільськогосподарського виробництва. У регіональному агропромислового комплексу є багато невирішених проблем, які стали результатом недостатньої послідовності у реформуванні АПК. Їх вирішення та реалізація конкурентоспроможної моделі вітчизняного агровиробництва є запорукою формування реального добробуту населення країни, активіза-

ції підприємницької діяльності й підвищення продовольчої безпеки держави та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення конкурентоспроможності товару та продукції сільськогосподарських підприємств завжди була актуальною і посідала вагоме місце серед напрямів економічних досліджень. Різним аспектам теорії і практики конкурентоспроможності як елементу стратегічного управління діяльністю підприємств будь-якої форми власності присвячено роботи І. Ансоффа, Дж. Блайта, Д. Джоббера, П. Дойля, Дж. Еванса, Ф. Котлера, М. Портера, А. Стрікланда, А. Томпсона та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей визначення конкурентних

переваг продукції сільськогосподарських підприємств та пошук стратегічних рішень для їх поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття конкурентоспроможності інтерпретується й аналізується залежно від економічного об'єкту, який розглядається. Безумовно, критерії, характеристики й фактори динаміки конкурентоспроможності на рівні товару, фірми, корпорації, галузі, національного господарства чи нації мають свою специфіку.

Конкуренція між суб'єктами й об'єктами ринку є однією з найважливіших характеристик ринкової економіки. Вона як засаднича характеристика ринка чинить значний вплив на господарську діяльність підприємства регіону, примушує його прагнути до переваги над конкурентами.

Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства може бути проведена на основі аналізу його конкурентного потенціалу, який доцільно розглядати з позиції ресурсів забезпечення конкурентоспроможності [3, с. 230].

Методично показники оцінки конкурентного потенціалу підприємства можуть бути згруповані за такими критеріями:

- майновий стан підприємства;
- платоспроможність та фінансова стійкість підприємства;
- ділова активність;
- ефективність виробничої діяльності підприємства;
- ефективність організації збуту і просування товару [5, с. 44].

Конкретні показники, що входять у вищезазначені критеріальні групи, досить докладно описуються в економічній літературі. Вибір же необхідних для розрахунку показників повинен здійснюватися виходячи із цілей оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Розрахунок вищезазначених показників – це аналітична база для оцінки конкурентоспроможності підприємства. Надалі необхідно провести порівняння розрахованих показників з аналогічними показниками підприємств-конкурентів, середньогалузевими показниками, показниками оцінюваного підприємства за минулі періоди або з нормативними показниками, що характеризують еталонну (ідеальну) модель конкурентоспроможності підприємства, прийняту залежно від цілей оцінки [1, с. 320; 7, с. 140].

Авторами проведено аналіз конкурентних переваг діяльності та продукції ТОВ «СК-Агро» Липоводолинського району Сумської області.

ТОВ «СК-Агро» є аграрним підприємством, яке спеціалізується на вирощуванні зернових та олійних культур, а також насінневого матеріалу.

Сьогодні ТОВ «СК-Агро» господарює не в одному, а в кількох населених пунктах: до базового виробничого підрозділу в Калінінському приєдналися відділи у Саях та Русанівці, обробляються землі також у Панасівці, Московському, Берестівці. Всього ТОВ «СК-Агро» обробляє 14,1 тис. га в Сумській та Чернігівській областях, із них 1 тис. га – для вирощування насінневого матеріалу.

ТОВ «СК-Агро» входить до Групи «АГРО-ТРЕЙД», вертикально інтегрованої групи компаній завершеного агропромислового циклу, що забезпечує компанії низку переваг, а саме: гарантовану наявність площ для зберігання продукції на сертифікованих елеваторах групи, можливість реалізувати продукцію безпосередньо експортеру, налагоджені канали реалізації насінневого матеріалу.

Для того щоб визначити головні конкурентні переваги діяльності ТОВ «СК-Агро», доцільно провести SWOT-аналіз його діяльності (табл. 1). Слід констатувати, що SWOT-аналіз надає інформацію, яка може допомогти у використанні підприємством ресурсів та конкурентних переваг діяльності у відповідному ринковому сегменті [4, с. 143].

Отже, звернувши увагу на співвідношення та взаємозв'язок слабких та сильних сторін із ринковими можливостями та загрозами, можна розробити та впровадити нові маркетингові заходи, дія яких на практиці поліпшить стан даного сільськогосподарського підприємства, виведе його на новий рівень. Слід запроваджувати нові технології виробництва, формувати цілі та стратегії, виходити на нові ринки збуту та запроваджувати нові види продукції. У табл. 2 наведено модифіковану матрицю SWOT-аналізу з можливими напрямками розвитку ТОВ «СК-АГРО».

На перетинах окремих складників груп факторів формуються поля, для яких характерні певні комбінації, що їх треба враховувати надалі в ході розроблення стратегій певного типу:

– поле СіМ – потребує стратегій підтримки та розвитку сильних сторін підприємства в напрямі реалізації шансів зовнішнього оточення;

– поле СіЗ – передбачення стратегій використання сильних сторін підприємства для пом'якшення (усунення) загроз;

– поле СлМ – розроблення стратегій подолання слабкостей підприємства за рахунок можливостей, що їх надає зовнішнє середовище;

– поле СлЗ – іноді називають «кризовим полем», оскільки тут поєднуються загрози середовища зі слабкістю підприємства. З огляду на це, існує нагальна потреба у розробленні стратегій як подолання загроз, так і усунення слабкості підприємства, що завжди є важким завданням [2, с. 157; 6, с. 101].

На основі проведених досліджень стратегічного балансу сільськогосподарського підприємства можна зробити висновок, що йому необхідно

SWOT-аналіз ТОВ «СК-АГРО»

<i>S (сильні сторони)</i>	<i>W (слабкі сторони)</i>
Висококваліфікований персонал (+4) Цінова доступність (+4) Якісні характеристики продукції (+5) Наявність власних каналів збуту аграрної продукції (+4) Можливості збільшення виробництва аграрної продукції (+3) Наявність досвіду на даному секторі ринку в Україні (+3)	Відсутність маркетингового відділу (-4) Відсутність заходів, спрямованих на вивчення потреб ринку (-4) Невисокий рівень рентабельності виробництва (-5) Недостатня мотивація робочого персоналу (-3) Нестабільність на ринках с/г продукції (-4) Значна технологічна відсталість аграрних підприємств (-5)
Разом +23	Разом -25
<i>O (можливості)</i>	<i>T (загрози)</i>
Політична підтримка аграрних підприємств (+4) Розроблення правової бази для аграрного сектору (+4) Сприятливі природні умови (+3) Нові види екологічно чистої продукції (+5) Вихід на нові ринки та сегменти (+4)	Низький рівень конкурентоздатності вітчизняного аграрного сектору в цілому на світовому продовольчому ринку (-5) Недостатнє фінансування аграрного сектору економіки (-4) Низький рівень правової захищеності аграрних підприємств порівняно із зарубіжними країнами (-4) Податковий тиск та законодавчі обмеження (-4)
Разом +20	Разом -17

Таблиця 2

Модифікована матриця SWOT-аналізу ТОВ «СК-АГРО»

Сильні сторони – Можливості	Сильні сторони – Загрози
Наявність досвіду на даному секторі ринку в Україні допоможе отримати більшу підтримку з боку держави Цінова доступність та якісні характеристики продукції сприятимуть виходу на нові ринки та сегменти Можливості збільшення виробництва аграрної продукції допоможе в запровадженні випуску нових видів екологічно чистої продукції та забезпечить вихід на нові ринки та сегменти	Можливості збільшення виробництва аграрної продукції підвищать конкурентоспроможність виробництва Наявність досвіду на даному секторі ринку в Україні та наявність власних каналів збуту покриє недостатнє фінансування аграрної сфери за рахунок великих продажів
Разом +31	Разом +1
Слабкі сторони – Можливості	Слабкі сторони – Загрози
Політична підтримка аграрних підприємств поліпшить технічне оснащення аграрного підприємства Вихід на нові ринки та сегменти підвищить рентабельність виробництва та збільшить мотивацію виробничого персоналу Розроблення правової бази для аграрного сектору зробить ринок с/г продукції більш стабільним	Низький рівень конкурентоздатності вітчизняного аграрного сектору в цілому на світовому продовольчому ринку збільшить нестабільність на ринках с/г продукції Недостатнє фінансування аграрного сектору економіки зменшить мотивацію робочого персоналу
Разом -5	Разом -16

розробляти та поліпшувати стратегію розвитку для перетину полів СiМ.

Оцінка конкурентоспроможності продукції складається на дослідженні потреб покупців, вимог ринку, рівень цін на товар та його собівартості, тому доцільно розглянути головні показники, що впливають на конкурентоспроможність основного виду продукції рослинництва ТОВ «СК-Агро», а саме озимої пшениці, використовуючи дані табл. 3.

Дані табл. 3 свідчать, що ринкова ціна 1 ц озимої пшениці перевищує її собівартість у господарстві: у 2015 р. – на 34,9 грн., у 2016 р. – на 67 грн., у 2017 р. – на 73,7 грн.

Також слід констатувати, що фактична ціна продажу готової продукції сільськогосподарського підприємства є нижчою за середню ціну по Липо-

вололинському району: у 2015 р. – на 8,6 грн., у 2016 р. – на 15,7 грн., у 2017 р. – на 10,0 грн.

Це говорить про те, що виробництво цієї продукції є ефективним і доцільно здійснювати реалізацію, але потрібно враховувати, що різниця між цими показниками постійно то збільшується, то зменшується.

Співставляючи фактичні ціни продукції рослинництва, за якими здійснювало продаж досліджуване підприємство, і середні ціни по Липоводолинському району, можна сказати, що ціни є майже однаковими.

Висновки з проведеного дослідження. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції можливо забезпечити шляхом: економічно-екологічного врівноваження стану розвитку продуктивних сил і використання вироб-

Таблиця 3

Цінові показники конкурентоспроможності озимої пшениці ТОВ «СК-Агро»

Культура	Собівартість 1 ц, грн.				Середня ціна по Липоводолинському району, за 1 ц, грн.				Фактична ціна продажу в ТОВ «СК-Агро			
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2015 р. у %	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2015 р., %	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2015 р., %
Озима пшениця	186,1	203,9	306,3	195,3	228,6	285,7	390	185,9	220	270	380,0	160,0

ничих ресурсів аграрного виробництва; вдосконалення реформування відносин власності й форм господарювання; оптимізації механізму державної підтримки вітчизняного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках; функціонування дієвої фінансово-кредитної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанова Л.В., Холод В.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 448 с.
2. Бугас Н.В., Вовк Т.І. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції сільського господарства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. № 1. С. 153–161.
3. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 310 с.
4. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на основі маркетингу. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 141–144.
5. Непочатенко О.О., Чекалюк С.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 41–46.
6. Прокопець Л.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Т. 21. Вип. 6. С. 99–102
7. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія. Львів : Український бестселер, 2013. 427 с.

REFERENCES:

1. Balabanova L. V., Kholod V.V. (2006) Strategichne upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryemstv. [Strategic Management of Enterprise Competitiveness]. Kyjiv: Profesional (in Ukrainian)
2. Bughas N.V., Vovk T.I. (2014) Faktory vplyvu na konkurentospromozhnistj produkciji siljskogho gospodarstva. [Factors of Influence on the Competitiveness of Agricultural Products]. *Visnyk Kyjivsjkogho nacionalnogho universytetu tekhnologhij ta dyzajnu*, no. 1, pp. 153-161.
3. Zbarsjkyj V.K., Misevych M.A. (2009) Konkurentospromozhnistj vysokotovarnykh siljskoghospodarsjkykh pidpryemstv. [Competitiveness of high-value agricultural enterprises]. Kyjiv: NNC IAE (in Ukrainian)
4. Kaninsjkyj M. P. (2009) Pidvyshhennja konkurentospromozhnosti siljskoghospodarsjkoji produkciji na osnovi marketynghu. [Increasing the Competitiveness of Agricultural Products on the Basis of Marketin]. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 141–144.
5. Nepochatenko O.O., Chekaljuk S.A. (2015) Konkurentospromozhnistj siljskoghospodarsjkykh pidpryemstv Ukrajinj. [Competitiveness of Agricultural Enterprises of Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 41-46.
6. Prokopecj L.V. (2016) Pidvyshhennja konkurentospromozhnosti siljskoghospodarsjkykh pidpryemstv. [Improving the Competitiveness of Agricultural Enterprises]. *Visnyk Odesjkogho nacionalnogho universytetu. Serija Ekonomika*, vol. 21, no.6, pp. 99-102.
7. Jaciv I.B. (2013) Konkurentospromozhnistj siljskoghospodarsjkykh pidpryemstv. [Competitiveness of Agricultural Enterprises]. Ljviv: Ukrajinjsjkyj bestseller (in Ukrainian)

Shumkova OlenaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Statistics, AGD and Marketing
Sumy National Agrarian University**Kornienko Yaroslava**Student
Sumy National Agrarian University**FEATURES OF DETERMINATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES
OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

At the present stage of development of the agricultural complex of Ukraine one of the promising areas is to produce competitive products of the agricultural enterprises. It is important to notice, that the national task is to justify measures to stabilize and increase the efficiency of production of such kind of products of the agricultural enterprises. The main importance is given to the growth of indicators of regional agricultural production and their level of competitiveness. There are many unsolved problems in the regional agricultural complex. They are the result of insufficient consistency in reforming of the agricultural complex.

The purpose of the article is to study the peculiarities of determining the competitive advantages of agricultural enterprises and search of strategic solutions for their improvement. In the article the authors consider the issues of determining and researching the competitive advantages of agricultural enterprises.

The concept of competitiveness is interpreted and analyzed depending on the economic object being considered. Certainly, the criteria, characteristics and factors of the dynamics of competitiveness at the level of goods, firms, corporations, industry, national economy, or nation have their own specifics.

It is determined that the assessment of the competitiveness of an agricultural enterprise and its products can be carried out on the basis of an analysis of its competitive potential, which should be considered from the standpoint of resources for ensuring competitiveness.

An assessment of the competitiveness of an agricultural enterprise can be carried out on the basis of an analysis of its competitive potential, which should be considered from the point of view of the resources of ensuring competitiveness.

Methodically, indicators of assessing the competitive potential of an enterprise can be grouped according to the following criteria: the property status of the enterprise; solvency and financial stability of the enterprise; business activity; efficiency of production activity of the enterprise; the effectiveness of the organization of sales and promotion of goods.

The authors investigated the main competitive advantages of an agricultural enterprise by using SWOT-analysis. By focusing on the relationship of strengths and weaknesses with market opportunities and marketing threats, it is possible to develop and implement new marketing measures, which in practice will improve the state of this agricultural enterprise and bring it to a new level. It is necessary to introduce new production technologies, to formulate goals and strategies, to enter new markets and introduce new types of products.

The assessment of the competitiveness of products consists in researching the needs of customers, market requirements, the level of prices for goods and its cost. Therefore, the authors considered the main indicators that influence the competitiveness of the main type of crop production, first of all winter wheat.

Also, the authors, on the basis of the analysis, suggested strategic directions of enterprise development.

Increasing the competitiveness of agricultural products can be ensured through the economic and ecological balance of the development of productive forces and the use of productive resources of agricultural production; improvement of the reform of property relations and forms of management; optimization of the mechanism of state support of the domestic commodity producer on the domestic and foreign markets; providing effective financial and credit policy.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

STATE AND DEVELOPMENT PROBLEMS OF BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE

Проведено дослідження стану підприємництва в Україні та подальші шляхи їх розвитку. Наведено динаміку зміни кількості підприємств за їх розмірами, кількість робочих місць, які були створенні за допомогою підприємства. Обґрунтовано економічну та соціальну функцію діяльності малого та середнього підприємництва. Здійснено аналіз економічної ситуації в країні та реформ, які стосуються розвитку підприємництва. Проаналізовано яку користь отримує як держава, так і саме підприємство від змін в законодавстві та змін на ринку в цілому. Підтверджено необхідність підтримки цього сектору економіки, враховуючи досвід іноземних країн, адже недостатнє фінансування є основним фактором банкрутств підприємств, що супроводжується спадом виробництва, ростом рівня безробіття та економічним занепадом. Наведено шляхи вирішення проблем малого та середнього бізнесу, які допоможуть розкрити свій потенціал підприємствам та принести максимальну користь економіці країни при мінімальних затратах.

Ключові слова: підприємство, економіка, виробництво, економічне зростання, кредит.

Проведено исследование состояния предпринимательства в Украине и дальнейшие пути их развития. Наведено динамичу изменения количества предприятий по их размерам, количество рабочих мест, которые были созданы с помощью предприятия. Обосновано экономическую и социальную функцию деятельности малого и среднего предпринимательства. Осуществлен анализ экономической ситуации в стране и реформ, касающихся развития предпринимательства. Проанализировано какую пользу получает как государство, так и само предприятие от изменений в законодательстве и изменений на рынке в целом. Подтверждена необходимость поддержки этого сектора экономики, учитывая опыт зарубежных стран, ведь недостаточное финансирование является основным фактором банкротств предприятий, сопровождаемых спадом производства, ростом безработицы и экономическим упадком. Наведение пути решения проблем малого и среднего бизнеса, которые помогут раскрыть свой потенциал предприятиям и принести максимальную пользу экономике страны при минимальных затратах.

Ключевые слова: предприятие, экономика, производство, экономический рост, кредит.

УДК 334.012.64

Чубка О.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»

Ярмошук А.Ю.

студент
Національний університет
«Львівська політехніка»

The study of the state of entrepreneurship in Ukraine and the further ways of their development are conducted. The dynamics of changes in the number of enterprises by their size, the number of jobs created by the enterprise are given. The economic and social function of small and medium business activity is substantiated. Enterprises create new jobs across the country, thus providing jobs for people living in rural areas. Also, small and medium-sized businesses take that part of the economy that is not popular in large enterprises, thus satisfying the demand of consumers on the market. Mostly a small business is a great start for managers. It is there that they can get basic skills to work and improve their knowledge. The economic situation in the country and reforms related to the development of entrepreneurship are analyzed. World experience shows that the state needs to monitor and regulate the activities of small and medium-sized businesses, because with proper state support, rapid and sustained growth of the economy and development of entrepreneurship in the country can be ensured. Therefore, it is necessary to improve the market situation through the active participation of the government. It is analyzed what benefits the state and the enterprise itself receive from changes in legislation and changes in the market in general. The need to support this sector of the economy, taking into account the experience of foreign countries, has been confirmed, as insufficient financing is a major factor in the bankruptcy of enterprises, accompanied by a decline in production, rising unemployment and economic decline. The ways of solving small and medium business problems are presented, which will help to reveal their potential to enterprises and bring the maximum benefit to the economy of the country at minimal expenses. Therefore, first of all, it is necessary to create a government agency that will help solve problems for small and medium-sized businesses, as well as create incentive programs to help finance projects in order to create new jobs and develop the state's economy. And it is then that we will be able to bring most of the enterprises out of the shadow economy. This will make the economy transparent and attractive for world investors.

Key words: enterprise, economy, production, economic growth, credit.

Постановка проблеми. В період коли економіка України трансформується у ринкову, малий та середній бізнес має стати основою для майбутнього росту та тривалого економічного піднесення. Усвідомлюючи це, державі необхідно всіляко підтримувати та надавати всебічну підтримку даному сектору підприємництва. Згідно законодавства України у нашій країні діє ряд різноманітних нормативних актів, які направлені на те, щоб формувати та розвивати підприємництво. Держава зобов'язується створювати комфортні умови для його розвитку, а саме: поліпшення умов отримання земельних ділянок, отримання державного майна в оренду або лізинг, допомога в матеріально-організаційних питаннях, створення об'єктів

інфраструктури, сприяння розвитку та модернізації технологій виробництва. Але як показує практика, всі перераховані умови не виконуються на державному та регіональному рівні. Тому необхідно реформувати економіку так, щоб законодавство не гальмувало розвиток бізнесу, а навпаки йшло йому на зустріч. Тоді вигоду отримають обидві задіяні сторони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питанням проблематики та перспективи розвитку цього сектору економіки працював Кравченко М.С. [1] У його праці було проаналізовано наявний стан сучасного підприємництва, що дає змогу переконатися у нестабільності політичного середовища в країні та недосконало побудованого законодав-

ства для управління та регулювання діяльності малого та середнього підприємництва.

Колісниченко П.Т. [3] сфокусував свою увагу на формуванні та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні і обґрунтував затребуваність вирішення проблем цієї сфери економіки. У праці зроблено акцент на тому, що МСП – це підґрунтя та фундамент ринкового господарства. Тому у сучасних умовах фінансових криз та нестабільної ситуації необхідно стабілізувати становище малого та середнього бізнесу задля розвитку економіки.

Томнюк Т.Л. [4] у своїй праці дослідив сучасні тенденції державної підтримки малого та середнього бізнесу в розвинених країнах. Було охарактеризовано діяльність державних установ щодо інформативної, консультативної та фінансової підтримки МСП. Проаналізовано пільгові програми для підприємництва у світі.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка реальної ситуації в Україні та прогноз розвитку підприємництва в країні з метою фокусування на проблемах та шляхах їх вирішення, що в свою чергу дозволить пришвидшити розвиток підприємництва та економіки загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах, коли Україна хоче здійснити трансформацію економіки в ринкову, необхідно всіляко підтримувати ті сектори економіки, які зможуть забезпечити їх швидкий та стабільний ріст при мінімальних витратах, адже економічні ресурси в нашій державі обмежені. Саме підприємство є ключовим фактором у господарстві будь-якої країни світу і Україна не є винятком. Якщо поглянути на фактори росту економіки успішних країн, то можна побачити, що підприємницька діяльність є основною умовою для досягнення економічного росту.

Проаналізувавши поточну ситуацію сучасного підприємництва, можна переконатися, що нестабільність політичної ситуації в країні несе в собі колосальну шкоду для економіки та її зростання. Першими, хто реагує на погіршення цієї ситуації, є

малий та середній бізнес. Це призводить до зменшення кількості підприємств, зменшення робочих місць та зниження обсягу виробництва.

Тому проблеми захисту підприємств спостерігаються не тільки на рівні підприємства, але й на державному рівні також [1]. Основною проблемою підприємництва є не тривала життєдіяльність підприємств, що зумовлено відсутністю підтримки, високими витратами часу та коштів на оформлення відповідних документів, орієнтація на торгівлю, а не на виробництво, збільшення імпорту продукції, а не виробництво власної, несприятливий інвестиційний клімат, низька здатність вітчизняних підприємств до конкуренції з іноземними компаніями, корупція та рейдерство.

Залежно від кількості працюючих та обсягу доходу від реалізації продукції за рік виділяють малі, середні та великі підприємства. Динаміку їх кількості в Україні подано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, кількість малих підприємств в рази перевищує інші види. Тому вони відіграють важливу роль у процесі формування конкуренції на ринку, забезпечують людей робочими місцями, заповнюють ті частини ринку, які не є популярними для великих підприємств. Незважаючи на те, що малий бізнес стикається з низкою проблем, що перешкоджають його існуванню, він продовжує боротися та співпрацювати з іншими елементами ринку та рости. Міжнародна практика показує, що існування та співпраця малого, середнього та великого бізнесу характеризує рівень розвитку економіки в країні.

Важливість малого і середнього бізнесу проявляється під час перебудови економіки, адже саме тоді формується новий соціальний клас, який забезпечує економічну стабільність для людей та країни в цілому. І в цих умовах трансформації ринку потрібно створити механізм, який надавав би підприємству сили реального конкурента, регулював відносини на ринку, тому що цей сегмент ринку створює велику кількість робочих місць в країні (рис. 2).

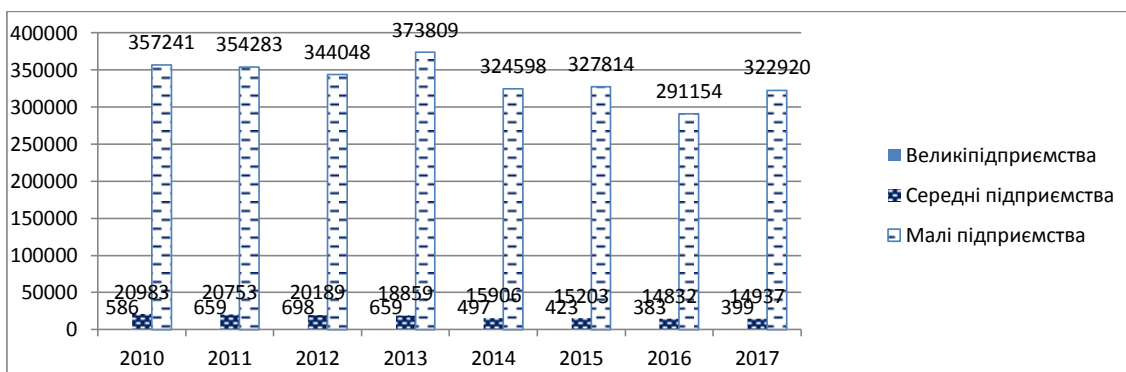

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств в Україні за 2010–2017 рр.

Джерело: складено на основі [2]

Як видно з рис. 2, кількість працівників, які працюють на малих та середніх підприємствах, значно перевищує кількість працюючих на великих підприємствах. Це вкотре підтверджує, що не потрібно акцентувати увагу лише на одному секторі економіки, а намагатися розвивати економіку всебічно. Адже малий бізнес створює багато робочих місць, хоча на одному підприємстві може працювати декілька людей.

Також не слід забувати про обсяг реалізованого продукту (табл. 1). За даними ООН обсяг реалізації продукції або надання послуг малим бізнесом складає 30 до 60% від світового господарства [3]. У Німеччині, Японії, Великобританії, США та Канаді малі підприємства займають велику частину ринку. У Німеччині це 99,7% всіх підприємств. Підприємства не тільки виробляють від 50% ВВП, але й експортують продукцію на світові ринки. В США на 10 тис. населення 312 малих підприємств, в Канаді – 937, в Україні – 76.

Тому для створення сприятливих умов розвитку та зростання малого підприємництва необхідно постійно змінювати та пристосовувати методи управління цим сектором бізнесу. Потрібно врахо-

увати політичні фактори, економічні, регіональні особливості, щоб побудувати ту модель управління, що забезпечить максимальну ефективність.

Проаналізувавши дані з табл. 1, можна стверджувати, що МСП (малі та середні підприємства) виробляють 60% від загального обсягу продукції з 2010 по 2017 рр. Тому недооцінка ролі МСП в економіці країни, заниження його потенціалу може призвести до спаду економіки при її трансформації.

Проаналізувавши динаміку зміни кількості підприємств, зміну кількості працівників на підприємствах за їх розмірами та обсяг реалізованої продукції цих підприємств можна стверджувати, що ці підприємства насичують ринок товарами та послугами, які необхідні в суспільстві, саме вони стимулюють зростання обсягу виробництва, адже реалізуючи необхідні продукти, вони створюють пропозицію та задовольняють попит на ринку. Створюючи товари, підприємства забезпечують ринок ресурсами, що в свою чергу призводить до зростання економіки. Створюючи нові робочі місця, вони зменшують кількість реального безробіття. Зазвичай саме малі підприємства є стар-

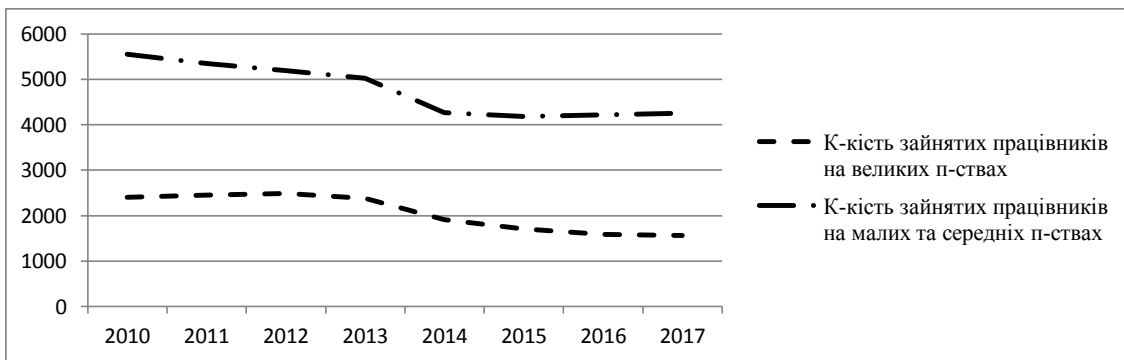

Рис. 2. Динаміка кількості найманих працівників на великих, середніх та малих підприємствах в Україні за 2010–2017 рр.

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 1

Динаміка обсягу реалізованої продукції відповідно до розміру підприємства в Україні за 2010–2017 рр.

Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн.	Великі п-ства	У % до загальної кількості	Середні п-ства	У % до загальної кількості	Малі п-ства	У % до загальної кількості	Сума
2010	1401596,9	41,64	1396364,3	41,48	568267,1	16,88	3366228,3
2011	1775829	44,49	1607628	40,28	607782,4	15,23	3991239,4
2012	1761086	41,90	1769430,2	42,10	672653,4	16,00	4203169,6
2013	1717391,3	42,40	1662565,2	41,05	670258,5	16,55	4050215
2014	1742507,9	41,78	1723151,5	41,32	705000,5	16,90	4170659,9
2015	2053189,5	39,80	2168764,8	42,04	937112,8	18,16	5159067,1
2016	2391454,3	38,34	2668695,7	42,78	1177385,2	18,88	6237535,2
2017	2929516,6	38,01	3296417,9	42,77	1482000,7	19,23	7707935,2

том для молодих перспективних менеджерів. Тому можна говорити, що МСП виконує важливу соціальну та економічну функцію.

Щодо реформ, то у 2016 році було ухвалено законопроекти, у яких передбачається чітке зменшення перевірок МСП державними органами. Значну увагу приділено конкретизації зауважень та підстав для проведення раптових перевірок, чітке розмежування прав та обов'язків обох сторін.

Нестабільна політична ситуація в країні, реформування податкової системи, значні коливання національної валюти та імміграція населення в країні Європи в пошуках кращого життя негативно відобразилися на малому та середньому підприємству, що значно загальмувало його розвиток.

Щодо залучення нових ресурсів, то українські підприємства звертаються до банківських установ. Незважаючи на те, що українські банки віддають перевагу кредитуванню великих підприємств, починаючи з 2013 р. значно зросла кількість наданих кредитних коштів для малих та середніх підприємств. Існує безліч видів кредитів: для поповнення оборотних коштів, для купівлі основних засобів, овердрафт та інші. Проаналізуємо ситуацію на ринку, дослідивши пропозиції передових банків в Україні.

Починаючи з 2013 року вартість кредитних коштів значно зросла для малого та середнього бізнесу. На сьогодні вона становить 18–21% річних. Високі ризики кредитування малого бізнесу, нестабільна політична та економічна ситуація не дають банкам змогу кредитувати малий та серед-

ній бізнес. Всі ці фактори не сприяють розвитку МСП та роблять складнішим доступ до нових фінансових ресурсів.

Дослідивши динаміку кількості збиткових підприємств (рис. 3) можна стверджувати, що за останні 4 роки ситуація на ринку погіршується.

Частка підприємств, які отримали збиток з 2015 року зросла на 3,1% порівняно з 2018 роком. Така тенденція спостерігається, як у великих, так і у МСП. Основною причиною є нестабільність на політичній арені та пов'язаною з нею економічною нестабільністю.

Основними сферами діяльності малого та середнього бізнесу є оптова та роздрібна торгівля, оренда майна, надання різних соціальних послуг, тощо. В основному це є не виробництво, що однозначно є не хороших фактом, адже саме виробництво сприяє росту як економіки, так і самих підприємств. Підприємствам необхідно виробляти з вітчизняних ресурсів якісні товари та продавати їх закордон, а натомість підприємства продають сировину за «копійки».

Крім того, українські підприємства майже не здійснюють інноваційної діяльності. Причинами цього є: відсутність матеріальної мотивації щодо інвестування в інноваційні технології; обмежений обсяг фінансування інноваційної діяльності з сторони держави (6,4% від обсягу всіх державних видатків); відсутність в Україні технопарків, інноваційних центрів; недосконале законодавство, що перешкоджає розвитку наукової – дослідницької діяльності.

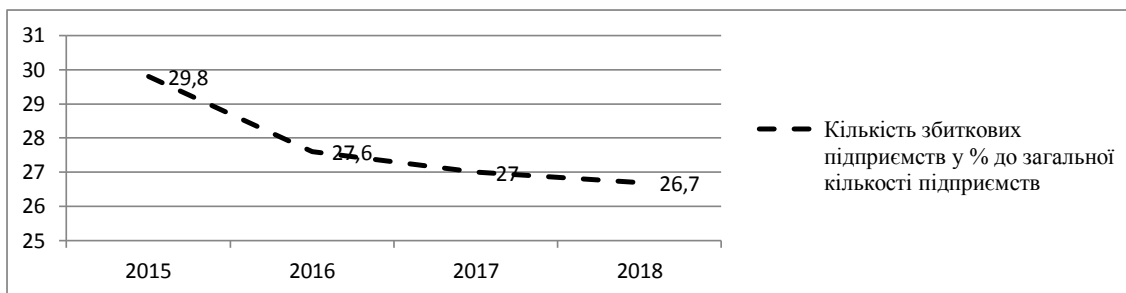

Рис. 3. Динаміка кількості збиткових підприємств у % до загальної кількості підприємств в Україні за 2015–2018 рр.

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 2

Умови кредитування МСП українськими банками у 2019 році

Назва банку	Термін	Ставка. %	Комісія при видачі	Під заставу	Валюта
Ощадбанк	До 3 років	Від 18,2%	0,2%	+	Грн, дол., євро
ПриватБанк	1 рік	Перші 6 міс – 10,8%, наступні – 9,6%	Страхування*	-	Грн.
Альфа-Банк	До 2 років	21%	0,9%	+/-	Грн, дол., євро
Райффайзен Банк Аваль	До 5 років	20,5-21,4%	0,99%	+	Грн.

* кредит має бути застрахований на користь банку

Щоб вирішити усі поточні проблеми у сфері підприємництва, потрібно перейняти цінний досвід міжнародних партнерів, які в свій час змогли подолати всі труднощі та вийти на передові позиції у виробництві [4]. Наприклад, Японія створила державний орган, який регулює питання малого бізнесу, здійснює управління малими підприємствами та підпорядковується Міністерству зовнішньої торгівлі та промисловості. Головним завданням є дотримання антимонопольного законодавства, захист інтересів малого та середнього бізнесу. У Китаї підтримкою малих та середніх підприємств є спеціалізований державний орган – Китайський центр координації та кооперації бізнесу. Першочерговим завданням є створення інфраструктури, які необхідна для технологічної співпраці як між підприємствами в країні так і з міжнародними компаніями в сфері підтримки бізнесу. Центр координації проводить технологічні ярмарки у сфері виробництва інноваційної продукції, конференції з дослідження поточних проблем в малому та середньому бізнесі та реалізовує усі необхідні заходи.

Отже, підсумовуючи наведені приклади, основною метою створення органів, які будуть підтримувати малий та середній бізнес, має стати навчання ведення бізнесу, допомога при виникненні проблем, в отриманні коштів для забезпечення життєдіяльності підприємства. В Україні така підтримка відсутня і на разі органів, які б допомагали підприємству «встояти на ногах» немає.

Висновки з проведеного дослідження.

Малий та середній бізнес займає велику частину ринку в економічно розвинених країнах та посідає одне з найважливіших місць в розвитку економіки. Розуміючи важливість цього сегменту, уряди передових країн використовують різні методи та механізми, які поліпшать економічний клімат для підприємств: податкові пільги, юридичні послуги, програми пільгового кредитування. Порівнюючи поточну ситуацію в Україні та закордоном, можна стверджувати про низьку економічну активність малого підприємництва, що зумовлено обмеженим доступом до отримання необхідних коштів для започаткування власної справи та виходу на ринок. Здавалося б, у 2017 р. підприємства отримали змогу кредитуватися в іноземних банках, але складні умови отримання кредиту та завищені відсоткові ставки не дозволяють користуватися цими послугами. Тому держава повинна зробити поштовх, який забезпечить активацію малого підприємництва. Для цього першочергово потрібно запустити державні програми з підтримки МСП та сприяти їх ефективному впровадженню.

Все тому, що МСП першочергово виконує не лише економічні функції, але й соціальні. За допомогою малого та середнього бізнесу можна створити безліч робочих місць в сільських та приміських територіях. Для цього потрібно зробити

декілька кроків та перейти від «паперової тяганини» до реальної роботи. Створити заклади, які будуть навчати менеджерів якісних здібностей управління підприємством, збільшити мотивацію МСП створювати наукові-інноваційні технології для покращення виробництва і збільшення конкурентоспроможності. Адже згідно даним Держстатистики щорічно зменшується кількість підприємств, відбувається спад інвестицій в МСП, збільшується кількість збиткових підприємств. Тому, виконавши всі ці заходи з стимулювання підприємництва, визначивши стратегію розвитку, як на державному, так і на місцевому рівні, запровадивши чіткі та дієві засоби підтримки функціонування підприємств в Україні малі та середні підприємства зможуть проявити себе в повній мірі та принести економічну та соціальну вигоду, що забезпечить стале економічне зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кравченко М.С. Сучасні проблеми розвитку підприємництва в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки Донбасу і Приазов'я* : праці міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь, 25–26 травня 2017 р., Маріуполь, 2017. С. 204–205.
2. Основні показники діяльності підприємництва в Україні. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.03.2018)
3. Колісниченко П.Т. Стан і тенденції розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 77–85.
4. Томнюк Т.Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 16. С. 527–533.

REFERENCES:

1. Kravchenko M.S. (2017). Suchasni problemy rozvytku pidpryemnyctva v Ukraini. [Modern problems of entrepreneurship development in Ukraine]. *Proceedings of the Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky Donbasu i Pryazovja* (Ukraine, Mariupol, May 25-26, 2017), Mariupolj: pp. 204–205.
2. Osnovni pokaznyky diyalnosti pidpryemnyctva v Ukraini [Key Indicators of Entrepreneurship in Ukraine]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 14.03.2018).
3. Kolisnichenko P.T. (2017) Stan i tendenciji rozvytku malogho ta serednjogho pidpryemnyctva v Ukraini [Status and trends of small and medium enterprises in Ukraine]. *Ekonomika i suspiljstvo* [Economics and Society]. Mukachevo: Mukachivskij derzhavnyj universytet, pp. 77–85.
4. Tomnjuk T.L. Zarubizhnyj dosvid pidtrymky malogho biznesu: uroky dlja Ukrainy [Foreign experience of small business support: lessons for Ukraine]. *Ekonomika i suspiljstvo* [Economics and Society]. Mukachevo: Mukachivskij derzhavnyj universytet, pp. 527–533.

Chubka OlgaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance
National University "Lviv Polytechnic"**Yarmoshuk Andriy**Student
National University "Lviv Polytechnic"**STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE**

The purpose of the article is to study the problems of small and medium business development in Ukraine and the prospects for their development. Recent publications on this topic were analyzed. The current state of entrepreneurship in Ukraine is not supported by the state authorities at the appropriate level, that is why many enterprises suffer considerable financial losses, which eventually lead to bankruptcy. Therefore, the relevance of this topic consists not only in the problems of small and medium enterprises in Ukraine, but also the need to quickly solve these problems, in order to increase the economic level and the welfare of society as a whole. After all, small business performs not only an economic function, but also a social one. Since new jobs are created in the country with the help of developed entrepreneurship, it reduces real unemployment, the share of the shadow economy decreases and demand at the market increases. SMEs are also a good start for prospective managers, helping them to gain experience and develop.

After analyzing the current situation at the Ukrainian market, it can be argued that small and medium-sized businesses are the driving mechanism of economic development and provide the gross domestic product in the developed countries of 45-60%. Unfortunately, due to the unstable political and economic situation, as well as the persistent and imperfect legal changes in the state, the number of small and medium-sized enterprises has decreased significantly over the past 5 years.

Despite all the obstacles facing the development and livelihoods of small businesses, it continues to struggle and tries to cooperate with all elements of the market to ensure long-term growth and financial sustainability. World experience proves, that namely in close cooperation between large, small and medium enterprises you can see the real state of development of the economy in the country.

The focus was made on the fact that SMEs create significantly more jobs than large enterprises. This means that by creating a favorable climate for the development of this sector of the market, it is possible to provide society with sufficient number of jobs. According to the research, the number of people working in small and medium enterprises is 63.29% of the total.

It is not worth to ignore the volume of sold products in value terms. According to UN findings in developed countries, enterprises not only produce up to 50% of GDP, but also export a significant number of goods to the world market, provide services, perform specialized work in those areas that are not popular in large enterprises. As for the Ukrainian market, almost all domestic small enterprises sell raw materials or resell goods, and in order to increase the economy and create new jobs, it is necessary to focus entrepreneurship's attention on the production of goods.

In order to bring Ukrainian entrepreneurship to the required level, it is necessary to adapt constantly to the needs of the market, to create new and effective methods of enterprise management, to take into account economic, political, social and regional peculiarities in order to create a mechanism for regulating entrepreneurship, which will ensure maximum efficiency at minimal cost. It is also necessary to create state institutions, which in turn will support small and medium-sized businesses, namely conducting conferences on business education, assisting in case of financial problems through preferential regulation and auditing. By following these measures and creating an effective development strategy, small and medium-sized enterprises will be able to demonstrate their economic benefits, satisfy needs of the population and ensure the growth and development of the economy.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF INVESTMENT POLICY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

У статті зазначено переваги формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Визначено сутність категорії «інвестиційна політика ОТГ». Розглянуто аспекти, чинники та методи активізації інвестиційної політики на місцевому рівні. Виокремлено мету, завдання та функції місцевої влади, що визначають обов'язки. Наведено методи активізації інвестиційної політики на рівні громад, а саме: централізований та децентралізований. Сформовано процес розроблення та впровадження інвестиційної політики ОТГ, який являє собою конструкцію із трьох пов'язаних і залежних між собою блоків. Задля стимулювання економічного розвитку запропоновано такі напрями та тенденції щодо активізації інвестиційної політики об'єднаних територіальних громад, як: тактичне і стратегічне планування розвитку; формування бази даних; дія ефективних каналів поширення інформації; налагодження міжсекторної співпраці; адміністративний і консультативний супровід. Виведено передумови для посилення залучення інвесторів.

Ключові слова: інвестиційна політика, об'єднана територіальна громада, розвиток, влада, активізація, напрями.

В статті указаны преимущества формирования объединенных территориальных

общин (ОТО). Определена сущность категории «инвестиционная политика ОТО». Рассмотрены аспекты, факторы и методы активизации инвестиционной политики на местном уровне. Выделены цели, задачи и функции местной власти, определяющие обязанности. Приведены методы активизации инвестиционной политики на уровне общин, а именно: централизованный и децентрализованный. Сформирован процесс разработки и внедрения инвестиционной политики ОТО, который представляет собой конструкцию из трех связанных и зависимых между собой блоков. Для стимулирования экономического развития предложены следующие направления и тенденции активизации инвестиционной политики объединенных территориальных общин: тактическое и стратегическое планирование развития; формирование баз данных; действие эффективных каналов распространения информации; налаживание межсекторного сотрудничества; административное и консультативное сопровождение. Выведены предпосылки для усиления привлечения инвесторов.

Ключевые слова: инвестиционная политика, объединенная территориальная община, развитие, власть, активизация, направления.

УДК 330:346

Гавадзин Н.О.

к.е.н., доцент кафедри
прикладної економіки

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

The article discusses the condition for improving the economic situation in the state is the further decentralization of public administration. The investment component is part of economic policy. A well-formed and implemented investment policy will ensure the development and efficient functioning of united territorial community (UTC). The purpose of the study is methodological and practical recommendations of the directions for activation of the investment policy of the united territorial communities. The experience of implementing decentralization determines the benefits that the community gains: financial independence; managerial independence; transparency and control. UTC's investment policy is a system of measures taken by local authorities and management to attract and manage the use of investment resources of all forms of ownership for the purpose of sustainable and socially-oriented development of UTC. The purpose and tasks of local authorities in investment policy can be represented in the form of mutual influence in the triad: «UTC – Business – Investment projects», which form a favorable investment climate UTC. The functions of local authorities in investment policy are: studying the needs and resources of the community; information campaign; business support. Methods of activating the investment policy of UTC are complex mechanisms of the formation and implementation of local investment policies, whose actions are aimed at attracting investment for the purpose of socio-economic development of UTC. The methods by which the local investment policy is intensified included: centralized and decentralized formation and implementation of local investment policies. Methodological approaches to activating the local investment policy that ensure the implementation of an independent, own system of measures at the appropriate level can be represented by the process of formation and implementation of the investment policy of UTC, which is a structure of three connected and interdependent blocks: the first is the main factors, on which the content of the UTC investment policy and the mechanisms for its implementation will depend on. The second block represents the stages of formation of the investment policy of the UTC. The third block should consist of means by which it is intended to achieve the goal of such a policy. In order to stimulate economic development, the following directions and trends have been proposed for increasing the investment policy of the united territorial communities, among them: tactical and strategic planning of development; database formation; effective channels of information dissemination; establishment of cross-sectoral cooperation; administrative and advisory support. Prerequisites for enhancing investor engagement are outlined.

Key words: investment policy, united territorial community, development, authority, activation, directions.

Постановка проблеми. Умовою поліпшення економічної ситуації в державі є подальша децентралізація державного управління, яка здатна підвищити демократичний потенціал суспільства

та сприяти покращенню управлінської компетенції місцевих органів влади. Як на рівні держави, так і на рівні об'єднаної територіальної громади (ОТГ) інвестиційний складник є частиною еконо-

мічної політики. Сучасна інвестиційна політика ОТГ є недосконалою: реалії характеризуються тим, що у господарюванні ОТГ виникають питання щодо залучення, мобілізації та ефективного використання інвестиційних ресурсів. Здебільшого інвестиційна політика є зведенням зібраних проєктів щодо збільшення обсягів залучення фінансових та інвестиційних ресурсів, у яких економічне обґрунтування є вкрай слабким. Саме цей аспект зумовлює пошук шляхів вирішення проблемних питань інвестування на місцевому рівні, що відображається в активізації інвестиційної політики ОТГ. Вдало сформована та імплементована інвестиційна політика, а також налагоджений процес місцевого управління забезпечить розвиток і ефективно функціонування ОТГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інвестиційної політики дослідженні у працях О. Гаврилюка, В. Гейця, О. Задорожної, Т. Затонацька, А. Сухорукова, М. Туріяньська і ін., але вони акцентовані на рівень держави і регіону. Не досить розкриті питання активізації інвестиційної політики об'єднаних територіальних громад, що пояснюється новизною процесу їх формування. Тому дослідження цієї проблематики є актуальним в умовах сьогодення.

Постановка завдання. Метою дослідження є методично-практичні рекомендації напрямів активізації інвестиційної політики об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Досвід упровадження децентралізації визначає такі переваги, які отримує громада [1]: 1) фінансова незалежність: громада стає окремим рядком у державному бюджеті України, причому субвенція нараховується за формулою, що виключає суб'єктивний фактор;

2) управлінська незалежність: ніхто із столиці чи регіону не вказує, що громаді робити і як витратити зароблені кошти, громада знає свої потреби, сама планує і приймає рішення;

3) прозорість і контроль: рішення приймаються і виконуються на місці, близько до людей, тому приховати щось від громади практично нереально.

Як зазначено, економічний розвиток ОТГ нерозривно пов'язаний з інвестиційною політикою громади, яка передбачає залучення інвестиційних ресурсів та їх раціональний перерозподіл. Отже, у цьому контексті інвестиційна політика ОТГ – це система заходів, здійснюваних місцевими органами влади та керування, із залучення й раціонального використання інвестиційних ресурсів всіх форм власності з метою стійкого й соціально спрямованого розвитку ОТГ.

Мета та завдання місцевої влади в інвестиційній політиці можуть бути наведені у вигляді взаємовпливу у тріаді: «ОТГ – бізнес – інвестиційні проєкти», які формують сприятливий інвести-

ційний клімат ОТГ. Для активізації інвестиційної політики на рівні ОТГ потрібно розглядати такі аспекти:

- інвестиційну привабливість та чинники, які мають свою специфіку у різних ОТГ;
- тісний взаємозв'язок між реалізацією інвестиційних проєктів та пріоритетами розвитку ОТГ;
- рівномірність розподілу інвестицій серед ОТГ;
- раціоналізація державних програм, спрямованих на інвестиції різного рівня;
- дотримання базових принципів інвестування, що мінімізують ризики для інвесторів і забезпечують нормальний перебіг економічних законів;
- розширення прав недержавних інвесторів;
- збільшення впливу місцевих органів влади на формування та регулювання процесу інвестування.

Функції місцевої влади в інвестиційній політиці полягають у: вивченні потреб і ресурсів громади; інформаційній кампанії; підтримці бізнесу. Кваліфіковане управління розвитком потребує фахівців із навичками аналітичної роботи, здатних вивчати ринок і можливі ризики інвестиційної політики, використовувати системний підхід у вирішенні завдань управління чи супроводу інвестиційних проєктів. Представники місцевої влади чи фахівці, уповноважені здійснювати безпосередній контакт з інвестором, повинні не тільки досконало володіти інформацією щодо місцевого економічного розвитку, його стратегічних напрямів і перспектив, але враховувати професійну, ментальну, національну специфіку кожного потенційного інвестора. З іншого боку, успішна робота представників влади з інвесторами є запорукою провадження інвестиційної політики ОТГ, чинником залучення додаткових інвестиційних ресурсів у розвиток. Саме представники місцевої влади здатні надати потенційному інвесторові необхідну підтримку.

Під час активізації інвестиційної політики ОТГ основними чинниками ефективності стають науково та практично обґрунтовані методи її формування та механізми реалізації. Ці процеси неможливо розділити, оскільки від ефективності кожного з них залежить результат – інвестиційна політика ОТГ. Визначено, що метод (із грецької *methodos* – шлях дослідження, теорія, викладання) – це спосіб досягнення будь-яких цілей для вирішення конкретних завдань; набір прийомів або операцій практичного або теоретичного розвитку (пізнання) [2].

Методи активізації інвестиційної політики ОТГ – це комплекси механізмів формування та провадження місцевої інвестиційної політики, дія яких спрямована на залучення інвестицій із метою соціально-економічного розвитку ОТГ.

До методів, за допомогою яких відбувається активізація місцевої інвестиційної політики, належать [3]: централізоване та децентралізоване формування та провадження місцевої інвестиційної політики.

Централізоване формування і провадження місцевої інвестиційної політики передбачає розроблення всіх необхідних механізмів для реалізації місцевої інвестиційної політики на загальнодержавному рівні. За такого методу основою стають загальнодержавні критерії економічної ефективності, а потреби ОТГ відіграють лише другорядну роль і, відповідно, розглядаються за залишковим принципом.

Децентралізоване формування і провадження місцевої інвестиційної політики передбачає розроблення механізмів на рівні ОТГ, при цьому основним чинником цих процесів стає перехід винятково до економічних методів взаємодії з усіма учасниками інвестиційних процесів.

Під час формування і провадження місцевої інвестиційної політики ОТГ застосовуються обидва методи, у зв'язку з чим визначити, який окремий метод більш дієвий, неможливо. І навпаки, найбільш вдале поєднання обох методів дає змогу сформувати найбільш ефективну інвестиційну політику ОТГ [4].

Стан української економіки вимагає структурних перетворень, що базуються на інноваційній основі. Особливо актуальними є процеси активізації інвестиційної політики ОТГ, що передбачає гнучку та модифіковану взаємодію ринкових структур і державного регулювання.

Методичні підходи до активізації місцевої інвестиційної політики, що забезпечують проведення самостійної, власної системи заходів на відповідному рівні, можна представити процесом формування й впровадження інвестиційної політики ОТГ, яка являє собою конструкцію із трьох пов'язаних і залежних між собою блоків [5].

Перший блок – це основні фактори, від яких буде залежати зміст інвестиційної політики ОТГ та, відповідно, механізми її реалізації. До них належать: інвестиційний клімат ОТГ; показники формування інвестиційного потенціалу ОТГ; рівень інвестиційних ризиків; фактори внутрішнього й зовнішнього впливу на розвиток ОТГ. Перші переважно пов'язані з об'єктивно зумовленими місцевими особливостями економіки, які у свою чергу визначають комплекс природно-географічних, історичних, демографічних та інших факторів. Фактори зовнішнього впливу пов'язані із впливом умов діяльності, зумовлених чинним законодавством і загальнодержавною економічною й інвестиційною політикою.

Другий блок представляє безпосередньо етапи формування інвестиційної політики розвитку ОТГ: визначення цілей і головних пріоритетів інвести-

ційної політики; формування місцевої інвестиційної програми; розроблення принципів механізму реалізації інвестиційної політики ОТГ. Цілі та пріоритети інвестиційної політики ОТГ залежить від цілей і завдань загальної соціально-економічної політики конкретної ОТГ.

Третій блок системи активізації інвестиційної політики ОТГ повинен складатися з коштів, за допомогою яких передбачається досягнення мети такої політики. Чинниками цього блоку є комплекс застосовуваних методів управління (економічних, адміністративних, соціально-психологічних) і систем забезпечення його дії (правова, організаційна, інформаційна). Цілеспрямований вплив місцевого управління на всіх учасників інвестиційного процесу в інтересах досягнення цілей соціально-економічного розвитку ОТГ є сутністю системи активізації інвестиційної політики громади.

Від початку процесу створення ОТГ пройшло зовсім не багато часу, але, як показує досвід, здійснено багато змін у різних напрямках. Інвестиційна політика ОТГ є досить активною. Для подальшого існування та успішного функціонування громад критично важливим є питання залучення інвесторів, адже надходження дотацій і субвенцій із державного бюджету, які натепер займають вагомую частку в інвестиційній політиці громад, можуть припинитися із змінами у чинному законодавстві. Реалізація політики у сфері інвестування потребує збільшення обсягу інвестицій, що надходять від приватних інвесторів. Це можуть бути не тільки фінансові інвестиції, а й вливання інноваційних технологій і інтелектуального капіталу. Перед ОТГ особливо гостро стоїть питання залучення коштів іноземних інвесторів. Закордонне інвестування допомогло б вирішити проблему недостатнього фінансування економіки за рахунок бюджетних коштів. Зростання обсягів залучених інвестицій відіграє подвійну роль для ОТГ. По-перше, за кількістю залучених інвестицій можна дійти висновку про дієвість відповідної місцевої влади, тим самим оцінити її ефективність. По-друге, інвестиції самі по собі виступають інструментом і рушійною силою економічного розвитку відповідної території, тобто дають змогу отримувати соціальний ефект.

З метою стимулювання економічного розвитку і активізації інвестиційної політики ОТГ пропонуються такі напрями [6]:

- тактичне і стратегічне планування соціально-економічного розвитку ОТГ з урахуванням можливостей активізації інвестиційної політики;
- формування бази даних для потреб широкого кола інвесторів щодо економічного і правового середовища, інвестиційного потенціалу та конкурентних переваг території;
- запровадження і постійна підтримка дії ефективних каналів поширення інформації щодо потреб і можливостей території, в тому числі

рекламного характеру: реалізація інформаційної політики, спрямованої на формування сприятливого інвестиційного клімату та іміджу ОТГ;

– налагодження міжсекторної співпраці «влада – громада», «влада – бізнес» на засадах відкритості й прозорості ухвалення та провадження управлінських рішень: активна участь і посередництво в налагодженні ділових контактів між представниками місцевих бізнесових кіл і потенційними інвесторами;

– адміністративний і консультативний супровід інвестиційних проектів.

Відомо, що інвестиції у світі залучаються за одною і тією ж схемою, хоча умови висуваються різні. Слід розуміти, що Україна має конкурувати з іншими країнами, тому у кожній ОТГ слід створювати передумови, ключовими з яких є:

1. ОТГ має визначити, який напрям інвестицій її цікавить, у тому числі планування інноваційних промислових парків.

2. ОТГ потрібно розробити схему просторового планування власної території. На генеральних планах населених пунктів ОТГ мають з'явитися чітко визначені земельні ділянки, призначені для тих чи інших інвестиційних об'єктів. При цьому має бути чітко визначено, якого саме інвестора шукають для конкретної ділянки. До визначених ділянок треба підвести всі комунікації.

3. Інвестору слід надати максимум пільг (з орендної плати, з податку на розвиток інфраструктури і ін.), мінімум виплат у бюджет громади і жодного соціального навантаження.

4. Місцева влада має бути відкритою та оперативною у роботі: трансляція сесій ради в інтернеті, бюджет доступний на офіційному сайті ОТГ (з англійською версією), швидка видача усіх необхідних довідок.

5. Міст між ОТГ та інвестором: представник ОТГ має володіти мовою інвестора, бути у постійному контакті з ним.

Наведені передумови дадуть змогу залучити надходження від іноземних інвесторів у різні галузі та підвищити активність інвестиційної політики ОТГ.

Щоб удосконалити інвестиційну політику ОТГ, на державному рівні слід [7]: гарантувати права всіх учасників інвестиційного процесу; сприяти чесній конкуренції між інвесторами; відстежувати порушення антимонопольного законодавства; попрацювати над протиріччями в наявному інвестиційному законодавстві; удосконалити функціонування інфраструктури ринку інвестицій; спростити процедури оформлення документів, необхідних для реалізації інвестиційних проектів; удосконалити консультативну та аналітичну роботу у сфері інвестування у ОТГ.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційну політику ОТГ визначено як систему

заходів, здійснюваних місцевими органами влади та керування, із залучення й раціонального використання інвестиційних ресурсів всіх форм власності з метою стійкого й соціально-спрямованого розвитку ОТГ. У цій сфері мають вирішуватися такі завдання, як: раціоналізація державних програм; тісний взаємозв'язок між реалізацією інвестиційних проектів та пріоритетами розвитку ОТГ; перевага проектів із меншим терміном окупності; розширення прав недержавних інвесторів. Методами, за допомогою яких відбувається активізація місцевої інвестиційної політики, є: централізоване та децентралізоване формування та провадження місцевої інвестиційної політики. Запропоновано низку заходів та розглянуто передумови активізації інвестиційної політики ОТГ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетна децентралізація та її вплив на фінансове забезпечення територіальних громад. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/9f690dbd00a5bff556897056d188f56d.pdf> (дата звернення: 19.03.2019).

2. Економічна енциклопедія: в 3 т. / за ред. С.В. Мочерного. К: Видавничий центр «Академія», 2000. Т.1: 864 с.

3. Затонацька Т. Світовий досвід формування державної інвестиційної політики та механізмів її реалізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Серія «Економіка». 2014. Вип. 8 (161). С. 6–10.

4. Туріяньська М.М. Інвестиційний клімат: підходи до моделювання. Наукові праці ДонНТУ. 2004. Вип. 76. С. 103–111.

5. Кононський С.І. Формування та реалізація регіональної інвестиційної політики в сучасних умовах. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_1_018.pdf (дата звернення: 18.03.2019).

6. Кропельницька С.О. Інвестиційна політика регіону. Проблеми формування нової економіки XXI століття: праці I міжнар. наук.-техн. конф. м. Івано-Франківськ, 19 грудня 2008 р. С. 211–212.

7. Інвестиційна політика держави URL: <http://про-інвестиції.укр/інвестиційна-політика-держави/> (дата звернення: 12.03.2019).

REFERENCES:

1. Bjudzhetna decentralizacija ta jiji vplyv na finansove zabezpechennja terytorijnykh ghromad (2017) [Budget Decentralization and its Impact on the Financial Provision of Territorial Communities] Available at: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/9f690dbd00a5bff556897056d188f56d.pdf> (accessed 19.03.2019).

2. Mochernyj S. V. (2000) Ekonomichna encyklopedija [Economic Encyclopedia]. Kyjiv: Vydavnychyj centr «Akademija». (in Ukrainian).

3. Zatonacjka T. (2014) Svitovyj dosvid formuvannja derzhavnoji investycijnoji polityky ta mekhanizmv jiji realizaciji [World experience forming of state investment policy and mechanisms realization]. Visnyk Kyjivs-

jkogho nacionaljnogho universytetu im. T. Shevchenka, vol «Ekonomika», no. 8 (161), pp. 6-10.

4. Turijansjka M. M. (2004) Investycijnyj klimat: pidkhody do modeljuvannja [Investment climate: approaches to modeling]. Naukovi praci DonNTU, no. 76, pp. 103–111.

5. Kononsjkyj S.I. (2011) Formuvannja ta realizacija rehionaljnoji investycijnoji polityky v suchasnykh umovakh [Formation and realization of regional investment policy in modern conditions] Available at:

http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_1_018.pdf (accessed 18.03.2019).

6. Kropeljnycjka S.O. Investycijna polityka rehionu [investment policy of the region]. Proceedings of the Problemy formuvannja novoji ekonomiky XXI stolittja (Ukrajina, Ivano-Frankivsjk, 19 ghrudnja 2008 r.): pp. 211-212.

7. Investycijna polityka derzhavy (2016) [Investment policy of the state] URL: <http://pro-investyciji.ukr/investycijna-polityka-derzhavy/> (accessed 12.03.2019).

DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF INVESTMENT POLICY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

The purpose of the article. The condition for improving the economic situation in the state is the further decentralization of public administration. The investment component is part of economic policy. A well-formed and implemented investment policy will ensure the development and efficient functioning of united territorial community (UTC).

The purpose of the study is methodological and practical recommendations of the directions of activation of the investment policy of the united territorial communities.

Methodology. To accomplish the objectives and achieve the purpose of the article, the following methodological research is used: theoretical and semantic analysis – to eliminate and develop the existing conceptual and categorical apparatus of investment policy; scientific abstraction and structural analysis to suggest ways to intensify.

Results. The experience of implementing decentralization determines the benefits that the community gains: financial independence; managerial independence; transparency and control.

UTC 's investment policy is a system of measures taken by local authorities and management to attract and manage the use of investment resources of all forms of ownership for the purpose of sustainable and socially-oriented development of UTC.

The purpose and tasks of local authorities in investment policy can be represented in the form of mutual influence in the triad: «UTC – Business – Investment projects», which form a favorable investment climate UTC. The functions of local authorities in investment policy are: studying the needs and resources of the community; information campaign; business support.

Methods of activating the investment policy of UTC are complex mechanisms of the formation and implementation of local investment policies, whose actions are aimed at attracting investment for the purpose of socio-economic development of UTC.

The methods by which the local investment policy is intensified included: centralized and decentralized formation and implementation of local investment policies.

Methodological approaches to activating the local investment policy that ensure the implementation of an independent, own system of measures at the appropriate level can be represented by the process of formation and implementation of the investment policy of UTC, which is a structure of three connected and interdependent blocks: the first is the main factors, on which the content of the UTC investment policy and the mechanisms for its implementation will depend on.

The second block represents the stages of formation of the investment policy of the UTC. The third block should consist of means by which it is intended to achieve the goal of such a policy.

In order to stimulate economic development, the following directions and trends have been proposed for increasing the investment policy of the united territorial communities, among them: tactical and strategic planning of development; database formation; effective channels of information dissemination; establishment of cross-sectoral cooperation; administrative and advisory support. Prerequisites for enhancing investor engagement are outlined.

Practical implications. The following tasks should be addressed in this area: rationalization of state programs; a close relationship between the implementation of investment projects and the priorities of the development of UTC; the advantage of projects with a lower payback period; extension of the rights of non-state investors. The methods by which the local investment policy is intensified are: centralized and decentralized formation and implementation of local investment policy.

Value/originality. The UTC investment policy is defined as a system of measures taken by local authorities and management to attract and manage the use of investment resources of all forms of ownership for the purpose of sustainable and socially oriented development of UTC. A series of measures is proposed and the preconditions for activating the investment policy of UTC are considered.

LOCAL RESOURCES MANAGEMENT UNDER CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

The article proposes theoretical and methodological approaches and provides practical recommendations on the management of local natural resources in the context of decentralization processes in Ukraine. The potential of the natural resource should be considered as a territorial stimulator of community development, which can substantially catalyse the local preferences with their subsequent transformation into growth factors. It is established that natural resource is gradually involved in market processes, fulfilling new functions and becoming a new economic asset for local communities, which significantly increases the efficiency of its use and creates opportunities for the development of territories. To accelerate these processes, it is necessary to implement a set of measures, such as transformation of legal provision of natural resources using in local communities, development of the principles of capitalization of local natural resources through their involvement in economic circulation, the formation of an institutional field for the development of natural potential management system and others.

Key words: local natural resources, decentralization, resource management, local communities, territorial development.

В статті пропонується теоретико-методологічні підходи та надано практичні рекомендації щодо управління локальними природними ресурсами в контексті процесів децентралізації в Україні, зокрема охарактеризовано хід процесу децентралізації в Україні, проаналізовано форми децентралізації управління природними ресурсами і природокористуванням; досліджено особливості децентралізації влади щодо природних ресурсів; обґрунтовано висновки і рекомендації щодо джерел фінансового забезпечення територіальних громад як власників природних ресурсів. Аналіз діяльності місцевих громад у Європі чи США виявив, що вони використовують увесь комплекс місцевих переваг, у тому числі природні ресурси та їхні функції. Природні ресурси є базисом, точкою тяжіння для залучення бізнесу в громаду. Подібні успішні приклади у економічно розвинених країнах стали можливими завдяки процесам децентралізації в різних її проявах, які безпосередньо стосуються сфери природних ресурсів, що є важливим чинником піднесення як держави загалом, так і місцевих громад, а також забезпечення сталого розвитку на різних рівнях. Крім того, природно-ресурсний потенціал доцільно розглядати як територіальний стимулятор розвитку громад, здатний істотно каталізувати місцеві переваги з їх подальшою трансформацією в чинники зростання. Узагальнюючи європейський та український досвід у галузі природокористування, визначено роль природних ресурсів для місцевих громад, зокрема встановлено, що локальні природні ресурси є: 1) елементами просторового базису для розміщення громади та її функціонування; 2) чинником, який переважно формує економічний профіль громади, її виробничу специфіку; 3) концентратом бізнесової активності, оскільки відіграє значну роль у розвитку ділової активності; 4) основою бізнесу, який сприяє надходженню податкових платежів до бюджетів громад; 5) ринковим фактором конкурентоспроможності регіону. Встановлено, що природний ресурс поступово залучається в ринкові процеси, виконуючи нові функції та перетворюючись для місцевих громад в економічний актив, що істотно підвищує ефективність його використання і формує можливість розвитку територій. Щоби прискорити зазначені процеси, потрібна реалізація комплексу заходів, зокрема трансформація правового забезпечення природокористування місцевих громад, розроблення засад капіталізації природних ресурсів шляхом їх залучення до економічного обігу, формування інституціонального поля для розбудови системи менеджменту природного потенціалу та інші.

рекомендації по управлению локальными природными ресурсами в контексте процессов децентрализации в Украине. Природно-ресурсный потенциал следует рассматривать как территориальный стимулятор развития общины, который может существенно катализировать местные предпочтения с их последующей трансформацией в факторы роста. Установлено, что природный ресурс постепенно вовлекается в рыночные процессы, выполняя новые функции и превращаясь для местных общин в экономический актив, что существенно повышает эффективность его использования и формирует возможности развития территорий. Чтобы ускорить указанные процессы, нужно реализовать комплекс мер, в том числе произвести трансформацию правового обеспечения природопользования местных общин, разработать основы капитализации природных ресурсов путем их вовлечения в экономический оборот, сформировать институциональное поле для развития системы менеджмента природного потенциала и др.

Ключевые слова: местные природные ресурсы, децентрализация, управление ресурсами, местные общины, территориальное развитие.

UDC 332.025.1:504.062.2

Danylychuk R.B.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of
Economics and Management Theory
Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas

У статті запропоновано теоретико-методологічні підходи та надано практичні рекомендації щодо управління локальними природними ресурсами в контексті процесів децентралізації в Україні, зокрема охарактеризовано хід процесу децентралізації в Україні, проаналізовано форми децентралізації управління природними ресурсами і природокористуванням; досліджено особливості децентралізації влади щодо природних ресурсів; обґрунтовано висновки і рекомендації щодо джерел фінансового забезпечення територіальних громад як власників природних ресурсів. Аналіз діяльності місцевих громад у Європі чи США виявив, що вони використовують увесь комплекс місцевих переваг, у тому числі природні ресурси та їхні функції. Природні ресурси є базисом, точкою тяжіння для залучення бізнесу в громаду. Подібні успішні приклади у економічно розвинених країнах стали можливими завдяки процесам децентралізації в різних її проявах, які безпосередньо стосуються сфери природних ресурсів, що є важливим чинником піднесення як держави загалом, так і місцевих громад, а також забезпечення сталого розвитку на різних рівнях. Крім того, природно-ресурсний потенціал доцільно розглядати як територіальний стимулятор розвитку громад, здатний істотно каталізувати місцеві переваги з їх подальшою трансформацією в чинники зростання. Узагальнюючи європейський та український досвід у галузі природокористування, визначено роль природних ресурсів для місцевих громад, зокрема встановлено, що локальні природні ресурси є: 1) елементами просторового базису для розміщення громади та її функціонування; 2) чинником, який переважно формує економічний профіль громади, її виробничу специфіку; 3) концентратом бізнесової активності, оскільки відіграє значну роль у розвитку ділової активності; 4) основою бізнесу, який сприяє надходженню податкових платежів до бюджетів громад; 5) ринковим фактором конкурентоспроможності регіону. Встановлено, що природний ресурс поступово залучається в ринкові процеси, виконуючи нові функції та перетворюючись для місцевих громад в економічний актив, що істотно підвищує ефективність його використання і формує можливість розвитку територій. Щоби прискорити зазначені процеси, потрібна реалізація комплексу заходів, зокрема трансформація правового забезпечення природокористування місцевих громад, розроблення засад капіталізації природних ресурсів шляхом їх залучення до економічного обігу, формування інституціонального поля для розбудови системи менеджменту природного потенціалу та інші.

Ключові слова: місцеві природні ресурси, децентралізація, управління ресурсами, місцеві громади, територіальний розвиток.

Target setting. The state policy of Ukraine in the sphere of local self-government is based on the interests of territorial communities' inhabitants and implies the decentralization of power – that is a significant part of powers, resources, and responsibilities transfer from executive power bodies to local self-government bodies. The basis of this policy is the provisions of the European Charter of Local Self-Government and the best world standards of public relations in this area.

The legal basis for a radical change in the system of government and its territorial basis at all levels began to emerge in 2014. So, in April 2014, the

Government of Ukraine approved the main conceptual document – the Concept of Reforming Local Self-Government and Power Territorial Organization. After that, the Plan of measures for its implementation, which initiated the reform, was approved [1].

Despite the fact that changes in the Constitution of Ukraine were not implemented, the new legislative framework (Law “On Voluntary Association of Territorial Communities”, Law “On the Principles of State Regional Policy”, laws on amendments to the Budget and Tax Code of Ukraine, etc.) greatly increased the motivation to inter-municipal consolidation in the country, created the proper legal conditions and

mechanisms for the formation of capable territorial communities of villages, settlements, cities, which unite their efforts in urgent problems solving. Also, a new model of local budgets financial provision, which received some autonomy and independence from the central budget, has already justified itself [1].

On January 23, 2019, the Government approved the Plan of Measures for Implementation of New Stage of Local Government and Territorial Organization Reform in Ukraine for 2019–2021 [2]. Adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine The Action Plan establishes legislative and other organizational and legal principles to ensure the holding of local elections in 2020 on a new territorial basis, as well as to increase the effectiveness of formation of executive power territorial organization, thereby initiating the second stage of decentralization reform, aimed at successes consolidating and formation of capable communities, change of the territorial structure at the level of districts and communities, a clear separation of powers and functions control of different levels of government, as well as the development of local democracy forms [3].

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of constructing a decentralized state administration is highlighted in the writings of both domestic and foreign scholars, practitioners and politicians, in particular, A. Bondarenko, O. Boryslavskaya, V. Bordenyuk, Y. Hanushchak, O. Drozdovska, V. Matvienko, A. Breton, B. Barrett, M. Porter, and others. Decentralization of public administration is one of the important points of attention of the World Bank and the UN, which is also reflected in their numerous publications [4–6]. The research of scientists of the State Institution “Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine” is devoted to the problem of natural resources management under conditions of decentralization in Ukraine [7; 8].

The purpose of the article is to develop theoretical and methodological principles and practical recommendation for the management of local natural resources in the context of decentralization in Ukraine. The above-mentioned stipulated the following tasks: to characterize the process of decentralization in Ukraine, to analyse the forms of decentralization of local natural resources management; to substantiate conclusions and recommendations on financial support sources of territorial communities as owners of natural resources.

Presentation of the main research material with full justification of the received scientific results. Analysing the activities of local communities in Europe or the United States, it turns out that they use the whole set of local preferences, including local natural resources and their functions. Local natural resources are the basis, the point of attraction for engaging business in the community. Such success-

ful examples in economically developed countries have become possible thanks to the processes of decentralization in its various manifestations, which are directly related to the natural resources sector, which is an important factor in elevating both the state as a whole and local communities, as well as ensuring sustainable development at different levels. In addition, natural resource potential should be considered as a territorial stimulator of community development, which can substantially catalyse the local preferences with their subsequent transformation into growth factors. It is important to note that “contacts” between the local community and natural resources occur with the help of certain tools, which ensure the resources’ inclusion in economic processes.

As the practice of European countries shows, the local community is a powerful factor in the development of region and state. It is clear that the EU experience in local self-governance is more prolonged, and therefore, there are many successful examples of it. In addition, for the development of communities, a strong institutional environment facilitates their functioning is formed, as well as the European Charter of Local Self-Government, defining the basic principles of work of local authorities [9, p. 55–56].

According to modern ideas, communities play the role of certain business hubs, peculiar greenhouses, where business can develop. Many successful communities carry out activities related to the local natural resources, and the presence of a powerful enterprise or investor have a positive influence on it. For example, if on the territory of community there is a factory of a powerful company using local raw materials, this undoubtedly represents a significant benefit to the community [10].

As noted above, the processes of decentralization and community building in Ukraine at the beginning of 2019 achieved significant results. The number of communities is approaching 1000, while the area of their territory is 37.5% of the total in Ukraine [11]. As a result of the communities’ formation, their positions as independent players in solving local problems, in prospects for attracting investors, for expanding competencies in terms of budget formation and more are strengthened.

Budgets are one of the consequences of forming communities in the framework of financial decentralization because the possibility of their filling is a guarantee of each territorial community successful development. According to the research “Monitoring the process of power decentralization and reforming local self-government” [11], the part of local taxes and dues in the structure of local budgets own revenues is gradually increasing from 26.6% in 2015 to 27.3% in 2017, approaching to the expected 30% (2018). In particular, the corresponding indicator grew by 19.7% in January-February 2019 compared to the same period of the previous year, and the land payment –

by 11%, which is considered to be a good result [10].

Analysing the role of local natural resources in the formation of communities' budgets, it was discovered that a significant number of income items is directly or indirectly associated with resources. Such articles, in accordance with the Budget Code of Ukraine, include environmental taxes, rent for the use of mineral resources, special use of water and water objects, forest resources, rent charge for water objects (their parts), and others. The part of payments for natural resources using in local budgets is significant – in particular, in some communities, land payments make up about 10–20% of budget revenues.

Foreign experience and business approaches are useful for local leaders and activists in finding new opportunities for community development [12, p. 17]. It is important to provide a new approach to solving existing problems, which concerns, first and foremost, on local natural resources, including business projects in their use. In general, such a business can be realized in two directions – large-scale projects (existing and emerging ones) and niche ones. As for the first, activities are envisaged within the framework of state monopolies, foreign investments, and other projects with significant financial flows. The said needs powerful infrastructure support – logistics, factories, shops, warehouses, etc.

For example, in certain eastern and western regions of Ukraine, a part of the rent from subsoil use, namely the extraction of hydrocarbons (oil and gas) by Ukrnafta, remains in local budgets of communities. Given the large volume of such payments, revenues to local budgets are increasing. Therefore, the mechanism of distribution of rent for extraction creates the preconditions for replenishing community budgets. Another example is the activity of agricultural holdings that pay land lease taxes, which are substantial payments for certain communities.

In the absence of powerful enterprises on the territory of the community, niche businesses of the agro-industrial complex are considered promising, taking into account local specifics. In particular, the formation of “apple” cooperatives, the production of organic produce, harvesting of berries, growing flowers, etc. Utilizing local resources and meeting local needs, such production will provide both employment and payments to community budgets.

According to the Federation of Organic Movement in Ukraine, our state ranks first in Eastern Europe in the certified area of organic arable land and the twentieth among the world leaders of the organic movement. Among other promising types of business is to extract peat as a local energy resource, ecotourism. Under the condition of legalization of amber extraction, this would be significant support for local communities. As already noted, it is advisable to take a positive example of Poland and develop new types of activities in the community.

Summarizing European and Ukrainian experience in the field of natural resources management, it is important to determine the role of natural resources for local communities in modern conditions.

Firstly, the local natural resources are an element of the spatial basis for community placement and its functioning.

Secondly, local natural resources are the factor that predominantly forms the economic profile of the community, its production specificity (despite the trend of emergence of a post-industrial economy). For example, if large forest areas, lakes or reserves of building materials are concentrated in the territory, it is logical to develop activities related to these resources (forestry, tourism, aquaculture, processing enterprises, etc.). It is important to say that the information economy and new market instruments can compensate for the shortage of natural resources.

Thirdly, the local natural resource can concentrate the business activity. Obviously, it plays a significant role in the development of the business activity. If attracting investors to the community with successful initiatives on the use of natural potential, it will attract other business projects. There is an effect of complexity when related activities activate local development. Often these projects will be local but they provide jobs and create an opportunity to replenish local budgets.

Fourthly, every business contributes to tax payments increasing to community budgets. This also applies to activities related to local natural resources. In this sense, local leadership, its position, and efforts to improve the territorial business climate play an important role.

Fifthly, if using not raw material quality of natural resources of communities but the market quality (the possibility of entering the market), then, in addition to the formation of financial indicators, their natural properties will be preserved. Nevertheless, it should be noted that to implement the above, it is necessary to ensure a high level of market infrastructure development. Accordingly, communities with close proximity to large cities and industrial centres have better prospects [10].

Conclusions. So, as experience and new trends show, local natural resources are gradually being involved in market processes, fulfilling new functions. On the background of decentralization processes deployment, approaches to understanding the natural resource and its role in community development are changing. Such processes are already customary for Western countries, unlike Ukrainian realities. True, there are positive examples in our country that can serve as a benchmark for communities. Such examples say that the local natural resource is gradually included in the market system. To accelerate this process, many researchers emphasize the possibility of introducing an active-oriented approach, according

to which the natural resource for local communities is a new economic asset, which significantly increases the efficiency of its use and creates opportunities for territories development [7; 8; 10].

In fact, to accelerate these processes, it is necessary to implement a set of measures, such as: transformation of legal provision of natural resources using in local communities, development of the principles of capitalization of local natural resources through their involvement in economic circulation, the formation of an institutional field for the development of natural potential management system and others.

REFERENCES:

1. Pro reformu. Zahalna informatsiia [About the reform. General information]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (accessed 21 March 2019).
2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnia 2019 r. № 77-r "Pro zatverdzhennia planu zahodiv z realizatsii novoho etapu reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanyzatsii vlady v Ukraini na 2019-2021 roky" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 23, 2019 No. 77-r "On Approval of the Plan of Measures for the Implementation of the New Stage of Local Government and Territorial Organization Reform in Ukraine for 2019-2021«]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-novogo-etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki> (accessed 21 March 2019).
3. Uriad opryliudnyv rozporiadzhennia pro plan zahodiv z realizatsii novoho etapu detsentralizatsii [The government issued a decree on a plan of measures for the implementation of a new phase of decentralization]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10645> (accessed 20 March 2019).
4. Decentralizacija i nalogooblozhenie sel'skohozjajstvennoj nedvizhimosti [Decentralization and Rural Property Taxation]. Available at: <http://www.fao.org/docrep/007/y5444r/y5444r00.htm> (accessed 16 March 2019).
5. Povestka dnja na XXI vek [Agenda 21]. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (accessed 19 March 2019).
6. The Online Sourcebook on Decentralization and Local Development. A History of Decentralization. Available at: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/history_fao (accessed 20 March 2019).
7. Khvesyuk M.A., Lyzun S.O. (ed.) (2015) Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Economic aspects of natural resource administration and providing sustainable development in the context of power decentralization in Ukraine], Kyiv: DU IEPSSR NANU.
8. Holian V.A., Sakal O.V., Kalenska O.V. (2016) Osoblyvosti protsesu detsentralizatsii v systemi upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta pryrodokorystuvanniam [Specifics of decentralization process in the administration system of natural resources and nature use]. *University Economic Bulletin*, vol. 1, no 29, pp. 81-88.
9. Yatsiuk O.S. SMART-spetsializatsiia rozvytku rehionu yak vazhlyvyi napriam pidvyschennia yoho konkurentospromozhnosti ta innovatsiinoi aktyvnosti [SMART-specialization of regional development as an important direction of improvement its competitiveness and innovative activity]. *Scientific Bulletin Of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (edition topic: "Economy and management of oil and gas industry")*, vol. 2, no. 18, pp. 54-60.
10. Khvesyuk M., Sunduk A. (2018) U hri chy poza hroi? [In the game or out of the game?]. *Mirror weekly*, no. 50, 28 December-11 January 2018. Available at: https://dt.ua/ECOLOGY/u-gri-chi-poza-groyu-298148_.html (accessed 16 March 2019).
11. Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia [Monitoring of the power decentralization process and local self-government reform]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring> (accessed 20 March 2019).
12. Zakharchenko V.I. (2019) Yevropeyskyi dosvid vyrishennia problem detsentralizatsii: ukrainskyi kontekst [European experience of decentralization problem solving: Ukrainian context] / V.I. Zakharchenko // *Economic forum*, no. 1, pp. 9-18.

Danyleychuk Ruslan

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Economics and Management Theory
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LOCAL RESOURCES MANAGEMENT UNDER CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

The purpose of the article is to develop theoretical and methodological principles and practical recommendation for the management of local natural resources in the context of decentralization in Ukraine. The above-mentioned stipulated the following tasks: to characterize the process of decentralization in Ukraine, to analyse the forms of decentralization of local natural resources management; to substantiate conclusions and recommendations on financial support sources of territorial communities as owners of natural resources.

Methodology. The following methods, methodological techniques, and tools were used in the process of research: making managerial decisions, analysis and synthesis, a system approach.

Results. Analysing the activities of local communities in Europe or the United States, it turns out that they use the whole set of local preferences, including local natural resources and their functions. Local natural resources are the basis, the point of attraction for engaging business in the community. Such successful examples in economically developed countries have become possible thanks to the processes of decentralization in its various manifestations, which are directly related to the natural resources sector, which is an important factor in elevating both the state as a whole and local communities, as well as ensuring sustainable development at different levels.

Summarizing European and Ukrainian experience in the field of natural resources management, it is important to determine the role of natural resources for local communities in modern conditions. Firstly, the local natural resources are an element of the spatial basis for community placement and its functioning. Secondly, local natural resources are the factor that predominantly forms the economic profile of the community, its production specificity (despite the trend of emergence of a post-industrial economy). For example, if large forest areas, lakes or reserves of building materials are concentrated in the territory, it is logical to develop activities related to these resources (forestry, tourism, aquaculture, processing enterprises, etc.). It is important to say that the information economy and new market instruments can compensate for the shortage of natural resources. Thirdly, the local natural resource can concentrate the business activity. Obviously, it plays a significant role in the development of the business activity. If attracting investors to the community with successful initiatives on the use of natural potential, it will attract other business projects. There is an effect of complexity when related activities activate local development. Often these projects will be local but they provide jobs and create an opportunity to replenish local budgets. Fourthly, every business contributes to tax payments increasing to community budgets. This also applies to activities related to local natural resources. In this sense, local leadership, its position, and efforts to improve the territorial business climate play an important role. Fifthly, if using not raw material quality of natural resources of communities but the market quality (the possibility of entering the market), then, in addition to the formation of financial indicators, their natural properties will be preserved. Nevertheless, it should be noted that to implement the above, it is necessary to ensure a high level of market infrastructure development. Accordingly, communities with close proximity to large cities and industrial centres have better prospects.

Practical implications. So, as the experience and new trends show, local natural resources are gradually being involved in market processes, fulfilling new functions. On the background of decentralization processes deployment, approaches to understanding the natural resource and its role in community development are changing. Such processes are already customary for Western countries, unlike Ukrainian realities. True, there are positive examples in our country that can serve as a benchmark for communities. Such examples say that the local natural resource is gradually included in the market system. To accelerate this process, many researchers emphasize the possibility of introducing an active-oriented approach, according to which the natural resource for local communities is a new economic asset, which significantly increases the efficiency of its use and creates opportunities for territories development.

Value/originality. In our work, we considered an issue of local resources management under conditions of decentralization. The theoretical and methodological approaches and practical recommendations on the management of local natural resources are proposed. It is established that natural resource is gradually involved in market processes, fulfilling new functions and becoming a new economic asset for local communities, which significantly increases the efficiency of its use and creates opportunities for the development of territories.

ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У ГРОМАДАХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF ENERGY SAVING MEASURES IN THE COMMUNITIES OF THE REGIONS OF UKRAINE

У статті проаналізовано особливості вжиття заходів енергозбереження у громадах регіонів України, запропоновано методичні аспекти визначення ефективності застосування інструментарію енергозбереження та енергоефективності як інструмента підвищення конкурентоспроможності регіону, а також шляху зростання їх ролі в системі управління конкурентоспроможністю регіональної системи. Проблемний характер енергозбереження в ЖКГ оцінено з позиції аналізу індикаторів внутрішнього стану представників галузі, зокрема зношеності основних фондів, недосконалості технологій виробництва, недоліків у системі управління. Результати аналізу витрат і переваг через вжиття конкретних заходів енергозбереження показують системне та широкомасштабне заощадження енергії, відповідно, демонструють наявні можливості економії у громадах. Запропоновано вжиття заходів для стимулювання енергозбереження у громадах.

Ключові слова: енергоефективність, громада, енергетичний ресурс, регіон.

В статті проаналізовані особливості прийняття мер енергозбереження в общинах регіонів України, пропонується методичні аспекти визначення ефективності застосування інструментарію енергозбереження та енергоефективності як інструмента підвищення конкурентоспроможності регіону, а також шляху зростання їх ролі в системі управління конкурентоспроможністю регіональної системи. Проблемний характер енергозбереження в ЖКГ оцінено з позиції аналізу індикаторів внутрішнього стану представників отрасли, в частности изношенности основных фондов, несовершенства технологий производства, недостатков в системе управления. Результаты анализа затрат и преимуществ через принятие конкретных мер энергосбережения показывают системное и широкомасштабное сбережение энергии, соответственно, демонстрируют имеющиеся возможности для экономии в общинах. Предложено принятие мер для стимулирования энергосбережения в общинах.

Ключевые слова: энергоэффективность, община, энергетический ресурс, регион.

УДК 338.2:332.025

Кудріна О.Ю.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри бізнес-економіки
та адміністрування
Сумський державний університет
імені А.С.Макаренка

Despite the fact that the task of a significant increase in energy efficiency is one of the main declared priorities of the state economic policy, the actual state of energy efficiency in Ukraine is unsatisfactory. It should be noted that if the level of energy efficiency of the country as a whole is known and calculated in the state and international statistics, the level of energy efficiency of the regions of the country is not only not calculated, but in most cases, is not known at all and is not the subject of analysis and research. The article deals with the analysis of characteristics of the implementation of energy conservation measures in the communities of the regions of Ukraine and suggests methodological aspects of determining the effectiveness of using energy saving and energy efficiency tools as tools to increase the competitiveness of a region, as well as ways to increase their role in the regional competitiveness management system. The problematic nature of energy saving in the housing and utilities sector is assessed from the perspective of the internal state of the representatives of the region, namely, the depreciation of fixed assets, the imperfection of production technologies, deficiencies in the management system, etc. It is substantiated that besides purely technological solutions, factors such as updating existing knowledge and thinking of all participants of the process, scientifically grounded introduction of institutional changes, and formation of a new tariff policy have a significant influence on energy efficiency. Our analysis of energy saving programs in the sphere of housing and communal services in the regions of Ukraine allowed us to determine the measures used to solve the problem of increasing the efficiency of use and reduction of energy consumption in the housing and communal services. The results of the cost and benefit analysis through the implementation of specific energy saving measures show systemic and large-scale energy savings, and, accordingly, demonstrate the potential for savings in communities. Summarizing the experience of energy saving in housing and communal services in the regions has allowed determining the most expedient to implement energy-saving measures, among which – the use of renewable energy sources, minimization of energy consumption, introduction of organizational and economic regulators and incentives, etc.

Key words: energy efficiency, community, energy, resource, region.

Постановка проблеми. У рамках «Нової енергетичної стратегії України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція», розробленої в контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015), головною метою розвитку енергетики України є забезпечення енергетичної безпеки, перехід до енергоефективного та енергоощадного використання й споживання енергоресурсів зі впровадженням інноваційних технологій [4, с. 7]. Для досягнення головних цілей Стратегією визначено загальні завдання, серед яких має місце забезпечення надійного функціонування енергетичної інфраструктури, зокрема захист критичних об'єктів [4, с. 7]. Дійсно, за оцінками експертів [3], сьогодні потреба в інвестиціях у термомодернізацію будівель бюджетних установ складає від 4,2 до 8,5 млрд. дол. США,

тобто в бюджетній сфері близько 100 тисяч будівель потребують термомодернізації. Причинами цього є застарілі системи енергопостачання та залежність від імпорту дорогих енергоносіїв, що зумовлює різке підвищення цін на енергоресурси з 2015 року. Для зменшення споживання енергії, відповідно, витрат на неї вже до 2020 року одна п'ята частина всіх громадських будівель має бути енергетично модернізована.

Саме в галузі житлово-комунального господарства (ЖКГ) існує нагальна потреба формування системи ефективного енергоспоживання та енергозбереження, дієвої тарифної політики, яка б стимулювала економію матеріально-технічних та енергетичних ресурсів у регіонах країни відповідно до їхніх особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження наукової про-

блематики енергозбереження в національному господарстві та управління цим процесом зробили відомі вчені, зокрема О. Амоша, С. Бушуєв, Т. Данілова, О. Димченко, О. Карлова, Т. Качала, Н. Кондратенко, М. Кизим, О. Лапко, В. Малайренко, В. Микитенко, Ю. Морозов, Г. Стаднік, Ю. Табунщиков, П. Рогожин, В. Торкатюк, В. Худолей, Л. Шутенко, Т. Юр'єва.

Результати досліджень нагальних питань у галузі ЖКГ обумовлюють відповідні наукові підходи до розв'язання наявних проблем, формування нових механізмів економічних відносин у царині енергозбереження, вибору напрямів та інструментарію залучення інвестицій, внесення змін в управлінські технології енергоспоживання та енергозбереження. Багатоелементність системи енергоспоживання та енергозбереження ЖКГ відносить до пріоритетних завдань моделювання енергопроцесів, інформаційний моніторинг та пошук інновацій, здатних підвищити енергоефективність як в процесі будівництва об'єктів ЖКГ, так і в період їх експлуатації відповідно до особливостей регіонів України.

Незважаючи на те, що завдання суттєвого збільшення енергоефективності є одним з основних задекларованих пріоритетів державної економічної політики, реальний стан енергоефективності в Україні є незадовільним. При цьому якщо рівень енергоефективності країни загалом відомий та розраховується в державній та міжнародній статистиці, то рівень енергоефективності регіонів країни не тільки не розраховується, але й здебільшого взагалі не відомий та не є предметом аналізу й досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є аналізування особливостей вжиття заходів енергозбереження у громадах регіонів України та визначення ефективності застосування інструментарію енергозбереження й енергоефективності як інстру-

мента підвищення конкурентоспроможності регіону, а також шляху зростання їх ролі в системі управління конкурентоспроможністю регіональної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Житловий сектор України є структурно неоднорідним, значну його частку складають забудови 50–60-х років минулого століття, коли в конструктивному відношенні не ставилося завдання жорсткої економії енергоресурсів, а оскільки модернізація житлового фонду практично не проводилась, то ситуація з енергоспоживанням та енергозбереженням у житловому секторі є вкрай незадовільною. Динаміка енергетичних складових та загальної питомої енергоємності житла наведена на рис. 1 [2].

З наведених даних простежується тенденція зменшення загальних енерговитрат за одночасного поступового збільшення питомої енергоємності житла. Питома енергоємність зростає також в інших підгалузях ЖКГ.

У розгляданому контексті слід визнати логічно обґрунтованою позицію О. Бубенка, який сформував основні складові реалізації процесу енергозбереження на об'єктах житлово-комунального господарства в результаті аналізу закордонного досвіду, такі як:

- розроблення та впровадження енергозберігаючих рішень на стадії проектування будівлі;
- застосування в процесі будівництва енергоефективних матеріалів та технологій;
- зниження втрат енергоресурсів у процесі експлуатації об'єктів житлового комплексу;
- використання альтернативних джерел енергії.

У країнах Євросоюзу стратегія енергозбереження реалізується вже протягом 30 років. Так, у Німеччині ще 10–15 років тому стартував процес термомодернізаційного переобладнання житла, що на 20–30% знизило його енерговитрати, в

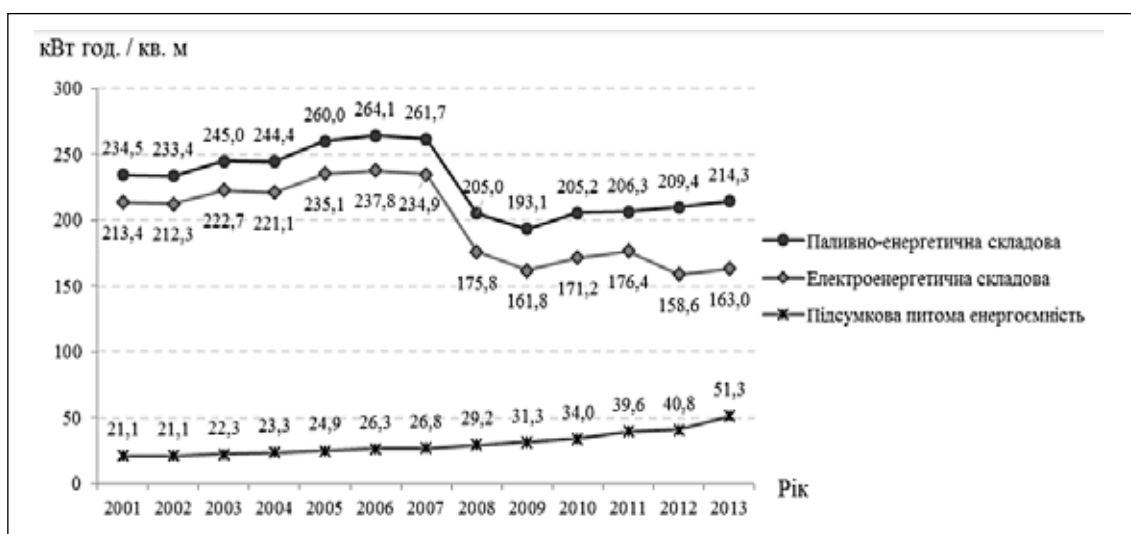

Рис. 1. Енергетичні складові та питома енергоємність житлового сектору

інших країнах розгорнуто виробництво енергії фотоелектростанціями, створені системи житлових комплексів «розумних будинків», у яких регулюються режими теплообміну [1].

Окрім суто технологічних рішень, на ефективність енергозбереження значний вплив мають такі фактори, як оновлення наявних знань та мислення всіх учасників процесу, науково обґрунтоване запровадження інституційних змін, формування нової тарифної політики.

Проведений нами аналіз програм енергозбереження у сфері житлово-комунального господарства регіонів України [2; 3] показав, що вирішення проблеми підвищення ефективності використання та зменшення споживання енергоресурсів в житлово-комунальному господарстві відбувається переважно шляхом вжиття таких заходів:

- впровадження новітніх енергозберігаючих технологій (впровадження енергозберігаючих світильників, застосування частотно-регульованих електроприводів у ліфтовому господарстві тощо);
- заміна застарілого неефективного обладнання та матеріалів;
- запровадження механізмів економічного стимулювання енергозбереження;
- капітальний ремонт водопровідних мереж (санація магістральних водоводів, широке застосування перетворювачів частоти оберту приводів насосів; заміна металевих труб на пластмасові; заміна наявних насосів на менш потужні);
- зниження рівня споживання реактивної потужності;
- проведення енергоаудиту комунальних підприємств житлово-комунального господарства;
- виявлення внутрішніх джерел фінансування заходів з енергозбереження, пошук інвесторів та кредиторів;
- освіта, навчання, підготовка кадрів в напрямі енергозбереження;
- висвітлення нагальних питань економічного споживання енергоресурсів у засобах масової інформації тощо.

Водночас деякі підприємства житлово-комунального господарства вживають певних заходів з енергозбереження, зокрема встановлюють сучасні вискоефективні котли, прокладають труби з пінополіуретановою ізоляцією, проводять комплексне обслуговування й регулювання систем водопостачання та опалення житлових будинків, оптимізують роботу мереж водо- й тепlopостачання, артезіанських свердловин. Так, в Одеській області відбувається вжиття заходів з оптимізації схем тепlopостачання з їх частковою децентралізацією (зокрема, в Ізмаїлі завдяки вжиттю зазначених заходів досягнута економія енергоресурсів за опалювальний сезон обсягом 5,2 тис. т у. п.). У Володимир-Волинському (Волинська область) виконано реконструкцію насосної станції із замі-

ною насосів на менш енергоємні. У Славутичі (Київська область) проводиться модернізація систем освітлення сходових маршрутів та майданчиків під'їздів житлових будинків з використанням пристрою «Автоматична система керування освітленням» – АСКО-2500. Згідно з попередніми розрахунками це дасть можливість вже в поточному році зекономити до 40% споживання енергоресурсів. На замовлення Ужгородського КП ВУВКГ Науково-виробничим підприємством «Центр проблем екології» розроблено проект «Енергетичний аудит та довгострокова програма енергозбереження для водоканалу м. Ужгорода». У Києві розроблено інвестиційний проект «Підвищення енергоефективності у громадських будівлях м. Києва». Його реалізація дасть змогу зекономити близько 27% теплової енергії. Агентством з раціонального використання енергії та екології проведено енергетичний аудит системи централізованого тепlopостачання Івано-Франківська, яким визначені питомі показники на відпуск та споживання теплової енергії, розроблено заходи, вжиття яких спрямоване на підвищення ефективності системи тепlopостачання. Вінницьким підприємством «Трамвайно-тролейбусне управління» вжито заходів щодо встановлення на тягових електропідстанціях та рухомому складі лічильників споживання електричної енергії, що дало змогу зменшити споживання електроенергії на підприємстві на 30%.

Серед шляхів раціонального споживання паливно-енергетичних ресурсів слід назвати оснащення наявного житлового фонду засобами обліку та регулювання споживання води й теплової енергії, що здійснюється відповідно до Програми поетапного оснащення наявного житлового фонду засобами обліку та регулювання споживання води й теплової енергії (рис. 2) [3].

Економічна доцільність вжиття заходів з енергозбереження на об'єктах ЖКГ має встановлюватись за порівняльним показником ефективності системи енергозбереження (E_{es}), що є відношенням суми заощадженої енергії (ΔW_{em}) до додаткових витрат на підвищення енергозахисту (ΔK_{es}) [1]:

$$E_{es} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta W_{em}}{\sum_{j=1}^m \Delta K_{es}}$$

Управління Держенергоефективності спільно з проектами IFC, USAID провело опитування щодо ефективності програми енергозбереження ОСББ/ЖБК, які вже вжили таких заходів (табл. 1) [2].

Отже, результати аналізу витрат і переваг через вжиття конкретних заходів енергозбереження показують системне та широкомасштабне заощадження енергії, відповідно, демонструють наявні можливості для економії у громадах. Тоді очікуються зменшення витрат коштів комунальних підприємств за спожиті енергоносії, поліп-

шення умов експлуатації та збереження інженерних мереж, технологічного обладнання та устаткування, економне та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, зменшення

втрат в інженерних мережах, покращення обліку отриманої теплової енергії та спожитої води, підвищення якості надання послуг з водопостачання, зменшення вартості послуг.

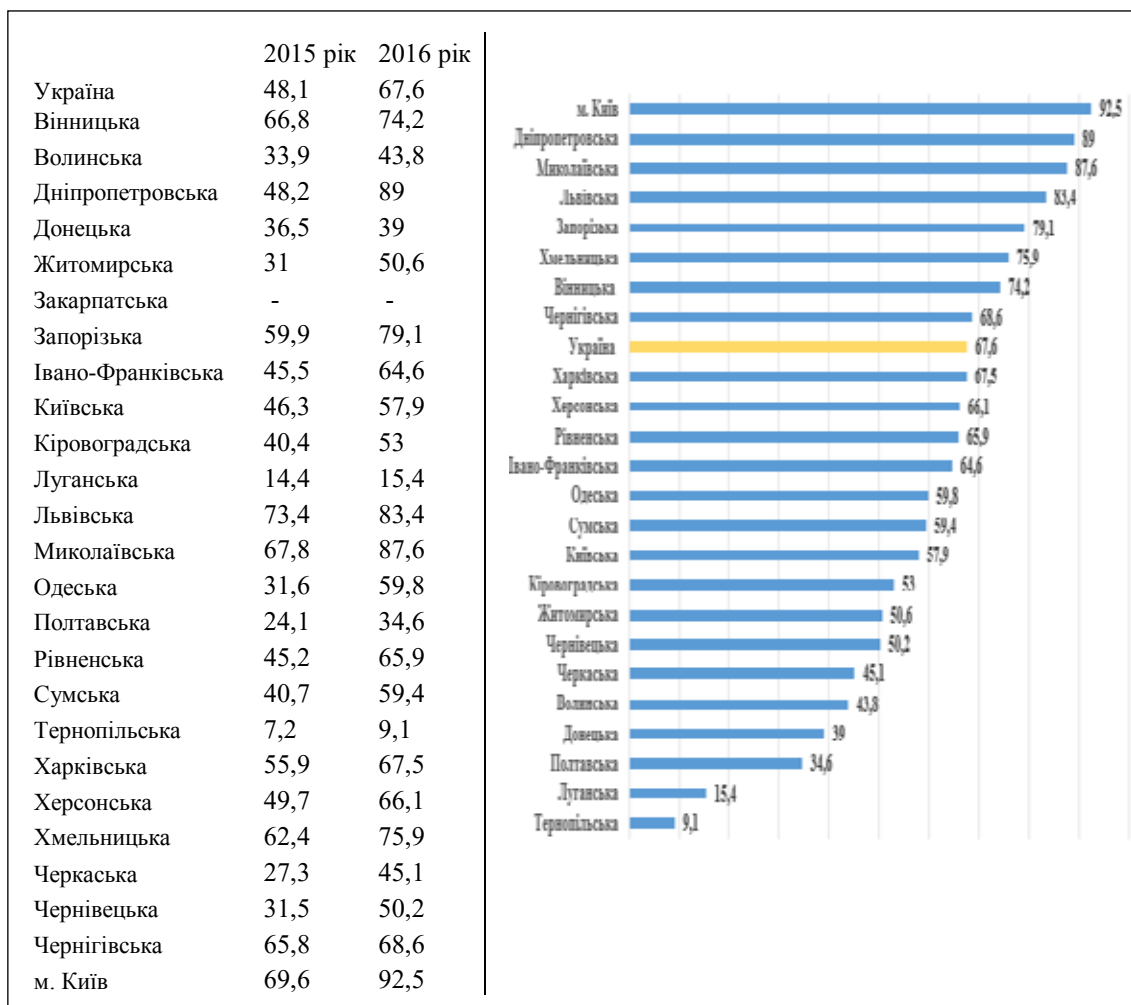

Рис. 2. Оснащеність приладами обліку споживання теплової енергії будівель в регіонах України (% до загальної кількості будівель)

Таблиця 1

Дослідження ефективності програми енергозбереження

Заходи енергозбереження	Обсяг залучених коштів, грн.	Витрати на опалення		Показник ефективності
		до модернізації, грн./м ²	після модернізації, грн./м ²	
Облаштування індивідуального теплового пункту (ІТП), комплексна термомодернізація будинку (Волинська область)	2,1 млн.	15,54	7,16	2,2
Встановлення приладів обліку тепла, ІТП, регуляторів теплового потоку (Волинська область)	280 тис.	18,1	8,3	2,2
Встановлення приладів обліку тепла та електроенергії, нових вікон, модернізація освітлення (Рівненська область)	550 тис.	18,23	10,5	1,7
Утеплення будинку (Харківська область)	360 тис.	32	9	3,6
Заміна вікон у під'їздах на енергоефективні, утеплення будинку (Львівська область)	1,28 млн.	26,58	14,53	1,8
Утеплення будинку (Чернівецька область)	700 тис.	27,45	17,22	1,6

Отже, на основі наших попередніх досліджень [5; 6] та аналітичних матеріалів [7] для стимулювання енергозбереження у громадах пропонуємо вжиття таких заходів:

- демонополізація ринків енергопостачання;
- створення конкурентоспроможного ринку теплопостачання;
- сприяння доступу виробників теплової енергії з відновлюваних джерел до мереж централізованого теплопостачання;
- розвиток ринку біоенергетики, заміна традиційних джерел енергії на біомасу;
- введення економічно виправданих витрат на підключення до електричних мереж;
- покращення процедури розрахунку виробників теплової енергії з постачальниками газу;
- стимулювання енергогенеруючих компаній (монополістів) до співпраці з постачальниками енергетичних послуг.

Висновки з проведеного дослідження.

Галузь житлово-комунального господарства є багатопрофільним та складно структурованим об'єктом економіки України, яка виконує важливі соціальні функції в містах та населених пунктах. Проблемний характер енергозбереження в ЖКГ оцінюється сьогодні з позиції внутрішнього стану представників галузі, зокрема зношеності основних фондів, недосконалості технологій виробництва, недоліків у системі управління. Узагальнення досвіду щодо енергозбереження у ЖКГ в регіонах дало змогу визначити найбільш доцільні енергозберігаючі заходи, серед яких слід назвати використання оновлюючих джерел енергії, мінімізацію енергоспоживання, запровадження організаційно-економічних регуляторів та стимулів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бубенко О. Формування механізмів управління енергозбереженням у житлово-комунальному господарстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Харків, 2015. 23 с.
2. Державне агентство енергоефективності та енергозбереження. URL: <http://saee.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2019).
4. Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція.

URL: [http://www.razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20\(7\).pdf](http://www.razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20(7).pdf) (дата звернення: 20.03.2019).

5. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. Innovation Policy Development Conceptual Framework for National Resource Security Providing. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2018. Vol. 9. No. 5. P. 1099–1107.

6. Кудріна О., Омеляненко В. Стратегічні основи розвитку системних взаємозв'язків у високотехнологічних секторах: кластерно-мережевий підхід. *Економіка та право*. 2018. № 1. С. 123–129.

7. Ткачук А. Від перспективного плану до стратегії розвитку громади (через призму досвіду об'єднаних територіальних громад Хмельниччини). Київ : ЮСТОН, 2018. 76 с.

REFERENCES:

1. Bubenko O. (2015) Formuvannia mekhanizmv upravlinnia enerhozberezhenniam u zhytlovo-komunal'nomu hospodarstvi [Formation of mechanisms for energy saving management in housing and communal services]. Abstract of Ph.D. dissertation. 08.00.03. Naukovo-doslidnyj tsentr industrialnykh problem rozvytku NAN Ukrainy, Kharkiv, Ukraine (in Ukrainian).
2. Derzhavne ahentstvo enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia. Available at: <http://saee.gov.ua> (accessed: 20 March 2019).
3. Ministerstvo rehional'noho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukrainy. Available at: <https://vww.kmu.gov.ua> (accessed: 20 March 2019).
4. Nova enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2020 roku: bezpeka, enerhoefektyvnist', konkurentsiia. Available at: [http://vww.razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20\(7\).pdf](http://vww.razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20(7).pdf) (accessed: 20 March 2019).
5. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. (2018) Innovation Policy Developmet Conceptual Framework for National Resource Security Providing. *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. 9, no. 5, pp. 1099–1107.
6. Kudrina O., Omelyanenko V. (2018) Strategichni osnovy rozvytku systemnyh vzayemozviazkiv u vysokotekhnologichnyh sektorax: klasterno-merezhevy pidhid [Strategic foundations for the development of systemic interconnections in high-tech sectors: cluster-network approach]. *Economics and Law*, № 1, pp. 123–129 (in Ukrainian).
7. Tkachuk A. (2018) Vid perspektyvnogo planu do strategiyi rozvytku gromady (cherez pryzmu dosvidu obyednanyh terytorialnyh gromad Khmelnychchyny) [From the long-term plan to the community development strategy (through the prism of the experience of the united territorial communities of Khmelnytsky)]. Kyiv : YUSTON (in Ukrainian).

Kudrina Olha

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Business Economics and Administration
Sumy State University named after A.S. Makarenko

IMPLEMENTATION OF ENERGY SAVING MEASURES IN THE COMMUNITIES OF THE REGIONS OF UKRAINE

The purpose of the article. Despite the fact that the task of a significant increase in energy efficiency is one of the main declared priorities of the state economic policy, the actual state of energy efficiency in Ukraine is unsatisfactory. It should be noted that if the level of energy efficiency of the country as a whole is known and calculated in the state and international statistics, the level of energy efficiency of the regions of the country is not only not calculated, but in most cases, is not known at all and is not the subject of analysis and research.

The article deals with the analysis of characteristics of the implementation of energy conservation measures in the communities of the regions of Ukraine and suggests methodological aspects of determining the effectiveness of using energy saving and energy efficiency tools as tools to increase the competitiveness of a region, as well as ways to increase their role in the regional competitiveness management system.

Methodology. The survey is based on the main components of the process of energy conservation at the objects of housing and communal services as a result of the analysis of foreign experience considering, analysis of energy conservation programs in the sphere of housing and communal services of the regions of Ukraine, survey on the effectiveness of the Energy Saving Program of ACMH/HBC.

Results. The problematic nature of energy saving in the housing and utilities sector is assessed from the perspective of the internal state of the representatives of the region, namely, the depreciation of fixed assets, the imperfection of production technologies, deficiencies in the management system, etc.

It is substantiated that besides purely technological solutions, factors such as updating existing knowledge and thinking of all participants of the process, scientifically grounded introduction of institutional changes, and formation of a new tariff policy have a significant influence on energy efficiency.

Our analysis of energy saving programs in the sphere of housing and communal services in the regions of Ukraine allowed us to determine the measures used to solve the problem of increasing the efficiency of use and reduction of energy consumption in the housing and communal services.

The results of the cost and benefit analysis through the implementation of specific energy saving measures show systemic and large-scale energy savings, and, accordingly, demonstrate the potential for savings in communities.

Practical implications. Summarizing the experience of energy saving in housing and communal services in the regions has allowed determining the most expedient to implement energy-saving measures, among which – the use of renewable energy sources, minimization of energy consumption, introduction of organizational and economic regulators and incentives, etc.

Value/originality. The measures to promote energy conservation in the community were proposed.

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ БІЗНЕСУ
МІСТ ОБЛАСНОГО ЗНАЧЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІESTIMATES OF THE BUSINESS POTENTIAL
OF CITIES OF REGIONAL SIGNIFICANCE OF THE L'VIV REGION

У статті досліджено сутність категорії «потенціал бізнесу», запропоновано методику аналізу потенціалу бізнесу регіону на основі оцінювання показників діяльності підприємств, а також показників інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності як важливих складових формування сприятливого бізнес-середовища регіону. Запропоновану адитивну модель апробовано на прикладі міст обласного значення та районів (з порівняльною метою) Львівської області. Названо, проаналізовано основні чинники формування потенціалу бізнесу міст обласного значення Львівської області, а також основні шляхи покращення середовища ведення бізнесу. Інформаційну базу дослідження складають оперативна інформація та дані річних звітів Головного управління статистики у Львівській області, праці провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників з широкого кола соціально-економічних та фінансових проблем, аналітичні розрахунки автора.¹

Ключові слова: потенціал, потенціал бізнесу, потенціал підприємництва, місто обласного значення, регіональна економіка, просторовий розвиток.

В статье исследована сущность категории «потенциал бизнеса», предложена

методика анализа потенциала бизнеса региона на основе оценивания показателей деятельности предприятий, а также показателей инвестиционной и внешнеэкономической деятельности как важных составляющих формирования благоприятной бизнес-среды региона. Предложенная аддитивная модель апробирована на примере городов областного значения и районов (со сравнительной целью) Львовской области. Названы, проанализированы основные факторы формирования потенциала бизнеса городов областного значения Львовской области, а также основные пути улучшения среды ведения бизнеса. Информационную базу исследования составляют оперативная информация и данные годовых отчетов Главного управления статистики в Львовской области, труды ведущих отечественных и зарубежных исследователей по широкому кругу социально-экономических и финансовых проблем, аналитические расчеты автора.

Ключевые слова: потенциал, потенциал бизнеса, потенциал предпринимательства, город областного значения, региональная экономика, пространственное развитие.

УДК 332.1:352 (477)

Лещух І.В.

к.е.н., науковий співробітник відділу просторового розвитку

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України»

The article explores the essence of the category of "business potential"; a methodology for analyzing the potential of business in the region based on the evaluation of enterprise performance indicators as well as indicators of investment and foreign economic activity as an important component of the formation of a favorable business environment of the region is proposed. The proposed additive model was tested on the example of cities of oblast significance and districts (with a comparative purpose) in the L'viv region. The main factors of forming the business potential of cities of oblast significance of the L'viv region (dynamics of the number of operating enterprises, dynamics of the number of employed employees per enterprise, balance of foreign trade, dynamics of attraction of direct foreign investments and capital investments) were named and analyzed. The main ways of improving the business environment are named, in particular: 1) the formation of legal and regulatory support favorable to business; 2) externalization of production; 3) spatial integration of business within the regions of Ukraine; 4) effective communication "business-state"; support and stimulation of the development of small and medium-sized businesses at the national and local levels (the formation of an effective financial-credit and investment support infrastructure for business, staffing, information consulting, organizational and managerial and resource support of the business); 5) to promote the development of the quaternary and peripheral sectors of the economy at the state level. In the process of theoretical and applied developments, the following methods were used: systemic and dialectic; logical generalization, system analysis, comparison and synthesis; economic-mathematical modeling; graphic; strategic analysis. The information base of the research is operative information and data of annual reports of the Main Directorate of Statistics in the L'viv region; the works of leading domestic and foreign researchers on a wide range of socio-economic and financial problems; analytical calculations of the author, performed in the course of the study.

Key words: potential, potential of business, business potential, city of oblast significance, regional economy, spatial development.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації роль бізнесу як рушійної сили економіки стає дедалі більш актуальною, а рівень його розвитку залежить від формування та реалізації потенціалу як окремих індивідів (підприємців), так і регіону та держави загалом.

Потенціал бізнесу – це особливий вид потенціалу, який здатен забезпечити швидкий розвиток економіки регіону та держави, адже зумовлює вибір цілей у стратегічному періоді, визначає доцільність та напрями організаційних змін, вказує на спрямованість та впливає на темпи зростання виробничих потужностей,

дає змогу визначати підприємницький внесок у досягнення економічного зростання регіону, тому потребує детального дослідження та визначення загальних аспектів його регіонального формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток бізнесу є дієвим важелем стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Теоретико-методологічні засади дослідження особливостей сутності підприємницького потенціалу відображені в наукових роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема у працях Н. Богацької [1], Б. Карапінського [2], А. Миргород-

¹ Публікацію підготовлено в межах виконання гранту НАН України (виконується згідно з Розпорядженням Президії НАН України «Про результати конкурсу на здобуття грантів НАН України дослідницькими лабораторіями/групами молодих учених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2018 р.» від 11 жовтня 2018 р. № 571).

ської [3], Ю. Рубіна [4], О. Сологуб [5], А. Степанова [6], Т. Шири [2], В. Хачатряна [1], Й. Тюнена, Г. Мангольда, Ф. Найтвиделілі, Р. Кантільона. Однак огляд вітчизняної наукової літератури свідчить про те, що поняття «потенціал бізнесу» («підприємницький потенціал») здебільшого трактується з точки зору окремого індивіда (підприємця) або конкретного підприємства. Натомість мало уваги приділено дослідженням формування та реалізації потенціалу бізнесу на рівні регіону, що особливо актуалізується в сучасних умовах адміністративно-фінансової децентралізації.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні сутності категорії «потенціал бізнесу регіону», особливостей його формування на рівні регіону (на прикладі міст обласного значення Львівської області).

Виклад основного матеріалу дослідження. Спробу тлумачення сутності категорії «потенціал бізнесу» вперше здійснив Р. Кантільон, а згодом його послідовники Й. Тюнен, Г. Мангольдт, Ф. Найтвиделілі, які від XVIII століття одним з елементів підприємницького потенціалу визначили здатність до ризику [1, с. 99].

Сучасні вітчизняні дослідники потенціал бізнесу здебільшого розглядають на макрорівні з ресурсної позиції (тобто в контексті ресурсів підприємства) та/або навичок і здібностей підприємців. Так, Б. Карпінський та Т. Шири вбачають у змісті категорії «потенціал бізнесу» сукупність ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових, технічних, інноваційних тощо), навичок та можливостей менеджерів різних рівнів ієрархії та персоналу, що бере безпосередню участь у процесі виробництва товарів, надання послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку), забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства [2, с. 77]. Однак таке трактування дещо ототожнює підприємницький потенціал з виробничим.

А. Степанов [6] розглядає потенціал бізнесу як інтегральні підприємницькі здібності носіїв підприємницької діяльності, спрямовані на визначення, пошук, формування та задоволення потреб у товарах чи послугах, а також отриманні максимального прибутку.

Цікавою є позиція А. Миргородської, яка виділяє два підходи до визначення сутності категорії «потенціал бізнесу», а саме ринковий (ґрунтується на дослідженні різних ринкових аспектів потенціалу) та виробничий (потенціал розглядається як складовий елемент більш високого рівня, а саме економічного потенціалу) [3, с. 144–146]. З іншого боку, науковець пропонує трактувати досліджувану категорію Ю. Рубіна, який в її змісті вбачає «сукупність бізнес-ідей і способів їх реалізації» [4, с. 280].

На думку В. Хачатряна та Н. Богацької, «етимологічно категорія «підприємницький потенціал» є похідною від трудового потенціалу та має специ-

фічні особливості, обумовлені як характером конкретного виду підприємницької діяльності, так і особливостями тієї чи іншої економічної системи» [1].

О. Федонін, І. Репіна та О. Олексюк [7] вважає, що поняття «підприємницький потенціал» є багатофакторною, комплексною характеристикою, завдяки якій у ринкових відносинах стає можливим розподіл підприємств за рівнями розвитку, визначення їх інвестиційної привабливості, конкурентних можливостей, рівня гнучкості та можливості адаптації до змін у зовнішньому середовищі.

Дещо інший підхід до тлумачення категорії «потенціал бізнесу» пропонує О. Сологуб [5, с. 61]. Так, автор пропонує розглядати це поняття в регіональному аспекті, трактуючи його як сукупність підприємств, що здійснюють свою діяльність на господарському ринку та з урахуванням наявних можливостей щодо створення у майбутньому нових підприємств, оскільки світовий досвід переконує, що в Україні є значний нереалізований резерв підприємницьких ресурсів. Погоджуючись з вищезазначеним автором, у дослідженні пропонуємо розглянути та оцінити потенціал бізнесу в комплексному системному регіональному розумінні (на прикладі міст обласного значення та районів Львівської області).

Первинними показниками для оцінювання потенціалу бізнесу пропонуємо вибрати показники, названі в табл. 1.

Враховуючи те, що всі вищенаведені показники економічного розвитку є іменованими величинами, вважаємо необхідним їх попереднє нормування, яке забезпечить порівнянність та зіставлення сформованої інформаційної бази.

Процедуру нормування доцільно здійснити з огляду на позицію, що наведені показники є показниками-стимуляторами соціально-економічного розвитку, тобто зростання їх значень позитивно впливає на рівень потенціалу бізнесу в регіоні:

$$N_i = \frac{Z_i - Z_{\min}}{Z_{\max} - Z_{\min}}, \quad (1)$$

де N_i – нормоване значення i -го показника в регіоні; Z_i – значення i -го показника в регіоні; Z_{\max} – максимальне значення i -го показника в регіоні; Z_{\min} – мінімальне значення i -го показника в регіоні.

Нормування первинних показників, здійснене за формулою (1), переведе їх величини в проміжок [0:1].

Розрахунок власне потенціалу бізнесу (P_b) здійснимо на основі адитивної моделі за формулою (2):

$$P_b = \frac{\sum_{i=1}^n N_i}{n}, \quad (2)$$

де P_b – потенціал бізнесу; N_i – нормовані значення первинних показників; n – кількість показників.

Апробуємо запропоновану методику на прикладі міст обласного значення Львівської області (табл. 2, рис. 1).

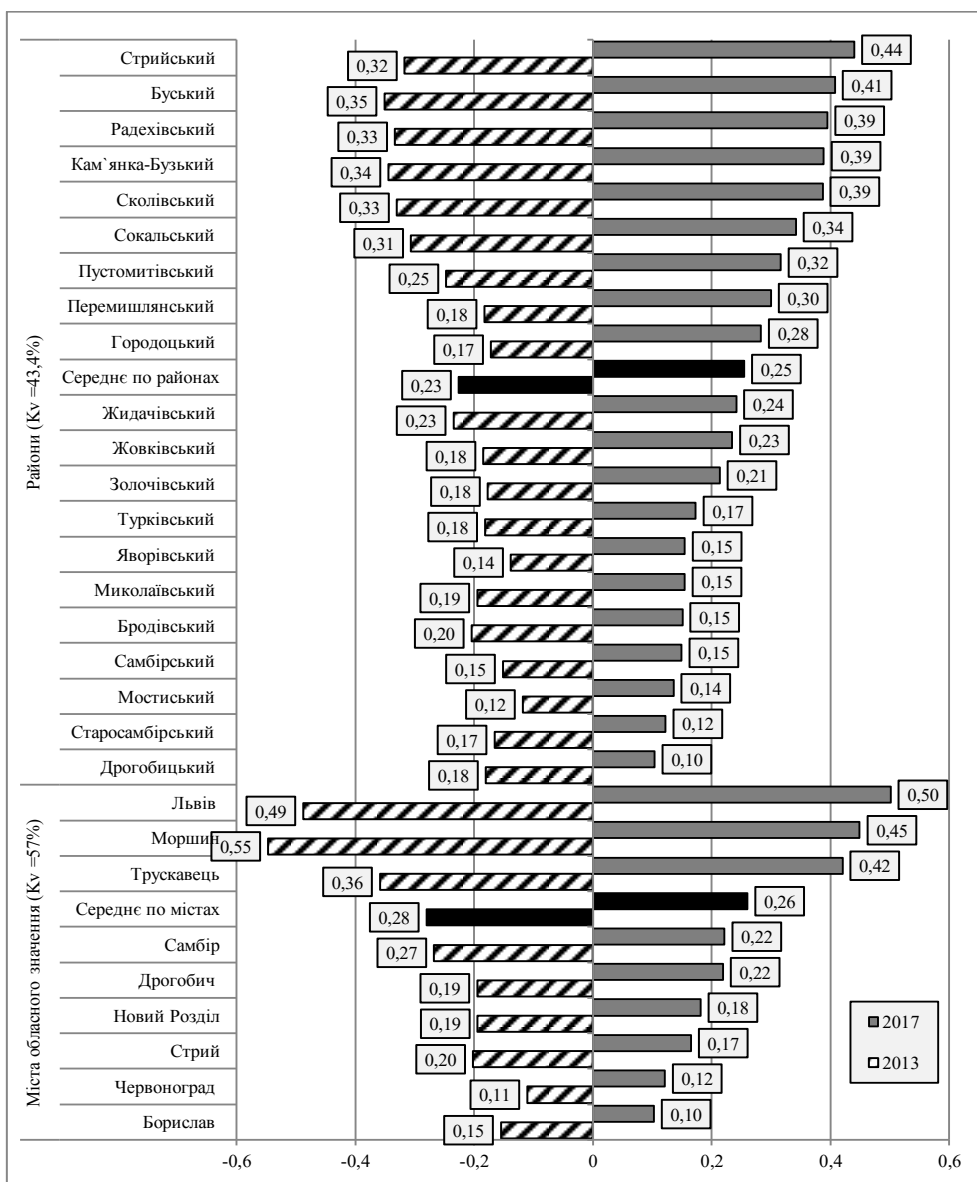

Рис. 1. Значення показника «потенціал бізнесу» в містах обласного значення та районах Львівської області у 2013 р. (ліва шкала) та 2017 р. (права шкала)

Джерело: розраховано, побудовано автором

Таблиця 1

Первинні показники для оцінювання потенціалу бізнесу регіону

Показники		Одиниця вимірювання	Джерело інформації
Базові (характеризують діяльність бізнесу)	кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. населення	одиниці	Державний комітет статистики України; головні управління статистики в областях України
	частка прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств	%	
	кількість зайнятих працівників у розрахунку на одне підприємство	осіб	
	обсяг реалізації товарів, робіт, послуг підприємств	млн. грн.	
Інші (чинники формування сприятливого бізнес-середовища регіону)	співвідношення експорту та імпорту товарів	одиниці	
	капітальні інвестиції в розрахунку на 1 тис. населення	млн. грн.	
	прямі іноземні інвестиції в розрахунку на 1 тис. населення	млн. дол. США	

Джерело: побудовано автором

Таблиця 2

Первинні та нормовані показники для оцінювання потенціалу бізнесу міст обласного значення та районів Львівської області у 2013 р. та 2017 р.

Міста обласного значення Львівської області	Кількість підприємств на 10 тис. наявного населення, од.		Підприємства, які одержали прибуток, % до загальної кількості підприємств		Кількість зайнятих працівників, осіб на одне підприємство		Обсяг реалізації товарів, робіт, послуг підприємств, млн. грн.		Капітальні інвестиції в розрахунок на 1 000 осіб, млн. грн.		Прямі іноземні інвестиції в розрахунок на 1 000 осіб, млн. дол. США		Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, од.	
	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.
Первинні показники														
Львів	136	133	62	69,4	21	16	90 121,5	160 801,3	7,4	16,1	1,1	0,8	0,3	0,4
Борислав	72	51	65	65,9	9	11	457,7	697,3	3,0	4,2	0,1	0,1	0,2	0,4
Дрогобич	66	53	63	77,5	15	14	4 726,5	3 839,3	1,7	3,7	0,3	0,2	1,2	0,9
Моршин	98	100	76,3	77,6	58	44	966,1	1 549,6	22,6	32,6	0,2		0,9	0,2
Новий Розділ	40	31	64,2	69,4	24	29	664,2	1 551,8	2,7	2,9	0,3	0,2	1,2	1,1
Самбір	61	56	75,2	77,8	12	12	386,2	979,5	2,3	2,8	0,4	0,2	1,3	1,3
Стрий	58	55	66,4	68,4	18	14	1 099,5	2 250,5	1,8	4,8	0,3	0,3	0,9	0,7
Трускавець	136	111	61,9	68,2	23	20	1 346,9	1 846,7	5,5	11,5	1,2	1,6	0,5	1,6
Червоноград	45	43	57,5	64,7	20	19	1 771,1	3 452,9	2,2	2,3	0,1	0,1	0,5	1,1
Нормовані показники														
Львів	1,00	1,00	0,19	0,23	0,28	0,20	1,00	1,00	0,31	0,47	0,58	0,53	0,05	0,08
Борислав	0,48	0,33	0,32	0,06	0,04	0,10	0,00	0,00	0,12	0,09	0,08	0,07	0,04	0,07
Дрогобич	0,44	0,34	0,23	0,62	0,16	0,17	0,05	0,02	0,06	0,08	0,15	0,11	0,28	0,19
Моршин	0,69	0,73	0,80	0,63	1,00	0,75	0,01	0,01	1,00	1,00	0,13		0,19	0,02
Новий Розділ	0,23	0,16	0,29	0,23	0,33	0,46	0,01	0,01	0,10	0,05	0,14	0,14	0,27	0,22
Самбір	0,40	0,37	0,75	0,64	0,12	0,11	0,00	0,00	0,09	0,05	0,21	0,11	0,30	0,27
Стрий	0,37	0,36	0,38	0,18	0,22	0,17	0,01	0,01	0,06	0,11	0,18	0,19	0,19	0,14
Трускавець	1,00	0,82	0,19	0,17	0,31	0,28	0,01	0,01	0,23	0,32	0,66	1,00	0,10	0,33
Червоноград	0,27	0,26	0,00	0,00	0,26	0,26	0,02	0,02	0,08	0,03	0,04	0,05	0,11	0,22

Примітка: розрахунок потенціалу бізнесу здійснено для міст обласного значення та районів (з порівняльною метою) Львівської області, однак оскільки об'єктом дослідження є все ж таки міста обласного значення, то в табл. 2 представлено лише значення відповідних показників по досліджуваних містах

Джерело: побудовано автором за даними джерела [8]

Як показали результати розрахунків потенціалу бізнесу міст обласного значення та районів (розраховано з метою порівняння) Львівської області (рис. 1), упродовж 2013–2017 рр. жодна досліджувана адміністративна одиниця не мала високого чи дуже високого рівня потенціал бізнесу, що є наслідком насамперед складної макроекономічної ситуації в країні.

Попри загалом вищий потенціал бізнесу міст обласного значення Львівської області порівняно з районами (у звітному році показники становлять 0,26 і 0,25 відповідно, у базовому – 0,28 і 0,23) у 2017 р. відносно 2013 р., середнє значення показника «потенціал бізнесу» у містах обласного значення дещо знизилось, а саме з 0,28 до 0,26 пункту, а в районах області зросло, а саме з 0,23 до 0,25 пункту.

Впродовж досліджуваного періоду серед міст обласного значення лідерство за досліджуваним показником утримували Львів, Моршин та Трускавець. При цьому у 2017 р. рівень диверсифікації міст обласного значення за показником «потенціал бізнесу» був досить високим, адже коефіцієнт варіації (K_v)² становить 57%. Варіація показника «потенціал бізнесу» була значною також у районах Львівської області: K_v склав у 2017 р. 43,4%. Зазначене свідчить про наявність територіальних диспропорцій розвитку бізнесу у Львівській області.

Загалом зниження потенціалу бізнесу міст обласного значення Львівської області зумовлене низкою факторів макроекономічного характеру, наслідком чого є такі події.

1) Знизилась кількість діючих підприємств у 2017 р. порівняно з 2013 р. у всіх містах, окрім Моршина. Так, якщо в середньому в області кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. населення скоротилась у звітному році відносно базового на 3 підприємства, то в Бориславі – на 21 підприємство, а у Трускавці – на 25 підприємств. Попри це, у 2017 р. міста обласного значення з найвищим потенціалом ведення бізнесу (Львів, Моршин та Трускавець) все ж таки характеризувались найвищою кількістю підприємств (рис. 2 (а)). Так, у Львові у 2017 р. на кожних 10 тис. населення припадали 133 підприємства, а у Трускавці – 111 підприємств, що перевищило середній показник по області на 62 та 40 одиниць відповідно. Однак із загальної кількості діючих підприємств у зазначених містах прибуток у звітному році отримали лише 69,4% та 68,2% підприємств відповідно (при цьому відповідний середній показник по області склав 72,1%). Натомість найвища частка прибуткових підприємств у 2017 р. зафіксована у Самбірi, а

саме 77,8% від загальної кількості діючих у місті підприємств.

2) Скоротилась чисельність зайнятих працівників у розрахунку на одне підприємство у 2017 р. відносно 2013 р. у всіх досліджуваних містах, крім Борислава та Нового Роздолу (рис. 2 (б)). У Моршині значення названого показника у звітному році відносно базового знизилось на 14 одиниць притому, що чисельність підприємств у розрахунку на 10 тис. населення протягом досліджуваного періоду навпаки зросла, а саме на 2 одиниці.

Попри зменшення кількості підприємств у містах обласного значення Львівської області, а також негативну динаміку чисельності зайнятих у розрахунку на одне підприємство, впродовж 2013–2017 рр. у всіх досліджуваних містах (за винятком Дрогобича) спостерігалася стабільна динаміка приросту обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств. Так, у 2017 р. досліджуваними містами реалізовано 67,5% усіх товарів, робіт та послуг в області, з них 90,9% – Львовом.

3) Зберіглась низька експортоорієнтованість міст обласного значення (рис. 3).

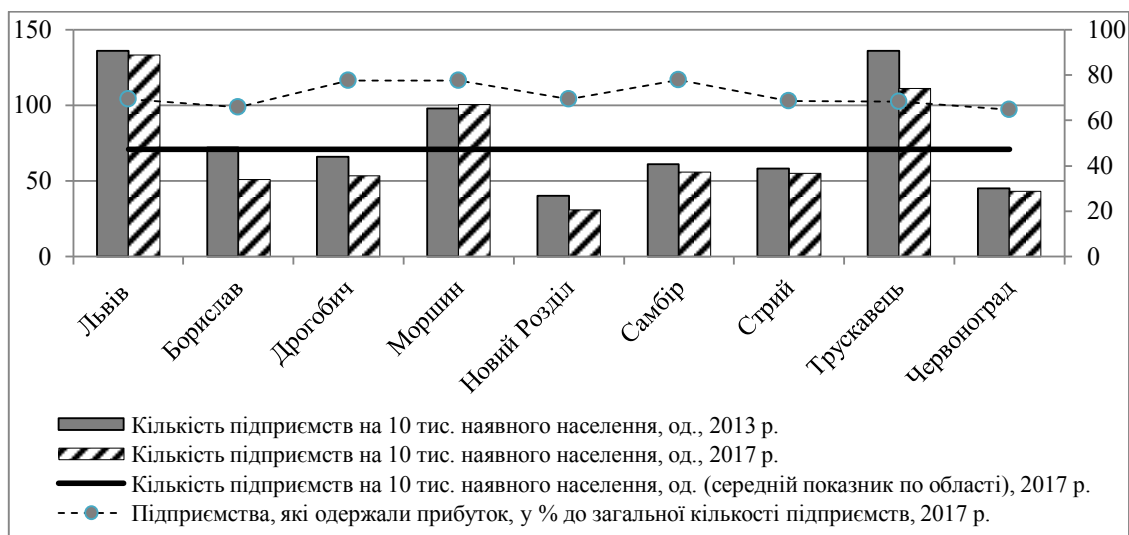
У 2017 р. позитивним сальдо зовнішньої торгівлі товарами характеризувались лише чотири з дев'яти досліджуваних міст, а саме Новий Розділ, Самбір, Трускавець, Червоноград (у 2013 р. – Дрогобич, Новий Розділ і Самбір (рис. 3)). У зв'язку з цим вважаємо, що вихід вітчизняних підприємств на зовнішні ринки, а також нарощення обсягів експорту товарів та послуг є вагомим стимулом до їх кооперування у вигляді різних форм просторової інтеграції бізнесу всередині регіонів України задля посилення своїх конкурентних позицій.

4) Знизилась обсяги залучення прямих іноземних інвестицій, що мало місце в усіх досліджуваних містах упродовж 2013–2017 рр. Єдиним містом обласного значення Львівської області зі стабільно позитивною динамікою зазначеного показника впродовж досліджуваного періоду був Червоноград, яким у 2017 р. в розрахунку на 1 тис. населення залучено 85,3 тис. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 13,1% більше, ніж у базовому році.

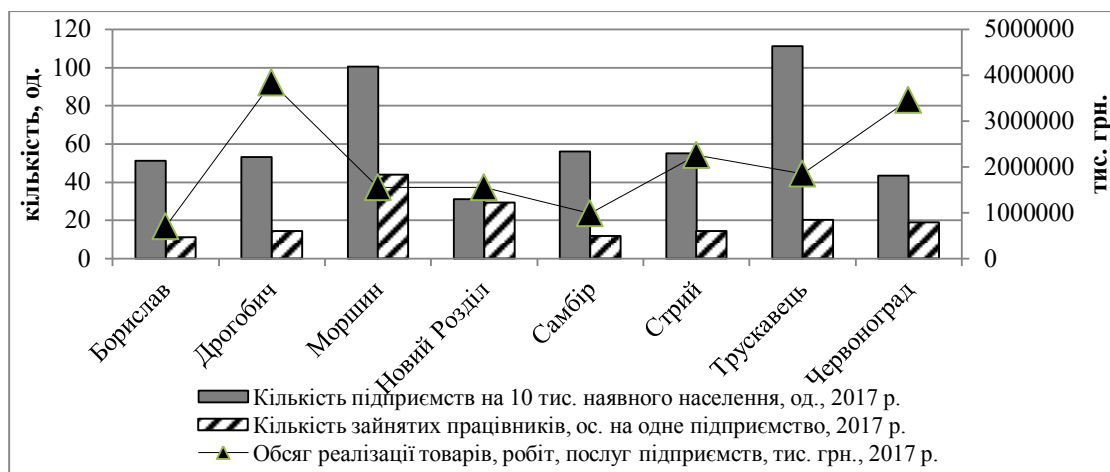
Найвищі обсяги залучення прямих іноземних інвестицій впродовж усього досліджуваного періоду спостерігались у Трускавці, а саме 1 214,6 тис. дол. США в розрахунку на 1 тис. населення у 2013 р., а у 2015 р. та 2017 р. – 1 604,4 тис. дол. США та 1 580,1 тис. дол. США відповідно.

Водночас серед позитивних аспектів розвитку бізнес-середовища в містах обласного значення Львівської області за аналізований період необхідно відзначити позитивну динаміку залучення капітальних інвестицій у всіх досліджуваних адміністративних одиницях. Так, найвищий приріст капітальних інвестицій в розрахунку на 1 тис. насе-

² Коефіцієнт варіації розраховано як процентне відношення середнього квадратичного відхилення до середнього арифметичного ознаки

(а)

(б)

Рис. 2. Показники діяльності підприємств міст обласного значення Львівської області у 2013 р. та 2017 р.

Джерело: розраховано, побудовано автором за даними джерела [8]

лення у 2017 р. щодо 2013 р. зафіксований у таких містах, як Стрий (268,1%), Дрогобич (219,8%), Львів (218,4%). При цьому відповідний середній показник по області становив 246,3%.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що жодне з аналізованих міст обласного значення Львівської області упродовж 2013–2017 рр. не мало високого рівня потенціал бізнесу, що є наслідком насамперед складної макроекономічної ситуації в країні. Крім того, сьогодні область характеризується територіальною диспропорційністю розвитку бізнесу. В цьому контексті актуальним є вжиття таких заходів:

- 1) формування нормативно-правового забезпечення, сприятливого для ведення бізнесу;
- 2) екстерналізація виробництва;

3) просторова інтеграція бізнесу всередині регіонів України;

4) ефективна комунікація «бізнес – держава»; підтримка та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу на загальнодержавному та місцевому рівнях, зокрема формування дієвої фінансово-кредитної та інвестиційної інфраструктури підтримки бізнесу, кадрової, інформаційно-консультативної, організаційно-управлінської та ресурсної підтримки бізнесу.

Попри підвищення потенціалу бізнесу як міст обласного значення, так і регіону загалом, досягнення названих цілей дасть змогу суб'єктам бізнесу підвищити власну конкурентоспроможність, що позитивно відіб'ється на результатах їх фінансово-господарської діяльності та показниках прибутковості. Як наслідок, зазначене дасть змогу

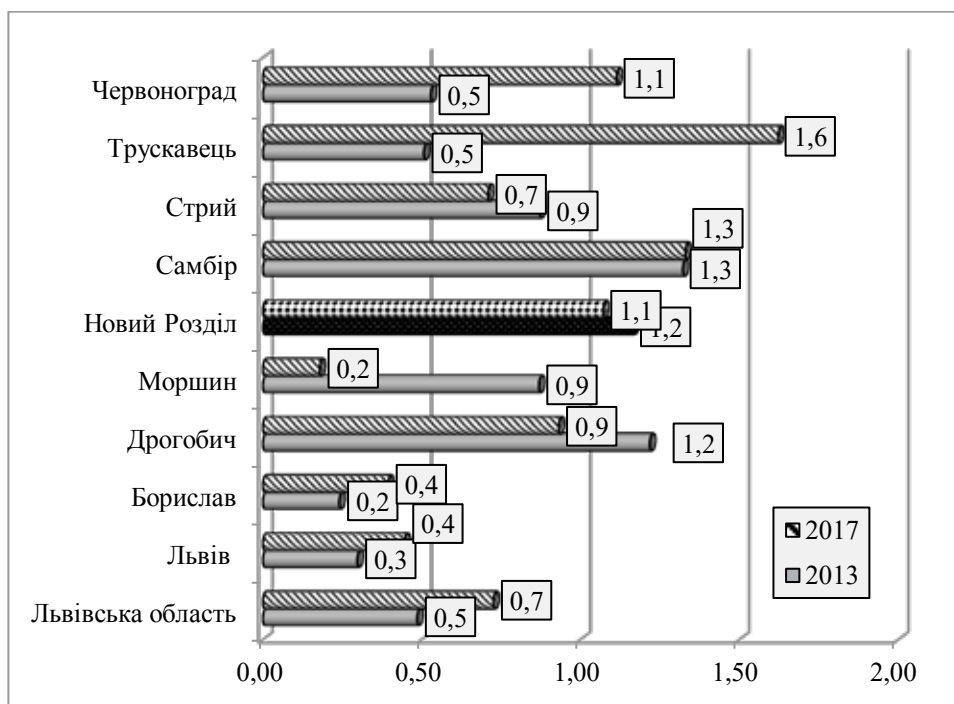

Рис. 3. Співвідношення експорту та імпорту товарів у містах обласного значення Львівської області у 2013 р. і 2017 р.

Джерело: розраховано, побудовано автором за даними джерела [8]

збільшити кількість нових робочих місць, місцевим бюджетам залучити додаткові надходження у вигляді ПДФО, підвищити інвестиційну привабливість країни загалом як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів тощо.

Перспектива подальших досліджень у цій сфері вбачається у розробленні концепції зміцнення спроможності міст обласного значення Львівської області на основі ефективного використання потенціалу бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хачатрян В., Богацька Н. Змістовні особливості категорії «підприємницький потенціал» в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 13. С. 98–100.
2. Карпінський Б., Шира Т. Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування. *Регіональна економіка*. 2007. № 2. С. 77–86.
3. Миргородська А. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства. *Економіка і управління*. 2011. № 5. С. 144–149.
4. Рубин Ю. Теория и практика предпринимательской конкуренции. Москва : МФПА, 2004. 572 с.
5. Сологуб О. Сучасні аспекти формування підприємницького потенціалу регіону. *Економіка і регіон*. 2015. № 3 (52). С. 60–65.
6. Степанов А. Оценка предпринимательского потенциала фирмы : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. Санкт-Петербург, 2001. 19 с.

7. Федонін О., Реліна І., Олексюк О. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ : КНЕУ, 2003. 316 с.

8. Головне управління статистики у Львівській області : веб-сайт. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2018).

REFERENCES:

1. Chachatryan V., Bogacz'ka N. (2016). Zmistovni osoblyvosti kategoriyi "pidpr'yemny'cz'ky'j potencial" v umovax yevrointegraciyi ta globalizaciyi [Substantive features of the category "entrepreneurial potential" in the context of European integration and globalization]. *Global and national problems of the economy*, 13, 98–100.
2. Karpyn'skyj B., Shyra T. (2007). Innovacijno-technologichny'j potencial pidpr'yemstv regionu: analiz formuvannya ta finansuvannya [Innovative and technological potential of enterprises of the region: analysis of formation and financing]. *Regional economy*, 2, 77–86.
3. Myrgorods'ka A. (2005). Rozkry'ttya sutnosti ponyattya "pidpr'yemny'cz'ky'j potencial" ta yogo rol' v potenciali pidpr'yemstva [Disclosure of the essence of the concept of "business potential" and its role in the potential of the enterprise]. *Economics and management*, 5, 144–149.
4. Rubyn Yu. (2004). Teoryya y praktyka predprynimatel'skoj konkurencyu [The theory and practice of entrepreneurial competition]. Moskva : MFPA (in Russian).
5. Sologub O. (2015). Suchasni aspekty formuvannya pidpr'yemny'cz'kogo potencialu region [Modern aspects of forming the entrepreneurial potential of the region]. *Economy and region*, 3 (52), 60–65.

6. Stepanov A. (2001). Ocenka predpry'ny'matel'skogo potency'ala fy'rmy: avtoref. dy's. ... kand. ekon. nauk : spec. 08.00.05 [Estimation of the entrepreneurial potential of the company: author's abstract. dissertation candidate of economic sciences : spec. 08.00.05] Sankt-Peterburg (in Russian).

7. Fedonin O., Ryepina I., Oleksyuk O. (2003). Potential pidpry'emstva: formuvannya ta ocinka [Potential of Entrepreneurship: Formation and Evaluation]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).

8. Golovne upravlinnya statytsky u L'vivs'kij oblasti: veb-sajt. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (accessed: 28 December 2013).

Leschukh Irina

PhD, researcher, department of spatial development,
SI "Institute of Regional Studies named after M. Dolishnyi NAS of Ukraine"

ESTIMATES OF THE BUSINESS POTENTIAL OF CITIES OF REGIONAL SIGNIFICANCE OF THE L'VIV REGION

In the conditions of decentralization, the role of business as the driving force of the economy becomes more and more relevant, and the level of its development depends on the formation and implementation of the potential of individual individuals (entrepreneurs) and the region and the state as a whole.

The potential of business is a special type of potential that can ensure the rapid development of the economy of the region and the state.

The purpose of the paper is to study the essence of the category "business potential of the region", the peculiarities of its formation at the regional level (for example, cities of oblast significance of L'viv region).

The article proposes a methodology for analyzing the potential of business in the region on the basis of evaluating the performance of enterprises, as well as indicators of investment and foreign economic activity, as important components of the formation of a favorable business environment in the region. The proposed additive model was tested on the example of cities of oblast significance and districts (with a comparative purpose) in the L'viv region.

The main factors of forming the business potential of cities of oblast significance of the L'viv region (dynamics of the number of operating enterprises, dynamics of the number of employed employees per enterprise, balance of foreign trade, dynamics of attraction of direct foreign investments and capital investments) were named and analyzed. The main ways of improving the business environment are named, in particular: 1) the formation of legal and regulatory support favorable to business; 2) externalization of production; 3) spatial integration of business within the regions of Ukraine; 4) effective communication "business-state"; support and stimulation of the development of small and medium-sized businesses at the national and local levels (the formation of an effective financial-credit and investment support infrastructure for business, staffing, information-consulting, organizational and managerial and resource support of the business); 5) to promote the development of the quaternary and peripheral sectors of the economy at the state level.

In the process of theoretical and applied developments, the following methods were used: systemic and dialectic; logical generalization, system analysis, comparison and synthesis; economic-mathematical modeling; graphic; strategic analysis.

The information base of the research is operative information and data of annual reports of the Main Directorate of Statistics in the L'viv region; the works of leading domestic and foreign researchers on a wide range of socio-economic and financial problems; analytical calculations of the author, performed in the course of the study.

The prospect of further research in this area is seen in developing a concept for strengthening the capacity of cities of oblast significance in the L'viv region on the basis of efficient use of business potential.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ
У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІSTATE AND PROSPECTS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT
IN VINNYTSIA REGION

УДК 331.522

Руда Л.П.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту
Вінницький національний технічний університет

Адлер О.О.

к.т.н., доцент кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту
Вінницький національний технічний університет

Соломонюк І.Л.

студентка
Вінницький національний технічний університет

У статті визначено основні тенденції розвитку ринку праці України, розглянуто загальну ситуацію, що склалася у сфері зайнятості за останні роки. Досліджено питання зайнятості та ефективного функціонування регіонального ринку праці. Встановлено особливості сучасного стану ринку праці Вінницької області. Проаналізовано стан основних показників ринку праці регіону, зокрема: динаміку економічної активності сільського та міського населення; динаміку зайнятості населення Вінницької області за економічною активністю у віці 15–70 років; структуру зайнятості населення за видами економічної діяльності, проаналізовано структуру безробітного населення за причинами незайнятості. Встановлено, що для ринку праці Вінницької області характерним є: скорочення робочих місць, міграція робочої сили за кордон, дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці, низький рівень оплати праці. Визначено пріоритетні напрями розвитку регіонального ринку праці.
Ключові слова: безробіття, ринок праці, зайнятість, міграція, розвиток.

В статье определены основные тенденции развития рынка труда Украины, рас-

смотрена общая ситуация, сложившаяся в сфере занятости за последние годы. Исследован вопрос занятости и эффективного функционирования регионального рынка труда. Установлены особенности современного состояния рынка труда Винницкой области. Проанализировано состояние и динамика основных показателей рынка труда региона, в частности: динамика экономической активности сельского и городского населения, динамика занятости населения Винницкой области по экономической активности в возрасте 15–70 лет, структура занятости населения по видам экономической деятельности, проанализирована структура безработного населения по причинам незанятости. Установлено, что для рынка труда Винницкой области характерно: сокращение рабочих мест, миграция рабочей силы за границу, дисбаланс между спросом и предложением на рынке труда, низкий уровень оплаты труда. Определены приоритетные направления развития регионального рынка труда.

Ключевые слова: безработица, рынок труда, занятость, миграция, развитие.

The article outlines the main tendencies of the development of the labor market of Ukraine, examines the general situation that has developed in the field of employment in recent years. The issue of employment and effective functioning of the regional labor market is explored. The peculiarities of the current state of the labor market of Vinnytsia region are established. The state and dynamics of the main indices of the labor market of the region are analyzed, in particular: dynamics of economic activity of rural and urban population; the dynamics of employment of the population of Vinnytsia region for economic activity at the age of 15-70 years; the structure of employment by types of economic activity and analyzed the structure of the unemployed population for reasons of unemployment. The main trends that determine the status of labor market of Vinnitsya region are: reducing the number of economically active population, growth of the unemployed population, low level of productivity, labor migration, imbalance between supply and demand on labor market, low wages, etc. According to official data, the largest number of employed in 2017 in the Vinnytsia region was concentrated in the agriculture (31.8%), in retail trade and in repair of motor vehicles and motorcycles (18.8%), and in industry – (10.98%) of the total number of employed by economic activity. Perspective directions of improving the structure of the labor market are: ensure a high standard of living of the population in accordance with international standards; overcoming the demographic crisis by increasing the birth rate; achieving the equilibrium between supply and demand on labor market; attraction of investments into the production sphere for creation of modern and productive workplaces; improvement of the system of education and vocational training, retraining of personnel, etc; activation of the state support of small and medium-sized businesses as a significant source of support for labor market; implementation and use of innovative technologies in economic activity, to ensure the competitiveness of modern enterprises.

Key words: unemployment, labor market, employment, migration, development.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання в Україні особливого значення набувають питання зайнятості та ефективного функціонування ринку праці. Високий рівень трудової міграції, значний рівень тінізації зайнятості, недосконале нормативно-правове забезпечення в сфері зайнятості, низький рівень оплати праці спричинили суттєвий дисбаланс, який є на ринку праці. Розвиток ринку праці є важливою передумовою вітчизняного економічного розвитку та забезпечення добробуту населення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями щодо проблем та перспектив розвитку ринку праці в Україні займалися такі науковці, як В. Близнюк, О. Єрмоленко С. Кожем'якіна, О. Могильний, О. Шкільов та інші. Проте питання вивчення особливостей функціо-

нування ринку праці у регіонах потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей ринку праці Вінницької області та визначення його стану та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регулювання ринку праці є важливим напрямом розвитку національної економіки та об'єктивно необхідним процесом, оскільки він безпосередньо впливає на розширення зайнятості, підвищення добробуту та якості життя населення. У сучасних умовах основними факторами, що впливають на процеси, які відбуваються на ринку праці, є: структурна перебудова економіки, зокрема переважаючий розвиток галузей сфери послуг; прискорене економічне зростання; нарощування потен-

ціалу підприємництва; науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства; державне регулювання розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості [1].

Як зазначається [2], сучасний стан ринку праці ускладнюється негативними демографічними процесами (зростає смертність і знижується народжуваність внаслідок міграції молодих людей і молодих сімей за кордон), що викликає негативні структурні зміни у сфері трудових ресурсів. Демографічна ситуація загалом у країні й особливо у малих містах та селах за роки незалежності негативно відбилася насамперед на статевовіковому складі: значно зріс відсоток людей старшого, пенсійного та передпенсійного віку і знизився відсоток молоді. Основними характеристиками ринку праці є збільшення попиту на робочі професії, також затребувані працівники сфери послуг. Значно знизилася потреба у спеціалістах із вищою освітою – економістах, юристах, учителях, лікарях (виняток становлять ІТ-фахівці) [2].

Дослідниками підкреслюється, що структурні зрушення на ринку праці зумовлені трансформацією суспільних і економічних відносин в сучасному глобалізованому світі. Посилення конкуренції, розвиток економіки знань, інформаційних технологій, зміни в змісті і формах праці потребують оновлення системи регулювання ринку праці [1].

Сучасними складовими частинами державної політики регулювання ринку праці є: сприяння збалансуванню попиту і пропозиції на ринку праці; забезпечення раціонального розподілу та повноти використання робочої сили; розширення можливостей для самофінансування бізнесу; підвищення мотивації до праці, зайнятості та підприємництва; підвищення рівня конкурентоспроможності населення; нормативно-правове забезпечення малого та середнього бізнесу; сприяння самозайнятості безробітного населення [1, 3].

Водночас, на думку окремих вітчизняних науковців [4], ринок праці поділяється на два сегменти: зайняте та незайняте населення, які відрізняються специфікою економічної поведінки, соціальним статусом, рівнем та стабільністю доходів, конкурентоспроможністю та захищеністю ринку праці. На сучасному етапі відбувається посилення сегментації ринку, що спричинено змінами в економіці, спадом виробництва, появою нових технологій, які не потребують участі робочої сили в процесі виробництва, та зниження життєвих стандартів українців [4–5]. Безумовною проблемою ринку праці, наслідки якої виходять далеко за його межі, є низький середній рівень заробітків і, відповідно, низька питома вага витрат на робочу силу у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірна міжгалузева і низька між-

посадова диференціація заробітної плати, передрисом у бюджетній сфері [4–6].

На думку О. Котикової [7], з використанням праці та її оплатою обов'язково пов'язане здійснення будь-якого господарського процесу. Для найманих працівників заробітна плата є основою їхнього матеріального добробуту, для держави – джерелом наповнення бюджету та соціальних фондів. Питання організації заробітної плати, формування її рівня разом із питанням забезпечення зайнятості становлять основу соціально-трудова відносин у суспільстві [7].

Водночас рівень якості трудового життя населення регіону як важливий чинник його конкурентоспроможності в сучасних умовах набуває пріоритетності у забезпеченні не лише добробуту окремої особи, суспільства, але й зайнятості населення та безпеки ринку праці. Під її впливом усі сфери життя, в тому числі економічна, набувають нових якостей – гнучкості, динамічності, стійкості, але зростає й потенційна залежність суспільних процесів від конкурентоспроможності соціальної сфери. Саме тому структурна зв'язаність рівня життя населення та функціонування ринку праці є істотною якісною характеристикою конкурентоспроможності (зокрема на регіональному рівні), і розрив зв'язків між цими елементами може призвести до істотної дестабілізації та негативних соціальних, а в подальшому – і економічних наслідків [8].

Варто відмітити, що диференціація регіональних ринків праці викликана нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема обсягами наявного ресурсного потенціалу й ефективністю його використання, що зумовлює різні можливості щодо врегулювання попиту і пропозиції робочої сили та регіональні диспропорції за показниками безробіття [9].

Для ринку праці Вінницької області характерним є: скорочення робочих місць, міграція робочої сили за кордон, дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці, низький рівень оплати праці та ін.

Водночас, за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [10–11], станом на 1 січня 2018 році у області проживало 1575,8 тис. осіб. (806,3 тис. осіб міського населення (51,2%) та 769,5 тис. осіб сільського населення (48,8%)). З них 477 174 (30,3%) осіб становлять пенсіонери (у тому числі за віком – 357 623 осіб (22,7%)).

Аналіз економічної активності сільського та міського населення (рис. 1) показує значне скорочення зайнятих у міських поселеннях, а саме кількість зайнятих у віці 15–70 років у міських поселеннях у 2017 році становила 333,9 тис. осіб, що на 11,2 тис. осіб (3,24%) менше порівняно з 2016 р. та на 19,7 тис. осіб (5,6%) менше порівняно з 2015 р. Також зі скороченням зайнятого населення за аналізований період у Вінницькій області

Рис. 1. Динаміка економічної активності сільського та міського населення у Вінницькій області у 2017 р. [11]

Рис. 2. Зайнятість населення за видами економічної діяльності у Вінницькій області у 2017 році (тис. осіб) [12]

збільшувався кількість безробітного населення у віці 15–70 років у міських поселеннях і у 2017 році становила 46,6 тис. осіб. Що стосується тенденцій розвитку регіонального ринку праці у сільській місцевості, тут також спостерігаються негативні тенденції, пов'язані з поступовим скороченням зайнятих у віці 15–70 років, а саме 307 тис. осіб у 2017 році, що на 6,7 тис. осіб (2,1%) менше, ніж в 2016 році, та на 14,3 тис. осіб (4,5%) та 19,4 тис. осіб (5,94%) порівняно з 2015 та 2014 рр. відповідно [11].

За офіційними даними [11], найбільше зайнятих у 2017 році у Вінницькій області було зосереджено у сільському, лісовому та рибному господарстві – 203,7 тис. осіб (31,8% від загальної кількості зайнятих за видами економічної діяльності (рис. 2), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів – 120,7 тис. осіб (18,8%), та у промисловості – 70,4 тис. осіб (10,98%). Найменша чисельність зайнятих у регіоні пов'язана з діяльністю підприємств, що займались у сфері тимчасового розміщування

й організації харчування – 4,1 тис. осіб (0,64%), операції з нерухомим майном – 5 тис. осіб (0,78%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – 5,2 тис. осіб (0,81%), у фінансовій та страховій діяльності – 5,6 тис. осіб (0,87% від загальної кількості) [11].

Дослідження показали, що характерною особливістю регіонального ринку праці за аналізований період є значне падіння чисельності економічно активного населення у віці 15–70 рр., так, зокрема, чисельність економічно активного населення у Вінницькій області у 2017 році становила 717,4 тис. осіб, що на 201,7 тис. осіб менше, ніж у 2000 році, та на 23,8 тис. осіб порівняно з 2015 р., та 12,4 тис. осіб менше порівняно з 2016 р. (рис. 3) [11].

Чисельність зайнятих у області станом на перше січня 2018 року становила 640,9 тис. осіб, що на 198,5 тис. осіб (23,7%) менше, ніж у 2000 році, на 44,4 тис. осіб (6,5%) менше, ніж у 2010 році, на 17,9 тис. осіб (2,7%) менше, ніж у 2016 році. Що стосується безробітного населення, то у 2017 році у Вінницькій області зареєстровано 76,5 тис. осіб, що на 5,5 тис. осіб (7,8%) більше, ніж в попередньому році. Серед адміністративних районів лідерами за кількістю безробітних у 2017 році у Вінницькій області стали Барський район (1348 осіб), Могилів-Подільський район (949 осіб), Бершадський район (914 осіб), Оратівський (845 осіб), Іллінецький (821 осіб) Найменша кількість безробітних зареєстрована у Чечельницькому (321 особа), Хмільницькому (429 осіб), Жмеринському (427 осіб) та Літинському (448 осіб) районах. Ще одним важливим показником регіонального ринку праці є навантаження на одне робоче місце, найбільш складна ситуація у 2017 році спостерігалась у Іллінець-

кому районі – 811 осіб/одну вакансію, у Томашпільському районі – 349 осіб на одну вакансію та у Чечельницькому районі – 321 особа на одну Рівень навантаження на одну вакансію є найменшим у Вінницькому (4 особи), Хмільницькому (11 осіб), Калинівському (11 осіб) та Жмеринському (15 осіб) районах [11].

Результати аналізу структури безробітного населення у Вінницькій області у 2017 році (рис. 4), свідчать, що основними причинами безробіття області є вивільнені з економічних причин (38,3%), звільнені за власним бажанням та за угодою сторін (37,4%), а, також, не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації.

Слід зазначити, що у структурі безробітного населення за тривалістю пошуку роботи (безробітні у віці 15–70 р.) найбільшу частку 25,5% становлять особи, що витрачають від 1 до 3 місяців на пошук роботи, негативною динамікою згідно з офіційними даними є поступове збільшення терміну пошуку роботи у 2017 році до 7 місяців, такі тенденції мали місце впродовж 2015 та 2016 років (7 місяців – середній термін пошуку роботи), у 2004, 2010, 2014 рр. зазначений показник був дещо менший і становив у середньому 6 місяців [11].

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у Вінницькій області характеризується поступовим зростанням протягом останніх років та значними рівнем диференціації за видами діяльності. Так, найвищий рівень заробітної плати у 2017 році пов'язаний з такими видами економічної діяльності, як: інформація та комунікації (8613 грн, 130,1 % до 2016р.), фінансова та страхова діяльність (8076 грн,

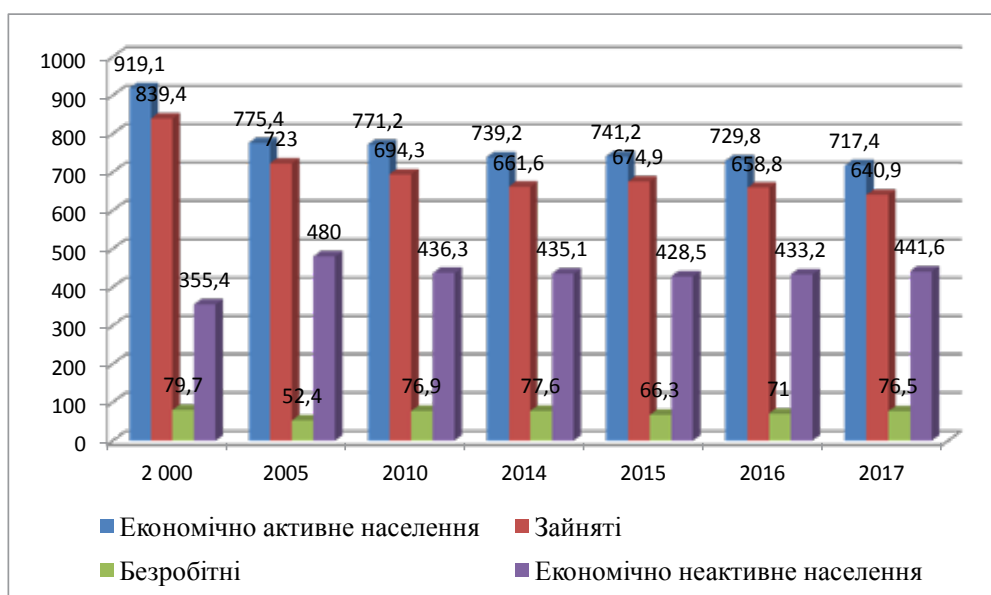

Рис. 3. Динаміка зайнятості населення Вінницької області за економічною активністю у віці 15–70 років (тис. осіб) [11]

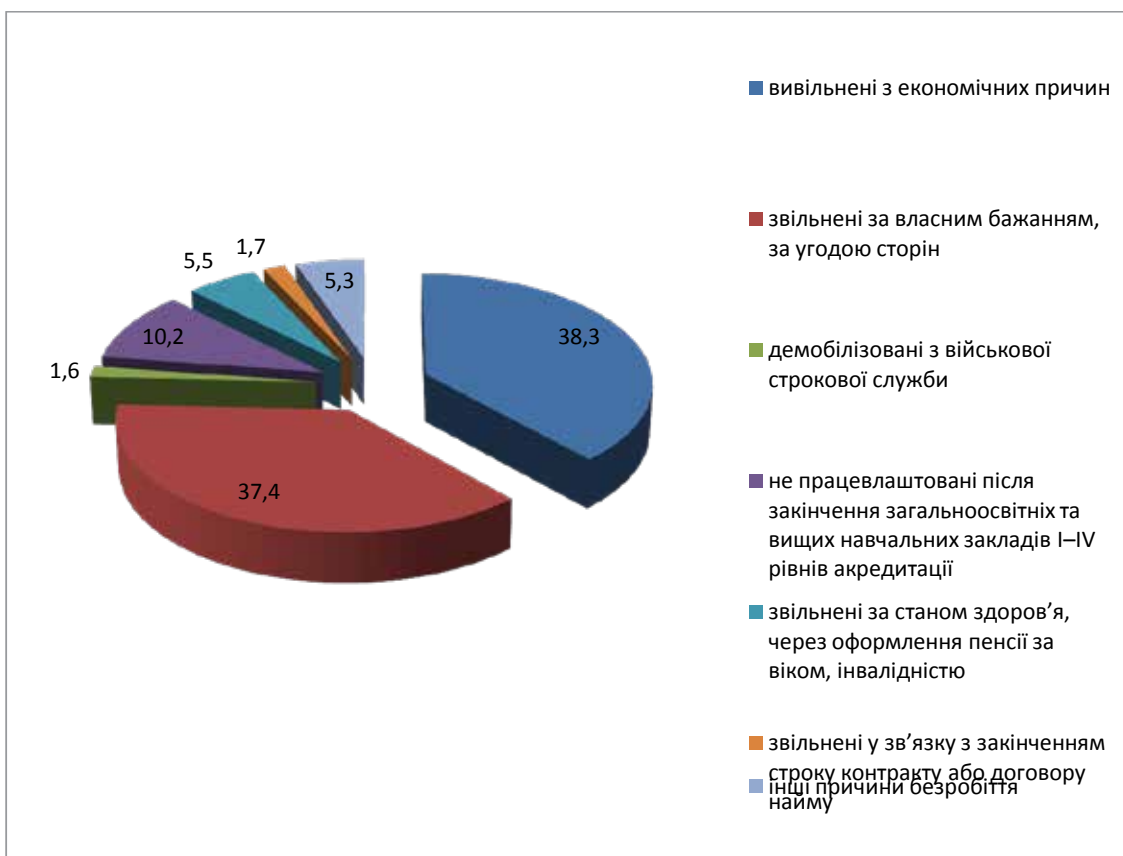

Рис. 4. Структура безробітного населення Вінницької області у 2017 році (за методологією МОП) за причинами незайнятості [11]

129,4% до 2016р.)), державне управління і оборона (7717 грн 158,8% до 2016р.) та промисловість (7089 грн, 130% до 2106р.). Найнижчий рівень середньомісячної заробітної плати зафіксовано у регіоні у 2017 році у сфері поштової та кур'єрської діяльності, також низький рівень оплати праці у галузі охорони здоров'я, освіти, мистецтва і спорту.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження до основних особливостей функціонування ринку праці Вінницької області можна віднести: значне скорочення чисельності зайнятих та зростання рівня безробіття, дисбаланс попиту та пропозиції на ринку праці; низький рівень продуктивності праці; незадовільні умови праці; незадовільний рівень оплати праці; посилення міграційних процесів трудових ресурсів; низький рівень реформування у сфері зайнятості.

Враховуючи вищесказане, основними та пріоритетними напрямками розвитку регіонального ринку праці є:

- забезпечення високого рівня життя населення відповідно до міжнародних стандартів;
- подолання демографічної кризи шляхом підвищення рівня народжуваності;
- досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на ринку праці;

- залучення інвестицій у виробничу сферу для створення сучасних та продуктивних робочих місць;
- удосконалення системи освіти та професійного навчання, перепідготовки кадрів, тощо;
- активізація підтримки державою малого та середнього бізнесу, як основного джерела розширення ринку праці;
- державна підтримка та сприяння розвитку соціального підприємництва, оскільки соціальний бізнес дає можливість працевлаштувати соціально вразливі групи населення;
- впровадження та використання у господарській діяльності інноваційних технологій для забезпечення конкурентоспроможності сучасних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кабаченко Г.С. Регулювання ринку праці в умовах трансформації структури зайнятості : дис. канд. економ. наук : 08.00.07. Вінниця, 2017. 247 с.
2. Сучасні проблеми ринку праці і зайнятості в контексті політики швидкого економічного зростання : матер. засідання круглого столу (17 трав. 2018 р., м. Київ) / за наук. ред. С.М. Кожем'якіної. – К. : ІПК ДСЗУ, 2018. – 54 с.
3. Таршина О.С. Державна політика зайнятості населення. *Економіка та держава*. 2006. № 1. С. 77–80.

4. Москаленко К.С., Запорожець Ю.В. Стан ринку праці України. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 730–734.

5. Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. Київ : Таксон, 1997. 246 с.

6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Киев: Хагар-Демос, 1993. 785 с.

7. Котикова О.І., Дерезюк І.А., Семененко А.О. Аналіз особливостей функціонування регіонального ринку праці в умовах євроінтеграції. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 36–41.

8. Статівка Н.В. Зайнятість і регіональний ринок праці в забезпеченні конкурентоспроможності та соціальної безпеки Харківського регіону. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/12.pdf>. (дата звернення: 15.03.2019).

9. Швидка Г.Ю. Регіональні особливості ринку праці України. *Проблеми ринку праці*. 2010. № 1. С. 160–167.

10. Головне управління статистики у Вінницькій області: веб-сайт. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 19.03.2019).

11. Статистичний щорічник Вінниччини за 2017 рік: Головне управління статистики у Вінницькій області. Вінниця, 2017. С. 77–104.

3. Tarshina O.S. (2006) Derzhavna polityka zainjattosti naselennja [State employment policy]. *"Ekononika ta derzhava"*, no. 1, pp. 77–80.

4. Moskalenko K.S., Zaporozhecj Ju.V. (2018) Stan rynku praci Ukrajinjy [State of the labor market of Ukraine]. *Young Scientist*, no. 5, pp. 730–734.

5. Petrova, I.L. (1997) Seghmentacija rynku praci: teorija i praktyka reghuljuvannja [Segmentation of the labor market: theory and practice of regulation]. Kyiv: Taxon. (in Ukrainian)

6. Makkonell K.R., Briu. S.L. (1993) Ekonomyks: pryntsypy, problemy u polityka [Economics: principles, problems and problems] Kyev: Khahar-Demos, 1993. 785 s. (in Ukrainian).

7. Kotyкова O.I., Dereziuk I.A., Semenenko A.O. (2018) Analiz osoblyvostej funkcionuvannja reghionalnogho rynku praci v umovakh jevrointeghraciji. [The state of the labor market in mykolayiv region and prospects for its development in the conditions of european integration processes]. *"Ekononika ta derzhava"*, no. 2, pp. 36–41.

8. Stativka N. V. Zainjatistj i reghionalnjnj rynek praci v zabezpechenni konkurentospromozhnosti ta socialjnoji bezpeky Kharkivsjkogho reghionu [Employment and Regional Labor Market in Improving Competitiveness and Social Security of Kharkiv Region]. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/12.pdf> (accessed 15 March 2019).

9. Shvydka Gh.Ju. (2010) Reghionaljni osoblyvosti rynku praci Ukrajinjy [Regional features of the labor market of Ukraine]. *Problems of the labor market*, no. 1, pp. 160–167.

10. Holovne upravlinnia statystyky u Vinnytskii oblasti [The Main Department of Statistics in Vinnytsia Region]. Available at: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/> (accessed 19 March 2019).

11. Holovne upravlinnia statystyky u Vinnytskii oblasti. (2017) *Statystychnyj shchorichnyk Vinnychyny za 2017 rik* [Statistical Yearbook of Vinnytsia for 2017], Vinnytsia: HUS.

REFERENCES:

1. Kabachenko G.S. (2017) *Reghuljuvannja rynku praci v umovakh transformaciji struktury zainjattosti* [The regulation of the labour market in the conditions of employment structure transformation] (PhD Thesis), Vinnytsia: Donetsk National University of Vasil Stus.

2. Kozhemiakina S.M. (2018) *Suchasni problemy rynku pratsi i zainiatosti v konteksti polityky shvydkoho ekonomichnoho zrostannia : mater. zasidannia kruhloho stolu* [Modern problems of the labor market and employment in the context of a policy of rapid economic growth: meeting of the round table] K. : IPK DSZU (in Ukrainian)

Ruda Liliia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Business Economics
and Production Management
Vinnytsia National Technical University

Adler Oksana

Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Business Economics
and Production Management
Vinnytsia National Technical University

Solomoniuk Iryna

Student
Vinnytsia National Technical University

STATE AND PROSPECTS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN VINNYTSIA REGION

The purpose of the article. Current state of the labor market is complicated by negative demographic processes, which causes negative structural changes in the field of labor resources. The high level of labor migration, shadow employment, imperfect legal framework in the field of employment and the low level of revenues lead to a significant imbalance on labor market. Therefore, the development of the labor market is an important prerequisite for domestic economic development and ensuring the welfare of the country's population.

The aim of the research is estimation of tendencies, and characteristic of Vinnytsia labor market as a part of the labor market of Ukraine and determine its status and development prospects

The subject of the research is a set of current state and peculiarities of labor market development of Vinnytsia region as a base of formation of the stabilization of economic situation and welfare of the region's population.

Methodology. An economic and mathematical analysis, comparison, graphical analysis were used for this study. Information were collected by using statistical data from Department of Statistics in Vinnytsia Region.

However, the differentiation of regional labor markets is due to the unevenness of the socio-economic development of the regions, in particular the volumes of available resource potential and the effectiveness of its use, which leads to different opportunities for adjusting labor supply and regional disparities in unemployment rates.

Results. The study has identified the main trends of economic activity of rural and urban population in Vinnytsia oblast in 2014–2017; trends of employment of the population of Vinnytsia region for economic activity at the age of 15–70 years in 2000–2017. The structure of the unemployed population of the Vinnytsia region in 2017 for reasons of unemployment was analyzed. The structure of the unemployed population of the Vinnytsia region in 2017 for reasons of unemployment was determined.

The main trends that determine the status of labor market of Vinnytsia region are: reducing the number of economically active population, growth of the unemployed population, low level of productivity, labor migration, imbalance between supply and demand on labor market, low wages, etc.

Such important conditions need to be ensured for the labour market development: ensure a high standard of living of the population in accordance with international standards; overcoming the demographic crisis by increasing the birth rate; achieving the equilibrium between supply and demand on labor market; attraction of investments into the production sphere for creation of modern and productive workplaces; improvement of the system of education and vocational training, retraining of personnel, etc; activation of the state support of small and medium-sized businesses as a significant source of support for labor market; implementation and use of innovative technologies in economic activity, to ensure the competitiveness of modern enterprises.

Originality of the research. The contribution of the research is assessment of main regional peculiarities in the field of employment on the basis of the detailed analysis of labor market in Vinnytsia region and prospective directions of its improvement were identified.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT TO REGIONAL MANAGEMENT

У статті зроблено теоретико-аналітичний аналіз поняття інформаційно-аналітичного забезпечення, наведено дворівневу функціональну структуру ІАЗ як єдиний контур взаємодіючих підсистем, які здійснюватимуть інформаційно-аналітичну підтримку прийняття рішень. Інформаційний рівень системи інформаційно-аналітичного забезпечення визначає параметри трансформації і використання інформації баз даних, що забезпечують процес управління. Аналітичний рівень має на меті збереження стабільності та гармонізації інформаційних відносин у системі регіонального управління для забезпечення вироблення управлінських рішень.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційне суспільство, регіон, регіональний менеджмент, управління.

В статье сделан теоретико-аналитический анализ понятия информационно-аналитического обеспечения, приведена двухуровневая функциональная структура ИАО как единый контур взаимодействующих подсистем, которые будут осуществлять информационно-аналитическую поддержку принятия решений. Информационный уровень системы информационно-аналитического

обеспечения определяет параметры трансформации и использования информации баз данных, обеспечивающих процесс управления. Аналитический уровень имеет целью сохранение стабильности и гармонизации информационных отношений в системе регионального управления для обеспечения выработки управленческих решений.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, информационное общество, регион, региональный менеджмент, управление.

The article presents a theoretical and analytical analysis of the concept of information and analytical support, a two-level functional structure of the IAO as a single circuit of interacting subsystems that will provide information and analytical support for decision-making. The information level of the system of information and analytical support determines the parameters of transformation and use of information databases that provide the management process. The analytical level is aimed at maintaining stability and harmonization of information relations in the regional management system to ensure the development of management decisions.

Key words: information-analytical support, information society, region, regional management, management.

УДК 005:004.028.45

Шапошников К.С.

д.е.н., професор, директор
Причорноморського науково-дослідного
інституту економіки та інновацій

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вітчизняної економіки позначили проблему пошуку нових форм, підходів, методів управління на всіх рівнях державного устрою для забезпечення високої конкурентоспроможності країни, зростання якості життя населення. У вирішенні цієї проблеми величезна роль належить регіонам, де вирішуються питання відтворення продуктивних сил, реалізуються проекти соціально-економічного розвитку, задовольняються ключові соціальні потреби населення, створюється і відтворюється економічний, людський та інноваційний потенціали суспільства. Саме показники розвитку регіональної економіки є критерієм визначення рівня економічного розвитку держави у цілому, тому дослідження питання щодо формування нових підходів до регіонального управління економічними процесами, нової якості територіального управління стає надзвичайно важливим науково-практичним завданням.

В умовах активного розвитку і поширення стандартів інформаційного суспільства в Україні особливо зростає значення ефективного управління різними видами ресурсів і процесами на рівні регіону, його територіальних одиниць, господарюючих суб'єктів.

Із появою нових інформаційних технологій, основою яких є впровадження засобів обчислю-

вальної техніки, зв'язку, систем телекомунікації, інформація стає постійним і необхідним атрибутом забезпечення діяльності держави, юридичних осіб, громадських організацій та громадян. Від її якості й достовірності, оперативності одержання залежать численні рішення, що приймаються на різних рівнях – від глави держави до громадянина [1].

На регіональному рівні головною метою інформаційної політики повинно стати створення оптимальних умов для задоволення інформативних потреб процесу управління на основі формування та використання інформаційних ресурсів і сучасних інформаційних технологій. Тобто першочерговим завданням інформатизації регіону є побудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення (далі – ІАЗ) управлінської діяльності, яка являє собою складну, інтегровану, ієрархічно організовану систему, призначену для підтримки прийняття ефективних управлінських рішень.

Термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» досить часто використовується в різних джерелах із питань менеджменту. Проте сьогодні відсутнє єдине розуміння цього поняття, у наукових статтях воно має змістову суперечливість. Як наслідок, існує проблема, яка перешкоджає як розробленню методологічних засад інформаційного забезпечення в системі регіонального

менеджменту, так і його практичній реалізації. Для розуміння сутності інформаційно-аналітичного забезпечення системи регіонального менеджменту необхідно, передусім, опрацювати відомі теоретичні підходи до визначення цього поняття, узагальнити їх та запропонувати визначення, яке більш адекватно відповідає його сутності, а також обґрунтувати його роль та місце в загальній системі регіонального менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління відведено чимало зарубіжних та вітчизняних наукових праць. Питанням сутності інформаційного забезпечення займалися вітчизняні вчені М. Дем'яненко, Л. Винарик, В. Мунтян, Г. Мельник, В. Савчук. Серед зарубіжних учених варто відзначити А. Томпсона, А. Урсула, Р. Роджерса, К. Лорда, М. Джобса та ін. Питання інформаційного забезпечення регіонального управління у своїх працях розкривають сучасні вчені-регіоналісти А. Коломицева, О. Фінагіна, Р. Манн та ін.

Проте сьогодні багато питань у цій сфері залишаються недостатньо вивченими, зокрема особливої уваги потребує детальне вивчення теоретичних аспектів процесу інформаційно-аналітичного забезпечення на регіональному рівні, його структури та принципів побудови в контексті прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити поняття інформаційно-аналітичного забезпечення і визначити його роль у системі регіонального менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання інформаційного забезпечення розкриті в роботі М. Денисенко та І. Колос, які наголошують, що «інформаційне забезпечення – це система, що складається з інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, програмного забезпечення та технічних засобів» [2].

Р. Бруханський стверджує, що інформаційне забезпечення – це необхідний процес забезпечення потреб суб'єктів в інформації, необхідної для обґрунтування і прийняття стратегічних рішень. Організація належного стану інформаційного забезпечення можлива за умов чіткого визначення параметрів і налаштування системи обміну інформацією між зовнішнім та внутрішнім середовищем [3].

У сучасній Енциклопедії державного управління подається загальне визначення поняття: «Інформаційно-аналітичне забезпечення – цілеспрямований, специфічний і безперервний процес збирання, аналізу, збереження та представлення суб'єктам інформаційної діяльності інформації, що здійснюється спеціально створеними інститутами, органами, службами суспільства й держави» [4].

Р. Абдєєв вважає, що «інформаційно-аналітичне забезпечення – вид діяльності, покликаної забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій за рахунок переробки вихідної інформації та отримання якісно нового знання» [5].

М. Дорошко і Н. Шпакова дотримуються такої думки: «Інформаційно-аналітичне забезпечення – цілеспрямований процес збирання, обробки та аналізу інформації про складні (самоорганізовані та саморозвинуті) соціальні, політичні та економічні системи, що становлять об'єкт управління, під керівництвом органу управління» [6].

Н. Дяченко вважає, що під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміється «сукупність дій та заходів ... для збору, нагромадження, обробки та аналізу даних на основі інформаційних технологій, у процесі реалізації якого особливої ваги набуває систематичність визначення кола питань, що виникають у процесі базової діяльності споживача інформації, їх аналіз та прогнозування тенденцій розвитку» [7].

Р. Коваль переконаний, що під інформаційно-аналітичним забезпеченням розуміється «процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади на основі формування та використання інформаційних ресурсів» [8].

А. Нестеров пропонує таке визначення: «Інформаційно-аналітичне забезпечення – сукупність інформаційних процесів, необхідних для доцільного, раціонального та ефективного процесу управління» [9].

С. Вировий розглядає це поняття як «особливий напрям діяльності, пов'язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності» [10].

Отже, аналіз вітчизняних літературних джерел дає змогу констатувати факт відсутності єдиного взаємоузгодженого підходу до ідентифікації поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення».

Якщо розглядати поняття інформаційно-аналітичного забезпечення стосовно системи регіонального менеджменту, то можна погодитися з точкою зору таких науковців, як М. Дорошко, Н. Шпакова, Н. Дяченко, та висловити власну думку, а саме: інформаційно-аналітичне забезпечення в системі регіонального менеджменту – це взаємопов'язана логічна система збору, нагромадження, обробки, аналізу та систематизації інформації на основі інформаційних технологій, що здійснюється спеціально створеними регіональними інститутами, органами, службами для оцінки та діагностики відповідних даних для прийняття своєчасних ефективних управлінських рішень.

Концептуального значення набуває розроблення принципів, підходів та складників інформаційно-аналітичного забезпечення в системі регіонального менеджменту. У зв'язку з розглядом цього питання на окрему увагу заслуговує вдосконалення методів інформаційно-аналітичного забезпечення щодо формування та реалізації механізму регіонального управління. Маються на увазі внутрішній рух інформації в структурних підрозділах регіонального управління, розподіл інформації між користувачами, доступ до інформації та інші питання, пов'язані із забезпеченням управлінської діяльності.

Практика засвідчує, що на функціонування інформаційно-комунікаційної системи впливають заходи організаційного порядку, тобто слід створити й постійно вдосконалювати єдину систему державних, регіональних і місцевих інформаційно-аналітичних служб [11].

Так, інформацію в управлінській діяльності державного апарату варто розглядати як відомості, повідомлення про які-небудь події, стан справ, які систематизувалися, накопичуються і передаються людьми. За своєю природою інформація дуже різноманітна і залежить від виду людської діяльності, в якій вона використовується: наукової, технічної, виробничої, управлінської, економічної, соціальної, правової тощо. Кожен із видів інформації має свої технології обробки, змістовне навантаження, цінність, форми представлення і відображення на матеріальних носіях, вимоги до точності, достовірності, оперативності відображення фактів, явищ, процесів.

Усе це деякою мірою характеризує інформаційну систему регіонального управління як відкрити для взаємодії з іншими інформаційними системами, що є важливим чинником розвитку ІАЗ.

Виходячи із сутності інформаційно-аналітичного забезпечення як одного з видів інформаційного забезпечення [12], система інформаційно-аналітичного забезпечення організаційно повинна являти собою єдиний контур взаємодіючих підсистем, які здійснюватимуть інформаційно-аналітичну підтримку прийняття рішень [13].

У загальному розумінні фахівці виділяють два рівні інформаційно-аналітичного забезпечення (рис. 1).

Інформаційний рівень системи інформаційно-аналітичного забезпечення визначає параметри трансформації і використання інформації баз даних, що забезпечують процес управління. Основне призначення інформаційного рівня – створення системи взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих показників, які дають змогу одержати всебічну кількісну й якісну характеристику досліджуваного об'єкта.

Доцільно стверджувати, що в сучасній суспільній свідомості інформація перетворилася на

загальнонаукову категорію, стала однією з пріоритетних загальноекономічних категорій. У сучасному складному економічному механізмі без інформаційних потоків неможливе здійснення суспільного відтворення, оскільки саме вони супроводжують і координують створення й використання фінансових та матеріальних ресурсів. Інформація використовується у відтворювальному процесі й відображає цей процес і його результати.

Інформація є одним з основних ресурсів зростання ефективності роботи галузі, ринку, національної та регіональної економіки, оскільки саме вона дає змогу:

встановлювати стратегічні завдання в рамках ведення господарської діяльності та використовувати можливості, які при цьому відкриваються;

приймати своєчасні та обґрунтовані управлінські рішення;

систематизувати, фокусувати і координувати розрізнені дії, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення поставлених цілей.

В інформаційному процесі, яким є управлінська діяльність, інформація виступає одним із найважливіших ресурсів поряд із матеріальними, трудовими та фінансовими. Управлінська інформація – це та інформація, яка обслуговує процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних і нематеріальних благ суб'єкта господарювання та забезпечує вирішення завдань організаційно-економічного і соціального характеру. Необхідна для сучасної системи управління підприємством інформація є сукупністю різних повідомлень технічного, економічного, технологічного, соціального, юридичного, демографічного та іншого змісту.

Управлінська інформація для управління має відповідати критеріям актуальності, своєчасності, повноти, доступності, адекватності для ухвалення державою управлінських рішень. Обсяги та зміст потрібної інформації залежать від масштабу й важливості інформаційної політики в регіоні, структури системи регіонального управління, кількості та якості показників, що характеризують результати цієї системи.

Отже, головним завданням підсистеми пошуку, збору, обробки, збереження, кодування, класифікації, передачі інформації є надання повної, достовірної, однозначної, релевантної та своєчасної інформації для проведення розрахунків і реалізації процесів прийняття управлінських рішень.

Підсистема формування інформаційно-аналітичних матеріалів передбачає забезпечення процесів обміну інформацією, формування комунікаційних каналів, можливості впорядкування, формалізації і стандартизації інформації в системі управління.

Підсистема захисту інформації передбачає комплексний підхід до формування організаційно-

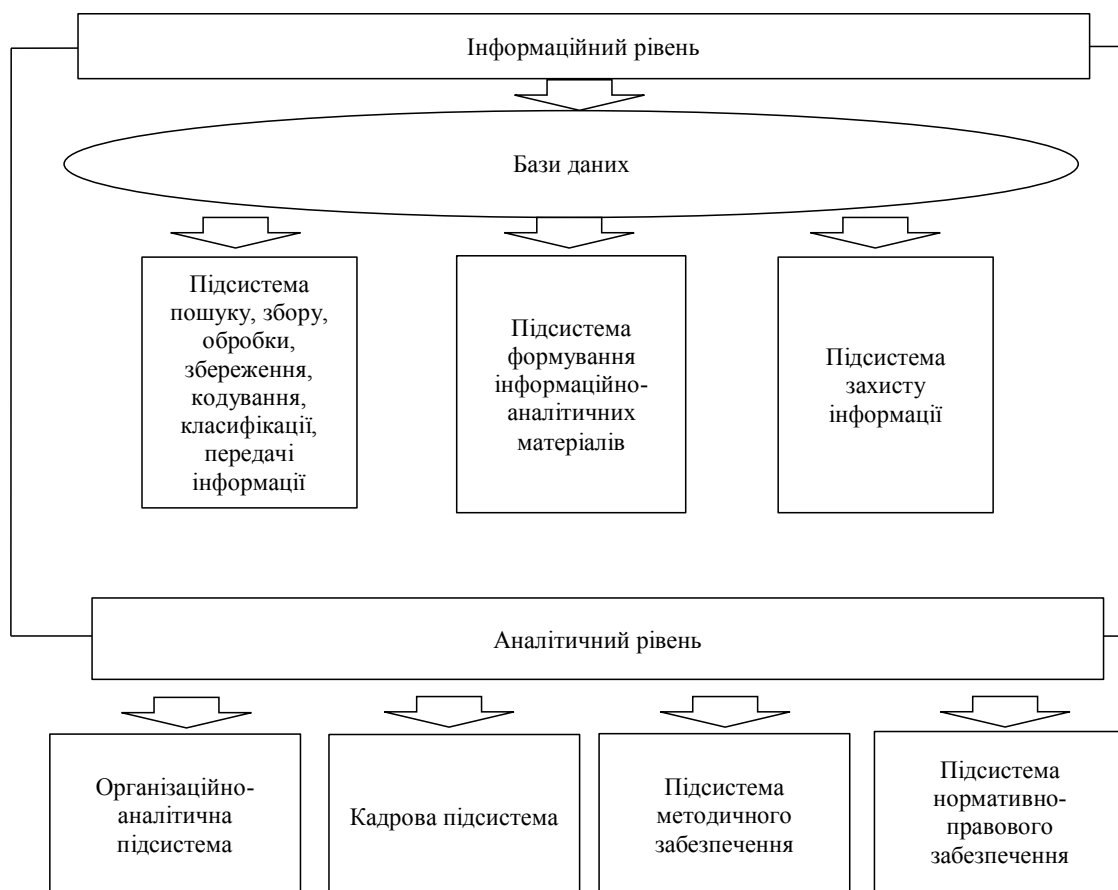

Рис. 1. Функціональна структура інформаційно-аналітичного забезпечення регіонального управління

Джерело: розроблено автором

правового забезпечення захисту інформації від можливих інформаційних загроз, від шпигунства, електромагнітних випромінювань і наведень, комп'ютерних вірусів, а також криптографічні методи захисту інформаційних ресурсів.

Аналітичний рівень має ключове значення у збереженні стабільності та гармонізації інформаційних відносин у системі регіонального управління для забезпечення вироблення управлінських рішень. Елементами аналітичного рівня є інституціональна, кадрова, організаційно-функціональна та нормативно-правова підсистеми.

Організаційно-аналітична підсистема забезпечення ІАЗ передбачає оцінювання та прогнозування будь-яких ситуацій, а також підготовку довідкових, інформаційних, аналітичних, управлінських документів для забезпечення обґрунтованості управлінських рішень, вироблення критеріїв і параметрів аналітичних продуктів (наукові критерії), параметрів експертизи аналітичних продуктів, джерел аналітичної інформації, підвищення рівня об'єктивності інформації.

Кадрова підсистема в системі інформаційно-аналітичного забезпечення має вирішувати завдання щодо забезпечення управління висо-

кокваліфікованими, компетентними кадрами, розвитку механізму формування нової генерації управлінців, здатних ефективно працювати в умовах євроінтеграції та становлення інформаційного суспільства. Сучасний розвиток економіки і соціального середовища та ІТ-технологій потребує фахівців із високим рівнем кваліфікації, які повинні мати відповідні компетенції, що дають змогу швидко адаптуватися в нових ситуаціях і знаходити найбільш правильне та креативне рішення.

Методичне забезпечення є сукупністю способів, методів, методик і процедур збору, обробки й аналізу інформації для розроблення управлінського рішення. Так, сьогодні гостро необхідні методологія створення поповнення баз даних за єдиним стандартом і принципом, розроблення методологічних основ та методик аналізу, виділення підстав і цілей аналізу (за ефективністю управління, за статистичними ознаками тощо).

Підсистема нормативно-правового забезпечення має на меті: створення баз даних, які містять законодавчі акти правових норм, що регулюють відносини в інформаційній сфері, зокрема щодо забезпечення інформаційної безпеки регі-

ону; регулювання, захист та розвиток вітчизняного інформаційного простору; унормування діяльності з поширення інформації в мережі Інтернет, правових вимог до дотримання професійних та етичних стандартів в інформаційній сфері.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, ефективна й якісна система інформаційно-аналітичного забезпечення системи регіонального управління є невід'ємним складником функціонування системи державного управління. Упровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку прийняття управлінських рішень на всіх рівнях регіонального управління, супроводжує інформаційну підтримку соціально-економічного розвитку держави і регіонів.

Сучасні умови господарювання висувають нові вимоги до системи регіонального управління, які повинні враховувати постійні зміни зовнішнього середовища та впливати на підвищення ефективності системи регіонального управління. Внутрішня будова системи інформаційно-аналітичного забезпечення являє собою структурно-логічний ланцюг трансформаційного перетворення інформаційних даних на виважені управлінські рішення, спрямовані на забезпечення сталого розвитку регіонів. Ця система дасть змогу оцінювати перспективи розвитку регіону, підвищувати обґрунтованість прийняття управлінських рішень, здійснювати прогнозування й моделювання різних ситуацій.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування та розкриття особливостей інших видів інформаційно-аналітичного забезпечення в системі регіонального управління та механізмів їх реалізації, що дасть змогу більш чітко спрямувати інформаційну політику на вдосконалення інформаційної інфраструктури та соціально-економічний розвиток регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії методології, практики : монографія. Київ : УАДУ, 2000. 328 с.
2. Денисенко М.П., Колос І.В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*. 2006. № 7. С. 19–24.
3. Бруханський Р. Проблеми і пріоритети інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту сільськогосподарських підприємств України. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9. Ч. 2. С. 69–71.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; наук. – ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2. 692 с.
5. Абдеєв Р.Ф. Философия информационной цивилизации. Москва : Эксмо, 1994. 336 с.
6. Дорощко М.С., Шпакова Н.В. Соціально-правові основи інформаційної безпеки. *Навчальні мате-*

ріали он-лайн. URL: <https://pidruchniki.com/gosguu.narod.ru/gos/96.html>.

7. Дяченко Н.П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 1(118).
8. Коваль Р.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2006. № 1(113).
9. Нестеров А.К. Информационно-аналитическое обеспечение. *Образовательная энциклопедия*. URL: <https://odiplom.ru/informacionno-analiticheskoe-obespechenie.html>.
10. Вировий С.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Ефективність державного управління*. 2014. № 39. С. 201–206.
11. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук, 2003. 651 с.
12. Саричев Ю.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник НАДУ при Президенті України. Серія «Державне управління»*. 2017. № 3. С. 120–126.
13. Синявський В.К. Основные аспекты информационно-аналитического обеспечения органов военного управления. *Наука и военная безопасность*. 2007. № 2. С. 21–24.

REFERENCES:

1. Bakumenko V. D. Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: problemy teorii metodolohii, praktyky : monohr. / V. D. Bakumenko. – K. : Vyd-vo UADU, 2000. – 328 s.
2. Denysenko M.P. Informatsiine zabezpechennia efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom / M.P. Denysenko, I.V. Kolos // Ekonomika ta derzhava. – 2006. – № 7. – S. 19–24, s. 19.
3. Brukhanyskyi R. Problemy i priorytety informatsiini (noho zabezpechennia stratehichnoho menedzhmentu silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy / R. Brukhanyskyi // Ekonomichniy analiz. – 2011. – Vyp. 9. Ch. 2. – S. 69–71., s. 69.
4. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t. / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy ; nauk. – red. kolehiia : Yu. V. Kovbasiuk (holova) ta in. – Kyiv : NADU, 2011. – T. 2 : Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia / nauk.-red. kolehiia : Yu. P. Surmin (spivholova), P. I. Nadolishnii (spivholova) ta in. – 2011. – 692 s.
5. Abdeev R. F. Fylosofiya ynformatsyonnoi tsyvulyzatsyy / R. F. Abdeev. – M. : Eksmo, 1994. – 336 s.
6. Doroshko M. S. Sotsialno-pravovi osnovy informatsiinoi bezpeky [Elektronnyi resurs] / M. S. Doroshko, N. V. Shpakova // Navchalni materialy on-lain. – Rezhym dostupu : <https://pidruchniki.com/gosguu.narod.ru/gos/96.html>
7. Diachenko N. P. Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia / N. P. Diachenko // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. – Kharkiv : Vyd-vo KharRI NADU, 2011. – № 1(118).
8. Koval R. A. Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady / R. A. Koval //

Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. – Kharkiv : Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", 2006. – № 1(113).

9. Nesterov A. K. Ynformatsyonno-analytycheskoe obespechenye [Электронный ресурс] / A. K. Nesterov // *Obrazovatelnaia entsyklopedyia. – Rezhym dostupa : <https://odiplom.ru/informacionno-analiticheskoeobespechenie>. Html*

10. Vyrovyi S. V. Informatsiino-analytychne zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia / S. V. Vyrovyi // *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. / Lviv. rehion. in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezyden-*

tovi Ukrainy. – Lviv : LRIDU NADU, 2014. – № 39. – S. 201–206.

11. Pocheptsov H. H. Teoriya kommunykatsyy / H. Pocheptsov. – M. : Refl-buk, 2003. – 651 s.

12. Sarychev Yu.O. Informatsiino-analytychne zabezpechennia yak vyd informatsiinoho zabezpechennia v systemi derzhavnoho upravlinnia / Yu.O. Sarychev // *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy (Serii "Derzhavne upravlinnia")*. – 2017. – № 3. – S. 120-126.

13. Syniavskiy V.K. Osnovnye aspekty ynformatsyonno-analytycheskoho obespechennia orhanov voennoho upravlenyia /V.K. Syniavskiy // *Nauka y voennaia bezopasnost. – 2007. – № 2. – S. 21-24.*

Shaposnykov Konstantin

Doctor of Economic Sciences, Professor
Head of Black Sea Research Institute
of Economy and Innovation

THE ROLE AND IMPORTANCE OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT TO REGIONAL MANAGEMENT

The purpose of the article. The article presents a theoretical and analytical analysis of the concept of information and analytical support, a two-level functional structure of the IAO as a single circuit of interacting subsystems that will provide information and analytical support for decision-making. The information level of the system of information and analytical support determines the parameters of transformation and use of information databases that provide the management process. The analytical level is aimed at maintaining stability and harmonization of information relations in the regional management system to ensure the development of management decisions.

Methodology. The survey is based on institutional structure of the mortgage market that has evolved independently of other structures, independently within country under the influence of specific socio-economic environment and economic policy.

Results. Therefore, it is reasonable to conclude that an efficient and high-quality system of information and analytical support for the system of regional governance is an integral part of the functioning of the public administration system. The introduction and full use of modern information technologies in management provides information and analytical support for the adoption of management decisions at all levels of regional management, accompanies information support to the socio-economic development of the state and regions.

Modern economic conditions bring to the system of regional management new requirements that should take into account the constant changes of the environment and influence the increase of efficiency of the regional management system. The internal structure of the information-analytical support system is a structural and logical chain of transformational transformation of information data into sound management decisions aimed at ensuring sustainable development of regions. This system will allow to assess the prospects of the region; to increase the validity of making managerial decisions; To carry out forecasting and modeling of different situations.

Further research is appropriate to focus on the rationale and disclosure of the peculiarities of other types of information and analytical support in the system of regional governance and mechanisms for their implementation, which will enable the information policy to be more clearly directed to improve the information infrastructure and socio-economic development of the regions.

Practical implications. Let us pay a special attention to the so-called extra features of service as a socio-economic phenomenon, which are peculiar to it in terms of the post-industrial development of the economy when certain types of service serve as public benefits, have to satisfy peculiar needs of the people and are characterized in the scientific literature as nonmarket.

Value/originality. In this article we have explored the concept of information and analytical support and identified its role in the system of regional management.

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ПЕРСПЕКТИВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

PERSPECTIVES OF RATIONAL USE OF WASTE IN UKRAINE: ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL ASPECTS

УДК 330.15:504.062

Бойчук Н.Я.

старший викладач кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Місцяло О.В.

студентка
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена дослідженню питання раціонального природокористування в умовах екологічної кризи. Детально проаналізовано поняття безвідходного виробництва, визначено принципи та основні критерії цієї діяльності. Описано особливості застосування безвідходних та маловідходних технологій у виробництві, на прикладах розглянуто їх комплексне застосування на мікрорівні та макрорівні. Приділено увагу екологічній ситуації в країні. Проаналізовано процеси утворення відходів та їх утилізації на спеціалізованих заводах по переробці побутових відходів. Обґрунтовано зміну наявних підходів до раціонального природокористування в умовах української дійсності. Проаналізовано складові економічного ефекту від застосування безвідходних технологій. Проаналізовано роль держави у вирішенні питань екологізації підприємств та стимулювання підприємств до зменшення техногенного впливу на довкілля.

Ключові слова: безвідходне та маловідходне виробництво, раціональне природокористування, відходи, вторинна переробка, сировина, екологія, техногенний вплив, економічна ефективність.

Стаття посвящена исследованию вопроса рационального природопользования в усло-

виях экологического кризиса. Подробно проанализировано понятие безотходного производства, определены принципы и основные критерии этой деятельности. Описаны особенности применения безотходных и малоотходных технологий в производстве, на примерах рассмотрено их комплексное применение на микроуровне и макроуровне. Уделено внимание экологической ситуации в стране. Проанализированы процессы образования отходов и их утилизации на специализированных заводах по переработке бытовых отходов. Обосновано изменение существующих подходов к рациональному природопользованию в условиях украинской действительности. Проанализированы составляющие экономического эффекта от применения безотходных технологий. Проанализирована роль государства в решении вопросов экологизации предприятий и стимулирования предприятий к уменьшению техногенного воздействия на окружающую среду.

Ключевые слова: безотходное и малоотходное производство, рациональное природопользование, отходы, вторичная переработка, сырье, экология, техногенное воздействие, экономическая эффективность.

The article is devoted to the research of the rational natural resource management under the condition of the ecological crisis. The crisis in the environmental sphere directly related to the economic development contributed to the emergence of combined economic and environmental problems in the activities of Ukrainian enterprises. Rational use of natural resources and its conservation is one of the most effective factors in the sustainable economic development. There has been conducted an in depth analysis of the zero-waste production concept and defined the main principles and criteria of this activity. Moreover, there have been described applicable features of non-waste and low-waste technologies in production, as well as their complex use at the micro- and macro level. In the conditions of Ukrainian reality, taking into account the unstable economic situation in the country, the environmental crisis, the study of this problem remains relevant, because in order to increase the competitiveness of enterprises and the national economy, reducing the negative impact on the environment requires a substantiated change in existing approaches to rational nature management. A clearly directed vector of development of domestic enterprises based on the use of non-waste and low-waste technologies, appropriate technical support will contribute to strengthening the scientific and technical potential of Ukraine, the growth of the national economy and the improvement of the ecological situation in the country. The article focuses on the ecological situation in the country. The analysis of the waste formation and its utilization at specialized waste treatment plants has been conducted. The change of existing approaches to the rational natural resource management under the condition of Ukrainian reality is substantiated. Furthermore, not only the components of the economic effect from the use of non-waste technologies are analyzed, but also the role of the governmental institutions in solving problems of the enterprises' environmentalization, their stimulations in reduction the technogenic impact on the environment.

Key words: non-waste and low-volume production, rational nature management, waste, recycling, raw, ecology, technogenic influence, economic efficiency.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що сьогодні більшість вітчизняних виробничих підприємств нераціонально використовує ресурси. Національні економіки всіх країн світу зазнають значних збитків внаслідок екологічних проблем (зміна клімату, забруднення атмосфери та гідросфери тощо), які викликані розвитком економіки. Важливість дослідження цього питання пояснюється тим, що

раціональне використання природних ресурсів та ресурсозбереження є одними з найефективніших чинників сталого розвитку економіки.

Нині існують різні безвідходні та маловідходні технології виробництва, які дають змогу використовувати сировину від початку технологічного процесу до його завершення з практично повною відсутністю відходів у будь-якому агрегатному стані (твердому, рідкому чи газоподібному). Вирішення

проблем розроблення та впровадження подібних технологій у багатьох країнах є однією з найважливіших стратегій охорони довкілля.

Чітко спрямований вектор розвитку вітчизняних підприємств на основі застосування безвідходних та маловідходних технологій, відповідного технічного забезпечення буде сприяти посиленню науково-технічного потенціалу України, зростанню національної економіки та покращенню екологічної ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вчених приділяли увагу розвитку безвідходних виробництв. Застосування безвідходних технологій з повним використанням виробничих ресурсів зменшить наслідки екологічної катастрофи та позитивно вплине на прибутковість господарської діяльності. Відомий науковець Д.І. Менделєєв говорив, що в хімії відходів немає, а є лише сировина, яка невикористана. У 30-х роках ХХ століття на конференції з розміщення продуктивних сил академік О.Є. Ферсман обґрунтував ідею комплексного природокористування, а в 70-х роках М.М. Семенов та І.В. Петрянов-Соколов вперше запропонували термін «безвідходне виробництво».

Слід згадати авторів наукових праць, які вплинули на подальше дослідження теми, таких як Б.В. Громов, О.В. Сафонов, Д.П. Мельничук, В.О. Зайцев, Б.Я. Ласкорін, В.В. Кафаров.

Проте в умовах української дійсності з огляду на нестабільну економічну ситуацію в країні та екологічну кризу дослідження цієї проблематики залишається актуальним, адже для забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств та національної економіки, зменшення негативного впливу на довкілля необхідна обґрунтована зміна наявних підходів до раціонального природокористування.

Постановка завдання. Метою статті є визначення перспектив раціонального природокористування шляхом розгляду економічного та екологічного аспектів цього питання, вивчення та аналізу досвіду підприємств, які вже застосовують інноваційні методи в процесі виробництва продукції, а також вивчення досвіду вирішення економічних та екологічних проблем іншими країнами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза в екологічній сфері, яка безпосередньо пов'язана з розвитком економіки, сприяла появі поєднаних економічних та екологічних проблем у діяльності українських підприємств. Використовуючи в процесі виробництва енергетичні ресурси, газ та вугілля, промислові підприємства забруднюють довкілля, оскільки під час згоряння газ та вугілля виділяють в атмосферу вуглекислий газ, який сприяє виникненню парникового ефекту та глобальному потеплінню. Покращення екологічної ситуації є можливим, якщо використовувати

вторинну сировину, яка залишилась від основного виробництва або в разі застосування маловідходних чи безвідходних технологій. Застосування вторинної сировини дасть змогу зменшити затрати на придбання основної сировини та матеріалів, які застосовуються у виробничому процесі, а застосування безвідходних технологій скоротить витрати, пов'язані з придбанням паливно-енергетичних ресурсів, завдяки чому зростуть економічні показники діяльності підприємства. Отже, питання поєднання економічного розвитку, раціонального використання ресурсів та збереження природи привертає увагу багатьох дослідників.

Відходи – це будь-які речовини, матеріали, предмети, які утворилися в процесі людської діяльності, яких власник повинен позбутися шляхом утилізації. Структура утворення відходів залежить від спрямованості економіки. У зв'язку з тим, що Україна є сировинною країною, найбільшу частку в структурі складають відходи гірничодобувної галузі (88%), відходи інших галузей становлять приблизно 10%, побутові відходи – 2%. Відповідно до класифікатора відходів ДК 005-96 до відходів належать залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів тощо, які утворені в процесі виробництва продукції або виконання робіт і втратили цілком або частково вихідні споживчі властивості (відходи виробництва); залишкові продукти сільськогосподарського виробництва (зокрема, тваринництва), лісівництва та лісозаготівель; залишки харчових продуктів, побутових речей, пакувальних матеріалів тощо (побутові відходи) [3].

Найвагоміший техногенний вплив на атмосферу, гідросферу та довкілля загалом має виробнича сфера. Відходи, які утворилися внаслідок виробничої діяльності, називаються промисловими (техногенними). Саме цей вид відходів завдає довкіллю значної шкоди. Правильне використання (утилізація) відходів дасть змогу не тільки покращити екологічну ситуацію, але й позитивно вплинути на результативність діяльності підприємства та підвищити ефективність виробництва.

Схема безвідходної технологічної системи, у якій як вторинну сировину використовують відходи, зображена на рис. 1.

Процес безвідходного виробництва має циклічний характер, тобто відходи виробництва однієї продукції є сировиною для створення наступної. Цей процес буде відбуватися доти, доки відходи повністю не ліквідуються. Максимальне використання компонентів сировини свідчить про комплексний підхід до цього виробництва. Завдяки цьому скоротиться кількість циклів виробничого процесу, що дасть змогу ефективніше навантажувати устаткування та зменшить простой, а це збільшить кількість виготовленої продукції. Раціональна організація виробничого процесу є загальним принципом застосування безвідход-

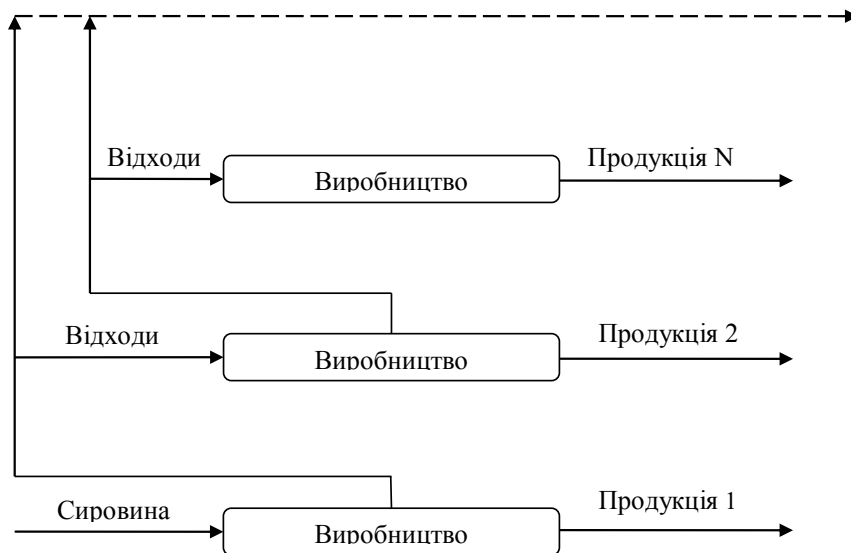

Рис. 1. Схема безвідходної технологічної системи

Джерело: [5]

них технологій. Організація повинна забезпечувати оптимальне використання ресурсів та пошук сучасних екологічно спрямованих технологій, що забезпечать мінімальний вплив на довкілля. Раціональним природокористуванням можна назвати господарювання, яке не сприяє змінам у природно-ресурсному потенціалі, а лише підтримує та покращує продуктивність природних ресурсів [5].

Основними критеріями безвідходного виробництва є створення технологічного процесу з мінімальною кількістю процесів, які створюють додаткові відходи; застосування безперервних процесів; створення енерготехнологічних циклів, які допоможуть заощадити сировину та ресурси [6].

Застосування безвідходних та маловідходних технологій збільшує прибуток внаслідок продажу нової номенклатури товарів, скорочує витрати на утилізацію відходів, найголовніше, зменшує негативний вплив виробництва на довкілля.

Одним з найяскравіших прикладів галузей господарювання, у яких ефективно використовуються відходи як вторинна сировина, є лісова та деревообробна. Після перероблення деревини відходи підприємство перетворює на біопаливо. В Україні подібне підприємство є у Вінниці, яке, окрім основної продукції, виготовляє еко-брикети, які містять 70% стружки хвойних порід і 30% стружки твердолистяних порід, тепломісткість яких є більшою, ніж під час згорання кам'яного вугілля, а також відсутнє виділення вуглекислого газу. Крім того, виготовляються біопелети – ще один вид альтернативного палива, під час використання якого відсутні викиди в атмосферу вуглекислого газу, який сприяє зростанню парникового ефекту та глобальному потеплінню [7].

Дослідження показують, що теплотворність біопелетів у 2,5 рази вище, ніж у дров, а кількість попелу після згорання такої ж кількості пелет, як і дров, у 20 разів менше. Значні переваги біопелет як альтернативного палива пояснюють його економічну вигоду та ефективність. Їх використання як палива може зекономити 20% видобувного палива. Однак поки що Україна виготовляє біопелети на експорт.

Раціональне використання природних ресурсів демонструє Канада, яка використовує вживані батарейки та акумулятори як вторинну сировину. Канадці підвищують врожайність кукурудзи, використовуючи перероблені батарейки як високоефективне добриво. Такий вид підживи підвищує врожайність, сприяє фотосинтезу та зміцнює кореневу систему. Застосування цього добрива дає змогу збирати з одного гектара на 2 500 качанів кукурудзи більше. Описаний спосіб використання перероблених батареек досі є ефективним джерелом живлення [8].

Як вторинну сировину в процесі виробництва енергії можна розглядати побутові відходи. До побутових відходів належать відходи, що утворюються у сфері споживання людини. Як відомо, Україна є світовим лідером за кількістю сміття на душу населення та посідає перше місце в Європі за негативним впливом на довкілля [9]. В Україні щороку утворюється близько 10 т сміття на людину, у країнах Європи цей показник складає 5 т. Щороку кількість сміття, займаючи все більші й більші площі, завдає руйнівної шкоди довкіллю. Із загальної маси сміття можна виокремити 10% вторинної сировини. Звалища сміття на полігонах твердих побутових відходів є не тільки перспективним з точки зору використання вторинної

сировини, але й ще одним джерелом виробництва біогазу. Біогаз в Україні має дуже великий відновлюваний потенціал. Використання біогазу є ефективним шляхом доповнення та заміни традиційних паливно-енергетичних ресурсів. Видобуток та використання біогазу допоможуть знизити споживання природного газу на 10%. Найбільша перевага виробництва біогазу полягає в тому, що його можна виробляти всюди, де є відходи. Використовуючи біогаз як пальне, підприємство скоротить витрати, пов'язані із закупівлею енергетичних ресурсів. Виробляючи електроенергію з біогазу, підприємство може використовувати її на власні потреби, а залишок продавати державі за «зеленим» тарифом». Станом на грудень 2018 року тариф за енергію, вироблену з біогазу, складає 3,8192 грн./кВт*год. (0,124 євро/кВт*год.), ринкова ціна на електроенергію складає 1,94177 грн./кВт*год. Правильно скориставшись очевидною маржою, підприємство підвищить ефективність діяльності.

Відповідно до ст. 246 Податкового кодексу України існують ставки податку за розміщення відходів залежно від класу небезпеки (редакція від 1 січня 2018 року) [1]. В табл. 1 наведені ставки податку за розміщення відходів.

В країні сьогодні накопичилось 36 мільярдів тонн відходів, що складає понад 50 тисяч тонн на квадратний кілометр. 16 мільярдів тонн відходів є надзвичайно небезпечними для довкілля. Якщо підприємство утилізує відходи, воно скорочує свої витрати.

На рис. 2 зображена кількість утворених відходів та відходів, які були утилізовані на заводах по переробленню побутових відходів. Аналізуючи статистичні дані, можемо побачити, що утворення відходів перевищує утилізацію більше ніж втричі. Очевидно, що в Україні відсутні екологічно безпечні технології для утилізації відходів, не вистачає потужностей для перероблення побутових відходів.

На противагу Україні, одна з найрозвиненіших країн Європи Швеція розробила й успішно використовує досить прибуткову технологію, яка полягає в перетворенні сміття на електроенергію, яка покриває 20% витрат на центральне опалення країни. Заводи по переробленню відходів опалюють міста та є екологічно безпечними. Щороку один житель Швеції викидає близько 460 кг сміття, що означає 4,4 млн. т по всій країні. Три тонни відходів містять таку ж кількість енергії, як 1 тонна видобувного палива. Незважаючи на те, що жителі

Рис. 2. Утворення та утилізація відходів за 2012–2017 роки

Джерело: [4]

Таблиця 1

Ставки податку за розміщення відходів, які встановлюються залежно від класу небезпеки та рівня небезпечності відходів

Клас небезпеки відходів	Рівень небезпечності відходів	Ставка податку, грн. за 1 т
I	Надзвичайно небезпечні	1 405,65
II	Високо небезпечні	51,2
III	Помірно небезпечні	12,84
IV	Мало небезпечні	5
V	Мало небезпечні нетоксичні відходи гірничої промисловості	0,49

Джерело: [1]

країни викидають мільйони тонн сміття, заводи по переробленню побутових відходів розраховані на ще більшу кількість відходів, тому в країні спостерігається поширення ще одного виду бізнесу, а саме імпортування сміття з інших країн Європи, тобто Швеція досягла такого стану, за якого з'явилась потреба в додаткових відходах. Число імпортованих відходів на рік сягає близько 800 000 тонн. Саме технологія безвідходного виробництва зробила Швецію однією з найчистіших країн світу. Шведи впевнені в тому, що відходи – це бізнес, який може приносити прибуток у великих розмірах, крім того, правильне та раціональне використання відходів допоможе зберегти довкілля та покращить екологічну ситуацію.

На рис. 3 зображена кількість утворених відходів та відходів, які оброблено, на прикладі України та Швеції. Аналізуючи рис. 3, можемо зробити невтішний висновок, що відсоток відходів, які оброблено, практично нульовий. На відміну від України, де нараховується 4 заводи по переробленню відходів, у Швеції їх близько 1 000. Переїнявши досвід Швеції, зацікавивши інвесторів вкладати кошти у заводи по переробленню відходів, Україна змогла би покращити екологічну та економічну ситуацію в країні.

Сутність запропонованих методів раціонального використання природних ресурсів полягає в отриманні значної економічної вигоди для підприємств. Економічна вигода полягає в сумарному ефекті, що отримує підприємство в результаті використання безвідходних технологій. Сумарний ефект складається з ефекту виготовлення готової продукції, що збільшує прибуток внаслідок виробництва додаткового товару; ефекту вживання готової продукції, що полягає в повному використанні початкової сировини; ефекту скорочення витрат внаслідок непотрібних закупівель та тран-

спортування сировини, адже в разі виготовлення з відходів продукції, яка експортується, маємо ефект зовнішньої торгівлі; ефект екології, тобто зменшення сукупного обсягу відходів та економія на їх утилізації [11]. Отриманий економічний ефект буде впливати на процес прийняття інвесторами рішення щодо необхідності та доцільності капіталовкладень для подальшого застосування новітніх технологій.

Раціональне використання ресурсів є доцільним та перспективним як з точки зору захисту довкілля, так і для покращення ефективності діяльності. Держава стимулює цей процес на законодавчому рівні. Статтею 40 Закону України «Про відходи» передбачені:

- пільги щодо оподаткування прибутку від реалізації продукції, виготовленої з використанням відходів;
- пріоритетне державне кредитування;
- дотації з Державного бюджету України та місцевих бюджетів для перевезення відходів (вторинної сировини) чи напівфабрикатів, одержаних з цих відходів;
- дотації з фондів охорони навколишнього природного середовища та інших джерел;
- пільги щодо поповнення обігових коштів підприємств, установ та організацій – суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють збирання й заготівлю, оброблення (перероблення) та утилізацію відходів як вторинної сировини, за умови цільового використання цих коштів для придбання та перероблення таких відходів [2].

Для покращення екологічного стану в країні держава зі свого боку повинна посилити моніторинг діяльності підприємств, зокрема техногенного впливу на атмосферу, гідросферу та біосферу, вдосконалити засоби контролю та покарання, вдосконалити методи визначення норм викидів у

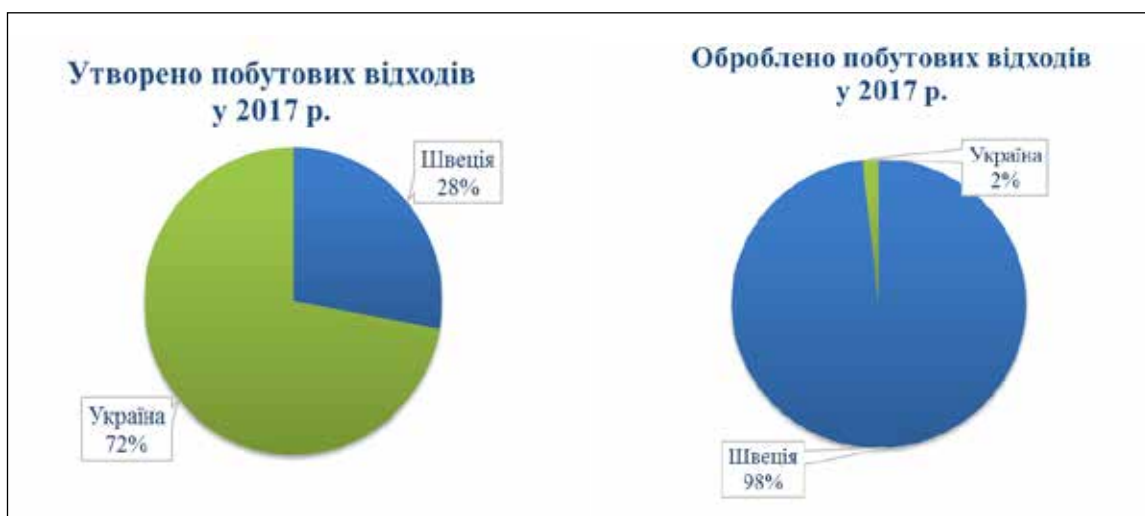

Рис. 3. Кількість утворених та оброблених відходів в Україні та Швеції

Джерело: [4; 10]

довкілля, стимулювати суб'єкти господарювання до екологізації виробництва. Необхідно унеможливити ситуації, в яких підприємцю дешевше заплатити штраф, ніж вжити заходів щодо збереження довкілля.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати дослідження показують, що раціональність використання природних ресурсів та відходів після виробництва кінцевої продукції є важливим питанням для українських підприємств. Застосування безвідходних та маловідходних технологій приведе до зростання ефективності діяльності підприємств та економіки загалом. Зазначені критерії та принципи безвідходного виробництва дають змогу підприємствам збільшити прибуток внаслідок продажу нової номенклатури товарів, скоротити витрати на утилізацію відходів, найголовніше, зменшити негативний вплив на довкілля.

Велике значення під час вирішення питань з екологізації підприємств має уряд держави, який своїми діями повинен стимулювати підприємців до зменшення техногенного впливу на довкілля та заохочувати інвесторів до вкладання коштів у технології з переробки та утилізації відходів.

Ефективність раціонального використання природних ресурсів підвищує доходи підприємства, заощаджує кошти, що забезпечує зростання конкурентоспроможності підприємства. Завдяки вдосконаленню виробничих процесів зростає продуктивність, зменшується кількість викидів у довкілля, через що покращується екологічний стан.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі вдосконалення питань екологізації підприємств та стимулювання до зменшення техногенного впливу на довкілля, реформування підходів до раціонального природокористування в умовах української дійсності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України (редакція від 1 березня 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.03.2019).
2. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.11.2018).
3. Державний класифікатор України. Класифікатор відходів ДК 005-96 (Розділи А.1–А.20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2018).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 3.12.2018).
5. Федоренко В.Г., Білецька Е.М. та ін. Основи екології : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.Г. Бардова, В.І. Федоренко. Вінниця : Нова Книга, 2013. 424 с.
6. Зеркалов Д.В. Екологічна безпека та охорона довкілля. URL: <http://zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/ebod-mz.pdf> (дата звернення: 15.12.2018).
7. Як промислові відходи перетворити на тверду валюту?! URL: <http://vitatv.com.ua/novini/novini/novini-2017-04-24-yak-promislovi-vidhodi-peretvoriti-na-tverdu-valyutu> (дата звернення: 15.12.2018).

2017-04-24-yak-promislovi-vidhodi-peretvoriti-na-tverdu-valyutu (дата звернення: 15.12.2018).

8. Raw materials company. URL: <https://www.rawmaterials.com> (дата звернення: 29.12.2018).

9. Україна посідає перше місце у світі за кількістю сміття. URL: <https://dzerkalo.media/ukrayina-posidaye-pershe-mistse-u-sviti-za-kilkistyu-smittyu> (дата звернення: 13.01.2019).

10. Swedish Waste Management 2018. URL: https://www.avfallsverige.se/fileadmin/user_upload/Publikationer/Avfallshantering_2018_EN.pdf (дата звернення: 18.01.2019).

11. Хамініч С.Ю., Кононова О.О., Півоварова О.Б., Марковська І.О. Екологічний маркетинг : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Герда, 2015. 164 с.

REFERENCES:

1. Podatkovi kodeks Ukrainy (redaktsiia vid 01.03.2019). [Tax Code Of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian) (viewed on March 02, 2019).
2. Pro vidkhody : Zakon Ukrainy (1998) [About Waste: Law Of Ukraine] vid 5.03.1998 r. № 187/98-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian) (viewed on November 18, 2018).
3. Derzhavnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikator vidkhodiv DK 005-96 (Rozdil A.1–A.20). [State Classifier of Ukraine] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian) (viewed on November 20, 2018).
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian) (viewed on December 3, 2018).
5. Fedorenko V.H., Biletska E.M. (2013) Osnovy ekolohii: pidruchnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv [Fundamentals of Ecology: Textbook for Students of Higher Educational Institutions]. Vinnytsia : Nova Knyha, pp. 253–254 (in Ukrainian).
6. Zerkalov D.V. Ekolohichna bezpeka ta okhrona dovkillia [Environmental Safety And Environmental Protection]. Available at: <http://zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/ebod-mz.pdf> (in Ukrainian) (viewed on December 15, 2018).
7. Yak promyslovi vidkhody peretvoryty na tverdu valiutu?! [How To Convert Industrial Waste Into Hard Currency?!]. Available at: <http://vitatv.com.ua/novini/novini/novini-2017-04-24-yak-promislovi-vidhodi-peretvoriti-na-tverdu-valyutu> (in Ukrainian) (viewed on December 15, 2018).
8. Raw materials company. Available at: <https://www.rawmaterials.com> (viewed on December 29, 2018).
9. Ukraina posidaie pershe mistse u sviti za kilkistiu smittia [Ukraine Ranks First In The World In Terms Of Garbage]. Available at: <https://dzerkalo.media/ukrayina-posidaye-pershe-mistse-u-sviti-za-kilkistyu-smittyu> (in Ukrainian) (viewed on January 13, 2019).
10. Swedish Waste Management 2018. Available at: https://www.avfallsverige.se/fileadmin/user_upload/Publikationer/Avfallshantering_2018_EN.pdf (viewed on January 18, 2019).
11. Khaminich S.J., Kononova O.O., Pivovarova O.B., Markovska I.O. (2015) Ekolohichniy marketynh [Ecological marketing]. D. : Herda, pp. 62 (in Ukrainian).

Boichuk Natalka

Senior Lecturer of the Department of Economics of Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Misyaylo Olena

Student

National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

PERSPECTIVES OF RATIONAL USE OF WASTE IN UKRAINE: ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL ASPECTS

The purpose of the article. Nowadays, most of the domestic production enterprises use resources inefficiently. National economies worldwide suffer from considerable losses as a result of environmental problems caused by the economic development. Rational use of natural resources and its conservation is one of the most effective factors in the sustainable economic development. The purpose of the study is to determine the prospects of rational natural resources use, considering the economic and environmental aspects of this issue; study and analyze the experience of enterprises that have been already applying innovative methods in production processes, as well as studying the experience of solving economic and environmental problems of other countries.

Results. At present time, there are various kinds of non-waste and low-waste production technologies, which allow the use of raw materials from the beginning of the technological process up to its completion with virtually no waste. Solving the problems of developing and implementing such technologies in many countries is one of the most important environmental protection strategies.

The crisis in the environmental sphere directly related to the economic development contributed to the emergence of combined economic and environmental problems in the activities of Ukrainian enterprises. Ukraine is a country that produces commodity, which in the process of production accumulates a significant amount of waste that pollutes the environment. Improvement of the ecological situation is possible if there is been used the secondary raw materials that are left from the main production, or in the case of low-waste or non-waste technologies. The maximum use of raw material components indicates an integrated approach to the organization of the production process. Due to this, the number of production cycles will be reduced, which allows to load machinery more efficiently. The use of non-waste and low-waste technologies increases profits as a result of the sale of a new range of products, reduce the cost of waste disposal, and most importantly, reduce the negative impact of production on the environment. The necessity of the investments for the application of the newest technologies is determined by the economic effect that the enterprise receives from the use of non-waste technologies. The total effect consists of the effect of making finished products, which increases the profit due to the production of an additional product, the effect of the use of finished products, consisting in the full use of raw materials, the effect of reducing the cost of unnecessary procurement and transportation of raw materials, in the case of waste from the product that is exported, we have the effect of foreign trade, the effect of the environment, that is, the reduction of the total volume of waste, as well as the cost of their utilization.

The government should stimulate entrepreneurs to reduce the technogenic impact on the environment, and encourage investors to invest in recycling technology and utilization of the waste.

Practical implications. The practical value of the research is to use the suggested methods of rational use of natural resources in the production process and obtain economic benefits for enterprises. Efficiency of rational use of natural resources increases the company's revenues, saves money, which ensures the growth of enterprise competitiveness, due to the improvement of production processes, productivity increases, and the amount of emissions to the environment decreases, which improves the ecological status.

РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКАЕ-ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИE-DEMOCRACY AS A FORM OF POLITICAL COMMUNICATION
IN THE INFORMATIONAL SPACE OF UKRAINE

Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, їх широке застосування не тільки в економіці, але й у суспільно-політичному житті змінюють сутність інформаційних комунікацій. У статті розглянуто сутність електронної демократії, доведено важливість застосування е-демократії для розширення прав громадян та їх участі в державотворенні та прийнятті рішень за допомогою використання електронних технологій в Україні. Доведено, що для розвитку електронної демократії необхідна більша інформатизація українського суспільства. Розроблення та реалізація органами державної влади та органами місцевого самоврядування політики е-демократії мають сенс лише за умов, коли ці органи передбачають використання Інтернету та інших цифрових технологій задля взаємодії з громадськістю та посилення демократичної практики. Саме впровадження та розвиток е-демократії дадуть можливість підвищити відповідальність політиків перед суспільством за прийняті рішення та сформувати відповідальне, компетентне громадянське суспільство.

Ключові слова: електронна демократія, місцеве самоврядування, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, інформаційне суспільство.

Стремительное развитие современных информационно-коммуникационных

технологий, их широкое применение не только в экономике, но и в общественно-политической жизни изменяют сущность информационных коммуникаций. В статье рассмотрена сущность электронной демократии, доказана важность применения е-демократии для расширения прав граждан и их участия в государственных преобразованиях и принятии решений при помощи использования электронных технологий в Украине. Доказано, что для развития электронной демократии необходима большая информатизация украинского общества. Разработка и реализация органами государственной власти и органами местного самоуправления политики е-демократии имеют смысл только при условии, когда эти органы предусматривают использование Интернета и других цифровых технологий с целью взаимодействия с общественностью и усиления демократической практики. Именно внедрение и развитие е-демократии позволят повысить ответственность политиков перед обществом за принятые решения и сформировать ответственное, компетентное гражданское общество.

Ключевые слова: электронная демократия, местное самоуправление, информационно-коммуникационные технологии, Интернет, информационное общество.

УДК 351.851

Новикова І.В.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки та управління Шосткинський інститут Сумського державного університету

Тур О.М.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки та управління Шосткинський інститут Сумського державного університету

The rapid development of modern information and communication technologies, their widespread use not only in the economy, but also in the socio-political life, also change the essence of information communications. The article discusses the essence of e-democracy, the importance of introducing e-democracy for expanding the participation of citizens in state transformations and decision-making with the help of the use of electronic technologies in Ukraine. It is shown that for the development of electronic democracy, a large amount of information of Ukrainian society is needed. The development and implementation of e-democracy policies by public authorities and, in particular, local governments, only makes sense when these authorities anticipate that such a policy requires the use of the Internet and other digital technologies for the purpose of developing and strengthening democratic practices. If e-democracy does not have the capacity to involve citizens in the process of discussing and implementing reforms through information technology, then it becomes only a symbolic policy. Such a policy does not allow the public to express their views on politically important issues. The key role in the functioning of e-democracy in Ukraine is played by the sites of central government and local self-government, which perform the function of informing the public on the activities of the authorities, facilitate access of citizens to open data and public services. Almost all central authorities of Ukraine have their own sites, many of them represented in social networks. However, the level of interactivity of web pages of government agencies remains different. But only informing citizens is not enough, for the proper functioning of e-democracy, websites of the authorities should ensure effective interaction with civil society. The long-term is proved in the article that it is the implementation and development of e-democracy that will enable to increase the responsibility of politicians to society for the decisions made and will enable the formation of a responsible, competent civil society.

Key words: e-democracy, local government, information and communication technologies, Internet, information society.

Постановка проблеми. XXI століття принесло у світ інтенсивні трансформаційні перетворення, які позначаються стрімким розвитком цифрових технологій. Спостерігається інтеграція інформаційних технологій в усі сфери життя людини, зокрема функціонування держави та її відносини з громадянами, що проявляється у вигляді впровадження електронного врядування та електронної

демократії. Для українського сьогодення актуальним є налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між владними структурами та політично активною громадськістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми демократії та залучення громадськості до вироблення політики засобами інформаційно-комунікаційних технологій досліджували Ч. Арм-

стронг, Ю. Гарлан, С. Коулман, Д. Латроп, Д. Робінсон, Л. Рума, Е. Фелтен, С. Шахт, Д. Шулер та інші науковці. Проте перші спроби вивести політику в онлайн-режим були зроблені інженерами-ентузіастами на замовлення органів влади задля пошуку альтернативи застарілій практиці. Такі експериментальні проекти, як «Е-політика» у Мінесоті (1994 р.) та «Онлайнова демократія для громадян» у Великобританії (1996 р.), були першими у справі розбудови соціальних мереж та створення дискусійних форумів. Вітчизняні політологи, такі як О. Дубас, А. Міносян, Н. Чорна, досліджують проблеми впровадження е-демократії в Україні. Проте проблема ефективної взаємодії політичної влади та громадянського суспільства потребує постійного аналізу та вдосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану інформаційно-комунікаційних технологій та їх використання для впровадження е-демократії в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальні процеси, що супроводжують формування інформаційного суспільства, вже встигли отримати назву «Індустріальна революція 4.0». Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, їх широке застосування не тільки в економіці, але й в суспільно-політичному житті будь-якої країни змінюють сутність інформаційних комунікацій та їх структуру.

Сфера взаємодії владних структур та громадського суспільства за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) визначена пріоритетною авторитетними міжнародними організаціями. Так, Проект кодексу ЮНЕСКО (2011 р.) для інформаційного суспільства формулює один з етичних принципів, який звучить так: «Держави-члени повинні підтримувати використання Інтернету та інших ІКТ для підвищення ефективності демократії та демократичних інститутів, даючи громадськості можливість проведення корисних публічних дискусій та участі в демократичному процесі, сприяючи забезпеченню прозорості, підзвітності, сприйнятності, ангажованості, інклюзивності, доступності, участі, взаємодоповнюваності та соціальної згуртованості».

Прийняття важливих управлінських рішень одноосібно або колегіально політиками та посадовцями послаблює інтерес громадян до публічної політики, а зниження громадської активності дає змогу політикам збільшувати свої повноваження та створює умови зловживання владою. Таким чином, демократія без застосування інформаційних комунікацій стає суто символічною, тому що між владними структурами та громадськістю відсутні довіра та можливість моніторингу дій політиків та посадовців. Уряд та народні обранці повинні визнати, що демократична інтерактивність передбачає двосторонній потік енергії.

В Україні електронна демократія перебуває на стадії інтенсивного становлення. Формування законодавчої бази для функціонування електронної демократії розпочалось у 2003 р., коли були прийняті Закони «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис».

Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та Плану заходів з реалізації першого етапу її виконання» від 8 листопада 2017 р. № 797-р містить таке визначення е-демократії: демократія, для якої ефективність демократичних інститутів, демократичних процесів і поширення демократичних цінностей значно підвищується за умови застосування різноманітних інструментів, що базуються на максимальному використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

«Планом заходів щодо реалізації Концепції затверджено завдання, які будуть здійснюватися протягом першого етапу її реалізації (2017–2018 рр.), за основними напрямками: формування нормативно-правового забезпечення; ресурсне забезпечення впровадження та використання інструментів електронної демократії суб'єктами владних повноважень; підвищення готовності органів державної влади, фізичних та юридичних осіб до використання можливостей електронної демократії; забезпечення доступності інструментів електронної демократії. Передбачається, що виконання плану заходів буде здійснюватися органами виконавчої влади за участю органів місцевого самоврядування та представників громадянського суспільства, а саме учасників коаліції з розвитку електронної демократії в Україні» [1].

Метою розбудови е-демократії в Україні є розширення участі громадян у державотворенні та прийнятті рішень через використання електронних технологій, посилення відповідальності політиків перед суспільством, нагромадження соціального капіталу, підтримку соціальної солідарності, формування певного типу громадянства, характерними рисами якого є відповідальність, компетентність та громадська й політична активність.

Електронна демократія повинна базуватись на таких принципах:

- 1) принцип прозорості (онлайн-доступ громадян до публічної інформації);
- 2) принцип підзвітності (реагування влади на електронні звернення й запити громадян щодо політичної та громадської діяльності);
- 3) принцип електронної участі (пряме залучення населення до громадського життя, врахування поглядів кожного громадянина на політичну ситуацію);
- 4) принцип громадянської освіти (інформування громадськості про права та можливості, способи участі у громадському житті).

Впровадження електронної демократії в країні є досить складним та трудомістким процесом. Досягнення цієї мети українсько-швейцарська програма EGAP пропонує шляхом реалізації чотирьох компонентів.

1) Е-послуги. Цей компонент спрямований на спрощення взаємодії чиновників та населення шляхом переведення популярних послуг в електронний формат. Завдяки програмі EGAP впроваджено електронну послугу, завдяки якій ви маєте змогу оформити субсидію у зручний для вас час, не виходячи з дому. Новітні технології, що запроваджуються в центрах надання адміністративних послуг завдяки програмі EGAP, дають змогу чиновникам швидко та якісно реагувати на проблеми громадян та вирішувати їх.

2) Е-демократія. Програма створює новітні інструменти залучення громадськості до прийняття рішень на місцевому та національному рівнях. Для того щоби кожен громадянин міг впливати на прийняття рішень, на всіх рівнях було створено систему електронних петицій. Ініціативні та дієві інструменти впливу громадськості допомагає знайти перший Всеукраїнський конкурс ІТ-проектів з електронної демократії EGAP Challenge.

3) Розбудова потенціалу. Для того щоби усі інструменти програми працювали, потрібно навчити громадян і чиновників ними користуватися. Програма EGAP створює можливості навчання чиновників в онлайн- та офлайн-форматах, а також створює навчальні програми для молоді та активістів.

4) Національна політика. Робота в рамках трьох компонентів веде до формування національної політики [3].

Передумовами формування електронної демократії в Україні стали розширення доступу населення до Інтернету та інтенсивний розвиток ІТ-сектору.

Для комплексного розуміння рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій доцільно проаналізувати індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (IDI). Індекс IDI складається з трьох субіндексів, які характеризують доступ до інформаційних техноло-

гій, використання інформаційних технологій та ІТ-кваліфікацію. Отже індекс IDI дає змогу виявити ступінь поширення інформаційно-комунікаційних технологій в країні та оцінити наявний потенціал щодо їх розвитку. Позиціонування за індексом IDI наведено в табл. 1.

За цим індексом лідерами у використанні та поширенні інформаційно-комунікаційних технологій є Ісландія та Корея, які протягом останніх років займають перші дві позиції. Україна за останні роки дещо погіршила свої рейтинги, хоча значення індексу дещо зросло. За рівнем значення цього індексу Україну слід вважати розвинутою країною у сфері використання та поширення інформаційно-комунікаційних технологій, хоча варто відзначити суттєве відставання розвитку України за всіма глобальними індексами, що свідчить про необхідність зміни курсу розвитку країни щодо поширення та використання інформаційно-комунікаційних технологій, які є основним фактором не тільки економічного зростання, але й упровадження демократичних цінностей в усі сфери життєдіяльності.

Отже, Україні важливо розбудовувати інформаційне суспільство на принципах ЄС. Забезпечення швидких темпів соціально-економічного розвитку є можливим на базі поширення інформаційно-комунікаційних технологій не тільки у сфері економіки країни, але й у соціально-політичній сфері. Однак для розвитку е-демократії необхідні більша інформатизація суспільства та кращий розвиток інформаційно активного суспільства в країні. Статистичні дані на травень 2018 р. свідчать про те, що інтернет-користувачами в Україні є близько 70% населення. Однак зберігається регіональна нерівність користувачів Інтернетом. Так, у центрі країни та на півночі найбільший відсоток користувачів Інтернетом, а на півдні – найменший. Також більший відсоток користувачів мають міста з населенням більше 100 тис. осіб, а саме 74%, а в селах користуються Інтернетом тільки близько 50% мешканців.

Розроблення та реалізація органами державної влади (особливо органами місцевого самоврядування) політики е-демократії має сенс лише за умови, коли ці органи передбачатимуть,

Таблиця 1

Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій окремих країн світу

Країна	2017 р.		2016 р.		2015 р.	
	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	Бал
Корея	2	8,85	1	8,84	1	8,78
Ісландія	1	8,98	2	8,83	3	8,66
Велика Британія	5	8,65	5	8,57	4	8,54
США	16	8,18	15	8,17	15	8,06
Російська Федерація	45	7,07	43	6,95	42	6,79
Україна	79	5,62	76	5,33	76	5,21

Джерело: складено авторами на основі джерела [2]

що така політика потребує використання Інтернету та інших цифрових технологій задля розвитку та посилення демократичної практики. Якщо е-демократія не має можливості залучення громадян до процесу обговорення та запровадження реформ через інформаційні технології, то вона стає лише символічною політикою, що розробляється владою задля доведення своєї прихильності до інформаційних технологій та не дає змогу громадськості висловити свою позицію з політично важливих питань. Така політика тільки дискредитуватиме демократію та можливості інформаційних технологій.

Метою державної політики е-демократії має бути забезпечення багатовекторних інтерактивних потоків комунікації, покликаних поєднувати громадян, обраних ними депутатів усіх рівнів та виконавчу гілку влади. Ця політика має вирішувати такі завдання:

1) забезпечення достатньої якісної онлайн-інформації (така інформація повинна бути доступною та зрозумілою для широкого загалу населення);

2) постійне створення нових публічних просторів для спілкування та взаємодії (онлайн-середище) влади будь-якого рівня та громадян;

3) залучення якомога ширшого кола громадськості до демократичного діалогу з владою;

4) постійне створення та впорядкування механізмів, які б давали змогу вчитися та оволодівати інструментами е-демократії як громадським представникам, так і представникам влади на різних рівнях.

Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та державних послуг. На сайті Верховної Ради України публікуються законодавчі акти після їх прийняття. Судова гілка влади представлена в Інтернеті Єдиним державним реєстром судових рішень. Практично всі центральні органи влади України мають свої сайти, багато з них представлені у соціальних мережах. Проте рівень інтерактивності веб-сторінок державних установ залишається різним. Однак тільки інформування громадян за принципом «згори – вниз» недостатньо для повноцінного функціонування електронної демократії, адже веб-сайти органів влади мають забезпечувати ефективну взаємодію з громадським суспільством. Перехід від одностороннього формату до справжньої комунікації між владою та суспільством нині триває.

Висновки з проведеного дослідження. Е-демократія не може вважатись панацеєю від усіх проблем демократії або суспільних комунікацій, але вона, безсумнівно, сприяє розвитку двох

нероздільних історичних проектів на сучасному етапі, а саме демократії та Інтернету. Вона дає додаткові можливості побудови та підтримки соціальної солідарності в суспільстві шляхом розвитку соціальних зв'язків. Активне впровадження механізмів електронної демократії як засобів впливу на управління та керівництво містом, регіоном, державою позитивно позначається на політичній участі населення, формує новий рівень активності громадян. Для вдосконалення механізмів та інструментів впровадження е-демократії слід здійснювати подальший розвиток галузевої нормативно-правової бази, що регламентує розвиток інформаційного суспільства в Україні щодо врахування вимог розвитку електронної демократії. Зокрема, актуальною є потреба визначення правових гарантій одержання громадянами відповідей на їхні запити до державних органів, здійснені в електронній формі.

В Україні набули певного розвитку окремі елементи таких складових електронної демократії, як електронний парламент та електронний суд. Водночас стан розвитку кожної з цих складових не відповідає поточній практиці розвинених демократичних країн.

Суттєвою перепорою реалізації форм е-демократії є загальний рівень розвитку інформаційного суспільства в Україні, який не забезпечує рівного доступу громадян до отримання інформації, доступності для громадян різних форм електронної демократії. Гострою проблемою розвитку електронної демократії в Україні залишається помітна міжрегіональна «цифрова нерівність», а також відсутність дієвих кроків з її подолання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250417925> (дата звернення: 19.12.2018).
2. Перелік електронних інформаційних баз даних державних установ України URL: <https://www.dzo.com.ua/zorro/registries> (дата звернення: 23.12.2018).
3. Офіційний сайт EGAP – Інновації, технології, люди, демократія. URL: <https://egap.in.ua> (дата звернення: 21.12.2018).
4. Дубас О. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні. URL: http://www.nbuv.ua/portal/soc_gum (дата звернення: 21.12.2018).
5. Ресурсний центр «Гурт» : офіційний сайт. URL: <http://www.gurt.org.ua> (дата звернення: 20.12.2018).

REFERENCES:

1. Ofitsiynyy sayt Kabinetu Ministriv Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250417925> (data zvernenja: 19.12.2018).
2. Perelik elektronnykh informatsiynykh baz danykh derzhavnykh ustanov Ukrayiny – Veb-sayt Elektronnoho

maydanchyka "Derzhakupivli.Onlayn" [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.dzo.com.ua/zorro/registries> (data zvernenja: 16.12.2018).

3. Ofitsiynyj sayt EGAP – Innovatsiyi, tekhnolohiyi, lyudy, demokratiya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://egap.in.ua> (data zvernenja: 21.12.2018).

4. Dubas O. Elektronnyy demokratiya: sutnist' i perspektyvy rozvytku v Ukrayini [Elektronnyy resurs] / O.P.Dubas. – Rezhym dostupu: http://www.nbuu.ua/portal/soc_gum (data zvernenja: 21.12.2018).

5. Resursnyj tsentr "Hurt" : ofitsiynyj sayt [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.gurt.org.ua> (data zvernenja: 20.12.2018).

Novykova Inna

Candidate of Economic Sciences, Senior Instructor
Shostka Institute
Sumy State University

Tur Olexander

Candidate of Economic Sciences, Senior Instructor
Shostka Institute
Sumy State University

E-DEMOCRACY AS A FORM OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE INFORMATIONAL SPACE OF UKRAINE

For the Ukrainian today, establishing information and communication links between government structures and politically active public is relevant. The purpose of this study is to analyze the use of information technology for the development of democracy in Ukraine.

The research methods used to write the article include the use of general scientific and empirical methods of economic science based on a systematic approach. In addition, the study used such general research methods as analysis, comparison and generalization.

The adoption of important managerial decisions alone or collegially by politicians and officials weakens the public's interest in public policy, and reducing public activity allows politicians to increase their powers and create conditions for abuse of power. Thus, democracy without the use of informational communications becomes purely symbolic. Society has no ability to control and influence the actions of politicians and officials. The government and people's elected representatives must recognize that democratic interactivity involves a two-way flow of energy.

The goal of developing e-democracy in Ukraine is to increase citizens' participation in state-building and decision-making through the use of electronic technologies, increased responsibility of politicians to society, the accumulation of social capital, support for social solidarity, the formation of a certain type of citizenship, the characteristic features of which are responsibility, competence and public and political activity.

The goal of the state policy of e-democracy should be to provide multidirectional interactive streams of communication aimed at combining citizens elected by their deputies of all levels and the executive branch. This policy should address the following tasks: provision of sufficiently high-quality online information. Such information should be accessible and comprehensible to the general public; constantly create new public spaces for communication and interaction (online environment) of government of any level and citizens; involve as widely as possible the public in a democratic dialogue with the authorities. The key role in the functioning of e-democracy in Ukraine is played by the sites of central government and local self-government, which perform the function of informing the public on the activities of the authorities, facilitate access of citizens to open data and public services. Almost all central authorities of Ukraine have their own sites, many of them represented in social networks. But only informing citizens is not enough, for the proper functioning of e-democracy it is necessary to ensure effective interaction with civil society.

The practical significance of this article is that the studies conducted show that Electronic democracy cannot be regarded as a panacea for all problems of democracy or public communication, but undoubtedly contributes to the development of two at the present stage of inextricable historical projects – democracy and the Internet. The active introduction of the mechanisms of e-democracy as a means of influencing governance, city, region, state affects the political participation of the population, forms a new level of activity of citizens. It provides additional opportunities for building and supporting social solidarity in society through the development of social ties.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

FEATURES OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

У статті розглянуто сучасний стан системи соціального захисту населення. Проаналізовано державні гарантії соціального захисту. Досліджено класифікацію моделей пенсійних систем у країнах Європейського Союзу, визначено їх спільні риси. Впроваджено зарубіжний досвід організації та реформування пенсійної системи в Україні. Проаналізовано досвід, спрямований на вдосконалення та підвищення ефективності управління у сфері пенсійного забезпечення. Запропоновано впровадження та вдосконалення соціальних гарантій для забезпечення збалансованості пенсійної системи України. Закладено нові основи правової та нормативної бази соціального забезпечення населення, вироблено відповідні механізми, які з огляду на реальні можливості економіки мають забезпечувати дотримання державних гарантій. Виокремлено основні аспекти забезпечення збалансованості пенсійної системи України, а саме недопущення зменшення чисельності застрахованих осіб – платників пенсійних виплат, всебічне сприяння зростанню доходів та заробітної плати зайнятого населення.

Ключові слова: пенсійна система, раціоналізація, реформування, реформування пенсійної системи, пенсійне забезпечення.

В статье рассмотрено современное состояние системы социальной защиты насе-

ления. Проанализированы государственные гарантии социальной защиты. Исследована классификация моделей пенсионных систем в странах Европейского союза, определены их общие черты. Внедрен зарубежный опыт организации и реформирования пенсионной системы в Украине. Проанализирован опыт, направленный на совершенствование и повышение эффективности управления в сфере пенсионного обеспечения. Предложены внедрение и совершенствование социальных гарантий для обеспечения сбалансированности пенсионной системы Украины. Заложены новые основы правовой и нормативной базы социального обеспечения населения, произведены соответствующие механизмы, которые с учетом реальных возможностей экономики должны обеспечивать соблюдение государственных гарантий. Выделены основные аспекты обеспечения сбалансированности пенсионной системы Украины, а именно недопущение уменьшения численности застрахованных лиц – плательщиков пенсионных выплат, всестороннее способствование росту доходов и заработной платы занятого населения.

Ключевые слова: пенсионная система, рационализация, реформирование, реформирование пенсионной системы, пенсионное обеспечение.

УДК 351.84

Павлюк Т.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

The present state of the system of social protection of the population is considered. The state guarantees of social protection are analyzed. The modern system of social protection of the population exists with the direct participation of the state, because it guarantees every citizen the right to work, health care, satisfies the needs for education, training, provides the minimum wage, pensions and other social benefits. The classification of pension system models in the countries of the European Union is investigated and their common features are determined. Analyzing the peculiarities of pension provision in different countries of the European Union, it is clear that individual national pension models reflect the overall model of social protection and, accordingly, the social policy of each state. The following models are analyzed: Scandinavian, Continental, Anglo-Saxon, and South-European. The foreign experience of organization and reform of the pension system in Ukraine has been introduced, which shows that the main trend is the transition to a cumulative pension system, the positive side of which is the possibility of increasing investment in the development of the economy and receiving investment income for pensioners. The experience is analyzed to improve and improve the efficiency of management in the field of pension provision. The introduction and improvement of social guarantees for ensuring the balance of the pension system of Ukraine is proposed. New foundations of the legal and normative base of social security of the population were laid down, appropriate mechanisms were developed, which, based on real economic opportunities, would ensure compliance with state guarantees. The main aspects of ensuring the balance of the Ukrainian pension system are outlined: to prevent the reduction of the number of insured persons – payers of pension payments and to contribute comprehensively to the growth of incomes and wages of the employed population. It is determined that an accumulation component will play an extremely important role, which will help everyone understand the importance of their own efforts aimed at supplementing compulsory state payments, attracting more attention to the significance of their own contributions to ensuring adequate retirement income.

Key words: pension system, rationalization, reforming, reforming the pension system, pension provision.

Постановка проблеми. Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна задекларувала непохитність власної нації щодо інтеграції в європейський економічний простір. Невід'ємною складовою такої інтеграції є приведення у відповідність до стандартів Європейського Союзу (ЄС) системи соціального забезпечення загалом та системи пенсійного забезпечення як її складової зокрема. Вимоги ЄС щодо пенсійного забезпечення потенційних країн-членів досить жорсткі. Також пенсійні системи нових країн-членів повинні відповідати вимогам Міжнародного валютного фонду та Світового банку, оскільки ці фінансові установи надають кошти країні на перебудову економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання модернізації Пенсійного фонду України та вирішення основних проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням, поставали перед багатьма науковцями, такими як Б. Зайчук, Н. Ковальова, О. Корніюк. Неможливо також не відзначити внесок у цю сферу закордонних учених, таких як С. Клейн, В. Логінова.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду організації та реформування пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після проголошення незалежності України у 1991 році розпочато створення національної системи соціального забезпечення населення. Закла-

далися нові основи правової та нормативної бази соціального забезпечення населення, вироблялись відповідні механізми, які з огляду на реальні можливості економіки мали забезпечувати дотримання державних гарантій щодо:

- реалізації громадянами права на працю та допомогу по безробіттю;

- відповідної оплати праці та мінімального розміру заробітної плати, який не нижче прожиткового мінімуму;

- підтримки життєвого рівня населення шляхом розгляду мінімальних розмірів соціальних гарантій в умовах інфляції;

- надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки для малозабезпечених громадян та сімей, у яких виховуються діти;

- матеріальної допомоги в разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо [1, с. 40].

Питома вага виплат на соціальні потреби з ВВП за останні декілька років підвищилась майже вдвічі, що стало однією з причин незбалансованості державного бюджету, посилення інфляційних процесів.

Реформування вітчизняної економіки відповідно до стандартів ЄС, перехід до ринкової економіки, насамперед рівноправне існування різних форм власності, свобода підприємництва, вільний вибір видів зайнятості, лібералізація цін, регулювання оплати праці через тарифні угоди та підписання Угоди про асоціацію з ЄС створюють принципово нову соціально-економічну ситуацію, яка зумовлює необхідність розроблення адекватного механізму соціального забезпечення населення відповідно до сучасних європейських стандартів.

Сучасна система соціального захисту населення існує за безпосередньої участі держави, адже саме вона гарантує кожному громадянину право на працю, охорону здоров'я, задовольняє потреби щодо здобуття освіти, підготовки кадрів, забезпечує мінімальний рівень заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат.

В нашій державі на конституційному рівні закріплено, що право громадян на соціальний захист передбачає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [6, с. 240]. Одночасно з порівняно детальним визначенням права на соціальний захист в Конституції України закріплена система його гарантій, адже пенсійні виплати, інші види соціальної допомоги, які є основними джерелами існування, мають забезпечувати рівень життя, який не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законодавством.

Світовий досвід реформування пенсійних систем свідчить про те, що основною тенденцією є

перехід до накопичувальної пенсійної системи, позитивним аспектом якої є можливість збільшення інвестицій в розвиток економіки та отримання інвестиційних доходів для пенсіонерів.

Якщо інтегрувати заходи, широке вжиття яких відбувалося в європейських країнах щодо покращення пенсійних систем задля подолання фінансових та демографічних проблем, то можна стверджувати, що ними були здійснені такі кроки:

- 1) збільшення вікової межі виходу працівників на пенсію (це приводить до зростання страхового стажу);

- 2) зміна порядку індексації пенсійних виплат;

- 3) зміна фінансового коефіцієнта (коефіцієнта заміщення доходів);

- 4) збільшення величини страхових внесків шляхом перерозподілу виплат з боку працедавців та працівників (в бік домінування участі в цьому останніх);

- 5) стимулювання вищої зайнятості;

- 6) розвиток додаткових накопичувальних програм та схем індивідуального пенсійного страхування (зі створенням індивідуальних страхових рахунків).

Перші п'ять заходів потрібно віднести до складових раціоналізації (I) програм пенсійного забезпечення, а останній – до програм їх реформування (II) [2, с. 32].

Доцільність такого поділу програм пенсійного забезпечення, на нашу думку, можна аргументувати розглядом того змісту, що вкладається в поняття «раціоналізація» та «реформування». Так, раціоналізація – це організація будь-якої діяльності доцільнішими способами, ніж наявні, поліпшення, вдосконалення чогось, а реформування – це перетворення, зміна, нововведення, що не змінюють основ наявної структури [3, с. 55].

Якщо проаналізувати особливості пенсійного забезпечення в різних країнах Європейського Союзу, то можна зрозуміти, що окремі національні моделі пенсійного забезпечення відображають загальну модель соціального захисту, відповідно, соціальну політику кожної держави. Виділяють такі моделі, як скандинавська, континентальна, англосаксонська, південно-європейська.

Скандинавська (соціал-демократична) модель характерна для країн Північної Європи, таких як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Швейцарія, де існує потужний середній клас, а інститути громадянського суспільства є рівноправною та активною силою на політичній арені країни. Модель визначає основним політичним завданням держави забезпечення повної зайнятості населення країни. Вона відрізняється від решти основних моделей домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики. Рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, досить високий.

Континентальна (консервативна, модель Бісмарка) модель має такі ознаки. Більш ніж столітній досвід ефективного функціонування континентальної моделі в Бельгії, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Фінляндії, країнах Бенілюксу показав, що ця модель є базовим інститутом соціального захисту в умовах ринкової економіки. Встановлюється жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В її основі лежить соціальне страхування, послуги якого фінансуються переважно за рахунок внесків роботодавців та застрахованих. Отже, для малозабезпечених членів суспільства, які не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати з низки причин (наприклад, через відсутність необхідного страхового стажу), національна солідарність реалізується через системи соціальної допомоги. Центральним принципом моделі є соціальне страхування під державним регулюванням, яке організовується та фінансується соціальними партнерами (роботодавцями та працівниками) [4, с. 37].

Англосаксонська модель застосовується в Англії та Ірландії. Роль державного управління у соціальній політиці мінімізована. Ґрунтується на слабо розвиненому соціальному страхуванні та досить ефективних системах соціальних допомог. Кожен громадянин має право на страхову виплату або соціальну допомогу в разі настання страхового ризику, але держава гарантує лише захист мінімальних доходів. У наданні соціальних послуг висока частка належить приватним та громадським організаціям.

Південно-європейська (середньоземноморська, католицька, рудиментарна) модель представлена в Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Рівень соціальної захищеності, характерний для цієї моделі, відносно низький, а завдання соціального захисту розглядається часто як турбота родичів та сім'ї, тому сім'я та інші інститути громадянського суспільства відіграють тут не останню роль, а соціальна політика має переважно пасивний характер та орієнтована на компенсацію втрат у доходах окремих категорій громадян.

Розглянемо більш детально перелічені системи на прикладах окремих країн ЄС.

У Великобританії діє розподільча пенсійна система з низькими розмірами пенсій, під час реформування передбачалась індексація пенсій відповідно до росту цін, а не заробітної плати. Якщо розмір державної пенсії нижче, ніж межа бідності, особи, що одержують тільки базову державну пенсію, мають право на соціальну допомогу, що надається з урахуванням їхнього доходу. Обов'язкова пенсійна система другого рівня надає право працівникам стати учасниками або державної системи пенсій, що залежить від заробітку, або професійної системи з установленими заздалегідь

виплатами, або системи персональних пенсій з установленими розмірами внесків.

Базова державна пенсійна система Швеції залишається розподільчою та фінансується за рахунок страхових внесків, що складають 18,5% заробітку, з яких 16% надходять у державну систему. Більшість поточних внесків використовується на виплату поточних пенсій, проте установа соціального страхування відкриває умовні індивідуальні рахунки для застрахованих, на яких відбивається ця частина внесків. Пенсія розраховується на основі суми накопичених коштів з урахуванням очікуваної тривалості життя поточної групи осіб, що припиняють трудову діяльність, і зростання виробництва протягом очікуваного періоду виплати пенсії. Гарантія забезпечення мінімального доходу в старості здійснюється шляхом використання пенсійної страхової сітки для осіб, що мали низькі доходи протягом трудового життя. Частина внесків спрямовується в капіталізовану систему, причому працівник має право вибору розміщення їх на індивідуальних рахунках у приватних структурах або в державному накопичувальному фонді [5, с. 208].

Незважаючи на те, що сума накопичених активів в недержавних пенсійних фондах та страхових компаніях у розвинених країнах Європейського Союзу досить значна, для збереження нинішніх розмірів державних пенсій їм необхідно в найближчі 35 років виділити додатково 456 млрд. євро. Вже зараз рівень пенсійного навантаження складає 10,4% ВВП п'ятнадцяти країн Європейського Союзу. У 2040 році він збільшиться до 13,6%, У зв'язку з цим Європейська Комісія рекомендує країнам – членам Європейського Союзу продовжити реформувати пенсійні системи, щоби звести до мінімуму негативні наслідки старіння та скорочення населення.

У цій ситуації уряди використовують такі інструменти, як підвищення пенсійного віку (Німеччина, Греція, Італія, Португалія, Велика Британія тощо), збільшення мінімального стажу для повної пенсії (Німеччина, Греція, Італія), жорсткіші умови для раннього виходу на пенсію (Франція, Німеччина), жорсткіша індексація пенсії, в результаті чого коефіцієнт заміщення середньої зарплати середньою пенсією зменшився (Австрія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди), зменшення періоду, протягом якого довший термін стажу передбачав збільшення бази майбутніх пенсійних виплат (Австрія, Фінляндія, Франція, Італія, Нідерланди, Португалія, Велика Британія), скорочення пенсійних привілеїв держслужбовцям (Фінляндія, Греція, Італія, Португалія).

Дослідивши пенсійні системи розвинутих зарубіжних країн, можемо виділити такі їх основні риси.

1) Співіснування обов'язкової та добровільної складових пенсійних систем, які взаємодоповню-

ють одна одну й дають можливість забезпечити належний рівень матеріального добробуту громадян після виходу на пенсію.

2) Сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів зі збереженням жорсткого контролю їхньої діяльності з боку держави. Іноді уряд здійснює управління ресурсами накопичувальної системи пенсійного страхування через спеціально уповноважену установу.

3) Певний паритет розподілу фіскального навантаження зі сплати внесків на пенсійне страхування між роботодавцем та працюючим, а також значний ступінь диференціації розміру страхових внесків у розрізі окремих країн. Якщо до внесення змін у фіскальне законодавство в Україні співвідношення внеску роботодавця та внеску найманого працівника у сплаті страхових внесків становило 91:9, а з 2016 року – 100:0, то середнє співвідношення для країн ЄС становить 2:1. Можна також зауважити, що високий тариф страхових внесків більш характерний для країн, що розвиваються (Індія, Китай, Бразилія, Аргентина), та окремих розвинутих країн, тоді як більшість провідних за ступенем економічного розвитку держав (США, Канада, Австралія, Японія, Люксембург, Німеччина, Франція тощо) утримує ставку внесків на пенсійне страхування (з урахуванням внесків до недержавних пенсійних фондів) на рівні, нижчому за вітчизняний.

4) Активне використання парафіскальних інструментів для стимулювання працюючих громадян до участі в добровільному інвестуванні власних коштів у недержавні пенсійні фонди. Зазвичай для цього використовуються податкові пільги під час сплати внесків на добровільне пенсійне страхування з доходу, який підлягає оподаткуванню особистим прибутковим податком.

5) Поступове підвищення пенсійного віку, розроблення системи стимулів до більш пізнього виходу громадян на пенсію. Зазвичай відстрочення виходу на пенсію стимулюється її підвищенням (коефіцієнт підвищення становить 0,5–7,5% за додатковий рік роботи). Підставою цього є як загальне підвищення середньої тривалості життя в країні, так і підвищення тривалості життя після виходу на пенсію.

6) Звуження масштабів накопичувальної складової пенсійної системи аж до повної відмови від її використання через її нестабільний фінансовий стан та негативний вплив на державний бюджет [5, с. 209].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що для забезпечення збалансованості пенсійної системи України слід вирішити два основних питання, а саме недопущення зменшення чисельності застрахованих осіб – платників пенсійних виплат, всебічне сприяння зростанню доходів та заробітної плати зайнятого населення, для чого необхідно вжити таких заходів.

1) Законодавчо вирішити питання диференціації мінімальних пенсійних гарантій, а саме визначити розмір мінімальної пенсійної виплати, яка буде гарантована державою незалежно від страхової участі (базової пенсії), джерел її фінансування, а також співвідношення її та мінімального розміру страхової пенсії за віком (така система пенсійного забезпечення діє в багатьох країнах Європи, а саме Великобританії, Ірландії, Люксембурзі, Мальті, Нідерландах, а також Естонії, Литві, Польщі та Чехії [10], а називається фіксованою пенсією). Водночас під час призначення цих фіксованих пенсій обов'язково має використовуватися процедура перевірки доходів домогосподарств тих осіб, які претендують на її отримання.

2) Зменшити кількість осіб, що претендують на право дострокового виходу на пенсію, для чого слід переглянути законодавчо-нормативну базу задля обмеження тривалості часу роботи працівників у шкідливих чи особливих умовах праці таким терміном, протягом якого не буде завдано шкоди стану їх здоров'я та працездатності, шляхом вжиття необхідних організаційних заходів зі створення певних робочих місць з відповідними умовами праці.

3) Сприяти розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення (НПЗ) (другого рівня пенсійного страхування), яка буде частковою заміною солідарній системі, зменшити фінансове навантаження на майбутніх платників за рахунок капіталізації внесків. Хоча запровадження другого рівня НПЗ було задекларовано, для його реального запровадження необхідними умовами є не лише відновлення стабільного зростання національної економіки та збалансування бюджету Пенсійного фонду України, але й створення ефективного державного регулювання суб'єктів системи НПЗ.

4) Удосконалити механізм індексації пенсії, що не лише підтвердить їх купівельну спроможність, але й запобігатиме зростанню рівня бідності пенсіонерів.

Висновки з проведеного дослідження. Досвід країн ЄС свідчить про те, що попередити поглиблення кризи пенсійної системи та створити передумови економічного зростання можна лише шляхом поетапного переходу від загальної розподільчої системи до змішаної системи пенсійного забезпечення, в якій значну роль відіграватимуть накопичувальні механізми фінансування пенсій. Формування значних пенсійних накопичень даватиме змогу знижувати фінансову залежність пенсійної системи від співвідношення чисельності осіб працездатного віку та пенсіонерів, суттєво підвищуючи її стійкість щодо несприятливих демографічних змін.

Очевидно, що формування та повноцінне функціонування в Україні трирівневої пенсійної системи суттєво розширять можливості підвищення добро-

бути людей пенсійного віку та створення підґрунтя економічного зростання країни. До того ж надзвичайно важливу роль буде відігравати накопичувальний компонент, який допоможе кожному зрозуміти важливість власних зусиль, спрямованих на доповнення обов'язкових державних виплат, повернення більшої уваги до значущості власних внесків працівників у забезпечення належного пенсійного доходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусов В. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 2 (42). С. 37–42.
2. Гнибіденко І., Непокільчицький А. Наукові підходи до реформування пенсійної системи в Україні та країнах ЄС. *Проблеми науки*. 2016. № 4. С. 30–37.
3. Пищуліна О., Коваль О., Авчухова А. Криза розподільчої пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля»: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2018. 104 с.
4. Ріппа М. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. *Світ фінансів*. 2017. № 1 (10). С. 35–45.
5. Скуратівський В., Линдюк О. Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем: досвід країн Європейського Союзу. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. № 1. С. 206–217.
6. Яшник Г. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення. *Державне управління: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 237–245.

REFERENCES:

1. Bjelousov V. (2017) Pidkhody ta modeli systemy pensijnogho zabezpechennja: mizhnarodnyj dosvid dlja Ukrajinj [Approaches and models of the pension system: international experience for Ukraine] *Derzhava ta rehiony. Serija: Derzhavne upravlinnja*, no. 2 (42), pp. 37–42.
2. Ghnybidenko I., Nepokul'chy'cz'kyj A. (2016) Naukovi pidkhody do reformuvannja pensijnoi systemy v Ukrajinj ta krajinh JeS [Scientific approaches to reforming the pension system in Ukraine and EU] *Problemy nauky*, no. 4, pp. 30–37.
3. Pyshhulina O., Kovalj O., Avchukhova A. (2018) Kryza rozpodiljchoji pensijnoi systemy v Ukrajinj ta naprjamy dyversyfikaciji "pensijnogho portfelja" [The crisis of the distributive pension system in Ukraine and the directions of diversification of the "pension portfolio"] Kyiv: NISD, pp. 104 (in Ukrainian).
4. Rippa M. (2017) Porivnjaljna kharakterystyka svitovykh system pensijnogho zabezpechennja i strakhuvannja [Comparative characteristics of world pension and insurance systems] *Svit finansiv*, no. 1 (10), pp. 35–45.
5. Skurativskij V., Ly'ndyuk O. (2017) Derzhavne rehuljuvannja finansovogho zabezpechennja pensijnjkh system: dosvid krajinh Jevropejskoghoh Sojuzu [State regulation of financial provision of pension systems: experience of the European Union countries] *Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrajinj*, no. 1, pp. 206–217.
6. Jashnyk Gh. (2017) Zarubizhnyj dosvid reformuvannja systemy pensijnogho zabezpechennja [Foreign Experience in Reforming the Pension System] *Derzhavne upravlinnja: teorija ta praktyka*, no. 1, pp. 237–245.

FEATURES OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

The purpose of the article. Research of foreign experience in organization and reform of the pension system in Ukraine. After signing an association agreement with the European Union, Ukraine declared its own nation's steadfastness to integrate into the European economic space. An integral part of such integration is alignment with the European Union (EU) standards of the social welfare system as a whole, and the system of pension provision as its component. EU requirements for pension provision of potential member states are rather tight. Also, the pension systems of the new member states must meet the requirements of the International Monetary Fund and the World Bank, as these financial institutions give the country money to restructure the economy.

Methodology. Reforming the domestic economy in line with EU standards, the transition to a market economy, first of all, the equal existence of different forms of ownership, freedom of business, free choice of employment, price liberalization, wage regulation through tariff agreements and, in turn, the signing of an association agreement with the EU create a fundamentally new socio-economic situation, which necessitates the creation of an adequate mechanism of social security of the population in accordance with modern European standards.

Results. After examining pension systems of developed foreign countries, we can distinguish the following main features: the coexistence of compulsory and voluntary components of pension systems that complement each other and provide an opportunity to ensure an adequate level of material well-being of citizens after retirement; promotion of the development of non-state pension funds, while maintaining strict control over their activities by the state. In some cases, the government manages the resources of the accumulation system of pension insurance through a specially authorized institution; a certain parity in the distribution of the fiscal burden on the payment of pension contributions between the employer and the employees, as well as a significant degree of differentiation of the amount of insurance premiums in the context of individual countries.

Practical implications. The experience of the EU states suggests that preventing the deepening of the pension system crisis and creating the preconditions for economic growth can only be achieved through a phased transition from an all-inclusive distribution system to a mixed pension system, which will play a significant role in the accumulative mechanisms for financing pensions.

Value/originality. Obviously, the formation and full functioning of a three-tier pension system in Ukraine will significantly increase the opportunities for welfare of people of retirement age and create the basis for economic growth of the country. In addition, a cumulative component that will help everyone understand the importance of their own efforts aimed at supplementing compulsory state benefits, and attracting more attention to the importance of their own contributions to ensuring adequate retirement income, will play an extremely important role.

ДОСВІД ШВЕЦІЇ У РЕФОРМУВАННІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ SWEDEN'S EXPERIENCE IN REFORMING MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE

УДК 336.5

Романовська Ю.А.

к.е.н., доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Плахтій В.Г.

студентка

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Охорона здоров'я Швеції є прикладом організації якісного медичного обслуговування. У статті досліджено доцільність упровадження досвіду реформування шведського медичного страхування. Основна увага приділена державному медичному страхуванню, тому що саме на цьому напрямі ґрунтується шведська сфера охорони здоров'я. Описано децентралізовану систему медичного забезпечення. Подано джерела, за допомогою яких фінансується охорона здоров'я Швеції. Проведено аналіз динаміки частки витрат на охорону здоров'я у ВВП в окремих країнах, зокрема Швеції та Україні. Наведено шведську модель відшкодування витрат населення на медичне обслуговування, стоматологію та лікарські засоби, тобто систему реімбурсації. Виявлено основні недоліки та проблемні питання української системи медичного страхування. Надані рекомендації щодо прискорення якісного переходу та покращення державного та приватного медичного страхування в Україні.

Ключові слова: охорона здоров'я, медичне страхування, фінансове забезпечення, реімбурсація, добровільне страхування.

Здравоохранение Швеции является примером организации качественного медицин-

ского обслуживания. В статье исследована целесообразность внедрения опыта реформирования шведского медицинского страхования. Основное внимание уделено государственному медицинскому страхованию, так как именно на этом направлении основывается шведская сфера здравоохранения. Описана децентрализованная система медицинского обеспечения. Поданы источники, с помощью которых финансируется здравоохранение Швеции. Проведен анализ динамики доли расходов на здравоохранение в ВВП по отдельным странам, в частности Швеции и Украины. Приведена шведская модель возмещения расходов населения на медицинское обслуживание, стоматологию и лекарственные средства, то есть систему реимбурсации. Выявлены основные недостатки и проблемные вопросы украинской системы медицинского страхования. Даны рекомендации по ускорению качественного перехода и улучшения государственного и частного медицинского страхования в Украине.

Ключевые слова: здравоохранение, медицинское страхование, финансовое обеспечение, реимбурсация, добровольное страхование.

Each country is responsible for protecting the lives and health of its citizens. Swedish healthcare is an example of quality medical care. The article examines the feasibility of introducing the experience of reforming the Swedish medical insurance. The focus is on public health insurance since it is in this direction that the Swedish health sector is based. This system is characterized by high availability, transparency and security for each patient, regardless of whether it is a citizen or not. Described properly built decentralized health care system. It is indicated what functions, roles and features each management body in this link is endowed with. The influence of the decentralized system on the efficiency of medical services is disclosed. The development of the Swedish medical system is characterized by institutional stability. Filed sources from which the country provides health care financing. The dynamics of the share of health care expenditures in GDP by individual countries, in particular, Sweden is investigated. It is determined that the country's health expenditures are among the highest in the world. Analyzed how much Sweden spends on health care and medical care for each resident citizen of their country. The Swedish model of reimbursement of expenses of the population for medical services and medicines, that is, the reimbursement system is considered. It is argued that such a low percentage of voluntary medical insurance among the Swedish population, which has hardly changed for decades. Legal and organizational problems of public health in Ukraine today remain unresolved. The main shortcomings of the Ukrainian health insurance system are revealed. Recommendations are made to accelerate the quality transition and improve public and private health insurance. It is precisely because now in Ukraine there is a wave of reforms in the field of medical care, this article and this topic are very relevant. Health insurance in Sweden is given as a positive example for improving this industry in Ukraine. The Swedish experience will help Ukraine find its ideal system of medical insurance.

Key words: health care, medical insurance, financial security, reimbursement, voluntary insurance.

Постановка проблеми. Основою соціального добробуту та ефективного функціонування держави загалом є здоров'я нації. Забезпечення населення доступною та якісною медичною допомогою, незалежно від моделі господарювання і фінансової системи, – одне з найважливіших завдань для будь-якої країни. Нині питання розвитку охорони здоров'я, форм і методів його фінансування входять до числа пріоритетів економічної і бюджетної політики розвинених ринкових держав, що є свідченням досягнутої в суспільстві спільної думки щодо ролі охорони здоров'я в соціально-економічному розвитку країни. Охорона здоров'я залежить від її забезпечення економічними ресурсами, яких все гостріше потребує медицина. Одночасно з цим зростає вплив стану здоров'я людей на економічні результати, що досягаються в країнах, регіонах, господарських галузях. Саме тому в системі бюджетних

витрат багатьох країн світу значну частку займає охорона здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду питань медичного страхування присвячувалися праці таких провідних вітчизняних і зарубіжних науковців: Д. Базилевича, Т. Воробйової, В. Єрмілова, Т. Камінської, Д. Карамишева, М. Мних, О. Світличної, С. Осадець, К. Шелехов, В. Шахова, В. Фурман та ін. У їхніх роботах розглядаються теоретичні аспекти особливостей медичного страхування, а також механізм його здійснення. Проте саме вдосконаленню якості медичного страхування в країні за допомогою розвитку медичного страхування приділяється недостатня увага.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути досвід Швеції у реформуванні медичного страхування, особливості та сильні сторони цієї системи охорони здоров'я. Показати перспективи

розвитку медичного страхування в Україні з урахуванням іноземного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Система охорони здоров'я та медичного страхування – один із головних компонентів шведської соціальної держави. У 1990-ті роки в Швеції було проведено 5 реформ у сфері охорони здоров'я, основною метою яких було підвищення доступності, ефективності та якості медичних послуг. Національна рада з охорони здоров'я і соціального забезпечення є головним контролюючим урядовим органом у галузі охорони здоров'я. Його основне завдання – контроль за раціональним і доцільним використанням ресурсів і перевірка відповідності чинної системи суспільно-політичним цілям у сфері охорони здоров'я, які встановлюються на державному рівні.

Характерною особливістю шведської системи охорони здоров'я є те, що на відміну від інших систем медичного забезпечення, що мають централізований характер і організовані як великі національні системи (наприклад, як англійська система медичного забезпечення), система медичного забезпечення в Швеції носить децентралізований характер і покладена на 20 окружних рад – ландстінгів (швед. landsting), а також на органи більш дрібних територіальних утворень – 290 муніципалітетів (швед. kommuner). Ця система медичного забезпечення регулюється законом «Про охорону здоров'я та медичне обслуговування». Всі ці органи відповідають за те, щоб кожен мешканець відповідної області мав вільний доступ до медичного обслуговування.

Муніципалітети є власниками і координаторами діяльності клінік і медичних центрів, виступаючи в ролі роботодавців для більшості медичних працівників. Лікарі, які мають приватну практику, також в основному оплачуються обласними радами. Політика у сфері охорони здоров'я та медичних послуг однаковою мірою стосується як державних медичних установ, так і приватних [1].

Розглянемо витрати Швеції на охорону здоров'я та медичне обслуговування у відсотках від валового внутрішнього продукту ВВП (рис. 1). Згідно з рис. 1, витрати на охорону здоров'я та у відсотках

від ВВП Швеції досить стабільні і знаходяться на рівні більшості інших європейських країн. Державні витрати на охорону здоров'я і медичну допомогу, включаючи стоматологію, становили в 2016 році 69,2 млрд. шведських крон, що дорівнює 10,935%. У 2017 році 67,4 млрд. шведських крон (10,916%), що є однією з найбільших витрат для уряду [2, 3].

Фінансування охорони здоров'я здійснюється з таких джерел, як [4]:

- податки (центральні, регіональні та місцеві);
- державна система медичного страхування;
- приватні кошти (платні медичні послуги і приватне медичне страхування).

У міжнародному порівнянні (табл. 1) частку державних витрат на охорону здоров'я в Україні можна розглядати як нижчу від середньої за обстеженими країнами Євросоюзу.

Міжнародний досвід визначає, що оптимальний рівень витрат на охорону здоров'я становить 8–10% ВВП, і дані за країнами-членами ЄС це підтверджують. За даними 2017 року, серед країн колишнього Східного Блоку лише Вірменія, Кир-

Таблиця 1

Частка витрат на охорону здоров'я у ВВП по окремих країнах у 2015–2017 рр. [5]

Країни	Витрати на охорону здоров'я у % до ВВП		
	2015	2016	2017
Україна	6,1	4,8	5,1
Росія	5,2	5,3	5,3
Вірменія	10,1	9,4	9,8
Грузія	2,8	3,0	3,4
Казахстан	3,9	3,5	3,4
Киргизстан	8,2	9,0	9,3
Болгарія	8,2	8,4	8,4
Румунія	5,0	5,0	5,2
Польща	6,3	6,5	6,7
Словаччина	6,9	7,1	7,1
Чехія	7,3	7,1	7,1
Угорщина	7,1	7,4	7,2
Німеччина	11,1	11,1	11,3
Іспанія	9,1	9,0	8,8
Швеція	11,0	10,9	10,9
Данія	10,3	10,4	10,2

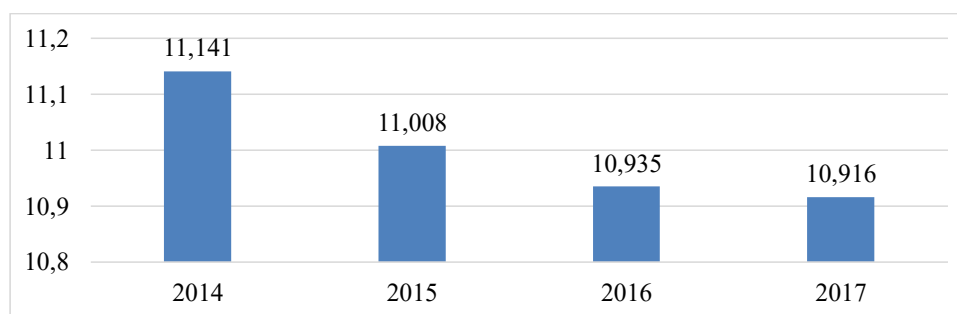

Рис. 1. Витрати на охорону здоров'я у відсотках від ВВП, % [2]

гизстан, Болгарія та Словаччина відповідає цим вимогам. Слід зазначити, що із цього списку Україна посідає лише восьме місце (6,13%). Решта зазначених країн витрачають на здоров'я 6% ВВП або менше. А загалом зі всього рейтингу із 187 зазначених країн Україна розташувалась аж на сотому місці, що ставить її на однакову стрічку з країнами третього світу. А це вже свідчить про плачевне становище національної медицини.

Також важливо дослідити, скільки Швеція витрачає на медичне обслуговування на кожного свого громадянина (рис. 2).

Статистика, приведена на рис. 2, показує витрати на охорону здоров'я на душу населення в Швеції з 2013 по 2017 рік. Досліджувані витрати збільшуються протягом зазначеного періоду. У 2017 році сума становила майже 50,3 тисячі шведських крон на душу населення. Тобто, незважаючи на те, що частки витрат на охорону здоров'я у ВВП з кожним роком зменшувалася, на якості надання медичних послуг це ніяк не відобразилося. Навпаки, шведський уряд мав змогу більше коштів виділяти на медичне страхування.

У Швеції на високому рівні представлена система медичного страхування, яка включає в себе:

- страхування на випадок хвороби;
- стоматологічне страхування;
- посібник батькам через хворобу дитини.

Медичне страхування в Швеції обов'язкове до виконання і має загальний характер, дозволяючи всім категоріям населення, в тому числі з низьким рівнем доходу, отримувати високотехнологічну дорогу медичну допомогу. При цьому страхові виплати та компенсації стають тим більшими, чим вищі витрати, які несе пацієнт. Страхуванню підлягають такі категорії медичних засобів: лікарські засоби під час амбулаторного лікування, прийом лікаря загальної практики і спеціаліста, послуги зубного лікаря, стаціонарне лікування, а також транспортні витрати, пов'язані з отриманням медичної допомоги. Є навіть компенсації, що передбачають зниження виплат, якщо пацієнт стежить за здоров'ям: здійснює професійний огляди, веде здоровий спосіб життя тощо [7].

Відома шведська система не забезпечує безкоштовну охорону здоров'я для всіх, але частину витрат на лікування держава бере на себе. Тільки 3% шведів купують страховки, всі решта лікуються в держустановах. Плата, що стягується ландстингами як незначна компенсація за свої послуги, різна в різних областях. Ці кошти не покриваються медичною страховкою: їх бере на себе сам пацієнт, що (в страхових термінах) є видом надлишку. Візит до лікаря, не важливо – в державну або приватну клініку, обійдеться в 150–300 крон (близько 15–30 євро), зазвичай у цю суму входять не тільки огляд, але і збір аналізів і маніпуляції на кшталт рентгену. Для застрахованих осіб вона варіюється від 11 до 16 євро за один прийом лікаря. Для того щоб один пацієнт не переплачував, встановлена межа, що обмежує суму, яка стягується за його візити до лікаря. Вона дорівнює 1100 крон (близько 106 євро) на один календарний рік. Якщо ж пацієнт перевищує цю суму, то всі витрати, які він понесе далі, будуть для нього безкоштовні і покриватимуться державою. Компенсація витрат на ліки має на увазі, що пацієнтові не доведеться платити понад 2200 крон (близько 212 євро) на рік за медикаменти, які відпускаються за рецептом лікаря. Після досягнення максимальної суми витрат у 2200 крон ліки рецептурної відпустки надаються в аптеці безкоштовно протягом решти року.

Таким чином, у Швеції не можна витратити більше 320 євро в рік на лікування самому. Нині окружні ради частіше купують послуги у приватних постачальників медичних послуг – в 2017 році 12% охорони здоров'я фінансувалося окружними радами, але здійснювалося приватними постачальниками медичних послуг. Угода гарантує, що на пацієнтів поширюються ті самі правила і збори, які застосовуються до муніципальних установ охорони здоров'я [8].

Також, як і в більшості країн Європи, в Швеції є сектор добровільного (приватного) медичного страхування. Він значно відрізняється від сектору державного медичного страхування: по-перше, його частка в загальній структурі витрат охорони здоров'я не перевищує 3%, по-друге, шведський уряд не

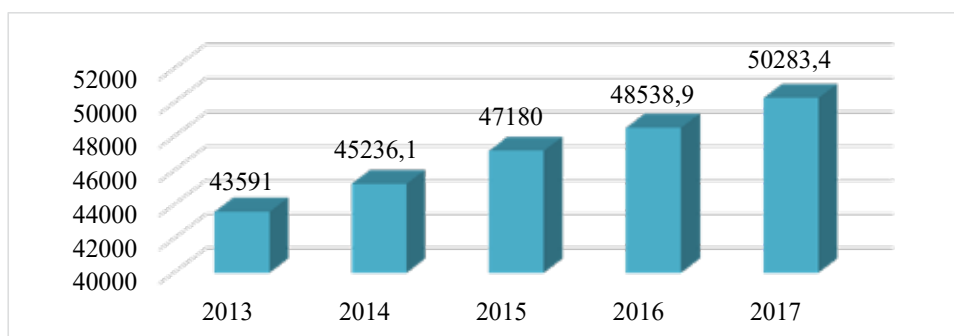

Рис. 2. Витрати на охорону здоров'я на душу населення у 2013–2017 рр., тис. шведських крон [6]

зацікавлений у розвитку приватного сектору, тому за всіма показниками він істотно відстає від державного. Настільки мала частка приватного медичного страхування (порівняно з іншими країнами Європи) пояснюється насамперед досить високою вартістю приватної медичної страховки через високі податки, встановлені державою в цій галузі.

Приватні страховки мають 600 000 шведів – загалом населення Швеції становить 9903 млн осіб. 70% приватних страхових полісів – це ті, що оплачуються роботодавцями та самими працівниками. Це, наприклад, випадки із працевлаштуванням іноземців або навчанням іноземних студентів, тобто тих, хто приїхав з-за меж ЄС. Приватні страхові поліси можна купувати індивідуальні або групові. Групове страхування поширене серед профспілок Швеції, де член профспілки за бажанням може сплачувати додатково до членського внеску суму на групове страхування (вартість варіюється від 200 до 300 крон на місяць). Приватне медичне страхування є додатковим і залежить від фінансової спроможності людини. Воно не дуже популярне, оскільки має обмеження за віком і передбачає вікові межі для страхових полісів, і чим більше вам років, тим більшим стає щорічний внесок.

Приміром, для 40-річної здорової людини приватне страхування коштуватиме близько 1 тис. крон в рік, тоді як для 60-річної людини з хронічними хворобами повний пакет коштуватиме вже 15 000 тисяч крон. Проте приватне медичне страхування може дуже стати в нагоді, якщо людина протягом тривалого часу на лікарняному і не може працювати. Зазвичай під час лікарняного у Швеції роботодавець гарантує 80% виплат від місячного доходу, а приватне медичне страхування може вдвічі зменшити втрату зарплатні, тобто працівник зможе отримувати 90% від свого місячного доходу. Також досить багато приватних страхових компаній у своїх медичних полісах пропонують компенсацію, якщо робоча спроможність зменшиться на 25% і більше [9].

Однак в останні роки спостерігається зростання числа приватного медичного страхування, оскільки деякі компанії стали пропонувати приватну страховку своїм працівникам. Приватні лікарні є у Швеції, але в основному укладають контракти з місцевими радами в межах національної системи охорони здоров'я. Таким лікарням заборонено надавати приватні медичні послуги [10]. Приватне страхування стало «запобіжним клапаном», що дозволяє деяким пацієнтам справлятися з недоліками в державній системі. Приватна страховка дійсно забезпечує швидкий доступ до медичного фахівця в разі негайної потреби.

В Україні також функціонують дві гілки медичного страхування:

– введення обов'язкового медичного страхування (включає швидку і екстрену медичну допо-

могу, проходження амбулаторного лікування, перебування в стаціонарі, надання діагностичних та профілактичних послуг, забезпечення лікарськими препаратами пільгових категорій громадян, проведення вакцинації тощо);

– добровільне медичне страхування (приватне).

Нині страхова медицина в Україні розвивається повільно, причиною цього є недовіра населення до вітчизняних страхових компаній. На цьому етапі простежується низький рівень фінансування охорони здоров'я, дефіцит лікарських препаратів та неналежне обслуговування клієнтів. Загалом медичне страхування не з дешевих, а тому послуги страхових компаній стають для простого населення великою розкішшю [11].

Нині Україна залишається єдиною країною Європи, що не має системи відшкодування витрат (реімбурсації) за споживання життєво важливих препаратів в негоспітальному сегменті. Сьогодні в Україні лише незначні категорії населення (немовлята, інваліди певних категорій, хворі на окремі захворювання (гіпертонічні хвороби, діабет) тощо) мають можливість отримувати медикаменти за так званими безкоштовними (або частково безкоштовними) рецептами. Загалом така практика не має системного характеру та виглядає як система надання ліків амбулаторним пацієнтам через лікарні [12].

Аналізуючи стан медичного і соціального страхування в Україні, можна виділити цілу низку проблем, що стримують його розвиток. Це зокрема:

- застаріла матеріальна база;
- дефіцит лікарських препаратів;
- неналежна підготовка спеціалістів у цій сфері;
- зменшення державного фінансування галузі охорони здоров'я;
- різне бачення чиновниками, страховиками та медиками моделі, на основі якої має діяти медичне страхування, зокрема його обов'язкова форма;
- недостатня поінформованість громадян щодо можливостей страхової медицини;
- відсутність адекватної винагороди праці лікарів у формі зарплат і премій;
- уникнення страховиками зобов'язань щодо оплати лікування страхувальника, ґрунтуючись на різних підставах;
- відсутність законодавства, яке б регулювало медичне страхування.

Звичайно, не можна стверджувати, що шведська модель медичного страхування хоча б наполовину підійде до українських реалій та менталітету населення, але все ж таки можна взяти на майбутнє, що якщо є якісна система державного медичного страхування, то необхідність у приватному не є великою.

Потрібно зазначити, що для впровадження шведського досвіду системи медичного страхування в Україні необхідно провести такі заходи:

– вдосконалення економічного механізму державного регулювання надання якісних медичних послуг населенню;

– впровадження системи реімбурсації медичних послуг і лікарських засобів;

– забезпечення державного контролю за діяльністю страхових компаній, які здійснюють медичне страхування;

– розширення асортименту та забезпечення якості послуг медичного страхування;

– запровадження податкових пільг для страхових компаній, які здійснюють медичне страхування;

– підготовка медичного персоналу та фахівців страхової справи, які мають високий рівень страхової культури та будуть здійснювати медичне страхування;

– удосконалення законодавчого поля, яке передбачало би бюджетне фінансування охорони здоров'я;

– удосконалення системи страхування і на основі світового досвіду впровадження змішаного виду медичного страхування в Україні.

Висновки з проведеного дослідження.

У Швеції, безумовно, вибудована грамотна функціонуюча модель охорони здоров'я. Високий рівень медицини був досягнутий завдяки високим надходженням з державного бюджету. Тривалість життя в Швеції зростає, і цьому сприяє розвинена система реімбурсації. Здебільшого медицина і страхування належить державі, тобто конкуренція в сфері охорони здоров'я відсутня, тому лікування не є найдешевшим. Проте в Швеції 80% здорових жителів із загальної маси, яка мешкає в країні. На жаль, Україна не може похизуватися такою вдалою системою медичного страхування, а наявна сьогодні в Україні система охорони здоров'я потребує негайного реформування. Чітке виконання «Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років» дасть змогу впровадити ефективну систему соціального медичного страхування та підняти вітчизняну систему охорони здоров'я на новий рівень. Під час проведення реформ у галузі охорони здоров'я та введення соціального медичного страхування можна звернутися до досвіду зарубіжних країн. Ця тема є гарним підґрунтям для подальших більш детальних досліджень у сфері обов'язкового і добровільного медичного страхування в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Healthcare in Sweden. 2018. URL: <https://sweden.se/society/health-care-in-sweden/> (дата звернення: 11.03.2019).

2. Health spending. OECD. URL: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> (дата звернення: 13.03.2019).

3. Government offices of Sweden. URL: <https://www.government.se> (дата звернення: 11.03.2019).

4. How Sweden achieved world-class medical and social care. Symbiocare. URL: <http://www.symbiocare.org/how-sweden-achieved-world-class-medical-and-social-care/> (дата звернення: 16.03.2019).

5. Health expenditure and financing. OECD. Stat. URL: <http://www.oecd.org/> (дата звернення: 15.03.2019).

6. Per capita expenditure on health in Sweden from 2013 to 2017 (in SEK). 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/953090/per-capita-expenditure-on-health-in-sweden/> (дата звернення: 17.03.2019).

7. Dahlgren G. Why public health services? Experiences from profit-driven health care reform in Sweden. 2014. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/25de/270401bf42cdbcfa84d45482ee2daa55eeb.pdf> (дата звернення: 13.03.2019).

8. Как работает электронная медицина в Швеции. 2018. URL: <https://ru.sweden.se/ljudi/doktor-v-tvoem-karmane-cho-takoe-shvedskij-e-health/> (дата звернення: 15.03.2019).

9. Ковальчук Г. Як лікують у Швеції: все для людей. 2018. URL: https://tsn.ua/blogi/themes/health_sport/yak-likuyut-u-shveciyi-dostupno-yakisno-i-za-minimalni-groshi-1195656.html (дата звернення: 18.03.2019).

10. Sweden Medical Insurance. URL: <https://www.pacificprime.com/country/europe/sweden-health-insurance/> (дата звернення: 11.03.2019).

11. Романовська Ю.А., Камінська А.О., Божок М.О. Стан та перспективи розвитку добровільного медичного страхування в Україні. Приазовський економічний вісник. 2018. № 6(11). С. 473–478.

12. Пришко І.М., Байгуш Ю.В. Аналіз результатів пілотного проекту щодо запровадження державного регулювання цін на лікарські засоби щодо лікування осіб з гіпертонічною хворобою. менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики, 24–25 березня 2016р. Харків: НфаУ, 2016. С. 26–34.

REFERENCES:

1. Healthcare in Sweden (2018). Available at: <https://sweden.se/society/health-care-in-sweden/> (Accessed 11 Mar 2018).

2. Health spending. OECD. Available at: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> (Accessed 13 Mar 2018).

3. Government offices of Sweden. Available at: <https://www.government.se> (Accessed 11 Mar 2018).

4. How Sweden achieved world-class medical and social care. Symbiocare. Available at: <http://www.symbiocare.org/how-sweden-achieved-world-class-medical-and-social-care/> (Accessed 16 Mar 2018).

5. Health expenditure and financing. OECD. Stat. Available at: <http://www.oecd.org/> (Accessed 15 Mar 2018).

6. Per capita expenditure on health in Sweden from 2013 to 2017 (in SEK) (2019). Available at: <https://www.statista.com/statistics/953090/per-capita-expenditure-on-health-in-sweden/> (Accessed 17 Mar 2018).

7. Dahlgren G. (2014) Why public health services? Experiences from profit-driven health care reform in Sweden. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/25de/270401bf42cdbcdfa84d45482ee2daa55eeb.pdf> (Accessed 13 Mar 2018).

8. Kak rabotaet elektronnaia medytsyna v Shvetsii [How e-medicine works in Sweden] (2018). Available at: <https://ru.sweden.se/ljudi/doktor-v-tvoem-karmanechto-takoe-shvedskij-e-health/> (Accessed 15 Mar 2018).

9. Kovalchuk H. (2018) Yak likuiut u Shvetsii: vse dlia liudei [How to treat in Sweden: everything for people]. Available at: https://tsn.ua/blogi/themes/health_sport/yak-likuyut-u-shveciyi-dostupno-yakisno-i-za-minimalni-groshi-1195656.html (Accessed 18 Mar 2018).

10. Sweden Medical Insurance. Available at: <https://www.pacificprime.com/country/europe/sweden-health-insurance/> (Accessed 11 Mar 2018).

11. Romanovska Yu.A., Kaminska A.O., Bozhok M.O. (2018) Stan ta perspektyvy rozvytku dobrovolnogo medychnoho strakhuvannia v Ukraini [State and prospects of development of voluntary medical insurance in Ukraine]. Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk [Priazov economic bulletin], vol. 6(11), pp. 473–478.

12. Pryshko I.M., Baihush Yu.V. (2016) Analiz rezultatov pilotnoho proektu shchodo zaprovadzhennia derzhavnogo rehuliuвання tsin na likarski zasoby shchodo likuvannia osib z hipertoničnoiu khvoroboiu [Analysis of the results of the pilot project on the introduction of state regulation of prices for medicinal products for the treatment of hypertensive patients]. Proceedings of the Menedzhment ta marketynh u skladi suchasnoi ekonomiky, nauky, osvity, praktyky (Kharkiv, Ukraine, March 24–25, 2016) (eds. Malyi V.V., Slobodianiuk M.M.), Kharkiv: NUPH, pp. 26–34.

Romanovska Yu.A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

Plakhtii V.G.

Student

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

SWEDEN'S EXPERIENCE IN REFORMING MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE

The purpose of the article. Today, there is irrefutable evidence that the health of the population is one of the most important (even more important than education) factors for the development of the economy of any country and the well-being of the population. Health, undoubtedly, is an extremely valuable commodity for individuals, but the process of its preservation is not limited to individual efforts, but also public ones since it is associated with the level of economic development, the quality of human capital, the volume of social spending. Not only the state plays a special role in this, but also private enterprises that provide their services. In recent years, Ukraine has carried out reforms in the field of health care. Such reforms are primarily implemented to improve quality and patient-centred health care. It was this orientation that became the basis for the Swedish medical system. The purpose of this article is to highlight the experience, features and advantages of the Swedish health care system in order to further improve the directions for reforming the Ukrainian medical system.

Results. The system of medical support in Sweden is decentralized and marked by great autonomy and efficiency. The government is not responsible for the detailed flow of funds, everything happens on the ground. Expenditures on health care and medical care are quite high and on average makeup 10% of total GDP. Firstly, such a high figure indicates the concern of the government for the population, and secondly, such care is displayed on the long life of the nation. It is impossible not to pay attention to the well-organized system of reimbursement of medical care, dentistry and medicines. This allows people not only not to spend more than that on medicine, but also to protect vulnerable categories of the population. Regarding the private medical sector, it is not very popular among the population, because they offer such services as well as public ones. The Ukrainian health care system also consists of two branches: state and private. Public medical care is not of high quality. And the private branch is not common, as it is expensive and people do not trust these enterprises and the system as a whole.

Practical implications. The Swedish health care system is a good example of the decentralized organization of executive bodies in this area. Now in Ukraine, low new reforms have already been carried out, but so far it has not been able to bring about obvious changes. Special attention should be paid to the reimbursement system because in Ukraine it is almost completely absent. Therefore, based on the practice of Sweden, these measures to improve the health care system of Ukraine.

Value/originality. This study expands health research in Ukraine. Due to the study of the Swedish health-care system and the analysis of the Ukrainian one, several important negative trends in the management, development and organization of medical care in Ukraine have been identified.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

FORMATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF LABOR CONDITIONS ON ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF KEEPING TO LABOR STANDARDS OF THE INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION

У статті розглянуто передумови для створення на вітчизняних підприємствах ефективної системи менеджменту умов праці, підпорядкованої вимогам макрорівневої системи державного управління охороною праці. Систематизовано елементи умов праці, що є основою для організації безпечного та комфортного робочого місця. Узагальнено чинники формування, моніторингу та оптимізації умов праці на підприємстві. Визначено мету, завдання й нормативно-правові засади системи менеджменту умов праці. Підкреслено необхідність орієнтації на зміст трудових стандартів у сфері умов, охорони і безпеки праці, що пропагуються Міжнародною організацією праці, а також дотримання балансу економічних інтересів працедавців та потреб найманих працівників. Доведено важливість естетизації виробничого середовища як передумови створення комфортного робочого місця. Обґрунтовано можливість досягнення соціальних та економічних ефектів від упровадження системи менеджменту умов праці на підприємствах України. Розроблено структурно-логічну схему управління умовами праці з метою мотивування працівників до максимального використання трудового потенціалу й підвищення продуктивності праці.

Ключові слова: безпека праці, менеджмент умов праці, Міжнародна організація праці, охорона праці, умови праці.

В статье рассмотрены предпосылки для создания на отечественных предприятиях

эффективной системы менеджмента условий труда, подчиненной требованиям макроуровневой системы государственного управления охраной труда. Систематизированы элементы условий труда, являющиеся основой для организации безопасного и комфортного рабочего места. Обобщены факторы формирования, мониторинга и оптимизации условий труда на предприятии. Определены цель, задачи и нормативно-правовые основы системы менеджмента условий труда. Подчеркнута необходимость ориентации на содержание трудовых стандартов в сфере условий, охраны и безопасности труда, которые пропагандируются Международной организацией труда, а также соблюдения баланса экономических интересов работодателей и потребностей наемных работников. Доказана важность эстетизации производственной среды как предпосылки создания комфортного рабочего места. Обоснована возможность достижения социальных и экономических эффектов от внедрения системы менеджмента условий труда на предприятиях Украины. Разработана структурно-логическая схема управления условиями труда в целях мотивирования работников к максимальному использованию трудового потенциала и повышению производительности труда.

Ключевые слова: безопасность труда, менеджмент условий труда, Международная организация труда, охрана труда, условия труда.

УДК 331.4(477):331.91

Хитра О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Хмельницький національний університет

Улицька І.Є.

студентка
Хмельницький національний університет

The prerequisites for the creation of an effective system of management of working conditions at the domestic enterprises subordinated to the requirements of the macro-level system of public administration of labor protection have been considered in the article. Differentiating workplaces depending on working conditions, being a derivative of labor division, is one of the manifestations of social and economic heterogeneity of labor, which, in turn, creates inequality of workers employed at the corresponding workplaces, determines their attitude to work and determines the level of satisfaction with labor. At the same time, working conditions are treated as an integral element of the production system, which is subjected to planning, organization, monitoring, optimization. In the article, elements of working conditions, which are the basis for the organization of a safe and comfortable workplace have been systematized, factors of formation, monitoring and optimization of working conditions at the enterprise have been generalized; purpose, tasks and regulatory framework of the management system for working conditions have been defined. The need to focus on the content of labor standards in the field of conditions, safety and labor protection advocated by the International Labor Organization, as well as the balance of economic interests of employers and the needs of employees has been deduced in the study. The importance of an esthetizing the production environment as a prerequisite for creating a comfortable working place has been proved, since the use of visual ecology techniques, optimal color design of premises, the use of functional music activate positive emotions of the worker and satisfy his aesthetic needs. The possibility of achieving social and economic effects from the introduction of a labor management system at Ukrainian enterprises has been substantiated. The structural and logical scheme of management of working conditions has been developed in order to motivate workers to maximize the use of labor potential and increase productivity. The main criterion for the effectiveness of the management of working conditions is the achievement of the maximum level of safety and comfort in the system "man – industrial environment – technology", which is accompanied by an increase in the efficiency of labor at each workplace and, at the same time, minimization of expenses for implementation of measures in the field of labor protection, as well as losses, caused by the influence of dangerous factors of the production environment on the body of a worker.

Key words: labor safety, management of working conditions, International Labor Organization, labor protection, working conditions.

Постановка проблеми. Людина значну частину свого життя витрачає на трудову діяльність, тому від умов праці, рівня її безпеки залежать працездатність і продуктивність праці, якість роботи, стан здоров'я. Людина може бути у безпеці тільки в такому стані виробничого середовища, коли унеможливлений вплив на неї небезпечних та шкід-

ливих чинників [1, с. 5]. Створення сприятливих умов праці та дотримання міжнародних трудових стандартів у цій сфері є одним із головних завдань суспільства, невід'ємною частиною державної соціальної й економічної політики, важливим складником управління людськими ресурсами на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні і прикладні аспекти формування системи менеджменту умов праці висвітлюються в наукових працях багатьох учених. Зокрема, В. Голінько, С. Чеберячко, М. Шибка, О. Яворська [1] розкривають специфіку здійснення моніторингу умов праці; Т. Гринюк [2] здійснює пошук шляхів поліпшення умов праці на підприємствах; А. Марчук і М. Прищак [3] розглядають менеджмент сприятливих умов праці крізь призму психології праці; В. Сайчук і М. Хінцінський [4] досліджують умови праці в аспекті якості трудових ресурсів; О. Рабіч, Л. Чумак, І. Мещерякова [5] аналізують зміни умов праці робочих місць під час модернізації виробництва; О. Горностай [6] аналізує діяльність міжнародних організацій у сфері охорони праці; О. Середа [7] та В. Андрієнко [8] систематизують положення міжнародних стандартів у сфері охорони праці; Ю. Спасенко [9] здійснює аналіз стану безпеки праці в Україні за методологією МОП; О. Сорочинська [10] обґрунтовує економічну доцільність упровадження заходів із поліпшення умов праці.

Разом із тим залишається актуальним питання щодо обґрунтування структури цілісної системи менеджменту умов праці на підприємствах Укра-

їни, націленої на дотримання трудових стандартів МОП, одночасне задоволення економічних інтересів працедавців і потреб найманих працівників.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних основ формування системи менеджменту умов праці та надання рекомендацій щодо її практичного впровадження на підприємствах України в контексті дотримання трудових стандартів МОП, задоволення економічних інтересів працедавців та потреб найманих працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови праці – це складне об’єктивне суспільне явище, що формується під впливом взаємопов’язаних чинників соціально-економічного, техніко-організаційного і природного характеру та впливає на здоров’я, працездатність людини, її емоційний стан, ставлення до праці і ступінь задоволеності нею, на ефективність праці й інші економічні результати виробництва, на рівень життя та всебічний розвиток людини як головної продуктивної сили суспільства [3].

На організм людини означені чинники впливають через систему елементів, які безпосередньо визначають умови праці та вимоги до організації робочих місць на підприємстві (рис. 1).

Рис. 1. Система елементів умов праці як передумова для організації безпечного та комфортного робочого місця, що є чинником мотивації до підвищення продуктивності праці персоналу підприємства

Ймовірна небезпека локалізується або посилюється залежно від рівня організації виробництва, організованості та дисципліни працівників, їх кваліфікації, санітарно-технічного та лікувально-профілактичного забезпечення, а також рівня профілактичної роботи з охорони праці.

Залежно від ступеня впливу умов праці на організм працівника визначають тривалість робочої зміни і режим внутрішньозмінного відпочинку, що, своєю чергою, визначає норми часу й виробітку. Варто зауважити, що несприятливі умови праці призводять до зниження обсягу й якості продукції, непродуктивного використання робочої сили, зниження продуктивності праці. Негативний соціальний результат унаслідок несприятливих умов праці означає зниження творчої активності та трудової дисципліни, зацікавленості у праці.

Унаслідок поліпшення умов праці відбувається скорочення професійних виробничо зумовлених захворювань і виробничого травматизму, збільшення ефективного фонду робочого часу, що детермінує тим самим додатковий економічний ефект. Зрештою, впровадження заходів із поліпшення умов праці призводить до зниження плинності кадрів, збільшення періоду професійної активності працівників, зменшення матеріальних витрат на оплату відшкодувань працівникам у разі нещасного випадку на виробництві.

До позитивних соціальних наслідків від поліпшення умов праці можна віднести сприятливий вплив процесу праці на здоров'я людини та розвиток її особистості, передусім стан здоров'я і соціальну активність. Окрім того, реалізація групових програм заохочення робіт з охорони праці наділяє працівників почуттям спільності між собою та лояльністю стосовно працедавця. Перебуваючи на комфортному робочому місці, працівник отримує більше задоволення від праці, суб'єктивно відчуючи більш високий рівень якості трудового життя, і це позначається на його ставленні до праці. А отже, створення належних умов праці цілком відповідає як економічним інтересам працедавців, так і вимогам найманих працівників.

Умови праці на підприємстві є невід'ємним елементом виробничої системи і, відповідно, об'єктом планування, організації, моніторингу, оптимізації (тобто виваженого управлінського впливу) [2, с. 122]. Управління умовами праці – це безперервний процес здійснення організаційно-технічних, соціально-економічних та інших заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників, зменшення впливу несприятливих і шкідливих чинників на організм людини [11, с. 322]. Для здійснення цього процесу на підприємстві доречно скористатися структурно-логічною схемою, наведеною на рис. 2.

Головна мета менеджменту умов праці – досягнення оптимальних умов праці, які визначаються

безпекою системи «людина – виробниче середовище – техніка», де головну роль відіграють закономірності взаємодії людини у процесі праці з виробничим обладнанням та контролем, поєднання психофізіологічних характеристик людини і санітарно-гігієнічних параметрів виробничого середовища [5, с. 45–46]. З означеної мети випливає низка завдань менеджменту умов праці: збереження здоров'я працівників завдяки раціональному витрачання життєвих сил та швидкому відновленню працездатності; своєчасне проведення атестації робочих місць та складання Карти умов праці з оцінками чинників виробничого середовища і трудового процесу; створення та оновлення основних фондів працевохоронного призначення; профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань; попередження та компенсація несприятливого впливу умов праці на працівників [4, с. 48].

Відповідно до перелічених завдань та з урахуванням базових положень теорії характеристик праці можна виділити основні елементи системи менеджменту умов праці: раціональна організація трудового процесу; залучення технічних пристроїв для полегшення праці; мотивування працівника змістом праці (зокрема, чергування трудової діяльності з метою підвищення її розмаїття; забезпечення наочної результативності праці для працівника, тобто її завершеності; акцент на значимості та самостійності праці кожного виконавця) у поєднанні з матеріальними і моральними стимулами.

Основним орієнтиром для розроблення та перманентного вдосконалення системи менеджменту умов праці має стати нормативно-правова база в галузі охорони праці. Умови праці на робочому місці, безпечність засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Основним законом, який гарантує права громадян на безпечні умови праці, є Конституція України. Правове регулювання умов праці закладене у Кодексі законів про працю України, у розділах «Охорона праці», «Трудовий договір», «Робочий час», «Час відпочинку», «Праця жінок», «Праця молоді», «Професійні спілки», «Нагляд і контроль над додержанням законодавства про працю». Господарський кодекс України (ст. 46) визначає, що підприємець зобов'язаний забезпечити працівникам безпечні й нешкідливі умови праці. Законом України «Про колективні договори і угоди» передбачено, що і колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо умов і охорони праці (ст. 7), а в угодах на державному, галузевому, регіональному рівнях регулюються основні принципи і норми соціально-економічної

Рис. 2. Структурно-логічна схема управління умовами праці на підприємстві

політики, зокрема щодо умов та охорони праці (ст. 8). Прийнятий 14 жовтня 1992 р. Закон України «Про охорону праці» визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, регулює відносини між власником організації і працівником із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, встановлює єдиний порядок охорони праці в Україні.

У більшості галузей відхилення умов праці компенсується встановленням доплати. Зокрема, Закон України «Про оплату праці» передбачає, що умови впровадження й розміри надбавок, доплат, винагород та інших заохочувальних, компенсацій-

них і гарантійних виплат установлюються в колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими (міжгалузевими) і територіальними угодами. Працівникам, які зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці, надається додаткова відпустка до основної й установлюється скорочений робочий день (згідно зі Списком виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці).

Суб'єктами макрорівневої системи державного управління охороною праці є: Кабінет Міністрів

України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування. Для формування цілісної систем управління безпекою та гігієною праці 10 вересня 2014 р. була створена Державна служба України з питань праці.

Варто зауважити, що сьогодні в Україні особливого значення набуває міжнародне співробітництво з питань умов і охорони праці, яке насамперед полягає у вивченні, узагальненні та впровадженні світового досвіду з менеджменту умов праці, дотриманні міжнародних трудових стандартів, а також виконанні міжнародних договорів та угод з охорони праці.

Міжнародні стандарти з безпеки праці – це норми, що регулюють відносини щодо забезпечення здорових та безпечних умов праці, які містяться в різних міжнародно-правових джерелах [8, с. 43]. Варто наголосити, що Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі» від 8 вересня 2004 р. Україна ратифікувала Конвенцію МОП № 81, що містить міжнародні стандарти щодо інспекції праці.

Ще в 1975 р. Міжнародна конференція праці ухвалила Резолюцію про майбутні дії у сфері умов праці та виробничого середовища, згідно з якою визнавалося за необхідне прийняття як національної політики, так і політики на рівні підприємства, що стало першим кроком запровадження підходу до системного управління умовами праці. Однією з перших спроб прийняття актів, що відображали означений підхід, були Конвенція 1977 р. № 148 про виробниче середовище (забруднення повітря, шум та вібрація) та супроводжуюча її Рекомендація № 156.

Однією з ключових конвенцій МОП у сфері безпеки і гігієни праці є Конвенція № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище 1981 р. Конвенція зобов'язує кожного члена МОП відповідно до національних умов і практики та після консультацій із найбільш представницькими організаціями працедавців і працівників розробляти, здійснювати та періодично переглядати узгоджену національну політику в галузі безпеки праці, гігієни праці й виробничого середовища. Мета такої політики – запобігти нещасним випадкам та ушкодженню здоров'я, що виникають унаслідок роботи, у ході її або пов'язані з нею, зводячи до мінімуму причини небезпек, властивих виробничому середовищу.

На 94-й сесії Міжнародної конференції праці (2006 р.) було ухвалено Конвенцію № 187 про основи, що сприяють безпеці й гігієні праці, та супроводжуючу її Рекомендацію № 197. Конвенція 2006 р. сприяє забезпеченню права працівників на

безпечне та здорове виробниче середовище; зміцненню відповідальності урядів, працедавців і працівників; створенню тристоронніх консультативних механізмів із питань безпеки і гігієни праці; формуванню і реалізації національних програм із безпеки і гігієни праці, в основу яких закладено принципи оцінювання та контролю над небезпеками і ризиками на рівні робочого місця; ініціативам, що зміцнюють культуру профілактики безпеки та гігієни праці; участі й представництву працівників на всіх рівнях управління безпекою і гігієною праці.

У згаданій конвенції МОП ужитий термін «національна культура профілактики в галузі безпеки та гігієни праці», що означає культуру, в якій право на безпечне й здорове виробниче середовище дотримується на всіх рівнях, коли уряди, працедавці й працівники беруть активну участь у забезпеченні безпечного та здорового виробничого середовища за допомогою системи встановлених прав, відповідальності та обов'язків і коли принципам профілактики надається найвищий пріоритет. Важливим ресурсом популяризації культури охорони праці стали всесвітні конгреси з охорони праці, які за участю МОП та інших зацікавлених організацій проводяться один раз на чотири роки в різних країнах світу. У Сеульській декларації з безпеки і гігієни праці, прийнятій на XVIII Всесвітньому конгресі з охорони праці (2008 р., м. Сеул, Корея), розвиток і збереження національної превентивної культури з безпеки та здоров'я названо основним шляхом сприяння створенню високих рівнів гігієни і безпеки на робочих місцях. Шанобливе ставлення до культури охорони праці вплинуло й на спрямування роботи XX Всесвітнього конгресу з охорони праці (2014 р., м. Франкфурт, Німеччина).

Ключовим документом Європейського Союзу з питань охорони праці є директива 89/391/ЄЕС від 12.06.89 «Про проведення заходів для сприяння вдосконаленню у галузі безпеки та здоров'я працівників на роботі». Мета директиви – підвищення рівня охорони праці в країнах – членах ЄС завдяки реалізації профілактичних заходів щодо захисту від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також за рахунок інформування, консультацій, пропорційної участі і навчання працівників та їх представників у процесі забезпечення безпеки трудової діяльності.

Свого часу Комісія ЄС прийняла рішення розробити Європейську стратегію з питань трудового середовища. Європейська конфедерація профспілок (ЄКП) запропонувала внести до неї заходи в галузі безпеки праці, ввести в країнах ЄС регіональних уповноважених з охорони праці та посилити санкції стосовно працедавців, винних у порушенні правил безпеки на виробництві, а також поширити положення цієї стратегії на працюючих у рамках нетипової зайнятості [6, с. 374].

У рамках співробітництва України з ЄС виконується робота над проектом «Сприяння забезпеченню охорони праці в Україні (з метою підвищення рівня ефективності)». Позитивним є те, що багато українських підприємств дотримуються стандартів ISO 9001 (Система менеджменту), а також упроваджують ISO 14001 (Система екологічного менеджменту).

На багатьох підприємствах запроваджена система управління охороною праці та виробничою безпекою (OHSAS). OHSAS – це система сертифікації, яка поєднує у собі вимоги OHSAS 18001, ILO-OSH (International Labor Organization – Guide lines on occupational Safety and Health Management Systems (ILO/OSH 2001)) та вимоги національних стандартів. Система OHSAS сприяє створенню безпечних і здорових умов праці та забезпечує базовий підхід, що дає змогу суб'єктові господарювання послідовно ідентифікувати й контролювати ризики для здоров'я і безпеки свого персоналу, знижувати ймовірність нещасних випадків, відповідати законодавчим нормам і підвищувати загальну ефективність роботи.

У 2018 р. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) розробила й опублікувала новий стандарт ISO 45001:2018 «Системи менеджменту охорони здоров'я та безпеки праці. Вимоги та рекомендації щодо застосування», в якому охорона праці розглядається вже не як окрема сфера, а як частина перспектив сталого розвитку всієї організації. Стандарт передбачає впровадження ризик-орієнтованого підходу, постійне вдосконалення для відповідності внутрішньому клімату організації, а також облік і відповідність вимогам національного законодавства. Усі ці заходи покликані створити репутацію організації як «безпечного місця роботи», що в кінцевому підсумку сприяє досягненню стратегічних цілей організації.

Таким чином, мікрорівнева система менеджменту умов праці має підпорядковуватися базовим принципам, закладеним у макрорівневій системі державного управління охороною праці, яка, своєю чергою, повинна орієнтуватися на врахування вимог міжнародних трудових стандартів, передовий зарубіжний досвід і здобутки науково-технічного прогресу.

Відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці виділяють 10 груп чинників виробничого середовища, які впливають на працездатність людини і викликають у неї втому: фізичні зусилля; нервова напруга; темп роботи; робоче положення тіла; монотонність праці; температура, вологість, теплове випромінювання у робочій зоні; забруднення повітря; виробничий шум; вібрація, обороти і поштовхи на робочому місці; освітлення у робочій зоні [4, с. 47]. На вітчизняних підприємствах увага приділяється передусім контролю таких чинників, як шум, температура, вологість та чистота повітря,

освітлення, режим роботи, робочий графік. Водночас не менше значення, на нашу думку, мають питання естетизації виробничого середовища.

Естетичні чинники визначають красу робочого середовища, приємність форм, кольорів і звуків на робочому місці. Сучасні дизайнерські підходи до організації виробничих інтер'єрів мають відходити від застарілого технократичного підходу і спиратися на концепцію сталого розвитку суспільства, забезпечуючи максимально комфортні умови виробництва, а за рахунок цього – ефективність праці. Екологічний підхід до формування виробничого середовища забезпечує природні, звичні та приємні для людини кліматично-гігієнічні умови не тільки за фізіологічними параметрами та нешкідливими матеріалами, а й за візуальними зовнішніми характеристиками простору, так званою візуальною екологією (приємні, комфортні для сприйняття тонально-кольорові оздоблення, використання доцільного розмаїття фактур поверхонь, відображення природної тектоніки робочих конструкцій) [12, с. 29].

Важливу роль в організації виробничого процесу відіграє кольорове оформлення, яке підвищує настрій працівників та їх працездатність, сприяє поліпшенню зорової роботи і створенню безпечних умов праці, а також виступає засобом інформації. Неправильний вибір кольору, навпаки, викликає передчасну зорову втому, псує настрій, підвищує нервозність, погіршує працездатність. Фахівці надають такі рекомендації: в адміністративних приміщеннях колір повинен викликати позитивні психологічні емоції, що досягається завдяки гармонічному поєднанню жовтих, кремових, зелено-синіх, світло-коричневих та інших подібних кольорів; у конструкторських бюро, де необхідно стимулювати розумову діяльність, повинні переважати світлі оливкові, зелені або синьо-зелені кольори; кольорова гамма особистих кабінетів керівників повинна створювати спокійну, урочисту обстановку, що досягається невеликою яскравістю і насиченістю тонів, гармонією світлих кольорів [1, с. 137–138].

Також у контексті підвищення ефективності праці можна говорити про позитивні властивості музики. Функціональна музика – це музика на виробництві, що супроводжує трудовий процес і, будучи істотним фактором активізації праці, ритмізації трудових процесів, має своєю метою підвищення працездатності і зниження стомлюваності працівників. Музика стимулює появу емоцій, поліпшує вербальні й арифметичні здібності, активізує процеси сприйняття і пам'яті, пробуджує творче мислення, а також захищає від стресу.

Зокрема, рекомендується застосовувати музику на роботах, що характеризуються невеликою складністю, монотонністю, рівномірним і незначним фізичним навантаженням протягом

зміни, одноманітністю рухів і поз, що не вимагають високого рівня уваги. Водночас протипоказана трансляція музики в робочий час на складних і відповідальних роботах, на робочих місцях із підвищеною гучністю або значним фізичним чи нервовим навантаженням. Час початку музичних передач та їх тривалість слід установлювати на основі кривих працездатності, характерних для певного підрозділу, з урахуванням особливостей трудових процесів (ступеня концентрації уваги, нервово-психічної напруженості, умов праці) і побажань працівників. Зміст музичних передач визначається характером праці: чим коротші, простіші трудові операції, тим виразнішою повинна бути музика, і навпаки – чим напруженіша праця і вища завантаженість уваги працівника, тим спокійнішою має бути музика [13, с. 54].

Дослідження показали, що в разі комплексного впливу на працівника кількох шкідливих виробничих чинників простої на робочому місці можуть сягати 20–40% робочого часу за зміну. Втрати робочого часу внаслідок тимчасової непрацездатності на різних підприємствах становлять близько 2,5–10% річного фонду робочого часу. Своєю чергою, комплекс заходів із поліпшення умов праці може забезпечити приріст продуктивності праці на 15–20%. Доведено, що правильна організація робочого місця забезпечує збільшення продуктивності праці на 21%, продумане використання музики – на 12–14%, раціональне фарбування приміщень – на 25% тощо [2, с. 124].

Планування робіт із поліпшення умов праці на підприємствах здійснюється у формі довгострокових програм, перспективних і поточних планів. Зміна стану умов праці за факторами оцінюється різницею їх абсолютних величин до і після впровадження заходів чи різницею досягнутих або прогнозованих результатів, а також зіставленням відносних показників, які характеризують ступінь відповідності тих чи інших чинників гранично допустимим концентраціям, гранично допустимим рівням чи заданим значенням. Комплексна оцінка зміни умов праці формується з урахуванням приросту робочих місць, на яких умови праці приведені у відповідність до нормативних вимог. Оптимальними вважаються умови, в яких не лише зберігається здоров'я працівників, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності, позитивних емоцій.

Показники соціальної і соціально-економічної ефективності витрат на заходи з поліпшення умов праці розраховуються як відношення величини соціальних або соціально-економічних результатів до витрат, необхідних для здійснення відповідних заходів [10, с. 246].

Визначення ефективності витрат на заходи з поліпшення умов праці на робочому місці (E_{ϕ}) пропонуємо здійснювати за формулою:

$$E_{\phi} = \left[\frac{E}{B} \right] \cdot k_M \cdot k_{ЗН}, \quad (1)$$

де E – економія поточних витрат від поліпшення умов праці (прибуток або зменшення збитків), грн;

B – загальні витрати на поліпшення умов праці, грн.;

k_M – коефіцієнт мотивації працівника;

$k_{ЗН}$ – коефіцієнт відносної значимості робочого місця з погляду впливу на ключові показники ефективності роботи підприємства.

Коефіцієнт мотивації працівника (k_M) визначається як відношення кількості балів, виведених за результатами опитування працівника щодо його задоволеності різними аспектами умов праці на робочому місці після впровадження заходів щодо їх поліпшення, до кількості балів, виставлених ним до впровадження відповідних заходів. Припускаємо, що коли значення цього коефіцієнта перевищує одиницю, це є ознакою кращого сприйняття працівником свого виробничого середовища, а отже, додатковим стимулом до підвищення продуктивності праці, що може прямо чи опосередковано відобразитися на економічних показниках роботи підприємства.

Коефіцієнт відносної значимості робочого місця ($k_{ЗН}$) може бути встановлений представниками вищого керівництва підприємства шляхом суб'єктивного порівнювання важливості різних груп робочих місць із погляду досягнення стратегічних цілей на певному етапі розвитку (наприклад, у разі реалізації антикризової програми найвище значення коефіцієнта доцільно встановити для робочих місць членів антикризового комітету; під час реалізації важливої рекламної кампанії найбільшу вагу матимуть робочі місця працівників відділу реклами; якщо підприємству вкрай важливо збільшити обсяги виробництва певного виду продукції, особливої уваги в аспекті модернізації заслуговують робочі місця основних робітників у цехах тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Управління умовами праці є актуальним для кожного підприємства, оскільки комфортність робочого місця виступає запорукою високопродуктивної праці і лояльного ставлення з боку персоналу до працедавця. Отже, робота з моніторингу, оцінювання та оптимізації умов праці має стати невід'ємним складником системи управління персоналом. На підприємствах слід створювати цілісну систему менеджменту умов праці, під якою розуміємо сукупність економічних, організаційних і соціально-психологічних методів, застосовуваних для забезпечення оптимальних умов праці на кожному робочому місці з урахуванням специфіки технологічного процесу та запитів працівника, що в підсумку сприяє підвищенню ефективності праці.

Ця система, своєю чергою, має підпорядковуватися принципам державного управління охороною праці та орієнтуватися на дотримання міжнародних стандартів із безпеки праці.

Критерієм ефективності функціонування системи менеджменту умов праці є досягнення балансу економічних інтересів працедавців (підвищення прибутковості) та потреб найманих працівників (підвищення якості трудового життя). Одним із дієвих способів впливу на емоційний стан працівника вважаємо врахування чинника естетизації виробничого середовища, що передбачає застосування прийомів візуальної екології на робочому місці, оптимальне кольорове оформлення приміщень, використання функціональної музики тощо. Під час оцінювання ефективності заходів з удосконалення умов праці на робочих місцях важливо брати до уваги ймовірні зміни в мотивації працівників, а також диференціювати робочі місця залежно від їх значимості для досягнення ключових стратегічних цілей підприємства.

Перспективи подальших досліджень полягають у доцільності розроблення загальної методики визначення ефективності функціонування системи менеджменту умов праці на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Моніторинг умов праці : підручник / В.І. Голінько та ін. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 230 с.
2. Гринюк Т.Ю. Сучасні проблеми поліпшення умов праці на підприємствах. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2014. Вип. 1. С. 121–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pprog_2014_1_20 (дата звернення: 29.03.2019).
3. Марчук А.О., Прищак М.Д. Менеджмент сприятливих умов праці людини як головна функція психології праці. *Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ*, м. Вінниця, 23–24 березня 2016 р. Вінниця, 2016. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/918> (дата звернення: 29.03.2019).
4. Сайчук В., Хінцінський М. Умови праці як аспект якості трудових ресурсів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Географія»*. 2011. Вип. 59. С. 46–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_geograf_2011_59_15 (дата звернення: 29.03.2019).
5. Рабіч О.В., Чумак Л.О., Мещерякова І.В. Аналіз зміни умов праці робочих місць при модернізації виробництва. *Геотехнічна механіка*. 2016. Вип. 128. С. 45–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gtm_2016_128_6 (дата звернення: 29.03.2019).
6. Горностаї О.Б. Діяльність міжнародних організацій з охорони праці. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.9. С. 368–375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlitu_2014_24.9_66 (дата звернення: 29.03.2019).
7. Середа О.Г. Міжнародні стандарти з охорони праці: сучасний стан та перспективи адапта-

ції законодавства України. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 219–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_2_31 (дата звернення: 29.03.2019).

8. Андрієнко В.М. Стандарти безпеки праці: зарубіжний досвід. *Агросвіт*. 2014. № 6. С. 41–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_6_9 (дата звернення: 29.03.2019).

9. Спасенко Ю.О. Аналіз стану безпеки праці в Україні за методологією МОП. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_5_14 (дата звернення: 29.03.2019).

10. Сорочинська О.Л. Стан охорони праці в Україні та заходи для її поліпшення. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Транспортні системи і технології»*. 2014. Вип. 24. С. 240–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_tsit_2014_24_35 (дата звернення: 29.03.2019).

11. Посилкіна О.В., Братішко Ю.С., Кубасова Г.В. *Управління персоналом : навчальний посібник*. Харків : НФаУ, 2015. 517 с.

12. Підлісна О.В. Сучасні дизайнерські підходи у формуванні виробничого середовища. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2014. № 6. С. 28–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_6_9 (дата звернення: 29.03.2019).

13. Гусак-Шкловська Я.Д. Функціональна музика як спосіб підвищення працездатності і покращення самопочуття. *Харчова наука і технологія*. 2013. № 1. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khnit_2013_1_19 (дата звернення: 29.03.2019).

REFERENCES:

1. Gholinjko V. I., Cheberjachko S. I., Shybka M. V., Javorsjka O. O. (2014) *Monitoryng umov praci* [Monitoring of working conditions]. Dnipropetrovsjck: NGhU. (in Ukrainian).
2. Ghrynjuk T. Ju. (2014) *Suchasni problemy polipshennja umov praci na pidpryjemstvakh* [Modern problems of improving working conditions at enterprises]. *Psykhologho-pedagoghichni osnovy ghumanizaciji navchaljno-vykhovnogho procesu v shkoli ta VNZ* [Psychological and pedagogical bases of humanization of educational process at school and higher educational institutions], vol. 1, pp. 121–127.
3. Marchuk A. O., Pryshhak M. D. (2016) *Menedzhment spryjatlyvykh umov praci ljudy ny jak gholovna funkci ja psykhologhiji praci* [Management of favorable working conditions of man as the main function of the labor psychology]. *Proceedings of the XLV Naukovo-tekhnichnoji konferenciji VNTU (Ukraine, Vinnytsia, March 23–24, 2016)*. Available at: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/918> (accessed 21 March 2019).
4. Sajchuk V., Khincinsjkyj M. (2011) *Umovy praci jak aspekt jakosti trudovykh resursiv* [Labor conditions as an aspect of the quality of labor resources]. *Visnyk Kyjivsjkogho nacionalnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Gheoghrafija* [National University of Kyiv named after Taras Shevchenko Herald. Geography], vol. 59, pp. 46–48.
5. Rabich O. V., Chumak L. O., Meshherjakova I. V. (2016) *Analiz zminy umov praci robochykh miscj pry*

modernizaciji vyrobnyctva [Analysis of changes in working conditions during modernization of production]. *Gheotekhnichna mekhanika* [Geotechnical Mechanics], vol. 128, pp. 45–55.

6. Ghornostaj O. B. (2014) Dijalnistj mizhnarodnykh orghanizacij z okhorony praci [Activities of international organizations on labor protection]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific Bulletin of NLTU], vol. 24.9, pp. 368–375.

7. Sereda O. Gh. (2013) Mizhnarodni standarty z okhorony praci: suchasnyj stan ta perspektyvy adaptaciji zakonodavstva Ukrainy [International standards on labor protection: the current state and prospects of adaptation of Ukrainian legislation]. *Publichne pravo* [Public Law], no. 2, pp. 219–226.

8. Andrijenko V. M. (2014) Standarty bezpeky praci: zarubizhnyj dosvid [Labor safety standards: foreign experience]. *Aghrosvit* [AgroSvit], no. 6, pp. 41–47.

9. Spasenko Ju. O. (2014) Analiz stanu bezpeky praci v Ukraini za metodologhijeju MOP [Analysis of the state of labor safety in Ukraine according to the ILO methodology]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], no. 5, pp. 77–84.

10. Sorochyns'ka O. L. (2014) Stan okhorony praci v Ukraini ta zakhody dlja jiji polipshennja [The state of labor protection in Ukraine and measures to improve it]. *Zb. nauk. pracj Derzhavnogho ekonomiko-tekhnologhichnogho universytetu transportu. Serija: Transportni systemy i tekhnologhiji* [Scientific Works of the State Economic-Technological University of Transport. Transport Systems and Technologies], vol. 24, pp. 240–247.

11. Posylkina O. V., Bratishko Ju. S., Kubasova Gh. V. (2015) *Upravlinnja personalom* [Personnel Management]. Kharkiv: NFaU. (in Ukrainian).

12. Pidlisna O. V. (2014) Suchasni dyzajnersjki pidkhody u formuvanni vyrobnychogho seredovyshha [Contemporary design approaches to formation of the production environment]. *Visnyk Kharkivskojji derzhavnojji akademiji dyzajnu i mystectv* [Kharkiv State Academy of Design and Arts Herald], no. 6, pp. 28–33.

13. Ghusak-Shklov'sjka Ja. D. (2013) Funkcionalna muzyka jak sposib pidvyshhennja pracezdatnosti i pokrashhennja samopochuttja [Functional music as a way to increase efficiency and improve well-being]. *Kharchova nauka i tekhnologhija* [Food Science and Technology], no. 1, pp. 52–55.

Khytra Olena

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Personnel Management
and Labor Economics
Khmelnytskyi National University

Ulytska Inna

Student
Khmelnytskyi National University

FORMATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF LABOR CONDITIONS ON ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF KEEPING TO LABOR STANDARDS OF THE INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION

The purpose of the article. Creation of favorable working conditions and observance of international labor standards in this sphere is one of the main tasks of the society, an integral part of the state social and economic policy, an important component of human resources management at the enterprise.

The purpose of the study is to deepen the theoretical and methodological foundations of the formation of the system of management of working conditions and to provide recommendations on its practical implementation at Ukrainian enterprises in the context of observance of labor standards of the International Labor Organization, satisfaction of economic interests of employers and the needs of employees.

Methodology. The research has been carried out by using logical, hypothetically deductive and systematic (including structural and functional) approaches, which allowed the management of working conditions to be considered as an integral system, the functioning of each element of which is evaluated in terms of functional unity, structural order, necessity and feasibility.

The initial hypothesis of the study is formulated as follows: the creation of appropriate working conditions should, on the one hand, be based on the requirements of international labor safety standards and, on the other hand, ensure a balance between the economic interests of employers (profit maximization, cost minimization) and the social needs of hired workers (improvement of the working life quality, decent employment, social harmony). The organization of not only a safe (objective aspect), but also a comfortable (based on the subjective perception of a particular employee) workplace is a powerful factor in motivating to extend utilization of labor potential and increase productivity.

Results. Taking into consideration the functional purpose, the main elements of the management system of working conditions are: rational organization of the labor process, planning of work on improving working

conditions in the form of long-term programs, perspective and current plans (implementation of the principles of economics, planning); the involvement of technical devices for the facilitation of work (prevention of fatigue, increase of work capacity and intensity of work); motivating the worker with the content of work (providing a positive subjective assessment of the workplace comfort); application of material and moral incentives for initiative in improving the working conditions.

The micro-level system for the management of working conditions should be subordinated to the basic principles laid down in the macro-level system of public health care management, which, in turn, should be guided by the requirements of international labor standards, advanced foreign experience and achievements of scientific and technological progress.

In the course of the study, it was found that insufficient attention at domestic enterprises is given to issues of a esthetization of the production environment. Modern design approaches to the organization of production interiors must deviate from the outdated technocratic approach and rely on the concept of sustainable development of society, providing the most comfortable conditions of production.

Application of techniques of visual ecology guides to pleasant, comfortable for perception tonal colored decoration, the use of expedient variety of surface texture, reflection of the natural tectonics of the work of structures. Color registration plays an important role in the organization of the production process, it enhances the mood of the workers and their ability to work, contributes to the improvement of visual work and creation of safe working conditions. It is also a means of information. The use of functional music stimulates the appearance of emotions, improves verbal and arithmetic abilities, activates processes of perception and memory, awakens creative thinking, as well as protects from stress.

While assessing the effectiveness of measures on improvement of working conditions at workplaces, it is important to take into account not only purely economic outcomes, but also probable changes in employees' motivation, as well as to differentiate jobs according to their importance for achieving key strategic goals of the enterprise at certain stages of its development.

Practical implications. The practical significance of the results obtained is the ability to increase the effectiveness of measures in the field of safety and labor security at enterprises due to: 1) ensuring their integrity and integration into a larger scale human resources management system; 2) usage of the integrated management tools; 3) taking into account the best practices reflected in international labor standards; 4) balancing the interests of employers (the economic aspect of the ratio of income and expenditure) and the needs of employees (social and psychological factors for improving labor productivity).

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF A MODEL OF PERSONNEL MANAGEMENT IN UKRAINE

УДК 331.108

Челядінова Н.Г.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
бізнесу та управління персоналом
на транспорті

Український державний університет
залізничного транспорту

Мирошніченко Ю.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки,
бізнесу та управління персоналом
на транспорті

Український державний університет
залізничного транспорту

Жердєв М.Д.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
бізнесу та управління персоналом
на транспорті

Український державний університет
залізничного транспорту

У статті розглянуто тенденції формування моделі кадрового менеджменту в Україні, особливості українського характеру та перехідного періоду, які треба враховувати. Щодо удосконалення моделі кадрового менеджменту в Україні розглянуто відомі моделі управління персоналом: японська модель, американська й європейська. Проаналізовано їхні основні риси та особливості. Виявлено нові вимоги, підходи, напрями для вдосконалення моделі кадрового менеджменту в Україні. Вдосконалення моделі управління персоналом в Україні вимагає грамотної оцінки персоналу, створення системи мотивації праці як стимулів, відповідних соціально-економічним завданням країни, свідомо прийнятим і підтриманим суспільною свідомістю. Запропоновано поряд з упровадженням закордонних принципів управління персоналом накопичувати власний досвід роботи з українськими працівниками. Завдяки цьому модель кадрового менеджменту в Україні буде дієвою, сучасною, пристосованою до національних традицій та особливостей управління.

Ключові слова: трудові відносини, HR-менеджер, потенціал, персонал, управління, планування, менеджмент, організаційна культура.

В статье рассмотрены тенденции формирования модели кадрового менеджмента в Украине, особенности украинского характера и переходного периода, которые необходимо учитывать. Что касается совершенствованию модели кадрового менеджмента в Украине, рассмотрены известные модели управления персоналом: японская модель, американская и европейская. Проанализированы их основные черты и особенности. Совершенствование модели управления персоналом в Украине требует грамотной оценки персонала, создания системы мотивации труда как стимулов, соответствующих социально-экономическим задачам страны, сознательно принятым и поддержанным общественным сознанием. Предложено наряду с внедрением зарубежных принципов управления персоналом накапливать собственный опыт работы с украинскими работниками. Благодаря этому модель кадрового менеджмента в Украине будет действенной, современной, приспособленной к национальным традициям и особенностям управления.

Ключевые слова: трудовые отношения, HR-менеджер, потенциал, персонал, управление, планирование, менеджмент, организационная культура.

The article deals with the tendencies of forming a model of personnel management in Ukraine, peculiarities of the Ukrainian character and the transitional period, which should be taken into account. In modern conditions, in the world management practice, various personnel-technologies, models of personnel management are used, aimed at more full realization of labor and creative potential for achievement of general economic success and satisfaction of personal needs of workers. As for the improvement of the personnel management model in Ukraine, consider the well-known models of human resources management: the Japanese model, American and European. Their main features and features are analyzed. So, according to the experience of these countries, knowledge of the strengths of employees, their needs and motives helps to identify people's abilities and determine the prospects for their development and development of the organization. New requirements, approaches, directions for improvement of the personnel management model in Ukraine are revealed. To make managerial decisions, to effectively organize all other HR processes, it is very important to have a competent assessment of the personnel that gives the company management the most valuable information. In order to understand the Ukrainian model of management, one should turn to the peculiarities of the Ukrainian character. Consequently, the Ukrainian model of management must take into account the features of the mass "agricultural" component of the national character, but it should be built on the values of "Cossack" [1]. At present, optimistic forecasts are facilitated by factors that are associated with increased prestige of management as a profession, attention to the development of its scientific basis and applied disciplines based on world experience, the creation of their own local models of personnel management. The improvement of the HRM model in Ukraine requires the creation of a system of motivation for labor, not as a sum of abstract concepts, but as incentives that are appropriate to the socioeconomic objectives of the country, consciously accepted and supported by the public consciousness. Thus, in order to create an effective model of personnel management in Ukraine, one should proceed not only from the experience of the leading world companies. The foreign experience of managing labor resources is undoubtedly worthy of wide practical application in line with real socio-economic conditions in Ukraine. But, a very important factor is the accumulation of our own experience of working with Ukrainian workers. Due to this, the model of personnel management in Ukraine will be effective, modern, adapted to national traditions and management features.

Key words: labor relations, HR-manager, potential, personnel, management, planning, management, organizational culture

Постановка проблеми. У сучасних умовах у світовій управлінській практиці застосовуються різноманітні персонал-технології, моделі кадрового менеджменту, націлені на більш повну реалізацію трудового і творчого потенціалу для досягнення загального економічного успіху і задоволення особистих потреб працівників [1].

Фахівці та дослідники розвинених країн виділяють такі моделі управління персоналом:

- управління за програмними цілями;
- управління за допомогою мотивації;
- рамочне управління;

- управління на основі делегування;
- партисипативне управління;
- підприємницьке управління [2].

У західній практиці управління персоналом передбачена стандартизована сертифікація фахівців з управління персоналом. У кожній країні існує своя модель професійних стандартів у сфері кадрового менеджменту, проте вони сильно відрізняються одна від одної. У кожній країні діє своя модель, яка найбільшою мірою відповідає її історичним, економічним і національним особливостям.

У практиці управління персоналом в останні роки чітко простежується переплітання різних його моделей: американської, японської та західноєвропейської. У цьому проявляється процес інтернаціоналізації сучасного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кадрів, кадрової політики та кадрової роботи досліджували багато вчених, наприклад наукову проблематику досліджували такі відомі вчені, як Ф. Тейлор, А. Маслоу, Д. Макґреґор, В. Оучі, В.І. Крамаренко, Г.В. Щокін та ін. Деякі аспекти проблеми сучасного управління персоналом знайшли своє відображення у працях В. Авер'яноа, Г. Атаманчука, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Р. Вдовиченко, О. Грішнкової, Н. Есінової, Г. Захарчин, В. Майбороди, Т. Мотренко, Н. Нижник, Л. Пашко, П. Павленчик, Л. Позднякова, Г. Ситник, Л. Фугель та ін. Питання управління стратегічним персоналом, висвітлюють праці А.Я. Кибанова, В.П. Пугачова, Р. Марра, Г. Шмідта. А.Я. Кибанов, працюючи над проблемою управління персоналом, говорить, що планування персоналу полягає у тому, щоб забезпечити людей робочими місцями в потрібний час і в необхідній кількості, згідно з їхніми здібностями, нахилами і вимогами виробництва [3, с. 173]. У роботі В.В. Дикань досліджено суть кадрової політики, основні напрями в роботі з персоналом, її вплив на забезпечення економічної безпеки підприємства [4, с. 88–92]. Н.Л. Гавкалова у статті «Кадровий потенціал як основа розвитку кадрового менеджменту» доводить, що ефективний кадровий менеджмент має базуватися на об'єктивній оцінці кадрового потенціалу, що здійснюється на основі комплексного підходу та враховує вимоги до компетентності, кількісні та якісні параметри, соціальні та психологічні характеристики працівника [5, с. 4–14]. Поряд із вивченням моделей кадрового менеджменту різних країн залишається необхідність розроблення властивих нашому регіону підходів до кадрового менеджменту.

Яку модель кадрового менеджменту вибрати Україні, на чому вона повинна ґрунтуватися, які особливості українського характеру та перехідного періоду треба враховувати – ось основні, на нашу думку, питання формування моделі кадрового менеджменту в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення моделі управління персоналом в Україні, яка продиктована змінами як у самій економіці країни, так і в роботі всіх її складників: підприємств та організацій, кадрового та керівного складу. У процесі даних перетворень виникають основні напрями розвитку, виявляються недоліки системи, розробляється методика, нові підходи до управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найвідоміших моделей управління персоналом є японська модель, яка передбачає

початкове вивчення сильних і слабких сторін особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця (система «працівник – посада»). Результати, отримані на японських підприємствах (наприклад, темпи зростання продуктивності праці), свідчать, що використані там методи управління персоналом досить ефективні. Саме ефективність приваблює дедалі більшу увагу зарубіжних дослідників, які, вивчаючи японські методи управління персоналом, розглядають можливість їх використання у власних країнах. Японська система менеджменту визнана найбільш ефективною в усьому світі, і головна причина її успіху – вміння працювати з людьми.

Японія першою у світі стала розвивати сучасний менеджмент із «людським обличчям», залучаючи всіх працівників до діяльності підприємства (фірми), до виготовлення якісної продукції з низькими витратами. У бідній природними ресурсами країні традиційно культивується принцип: «Наше багатство – людські ресурси», відповідно до якого створюються умови для найбільш ефективного використання цих ресурсів. На процес формування японського менеджменту вплинули американські ідеї управління. Так, найважливішим в ідеї японського менеджменту є те, що працюючий за наймом повинен усе життя працювати в одній фірмі, має американське походження, але в Японії ця ідея дала величезний ефект. Своєрідний і порядок ротатії на японських фірмах. На відміну від США, де людина може все своє життя працювати майстром, якщо це задовольняє її та компанію, в Японії вважають, що тривале перебування працівником на одній посаді призводить до втрати його інтересу до роботи, зниження рівня відповідальності.

Специфіка японського менеджменту, що враховує психологію людей та їхній соціальний статус, дала змогу домогтися незвичайних успіхів у промисловості, сприяє вдосконаленню традиційних методів управління кадрами в інших країнах із розвинутою економікою [6, с. 173].

Більшість фахівців у сфері менеджменту, державних і політичних діячів ставили і ставлять американську діловитість на перше місце. Перш за все вона проявляється в таких якостях персоналу, як цілеспрямованість, наполегливість і вміння доводити до кінця розпочату справу. Чи не випадково, що саме в американському менеджменті було розроблено й реалізовано в найрізніших проявах на різних рівнях концепція управління за цілями.

До організації будь-якої справи американський менеджер підходить досить ретельно, враховуючи всі сторони, які визначають результат справи. Ефективність будь-якої організаційної системи або організації визначається, по-перше, з розгляду її з різних позицій: правової, кадрової, фінансової, тимчасової, зовнішніх умов і т. ін.

Забезпечення вдосконалення менеджменту знаходить вирази у системі підготовки та підвищення кваліфікації персоналу. У цю систему входять чотири види організацій: школи управління (школи бізнесу), факультети і відділення у вищих навчальних закладах, професійні суспільства, консультативні фірми.

Видатне місце у цій сфері займають консультативні фірми. Вони проводять діагностику систем і процесів управління в різних структурах і на різних рівнях; реалізують досягнення науки управління та суміжних наук через упровадження різноманітних заходів; розробляють методики, типові й оригінальні підходи, рішення та нормативні матеріали; узагальнюють, систематизують, популяризують і рекламують практику вдосконалення управління. Таким чином, все це забезпечує необхідний рівень компетентності персоналу – фахівців та менеджерів [7, с. 201].

Західноєвропейський менеджмент розвивається під більшим впливом американської моделі, але він пом'якшує її рисами з японської моделі, такими як підвищення ролі людського чинника в управлінні та виробництві, реалізація відносин лідерства в колективі, застосування «м'яких» способів впливу на людей [8, с. 95–98].

Сучасний західноєвропейський менеджмент має такі особливості: перехід від диктату продавця до диктату споживача, усунення міждержавних перепон для руху товарів і грошей, проникнення на ринки європейських країн товарів компаній США й Японії. За цих умов успішна виробнича діяльність можлива тільки за ефективного менеджменту. Суто технічні проблеми поступаються проблемам комерціалізації товарів, освоєння фінансових потоків, ефективного використання людських ресурсів. Це спричинило трансформацію виробничих фірм у соціально-економічні осередки, які прагнуть найефективніше використовувати власні ресурси, враховуючи інтереси власника, персоналу, клієнтів [8, с. 95–98].

В останні роки теорія управління персоналом поповнилася оригінальними концепціями, які отримали широке визнання. Багато в чому це зумовлено зміною уявлень про об'єкт управлінської діяльності, у результаті якого у центрі уваги дослідників виявилися люди, їхня діяльність і сама організаційна культура. Людський ресурс став розглядатися як основний для підвищення ефективності роботи сучасної організації. Частина інвестицій, яка вкладається в людський потенціал, навіть перевищила вкладення в інші ресурси. Це послужило платформою для створення теорії людського капіталу, яка розглядає можливості людини в економічних поняттях вартості і ціни. Людський капітал включає у себе знання, навички, вміння, мотивацію, фізичний і психологічний стан та інші параметри.

Таким чином, продуктивним видається проектування діяльності колективу на основі закону синергетики (від *synergeia* – співпраця, співдружність, спільні дії). У застосуванні до управління персоналом це означає, що потенціал колективу є більшим, аніж кожного його співробітника окремо. Звідси – переваги бригад, товариств та інших форм об'єднання перед індивідуальною працею в низці галузей господарств і культури. Виникає ефект взаємодопомоги, заповнення індивідуальних недоліків, корпоративних дій [9, с. 183–187].

Україна нині немає сформованої моделі менеджменту. Це твердження не означає, що країна взагалі не орієнтована на державне управління суспільним виробництвом у поєднанні із самоврядуванням регіонів. Перехід до ринку здійснюється спонтанно, за низького рівня керування суспільним виробництвом. Для розвитку менеджменту стали перешкодою протиріччя, закладені в конституційному визнанні соціальної спрямованості держави і яскраво вираженій монетаристській політиці демократичних урядів. Окрім того, орієнтація політичної та господарської еліти на американські методи управління без урахування специфіки країни перешкоджала утворенню раціональної моделі управління організацією. Але треба відзначити, що позитивні приклади існують і отримують подальший розвиток.

Зараз в Україні відбуваються докорінні зміни у сфері управління, які мають особливе значення у зв'язку зі зміною соціально-економічної системи. Нові підходи до управління викликані зміною умов господарювання, а вони, своєю чергою, потребують рішучих змін у стереотипах мислення, які склалися протягом тривалого часу.

Щоб склалася модель менеджменту для України, слід розглянути кризові явища у вітчизняному менеджменті, особливості українського характеру та перехідного періоду. Одним із таких явищ є криза управління в державі. Основна причина цього – втрата керованості внаслідок порушення соціальних структур через надмірну централізацію. Ще однією причиною кризи управління є те, що ринковій економіці не вдалося сформувати в українському менеджменті традиції точності, пунктуальності, здатності до управління своїм часом і часом підлеглих, створити механізми протидії суб'єктивній авральності, стихійності тощо.

Сучасні проблеми українського менеджменту, яких необхідно позбавитися: віра в абсолютну керованість, яка базувалася на ідеї, що існує можливість здійснювати докорінні економічні перетворення, не зачіпаючи соціальної та політичної сфер; спонтанна нормотворчість; патерналізм (від лат. *pater* – батько – система політичних відносин, принцип державного управління або політична практика, за якої одні політичні суб'єкти поводять себе до інших як «батько» до «дітей» у

патріархальній сім'ї); відомчість як спосіб управління державною власністю й історичний феномен радянської економіки; зрівнялівка; імітація роботи; тіньове управління; синдром довічного найму номенклатури як наслідок повної зайнятості.

Сучасні теорія і практика нараховують багато управлінських концепцій, які ґрунтуються на основі систем ключових показників ефективності. Оцінка й аналіз ефективності діяльності будь-якого підприємства в сучасних економічних умовах усе більш відходить від традиційних фінансових показників, розширюючи їх цілою низкою кількісно-експертних індикаторів, які додатково включають ще й соціальний, екологічний, бюджетний, соціально-економічний та інші складники ефективного функціонування суб'єкта господарської діяльності в рамках певного соціально-економічного середовища. У деяких дослідженнях наводиться обґрунтована позиція, що «економічна теорія, яка обмежується врахуванням лише економічного складника, є метрологічно неточною» [10, с. 22–37].

Кожна людина володіє особливими здібностями до виконання певної роботи. Ця робота є продовженням внутрішньої природи, виконуючи її, людина розкриває свій потенціал, удосконалюється та відчуває задоволення від самореалізації. Мовою сучасного менеджменту це означає, що проблема функціональної некомпетентності – це проблема людини, яка займається не своєю справою.

Для того щоб зрозуміти українську модель менеджменту, слід звернутися до особливостей українського характеру. Українська етнопсихологія включає у себе два види культури. Перший – це традиційне «сільське господарство» або «хліборобство», йому відповідають м'якість, толерантність, чуйність, душевна теплота, поблажливість, мрійливість, милосердя. Другий представляє «українське козацтво», йому властиві прагнення свободи, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, вірність слову, практичність, конкретність, справедливість.

Отже, в українській моделі менеджменту необхідно враховувати особливості масового «сільськогосподарського» складника національного характеру, але будуватися вона повинна на цінностях «козацького» [11].

Щодо вдосконалення моделі кадрового менеджменту в Україні розглянуто відомі моделі управління персоналом: японська модель, американська й європейська. Проаналізовано їхні основні риси й особливості, виявлено такі, що поліпшать українську модель, наприклад перехід від диктату продавця до диктату споживача, початкове вивчення сильних та слабких сторін особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця, система підготовки та підвищення

кваліфікації персоналу. Так, згідно з досвідом цих країн, знання сильних сторін співробітників, їхніх потреб і мотивів допомагає виявити здібності людей і визначити перспективи їхнього розвитку в контексті розвитку організації. Для прийняття управлінських рішень, ефективної організації всіх інших HR-процесів дуже важливою є грамотна оцінка персоналу, яка дає керівництву компанії найціннішу інформацію.

Висновки з проведеного дослідження. Нині оптимістичному прогнозу сприяють чинники, які пов'язані з підвищенням престижності менеджменту як професії, увагою до розвитку його наукових основ і прикладних дисциплін на основі світового досвіду, створенням власних локальних моделей управління персоналом. Удосконалення моделі управління персоналом в Україні вимагає створення системи мотивації праці не як суми абстрактних понять, а як стимулів, відповідних соціально-економічним завданням країни, свідомо прийнятим і підтриманим суспільною свідомістю.

Таким чином, щоб створити дієву модель кадрового менеджменту в Україні, слід виходити не лише з досвіду провідних світових компаній. Закордонний досвід управління трудовими ресурсами, безумовно, вартий широкого практичного застосування відповідно до реальних соціально-економічних умов в Україні. Але дуже важливим чинником є накопичення власного досвіду роботи з українськими працівниками. Завдяки цьому модель кадрового менеджменту в Україні буде дієвою, сучасною, пристосованою до національних традицій та особливостей управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Типового положення про службу управління персоналом державного органу : Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03 березня 2016 р. № 47. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16?lang=ru> (дата звернення: 27.03.2019).
2. Данюк В.М., Пентюх В.М., Цимбалюк С.О. Менеджмент персоналу : навчальний посібник ; за ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. Київ : КНЕУ, 2004. 398 с.
3. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации : учебник / под ред. А.Я. Кибанова. Москва : Инфра-М, 2005. 638 с.
4. Дикань В.В., Гладух М.В. Формування кадрової політики як запорука ефективної економічної безпеки підприємства. *Соціальна економіка*. 2017. № 54(2). С. 88–92.
5. Гавкалова Н.Л. Кадровий потенціал як основа розвитку кадрового менеджменту. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2014. № 3. С. 4–14.
6. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 296 с.

7. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Організація праці менеджера : навчальний посібник. Київ : ДНУ Економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, 2004. 304 с.

8. Сухоруков А.М., Ляшок Н.Ю. Аналіз відомих моделей управління персоналом підприємства. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону*. 2010. С. 95–98. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/20107/1/Suhorukov%20A.M.%2C%20Ljashok%20N.Ju.pdf> (дата звернення: 27.03.2019).

9. Челядінова Н.Г. Планування діяльності колективу на основі закону синергетики в застосуванні до управління персоналом. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Управління персоналом у системі менеджменту організацій: тенденції та перспективи розвитку»*, м. Львів, 10–12 жовтня 2013 р. Львів, 2013. С. 183–187.

10. Башнянин Г.І., Третяк Г.С., Дубовой О.Ф. Формацийні типи дерегуляційної ефективності економічних систем *Вісник Львівської комерційної академії. Збірник наукових праць. Серія економічна*. 2010. № 33. С. 22–37.

11. Лесечко М. Українська модель менеджменту. *Народний оглядач*. 2005. URL: <https://www.ar25.org/article/ukrayinska-model-menedzhmentu.html> (дата звернення: 27.03.2019).

REFERENCES:

1. Verhovna Rada Ukrainy (2016) *Pro zatverdzhennya Ty'povogo polozhennya pro sluzhbu upravlinnya personalom derzhavnogo organu*. [On Approval of the Model Regulations on the Personnel Management Service of a State Body]. Nacional'ne agentstvo Ukrainy z py'tan' derzhavnoyi sluzhby. Nakaz 03.03.2016 № 47. [Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service of March 03, 2016, No. 47]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-16?lang=ru> (accessed 27 march 2019).

2. Danyuk V. M., Pentyux V.M., Sy'mbalyuk S.O. (2004) *Menedzhment personalu* [Staff management]. Ky'viv : KNEU. (in Ukrainian)

3. Kibanov A.YA. (2005) *Upravleny'e personalom organy'zacy'u* [Organization Personnel Management]. Moskva : Infra-M. (in Russian)

4. Dy'kan' V.V., Gladux M.V. (2017) *Formuvannya kadrovoyi polity'ky yak zaporuky efekty'vnoyi ekonomichnoyi bezpeky pidpry'yemstva* [Formation of

personnel policy as a guarantee of effective economic safety of the enterprise]. *Social'na ekonomika*, no. 54 (2), pp. 88-92.

5. Gavkalova N.L. (2014) *Kadrovyy` potencial yak osnova rozvy'tku kadrovogo menedzhmentu* [Personnel potential as the basis of personnel management development] *Ekonomika ta upravlinnya pidpry'yemstvamy` mashy'nobudivnoyi galuzi.*, no. 3, pp. 4-14.

6. Krushel'ny'cz`ka O. V., Mel'ny'chuk D.P. (2003) *Upravlinnya personalom* [HR]. Ky'viv : Kondor. (in Ukrainian)

7. Balabanova L. V., Sardak O.V. (2004) *Organizaciya praci menedzhera* [Organization of labor manager]. Ky'viv : DNU Ekonomiky i torgivli im. My`xajla Tugan-Baranovs`kogo. (in Ukrainian)

8. Suxorukov A.M., Lyashok N.Yu. (2010) *Analiz vidomy`x modelej upravlinnya personalom pidpry'yemstva* [Analysis of known models of enterprise personnel management]. *Aktual'ni problemy` ekonomichnogo i social'nogo rozvy'tku regionu* [Actual problems of economic and social development of the region] (electronic journal), vol. 10, no. 10, pp. 95-98. Available at: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/20107/1/Suhorukov%20A.M.%2C%20Ljashok%20N.Ju.pdf> (accessed 27 march 2019).

9. Chelyadinova N.G. (2013) *Planuvannya diyal'nosti kolekty'vu na osnovi zakonu sy'nergety'ky` v zastosuvanni do upravlinnya personalom*. [Planning the activities of the team on the basis of the law of synergetics in applying to personnel management] *Proceedings of the Upravlinnya personalom u sy'stemi menedzhmentu organizacij: tendencyi ta perspekty'vy` rozvy'tku* (Ukrayina, m. L'viv-Slavs`ke, 10-12 zhovtnya 2013 r.), L'viv: "Best Druk", pp. 183-187.

10. Bashnyany'n G.I., Tretyak G.S., Dubovoj O.F. (2010) *Formacijni ty`py` deregulyacijnoyi efekty'vnosti ekonomichny`x sy'stem* [Formation types of deregulation efficiency of economic systems] *Visnyk L'vivs`koyi komercijnoyi akademiyi. Zbirnyk naukovy`x prac`.* *Seriya ekonomichna*. vol. 10, no. 33, pp. 22-37.

11. Lesechko M. (2005) *Ukrayins`ka model` menedzhmentu* [Ukrainian management model] *L'vivs`ka gazeta "Narodny`j oglydach"* [Lviv newspaper "People's columnist"] (electronic journal), vol. 5, no. 18, pp. 3. Available at: <https://www.ar25.org/article/ukrayinska-model-menedzhmentu.html> (accessed 27 march 2019).

Chelyadinova Natalya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics,
Business and Personnel Management in Transport
Ukrainian State University of Railway Transport

Miroshnichenko Julia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Ukrainian State University of Railway Transport

Zherdiev Nikolai

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics,
Business and Personnel Management in Transport
Ukrainian State University of Railway Transport

**THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF A MODEL
OF PERSONNEL MANAGEMENT IN UKRAINE**

The purpose of the article. The article deals with the tendencies of forming a model of personnel management in Ukraine, peculiarities of the Ukrainian character and the transitional period, which should be taken into account. In modern conditions, in the world management practice, various personnel-technologies, models of personnel management are used, aimed at more full realization of labor and creative potential for achievement of general economic success and satisfaction of personal needs of workers.

Methodology. In Western practice, personnel management provides for standardized certification of human resources management personnel. Each country has its own model of professional standards in the field of human resources management, but they are very different from each other, which corresponds most to its historical, economic and national peculiarities.

In practice, the management of personnel in recent years clearly traced the interweaving of its various models: American, Japanese and Western European. This shows the process of internationalization of modern management. In recent years, the theory of personnel management has been replenished with original concepts that have gained widespread acceptance. In many ways, this is due to a change in perceptions about the object of management activity, which resulted in the focus of the researchers were people, their activities and the organizational culture itself. The human resource has been seen as a key to improving the performance of a modern organization. The part of the investment that is investing in human potential, even exceeded investment in other resources.

Results. Nowadays in Ukraine there are radical changes in the field of governance that are of particular importance in connection with the change in the socio-economic system. New approaches to management are caused by changes in business conditions, and they, in turn, require decisive changes in the stereotypes of thinking that have developed over a long period of time. In order to develop a management model for Ukraine, one should also consider crisis phenomena in domestic management, peculiarities of Ukrainian character and transitional period. Therefore, in the Ukrainian model of management, it is necessary to take into account softness, tolerance, sensitivity, sincerity, leniency, dreaminess, mercy as a component of the national character, but it must be built on the pursuit of freedom, purposefulness, determination, perseverance, practicality, concreteness, and justice.

Practical implications. Thus, in order to create an effective management system at Ukrainian enterprises, to develop their own brand philosophy of personnel management, one should proceed not only from the experience of leading world companies. The foreign experience of managing labor resources is undoubtedly worthy of wide practical application in line with real socio-economic conditions in Ukraine. However, it is very important to accumulate the experience of working with Ukrainian workers. [14, p. 343] Thanks to this, the management system in Ukraine will be effective, modern, adapted to national traditions and management peculiarities.

Value/originality. New requirements, approaches, directions for improvement of the personnel management model in Ukraine are revealed. To make managerial decisions, to effectively organize all other HR processes, it is very important to have a competent assessment of the personnel that gives the company management the most valuable information.

It is proposed, along with the introduction of foreign principles of personnel management, to accumulate their own experience of working with Ukrainian workers. Due to this, the model of personnel management in Ukraine will be effective, modern, adapted to national traditions and management features.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ FINANCIAL CONTROL FOR INSURANCE COMPANIES

УДК 336

Алескерова Ю.В.

д.е.н., старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхування
Вінницький національний аграрний
університет

Астапкевич А.О.

магістр
Вінницький національний аграрний
університет

У статті досліджено фінансовий контроль за страховими компаніями. Проаналізовано різні дослідження, проведені науковцями-фінансистами України у цьому напрямі. Надано характеристику контролю та його проведення у страхових компаніях України. Показано сутність контролю як функції менеджменту. Доведено, що ефективно управління ресурсами у страховій організації не є можливим без вирішення завдань, в основі яких лежать результати контролю й аудиторські висновки, таких як планування, формування збалансованого страхового портфеля, тарифікація оцінки достатності страхових резервів, формування інвестиційного портфеля, моніторинг та оцінювання фінансового стану страховика. Формування страхового портфеля розглянуто з позиції актуаріїв за оцінюванням фінансових зобов'язань страховика.

Ключові слова: фінансовий контроль, страхова компанія, менеджмент, аудит, планування, функції, Україна, стратегія.

В статье исследован финансовый контроль над страховыми компаниями. Про-

анализированы разные исследования, проведенные учеными-финансистами Украины в этом направлении. Предоставлена характеристика контроля и его проведения в страховых компаниях Украины. Показана сущность контроля как функции менеджмента. Доказано, что эффективное управление ресурсами в страховой организации не является возможным без решения заданий, в основе которых лежат результаты контроля и аудиторские выводы, таких как планирование, формирование сбалансированного страхового портфеля, тарификация оценки достаточности страховых резервов, формирование инвестиционного портфеля, мониторинг и оценивание финансового состояния страховщика. Формирование страхового портфеля рассмотрено с позиции актуариев по оцениванию финансовых обязательств страховщика.

Ключевые слова: финансовый контроль, страховая компания, менеджмент, аудит, планирование, функции, Украины, стратегия.

The financial control over insurance companies is investigated. It is disclosed, various researches in this area by scientists-financiers of Ukraine. The characteristic of control and its carrying out and realization in insurance companies of Ukraine is analyzed. Successful operation of an insurance organization is achieved through effective control, which allows managers to obtain the information necessary for making managerial decisions. The control provides an assessment of the real situation and creates the preconditions for making changes to the planned indicators of the development of insurance business. It is one of the management tools for making managerial decisions that ensure the uninterrupted functioning of the insurer. Through control, the goals and objectives of both the long-term perspective and operational management are achieved. Control is the collection, processing and analysis of information on the actual results of insurance business, comparing them with planned indicators, identifying deviations and their causes, developing the measures necessary to achieve the goals. The control is accompanied by the establishment and use of standards and criteria. The purpose of the preliminary control is to determine the conditions that may prevent the implementation of the business process, preventing deviations. Current control plays a role of feedback and is aimed at preventing deviations when performing a planned task. It can be continuous or selective. The final control is carried out after the completion of the assignment and is aimed at determining the degree of correspondence between the planned and actually achieved indicators. The disadvantage of final control is low efficiency. The essence of control as a function of management is shown. It is proved that effective management of resources in an insurance organization is impossible without solving problems, based on which the results of control and audit findings are used, as well as the formation of an insurance portfolio are also considered from the standpoint of actuaries in assessing the financial obligations of the insurer; effective management of the resources of the insurer is impossible without solving the following tasks, based on which the results of internal control are used: planning, forming a balanced insurance portfolio, pricing assessment of the adequacy of insurance reserves, formation of an investment portfolio, monitoring and evaluation of the insurer's financial status.

Key words: financial control, insurance company, management, audit, planning, functions, Ukraine, strategy.

Постановка проблеми. Економічні перетворення, що відбуватимуться в Україні, мають бути спрямовані на реформування адміністративних засобів створення ефективного господарського механізму, адекватного ринковим відносинам, та управління ним.

Такі перетворення докорінно змінюють механізм системи внутрішнього фінансового контролю, рівень організації контрольного процесу підприємств. Загальновідомо, що за ступенем того, як підприємство рухається до запланованих цілей, воно постійно має відстежувати проміжні результати діяльності, контролювати зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Підтвердження того, чи досягло підприємство поставленої мети,

здійснюється за допомогою системи внутрішнього контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід зауважити, що проблеми страхового нагляду в Україні вивчені недостатньо. Інструменти державного регулювання страхування, страхової діяльності, страхового ринку, страхового посередництва найчастіше розглядаються крізь призму державного нагляду з боку відповідного вповноваженого органу.

Так, О. Козьменко зазначає, що державне регулювання розвитку страхового ринку України в контексті сталого зростання має здійснюватися шляхом реформування системи державного нагляду за страховим ринком відповідно до вимог міжна-

родних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I і Solvency II, які передбачають обґрунтування основних напрямів стратегії розвитку регіонального ринку, внутрішнього національного ринку та його інтеграцію в зовнішній страховий ринок [6, с. 25].

Окремі дослідження присвячені вивченню світового досвіду здійснення нагляду за страховими компаніями (зокрема, О. Сенченко [8]); у низці праць розкриваються вимоги Solvency II та особливості їх застосування учасниками вітчизняного страхового ринку (наприклад, Н. Внукової, С. Ачкасової [9]). Водночас досліджень щодо оцінювання основних методів та інструментів страхового нагляду, які використовуються відповідним уповноваженим органом в Україні, бракує.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз організації фінансового контролю в Україні та визначення особливостей основних інструментів контролю, які застосовуються до вітчизняних страхових компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування страхової організації досягається за рахунок ефективного контролю, що дає змогу менеджерам отримати інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень. Контроль забезпечує оцінювання реальної ситуації, створює передумови для внесення змін у заплановані показники розвитку страхового підприємства. Він є одним з інструментів менеджменту з вироблення управлінських рішень, що забезпечують безперебійне функціонування страховика. За допомогою контролю досягаються цілі та виконуються завдання як довгострокової перспективи, так й оперативного менеджменту.

Контроль – це збирання, оброблення й аналізування інформації про фактичні результати страхового підприємства, порівняння їх з плановими показниками, виявлення відхилень та їх причин, розроблення заходів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Здійснення контролю супроводжується встановленням та використанням стандартів і критеріїв.

Метою попереднього контролю є визначення умов, які можуть перешкодити виконанню бізнес-процесу, попередження відхилень. Поточний контроль відіграє роль зворотного зв'язку та спрямований на попередження відхилень під час виконання планового завдання. Він може бути суцільним або вибіркоvim. Заключний контроль проводиться після закінчення виконання завдання, спрямований на визначення ступеня відповідності між запланованими та реально досягнутими показниками. Недоліком заключного контролю є низька оперативність.

Контроль як функція менеджменту зводиться до контролю планів, повноважень персоналу, документального оформлення бізнес-процесів.

Процедура контролю – це послідовність дій, що включає вироблення критеріїв та стандартів, зіставлення з ними реальних результатів, прийняття необхідних коригувальних дій. Стандарти передбачають конкретні параметри страхового підприємства, зміни, які піддаються вимірюванню, а також співвідносяться з цілями, завданнями, тактикою, стратегією.

Чим чіткіше зв'язок між цілями підприємства та стандартами, що застосовуються для контролю, тим вище ймовірність того, що процес контролю зрозумілий структурним підрозділам. У процесі коригування можуть змінюватися цілі, переглядаються плани, перерозподіляються завдання менеджерів окремих підрозділів.

Контроль дає змогу виявити найбільш перспективні напрями, сконцентрувати зусилля менеджменту на вигідних бізнес-процесах. Це засіб діагностики управлінських рішень, виражений в конкретних діях вказівках топ-менеджерів, що адекватно сприймаються виконавцями. Контроль дає змогу оцінити ступінь сприйняття виконавцем отриманої інформації, стимулювати персонал та зробити висновки щодо ефективності застосовуваних стимулів. Контроль є засобом адміністративного впливу на персонал, зокрема на менеджерів, які можуть навмисне діяти всупереч вимогам топ-менеджера, а також дає змогу виявити факти небажаної поведінки персоналу страхової організації.

Ефективне управління ресурсами у страховій організації не є можливим без вирішення таких завдань, в основі яких використовуються результати контролю та аудиторські висновки:

- стратегічне й оперативне планування діяльності;
- оцінювання поточного фінансового стану страхової організації загалом та її структурних підрозділів (центрів фінансової відповідальності) зокрема;
- коригування планів в разі зміни умов страхової та інвестиційної діяльності;
- оптимальний розподіл фінансового потенціалу під час побудови інвестиційного портфеля;
- аналіз фінансових показників страхового портфеля за минулий звітний період, в поточний момент часу та прогнозування;
- обґрунтування раціональної ціни страхових продуктів через страхові тарифи.

Завдання планування.

В умовах ринкових відносин необхідна стратегія, яка охоплює всі аспекти діяльності, зокрема надходження та виплати по страховій та пере-страховій діяльності, інвестиційну політику, розвиток регіональної мережі продажів страхових продуктів, податкову політику, розподіл прибутку. Стратегія забезпечує відповідність фінансово-економічних можливостей страхової організації

умовам страхового ринку. Для страхового менеджменту в основу завдань планування покладене розроблення ефективної стратегії та бізнес-плану на прогностичний період.

Під час формування фінансових результатів значимою є стохастична складова, тому короткострокове планування доходів та витрат може проводитись на основі пропорційних залежностей. Ця методика спирається на такі характеристики, як взаємозв'язок (наприклад, узгоджена зміна окремих елементів) та інерційність (наприклад, відсутність різких коливань економічних показників). Найбільш важливим показником щодо характеристики діяльності страховика є передбачуваний збір страхових премій за видами страхової діяльності, який використовується для визначення прогностичних значень інших показників, оскільки вони «прив'язуються» до базового показника за допомогою пропорційних залежностей.

Завдання формування збалансованого страхового портфеля, що динамічно розвивається в сукупності страхових договорів, полягає в тому, що він має володіти властивостями статистичної та структурної однорідності, рівноваги та стабільності. Під час контролювання досліджуються формування та використання фінансових коштів страхової організації у звітному періоді відповідно до встановлених законами та нормативними актами.

Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012–2021 роки (далі – Стратегія) розроблена відповідно до статті 27 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Стратегія спрямована на забезпечення прозорості та передбачуваності державної політики щодо страхового ринку, координацію діяльності владних та недержавних інститутів, учасників страхового ринку.

Стратегія є складовою частиною середньострокових програм соціально-економічного розвитку держави, формулює особливості (мету, основні завдання та заходи для їх виконання) державної політики щодо страхового ринку на найближчу перспективу.

Реалізація Стратегії має покращити якість страхового ринку, стати значним кроком на шляху впровадження в Україні ефективних механізмів управління ризиками державою та приватними особами, створити належну взаємодію держави та страхового ринку в разі відшкодуванні збитків від стихійних явищ та катастроф, зменшити негативний вплив їх наслідків з використанням інституту страхування, забезпечити формування потужного джерела внутрішніх довгострокових інвестицій для сталого інноваційного розвитку економіки України. Водночас для сучасної України важливою є діяльність страхових компаній щодо зниження рівня соціальних ризиків, заповнення прогалів, які утворилися в результаті зниження

ролі держави в соціальному забезпеченні громадян, а також стосовно зв'язування та інвестування в українські активи довгострокового консервативного ресурсу.

Питання формування страхового портфеля розглядаються також з позиції актуаріїв за оцінюванням фінансових зобов'язань страховика.

Актуарна діяльність щодо оцінювання збалансованості страхового портфеля є доповненням до аудиторської діяльності з перевірки відображення бізнес-процесів під час формування страхового портфеля, а також є його математичним обґрунтуванням. Для вирішення низки аудиторських питань щодо актуарної діяльності необхідно поєднати роботу аудиторів та актуаріїв.

Взаємозв'язок підходів актуарія та аудитора до проблеми формування страхового портфеля представлено в табл. 1.

Складовими елементами бізнес-процесу страхової компанії є страховий портфель, страхові резерви, страхові виплати, фінансовий результат страхового підприємництва. Одними з показників, які формують страховий портфель з позиції аудитора, є страхові внески, які складають:

- в брутто-сумі (дохід від операції страхування);
- в нетто-сумі (страхові внески за вирахуванням навантаження, тобто страхові резерви як сукупні зобов'язання страховика по відшкодуванню збитку у вигляді страхових виплат).

Під час перевірки формування страхового портфеля об'єктами аудиту є страхові внески (брутто-внески), страхові резерви (нетто-внески).

Розмір індивідуальних зобов'язань перед страхувальниками виражається через страхові суми, однак безпосереднім об'єктом аудиту вони не є, оскільки в бухгалтерському обліку не відображаються, а використовуються під час оцінювання оптимальної структури страхового портфеля.

Об'єктом аудиту формування страхового портфеля є матеріали бухгалтерського обліку та звітності, що відображають формування страхового портфеля, наприклад бізнес-процеси під час обліку грошових коштів, зокрема страхових внесків у касі та на розрахункових рахунках, розрахунку зі страховими агентами, страхувальниками щодо надходження або повернення страхових внесків.

Метою аудиту під час формування страхового портфеля є висловлення думки про достовірність відображення в бухгалтерському обліку та звітності бізнес-процесів під час формування страхового портфеля. Аудитор досліджує такі показники страхового портфеля, як страхові внески, страхові суми. Відомості про страхові суми містяться в аналітичному обліку формування страхового портфеля. Вирішується питання ступеня збалансованості страхового портфеля, його впливу на

Таблиця 1

Особливості актуарної та аудиторської діяльності під час формування страхового портфеля

Основні підходи	Особливості актуарної діяльності	Особливості аудиторської діяльності
Мета	Формування збалансованого страхового портфеля.	Перевірка достовірності відображення бізнес-процесів під час формування страхового портфеля в бухгалтерському обліку.
Задачі	Визначення ймовірності настання страхового випадку; розрахунок страхових тарифів; розрахунок розміру страхових резервів; прогнозування майбутніх надходжень страхових внесків та страхових виплат; розрахунок ймовірності розорення страховика; оцінювання відповідності страхових зобов'язань активам та майбутнім надходженням страховика.	Перевірка нормативно-правового забезпечення, його використання під час формування страхового портфеля; перевірка достовірності відображення бізнес-процесів формування страхового портфеля в бухгалтерському обліку та звітності; перевірка ступеня оптимальності структури страхового портфеля на основі аналізу та його впливу на фінансову стійкість, платоспроможність страховика.
Джерела інформації для прийняття рішень	Статистична звітність, статистичні матеріали.	Установчі документи, бухгалтерська та статистична звітність, первинні документи тощо.
Документ по результатам діяльності	Математичне обґрунтування формування збалансованого страхового портфеля.	Аудиторський висновок про достовірність ведення бухгалтерського обліку та звітності щодо формування страхового портфеля.

фінансову стійкість, платоспроможності, ймовірності банкрутства страховика.

Завдання тарифікації.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів страховика є надходження страхових внесків, обсяг яких залежить від кількості укладених договорів страхування, величини страхових сум та розмірів страхових тарифів. Розрахунок тарифної ставки проводиться за кількома етапами, на кожному з яких актуарій визначає відповідні частини бруто-ставки, такі як основна частина, ризикова надбавка, навантаження. Завершальним етапом є оцінювання максимального та мінімального розміру застосовного страхового тарифу. Увага менеджерів звертається на мінімальне значення, оскільки заниження страхових тарифів спричиняє зниження надходжень від страхової діяльності, недостатність коштів страхового фонду для забезпечення майбутніх страхових виплат в разі настання страхових випадків. Вирішення завдання тарифікації полягає в оперативному контролі та оцінюванні достатності застосовуваних страхових тарифів.

Завдання оцінювання достатності страхових резервів.

Страхові резерви за своїм характером є кредитним капіталом, тому можна стверджувати, що їх великий розмір говорить про фінансову стійкість страховика за умови їх оптимального розміщення та дотримання пропорції з обсягом власних коштів. Страхові резерви повинні бути адекватні зобов'язанням за договорами страхування. У Стратегії зазначено, що необхідно посилити контроль за виконанням страховиками своїх зобов'язань, при цьому особлива увага повинна бути приділена тим страховим організаціям, в яких частка незадоволених претензій велика, виявлені факти необґрунтованості відмов у страхових

виплатах та порушень термінів страхових виплат. Вирішення завдання оцінювання достатності страхових резервів має ґрунтуватись на аналізі зобов'язань страховика, бути результатом обґрунтованих математичних розрахунків.

Завдання формування інвестиційного портфеля полягає в досягненні оптимального поєднання між ризиком та прибутковістю для інвестора-страховика, що забезпечує високу рентабельність вкладень, що дає змогу зберегти реальну вартість вкладених коштів протягом часу інвестування, а за потреби мати можливість легко реалізувати розміщені активи. У цьому полягає сутність управлінських рішень менеджерів та завдань формування оптимального варіанта інвестиційного портфеля з використанням алгоритму. Завдання оптимізації інвестиційного портфеля страховика може вирішуватися в одній з таких постановок:

– максимізувати прибутковість за заданих обмежень на величину показника ризикованості інвестиційного портфеля;

– мінімізувати величину показника ризикованості за заданих обмежень на прибутковість портфеля за умови виконання нормативних вимог та методичних рекомендацій Мінфіну.

Методика оптимізації розміщення страхових резервів та власних коштів страховика передбачає формування безлічі альтернативних варіантів побудови інвестиційного портфеля, вибору найкращого.

Завдання моніторингу та оцінювання фінансового стану.

Збирання, аналізування інформації про зовнішнє середовище діяльності (моніторинг зовнішніх факторів) та поточний фінансовий стан (моніторинг внутрішніх чинників) є одними з основних функцій менеджерів страхової організації. Інструментом, що дає змогу контролювати фінансові результати, є плани.

**Взаємозв'язок завдань страхового менеджменту
з матеріалами фінансового контролю за страховою діяльністю**

Завдання страхового менеджменту	Інформація контролю для вирішення завдань страхового менеджменту
Фінансове планування	Законність розрахунку частини прибутку в розпорядженні страховика; правильність розподілу прибутку та законність виплат з чистого прибутку; правильність визначення оподатковуваних баз для розрахунку податків.
Формування збалансованого страхового портфеля	Відповідність надання видів страхових послуг дозволенним ліцензією; правильність складання юридичного оформлення й обліку договорів страхування; правильність здійснення та обліку операцій зі страхування, співстрахування, перестрахування.
Оцінювання достатності страхових резервів	Правильність ведення журналу обліку договорів, що укладаються, повнота та достовірність записів; обґрунтованість і правильність відображення в обліку комісійних винагород, розрахунків зі страховими агентами та брокерами; обґрунтованість відрахувань в резерв попереджувальних заходів; правильність вибору методів формування страхових резервів.
Формування інвестиційного портфеля	Правильність обліку довгострокових інвестицій; відповідність розміщення страхових резервів умовам, передбаченим в Правилах Про затвердження Змін до Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, які затверджені Розпорядженням від 14 грудня 2005 року № 5117.
Моніторинг та оцінювання фінансового стану	Правильність обліку доходів та витрат страховика; повнота й обґрунтованість включення сум до складу доходів та витрат; правильність розрахунку виручки від страхових операцій; правильність відображення на рахунках фінансових результатів; правильність визначення фінансового результату за звітний період; повнота обчислених податків; дотримання податкового календаря.

В основі контролювання та оцінювання поточного фінансового стану на певний момент лежить порівняння фактичних значень параметрів, що характеризують фінансову стійкість, з плановими. Оцінювання фінансового стану пропонує розрахунки показників фінансової діяльності за минулі періоди та прогнози тенденцій розвитку, зроблені експертом, що володіє необхідними знаннями, рівнем кваліфікації в галузі страхового менеджменту. У табл. 2 показано взаємозв'язок завдань страхового менеджменту з матеріалами внутрішнього контролю.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити такі висновки:

- для формалізації бізнес-процесів у страховій організації необхідно мати служби внутрішнього контролю;
- успішне функціонування страхової організації досягається за рахунок ефективного контролю, що дає змогу менеджерам отримати необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень;
- використовуються різні форми, види й методи внутрішнього контролю;
- вимогами до ефективності внутрішнього контролю є відповідність стратегії, необхідність результативності, системності, адаптивності, оптимальності, економічності;
- ефективне управління ресурсами страховика не є можливим без вирішення таких завдань, в основі яких лежать результати внутрішнього контролю, як планування, формування збалансованого страхового портфеля, тарифікація оцінки

достатності страхових резервів, формування інвестиційного портфеля, моніторинг та оцінка фінансового стану страховика.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алескерова Ю., Сідак О. Управління капіталом страхових компаній. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 18. С. 300–306.
2. Алескерова Ю., Вільчинська Н., Житкевич Д. Перестрахування майна підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26. Ч. 2. С. 81–84.
3. Алескерова Ю., Черній О. Розвиток інноваційної діяльності в страхових компаніях України. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 208–213.
4. Майборода О. Управління фінансовими потоками підприємства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01. Суми, 2006. 244 с.
5. Курбатов О. Финансовая логистика в коммерческих банках. *Логистика*. 2010. № 4. С. 123–127.
6. Козьменко О. Страховий ринок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2009. 32 с.
7. Михальський В. Роль фінансового ринку в економічному розвитку реального сектора економіки : монографія. Київ, 2007. 296 с.
8. Сенченко О. Світовий досвід в організації проведення нагляду за фінансовою сферою. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 7. С. 42–47.
9. Внукова Н. Адаптація вимог Solvency II до умов функціонування страхового ринку України. *Фінанси України*. 2013. № 9. С. 76–82.

10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 15.03.2019).

REFERENCES:

1. Aleskerova Yu., Sidak O. (2018) *Upravlinnya kapitalom strakhovikh kompaniy*. [Capital management of the insurance company]. *Infrastruktura rinku*. [Market infrastructure]. Vip. 18. S. 300–306 (in Ukrainian).
2. Aleskerova Yu., Vil'chins'ka N., Zhitkevich D. (2018) *Perestrakhuvannya mayna pidpriemstva*. [Reinsurance of the property of the enterprise]. *Prichornomors'ki ekonomichni studii*. [Black Sea Economic Studies]. Vip. 26. Ch. 2. S. 81–84 (in Ukrainian).
3. Aleskerova Yu., Cherniy O. (2018) *Rozvitok innovatsiynoi diyal'nosti v strakhovikh kompaniyakh Ukraini*. [Development of innovative activity of the insurance company of Ukraine]. *Infrastruktura rinku*. [Market infrastructure]. Vip. 20. S. 208–213 (in Ukrainian).
4. Majboroda O. (2006) *Upravlinnia finansovymy potokamy pidpriemstva : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.04.01*. [Management of financial flows of the enterprise]. Sumy. 244 s. (in Ukrainian).
5. Kurbatov O. (2010) *Fynansovaia lohystyka v kommercheskykh bankakh*. [Financial logistics in commercial banks]. *Lohystyka*. [Logistics]. №. 4. S. 123–127 (in Russian).
6. Koz'menko O. (2009) *Strakhoviy rinok Ukraini: strategiya funktsionuvannya v konteksti stalogo rozvitku : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra ekon. nauk : spets. 08.00.08 "Groshti, finansi i kredit"*; NAN Ukraini, In-t ekonomiki promislovosti. [Insurance market in Ukraine: the strategy of functioning in the context of sustainable development]. Donetsk. 32 s. (in Ukrainian).
7. Mikhal's'kiy V. (2007) *Rol' finansovogo rinku v ekonomichnomu rozvitku real'nogo sektora ekonomiki : monografiya*. [The role of the financial market in the economic development of the real sector of the economy]. K. 296 s. (in Ukrainian).
8. Senchenko O. (2010) *Svitoviy dosvid v organizatsii provedennya naglyadu za finansovoyu sferoyu*. [World experience in organizing supervision of the financial sector]. *Aktual'ni problemi ekonomiki*. [Actual problems of the economy]. Vol. 7. S. 42–47 (in Ukrainian).
9. Vnukova N. (2013) *Adaptatsiya vimog Solvency II do umov funktsionuvannya strakhovogo rinku Ukrainy*. [Adaptation of Solvency II requirements to the conditions of functioning of the insurance market in Ukraine]. *Finansi Ukrainy*. [Finance of Ukraine]. Vol. 9. S. 76–82.
10. *Pro finansovi poslugi ta derzhavne reguluvannya rinkiv finansovikh poslug : Zakon Ukrainy vid 12.07.2001 № 2664-III*. Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (application dated: 15.03.2019).

Aleskerova YuliiaDoctor of Economic Sciences, Senior Researcher,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Vinnytsia National Agrarian University**Astapkevich Anastasia**Master
Vinnytsia National Agrarian University

FINANCIAL CONTROL FOR INSURANCE COMPANIES

Economic transformations that will take place in Ukraine should be aimed at reforming administrative controls and creating an effective economic mechanism that is adequate to market relations.

Such transformations radically change the mechanism of the system of internal financial control, the level of organization of the control process of enterprises. It is common knowledge that, as the company moves to its intended goals; it must constantly monitor interim results of its activities and monitor changes in the internal and external environment. Confirmation of whether the company achieved the goal is achieved through the system of internal control.

Successful operation of an insurance organization is achieved through effective control, which allows managers to obtain the information necessary for making managerial decisions. The control provides an assessment of the real situation and creates the preconditions for making changes to the planned indicators of the development of insurance business. It is one of the management tools for making managerial decisions that ensure the uninterrupted functioning of the insurer. Through control, the goals and objectives of both the long-term perspective and operational management are achieved.

Control is the collection, processing and analysis of information on the actual results of insurance business, comparing them with planned indicators, identifying deviations and their causes, developing the measures necessary to achieve the goals. The control is accompanied by the establishment and use of standards and criteria.

The purpose of the preliminary control is to determine the conditions that may prevent the implementation of the business process, preventing deviations. Current control plays a role of feedback and is aimed at preventing deviations when performing a planned task. It can be continuous or selective. The final control is carried out after the completion of the assignment and is aimed at determining the degree of correspondence between the planned and actually achieved indicators. The disadvantage of final control is low efficiency.

Control as a function of management is to control plans, authority of personnel, and documentary registration of business processes. The control procedure is a sequence of actions, including the development of criteria and standards, the comparison of real results with them, and the adoption of necessary corrective actions. Standards include specific parameters of insurance business, changes that are measurable and correlate with goals, objectives, tactics, and strategy.

Thus, we can draw the following conclusions:

- for the formalization of business processes in an insurance organization it is necessary to have internal control services;
- the successful functioning of the insurance organization is achieved through effective control, which allows managers to obtain the necessary information for the adoption of managerial decisions;
- various forms, types and methods of internal control are used;
- requirements for the effectiveness of internal control: compliance strategy, the need for effectiveness, systemic, adaptive, optimal, cost-effective;
- effective management of the resources of the insurer is impossible without solving the following tasks, based on which the results of internal control are used: planning, forming a balanced insurance portfolio, pricing assessment of the adequacy of insurance reserves, formation of an investment portfolio, monitoring and evaluation of the insurer's financial status.

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

REFORMING THE PUBLIC PENSION INSURANCE SYSTEM: DOMESTIC REALITIES AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

У статті аргументовано проблемні аспекти збалансованості системи державного пенсійного страхування, серед яких виокремлено загрозливу демографічну ситуацію, пов'язану зі значним старінням нації, що зумовлює зменшення частки працюючого населення, відповідно, збільшення навантаження на Пенсійний фонд України. Наголошено на доцільності врахування стрімких негативних тенденцій трудової міграції в Україні, в результаті яких суттєво зменшується кількість працездатного населення. Обґрунтовано раціональність продовження реформування пенсійної системи України. Висвітлено досвід функціонування пенсійного страхування окремих країн, проведено відповідні аналогії з вітчизняною системою. Окреслено стан запровадження другого накопичувального рівня пенсійної системи в Україні. Наведено обґрунтування фінансової доцільності запровадження накопичувальної системи, сформульовано авторські висновки та пропозиції у цьому контексті.

Ключові слова: пенсійне страхування, пенсійна система, Пенсійний фонд України, дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, накопичувальна система.

В статье аргументированы проблемные аспекты сбалансированности системы

государственного пенсионного страхования, среди которых выделена угрожающая демографическая ситуация, связанная со значительным старением нации, что обуславливает уменьшение доли работающего населения, соответственно, увеличение нагрузки на Пенсионный фонд Украины. Сделан акцент на целесообразности учета стремительных негативных тенденций трудовой миграции в Украине, в результате которых существенно уменьшается количество трудоспособного населения. Обоснована рациональность продолжения реформирования пенсионной системы Украины. Освещен опыт функционирования пенсионного страхования отдельных стран, проведены соответствующие аналогии с отечественной системой. Определено состояние внедрения второго накопительного уровня пенсионной системы в Украине. Приведено обоснование финансовой целесообразности внедрения накопительной системы, сформулированы авторские выводы и предложения в этом контексте.

Ключевые слова: пенсионное страхование, пенсионная система, Пенсионный фонд Украины, дефицит бюджета Пенсионного фонда Украины, накопительная система.

УДК 336.1

Вербіцька І.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

The article substantiates the problematic aspects of the balance of the state pension insurance system, among which is the threatened demographic situation associated with a significant aging of the nation. This is why in Ukraine there are decreasing of the working population share and increasing of burden on the Pension Fund of Ukraine. It is emphasized the expediency of taking into account the rapid negative trends of labor migration in Ukraine, which are the reason of significantly decreasing of the able-bodied population. The rationality of the continuation of the reform of the pension system of Ukraine is substantiated. It is noted that the majority of Ukrainian pensioners belongs to the low-income groups of the population or generally is under the poverty line. High rates of inflation eat the increasing the size of pensions in accordance with their modernization. Thus, the problem of decent pension provision in the system of state pension insurance is obvious, which is an indisputable argument for continuing the reform of it. The implementation of the Second Pillar of the Ukrainian pension system, which was scheduled from January 1, 2017, has not taken place yet. The Second Pillar is the accumulation system of the mandatory state pension insurance based on the principles of accumulation of insured individual's money in the Accumulation Fund and financing of expenditures on purchase of life annuity contracts and payment of lump sums subject to the conditions and procedures herein. The experience of the functioning of the pension insurance of some countries is described and the corresponding analogies with the domestic system are carried out. The state of implementation of the second accumulative level of the pension system in Ukraine is outlined. It was emphasized that implementation of the accumulation system of the mandatory state pension insurance is supported by profile associations, public organizations, unions of employers as non-alternative mean in the direction of optimizing the system of state pension insurance. The obtained results of the study will enhance the effectiveness of the formation and development of the domestic pension system and will provide the basis for further research in this field.

Key words: pension insurance, pension system, Pension Fund of Ukraine, budget deficit of the Pension Fund of Ukraine, accumulation system.

Постановка проблеми. Невід'ємним атрибутом сучасної соціально орієнтованої держави є система державного пенсійного страхування. Її функціонування дає змогу реалізовувати сукупність важливих функцій в галузі забезпечення захисту громадян відповідно до різних пенсійних програм. Ефективність та повнота реалізації цих функцій безпосередньо залежать від повноти та своєчасності формування відповідних фінансових ресурсів, а також їхнього цільового використання. В умовах сталих кризових явищ в Україні, зумовлених соціально-політичними та економічними чинниками, а також дією зовнішніх факторів дестабілізаційного характеру, вітчизняна пенсійна система зазнає негативного впливу на бюджето-

утворюючі процеси, тому дослідження аспектів реформування системи державного пенсійного страхування з урахуванням успішного зарубіжного досвіду є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні питання функціонування системи державного пенсійного страхування держави, її проблеми та перспективи розвитку обґрунтовані в працях таких науковців, як О.М. Драбик, О.П. Кириленко, О.Р. Кривицька, С.О. Кропельницька, В.П. Мельник, І.П. Сидор, А.А. Сидорчук, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. Незважаючи на значну кількість наукових доробок останніх років, питання ефективної модернізації державного пенсійного страхування не втрачає своєї акту-

альності, потребує подальшого обґрунтування та практичного втілення.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація сучасних проблемних аспектів бездефіцитного функціонування вітчизняної системи державного пенсійного страхування та розроблення відповідних пропозицій на основі результатів вивчення міжнародного досвіду у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка соціально орієнтовна держава відповідає за захист інтересів своїх громадян, елементом якого є їхнє соціальне страхування. З теоретичних позицій впровадження та розвитку пенсійного страхування дає змогу вирішити низку актуальних завдань національного значення щодо забезпечення належного рівня життя населення.

М.В. Папієв формулює пенсійне страхування як сукупність особливих замкнених перерозподільних відносин між його учасниками щодо формування за рахунок грошових внесків цільового пенсійного фонду для надання грошової допомоги громадянам, які вийшли на пенсію [10, с. 3]. Ж.А. Дробот, досліджуючи сутність пенсійного страхування, виділяє такі його ознаки:

- 1) загальний обов'язковий характер;
- 2) доступність реалізації соціальних гарантій для застрахованих осіб;
- 3) державна гарантія дотримання прав застрахованих осіб на захист від соціальних страхових ризиків та виконання страхувальником своїх обов'язків незалежно від фінансового стану;
- 4) державне регулювання системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- 5) паритетність участі представників застрахованих осіб, роботодавців та держави в органах управління;
- 6) обов'язкова сплата страхових внесків;
- 7) існування Пенсійного фонду, який акумулює кошти застрахованих осіб, страхувальників, держави та інших суб'єктів;
- 8) відповідальність за цільове використання коштів Пенсійного фонду;
- 9) забезпечення нагляду та контролю з боку профспілок та їх об'єднань;
- 10) автономність Пенсійного фонду [2, с. 187].

Водночас варто відзначити, що протягом останніх років питання, пов'язані з дефіцитом бюджету Пенсійного фонду України, є надзвичайно актуальними. Міністр соціальної політики України А.О. Рева зазначає, що дефіцит бюджету Пенсійного фонду становив:

- у 2016 р. – 145 млрд. грн.;
- у 2017 р. – 141,5 млрд. грн.;
- у 2018 р. – 139 млрд. грн. [13].

Отже, протягом останніх трьох років відзначаються значні обсяги дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, що, відповідно, покривався за рахунок коштів Державного бюджету. Причи-

нами такої ситуації можна визнати порушення принципів економічної залежності видатків на споживання від акумульованих доходів та ВВП, дисбаланс розвитку вітчизняної пенсійної системи за його дохідною та видатковою частинами. Не менш важливою для України є демографічна проблема, пов'язана зі значним старінням нації, що зумовлює зменшення частки працюючого населення. Також слід враховувати стрімкі негативні тенденції трудової міграції. Так, Україна входить у топ-10 країн – донорів мігрантів у світі. З 2013 по 2016 рр. кількість економічно активного населення скоротилася з майже 21 млн. до 18 млн. осіб. Згідно з даними Центру економічної стратегії більше 4 млн. українців є трудовими мігрантами, що становить близько 16% працездатного населення [3]. Отже, для України ця тенденція щороку набуває загрозливих масштабів.

За таких умов пильної уваги потребують питання збалансованості бюджету Пенсійного фонду України, а також ефективного та раціонального використання коштів, мобілізованих Пенсійним фондом.

Як зазначає Е.М. Лібанова, зростання суми дотацій Пенсійному фонду віддаляє можливість проведення пенсійної реформи. Дійсно, щоби Пенсійний фонд України став нормально функціонувати, не потрібно зменшувати його видатки. Це зробити практично неможливо з огляду на нинішнє співвідношення пенсіонерів та платників страхових внесків. Треба збільшувати доходи, що можна зробити, як слушно зауважує Е.М. Лібанова, тільки двома способами: забезпечити детінізацію економіки та зарплат; збільшити кількість робочих місць, щоби змінити співвідношення працюючих та непрацюючих. Не може бути такого неухильного зниження кількості платників у ПФУ, як останніми роками, оскільки цього не витримає жодна система [7].

Варто констатувати той факт, що більшість українських пенсіонерів належать до малозабезпечених верств населення або взагалі перебувають за межею бідності. Високі темпи інфляції «з'їдають» навіть те підвищення розмірів пенсій, що відбулося відповідно до норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 р. Таким чином, очевидною є проблема гідного пенсійного забезпечення в системі державного пенсійного страхування, що є беззаперечним аргументом для продовження реформування пенсійної системи України. У цьому контексті доречним є врахування зарубіжного досвіду.

Наприклад, у Великобританії діє розподільча пенсійна система з низькими розмірами пенсій, під час реформування передбачалась індексація пенсій відповідно до зростання цін, а не заробітної плати. Якщо розмір державної пенсії перебу-

ває нижче межі бідності, то особи, що одержують тільки базову державну пенсію, мають право на соціальну допомогу, що надається з урахуванням їхнього доходу. Обов'язкова пенсійна система другого рівня надає право працівникам стати учасниками або державної системи пенсій, що залежить від заробітку, або професійної системи з установленими заздалегідь виплатами, або системи персональних пенсій з установленими розмірами внесків [6].

В Австралії другий рівень пенсій має форму обов'язкової участі в системі індивідуальних капіталізованих рахунків, наявний чітко виражений перший пенсійний рівень (пенсія по старості), відмінною рисою якого є те, що він фінансується за рахунок податків, а розміри пенсій визначаються не з урахуванням рівня доходів, а з урахуванням рівня добробуту. Оскільки державна пенсія фінансується за рахунок податків та є більш високою для найменш забезпечених категорій населення, то перший рівень має яскраво виражений перерозподільний характер. Другий рівень ставить пенсіонерів перед ризиком неефективного управління пенсійними активами та не має істотних елементів перерозподілу [9, с. 169].

У США діє трирівнева система пенсійного забезпечення:

1) солідарна система, але її доповнюють інші пенсійні програми, які дають можливість громадянам зберегти свої кошти для пенсійного забезпечення;

2) обов'язкова накопичувальна система, за якою працюючі громадяни перераховують частину свого заробітку на ощадні рахунки;

3) добровільна приватна накопичувальна система, яка дає змогу громадянам, що мають бажання отримувати ще більшу пенсію та можливість сплачувати великі внески в тривалому періоді трудової діяльності, підтримувати бажаний рівень забезпечення виходу на пенсію [1].

Дослідження норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV дає змогу стверджувати, що законодавчо передбачена система державного пенсійного страхування, аналогічна системі США. Так, у системі пенсійного забезпечення України перший рівень складає солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарність і субсидування, здійснення виплати пенсій, надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду); другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення, здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування

довічних пенсій та одноразових виплат); третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення (добровільна участь громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень задля отримання громадянами пенсійних виплат) [11].

Варто відзначити, що запровадження другого рівня пенсійної системи, яке планувалося з 1 січня 2017 р., не відбулося внаслідок гальмування процесу законодавчого регламентування його функціонування. Механізм впровадження другого пенсійного рівня визначено в проекті закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [12]. Насамперед це стосується фінансових аспектів: «запровадити з 01.07.2018 обов'язкову сплату до накопичувальної системи пенсійного страхування страхових внесків застрахованими особами, яким на вказану дату виповниться не більше 35 років. Для осіб старше 35 років на вищевказану дату та які не досягли пенсійного віку, визначеного статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», передбачено право добровільної участі у накопичувальній системі пенсійного страхування» [12]. Однак цей документ усе ще очікує розгляду у Верховній Раді України. Законодавчо була встановлена дата впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування, а саме 1 січня 2019 р., але Міністерство соціальної політики запропонувало відстрочити запровадження другого накопичувального рівня пенсійної системи ще на один рік, а саме до 1 січня 2020 р., про що йдеться в проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо справедливого механізму нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Також фахівці Світового банку вважають, що вводити накопичувальні пенсії в Україні з січня 2019 р. зарано [4].

Доцільно підкреслити, що запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування підтримується профільними асоціаціями, громадськими організаціями, об'єднаннями профспілок та роботодавців з огляду на її безальтернативність як ефективного засобу оптимізації системи державного пенсійного страхування. Ця теза підтверджується також тим, що за наявних в Україні демографії та параметрів солідарної системи рівень заміщення пенсією втраченого заробітку (коефіцієнт заміщення) постійно знижуватиметься протягом 30 років з теперішніх 37% до 18%, що набагато менше, ніж передбачається в конвенціях Міжнародної організації праці (40%) та директивах Європейського Союзу (50–65%) [15], тобто нині пенсійна система

є абсолютно неадекватною рівню співвідношення пенсій та заробітних плат, які отримували громадяни в процесі трудової діяльності, причому це явище має тенденцію до посилення [5].

В.С. Рейкін, узагальнюючи міжнародний досвід подолання кризових явищ у системі пенсійного забезпечення, зазначає, що в багатьох країнах фінансові ресурси, які формувалися за накопичувальною схемою, часто використовувались як фонду вирівнювання для покриття касових розривів першого рівня, після чого грошовий потік переспрямовувався за своїм базовим призначенням. Фактично кошти другого рівня слугували своєрідним незадекларованим амортизатором для підтримки солідарної системи, тому науковець слушно, на наш погляд, вважає, що насамперед необхідно трактувати обов'язкову накопичувальну складову не як вразливу компоненту, а як фінансовий інструмент збалансування всієї пенсійної системи [14, с. 42].

Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування можна здійснити на базі наявної сукупності органів пенсійного страхування (державних та недержавних), їхнього матеріально-технічного забезпечення, тому не потребуватиме значних витрат. Також слід відзначити мінімальні ризики цієї системи, оскільки вона вже давно апробована в багатьох країнах, зокрема у США, тому відомі механізми її функціонування. Накопичувальна система водночас матиме позитивний вплив на активізацію конкурентної боротьби між приватними інституціями та підвищення якості їхніх послуг у сфері пенсійного страхування.

Згідно з підрахунками експертів у разі запровадження накопичувальної системи щорічний обсяг пенсійних накопичень зростатиме щонайменше з 19 млрд. грн. у 2019 р. до 99 млрд. грн. у 2023 р. Отже, сума виключно внесків до другого рівня за перші п'ять років його функціонування (2019–2023 рр.) перевищуватиме 260 млрд. грн. внутрішніх накопичень, а з урахуванням інвестиційного прибутку вона становитиме більше 500 млрд. грн. Позитивними ефектами водночас будуть отримання економікою вкрай необхідних внутрішніх інвестицій, наявність у держави постійного джерела фінансування державного боргу, зростання капіталізації, дохідності, ліквідності, розвитку інфраструктури щодо фондового ринку [8].

Проте слід наголосити на тому, що нині наявні неоднозначні позиції серед населення щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування, зумовлені побоюваннями щодо можливої націоналізації накопичень. Отже, органам пенсійного страхування доречно активно працювати над роз'ясненням сутності цієї системи (перш за все,

серед молоді) щодо переваг та можливих ризиків запровадження другого рівня пенсійного забезпечення в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, перед пенсійною системою України постало невідкладне питання запровадження накопичувального рівня пенсійного забезпечення, що, як свідчить досвід окремих країн, успішно апробовано та має позитивний ефект на збалансування системи пенсійного забезпечення населення. Щодо оптимізації використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування є безальтернативним методом «перезавантаження» пенсійної системи України та гарантування гідної пенсії застрахованим особам у майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барр Н. Пенсионная головоломка. Предварительные условия и возможные варианты политики при разработке систем пенсионного обеспечения. *Вопросы экономики*. 2002. № 29. URL: <http://imf.org/External/Pubs/FT/issues/issues29/rus/issue29r.pdf> (дата звернення: 15.11.2018).
2. Дробот Ж.А. Поняття пенсійного страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 182–189.
3. Жолобочич І.В. Трудова міграція: чому українці їдуть з країни і як їх повернути? URL: https://24tv.ua/trudova_migratsiya_chomu_ukrayintsi_yidut_z_krayini_i_yak_yih_povernuti (дата звернення: 10.03.2019).
4. Запровадження накопичувальної пенсійної системи перенесли на рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/11/15/642675> (дата звернення: 10.03.2019).
5. Іщенко А.В. Пенсійна реформа: які головні виклики стоять перед Україною. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/pensionnaya-reforma-glavnye-vyzoby-i-dostizheniya-1097368.html> (дата звернення: 28.10.2018).
6. Лібанова Е.М. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення. *Соціальний захист*. 2000. № 2. С. 48–57.
7. Лібанова Е.М. Потрібно стимулювати економію. *Дзеркало тижня*. 2015. № 10 (206).
8. Мельничук В.М. Другий рівень пенсійної системи: чому закон потрібен сьогодні. URL: <https://blog.liga.net/user/vmelnichuk/article/31061> (дата звернення: 12.03.2019).
9. Олексійко В.С. Зарубіжний досвід пенсійного захисту населення. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 24. Ч. 3. С. 165–171.
10. Папієв М.В. Міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 1. С. 3–11.
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003

р. № 1058-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 14.03.2019).

12. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62218 (дата звернення: 2.02.2019).

13. Рева: Чистий дефіцит Пенсійного фонду у 2019 році становитиме 29 млрд. грн. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/money/-reva-chistij-defitsit-pensijnogo-fondu-v-2019-rotsi-sklade-29-mlrd-grn-668203.html> (дата звернення: 14.03.2019).

14. Рейкін В.С. Міжнародний досвід накопичувальної пенсійної системи та перспективи його запровадження в Україні. *Інтелект XXI*. 2017. № 2. С. 40–47.

15. Шевчук П.І. Проблеми збалансування бюджету Пенсійного фонду України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 315–321.

REFERENCES:

1. Barr N. (2002). Pensions: a puzzle. *Predvartelnye uslovia y vozmoznye varyanty polityky pry razrabotke system pensyonnoho obespecheniya* [Retirement puzzle. Prerequisites and possible policy options for the development of pension systems]. *Voprosy ekonomiki – Economic Issues*, 29. Retrieved from: <http://imf.org/External/Pubs/FT/issues/issues29/rus/issue29r.pdf> (in Russian) (accessed: 15.11.2018).

2. Drobot Zh.A. (2011). Poniattia pensijnogo strakhuvannia. [The concept of pension insurance]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*, 57, 182–189 (in Ukrainian).

3. Zholobochych I.V. (2018) Trudova mihratsiia: chomu ukraintsi yidut z krainy i yak yikh povernuty? [Labor migration: why Ukrainians come from and how to return]. Retrieved from: <https://24tv.ua/trudova-migratsiya-chomu-ukrayintsi-yidut-z-krainy-i-yak-yih-povernuti> (in Ukrainian) (accessed: 10.03.2019).

4. Zaprovdzhennia nakopychualnoi pensijnoi systemy perenesly na rik. [Implementation of the accumulative pension system was postponed for a year]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/11/15/642675> (in Ukrainian) (accessed: 10.03.2019).

5. Ishchenko A.V. (2018). Pensiina reforma: yaki holovni vyklyky stoiat pered Ukrainoiu. [Pension reform: what are the main challenges facing Ukraine]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/pensionnaya-reforma-glavnye-vyzoby-i-dostizheniya-1097368.html> (in Ukrainian) (accessed: 28.10.2018).

6. Libanova E.M. (2000). Demografichni peredumovy reformuvannia systemy pensijnogo zabezpechennia. [Demographic prerequisites for reforming the pen-

sion system]. *Sotsialnyi zakhyst – Social protection*, 2, pp. 48–57 (in Ukrainian).

7. Libanova E.M. (2015). Potribno stymuliuvaty ekonomiiu. [It is necessary to stimulate economy]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 10 (206) (in Ukrainian).

8. Melnychuk V.M. (2018). Druhii riven pensijnoi systemy: chomu zakon potriben sohodni. [The second level of the pension system: why the law is needed today]. Retrieved from: <https://blog.liga.net/user/vmelnichuk/article/31061> (in Ukrainian) (accessed: 12.03.2019).

9. Oleksiiko V.S. (2016). Zarubizhnyi dosvid pensijnoho zakhystu naseleennia. [Foreign experience of pension protection of the population]. *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho aharno-tekhnicnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of the Podilsky state agricultural and technical university. Economic Sciences*, 24, pp. 165–171 (in Ukrainian).

10. Papiiev M.V. (2004). Mizhnarodnyi dosvid reformuvannia pensijnoho zabezpechennia. [International experience in reforming pensions]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, 1, pp. 3–11 (in Ukrainian).

11. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensijne strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1058-IV [Law of Ukraine on compulsory state pension insurance from July 9 2003, 1058-IV]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (in Ukrainian) (accessed: 14.03.2019).

12. Proekt zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia nakopychualnoi systemy zahalnooboviazkovoho derzhavnoho pensijnoho strakhuvannia. [Draft law on amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the introduction of a cumulative system of compulsory state pension insurance]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62218 (in Ukrainian) (accessed: 2.02.2019).

13. Reva: Chystyi defitsyt Pensijnoho fondu u 2019 rotsi stanovytyme 29 mlrd. hrn. [Reva: The net deficit of the Pension Fund in 2019 will amount to UAH 29 billion]. Retrieved from: <https://gordonua.com/ukr/news/money/-reva-chistij-defitsit-pensijnogo-fondu-v-2019-rotsi-sklade-29-mlrd-grn-668203.html> (in Ukrainian) (accessed: 14.03.2019).

14. Reikin V.S. (2017). Mizhnarodnyi dosvid nakopychualnoi pensijnoi systemy ta perspektyvy yoho zaprovadzhennia v Ukraini. [International experience of the accumulation pension system and prospects for its introduction in Ukraine]. *Intelekt XXI – Intellect XXI*, № 2, pp. 40–47 (in Ukrainian).

15. Shevchuk P.I. (2013). Problemy zbalansuvannia biudzhetu Pensijnoho fondu Ukrainy. [Problems of balancing the budget of the Pension Fund of Ukraine]. *Universytetski naukovy zapysky – University Scientific Notes*, 2, pp. 315–321 (in Ukrainian).

Verbitska Inesa

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Fundamental and Special Disciplines
Chortkiv Educational and Scientific Institute
of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

REFORMING THE PUBLIC PENSION INSURANCE SYSTEM: DOMESTIC REALITIES AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The purpose of the article. During the permanent crisis in Ukraine, which caused by social and political, economic factors, as well as the external destabilizing negative factors, the domestic pension system is under the negatively affect budget forming processes. Thus, the study of the aspects of reforming the public pension insurance system is extremely relevant. The purpose of this article is to identify the current problem aspects of the deficit-free functioning of the domestic system of state pension insurance and to develop appropriate proposals based on the results of the study of international experience in this field.

Methodology. The research is based on the dialectical method, the integrated system approach to the study of economic processes and phenomena. The study also used the methods of analysis and synthesis, induction and deduction.

Results. The article substantiates the problematic aspects of the balance of the state pension insurance system, among which is the threatened demographic situation associated with a significant aging of the nation. This is why in Ukraine there are decreasing of the working population share and increasing of burden on the Pension Fund of Ukraine. It is emphasized the expediency of taking into account the rapid negative trends of labor migration in Ukraine, which are the reason of significantly decreasing of the able-bodied population. The rationality of the continuation of the reform of the pension system of Ukraine is substantiated. It is noted that the majority of Ukrainian pensioners belongs to the low-income groups of the population or generally is under the poverty line. High rates of inflation eat the increasing the size of pensions in accordance with their modernization. Thus, the problem of decent pension provision in the system of state pension insurance is obvious, which is an indisputable argument for continuing the reform of it. The implementation of the accumulation system of the mandatory state pension insurance, which was scheduled from January 1, 2017, has not taken place yet. The experience of the functioning of the pension insurance of some countries is described and the corresponding analogies with the domestic system are carried out. The state of implementation of the second accumulative level of the pension system in Ukraine is outlined. It was emphasized that implementation of the accumulation system of the mandatory state pension insurance is supported by profile associations, public organizations, unions of employers as non-alternative mean in the direction of optimizing the system of state pension insurance.

Practical implications. The obtained results of the study will enhance the effectiveness of the formation and development of the domestic pension system and will provide the basis for further research in this field.

Value/originality. The current state of implementation of the Second Pillar (the accumulation system of the mandatory state pension insurance) is analyzed and its non-alternative is proved.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

CONCEPTUAL BASES FOR THE MAKING ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE

УДК 338.242

Виклюк М.І.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва Львівська філія

ПВНЗ «Європейський університет»

Пісний Б.М.

к.е.н., доцент, директор Львівської філії

ПВНЗ «Європейський університет»

Петлін І.В.

к.е.н., доцент кафедри туризму і готельної справи

Львівський інститут економіки і туризму

У статті досліджено поняття антикризового управління, обґрунтовано основну його мету та запропоновано інструментарій антикризового фінансового управління. Аргументовано, що застосування антикризового управління включає комплекс заходів як стратегічного, так і тактичного характеру, на основі чого було окреслено види антикризового управління та їхню стислу характеристику. Наведено опис видів антикризового управління (реактивний, профілактичний, посткризовий, активний і пасивний). Окреслено наукові підходи до розуміння поняття «механізм антикризового управління» та їхню коротку характеристику. Графічно наведена структура механізму антикризового фінансового менеджменту підприємства, що включає: мету та об'єкти, завдання, функції, принципи та методи антикризового управління. Обґрунтовано низку причин необхідності застосування антикризового управління на підприємствах та сформовано механізм антикризового фінансового управління підприємством.

Ключові слова: антикризове управління, інструментарій антикризового фінансового управління, реактивне антикризове управління, превентивне антикризове управління, післякризове антикризове управління, активне антикризове управління, пасивне антикризове управління, механізм антикризового фінансового управління підприємством.

В статье исследовано понятие антикризового управления, обоснована основная

его цель и предложен инструментарий антикризового фінансового управління. Аргументировано, что применение антикризового управления включает комплекс мероприятий как стратегического, так и тактического характера, на основе чего были обозначены виды антикризового управления и их краткая характеристика. Приведено описание видов антикризового управления (реактивный, профилактический, посткризовый, активный и пассивный). Определены научные подходы к понятию «механизм антикризового управления» и их краткая характеристика. Графически представлена структура механизма антикризового фінансового управления предприятия, которая включает: цели и объекты, задачи, функции, принципы и методы антикризового управления. Обоснован ряд причин необходимости применения антикризового управления на предприятиях и сформирован механизм антикризового фінансового управления предприятием.

Ключевые слова: антикризовое управление, инструментарий антикризового фінансового управления, реактивное антикризовое управление, превентивное антикризовое управление, послекризисное антикризовое управление, активное антикризовое управление, пассивное антикризовое управление, механизм антикризового фінансового управления предприятием.

The concept of crisis management has been explored, the main purpose of the article has been substantiated and the tools of crisis management financial management have been proposed. It is noted that the sign of crisis phenomena in the economy is the deterioration of the balance of payments, lower investment and innovation activity of domestic enterprises, decrease their solvency and business activity, increase of loss-making and bankrupt enterprises. It is proved that the reason for such a state of the national economy is an imperfect and ineffective crisis management system developed and implemented by domestic business entities. The necessity of using anti-crisis management, which includes complex measures of strategic and tactical nature is argued. The description of types of crisis management (reactive, preventive, post-crisis, active and passive) is presented. The scientific approaches to understanding the concept of "mechanism of crisis management" are outlined and their brief characterization is given. Graphically, the structure of the mechanism of anti-crisis financial management of the enterprise is presented. It is argued that the investigated mechanism includes the following elements: the purpose and objects of crisis management, the tasks, functions and principles of crisis management and the methods used for the implementation of anti-crisis financial management. A number of reasons have been substantiated regarding the necessity of using anti-crisis management at enterprises through an effective mechanism of anti-crisis financial management of an enterprise. The conclusion is made on expediency of intensification of anti-crisis measures at the enterprise. It is proved that with the help of methods of crisis financial management it is possible to generalize, to effectively organize the execution of functions, stages, procedures, operations required for effective anti-crisis solutions. It is argued that the study of the crisis of financial management is necessary in order to avoid crises and eliminate the risks of their occurrence for the company through the development and adoption of managerial decisions related to the formation, distribution and use of financial resources of the enterprise and the organization of their turnover.

Key words: anti-crisis management, crisis management tools, reactive anti-crisis management, preventive anti-crisis management, post-crisis crisis management, active anti-crisis management, passive anti-crisis management, mechanism of anti-crisis financial management of the enterprise.

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення, що відбуваються в економіці та інших сферах, спонукають до постійного удосконалення системи управління вітчизняними підприємствами, провідну роль у якій посідає антикризове управління. Ознакою кризових явищ в економіці є погіршення стану платіжного балансу, зниження інвестиційної та інноваційної активності вітчизняних підприємств, зниження їх платоспроможності та ділової активності і, як

наслідок, збільшення збиткових і збанкрутілих підприємств. Причиною такого стану національної економіки є недосконала та неефективна система антикризового управління, яку розробляють та впроваджують вітчизняні суб'єкти господарювання. З урахуванням цих обставин дослідження концептуальних засад та механізму антикризового фінансового управління підприємствами є надзвичайно актуальним і потребує глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці антикризового управління, зокрема механізму антикризового управління, присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як О.В. Василенко, Л.О. Лігоненко, Е.М. Короткова, М.М. Мартиненко, В.М. Мішин, Л.С. Ситник, О.М. Скібіцький, А.Д. Чернявський, І. Ансофф, А. Томпсон, Й. Шумпетер та інші. Однак розвиток фінансової науки спонукає до постійного вивчення й удосконалення сутності та значення антикризового фінансового управління.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад формування механізму антикризового фінансового управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній економічній літературі термін «антикризове управління» з'явився в середині 90-х років ХХ ст. і за ці останні роки став одним із найбільш популярних і вживаних у сучасному діловому житті. Появу терміна спричинили проблеми, які виникли у результаті невдалого процесу реформування економіки України та інших країн СНД під час переходу до ринкових методів господарювання. У загальному аспекті антикризове управління визнається як складник загального господарського механізму підприємства та як самостійний вид професійної діяльності, що спрямований на запобігання та подолання кризи. Це постійний процес виявлення ознак кризових явищ, розроблення програми виходу із кризи, яка реалі-

зується протягом усього періоду функціонування господарюючого суб'єкта [2, с. 280–282].

Основна мета антикризового управління – це управління з метою уникнення кризових ситуацій та виведення підприємства із кризової ситуації, в якій воно опинилося. Мета та заходи антикризового управління для успішного підприємства відрізняється від тих, що передбачені для підприємств, що опинилися у фінансовій кризі (рис. 1).

Застосування антикризового управління включає комплекс заходів як стратегічного, так і тактичного характеру. Залежно від характеру заходів та відносин, що супроводжуються у процесі їх реалізації, розглядаються різні види антикризового управління (табл. 1).

Особливого значення антикризове управління набуває в управлінні фінансами підприємства, під яким слід розуміти систему принципів і методів розроблення та прийняття комплексу спеціальних управлінських рішень, спрямованих на запобігання та нейтралізацію фінансових криз та їх наслідків із метою досягнення фінансової рівноваги підприємства. Таким чином, антикризове фінансове управління на підприємстві необхідне з низки причин: кризові явища можна передбачати, прискорювати, відсувати, пом'якшувати; до криз можна і необхідно готуватися; управління в умовах кризи вимагає основних підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва; кризові процеси до певного моменту можуть бути керованими.

Рис. 1. Мета та інструментарій антикризового фінансового управління

Джерело: [1]

Таблиця 1

Види антикризового управління та їх характеристика

Вид	Характеристика
Реактивний	Чітке і конкретне визначення цілей, планування, впровадження незначної кількості заходів, запропонованих із метою відновлення попереднього, докризового стану. Основними формами подолання кризи є забезпечення актуальної платоспроможності, збереження капіталу шляхом вирівнювання доходів і витрат, збереження факторів виробництва
Превентивний (попереджувальний) або випереджувальний	Розробляються загальні цілі, які формуються на більш високому рівні планування, ніж завдання розроблення конкретних заходів. Виступає як інструмент реалізації довгострокових завдань менеджменту, що можуть охоплювати всі підрозділи підприємства. Досліджується й оцінюється невизначеність, покращується безпека господарюючого суб'єкта шляхом збільшення здатності до адаптації
Післякризовий	Надається оцінка післякризового стану, прогнозуються тенденції й можливості розвитку господарюючого суб'єкта, визначаються наявні ресурси щодо становлення і подальшого його розвитку. Впроваджуються програми післякризового становлення і розвитку.
Активний	Швидко реагує на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища і розробляє адекватні до кризи оздоровчі заходи
Пасивний	Господарюючий суб'єкт завчасно готується до можливих труднощів у майбутньому: увага концентрується на завчасному розробленні антикризових заходів, формується кадровий потенціал, спроможний протидіяти кризовим явищам, накопичуються ресурси тощо

Джерело: [2, с. 282]

Науковці неоднозначно підходять до трактування самого терміна «механізм антикризового управління». Аналіз літературних джерел дав змогу окреслити такі підходи до трактування цього поняття, як: сукупність принципів, законів та процедур, методів, моделей, важелів і форм управління [3–6; 7]; система управління [8–11]; сукупність певних підсистем, засобів або елементів щодо виходу із кризи [12–14]; розроблення та реалізація заходів щодо виходу з кризового фінансового стану [15–17]. Механізм антикризового фінансового управління включає сукупність елементів, які визначають його необхідність, функції, принципи (рис. 2).

Антикризове фінансове управління підприємством має свої особливості, а саме [2, с. 285]: мобільність і динамічність у використанні фінансових ресурсів, проведенні змін, реалізації інноваційних фінансових програм; здійснення програмно-цільових підходів у технологіях розроблення та реалізації управлінських фінансових рішень; підвищена чутливість до фактора часу в процесах антикризового управління фінансами підприємства, до здійснення своєчасних дій із динаміки ситуацій; підвищення уваги до попередніх і наступних оцінок управлінських фінансових рішень і вибору альтернатив поведінки та фінансової діяльності; використання антикризового критерію якості фінансових рішень під час їх розроблення та реалізації.

Метою антикризового фінансового управління є уникнення кризових ситуацій та виведення підприємства із кризової ситуації, в якій воно опинилося через розроблення та прийняття управлінських рішень, пов'язаних із формуванням, розподілом і

використанням фінансових ресурсів підприємства та організації обороту. Об'єктом виступає відновлення фінансової рівноваги.

Можна окреслити загальні і специфічні функції антикризового фінансового управління підприємством. Загальні функції включають: планування, організацію, облік, контроль, аналіз, регулювання і стимулювання.

До специфічних функцій варто віднести передкризовий стан управління фінансами; управління в умовах фінансової кризи; управління процесами виходу з фінансової кризи; стабілізацію нестійких ситуацій; мінімізацію витрат і втрачених можливостей; своєчасне прийняття рішень.

Антикризове фінансове управління покликане вирішувати низку завдань, ключовими серед яких є:

- аналіз зовнішнього середовища і внутрішнього потенціалу конкурентних переваг підприємства для вибору стратегії його розвитку на основі прогнозування свого фінансового стану;
- попередня діагностика причин виникнення фінансових кризових ситуацій;
- комплексний аналіз фінансового стану підприємства для встановлення методів його фінансового оздоровлення;
- заходи антикризового фінансового управління і контроль за їх проведенням.

За допомогою методів антикризового фінансового управління можна узагальнити, ефективно організувати виконання функцій, етапів, процедур, операцій, необхідних для прийняття ефективних рішень. Основними серед них є: метод техніко-економічних розрахунків, балансовий, економіко-статистичні, економіко-математичні, експертні,

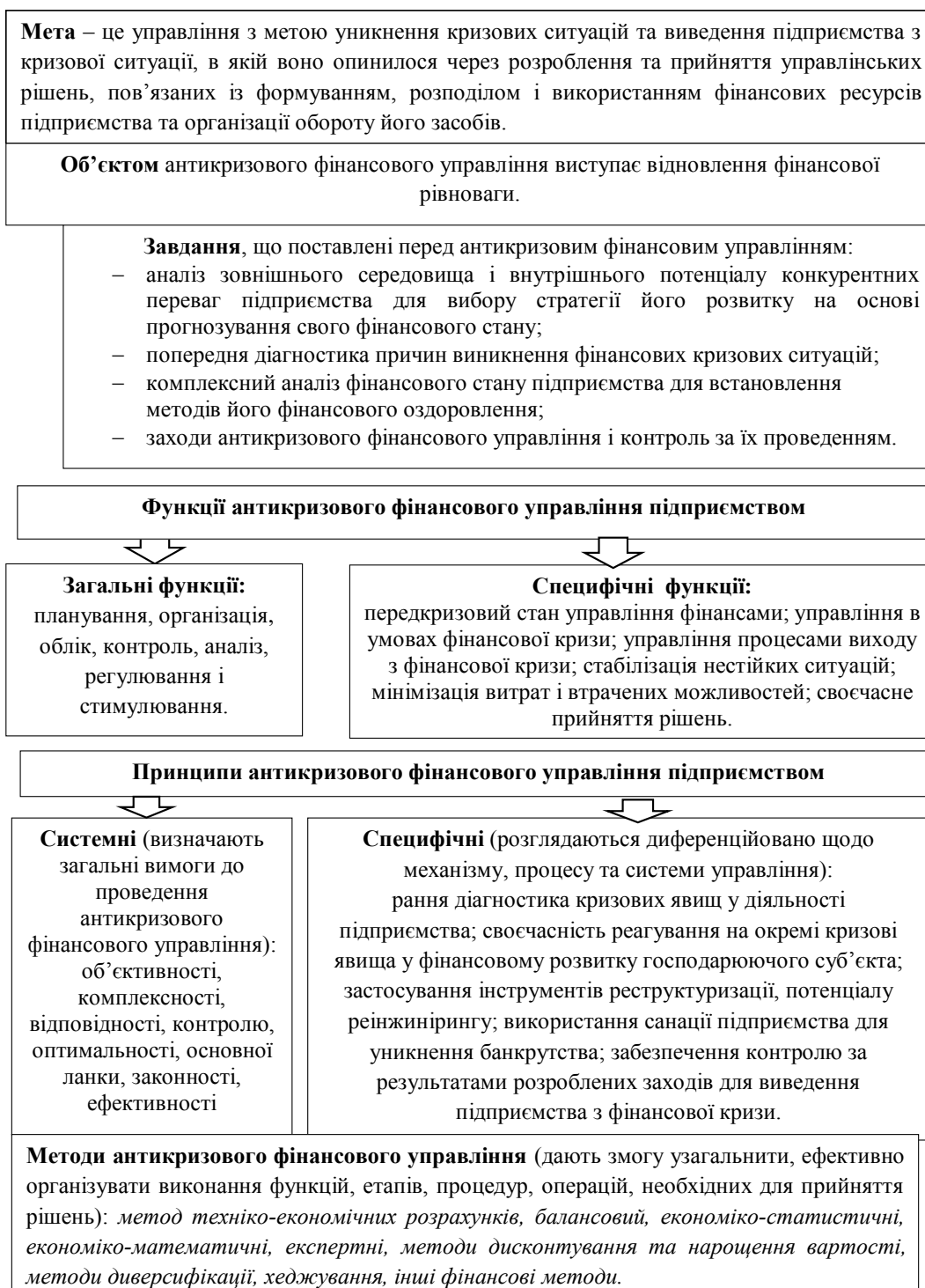

Рис. 2. Механізм антикризового фінансового управління підприємства

Джерело: авторська розробка

методи дисконтування та нарощення вартості, методи диверсифікації, хеджування, інші фінансові методи.

Висновки з проведеного дослідження. Результати дослідження засвідчили, що для забезпечення ефективності антикризового управління необхідною є своєчасна діагностика кризи на підприємстві задля оперативного реагу-

вання на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. А використання антикризового фінансового механізму управління підприємствами забезпечить реалізацію окреслених заходів, які спрямовані на швидке відновлення платоспроможності та вихід із кризового стану. Зазначене виступатиме предметом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фінансовий менеджмент у схемах і таблицях / Квач Я.П., Орлов В.М., Орлова О.В., Толкачова Г.В.; за ред. д.е.н., проф. В.М. Орлова. Одеса, 2012. 72 с.
2. Фінансовий менеджмент / В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К.В. Багацька, І.В. Дем'яненко та ін. ; за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів : «Магнолія-2006», 2014. 344 с.
3. Шапуров О.О. Формування концепції антикризового управління на основі взаємодії системи латентних процесів та системи діагностики явних загроз. *Інвестицій: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 35–40.
4. Гордієнко Т.В. Антикризовий механізм управління результативністю діяльності будівельного підприємства. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kgm_econ/2012_102/178-187.pdf. (дата звернення: 19.03.2019).
5. Павлов О. Антикризові механізми державного регулювання соціально-економічного розвитку URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav/2010_4/44.pdf (дата звернення: 19.03.2019).
6. Хлевицька Т.Б. Механізми антикризового управління в системі економічної безпеки підприємства. *Торгівля і ринок України : тематичний збірник наукових праць*. Донецьк : ДонНУЕТ. 2008. Вип. 26, Т.1. С. 313–318.
7. Калінеску Т.В. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2010. 372 с.
8. Щербань І.О. Формування механізму антикризового управління посередницьких туристичних підприємств. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2010. Вип. 2 (50). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnugvp/ekon/2010_2/index.htm. (дата звернення: 19.02.2019).
9. Скибицький О.М. Антикризовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 568 с.
10. Антикризисное управление 2-е изд доп. и перераб. / под ред. проф. Э.М. Короткова. Москва : ИНФРА-М, 2006. 620 с.
11. Лігоненко Л.О. Антикризисное управление підприємством: теоретико методологічні засади та практичний інструментарій. Київ : Ника Центр 2000. 390 с.
12. Масенко Б.П., Афонченкова Т.М. Антикризове управління : навчальний посібник. Київ : Європейський університет, 2005. 264 с.
13. Чернявский А.Д. Антикризисное управление : учебное пособие. Киев : МАУП, 2000. 208 с.
14. Погребняк А.Ю. Сутність складових елементів механізму антикризового управління на промисловому підприємстві. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2015. № 12. С. 138–147.
15. Шкляр В.В. Концептуальна схема механізму антикризового менеджменту на підприємствах водного транспорту / В.В. Шкляр Ефективна економіка. 2013. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2346>. (дата звернення: 19.02.2019).
16. Юн Г.Б. Методология антикризисного управления : учебно-практическое пособие. Москва. : Дело, 2004. 432 с.
17. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учебный курс. Киев. : Ника Центр, 1999. 528 с.

REFERENCES:

1. Kvach Ya.P., Orlov V.M., Orlova O.V., Tolkachova H.V. (2012) *Finansovyy menedzhment u skhemakh i tablytsiakh* [Financial management in charts and tables]. Odesa. (in Ukrainian).
2. Martynenko V.P., Klymash N.I., Bahats'ka K.V., Dem'ianenko I.V. (2014) *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. L'viv : Mahnoliya-2006. (in Ukrainian).
3. Shapurov O.O. (2013). *Formuvannia kontseptsii antykrizovoho upravlinnia na osnovi vzaiemodii systemy latentnykh protsesiv ta systemy diahnostryky iavnykh zahroz* [Formation of the concept of crisis management is based on the interaction of latent processes and the explicit threats diagnostic system.]. *Investments: practice and experience*, vol. 23, no 23, pp. 35–40.
4. Hordiienko T.V. (2012). *Antykrizovyy mekhanizm upravlinnia rezul'tatyvnosti diial'nosti budivel'noho pidpriemstva* [Anticrisis mechanism for managing the performance of a construction company]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kgm_econ/2012_102/178-187.pdf. (accessed 19 March 2019).
5. Pavlov O. (2010) *Antykrizovi mekhanizmy derzhavnogo rehuliuвання sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku* [Anti-crisis mechanisms of state regulation of socio-economic development]. Available at : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav/2010_4/44.pdf (accessed 19 March 2019).
6. Khlevyts'ka T.B. (2008). *Mekhanizmy antykrizovoho upravlinnia v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [The mechanism of crisis management in the system of economic security of the enterprise]. *Trade and the market of Ukraine: a thematic collection of scientific works*, vol. 26, no. 26. Pp. 313–318.
7. Kalinesku T.V. (2010). *Finansovyy menedzhment* [Financial Management], Lugansk: View of the SNU them. V. Dahl. (in Ukrainian).
8. Scherban' I.O. (2010). *Formuvannia mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia poserednyts'kykh turystychnykh pidpriemstv* [Formation of a mechanism for crisis management of intermediary tourism enterprises]. *Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management*, vol. 2 (50). Available at : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnugvp/ekon/2010_2/index.htm (accessed 19 February 2019).
9. Skybyts'kyj O.M. (2009). *Antykrizovyy menedzhment* [Anti-crisis management], Kiev : Center for Educational Literature. (in Ukrainian).
10. Korotkov E.M. (2006). *Antykrizysnoe upravlenye* [Anti-crisis control], Moscow : INFRA-M. (in Russian).
11. Lihonenko L.O. (2000). *Antrykrizove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko metodolohichni zasady ta praktychnyy instrumentarij* [Nonsense enterprise management: theoretical methodological principles and practical tools], Kiev : Nick Center 2000. (in Ukrainian).
12. Masenko B.P., Afonchenkova T.M. (2005). *Antykrizove upravlinnia* [Anti-crisis management], Kiev : View Europe. Unith. (in Ukrainian).
13. Cherniavskyj A.D. (2000) *Antykrizysnoe upravlenye* [Anti-crisis management], Kiev : MAUP. (in Ukrainian).

14. Pohrebniak A.Yu. (2015). *Sutnist' skladovykh elementiv mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia na promyslovomu pidpriemstvi* [The essence of elements of the mechanism of crisis management in the industrial enterprise]. *Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, vol. 12, no 12, pp. 138–147.

15. Shkliar V.V. (2013). *Kontseptual'na skhema mekhanizmu antykrizovoho menedzhmentu na pidpriemstvakh vodnogo transportu* [Conceptual

scheme of crisis management in enterprises of water transport]. *Effective economy*, vol. 9. Available at: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2346 (accessed 19 February 2019).

16. Yun H.B. (2004). *Metodolohyia antykrizysnoho upravlenyia* [Methodology of crisis management], Moscow : Case (in Russian).

17. Blank Y.A. (1999). *Fynansovyj menedzhment* [Financial Management], Kiev : Nika-sentr. (in Ukrainian).

Vyklyuk Mariana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship
European University University, Lviv Branch

Pisniy Bogdan

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Director
European University University, Lviv Branch

Petlyn Irina

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Affairs
Lviv Institute of Economics and Tourism

CONCEPTUAL BASES FOR THE MAKING ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE

The purpose of the article. Transformational transformations taking place in the economy and other spheres, encourage the constant improvement of the management system of domestic enterprises. The leading role in the management system is anti-crisis management. Given these circumstances, the study of the conceptual foundations of the crisis financial management of enterprises is extremely relevant. The purpose of the article is to study the theoretical and methodological principles of the mechanism of crisis management of the enterprise.

Methodology. The research of the crisis financial management is to avoid crisis situations and to eliminate the company from a crisis situation through the development and adoption of managerial decisions related to the formation, distribution and use of financial resources of the enterprise and the organization of turnover.

Results. The concept of crisis management has been explored, the main purpose of the article has been substantiated and the tools of crisis management financial management have been proposed. It is noted that the sign of crisis phenomena in the economy is the deterioration of the balance of payments, lower investment and innovation activity of domestic enterprises, decrease their solvency and business activity, increase of loss-making and bankrupt enterprises. It is proved that the reason for such a state of the national economy is an imperfect and ineffective crisis management system developed and implemented by domestic business entities. The necessity of using anti-crisis management, which includes complex measures of strategic and tactical nature is argued. The description of types of crisis management (reactive, preventive, post-crisis, active and passive) is presented. The scientific approaches to understanding the concept of "mechanism of crisis management" are outlined and their brief characterization is given. Graphically, the structure of the mechanism of anti-crisis financial management of the enterprise is presented. It is argued that the investigated mechanism includes the following elements: the purpose and objects of crisis management, the tasks, functions and principles of crisis management and the methods used for the implementation of anti-crisis financial management.

Practical implications. A number of reasons have been substantiated regarding the necessity of using anti-crisis management at enterprises through an effective mechanism of anti-crisis financial management of an enterprise. The conclusion is made on expediency of intensification of anti-crisis measures at the enterprise. It is proved that with the help of methods of crisis financial management it is possible to generalize, to effectively organize the execution of functions, stages, procedures, operations required for effective anti-crisis solutions.

Value/originality. The results of the study showed that in order to ensure the effectiveness of crisis management, timely diagnosis of the crisis in the enterprise is necessary for the prompt response to changes in the internal and external environment. And the use of the crisis financial mechanism for managing enterprises will ensure the implementation of identified measures aimed at rapid recovery of solvency and its exit from the crisis.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

LEGAL BASES OF FINANCIAL MONITORING IN UKRAINE

У статті розглянуто правові засади здійснення фінансового моніторингу в Україні. Визначено основні цілі та завдання фінансового моніторингу. Також наведено пропозиції щодо здійснення організаційних заходів, спрямованих на боротьбу із легалізацією тіншових капіталів і фінансуванням тероризму. Проблематика фінансового моніторингу й досі залишається недослідженою, а правова база є не зовсім досконалою і потребує запозичення правового досвіду провідних країн світу. Проаналізовано етимологічний зміст поняття «фінмоніторинг», а також наведено законодавче визначення цієї категорії. Досліджено думки вчених, а також проаналізований досвід зарубіжних країн. Визначено нормативно-правові акти, що регулюють основи фінансового моніторингу в Україні, та наведені основні положення законодавства. Досліджено основні напрями діяльності Держфінмоніторингу в Україні. Зроблені висновки та надані пропозиції щодо покращення.

Ключові слова: фінанси, фінансовий моніторинг, Державний фінансовий моніторинг, легалізація «відмивання» брудних грошей, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму.

В статье рассмотрены правовые основы осуществления финансового мониторинга

в Украине. Определены основные цели и задачи финансового мониторинга. Также приведены предложения по осуществлению организационных мероприятий, направленных на борьбу с легализацией теневых капиталов и финансированием терроризма. Проблематика финансового мониторинга и до сих пор остается неисследованной, а правовая база является не совсем совершенной и нуждается в заимствовании правового опыта ведущих стран мира. Проанализирован этимологический смысл понятия «финмониторинг», а также приведено законодательное определение этой категории. Исследованы мнения ученых, а также проанализирован опыт зарубежных стран. Определены нормативно-правовые акты, регулирующие основы финансового мониторинга в Украине, и приведены основные положения законодательства. Исследованы основные направления деятельности Госфинмониторинга в Украине. Сделаны выводы и даны предложения по улучшению.

Ключевые слова: финансы, финансовый мониторинг, Государственный финансовый мониторинг, легализация «отмывания» грязных денег, полученные преступным путем, финансирование терроризма.

УДК 336:005.584.1(477)

Голодна А.С.

студентка

Сумський державний університет

Бухтіарова А.Г.

к.е.н., старший викладач кафедри

фінансів, банківської справи

та страхування

Сумський державний університет

The article deals with the legal principles of financial monitoring in Ukraine. The main goals and objectives of financial monitoring are determined. There are also suggestions on the implementation of organizational measures aimed at combating the legalization of shadow capital and financing of terrorism. The issue of financial monitoring remains unexplored, and the legal framework is not quite perfect and requires the borrowing of legal experience from the leading countries of the world. The etymological content of the concept of "financial monitoring" is analyzed, and the legislative definition of this category is given. The opinions of scientists are researched, and the experience of foreign countries is also analyzed. The normative legal acts regulating the bases of financial monitoring in Ukraine and the main provisions of the legislation are specified. The subjects of state financial monitoring are: State Financial Monitoring Service and state regulators of the system of financial monitoring: National Bank of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Infrastructure of Ukraine, Ministry of Economic Development, National Commission on Securities and Stock Market, National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets of Ukraine. The main directions of activity of the SCFM in Ukraine are investigated. The main areas of activity of the SCFM are: realization of the state policy in the field of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, or financing of terrorism, as well as making proposals for its formation; creation and maintenance of functioning of a single state information system in the field of AML / CFT, collection, processing and analysis of information on financial transactions subject to financial monitoring, other financial transactions or information that may be related to suspicion of legalization (laundering) of proceeds from crime or terrorist financing. It can be concluded based on the analysis that in all leading countries the relevant legal acts on counteraction to the legalization of criminal assets, recently amended and auditors and audit firms identified by the primary subjects of financial monitoring, were adopted.

Key words: finance, financial monitoring, state financial monitoring, legalization of "laundering" of dirty money received from crime, financing of terrorism.

Постановка проблеми. У сучасному світі тема протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (AML/CFT), досі залишається актуальною. Правопорушники досить часто намагаються використати фінансові системи зарубіжних країн для відмивання (легалізації) «брудних» коштів. Зважаючи на це, важливим інструментом запобігання легалізації доходів, отриманим злочинним шляхом, є постійний моніторинг операцій та руху коштів, зокрема на рахунках клієнтів банку. При цьому ніяка фінансово-кредитна установа не застрахована від імовірності випадкової співучасті в процесі відмивання грошей. Основною складовою частиною системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним способом, є система фінансового моніторингу. Вона має, з одного боку, відповідати міжнародним нормам та стан-

дартам, а з другого – максимально враховувати вже наявну фінансову систему.

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що передбачають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Отже, проблематика фінансового моніторингу й досі залишається недослідженою, а правова база є не зовсім досконалою і потребує запозичення правового досвіду провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення теоретичних питань фінансового моніторингу зробили такі вітчизняні вчені, як Д. Бекерська, Г. Бех, Л. Воронова, О. Копиленко,

М. Кучерявенко, Е. Дмитренко, а серед закордонних – С. Запольський, М. Прошунін. Досліджували теорію фінансового моніторингу в Україні такі фахівці, як Г. Гуржій, В. Кірсанова, Я. Янушевич.

Постановка завдання. Визначення та аналіз основних правових засад фінансового моніторингу в Україні та проведення загальної характеристики вітчизняних та закордонних нормативно-правових актів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансового моніторингу ґрунтується на швидкому обміні інформацією між спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу та суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Етимологічний зміст категорії «моніторинг» можна зазначити як процес спостереження (стеження) з відповідним подальшим аналізом та відображенням отриманих результатів. Частина відносин із фінансового моніторингу за своїм змістом та комплексом заходів буде близька до фінансового контролю.

На думку М. Прошуніна, фінансовий моніторинг є процедурою нормативно закріплених інформаційних, фінансово-контрольних процедур, здійснюваних органами й агентами (суб'єктами фінансового моніторингу), основною метою яких є запобігання використанню фінансової системи для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму (публічний аспект) і мінімізації наслідків причетності агентів фінансового моніторингу до AML/CFT (приватний аспект) [1, с. 12]. Тобто у науковій праці щодо поняття «фінансовий моніторинг» дослідник обмежується системою законодавчо закріплених процедур, пов'язаних не з самим державним фінансовим контролем загалом, а тільки з операціями щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

Виходячи з положень ст. 17 Конституції України [2], де зазначено, що захист та забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, органи державної влади та Національний банк України, реалізуючи свої повноваження, здійснюють регулювання у сфері економіки, зокрема забезпечуючи таке регулювання на основі законодавчої бази.

Крім того, державне управління економікою, особливо у сфері фінансового моніторингу, здійснюється на основі загальновідомого принципу невтручання органів державної влади у господарську діяльність суб'єктів господарювання. Таким чином, держава, встановлюючи загальнообов'язкові правила поведінки щодо здійснення фінансового моніторингу, надає господарюючим суб'єктам, у тому числі й банкам, велику самостійність у визначенні та встановленні правил внутрішнього фінансового моніторингу.

Якщо взяти до уваги досвід США, то метою діяльності аудиторів у США як суб'єктів первин-

ного фінансового моніторингу є виявлення та сповіщення про операції, пов'язані з абсолютно всіма злочинами у фінансово-кредитній системі. Це означає, що аудитори та аудиторські фірми повідомляють контролюючі органи про сумнівні та, можливо, небезпечні операції.

Крім того, аудиторська діяльність у Німеччині здійснюється відповідно до Закону «Про професійний статут аудиторів» 1961 р., відповідно до норм якого аудитора визначено як особу, яка повинна публічно здійснювати цю діяльність, підтвердила особисту та професійну компетентність шляхом складання відповідного іспиту.

Основою законодавчої бази України у сфері AML/CFT є: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; Закон України «Про банки і банківську діяльність»; Кримінальний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів.

Якщо порівнювати українське законодавство, то ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [3] пояснює фінансовий моніторинг як сукупність певних заходів, що здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також включають у себе проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. При цьому об'єктом фінансового моніторингу виступають, відповідно до статті 1 вищезгаданого Закону, «дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів із метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників». Держава як суб'єкт публічного права здійснює моніторингову діяльність через спеціально уповноважених суб'єктів та органи.

У ст. 5 Закону [3] зазначено, що суб'єктами державного фінансового моніторингу є такі органи: Державна служба фінансового моніторингу та державні регулятори системи фінансового моніторингу: Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України.

Згідно із законодавством, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать:

- 1) банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- 3) товарні, фондові та інші біржі;
- 4) професійні учасники ринку цінних паперів;
- 5) компанії з управління активами;
- 6) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- 7) філії або представництва іноземних об'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- 8) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

– суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 15 вказаного вище Закону;

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій із купівлі-продажу нерухомого майна;

– нотаріуси, адвокати, аудиторів, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у межах трудових правовідносин);

– суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, а також казино, електронне (віртуальне) казино;

– інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги;

– фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 15 Закону [3].

Прийняття цього Закону [3] наблизило Україну на щабель до покращення системи фінансового моніторингу до вимог міжнародних організацій. Однак у правовому полі залишаються окремі проблеми, які потребують вирішення. Насамперед це неналагоджений взаємозв'язок між правоохоронними органами та суб'єктами фінансового моніторингу задля запобігання та протидії вчиненню нових злочинів. По-друге, на законодавчому рівні слід чітко вказати операції, інформація про які повинна бути відкритою та прозорою.

Спеціально уповноваженим органом у сфері моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу України. Вона є центральним органом

виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Держфінмоніторинг України включається до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері AML/CFT.

Основними напрямками діяльності Держфінмоніторингу є:

1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її формування;

2) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері AML/CFT;

3) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму [7].

У межах співробітництва з Радою Європи експерти Держфінмоніторингу починаючи з 2002 року на постійній основі беруть участь у пленарних засіданнях Комітету MONEYVAL.

Нині Держфінмоніторинг співпрацює з понад 150 підрозділами фінансових розвідок інших країн та отримує від іноземних партнерів інформацію, яка може бути пов'язана з протиправною діяльністю. Це дає змогу оперативніше та у більш повному обсязі розслідувати складні транснаціональні схеми.

Крім того, слід зазначити, що досить важливо у сучасних умовах звертатися та аналізувати досвід зарубіжних країн. Щодо Польщі, то основним нормативним актом у сфері протидії відмиванню коштів є Закон від 16 листопада 2000 р. «Про протидію відмиванню грошей та фінансуванню тероризму». Вчинення злочину щодо легалізації будь-яких активів, отриманих у незаконний спосіб, карається позбавленням волі від 6 місяців до 10 років, передбачається конфіскація майна. Нормативна сума моніторингу становить 150 тис. грн [4].

Уповноваженим органом Польщі в системі державного фінансового моніторингу є Генеральний інспектор фінансової інформації (Generalny Inspektor Informacji Finansowej – GIIF), підпорядкований Міністерству фінансів.

Спеціальним органом Іспанії в системі державного фінансового моніторингу є Комісія з протидії відмиванню грошових коштів. Серед суб'єктів фінансового моніторингу слід зазначити аудиторів, бухгалтерів та податкових консультантів; організації, що здійснюють продаж антикваріату та предметів мистецтва. Відповідно до норм національного законодавства Іспанії, аудиторів та аудиторські фірми як суб'єкти фінансового моніторингу зобов'язані надавати інформацію підрозділу

фінансової розвідки про операції у разі, якщо вони пов'язані з передачею готівкових коштів, чеків або інших документів на пред'явника, а також про операції з резидентами офшорних юрисдикцій на суму, що перевищує 30 тис. євро [5].

Важливо відмітити, що США вважаються засновником терміна «відмивання брудних грошей», а також найбільш активним борцем з AML/CFT. Кримінальна відповідальність за легалізацію незаконних активів, у тому числі і з необережності, може становити штраф до 1 млн дол. США, позбавлення волі до 20 років, конфіскацію майна.

Широковідомий американський правовий акт – Patriot Act 2001 – встановив такі три основних складники системи протидії AML/CFT, як:

- 1) розроблення внутрішнього порядку з протидії відмиванню злочинних активів;
- 2) ідентифікація клієнта та вигодоотримувачів;
- 3) процедура інформування про підозрілі операції [6].

Отже, можна дійти висновків на підставі проведеного аналізу, що у всіх провідних країнах прийнято відповідні нормативно-правові акти щодо протидії легалізації злочинних коштів, до яких останнім часом внесено зміни і визначено аудиторів та аудиторські фірми первинними суб'єктами фінансового моніторингу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, належна реалізація системи фінансового моніторингу повинна базуватися на комплексному застосуванні заходів з удосконалення методів узгодження та координації дій органів державної влади та суб'єктів первинного фінансового моніторингу в Україні. Питання протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні потребують не тільки подальшого дослідження, але й комплексного підходу до удосконалення нормативно-правової бази. Для ефективного запровадження системи фінансового моніторингу необхідне розроблення та імплементація дієвого законодавства з урахуванням міжнародних вимог із приводу більш чіткого окреслення банківських операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, процедури розкриття банківської таємниці, подання інформації та звітування про джерела надходження коштів, встановлення більш жорсткого контролю за діяльністю небанківських установ тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прошунин М.М. Финансовый мониторинг в системе противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма (российский и зарубежный опыт) : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.14. Москва, 2010. 44 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада Укра-

їни. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Закон України від 28.11.2002 р. № 249 / Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15> (дата звернення: 26.03.2019).

4. Ustawy z dnia 16 listopada 2000 r.o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu: Dz. U. z 2003 r. № 153, poz. 1505 z późn. zm. URL: <http://www.giif.wortalszkoleniowy.pl/witamy.html> (дата звернення: 26.03.2019).

5. Прошунин М.М. Зарубежные подразделения финансовой разведки: понятие и виды / за ред. В. М. Хомич. Минск : Беларусь, 2009. С. 70–77.

6. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism. URL: http://www.fincen.gov/statutes_regs/patriot/index.html (дата звернення: 26.03.2019).

7. Про Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Указ від 13 квітня 2011 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/537-2015-%D0%BF> (дата звернення: 26.03.2019).

REFERENCES:

1. Proshunyn M.M. (2010) Fynansoviy monytorynh v systeme protyvodeystviya lehalizatsyy prestupnykh dokhodov y fynansyrovanyyu terroryzma (rossyyskiy y zarubezhniy opit) [Financial monitoring in the system of combating money laundering and financing of terrorism (Russian and foreign experience)].(PhD Thesis), Moskva, pp. 44. (in Russian).
2. Konstytutsiya Ukrayiny (1996) [Constitution of Ukraine]. no.30, pp.141.
3. Pro zapobihannya ta protydiy lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, abo finansuvannya terroryzmu (2002) [On Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, or the Financing of Terrorism]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15> (accessed 26 March 2019).
4. Ustawy z dnia 16 listopada 2000 r.o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (2003) [The Act of 16 November 2000 on Prevention and Counteraction of the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, or the Financing of Terrorism]. Available at: <http://www.giif.wortalszkoleniowy.pl/witamy.html> (accessed 26 March 2019).
5. Proshunyn M.M. (2009) Zarubezhnye podrazdelenyya fynansovoy razvedky: ponyatyie y vydy [Foreign financial intelligence units: concepts and types]. Mynsk: Belarus, pp. 70-77. (in Russian).
6. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism. Available at: http://www.fincen.gov/statutes_regs/patriot/index.html (accessed 26 March 2019).
7. Pro Polozhennya pro Derzhavnu sluzhbu finansovoho monytorynhu Ukrayiny (2011) [About the position on the state service of financial monitoring in ukraine]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/537-2015-%D0%BF> (accessed 26 March 2019).

Holodna Anastasiia

Student

Sumy State University

Bukhtiarova Alina

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer of the Department of Finance,

Banking and Insurance

Sumy State University

LEGAL BASES OF FINANCIAL MONITORING IN UKRAINE

The purpose of the article. In the modern world, the issue of combating the legalization of proceeds from crime (AML / CFT) remains relevant. Offenders often try to use financial systems of foreign countries to launder (legalize) “dirty” funds. Against this background, an important tool for preventing the legalization of proceeds from crime is the continuous monitoring of transactions and cash flow, in particular, on accounts, bank customers. The article deals with the principles of financial monitoring in Ukraine. The main goals and objectives of financial monitoring are determined. There are also suggestions on the implementation of organizational measures aimed at combating the legalization of shadow capital and financing of terrorism. The issue of financial monitoring remains unexplored, and the legal framework is not quite perfect and requires the borrowing of legal experience from the leading countries of the world.

Methodology. The etymological content of the concept of “financial monitoring” is analyzed, and also the legislative definition of this category is given. The opinions of scientists are researched, and the experience of foreign countries is also analyzed.

Results. The normative legal acts regulating the bases of financial monitoring in Ukraine and the main provisions of the legislation are specified. The subjects of state financial monitoring are: State Financial Monitoring Service and state regulators of the system of financial monitoring: National Bank of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Infrastructure of Ukraine, Ministry of Economic Development, National Commission on Securities and Stock Market, National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets of Ukraine. The main directions of activity of the SCFM in Ukraine are investigated. The main areas of activity of the SCFM are: realization of the state policy in the field of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, or financing of terrorism, as well as making proposals for its formation; creation and maintenance of functioning of a single state information system in the field of AML / CFT, collection, processing and analysis of information on financial transactions subject to financial monitoring, other financial transactions or information that may be related to suspicion of legalization (laundering) of proceeds from crime or terrorist financing.

Practical implications. It can be concluded on the basis of the analysis that in all leading countries the relevant legal acts on counteraction to the legalization of criminal assets, recently amended and auditors and audit firms identified by the primary subjects of financial monitoring, were adopted.

Value/originality. In our work the provisions of the legislation on financial monitoring are analyzed. In addition, parallels with foreign countries have been made. In general, the proposals and recommendations for improving the legal regulation of financial monitoring in Ukraine are provided.

МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК КОМПОНЕНТ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS

У статті досліджується роль та місце майнових податків у доходах місцевих бюджетів. Досліджено теоретичні основи забезпечення ефективного формування фінансових ресурсів місцевих органів влади. Розкрито складники податку на майно відповідно до податкового законодавства України. Визначено переваги та недоліки майнових податків як компонента доходів місцевих бюджетів. Проаналізовано роль податку на майно в доходах зведеного бюджету Харківської області. Встановлено, що актуальною проблемою підвищення ефективності майнового оподаткування є обмежений рівень податкової самостійності місцевих органів влади. За підсумками дослідження запропоновано напрями зростання ролі майнових податків як компонента доходів місцевих бюджетів: підвищення податкової самостійності місцевих органів влади; дотримання принципу рівності та соціальної справедливості під час визначення основних елементів податків; створення цільового фонду за рахунок надходжень податку зі власників транспортних засобів.

Ключові слова: майнові податки, місцеві бюджети, податок на майно, податкові надходження, доходи місцевих бюджетів.

В статье рассмотрена роль и место имущественных налогов в доходах местных

бюджетов. Исследованы теоретические основы обеспечения эффективного формирования финансовых ресурсов местных органов власти. Раскрыты составляющие налога на имущество в соответствии с налоговым законодательством Украины. Определены преимущества и недостатки имущественных налогов как компонента доходов местных бюджетов. Проанализирована роль налога на имущество в доходах сводного бюджета Харьковской области. Установлено, что актуальной проблемой повышения эффективности имущественного налогообложения является ограниченность налоговой самостоятельности местных органов власти. По итогам исследования предложены направления повышения роли имущественных налогов как компонента доходов местных бюджетов: повышение налоговой самостоятельности местных органов власти; соблюдение принципа равенства и социальной справедливости при определении основных элементов налогов; создание целевого фонда за счет поступлений налога с владельцев транспортных средств.

Ключевые слова: имущественные налоги, местные бюджеты, налог на имущество, налоговые поступления, доходы местных бюджетов.

УДК 336.226.2

Городецька Т.Е.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри державних фінансів Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Пантелєєва А.М.

магістрант Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

The article investigates the role and place of property taxes in the revenues of local budgets. The theoretical bases of ensuring effective formation of financial resources of local authorities are investigated. The components of the property tax are disclosed in accordance with the tax legislation of Ukraine: the tax on immovable property, different from the land plot, transport tax, payment for land. The powers of local authorities regarding the administration of property taxes are described. It is shown that the degree of their independence in the formation of local budgets at the expense of property taxes remains insignificant. The advantages of property taxes as a component of local budget revenues are determined: stability of the tax base, low tax evasion, and full enrollment in the local budget. It is established that in the process of collecting taxes of the property group there are internal contradictions. One of the problems is the principle of equality and social justice. This will increase the level of trust of taxpayers to the state as a subject of tax law and, therefore, ensure the income part of local budgets through voluntary tax payments. The role of the property tax in the consolidated budget revenues of the Kharkiv region is analyzed. Receipts of local taxes and fees are gradually increasing in the revenues of the local budget, with the largest share in the structure of local taxes occupied by property tax. It is established that the actual problem of raising the efficiency of property taxation is the limited level of tax autonomy of local authorities. Fundamental importance from the point of view of creating reliable bases of local self-government is their right to determine the types of tax revenues of local budgets and tax bases, the establishment of tax rates and tax breaks. According to the results of the study, the directions of increasing the role of property taxes as a component of local budget revenues are proposed: increase of tax autonomy of local authorities; observance of the principle of equality and social justice in determining the basic elements of taxes; creation of a trust fund at the expense of tax revenues from owners of vehicles.

Key words: property taxes, local budgets, property tax, tax revenue, incomes locals budgets.

Постановка проблеми. Процеси ринкової трансформації економіки України спрямовані на соціально-економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Місцеві органи влади можуть краще забезпечити надання суспільних благ відповідно до місцевих потреб і вподобань, однак запорукою цього є забезпечення їх ефективного фінансування та формування доходів місцевих бюджетів. Одним із джерел формування власних фінансових ресурсів органів місцевої влади є місцеві податки і збори, до складу яких входять майнові податки у формі податку на майно. Система майнового оподаткування в Україні на сучасному етапі продовжує формуватися шляхом трансформації окремих елементів складників податку на майно, що безпосередньо впливає на рівень доходів місцевих бюджетів, тому це питання є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи дослідження цієї проблеми містяться у працях Ю.Б. Іванова, І.О. Луніної, Н.М. Матвійчук, В.М. Мельник, А.С. Нестеренко, Е.Б. Павленко та інших. Теоретичні розроблення з питань функціонування системи майнового оподаткування в Україні потребують подальшого вивчення та узагальнення для використання податку на майно як компоненти доходів місцевих бюджетів.

Метою дослідження є виявлення характеру впливу майнових податків на формування доходів місцевих бюджетів з метою визначення шляхів, здатних зміцнити їхню доходну частину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема розширення доходної бази місцевих бюджетів з погляду покриття витрат місцевих органів влади на надання суспільних благ і послуг

у межах відповідної території є частиною більш загальної проблеми забезпечення ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем. З проблемами формування власної доходної бази місцевих бюджетів тісно пов'язане питання вибору найбільш ефективних податків, які є у розпорядженні місцевих органів влади.

Принципове значення з погляду створення надійних основ місцевого самоврядування мають надані їм права щодо визначення видів податкових доходів місцевих бюджетів та баз оподаткування, встановлення податкових ставок та податкових пільг.

Про досить широкі повноваження місцевих органів влади щодо певного податку можна говорити у тому разі, коли ці органи наділені правом вводити або скасовувати такий податок, включаючи права щодо зміни всіх елементів податку [1, с. 26].

До місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України (ст. 10) належать:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір.

До складу податку на майно (ст. 265) входять: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю. Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю) [2].

Отже, систему майнових податків в Україні становлять місцеві податки, а саме податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю. Звертаючи увагу на повноваження місцевих органів влади щодо адміністрування майнових податків, слід зазначити, що Податковим кодексом встановлені всі елементи цих податків за винятком податкових ставок, які можуть бути встановлені самостійно в межах граничних норм. Також передбачено право на надання окремих пільг зі сплати податку на майно. За такого підходу ступінь самостійності під час формування місцевих бюджетів за рахунок майнових податків залишається незначним.

Податок на майно відповідає принципу територіального походження, оскільки оподаткуванню підлягають лише об'єкти, розташовані на певній території [3].

Податок на нерухоме майно.

Цей податок є важливим інструментом формування доходної бази місцевих бюджетів через таке:

1) база оподаткування нерухомість, тому ухилятися від сплати важко навіть за диференційованих податкових ставках у різних адміністративно-територіальних одиницях;

2) низка суспільних благ і послуг, що надаються мешканцям регіонів, можуть фінансуватися за рахунок надходжень від цього податку;

3) для забезпечення дотримання принципу платоспроможності база оподаткування може бути визначена так, щоб обмежити навантаження на платників із низьким рівнем доходів;

4) постійне місцезнаходження і тривалість існування об'єктів оподаткування забезпечить безперешкодний доступ податкових органів [4, с. 338].

Більшість країн світу практикують майнове оподаткування. Така практика показала, що податки на майно стають вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів, забезпечуючи значну частину їх надходжень. Зарубіжний досвід системи майнового оподаткування платників податків виділяє чотири основних підходи до сплати податків [5, с. 348–349]:

1) податки на окремі види майна – застосування окремого податку – плати за землю, транспортного податку, податку на нерухомість. Подібна схема оподаткування діє в Україні;

2) чистий податок на майно – оподаткування комерційного та промислового майна, яке перебуває у власності платника податку. Такий податок застосовують у США, Німеччині, Канаді, Данії, Нідерландах, Франції;

3) податки на перехід права власності на майно – характерною ознакою є наявність прогресивної податкової шкали, яка диференціюється залежно від родинних зв'язків та розгалуженої системи податкових пільг. Цей вид обов'язкового платежу активно застосовується у Швеції;

4) податок на приріст капіталу – являє собою податок на доходи від реалізації активів, що перебувають у власності платника податку. При цьому такий дохід може оподатковуватися як у складі податку на доходи чи прибутки платника податку (Україна), так і шляхом застосування окремого виду обов'язкового платежу (Австрія, Великобританія, Ірландія, Португалія).

Світовий досвід показує, що податок на нерухомість за використання правильного підходу може стати однією із вагомих статей доходної частини бюджету. Результати моніторингу законодавства розвинутих країн світу з питань нерухомого майна, за даними Світового банку, показали, що податок на нерухомість становить 40–80% платежів до місцевих бюджетів [6, с. 23]. Зокрема, Німеччина отримує 1,1% загальних надходжень від зазначеного податку, Швейцарія – 0,46%, бюджету Російської Федерації цей податок приносить 9% від усіх надходжень. Він забезпечує до 95% надходжень до місцевих бюджетів у Нідерландах, 81 – у Канаді, 52 – у Франції, від 10 до 70% – у США [7, с. 19].

Ще одним складником податку на майно є транспортний податок, який, на нашу думку, є аналогом податку на розкіш, оскільки об'єктом опо-

даткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом станом на 1 січня податкового (звітного) року (ст. 267.2 Податкового кодексу України).

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування [2].

Встановлені Податковим кодексом правові норми стягнення транспортного податку обмежують коло платників і зменшують податкові надходження, тому вважаємо доцільним із метою підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів повернутися до сплати податку зі власників транспортних засобів, кошти від сплати якого будуть зараховуватися до цільового Фонду з ремонту міських доріг у складі відповідного місцевого бюджету. Це дасть змогу органам місцевої влади отримати додаткові кошти на благоустрій територій та забезпечить надання якісних суспільних послуг.

Плата за землю є ще однією складовою частиною податку на майно та стабільним джерелом доходної бази місцевих бюджетів завдяки щорічній індексації грошової оцінки земельних ділянок.

Розглянемо на прикладі зведеного бюджету Харківської області місце податку на майно як компоненти доходів місцевого бюджету в забезпеченні фінансовими ресурсами окремого регіону (таблиця 1).

Аналіз динаміки та структури місцевих податків у доходах місцевих бюджетів дає можливість оцінити зміни структури доходів і виявити

тенденції і причини їх виникнення. Як бачимо з таблиці 1, надходження місцевих податків і зборів поступово збільшуються в доходах місцевого бюджету, однак їхня структура залишається практично незмінною. Найбільшу частку в структурі місцевих податків займають податок на майно та єдиний податок.

Динаміка надходжень місцевих податків до загального фонду зведеного бюджету Харківської області за 2015–2017 рр. наведена на рис. 1.

Досліджуючи майнові податки як компонент доходів місцевих бюджетів, можна погодитися з думкою В.Г. Баранової, що притаманні українській практиці особливості їх стягнення є недосконалими і не забезпечують справедливості оподаткування, захисту від корупційних та інших зловживань. Останні не сприяють розширенню бази оподаткування, і, як наслідок, податкові надходження формуються не в повному обсязі. Це знижує фінансову самостійність місцевих бюджетів і стримує соціально-економічний розвиток [9].

Науковці І.В. Педь, Ю.М. Лисенков, О.Я. Мельник [10] звертають увагу на те, що у процесі справляння податків майнової групи виникають внутрішні суперечності. Останні мають два аспекти: макроекономічний, що зумовлений суперечливістю податкового законодавства, а також мікроекономічний, який зумовлений специфікою обчислення сум і подальшого адміністрування податку.

Досліджуючи податок на майно, варто звернути увагу на принципи побудови податкової системи України, а саме на принцип рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, при цьому не виключає можливість встановлення різних умов оподаткування для різних категорій суб'єктів права.

Таблиця 1

Структура місцевих податків і зборів у доходах місцевого бюджету

№ з/п	Вид доходів	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
		тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %
1	Податок на майно	1150521,1	6,6	1640906,9	7,6	2023658,2	7,0
2	Місцеві збори	6424,1	0,04	8725,3	0,04	10909,1	0,04
3	Єдиний податок	967389,9	5,5	1494170,7	6,9	1997920,9	6,9
4	Акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів	458863,4	2,6	708537,7	3,3	379131,4	1,3
5	Кошти, що передаються (отримуються) як компенсація із загального фонду державного бюджету бюджетам місцевого самоврядування		0		0	14598,4	0,1
6	Податкові надходження	6736861,0	38,4	9699443,0	44,8	12985582,0	44,8
7	Разом доходів	17544243,5	100,0	21629310,4	100,0	28980920,3	100,0

Джерело: складено авторами за даними [8]

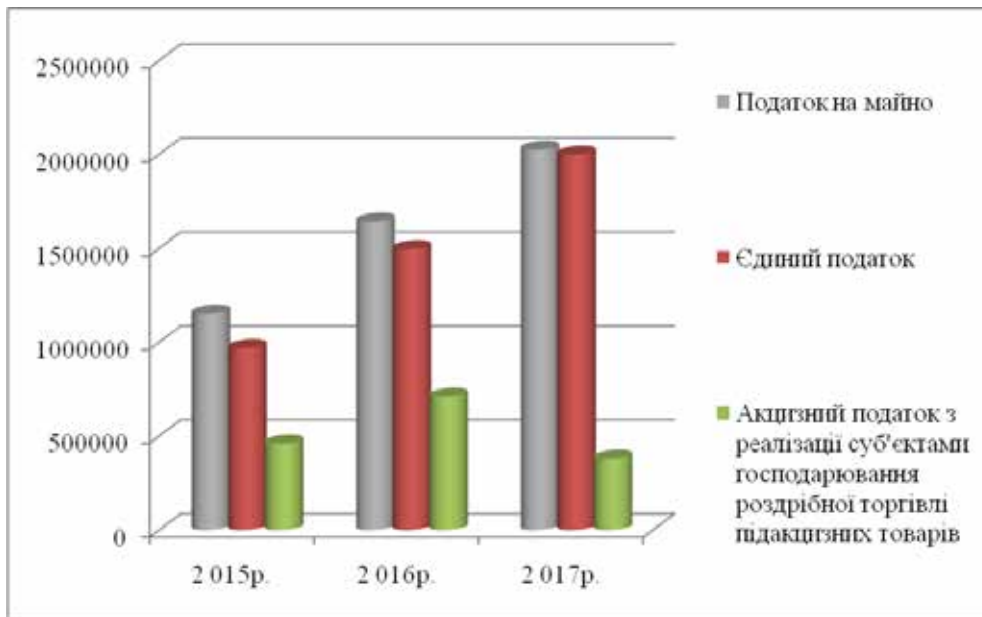

Рис. 1. Динаміка надходжень місцевих податків до загального фонду зведеного бюджету Харківської області за 2015–2017 рр., тис. грн

Податковим кодексом України встановлено однакові граничні податкові ставки для складової частини податку на майно – податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ст. 266.5). Використовуючи певні повноваження у сфері прийняття рішень щодо введення цього податку на окремій території, місцевим органам влади з метою дотримання принципу рівності та соціальної справедливості доцільно встановити диференційовані ставки з урахуванням категорій платників (фізичні або юридичні особи), виду нерухомості (житлова, нежитлова), а також цілей використання (комерційна, некомерційна). Це сприятиме підвищенню рівня довіри платників податків до держави як суб'єкта податкового права, а отже, забезпеченню дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок добровільної сплати податків.

Висновки з проведеного дослідження. Питання фінансової незалежності органів місцевого самоврядування через призму бюджетної децентралізації набуває все більшої актуальності. Нині характерним є постійне зростання частки місцевих податків і зборів у сукупному доході місцевих бюджетів в Україні та податку на майно в їхній структурі. Найбільш актуальною проблемою підвищення ефективності майнового оподаткування є обмежений рівень податкової самостійності місцевих органів влади щодо встановлення та зміни основних складників податку на майно, а також його основних елементів.

Визначені на підставі аналізу не лише проблеми функціонування податку на майно, а й позитивні риси в питаннях підвищення фінансової незалежності регіонів дали змогу запропонувати напрями зростання ролі майнових подат-

ків як компонента доходів місцевих бюджетів: підвищення податкової самостійності місцевих органів влади; дотримання принципу рівності та соціальної справедливості під час визначення основних елементів податків; створення цільового фонду за рахунок надходжень податку зі власників транспортних засобів. Всі ці заходи сприятимуть соціально-економічному розвитку територій та кращому забезпеченню фінансовими ресурсами органів місцевої влади в питаннях надання суспільних благ відповідно до місцевих потреб і вподобань, що підвищить рівень довіри населення до органів місцевої та державної влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / І.О. Луніна та ін. Київ, 2010. 320 с.
2. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доповненнями. URL: <http://sfs.gov.ua/nk/> (дата звернення: 19.03.2019).
3. Нестеренко А. Майновий податок – податок на нерухомість як основа функціонування місцевих бюджетів в Україні. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_1/22.pdf (дата звернення: 14.03.2019).
4. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. / редкол. М.Я. Азаров та ін. Київ, 2010. Т. 1–3.
5. Фрадинський О. Вітчизняний та світовий досвід еволюції оподаткування нерухомого майна. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010, № 6. Т. 4. С. 346–351.
6. Фліссак Н. Світовий досвід у справлянні податку на нерухоме майно. *Консультант*. 2007, № 34. С. 23–30.

7. Стіпахно В. Зарубіжний досвід стягнення податку на нерухомість. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012, № 9. С. 18–25.

8. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/dokumenti/113> (дата звернення: 28.02.2019).

9. Баранова В., Слатвінська М. Дієвість майнового оподаткування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 26-2. С. 113–116. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_2_2018/25.pdf (дата звернення: 15.03.2019).

10. Педь І., Лисенков Ю., Мельник О. Особливості майнового оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 12. С. 23–25. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/7.pdf (дата звернення: 19.03.2019).

REFERENCES:

1. Lunina I.O. (2010) *Dyversyfikatsiya dokhodiv mistsevykh byudzhetiv* [Diversification of local budget revenues]. Kiev: IEP of NASU. (in Ukrainian)

2. Podatkovyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 02.12.2010 № 2755-VI iz zminyamy ta dopovnennyamy [Tax Code of Ukraine: Law of 02.12.2010 № 2755-VI with amendments and supplements]. Available at: <http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-xii--mistsevi-podatki-i/> (accessed 19 March 2019).

3. Nesterenko A. *Maynovyy podatok – podatok na nerukhomist' yak osnova funktsionuvannya mistsevykh byudzhetiv v Ukrayini* [Estate tax is a real estate tax as the basis for the functioning of local budgets in Ukraine]. Available at: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/>

archive/juspradenc17/part_1/22.pdf (accessed 14 March 2019).

4. Azarov M.YA. (2010) *Naukovo-praktychnyy komentar do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny* [Scientific and practical commentary on the Tax Code of Ukraine]. Kiev: Ministry of Finance of Ukraine, National University of State Tax Service of Ukraine. (in Ukrainian)

5. Fradinsky O. (2010) *Vitchyznyanyy ta svitovyy dosvid evolyutsiyi opodatkovannya nerukhomoho mayna* [Domestic and world experience of evolution of taxation of real estate]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, vol. 4, no. 6, pp. 346-351.

6. Flissak N. (2007) *Svitovyy dosvid u spravlyanni podatku na nerukhome mayno* [World experience in real estate tax]. *Consultant*, no. 34, pp. 23–30.

7. Stepakhno V. (2012) *Zarubizhnyy dosvid styahnennya podatku na nerukhomist'* [Foreign experience in collecting property taxes]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 9, pp. 18–25.

8. Official site of the Kharkiv Regional State Administration. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/dokumenti/113> (accessed 28 February 2019).

9. Baranova V., Slatvynska M. *Diyevist' maynovoho opodatkovannya v Ukrayini* [Efficiency of property taxation in Ukraine]. Available at: http://bses.in.ua/journals/2018/26_2_2018/25.pdf (accessed 15 March 2019).

10. Ped I., Lysenkov Yu., Melnyk O. *Osoblyvosti maynovoho opodatkovannya v Ukrayini v konteksti yevrointehratsiyi* [Peculiarities of Property Taxation in Ukraine in the Context of Eurointegration]. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/7.pdf (accessed 19 March 2019).

Gorodetska TetianaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Public Finances
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Panteleeva Alena**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS**

The purpose of the article. At the current stage of development of the country, the economic and social situation is impossible without the strategic, socio-economic development of its territories. The financial resources of local budgets significantly influence the social and economic processes that take place in certain territories, to solve regional problems. The problem of choosing the most effective taxes available to local authorities is closely linked to the problems of creating its own revenue base of local budgets. The purpose of the study is to identify the nature of the impact of property taxes on the formation of revenues of local budgets in order to identify ways that can strengthen their revenue side.

Methodology. Methodological and informational basis are scientific works of national and foreign scientists, normative-legal and legislative acts in the fiscal-tax sphere.

Results. Property taxes are an integral part of tax systems in developed countries. They serve not only as an important fiscal tool but also as a socially equitable economic regulator of the country development. The tax policy of the state should be aimed at the construction of a stable tax system, a balanced ratio of fiscal and tax incentive functions. The article investigates the role and place of property taxes in the revenues of local budgets. The theoretical bases of ensuring effective formation of financial resources of local authorities are investigated. The components of the property tax are disclosed in accordance with the tax legislation of Ukraine: the tax on immovable property, different from the land plot, transport tax, payment for land. The powers of local authorities regarding the administration of property taxes are described. It is shown that the degree of their independence in the formation of local budgets at the expense of property taxes remains insignificant. The Tax Code contains all elements of these taxes with the exception of tax rates that can be set independently within the limits of marginal limits. It also provides for the right to grant certain privileges to pay property tax. The advantages of property taxes as a component of local budget revenues are determined: stability of the tax base, low tax evasion, and full enrollment in the local budget. It is established that in the process of collecting taxes of the property group there are internal contradictions. One of the problems is the principle of equality and social justice. This will increase the level of trust of taxpayers to the state as a subject of tax law and, therefore, ensure the income part of local budgets through voluntary tax payments. The role of the property tax in the consolidated budget revenues of the Kharkiv region is analyzed. Receipts of local taxes and fees are gradually increasing in the revenues of the local budget, with the largest share in the structure of local taxes occupied by property tax. It is established that the actual problem of raising the efficiency of property taxation is the limited level of tax autonomy of local authorities. Fundamental importance from the point of view of creating reliable bases of local self-government is their right to determine the types of tax revenues of local budgets and tax bases, the establishment of tax rates and tax breaks.

Practical implications. A large variety of types of property leads to a significant amount of taxes that come from it, so the study of the impact of property tax on the formation of financial resources of local authorities allows identifying ways to increase the efficiency of property taxation.

Value/originality. According to the results of the study, the directions of increasing the role of property taxes as a component of local budget revenues are proposed: increase of tax autonomy of local authorities; observance of the principle of equality and social justice in determining the basic elements of taxes; creation of a trust fund at the expense of tax revenues from owners of vehicles.

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

TAX POLICY AND FEATURES ITS FORMATION IN UKRAINE

У статті розглянуто сутність податкової політики та особливості її формування в Україні. Дослідження змісту податкової політики дали змогу виділити такі основні підходи до її тлумачення, як фіскальний, функціональний, стратегічний та економічний. Проведений аналіз дає змогу стверджувати про подвійність цілей податкової політики України: з одного боку, цілі зумовлені необхідністю формування фінансових ресурсів держави, що зумовлює вирішення завдань зі вдосконалення оподаткування; з іншого – цілі пов'язані з необхідністю вирішення тактичних завдань соціально-економічної політики, безпосередньо не пов'язаних з оподаткуванням. Формування несуперечливої державної податкової політики є вкрай складним завданням, проте має стати довгостроковим орієнтиром під час формування концепції податкової політики держави. Крім суттєвих зрушень у податковій політиці, доцільно удосконалювати і бюджетну політику України та домагатися їх ефективної взаємодії.

Ключові слова: податки, податкова політика, бюджетна політика, фіскальна політика, функції податків, теорії податків, податкові органи, платники податків.

В статье рассмотрена сущность налоговой политики и особенности ее формиро-

вания в Украине. Исследования содержания налоговой политики позволили выделить следующие основные подходы к ее толкованию: фискальный, функциональный, стратегический и экономический. Проведенный анализ позволяет утверждать о двойственности целей налоговой политики Украины: с одной стороны, цели обусловлены необходимостью формирования финансовых ресурсов государства, что приводит к решению задач по совершенствованию налогообложения; с другой – цели связаны с необходимостью решения тактических задач социально-экономической политики, непосредственно не связанных с налогообложением. Формирование непротиворечивой государственной налоговой политики является крайне сложной задачей, однако должен стать долгосрочным ориентиром при формировании концепции налоговой политики государства. Кроме существенных сдвигов в налоговой политике, целесообразно совершенствовать и бюджетную политику Украины и добиваться их эффективного взаимодействия.

Ключевые слова: налоги, налоговая политика, бюджетная политика, фискальная политика, функции налогов, теории налогов, налоговые органы, налогоплательщики.

УДК 336.221

Кміть В.М.

доцент кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Дорохіна А.Ю.

студентка
Львівський національний університет
імені Івана Франка

The article discusses the essence of the tax policy and the peculiarities of its formation in Ukraine. The study of the content of tax policy has allowed to distinguish the following main approaches to its interpretation as fiscal, functional, strategic and economic. Also disclosed are the following forms of tax policy as a policy of maximum taxes, economic development, reasonable taxes, adaptive. Implementation of the state tax policy involves the implementation of fiscal, social and regulatory functions of taxes. In the implementation of tax policy, there is a need for differentiation of taxation, which is due to the fairness of taxation. Such implementation includes mechanisms of maneuvering the ratio of direct and indirect taxes, the use of various methods of taxation (proportional, progressive, regressive, linear, etc.). That is, the application of certain methods is due to the specific objectives set by the state, implementing the tax policy. In order to make the right choice in favor of a particular method, it is expedient to evaluate the effectiveness of the application of each method and make a reasoned choice on the basis of comparative analysis. The Tax policy in Ukraine in recent years has not only lost the dynamism of qualitative development but also produces risks for macroeconomic stability. Our analysis allows us to confirm the duality of the goals of Ukraine's tax policy: on the one hand, the goals are due to the need to form the financial resources of the state, which determines the task of improving taxation; on the other – the goals are related to the need to solve tactical tasks socio-economic policies, not directly related to taxation. The current tax policy of Ukraine is characterized as ineffective, as there is a deterioration of the main macroeconomic indicators, the growth of unemployment and the shadow economy. The formation of an inconsistent state tax policy is an extremely difficult task, but it should become a long-term benchmark when formulating the concept of the state's tax policy. In addition to significant changes in tax policy, it is expedient to improve the budget policy of Ukraine and to achieve their effective interaction.

Key words: taxes, tax policy, fiscal policy, fiscal policy, tax functions, tax theory, tax authorities, taxpayers.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин, оновлення механізмів державного управління особливої актуальності набуває проблема обґрунтування ролі й функцій держави щодо забезпечення ефективної податкової політики. Соціально-економічні перетворення, які останнім часом відбуваються в українському суспільстві, пов'язані насамперед із трансформацією перехідної системи управління, а також підписанням Угоди про асоціацію України і ЄС і відповідним наближенням до стандартів Європейського Союзу, що передбачає постановку принципово нових завдань щодо забезпечення оптимального функціонування та розвитку податкової системи. Вирішення цих проблем пов'язане насамперед із чітким окресленням напрямів удосконалення механізмів державної податкової політики.

Серед вітчизняних науковців, які займалися проблемою сутності податків, їхніх видів та функцій, актуальними питаннями державної податкової політики, слід відзначити таких, як В. Андрущенко, О. Василик, З. Варналій, О. Данілов, В. Дем'янишин, О. Десятнюк, Ю. Іванов, А. Крисоватий, С. Лекарь, Я. Литвиненко, С. Лондар, В. Опарін, А. Поддєрьогін, Г. П'ятаченко, А. Соколовська, В. Суторміна, О. Тищенко, В. Федосов, Н. Флісак, С. Юрій та багато інших. Розробленню поняття податкового менеджменту присвятили праці В. Барабанова, О. Воронкова, Г. Ісаншина, Г. Кравчук, А. Луцик, С. Паранчук, Л. Тарангул. та ін. Водночас, попри високий рівень наукового опрацювання цієї проблематики, питання управлінського впливу держави на сферу оподаткування далі залишаються актуальними та потребують глибокого аналізу та системного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення основних підходів до формування податкової політики в Україні та визначення її ролі в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для удосконалення державної податкової політики насамперед доцільно з'ясувати сутність та генезис управлінської думки та головного інструментарію її забезпечення. Аналіз відповідних літературних джерел показує, що надати чітке визначення державної податкової політики є доволі непростою завданням, оскільки наявність цієї категорії пов'язане з уявленням про те, для чого взагалі формується податкова політика в державі і які цілі вона ставить. При цьому роль соціально-економічного розуміння податку та податкової політики полягає у визначенні сприйняття податку як усвідомленої суспільної необхідності.

Досліджуючи державну податкову політику, вчені зазначають, що податки є економічним виразом держави. Наскільки ефективні і справедливі податки – настільки ефективна й справедлива і сама держава, і навпаки [1].

З огляду на те, що впродовж ХХ–ХХІ століть роль податків та оподаткування в забезпеченні життєдіяльності держави безперервно зростала, жодна економічна теорія не обійшла їх увагою. У сприйнятті суті податків більшість авторів базуються на теорії суспільних потреб. У цьому зв'язку їх досить складно уявити як самостійні податкові теорії. Зрештою, для визначення перспектив удосконалення механізмів державної податкової політики в Україні характеристика основних положень наукової думки, що стосується впливу податків на економіку і соціальну сферу, видається об'єктивно необхідною, зважаючи на євроінтеграційний курс держави.

Дослідження сутності та змісту державної податкової політики дали змогу виділити такі підходи до її тлумачення, як: фіскальний, функціональний, стратегічний, економічний.

Фіскальний підхід характеризується вузькою спрямованістю, прагненням обмежити сферу застосування податкової політики тільки сферою зборів податків. Так, В. Федосов, В. Опарін, Г. П'ятаченко вважають, що «податкова політика – діяльність держави у сфері встановлення та стягнення податків, зокрема з формування державних доходів за рахунок постійних і тимчасових джерел, встановлення видів податків, платежів, об'єктів, ставок, пільг, механізму зарахування» [2, с. 48]. Вчені підкреслюють, що «державні та місцеві фінанси, що належать до сектору загального державного управління, ґрунтуються на примусовому перерозподілі на користь держави й місцевого самоврядування доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків та обов'язкових платежів, встановлених законодавчо» [3, с. 116–117]. С. Лондар трактує податкову політику як «напрямок діяль-

ності, що реалізується через визначений комплекс заходів і спрямований на мобілізацію фінансових ресурсів у доходну частину державного бюджету, місцевих бюджетів, державних цільових фондів у формі податків, зборів, обов'язкових платежів» [4, с. 84]. О. Василик дає визначення податкової політики як «сукупність заходів держави у сфері побудови податкової системи і мобілізації податків до бюджету» [5, с. 36]. Наведені трактування, на нашу думку, є спірними, оскільки механізм формування державної податкової політики не обмежуються встановленням видів податків і його елементів (суб'єктів та об'єктів оподаткування, податкової ставки, пільг тощо).

Функціональний підхід характеризується спрямованістю на виконання поточних цілей, що стоять перед податковою політикою, основна з яких – фіскальна. На думку А. Соколовської, «сучасна податкова політика полягає у встановленні і зміні елементів податкової системи (різновидів податків, ставок, структури, суб'єктів, об'єктів оподаткування, пільг) для забезпечення надходжень до бюджету, достатніх для виконання державою покладених на неї функцій і стимулювання економічного зростання» [6, с. 29]. Вчені С. Юрій, В. Дем'янишин вважають, що податкова політика – це «діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації збирання податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів» [7, с. 323]. Але подібне визначення не повною мірою відображає систему відносин між державою і платниками податку, механізми впливу держави на соціально-економічні процеси в країні.

Стратегічний підхід характеризується спрямованістю на стратегічні орієнтири, перспективні вимоги, рамкові обмеження податкової політики. Представниками цього підходу є Ю. Іванов, О. Тищенко, Л. Тарангул, З. Варналій, Я. Литвиненко. На їхню думку, податкова політика – це система відносин, які складаються між платниками податків і державою, а також стратегія їхніх дій у різних умовах ведення господарства і різних економічних системах [3]. Такий підхід поділяють також О. Данілов і Н. Флісак, що тлумачать податкову політику як систему заходів, що проводяться урядом країни щодо вирішення певних коротко- та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою системи оподаткування [8].

Економічний підхід характеризується спрямованістю на втручання в економіку. Такого підходу дотримується С. Лекарь [9]. Як частина економічної політики держави, податкова політика, на думку А. Крисоватого, реалізується у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які є знаряддям розподілу та перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та фор-

мування централізованих фондів грошових ресурсів держави [10, с. 10]. При цьому вчений виявляє суспільно-соціальний характер розподільчих відносин, застосовуючи системний підхід та логіку економічних явищ та процесів, розглядає податкову політику як соціально-економічну дефініцію.

Більш чітким є визначення державної податкової політики як «складової частини економічної політики, яка базується на сукупності юридичних актів, що встановлюють види податків, зборів та обов'язкових платежів, а також порядок їх стягнення та регламентування» [8, с. 46].

Під час аналізу державної податкової політики необхідно розрізняти суб'єктів державної податкової політики, а також її цілі, методи і форми.

Суб'єктами державної податкової політики є різні рівні управління, що володіють податковим суверенітетом у межах повноважень, установлених податковим законодавством, і мають можливість впливати на економічні інтереси платників податків. Склад суб'єктів податкової політики визначається типом державного устрою (унітарним, федеративним) і відповідно диференціацією рівнів правління [14]. В Україні такими суб'єктами є рівні управління: державний та місцевий. Масштаб впливу їх на державну податкову політику загалом визначається рівнем децентралізації податкових повноважень, набором методів, що використовуються у практичній реалізації податкового забезпечення.

На державному рівні активними суб'єктами податкової політики є Президент, ВРУ та Уряд України. До суб'єктів державної податкової політики належать: платники податків, податкові та митні органи, органи влади. Об'єктами державної податкової політики слугують податки і податкова система [2]. Як правило, суб'єкти державної податкової політики мають повноваження щодо встановлення особливостей обчислення податкової бази, податкових ставок і складу пільг щодо тих переліків податків, які закріплені за кожним суб'єктом податковим законодавством. Співвідношення значущості податків, що входять до переліків державних і місцевих податків, насамперед фіскальної значущості їхніх податкових баз, і визначає масштаб впливу кожного суб'єкта на державну податкову політику загалом. Домінуючий вплив надає держава, яка, крім того, має повноваження і щодо встановлення самих переліків податків. Значно менший вплив чинять місцеві законодавчі органи, ще менший – представницькі органи місцевого самоврядування.

У сучасній літературі виділені такі форми податкової політики: максимальних податків, економічного розвитку, розумних податків, адаптивна. Для політики максимальних податків характерне встановлення максимального числа податків, підвищення ставок, скорочення числа податкових пільг, що приводить до збільшення податкового

навантаження на економіку. Ця політика використовується, як правило, у двох випадках. По-перше, вона популярна в період економічних криз або військових дій, коли необхідно суттєво підвищити мобілізацію фінансових ресурсів до державного бюджету, збільшити обсяг державних закупівель та інвестицій у певні сектори економіки військового призначення, зменшуючи соціальні витрати. Пріоритетом у цьому разі є фіскальні цілі, інші цілі другорядні. Подібна політика проводилася в Україні на початку 1990-х рр. [2]. По-друге, ця політика знаходить застосування і в мирний (некризовий) час [11]. Так буває у розвинених країнах, коли високий рівень податкового навантаження супроводжується високими соціальними витратами; при цьому пріоритетними є фіскальні та соціальні цілі.

Політику економічного розвитку, яка характеризується зниженням податкового навантаження на економіку, часто називають політикою мінімальних податків. Під час реалізації цього виду податкової політики скорочення податкових доходів бюджету супроводжується зниженням державних інвестицій і, як наслідок, зменшенням соціальних витрат, що дає змогу зберегти активність бізнесу та обсяг виробництва реальному сектору економіки. Тим самим держава може запобігти настанню економічної кризи.

Політика економічного розвитку реалізується у двох видах: перший – регулюючий, спрямований на стимулювання економічного розвитку загалом; другий – фіскально-конкуруючий, спрямований на національний розвиток виробництва і «передислокацію юрисдикції органів управління зарубіжних економічних агентів» [12, с. 32]. Подібна модель податкової політики ефективно використовувалася в США в 1980-х рр. адміністрацією Р. Рейгана і тому отримала назву «рейганоміки». Пріоритетними в цій політиці виступають економічні цілі.

Політика розумних податків є компромісом між двома згаданими формами і характеризується досить збалансованим рівнем податкового навантаження, що дає змогу не придушувати розвиток економіки і при цьому підтримувати значущий обсяг соціальних витрат. Використання такої політики характерне в період стабільного економічного зростання. Пріоритетність цілей цієї політики розосереджена між фіскальними, економічними та соціальними цілями. Вона «характеризується досить збалансованим рівнем податкового навантаження, що дає змогу не придушувати розвиток економіки і при цьому підтримувати значущий обсяг соціальних витрат» [1, с. 76].

Адаптивна податкова політика справляє згладжуючий ефект у періоди економічних спадів і криз, вона спрямована на підвищення економічної стабільності територій, робить позитивний вплив на соціальний складник. Зміна податкового навантаження розглядається залежно від сфор-

мованих соціально-економічних умов, оскільки ця політика враховує зміни «збурюючих» факторів, а саме соціальних, економічних зовнішніх і внутрішніх, політичних, а також швидко реагує і підлаштовується під них. Максимізація бюджетних доходів вважається цільовою функцією [11, с. 30].

Проведення конкретної державної податкової політики пов'язане з реалізацією фіскальної, соціальної та регулюючої функцій податків. Під час реалізації певної державної податкової політики виникає необхідність у диференціації оподаткування, що зумовлено справедливістю оподаткування. Виходячи з принципів оподаткування, сформульованих А. Смітом, справедливість податків спочатку полягає в їх рівності [12]. Однак податкові пільги мають негативні сторони, оскільки звільнення від оподаткування одних платників податків, як правило, зумовлює переоподаткування інших.

Звіжаючи на цілі, що визнані на цьому етапі соціально-економічного розвитку країни пріоритетними, використовують і конкретну форму податкової політики. Реалізація державної податкової політики при цьому включає механізми маневрування співвідношенням прямих і непрямих податків, використання різних методів оподаткування (прогресивних, регресивних, лінійних та ін.). Тобто застосування певних методів зумовлено конкретними цілями, які ставить перед собою держава, реалізуючи податкову політику.

Слід зауважити, що фіскальні цілі завжди були основними. Інші цілі, хоча й значущі для держави, мають другорядний характер. Це пояснюється тим, що фіскальна функція вважається основною в оподаткуванні, всі інші функції вторинні. Зазначені другорядні цілі є основними у відповідній політиці держави – соціальній, економічній, екологічній, зовнішній, для яких податкова політика – тільки один із методів їх реалізації, причому непрямих [13].

Об'єктивність диференціації цілей на основні та другорядні нерідко приводить до прояву двоїстого характеру податкової політики, коли пріоритетна реалізація будь-яких цілей відбувається на шкоду іншим. Так, пріоритетна реалізація економічних цілей податкової політики за рахунок значного зниження податкового тягаря на економіку приводить до ущемлення фіскальних цілей. Ліквідація прогресивного оподаткування доходів населення сприяє реалізації економічних і фіскальних цілей на шкоду соціальним. Збільшення податкових платежів екологічної спрямованості дає змогу реалізувати екологічні та фіскальні цілі, але при цьому знижує цінову конкурентоспроможність продукції, тобто ущемляє економічні та міжнародні цілі. Таких прикладів суперечливості цілей безліч.

Залежно від цілей, що обрані пріоритетними, і відповідної форми використовують той чи інший метод податкової політики або їх сукупність.

З арсеналу сучасної світової практики можна виділити такі методи регулювання: співвідношення прямого і непрямих оподаткування; співвідношення державних і місцевих податків; галузевого податкового навантаження, перенесення навантаження з одних категорій платників податків на інші; співвідношення пропорційних та прогресивних ставок податків і ступеня їх прогресії; масштабу і спрямованості надання податкових пільг, відрахувань, знижок і вилучень з податкової бази; складу податків, об'єктів оподаткування, податкових ставок, способів обчислення податкової бази, порядку і термінів сплати податків [2].

Поставлена ціль може досягатися альтернативним або паралельним застосуванням певних методів з наданням їм відповідної спрямованості в бік підвищення або зменшення співвідношення, складу тощо. Для того, щоб зробити правильний вибір на користь того чи іншого методу, необхідно спочатку оцінити ефективність застосування кожного методу і далі на основі порівняльного аналізу аргументовано зробити цей вибір. Під час оцінки ступеня досягнення отриманих результатів заявленим цілям повинні аналізуватися не тільки дієвість самих методів, а й правильність цілей. Якщо поставлена помилкова ціль, що суперечить характеру державної податкової політики та комплексу реалізованих заходів, це може привести до негативних результатів, незважаючи на високу ефективність використовуваного окремо взятого методу.

Важливе значення під час формування податкової політики надається концепції. Під концепцією (доктриною) державної податкової політики розуміється принципове рішення щодо архітектури побудови або реформування податкової системи країни. Стратегія державної податкової політики спрямована на реалізацію перспективних цілей і рішення довгострокових завдань, пов'язаних із побудовою або реформуванням податкової системи країни в руслі виробленої концепції. Така стратегія розробляється на тривалу перспективу і є втіленням концепції державної податкової політики [14]. Для підвищення обґрунтованості і можливості бути реалізованою ця стратегія повинна бути узгоджена й ув'язана з відповідною бюджетною, економічною, соціальною, екологічною та міжнародною стратегіями країни.

Стратегія державної податкової політики в Україні визначається Президентом України, Верховною Радою України (ВРУ) та Урядом. Тактика державної податкової політики спрямована на реалізацію поточних цілей і вирішення короткострокових завдань, пов'язаних з управлінням податковою системою, трансформацією окремих її елементів в руслі виробленої стратегії. Тактика державної податкової політики визначається Урядом України, в тому числі профільними міністерствами (Міністерством фінансів) і службами

(Державною податковою і Державною митною), представницькими органами і органами місцевого самоврядування. Оскільки податок – це насамперед державний дохід, то податкова політика тотожна політиці державних доходів, які генетично зав'язані на державних видатках.

У теорії податкова політика та політика державних витрат об'єднуються одним терміном – «фіскальна політика». За влучним зауваженням Й. Шумпетера, «ніщо так ясно не відображає характер суспільства і цивілізації, як фіскальна політика, що проводиться політичним сектором цього суспільства» [9, с. 31]. Під час її формування повинна враховуватися структура видатків бюджету, а саме напрями витрачання податків, що надійшли. Фіскальна функція, що проявляється у вилученні частини доходів платників податків та їх акумулюванні у державному бюджеті, є основною функцією податків, яка реалізується через механізми фіскальної політики, заходи уряду, спрямовані на вирішення макроекономічних завдань держави шляхом зміни рівня оподаткування та державних витрат.

Важливим видається акцентування уваги на двох видах фіскальної політики: стимулюючої та стримуючої [6]. Якщо стимулююча політика спрямовується на підтримання високих темпів економічного зростання, досягнення високого рівня зайнятості, забезпечення високого рівня життя громадян шляхом зменшення податків, збільшення державних витрат, то стримуюча – проводиться з метою зниження рівня інфляції, скорочення обсягів виробництва, коли уряд підвищує податки, зменшує державні витрати, тобто стримує інвестиції. Регулюючий вплив податків на соціально-економічний розвиток проявляється в автоматичній фіскальній політиці, яка виражається в автоматичній зміні податкових надходжень до бюджетів і витрат фінансових ресурсів у результаті зміни обсягу виробництва та доходів. У період фінансово-економічної кризи доходи підприємств і фізичних осіб значно скорочуються, що автоматично приводить до скорочення податкових платежів. При цьому держава змушена здійснювати додаткові виплати населенню соціального характеру. Дані природи доходів населення діють як стабілізатори або автоматичні регулятори, покликані компенсувати зниження доходів і, отже, коливання витрат населення. Дискреційна фіскальна політика, на відміну від автоматичної, передбачає прийняття спеціальних заходів у сфері оподаткування для пом'якшення наслідків фінансово-економічної кризи. Такими заходами є додаткові державні витрати у виробничий і соціальний сектори, а також внесення змін у податкову систему. Дискреційна фіскальна політика передбачає більш широке використання регулюючих можливостей податків.

Слабким місцем державної податкової політики України є те, що на різних фазах просування рішення про реформування оподаткування у процес включаються різні державні органи, в тому числі податкові органи, групи зацікавлених людей, наприклад лобісти. Тому прийняття державних рішень у сфері податкової політики являє собою процес, що часто виглядає як конкуренція певних угруповань з різноспрямованими інтересами, які переслідують різні цілі, зокрема збільшення податкових доходів бюджету і зниження податкового навантаження для окремих категорій платників податків, що зумовлюють їх зниження. Через цю обставину зміст спочатку сформульованого рішення у сфері реалізації основних напрямів державної податкової політики може затягуватися, тобто залежати від співвідношення сил між різними соціально-політичними угрупованнями.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз функціональних і регулюючих можливостей податків приводить до висновку про подвійність цілей податкової політики України: з одного боку, цілі зумовлені необхідністю формування фінансових ресурсів держави, що відповідає сутнісним ознакам податку та зумовлює вирішення завдань вдосконалення оподаткування; з іншого – цілі пов'язані з необхідністю вирішення тактичних завдань соціально-економічної політики, тобто безпосередньо не пов'язаних з оподаткуванням. Усунення подвійного характеру, тобто формування несуперечливої державної податкової політики, є вкрай складним або нездійсненним завданням. Це той довгостроковий орієнтир, до якого має прагнути держава, розробляючи концепцію податкової політики.

Нинішня податкова політика неефективна, а її результатом є погіршення основних макроекономічних показників – це і зниження реального ВВП, і зростання безробіття та тіньової економіки. Податкова система України є однією з найскладніших у світі, що підтверджують рейтинги Світового банку.

Податкова політика в Україні в останні роки не тільки втратила динамізм якісного розвитку, а й виробляє ризики для макроекономічної стабільності. Також податкова політика не стимулює розвиток підприємництва в державі, зокрема малого та мікробізнесу. Для підвищення ефективності податкової політики України в контексті розвитку підприємництва необхідно спрощувати податкові правила ведення бізнесу, знижувати податкове навантаження на підприємництво, реалізовувати стимулюючу функцію податків та удосконалювати податкове законодавство. Це має здійснюватися, зокрема, через заміну чинного податку на прибуток податком на виведений капітал, зменшення податкових пільг, зниження ставок ПДВ та ЄСВ тощо.

Крім суттєвих зрушень у податковій політиці, доцільно удосконалювати і бюджетну політику та

домагатися їх ефективної взаємодії. Завдяки координації принципів бюджетної та податкової політик отримуємо скорочення непродуктивних витрат бюджету на державні дотації окремим галузям, зміцнення дохідної бази бюджету за рахунок удосконалення бюджетної і податкової систем, перехід до оподаткування власності (предметів розкоші тощо). Також доцільно підвищити ефективність податкового нагляду (контролю) за повнотою і своєчасністю сплати податків, оптимізувати систему державного аудиту за ефективним і цільовим використанням бюджетних коштів, посилити моніторинг за станом державного боргу тощо.

Головним пріоритетом під час формування податкової політики мають стати удосконалення податкового законодавства, зниження податкового тиску, спрощення системи справляння податків, прозорість процедур адміністрування податків, а також створення стимулів для активного розвитку підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазур Ю.О. Регулювання темпів економічного зростання методами податкової політики : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк, 2008. 20 с.
2. Податкова система України : підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред. В.М. Федосова. К. : Либідь, 1994. 464 с.
3. Опарін В.М., Федосов В.М., Юхименко П.І. Публічні фінанси : генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*, 2017. № 2. С. 110-128.
4. Лондар С.Л., Терещенко О.В. Фінанси : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2009. 331 с.
5. Василик О.Д. Податкова система України : навчальний посібник. Київ : Поліграфкнига, 2009. 478 с.
6. Соколовська А.М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування. *Фінанси України*, 2013. № 9. С. 28-44.
7. Бюджетна система : підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
8. Податкова система України та шляхи її реформування : навч. посіб. / О.Д. Данілов, Н.П. Фліссак. К.: Парламентське видавництво, 2008. 320 с.
9. Ханафеев Ф.Ф. Аналитическое обеспечение управления налоговым потенциалом региона : теория и методология : монография. М. : Проспект, 2008. 232 с.
10. Крисоватий А., Луцик А. Податкові аспекти соціального добробуту в Україні. *Світ фінансів*, 2016. Вип. 2 (47). С. 7-17.
11. Черник, Д.Г. Размышления о налогах : монография. М. : ТОНЧУ, 2007. 256 с.
12. Майбуров И.А. Теория и история налогообложения : учеб. пособ. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 422 с.
13. Податковий менеджмент : навч. посіб. / С.В. Паранчук, Є.М. Романів, О.С. Червінська. Львів : Львівська політехніка, 2005. 76 с.
14. Курновос О.В. Удосконалення механізмів державної податкової політики в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. Миколаїв, 2018. 20 с.

REFERENCES:

1. Mazur Yu.O. (2008) *Regulation of rates of economic growth by methods of tax policy*. kand. ekon. nauk., Donetsk, pp.20.
2. V.M. Fedosov, V.M. Oparin, H.O. P'yatachenko (1994) *Podatkova systema Ukrayiny : pidruchnyk [The tax system of Ukraine]*, za red. V.M. Fedosova. K. : Lybid', pp. 464.
3. Oparin V.M., Fedosov V.M., Yukhymenko P.I. (2017) *Publichni finansy : geneza, teoretychni koliziyi ta praktychna kontseptualizatsiya [Public Finances: Genesis, Theoretical Collisions and Practical Conceptualization]*. *Finansy Ukrayiny*, № 2. pp. 110-128.
4. Londar S.L., Tereshchenko O.V. (2009) [Finance: Teach. manual Vinnytsya: New book] *Finansy : navch. posib.*, Vinnytsya : Nova knyha, pp. 331.
5. Vasylyk O.D. (2009) [Tax system of Ukraine: teach. manual] *Podatkova systema Ukrayiny : navch. posib.* K. : Polihrafknyha, pp.478.
6. Sokolov'ska A.M. (2013) [Features of the tax system of Ukraine and directions of its adjustment], *Osoblyvosti podatkovoyi systemy Ukrayiny ta napryamy yiyi koryhuvannya. Finansy Ukrayiny*, № 9. pp. 28-44.
7. S.I. Yuriya, V.H. Dem'yanyshyna, O.P. Kyrylenko. (2013) [Budget system: subhead]. *Byudzhethna sistema : pidruch.*, Ternopil' : TNEU, 624 s.
8. O.D. Danilov, N.P. Flissak. K. (2008) [The tax system of Ukraine and the ways of its reform: teaching. manual] *Podatkova systema Ukrayiny ta shlyakhy yiyi reformuvannya : navch. posib.* : Parlament's'ke vydavnytstvo, 320 s.
9. Khanafeev F.F. (2008) [Analytical provision of management of the tax potential of the region: theory and methodology: monograph.] *Analytycheskoe obespechenye upravlenyya nalohovym potentsyalom reh-yona : teoryya y metodolohyya : monohrafyya.* M. : Prospekt, pp. 232.
10. Krysovaty A., Lutsyk A. (2016) [Tax aspects of social welfare in Ukraine] *Podatkovi aspekty sotsial'noho dobrobutu v Ukrayini. Svit finansiv*, № 2 (47). pp. 7-17.
11. Chernyk, D.H. (2007) [Reflections on Taxes: Monograph] *Razмышlenyya o nalohakh : monohrafyya.* M. : TONChU, pp. 256.
12. Mayburov Y.A.(2011) [Theory and tax history: teaching. manual] *Teoryya y ystoryya nalohoblozhenyya : uchebnoe posobie.* M. : YuNYTY-DANA, pp. 422.
13. S.V.Paranchuk, Ye.M.Romaniv, O.S.Chervins'ka (2005) [Tax Management: Teach. manual] *Podatkovyy menedzhment : navch. posib.*, L'viv : L'viv's'ka politekhnika, pp.76.
14. Kurnovos O.V. (2018) [Improvement of the mechanisms of state tax policy in Ukraine: author's abstract. dis Cand. state sciences exercise] *Udoskonalennyya mekhanizmv derzhavnoyi podatkovoyi polityky v Ukrayini : avtoref. dys. kand. nauk z derzh. upr.* Mykolayiv, pp.20.

Kmit Vira

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance, Money Circulation and Credit
Lviv National Ivan Franko University

Dorokhina Anna

Student
Lviv National Ivan Franko University

TAX POLICY AND FEATURES ITS FORMATION IN UKRAINE

Purpose and relevance of the theme. The Tax policy, as an integral part of economic policy, is the unified chain between other elements and is able to correct socio-economic problems, inflation processes, make an impact on the concentration of production, structural changes in Country's economy. It is quite weighty to affect the activities and behavior of taxpayers, and its deliberation and effectiveness largely determines the further development of the State and entrepreneurship in particular.

The current tax policy of Ukraine is inadequate economic conditions and the task of its development, does not reflect the specific period of the market economy and does not take into account the trends of the tax system in economically developed countries. In this connection, the task remains to ensure the formation of such a taxation system that would facilitate the development of the national economy, the formation of full market entities with simultaneous gradual solution of the problem of reducing the deficit and achieving financial stability with a further transition to economic growth.

Bringing the existing tax policy into compliance with society's social needs and prioritisation of development not only for the country's economic growth but also to ensure that the normal quality of the living standards is today Priority.

The Purpose of the study is to summarize the main approaches to the formation and implementation of tax practices in Ukraine, given its low efficiency and unfavorable for doing business.

Research Methods. The Methodological basis for research is fundamental provisions of economic science on the problems of formation of tax policy. In the process of research the traditional methods of analysis and synthesis were applied, namely the method of comparisons, qualitative and quantitative analysis, generalization. In Particular, the Monographic method is applied (in the definition of problematic theoretical-methodological and practical aspects of the tax relations); Empirical method (at the detection of tendencies of tax policy formation); Method of induction (when justifying conclusions about the economic and social consequences of the existing tax policy). Характеристика отриманих результатів.

Characteristics of the obtained results. The Content of the state tax policy is caused by socio-economic development of society, the State of economics and social sphere.

For proposals for the administration of the state agency of Civil Engineering, the Sutnist a genesis of Upravlinskoï thought, and its security instruments, was found out by the genesis of the other people in the center.

The study of the content of tax policy has allowed to distinguish the following main approaches to its interpretation as fiscal, functional, strategic and economic.

The Conducted analysis allows to assert the ambitiousness of Ukraine's tax policy purposes, its low efficiency and necessity of harmonization with budgetary policy. The Tax policy in Ukraine in recent years has not only lost the dynamism of qualitative development but also produces risks for macroeconomic stability.

The Main priority in shaping tax policy should be to improve tax legislation, reduce tax pressure, simplify tax system, prozozit tax administration procedures, and create incentives For the active development of entrepreneurship.

Practical value of the article. The Obtained results of the study allowed to form recommendations that will improve the effectiveness of tax policies. The Main priorities in the formation and implementation of tax policy should be improvement of tax legislation, reduction of tax pressure, simplification of tax system, transparency of tax administration procedures, strengthening of Supervision (control) of unfair payers, as well as incentives for active business development.

ДЕФІНІЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

DEFINITION OF THE COMPONENTS OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

УДК 338.242.4

Лепьохін О.В.

к.е.н., доцент,
завідувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою
і проектами
Запорізький національний університет

Бехтер Л.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
фінансово-економічною безпекою
і проектами
Запорізький національний університет

У статті здійснено наукове уточнення понятійного апарату в контексті розкриття сучасного змісту категорії «фінансова безпека» на основі аналізу основних підходів до проблем забезпечення національної безпеки України. Запропоновано фінансову безпеку держави визначати як стан фінансової системи, за якого вона спроможна протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам її стабільності та спроможності забезпечення достатньої фінансової основи життєдіяльності держави задля забезпечення реалізації та захисту національних інтересів. Встановлено, що виникнення загроз стабільності та розвитку фінансової системи держави обумовлює необхідність розроблення проблеми забезпечення її безпеки, що виражається у формуванні дієвої системи забезпечення фінансової безпеки держави. Основою системи забезпечення фінансової безпеки держави є державна стратегія фінансової безпеки, яка, зокрема, передбачає функціонування єдиної системи органів державного фінансового управління на основі комплексної та узгодженої законодавчої, нормативно-правової бази. Реалізація запропонованих у статті принципів формування системи забезпечення фінансової безпеки держави дасть можливість створити її стійку основу, спрямовану на стабільний економічний розвиток України.

Ключові слова: фінансова безпека, сутність, класифікація, система забезпечення, принципи.

В статті осуществлено научне уточнення понятійного апарату в контексте рас-

крытия современного содержания категории «финансовая безопасность» на основе анализа основных подходов к проблемам обеспечения национальной безопасности Украины. Предложено финансовую безопасность государства определять как состояние финансовой системы, при котором она способна противостоять внешним и внутренним угрозам ее стабильности и способности обеспечения достаточной финансовой основы жизнедеятельности государства с целью обеспечения реализации и защиты национальных интересов. Установлено, что возникновение угроз стабильности и развития финансовой системы государства обуславливает необходимость разработки проблемы обеспечения ее безопасности, которая выражается в формировании действенной системы обеспечения финансовой безопасности государства является государственная стратегия финансовой безопасности, которая, в частности, предусматривает функционирование единой системы органов государственного финансового управления на основе комплексной и согласованной законодательной, нормативно-правовой базы. Реализация предложенных в статье принципов формирования системы обеспечения финансовой безопасности государства позволит создать ее устойчивую основу, направленную на стабильное экономическое развитие Украины.

Ключевые слова: финансовая безопасность, сущность, классификация, система обеспечения, принципы.

The article clarifies the conceptual apparatus in the context of the disclosure of the current content of the category "financial security" on the basis of analysis of the main approaches to the problems of ensuring the national security of Ukraine. It is proposed to define the financial security of the state as a state of the financial system, in which it is able to withstand the external and internal threats to its stability and the ability to provide sufficient financial basis of the state in order to ensure the realization and protection of national interests. It was established that the emergence of threats to stability and development of the financial system of the state necessitates the development of a problem of ensuring its security, which is expressed in the formation of an effective system of ensuring financial security of the state. The basis of the system of ensuring financial security of the state is the state strategy of financial security, which, in particular, provides for the functioning of a unified system of state financial management bodies on the basis of an integrated and coherent legislative, regulatory and legal framework. The threshold values of the financial security indicators of the state are proposed to determine how the marginal values, non-compliance or balancing on the boundary, indicate a significant increase in threats that impede the normal, stable socio-economic development of the state, reduce (destroy) the integrity and unity of its financial system and, thus, by themselves, do not meet national interests. The formation of an effective system for ensuring the financial security of the state should be in line with the principles of the clarity of responsibility, the independence of the state financial regulation bodies, the adequacy of powers, and the qualifications of employees of state financial management structures. The generalization of the essence and components of financial security of the state deepen the theory of economic science. The implementation of the proposed principles of forming a system for ensuring financial security of the state will provide an opportunity to create its stable basis, aimed at stable economic development of Ukraine.

Key words: financial security, essence, classification, system of security, principles.

Постановка проблеми. Узагальнення сутності та складових фінансової безпеки держави обумовлюється глибокими соціально-економічними змінами, що відбуваються в економічній системі України. Економіка будь-якої країни в процесі свого історичного розвитку зазнає більш або менш значних змін, що викликані різними факторами, а саме політичними, технічними та технологічними, суспільними явищами. Проте зміни, що відбуваються в Україні, мають значно глибший характер,

пов'язаний з докорінною перебудовою господарської системи країни, що зачіпає весь механізм її функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та значення фінансової безпеки держави є складовою частиною великої дискусії між вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед вагомих наукових досліджень з проблем забезпечення фінансової безпеки країни можна виокремити праці як вітчизняних, так і зарубіжних

вчених-економістів, зокрема роботи О.І. Барановського, Є. Бухвальда, О.С. Богми, В.М. Гейця, В.І. Грушка, Б.В. Губського, А.О. Єпіфанова, М.М. Єрмошенка, Я.А. Жаліло, Б. Кваснюка, В.І. Мунтіяна, В.О. Онищенко, Г.А. Пастернак-Таранушенка, В.А. Предборського, Ю.А. Соколова, А.І. Сухорукован. У працях зазначених авторів сформовано комплексну теорію фінансової безпеки, проаналізовано історичні, теоретичні та прикладні аспекти цієї проблеми.

В економічній теорії вказується на найважливішу роль фінансової системи в економіці країни, проте неповною мірою досліджені механізми та система забезпечення безпеки фінансової безпеки держави як основоположного чинника її стабільного розвитку. Потребує наукового уточнення понятійний апарат в контексті розкриття сучасного змісту категорії «фінансова безпека» на основі аналізу основних підходів до проблем забезпечення національної безпеки України.

Постановка завдання. Метою статті є дефініційне узагальнення складових фінансової безпеки держави на основі аналізу основних підходів до проблем забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно розуміння сутності безпеки засноване на виокремленні життєво важливих інтересів індивідууму, соціальної групи, держави (суспільства) як об'єктів захисту. Під життєво важливими інтересами слід розуміти сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливості прогресивного розвитку їх носіїв. Відповідно, фінансову безпеку держави слід розглядати як стан фінансової системи, за якого вона спроможна протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам її стабільності та спроможності забезпечення достатньої фінансової основи життєдіяльності держави задля забезпечення реалізації та захисту національних інтересів.

Життєво важливі інтереси індивідууму, соціальної групи, держави (суспільства) інтегруються в національні інтереси як сукупності збалансованих інтересів в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, воєнній, екологічній та інших сферах. Вони мають довгостроковий характер та визначають основну мету, стратегічні та поточні завдання розвитку держави.

До основних наукових понять, які визначають сутність фінансової безпеки, слід віднести категорію «небезпека». У «Вікіпедії» небезпека визначається як можливість виникнення обставин, за яких матерія, поле, інформація або їхнє поєднання може так вплинути на складну систему, що приведе до погіршення або неможливості її функціонування й розвитку [1].

Небезпека завжди пов'язана з наявністю та дією сил (факторів), які спроможні завдати шкоди об'єкту або знищити його. Для того щоби розкрити

зміст будь-якої небезпеки, необхідно їх знати. Такі сили (фактори) називають деструктивними (тобто ті, які руйнують) [2]. У навколишньому світі не існує абсолютно деструктивних або конструктивних сил (факторів). Вони виступають такими лише по відношенню до конкретних об'єктів, в конкретних умовах місця й часу.

Під джерелами небезпеки зазвичай розуміють середовище чи носія, що генерує фактори, які потенційно за певних умов самі по собі або в різній сукупності спроможні завдати шкоди об'єкту або знищити його [3].

Фахівцями у сфері безпеки сьогодні виділяються такі основні джерела небезпеки, як природні явища (землетруси, повені, посуха тощо); елементи техногенної сфери (електростанції, підприємства тощо); окрема людина, група людей (злочинець, злочинна організація, держава-агресор тощо) [4].

У сучасному суспільстві небезпека, пов'язана з природними явищами, має невелике значення. Основний вплив здійснюють керовані людиною процеси (техногенні чи суспільні). При цьому об'єктом, який піддається небезпеці, є люди чи їх об'єднання. Поняття «об'єкт небезпеки» стосовно чогось іншого вживається лише тоді, коли цей об'єкт якимось чином включений в життя людей та має в ній те чи інше значення.

Хоча забезпечення інтересів держави є важливою характеристикою її фінансової безпеки, її слід розглядати в контексті ширшого поняття, а саме забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

У Законі України «Про національну безпеку України» під загрозами національній безпеці України розуміються явища, тенденції та чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5]. Там же загрози є реальними та потенційними, що виходять від внутрішніх та зовнішніх джерел небезпеки, що визначають зміст діяльності щодо забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки. Система реальних та потенційних загроз не є постійною, й такі загрози можуть з'являтися та зникати, зростати та зменшуватися, при цьому буде змінюватись їх спроможність зашкодити безпеці держави.

Класифікацію загроз фінансовій безпеці, що дає змогу зрозуміти сутність цього явища, здійснюють за такими ознаками:

- за джерелом загрози: внутрішні (на території держави), зовнішні (розташовані за кордоном держави);
- обумовленість виникнення: викликана політикою держави, викликана деструктивними елементами економіки, викликана навмисними агресивними діями ззовні держави;

– ймовірність реалізації: реальні (сформовані реально виявленими процесами), потенційні (можуть реалізуватися в разі формування певних умов);

– спрямованість на об'єкт (банківська система, ринок цінних паперів, бюджетна система тощо);

– можливість прогнозування (прогнозовані на різних рівнях фінансової системи, непрогнозовані);

– наслідки: загальні (відображаються на всій фінансовій системі держави або на більшій її частині), локальні (відображаються на окремих фінансових об'єктах);

– величина збитку: катастрофічний, суттєвий, несуттєвий [6–8].

У процесі економічного розвитку держави можуть виділятися певні пріоритети безпеки, які не є постійними та можуть зазнавати значних змін залежно від конкретної ситуації. Це свідчить про те, що загрози фінансовій безпеці держави є динамічними системами причинно-наслідкових зв'язків. Цей факт викликає необхідність комплексного, системного підходу до вирішення питань фінансової безпеки держави.

Основою системи забезпечення фінансової безпеки держави повинна бути чітка та гнучка стратегія, яка враховує кількісні та якісні індикатори стану фінансового сектору економіки. Під час взаємодії між собою ці індикатори повинні володіти достатнім рівнем чутливості та сигнальної здатності попереджати про можливі небезпеки у зв'язку зі зміною соціально-економічної ситуації, вжитих урядом заходів у фінансовій сфері держави.

Необхідно підкреслити, що сам по собі моніторинг загроз фінансовій безпеці держави на основі аналізу абсолютних та відносних показників, а також їх динаміки не дає вичерпної відповіді щодо її стану. Подібний аналіз може загалом охарактеризувати стан фінансової системи країни, а також визначити поліпшення або, навпаки, погіршення положення в її окремих сегментах та її рівень загалом.

Для визначення дійсного рівня фінансової безпеки держави необхідно порівняти фактичні дані з певними нормативними параметрами, обґрунтованими з наукової точки зору та затвердженими на державному рівні. Такими параметрами покликані слугувати порогові значення фінансової безпеки держави.

Офіційні показники та їх порогові значення розрахунку рівня економічної безпеки України закріплені у відповідних Методичних рекомендаціях, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [9]. Порогові значення економічної безпеки визначають як граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному процесу розвитку різних елементів відтворення,

приводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економіці країни.

На нашу думку, порогові значення індикаторів фінансової безпеки держави можна визначити як граничні величини, недотримання або балансування на межі яких свідчить про істотне зростання загроз, що перешкоджають нормальному, стабільному соціально-економічному розвитку держави, знижують (руйнують) цілісність та єдність її фінансової системи, отже, не відповідають національним інтересам.

По-перше, це визначення має сутнісні риси змісту феномена фінансової безпеки держави. По-друге, воно вказує на певний діапазон порогових значень, адже загрози фінансовій безпеці нарастають не одномоментно, а в межах певних значень та під впливом певної сукупності обставин. Відповідно до такого розуміння пропонуємо перелік вимог до системи індикаторів, за якими слід визначити їх порогові значення, а саме відображати сутнісні риси національних інтересів у фінансовій сфері; забезпечити можливість кількісно-вартісної характеристики стану фінансової сфери щодо її безпеки на різних рівнях управління; забезпечити можливість оцінювання фінансової безпеки не лише в статичній, але й у динамічній; давати можливість здійснювати міждержавні зіставлення за відповідними параметрами; спиратись на чинні норми статистики та обліку.

Зазначені вимоги є мінімально необхідними для їх ефективного застосування. Надмірне та необґрунтоване розширення переліку вимог загрожує втратою оперативності їх розрахунків, складністю розуміння, відповідно, несвоєчасністю прийняття та неадекватністю управлінських рішень.

Обґрунтування граничних значень індикаторів фінансової безпеки передбачає використання таких методів:

1) метод аналогій, за якого граничне значення індикатора встановлюється з огляду на аналогічне значення в інших країнах, найбільш близьких за рівнем економічного розвитку та основних характеристик економіки (її відтворювальної структури, спеціалізації, стану платіжно-розрахункової системи тощо), або значення періоду розвитку держави з кращими соціально-економічними показниками;

2) нормативний метод, за якого граничне значення індикатора приймається державою на рівні, що відповідає меті та завданням здійснюваної макроекономічної політики;

3) експертний метод, за якого порогове значення визначається як компроміс різних точок зору та методів експертів.

Під системою забезпечення фінансової безпеки держави пропонується розуміти сукупність інститутів та заходів, спрямованих на створення умов стабільного функціонування й сталого роз-

витку національної фінансової системи, а також механізмів виявлення загроз у фінансовій сфері та запобігання ним. Цю систему складають три ключові елементи:

- стратегія забезпечення фінансової безпеки держави;
- система державних органів, що забезпечують фінансову безпеку;
- сукупність законів та інших нормативно-правових актів у сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

Стратегія забезпечення фінансової безпеки держави є основою цієї системи. Сьогодні цю основу складає Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. В Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, визначено місце й роль України у світовому співтоваристві, її національні інтереси, внутрішні та зовнішні загрози, основні завдання щодо забезпечення національної безпеки [10].

У Стратегії зазначається, що ключовою умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом деолігархізації, демонополізації та дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку, ефективного вжиття механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора, створення найкращих у Центральній та Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний та транспортний сектори, як інструмента забезпечення національної безпеки, забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії, розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації, юридичного захисту в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних та юридичних осіб України та Української держави, порушених Росією, підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків, забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, а також особливого періоду, ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу, стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри

до вітчизняних фінансових інститутів, системної протидії організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації.

Проте в цій Стратегії не міститься чітко обґрунтованої програми забезпечення саме фінансової безпеки України, тому є актуальною необхідність розроблення такої програми, що відбиває державну стратегію забезпечення фінансової безпеки України, яка більш детально визначала б коло питань щодо виключно фінансової системи країни і була б основою підтримки фінансової безпеки держави.

Стратегія фінансової безпеки покликана розвивати та конкретизувати відповідні положення Стратегії національної безпеки України з урахуванням національних інтересів у сфері економіки. Вважаємо, що вона повинна включати визначення національних інтересів України в галузі фінансової безпеки, характеристику зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці України на короткострокову та середньострокову перспективу, визначення кількісних та якісних параметрів стану економіки, недотримання яких викликає загрозу фінансовій безпеці держави, формування економічної політики, інституційних перетворень та необхідних механізмів, що усувають або пом'якшують вплив факторів, які підривають стійкість національної фінансової системи.

Традиційно забезпечення фінансової безпеки держави є прерогативою державних органів влади та входить в систему державного фінансового контролю, що включає як правову інфраструктуру, так і систему органів та спеціальних структур управління.

Система державного фінансового регулювання – це система, яка будується за єдиними правилами, базується на єдиних законодавчих нормах та заснована на єдиних принципах і процедурах здійснення контрольно-аудиторської та експертно-аналітичної діяльності [11].

Отже, вважаємо, що формування ефективної системи забезпечення фінансової безпеки держави має відповідати принципам:

- чіткості відповідальності (сфера відповідальності кожного органу державного фінансового регулювання та контролю повинна бути чіткою, однозначною та законодавчо затвердженою);
- незалежності органів державного фінансового регулювання (орган державного регулювання та контролю повинен бути операційно незалежним, але водночас підзвітним у виконанні своїх обов'язків та повноважень; відповідальність кожного органу повинна бути закріплена);

– адекватності повноважень (орган фінансового регулювання повинен мати адекватні повноваження, включаючи інспектування, розслідування, нагляд і примусове (за необхідності) виконання регулятивних норм, а також належні ресурси для їх виконання);

– кваліфікованості співробітників (співробітники державних структур фінансового управління повинні бути висококваліфікованими).

Щодо безпосередньої взаємодії різних органів державного фінансового управління, то їх робота повинна будуватись на принципі забезпечення послідовного, несуперечливого процесу державного фінансового регулювання. Істотну роль в цьому процесі відіграє законодавче закріплення проведення періодичних спільних засідань органів державного фінансового управління задля забезпечення збалансованої фінансової політики. Органи державного фінансового регулювання повинні мати повноваження щодо передачі публічної та непублічної інформації своїм контрагентам у сфері фінансового управління, які працюють на внутрішньому ринку та за кордоном.

Висновки з проведеного дослідження.

Фінансову безпеку держави доцільно визначати як стан фінансової системи, за якого вона спроможна протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам її стабільності та спроможності забезпечення достатньої фінансової основи життєдіяльності держави задля забезпечення реалізації та захисту національних інтересів. Сутність фінансової безпеки держави розкривається в її механізмі, який ґрунтується на протидії загрозам національним інтересам суспільства у фінансовій сфері. Саме виникнення загроз стабільності та розвитку фінансової системи держави обумовлює необхідність розроблення проблеми забезпечення її безпеки, що виражається у формуванні дієвої системи забезпечення фінансової безпеки держави. Основою цієї системи є державна стратегія фінансової безпеки, яка, зокрема, передбачає функціонування єдиної системи органів державного фінансового управління на основі комплексної та узгодженої законодавчої, нормативно-правової бази. Реалізація запропонованих принципів формування системи забезпечення фінансової безпеки держави дасть можливість створити її стійку основу, спрямовану на стабільний економічний розвиток України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Небезпека // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Небезпека> (дата звернення: 21.01.2019).
2. Березюк О.В., Лемешев М.С. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2011. 204 с.

3. Криленко В.І. Ризики та джерела загроз для економічної безпеки фінансового сектору. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки.* 2015. № 2. С. 96–98.

4. Мануїлова К.В. Поняття та характеристики джерела підвищеної небезпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2014. Вип. 10–2 (1). С. 160–163.

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2018. № 31. Ст. 241.

6. Білий Ю.М. Загрози фінансовій безпеці України: смисловий простір державно-управлінського змісту та класифікація. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 17. С. 120–123.

7. Гбур З.В. Класифікація основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 22. С. 65–69.

8. Петрушевська В.В. Фінансова безпеки держави: класифікація загроз та формування захисних механізмів. *Економічний форум.* 2013. № 4. С. 218–226.

9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Верховна Рада України // Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/Методичні_рекомендації_щодо_розрахунку_рівня_економічної_безпеки_України (дата звернення: 02.02.2019).

10. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. *Офіційний вісник України.* 2015. № 43. Ст. 1353.

11. Піхоцький В.Ф., Піхоцька О.М. Державний фінансовий контроль : навчальний посібник. Львів : видавництво Львівської політехніки, 2018. 484 с.

REFERENCES:

1. Nebezpeka [Danger]. Vikipedija – viljna encyklopedija [Wikipedia: Free Encyclopedia]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Небезпека> (accessed: 21 January 2019).
2. Berezjuk O.V., Lemeshev M.S. (2011) Bezpeka zhyttjedijalnosti [MS Safety of life] : navchalnyj posibnyk. Vinnycja : VNTU, 2011. 204 p. (in Ukrainian).
3. Krylenko V.I. (2015) Ryzky ta dzhherela zagroz dlja ekonomichnoji bezpeky finansovogho sektoru [Risks and sources of threats to the economic security of the financial sector]. *Naukovyj visnyk Mykolajivskogho nacionalnogho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskogho. Serija: Ekonomichni nauky* [Scientific Herald of the V.O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University. Series: Economic Sciences]. 2015. No. 2. P. 96–98.
4. Manujilova K.V. (2014) Ponjattja ta kharakterystyky dzhherela pidvyshhenoji nebezpeky [Concepts and characteristics of the source of increased danger]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Jurysprudencija* [Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence]. 2014. Vol. 10–2 (1). P. 160–163.
5. Pro nacionaljnu bezpeku Ukrajinu : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. no. 2469-VIII. *Vidomosti Verk-*

hovnoji Rady [Resolution of the Verkhovna Rada]. 2018. No. 31. St. 241.

6. Bilyj Ju.M. (2018) Zaghrozy finansovij bezpeci Ukrainy: smyslovyj prostir derzhavno-upravlinsjogho zmistu ta klasyfikacija [Threats to financial security of Ukraine: semantic space of state-management content and classification]. *Investyciji: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience]. 2018. No. 17. P. 120–123.

7. Ghbur Z.V. (2017) Klasyfikacija osnovnykh ryz- kiv i zaghroz finansovij bezpeci Ukrainy [Classification of the main risks and threats to financial security of Ukraine]. *Investyciji: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience]. 2017. No. 22. P. 65–69.

8. Petrushevsjka V.V. (2013) Finansova bezpeky derzhavy: klasyfikacija zaghroz ta formuvannja zakhys- nykh mekhanizmiv [Financial security of the state: the classification of threats and the formation of protective mechanisms]. *Ekonomichnyj forum* [Economic forum]. 2013. No. 4. P. 218–226.

9. Metodichni rekomendaciji shhodo rozrakhunku rivnja ekonomichnoji bezpeky Ukrainy. Nakaz Minis-

terstva ekonomichnogho rozvytku i torghivli Ukrainy vid 29.10.2013 no. 1277 [Methodological recommen- dations for calculating the level of economic security of Ukraine. Order of the Ministry of Economic Devel- opment and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 no. 1277]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/Методичні_рекомендації_щодо_розрахунку_рівня_економічної_безпеки_України (accessed: 2 February 2019).

10. Strateghija nacionaljnoji bezpeky Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. no. 287/2015 [Strategy of National Security of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dated 05/26/2015 no. 287/2015]. *Oficijnyj visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine]. 2015. No. 43. St. 1353.

11. Pikhocjkyj V.F., Pikhocjka O.M. (2018) Der- zhavnyj finansovyj kontrolj : navchalnyj posibnyk [State financial control : manual]. Ljviv : vydavnytvo Ljvivsjskoi politekhniki, 2018. 484 p. (in Ukrainian).

Lepokhin Oleksandr

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head at the Department of Financial
and Economic Security Management and Projects
Zaporizhzhya National University

Bekhter Liliya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Financial
and Economic Security Management and Projects
Zaporizhzhya National University

DEFINITION OF THE COMPONENTS OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

The article clarifies the conceptual apparatus in the context of the disclosure of the current content of the category “financial security” on the basis of analysis of the main approaches to the problems of ensuring the national security of Ukraine.

The purpose of the article based on the analysis of the main approaches to the problems of ensuring national security, to carry out a theoretical definition of the components of financial security of the state.

Actuality of theme. The generalization of the essence and components of financial security of the state is conditioned by profound socio-economic changes taking place in the economic system of Ukraine. In economic theory, it points to the crucial role of the financial system in the country's economy, but the mechanism and the system of securing the financial security of the state as a fundamental factor in its stable development are not fully explored. Based on the analysis of the main approaches to the problems of ensuring the national security of Ukraine, there is a need for scientific clarification of the conceptual apparatus in the context of the disclosure of the current content of the category “financial security”.

Methodology. For realization of the goal set in the article, methods of historical and economic, retrospective analysis (for the analysis of ontology and epistemology, the genesis of financial security as a system component of national security, methods of deduction) of logical generalization (for generalizing the content of the basic elements of the category “financial security”, the essential characteristics of financial security).

Results. It is proposed to define the financial security of the state as a state of the financial system, in which it is able to withstand the external and internal threats to its stability and the ability to provide sufficient financial basis of the state in order to ensure the realization and protection of national interests. It was established that the emergence of threats to stability and development of the financial system of the state necessitates the development of a problem of ensuring its security, which is expressed in the formation of an effective system of ensuring financial security of the state. The basis of the system of ensuring financial security of the state is the state strategy of financial security, which, in particular, provides for the functioning of a unified system of state financial management bodies on the basis of an integrated and coherent legislative, regulatory and legal framework. The threshold values of the financial security indicators of the state are proposed to determine how the marginal values, non-compliance or balancing on the boundary, indicate a significant increase in threats that impede the normal, stable socio-economic development of the state, reduce (destroy) the integrity and unity of its financial system and, thus, by themselves, do not meet national interests. The formation of an effective system for ensuring the financial security of the state should be in line with the principles of the clarity of responsibility, the independence of the state financial regulation bodies, the adequacy of powers, and the qualifications of employees of state financial management structures.

Value/originality. The generalization of the essence and components of financial security of the state deepen the theory of economic science. The implementation of the proposed principles of forming a system for ensuring financial security of the state will provide an opportunity to create its stable basis, aimed at stable economic development of Ukraine.

ДІАГНОСТИКА КРИЗ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

CRISIS DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE FINANCIAL AND ECONOMICAL SAFETY CONTROL

УДК 65.012.8:636.5

Марина А.С.

к.е.н., доцент кафедри обліку, фінансів та економічної безпеки
ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»

Рябчикова Д.А.

магістрант

ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»

Тур Н.В.

магістрант

ДВНЗ «Донецький національний
технічний університет»

У статті проаналізовано підходи до трактування поняття «антикризове управління», визначено сутність діяльності з діагностики кризових явищ, яка притаманна антикризовому управлінню, в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Виділено відмінності, які простежуються між механізмами антикризового управління та механізмами управління фінансово-економічною безпекою. Окреслено використання дискримінантних моделей для діагностики фінансового стану підприємства. Оцінено фінансовий стан ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»» з використанням запропонованого підходу, проведено комплексну діагностику фінансового стану на основі обчислення фінансових коефіцієнтів задля виявлення напрямів удосконалення фінансового стану підприємства. Визначено напрями покращення роботи вітчизняного підприємства на основі проведеної за запропонованою методикою діагностики кризових явищ.

Ключові слова: діагностика, криза, антикризове управління, фінансова стійкість, фінансовий стан, фінансово-економічна безпека.

В статье проанализированы подходы к трактовке понятия «антикризисное

управление», определена сущность деятельности по диагностике кризисных явлений, которая присуща антикризисному управлению, в системе обеспечения финансово-экономической безопасности субъекта хозяйствования. Выделены отличия, наблюдаемые между механизмами антикризисного управления и механизмами управления финансово-экономической безопасностью. Очерчено использование дискриминантных моделей для диагностики финансового состояния предприятия. Оценено финансовое состояние ОАО «Киевская кондитерская фабрика «Рошен»» с использованием предложенного подхода, проведена комплексная диагностика финансового состояния на основе вычисления финансовых коэффициентов с целью определения направлений совершенствования финансового состояния предприятия. Определены направления улучшения работы отечественного предприятия на основе проведенной по предложенной методике диагностики кризисных явлений.

Ключевые слова: диагностика, кризис, антикризисное управление, финансовая устойчивость, финансовое состояние, финансово-экономическая безопасность.

In the article have been analyzed the approaches to the definition of anti-crisis management and has been defined the activity essence of crisis event diagnostics, which is peculiar for anti-crisis management in the system of enterprise financial and economical safety control. Theoretical and methodological basis of research work leading up national and foreign scientists. The aim, object and subject of anti-crisis management and financial and economic safety are established. The basic task of the system of anti-crisis management of enterprise is warning, timely reacting and prophylaxis of financial crisis, and overcoming already of present financial crisis, that financial making healthy of enterprise. The article underlines differences between the mechanisms of anti-crisis management and economic security management. Using of discriminative models for diagnostics of enterprise financial position has been defined. The most popular method of crisis event diagnostics is calculation of enterprise financial position integrated index. The main attention was paid to authors of research methods by which to assess the financial position. Financial position of Kyiv "Roshen" Confectionary Corporation was estimated by using offered method and complex financial position diagnostics has been led based on calculation of financial index with the aim to define ways of improving enterprise financial position. Predicting the financial factors position, arguing of improving financial position events, increasing of working results, growth of competitive ability and financial and economic security level are achieved based on the diagnostics' results. The financial-economic indicators of the economic activity of the enterprise are analyzed, the comparative analysis of indicators of the financial state and financial results of the activity of enterprise is carried out, namely analysis of the main indicators of the efficiency of using circulating assets of the enterprise, business activity, own working capital, financial stability, liquidity and profitability. Based on financial position was set for some major causes that are able to lead enterprise to the financial crisis. The practical significance of the work is to provide practical recommendations for Kyiv "Roshen" Confectionary Corporation to avoid crisis and measures to improve efficiency of functioning of enterprise.

Key words: diagnostics, crisis, crisis management, financial stability, financial condition, financial and economic security.

Постановка проблеми. Швидкі зміни ділового середовища, пов'язані з розвитком конкуренції, інформаційних технологій та багатьма іншими факторами сучасної економіки, приводять до виникнення на підприємствах різних кризових явищ, які негативно впливають на стан захищеності фінансових інтересів. Прояв кризових явищ обумовлює використання методів антикризового управління для покращення стійкості та невразливості суб'єкта господарювання. Актуальність антикризового управління в сучасних умовах управління підприємством підвищується внаслідок виникнення чисельних факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, що формують передумови кризового

стану. Фінансова безпека підприємства, будучи комплексом заходів щодо забезпечення стійкості та невразливості підприємства в усіх сферах його діяльності, включає також заходи антикризового управління. Одним з найважливіших елементів системи антикризового управління є діагностика кризових явищ, що обумовлює необхідність його дослідження в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фінансово-економічної безпеки присвячені роботи О. Барановського, З. Варналія, Г. Козаченко, С. Покропивного та інших науковців, в яких розглядаються сутність системи забезпе-

чення фінансово-економічної безпеки підприємства, її складові та функції. Проблематиці антикризового управління, зокрема діагностиці кризових явищ, присвячені роботи Р. Акоффа, І. Бланка, А. Грязновой, Р. Каплана, Д. Нортон, Р. Попова, Е. Уткіна, Д. Хана, Х. Хунгерберга та інших вчених.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження заходів з діагностики кризових явищ в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антикризове управління є важливою складовою фінансово-економічної безпеки та системи управління підприємства загалом. На сучасному етапі розвитку теорії управління поняття «антикризове управління» є об'єктом дослідження багатьох науковців, кожен з яких трактує його по-різному (табл. 1).

Взаємозв'язок фінансово-економічної безпеки та антикризового управління розкривається через спільні суб'єкти управління, які за допомогою різних методів та прийомів впливають на об'єкт управління для досягнення поставленої мети (рис. 1).

Суб'єктами як антикризового управління, так і системи забезпечення фінансово-економічної безпеки є керівництво підприємства, його персонал, санатори, контролінгові служби, а головними об'єктами антикризового управління виступають кризи та ризики діяльності.

Одним з найважливіших етапів як антикризового управління, так і забезпечення фінансово-економічної безпеки є діагностика кризи. За результатами діагностики визначається ступінь кризи (її глибина), ймовірні масштаби її впливу, оцінюються збитки. Завдяки діагностиці криз на підприємствах заздалегідь можна сформулювати систему заходів щодо їх подолання та мінімізації руйнівного впливу. Заходи діагностики в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки спрямовані на виявлення дестабілізаційних факторів, прогнозування розвитку їх негативного впливу та розроблення й обґрунтування заходів щодо покращення стабільності та захищеності фінансових інтересів підприємства.

Під діагностикою кризи частіше за все розуміється система цільового аналізу, спрямованого

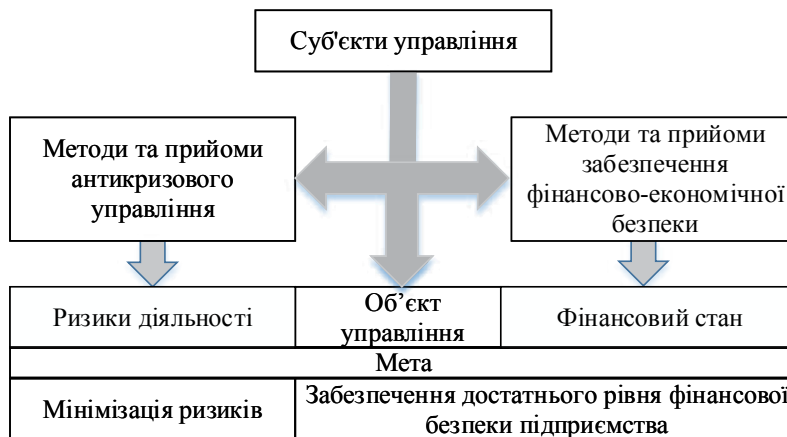

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансово-економічної безпеки підприємства та антикризового управління

Джерело: складено авторами

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «антикризове управління»

Автор	Визначення
В. Василенко [1, с. 12]	Антикризове управління – це управління, в якому передбачені небезпека кризи, аналіз її симптомів, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для позитивного розвитку.
А. Грязнова [2, с. 47]	Антикризове управління – це така система управління підприємством, яка має комплексний, системний характер та спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розроблення та реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер.
В. Король [3, с. 3]	Антикризове управління – це здатність підприємства конструктивно реагувати на зміни, що загрожують його нормальному функціонуванню.
Є. Мінаєв [4, с. 23]	Антикризове управління – це комплекс послідовних заходів попередження, профілактики, подолання кризи, зниження рівня її негативних наслідків.

Джерело: [1–4]

на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінювання загрози його банкрутства або подолання кризи. Об'єктом діагностики кризи є не тільки будь-який елемент цілісної системи, але й сама динамічна система загалом [5]. Метою діагностики є встановлення стану об'єкта дослідження й надання висновків щодо його стану на дату завершення цього дослідження та на перспективу. Головне завдання діагностики кризи полягає у визначенні заходів, вжиття яких спрямоване на покращення діяльності всіх складових систем та засобів їх реалізації.

Найпоширенішою методикою діагностики кризових явищ є розрахунок інтегрального показника фінансового стану підприємства. Перелік фінансових індикаторів для розрахунку інтегрального показника фінансового стану різняться залежно від цілей діагностики, загалом маючи такі коефіцієнти, як коефіцієнт покриття, проміжний коефіцієнт покриття, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт покриття необоротних активів

власним капіталом, коефіцієнт рентабельності власного капіталу, коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності, коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності, коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком, коефіцієнт оборотності обігових активів, коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності.

Інтегральний показник фінансового стану досліджуваного підприємства обчислюється з використанням дискримінантних моделей, специфічних для кожного виду економічної діяльності (табл. 2).

Висновок про якість фінансового стану ухвалюється на основі присвоєння йому класу згідно з інтерпретацією значень інтегрального показника фінансового стану підприємства, наведених у табл. 3.

Шкала класифікації розроблена на основі значень інтегрального показника фінансового стану

Таблиця 2

Дискримінантні моделі оцінювання фінансового стану

Види економічної діяльності	Моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану підприємства
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	$Z=1,3 \cdot K3+0,03 \cdot K4+0,001 \cdot K5+0,61 \cdot K6+0,75 \cdot K7+2,5 \cdot K8+0,04 \cdot K9-0,2$
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	$Z=0,035 \cdot K1+0,04 \cdot K2+2,7 \cdot K3+0,1 \cdot K6+1,1 \cdot K7+1,2 \cdot K8+0,05 \cdot K9-0,8$
Переробна промисловість	$Z=0,95 \cdot K3+0,03 \cdot K4+1,1 \cdot K6+1,4 \cdot K7+3,1 \cdot K8+0,04 \cdot K9+0,03 \cdot K10-0,45$
Будівництво	$Z=0,02 \cdot K1+1,7 \cdot K3+0,01 \cdot K4+0,3 \cdot K6+0,4 \cdot K7+2,9 \cdot K8-0,1$
Оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани	$Z=1,03 \cdot K3+0,001 \cdot K4+0,16 \cdot K6+0,6 \cdot K7+2,9 \cdot K8+0,08 \cdot K9-0,14$
Транспорт та зв'язок	$Z=0,07 \cdot K2+1,27 \cdot K3+0,32 \cdot K6+1,98 \cdot K8+0,04 \cdot K9+0,04 \cdot K10-0,15$
Фінансові послуги	$Z=0,025 \cdot K1+2,7 \cdot K3+0,005 \cdot K4+0,13 \cdot K7+2,4 \cdot K8-0,93$

Джерело: [6, с. 37]

Таблиця 3

Значення інтегрального показника фінансового стану

Види економічної діяльності	Класи за рівнем фінансового стану				
	1	2	3	4	5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство	> +0,81	Від +0,80 до +0,35	Від +0,34 до -0,25	Від -0,26 до -3,2	<-3,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	>+0,71	Від +0,7 до 0	Від -0,01 до -0,70	Від -0,71 до -3,4	<-3,5
Переробна промисловість	>+0,81	Від +0,8 до +0,17	Від +0,16 до -0,5	Від -0,51 до -3,6	<-3,7
Будівництво	> +0,07	Від +0,06 до -0,4	Від -0,41 до -0,9	Від -0,91 до -3,7	<-3,8
Оптова та роздрібна торгівля, діяльність готелів та ресторанів	> +0,91	Від +0,9 до +0,16	Від +0,15 до -0,6	Від -0,61 до -4,6	<-4,7
Транспорт та зв'язок	> +1,01	Від +1,0 до +0,35	Від +0,34 до -0,37	Від -0,38 до -3,4	<-3,5
Фінансові послуги	> +1,2	Від +1,19 до +0,52	Від +0,51 до -0,25	Від -0,26 до -4,1	<-4,2
Інші послуги та операції (крім фінансових)	> +0,7	Від +0,69 до +0,09	Від +0,08 до -0,55	Від -0,56 до -3,2	<-3,3

Джерело: [6, с. 42]

та з урахуванням ймовірності невиконання позичальником взятих зобов'язань. Класи за рівнем фінансового стану інтерпретуються таким чином: клас 1 – високий рівень спроможності виконання зобов'язань та найменша ймовірність дефолту; клас 2 – достатній рівень спроможності виконання своїх зобов'язань та незначна ймовірність дефолту; клас 3 – нижче середнього рівень спроможності виконання зобов'язань; клас 4 – фінансовий стан підприємства є нестабільним, що свідчить про наявність ознак неплатоспроможності; клас 5 – високий рівень неплатежів та дефолт [6, с. 40].

На основі отриманого значення інтегрального показника та присвоєння йому класу за рівнем фінансового стану можна зробити висновок щодо наявності кризи та необхідності вжиття заходів антикризового управління. Запропонована модель розрахунку дає можливість достовірно визначити наявність кризи щодо конкретного виду діяльності, що сприяє прийняттю якісних та обґрунтованих управлінських рішень.

Дослідження фінансового стану підприємства щодо необхідності застосування методів антикризового управління здійснено за інтегральним методом на основі офіційної фінансової звітності ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»» (табл. 4).

Оскільки ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»» займається виробництвом харчових продуктів, використовується така дискримінантна модель оцінювання фінансового стану на 2017 р.:

$$Z=0,035 \cdot K_1+0,04 \cdot K_2+2,7 \cdot K_3+0,1 \cdot K_6+1,1 \cdot K_7+1,2 \cdot K_8+0,05 \cdot K_9-0,8,$$

$$Z = 0,035 \cdot 1,78 + 0,04 \cdot 0,13 + 2,7 \cdot 0,68 + 0,1 \cdot 0,015 + 1,1 \cdot 0,009 + 1,2 \cdot 0,004 + 0,05 \cdot 2,96 - 0,8 = 0,0623 + 0,0052 + 1,836 + 0,0015 + 0,0099 + 0,0048 + 0,148 - 0,8 = 1,2677.$$

Таким чином, ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»» за отриманим значенням дискримінантної моделі належить до першого класу. Це означає, що підприємство має високий рівень спроможності виконання зобов'язань та найменшу ймовірність дефолту, тобто воно має достатній запас фінансової стійкості, що дає впевненість щодо своєчасного повернення позикових коштів.

Комплексна діагностика кризи включає також розрахунок та аналіз фактичних фінансових показників діяльності підприємства задля раннього виявлення ознак прояву кризових явищ (табл. 5).

Динаміка обчислених у табл. 5 показників фінансового стану ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»» за 2015–2017 рр. представлена на рис. 2.

З результатів комплексної діагностики на основі обчислення фактичних значень фінансових коефі-

Таблиця 4

Розрахунок фінансових коефіцієнтів, що використовуються для визначення інтегрального показника фінансового стану

Назва показника	Формула розрахунку	2017 р.
K ₁ – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	Оборотні активи Поточні зобов'язання	1,78
K ₂ – проміжний коефіцієнт покриття	Монетарні оборотні активи Поточні зобов'язання	0,13
K ₃ – коефіцієнт фінансової незалежності	Власний капітал Валюта балансу (пасив)	0,68
K ₄ – коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	Власний капітал Необоротні активи	0,77
K ₅ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Чистий прибуток/збиток Інвестований власний капітал	0,016
K ₆ – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	Фінансові результати від операційної діяльності Чиста виручка від реалізації	0,015
K ₇ – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, фінансових витрат та нарахування амортизації Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи	0,009
K ₈ – коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	Чистий прибуток (збиток) Валюта балансу (актив)	0,004
K ₉ – коефіцієнт оборотності обігових активів	Чиста виручка від реалізації Оборотні активи	2,96
K ₁₀ – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, фінансових витрат та нарахування амортизації Довгострокові та поточні зобов'язання	0,11

Джерело: обчислено за даними джерела [7]

цієнтів можна зробити висновок про те, що більшість показників перебуває в межах оптимального значення. Проте негативні значення деяких показників свідчать про наявність таких проблем: весь власний капітал і довгострокові джерела спрямовані на фінансування необоротних активів, отже, в компанії немає довгострокових коштів для формування власного оборотного капіталу; наявна залежність від зовнішніх кредиторів; відбувається

повільне вибуття морально й фізично застарілої частини основних виробничих фондів; недостатньою є ефективність використання активів компанії для генерації прибутку; недосконалим є процес управління підприємством загалом.

Для покращення фінансових показників, попередження виникнення кризових явищ та забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки підприємства можна запропонувати такі

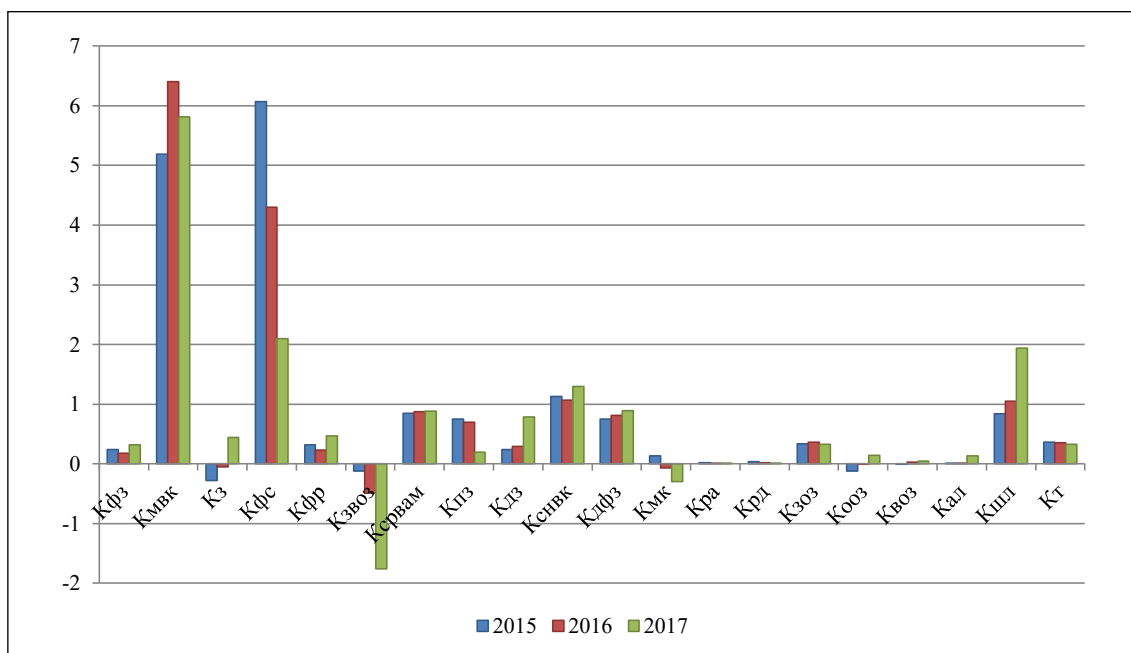

Рис. 2. Динаміка показників фінансового стану ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» за 2015–2017 рр.

Джерело: складено авторами

Таблиця 5

Розрахунок показників фінансового стану ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»»

Показник	Оптимальне значення	Значення показників на кінець звітної періоду		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.
Коефіцієнт фінансової залежності	≥0,5	0,24	0,18	0,32
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	≥0,4	5,19	6,4	5,81
Коефіцієнт забезпеченості обігових активів власними оборотними коштами	≥0,1	-0,28	-0,05	0,44
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	≥0,1	-0,12	-0,49	-1,76
Коефіцієнт співвідношення реальних активів та вартості майна	≥0,5	0,85	0,87	0,88
Коефіцієнт поточних зобов'язань	≥0,5	0,75	0,70	0,20
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	≥0,5	0,24	0,29	0,79
Коефіцієнт співвідношення необоротних та власних коштів	≥0,5	1,13	1,07	1,3
Коефіцієнт маневреності власних коштів	≥1	0,13	-0,07	-0,30
Коефіцієнт зносу основних засобів	≤0,5	0,34	0,36	0,33
Коефіцієнт оновлення основних засобів	≥0,1	-0,12	-0,01	0,14
Коефіцієнт вибуття основних засобів	≥0,1	-0,007	0,03	0,05
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	≥0,2	0,002	0,001	0,13
Коефіцієнт швидкої ліквідності	≥1	0,84	1,05	1,94
Коефіцієнт трансформації	≥0,2	0,36	0,35	0,33

Джерело: обчислено за даними джерела [7]

напрями вдосконалення діяльності ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»», як оптимізація структури оборотних та необоротних активів; залучення додаткових коштів власників; зниження суми поточних зобов'язань; збільшення чистого прибутку за рахунок зменшення собівартості реалізованої продукції та зменшення суми витрат по інших статтях балансу; зняття з виробництва низькорентабельної продукції; прискорення вибуття морально й фізично застарілої частини основних виробничих фондів за методом прискореної амортизації, а також введення в експлуатацію сучасної техніки та новітніх технологій; підвищення рентабельності діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Діагностика кризи є одним з необхідних етапів процесу антикризового управління й забезпечення достатнього рівня захищеності фінансових інтересів, оскільки вона є інструментом своєчасного виявлення кризових явищ, а іноді навіть методом їх попередження. На основі результатів діагностики прогнозується стан фінансових показників, обґрунтовуються заходи щодо вдосконалення фінансового стану, підвищення результативності діяльності, зростання конкурентоспроможності та рівня фінансово-економічної безпеки. Проведена діагностика фінансового стану ПАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» засвідчила досить високий стан фінансової стабільності підприємства та дала можливість запропонувати напрями вдосконалення діяльності на основі обчислених фінансових коефіцієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник для вищих навчальних закладів Київ, 2014. 504 с.
2. Грязнова А.Г. Антикризисный менеджмент. Москва, 2012. 368 с.

3. Король В. Антикризовий менеджмент в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.02. Львів, 2011. 20 с.

4. Минаев Е. Антикризисное управление. Москва, 1998. 432 с.

5. Підходи до виявлення кризи. URL: <https://xn--80aaivfjy3e.com/derjavne-upravlinnya-munitsipalne/pidhodi-viyavlennya-krizi-112917.html> (дата звернення: 19.03.2019).

6. Рекова Н., Тельнова Г., Сапельникова Н. Антикризове фінансове управління підприємством : навчальний посібник. Донецьк, 2013. 334 с.

7. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 19.03.2019).

REFERENCES:

1. Vasilenko V. (2014) Antikrizove upravlinnya pidpriemstvom [Anticrisis management of the enterprise]. Kyiv, p. 504.

2. Gryaznova A. (2012) Antikrizisnyj menedzhment [Anticrisis management]. Moskva, p. 368.

3. Korol' V. (2011) Antikrizovij menedzhment v umovakh rinkovoi transformatsii ekonomiki [Anticrisis management in a market transformation of the economy]. Lviv, p. 20.

4. Minaev E. (1998) Antikrizisnyj menedzhment [Anticrisis management]. Moskva, p. 432.

5. Pidkhodi do viyavlennya krizi [Approaches to the identification of the crisis]. URL: <https://xn--80aaivfjy3e.com/derjavne-upravlinnya-munitsipalne/pidhodi-viyavlennya-krizi-112917.html> (accessed: 19 March 2019).

6. Reкова N., Tel'nova G., Sapel'nikova N. (2013) Antikrizove finansove upravlinnya pidpriemstvom [Anticrisis financial management of the enterprise]. Donetsk, p. 334.

7. Ofitsijnij sayt Agentstva z rozvitku infrastrukturi fondovogo rinku Ukraini [Official site of the Agency for the development of the stock market infrastructure of Ukraine]. URL: <https://smida.gov.ua> (accessed: 19 March 2019).

Maryna AnnaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Finance and Economic Safety
Donetsk National Technical University**Ryabchikova Daria**Student
Donetsk National Technical University**Tur Nataliia**Student
Donetsk National Technical University**CRISIS DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE
FINANCIAL AND ECONOMICAL SAFETY CONTROL**

Fast changes of business terrain connected with development of business struggle, information technology and other factors in the modern economy lead to creating different company crisis events which negatively affect financial interest's security. Impact of crisis events determines anti-crisis management methods to improve enterprise fixity and invincibility. In modern enterprise management circumstances the actuality of anti-crisis management grows because of different factors in external and internal field that form preconditions for economic downfall. Enterprise financial security being an action plan of providing enterprise fixity and invincibility in all spheres includes also anti-crisis management events. One of the most important elements of anti-crisis system is crisis events diagnostics what determines the necessity of financial and economical safety control research. Result of crisis diagnostics has a specific meaning to the strategy of the company, and diagnostics tool must meet certain requirements to provide qualitative prediction. Crisis diagnostics allows monitoring, evaluation and analysis of the company; identify change trends of factors internal and external environment; identify negative and positive effects that can to influence the process of development.

A crisis degree, possible scales of its influence, damage estimation are identified based on the diagnostics. Due to this crisis diagnostics it can be possible to form a system of events for negotiation and minimization crisis sequences. Diagnostics events in the financial and economical safety control system direct to detecting destabilizing factors, development projection of their negative effect, creating and objectivities of improving fixity and safety of e enterprise financial interest events.

Diagnostics is suggested to be a system of objective analytic investigation directs to detect enterprise crisis position features, to estimate its business failure danger or crisis capability. The diagnostics' aim is to establish the position of studying object, to conclude its position at the date of studying finish and for further extension. The main task of crisis diagnostics is to define actions directing to improve the work of all system's elements and methods of their implementation.

The most popular method of crisis event diagnostics is calculation of enterprise financial position integrated index. The financial indicators list for calculation of financial position integrated index can be classified by diagnostics aims. Complex crisis diagnostics includes also calculation and analytic investigation of factual financial factors of enterprise work with the aim to define features of early projection of crisis events.

Predicting the financial factors position, arguing of improving financial position events, increasing of working results, growth of competitive ability and financial and economic security level are achieved based on the diagnostics' results. The diagnostics of Kyiv "Roshen" Confectionary Corporation financial position testified the high station of its financial stability and gave the opportunity to offer some ways of improving its activity based on calculated financial factors.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ ТЮТЮНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

STRATEGIC DIRECTIONS OF FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT FOR UKRAINIAN TOBACCO COMPANIES

У статті визначено особливості розвитку тютюнової галузі України на основі аналізу статистичних даних про її стан, діагностовано основні тенденції виникнення загроз фінансовій безпеці в тютюнової галузі на основі проведеного SWOT-аналізу та PEST-аналізу. Встановлено, що сильними сторонами фінансової діяльності підприємств виступають позитивні внутрішні умови здійснення фінансово-економічної діяльності, слабкими сторонами – негативні внутрішні умови у вигляді внутрішніх загроз, можливостями – позитивні зовнішні умови здійснення фінансово-економічної діяльності, власне загрозами – негативні зовнішні чинники у вигляді зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємства. Конкретизовано загрози зовнішнього середовища з урахуванням специфіки діяльності підприємств тютюнової галузі. Визначено групи підприємств за критерієм наявності загроз фінансовій безпеці з конкретизацією напрямів мінімізації загроз. Розроблено комплекс заходів із стратегічного управління фінансовою безпекою підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека, загроза, ризик, кластерний аналіз, стратегія управління фінансовою безпекою, сильні сторони, можливості.

В статті определены особенности развития табачной отрасли Украины на

основе анализа статистических данных о ее состоянии, диагностированы основные тенденции возникновения угроз финансовой безопасности в табачной отрасли на основе проведенного SWOT-анализа и PEST-анализа. Установлено, что сильными сторонами финансовой деятельности предприятий выступают положительные внутренние условия осуществления финансово-экономической деятельности, слабыми сторонами – негативные внутренние условия в виде угроз, возможностями – положительные внешние условия осуществления финансово-экономической деятельности, собственно угрозами – негативные внешние факторы в виде внешних угроз финансовой безопасности предприятия. Конкретизированы угрозы внешней среды с учетом специфики деятельности предприятий табачной отрасли. Определены группы предприятий по критерию наличия угроз финансовой безопасности с конкретизацией направлений минимизации угроз. Разработан комплекс мероприятий по стратегическому управлению финансовой безопасностью предприятия.

Ключевые слова: финансовая безопасность, угроза, риск, кластерный анализ, стратегия управления финансовой безопасностью, сильные стороны, возможности.

УДК 336.02

Полтініна О.П.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

In the article the features of the tobacco industry in Ukraine has been defined on the basis of statistical data about its condition, diagnosed with major trends threats to financial security in the tobacco industry on the basis of SWOT-analysis and PEST-analysis. An analysis of situation in tobacco industry provides a basis for identifying the main threats to the financial security of both a particular company and the industry as a whole. Cluster analysis based on data on the financial condition of the company makes it possible to identify groups of enterprises for the further development of strategic directions for managing financial security. Established that the strengths of the financial activity appear positive internal conditions of financial and economic activities weaknesses – the negative externalities in the form of external threats financial security of the enterprise. The threats of the environment has been specified. Determined enterprise group by the criterion of availability of financial security threat specification areas to minimize threats. A set of measures on strategic management of financial security of the enterprise has been developed. The financial security strategy provides an opportunity to comprehensively take into account the financial situation in tobacco industry, the development possibilities of the enterprise itself, take into account its long-term and short-term goals, management capabilities and prospects for the formation of financial resources for development. The combination of strategic analysis and statistical data evaluation makes it possible to identify the most problematic aspects of the tobacco industry development and the tobacco companies problems. The research results could be used as a base for management decision making in tactical and strategic perspective. Diagnostics of problems with financial security makes it possible to evaluate the financial development opportunities of the company.

Key words: financial security, threat, risk, cluster analysis, financial security management strategy, strengths, opportunities.

Постановка проблеми. У сучасних умовах високої конкурентної боротьби вітчизняних виробників, що супроводжується низьким рівнем інвестицій в економіку, постійними коливаннями курсу валюти, залежністю від іноземних постачальників сировини та нестабільним політичним становищем в країні; фінансова безпека вітчизняних підприємств знаходиться під загрозою. В умовах поглиблення кризових явищ в економіці України важливе методологічне значення має розроблення стратегії фінансової безпеки підприємства з метою своєчасної діагностики і попередження загроз. Фінансова безпека є однією з найважливіших складових частин системи економічної без-

пеки підприємства, оскільки фінансовий складник є основою в сучасній економіці як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою фінансової безпеки в Україні і за кордоном займалися такі дослідники, як О.В. Ареф'єва, О.І. Барановський, М.М. Ермошенко, К.С. Горячева, Т.Б. Кузенко, С.В. Лелюк та інші.

Постановка завдання. Метою статті є діагностика загроз фінансовій безпеці підприємств тютюнової галузі та розроблення стратегічних напрямів їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тютюновий підкомплекс є частиною агропро-

мислового комплексу України, який забезпечує потреби промисловості в тютюновій сировині та населення в тютюнових виробах. Проте протягом останніх років в країні збільшуються обсяги виготовлення тютюнових виробів з імпортованої тютюнової сировини як для потреб населення, так і для експорту за кордон. Ринок тютюнових виробів в Україні за останні роки за обсягом став шостим у світі. Обсяги експорту тютюнових виробів знаходяться на досить стабільному рівні, що говорить про стійку позицію підприємств тютюнової галузі на інших ринках. Обсяги імпорту тютюнової сировини та питома вага в загальному обсязі імпорту наведені на рис. 1.

Обсяг імпорту тютюнової сировини знаходиться на приблизно однаковому рівні протягом досліджуваного періоду. Обсяги експорту тютюнової сировини та питома вага в загальному обсязі експорту наведені на рис. 2. Тютюновий

підкомплекс щорічно забезпечує понад 44% надходжень до Державного бюджету України, а тютюнові компанії, не враховуючи Львівську тютюнову фабрику, входять до 10 найбільших платників податків в Україні.

Вітчизняний ринок тютюнових виробів представляють п'ять тютюнових компаній: ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»; ПрАТ «А/Т тютюнова компанія «ВАТ – Прилуки»; ПрАТ «Імперіал Тобакко Продакшн Україна»; ПрАТ «Філіп Морріс Україна»; ТЗОВ «Львівська тютюнова фабрика».

Традиційно ринок тютюнових виробів умовно розподіляється на 4 сегменти (рис. 3): преміум; середній; низький; безфільтрові цигарки.

До преміум- та середнього сегментів зазвичай зараховуються бренди, ціна яких передбачає сплату, окрім мінімального акцизного зобов'язання, ще й акцизу за адвалорним складником. Межа поділу між преміум- та середнім сег-

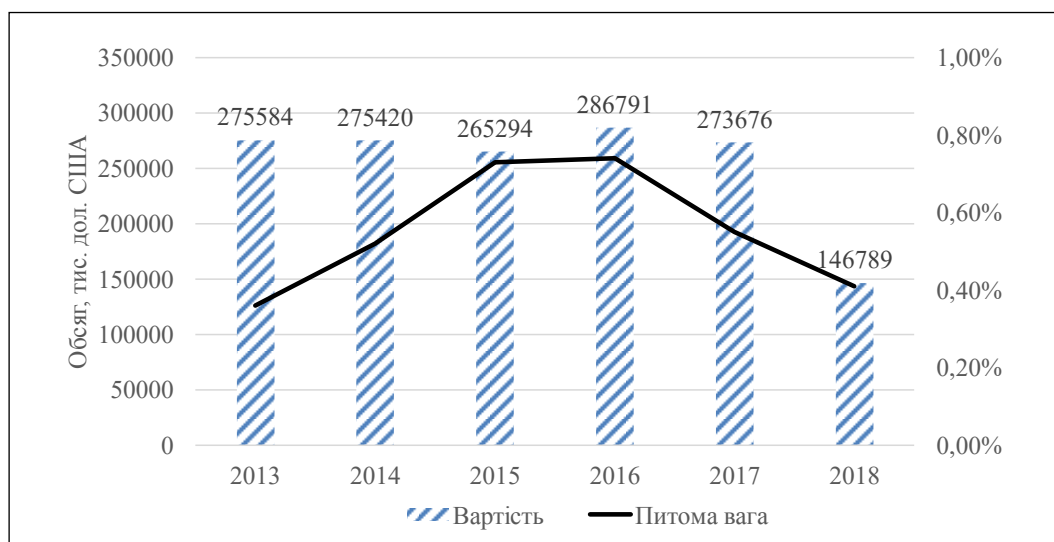

Рис. 1. Обсяги імпорту тютюнової сировини [2]

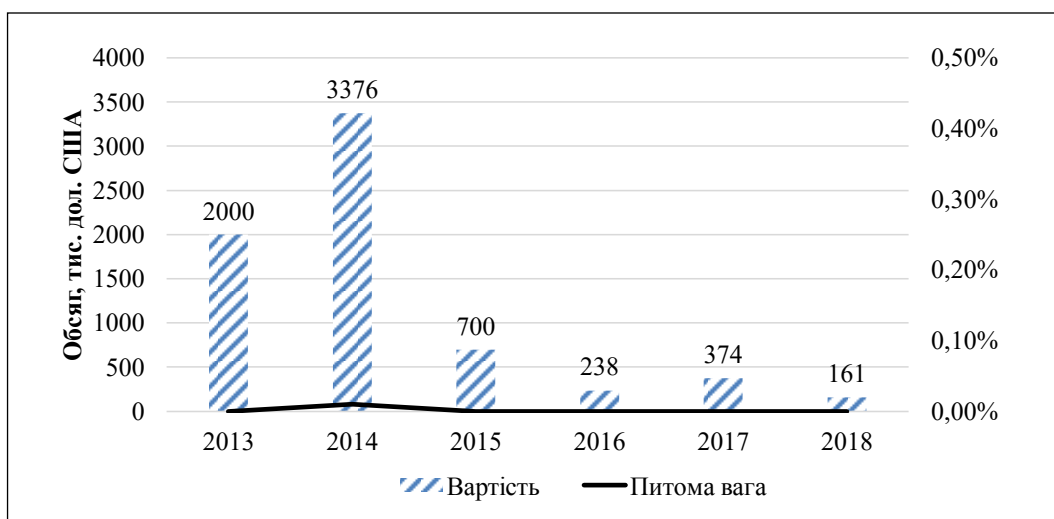

Рис. 2. Обсяги експорту тютюнової сировини [2]

ментами визначається з урахуванням рівня концентрації брендів навколо цінових точок і ділить їх на 2 рівнозначні групи.

На українському ринку переважає низький сегмент цигарок, який щороку зростає з падінням реальних доходів населення. Відповідно, преміум- та середній сегменти зменшуються. Якщо в 2010 році частка ринку таких цигарок становила 50%, то за прогнозними оцінками на 2018 рік – усього 16%. В Україні акцизний податок із тютюнових виробів сплачується за такими двома компонентами, як: специфічний акциз та мінімальне акцизне зобов'язання – встановлена фіксована ставка (у гривнях) за 1000 штук; адвалорний податок – податок, який розраховується у відсотках від кінцевої вартості продажу тютюнових виробів.

Низький рівень економічного розвитку негативно позначається на купівельній спроможності громадян, зокрема на доступності цигарок. У середньому індекс доступності цигарок в Україні

становить 9,4% (співвідношення середньої ціни на цигарки до ВВП на душу населення). Для порівняння: у середньому в нових країнах-членах ЄС цей індекс становить лише 6,6%. Незважаючи на те, що ціна цигарок в Україні у 8 разів нижча, ніж в країнах ЄС, вони вже є відносно недоступними для українців порівняно з європейцями. Випередження темпів зростання акцизу і, відповідно, цін на цигарки порівняно з ВВП на душу населення може привести до зростання недоступності легальних цигарок для курців. Наприклад, якщо акциз зростатиме на 25% щороку, то частка витрат на цигарки в доходах курця зросте майже в 1,5 разу в 2020 році. Наслідком такої ситуації буде перехід споживачів на нелегальний дешевий продукт та зменшення бюджетних надходжень. Для уникнення такого ефекту під час планування зростання рівня акцизу слід враховувати макроекономічну ситуацію в Україні, особливо реальні доходи населення. Виникнення в споживача такого стимулу до

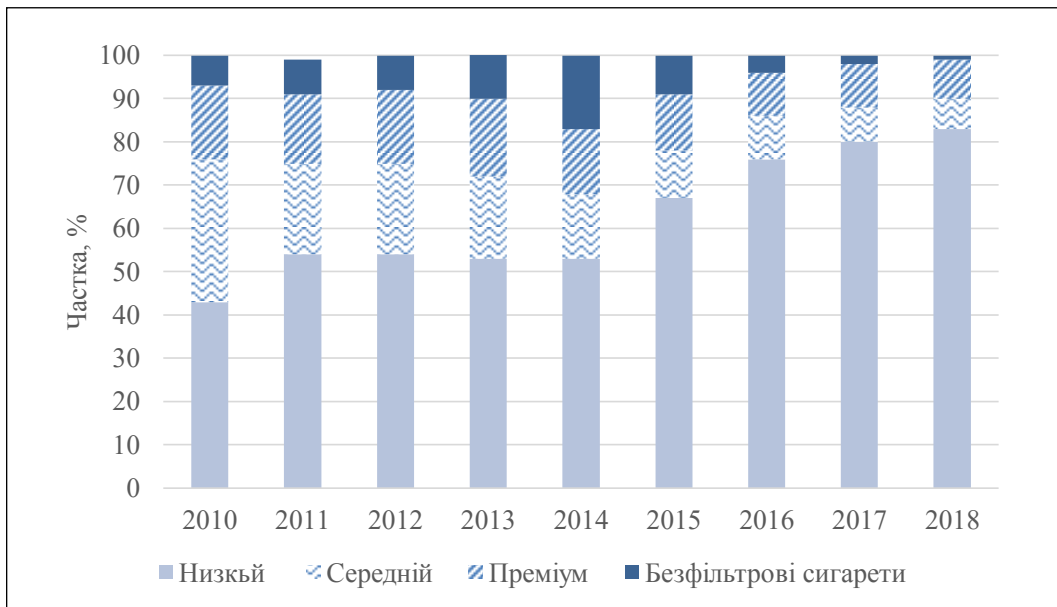

Рис. 3. Сегментація ринку цигарок в Україні [2]

Таблиця 1

Вихідні дані для проведення кластерного аналізу підприємств тютюнової галузі за станом показників фінансової безпеки за 2018 рік

Умовне позначення	Назва підприємства	ОП, млрд. грн.	ВОК, тис. грн.	ЧЗК	ШОЗ	КМВК	КДЗК
С_1	ПрАТ «Філіп Морріс Україна»	13,5	-1502219	0,97	272,61	4,38	0,04
С_2	ПрАТ «А/Т тютюнова компанія «В.А. Т.– Прилуки»	14,1	2216436	0,49	453,90	1,41	0,36
С_3	ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»	9,5	348986	0,90	116,58	106,35	0,00
С_4	ПрАТ «Імперіал Тобакко Продакшн Україна»	7,5	-1762802	1,15	695,29	3,43	1,67
С_5	ТЗОВ «Львівська тютюнова фабрика»	1,3	157 985	0,00	52,43	0,56	0,00

пошуку більш дешевих цигарок є особливо загрозливим для України, оскільки країна має спільний кордон із Білоруссю – одним із найбільших джерел контрабанди до країн ЄС. Наприклад, рівень проникнення нелегальних цигарок у країнах-сусідках Білорусі є одним із найвищих в ЄС, незважаючи на те, що рівень цін у них однаковий з країнами, що не межують із Білоруссю.

Для проведення кластерного аналізу тютюнової галузі було обрано такі показники: обсяг податків сплачених компаніями до державного бюджету (ОП), розмір власного оборотного капіталу (ВОК), частка залучених коштів (ЧЗК), швидкість обороту оборотних засобів (ШОЗ), коефіцієнт маневреності власного капіталу (КМВК), коефіцієнт довгострокового залучення коштів (КДЗК) [1]. Після визначення показників, на основі яких буде здійснюватися кластерний аналіз підприємств, необхідним етапом є розрахунок їхніх значень для кожного об'єкта. Важливим моментом застосування кластерного аналізу є чітка фіксація простору ознак, який має бути єдиним, тому до вибору простору слід підходити з максимальною ретельністю. Якщо із змістовних міркувань не слідує перевага тієї або іншої шкали для ознак, вони можуть бути виміряні в різних одиницях вимірювання. Проте в цьому разі необхідний подальший штучний перехід до єдиної шкали значень показників.

Методика ранжування полягає в заміні абсолютних значень показників їх рангами, тобто досліджувані об'єкти спочатку впорядковуються зазначеннями показників від найліпших до найгірших, потім кожному показнику привласнюють ранг (місце) і в подальших дослідженнях оперують уже рангами. Така методика має суттєвий недолік – штучно зменшується відстань між об'єктами. Зазначених недоліків позбавлений спосіб стан-

дартизації (нормування) показників. При цьому необхідно максимально враховувати якісну специфіку ознак і вибирати найбільш відповідний спосіб нормування. Саме нормування є доцільним для приведення значень виробничих, фінансово-економічних та логістичних показників металургійних підприємств до зіставних одиниць вимірювання. Якщо є можливість, нормування слід проводити на основі величин, що не залежать від вибірки, тобто теоретичних або еталонних [3, 5]. Вирішенням завдання кластерного аналізу є розбиття об'єктів, що задовольняє певному критерію. У межах дослідження критерієм групування вибрано показники, що ілюструють стан фінансової безпеки. Результати кластеризації подано на рис. 4.

Результатом кластеризації підприємств тютюнової галузі України за показниками фінансової безпеки та ефективності діяльності у 2018 році стало їх групування у два кластери. У перший кластер увійшли підприємства: ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»; ПрАТ «А/Т тютюнова компанія «ВАТ– Прилуки»; ПрАТ «Імперіал Тобакко Продакшн Україна»; ПрАТ «Філіп Морріс Україна». А у другий – ТЗОВ «Львівська тютюнова фабрика» (рис. 4).

Перший кластер – це підприємства, що є частиною інтернаціональних корпорацій та контролюють найбільшу частку ринку, їхня діяльність характеризується агресивною політикою щодо управління оборотним капіталом та великим обсягом інвестицій в розроблення нових продуктів. Вони мають право використання відомих брендів, якими володіє материнська компанія, та працюють у всіх цінових сегментах. Другий кластер – це вітчизняне підприємство, яке спеціалізується на низькому ціновому сегменті та не має права використовувати відомі бренди.

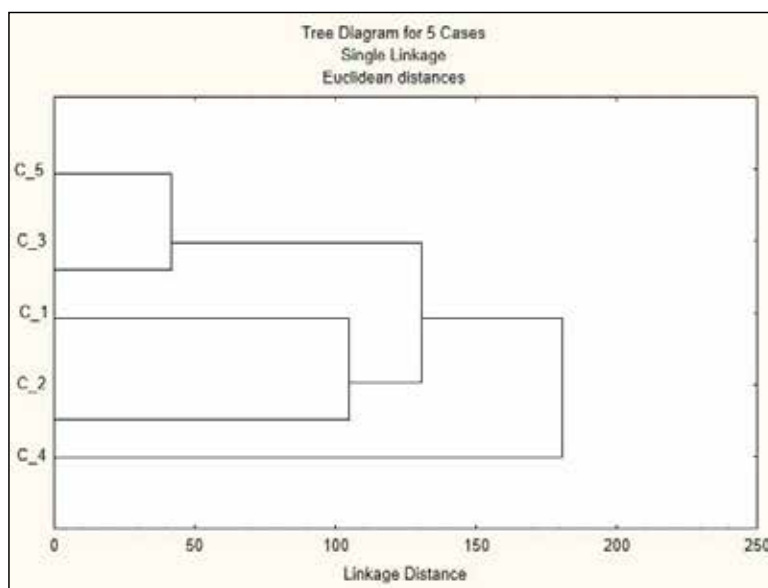

Рис. 4. Дендрограма кластерів підприємств тютюнової галузі

Для виявлення й оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці підприємства найбільш придатні такі методи аналізу: SWOT-аналіз, PEST-аналіз [4]. Зупинимося більш детально на особливостях застосування SWOT-аналізу під час виявлення й оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці підприємства. Використання SWOT-аналізу як методу виявлення й якісного оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці підприємства доцільне під час оцінювання поточного стану фінансової безпеки підприємства і виявлення потенційних загроз. Використання SWOT-аналізу допомагає у формуванні стратегії управління фінансовою безпекою, оскільки дозволяє розглянути усі можливі фактори впливу на фінансову безпеку підприємства (табл. 2).

У цьому разі сильними сторонами фінансової діяльності підприємств виступають позитивні внутрішні умови здійснення фінансово-економічної діяльності, слабкими сторонами – негативні внутрішні умови у вигляді внутрішніх загроз, можливостями – позитивні зовнішні умови здійснення фінансово-економічної діяльності, власне загрозами – негативні зовнішні чинники у вигляді зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці підприємства.

Аналіз стану фінансової безпеки підприємств галузі доцільно проводити також за допомогою PEST-аналізу (табл. 3), який дає змогу виявити політичні, економічні, соціальні та технологічні аспекти зовнішнього середовища, які впливають на бізнес компанії.

Таблиця 2

Матриця SWOT-аналізу підприємств тютюнової галузі

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Висококваліфікований менеджмент та можливості користуватися досвідом іноземних спеціалістів. 2. Виробничі потреби забезпечуються земельними та виробничими площами на 100%. 3. Широка мережа розповсюдження товарів. 4. Офіси та представництва компаній в усіх регіонах України. 5. Більшість компаній є афілійованими компаніями інтернаціональних корпорацій. 6. Використання низки брендів зі світовим ім'ям	1. Велика залежність від закордонних постачальників обладнання та матеріалів. 2. Залежність від коливань курсу валюти. 3. Залежність цін на продукцію від розміру ставок акцизного податку. 4. Законодавча заборона рекламувати продукцію підприємств
Можливості	Загрози
1. Розширення ринків збуту за рахунок зростання ринку 2. Зниження цін на ресурси 3. Збільшення кількості споживачів за рахунок маркетингових заходів. 4. Надходження замовлень на виробництво для інших ринків світу 5. Вихід конкурентів із галузі	1. Цінові війни 2. Поява у конкурентів нових технологій 3. Збої у поставках сировини та матеріалів 4. Політична нестабільність 5. Негативні зміни валютного курсу 6. Відмова банків у наданні довгострокових кредитів 7. Нестабільна законодавча база. 8. Різке зростання ставок акцизу

Таблиця 3

PEST-аналіз підприємств тютюнової галузі

Фактори	Питома вага	Експертна оцінка					Зважена оцінка
		1	2	3	4	5	
Політичні							
1. Зміни в законодавчому регулюванні продажів тютюнових виробів	0,11	5	4	5	5	5	0,53
2. Наближення законодавчих стандартів до європейських	0,08	4	4	3	5	4	0,32
3. Зростання ставок акцизного податку	0,1	5	4	5	5	4	0,46
Економічні							
1. Зниження купівельної спроможності покупців	0,14	5	5	5	5	5	0,70
2. Негативна динаміка курсу валют	0,06	3	4	4	3	2	0,19
Соціальні							
1. Зміна цінностей в суспільстві	0,06	3	4	3	3	2	0,18
2. Популяризація здорового способу життя	0,14	5	5	3	5	4	0,62
Технічні							
1. Розроблення продуктів зі зниженим ризиком	0,15	5	5	5	5	5	0,75
2. Ініновації в інформаційних технологіях	0,08	4	3	4	3	3	0,27
3. Розвиток нових технологій виробництва	0,08	4	4	5	4	4	0,34
Разом	1						

Політичні фактори які впливають на діяльність підприємств тютюнової галузі, – це можливі зміни в законодавчому регулюванні продажів тютюнових виробів, підвищення ставок акцизного податку, поступове наближення законодавчих стандартів до європейських. До економічних факторів можна віднести негативну динаміку курсу валют, зниження купівельної спроможності споживачів. До соціальних факторів відноситься зміна цінностей в суспільстві, популяризація здорового способу життя. До технологічних факторів – розроблення продуктів зі зниженим ризиком, розвиток нових технологій виробництва, інновації в інформаційних технологіях. За результатами побудови PEST-аналізу підприємств тютюнової галузі можна дійти висновку про те, що найбільш негативно впливають на діяльність підприємства такі фактори, як зниження купівельної спроможності споживачів та зміни в законодавчому регулюванні продажів тютюнових виробів. Водночас популяризація здорового способу життя спонукає споживачів шукати більш безпечну альтернативу.

Прийняття рішення щодо розроблення стратегії фінансової безпеки підприємства або перегляд положень поточної стратегії відбувається

на основі проведеного ґрунтовного аналізу стану фінансової безпеки та загроз.

Домінантними сферами забезпечення фінансової безпеки підприємств тютюнової галузі є такі стратегії, як: забезпечення росту прибутковості; вихід на ринок з новим видом продукції; забезпечення фінансово-економічної стабільності; забезпечення безпеки інвестиційної діяльності; нейтралізації фінансово-економічних ризиків; забезпечення безпеки інноваційної діяльності; захист його конкурентної позиції; антикризова стратегія [45].

Відповідно до кожної доміантної сфери забезпечення фінансової безпеки підприємства організовується процес формування стратегічних цілей, що наведені на рис. 5.

Найбільш складною ціллю для підприємства є повна зміна орієнтованості виробництва, тому що це тягне за собою витрати на закупівлю нового обладнання та навчання спеціалістів. Значні кошти повинні виділятися на наукові дослідження та розроблення продуктів зі зниженим ризиком.

Основний зміст і напрям стратегії фінансової безпеки визначають керівники (власники) підприємства, вони ж очолюють створену групу з її роз-

Рис. 5. Стратегічні напрями управління фінансовою безпекою підприємства тютюнової галузі

роблення. До складу групи розробників можуть входити керівники та провідні фахівці структурних підрозділів підприємства, в тому числі його штатного підрозділу фінансової безпеки.

Для того щоб розробити ефективну стратегію фінансової безпеки, її розробники повинні добре знати становище підприємства на ринку, а також процеси, що відбуваються в його внутрішньому та зовнішньому середовищі. Тільки маючи чітке уявлення про те, що відбувається на ринку, та насамперед про всі чинники небезпек і загроз для діяльності підприємства, а також щодо наявних і перспективних інноваційних технологій та інженерно-технічних засобів у сфері фінансової безпеки, можна розробити ефективну стратегію фінансової безпеки, здатну забезпечити створення сприятливих умов для стабільного функціонування і розвитку підприємства і, в кінцевому підсумку, досягнення ним поставлених бізнес-цілей. Стратегія фінансової безпеки повинна складатися з розділів, які включають основні заходи щодо розвитку системи фінансової безпеки, такі як: удосконалення матеріально-технічної бази системи фінансової безпеки; підвищення професіоналізму кадрового складу штатного підрозділу фінансової безпеки; впровадження інноваційних технологій, інструментів, методів і методик протидії, попередження або суттєвого зниження негативного впливу чинників небезпек і загроз зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства; впровадження ефективних механізмів управління і взаємодії внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи фінансової безпеки підприємства; розвиток структури системи фінансової безпеки підприємства; удосконалення правової бази організації та діяльності системи фінансової безпеки.

Робота з реалізації стратегії належить до сфери адміністративної діяльності та включає вирішення таких завдань: створення ефективної структури служби фінансової безпеки та підбір персоналу високої кваліфікації; виділення необхідних фінансових ресурсів; забезпечення сучасними технічними засобами отримання та захисту інформації, а також охорони і захисту персоналу і матеріальних цінностей; створення організаційних можливостей для залучення провідних фахівців і всього персоналу підприємства до виконання стратегії; визначення внутрішньої і зовнішньої політики організації, що забезпечує реалізацію стратегії економічної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження.

Основною стратегічною метою, з якою розробляться стратегічні напрями управління фінансовою безпекою, є підвищення фінансової стійкості підприємства шляхом покращення його конкурентоспроможності, виробляючи якісну продукцію,

об'єднуючи людей та допомагаючи їм задовольняти свої потреби у вживанні тютюнових виробів, знижуючи при цьому ризик для здоров'я. Це дасть змогу власникам отримати більший прибуток та покращити фінансовий стан суб'єкта господарювання, а персоналу підприємства – гідну винагороду, що буде спонукати його до реалізації професійного та творчого потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузенко Т.Б., Полтініна О.П. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 228 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України : веб-сайт. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/sbp/sbp_u/sbp_4_13_u.htm. (дата звернення: 28.03.2019)
3. Пуцентейло П.Р. Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством. *Науково-інформаційний вісник «Економіка»*. 2015. № 11. С. 224–235.
4. Солонка О.О. Фінансова безпека підприємства : економічний зміст та механізм забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. Вип. 11. Ч. 5. С. 108–111.
5. Lelyuk S.V. Monitoring of the enterprise' financial safety based on cluster and factor analysis : kollektive monographie. Nürnberg : Verlag SWG imex GmbH, 2014. P. 185–197.

REFERENCES:

1. Kuzenko T.B., Poltinina O.P. (2014) *Zabezpechennya finansovoyi bezpeky subyektiv pidpryyemnytstva na zasadakh kontrolinhu* [Ensuring financial security of business entities on the basis of controlling]. Kharkiv: KHNEU im. S. Kuznetsya. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) [State Statistics Service of Ukraine]. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/fin/sbp/sbp_u/sbp_4_13_u.htm.
3. Putsenteylo P.R. (2015) *Informatsiyne zabezpechennya analitychnoyi diyalnosti v upravlinni pidpryyemstvom* [Information support of analytical activity in the management of the enterprise]. *Scientific information bulletin «Ekononika»*, no. 11, pp. 224–235.
4. Solonka O.O. (2015) *Finansova bezpeka pidpryyemstva : ekonomichnyy zmist ta mekhanizm zabezpechennya* [Financial security of the enterprise: economic content and mechanism of provision]. *Scientific Herald of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, vol. 11, no. 5, pp. 108–111.
5. Lelyuk S.V. Monitoring of the enterprise' financial safety based on cluster and factor analysis : kollektive monographie. Nürnberg : Verlag SWG imex GmbH, 2014. P. 185–197.

**STRATEGIC DIRECTIONS OF FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT
FOR UKRAINIAN TOBACCO COMPANIES**

The purpose of the article. Identification of threats to the financial security of tobacco companies is the basis for developing a strategy for further development.

An analysis of situation in tobacco industry provides a basis for identifying the main threats to the financial security of both a particular company and the industry as a whole. Cluster analysis based on data on the financial condition of the company makes it possible to identify groups of enterprises for the further development of strategic directions for managing financial security.

The financial security strategy provides an opportunity to comprehensively take into account the financial situation in tobacco industry, the development possibilities of the enterprise itself, take into account its long-term and short-term goals, management capabilities and prospects for the formation of financial resources for development.

Diagnostics of the main strategic threats to the financial security of industry enterprises can be carried out using the methods of SWOT-analysis and PEST-analysis.

The conducted practical analysis makes it possible to form a set of strategic directions for the management of financial security, which are the basis for optimizing the entire management system of a company.

Methodology. The results of survey is based on a systematic approach to understanding financial security of company. It was used different scientific methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction, systemization, generalization. Moreover it was used specific economic methods: SWOT-analysis, PEST-analysis.

Results. In the article the features of the tobacco industry in Ukraine has been defined on the basis of statistical data about its condition, diagnosed with major trends threats to financial security in the tobacco industry on the basis of SWOT-analysis and PEST-analysis. Established that the strengths of the financial activity appear positive internal conditions of financial and economic activities weaknesses – the negative internal conditions as internal threats, opportunities – positive external conditions of financial and economic activity actually threats – the negative externalities in the form of external threats financial security of the enterprise. The threats of the environment has been specifies. Determined enterprise group by the criterion of availability of financial security threat specification areas to minimize threats. A set of measures on strategic management of financial security of the enterprise has been developed.

Practical implications. Developed areas of strategic financial security management can be applied by domestic tobacco companies. The method of diagnosing threats to financial security can be applied to the timely identification of problems inside the company management.

Value/originality. The problem of finding an integrated approach to diagnosing the problems of financial security of tobacco companies was solved. Problems and prospects of financial security management can be solved at a strategic level, and also used as a basis for developing tactical areas for financial security managing.

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ STRATEGIC ASPECTS OF CUSTOM AND TAX REGULATION

У статті з'ясовано суть поняття «митне регулювання», склад його елементів та зв'язок із податковою політикою держави. Проведено аналіз динаміки рейтингу України щодо ефективності логістики та митних процедур за період 2010–2018 рр. Стрибокподібна динаміка показників свідчить про певну неузгодженість, стратегічну невмотивованість митної політики. На сучасному етапі необхідні: підвищення рівня професіоналізму, адаптація до уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі, зміна стратегічних орієнтирів зовнішньоекономічної політики та податкової конкуренції. Також визначено послідовність формування механізму митного регулювання. Обґрунтовано особливості його підпорядкування цілям митної політики України. Запропоновано оцінювати фіскально-регулюючий потенціал митної системи в стратегічному контексті за певними рівнями розвитку (інституційний, економічно-регуляторний, інформаційно-комунікативний).

Ключові слова: митне регулювання, митна система, податкова політика, механізм митного регулювання, фіскально-регулюючий потенціал.

В статті определена сущность понятия «таможенное регулирование», состав ее элементов и связь с налоговой политикой государства. Проведен анализ динамики рейтинга Украины относительно эффективности логистики и таможенных процедур за период 2010–2018 гг. Скачкообразная динамика показателей свидетельствует об определенной несогласованности, стратегической немотивированности таможенной политики. На современном этапе необходимы: повышение уровня профессионализма, адаптация к замедлению темпов роста внешней торговли, изменение стратегических ориентиров внешнеэкономической политики и налоговой конкуренции. Также определена последовательность формирования механизма таможенного регулирования. Обоснованы особенности его подчиненности целям таможенной политики Украины. Предложено оценивать фискально-регулирующий потенциал таможенной системы в стратегическом контексте по определенным уровням развития.

Ключевые слова: таможенное регулирование, таможенная система, налоговая политика, механизм таможенного регулирования, фискально-регулирующий потенциал.

УДК 336.02

Ревенко О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри митної справи та оподаткування Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The article clarifies the essence of the concept of «customs regulation», the composition of its elements and the relationship with the tax policy of the state. The main condition for the effectiveness of measures to improve the components of the mechanism of customs regulation should be the close coordination of these measures with socio-economic transformations in other areas. Only such a strategic vision of the complex of problems and causal relationships when dealing with them can have positive developments and the desired trend of development indicators. The article analyzes the dynamics of Ukraine's ranking on the efficiency of logistics and, in particular, customs procedures, for the period of 2010–2018. The saltatory dynamics of indicators testifies to certain inconsistencies of customs policy. At the present stage, it is necessary to: increase the level of professionalism, adapt to the slowdown of the growth of foreign trade, change the strategic guidelines of foreign economic policy and tax competition. The system of management of customs incomes, foreign trade and customs procedures varies at different levels: different are the participants of customs and tax relations, their competence, financial interests, types of tax payments and ways of fulfilling obligations to the budget system of the state. Functional content of the blocks of the internal structure of the mechanism of customs regulation is the same type. The sequence of forming the mechanism of customs regulation is also defined. It is proposed to assess the fiscal and regulatory potential of the customs system in the strategic context at certain levels of development (institutional, economic, regulatory, informational and communicative). Today there is a necessity of increase of efficiency of national customs policy in the field of reacting on external threats and rapid counteraction to the possible negative consequences of such threats in the direction of strengthening of providing of economic interests of the state and maximal taking into account in the national custom system of international rules and requirements.

Key words: customs regulation, customs system, tax policy, customs regulation mechanism, fiscal regulatory capacity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах особливої гостроти набуває питання щодо удосконалення системи управління зовнішньоекономічним потенціалом країни, визначення принципів, підходів та інструментарію. Найважливішим механізмом державної політики щодо зовнішньоекономічної діяльності є митне регулювання, яке поряд із податковим є могутнім інструментом підтримки балансу національних інтересів. До системи митного оподаткування відносять: митну вартість, митні збори, акцизний податок і податок на додану вартість та, звісно, порядки їх визначення/нарахування. Саме з приводу цих елементів виникають питання формування податкової конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні, що й підтверджує актуальність і доцільність розгляду стратегічних аспектів митного регулювання у взаємозв'язку з податковою конкуренцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми підвищення ефективності податків і мита та особливості їх впливу на розвиток економіки досліджені у роботах І. Бережнюка, А. Дубініної, Ю. Іванова, А. Крисоватого, П. Пашка, С. Сорокіної, К. Сандоровського та ін. Проте далі виникають нові проблеми, що вимагають вдосконалених підходів до процесу забезпечення ефективної взаємодії влади і громадськості у митно-податкових відносинах, стимулювання виконання податкових зобов'язань суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Нині у науковій літературі не вистачає комплексного аналізу особливостей формування системи митного регулювання з урахуванням специфіки сучасних економічних процесів, стратегічних принципів та стану реформування митно-податкового законодавства.

Постановка завдання. Вказані вище проблеми зумовлюють мету дослідження, що полягає в ана-

лізі особливостей механізму митного регулювання в стратегічному контексті, обґрунтуванні основних проблем його формування та підпорядкованості його цілям митної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наявність у податків та мита як економічних категорій регулюючої функції визначає можливість активного та цілеспрямованого її використання для досягнення різних цілей у процесі державного регулювання економічних та соціальних процесів.

На думку Ю. Іванова, під податковим регулюванням слід розуміти свідомий, активний та цілеспрямований вплив держави на учасників економічних відносин за допомогою засобів та інструментів податкової політики з метою досягнення бажаних соціально-економічних результатів [1, с. 41]. Саме через податкову політику держава не тільки формує джерела фінансування суспільно необхідних витрат, але й забезпечує створення потрібних передумов до структурної перебудови національної економіки та її зростання.

Митне регулювання – це цілеспрямований процес, який має свої складники та сфокусований на вирішення певних завдань і досягнення результату (індикатори та показники розвитку). Воно передбачає свідоме використання системи певного інструментарію, що має свою ефективність, витратність, ступінь складності впровадження, життєвий цикл та строк застосування. Митне регулювання як процес реалізації певних заходів потребує конкретних дій з боку як законодавчої, так і виконавчої влади. У цьому і є головна відмінність регулюючої функції самих митних платежів (що засновані на вбудованих в них інструментах) від митного регулювання. Тобто для досягнення бажаних соціально-економічних результатів не досить тільки усвідомлювати можливості впливу інструментів митного регулювання та передбачувати їх наслідки, необхідними є активні дії, які забезпечують процес такого регулювання [3, с. 234].

Зокрема, проблеми зі впровадженням в Україні інструментів податкової чи митної політики, які успішно функціонують у багатьох зарубіжних країнах, свідчать не про неефективність цих інструментів. Інструменти науково обґрунтовані, перевірені часом, доопрацьовані та проаналізовані щодо наслідків їх застосування. Причини таких проблем лежать у системі прийняття рішень щодо стратегії і тактики митної політики, у змісті її життєдай-

ної ланки – механізмі митного регулювання. Саме його реалізація, з одного боку, формує, а з іншого – суттєво залежить від наявного фіскально-регулюючого потенціалу митної системи. Основною умовою результативності заходів з удосконалення складових частин механізму митного регулювання має бути тісна координація цих заходів із соціально-економічними перетвореннями в інших сферах. Тільки таке стратегічне бачення комплексу проблем та причинно-наслідкових зв'язків під час їх вирішення може мати позитивні зрушення та бажану тенденцію індикаторів розвитку. Основна мета митної політики має бути підпорядкована зовнішньоекономічній політиці держави і спрямована на досягнення економічної стабільності та прогресу за умов оптимального рівня основних макроекономічних показників [2, с. 52].

Як же можна оцінити митну політику України? На основі даних рейтингу Всесвітнього банку за індексом ефективності логістики (LPI) у 2018 р. Україна посіла 66 місце зі 160 країн світу [4]. Цей показник розраховується за результатами опитувань міжнародних, національних, регіональних логістичних та складських операторів, транспортно-експедиторських компаній. Одним із п'яти складників індексу є показник «Митні процедури», який відображує ефективність митного та прикордонного оформлення (швидкість, простоту і передбачуваність формальностей). Динаміку рейтингу України щодо ефективності логістики за 2010–2018 рр. наведено у табл. 1.

Індекс ефективності логістики LPI 2018 року дійсно ставить Україну на 66 місце зі 160 країн, підвищивши її позицію на 14 пунктів порівняно з 2016 р. (80 місце). Навіть перебуваючи у стані воєнних дій, Україна показує непоганий результат порівняно з 2010 р. Негативною є стрибкоподібна динаміка показників, що свідчить про певну незгодженість, стратегічну невмотивованість митної політики.

У доповідях експертів із приводу цього питання простежується низка спільних тез. Так, країни з низьким рівнем доходів і меншою ефективністю логістики – це часто держави, що не мають виходу до моря, малі острівні держави або держави, що пережили озброєні конфлікти. За останні 10 років пріоритети програм розвитку логістики змінилися, особливо у зв'язку з тим, що уповільнення зростання торгівлі підштовхує логістичну галузь до

Таблиця 1

Динаміка рейтингу України щодо ефективності логістики за роками

Показник	Рейтинг за роками				
	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2016 р.	2018 р.
Рейтинг за Індексом ефективності логістики	102	66	61	80	66
Митні процедури	2,02	2,41	2,69	2,30	2,49

реорганізації й упровадження інновацій. Сфера дії заходів політики, спрямована на підвищення ефективності логістики, зміщується від вирішення прикордонних проблем з метою спрощення процедур торгівлі і перевезень до вирішення проблем ефективності функціонування внутрішньодержавних систем. Крім того, логістичній галузі і державному сектору необхідно вирішувати такі масштабні завдання, як підвищення рівня професіоналізму і компетентності, адаптація до уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі, зміна стратегічних орієнтирів зовнішньоекономічної політики та податкової конкуренції.

Отже, митна система була і залишається важливим інструментом впливу на соціально-економічні процеси в державі та гарантом захисту національних інтересів. Проблеми ефективного управління розвитком митних органів та забезпечення дієвого митного регулювання є найактуальнішими в комплексі взаємопов'язаних проблем розвитку митної справи в умовах стратегічних змін. Першочерговими завданнями є розроблення нових сучасних підходів до управління митними органами, вдосконалення методичного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень, вироблення дієвої стратегії та тактики митної політики. Також слід зазначити, що на практиці блоки механізму митного регулювання розрізняються на державному, регіональному та корпоративному рівнях. Державний механізм митного регулювання є сукупністю інструментів реалізації митної політики держави. Схематично підпорядкованість механізму митного регулювання цілям митної політики наведено на рис. 1.

Система управління митними доходами, зовнішньою торгівлею та митними процедурами на різних рівнях розрізняється: різними є учасники митно-податкових відносин, їхня компетенція, фінансові інтереси, види податкових платежів та способи виконання зобов'язань перед бюджетною системою держави. Водночас функціональний зміст блоків внутрішньої структури механізму митного регулювання однотипний. Наприклад, від того, наскільки точно буде визначений фіскально-регулюючий потенціал території, залежить результативність механізму податкового регулювання, що здійснюється відповідними територіальними органами та забезпечується територіальним законодавством. Тобто між потенціалом і результативністю механізму є система прямих і зворотних зв'язків. Несуттєвість зазначених зв'язків та ігнорування їх взаємозалежності приводять до різкого зниження надходжень митних платежів до бюджету, збільшення імовірності митно-податкових правопорушень, порушення балансу міжбюджетних відносин регіонів із центром і, як наслідок, посилення соціальної напруги в суспільстві.

Розроблення складових функціональних блоків механізму митного регулювання передбачає виявлення їх інституціональної специфіки щодо тієї мети, для досягнення якої такий блок створюється і має функціонувати. За основу приймаються правові обмежувачі функціонування механізму, тобто сукупність законодавчих актів, які встановлюють правові норми в режимі реального часу, враховуючи наявний фіскально-регулюючий потенціал. Це дає можливість говорити про механізм реалізації митної політики держави на конкретному етапі економічного розвитку.

Рис. 1. Загальна послідовність формування механізму митного регулювання

Під час оцінки фіскально-регулюючого потенціалу митної системи в стратегічному контексті доцільно розглядати такі його рівні розвитку:

Інституційний розвиток (за рахунок бачення перспектив, розвитку ідей, розроблення і впровадження концепцій, затвердження правових норм, вироблення інституційних обмежень, трансформації) – процес реформування та модернізації митної справи.

Економічно-регуляторний розвиток (сприяння бізнесу та КСП товарів вітчизняного виробництва, захист та забезпечення митної безпеки, протидія митним порушенням, фіскальна функція).

Інформаційно-комунікативний розвиток (прискорення процедур митного оформлення, вдосконалення митного адміністрування, технологізація надання адміністративних послуг митних органів, оптимізація внутрішніх та зовнішніх зв'язків щодо взаємодії з іншими органами, громадянами, бізнесом, громадськістю).

Саме такий підхід стане перспективним у подальших дослідженнях автора.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах потрібен баланс між спрощенням умов міжнародної торгівлі та перетину кордону і регуляторним контролем їх здійснення. Виходом є сприяння законним діям, що нівелює конфлікт за рахунок їх раціонального і виваженого лімітування. Слід зазначити, що фіскальна складова частина має бути логічним наслідком економічно-регуляторних дій, а не метою діяльності митних органів у вигляді планових показників. Зворотна ситуація зумовлює суттєву залежність національної економіки від імпорту, а також провокує підвищення фіскального навантаження на міжнародну торгівлю та не покращує бізнес-середовище в країні. У зв'язку з цим визначена послідовність формування механізму митного регулювання. Також запропоновано оцінювати фіскально-регулюючий потенціал митної системи в стратегічному контексті за певними рівнями розвитку (інституційним, економічно-регуляторним, інформаційно-комунікативним).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. № 19. С. 36–43.
2. Пашко П.В., Бережнюк І.Г. Митна політика та митна безпека України: монографія. Одеса : Пласке, 2013. 338 с.
3. Ревенко О. В. Податковий менеджмент та податкова конкуренція в контексті інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. *Зовнішньоекономічна діяльність: податки, митне регулювання та інституційні зміни* : збірник матеріалів конференції, 30 листопада 2018 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, «Фінарт», 2018. С. 232–236.
4. Україна вошла в тройку лідерів по логістике на постсоветском просторстве. *Всемирний банк* : веб-сайт. URL: https://cfts.org.ua/news/2018/07/30/ukraine_voshla_v_troyku_liderov_po_logistike_na_postsovetskom_prostranstve_vsemirnyy_bank_48604 (дата звернення: 21.03.2019).

REFERENCES:

1. Ivanov Yu. (2009) Funktsii podatkov ta podatkovye reguliuvannia [Functions of taxes and tax regulation]. *Forming of market economy in Ukraine*, no. 19, pp. 36–43.
2. Pashko P.V., Berezhniuk I.G. (2013) *Mytna polityka ta mytna bezpeka* [A customs policy is that custom safety Ukraine]. Odesa: Plaske. (in Ukrainian)
3. Revenko O.V. (2018) Podatkovyi menedzhment ta podatkovy konkurentstva v konteksti instytutsiinogo zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Tax management that tax competition in the context of the institutional support of foreign economic activity]. *Proceedings of the Foreign economic activity: taxes, custom adjusting and institutions changes: Collection of materials of conference (Ukraine, Kharkiv, 30 November 2018)*, Kharkiv: KHNU, "Finart". pp. 232–236.
4. Ukraine voshla v troiku liderov po logistike na postsovetskom prostranstve – Vsemirnyi bank [Ukraine was included in the three of leaders on logistic on post-soviet space. World bank]. URL https://cfts.org.ua/news/2018/07/30/ukraine_voshla_v_troyku_liderov_po_logistike_na_postsovetskom_prostranstve_vsemirnyy_bank_48604 (accessed 21 March 2019).

Revenko OlenaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Customs Affairs and Taxation
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**STRATEGIC ASPECTS OF CUSTOM AND TAX REGULATION**

The purpose of the article. Important mechanism of state policy on foreign economic activity is customs regulation. The article clarifies the essence of the concept of "customs regulation", the composition of its elements and the relationship with the tax policy of the state. Forming and perfection of the custom system of the state is the protracted public process that is organically related to the changes in all other spheres of life of the state. Artificially accelerating this process is impossible, but it is needed to create the mode of most assistance to him.

Methodology. In the strategic context, the mechanism of customs regulation requires a detailed analysis of its features, substantiation of the main problems of formation and subordination to the objectives of the customs policy of Ukraine.

Results. Problems with the introduction of tax or customs policies in Ukraine that operate successfully in many foreign countries are not indicative of the ineffectiveness of these instruments. Instruments are scientifically sound, time-tested, revised and analyzed for the effects of their application. The main condition for the effectiveness of measures to improve the components of the mechanism of customs regulation should be the close coordination of these measures with socio-economic transformations in other areas. Only such a strategic vision of the complex of problems and causal relationships when dealing with them can have positive developments and the desired trend of development indicators.

The article analyzes the dynamics of Ukraine's ranking on the efficiency of logistics and, in particular, customs procedures, for the period of 2010–2018. The saltatory dynamics of indicators testifies to certain inconsistencies of customs policy. At the present stage, it is necessary to: increase the level of professionalism, adapt to the slowdown of the growth of foreign trade, change the strategic guidelines of foreign economic policy and tax competition. The sequence of forming the mechanism of customs regulation is also defined. It is proposed to assess the fiscal and regulatory potential of the customs system in the strategic context at certain levels of development (institutional, economic, regulatory, informational and communicative).

Today there is a necessity of increase of efficiency of national customs policy in the field of reacting on external threats and rapid counteraction to the possible negative consequences of such threats in the direction of strengthening of providing of economic interests of the state and maximal taking into account in the national custom system of international rules and requirements.

Practical implications. The practical application of the proposed recommendations will improve the quality of managerial decisions within the framework of customs regulation of the Ukrainian economy.

Value/originality. The sequence of forming the mechanism of customs regulation is determined. It is proposed to assess the fiscal and regulatory potential of the customs system in a strategic context at certain levels of development.

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ МІНЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

DEVELOPMENT OF INSURANCE MARKET IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC ENVIRONMENT OF UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню особливостей розвитку страхового ринку України як одного з ключових сегментів фінансового сектору країни, що функціонує в умовах мінливості вітчизняного економічного середовища. Розглянуто чинники, що негативно впливають на рівень розвитку страхової діяльності, зокрема визначено сучасні фактори дії на страховий ринок України. Проаналізовано стан української страхової галузі у розрізі 2008–2017 рр. за кількісними та якісними показниками, зокрема розглянуто динаміку кількості страхових компаній, охарактеризовано обсяги зібраних страхових премій та здійснених страховиками виплат, визначено обсяги укладених договорів страхування, а також оцінено рівень капіталізації страхового ринку. Розглянуто макроекономічні індикатори розвитку страхового ринку України за такими показниками, як рівень проникнення та щільність страхування. Запропоновано шляхи покращення ситуації, яка склалася у страховому секторі України.

Ключові слова: страховий ринок, мінливість економічного середовища, страхова компанія, страхові премії, страхові виплати, капіталізація страхового ринку.

Стаття посвящена исследованию особенностей развития страхового рынка Украины

как одного из ключевых сегментов финансового сектора страны, функционирующего в условиях изменчивости отечественной экономической среды. Рассмотрены факторы, отрицательно влияющие на уровень развития страховой деятельности, в частности определены современные факторы воздействия на страховой рынок Украины. Проанализировано состояние украинской страховой отрасли в разрезе 2008–2017 гг. по количественным и качественным показателям, в частности рассмотрена динамика количества страховых компаний, охарактеризованы объемы собранных страховых премий и произведенных страховщиками выплат, определены объемы заключенных договоров страхования, а также оценен уровень капитализации страхового рынка. Рассмотрены макроэкономические индикаторы развития страхового рынка по таким показателям, как уровень проникновения и плотность страхования. Предложены пути улучшения сложившейся ситуации в страховом секторе Украины.

Ключевые слова: страховой рынок, изменчивость экономической среды, страховая компания, страховые премии, страховые выплаты, капитализация страхового рынка.

УДК 368

Рекуненко І.І.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет

Відменко Ю.В.

студентка
Сумський державний університет

The article is devoted to the study of the peculiarities of the development of the insurance market of Ukraine, as one of the key segments of the financial sector of the country, which functions in the conditions of the variability of the domestic economic environment. The factors that negatively influence the level of development of insurance activity are considered, in particular, the current factors of influence on the insurance market of Ukraine are determined. In the Ukrainian realities, insurance companies operate in extremely difficult conditions, since in addition to systemic external and internal risks, both at the macro and micro levels, insurers in Ukraine are significantly affected by completely new institutional factors, including the loss of part of the territory, systemic political crises, military action in the east etc. The state of the Ukrainian insurance industry in terms of quantitative and qualitative indicators in 2008–2017 is analyzed, in particular the dynamics of the number of insurance companies is considered, the volume of collected insurance premiums and payments made by insurers is described, the volume of concluded insurance contracts is determined, and the level of capitalization of the insurance market is estimated. The macroeconomic indicators of the development of the insurance market of Ukraine for the indicators such as penetration level and insurance density are considered. The ways of improvement of the situation in the insurance sector of Ukraine are proposed. Point that to get out of this situation, first of all it is necessary to raise the level of insurance culture citizens of Ukraine. Moreover, increase the insurance culture can only by increasing citizens' confidence in insurance companies, therefore insurance companies must to faithfully fulfill payment obligations, also should inform citizens on voluntary types of insurance with the help of advertisement and media. In addition, the development of the insurance market in Ukraine should ensure the increasing role of insurers, which will have a positive effect on attracting foreign earthy investment.

Key words: insurance market, variability of the economic environment, insurance company, insurance premiums, insurance payments, capitalization of the insurance market.

Постановка проблеми. Страховий ринок є особливим сектором фінансової системи України, для якого характерною є наявність специфічного товару – страхової послуги. Сьогодні виникає необхідність у створенні ефективної системи захисту як окремих громадян, так і інтересів держави загалом, що неможливо без функціонування розвиненого та конкурентоспроможного страхового ринку. У сучасних умовах страховий сектор України відображає реалії та тенденції, що характеризують розвиток національної економіки країни, яка протягом своєї історії зазнала чимало змін, що привели до скорочення страхової галузі в Україні, зокрема до зменшення чисельності страхових компа-

ній, страхових премій та виплат, сформованого обсягу страхових резервів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи формування та розвитку страхового ринку відображено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема цю проблематику досліджують такі вчені як: О. Барановський, І. Гінзбург, Ю. Журавльов, С. Буковинський, А. Ковалюк, М. Мних, Л. Орланюк-Малицька, С. Осадець, Л. Рейтман, Л. Русул, В. Сухова, Д. Хемптон, А. Шахова та інші. Водночас, незважаючи на наукову та практичну цінність опублікованих праць, проблема розвитку страхового ринку в умовах мінливості ринкових процесів потребує більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану розвитку страхового ринку України в умовах мінливості економічного середовища України, визначення факторів впливу на стан страхової галузі, а також обґрунтування можливих шляхів подолання кризи страхового сектору в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки страхування виступає одним із методів забезпечення фінансової стабілізації в національній економіці країни, сприяє зростанню якості життя населення через існування різноманітних страхових програм, забезпечує економіку довгостроковими інвестиціями тощо.

Розвиток ринку страхових послуг в Україні поряд із розвинутими ринками Центральної та Східної Європи значно поступається за своїми основними характеристиками. Страхуванням в Україні охоплено менш як 10–15% страхового поля, тоді як у країнах Західної Європи – понад 94% [1]. Український страховий ринок досі не в змозі оговтатися після глобальної фінансово-економічної кризи, яка розпочалася у 2008 р.

Вітчизняні страховики здійснюють свою діяльність у досить складних умовах, оскільки сьогодні вони змушені функціонувати на фоні економічної та політичної кризи, ведення бойових дій на східній території країни, зниження платоспроможності населення, девальвації національної грошової одиниці, посилення інфляційних процесів тощо.

Серед основних факторів, які негативно вплинули на стан розвитку страхового ринку впродовж останніх років, виділяють:

- підвищення тарифів на страхові послуги з метою забезпечення достатності коштів для формування страхових резервів у результаті інфляційних процесів;
- обмеження бюджетів корпоративних клієнтів внаслідок зниження їхньої ділової активності з одночасним зростанням продуктивних витрат;
- низький рівень якості активів страхових компаній;
- скорочення попиту на страхові послуги в умовах тотального зубожіння населення країни, низький рівень довіри до вітчизняних фінансових установ;
- низька страхова культура населення країни;
- відсутність механізмів податкового стимулювання інвестиційної активності страхових компаній;

- відсутність чіткої політики у сфері державного регулювання й ефективного нагляду за діяльністю суб'єктів ринку, що сприяє тінізації операцій, збільшенню фінансових схем, відпливу капіталу за рубіж;

- нерозвиненість системи рейтингової оцінки страховиків, відсутність дієвих механізмів захисту прав страхувальників [1, 4].

Зважаючи на значну нестабільність фінансової системи України та неналежний фінансовий стан багатьох страховиків, фінансовий аспект діяльності страхових компаній відіграє значну роль у дослідженні страхового сектору вітчизняної економіки. Розглянемо основні показники функціонування та розвитку страхового ринку України за 2008–2017 рр.

Кризові явища в економіці насамперед відображаються у скороченні кількості страхових компаній (СК) (табл. 1).

Отже, динаміка страхових компаній в Україні протягом аналізованого періоду характеризується чіткою тенденцією до зменшення. У 2017 р. порівняно з 2008 р. кількість страховиків зменшилася на 175 компаній (або 37,3%), зокрема СК типу «non-Life» скоротилися на 135 од. (або 34,1%), а СК «Life» – на 40 од. (54,8%), тобто відносно більших темпів скорочення зазнали страхові компанії зі страхування життя.

За останні роки в Україні відбувається закриття дрібних страхових компаній, які не витримують впливу кризових явищ. Скорочення кількості страхових компаній пояснюється насамперед нестабільністю економіко-політичної ситуації в країні, а також відносно низьким рівнем капіталізації страхових компаній за їх кількості та недостатньою пропозицією якісних страхових продуктів.

Разом із тим, причинами зменшення кількості страхових компаній протягом 2014–2017 рр. можна визначити події, пов'язані з проведенням АТО в Донецькій та Луганській областях та анексією Криму, внаслідок чого низка страхових компаній змушені були припинити свою діяльність на цій території, що в свою чергу привело до зменшення страхового поля України.

Також має місце велика кількість фактів шахрайства, порушення вітчизняного законодавства у сфері страхування, зневажання умовами договорів з боку страховиків, що приводить до анулювання ліцензії на проведення страхової діяльності. Однак, з одного боку, у скороченні кількості

Таблиця 1

Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2008–2017 р., од. [7]

Показник	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна кількість	469	450	456	442	414	407	382	361	310	294
СК «non-Life»	396	378	389	378	352	345	325	312	271	261
СК «Life»	73	72	67	64	62	62	57	49	39	33

СК можна визначити позитивну сторону, оскільки зменшується кількість недобросовісних страховиків, але з іншого – така ситуація може привести до концентрації страхових премій у найбільших страхових компаніях і, як наслідок, до зниження конкуренції між страховиками.

Крім того, Нацкомфінпослуг посилила вимоги щодо нормативу платоспроможності та достатності капіталу страховиків. Зокрема, СК, що здійснюють або планують здійснювати види страхування інші, ніж страхування життя, повинні додатково сформувати капітал у сумі не менше 30 млн. грн., а СК «Life» – у сумі 45 млн. грн. [6]. У вітчизняних страховиків небагато вільних коштів, тому сформувати додатковий капітал для дрібних компаній буде досить проблематично. Таким чином, у перспективі прогнозується подальше скорочення кількості страхових компаній.

Стан розвитку ринку страхових послуг та рівень його інтеграції характеризується обсягами страхових премій і страхових виплат (рис. 1).

Таким чином, динаміка страхових премій та страхових виплат у національній валюті України протягом аналізованого періоду характеризується певними коливаннями з відносно зростаючою тенденцією. Так у 2017 р. порівняно з 2008 р. обсяг страхових премій зріс на 80,9% (або 19423,2 млн. грн.), тобто відбулося абсолютне зростання з 24 008,6 млн. грн. до 43 431,8 млн. грн. Причому переважна частка страхових премій надходить від юридичних осіб, зокрема у 2017 р. 64,2% страхових премій належить юридичним особам. У свою чергу страхові виплати збільшилися з 7 050,7 млн. грн. до 10 536,8 млн. грн., що становить 3486,1 млн. грн. (або 49,4%).

Однак, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій (99,5%) акумулюють 150 СК «non-Life» (57,5% всіх СК «non-Life») та 99,9% – 20 СК «Life» (60,6% всіх СК «Life»), тобто в Україні спостерігається значна концентрація страхового ринку [9].

Водночас динаміка цих показників у валютному перерахунку відзначається чіткою тенденцією до зменшення, що є яскравим проявом кризи у страховому секторі України. Зокрема, у 2017 р. страхові премії, що надійшли у розпорядження страховиків, зменшилися на 1633 млн. дол. США (або 64,2%), що свідчить про порушення збалансованості страхової діяльності та може загрожувати фінансовій стабільності страховиків.

Із закінченням світової фінансової кризи 2008–2009 рр. спостерігається поліпшення ситуації і на страховому ринку України, зокрема у 2010 р. обсяг страхових премій порівняно з минулим роком збільшився на 10,9% (або 284,9 млн. дол. США), а також покращення показав 2013 р., коли страхові премії зросли на 33,2% (або 894,3 млн. дол. США). Із загостренням політичної та економічної ситуації в країні у 2014 р. страховий ринок аналогічно зазнав зменшення обсягу зібраних страхових премій. У 2017 р. страхові премії порівняно з 2008 р. зменшилися на 70,4% (або 942,4 млн. дол. США), що, в свою чергу, характеризує зниження довіри населення до страхових продуктів, які пропонуються на ринку.

Значна роль у розвитку страхового ринку належить кількості укладених договорів страхування, що визначає охоплення страховими послугами населення України (рис. 2).

Рис. 1. Динаміка страхових премій та страхових виплат в Україні за 2008–2017 рр. [7]

Отже, за аналізований період спостерігається відносне зростання кількості укладених договорів страхування з одночасним зменшенням кількості договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті. Зокрема, у 2017 р. порівняно з 2008 р. спостерігається зменшення кількості договорів ОСЦПВ на 82,4% (або 538 344 тис. од.), а порівняно з 2016 р. – на 2,9% (або 3373,7 тис. од.). Водночас обсяг інших договорів страхування у 2017 р. порівняно з 2008 р. зріс майже у три рази (або на 47 829,5 тис. од.), а порівняно з 2016 р. – на 9385,4 тис. од. (або 15,3%).

Однак зростання укладених страхових договорів супроводжується зменшенням їхньої вартості, що характеризує динаміка зібраних страховиками премій. Одна з ключових причин такої тенденції – девальвація гривні і нестабільність вітчизняної економіки, що привело до скорочення платоспроможності українського населення. Відповідно, зниження рівня життя населення країни приводить до переміщення працездатного населення за кордон, що потребує оформлення певних страхових полісів. Тож можна визначити, що такі договори страхування укладаються на досить мінімальну ціну. Крім того, зменшенню вартості укладених договорів сприяє зниження купівельної спроможності населення.

Спроможність страхових компаній виконувати взяті на себе зобов'язання відображають страхові резерви й активи, що відіграють вагомую роль у стабільності страхового ринку (табл. 2).

Отже, динаміка показників капіталізації страхового ринку України характеризується певними змінами. У 2017 р. порівняно з 2008 р. обсяг сформованих страхових резервів скоротився на 58%, що може свідчити про зменшення фінансових можливостей страховиків, у т. ч. технічні резерви зменшилися на 69% (або 1220 млн. дол. США), однак резерви зі страхування життя зазнали зростання на 3% (або 10 млн. дол. США). Порівняно з минулим роком спостерігається зростання страховиків резервів на 5%, що може бути наслідком зростання зобов'язань страховиків перед страхувальниками. Сума загальних активів страховиків у 2017 р. порівняно з 2008 р. зменшилася на 73% (або 5803 млн. дол. США), що характеризує звуження діяльності СК.

Обсяг сплачених статутних капіталів у 2017 р. порівняно з 2008 р. зменшився на 81% (або 2025 млн. дол. США), що передусім пов'язано зі скороченням кількості страхових компаній в Україні. Поряд із цим зменшується і середній розмір статутного капіталу, що припадає на одну компанію. Зокрема, у 2008 р. на одну страхову

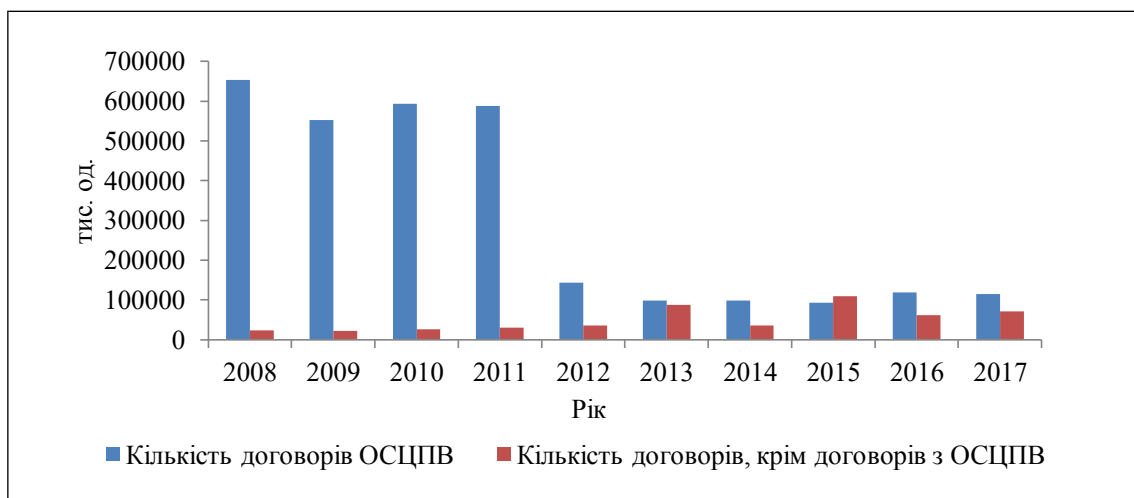

Рис. 2. Динаміка кількості укладених договорів страхування за 2008–2017 рр., од. [7]

Таблиця 2

Показники капіталізації страхових компаній України за 2008–2017 рр., млн. дол. США [7]

Показник	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг сформованих страхових резервів, у т. ч.	2070	1302	1433	1403	1574	1806	1332	841	819	860
– резерви зі страхування життя	305	223	275	334	403	481	446	315	306	315
– технічні резерви	1765	1072	1158	1069	1171	1325	885	526	513	544
Загальні активи	7961	5387	5700	6040	7036	8306	5911	2780	2195	2157
Статутний капітал	2507	1909	1818	1769	1824	1906	1272	663	496	482

компанію припадало в середньому 5,35 млн. дол. США, тоді як у 2017 р. цей показник зменшився до 1,64 млн. дол. США.

Аналогічно динаміці страхових премій та виплат обсяг страхових резервів та загальних активів страховиків характеризується зростанням у 2010 р. порівняно з минулим роком на 10,1% (або 131 млн. дол. США) та на 5,8% (або 313 млн. дол. США) відповідно, а у 2013 р. – на 14,7% (або 232 млн. дол. США) та на 18 % (або 1 270 млн. дол. США) відповідно.

Рівень розвитку страхового ринку характеризує рівень проникнення страхування, який є одним із показників фінансової безпеки страхового ринку [5] (рис. 3).

Отже, показник проникнення страхування характеризується тенденцією до зменшення. У 2017 р. порівняно з 2008 р. спостерігається зниження коефіцієнта на 1,08%, тоді як нормативне значення показника становить 8–12%. Для порівняння, проникнення страхування на ринках Європи становить 7,2%, а у світі в цілому – 6,28%. Загалом у світовому масштабі зібрані страховиками премії збільшуються, особливо у країнах, що розвиваються. Водночас для України характерним є зростання показника у 2013 р., у якому порівняно з минулим роком частка страхових премій у ВВП країни збільшилася на 0,44%.

Іншим важливим показником, що свідчить про рівень розвитку страхування і використання його як механізму фінансування ризиків, є показник щільності страхування, який відображає ступінь поширеності страхових послуг (рис. 4).

Прийнято вважати, що ситуація в страховій сфері є нормальною, якщо показник щільності страхування становить не менше 140 дол. США. В Україні у 2017 р. порівняно з 2008 р. сума страхових премій, що припадає на одну особу, змен-

шилася на 61% (або 60,1 дол. США), що свідчить про те, що страхування належним чином не використовується як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави. Негативна динаміка показника щільності страхування дозволяє стверджувати, що ступінь поширеності страхових послуг в Україні є незначним.

Аналізуючи динаміку щільності страхування, слід відмітити, що у 2010 р. цей показник збільшився на 11,3% (або 6,4 дол. США), а у 2013 р. спостерігається зростання на 33,5% (або 19,8 дол. США), що свідчить про зростання споживання страхових послуг у цих роках. Разом з тим, у 2017 р. порівняно з минулим роком щільність страхування зросла на 6,1 дол. США, що свідчить про відносно більше охоплення страховими послугами населення України.

Таким чином, розвиток страхового ринку в Україні характеризується негативною динамікою основних показників. Тож для покращення ситуації, яка склалася в страховому секторі країни, необхідно підвищувати страхову культуру населення шляхом підвищення довіри страхувальників до страхових компаній. Страхові компанії, відповідно до законодавства, мають збільшувати власну капіталізацію, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національного страхового ринку.

Крім того, з метою стабілізації ситуації на страховому ринку з боку державних органів та органів саморегулювання необхідно вжити таких заходів:

- сформувати робочу групу за участю представників ринку, регулятора й інших зацікавлених осіб із метою доопрацювання та затвердження Програми розвитку страхового ринку України;
- внести зміни до порядку надання звітності страховиками, що дасть можливість посилити нагляд за якістю і структурою активів;

Рис. 3. Рівень проникнення страхування в Україні за 2008–2017 рр., % [7]

Рис. 4. Показник щільності страхування в Україні за 2008–2017 рр., дол. США [7]

– внести зміни в умови ліцензування страхової діяльності, зобов'язавши страховиків поступово впроваджувати систему управління ризиками страхового портфелю відповідно до вимог Solvency II;

– стимулювати розвиток системи перестрахування;

– стимулювати страховиків до отримання міжнародних рейтингів фінансової стійкості;

– мінімізувати можливості зловживання державною владою при контролі діяльності страховиків та використанні грошових фондів МТСБУ;

– посилити контроль за діяльністю страховиків з боку органів страхового нагляду за операціями й упровадити зміни щодо порядку оподаткування страховиків з метою мінімізації фінансових схем;

– підвищити прозорість діяльності вітчизняних страховиків.

– сприяти інформаційній відкритості страхового бізнесу шляхом постійного моніторингу якості страхових послуг у ЗМІ [2, 3].

Висновки з проведеного дослідження.

Страховий ринок як невід'ємна складова частина фінансової системи України характеризується динамічними змінами, що залежать насамперед від загально-економічної ситуації в країні. Тож, незважаючи на важливість існування страхової галузі в національній економіці, аналіз страхового ринку дає змогу виділити низку проблем, які виникають у результаті впливу фінансової кризи.

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. позначилася і на зниженні активності українських страхових компаній. Але у 2010 р. за переважною частиною показників спостерігається помітне покращення діяльності вітчизняних страховиків. Період 2011–2012 рр. характеризується деяким зниженням ефективності страхового ринку України, однак 2013 р. показав зростання діяльності страхових компаній за всіма показниками. Надалі розвиток

страхового ринку України відзначається негативною динамікою, оскільки на фоні стагнації, падіння курсу гривні та зниження платоспроможності населення відбулося скорочення ключових параметрів функціонування страхової галузі в Україні.

Таким чином, для покращення динаміки страхової діяльності, в Україні має бути розроблена чітка стратегія розвитку страхового ринку, вдосконалено законодавчі вимоги, що стосуються діяльності страхових компаній, а також розроблено послідовність заходів, спрямованих на підвищення страхової культури громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова В.В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах нестійкого ринкового середовища. *Економіка і регіон*. 2016. № 1 (56). С. 17–24.
2. Диба В.А. Вплив економічної кризи на страховий ринок України. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5198> (дата звернення: 30.01.2019).
3. Дьячкова Ю.М. Страховий ринок в умовах нестабільної економіки. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2014. № 2. С. 172–176.
4. Мельник О.І., Кульбачна Л.А., Жулім М.С. Стан та перспективи розвитку страхового ринку в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 724–727.
5. Приказюк Н. Страхування як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. № 1 (28). С. 236–247.
6. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 7 червня 2018 р. № 850 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18> (дата звернення: 01.02.2019)

7. Статистична інформація / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html> (дата звернення: 14.01.2019).

8. Воронкова О.М. Страховий ринок України в умовах сучасних інституціональних перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 749–754.

9. Марценюк-Розарьонова О.В., Бондар А.В. Аналіз фінансового потенціалу страхової компанії та механізму його формування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 61–65.

10. Пурій Г. М. Страховий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6609> (дата звернення: 01.02.2019).

REFERENCES:

1. Volkova V.V. (2016) Tendentsiyi rozvytku strakhovoho rynku v umovakh nestiykoho rynkovoho seredovyschcha [Trends in the development of the insurance market in an unstable market environment]. *Economy and region*, vol. 1, no. 56, pp. 17–24.

2. Dyba V. A. (2016) Vplyv ekonomichnoyi kryzy na strakhovyy rynek Ukrayiny [Influence of the economic crisis on the insurance market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy] (electronic journal), no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5198> (accessed 30 January 2019).

3. Dyachkova YU. M. (2014) Strakhovyy rynek v umovakh nestabil'noyi ekonomiky [Insurance market in conditions of unstable economy]. *Bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy*, vol. 2, no. 33, pp. 172–176.

4. Melnyk O. I., Kulbachna L. A., Zhulim M. S. (2017) Stan ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku v Ukrayini [The state and prospects of the insurance market in Ukraine]. *Young scientist*, vol. 12, no. 52, pp. 724–727.

5. Prikazyuk N. (2014) Strakhuvannya yak mekhanizm finansuvannya ryzykiv ta instrument strakhovoho zakhystu derzhavy [Insurance as a

mechanism for financing risks and a tool for insurance protection of the state]. *Theoretical and applied issues of economics*, vol. 1, no. 28, pp. 236–247.

6. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro obov'yazkovi kryteriyi i normatyvy dostatnosti kapitalu ta platospromozhnosti, likvidnosti, prybutkovosti, yakosti aktyviv ta ryzykovosti operatsiy strakhovyya: Rozporyadzhennya Natsionalnoyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh vid 07.06.2018 № 850 [On Approval of the Regulations on Mandatory Criteria and Norms of Capital Adequacy and Solvency, Liquidity, Profitability, Asset Quality and Risk of Insurer Operations: Order of the National Commission, which carries out the state regulation in the field of financial services markets]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18> (accessed 1 February 2019).

7. Statystychna informatsiya Natsionalnoyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh [Statistical information of the National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets]. URL: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html> (accessed 14 January 2019)

8. Voronkova O.M. (2016) Strakhovyy rynek Ukrayiny v umovakh suchasnykh instyutsionalnykh peretvoren [Insurance market of Ukraine in the conditions of modern institutional transformations]. *Global and national problems of the economy*, vol. 14, pp. 749–754.

9. Martsenyuk-Rozaronova O.V., Bondar A.V. (2018) Analiz finansovoho potentsialu strakhovoyi kompaniyi ta mekhanizmu yoho formuvannya [Analysis of the financial potential of the insurance company and the mechanism of its formation]. *Investments: practice and experience*, vol. 22, pp. 61–65.

10. Puriy H.M. (2018) Strakhovyy rynek Ukrayiny: suchasnyy stan ta problemy rozvytku [Insurance market of Ukraine: the current state and problems of development]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy] (electronic journal), no 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6609> (accessed 1 February 2019)

Rekunenko IgorDoctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance,
Banking and Insurance
Sumy State University**Vidmenko Yuliia**Student
Sumy State University**DEVELOPMENT OF INSURANCE MARKET IN THE CONDITIONS
OF ECONOMIC ENVIRONMENT OF UKRAINE**

The purpose of the article. In today's conditions, the Ukrainian insurance market reflects the realities and trends that characterize the development of the national economy of the country, which during its history has undergone many changes that led to a reduction of the insurance market in Ukraine. The purpose of the article is to study the development of the insurance market of Ukraine in the conditions of the variability of the economic environment of Ukraine, to determine the factors affecting the state of the insurance industry, as well as to substantiate possible ways to overcome the crisis of the insurance sector in Ukraine.

Methodology. The research is based on general scientific methodological studies, such as comparison, generalization, formalization, tabular and graffiti methods, analysis and synthesis.

Results. Today, there is a need to create an effective system of protection of both individual citizens and the interests of the state as a whole, which is impossible without the functioning of a developed and competitive insurance market. Insurance is one of the methods of ensuring financial stabilization in the national economy, contributes to the growth of the quality of life of the population through the existence of various insurance programs, provides the economy with long-term investments etc.

Insurance coverage in Ukraine covers less than 10–15% of the insurance field, while in Western Europe – more than 94%. Domestic insurers operate in rather difficult conditions, because today they are forced to operate on the background of the economic and political crisis, fighting in the eastern territory of the country, reducing the solvency of the population, devaluation of the national monetary unit, strengthening of inflationary processes, etc.

At first, the global financial crisis of 2008–2009 also affected the decline in the activity of Ukrainian insurance companies. However, its completion contributed to the revitalization of insurance activities in Ukraine, in particular in 2010, a significant part of the indicators observed a marked improvement in the activities of domestic insurers. In 2011 and 2012, it is characterized by some decrease in the efficiency of the insurance market of Ukraine, but in 2013, the growth of the activity of insurance companies on all indicators has shown.

Therefore, in order to improve the situation in the insurance sector of the country, it is necessary to increase the insurance population by increasing the trust of insurers in insurance companies.

Insurance companies, in accordance with the law, must increase their own capitalization, which, in turn, will contribute to increasing the competitiveness of the national insurance market.

Value/originality. Our research was based on the consideration of the issue of development of insurance market in the conditions of the changes in the economic environment of Ukraine. The change in the situation in the economic environment definitely affects the activities of insurers in Ukraine. The problem of the development of the insurance market in the conditions of the variability of market processes becomes particularly relevant in today's conditions.

МНОЖИННИЙ ДИСКРИМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ PLURAL DISCRIMINANT ANALYSIS OF SOLVENCY OF ENTERPRISE

Стаття присвячена актуальним питанням множинного дискримінантного аналізу кредитоспроможності суб'єкта господарювання. Для оцінки якості потенційних позичальників використовувалися прогностичні моделі, які базуються на статистичних методах, найбільш розповсюдженим з яких є множинний дискримінантний аналіз (MDA), відомий також як «кластерний аналіз». Проаналізовано рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку. Досліджено переваги і недоліки зарубіжних моделей, а також можливості використання зарубіжних дискримінантних функцій для оцінювання фінансової неспроможності українських підприємств. Поглиблено методичні засади управління кредитоспроможністю підприємства на основі множинного дискримінантного аналізу кредитоспроможності суб'єкта господарювання. Розроблено пропозиції щодо удосконалення управління кредитоспроможністю позичальника в сучасних умовах.

Ключові слова: банкрутство, управління, кредитоспроможність, метод, модель, ймовірність виникнення банкрутства, дискримінантний аналіз, позичальник.

Стаття посвящена актуальним вопросам множественного дискриминантного

анализа кредитоспособности субъекта ведения хозяйства. Для оценки качества потенциальных заемщиков использовались прогностические модели, которые базируются на статистических методах, наиболее распространенным из которых является множественный дискриминантный анализ (MDA), известный также как «кластерный анализ». Проанализирован уровень склонности к банкротству и кредитоспособности потенциального заемщика банка. Исследованы преимущества и недостатки зарубежных моделей, а также возможности использования зарубежных дискриминантных функций для оценивания финансовой несостоятельности украинских предприятий. Углублены методические принципы управления кредитоспособностью предприятия на основе множественного дискриминантного анализа кредитоспособности субъекта ведения хозяйства. Разработаны предложения относительно усовершенствования управления кредитоспособностью заемщика в современных условиях.

Ключевые слова: банкротство, управление, кредитоспособность, метод, модель, вероятность возникновения банкротства, дискриминантный анализ, заемщик.

УДК 336.774:658.14/1.17

Роледерс В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхування
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету

Nowadays there is a necessity of creation of the integral, scientifically reasonable, logically nonconflicting and all-sufficient application system of management solvency of enterprise, the use of which would allow maximally to bring down the risks of failure to return of the adopted money. The aim of the article consists in deepening of methodical principles of management of enterprise solvency on the basis of plural discriminant analysis of solvency of enterprise, and also development of suggestions in relation to the improvement of management of borrower solvency in modern terms. Plural discriminant analysis of solvency of enterprise, and also development of suggestions in relation to the improvement of management of borrower solvency in modern terms is made. In the process of writing of the scientific article such methods of economic researches were used: system-structural; synthesis; stochastic and determined analysis; psychological and morphological analysis; comparative analysis and other. For the estimation of quality of potential borrowers prognosis models that are based on statistical methods, most widespread from which is a plural discriminant analysis (MDA), known also as a «cluster analysis», were used. The level of propensity to bankruptcy and solvency of potential borrower of bank is analysed. Advantages and lacks of foreign models, and also possibilities of the use of foreign discriminant functions for the evaluation of financial insolvency of the Ukrainian enterprises are investigated. Methodical principles of management by solvency of enterprise on the basis of plural discriminant analysis of solvency of subject of menage are deeped. The suggestions in relation to the improvement of management by solvency of borrower in modern terms are worked out. Proof financial state, attributing of enterprises to the high class of solvency, increase of profits from operating activity, positive credit history and long-term collaboration with the row of the large commercial and investment Ukrainian and foreign banks allows to the enterprise in future successfully to combine own politics of financing of recreation of the fixed assets and turnover means with possibility of the further refunding and reduction of prices of loans.

Key words: bankruptcy, management, solvency, method, model, probability of bankruptcy, discriminant analysis, borrower.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності на фінансових ринках питання аналізу ймовірності банкрутства, а значить і кредитоспроможності, є одним із найважливіших і найбільш пріоритетних під час прийняття рішень стосовно кредитування. Аналіз банкрутства є частиною процесу оцінки ризиків, який має значення не лише в кредитному процесі, але і в повсякденному житті, оскільки все більше число галузей вимагає оцінки ризиків банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління кредитоспроможністю відображені у працях Г.Р. Алібаєвої, В.В. Бордюк, Л.О. Вдовенко, О.Д. Вовчак, М.Я. Дем'яненко, Н.А. Дехтяр, В.В. Зимовця, М.І. Кулікова, А.О. Єпіфанова, О.І. Лаврушина, Т.М. Мельник

А.М. Руденка, М.О. Сахарової, П.А. Стецюка, В.В. Тена, В.А. Файдушенко та ін. Аналіз ступеня розробленості проблеми управління кредитоспроможністю підприємства в сучасних умовах з урахуванням галузевих і індивідуальних його особливостей показує, що, незважаючи на велику увагу вітчизняних і зарубіжних учених до цієї проблеми, багато її аспектів досі досліджені не досить. Натепер є необхідність створення цілісної, науково обґрунтованої, логічно несуперечливої і самодостатньої прикладної системи управління кредитоспроможністю підприємства, використання якої дозволило б максимально понизити ризики неповернення запозичених коштів.

Постановка завдання. Мета статті полягає в поглибленні методичних засад управління

кредитоспроможністю підприємства на основі множинного дискримінантного аналізу кредитоспроможності суб'єкта господарювання, а також розробленні пропозицій щодо удосконалення управління кредитоспроможністю позичальника в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для оцінки якості потенційних позичальників використовуються прогнози моделі, які базуються на статистичних методах, найбільш розповсюдженим з яких є множинний дискримінантний аналіз (MDA), відомий також як «кластерний аналіз».

Загальний вигляд функції дискримінантної функції [1, с. 196]:

$$Z = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i \cdot f_i, \quad (1)$$

де a_0 і a_i – деякі параметри (коефіцієнти регресії); f_i – чинники, що характеризують фінансовий стан позичальника (наприклад, фінансові коефіцієнти).

Коефіцієнти регресії розраховуються в результаті статистичної обробки даних за вибіркою підприємств, які або збанкрутіли, або зуміли вижити впродовж деякого періоду. Усі підприємства поділяються на дві групи: на тих, кому фінансові труднощі аж до банкрутства в найближчому майбутньому не загрожують, і на тих, кому це загрожує. Якщо Z-оцінка деякого підприємства знаходиться ближче до показника середнього підприємства-банкрута, то за умови продовження погіршення його положення воно збанкрутує. Якщо менеджери підприємства і кредитні організації, усвідомивши фінансові труднощі, здійснять кроки, щоб запобігти погіршенню ситуації, то банкрутства не станеться, отже, Z-оцінка є сигналом раннього попередження.

Для застосування MDA потрібна досить репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями, розмірами. Труднощі полягають в тому, що всередині галузі не завжди можливо знайти достатню кількість збанкрутілих підприємств, щоб розрахувати коефіцієнти регресії.

Метод дискримінантних показників уперше з'явився в США (1960), коли вчені спробували сформулювати моделі ймовірності банкрутства. Відомі декілька багатфакторних прогнозних моделей, за допомогою яких суб'єкти господарювання можна розділити на потенційних банкрутів і небанкрутів. Найфундаментальніше дослідження в практиці зарубіжних фінансових організацій опубліковане в 1968 р. Е. Альтманом і стало відправною точкою численних подальших досліджень, що проводяться у сфері діагностики банкрутства. Цей метод є поетапним аналізом, який на базі низки коефіцієнтів дозволяє оцінити фінансову ситуацію підприємства з погляду його життєздатності і безперервності господарської діяльності в короткострочковому періоді.

Альтман застосував методи дискримінантного аналізу для оцінки рівня комерційного ризику. Його метою було визначення можливостей використання моделі для диференціації підприємств, перед якими не стоїть загроза банкрутства, та підприємств із високою вірогідністю майбутнього краху. Методика ґрунтується передусім на кількісних показниках (на показниках, які можна розрахувати), а так звана фінансова філософія (позиція керівництва, відповідність його дій фінансовим можливостям фірми) аналізується тільки частково, головним чином під час розгляду спірних або незрозумілих результатів. Спочатку Е. Альтман включив у свою модель 22 фінансові коефіцієнти (незалежних змінних), які згодом скоротив до п'яти найбільш важливих. За допомогою свого аналітичного методу він вивів таке рівняння надійності (показник, так звана Z-модель Альтмана – «Z score model») [2, с. 305]:

$$Z = 1,2 \cdot X_1 + 1,4 \cdot X_2 + 3,3 \cdot X_3 + 0,6 \cdot X_4 + X_5, \quad (2)$$

де X_1 – чистий робочий капітал / валюта балансу; X_2 – чистий прибуток / валюта балансу; X_3 – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування та виплати процентів / валюта балансу; X_4 – власний капітал / позиковий капітал; X_5 – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу.

Залежно від значення Z-показника прогнозується ймовірність банкрутства: до 1,81 – дуже висока; від 1,81 до 2,765 – висока, від 2,765 до 2,99 – можлива, понад 3 – низька. Достовірність цієї моделі за окремими джерелами оцінюється на рівні 95% на горизонті в один рік; 83,2% – на горизонті в два роки.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства і кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, за моделлю Е. Альтмана у 2013–2014 і 2016 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була високою, а у 2015 і 2017 роках – низька. Тому, з погляду потенційних кредиторів, у 2015 і 2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

Практичний досвід оцінки фінансового стану на перспективу є і в інших економічно розвинених країнах. Так, у 1972 р. у Великобританії економіст Р. Ліс отримав таку формулу моделювання банкрутства, в якій чинники-ознаки враховують такі результати діяльності, як ліквідність, рентабельність і фінансова незалежність [2, с. 308]:

$$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4, \quad (3)$$

де X_1 – оборотні активи / валюта балансу; X_2 – прибуток від реалізації / валюта балансу; X_3 – нерозподілений прибуток / валюта балансу; X_4 – власний капітал / позиковий капітал.

У результаті підрахунку Z-показника за моделлю Р. Ліса для конкретного підприємства робляться

**Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське»
у 2013–2017 роках на основі моделі Е. Альтмана**

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Чистий прибуток	-400,1	-84,4	0,3	0,6	271,1
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Позиковий капітал	567,8	653,6	483,8	619,2	370,2
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Поточні зобов'язання	239,5	467,4	382,1	517,9	265,3
Фінансовий результат до оподаткування і сплати відсотків	-417,0	-93,1	0,3	7,564	271,1
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	759,7	378	567,3	982,9	1361,5
Ймовірність банкрутства за моделлю Е. Альтмана	2,295	2,171	3,173	2,663	5,226

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

**Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське»
у 2013–2017 роках на основі моделі Р. Ліса**

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Нерозподілений прибуток	-355,1	-439,5	-439,2	-438,6	-167,5
Прибуток від реалізації	-215,8	-112,7	-190,1	46,9	229,4
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Позиковий капітал	567,8	653,6	483,8	619,2	370,2
Ймовірність банкрутства по моделі Р. Ліса	-0,002	0,001	-0,002	0,008	0,022

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

висновки: якщо $Z < 0,037$, то ймовірність банкрутства висока, а якщо $Z > 0,037$, то ймовірність банкрутства низька.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 2).

Дані табл. 2 показують, що за моделлю Р. Ліса у 2013–2017 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була високою. Тому, з погляду потенційних кредиторів, у 2013–2017 роках кредитоспроможність підприємства була низькою.

В 1977 р. британський учений, економіст Р. Таффлер запропонував авторську модель, побудовану на великому обстеженні величезного масиву даних. Застосовуючи обчислювальну техніку, було обчислено 80 фінансових коефіцієнтів (відношень). Дані були оцінені для низки платоспроможних і збанкрутих підприємств. Отримана інформація була оброблена за допомогою низки статистичних методів, у результаті був побудований багатовимірний дискримінант, а через нього виведена модель платоспромож-

ності, побудована на приватних коефіцієнтах [3, с. 268].

Леверидж, прибутковість, ліквідність, достатність капіталу та інші параметри оцінювалися під час створення моделі Р. Таффлера. У сукупності коефіцієнти цієї моделі дають об'єктивну картину про ризик банкрутства в майбутньому і платоспроможності на тепер:

$$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4, \quad (4)$$

де X_1 – прибуток від реалізації / поточні зобов'язання; X_2 – оборотні активи / сума зобов'язань; X_3 – поточні зобов'язання / валюта балансу; X_4 – дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу.

Якщо величина Z-показника більша за 0,3, то це означає, що ймовірність банкрутства є низькою, а якщо менша за 0,2, то банкрутство є більш ніж вірогідним. Проміжок від 0,2 до 0,3 становить так звану «зону невизначеності».

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 3).

Таблиця 3

Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках на основі моделі Р. Таффлера*

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Поточні зобов'язання	239,5	467,4	382,1	517,9	265,3
Прибуток від реалізації	-215,8	-112,7	-190,1	46,9	229,4
Позиковий капітал	567,8	653,6	483,8	619,2	370,2
Дохід (виручка) від реалізації продукції	913	453,7	683,5	1175,6	1633,8
Ймовірність банкрутства по моделі Р. Таффлера	-0,342	0,007	-0,113	0,250	0,753

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

Таблиця 4

Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках на основі моделі Г.Л.В. Спрінгейта

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Фінансовий результат до оподаткування	-400,1	-84,4	0,3	0,7	271,1
Поточні зобов'язання	239,5	467,4	382,1	517,9	265,3
Дохід (виручка) від реалізації продукції	913	453,7	683,5	1175,6	1633,8
Ймовірність банкрутства по моделі Г. Спрінгейта	-1,356	-0,161	0,078	0,158	1,270

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

Як відображають дані табл. 3, за моделлю Р. Таффлера у 2013–2015 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була високою, у 2016 році підприємство перебувало в «зоні невизначеності», а у 2017 році ймовірність його банкрутства була низькою. Тому, з погляду потенційних кредиторів, у 2016–2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

Гордоном Л.В. Спрінгейтом у 1978 році на підставі моделі Е. Альтмана і покровокого дискримінантного аналізу була розроблена модель прогнозування вірогідності банкрутства підприємства.

У процесі розроблення моделі з 19 фінансових коефіцієнтів, що вважалися кращими, Г.Л.В. Спрінгейтом було відібрано чотири коефіцієнти, на підставі яких була побудована модель Г.Л.В. Спрінгейта. Оцінка вірогідності банкрутства за цією моделлю здійснюється за формулою [4, с. 413]:

$$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D, \quad (5)$$

де А – робочий капітал / валюта балансу; В – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування / валюта балансу; С – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування / поточні зобов'язання; D – дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу.

Підприємство із достовірністю 92% може бути віднесено до категорії потенційних банкрутів, якщо розрахункове значення Z-показника для нього менше за 0,862. Якщо значення більше, то підприємство можна вважати таким, що функціонує нормально.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 4).

Дані табл. 4 інформують, що за моделлю Г.Л.В. Спрінгейта у 2013–2015 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була високою, а у 2016–2017 роках підприємство функціонувало нормально. Тому, з погляду потенційних кредиторів, у 2016–2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

Статистична модель Д. Чессера з наглядом за позиками була розроблена у 1968 р. і застосовується кредитними організаціями для оцінки вірогідності невиконання позичальником умов кредитного договору про кредит, у тому числі зниження його рентабельності при відхиленнях від умов договору.

Модель Д. Чессера є розрахунком інтегрального показника, що характеризує вірогідність неви-

**Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське»
у 2013–2017 роках на основі моделі Д. Чессера**

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Грошові кошти та поточні фінансові інвестиції	8,1	4,1	3,8	15,9	94,5
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	759,7	378	567,3	982,9	1361,5
Дохід (виручка) від реалізації продукції	913	453,7	683,5	1175,6	1633,8
Позиковий капітал	567,8	653,6	483,8	619,2	370,2
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Необоротні активи	2748	2637,6	2567,2	2476,2	2434,3
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Ймовірність банкрутства за моделлю Д. Чессера	-2,618	-1,433	-1,990	-3,308	-5,120

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

конання умов кредитного договору. Z-показник розраховується на основі суми зважених шести фінансових коефіцієнтів, залежно від його значення робиться оцінка вірогідності невиконання умов кредитування. Під час аналізу за моделлю Д. Чессера необхідно пам'ятати, що усі показники цієї методики наводяться в статичному виді, для повного уявлення про фінансовий стан підприємства варто враховувати і динаміку зміни показників ефективності діяльності [5, с. 638]:

$$Y = -2,04 - 5,24 \cdot X_1 + 0,005 \cdot X_2 - 6,65 \cdot X_3 + 4,4 \cdot X_4 + 0,079 \cdot X_5 + 0,102 \cdot X_6 \quad (6)$$

де X_1 – грошові кошти та поточні фінансові інвестиції / валюта балансу; X_2 – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / грошові кошти та поточні фінансові інвестиції; X_3 – дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу; X_4 – позиковий капітал / валюта балансу; X_5 – оборотні активи / власний капітал; X_6 – оборотні активи / чистий дохід (виручка) від реалізації продукції.

У моделі Чессера використовуються такі критерії: якщо $Z \geq 0,50$, то ймовірність банкрутства підприємства висока; якщо $Z < 0,50$, то ймовірність банкрутства низька.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 5).

Дані табл. 5 свідчать, що за моделлю Д. Чессера у 2013–2017 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була низькою. Тому, з погляду потенційних кредиторів, у 2013–2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

У Німеччині вперше застосував методологію багатофакторного дискримінантного аналізу під час дослідження фінансового стану підприємств у 1976 р. професор Кл. Беєрман. Свої висновки він базував на емпіричному дослідженні 21 пари підприємств, половина з яких були збитковими та

перебували у фінансовій кризі. Оцінка вірогідності банкрутства за цією моделлю здійснюється за формулою [3, с. 263]:

$$Z = 0,077 \cdot K_1 + 0,813 \cdot K_2 + 0,124 \cdot K_3 - 0,105 \cdot K_4 - 0,063 \cdot K_5 + 0,061 \cdot K_6 + 0,268 \cdot K_7 + 0,217 \cdot K_8 + 0,012 \cdot K_9 + 0,165 \cdot K_{10} \quad (7)$$

де X_1 – позиковий капітал / валюта балансу; X_2 – чистий прибуток / валюта балансу; X_3 – чистий прибуток / позиковий капітал; X_4 – чистий прибуток / чистий дохід (виручка) від реалізації продукції; X_5 – Cash-Flow / позиковий капітал; X_6 – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу; X_7 – запаси / чистий дохід (виручка) від реалізації продукції; X_8 – амортизація / залишкова вартість основних засобів на кінець періоду; X_9 – первісна вартість введених основних засобів / амортизація; X_{10} – заборгованість за банківськими кредитами / позиковий капітал.

У моделі К. Беєрмана якщо $Z > 0,32$ – підприємство перебуває під загрозою банкрутства; $0,32 > Z > 0,236$ – неможливо чітко ідентифікувати, потребує додаткового аналізу; $Z < 0,236$ – підприємству не загрожує банкрутство.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 6).

Як відображають дані табл. 6, за моделлю Кл. Беєрмана у 2013–2017 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була низькою. Тому, з точки зору потенційних кредиторів, у 2013–2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

Використання західних моделей для економіки постсоціалістичних країн утруднене, тому науковці СНД розробляли власні моделі прогнозування ризику банкрутства або адаптували західні моделі. Серед таких моделей найбільш відомими є моделі, розроблені Р.С. Сайфулліним і Г.Г. Кадиковим (1996) та А.Д. Беліковим і Г.В. Давидовою (1997).

Таблиця 6

Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках на основі моделі Кл. Беєрмана

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Поточні зобов'язання	239,5	467,4	382,1	517,9	265,3
Запаси	262,1	292	311,4	467,6	314,7
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Чистий прибуток	-400,1	-84,4	0,3	0,6	271,1
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Позиковий капітал	567,8	653,6	483,8	619,2	370,2
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	759,7	378	567,3	982,9	1361,5
Амортизація	240	111,8	79	65,9	45,3
Первісна вартість ОЗ на кінець періоду	2736,1	2730,3	2685,5	2559,6	2537
Первісна вартість введених ОЗ	0	47,6	14,1	0	0
Заборгованість за банківськими кредитами	80,4	35,2	0	28,6	0
Ймовірність банкрутства по моделі Кл. Беєрмана	0,044	0,236	0,170	0,170	0,193

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

Таблиця 7

Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках на основі моделі Сайфулліна-Кадикова*

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Поточні зобов'язання	239,5	467,4	382,1	517,9	265,3
Запаси	262,1	292	311,4	467,6	314,7
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Чистий прибуток	-400,1	-84,4	0,3	0,6	271,1
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Дохід (виручка) від реалізації продукції	913	453,7	683,5	1175,6	1633,8
Ймовірність банкрутства по моделі Сайфулліна-Кадикова	0,438	-0,352	-0,206	0,141	2,204

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

Рейтингова модель оцінки ймовірності банкрутства Сайфулліна-Кадикова, що бере до уваги п'ять чинників, має вигляд [4, с. 427]:

$$R = 2 \cdot X_1 + 0,1 \cdot X_2 + 0,08 \cdot X_3 + 0,45 \cdot X_4 + X_5, \quad (8)$$

де X_1 – власні оборотні кошти / запаси; X_2 – оборотні активи / поточні зобов'язання; X_3 – дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу; X_4 – чистий прибуток / дохід (виручка) від реалізації продукції; X_5 – чистий прибуток / власний капітал.

У моделі Сайфулліна-Кадикова якщо $R < 1$, то підприємство має незадовільний фінансовий стан; $R \geq 1$ – фінансовий стан задовільний.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 7).

За даними табл. 7 можна зробити висновок, що у 2013–2016 роках ПрАТ «Комсомольське» мало незадовільний фінансовий стан, а у 2017 році його фінансовий стан покращився. Тому, з точки зору потенційних кредиторів, лише у 2017 році кредитоспроможність підприємства була високою.

У основі моделі Белікова-Давидової лежить чотирьохфакторна модель. На основі регресійного рівняння розраховує інтегральний показник R ризику банкрутства підприємства. Залежно від його значення робиться висновок про вірогідність настання банкрутства. Формула розрахунку має вигляд [6, с. 29]:

$$R = 8,38 \cdot K_1 + K_2 + 0,054 \cdot K_3 + 0,63 \cdot K_4, \quad (9)$$

де K_1 – оборотні активи / валюта балансу; K_2 – чистий прибуток / власний капітал; K_3 – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / валюта балансу; K_4 – чистий прибуток / валюта балансу.

Отримані значення R-показника порівнюються з такими критеріями: $Z \leq 0$ – тах ступінь банкрутства 90-100%; $0 < Z < 0,18$ – високий ступінь банкрутства 60-80%; $0,18 < Z < 0,32$ – середній ступінь банкрутства 35-50%; $0,32 < Z < 0,42$ – низький ступінь банкрутства 15-20%; $Z > 0,42$ – міні ступінь банкрутства 10%.

Проаналізуємо рівень схильності до банкрутства й кредитоспроможності потенційного позичальника банку на прикладі ПрАТ «Комсомольське» (табл. 8).

Як відображають дані табл. 8, за моделлю Белікова-Давидової у 2013–2017 роках ймовірність банкрутства ПрАТ «Комсомольське» була низькою. Тому, з точки зору потенційних кредиторів, у 2013–2017 роках кредитоспроможність підприємства була високою.

Проведений дискримінантний аналіз ймовірності банкрутства та кредитоспроможності ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках показав, що за моделями Д. Чессера, Кл. Беєрмана, Белікова-Давидової підприємство протягом усього досліджуваного періоду мало низьку схильність до банкрутства, за моделями Е. Альтмана, Р. Таффлера, Г.Л.В. Спрінгейта, Сайфулліна-Кадикова схильність підприємства до банкрутства з 2013 по 2017 рік знижувалася, а за моделлю Р. Ліса підприємство увесь час перебувало під загрозою банкрутства.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши можливості використання зарубіжних дискримінантних функцій для оцінювання фінансової неспроможності українських підприємств, хочемо резюмувати, що попри низьку перевагу цих моделей, підтверджених експериментальним шляхом, їх безапеляційна і беззастережна імплементація в національну аналітичну практику є некоректною. Так, враховуючи значні відмінності у факторах зовнішнього економічного середовища, які генерують загрозу банкрутства суб'єктів господарювання в Україні (наприклад, інфляції); нестабільність та ігнорування галузевих особливостей діяльності вітчизняних підприємницьких структур;

необ'єктивність облікової інформації щодо вартості активів і пасивів та розбіжності у веденні обліку і розрахунку окремих показників, можна з упевненістю стверджувати, що використання західних і навіть російських моделей діагностики банкрутства на підприємствах України даватиме недостатньо об'єктивні прогнози.

Ще один методичний недолік закладений у самій побудові комплексного показника на основі моделі суми коефіцієнтів. Модель суми може давати некоректний результат, якщо хоча б один із ключових індикаторів виявиться вищим за певну межу. Завищене значення інтегрованого показника свідчатиме про відсутність фатальних перспектив для суб'єкта підприємництва, тоді як усі решта індикаторів сигналізуватимуть про зворотне.

Для усунення перерахованих недоліків необхідно скоригувати вагові параметри показників, які застосовують у згаданих дискримінантних функціях, та додатково враховувати низку інших індикаторів, що характеризують кризовий стан суб'єкта підприємництва.

Для підвищення кредитоспроможності підприємств, поліпшення структури їх балансу варто здолати практику постійного порушення грошових зобов'язань, що склалася, утворення простроченої заборгованості з переходом до безумовного виконання зобов'язань під державним і банківським контролем за використання правових засобів відновлення порушених прав кредиторів. Засобами підвищення кредитоспроможності підприємств є:

1) відновлення структури активів підприємств реального сектору, що забезпечує повноту і своєчасність розрахунків (збільшення в них частки оборотних коштів і поліпшення структури останніх шляхом зменшення в них частки оборотних коштів, авансованих в розрахунки, та зниження термінів оборотності);

2) збалансування грошових потоків, так, за дефіцитного грошового потоку знижується ліквідність і рівень платоспроможності, а за надмірного грошового потоку відбувається втрата реальної

Таблиця 8

Ймовірність виникнення банкрутства ПрАТ «Комсомольське» у 2013–2017 роках на основі моделі Белікова-Давидової*

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборотні активи	322,9	418,5	333,5	519,9	544,8
Валюта балансу	3070,9	3056,1	2900,7	3022,6	2979,1
Чистий прибуток	-400,1	-84,4	0,3	0,6	271,1
Власний капітал	2503,1	2402,5	2416,9	2403,4	2608,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	759,7	378	567,3	982,9	1361,5
Ймовірність банкрутства по моделі Белікова-Давидової	0,653	1,102	0,974	1,459	1,718

Джерело: складено та розраховано автором на основі звітних даних ПрАТ «Комсомольське»

вартості тимчасово вільних грошових коштів в результаті інфляції, сповільнюється оборотність капіталу унаслідок простою грошових коштів;

3) формування пасивів за рахунок банківських і корпоративних позик за ліквідації практики штучного кредитування власних оборотних коштів та капітальних вкладень за рахунок невиконання або несвоєчасного виконання грошових зобов'язань;

4) забезпечення прозорості розрахункових операцій та операцій з пред'явлення розрахункових інструментів, для чого розрахункові відносини переводяться переважно в сферу безготівкового банківського обороту, а пред'явлення до оплати розрахункових інструментів здійснюється за допомогою банківських інкасо.

Резюмуючи вищевикладене, можна стверджувати, що стійкий фінансовий стан, віднесення підприємств до високого класу кредитоспроможності, зростання доходів від операційної діяльності, позитивна кредитна історія і довгострокова співпраця з низкою великих комерційних і інвестиційних українських й зарубіжних банків дозволяє підприємству і надалі успішно поєднувати власну політику фінансування відтворення основних засобів та оборотних коштів із можливістю подальшого рефінансування і здешевлення позик.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Казаренкова Н.П. Методико-организационные подходы к оценке кредитоспособности потенциального заемщика в современных коммерческих банках. *Известия ЮЗГУ. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент*. 2012. № 2. С. 196–199.

2. Загурський О. М. Фінансовий аналіз: кредитно-модульний курс : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2013. 472 с.

3. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка : учебник. М. : Финансы и статистика, 1996. 308 с.

4. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 566 с.

5. Лаврушин О.И. Банковское дело: учебник; под ред. О.И. Лаврушина. 10-е изд., перераб. и доп. М. : КНОРУС, 2013. 768 с.

6. Златова С.И. Анализ кредитоспособности заемщика. *Экономика и менеджмент: теория и практика*. 2014. № 33. С. 27–34.

REFERENCES:

1. Kazarenkova N. P. (2012) *Metodyko-organizationalnyye podkhody k otsenke kredytoposobnosti potentsyalnogo zaemshchika v sovremennykh kommercheskykh bankakh* [Methodical-organizational approaches to the estimation of solvency of potential borrower in modern commercial banks]. *Yzvestiya YuZ-GHU. Seryia: Ekonomika. Sotsyolohiya. Menedzhment*. No 2. Pp. 196–199. (In Russian)

2. Zahurskyi O. M. (2013) *Finansovyi analiz: kredytno-modulnyi kurs : navch. posibnyk* [Financial analysis: credit-module course]. K. : Tsentri uchbovoi literatury, 472 p. (In Ukrainian)

3. Panova H. S. (1996) *Analyz fynansovoho sostoyanyya kommercheskoho banka : uchebnyk* [Analysis of the financial state of commercial bank]. M. : Fynansy y statystyka, 308 p. (In Russian)

4. Tsal-Tsalko Yu.S. (2008) *Finansovyi analiz* [Financial analysis]: pidruchnyk. K.: Tsentri uchbovoi literatury, 566 p. (in Ukrainian)

5. Lavrushyn O.Y. (2013) *Bankovskoe delo* [Banking]: uchebnyk; pod red. O.Y. Lavrushyna. 10-e yzd., pererab. y dop. M. : KNORUS, 768 p. (in Russian)

6. Zlatova S.Y. (2014) *Analyz kredytoposobnosti zaemshchika* [Analysis of solvency of borrower]. *Ekonomika y menedzhment: teoriya y praktyka*. No 33. Pp. 27–34. (in Russian)

PLURAL DISCRIMINANT ANALYSIS OF SOLVENCY OF ENTERPRISE

The purpose of the article. Nowadays there is a necessity of creation of the integral, scientifically reasonable, logically nonconflicting and all-sufficient application system of management solvency of enterprise, the use of which would allow maximally to bring down the risks of failure to return of the adopted money. The aim of the article consists in deepening of methodical principles of management of enterprise solvency on the basis of plural discriminant analysis of solvency of enterprise, and also development of suggestions in relation to the improvement of management of borrower solvency in modern terms.

Methodology. In the process of writing of the scientific article such methods of economic researches were used: system-structural; synthesis; stochastic and determined analysis; psychological and morphological analysis; comparative analysis and other.

Results. Taking into account considerable differences in the factors of economic environment, that generate the threat of bankruptcy of subjects of enterprise in Ukraine (for example, to inflation); instability and ignoring of branch features of activity of home enterprise structures; not objectivity of accounting information is in relation to the cost of assets and liabilities and divergence in registering and calculation of separate indexes, it is possible with a confidence to assert that the use of western and even Russian models of diagnostics of bankruptcy on the enterprises of Ukraine will give not enough objective prognoses. Another methodical defect is in the construction of complex index on the basis of model of sum of coefficients. The model of sum can give an improper result, if even one of key indicators will appear higher than certain limit. The overpriced value of the integrated index will testify to absence of fatal prospects for a business entity, while all other indicators will signal about reverse. For the removal of the enumerated defects it is necessary to correct the weight parameters of indexes, that apply in the mentioned discriminant functions, and additionally to take into account the row of other indicators that characterize the crisis state of business entity. For the increase of solvency of enterprises, improvement of structure of their balance it is necessary to overcome practice of permanent neglect of money duties, that folded, formation of outstanding debt with passing to absolute implementation of obligations under state and bank control at the use of legal facilities of proceeding in the broken rights for creditors. Facilities of increase of solvency of enterprises are: 1) a renewal of structure of assets of enterprises of the real sector; 2) balancing of money streams; 3) forming of liabilities due to bank and corporate accommodations at liquidation of practice of the artificial crediting of own turnover means and capital investments due to non-fulfillment or ill-timed implementation of bills of debt; 4) providing of transparency of settling operations and operations is from producing of settling instruments.

Practical implications. Summing up foregoing, it is possible to assert that the proof financial state, attributing of enterprises to the high class of solvency, increase of profits from operating activity, positive credit history and long-term collaboration with the row of the large commercial and investment Ukrainian and foreign banks allows to the enterprise in future successfully to combine own politics of financing of recreation of the fixed assets and turnover means with possibility of the further refunding and reduction of prices of loan.

Value/originality. Plural discriminant analysis of solvency of enterprise, and also development of suggestions in relation to the improvement of management of borrower solvency in modern terms is made.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА

MAIN DIRECTIONS TO IMPROVE THE ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE SYSTEM OF COMPANY'S CALCULATION CALCULATIONS

УДК 338.58:65.014

Янковська В.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Косарева І.П.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри
фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Романюк Ю. А.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

У статті розглянуто організацію грошових розрахунків, управління грошовими потоками, а також основні структурні елементи грошової системи, наведено поняття синергізму та факторів, які його формують, окреслено грошові потоки суб'єкта господарювання, які пов'язані з такими основними напрямками: забезпечення процесу виробництва; реалізація продукції (відшкодування витрат, формування доходів); сплата податків, обов'язкових платежів, зборів; забезпечення спільної діяльності підприємств; забезпечення функціонування кредитних договорів. Описано методуку управління розрахунковими операціями на підприємстві. Також розглянуто коло питань, які доцільно вирішувати у процесі формування та реалізації механізму управління грошовими потоками та організації грошових розрахунків на підприємстві. Зазначено основні шляхи вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні держави та основні завдання розрахункових операцій.

Ключові слова: форми грошових розрахунків, готівкові розрахунки, безготівкові розрахунки, принципи грошових розрахунків підприємств, платіжно-розрахункова система, грошові потоки, управління грошовими потоками підприємств.

В статті рассмотрена организация денежных расчетов, управление денежными потоками, а также основные структурные элементы денежной системы, приведено понятие синергизма и факторов, которые его формируют, дано определение денежных потоков предприятия, связанных с такими основными направлениями: обеспечение процесса производства; реализация продукции (возмещение расходов, формирования доходов); уплата налогов, обязательных платежей, сборов; обеспечение совместной деятельности предприятий; обеспечение функционирования кредитных договоров. Описана методика управления расчетными операциями на предприятии. Также рассмотрен круг вопросов, которые целесообразно решать в процессе формирования и реализации механизма управления денежными потоками и организации денежных расчетов на предприятии, указаны основные пути совершенствования организации безналичного денежного оборота на уровне государства и основные задачи расчетных операций.

Ключевые слова: формы денежных расчетов, наличные расчеты, безналичные расчеты, принципы денежных расчетов предприятий, платежно-расчетная система, денежные потоки, управление денежными потоками предприятий.

The article deals with the organization of monetary payments, the management of cash flows, as well as the main structural elements of the monetary system, the concept of synergy and factors that shape it, outlines the cash flows of the subject of economic activity, which are associated with the following main areas: provision of the production process; sale of products (reimbursement of expenses, formation of income); payment of taxes, obligatory payments, fees; provision of joint activity of enterprises; ensuring the functioning of credit agreements, describes the method of managing the settlement operations at the enterprise. The article also discusses the issues that it is advisable to solve in the process of formation and implementation of the mechanism of cash flow management and organization of cash settlements at the enterprise, the main ways of improving the organization of cashless money turnover at the state level and the main tasks of settlement operations are specified. Cash flow management is one of the main elements of financial work in an enterprise, from which the effective organization depends on both the current results of the activity and the future pace of development of the economic entity. At the same time, the general objective of cash management is treated as ensuring the balance of flows, which provides an opportunity to maintain a sufficient level of solvency and financial sustainability of the enterprise. From the perfection and meaningfulness of the definition of goals and tasks will largely depend on the implementation of the overall mechanism. Therefore, the formation of the mechanism must begin with the justification of the goal, and for the realization of it, certain tasks are developed. The purpose of each individual enterprise has its own characteristics, but more often all management efforts are aimed at ensuring a stable and profitable financial position of the enterprise. To implement the mechanism of cash flow management of the enterprise and to improve the organization of monetary payments at the enterprise, it is necessary to develop a program for the implementation of this mechanism at the enterprise. The program should have a full description of all the constituent elements of the mechanism.

Key words: form of cash payments, cash payments, non-cash transactions, cash payments principles of business, payment and settlement system, cash flow, cash management businesses.

Постановка проблеми. Від організації та стану грошових розрахунків, своєчасного і повного надходження від платників коштів залежать ефективність грошового обігу, ціноутворення, кредитні відносини, фінансовий стан підприємств і, як підсумок, рівень добробуту населення. Тож у сучасних умовах господарювання особливого значення набуває розроблення нових форм і методів управління грошовими потоками з орієнтацією на специфіку діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт відомих науковців, які присвячені розвитку теорії та практики економічного аналізу гро-

шових потоків і розрахунків, варто звернути увагу на праці М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, О.М. Петрука Н.О. Гури І.К. Дрозд, О.І. Коблянської, В.Г. Швеця, В.О. Шевчука. та інших [4].

Постановка завдання. Від правильної організації грошових розрахунків загалом залежить оперативність їх здійснення і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Для удосконалення організації грошових розрахунків на підприємстві потрібен механізм управління грошовими потоками підприємства, його розроблення і є метою дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим у діяльності будь-якого підприємства

можна назвати виконання різноманітних розрахунків за продукцію, товари, послуги, виконані роботи тощо. Загальноприйнятими формами розрахунків, що використовуються підприємствами, є готівкові, безготівкові та товарні. Сукупність цих форм руху грошових коштів створює на підприємстві грошовий потік. Тобто грошові розрахунки розглядаються як інструмент ефективного формування та використання грошових потоків, які здатні забезпечити плідну та прибуткову діяльність підприємства.

Для забезпечення прибуткової діяльності доцільно розглядати не тільки організацію грошових розрахунків, але й одночасно управління грошовими потоками. До цих двох напрямів фінансової діяльності підприємства необхідно підходити комплексно. Тобто повинно йтися про створення на підприємстві ефективного механізму реалізації грошових розрахунків як інструменту управління грошовими потоками підприємства.

Таким чином, маємо два напрями, що повинні сформувати механізм, – це організація грошових розрахунків і створення системи управління грошовими потоками, що виникають у процесі розрахунків підприємства у зовнішньоекономічній сфері, з партнерами, банками, фіскальними службами, страховими компаніями та ін.

Розрахунки – це спосіб взаємодії суб'єктів господарювання у процесі реалізації, розподілу та перерозподілу суспільного продукту на засадах чинного законодавства країни [6, с. 38].

В.В. Дмитрієв, посилаючись на Ю.О. Біндасову, стверджує, що управління грошовими потоками – один із основних елементів фінансової роботи на підприємстві, від ефективної організації якого залежать як поточні результати діяльності, так і майбутні темпи розвитку господарюючого суб'єкта. При цьому загальна мета управління грошовими коштами трактується як забезпечення збалансованості потоків, що дає можливість підтримувати достатній рівень платоспроможності та фінансової стійкості підприємства [3].

А.В. Летуча стверджує, що механізм управління грошовими потоками ґрунтується на принципах системності, інтегрованості, достовірності, динамічності, відповідності цілям підприємства, досяжності, ефективності, багатоваріантності [8].

Фактично, ці два напрями – організація грошових розрахунків і створення системи управління грошовими потоками – є самостійними видами фінансової діяльності підприємства, проте їх розгляд у сукупності повинен забезпечити синергійний ефект.

Творцем синергійного напрямку і винахідником терміна «синергетика» є професор Штутгартського університету і директор Інституту теоретичної фізики і синергетики Герман Хакен [5].

Різні вчені, за дослідженням О.В. Чернецької, розглядають можливість розвитку ефекту синер-

гії на підприємствах. На доцільності застосування синергійного підходу до здійснення підприємницької діяльності акцентують увагу О.В. Дмитришин, В.В. Яцура [14, с. 763], О.Г. Підвальна та Н.О. Козяр [14, с. 763], оскільки, на їхній погляд, це дасть змогу підприємству виграти в конкурентній боротьбі.

Синергія (від грец. *συνεργία* – (грец. *σύν*) разом; (грец. *εργον*) – той, що діє, дія) – це сумарний ефект, який полягає у тому, що за взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми.

Синергетика займається вивченням систем, що складаються з великого (дуже великого, «величезного») числа частин, компонент або підсистем, одним словом, деталей, що складним чином взаємодіють між собою. Слово «синергетика» й означає «спільна дія», підкреслюючи узгодженість функціонування частин, що відбивається в поведінці системи як цілого [5].

Вивчення синергізму та факторів, які його формують, пояснюється отриманням додаткового результату, який прийнято називати синергійним ефектом, при цьому сума властивостей системи буде вища від суми властивостей її компонентів.

Увага до управління грошовими потоками пояснюється тим, що в ринкових умовах господарювання потенційний власник повинен дати відповідь на три стратегічні питання: якими повинні бути величина та оптимальний склад активів підприємства, що дають змогу досягти добробуту; де знайти джерела фінансування та якою повинна бути їхня оптимальна структура; як організувати поточне та перспективне управління фінансовою діяльністю, щоб забезпечити платоспроможність та фінансову стійкість підприємства [11, с. 118].

Слід звернути увагу, що грошові розрахунки на підприємстві цілком залежать від загальної грошової системи в країні. Під грошовою системою розуміють встановлену державою форму організації грошового обороту в країні, у тому числі порядок емісії національних грошових знаків. Національна грошова система складається історично, її зміст і структурні елементи відображають досягнутий соціально-економічний рівень розвитку країни. Вона регулюється законами держави та іншими юридичними актами. Сучасна національна грошова система України – це грошова система ринкового типу.

До основних елементів грошової системи загалом віднесені такі (рис. 1). Наявність тієї чи іншої грошової системи в країні значною мірою впливає на загальний стан розрахунків між господарюючими суб'єктами.

Ринковим відносинам властивий вільний рух товарів, послуг, капіталу і ресурсів. Саме цей момент треба враховувати, розглядаючи рух

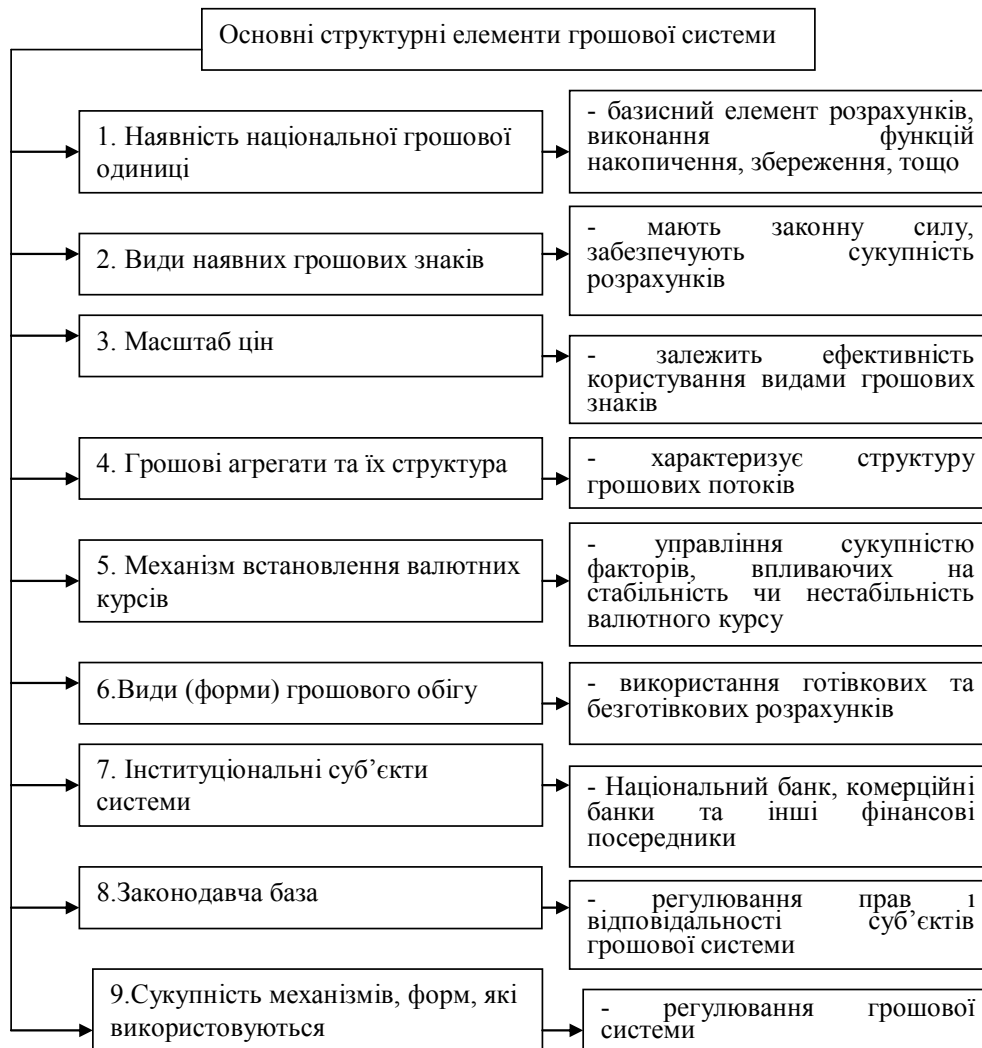

Рис. 1. Основні структурні елементи грошової системи

Джерело: розроблено автором на основі [2]

виробництва товарів і пов'язаний з ним оборот грошей. Оборот грошей супроводжує обмін товарів і послуг, коли здійснюється оплата за товар і гроші переходять від покупця до продавця.

Грошові потоки суб'єкта господарювання пов'язані з такими основними напрямками, як: забезпечення процесу виробництва; реалізація продукції (відшкодування витрат, формування доходів); сплата податків, обов'язкових платежів, зборів; забезпечення спільної діяльності підприємств; забезпечення функціонування кредитних договорів.

Кожне підприємство для ефективної організації виробництва та просування своєї продукції на ринки повинно постійно здійснювати грошові розрахунки, що пов'язані не тільки з реалізацією продукції власного виробництва, а і з придбанням необхідних матеріалів, які використовуються підприємством, а також у розрахунках із персоналом за виконану роботу. Тому питання організації та здійснення грошових розрахунків є важливими у фінансово-господарській діяльності підприємства.

Для створення ефективної системи управління грошовими потоками на підприємстві Н.І. Козьмук пропонує методика управління розрахунковими операціями на підприємстві. Методика описує етапи функціонального змісту діяльності щодо управління розрахунковими операціями на підприємстві. Процес реалізації цієї методики складається з таких етапів:

1. Планування і розроблення системи управління грошовими розрахунками підприємства.
2. Складання платіжного календаря підприємства.
3. Аналіз та оцінка динаміки грошових потоків у попередніх звітних періодах.
4. Оптимізація грошових розрахунків на основі отриманих результатів.
5. Планування грошових розрахунків підприємства в розрізі окремих їхніх видів.
6. Забезпечення створення системи ефективного контролю за грошовими потоками підприємства [6, с. 39].

На сучасному етапі Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що забезпечить державі систему контролю грошових потоків і дозволить вивести грошові кошти з тіні. Отже, основними шляхами вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні держави є:

1) вдосконалення нормативно-правової бази щодо регламенту системи безготівкових розрахунків, що часто неможливо через відсутність політичної волі;

2) забезпечення обов'язкового взаємозв'язку безготівкового та реального товарного обороту;

3) створення дієвої системи контролю за здійсненням безготівкових операцій і оформленням розрахункових документів;

4) організація в Україні Єдиної національної системи банківських карток з урахуванням досвіду платіжної системи Європейських країн. Нова система повинна сприяти збільшенню обсягів безготівкових розрахунків в Україні, акумулюванню фінансових ресурсів на території України;

5) здійснення постійного пошуку нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дозволяли на економічній основі подолати кризові явища і процеси у грошовій сфері [7, с. 168].

А на рівні банківських установ основними шляхами вдосконалення організації безготівкового грошового обороту є таке:

1) заохочувати клієнтів до використання безготівкових розрахунків, тому що нині населення вважає за краще тримати заощадження поза банківськими установами, використовувати готівкові розрахунки. Необхідно взяти за основу стандарти європейських країн і створити відповідні правові механізми, які підвищать рівень безготівкових розрахунків, забезпечивши належний рівень їх надійності в Україні.

2) гарантувати безпеку під час здійснення безготівкових операцій.

3) контролювати готівковий ліміт під час підписання тих чи інших угод про купівлю-продаж [7, с. 168].

Організація розрахунків вимагає строгого виконання фінансової дисципліни, своєчасної сплати боргів із зобов'язань і забезпечення своєчасного одержання засобів за реалізовану продукцію і надання послуг. Затримка оплати за отримані матеріальні цінності або несвоєчасне надходження засобів за реалізовану продукцію і надання послуг приводить до фінансових труднощів у введенні господарства підприємств [10, с. 67].

Від правильної організації грошових розрахунків загалом залежить оперативність їх здійснення, а тому і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Проведене дослідження літературних джерел дозволяє окреслити коло питань, які доцільно вирішувати у процесі формування та

реалізації механізму управління грошовими потоками та організації грошових розрахунків на підприємстві (рис. 2).

Від досконалості та змістовності визначення мети і завдань значною мірою буде залежати реалізація названого механізму.

Тому формування визначеного на рисунку 2 механізму необхідно починати з обґрунтування мети, а для її реалізації розробляються певні завдання. На кожному окремому підприємстві мета має свої особливості, проте частіше всі зусилля керівництва спрямовані на забезпечення стійкого та прибуткового фінансового стану підприємства.

Завдання, які повинні забезпечити реалізацію мети, будуть пов'язані із аналізом фінансового стану підприємства та виявленням «вузьких» місць у питаннях, що аналізуються.

Стосовно механізму управління грошовими потоками низка авторів пропонують так завдання [9, с. 307, 1, 13]:

- системність формування цільових фінансових показників та коефіцієнтів управління рухом грошових коштів відповідно до сукупності цілей та завдань;

- повнота та достовірність формування вхідної первинної інформації від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства;

- забезпечення зіставності та інформативності фінансових показників та коефіцієнтів для їх адекватної статистичної та математичної обробки для обґрунтування та прийняття управлінських фінансових рішень;

- обґрунтування використання методів обробки для адекватної консолідації вхідних первинних інформаційних ресурсів та подальшої ідентифікації на їх основі цільових параметрів моделі управління грошовими потоками суб'єкта господарювання;

- формування якісних та кількісних параметрів грошових потоків на основі визначення сукупності цільових фінансових показників, що характеризують окремі сторони руху грошових коштів підприємства;

- забезпечення можливості адекватного контролю системи цільових параметрів руху грошових коштів підприємства;

- забезпечення прийнятності цільових параметрів грошових потоків для їх використання в управлінні грошовими потоками підприємства у подальших періодах [9, с. 307, 1, 13]

Основними завданнями розрахункових операцій є [12, 10, с. 67]:

- строге виконання чинного порядку застосування безготівкових розрахунків;

- правильне і своєчасне оформлення всіх документів;

- контроль за дотриманням форм розрахунків, установлених у договорах із покупцями і постачальниками;

Рис 2. Механізм управління грошовими потоками підприємства та організації грошових розрахунків на підприємстві

Джерело: розробка автора

- забезпечення своєчасних розрахунків із дебіторської і кредиторської заборгованості для виключення простроченої заборгованості;
- контроль за наявністю, рухом і збереженням коштів, за дотриманням розрахункової і платіжної дисципліни;
- своєчасне і правильне документальне оформлення руху грошових коштів і розрахунків.

Висновки з проведеного дослідження. Для реалізації механізму управління грошовими потоками підприємства та удосконалення організації грошових розрахунків на підприємстві необхідно розробити програму щодо реалізації цього механізму на підприємстві. Програма повинна мати повний опис всіх складових елементів механізму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брейли Р.А., Майерс С.С. Принципы корпоративных финансов : 2-е рус. изд. (пер. с 7-го междунар. изд.). Москва : Олимп Бизнес, 2008. 1008 с.
2. Гроші та кредит: підручник / за ред. проф. М.І. Савлука. К.: КНЕУ, 2002. 578 с.
3. Дмитрієв В.В. Формування механізму управління грошовими потоками підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3967> (дата звернення: 06.03.2019)
4. Кащенко О.І. Проблеми практики обліку, контролю та аналізу грошових розрахунків. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування*. 2009. № 4(50). URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/82704/86069> (дата звернення: 04.03.2019)

5. Ковальов А.В. Синергія. Синергетичний ефект. VII Міжнародна научно-практична Інтернет-конференція «АЛЬЯНС НАУК: УЧЕ-НЬОМ – УЧЕНОМУ» (15–16 березня 2012 року). URL: http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek1_kovalev.php (дата звернення: 27.02.2019)

6. Козьмук Н.І., Завалій О.В. Шляхи вдосконалення грошових розрахунків підприємств. Вісник університету банківської справи. 2016. № 3(27). С. 36–40.

7. Лебедик Г.В., Максютенко Н.О., Яценко В.В. Стан та перспективи організації безготівкових розрахунків в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. С. 166–171. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/38.pdf> (дата звернення: 04.03.2019)

8. Летуца А.В. Дієвий механізм управління грошовими потоками підприємства. Національний університет харчових технологій. 2016. URL: http://www.rusnauka.com/47_NNM_2016/Economics/10_220963.doc.htm (дата звернення: 06.03.2019)

9. Майборода О.Є., Майборода О.В., Реплюк О.В. Напрями управління грошовими потоками підприємства. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 305–308.

10. Музиченко К.О. Економічна сутність розрахункових операцій. Управління розвитком. № 15(178). 2014. С. 66–68.

11. Некрасенко Л.А., Гниломир І.М. Напрями удосконалення управління грошовими потоками суб'єктів господарювання. Полтавська державна аграрна академія. 2011. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/118.pdf> (дата звернення: 27.02.2019)

12. Пронишин А.А. Управление дебиторской задолженностью. Дистрибуция и логистика. 2009. № 3. С. 15–21.

13. Циган Р.М. Удосконалення класифікації грошових потоків з урахуванням сучасних умов господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 4(106). С. 150–155.

14. Чернецька О.В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. № 2. С. 762–765.

REFERENCES:

1. Breily R.A., Maiers S.S. (2008) Pryntsyvy korporatyvnykh finansov [Principles of Corporate Finance] : 2-e rus. yzd. (per. s 7-ho mezhdunar. yzd.). M. : Olymp Byznes. 1008 p. (in Russian)

2. Hroshi ta kredyt: pidruchnyk [Money and credit: a tutorial] (2002) / za red. prof. M.I. Savluka. K.: KNEU. 578 p. (in Ukrainian)

3. Dmytriiev V.V. (2015) Formuvannya mekhanizmu upravlinnia hroshovymu potokamy pidpriemstva [Formation of the mechanism of cash flow management of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, vol. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3967> (accessed 06 March 2019) (in Ukrainian)

4. Kashchenko O.I. (2009) Problemy praktyky obliku, kontroliu ta analizu hroshovykh rozrakhunkiv [Problems of the practice of accounting, control and analysis of mon-

etary payments]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: ekonomika, upravlinnia ta administruvannya*, vol. 4(50). Available at: <http://ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/82704/86069> (accessed 04 March 2019) (in Ukrainian)

5. Kovalov A.V. Synerhiia. Synerhetychnyi efekt [Synergy. Synergy effect]. VII Mezhdunarodnaia nauchno-praktycheskaia Ynternet-konferentsyia «ALIANNS NAUK: UChENIY – UChENOMU» (15-16 marta 2012 hoda). Available at: http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek1_kovalev.php (accessed 27 February 2019) (in Ukrainian)

6. Kozmuk N.I. (2016) Shliakhy vdoskonalennia hroshovykh rozrakhunkiv pidpriemstv [Ways of improvement of cash payments of enterprises]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy*, vol. 3 (27), pp. 36–40. (in Ukrainian)

7. Lebedyk H.V., Maksiutenko N.O., Yatsenko V.V. (2016) Stan ta perspektyvy orhanizatsii bezgotivkovykh rozrakhunkiv v Ukraini [tatus and prospects of organization of cashless settlements in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. pp. 166–171. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/38.pdf> (accessed 04 March 2019) (in Ukrainian)

8. Letucha A.V. (2016) Diievyi mekhanizm upravlinnia hroshovymu potokamy pidpriemstva [An effective mechanism for managing cash flows of an enterprise]. *Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii*. Available at: http://www.rusnauka.com/47_NNM_2016/Economics/10_220963.doc.htm (accessed 06 March 2019) (in Ukrainian)

9. Maiboroda O.Ye., Maiboroda O.V., Repluk O.V. (2017) Napriamy upravlinnia hroshovymu potokamy pidpriemstva [Directions of management of cash flows of the enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 10, pp. 305-308. (in Ukrainian)

10. Muzychenko K.O. (2014) Ekonomichna sutnist rozrakhunkovykh operatsii [The economic essence of settlement operations]. *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 15(178), pp. 66–68. (in Ukrainian)

11. Nekrasenko L.A., Hnylosyr I.M. (2011) Napriamy udoskonalennia upravlinnia hroshovymu potokamy subiektiv hospodariuvannia [Directions of improvement of management of cash flows of subjects of management]. *Poltavska derzhavna ahrarna akademiia*. Available at: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/118.pdf> (accessed 27 February 2019) (in Ukrainian)

12. Pronyshyn A.A. (2009) Upravlenye debytorskoi zadolzhennosti [Management of receivables] / A.A. Pronyshyn // *Dystrybutsyia y lohystyka*, vol. 3, pp. 15–21. (in Russian)

13. Tsyhan R.M. (2010) Udoskonalennia klasyfikatsii hroshovykh potokiv z urakhuvanniam suchasnykh umov hospodariuvannia [Improvement of the classification of cash flows in the light of modern economic conditions]. *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 4(106), pp. 150–155. (in Ukrainian)

14. Chernetska O.V. (2014) Sutnist ta znachennia synerhetychnoho efektu v systemi upravlinnia na pidpriemstvi [Essence and significance of synergistic effect in the management system at the enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 762–765. (in Ukrainian)

Yankovska Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University

Kosareva Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University

Romaniuk Yuliia

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University

**MAIN DIRECTIONS TO IMPROVE THE ORGANIZATION
OF THE EFFECTIVE SYSTEM OF COMPANY'S CALCULATION CALCULATIONS**

The purpose of the article. The correct organization of monetary payments in general depends on the efficiency of their implementation, and hence the financial condition of economic entities. To improve the organization of cash payments in the company requires a mechanism for managing the cash flows of the enterprise, its development and is the purpose of research.

Methodology. The effectiveness of monetary circulation, pricing, credit relations, financial standing of enterprises and, as a result, the level of welfare of the population depend on the organization and the state of money payments, timely and full income from the payers of funds. Therefore, in today's economic conditions, the development of new forms and methods of managing cash flows with the focus on the specifics of the enterprise becomes of special importance.

Results. The mechanism of management of cash flows of the enterprise is developed, for implementation of which and improvement of the organization of cash payments at the enterprise it is necessary to develop a program for implementation of this mechanism at the enterprise. The program should have a full description of all the constituent elements of the mechanism.

Practical implications. The correct organization of monetary payments in general depends on the efficiency of their implementation, and hence the financial condition of economic entities. The conducted research of literary sources allows us to outline the range of issues that should be solved in the process of formation and implementation of the mechanism of cash flow management and organization of cash payments at the enterprise.

Tasks that should ensure the achievement of the goal will be related to the analysis of the financial condition of the enterprise and the identification of "bottlenecks" in the issues being analyzed.

Regarding the mechanism of cash flow management, a number of authors offer the following tasks:- the system of formation of target financial indicators and cash flow control ratios according to the set of goals and objectives; – completeness and reliability of the formation of incoming primary information from the operational, investment and financial activities of the enterprise;- ensuring comparability and informativeness of financial indicators and coefficients for their adequate statistical and mathematical processing for substantiation and acceptance of managerial financial decisions; – substantiation of the use of processing methods for the adequate consolidation of input primary informational resources and further identification on their basis of the target parameters of the cash flow management model of the entity; – formation of qualitative and quantitative parameters of cash flows on the basis of determining the totality of target financial indicators that characterize individual aspects of the cash flow of the enterprise; – ensuring the possibility of adequate control of the system of target parameters of cash flow of the enterprise; – ensuring the suitability of the target parameters of cash flows for their use in managing the cash flows of the enterprise in subsequent periods.

Value/originality. The mechanism of management of cash flows of the enterprise and organization of monetary payments at the enterprise is offered. Therefore, the formation of the mechanism must begin with the justification of the goal, and for the realization of it, certain tasks are developed. The purpose of each individual enterprise has its own characteristics, but more often all management efforts are aimed at ensuring a stable and profitable financial position of the enterprise. To implement the mechanism of cash flow management of the enterprise and to improve the organization of monetary payments at the enterprise, it is necessary to develop a program for the implementation of this mechanism at the enterprise. The program should have a full description of all the constituent elements of the mechanism.

СУБВЕНЦІЯ НА ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

THE SUBVENTION FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AMALGAMATED COMMUNITIES: CONDITIONS, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE IMPLEMENTATION

УДК 336.1:352(477)

Городецька Т.Е.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри державних фінансів Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Стеценко Т.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри державних фінансів Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Реун Д.О.

магістрант Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

У статті надано оцінку сучасного стану запровадження субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад в Україні та розроблено пропозиції щодо вдосконалення порядку та умов її надання. Серед бюджетних стимулів розвитку місцевого самоврядування в Україні тільки інфраструктурна субвенція спрямована на активізацію процесів об'єднання територіальних громад. Установлено закономірності розподілу обсягів субвенції в часовому та просторовому аспектах. Охарактеризовано позитивний досвід застосування субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад в Україні. Окреслено проблемні питання, що знижують ефективність застосування інфраструктурної субвенції. Надано пропозиції до існуючого порядку та умов надання інфраструктурної субвенції з метою відновлення стимулюючого ефекту та усунення ризику недофінансування всіх необхідних інфраструктурних перетворень в об'єднаних територіальних громадах України.

Ключові слова: міжбюджетний трансферт, субвенція, об'єднана територіальна громада, бюджет, державна фінансова підтримка, бюджетний стимул.

В статье оценено текущее состояние внедрения субвенции на формирование

инфраструктуры объединенных территориальных общин в Украине и предложены направления усовершенствования порядка и условий ее предоставления. Среди бюджетных стимулов развития местного самоуправления в Украине только инфраструктурная субвенция направлена на активизацию процессов объединения территориальных общин. Установлены закономерности распределения объемов субвенции во временном и пространственном аспектах. Охарактеризован положительный опыт применения субвенции на формирование инфраструктуры объединенных территориальных общин в Украине. Определены проблемы, наличие которых снижает эффективность применения инфраструктурной субвенции. Разработаны предложения по изменению существующего порядка и условий предоставления инфраструктурной субвенции с целью восстановления стимулирующего эффекта и устранения риска недофинансирования всех необходимых инфраструктурных преобразований в объединенных территориальных общинах Украины.

Ключевые слова: межбюджетный трансферт, субвенция, объединенная территориальная община, бюджет, государственная финансовая помощь, бюджетный стимул.

In the article, the current state of implementation of the subvention for infrastructure development of amalgamated communities in Ukraine is estimated and proposals for improving the procedure and conditions for its provision are developed. Only the infrastructure subvention is aimed at intensification of the process of amalgamation of territorial communities among the fiscal stimulus for local self-government development in Ukraine. The distribution patterns of the subventions are established in temporal and spatial dimensions. There is a disproportionate increase in the amount of subvention to the needs of a growing number of amalgamated communities. The positive experience of applying the subvention for infrastructure development of amalgamated communities in Ukraine is characterized such as: promotion of reforming local self-government; an additional source of capital investments in the infrastructure of territorial communities; a transparent formula for calculating the distribution of subventions between amalgamated communities (equally, the area and number of rural population of amalgamated communities are taken into account); establishment of time limits for providing by the executive committees of local councils the list of projects to the Commission under the Ministry of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine. The following problematic issues that reduce the effectiveness of the use of infrastructure subventions are outlined: the absence of time limits for approving the distribution patterns of the subventions; lack of methodology for determining the total amount of subvention from the state budget; the absence of a clearly established subvention period or a criterion for termination of the grant; significant delays in commissioning of updated infrastructure objects and acquired property. Proposals to the existing procedure and conditions of the implementation of infrastructure subventions have been made in order to restore the stimulating effect and eliminate the risk of underfunding of all necessary infrastructure transformations in the amalgamated communities of Ukraine.

Key words: intergovernmental transfer, subvention, amalgamated communities, budget, state financial support, fiscal stimulus.

Постановка проблеми. Успішність реалізації реформи місцевого самоврядування залежить від багатьох чинників, серед яких не останнє значення мають достатність та адекватність фінансового забезпечення. Державна фінансова підтримка об'єднання територіальних громад (ОТГ), з одного боку, повинна дати змогу створити рівні умови використання інфраструктури громад для всіх мешканців, а з іншого – не пригнічувати стимули до самозабезпечення.

Серед спеціальних заходів державної фінансової підтримки, що були реалізовані саме для

заохочення процесу об'єднання територіальних громад, можна виділити запровадження субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад (інфраструктурна субвенція). Вибір саме субвенції як виду цільового міжбюджетного трансферту зумовлений обов'язковістю співучасті місцевого бюджету у фінансуванні проектів, що сприяє активізації бюджетного потенціалу органів місцевого самоврядування.

Актуальність дослідження стану запровадження субвенції на формування інфраструктури

об'єднаних територіальних громад зумовлена необхідністю ідентифікації можливих негативних чинників, що знижують ефективність та результативність розподілу і використання коштів субвенції, та подальшого корегування порядку й умов її надання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика міжбюджетних трансфертів як одного з важелів бюджетного регулювання в контексті вітчизняних бюджетних реформ є науково затребуваною. Дослідженню змін вітчизняної системи міжбюджетних трансфертів присвячено праці С. Собчук [1], Л. Горбайчук [2], Т. Бондарук та І. Мельничук [3], К. Ткача [4]. У роботах Є. Кузькіна [5], В. Письменного [6] детально розглянуто міжнародний та вітчизняний досвід застосування цільових трансфертів, зокрема субвенції. На особливу увагу заслуговує праця М. Дурмана та О. Дурман [7], де розкрито статус інфраструктурної субвенції серед джерел державної фінансової підтримки ОТГ. Проте нині не вистачає комплексного дослідження особливостей запровадження інфраструктурної субвенції.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка сучасного стану запровадження субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад в Україні та розроблення пропозицій щодо вдосконалення порядку та умов її надання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформа місцевого самоврядування, забезпечення формування самодостатніх територіальних громад, рівні можливості мешканців у отриманні гарантованих державою суспільних послуг залишаються одними з найважливіших напрямів реалізації концепції добробуту країни. В Україні для досягнення вказаних цілей активно застосовуються бюджетні важелі регулювання. За останні роки, зокрема у проміжок 2014–2018 рр. та в планових показниках для 2019 р., номенклатура бюджетних стимулів розвитку територіальних громад суттєво розширилася, а обсяги наданої відповідної державної допомоги з 0,5 млрд грн у 2014 р. зросли майже у 39 разів, до 19,37 млрд грн у 2018 р. (якщо порівнювати із запланованими показниками на 2019 р. – у 41,5 рази, до 20,75 млрд грн) (розраховано за даними [8]):

1) у 2014 р. надавалася лише субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій;

2) у 2015 р. до субвенції додалася фінансування інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;

3) з 2016 р. запровадили надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад;

4) з 2017 р. додалася ще три джерела розвитку (субвенція з державного бюджету місцевих бюджетів на здійснення заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості; кошти на будівництво спортивних об'єктів; кошти на підтримку секторальної регіональної політики), і впродовж наступного 2018 р. та поточного 2019 р. склад відповідних стимулів залишився сталим.

Зауважимо, що серед усіх перелічених джерел саме субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад виключно стимулює прискорення процесу об'єднання територіальних громад в Україні. Погоджуємося з думкою Ю. Бойко, що, «створюючи синергетичний ефект, об'єднання громадян отримують можливість покращення соціально-економічних умов. Базовими при цьому є ефекти сукупності знань, можливості використання інфраструктурних об'єктів і зниження витрат» [9, с. 4]. Мету надання субвенції можна визначити як забезпечення вільного доступу мешканців території ОТГ до використання інфраструктурних об'єктів та підвищення якості надання суспільних послуг.

Указана субвенція спрямовується переважно на фінансування капітальних видатків, а з огляду на переважання в Україні соціальних субвенцій, її частка у загальних субвенціях, наданих місцевим бюджетам із державного бюджету, є мізерною. Впродовж 2016–2018 рр., із моменту її впровадження, частка інфраструктурної субвенції не перевищувала 1% (рис. 1).

Визначаючи роль інфраструктурної субвенції у державній фінансовій допомозі ОТГ, відзначимо, що основними джерелами фінансової підтримки всіх територіальних громад залишаються впродовж 2015–2018 рр. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та кошти державного фонду регіонального розвитку, і тільки близько 10% проектів регіонального розвитку фінансується за рахунок інфраструктурної субвенції (рис. 1).

За період 2016–2018 рр. обсяги запланованої та наданої інфраструктурної субвенції зростали. Так, у першому році запровадження обсяги її надання становили 1 млрд грн, темпи росту обсягів субвенції у наступні два роки були 150% та 127% відповідно, і в 2018 р. було заплановане використання субвенції в обсязі 1,9 млрд грн (табл. 1). Зауважимо, що за означений період темпи росту всіх ключових показників у розрахунках загального обсягу та розподілу субвенції суттєво перевищували відповідні темпи росту обсягу наданої субвенції (кількість ОТГ – 230% та 182% відповідно, площа території громади – 243% та 189% відповідно, чисельність сільського населення – 217%

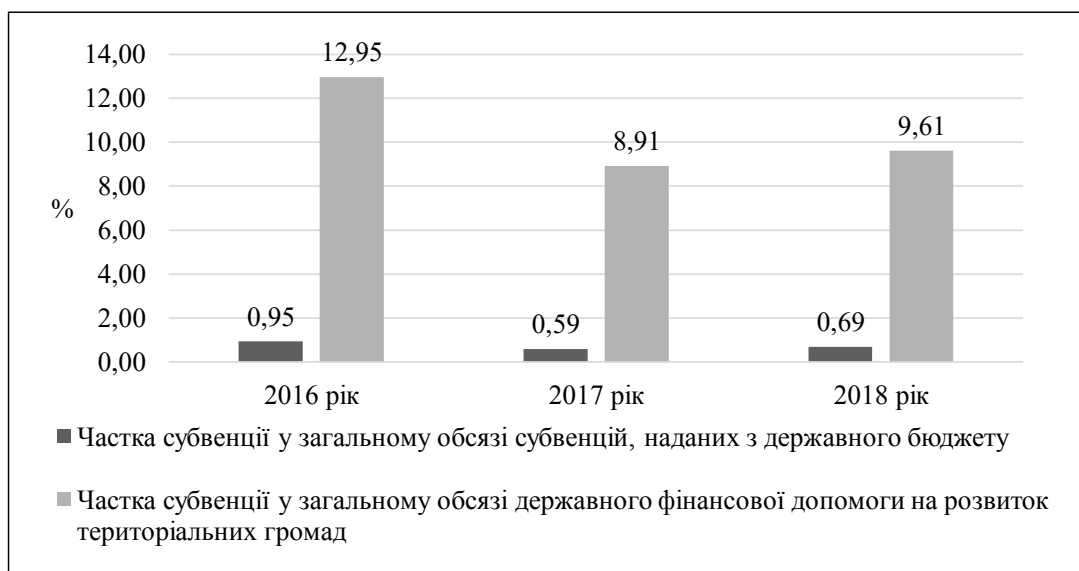

Рис. 1. Роль субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у міжбюджетних трансфертах із державного бюджету України та в державній фінансовій допомозі ОТГ

Джерело: побудовано за даними [8; 10–12]

Таблиця 1

Розподіл субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2016–2018 рр.

№ з/п	Найменування адміністративно-територіальної одиниці	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
		Кількість ОТГ	Обсяг субвенції, тис. грн	Кількість ОТГ	Обсяг субвенції, тис. грн	Кількість ОТГ	Обсяг субвенції, тис. грн
1	Вінницька область	2	5675,0	21	45705,6	34	53760,1
2	Волинська область	5	26537,2	15	50122,9	40	106421,9
3	Дніпропетровська область	15	102086,7	34	135017,0	56	157018,3
4	Донецька область	3	35655,7	6	41845,9	9	33132,8
5	Житомирська область	9	54571,0	32	155132,4	45	164686,9
6	Закарпатська область	2	15075,0	3	14551,8	6	15955,9
7	Запорізька область	6	46553,0	16	70918,8	36	124136,8
8	Івано-Франківська область	3	21862,3	11	43224,1	23	58401,2
9	Кіровоградська область	2	8062,4	2	6075,3	9	25277,1
10	Київська область	1	6126,5	5	19178,9	13	23228,3
11	Луганська область	2	19232,3	3	16167,9	8	37575,9
12	Львівська область	15	45956,6	22	63497,2	35	77116,2
13	Миколаївська область	1	5095,8	19	90567,0	28	86196,5
14	Одеська область	8	63188,7	11	53017,2	25	95356,0
15	Полтавська область	12	56974,2	18	59161,9	39	89556,1
16	Рівненська область	5	25263,7	18	64265,9	25	62442,4
17	Сумська область	1	9604,9	14	54607,4	28	77025,8
18	Тернопільська область	26	141554,4	36	115491,2	40	90069,3
19	Харківська область	0	0,0	4	17654,0	12	42108,1
20	Херсонська область	1	4631,7	12	52113,8	26	78836,7
21	Хмельницька область	22	216372,6	26	167031,2	39	143264,5
22	Черкаська область	3	12834,6	6	17910,7	26	46836,0
23	Чернігівська область	5	31649,2	16	61935,9	26	68325,0
24	Чернівецька область	10	45436,5	16	84806,0	37	143272,2
	Усього	159	1000000,0	366	1500000,0	665	1900000,0

Джерело: побудовано за даними [13–15]

та 181% відповідно). Цей факт може свідчити про непропорційність зростання обсягів субвенції до потреб зростаючої кількості ОТГ, що потребує подальшого дослідження.

Досліджуючи розподіл інфраструктурної субвенції за областями розташування ОТГ, можна відзначити, що за період 2016–2018 рр. розмах варіації та середнє квадратичне відхилення для частки кожної області у загальному обсязі визначеної субвенції мали яскраво виражену тенденцію до зменшення: варіація – з 21,17 до 7,83, середнє квадратичне відхилення – з 4,99 до 2,27. Результати цього аналізу свідчать про вирівнювання та активізацію процесів об'єднання територіальних громад в усіх областях України та затребуваність досліджуваної субвенції.

Інфраструктурна субвенція, незважаючи на її економічне спрямування, характеризувалася високим рівнем освоєння з вираженою тенденцією до підвищення: від 94,56% у 2016 р. до 97,94% у 2018 р. [10–12].

Аналіз напрямів використання коштів субвенції у 2016–2017 рр. показав, що найбільші обсяги спрямовувалися на фінансування проектів у сферах:

- будівництва, реконструкції, капітального ремонту доріг, мостів, переходів;
- капітального ремонту та реконструкції закладів освіти, зокрема заміна вікон та дахів, ремонт систем опалення, облаштування підвір'я, закупівля мультимедійного приладдя, придбання шкільних автобусів, оновлення матеріально-технічної бази;
- капітального ремонту та реконструкції закладів охорони здоров'я, а саме фельдшерсько-акушерських пунктів, реконструкція амбулаторій загальної практики сімейної медицини, перекриття дахів, заміну вікон та дверей, закупівля стоматологічних установок для амбулаторій, придбання транспортних засобів для медиків;
- ремонту і реконструкції адміністративних будівель (заміна і перекриття дахів, заміна вікон, ремонт сходів, ремонт будинків культури тощо) [16; 17].

У цілому за результатами трьох років застосування інфраструктурної субвенції на підставі власних досліджень, звітів Рахункової палати [16], Офісу з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [17] можна виділити як позитивні, так і негативні аспекти запровадження цього бюджетного стимулу. До позитивних аспектів можна віднести:

- 1) стимулювання процесів реформування місцевого самоврядування;
- 2) додаткове джерело капітальних вкладень в інфраструктуру територіальних громад;
- 3) прозору формулу розрахунку розподілу коштів субвенції між ОТГ (рівноцінно врахову-

ється площа та чисельність сільського населення ОТГ);

4) встановлення часових обмежень на подання виконкомом рад переліку проектів до Комісії при Мінрегіоні.

Серед проблемних питань, що знижують ефективність застосування інфраструктурної субвенції, можна виділити такі:

1) відсутність часових обмежень для затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Затримки у затвердженні розподілу разом із необхідністю додержання всіх бюджетних процедур під час погодження проектів можуть суттєво скорочувати час реалізації проектів. Так, наприклад, у 2017 р. розподіл був затверджений тільки 7 червня, що залишило у розпорядженні місцевих органів влади близько півроку на освоєння коштів субвенції;

2) відсутня методика визначення загального обсягу надання субвенції з державного бюджету. Впродовж 2016–2018 рр. дослідження показників розподілу субвенції на одне ОТГ, на одну особу сільського населення, на один проект, на 1 кв. км площі території ОТГ показало, що збільшення обсягів надання субвенції відбувається непропорційно до зростання кількості ОТГ (рис. 2). Таким чином, відбувається порушення бюджетного принципу справедливості й неупередженості, тобто ОТГ, що сформувалися після 2016 р., отримують субвенцію в обсягах менших, ніж ОТГ із датою об'єднання у 2016 р. У проекті закону України [18] пропонується враховувати щорічні зменшення обсягів субвенції на 20% для кожної ОТГ упродовж п'яти років із моменту отримання коштів субвенції вперше;

3) відсутність чітко встановленого періоду надання субвенції або критерію припинення її надання. Інфраструктурна субвенція повинна вирішувати нагальні, першочергові проблеми ОТГ з якістю надання послуг, доступністю послуг для всіх мешканців, а для подальшого соціально-економічного розвитку використовуються інші субвенції та кошти. У зв'язку із цим недоцільно надавати зазначену субвенцію безстроково. Проект закону України [18] містить норми щодо п'ятирічного терміну надання означеної субвенції;

4) суттєві затримки в уведенні в експлуатацію оновлених об'єктів інфраструктури та придбаного майна.

Висновки з проведеного дослідження. Субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад в Україні нині стала одним із найголовніших бюджетних стимулів до укрупнення територіальних громад із метою отримання синергетичного ефекту. Однак попри значні переваги її застосування наявні недоліки призводять

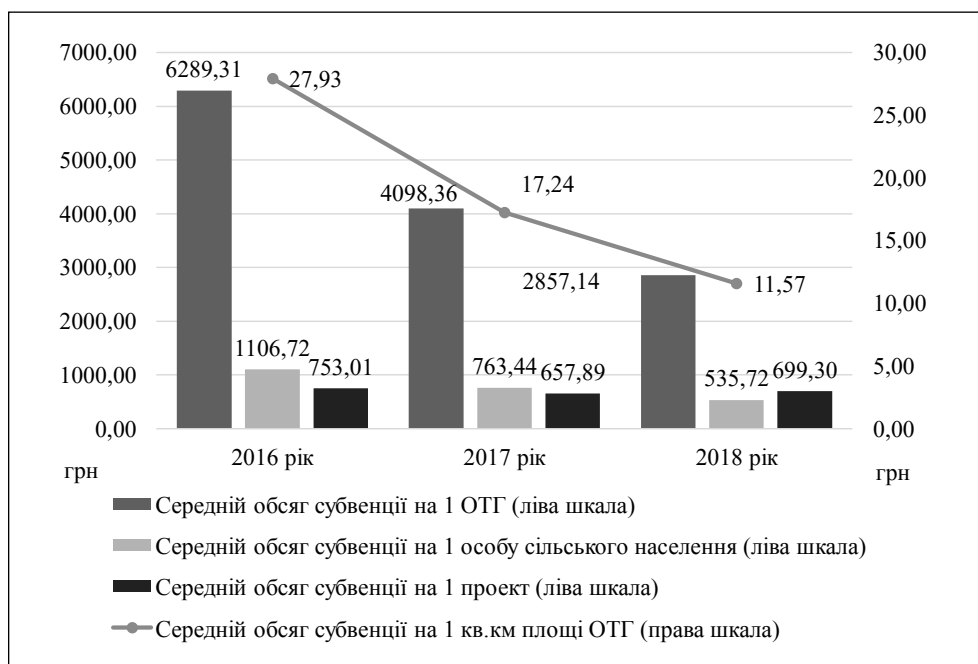

Рис. 2. Показники розподілу субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад в Україні

Джерело: побудовано за даними [13–15]

до послаблення стимулюючого ефекту та появи ризику недофінансування всіх необхідних інфраструктурних перетворень.

Доцільно додати такі пропозиції до існуючого порядку та умов надання інфраструктурної субвенції:

1) встановити часові обмеження для затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад із метою збільшення періоду реалізації проектів за рахунок коштів субвенції;

2) закріпити прозору методику розрахунку загального обсягу надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Необхідно вибрати кількісний показник, що характеризує динаміку процесу об'єднання територіальних громад (наприклад, чисельність сільського населення, кількість проектів, кількість ОТГ тощо), та встановити грошовий норматив на одиницю відповідного показника з обов'язковим щорічним урахуванням інфляційних процесів;

3) затвердження строків надання інфраструктурної субвенції. У зв'язку з диференціацією рівня розвитку інфраструктури територіальних громад встановлення жорсткого строку надання субвенції може спровокувати ситуацію з несправедливим розподілом обсягу субвенції. Доцільним є вибір критерію, за умови досягнення якого мета надання даної субвенції перестає бути актуальною. Таким критерієм може бути порівняння наявної інфраструктури з визначеною типовою для

адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Або можна встановити залежність між строками надання субвенції та рівнем соціально-економічного розвитку ОТГ, що буде визначатися за сукупністю базових економічних показників;

4) застосування заходів впливу на органи місцевого самоврядування за неналежне освоєння коштів субвенції із порушенням норм бюджетного законодавства. За наявності суттєвих порушень під час використання коштів попередньої субвенції у наступному році як покарання можна знизити обсяг субвенції на певний відсоток. Однак дієвість та об'єктивність цього заходу можлива лише у разі забезпечення постійного моніторингу освоєння коштів субвенції за всіма проектами в усіх ОТГ.

Перспективами подальших наукових досліджень за вибраною тематикою є оцінка розвитку інфраструктури ОТГ у контексті державної фінансової підтримки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Собчук С.І. Міжбюджетні трансферти в системі бюджетного регулювання. *Економіка та держава*. 2017. № 2. С. 73–76.
2. Горбайчук Л.В. Міжбюджетний трансфер як інструмент фінансово-господарського регулювання доходів місцевих бюджетів. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 454–462.
3. Бондарук Т.Г., Мельничук І.О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 46–52.

4. Ткач К.М. Трансформаційні зміни системи міжбюджетних трансфертів в умовах бюджетної децентралізації. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, Економічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 185–193.

5. Кузькін Є.Ю. Теоретичні засади використання цільових форм міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам. *Фінанси України*. 2016. № 12. С. 45–58.

6. Письменний В. Субвенції у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 1. С. 34–44.

7. Дурман М.О., Дурман О.Л. Субвенція на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад як інструмент впровадження нової регіональної політики. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_15 (дата звернення: 20.03.2019).

8. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2019 (за грудень 2018). *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/359/10.01.2019.pdf> (дата звернення: 21.03.2019).

9. Бойко Ю.І. Синергетичний ефект як ключовий аспект діяльності об'єднаних територіальних громад. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. Вип. 1. С. 3–8.

10. Інформація про виконання показників міжбюджетних трансфертів (інші дотації та субвенції) з Державного бюджету України місцевим бюджетам (Dod23). URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/a06/5c0e3da06d859146295874.xls> (дата звернення: 21.03.2019).

11. Інформація щодо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з державного бюджету, станом на 01.01.2018. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c1/3a7/a75/5c13a7a7515c3744843489.xls> (дата звернення: 21.03.2019).

12. Інформація щодо використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з державного бюджету, станом на 01.01.2019. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c4/5e5/1ae/5c45e51ae8df505554344.xlsx> (дата звернення: 21.03.2019).

13. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад : Постанова КМУ від 16 березня 2016 р. № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2016-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2019).

14. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад : Постанова КМУ від 7 червня 2017 р. № 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2017-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2019).

15. Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2018 році : Розпорядження КМУ від 4 квітня

2018 р. № 201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2017-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2019).

16. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад / Рахункова палата. Київ, 2017. 40 с. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16752660/Zvit_13-2_2017.pdf?subportal=main (дата звернення: 21.03.2019).

17. Аналіз розподілу субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2016–2017 роках / Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. Київ, 2017. 25 с. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2017-12-21-subvensiyi-infrastruktury-2016-2017.pdf> (дата звернення: 20.03.2019).

18. Про внесення змін до статті 10 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо фінансової підтримки державою добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст : проект закону України від 30.03.2018 № 8213. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63767&pf35401=451175> (дата звернення: 20.03.2019).

REFERENCES:

1. Sobchuk S. I. (2017) Mizhbiudzhetni transferty v systemi biudzhethnoho rehulivannia [Interbudgetary transfers in the system of budgetary regulation]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 73–76.

2. Horbaichuk L. V. (2017) Mizhbiudzhetni transfer yak instrument finansovo-hospodarskoho rehulivannia dokhodiv mistsevykh biudzhativ [Inter-budget transfers as an instrument for financial and legal regulation of local budgets]. *Pravova derzhava*, vol. 28, pp. 454–462.

3. Bondaruk T. H., Melnychuk I. O. (2015) Rol mizhbiudzhetnykh transfertiv u formuvanni dokhodiv mistsevykh biudzhativ Ukrainy [The Role of Official Transfers in Generating Revenues of Local Budgets in Ukraine]. *Statystyka Ukrainy*, no. 4, pp. 46–52.

4. Tkach K. M. (2016) Transformatsiini zminy systemy mizhbiudzhetnykh transfertiv v umovakh biudzhethnoi detsentralizatsii [Transformational changes in the system of intergovernmental transfers under conditions of budgetary decentralization]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 185–193.

5. Kuzkin Ye. Yu. (2016) Teoretychni zasady vykorystannia tsilovykh form mizhbiudzhetnykh transfertiv mistsevym biudzhetam [Theoretical foundations for using targeted intergovernmental transfers to local budgets]. *Finansy Ukrainy*, no 12, pp. 45–58.

6. Pysmennyi V. (2018) Subventsii u formuvanni dokhodiv mistsevykh biudzhativ Ukrainy [Subventions in the Formation of Revenues of Local Budgets of Ukraine]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 1, pp. 34–44.

7. Durman M. O. (2018) Subventsii na rozvytok infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad yak instrument vprovadzhennia novoi rehionalnoi polityky [Subvention for the development of infrastructure of the amalgamated hromadas as an instrument for imple-

menting a new regional policy]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia* [Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government] (electronic journal), no. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_15 (accessed 20 March 2019).

8. Ministry of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine (2019) *Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia stanom na 10 sichnia 2019 (za hruden 2018)* [Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as of January 10, 2019 (December 2018)]. Available at: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/359/10.01.2019.pdf> (accessed 21 March 2019).

9. Boiko Yu. I. (2018) Synerhetychnyi efekt yak kliuchovy aspekt diialnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Synergetic effect as a key aspect of the activity of the united territorial communities]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 1, pp. 3–8.

10. State Treasury Service of Ukraine (2017) *Informatsiia pro vykonannia pokaznykiv mizhibudzhetykh transfertiv (inshi dotatsii ta subventsii) z Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy mistsevym biudzheta (Dod23)* [Information on performance of indicators of intergovernmental transfers (other subsidies and subventions) from the State Budget of Ukraine to local budgets (Dod23)]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/a06/5c0e3da06d859146295874.xls> (accessed 21 March 2019).

11. State Treasury Service of Ukraine (2018) *Informatsiia shchodo vykorystannia mistsevymy biudzheta subventsii, otrymanykh z derzhavnoho biudzhetu, stanom na 01.01.2018* [Information on the use by local budgets of subventions received from the state budget as of 01.01.2018]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c1/3a7/a75/5c13a7a7515c3744843489.xls> (accessed 21 March 2019).

12. State Treasury Service of Ukraine (2019) *Informatsiia shchodo vykorystannia mistsevymy biudzheta subventsii, otrymanykh z derzhavnoho biudzhetu, stanom na 01.01.2019* [Information on the use by local budgets of subventions received from the state budget as of 01.01.2019]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c4/5e5/1ae/5c45e51aeb8df505554344.xlsx> (accessed 21 March 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016) *Deiaki pytannia nadannia subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzheta na formuvannia infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad : Postanova KMU vid 16 bereznia 2016 r. # 200* [Some issues of subvention from the state budget to local budgets for the formation of infrastructure of the united territorial communities: CMU Resolution dated March 16, 2016, No. 200]. Avail-

able at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2016-%D0%BF> (accessed 20 March 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) *Deiaki pytannia nadannia subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzheta na formuvannia infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad : Postanova KMU vid 7 chervnia 2017 r. # 410* [Some issues of subvention from the state budget to local budgets for the formation of infrastructure of united territorial communities: CMU Resolution dated June 7, 2017, No. 410]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2017-%D0%BF> (accessed 20 March 2019).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018) *Pro zatverdzhennia rozpodilu obsiahu subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzheta na formuvannia infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad u 2018 rotsi : Rozporiadzhennia KMU vid 4 kvitnia 2018 r. # 201-r* [On approving the distribution of the amount of subvention from the state budget to local budgets for the formation of the infrastructure of the united territorial communities in 2018: CMU Decree of April 4, 2018, No. 201-p]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2017-%D0%BF> (accessed 20 March 2019).

16. Accounting Chamber (2017) *Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshtiv subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzheta na formuvannia infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad* [Report on the results of the audit of the effectiveness of using subvention funds from the state budget to local budgets to form the infrastructure of the united territorial communities]. K. (in Ukrainian). Available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16752660/Zvit_13-2_2017.pdf?subportal=main (accessed 21 March 2019).

17. Financial and Economic Analysis Office in the VRU (2017) *Analiz rozpodilu subventsii na formuvannia infrastruktury obiednanykh terytorialnykh hromad u 2016-2017 rokakh* [Analysis of the distribution of the subvention for the formation of the infrastructure of the united territorial communities in 2016-2017]. K. (in Ukrainian). Available at: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2017-12-21-subvencyi-infrastruktury-2016-2017.pdf> (accessed 20 March 2019).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018) *Pro vnesennia zmin do statii 10 Zakonu Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» shchodo finansovoi pidtrymky derzhavoiu dobrovilnoho obiednannia terytorialnykh hromad sil, selyshch, mist : Proekt Zakonu Ukrainy vid 30.03.2018 # 8213* [On Amendments to Article 10 of the Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities" on the financial support of the state of voluntary association of territorial communities of villages, settlements, cities: Draft Law of Ukraine dated March 30, 2018 No. 8213]. Available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63767&pf35401=451175> (accessed 20 March 2019).

Gorodetska Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
 Head of Department of Public Finance
 Kharkiv Institute of Finance
 Kyiv National University of Trade and Economics

Stetsenko Tetiana

Candidate of Economic Sciences Associate Professor,
 Senior Lecturer at Department of Public Finance
 Kharkiv Institute of Finance
 Kyiv National University of Trade and Economics

Rekun Daryna

Student
 Kharkiv Institute of Finance
 Kyiv National University of Trade and Economics

THE SUBVENTION FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AMALGAMATED COMMUNITIES: CONDITIONS, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE IMPLEMENTATION

The purpose of the article. In the article, the current state of implementation of the subvention for infrastructure development of amalgamated communities in Ukraine is estimated and proposals for improving the procedure and conditions for its provision are developed. Only the infrastructure subvention is aimed at intensification of the process of amalgamation of territorial communities among the fiscal stimulus for local self-government development in Ukraine.

Relevance of the study of implementation of the subvention for infrastructure development of amalgamated communities in Ukraine is due to the need to identify possible negative factors that reduce the efficiency and effectiveness of grant's distribution and use, and further adjustment the order and terms of its provision.

Results. The distribution patterns of the subventions are established in temporal and spatial dimensions. The growth rates of all key indicators in the calculation of the total volume and distribution of the subvention significantly exceeded the corresponding growth rates of the total amount of the subvention (number of amalgamated communities, community area, rural population). This represents the disproportionate increase in the volume of subvention to the needs of a growing number of amalgamated communities.

The positive experience of applying the subvention for infrastructure development of amalgamated communities in Ukraine is characterized such as: promotion of reforming local self-government; an additional source of capital investments in the infrastructure of territorial communities; a transparent formula for calculating the distribution of subventions between amalgamated communities (equally, the area and number of rural population of amalgamated communities are taken into account); establishment of time limits for providing by the executive committees of local councils the list of projects to the Commission under the Ministry of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine.

The following problematic issues that reduce the effectiveness of the use of infrastructure subventions are outlined: the absence of time limits for approving the distribution patterns of the subventions; lack of methodology for determining the total amount of subvention from the state budget; the absence of a clearly established subvention period or a criterion for termination of the grant; significant delays in commissioning of updated infrastructure objects and acquired property.

The following activities will address the problems: the establishment of a deadline for approving the distribution patterns of the infrastructure subventions; development and publication of a methodology for calculating the total amount of subvention; introduction of the subvention period; the imposition of sanctions on local self-government for improper management of the grant.

Practical implications. Proposals to the existing procedure and conditions of the implementation of infrastructure subventions have been made in order to restore the stimulating effect and eliminate the risk of underfunding of all necessary infrastructure transformations in the amalgamated communities of Ukraine.

Prospects for further research in the chosen subject is to assess amalgamated communities' infrastructure development in the context of state financial support.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

SOME ASPECTS OF ACTIVITIES OF BANKS IN UKRAINE

У статті розглянуто питання банківських послуг, управління прибутковістю та ліквідністю банків, а також банківської системи загалом, визначено та охарактеризовано аспекти банківської діяльності, що не опосередковано впливають на банківську діяльність та є ґрунтовною базою для існування банку. Успіх діяльності будь-якого банку залежить від широти асортименту операцій та послуг, які він здійснює. Розрізняють традиційні і нетрадиційні банківські операції та послуги. До традиційних банківських операцій відносять операції та послуги, пов'язані з формуванням банківських ресурсів, їх розміщенням в активи та здійсненням розрахунків між клієнтами. Розвиток нетрадиційних банківських операцій і послуг сприяє диверсифікації ризиків, отриманню прибутку з інших джерел, поліпшенню структури балансу банку його ліквідності. Для забезпечення стабільного розвитку банку велике значення має стратегічне управління прибутковістю. Досягнення ефективного функціонування полягає у розробленні цілей і завдань, які в майбутньому стимулюватимуть зростання прибутку. Рівень ліквідності впливає на ступінь довіри фізичних та юридичних осіб до банківської системи країни. Конкретні прийоми управління пасивами, що використовуються банками, дають змогу мати більші прибутки за підвищеного ризику за одними операціями та обмежувати ризики й отримувати помірковані надходження.

Ключові слова: банківська система, банківська діяльність, прибутковість, ліквідність, нетрадиційні банківські операції, кредитоспроможність.

В статье рассмотрены вопросы банковских услуг, управления доходностью и

ликвидностью банков, а также банковской системы в целом, определены и охарактеризованы аспекты банковской деятельности, которые непосредственно влияют на банковскую деятельность и являются основательной базой для существования банка. Успех деятельности любого банка зависит от широты ассортимента операций и услуг, которые он осуществляет. Различают традиционные и нетрадиционные банковские операции и услуги. К традиционным банковским операциям относятся операции и услуги, связанные с формированием банковских ресурсов, их размещением в активы и осуществлением расчетов между клиентами. Развитие нетрадиционных банковских операций и услуг способствует диверсификации рисков, получению прибыли из других источников, улучшению структуры баланса банка, его ликвидности. Для обеспечения стабильного развития банка большое значение имеет стратегическое управление доходностью. Достижение эффективного функционирования заключается в разработке целей и задач, которые в будущем будут стимулировать рост прибыли. Уровень ликвидности влияет на степень доверия физических и юридических лиц к банковской системе страны. Конкретные приемы управления пассивами, используемые банками, позволяют иметь большие прибыли при повышенном риске по одним операциям и ограничивать риски и получать умеренные поступления.

Ключевые слова: банковская система, банковская деятельность, доходность, ликвидность, нетрадиционные банковские операции, кредитоспособность.

УДК 338.58:65.014

Ткаченко О.І.

старший викладач кафедри фінансів і кредиту

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

The article deals with questions of banking services, management of profitability and liquidity of banks, as well as the banking system as a whole, defines and describes aspects of banking activities that have no indirect influence on banking activities and are a solid base for the existence of a bank. The development of non-traditional banking operations and services contributes to diversification of risks, profit from other sources, improvement of the structure of the bank's balance sheet, and its liquidity. Despite all the difficulties in the current functioning of the market for non-traditional financial services, there is a significant number of opportunities for its further development in Ukraine and the growth of the role of such services in the process of generating revenues of banking institutions. To ensure the stable development of the bank, strategic management of profitability is of great importance. The achievement of effective functioning is to develop goals and objectives that will stimulate profit growth in the future. Comprehensive management of liabilities involves understanding the strategy of the bank and focusing on strategic goals in day-to-day operations. Since liquidity is one of the main indicators that characterizes the financial capacity of the bank, its level affects the degree of trust of individuals and legal entities in the banking system of the country. The success of any bank depends on the breadth of the range of operations and services it carries. Distinguish traditional and unconventional banking operations and services. As practice shows, today, domestic commercial banks, based on their own and foreign experience, are beginning to pay attention to assessing the financial capabilities of the borrower. It uses modern programs of express analysis of the financial condition of enterprises, cash flow. At the same time an information client base is created containing information about the borrower's credit history, his business reputation, the status of accounts, etc. The analytical capabilities of such an approach are limited by the lack of a single regulatory framework, reference (comparative) amounts of financial indicators in the relevant sectors.

Key words: banking system, banking, profitability, liquidity, unconventional banking operations, creditworthiness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання одним із важливих чинників розвитку ринкової економіки є ефективна банківська система, основу якої становлять комерційні банки. Від надійності банківської системи залежить не тільки подальший ефективний розвиток економіки країни, а й добробут кожного клієнта банківської установи. Існує різноманіття чинників діяльності банків, яким варто приділити увагу й опрацювати

для подальшого розуміння та поліпшення ефективності банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем та особливостей функціонування вітчизняної банківської системи зробили такі вітчизняні вчені, як В.В. Фатюха, В.В. Коваленко, В.І. Міщенко, К.О. Рилова, Л.О. Примостка. У силу негативного впливу чинників зовнішнього та внутрішнього

середовища виникає необхідність аналізу поточного стану вітчизняної банківської системи та розгляду аспектів діяльності банків узагалі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка банківської системи України й аспектів діяльності вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська система України є однією з найважливіших структур ринкової економіки. Стабільність банківської системи – це передумова стабілізації економіки загалом. Здійснення активних банківських операцій має істотне значення для фінансового забезпечення нормального економічного розвитку. Збалансований ріст обсягу активів та поліпшення їхньої якості є необхідними умовами досягнення та підтримки стабільного функціонування та розвитку комерційних банків, їх позитивного впливу на розвиток економіки України [7].

Успіх діяльності будь-якого банку залежить від широти асортименту операцій та послуг, які він здійснює. Розрізняють традиційні і нетрадиційні банківські операції та послуги.

До традиційних банківських операцій відносять операції та послуги, пов'язані з формуванням банківських ресурсів, їх розміщенням в активи та здійсненням розрахунків між клієнтами.

Розвиток нетрадиційних банківських операцій і послуг сприяє диверсифікації ризиків, отриманню прибутку з інших джерел, поліпшенню структури балансу банку, його ліквідності.

У розвитку ринку нетрадиційних банківських послуг як окремої економічної системи варто визначити такі проблеми:

1. Складність нормативно-правового регулювання надання видів таких послуг, що призводить до створення банками окремих фінансових компаній, які реалізують нетрадиційні послуги (лізингові компанії, колекторські установи, консалтингові фірми та ін.).

2. Відсутність упровадження будь-яких стимулів та мотивації з боку державних органів влади щодо розроблення та реалізації окремих видів нетрадиційних банківських послуг.

3. Недостатній рівень пропозиції таких послуг банківськими установами, які надаються здебільшого системними та великими банками, які мають достатню мережу відділень та можливість пропонувати відповідні послуги широкому колу потенційних споживачів.

4. Низький рівень обізнаності клієнтів в існуванні можливостей використовувати нові види фінансових послуг, особливо серед суб'єктів малого та середнього підприємництва.

5. Відсутність статистичної інформації про надання нетрадиційних банківських послуг, існування яких давало б можливість проводити системні дослідження у цій сфері та популяризувати їх серед клієнтів.

Інформаційна закритість ринку нетрадиційних банківських послуг. Згідно з чинним законодавством, банківські та небанківські фінансові установи повинні щорічно публікувати свої бухгалтерські звіти та аудиторський висновок у ЗМІ. Формально виконуючи норми законодавства, учасники ринку нетрадиційних банківських послуг розміщують цю інформацію на своєму офіційному сайті чи спеціалізованому журналі «Україна Бізнес Ревю». Частина небанківських установ публікує цю інформацію в маловідомих газетах та журналах, що виходять доволі невеликим накладом. Водночас, навіть формально виконавши вимогу законодавця, діяльність фінансової установи не дає змоги адекватно оцінити її фінансово-економічний стан. Для цього необхідно оцінити інформацію, що міститься у спеціальній звітності, яка сьогодні є максимально закритою для зовнішнього користувача (підтвердженням цього є моніторинг Інтернет-сторінки асоціації «Українське об'єднання лізингодавців»).

6. Складність створення бізнес-плану впровадження окремих видів нетрадиційних послуг через відсутність аналітичної інформації про їх специфіку надання та вплив на операційну діяльність банку.

7. Низький рівень кваліфікації працівників банків у сфері надання досить рідкісних нетрадиційних банківських послуг (наприклад, надання гарантій), оскільки такі знання можуть бути отримані лише під час розроблення та реалізації відповідних послуг; фахівців у таких сферах небагато.

8. Висока вартість розроблення та впровадження нових інноваційних продуктів, необхідність залучення відповідних кваліфікованих працівників та подальша підтримка надання таких послуг (наприклад, створення онлайн-платформ надання фінансових послуг).

9. Низький рівень розвитку фінансового консалтингу, що призводить до відсутності знань у клієнтів банківських установ, невміння вибрати найбільш правильний банківський продукт для максимального задоволення потреб.

Незважаючи на всі складнощі у поточному функціонуванні ринку нетрадиційних фінансових послуг, існує значна кількість можливостей його подальшого розвитку в Україні та зростання ролі таких послуг у процесі формування доходів банківських установ. Для подальшого розвитку ринку нетрадиційних банківських послуг важливими залишаються такі умови, як забезпечення економічної стабільності в державі, вмотивована та зрозуміла державна політика у сфері регулювання банківської діяльності, зокрема сегменту нетрадиційних послуг, створення умов для росту національної економіки, стабільні тенденції функціонування світових ринків фінансових послуг, підвищення якості інноваційних технологій та нових

рішень у сфері надання фінансових послуг різним економічним суб'єктам [5].

Наприклад, така нетрадиційна послуга, як Інтернет-банкінг – шлях до скорочення операційних витрат комерційного банку. Звертаючись до зарубіжного досвіду, слід зазначити, що Deutsche Bank підписав угоду з Yahoo, згідно з якою клієнти можуть переглядати свої рахунки на сторінці Yahoo. Дана угода, на думку керівництва банку, скоротить витрати на утримання філій [8, с. 74]. У 2000 р. у Стокгольмі для скорочення витрат на утримання філіалів і зниження процентних ставок почав роботу перший іпотечний Інтернет-банк Euroeloan, який здійснює всі операції через Інтернет по всій Європі [8, с. 74]. Таким чином, завдяки нетрадиційним банківським послугам комерційні банки отримали додаткові можливості скорочення власних витрат та розширення кола клієнтів і, відповідно, можливості до скорочення процентних ставок на традиційні банківські послуги [4].

Чинне національне законодавство щодо регулювання кредитної діяльності загалом перебуває на прогресивному напрямі та підпорядковується меті регулювання ринкової системи економіки. Однак найважливішою його проблемою залишається завдання розширення та якісного розвитку правового фундаменту управління банківською системою та банківською діяльністю, відповідності сучасного національного банківського законодавства міжнародним банківським стандартам. Удосконалення банківського законодавства сприятиме функціонуванню ринкової економіки, прискоренню формування ефективної банківської системи України.

Для забезпечення стабільного розвитку банку велике значення має стратегічне управління прибутковістю. Досягнення ефективного функціонування полягає у розробленні цілей і завдань, які в майбутньому стимулюватимуть зростання прибутку. Керівництво банку має не тільки здійснювати постійний аналіз фінансового стану, а й розглядати всі можливі ризики задля уникнення збитків. Вчасно виявивши недоліки діяльності банку, можна значно зменшити витрати на покриття тих утрат чи наслідків ризику задля подальшого ефективного функціонування. Банк, який піклується про свій фінансовий стан, намагається завжди надавати кваліфікованих працівників, ніколи не буде отримувати мінус у власній прибутковості, а, навпаки, буде викликати довіру серед клієнтів примножувати успіх власної діяльності. Таким чином, ефективне управління прибутком являє собою один із головних аспектів стабільного функціонування як окремого банку, так і банківської системи загалом [3].

Специфіка функціонування банківської системи характеризується тим, що в структурі банківського капіталу основну частку займають залучені та пози-

чені кошти. На можливості банку залучати депозитні кошти впливає стан економіки країни, кризи неплатежів. На фінансовому ринку капіталу банки є фінансовими посередниками, тобто вони працюють між вкладниками, які надають фінансовий капітал, і позичальниками, які вимагають кредитів. Балансовий звіт є інструментом обліку, який відображає активи в одному стовпчику та зобов'язання – в іншому. Пасивами банку є його депозити. Активи банку включають його позики, власність на облігації та її резерви (які не позичені). Чиста вартість банку розраховується шляхом віднімання зобов'язань банку від його активів. Банки ризикують отримати негативну чисту вартість, якщо вартість їхніх активів зменшиться. Вартість активів може зменшитися через несподівано високу кількість дефолтів за кредитами або якщо процентні ставки зростають, і банк зазнає невідповідність часу активу-відповідальності, коли банк отримує низьку відсоткову ставку за своїми довгостроковими позиками, але повинен заплатити більш високу ринкову процентну ставку для залучення [6].

Комплексне управління пасивами передбачає розуміння стратегії банку та орієнтацію на стратегічні цілі в повсякденній діяльності. За націленості менеджменту на максимальний прибуток устанавлюються обмеження на ризик, за прагнення мінімізувати ризики необхідно утримувати показники прибутковості на заданому рівні. Конкретні прийоми, що використовуються банками, дають змогу мати більші прибутки за підвищеного ризику за одними операціями та обмежувати ризики й отримувати помірковані надходження [1].

Оскільки ліквідність є одним з основних показників, що характеризує фінансову спроможність банку, її рівень впливає на ступінь довіри фізичних та юридичних осіб до банківської системи країни. Водночас надмірно високі показники ліквідності можуть знижувати прибутковість банку, тому вкрай необхідним є впровадження заходів щодо оптимізації рівня ліквідності банківських установ та перегляду інструментарію її регулювання.

Чинниками, що впливають на стан ліквідності як окремого банку, так і всієї банківської системи, є: якість кредитного і депозитного портфелів, їх узгодженість за строками і валютами, величина та якість капіталу, якість організаційної структури установи та її підрозділів, рівень менеджменту, внутрішня політика банку, політика НБУ, зміни в законодавстві, інфляційні коливання, економічна та політична ситуація в країні, рівень довіри до банківської системи, зокрема до конкретного банку. Банківська система до того ж піддана сезонним коливанням [2].

Надаючи кредити, банк оцінює кредитоспроможність позичальників. Від результатів цього аналізу залежить, чи отримає позичальник кредит у повному обсязі. У сучасних умовах банківські уста-

нови розробляють різні підходи до оцінки та аналізу кредитоспроможності клієнтів, причому кожен банк окремо розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних пріоритетних напрямів роботи банку, його спеціалізації, конкурентоспроможності, рівня економічної та політичної стабільності держави.

Як показує практика, сьогодні вітчизняні комерційні банки, спираючись на власний і зарубіжний досвід, починають приділяти увагу оцінці фінансових можливостей позичальника. При цьому використовуються сучасні програми експрес-аналізу фінансового стану підприємств, руху грошових потоків. Водночас створюється інформаційна клієнтська база, що містить інформацію про кредитну історію позичальника, його ділову репутацію, стан рахунків та ін. Уважаємо, що аналітичні можливості такого підходу обмежені відсутністю єдиної нормативної бази, опорних (порівняльних) величин фінансових показників у відповідних галузях [9].

Висновки з проведеного дослідження. Безсумнівною є й необхідність упровадження нових банківських послуг та поліпшення якості і збільшення кількості наявних. При цьому надзвичайно важливо розвивати їх у напрямі Інтернет-банкінгу, необхідність якого викликана науково-технічним прогресом та реаліями сучасного розвитку суспільства. На сучасному етапі в економіці України намітилися позитивні тенденції до економічного зростання, темпи та стійкість якого залежать перш за все від здатності банківської системи забезпечувати суб'єктів господарювання необхідними кредитними ресурсами. Банк у своїй діяльності обов'язково має звертати увагу на всі аспекти, а саме на управління ліквідністю, прибутковістю та пасивами, а також на чинне національне законодавство щодо регулювання кредитної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алескерова Ю.В. Управління пасивами комерційного банку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 437–440. URL: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4135-aleskerova-yu-v-todosijchuk-v-l-granat-yu-yu-upravlinnya-pasivami-komertsijnogo-banku> (дата звернення: 01.03.2019).
2. Белікова Т.В. Розвиток системи управління ліквідністю банку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 457–460. URL: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4139-belikova-t-v-marchenko-o-v-skornjakov-a-s-rozvitok-sistemi-upravlinnya-likvidnistyu-banku> (дата звернення: 01.03.2019).
3. Головка О.Г. Стратегія управління прибутковістю банку для забезпечення його стабільності. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 650–655. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/110.pdf (дата звернення: 12.03.2019).

4. Дроботя Я.А. Ефективність розвитку нетрадиційних банківських послуг: закордонний досвід та українська практика. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 457–460. URL: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4143-drobotya-ya-a-efektivnist-rozvitku-netraditsijnikh-bankivskikh-poslug-zakordonnij-dosvid-ta-ukrajinska-praktika> (дата звернення: 11.03.2019).

5. Жаворонок А.В. Визначення основних проблем активізації розвитку ринку нетрадиційних банківських послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 742–751. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/104.pdf (дата звернення: 14.03.2019).

6. Карковська В.Я. Фінансова безпека банківської системи: реалії та перспективи. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 673–680. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/114.pdf (дата звернення: 11.03.2019).

7. Колодяжна Т.В. Нормативно-правове забезпечення кредитної діяльності комерційних банків в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 485–489. URL: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4143-drobotya-ya-a-efektivnist-rozvitku-netraditsijnikh-bankivskikh-poslug-zakordonnij-dosvid-ta-ukrajinska-praktika> (дата звернення: 14.03.2019).

8. Марценюк М.М., Карпенко В.Л. Зарубіжний досвід організації надання якісних послуг як фактор підвищення конкурентоспроможності банку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5. Т. 2. С. 67–70. URL: [http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4021/1/Vchnu_ekon_2014_5\(2\)_18.pdf](http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4021/1/Vchnu_ekon_2014_5(2)_18.pdf) (дата звернення: 11.03.2019).

9. Суханова А.В. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальника банківськими установами. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 821–826. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/114.pdf (дата звернення: 14.03.2019).

REFERENCES:

1. Aleskerova Yu. V. (2018) Upravlinnia pasyvamy komertsijnoho banku [Management of liabilities of a commercial bank]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 437–440. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4135-aleskerova-yu-v-todosijchuk-v-l-granat-yu-yu-upravlinnya-pasivami-komertsijnogo-banku> (accessed 01 March 2019)
2. Belikova T. V. (2018) Rozvytok systemy upravlinnia likvidnistiu banku [Development of liquidity management system of the bank]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 457–460. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4139-belikova-t-v-marchenko-o-v-skornjakov-a-s-rozvitok-sistemi-upravlinnya-likvidnistyu-banku> (accessed 01 March 2019)
3. Holovko O. H. (2018) Stratehiia upravlinnia prybutkovistiu banku dlia zabezpechennia yoho stabilnosti [The strategy of profitability management of the bank to ensure its stability]. *Infrastruktura rynku*, vol. 25, pp. 650–655. Available at:

http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/110.pdf (accessed 12 March 2019)

4. Drobotia Ya. A. (2018) Efektyvnist rozvytku netradytsiinykh bankivskykh posluh: zakordonnyi dosvid ta ukrainska praktyka [The Efficiency of Development of Non-traditional Banking Services: Foreign Experience and Ukrainian Practice]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 457–460. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4143-drobotya-ya-a-efektivnist-rozvitku-netraditsijnikh-bankivskikh-poslug-zakordonnij-dosvid-ta-ukrajinska-praktika> (accessed 11 March 2019)

5. Zhavoronok A. V. (2018) Vyznachennia osnovnykh problem aktyvizatsii rozvytku rynku netradytsiinykh bankivskykh posluh v Ukraini [n Determining the main problems of activating the development of the market for non-traditional banking services in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 18, pp. 742–751. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/104.pdf (accessed 14 March 2019)

6. Karkovska V. Ya. (2018) Finansova bezpeka bankivskoi systemy: realii ta perspektyvy [Financial security of the banking system: realities and prospects]. *Infrastruktura rynku*, vol. 25, pp. 673–680. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/114.pdf (accessed 11 March 2019)

7. Kolodiazhna T. V. (2018) Normatyvno-pravove zabezpechennia kredytnoi diialnosti komertsiiykh bankiv v Ukraini [Regulatory and legal support of credit activity of commercial banks in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 485–489. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4143-drobotya-ya-a-efektivnist-rozvitku-netraditsijnikh-bankivskikh-poslug-zakordonnij-dosvid-ta-ukrajinska-praktika> (accessed 14 March 2019)

8. Martseniuk M. M., Karpenko V. L. (2014) Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii nadannia yakisnykh posluh yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti banku [Foreign experience in organizing the provision of quality services as a factor in increasing the competitiveness of the bank]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5, t. 2, pp. 67–70. Available at: [http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4021/1/Vchnu_ekon_2014_5\(2\)_18.pdf](http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4021/1/Vchnu_ekon_2014_5(2)_18.pdf) (accessed 11 March 2019)

9. Sukhanova A. V. (2018) Suchasni metody otsinky kredytopromozhnosti pozychalnyka bankivskymy ustanovamy [Modern methods of assessing the borrower's creditworthiness by banking institutions]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 18, pp. 821–826. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/114.pdf (accessed 14 March 2019)

Tkachenko OksanaSenior Instructor at the Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University**SOME ASPECTS OF ACTIVITIES OF BANKS IN UKRAINE**

Formulating the goals of the article. In today's economic conditions one of the important factors in the development of a market economy is an efficient banking system, the basis of which are commercial banks. The reliability of the banking system depends not only on the further effective development of the country's economy, but also on the welfare of each client of the banking institution. There is a variety of factors in the activities of banks, which should pay attention and work to further understand and improve the efficiency of banking activities.

Methodology. The purpose of the article is to analyze and evaluate the Ukrainian banking system and aspects of the activities of domestic banks.

Results. Undoubtedly, the need to introduce new banking services and improve the quality and increase the number of existing ones. It is extremely important to develop them in the direction of Internet banking, the need for which is due to scientific and technological progress and the realities of modern development of society. At the current stage in the Ukrainian economy there are positive trends for economic growth, the pace and stability of which depend primarily on the ability of the banking system to provide business entities with the necessary credit resources. The Bank must pay attention to all aspects of its activities, namely, liquidity, profitability and liabilities management, as well as the existing national legislation on credit activity regulation.

Practical implications. The article deals with questions of banking services, management of profitability and liquidity of banks, as well as the banking system as a whole, defines and describes aspects of banking activities that have no indirect influence on banking activities and are a solid base for the existence of a bank. The success of any bank depends on the breadth of the range of operations and services it carries. The bank, which cares about its financial position, always tries to provide skilled workers with work, will never receive a minus in its own profitability, and, on the contrary, will cause trust among clients and multiply the success of their own activities.

Value (originality). To ensure stable development of the bank, strategic management of profitability is of great importance. Achieving effective functionality is to develop goals and objectives that will stimulate profits in the future. The level of liquidity affects the degree of trust of individuals and legal entities in the banking system of the country. Specific methods of managing the liabilities used by banks make it possible to have higher returns for the increased risk for individual transactions and to limit the risks and receive revenues. The specifics of the functioning of the banking system are characterized by the fact that in the structure of bank capital, the borrowed and borrowed funds occupy a major part. The ability of the bank to attract deposit money is influenced by the state of the country's economy, the crisis of non-payment.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ
ТА ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇTHE INDIVIDUALS INVESTMENT ACTIVITY
AND FINANCIAL MECHANISMS OF ITS REALISATION

У статті досліджено основні підходи до визначення сутності інвестиційної діяльності, на основі чого сформульовано власне визначення даного поняття, яке враховує певні неточності, доповнення та власні висновки згідно з результатами проведеного аналізу. Враховуючи, що громадяни (населення) є одним із суб'єктів інвестиційної діяльності, конкретизовано сутнісну характеристику поняття інвестиційної діяльності населення. Розглянуто процес трансформації заощаджень населення як основного джерела ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності громадян. Визначено основні шляхи, етапи та інструменти залучення заощаджень населення до інвестиційної діяльності. На основі аналізу зазначених вище елементів виокремлено три механізми трансформації заощаджень населення в інвестиції: банківський депозитно-кредитний механізм, фондовий механізм ринку цінних паперів та венчурний механізм інвестиційного ринку.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, заощадження населення, процес трансформації заощаджень, інституційні інвестори, венчурні фонди, цінні папери, депозит.

В статье исследованы основные подходы к определению сущности инвестиционной

деятельности, на основе чего сформулировано авторское определение данного понятия, которое учитывает определенные неточности, дополнения и собственные выводы по результатам проведенного анализа. Учитывая, что граждане (население) являются одним из субъектов инвестиционной деятельности, конкретизирована сущностная характеристика понятия инвестиционной деятельности населения. Рассмотрен процесс трансформации сбережений населения как основного источника ресурсного обеспечения инвестиционной деятельности граждан. Определены основные пути, этапы и инструменты привлечения сбережений населения к инвестиционной деятельности. На основе анализа вышеуказанных элементов выделены три механизма трансформации сбережений населения в инвестиции: банковский депозитно-кредитный механизм, фондовый механизм рынка ценных бумаг и венчурный механизм инвестиционного рынка.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, сбережения населения, процесс трансформации сбережений, институциональные инвесторы, венчурные фонды, ценные бумаги, депозит.

УДК 336.7

Фуфалько І.Ю.

аспірант кафедри фінансів

Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника

The need to intensify investment activity as a prerequisite for ensuring economic growth of the country and regions is an undeniable fact, which is emphasized by many scholars. Thus, according to the laws of Ukraine, the subjects of investment activity can be both individuals and legal entities and the state. Today, the largest share of capital investments into the Ukrainian economy is carried out at the expense of own funds of enterprises and organizations, while the potential of the financial market, which is intended for accumulation of free monetary resources of economic entities and their subsequent transformation into investment resources, is not used sufficiently. On the other hand, the experience of developed countries shows that the population is the main supplier of investment resources for the economy, providing the state and the real economy the necessary financial resources for economic development and growth. The article investigates the main approaches to the definition of the essence of investment activity. Based on the analysis of scientific definitions, certain inaccuracies and false judgments were found, which made it possible to formulate the author's own more complete definition of the essence of investment activity. Taking into account that individuals (population) are one of the main subjects of investment activity, the essential characteristic of the population investment activity is specified. Taking into account that savings are the main source of resource provision for the investment activity of individuals, the process of transformation of savings into investments is dispersed in the article. Basing on the analysis of the above-mentioned elements, three mechanisms of the transformation of the individuals' savings into investment are identified: bank deposit-credit mechanism, stock market mechanism and the venture mechanism of the investment market. This allows for a more precise, focused and integrated approach to the formation of both individual investment strategies of economic actors and state policy of the savings transformation from the unorganized into their organized form for further its involvement into the investment process.

Key words: investments, individuals' investment activity, individuals' savings, savings transformation process, institutional investors, venture capital funds, securities, deposit.

Постановка проблеми. Необхідність активізації інвестиційної діяльності як необхідної передумови забезпечення економічного зростання країни та регіонів є беззаперечним фактом, що підкреслюється багатьма науковцями. При цьому суб'єктами інвестиційної діяльності, згідно із законодавством України, можуть виступати як громадяни, так і юридичні особи та держава. Сьогодні основна частка капітальних інвестицій в економіку України здійснюється за рахунок власних коштів підприємств та організацій, тоді як потенціал фінансового ринку щодо акумуляції вільних грошових коштів економічних суб'єктів та подальшої трансформації їх у інвестиційний ресурс є недо-

статньо використаним. Досвід же розвинених країн світу показує, що саме населення виступає основним постачальником інвестиційних ресурсів для економіки, забезпечуючи державу та реальний сектор економіки необхідними фінансовими ресурсами для забезпечення економічного розвитку та зростання. Саме тому дослідження сутності інвестиційної діяльності населення та фінансових механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції є важливим із погляду подальшого розроблення ефективної моделі перетворення неорганізованих заощаджень населення в організовану форму та їх спрямування на розвиток вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми визначення сутності поняття «інвестиційна діяльність» та особливостей його реалізації різними економічними суб'єктами висвітлені як у зарубіжній, так і у вітчизняній економічній літературі. Так, ґрунтовне дослідження щодо сутності інвестиційної діяльності в наукових працях вітчизняних науковців здійснила Р.С. Квасницька, даною тематикою займалися А.С. Музиченко, С.В. Красножон, Є.Ю. Мордань, К.С. Закорко, В.В. Поєдинок, В.Г. Федоренко, Н.Є. Скоробогатова та ін. Окрім того, теоретичні та практичні аспекти процесу трансформації заощаджень населення в інвестиції розглядають у своїх дослідженнях О.А. Задоя, М.І. Іоргачова, В.Г. Купченко, І.П. Петренко, А.Ю. Рамський, В.І. Власова та ін.

Постановка завдання. Визначення змісту поняття «інвестиційна діяльність» залишається дискусійним, а тому не повною мірою висвітленим. Окрім того, потребує детального аналізу, уточнення та комплексного підходу визначення процесів та механізмів щодо трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про інвестиційну діяльність» визначено інвестиційну діяльність як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1].

В економічній літературі спостерігається дещо інший підхід до визначення поняття «інвестиційна діяльність». Багато авторів визначають її як послідовну сукупність дій суб'єктів інвестиційної діяльності щодо здійснення інвестицій із метою отримання доходу або прибутку. Однак це визначення потребує доповнення, оскільки воно не враховує соціального аспекту інвестиційної діяльності [2].

Р.С. Квасницька [3, с. 201], аналізуючи наукові праці деяких вітчизняних науковців, стверджує, що уточнюючи сутність інвестиційної діяльності, важливо відокремлювати формування інвестиційних ресурсів, яке належить до фінансової діяльності економічного суб'єкта. Така думка щодо суті та ролі фінансової діяльності зустрічається і в інших дослідженнях. Окрім того, дослідниця наголошує на певній тавтології понять під час характеристики науковцями інвестиційної діяльності як «процесу організації інвестування», адже інвестування в багатьох джерелах і тлумачиться саме як процес.

А.С. Музиченко [4, с. 334] під інвестиційною діяльністю розуміє сукупність економічних операцій, що характеризують рух довгострокового вкладення капіталів, призначених для створення, розширення, реконструкції, модернізації, технічного переозброєння підприємств, об'єктів підприємницької діяльності. Проте, на нашу думку, у цьому разі йдеться про більш вузьке розуміння інвестицій, яке визначається поняттям «капіталовкладення», що не охоплює всіх аспектів інвестиційної діяльності.

Є.Ю. Мордань та К.С. Закорко [5, с. 64] на основі аналізу визначень інвестиційної діяльності формують його інтерпретацію як «комплекс дій з організації, реалізації та контролю над рухом та окупністю вкладених коштів в об'єкти інвестування з метою отримання економічних чи соціальних вигід від такої діяльності». На нашу думку, важливо зауважити, що інвестування допускає вкладення не лише коштів, а й різного роду матеріальних та нематеріальних цінностей, які належать економічним суб'єктам, що необхідно врахувати під час визначення сутності інвестиційної діяльності.

В.В. Поєдинок [6, с. 133] дає таке визначення: «Інвестиційна діяльність – це сукупність дій господарського та управлінсько-господарського характеру, які вчиняються суб'єктами господарювання щодо підготовки до вкладення інвестицій, безпосереднього вкладення інвестицій (інвестування) та господарського використання вкладених інвестицій». Хочемо зазначити, що у цьому визначенні обмежується коло суб'єктів інвестиційної діяльності лише суб'єктами господарювання, що не відповідає як законодавчому визначенню, так і думці багатьох науковців.

Власне, В.Г. Федоренко [7, с. 14] під інвестиційною діяльністю вже розглядає комплекс заходів і дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають грошові кошти (або матеріальні, майнові, інтелектуальні чи інші цінності) з метою отримання прибутку.

Н.Є. Скоробогатова [8] пропонує визначення інвестицій та інвестиційної діяльності на двох рівнях: макро- та мікроекономічному. Зокрема, відповідно до макроекономічного підходу, під інвестиціями слід розуміти здійснення витрат будь-яких цінностей, що призводять до зростання вартості капіталу в економічній системі. Відповідно до мікроекономічного підходу, інвестиції – це вкладення капіталу в будь-які об'єкти для створення додаткової вартості. Відповідно до макроекономічного підходу, під інвестиційною діяльністю слід розуміти сукупність практичних дій фізичних, юридичних осіб і держави щодо здійснення інвестицій. Згідно з мікроекономічним підходом, інвестиційна діяльність – це сукупність дій суб'єктів господарювання, спрямованих на підготовку, вкладення та використання інвестицій. Найперше хочемо зауважити, що на мікроекономічному рівні, крім суб'єктів господарювання, суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути і громадяни. Водночас цей підхід є досить цікавим, оскільки в макроекономічному масштабі деякі інвестиційні операції економічних суб'єктів не призводять до нарощення обсягів капіталовкладень, а лише забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між учасниками таких операцій.

Критично аналізуючи погляди науковців на суть інвестиційної діяльності, вартує уваги трактування даного виду діяльності, яке дається С.М. Панчиши-

ним, який зазначає, що «інвестиційна діяльність – це сукупність рішень та відповідних дій, скерованих на перетворення заощаджень в інвестиції» [9, с. 21]. Дійсно, саме сформовані заощадження, що є частиною доходів суб'єктів економіки, не використаною на споживання, сплату податків і неподаткових платежів і призначеною для забезпечення потреб у майбутньому, і виступають тими інвестиційними ресурсами, які використовуються в інвестиційній діяльності.

Однак Р.С. Квасницька [3, с. 201] стверджує, що дане С.М. Панчишиним тлумачення інвестиційної діяльності виглядає незавершеним, оскільки: по-перше, інвестиційні ресурси можуть формуватися не тільки за рахунок власних заощаджень інвестора, а й за рахунок позикових коштів у разі нестачі обсягу заощаджень для досягнення мети інвестування; по-друге, дане визначення інвестиційної діяльності не містить ніякої думки щодо кінцевої мети (результату) реалізації (здійснення інвестицій).

Виходячи із цього, Р.С. Квасницька власне розуміння сутності інвестиційної діяльності подає у такий спосіб: інвестиційна діяльність – це сукупність заходів та відповідних дій інституційних одиниць різних секторів економіки щодо вкладання попередньо сформованих із заощаджень та запозичень інвестиційних ресурсів із метою одержання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту [3, с. 202]. На нашу думку, варто доповнити це визначення, зазначивши, що інвестиційна діяльність є не хаотичним набором заходів, а поетапною сукупністю рішень та відповідних практичних дій, як уже згадувалося вище. Окрім того, варто узагальнити ресурсне забезпечення інвестиційної діяльності матеріальними та нематеріальними ресурсами, не звужуючи дану категорію лише заощадженнями та запозиченнями.

Таким чином, уважаємо більш повним та коректним визначення інвестиційної діяльності як сукупності послідовних поетапних рішень та відповідних практичних дій фізичних, юридичних осіб та держави щодо вкладання власних ресурсів (матеріальних та нематеріальних цінностей) та/чи позикового/залученого капіталу в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку (доходу) та/або досягнення соціального ефекту.

Давши визначення інвестиційної діяльності у цілому, необхідно виокремити поняття інвестиційної діяльності власне населення. Хочемо зазначити про недостатню кількість наукових праць у цьому напрямі. В одній із таких С.В. Красножон дає визначення індивідуальної інвестиційної діяльності як частини економічної діяльності, яка є послідовною сукупністю рішень щодо створення заощаджень через пропозицію на ринку економічних ресурсів або з інших джерел та їх використання для інвестицій із метою досягнення певних цілей (як особистих, так і з урахуванням загальних

економічних цілей домогосподарства) [10, с. 99]. Проте ми не погоджуємося з першою частиною цього визначення, оскільки, як уже зазначалося попередньо, формування заощаджень індивіда (громадянина, домогосподарства) належить до фінансової діяльності, а не інвестиційної.

Ураховуючи досліджені у даній роботі матеріали та виходячи з визначення інвестиційної діяльності, розуміємо, що інвестиційна діяльність населення – це сукупність послідовних поетапних рішень та відповідних практичних дій фізичних осіб щодо вкладання власних ресурсів (матеріальних та нематеріальних цінностей) та/чи позикового капіталу в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку (доходу) та/або досягнення соціального ефекту.

Як бачимо із цього визначення, інвестиційна діяльність будь-яких економічних суб'єктів, у т. ч. населення, передбачає використання певних ресурсів – матеріальних та нематеріальних цінностей. Основним джерелом ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності населення виступає частка доходів, яка не використана на поточне споживання або, іншими словами, заощадження. Економічна природа заощаджень населення власне й проявляється через трансформацію їх в інвестиції.

Більше того, ключовою характеристикою в контексті інвестиційної діяльності населення М.І. Юргачова визначає інвестиційний потенціал, під яким розуміє власне сукупність грошових заощаджень населення (домогосподарств), що є в наявності, та ті, які з різних причин є недоступними чи незадіяними на даний час. Заощадження населення можна вважати інвестиційними ресурсами у тому разі, якщо домогосподарство приймає рішення вкласти свої заощадження в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їх вартості [11, с. 48].

Для трансформації заощаджень населення в інвестиції необхідний відповідний механізм, яким у сучасній економіці служить фінансовий ринок. В.Г. Купченко механізм трансформації заощаджень в інвестиції визначає як сукупність цілеспрямованих та певним чином керованих процесів формування і переходу заощаджень населення у форму інвестиційних ресурсів, зміст, методи та організаційні форми реалізації яких визначаються мотивами домогосподарств та індивідуальних економічних агентів і чинниками функціонування і розвитку національної економіки [12].

У дисертації О.А. Задой запропоновано достатньо повну схему процесу трансформації заощаджень в інвестиції, в якій виділено три форми заощаджень: приріст фінансових активів, приріст нефінансових активів та приріст готівкових резервів. Приріст нефінансових активів передбачає безпосереднє перетворення заощаджень у реальні інвестиції без посередницьких структур.

Приріст фінансових активів є інвестиціями для економічного суб'єкта, однак не є такими з макро-економічного погляду. Проходячи значну кількість трансформацій, вони перетворюються на реальні інвестиції. Певна частина фінансових інвестицій (передусім інвестиції, здійснені на вторинному ринку цінних паперів) продовжує функціонувати у сфері фінансового ринку, не перетворюючись на реальні інвестиції. Готівкові резерви, які відіграють важливу роль «буфера» в періоди економічних потрясінь, також вибувають із процесу трансформації в інвестиції [13, с. 7].

Хочемо зазначити, що ці три форми заощаджень не є відокремленими, а перебувають у тісній взаємодії, що дає змогу забезпечувати перетік та перерозподіл заощаджень та інвестиційних ресурсів з однієї форми в іншу. Отже, готівкові резерви як найбільш ліквідна форма заощаджень за сприятливих умов можуть бути спрямовані у приріст як фінансових, так і нефінансових активів. Аналогічно можливий і зворотний процес, хоча він може супроводжуватися як трансакційними витратами, так і частковою втратою інвестиційних ресурсів.

Як зазначають у своїх наукових дослідженнях А.Ю. Рамський [14] та В.І. Власова [15], процес перетворення заощаджень населення в реальні інвестиції включає два послідовні етапи:

1) акумуляцію на рахунках банківських та небанківських фінансових інститутів;

2) подальшу видачу банківських інвестиційних кредитів за рахунок залучених засобів і/або вкладення їх у довгострокові цінні папери.

Крім того, можливий також механізм прямого інвестування залучених коштів в основні фонди підприємств, який відображається у вигляді приросту нефінансових активів.

Дещо з іншої точки зору підходить В.Г. Купченко, узагальнюючи дослідження щодо напрямів мобілізації грошових заощаджень населення, та вказує на існування трьох шляхів перетворення заощаджень населення на інвестиції:

1. Пряме інвестування домогосподарств як безпосередні вкладення заощаджених коштів у нефінансові активи для збереження чи зростання їхньої цінності й отримання доходу:

а) купівля майнових цінностей для отримання доходу (здача в оренду нерухомості, автомобілів) або зростання їх вартості в майбутньому (купівля валюти з метою хеджування ризику девальвації національної грошової одиниці; купівля цінних металів, антикваріату, картин, дорогоцінного каміння тощо);

б) вкладення домогосподарств у власну підприємницьку діяльність;

в) участь у господарських товариствах.

2. Непряме інвестування домогосподарств як опосередковані учасниками грошово-фінансового ринку вкладення заощаджених коштів в активи з

метою збереження їх цінності і отримання доходу (іншої вигоди) або права на управління:

а) депозитні вкладення в банківських установах;

б) внески у взаємні фонди та кредитні спілки;

в) участь в інститутах спільного інвестування, фондах фінансування будівництва та фондах операцій із нерухомістю;

г) внески у приватні та державні пенсійні фонди;

д) страхові платежі та ін.

3. Змішане інвестування домогосподарств, коли перетворення заощаджених коштів на інвестиції відбувається через посередників, але рішення про інвестування ухвалюється самими домогосподарствами – купівля цінних паперів через фінансових посередників [12].

Проте, на нашу думку, виділення третьої групи є недоцільним, оскільки у цьому разі йдеться не про інвестиційних посередників, а про інфраструктурних посередників інвестиційного ринку (брокерів, управителів тощо), отже, це пряме інвестування.

Розглядаючи інструменти та механізми процесу трансформації заощаджень в інвестиції у працях О.А. Задой [13] та І.П. Петренка [16], зазначимо, що в них упускаються власне шляхи та способи впливу механізму трансформації заощаджень за посередництва венчурних інститутів спільного інвестування, акцентуючи основну увагу на найпопулярніших механізмах та інструментах фінансового ринку, через які реалізується процес інвестиційної діяльності населення.

Окрім того, доповнити запропоновану схему варто з урахуванням двох видів інвестицій: у реальний та фінансовий сектори економіки. Тут варто зазначити, що попри взаємозв'язок цих секторів не всі фінансові інвестиції, як зазначає сам автор рисунка, сприяють приросту реальних інвестицій, які, власне, й забезпечують основу економічного розвитку та зростання створеної доданої вартості. Аналогічно і вплив на економічне зростання від таких інвестицій є різним, оскільки розвиток фінансового сектора сприяє підвищенню ефективності фінансового ринку, його капіталізації, чим сприяє зменшенню процентних ставок, що робить фінансові ресурси більш доступними для реального сектора. Можемо говорити про те, що розвиток фінансового ринку непрямо впливає на розвиток реального виробничо-господарського комплексу.

Зазначимо, що перетік інвестиційного капіталу саме в реальний сектор економіки пов'язаний зі створенням чи модернізацією підприємств, збільшенням кількості робочих місць та рівня оплати праці, конкурентоздатністю економіки та зростанням податкових платежів до бюджетів тощо.

Згідно зі схемою О.А. Задой, можемо виокремити банківський депозитно-кредитний механізм, який реалізується через підприємницькі кредити за рахунок депозитів у банківських установах, та фондовий механізм первинного ринку цінних папе-

Рис. 1. Фінансові механізми реалізації інвестиційної діяльності населення

Джерело: розроблено і доповнено автором на основі [13]

рів, який дає змогу проведення індивідуальних операцій із цінними паперами або колективного інвестування на фондовому ринку після акумуляції заощаджень населення у фонди ІСІ, компанії страхування життя та НПФ.

Хочемо зауважити, що серед ІСІ окремо слід виділяти венчурні фонди, які основним видом своєї діяльності мають не операції із цінними паперами на фондовому ринку, а вкладення коштів у підприємства на ранніх стадіях їхнього розвитку за допомогою інструментів пайової участі з метою подальшого перепродажу своїх часток стратегічним інвесторам або виведення таких підприємств на фондовий ринок.

Виходячи із цього, можемо говорити про функціонування венчурного механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційний ресурс, який реалізується за допомогою інструментів індивідуальної чи колективної прямої або опосередкованої пайової участі у статутному капіталі позабіржових підприємств. Ураховуючи вищесказане, фінансові механізми реалізації інвестиційної діяльності населення, які забезпечують трансформацію заощаджень населення в інвестиції, представляємо на рис. й.

Таким чином, виокремлення зображених на рисунку трьох механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси дає змогу більш чітко, цілеспрямовано та комплексно підхо-

дити до формування як індивідуальних інвестиційних стратегій економічних суб'єктів, так і державної політики щодо перетворення неорганізованих заощаджень населення на організовану їх форму для подальшого залучення в інвестиційні процеси.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження зазначимо, що інвестиційна діяльність населення – це сукупність послідовних поетапних рішень та відповідних практичних дій фізичних осіб щодо вкладання власних ресурсів (матеріальних та нематеріальних цінностей) та/чи позикового капіталу в об'єкти інвестування з метою одержання прибутку (доходу) та/або досягнення соціального ефекту.

Проаналізувавши процес трансформації заощаджень як основного джерела забезпечення інвестиційної діяльності населення визначено три основні механізми трансформації заощаджень в інвестиційний капітал: банківський депозитно-кредитний механізм, венчурний механізм та фондовий механізм ринку цінних паперів.

Проведене дослідження створює підґрунтя для подальшого аналізу конкретних механізмів та їх взаємозв'язку, враховуючи нормативно-правове, інституційне та інформаційне забезпечення реалізації інвестиційної діяльності населення в Україні та за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Чернадчук Т.О. Основи інвестиційного права України : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2005. 384 с.
3. Квасницька Р.С. Дефініційний аналіз поняття «інвестиційна діяльність» *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 26. С. 198–203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_26 (дата звернення: 21.03.2019).
4. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 406 с.
5. Мордань Є.Ю., Закорко К.С. Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 23(2). С. 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23%28%29__16 (дата звернення: 20.03.2019).
6. Поєдинок В.В. Інвестиційна діяльність як вид господарської діяльності. *Господарське право та господарський процес*. 2013. Вип. 6–2. С. 131–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6.2_33 (дата звернення: 20.03.2019).
7. Федоренко В.Г. Інвестознавство : підручник. Київ : МАУП, 2013. 480 с.
8. Скоробогатова Н.Є. Дослідження сутності інвестицій та інвестиційної діяльності. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2016. № 13 URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/18431/1/72SkoroBohatova.pdf> (дата звернення: 15.03.2019).
9. Панчишин С.М. Макроекономіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2001. 616 с.
10. Красножон С.В. Інвестиційна діяльність індивідуальних інвесторів. *Управління у сферах фінансів, страхування та кредиту* : тези доповідей II Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 165-річчю Національного університету «Львівська політехніка» та 15-річчю кафедри фінансів, 18–21 листопада 2009 р. Львів : Львівська політехніка, 2009. С. 98–100.
11. Іоргачова М.І. Заощадження населення як перспективне інвестиційне джерело фінансування реального сектору. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. Серія «Науки: економіка, політологія, історія». 2012. № 7(159). С. 38–50. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2327> (дата звернення: 15.03.2019).
12. Купченко В.Г. Теоретичні основи механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції в національну економіку. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_82 (дата звернення: 15.03.2019).
13. Задоя О.А. Державне регулювання трансформації заощаджень в інвестиції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» ; ВНЗ «Ун-т ім. Альфреда Нобеля». Дніпро, 2018. 21 с.
14. Рамський А.Ю. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 7(121). С. 283–289.

15. Власова І.В. Інвестиційна діяльність заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки. *Науково-практичний журнал Київського інституту банківської справи*. Серія «Економіка: теорія та практика». 2016. № 2(8). URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/26621/1/ec_V_3.pdf (дата звернення: 19.03.2019).
16. Петренко І.П. Трансформація заощаджень населення в інвестиції: досвід та проблеми в Україні. *Економіка України*. 2014. № 3(628). С. 50–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_3_5 (дата звернення: 20.03.2019).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy pro investytsiynu dialnist (1991) [Law of Ukraine “On Investment Activity”]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (accessed 25 February 2019).
2. Chernadchuk V. D., Sukhonos V. V., Chernadchuk T. O. (2005) *Osnovy investytsijnogho prava Ukrainy* [The basics of the Ukrainian investment law]. Sumy: VTD “Universytetska knyga”. (in Ukrainian)
3. Kvasnycjka R. S. (2014) Definicijnyj analiz ponjattja “investytsijna dijalnist” [Definitional analysis of the concept of “investment activity”] *Naukovyj visnyk Bukovynskogho derzhavnogho finansovo-ekonomichnogho universytetu*. Serija «Ekonomichni nauky» (electronic journal), vol. 26. pp. 198–203. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_26 (accessed 21 February 2019).
4. Muzychenko A. S. (2005) *Investytsiina dialnist v Ukraini* [Investment activity in Ukraine], Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
5. Mordanj Je.Ju., Zakorko K.S. (2017) Suchasnyj stan investytsijnoji dijalnosti v Ukraini. [The current state of investment activity in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho humanitarnogho universytetu*. Serija “Ekonomika i menedzhment” (electronic journal), vol. 23(2). pp. 63-67. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23%28%29__16 (accessed 20 February 2019).
6. Pojedynok V.V. (2013) *Investytsijna dijalnist jak vyd ghospodarskoji dijalnosti*. [Investment activity as a type of economic activity]. *Ghospodarsjke pravo ta ghospodarsjkyj process* (electronic journal), vol. 6-2. pp. 131–135. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6.2_33 (accessed 20 February 2019).
7. Fedorenko V. G. (2013) *Investoznavstvo* [Investing]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
8. Skoroboghatova N.Je. (2016) *Doslidzhennja sutnosti investytsij ta investytsijnoji dijalnosti*. [Investigation of the investment and investment activity essence]. *Ekonomichnyj visnyk NTUU “KPI”* (electronic journal), vol 3. Available at: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/18431/1/72SkoroBohatova.pdf> (accessed 15 February 2019).
9. Panchyshyn S. M. (2001) *Makroekonomika* [Macroeconomics]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
10. Krasnozhon S. V. (2009) *Investytsijna dijalnist individualnykh investoriv*. [Investment activity of individual investors]. *Proceedings of the Upravlinnja u sferakh finansiv, strakhuvannja ta kredytu : II Vseukr. nauk.–prakt. konf., prysvjachenoji 165–richchju Naciona-*

ljnogho universytetu "Ljivjsjka politekhnika" ta 15-richchju kafedry finansiv, (Ukraine, Lviv, November 18–21, 2009), Lviv: Vydavnyctvo Nacionaljnogho universytetu "Ljivjsjka politekhnika", pp. 98–100.

11. Iorghachova M. I. (2012) Zaoshhadzhennja naselennja jak perspektyvne investycijne dzherelo finansuvannja realjnogho sektoru. [Population`s savings as a promising investment source of financing for the real sector]. *Naukovyj visnyk. Odesjkyj derzhavnyj ekonomichnyj universytet. Vseukrajinsjka asociacija molodykh naukovciv. Serija "Nauky: ekonomika, politologhija, istorija"* (electronic journal), vol. 7(159). pp. 38-50. Available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2327> (accessed 15 February 2019).

12. Kupchenko V. Gh. (2011) Teoretychni osnovy mekhanizmu transformaciji zaoshhadzhenj naselennja v investyciji v nacionaljnu ekonomiku. [Theoretical foundations of the mechanism of transformation of population savings into investment in the national economy]. *Efektivna ekonomika. (electronic journal)*, vol. 11. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_82 (accessed 15 February 2019).

13. Zadoja O. A. (2018) *Derzhavne rehuljuvannja transformaciji zaoshhadzhen v investyciji* [State regulation of transformation of savings into investments] (PhD Thesis), Dnipro: Alfred Nobel University.

14. Ramsjkyj A.Ju. (2011) Mekhanizm transformaciji zaoshhadzhenj naselennja v investyciji. [The mechanism of transformation of population savings into investment]. *Aktualjni problemy ekonomiky*. vol. 121. pp. 283–289.

15. Vlasova I.V. (2016) Investycijna dijajlnistj zaoshhadzhennja naselennja jak investycijnyj resurs ekonomiky. [Population savings as an investment resource of the economy]. *Naukovo-praktychnyj zhurnal Kyjivskogho instytutu bankivskojji spravy. Serija "Ekonomika: teorija ta praktyka"* (electronic journal), vol. 2(8). Available at http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/26621/1/ec_V_3.pdf: (accessed 19 February 2019).

16. Petrenko I.P. (2014) Transformacija zaoshhadzhenj naselennja v investyciji: dosvid ta problemy v Ukraini. [The transformation of population savings into investment: experience and problems in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy* (electronic journal), vol. 3 (628). pp. 50-61. Available at http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_3_5 (accessed 20 February 2019).

THE INDIVIDUALS INVESTMENT ACTIVITY AND FINANCIAL MECHANISMS OF ITS REALISATION

Purpose of the article. The need to intensify investment activity as a prerequisite for ensuring economic growth of the country and regions is an undeniable fact, which is emphasized by many scholars. Thus, according to the laws of Ukraine, the subjects of investment activity can be both individuals and legal entities and the state. Today, the largest share of capital investments into the Ukrainian economy is carried out at the expense of own funds of enterprises and organizations, while the potential of the financial market, which is intended for accumulation of free monetary resources of economic entities and their subsequent transformation into investment resources, is not used sufficiently. On the other hand, the experience of developed countries shows that the population is the main supplier of investment resources for the economy, providing the state and the real economy the necessary financial resources for economic development and growth.

Methodology. The article investigates the main theoretical approaches to the definition of the essence of investment activity and analyses the represented in the current researches process of the saving into investment transformation.

Results. Based on the analysis of scientific definitions, certain inaccuracies and false judgments were found, which made it possible to formulate the author's own more complete definition of the essence of investment activity as a set of step-by-step decisions and corresponding practical actions of individuals, legal entities and the state, connected with the investment of their own resources (tangible and intangible assets) and/or borrowed/attracted capital into investment objects, in order to receive profit (income) and/or to achieve a social effect.

Noticing that citizens (population) are one of the main subjects of investment activity, the essential characteristic of the individuals' investment activity is specified as a set of step-by-step decisions and corresponding practical actions of individuals, connected with the investment of their own resources (tangible and intangible assets) and/or borrowed capital into investment objects, in order to receive profit (income) and/or achieve a social effect.

Practical implications. Taking into account that savings are the main source of resource provision for the investment activity of citizens, the process of savings into investments transformation is dispersed in the article. Basing on the analysis of the above-mentioned elements, the third mechanism of the individuals' savings into investment transformation was identified.

The updated complex scheme of the financial mechanisms of the individuals' savings into investment transformation allows for a more precise, focused and integrated approach to the formation of both individual investment strategies of economic actors and state policy of the savings transformation from the unorganized into their organized form for further its involvement into the investment process.

Value/originality. It was invented that not only bank deposit-credit mechanism and stock market mechanism but also the venture mechanism of the investment market. This mechanism allows citizens take part in collective venture investment in a private companies and its uniqueness is in direct investing into the real sector of economy.

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЕЙ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

SECTORAL SPECIFICITIES OF CREDIT POLICY MODELS FOR BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE

УДК 336.648

Ярошевич Н.Б.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»

Сватюк О.Р.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Коць О.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»

У статті розглянуто особливості та обсяги застосування інструментів боргового фінансування суб'єктів підприємницької діяльності в галузевому розрізі. Встановлено, моделі кредитної політики суб'єктів підприємницької діяльності в Україні істотно відрізняються від міжнародної практики: в промисловості, сільському господарстві, будівництві, торгівлі та транспорті основним інструментом боргового фінансування є кредиторська заборгованість за товари роботи; в усіх інших галузях домінуючим інструментом боргового фінансування є поворотна фінансова допомога. Питома вага банківського кредиту у структурі інструментів боргового фінансування є низькою для всіх галузей економіки окрім галузі професійної, наукової та технічної діяльності, його вагомість протягом останніх 10 років постійно знижується; корпоративні облигації не виконують функції інструментів боргового фінансування. Обґрунтовано, що великі масштаби використання поворотної фінансової допомоги, свідчать про значні обсяги «дроблення» великих і середніх підприємств з метою переходу до спрощеної системи оподаткування.

Ключові слова: модель кредитної політики, інструменти боргового фінансування, банківський кредит, кредиторська заборгованість, поворотна фінансова допомога.

В статье рассмотрены особенности и объемы применения инструментов долгового

финансирования субъектов предпринимательской деятельности в отраслях национальной экономики. Установлено, модели кредитной политики субъектов предпринимательской деятельности в Украине существенно отличаются от международной практики: в промышленности, сельском хозяйстве, строительстве, торговле и транспорте основным инструментом долгового финансирования является кредиторская задолженность за товары работы и услуги; во всех других отраслях доминирующим инструментом долгового финансирования является возвратная финансовая помощь. Удельный вес банковского кредита в структуре инструментов долгового финансирования низкий для всех отраслей экономики кроме области профессиональной, научной и технической деятельности, его значимость в течение последних 10 лет постоянно снижается; корпоративные облигации не выполняют функции инструментов долгового финансирования. Обосновано, что большие масштабы использования возвратной финансовой помощи, свидетельствуют о значительных объемах «дробления» крупных и средних предприятий с целью перехода к упрощенной системе налогообложения.

Ключевые слова: модель кредитной политики, инструменты долгового финансирования, банковский кредит, кредиторская задолженность, возвратная финансовая помощь.

The article considers the peculiarities and volumes of implementing the instruments of business entities debt financing by industry. The traditional instrument of financing current activities in Ukraine is the enterprises' own funds, which does not allow production to develop. The instruments of the entrepreneurs' debt financing should include: a financial credit; bond issues; a leasing credit; a commercial credit; repayable financial aid; accounts payable. The demand on the loan financing sources is increasing inevitably in Ukraine – the level of debt financing in Ukraine is 66%-76% during the last 10 years and tends to increase, which is significantly higher than the similar indicator within the developing countries. It is established that the domestic practice of constructing the models of credit policy for business entities significantly differs from practice of the developed countries, in particular, the role of bank credit as an instrument of economy debt financing decreases, corporate bonds do not act as the instruments of debt financing. Actually, except the sector of professional, scientific and technical activities, where the proportion of banking loans is significant in the structure of debt financing instruments, the credit models of business entities from all the other sectors could be divided on those oriented on accounts payable for goods, works and services as the basic debt financing instrument (industry, agriculture, construction, trade, transport) and those oriented on repayable financial aid as the basis debt financing instrument (temporary accommodation and catering; information and telecommunications; real estate operations; administrative and support services; education; health care and the provision of social assistance; art, sports, entertainment and recreation; the provision of other services). It is substantiated that the big scale of using the repayable financial aid testify to the significant volumes of division of big and medium-sized enterprises aimed on transition to simplified system of taxation. The dominance of the financial aid repayable is observed at those sectors, where there is a significant number (over 80%) of small business entities.

Key words: credit policy model, debt financing instruments, bank credit, accounts payable, repayable financial aid.

Постановка проблеми. Суб'єкти підприємницької діяльності визначають співвідношення власних, залучених та позичених коштів керуючись принципом економічної доцільності. Менша вартість та ризик залучення боргового фінансування є основними його перевагами на розвинутих ринках капіталу. Але в Україні внаслідок політики «дорогих грошей» з метою стримування інфляції, недостатності капіталу фінансового сектора, недостатнього розвитку фінансового ринку та низки інших причин, боргове фінансування є дорожчим ніж фінансування за рахунок власного

капіталу. В результаті досі традиційним інструментом фінансування поточної діяльності в Україні лишаються власні кошти підприємств, що не дає змоги розвиватись виробництву. Тому відновлення обсягів боргового фінансування реального сектора економіки, шляхом стимулювання розвитку всіх інструментів боргового фінансування підприємств є важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітність і складність кредитних відносин визначає множинність форм прояву суті кредиту та інструментів боргового фінансування. Джерела

та ринок боргового фінансування підприємств розглядалися в працях вітчизняних та зарубіжних учених: Р. Брейлі, І. Васильчук, В. Зимовця, А. Крисоватого, С. Майерса, Н. Рязанової, В. Суторміної, О. Терещенка, В. Федосова та інших. Дослідження проблем боргового фінансування та залучення зовнішніх джерел коштів знайшли відображення у праця таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як В. Базилевич, О. Василик, В. Опарін, А. Поддєрьогін, В. Шелудько, Ф. Дж. Фабоцці та ін. Проте незважаючи на значну кількість публікацій, галузевим особливостям застосування інструментів боргового фінансування суб'єктами підприємництва в Україні не приділено достатньо уваги.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення галузевих особливостей та масштабів застосування інструментів боргового фінансування суб'єктами підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За відсутності єдиного підходу до визначення терміну, під борговим фінансуванням суб'єктів підприємництва будемо мати на увазі сукупність економічних відносин, які виникають в процесі мобілізації позичених фінансових ресурсів, необхідних для покриття поточних потреб господарської діяльності та забезпечення подальшого розвитку суб'єктів підприємництва. В результаті боргового фінансування у суб'єкта господарювання виникають кредитні відносини та боргові зобов'язання.

Попит на позикові джерела фінансування в Україні неухильно зростає, що можна спостерігати по динаміці рівня боргового фінансування підприємств (вимірний як відношення загальної суми заборгованості, що складається з довгострокових і короткострокових боргових зобов'язань, до загальної суми активів), що протягом останніх 10 років коливається на рівні 66%-76% і має тенденцію до зростання (виняток становить 2013–2014 роки – 83%-92%), що є набагато вищим від аналогічного показника у країнах, що розвиваються (фінансування підприємств шляхом використання боргових інструментів протягом останніх 40 років коливається на рівні 48%-39% і має тенденцію до зниження [1, с. 7]) та досягає показника економічно розвинених країн (71%-77% [1, с. 7]).

До інструментів боргового фінансування суб'єктів господарювання, що знаходять відображення у довгострокових та поточних зобов'язаннях, слід віднести фінансовий кредит, облігаційну позику, лізинговий кредит, комерційний кредит, поворотну фінансову допомогу, кредиторську заборгованість. За даними зведеного балансу національної економіки структура поточних зобов'язань суб'єктів підприємництва окремих галузей може бути представлена наступним чином (рис. 1).

Законодавство України [2, ст. 4] виключає можливість надання підприємству фінансового кредиту (кредиту під проценти) іншою юридичною особою, що не має статусу фінансової установи. Тому все більш поширеним способом кредитування підприємством підприємства, стає поворотна фінансова допомога, що знаходить відображення у складі поточної чи довгострокової кредиторської заборгованості [3, п. 6-7]. Поворотна фінансова допомога – це сума коштів, що надійшла суб'єкту підприємницької діяльності (СПД) у користування за договором, який не передбачає нарахування процентів або надання інших видів компенсацій у вигляді плати за користування такими коштами, та є обов'язковою до повернення [4, пп. 14.1.257].

Якщо поворотну фінансову допомогу було отримано та повернуто без порушення зазначених у договорі термінів повернення і до закінчення терміну позовної давності, то для одержувача такої допомоги ця операція не спричиняє податкових наслідків: сума поворотної фінансової допомоги не включається до доходу одержувача і не відноситься на витрати при поверненні. Короткострокова поворотна фінансова допомога відображається у складі інших поточних зобов'язань, що є вагомою статтею поточних зобов'язань у більшості галузей національної економіки (рис. 1). У статті «Інші поточні зобов'язання» балансу відображаються суми зобов'язань, для відображення яких за ознаками суттєвості не можна було виділити окрему статтю, які не можуть бути включеними до інших статей, наведених у розділі «Поточні зобов'язання і забезпечення» [6, п. 2.73; 7, п. 5.3], а саме сальдо за кредитом рахунка 36 в частині заборгованості замовникам за будівельними контрактами (у будівельних СПД), та сальдо за кредитом субрахунків 372 (Розрахунки з підзвітними особами); 378 (Розрахунки з державними цільовими фондами), 643 (Податкові зобов'язання); 644 (Податковий кредит); 684 (Розрахунки за нарахованими відсотками); 685 (Розрахунки з іншими кредиторами), до складу якої власне включаються суми короткострокової поворотної фінансової допомоги.

У розвинених країнах банківське кредитування є найбільш поширеним інструментом боргового фінансування у господарській практиці підприємств, але в Україні протягом останніх 10 років спостерігається постійне послаблення ролі банківських кредитів у борговому фінансуванні суб'єктів господарювання, зокрема, частка банківських кредитів у позикових фінансових ресурсах підприємств знизилася з 23,2% у 2008 році до 11,1% у 2017 році [8, с. 164], частка короткострокових банківських кредитів у поточних зобов'язаннях підприємств протягом 2012–2017 років знизилася з 12,7% до 9,4%. У структурі інструментів боргового фінансування у галузях, що є найбільшими спожи-

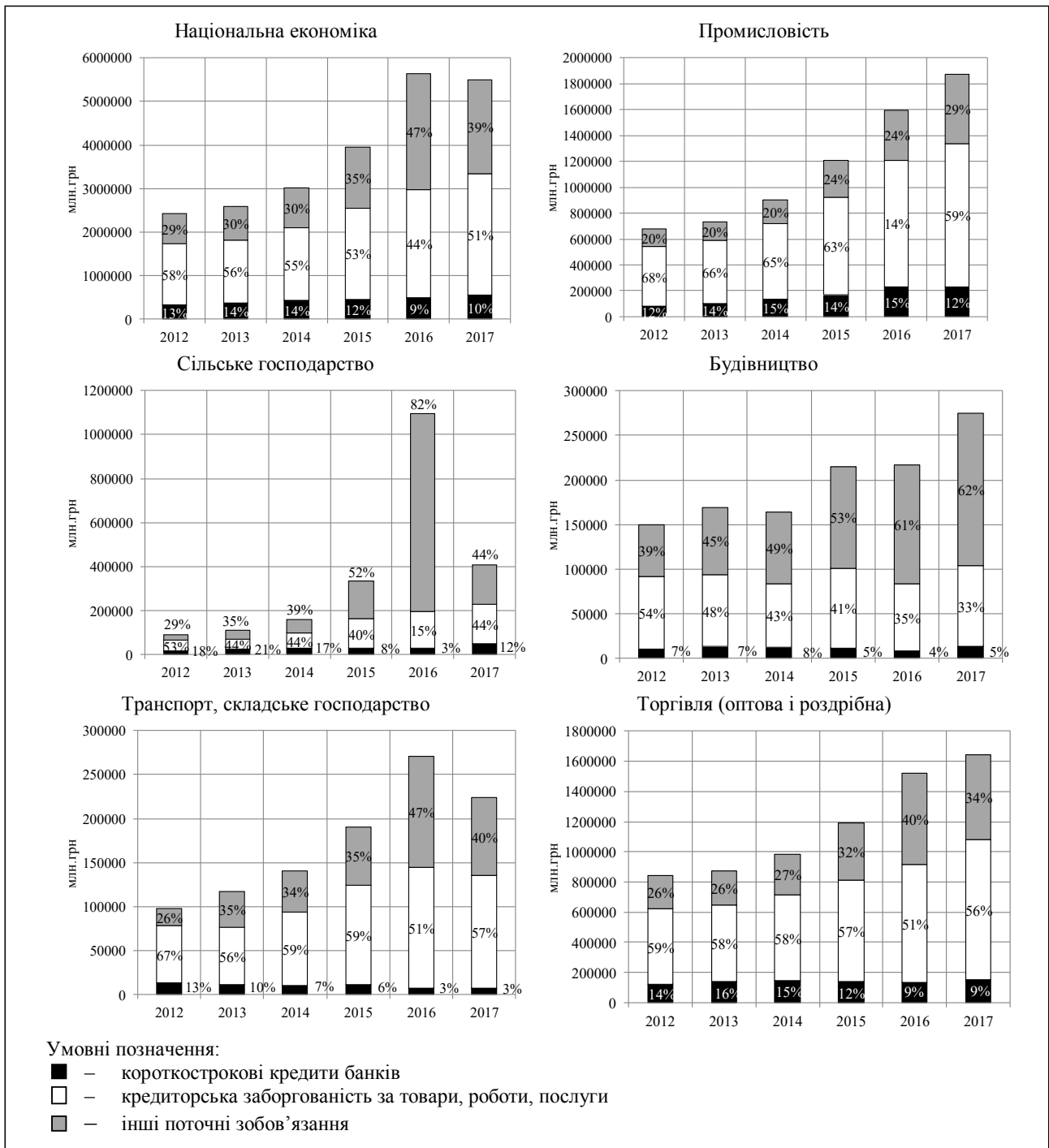

Рис. 1. Структурна динаміка поточних зобов'язань галузей національної економіки протягом 2012-2017 рр.

Джерело: побудовано за даними [5]

вачами короткострокових банківських кредитів – торгівлі (52,7%) та промисловості (28,4%) (рис. 2) частка короткострокових банківських кредитів не перевищує 9% та 12% (рис. 2).

Питома вага всіх інших галузей (тимчасове розміщення і організація харчування; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; професійна наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта, охорона здоров'я і

надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги, відпочинок; надання інших послуг) у кредитному портфелі короткострокових кредитів банківської системи України незначною (рис. 2), як і питома вага короткострокових кредитів в структурі боргового фінансування від 3% до 7%.

Слід відзначити, що основними споживачами довгострокових кредитів є промисловість (38,9%), оптова і роздрібна торгівля (16%), галузь операцій з нерухомим майном (13%) та сільське госпо-

Рис. 2. Структура наданих короткострокових кредитів банківською системою суб'єктам підприємництва по галузях національної економіки у 2018 році

Джерело: побудовано за даними [9]

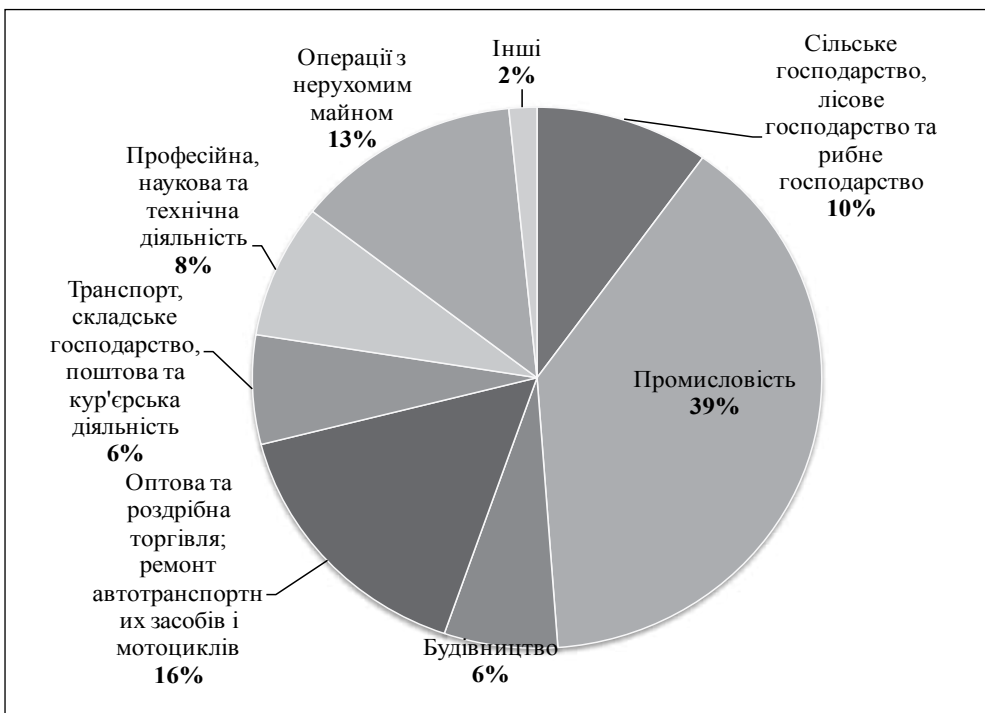

Рис. 3. Структура наданих довгострокових кредитів банківською системою суб'єктам підприємництва по галузях національної економіки у 2018 році

Джерело: побудовано за даними [9]

дарство (10%). Питома вага всіх інших галузей у кредитному портфелі банківської системи України є незначною (рис. 3).

Найбільш поширеним інструментом боргового фінансування у господарській практиці вітчизняних підприємств є кредиторська заборгованість

(рис. 1), якою один суб'єкт підприємництва кредитує іншого суб'єкта підприємництва. Значна привабливість кредиторської заборгованості як інструменту боргового фінансування серед суб'єктів господарювання України пояснюється найнижчою її вартістю серед інших інструментів боргового

фінансування, та відсутністю податкових наслідків від використання цього інструменту. Комерційний кредит (товарний кредит) – це товари (роботи, послуги), що передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичних чи фізичних осіб на умовах договору, що передбачає відстрочення остаточних розрахунків на визначений строк та під процент, у підприємства-отримувача відображається у складі кредиторської заборгованості за товари, роботи і послуги.

Щорічні темпи приросту боргового фінансування підприємств в Україні шляхом використання кредиторської заборгованості є значними і зростаючими: 14,8% у 2014 році; 26,1% у 2015 році; 18,1% у 2016 році; 13% у 2017 році. Тенденція збільшення використання кредиторської заборгованості як інструменту боргового фінансування вітчизняними підприємствами відповідає тенденції поведінки підприємств економічно розвинених країн світу в умовах фінансової кризи – за результатами дослідження компанії KPMG, у Швейцарії для забезпечення ліквідності більшість підприємств вдаються до реалізації такого комплексу фінансових заходів: 32% – активно використовують (збільшують) кредиторську заборгованість; 17% – залучають додаткові кредити; 8% – збільшують статутний та власний капітал; 2% – використовують інструменти мезонінного фінансування [10].

Все більш поширеним способом кредитування підприємством підприємств стає поворотна фінансова допомога. Облік поворотної фінансової допомоги в Україні не ведеться ні органами державної статистики, ні органами державної податкової служби, тому масштаби використання поворотної фінансової допомоги в межах національної економіки можна оцінити лише наближено. З метою вилучення сум поворотної фінансової допомоги з статті «Інші поточні зобов'язання» віднімаємо приблизні (дещо завищені) суми авансового ПДВ (податкові зобов'язання з ПДВ, що виникають у випадку отримання авансу (передоплати) від покупця або замовника як першої події операції реалізації і відображені на субрахунку 643) шляхом вилучення 20% (ставка ПДВ) від суми «Іншої кредиторської заборгованості» (в якій окрім сум передоплати від замовника також включено поточну кредиторську заборгованість за розрахунками з учасниками, засновниками та із внутрішніх розрахунків). Також суму нарахованих відсотків, яка включає відсотки за кредит та відсотки за користуванням майном (орендні операції) можна обчислити наближено, припустивши, що загалом по національній економіці вони відповідають процентним доходам банківської системи України (такий розрахунок не враховує частини процентних доходів банків від кредитів фізичним особам – населенню, що у підсумку занижує розрахунковий

показник). Правомірність такого розрахунку підтверджується незначними відхиленнями (менше 4%) у поточних зобов'язаннях за короткостроковими кредитами банків у зведеному балансі національної економіки (541109,3 млн. грн у 2017 році [5]) та сумами кредитів і заборгованості клієнтів (561328,193 млн. грн у 2017 році [11]) у звіті НБУ «Показники фінансової діяльності банків України». Поточні зобов'язання СПД перед банками за розрахунково-касове обслуговування, довірче обслуговування, операції з цінними паперами та операції на валютному ринку на балансі СПД також включаються до інших поточних зобов'язань, що для банків становить комісійні доходи. Тому суму інших поточних зобов'язань національного балансу також зменшуємо на суму комісійних доходів банківської системи. За відсутності офіційної інформації про відсотки сплачені СПД України за кредитами іноземних банків, припустимо, що протягом досліджуваного періоду ця сума була не нижче виплачених збитковими підприємствами України на користь банків-нерезидентів відсотків за користування кредитами, яка у 2016 році становила 53,8 млрд. грн [12, с. 18].

Також на субрахунку 685 (Розрахунки з іншими кредиторами) окрім поворотної фінансової допомоги відображаються також суми короткострокових облігацій. За даними НКЦПФР про обсяги емісій корпоративних облігацій нефінансового сектора, припустивши що всі вони є короткостроковими (що занижує розрахунковий показник), з суми інших поточних зобов'язань можуть бути вилучені також суми облігацій підприємств-емітентів. Також з метою вилучення з інших податкових зобов'язань балансу національної економіки сум поворотної фінансової допомоги слід відняти суми інших податкових зобов'язань по галузі будівництва (основна частина яких – це заборгованість перед замовниками по будівельних контрактах (суми по кредиту рахунка 36) та сільського господарства (значна частина яких це «ПДВ-рахунки»). З 1 січня 2017 року Міністерство фінансів України, скасувало спеціальний режим оподаткування ПДВ для сільгоспвиробників (сума нарахованого податкового зобов'язання – різниця між податковим зобов'язанням і податковим кредитом з ПДВ не перераховувалася сільськогосподарськими товаровиробниками до державного бюджету, а акумулювалася на спеціальних «ПДВ-рахунках», які аграрії використовували виключно на потреби розвитку господарств: виробники молочної продукції і великої рогатої худоби повертали 85% ПДВ; виробники зернових та технічних культур – 15%, решта аграріїв – 50%), в результаті чого сума інших поточних зобов'язань аграрних сільськогосподарської галузі з 2017 року різко зменшилася (рис. 1). Суми довгострокових кредитів по галузях економіки, що включаються у склад розділу «Дов-

гострокові зобов'язання і забезпечення» можна виділити на основі питомої ваги довгострокових кредитів по кожній з галузей національної економіки (рис. 2) у кредитному портфелі банківської системи. Результати розрахунку обсягів використання поворотної фінансової допомоги та структури інструментів боргового фінансування представимо в табл. 1.

Припустивши, що поворотна фінансова допомога застосовується рівномірно в усіх галузях національної економіки на рівні 28,6% від усього боргового фінансування та 73,2% (табл. 1) від усієї суми інших поточних зобов'язань, в 2017 році отримуємо наступну структуру боргового фінансування суб'єктів підприємництва в галузях національної економіки.

Галузеві моделі кредитної політики суб'єктів господарювання у промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, торгівлі орієнтовані на переважне застосування кредиторської заборгованості за товари роботи і послуги (табл. 2), яка у структурі боргового фінансування має найвищу питому вагу (від 38% у сільському господарстві до 89% у транспорті). Другим за обсягом інструментом боргового фінансування у цих галузях є поворотна фінансова допомога, питома вага якої складає понад 16-19% у промисловості і будівництві та понад 27-28% у торгівлі і сільському господарстві. За результатами проведених розрахунків, можна зробити висновок про значні масштаби використання поворотної фінансової допомоги в Україні.

Таблиця 1

Розрахунок обсягів поворотної фінансової допомоги в балансі національної економіки та структури інструментів боргового фінансування

Стаття, млн. грн	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Інші поточні зобов'язання, в т.ч. [5]	692236	764995	914944	1400988	2665847	2154380
Інші поточні зобов'язання в с/г [5]	25694,4	38264,3	61888,6	175058,6	901930,3	179046,6
Інші поточні зобов'язання в будівництві [5]	58020,1	75724,6	80727,3	114464,8	132801,7	171687,5
Процентні доходи банків України [9]	119278	132341	154097	140645	138959	126908
Комісійні доходи банків України [9]	20048,5	23104,5	26038,8	25433,8	31433,7	37146,1
Процентні доходи банків – нерезидентів [12]	53800	53800	53800	53800	53800	53800
Корпоративні облигації [13]	51390	42470	29010	11420	5520	8350
Поворотна фінансова допомога	364004,8	399290,2	509383,1	880165,6	1401403	1577442
Питома вага поворотної фінансової допомоги у інших поточних зобов'язаннях, %	52,6	52,2	55,7	62,8	52,6	73,2
Структура інструментів боргового фінансування, %						
Короткострокові кредити банків	13	14,2	14	11,6	10,1	9,8
Довгострокові кредити банків	14,3	15,6	15,4	12,8	11,1	10,8
Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	57,7	55,1	54,1	53,3	50,3	50,7
Тимчасова фінансова допомога	14,9	15,2	16,6	22,4	28,5	28,6
Корпоративні облигації	2,1	1,6	0,9	0,3	0,1	0,2

Таблиця 2

Структура інструментів боргового фінансування СПД окремих галузей економіки у 2017 році, %

Галузі національної економіки	Короткострокові кредити	Довгострокові кредити	Кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги	Поворотна фінансова допомога
Промисловість	11,2	16,9	53,1	18,8
Сільське господарство	10	23,8	38,4	27,8
Будівництво	8,4	17,3	58,2	16,2
Торгівля	9,9	3,3	60,2	26,7
Транспорт, складське господарство	0,7	3,4	89,4	6,5
Операції з нерухомим майном	6,1	25	26,6	42,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	8,8	33,9	26,9	30,4
Інші	8	5,9	44,7	41,5

Орієнтовані на переважне використання поворотної фінансової допомоги, як основного інструменту боргового фінансування (табл. 2), СПД у галузі освіти (59,6%), готелі, ресторани, заклади громадського харчування (47,9%), СПД у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (45%), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (45,9%), операцій з нерухомим майном (42,3%), професійної, наукової та технічної діяльності (30,4%), надання інших видів послуг (36,7%). Другим за обсягом інструментом боргового фінансування у цих галузях є кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги – на рівні 26-30%. Переважання поворотної фінансової допомоги у галузях, де кількість суб'єктів малого підприємництва є значною (понад 80%) нашою думкою про значне «подріблення» великих і середніх суб'єктів господарювання з метою переходу на спрощену систему оподаткування.

Короткострокове банківське кредитування є вагомим інструментом боргового фінансування (питома вага на рівні 9-11% у структурі боргового фінансування) для торгівлі, промисловості, сільського господарства та професійної, наукової та технічної діяльності; довгострокове банківське кредитування є вагомим інструментом боргового фінансування для професійної, наукової та технічної діяльності (33,9%), сільського господарства (23,8%), промисловості (16,9%), галузі операцій з нерухомим майном (25%), тимчасового розміщення й організації харчування (23,9%).

Висновки з проведеного дослідження.

Обмеження в доступі до кредитних ресурсів через, в основному, високу відсоткову ставку кредитів спричиняє значне відхилення вітчизняної практики боргового фінансування діяльності суб'єктів господарювання від міжнародної. В Україні, на відміну від розвинених країн, протягом останніх 10 років спостерігається постійне зниження ролі банківських кредитів у борговому фінансуванні суб'єктів господарювання, зокрема, у структурі інструментів боргового фінансування у галузях, що є найбільшими споживачами банківських кредитів – торгівлі та промисловості питома вага короткострокових банківських кредитів не перевищує 9% та 12%, а довгострокових – 23%. Зменшення обсягів випуску корпоративних облігацій (частка яких у іншій поточній заборгованості підприємств протягом 2012-2017 років скоротилася з 10% до 0,2%) свідчить про низьку ефективність цього інструменту боргового фінансування для суб'єктів господарювання. Корпоративні облігації фактично не виконують функції інструментів боргового фінансування. Моделі кредитної політики суб'єктів підприємницької діяльності різних галузей можна поділити на три групи: 1) основним інструментом боргового фінансування є кредиторська заборгованість за товари роботи

(промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля, транспорт); 2) основним інструментом боргового фінансування є поворотна фінансова допомога (тимчасове розміщення й організація харчування; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг); 3) основним інструментом боргового фінансування є банківські кредити (галузь професійної, наукової та технічної діяльності). Великі масштаби використання поворотної фінансової допомоги, як інструменту боргового фінансування, особливо у галузях, де кількість суб'єктів малого підприємництва є значною (понад 80%), на нашу думку, свідчить про значні обсяги «дріблення» великих і середніх підприємств з метою переходу до спрощеної системи оподаткування. При використанні поворотної фінансової логічно припустити наявність неформального зв'язку між СПД-донором і СПД-реципієнтом поворотної фінансової допомоги, що виступають новими «подрібленими» суб'єктами колишнього великого чи середнього суб'єкта підприємництва, що підтверджує і співпадання тенденцій «Інших поточних зобов'язань» (у склад входять поворотна фінансова допомога у СПД-реципієнтів) та «Іншої поточної дебіторської заборгованості» (у склад входять поворотна фінансова допомога у СПД-донорів), а саме зниження цих статей з 2016 року, при зростанні всіх інших. Причини і особливості цього явища потребують додаткових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буй Т.Г. Боргові цінні папери у фінансуванні корпорацій: автореф. ... дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 22 с.
2. Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення 27.03.2019).
3. П(С)БО 11 «Зобов'язання»: наказ Міністерства фінансів України N 20 від 31.01.2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення 27.03.2019).
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 27.03.2019).
5. Діяльність суб'єктів господарювання 2017 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. 2018. 139 с.
6. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> (дата звернення: 27.03.2019).

7. Інструкція з бухгалтерського обліку податку на додану вартість: наказ Міністерства фінансів України від 01.07.97 р. № 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-97> (дата звернення: 27.03.2019).

8. Ярошевич Н.Б., Чубка О.М., Побурко О.Я. Оцінка впливу податкових наслідків кредитних відносин на масштаби застосування інструментів боргового фінансування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Випуск 19. Частина 3. С. 163–168.

9. Грошово-кредитна статистика НБУ. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj5iK-zyYfbAhUzh6YKHVIEDeYQFgg7MAI&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2F3.3-Loans.xls&usg=AOvVaw2OJ5uhhiPQgRQeqVtA_xh3 (дата звернення: 27.03.2019).

10. KPMG: Restrukturierungs studie 2015. URL: <https://kpmg.ch/restructuring> (дата звернення: 27.03.2019).

11. Показники банківської системи України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 (дата звернення: 27.03.2019).

12. Таптунова І. Трансформація податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал (Policy Paper). Європейський інформаційно-дослідницький центр. 2016 р. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28909.pdf> (дата звернення: 27.03.2019).

13. Річний звіт за 2017 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf> (дата звернення: 27.03.2019).

REFERENCES:

1. Buy T.H. (2010). Borhovi tsinni papery u finansuvanni korporatsiy [Debt securities in the financing of corporations]. (PhD Thesis) Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University.

2. Supreme Council of Ukraine (2001). Pro finansovi posluhy i derzhavne rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh [Financial services and state regulation of financial services markets]: Law of Ukraine, adopted on 2001 July 02 № 2664-III. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (accessed 27.03.2019).

3. P(S)BO 11 «Zobov'yazannya» [Financial Accounting Standard 11 «Obligation»]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (accessed 27.03.2019).

4. Supreme Council of Ukraine (2010). Podatkovyy kodeks Ukrayiny [Tax Code of Ukraine]: Law of Ukraine, adopted on 2010 December 02 № 2755-VI. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 27.03.2019).

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine] (2018). Diyal'nist' sub'yektiv hospodaryuvannya 2017 : statystychnyy zbirnyk [Activities of Business Entities 2017 : Statistical Collection] Kyiv. 139 p.

6. Ministry of Finance of Ukraine (2013). Metodichni rekomendatsiyi shchodo zapovnennya form finansovoyi zvitnosti [Methodical recommendations for filling in forms of financial reporting]: Ministry of Finance of Ukraine order adopted on 2013 Mart 28 № 433. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> (accessed 27.03.2019).

7. Ministry of Finance of Ukraine (1997). Instruktziya z bukhgalters'koho obliku podatku na dodanu varstist' [Instruction on accounting of value added tax]: Ministry of Finance of Ukraine order adopted on 1997 July 01 № 141. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-97> (accessed 27.03.2019).

8. Yaroshevych N.B., Chubka O.M., Poburko O.Ya. (2018). Otsinka vplyvu podatkovykh naslidkiv kredytnykh vidnosyn na masshtaby zastosuvannya instrumentiv borhovoho finansuvannya v Ukrayini [Evaluating the influence of credit relations tax implications on to the scale of debt financing instruments application in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol 19, part 3, pp.163–168.

9. Natsional'nyy bank Ukrayiny [National Bank of Ukraine]. Hroshovo-kredytna statystyka [Monetary and credit statistics]. Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj5iK-zyYfbAhUzh6YKHVIEDeYQFgg7MAI&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2F3.3-Loans.xls&usg=AOvVaw2OJ5uhhiPQgRQeqVtA_xh3 (accessed 27.03.2019).

10. KPMG: Restrukturierungs studie 2015. URL: <https://kpmg.ch/restructuring>

11. Natsional'nyy bank Ukrayiny [National Bank of Ukraine]. Pokaznyky bankivs'koyi systemy Ukrayiny [Indicators of the banking system of Ukraine] (2018) Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 (accessed 27.03.2019).

12. Taptunova I. (2016). Transformatsiya podatku na prybutok pidpryemstv u podatok na vyvedeny kapital: Policy Paper [Transformation of the corporate income tax into the tax on the withdrawn capital: Policy Paper]. Yevropeys'kyy informatsiyno-doslidnyts'kyy tsentr [European Information and Research Center]. Available at: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28909.pdf> (accessed 27.03.2019).

13. Natsional'na komisiya z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]. Richnyy zvit za 2017 rik [Annual report 2017]. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf> (accessed 27.03.2019).

Yaroshevych Natalya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»

Svatiuk Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Lviv State University of Internal Affairs

Kots Olha

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»

SECTORAL SPECIFICITIES OF CREDIT POLICY MODELS FOR BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE

In Ukraine, as a result of “expensive money” policy aimed at curbing inflation, insufficient capital in the financial sector, lack of development of the financial market and a range of other reasons, debt financing is more expensive than financing from own capital. The traditional instrument of financing current activities in Ukraine is the enterprises’ own funds, which does not allow production to develop. Therefore, the restoration of the volume of the economy real sector debt financing by enhancing the development of all instruments of enterprises debt financing is important and relevant. The sectoral specificities of implementing the debt financing instruments by business entities in Ukraine are not given enough attention.

The purpose of the research is to establish the sectoral specificities and scales of debt financing instruments use by the business entities in Ukraine. To reach the set goal, the following research methods were applied: statistical analysis (to investigate the structure and dynamics of debt financing instruments use by business entities within the national economy industries) and the comparative analysis (to assess the scales of implementing the debt financing instruments of business entities).

The instruments of the entrepreneurs’ debt financing should include: a financial credit; bond issues; a leasing credit; a commercial credit; repayable financial aid; accounts payable. The demand on the loan financing sources is increasing inevitably in Ukraine – the level of debt financing in Ukraine is 66%-76% during the last 10 years and tends to increase, which is significantly higher than the similar indicator within the developing countries. The article considers the peculiarities and volumes of implementing the instruments of business entities debt financing by industry. It is established that the domestic practice of constructing the models of credit policy for business entities significantly differs from practice of the developed countries, in particular, the role of bank credit as an instrument of economy debt financing decreases: the share of bank credits in borrowed financial resources of enterprises decreased from 23% to 11%, and of the short-term bank loans in current liabilities of enterprises – from 12.7% to 9.4% during 2012 – 2017; in the industries that are the largest consumers of bank loans – trade and industry, the share of short-term bank credits in the structure of debt financial instruments does not exceed 9% and 12%, and of long-term ones – 23%. Corporate bonds do not act as the instruments of debt financing – their proportion in other current debts of enterprises during 2012-2017 decreased from 10% to 0.2 %. Actually, except the sector of professional, scientific and technical activities, where the proportion of banking loans is significant in the structure of debt financing instruments, the credit models of business entities from all the other sectors could be divided on those oriented on accounts payable for goods, works and services as the basic debt financing instrument (industry, agriculture, construction, trade, transport) and those oriented on repayable financial aid as the basis debt financing instrument (temporary accommodation and catering; information and telecommunications; real estate operations; administrative and support services; education; health care and the provision of social assistance; art, sports, entertainment and recreation; the provision of other services). It is substantiated that the big scale of using the repayable financial aid testify to the significant volumes of division of big and medium-sized enterprises aimed on transition to simplified system of taxation. The dominance of the financial aid repayable is observed at those sectors, where there is a significant number (over 80%) of small business entities.

РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ЗВІТНОСТІ

MODERN APPROACHES TO DISCLOSURE ABOUT INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS DISPLAY IN THE REPORTING

Стаття присвячена питанню інтелектуального капіталу та розкриття інформації про інтелектуальний капітал у звітності. Як один із перспективних способів розкриття такої інформації розглядається інтегрована звітність. Методологічну основу розкриття інформації щодо інтелектуального капіталу та відображення його у звітності становили об'єктивні принципи системного підходу, використання положень економічного аналізу, логічного і комплексного підходів до оцінки економічних явищ і процесів. За результатами дослідження визначено поняття інтелектуального капіталу та сформовано класифікацію інтелектуального капіталу. Узагальнено наукові підходи у впровадженні інтегрованої звітності в сучасних умовах у розрізі інтегрованого капіталу. Проведено аналіз складання інтегрованої звітності та вимог щодо її формування в Україні. Обґрунтовано доцільність складання інтегрованої звітності та відображення інтелектуального капіталу як одного зі складових капіталів, що формують вартість підприємства. Сформовано переваги складання інтегрованої звітності щодо інтелектуального капіталу.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, інтегрована звітність, фінансова звітність, система бухгалтерського обліку, стейкхолдери, капітал підприємства, звіт про управління.

Стаття посвячена вопросу интеллектуального капитала и раскрытия информации

об интеллектуальном капитале в отчетности. В качестве одного из перспективных способов раскрытия такой информации рассматривается интегрированная отчетность. Методологической основой раскрытия информации про интеллектуальный капитал и отражение его в отчетности составили объективные принципы системного подхода, использование положений экономического анализа, логического и комплексного подходов к оценке экономических явлений и процессов. По результатам исследования определено понятие интеллектуального капитала и сформирована классификация интеллектуального капитала. Обобщены научные подходы по внедрению интегрированной отчетности в современных условиях в разрезе интегрированного капитала. Проведен анализ составления интегрированной отчетности и требований по ее формированию в Украине. Обоснована целесообразность составления интегрированной отчетности и отражения интеллектуального капитала как одного из составляющих капиталов, формирующих стоимость предприятия. Сформированы преимущества составления интегрированной отчетности по интеллектуальному капиталу.

Ключевые слова: капитал, интеллектуальный капитал, интегрированная отчетность, финансовая отчетность, система бухгалтерского учета, стейкхолдеры, капитал предприятия, отчет по управлению.

УДК 329.13

Годнюк І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, економіки
і економічної кібернетики
Подільський спеціальний навчально-
реабілітаційний соціально-економічний
коледж

Шубенко І.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Житомирський національний
агроекологічний університет

The article is devoted to the issue of intellectual capital as a set of identified and unidentified intangible assets that form the system of intellectual property (knowledge, skills, experience, creative abilities, intellectual property, other intangible assets), which in case of engagement in economic turnover bring income and provide competitive advantages of the enterprise and the disclosure of information about intellectual capital in reporting. Integrated reporting is considered as one of the promising ways of disclosing such information. The methodological basis for the disclosure of information about intellectual capital and its reflection in reporting was the objective principles of a systematic approach, the use of the provisions of economic analysis, logical and integrated approaches to the assessment of economic phenomena and processes. According to the results of the research, the notion of intellectual capital is defined and the classification of intellectual capital is formed. The scientific approaches in the implementation of integrated reporting in modern terms in the context of integrated capital are generalized. The analysis of the compilation of integrated reporting and requirements for its formation in Ukraine was carried out. The expediency of compilation of integrated reporting and reflection of intellectual capital as one of the constituent capital forming the value of the enterprise is substantiated. The benefits of integrating intellectual capital accountability have been formed. One of the ways of further development of integrated reporting is the use of modern information and computer and Internet technologies, which make it easier for users to access it and significantly accelerate the process of its formation and compilation. Having developed the necessary applications for the 1C: Enterprise software, it is possible to create integrated reporting that will provide users with information in a more integrated approach, including on intellectual capital, which is of particular interest to investors, shareholders and other stakeholders.

Key words: capital, intellectual capital, integrated accounting, financial reporting, accounting system, stakeholders, capital of enterprises, management report.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки саме інтелектуальний капітал виступає визначальним чинником успішної діяльності та подальшого розвитку компаній постіндустріального типу.

Значущість інтелектуального капіталу полягає в тому, що він є флангманом розвитку і вдосконалення бізнесу, ключовим фактором створення

і підтримки фундаментальної вартості компанії. Використання саме інтелектуальних і креативних ресурсів лежить в основі підприємництва та є найважливішим об'єктом управління в підприємницькій діяльності.

Більшість дослідників та фахівців-практиків погоджуються, що інформація, презентована у фінансовій звітності, формат якої визначається

національними чи міжнародними стандартами обліку, є недостатньою для ефективного прийняття рішень інвесторами та іншими користувачами компанії. Найбільшим недоліком теперішнього формату фінансової звітності, з погляду стейкхолдерів, є викривлення репрезентації нематеріальної частини майна та інтелектуального капіталу компаній.

Вимірювання, управління та публікація інформації про інтелектуальний капітал стає так само важливою, як публікація фінансових звітів, що вимагає і від українських законотворців звернути більше уваги на адаптацію звітності до вимог користувачів, з одного боку, та оприлюднення соціально важливих складників інтелектуального капіталу – з іншого

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науковий аналіз розвитку інтелектуального капіталу та його окремі теоретичні і практичні питання досліджені в роботах: Д. Андріссена, Н. Бонтіса, С.М. Клімова, Р. Коуза, Б. Льова, Б.Б. Леонтьєва, Л.І. Лукичева, Б.З. Мільнера, І.В. Проніна, Т. Стюарта, Р. Тіссена та інших учених. Проблеми оцінки інтелектуального капіталу із застосуванням суб'єктивних оцінок були розглянуті в працях Е. Брукінга, Л.Г. Глушко, В.Ю. Зубко, Р. Каплана, А.Н. Козирева, Д. Нортон, А. Пуліка, М. Мелоуна, Л.В. Постановова, К. Свейбі, К. Тейлора, Л. Едвінсона і інших.

Постановка завдання Незважаючи на зростаючу увагу дослідників до інтелектуального капіталу, в науковій літературі не досить наукових праць, присвячених питанням розуміння цієї економічної категорії, її складників. Залишаються не вирішеними багато наукових проблем щодо поняття інтелектуального ресурсу та його складників. Особливу увагу приділено формуванню інформації щодо інтелектуального капіталу у звітності. Необхідність подальшого дослідження зумовлено відображенням складників інтелектуального капіталу в інтегрованій звітності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Поняття інтелектуального капіталу є одним із найбільш неоднозначних за своїм науковим тлумаченням, характеризується складністю, багатогранністю й розмаїттям проявів.

Вважається, що термін «інтелектуальний капітал» вперше був використаний Дж. Гелбрейтом в 1969 р, він визначив цей термін як щось більше, ніж «чистий інтелект» людини, у тому числі певну інтелектуальну діяльність. У 1990-х роках завдяки роботам Т. Стюарта, одного з фундаторів концепції інтелектуального капіталу, цей термін набув поширення і визначався як один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу й одночасно відтворює характерні лише для нього особливості. Він визначав інтелектуальний капітал як інтелектуальний матеріал, що охоплює знання,

досвід, інформацію, інтелектуальну власність і бере участь у створенні цінностей. Тобто є колективною розумовою енергією [11].

Аналіз наукових джерел та законодавчої бази з цієї проблематики дає змогу виділити принаймні три підходи до трактування поняття «інтелектуальний капітал».

Представники першого підходу (В. Садовський, Є. Стеценко, Б. Леонтьєв, В. Іноземцев, Л. Мельник та ін.) трактують цю категорію як сукупність цінностей. Із позиції сукупність цінностей інтелектуальний капітал розглядається як актив, що володіє здатністю приносити дохід.

У межах другого підходу, із позиції процесу, досліджують цю категорію такі науковці, як А. Василик, Л. Едвінсон, С. Алберт, К. Бредлі. Сутність інтелектуального капіталу полягає в його здатності до відтворення, у можливості залучення інтелектуального капіталу в процес кругообігу, в якому здійснюється його виробниче споживання.

Представники третього підходу (Е. Брукінг, А. Василик, Ю. Гава та ін.) розглядають цю категорію як результат. Таким чином, сутність інтелектуального капіталу як результату полягає у його здатності до приросту та забезпечення конкурентних переваг підприємства [6].

Важливим також є питання класифікації інтелектуального капіталу, що є дискусійним і не досить висвітленим у спеціальній літературі. На думку Л. Едвінссона, інтелектуальний капітал – це особливе поєднання людського (реальних і потенційних інтелектуальних здібностей, а також відповідних практичних навичок працівників компанії) і структурного капіталу (зв'язки зі споживачами, бізнес-процеси, бренди й ІТ-системи). Тобто це здатність трансформувати знання і нематеріальні активи в чинники (ресурси), які створюють відповідну вартість [7].

Такої ж думки М. Мелоун, Дж. Росс та інші вчені, які у структурі інтелектуального капіталу виділяють дві складові частини: людський капітал (знання, практичні навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, загальна культура) і структурний капітал (технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, патенти, ліцензії, ноу-хау, товарні знаки, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура, відносини з клієнтами, зв'язки з економічними контрагентами, інформація про економічних контрагентів, історія взаємин з економічними контрагентами, торгова марка (бренд)) [4].

Але більшість учених (Т. Стюарт, Н. Бонтіс, Н. Кравчук, Ж. Шульга та інші), розглядаючи будову інтелектуального капіталу, виділяють три його складники: людський, структурний (організаційний), споживчий (клієнський) капітал, які по-свому інтерпретуються.

Людський капітал є сукупністю знань, досвіду, навичок, творчих можливостей, а також здібностей конкретних фізичних осіб, що є невіддільним від його володаря – фізичної особи.

Структурний (організаційний) капітал являє собою філософію та процеси менеджменту, інформаційні системи, систему фінансових відносин, інструкції, положення, стандарти підприємства та іншу документацію, яка дає змогу організувати та керувати виробництвом.

Споживчий капітал – це бренди, клієнтура, фірмові найменування, канали збуту, система ділових стосунків, ліцензійні договори, опційні угоди тощо [11].

Як бачимо, структура інтелектуального капіталу включає три основних елементи: 1) людський капітал (індивідуальна компетентність; персоніфікований капітал); 2) структурний капітал (організаційний капітал; внутрішня структура; капітал установи; інтелектуальна власність і інфраструктурні активи; техніко-технологічний і інфраструктурний капітал); 3) споживчий капітал (зовнішня структура; клієнтський капітал; соціальний капітал; клієнтський і партнерський капітал; ринковий капітал; клієнтський і марочний капітал; капітал взаємодії з інститутами ринку).

У міжнародному стандарті інтегрованої звітності (МСІЗ) інтелектуальний капітал визначається як організаційні нематеріальні активи, що базуються на знаннях, включаючи інтелектуальну власність: майнові права (права користування на основі ліцензійних угод: майном, землею, водними й іншими природними ресурсами, надрами тощо); інформацію, що становить комерційну таємницю (проектна, конструкторська, технологічна інформація, результати НДДКР, ноу-хау); об'єкти авторського і суміжних прав (програми для ЕОМ, бази даних, торгові марки, топології мікросхем, твори науки, мистецтва, музики, живопису, інших видів мистецтва); об'єкти промислової власності (патенти на промислові зразки, селекційні дослідження, винаходи), а також організаційний капітал, що включає технології управління і являє собою сукупність інструментів, що забезпечують ефективний менеджмент на всіх рівнях управління. До елементів організаційного капіталу можна віднести: корпоративну культуру, цінності, традиції, символи; місію, бачення, ієрархію стратегію бізнесу; філософію менеджменту, кодекс поведінки, етичні норми; фінансову та організаційну структуру бізнесу; адміністративну систему та організаційну структуру; інформаційні системи і засоби комунікації; процеси управління, регламенти виробничих процесів; бази знань, бази даних; систему управління знаннями; систему бенчмаркінгу, систему внутрішнього контролю, систему управлінського обліку; систему підбору, навчання і стимулювання персоналу, систему взаємодії зі стейкхолдерами [8].

Разом із тим згідно з МСІЗ людський капітал (компетенції співробітників, їхні можливості і досвід, мотивація впроваджувати іновачії) та соціально-репутаційний капітал (інститути і відносини в межах спільнот і між ними, а також між стейкхолдерами й іншими групами, нематеріальні активи, пов'язані з брендом та діловою репутацією, створені підприємством) розглядаються як окремі складники капіталу організації (а не складники інтелектуального капіталу).

Вище проведений аналіз інтелектуального капіталу дає підстави стверджувати про необхідність внесення людського капіталу до інтелектуального капіталу, тому що він, хоч і не є власністю компанії, але є результатом попередньої творчої діяльності людини, появи нових інтелектуальних здібностей та визначається вартісною оцінкою таких здібностей у процесі розроблення інтелектуального продукту. Також бухгалтерський підхід до гудвілу і в міжнародних (МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу»), і в національних (П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств») стандартах є неповним, адже гудвіл не виникає лише в результаті продажу чи об'єднання бізнесу, а накопичується підприємством у вигляді інтелектуального капіталу та представлений створеним іміджем, фірмовим найменуванням, компетенцією та знаннями персоналу. У цьому разі доречно застосовувати поняття внутрішнього гудвілу, який представлений невідчутними активами та здатен приносити суттєві вигоди і, як наслідок, збільшувати ринкову вартість суб'єкта господарювання у формі інтелектуального капіталу.

Зважаючи на вищезазначені підходи, під інтелектуальним капіталом слід розуміти сукупність ідентифікованих та неідентифікованих нематеріальних активів, що формують систему інтелектуальних цінностей та людського капіталу (знання, навички, досвід, творчі здібності, інтелектуальна власність, інші нематеріальні активи), які в разі залучення до господарського обороту приносять дохід та забезпечують конкурентні переваги підприємства.

Інтелектуальний капітал, а саме – інтелектуальна власність, знаходить своє відображення частково у фінансовій звітності, у вигляді нематеріальних активів у формі балансу і приміток до звітності. Зазначимо, що найбільш повно інформація про нематеріальні активи розкрита у Примітках до річної фінансової звітності, де подано й описову характеристику (опис облікової політики в частині нематеріальних активів), і інформацію, важливу для кращого розуміння користувачами цієї звітності статті «Нематеріальні активи» Звіту про фінансовий стан (сума надходження, вибуття, накопичена амортизація за період). Інша його частина – організаційний капітал, як і інші види капіталу: людський, соціальний, природний капітали, потрапляє до нефінансових звітності.

Щодо забезпечення загальної основи для ідентифікації, вимірювання та контролю складників інтелектуального капіталу компанії, а також складання звітності щодо нематеріальних чинників були розроблені на рівні окремих країн та організації такі документи рекомендаційного характеру: «Керівні принципи управління та звітності щодо нематеріальних об'єктів (Звіт про інтелектуальний капітал)» (Проект МЕКТГОМ, ЄС, 2001), Керівництво «Звіт про інтелектуальний капітал» (Німеччина, 2004), «Методичні рекомендації щодо вимірювання фінансових та нефінансових критеріїв вартості нематеріального капіталу компаній «Тезаурус-Берсі VI» (Франція, 2011), «Керівництво звітності з нематеріальних об'єктів», опубліковане у вересні 2016 року та підготовлене групою міжнародних організацій «Світова ініціатива з інтелектуального капіталу/активів» [12].

Проте до складання таких звітів ще немає загальних підходів. Наприклад, Данське агентство з торгівлі розробило рекомендації щодо звітування про інтелектуальний капітал, згідно з якими звіт складається з 4 елементів: «опис інтелектуальних ресурсів підприємства» (knowledge narrative), за допомогою якого у звіті пояснюються головні управлінські цілі та скільки інтелектуальних ресурсів потрібно витратити для цього; «виклики управління» (management challenges), за допомогою яких адміністрація підприємства визначає, як між собою пов'язані інтелектуальні ресурси, які з них найбільш необхідні для реалізації цілей суб'єкта господарювання (тобто визначення бізнес-моделі підприємства); «ініціативи» (initiatives), тобто визначення конкретних дій для реалізації запланованих цілей, які цілі є пріоритетними тощо; «показники» (indicators), за допомогою яких вище керівництво оцінює економічний ефект від використання інтелектуального капіталу [1].

Використання таких звітів як додаток до фінансової звітності має низку переваг, оскільки, з одного боку, це дає можливість керівництву підприємства зрозуміти потенціал власних інтелектуальних ресурсів, а з іншого – дає додаткову інформацію для інвесторів та кредиторів, що може зменшити ризик під час інвестування чи надання кредитів.

Проте проблема відсутності єдиних міжнародних підходів, норм та інструментів розкриття інформації щодо нематеріальних складників вартості компанії, її інтелектуального капіталу, загальних вимог щодо повноти, достовірності, зіставності такої інформації залишається актуальною.

Важливим кроком до вирішення цієї проблеми стало прийняття у 2013 р. Радою з інтегрованої звітності Міжнародного стандарту інтегрованої звітності (IIRC), у якому визначено фундаментальні концепції, базові принципи та елементи змісту інтегрованої звітності. Метою інтегрованого звіту є надання інформації про ресурси і відносини

(«капітали»), які використовує і на які впливає компанія з метою створення вартості протягом часу. Нова інтегрована звітність як альтернативний формат діючої бізнес-звітності повинна об'єднати фінансову звітність і звітність щодо сталого розвитку (інформацію про інтелектуальні, екологічні, соціальні, етичні аспекти діяльності підприємства) в єдине взаємопов'язане інформаційне поле [8].

Згідно з (IIRC), інтегрований звіт являє собою коротке відображення того, як стратегія, управління, результати і перспективи організації в контексті зовнішнього середовища ведуть до створення вартості в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Отже, інтегрований звіт – це потужний механізм, призначений допомогти прийняти найкращі рішення щодо ресурсів, які ми споживаємо, і життя, яке ми ведемо. По суті, на думку Т. Лессіндренскі, «інтегрований звіт – це насамперед стратегічний аналіз, тобто практично управлінська звітність, платформа для управління компанією» [13].

За даними Міжнародної Ради з інтегрованої звітності в 2017 році близько 1600 організацій з 64 країн світу склали інтегровані звіти. Третій рік поспіль перше місце за кількістю сформованої та поданої інтегрованої звітності у 2016 р. у світі припадає на Японію (20%). Друге місце у 2016 р. в Іспанії (10%), хоча у 2015 р. вона займала четверте місце за кількістю сформованої та поданої інтегрованої звітності. Бразилія та Нідерланди (по 7% кожна з країн) займають третє місце [1].

Вперше інтегровану звітність за міжнародним стандартом (IIRC) в Україні було складено «BDO Україна» у 2015 р. [5]. Вже нині інтегровану звітність становлять українські компанії: «Астарта», «Воля», «Галнафтогаз», ДТЕК, «Київстар», «Метінвест», «Оболонь», СКМ та ін. Але концепція інтегрованої звітності поки ще не знайшла свого місця на законодавчому рівні.

Тому у 2017 році було внесено зміни до Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», згідно з яким середні та великі підприємства мають можливість подавати разом із річною звітністю Звіт про управління, що є проявом загальноєвропейської та світової тенденції до складання так званої інтегрованої звітності, де фінансова звітність – це лише одна зі складових частин звіту, і завданням є всебічне представлення діяльності підприємства [9].

Звіт про управління містить необхідний для відповідного виду діяльності обсяг фінансових і нефінансових показників, включно з інформацією екологічного й соціального спрямування, для розуміння розвитку, діяльності та стану підприємства і наближений до міжнародної системи інтегрованої звітності.

Фінансова інформація включає дані щодо перспективи та стратегії розвитку підприємства, його

дій за звітний період: покупки акцій або ж використання фінансових інструментів, а також про ризики – цінові, кредитні та інші, з якими компанія зіткнулася і до яких у неї є схильність. Також дані про фінанси зі звіту про управління доповнює фінансова звітність. Нефінансова інформація сто-

сується навколишнього середовища та персоналу, досліджень, розробок і благодійності.

Відповідно до Методичних рекомендацій № 982 [9] у Звіті про управління має бути наведена інформація за різними напрямками, якими слід керуватися під час його складання (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз елементів інтегрованої звітності та звітності про управління відповідно до МСІЗ та національного законодавства

Елемент	Інтегрована звітність	Елемент	Звіт про управління
1. Огляд організації і зовнішнє середовище	Огляд місії, стратегії, взаємин, основної діяльності і конкурентного середовища, соціально- політичної, економічної ситуації	1. Організаційна структура та опис діяльності підприємства	Інформація про організаційну структуру підприємства, його стратегію та цілі, сферу його діяльності за географічним розташуванням та галузевим спрямуванням, продукцію та послуги
2. Структура управління підприємством	Опис системи управління, членів Ради директорів і їхньої діяльності. Опис мотиваційних чинників, що впливають на ефективність роботи персоналу	2. Корпоративне управління	Інформація щодо: органів управління, їхній склад та повноваження, стратегії корпоративного управління; структури акціонерів; власників цінних паперів; системи внутрішнього контролю; дивідендної політики
3. Бізнес-модель	Огляд показників і чинників створення вартості компанії, реалізація місії і стратегічних цілей Оцінка компанії		
		3. Ліквідність та зобов'язання	Інформація про основні джерела забезпечення ліквідності, наявні зобов'язання, їхні види та строки їх погашення, умовні зобов'язання, їхні види та оцінка їх можливого впливу на ліквідність.
4. Ризики та можливості	Опис стратегічних ризиків компанії та системи управління ризиками.	4. Ризики	Інформація про політику підприємства щодо управління операційними та фінансовими ризиками.
5. Стратегія і розподіл ресурсів	Сполучення системи показників ефективності компанії з її стратегією. Формування стратегічних пріоритетів	5. Дослідження та інновації	Інформація про дослідження, інноваційну діяльність та розробки, які проводяться підприємством, обсяг витрат на такі заходи та їхній вплив на діяльність підприємства.
		6. Фінансові інвестиції	Інформація про фінансові інвестиції підприємства у цінні папери інших підприємств, в асоційовані і дочірні підприємства
		7. Соціальні аспекти та кадрова політика	Інформація про загальну кількість працівників; заохочення (мотивацію) працівників; охорону праці та безпеку; навчання та освіту персоналу; заходи з боротьби з корупцією тощо.
		8. Екологічні аспекти"	Інформація щодо впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище
6. Результати діяльності	Результати змін в структурі капіталів, зв'язку між результатами діяльності зп різні періоди	9. Результати діяльності	Аналіз результатів діяльності підприємства, включаючи пояснення щодо динаміки розвитку підприємства протягом звітного періоду.
7. Перспективи на майбутнє	Аналіз очікувань в майбутньому, ступінь готовності до змін	10. Перспективи розвитку	Інформація про перспективи подальшого розвитку підприємства з урахуванням ризиків діяльності.

Джерело: складено автором на основі Міжнародного стандарту з інтегрованої звітності та Методрекомендації № 982

Аналіз двох форм звітів дає підстави стверджувати про їхню схожість за основними елементами. Проте перелік напрямів, які рекомендується розкривати у звіті про управління, є ширшим.

Також Міжнародні стандарти та Звіт про управління не встановлюють затвердженого переліку показників та форм звітності, необхідної до формування інтегрованої звітності, замість цього укладці звітності повинні застосовувати професійне судження з урахуванням конкретних обставин та специфіки роботи організації і формувати систему кількісних і якісних показників, що описують процес формування вартості капіталів.

Узагальнюючи вищесказане, необхідно зазначити, що складання інтегрованої звітності та відображення інтелектуального капіталу у складі звітності забезпечує низку переваг:

1. Створює нові знання про тренди в компанії та пояснює складні для розуміння концепції у довгостроковій перспективі.

2. Є засобом для залучення інвестицій від потенційних інвесторів.

3. Формує інструмент для комунікації – описує ризики, які існують у бізнесі, і пояснює, за рахунок чого компанія здатна з ними впоратися, зміцнює лояльність до бренду компанії.

4. Забезпечує ефективний менеджмент, який використовує обмежені ресурси бізнесу з максимальною віддачею та високий рівень управлінсько-технологічної культури ведення бізнесу.

5. Формує довіру до компанії з боку зацікавлених осіб, демонструє надійність вашої компанії та стійкий тренд на зростання.

6. Підвищує інформаційну прозорість компанії – вільна форма звіту дає можливість перетворити його в конвеєр із залучення клієнтів, який буде регулярно працювати на зростання лояльної аудиторії та посилення позиції бренду на ринку.

7. Підвищує економічну безпеку підприємств, особливо в інтересах «малих» акціонерів (пайовиків), які не мають доступу до обмеженої інформації про нематеріальні активи та інші інтелектуальні ресурси.

На практиці механізм підготовки інтегрованої звітності ще далекий від досконалості. Разом з тим у підприємств вперше з'явилася можливість безперешкодно експериментувати і впроваджувати інновації, слідуючи принципам інтегрованої звітності й виявляючи, які вигоди вона може принести.

Одним із шляхів подальшого розвитку інтегрованої звітності є застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних та інтернет-технологій, які дозволяють полегшити доступ користувачів до неї та значно прискорити процес її формування і складання. Після розроблення необхідних додатків до програмного продукту 1С:Підприємство є можливість формування інтегрованої звітності,

яка забезпечить інформацією користувачів у більш комплексному підході, в тому числі щодо інтелектуального капіталу, яка має особливий інтерес для інвесторів та інших зацікавлених осіб.

Відкритим залишається питання: хто і як має на підприємстві складати інтегровану звітність? Очевидно, що вона є не зовсім «бухгалтерською», хоча й вимагається Законом Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні, та потребує деяких специфічних і комплексних знань за межами бухгалтерського обліку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже інтелектуальний капітал – це сукупність ідентифікованих та неідентифікованих нематеріальних активів, що формують систему інтелектуальних цінностей (знання, навички, досвід, творчі здібності, інтелектуальна власність, інші нематеріальні активи), які в разі залучення до господарського обороту приносять дохід та забезпечують конкурентні переваги підприємства.

Інтелектуальний капітал, а саме інтелектуальна власність, знаходить своє відображення частково у фінансовій звітності у вигляді нематеріальних активів у формі: балансу і приміток до звітності. Інша його частина – організаційний капітал, як і інші види капіталу: людський, соціальний, природний капітал, потрапляє до нефінансових звітності у вигляді звіту про інтелектуальний капітал та інтегрованої звітності, що повинна об'єднати фінансову звітність і звітність щодо сталого розвитку (інформацію про екологічні, соціальні, етичні аспекти діяльності підприємства) в єдине взаємопов'язане інформаційне поле.

Інтегрована звітність відрізняється від фінансової звітності тим, що в ній присутня поряд із фінансовою нефінансова інформація. Ця звітність включає інформацію про такі види капіталу: фінансовий, виробничий, інтелектуальний, людський, соціально-репутаційний і природний. Інтегрований звіт корисний для всіх зацікавлених сторін, яким важлива здатність підприємства створювати вартість протягом довгого часу, включаючи співробітників, клієнтів, постачальників, бізнес-партнерів, місцеві спільноти, законодавчі та регулятивні структури й осіб, що визначають політику.

Механізм формування звітності про інтелектуальний капітал можливий за напрямками:

– узагальнення окремих показників для характеристики інтелектуального капіталу і виділення таких, що не становлять комерційної таємниці та повинні оприлюднюватися;

– розроблення принципів і процедур заохочення підприємств та організацій першочергово розкривати у звітності показники інтелектуального капіталу, які мають соціальне значення;

– розроблення моделі звітності та принципів оцінки складників інтелектуального капіталу для відображення в інтегрованій звітності;

– визначення переліку суб'єктів господарювання, які зобов'язані розкривати інформацію про інтелектуальний капітал (навчальні заклади, науково-дослідні установи, підприємства ІТ сфери тощо).

Таким чином, звіт про інтелектуальний капітал є безцінним інструментом для отримання інформації з метою управління компанією.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на аналіз інноваційного потенціалу підприємств, ефективності використання інтелектуального капіталу та формування показників інтегрованих звітів у розрізі інтелектуального капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутакова Н.М. Зарубежный и российский опыт составления интегрированной отчетности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-i-rossiyskiy-opyt-sostavleniya-integrirovannoy-otchetnosti> (дата звернення: 27.03. 2019)

2. Безверхий К. Генезис інтегрованої звітності у світі. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Вип. 3, 2017. С. 87-96.

3. Годнюк І.В. Гуменюк І.Л. Гераймович В.Л. Економічна сутність та проблеми обліку інтелектуального капіталу як фактору інноваційного розвитку економіки. *Економіка та суспільство*. Випуск № 13. Мукачево, 2017. С. 1334–1338.

4. Жураковська І.В. Відображення складових інтелектуального капіталу у звітності підприємств України. *Облік і фінанси*. № 1, 2014. С. 13-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_1_4 (дата звернення: 27.03. 2019)

5. Інтегрований звіт BDO в Україні за 2017. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/about-2/about-bdo-in-ukraine/bdo-annual-statements> (дата звернення: 27.03. 2019)

6. Капля І.В., Семенишена Н.В. Институты бухгалтерского учета, права, налогообложения Украины о дефиниции понятия «интеллектуальный капитал. *Экономика и мы – новые идеи*. Астрахань: Изд-во АГТУ, 2011. С. 171–175.

7. Когденко В.Г. Анализ интегрированной отчетности: интеллектуальный капитал. Экономический анализ: теория и практика. 2016. Вип. 10. С. 53-67. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-integrirovannoy-otchetnosti-intellektualnyy-kapital> (дата звернення: 27.03. 2019)

8. Международный стандарт интегрированной отчетности. URL: <http://integratedreporting.org> (дата звернення: 27.03. 2019)

9. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління Про затвердження: Наказ Міністерства від 07.12.18 р. № 982. / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18> (дата звернення: 27.03. 2019)

10. Рак Н.Є. Методичні підходи до формування звіту про інтелектуальний капітал банку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715301.pdf> (дата звернення: 27.03. 2019)

11. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций. Москва: Поколение, 2007. 368 с.

12. Тивончук О.І. Сучасні підходи до розкриття інформації про інтелектуальний капітал у звітності підприємств. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19140> (дата звернення: 27.03. 2019)

13. Томчук В.В. Інтегрована звітність: новий етап у еволюції бухгалтерського обліку. URL: <https://jfab.donnu.edu.ua/article/download/5026/5059> (дата звернення: 27.03. 2019)

REFERENCES:

1. Butakova N.M., Karkanitsa A.S., Udalova S.A. (2018) Zarubezhnyy i rossijskiy opyt sostavleniya integrirovannoy otchetnosti [Foreign and Russian experience in compiling integrated reporting]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-i-rossiyskiy-opyt-sostavleniya-integrirovannoy-otchetnosti> (accessed 27 March 2019)

2. Bezverkhyy K. (2017) Henezys intehrovanoi zvitnosti u sviti. [Genesis of Integrated Reporting in the World]. Ternopil: Visnyk Ternopiiskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. Vol. 3. pp. 87–96.

3. Hodniuk I.V., Humeniuk I.L., Heraimovych V.L. (2017) Ekonomichna sutnist ta problemy obliku intelektualnoho kapitalu yak faktoru innovatsiinoho rozvytku ekonomiky [The economic essence and problems of accounting of intellectual capital as a factor of innovative economic development]. *Mukachevo: Ekonomika ta suspilstvo*. Vol 13. pp.1334–1338.

4. Zhurakovska I.V. (2014) Vidobrazhennia skladovykh intelektualnoho kapitalu u zvitnosti pidpriemstv Ukrainy. [Representation of the components of intellectual capital in the reporting of Ukrainian enterprises] *Oblik i finansy*. [Accounting and finance]. Vol 1. pp. 13–19.

5. Intehyrovanyi zvit BDO v Ukraini za 2017. [Integrated BDO report in Ukraine for 2017]. Available at: <https://www.bdo.ua/uk-ua/about-2/about-bdo-in-ukraine/bdo-annual-statements> (accessed 27 March 2019)

6. Kaplya I.V., Semenishena N.V. (2011) Instituty bukhgalterskogo ucheta, prava, nalogooblozheniya Ukrainy o definityi ponyatiya «intellektual'nyy kapital. [Institutes of accounting, law, taxation of Ukraine on the definition of the concept “intellectual capital.”] *Astrakhan: Ekonomika i my – novye idei*. Izd-vo AGTU. pp. 171–175.

7. Kogdenko V.G. (2016) Analiz integrirovannoy otchetnosti: intellektual'nyy kapital. [Integrated Report Analysis: Intellectual Capital]. *Ekonomicheskiy analiz: teoriya i praktika*. Vol. 10. pp. 53–67.

8. Mezhdunarodnyy standart integrirovannoy otchetnosti (2013) [International Integrated Reporting Standard] Available at: <http://integratedreporting.org> (accessed 27 March 2019).

9. Nakaz Minfinu «Metodychni rekomendatsii zi skladannia zvituv pro upravlinnia» [Order of the Ministry of Finance “Methodological recommendations for drawing up a management report”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18> (accessed 27 March 2019)

10. Rak N.Ye. (2012) Metodychni pidkhody do formuvannia zvituv pro intelektualnyi kapital banku. [Methodical approaches to the formation of the report

on the intellectual capital of the bank]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715301.pdf> (accessed 27 March 2019)

11. Styuart T.A. (2007) *Intellektual'niy kapital. Noviy istochnik bogatstva organizatsiy* [Intellectual capital. New source of wealth organizations]. Moskva: Pokolenie. 368 p. (in Russian).

12. Tyvonchuk O.I. (2018) *Suchasni pidkhody do rozkryttia informatsii pro intelektualnyi kapital u zvit-*

nosti pidpriemstv [Modern approaches to disclosure of intellectual capital information in enterprise reporting]. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/19140> (accessed 27 March 2019)

13. Tomchuk V.V. (2017) *Intehrovana zvitnist: novyi etap u evoliutsii bukhhalterskoho obliku* [Integrated reporting: a new stage in the evolution of accounting]. Available at: <https://jfub.donnu.edu.ua/article/download/5026/5059> (accessed 27 March 2019)

Hodniuk Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance,
Economy and Economic Cybernetics
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College of Ukraine

Shubenko Inna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finances and Credit
National Agroecological University

MODERN APPROACHES TO DISCLOSURE ABOUT INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS DISPLAY IN THE REPORTING

The purpose of the article. The article is devoted to the issue of intellectual capital as a set of identified and unidentified intangible assets that form the system of intellectual property (knowledge, skills, experience, creative abilities, intellectual property, other intangible assets), which in case of engagement in economic turnover bring income and provide competitive advantages of the enterprise and the disclosure of information about intellectual capital in reporting. Integrated reporting is considered as one of the promising ways of disclosing such information which includes information on the following types of capital: financial, manufacturing, intellectual, human, socially-reputational and natural.

Methodology. The methodological basis for the disclosure of information about intellectual capital and its reflection in reporting was the objective principles of a systematic approach, the use of the provisions of economic analysis, logical and integrated approaches to the assessment of economic phenomena and processes.

Results. According to the results of the research, the notion of intellectual capital is defined and the classification of intellectual capital is formed. The scientific approaches in the implementation of integrated reporting in modern terms in the context of integrated capital are generalized. The analysis of the compilation of integrated reporting and requirements for its formation in Ukraine was carried out. The expediency of compilation of integrated reporting and reflection of intellectual capital as one of the constituent capital forming the value of the enterprise is substantiated. The benefits of integrating intellectual capital accountability have been formed: creates new knowledge about trends in the company and explains concepts that are difficult to understand in the long run; It is a means to attract investments from potential investors; Form a communication tool – describes the risks that exist in business, and explains why the company is able to cope with them, strengthens loyalty to the company's brand; Provides effective management that uses limited business resources with maximum returns and a high level of managerial and technological culture of doing business; Builds trust in the company by stakeholders, demonstrates the reliability of your company and a steady growth trend; Increasing information transparency of the company; Enhances the economic security of enterprises.

Practical implications. One of the ways of further development of integrated reporting is the use of modern information and computer and Internet technologies, which make it easier for users to access it and significantly accelerate the process of its formation and compilation. Having developed the necessary applications for the 1C: Enterprise software, it is possible to create integrated reporting that will provide users with information in a more integrated approach, including on intellectual capital, which is of particular interest to investors, shareholders and other stakeholders.

Value/originality. In our work, we have addressed the issues of intellectual capital and disclosure of intellectual capital in reporting, which is a priceless tool for obtaining information for managing the company. Further research can be aimed at analyzing the innovation potential of enterprises, the efficiency of the use of intellectual capital and the formation of indicators of integrated reports in terms of intellectual capital.

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

ACCOUNTING AND CONTROL OF USING OF FINANCIAL RESOURCES IN BUDGETARY INSTITUTIONS

У період трансформації бюджетних відносин виникає потреба у зміні підходів до фінансування послуг, які надаються державою суспільству. Постійно зростаючі людські потреби за обмежених фінансових ресурсів суттєво активізували питання збалансованого, цільового та ефективного їх використання. У зв'язку зі схваленням Кабінетом Міністрів України Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року уніфікація та модернізація обліку в бюджетних установах перебуває на етапі розроблення. Реформування бюджетної сфери стосується порядку ведення обліку, подання звітної інформації, системи контролю за використанням фінансових ресурсів. Саме тому розвиток теорії і практики обліку та контролю за такими ресурсами у бюджетних установах, проблематика забезпечення самодостатності бюджетів різних рівнів та удосконалення економіко-правових відносин у функціонуванні бюджетної системи набувають особливої актуальності.

Ключові слова: фінансові ресурси, бюджет, облік, контроль, система.

В период трансформации бюджетных отношений возникает потребность в

изменении подходов к финансированию услуг, предоставляемых государством обществу. Постоянно растущие человеческие потребности при ограниченных финансовых ресурсах существенно активизировали вопрос сбалансированного, целевого и эффективного их использования. В связи с одобрением Кабинетом Министров Украины Стратегии модернизации системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности в государственном секторе на период до 2025 года унификация и модернизация учета в бюджетных учреждениях находится на этапе разработки. Реформирование бюджетной сферы касается порядка ведения учета, представления отчетной информации, системы контроля за использованием финансовых ресурсов. Именно поэтому развитие теории и практики учета и контроля за такими ресурсами в бюджетных учреждениях, проблематика обеспечения самодостаточности бюджетов различных уровней и совершенствования экономико-правовых отношений в функционировании бюджетной системы приобретают особую актуальность.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, бюджет, учет, контроль, система.

УДК 657:336.14:334.012.46(477)(043.3)

Гончар В.П.

к.е.н., доцент кафедри економічного контролю та аудиту
Сумський національний аграрний університет

Чеховський С.О.

магістрант
Сумський національний аграрний університет

In the period of the transformation of budgetary relations, there is a need to change the approaches to financing services provided by the state to society. Constantly growing human needs with limited financial resources have substantially intensified the issues of balanced, targeted and effective using. In connection with the approval of the Cabinet of Ministers of Ukraine Strategy for the modernization of the system of accounting and financial reporting in the public sector for the period up to 2025, the unification and modernization of accounting in budgetary institutions is under development. The reform of the budget sphere concerns the accounting, reporting and control systems for the using of financial resources. That's why the development of the theory and current practice of accounting and control of such resources in budgetary institutions, the problems of ensuring the self-sufficiency of budgets of different levels and improving the economic-legal relations in the functioning of the budget system become particularly relevant. The current stage of development of the domestic economy is associated with fundamental changes in the structure and forms of ownership, as well as in the organization and management. It necessitates the improvement of the accounting information system necessary for making managerial decisions. The theoretical positions and the current practice of accounting for fixed assets in terms of transformation of accounting to international standards allow to identify the problems hindering the management and reduce the effectiveness of fixed assets. Fixed assets are accounted for by types in physical units of measurement, and the total volume of fixed assets due to their direct inequality is determined in terms of value in the accounting of budgetary institutions. Cost estimation of fixed assets makes it possible to determine and analyze only their total size and structure by individual types and groups, the amount of depreciation. In practice, the Inventory of fixed assets accounting for budgetary institutions was proposed. In particular, on the reverse side, the sections "Completion, pre-equipment, modernization, indexation" and "Repair (accounting)" were proposed to expand the information regarding use of fixed assets. It is necessary to add the section "Use, performed work (statistical account)".

Key words: financial resources, budget, accounting, control, system.

Постановка проблеми. З метою підвищення якості, повноти та достовірності даних фінансової звітності, на основі яких приймаються управлінські рішення у сфері державних фінансів, доречним є пошук нових науково-методичних підходів до вдосконалення організаційного та функціонального механізмів управління, формування та використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Важливо також чітко обґрунтувати напрями удосконалення обліку таких ресурсів для своєчасного запровадження інформаційно-аналітичних систем, що дасть змогу на практиці відстежувати стан бухгалтерських рахунків, здійснювати контроль витрат, їхнього цільового при-

значення, а також оперативно формувати фінансову звітність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад і методичних підходів до вирішення проблем обліку фінансових ресурсів та здійснення контролю в бюджетних установах зробили В. Александров, П. Атамас, А. Бабич, В. Базилевич, І. Бенько, М. Білуха, М. Бутинець, О. Василик, І. Волохова, Л. Гуцаленко, Р. Джога, Дорошенко, О. Жадан, З.-М. Задорожний, А. Заросило, Є. Калюга, О. Кириленко, М. Коцупатрий, В. Лемішовський, М. Лучко, В. Метелиця, К. Назарова, Т. Писаренко, С. Свірко, В. Сопко, В. Стефанюк, Н. Хорунжак.

Постановка завдання. На практиці не досить розкритими залишаються теоретичні та практичні питання щодо обліку використання фінансових ресурсів у бюджетних установах, нових науково-практичних впроваджень потребують правові, організаційні, методичні, прикладні аспекти контролю за формуванням і раціональним використанням фінансових ресурсів, що й визначає актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетні установи як учасники господарських відносин належать до організацій некомерційного характеру, оскільки отримання ними прибутку – не основна мета їхньої діяльності. Контроль за використанням фінансових ресурсів бюджетних установ потребує належного інформаційного забезпечення, оскільки інформація у разі відсутності, недостатності чи недостовірності може негативно вплинути на результати дій. Окремі елементи інформаційного та методичного забезпечення контролю саме в бюджетних установах потребують більш детального розгляду, зважаючи на останні тенденції у сфері державного контролю та інформаційних технологій.

Диференціація зовнішнього та внутрішнього контролю за використанням фінансових ресурсів у бюджетній установі залежить від функцій управління, які вона забезпечує інформацією, при цьому виділяється попередній, оперативний і підсумковий контроль. Так, процедурою зовнішнього та внутрішнього контролю за використанням фінансових ресурсів у бюджетній установі передбачено проведення попереднього контролю безпосередньо напередодні господарської операції бюджет-

ної установи, причому це пов'язано з оцінкою ймовірних результатів її здійснення. Відповідно до завдань попереднього контролю за використанням фінансових ресурсів у бюджетних установах методика зовнішнього контролю та внутрішнього контролю на цьому етапі передбачає визначення та оцінку гіпотетичних відхилень обраних параметрів фінансових ресурсів як об'єкта зовнішнього та внутрішнього контролю внаслідок здійснення конкретної господарської операції бюджетної установи. Враховуючи результати попереднього контролю відхилень у співвідношенні фактичних та касових видатків бюджетних установ, здійснюється зовнішній та внутрішній контроль, а також прийняття рішень про доцільність та правомірність окремих господарських операцій бюджетних установ щодо формування та використання фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси для здійснення кошторисного фінансування бюджетних установ мобілізуються через бюджетне фінансування та самофінансування. Мобілізовані фінансові ресурси об'єднуються та витрачаються для задоволення суспільних потреб.

Кошторисне фінансування як метод фінансового забезпечення бюджетних установ має переваги і недоліки (рис. 1).

Серед переваг кошторисного фінансування бюджетних установ – забезпечення балансу доходів та видатків кошторису таких установ, тобто фінансування запланованих витрат відбувається в повному обсязі.

Кошторисне фінансування бюджетних установ передбачає жорсткий і постійний контроль за використанням фінансових ресурсів. Обґрунто-

Рис. 1. Переваги та недоліки кошторисного фінансування бюджетних установ

вані показники кошторису є орієнтиром для формування норм видатків, що, безумовно, сприяє дієвості та надійності контролю.

Досліджено, що логічна реалізація елементів ілюстрації зовнішнього та внутрішнього контролю використання фінансових ресурсів бюджетних установ спрямована на досягнення поставленої мети контролю (рис. 2).

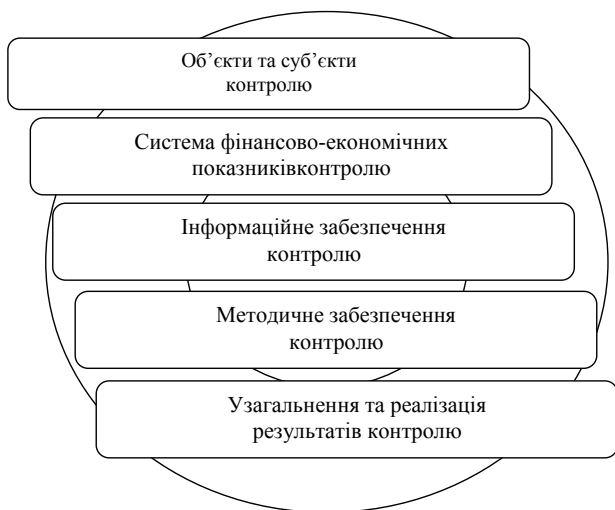

Рис. 2. Відображення організаційно-інформаційних складників зовнішнього та внутрішнього контролю використання фінансових ресурсів бюджетних установ

Зокрема, сформульовані мета і завдання зовнішнього та внутрішнього контролю описують:

– об'єкти зовнішнього та внутрішнього контролю, якими є обсяг формування та використання фінансових ресурсів бюджетних установ, а також чинники впливу на використання цих ресурсів;

– суб'єкти зовнішнього та внутрішнього контролю, якими є вищі посадові особи, фінансово-економічні служби, керівництво функціональних і структурних підрозділів бюджетних установ та органи державного управління України.

Внутрішній аудит у державному секторі економіки – діяльність із надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного у досягненні органами державного і комунального сектору мети та функціонуванні системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій.

Для впровадження внутрішнього аудиту використання фінансових ресурсів бюджетних установ необхідно навести основні елементи його системи (рис. 3).

Організаційно-методичний підхід до проведення аудиту використання фінансових ресурсів у бюджетній установі має передбачати оцінку за орієнтовними напрямками адаптивної методики. Методика проведення аудиту використання

Рис. 3. Основні елементи системи внутрішнього аудиту використання фінансових ресурсів у бюджетних установах

фінансових ресурсів за вибраними напрямками може бути доповненою та зміненою з урахуванням регіональних та галузевих особливостей у бюджетній сфері.

Аудит використання фінансових ресурсів у бюджетних установах має проводитися для встановлення рівня ефективності виконання кошторису бюджетною установою і надання рекомендацій для поліпшення результатів використання фінансових ресурсів з одночасним аналізом причин досягнення або недосягнення запланованих результатів. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів має передбачати застосування відносних показників, базуючись на системі звітності про кошторисне фінансування бюджетних установ протягом звітного періоду.

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасних суспільно-економічних умовах фінансові ресурси бюджетних установ відіграють важливу роль для держави, адже від їх належного використання прямо залежить успішне функціонування бюджетних установ, а отже, й досягнення соціальних, культурних, освітніх, наукових цілей та задоволення інших суспільних благ. Фінансовими ресурсами бюджетних установ слід розуміти ресурси у грошовій формі, що були виділені з бюджетів різного рівня, а також мобілізовані з різних джерел для здійснення діяльності та досягнення суспільно-корисних цілей. Таке тлумачення фінансових ресурсів бюджетних установ враховує їхню економічну сутність, а також основні джерела та напрями використання. Теоретичне підґрунтя обліку та контролю за операціями з використання фінансових ресурсів у бюджетних установах полягає у чіткому визначенні його сутності, мети, завдань, предметів, об'єктів, суб'єктів, методів та принципів проведення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бенько І.Д. Організація обліку та контролю фінансових ресурсів бюджетних установ. *Інноваційна економіка*. 2012. № 10 (36). С. 272–276.
2. Бухгалтерський облік у бюджетних установах / за ред. проф. М.Г. Михайлова. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 384 с.
3. Назарова К.О. Економічні передумови виникнення та перспективи розвитку внутрішнього фінансового аудиту в державному секторі національної економіки. *Фінансовий аудит: інформаційно-аналітичне забезпечення*: монографія / Є.В. Мних, С.В. Бардаш, К.О. Назарова. Київ, 2015. С. 172–189.
4. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Міністерства фінансів України 31.12.2013 р. № 1203. URL: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/plan-rahunkiv/plan-rahunkiv-buhgalterskogo-obliku-v-derzhavnomu-sektorii/> (дата звернення: 28.03.2019).
5. Рак Г.В. Концептуальні основи виникнення та формування фінансових ресурсів бюджетних уста-

нов. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2013. Вип. 49. С. 421–429.

6. Ткаль Я.С. Вдосконалення інформаційного забезпечення обліку окремих об'єктів основних засобів підприємств. *Вісник Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»*. 2014. Том 15. № 2. С. 187–191.

7. Ткаль Я.С. Визнання основних засобів у бухгалтерському та податковому обліку. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: фінанси і кредит. 2006. № 2 (21). С. 128–131.

8. Руденко М.В. Проблемні аспекти впровадження систем управління на підприємствах України. *Вісник Запорізького національного університету*. 36. наук. праць. *Економічні науки*. 2015. № 2 (26). С. 47–54.

9. Янчук Г.В., Янчук В.І. Статистичні аспекти обліку основних засобів бюджетних установ. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: фінанси і кредит. 2007. № 2 (23). С. 180–183.

10. Яременко Л.М. Теоретичні підходи до сутності та класифікації основних засобів. *Економічний вісник університету*. 36. наук. праць Київського національного університету економіки і торгівлі. 2015. № 27. С. 15–27.

REFERENCES:

1. Benko I.D. (2012) Orhanizatsiia obliku ta kontroliu finansovykh resursiv biudzhetykh ustanov [Organization of accounting and control of financial resources of budgetary institutions]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 10 (36), pp. 272–276.
2. Mykhailov M.H., Telehun M. I., Slavkova O.P. (2011) *Bukhhalterskyi oblik u biudzhetykh ustanovakh* [Accounting in budgetary institutions]. Kiev: Center for Educational Literature. (in Ukrainian).
3. Nazarova K.O., Mnykh Y.V., Bardash S.V. (2015) *Ekonomichni peredumovy vynyknennia ta perspektyvy rozvytku vnutrishnoho finansovoho audytu v derzhavnomu sektori natsionalnoi ekonomiky* [Economic preconditions for the emergence and prospects of the development of internal financial audit in the public sector of the national economy]. Kiev: Center for Educational Literature. (in Ukrainian).
4. Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori (2013) [Chart of Accounts in the public sector]. – Available at: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/plan-rahunkiv/plan-rahunkiv-buhgalterskogo-obliku-v-derzhavnomu-sektorii/> (accessed 28 March 2019).
5. Rak G.V. (2013) Kontseptualni osnovy vynyknennia ta formuvannia finansovykh resursiv biudzhetykh ustanov [Conceptual foundations the emergence and formation of financial resources of budget institutions] // *Bulletin of Lviv University. Series Economics*. vol. 49, pp. 421–429.
6. Tkal Y. S. (2014) Vdoskonalennia informatsiinoho zabezpechennia obliku okremykh obiektiv osnovnykh zasobiv pidpriemstv [Improvement of information support for accounting of individual objects of fixed assets of enterprises]. *Bulletin of Ternopil National Economic University “Economic Thought”*, vol. 15, no. 2, pp. 187–191.
7. Tkal Y.S. (2006) Vyznannia osnovnykh zasobiv u bukhhalterskomu ta podatkovomu obliku [Recognition of fixed assets in accounting and tax accounting]. *Bulletin*

of the Sumy National Agrarian University, vol. Finance and Credit, no. 2 (21), pp. 128–131.

8. Rudenko M.V. Problemni aspekty vprovadzhennia system upravlinnia na pidpriemstvakh Ukrainy [Problematic aspects of implementation of control systems at Ukrainian enterprises]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, vol. Economic sciences, no. 2 (26), pp. 47–54.

9. Yanchuk H.V., Yanchuk V.I. (2007) Statystychni aspekty obliku osnovnykh zasobiv biudzhetykh ustanov

[Statistical aspects of the accounting of fixed assets of budgetary institutions]. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, vol. Finance and Credit, no. 2 (23), pp. 180–183.

10. Yaremenko L.M. (2015) Teoretychni pidkhody do sutnosti ta klasyfikatsii osnovnykh zasobiv [Theoretical approaches to the nature and classification of fixed assets]. *Collection of scientific works of scientists and post-graduate students of Kyiv National University of Economics and Trade*, no. 27, pp. 15–27.

Gonchar Vitalii

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Economic Control and Audit

Sumy National Agrarian University

Chekhovskiy Sergii

Master's Degree

Sumy National Agrarian University

ACCOUNTING OF FIXED ASSETS OF BUDGET INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

The purpose of the article. The article deals with the aspects of the accounting of fixed assets of budgetary institutions. The statistical aspects of the accounting of fixed assets for state institutions are researched. The main ways of valuation of fixed assets are analyzed. The current stage of development of the domestic economy is associated with fundamental changes in the structure and forms of ownership, as well as in the organization and management. It necessitates the improvement of the accounting information system necessary for making managerial decisions.

Methodology. The theoretical positions and the current practice of accounting for fixed assets in terms of transformation of accounting to international standards allow to identify the problems hindering the management and reduce the effectiveness of fixed assets.

Results. Fixed assets are accounted for by types in physical units of measurement, and the total volume of fixed assets due to their direct inequality is determined in terms of value in the accounting of budgetary institutions. Cost estimation of fixed assets makes it possible to determine and analyze only their total size and structure by individual types and groups, the amount of depreciation.

Practical implications. In practice, the Inventory of fixed assets accounting for budgetary institutions was proposed. In particular, on the reverse side, the sections “Completion, pre-equipment, modernization, indexation” and “Repair (accounting)” were proposed to expand the information regarding use of fixed assets. It is necessary to add the section “Use, performed work (statistical account).» In practice, this accounting information will allow analysis of the “cost” and “revenue” part of the using of fixed assets. It is confirmed that the approach to changes in the accounting policy has changed significantly. If prior to the adoption of the Accounting and Financial Reporting Act, enterprises could change the accounting methodology annually, then according to the principle of consistency, the chosen accounting methods should be applied from year to year. Regarding the accounting of the main means of observance of this principle provides: the choice and application of reasonable methods of calculating depreciation in accordance with the peculiarities of the operation of individual objects. The methods can only be reviewed if there is a significant change in the terms of using of fixed assets, the establishment of a cost criterion for assigning assets to low value non-current tangible assets that are part of fixed assets.

Value/originality. In the period of the transformation of budgetary relations, there is a need to change the approaches to financing services provided by the state to society. The reform of the budget sphere concerns the accounting, reporting and control systems for the using of financial resources. That's why the development of the theory and practice of accounting and control of such resources in budgetary institutions, the problems of ensuring the self-sufficiency of budgets of different levels and improving the economic-legal relations in the functioning of the budget system become particularly relevant.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ВИТРАТ НА ЯКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ TOPICAL QUESTIONS FOR ANALYSIS OF QUANTITY OF SERVICE

У статті розглянуті можливості застосування принципів економічного аналізу стосовно можливостей їх дотримання під час здійснення аналізу якості обслуговування. Реалізація принципу якості обслуговування має забезпечуватися системою правового регулювання, яка спрямована на можливість визнання витрат на якість обслуговування за забезпечення виконання кодексу ділової конкуренції. Встановлено, що можливий дохід підприємство може отримати за наявних торговельних потужностей, визначеного обсягу реалізації продукції за наявної кон'юнктури ринку та відповідної якості обслуговування населення. Доведено, що наслідком аналізу є ефективне управління якістю обслуговування. Розроблення раціональної, ефективної асортиментної політики сприятиме оновленню асортименту, здешевленню продукції, її конкурентоспроможності на ринку товарів у державі та за її межами. Особливо це стосується забезпечення переліку споживчого кошику та якості продукції.

Ключові слова: облік, споживчий кошик, конкурентоспроможність, якість обслуговування, економічна вигода, ефективність бізнесу, витрати.

In the article the possibilities of application of principles of economic analysis are in relation to possibilities of their observance during realization of analysis of quality of service. Realization of principle of quality of service must be provided the system of the legal adjusting, which is directed on possibility of confession of charges on quality of service for providing of implementation of code of business competition against realization of of poor quality competition. Found that the potential income the company can be obtained by existing commercial facilities, certain volume of sales in the existing market conditions and appropriate quality services. The costs of turnover are socially necessary expenditures, which provide high standards of public service trade. Expenditure on quality of service – a complicated economic category, and the current methods of accounting do not allow directly and accurately identify the following costs of business structures. This requires specific and detailed (empirical) analysis of the cost structure and its elements. As a conclusion, effective organization of economic analysis of the quality – is quite important and painstaking work, because of its accuracy and rationality depends the effectiveness of management decisions on the basis of the results of analytical studies. Organization of cost accounting of expenses on the service quality is necessary to carry out the following activities develop methods for collecting, processing, analyzing, and optimizing the cost of service quality; identify the sources of information. Accounting the costs, spent on the service quality, should not be limited by just simple reflection of their value. It is well-proven that investigation of analysis is an effective quality management of service. Absence of rational, effective assortment policy of every enterprise. In its development it is necessary to spare the update of assortment, reduction of prices of products, its competitiveness, at the market of commodities in the state and after its limits. Especially it touches providing of list a consumer a basket and quality of products.

Key words: accounting, market basket, competitiveness, service quality, economic profit, business efficiency, expenses.

анализа в контексте их применения в осуществлении анализа качества обслуживания. Реализацию принципа качества обслуживания необходимо обеспечивать системой правового регулирования, которая направлена на возможность определения расходов на качество обслуживания в условиях выполнения кодекса деловой конкуренции. Установлено, что возможный доход предприятие может получить при имеющихся торговых мощностях, определенном объеме реализации продукции при существующей конъюнктуре рынка и соответствующем качестве обслуживания населения. Обосновано, что следствием анализа является эффективное управление качеством обслуживания. Разработка рациональной, эффективной ассортиментной политики должна способствовать обновлению ассортимента, уменьшению цены продукции, ее конкурентоспособности на рынке товаров в стране и за ее пределами. Особенно это касается обеспечения перечня потребительской корзины и качества продукции.

Ключевые слова: учет, потребительская корзина, конкурентоспособность, качество обслуживания, экономическая выгода, эффективность бизнеса, расходы.

УДК 005.52:339.1:657

Гриценко О.І.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування

Сумський державний університет

Горохова В.М.

викладач

Сумський коледж економіки і торгівлі

The considered possibilities of application of principles of economic analysis are in relation to possibilities of their observance during realization of analysis of quality of service. Realization of principle of quality of service must be provided the system of the legal adjusting, which is directed on possibility of confession of charges on quality of service for providing of implementation of code of business competition against realization of of poor quality competition. Found that the potential income the company can be obtained by existing commercial facilities, certain volume of sales in the existing market conditions and appropriate quality services. The costs of turnover are socially necessary expenditures, which provide high standards of public service trade. Expenditure on quality of service – a complicated economic category, and the current methods of accounting do not allow directly and accurately identify the following costs of business structures. This requires specific and detailed (empirical) analysis of the cost structure and its elements. As a conclusion, effective organization of economic analysis of the quality – is quite important and painstaking work, because of its accuracy and rationality depends the effectiveness of management decisions on the basis of the results of analytical studies. Organization of cost accounting of expenses on the service quality is necessary to carry out the following activities develop methods for collecting, processing, analyzing, and optimizing the cost of service quality; identify the sources of information. Accounting the costs, spent on the service quality, should not be limited by just simple reflection of their value. It is well-proven that investigation of analysis is an effective quality management of service. Absence of rational, effective assortment policy of every enterprise. In its development it is necessary to spare the update of assortment, reduction of prices of products, its competitiveness, at the market of commodities in the state and after its limits. Especially it touches providing of list a consumer a basket and quality of products.

Key words: accounting, market basket, competitiveness, service quality, economic profit, business efficiency, expenses.

Постановка проблеми. Для успішної діяльності будь-яке підприємство повинно контролювати свої витрати та зіставляти їх із отриманими економічними вигодами. Саме тому на підприємстві необхідно здійснювати аналіз понесених витрат на покращення якості обслуговування. Для ефективного проведення економічного аналізу якості обслуговування необхідно правильно організувати аналітичну роботу, створити такі умови, які б забезпечили вивчення взаємозв'язків між окремими показниками діяльності суб'єкта господарювання. Керівництво підприємства повинно займатися організацією роботи аналітичного персоналу, для того щоб результати діяльності цього відділу надходили до керівництва вчасно і мали обґрунтоване пояснення для подальшого прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо організації економічного аналізу якості продукції активно описують багато вчених, таких як М.С. Білик, М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, В.І. Ганін, М.І. Горбатюк, А.Г. Загородній, Г.І. Кіндрацька, В.М. Мельник, Є.В. Мних, С.З. Мошенський, О.В. Олійник, З.Ф. Петряєва, П.Я. Попович, І.Ф. Прокопенко, Н.В. Тарасенко та ін. Це свідчить про певну зацікавленість дослідників цим питанням і необхідність проведення досліджень та внесення відповідних пропозицій щодо оптимізації та покращення процесу організації економічного аналізу якості обслуговування споживачів. Однак нині є невирішені проблеми формування в обліку інформації та аналізу витрат на якість обслуговування.

Постановка завдання. Торговельне підприємство має вирішити певні завдання для забез-

печення якості обслуговування: орієнтація товарообороту на зміну та розвиток споживчого ринку; забезпечення підприємству необхідної суми виручки та прибутку; забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу; відповідність структури товарообороту структурі попиту споживачів, забезпечення ритмічної роботи підприємства [1].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під час організації аналітичної роботи щодо якості обслуговування необхідно пам'ятати, що від особливостей фінансово-господарської діяльності буде залежати ефективність організації аналітичної роботи щодо оптимізації витрат на управління якістю, оскільки вони визначають рівень понесених витрат на організацію обслуговування споживачів.

У сучасних умовах господарювання слід приділяти увагу соціальній та економічній ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. На нашу думку, не можна побудувати єдині підходи до визначення необхідного переліку показників для забезпечення соціальної ефективності, оскільки кожна організація має самостійно визначати показники результативності для формування найбільш точної характеристики свого специфічного вкладу у стійкий розвиток зацікавлених сторін та суспільства.

Необхідно шукати можливості поєднання соціального та економічного ефекту функціонування підприємств.

Соціальний ефект цієї роботи виявляється у покращенні якості обслуговування населення, створенні умов для покупців, економії їх витрат для придбання товарів.

Економічна ефективність обчислюється у більш раціональному використанні ресурсів, збільшенні продуктивності праці робітників, прискоренні обертності товарів.

На думку авторів, таким фактором могла би бути якість обслуговування зацікавлених осіб. Ця категорія включає соціальні та екологічні аспекти діяльності, забезпечує головну мету діяльності компаній та безумовно впливає на рівень економічних показників.

Також у сучасних умовах проблема якості є найважливішим чинником підвищення рівня життя, економічної, соціальної та екологічної безпеки.

Якість обслуговування необхідно розглядати з позиції рівня задоволення населення, що обслуговується запропонованим рівнем послуг та товарів [1].

Доведення товарів від місця виробництва до споживача вимагає певних затрат живої та уречевленої праці. Ці затрати, виражені в грошовій формі, називаються витратами обігу.

У результаті для забезпечення прибуткової роботи комерційного підприємства керівництву необхідно:

– знати суму затрат, що приходяться на кожний вид товару, щоб визначити можливе зниження ціни з урахуванням затрат за конкретним їх видом;

– відмовитися від використання в комерційному обороті товарів, що не користуються достатнім попитом за цієї ціни, якщо подальше зниження цін на ці товари неможливе внаслідок високих затрат із цього товару;

– встановити торгово націнку диференційовано за кожним видом товарів не нижче від затрат на їхню реалізацію (якщо це дозволяє попит).

Чітка організація аналітичного процесу є умовою успішного проведення економічного аналізу. Організація економічного аналізу – це система раціональних, скоординованих дій для вивчення об'єкта спостереження відповідно до визначеної мети.

Питання організації аналітичної роботи, що пов'язана з якістю обслуговування на підприємстві, вимагає чіткого окреслення тих завдань та принципів, на яких базується ця діяльність. Це необхідно для більш повного та всебічного розуміння сутності цієї роботи.

Так, є декілька поглядів учених щодо принципів економічного аналізу. Зокрема, О.В. Олійник у своїй монографії зазначає, що відповідно до теорії пізнання можна виділити принципи теорії пізнання, що безпосередньо пов'язані з економічним аналізом. [8] Ці принципи можна простежити у табл. 1.

Відповідно до таблиці 1, принципи пізнання деякою мірою можна застосувати і до економічного аналізу, зокрема до економічного аналізу якості продукції та якості обслуговування. Так, розглядаючи принцип пізнаваності, можна стверджувати, що саме за допомогою аналітичного розгляду цього питання можна дійти відповідних висновків щодо стану якості обслуговування на підприємстві.

Принцип об'єктивності передбачає, що інформація, яка використовується для проведення аналізу, повинна бути достовірною та адекватно відображати стан відповідного суб'єкта господарювання. Але, оскільки результат проведення аналітичного дослідження можна вважати суб'єктивним, це вимагає відповідного кваліфікаційного рівня аналітика в тій сфері, в якій цей аналіз проводиться.

Таким чином, для проведення аналізу якості вважаємо за необхідне володіння аналітиком відповідними знаннями з питання якості.

Кожен вид витрат визначається, виходячи з економічного змісту, що міститься в кожному елементі витрат. Види витрат є базою для формування калькуляційних статей витрат.

На нашу думку, наявний перелік статей витрат на збут не дає можливості оцінити якість обслуговування населення.

**Принципи теорії пізнання, що безпосередньо пов'язані
з економічним аналізом якості продукції [8]**

Назва принципу	Характеристика принципу і його зв'язок з економічним аналізом
Принцип пізнаваності	передбачає, що загалом є пізнаваним. Економічні явища та процеси є пізнаваними, слугують об'єктами пізнання економічних наук, зокрема для економічного аналізу якості;
Принцип об'єктивності	ґрунтується на тому, що об'єкт пізнання, яким би він не був, існує поза і незалежно від суб'єкта, процесу пізнання. У процесі пізнання об'єкта аналітик повинен використовувати перевірену, достовірну інформаційну базу, оцінювати і діагностувати у взаємозв'язку і взаємозумовленості з іншими об'єктами, застосувати адекватний до потреб і цілей методичний інструментарій. Водночас економічний аналіз та його результати є суб'єктивними за змістом (за природою).
Принцип визначальності ролі практики у процесі пізнання	базується на визнанні суспільної практики основною, кінцевою метою пізнання та критерієм істини. Практика дає матеріал для пізнання, визначає характер його засобів, замовлення на досягнення тих чи інших проблем. Водночас необхідно знати і діаметрально протилежну думку щодо мірила практики в науці відомого американського філософа – наукознавця Уїлларда ван Куайна: з огляду на системний характер наукового знання емпірична перевірка окремо взятих висновків теорії неможлива.
Принцип історизму	передбачає вивчення сучасного стану предмета дослідження, реконструкцію минулого, а саме: виявлення основних етапів генезису явища або процесу, що вивчається, прогнозування тенденцій розвитку. У науці більше, ніж у будь-якому іншому інституті людства, як справедливо писав Дж. Бернал, «необхідно вивчати минуле для розуміння теперішнього і влади над природою в майбутньому». Застосування цього принципу в аналітичних дослідженнях з приводу якості продукції означає вивчення економічних явищ і процесів (предмету пізнання) з урахуванням конкретних умов, у яких вони виникли і розвиваються. При цьому необхідно усвідомити, що економічний аналіз як сервісна система повинен бути адекватним соціально-економічній системі, постійно удосконалюватися зі зміною економіки.
Принцип суперечності	випливає із закону єдності та боротьби протилежностей. Методологічний інструментарій економічного аналізу постійно удосконалюється, актуалізуються або з'являються нові прийоми та способи, триває дискусія щодо доцільності використання складних математизованих методик, адекватності методичного апарату запитам користувачів тощо.

Витрати на якість обслуговування мають забезпечити найкраще пристосування до задоволення невеликих за обсягом потреб конкретного покупця: можливості зміни асортименту товарів, працювати у зручні для покупця години тощо. Слід також приділяти увагу вивченню витратоємності реалізації товарів та послуг споживачам.

Вивчення витратоємності реалізації окремих груп товарів дає змогу вирішити певні аналітичні завдання:

- виявити економічні показники торгівлі окремими групами товарів для їх використання в процесі управління торговими процесами;
- провести аналіз витрат з урахуванням змін у структурі товарообороту;
- визначити напрями економії витрат, пов'язаних із реалізацією окремих груп товарів;
- обґрунтувати розмір торговельних націнок (знижок).

В основі цієї роботи має бути потоварно-груповий бухгалтерський облік витрат, розрахунок витратоємності товарних груп за статтями витрат, економіко-математичні методи тощо.

Потоварно-групові витрати являють собою суму витрат за статтями, встановленими на підставі розрахунку впливу факторів, зумовлених відмінностями витратоємності окремих груп товарів.

Для комерційних підприємств особливе значення має планування збуту, в основу якого слід покласти ціни, оборот та вартість реалізації.

Інформацію про збут потрібно формувати в розрізі груп товарів, кількості та частоти замовлення, рівня задоволеності споживачів якістю обслуговування.

У процесі аналізу розглядають такі показники: динаміку чисельності населення, споживання товарів на душу населення, динаміку доходів та купівельної спроможності, динаміку попиту та виробничих потужностей конкурентів.

З одного боку, обсяг реалізації залежить від витрат на якість обслуговування, оскільки для найбільшого задоволення споживачів необхідно формувати відповідний перелік товарів чи послуг. З іншого боку, від обсягу реалізації залежить певною мірою обсяг та рівень витрат на якість обслуговування.

В основу формування об'єктивних факторів якості обслуговування слід покласти мінімальний споживчий бюджет як набір продовольчих і непродовольчих товарів і послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини. Поняття споживчого кошика є у багатьох країнах світу.

Споживчий кошик – асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місяч-

ного (річного) споживання людини або сім'ї. Такий набір використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету, виходячи з вартості споживчого кошика у діючих цінах. Споживчий кошик слугує також базою порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання.

Ціна споживчого кошика залежить від рівня роздрібних цін на товари і тарифів на платні послуги (наприклад, комунальні платежі). Ця практика відома у всьому цивілізованому світі. З кожного виду потреб до розрахунку включають придбання відносно дешевих товарів, як правило, за державними фіксованими цінами. Якщо, наприклад, на ринку цей продукт або послуга продається за більш низькими цінами, за основу береться найнижчий рівень.

При цьому якість обслуговування торговельними підприємствами, на нашу думку, не відповідає потребам споживачів. Формування асортименту товарів не спирається на маркетингове дослідження попиту і часто зводиться до укладання договорів із доступними та найбільш вигідними постачальниками продукції. Дуже часто до уваги навіть не береться зміст затвердженого в державі споживчого кошика. Споживчий бюджет не забезпечується в повному обсязі, а особливо це спостерігається в сільській місцевості.

Формуванням споживчого кошика займається Кабінет Міністрів України. На основі даних зі споживчого кошика та споживчого бюджету розраховуються такі показники, як мінімальна зарплата і мінімальні пенсії.

Поняття споживчого кошика є у багатьох країнах світу. Ціна і національні особливості споживчого кошика в кожній країні свої: споживчий кошик американця нараховує 300 продуктів і послуг, французя – 250, англійця – 350, німця – 475. Український споживчий кошик нещодавно був розширений до 297 найменувань продуктів.

Однак аналіз асортименту роздрібної мережі України показав, що підприємці не керуються необхідним для формування споживчого кошика переліком товарів. Особливо це простежується в сільській місцевості, де асортимент не вміщує навіть товарів першої необхідності. Якщо говорити про ціноутворення, то тут взагалі спостерігаються невідповідності.

Так, із метою отримання максимального прибутку за найменших затрат суб'єкти господарювання все частіше реєструються як фізичні особи-підприємці. Ця обставина спрощує ведення бухгалтерського обліку (який є основою інформаційного забезпечення якісного аналізу господарської діяльності) та не створює умов для дослідження умов збуту, а також унеможлиблює обґрунтоване ціноутворення. За цих обставин не можна взагалі говорити про забезпечення якості обслуговування населення.

Дослідивши принцип визначальної ролі практики в процесі пізнання, торкаючись питання якості, дотримуємося підходу, що роль практики у такому виді аналізу є доволі значною, оскільки, використовуючи емпіричні дані щодо цього питання, ми зможемо простежувати динаміку зміни відповідних показників і тим самим застосувати відповідні заходи щодо їхнього покращення та оптимізації витрат на її забезпечення.

Застосування принципу історизму під час економічного аналізу якості продукції передбачає, що під час виконання аналітичних досліджень важливо спиратися не лише безпосередньо на економічні явища, але і на умови, за яких вони виникли, тобто, використовуючи знання щодо середовища, в яких проводиться економічний аналіз певних явищ, його проведення може принести ефективні результати, оскільки в цьому разі враховуються всі фактори, що здійснюють вплив на це явище.

Використання принципу суперечності під час проведення економічного аналізу безпосередньо пов'язане з постійним удосконаленням цієї науки. Як правило, дані про витрати, витратоємкість, доходність за товарними групами не наводяться, але для розрахунку прибутку за товарними групами необхідна точна інформація. При цьому найбільш прийнятним методом калькулювання витрат є обліково-розрахунковий метод.

Він дає змогу отримати досить точну інформацію про витрати за товарними групами. Цей метод може бути застосований без ускладнень в оптовій торгівлі, оскільки тут облік надходжень та реалізації ведеться за окремими одиницями товарів. Під час калькулювання затрат за товарними групами в роздрібних торгових підприємствах для отримання даних про реалізацію за товарними групами бажано використовувати розрахунково-касове обладнання.

За товарами дострокового надходження та сезонного зберігання слід брати середні суми за рік (середньомісячні, середньоквартальні). Як наслідок, можуть бути допущені певні відхилення в розрахунках, які є найбільш точними носіями інформації для аналізу та прогнозування в торгівлі в сучасних умовах господарювання. Дані калькуляційних розрахунків дадуть змогу визначити управлінські рішення з найбільшим ступенем доствірності.

Якщо в магазині не ведеться облік реалізації за групами товарів, то під час калькулювання затрат показник товарообороту слід замінити сумою надходження товарів за аналізований період. Дані про надходження товарів можна отримати із прибуткових документів за період, що досліджується. У цьому разі суми витрат мають дорівнювати поточним витратам. Загальна сума поточних витрат дорівнює дебетовому обороту рахунку 93 «Витрати на збут» за аналізований період або

сумі дебетових оборотів за цим рахунком, якщо калькуляція здійснюється за декілька звітних періодів протягом року. Дані про окремі поточні витрати можна отримати з аналітичного обліку, з первинних документів.

Висновки з проведеного дослідження. Витрати обігу є суспільно необхідними затратами, що забезпечують високу культуру торгового обслуговування населення. Витрати на якість обслуговування – складна економічна категорія, і здебільшого нинішні методи обліку і звітності не дають змоги безпосередньо й точно виокремити такі витрати підприємницьких структур. Для цього необхідно провести конкретний і детальний (емпіричний) аналіз структури витрат та її елементів.

Отже, організація ефективного економічного аналізу якості – це досить важлива і кропітка робота, оскільки від її правильності та раціональності залежить ефективність управлінських рішень, що приймаються на основі результатів проведених аналітичних досліджень.

Таким чином, до основних проблем визнання та аналізу якості обслуговування як економічної категорії слід віднести:

– відсутність раціональної, ефективної асортиментної політики кожного підприємства. В її розробленні необхідно приділити увагу оновленню асортименту, здешевленню продукції, конкурентоспроможності на ринку товарів у державі та за її межами, особливо це стосується забезпечення переліку споживчого кошику та якості продукції;

– відчувається потреба в удосконаленні єдиної системи стандартизації та якості товарів, що включає розроблення конкретних технічних регламентів; підвищенні інформаційного забезпечення та покращенні якості життя через планування асортименту продукції відповідно до потреб населення (особливо у сільській місцевості); активізації відповідальності споживачів, що впливає на їхній вибір товарів; удосконаленні механізму ціноутворення та лібералізації внутрішнього ринку;

– реалізація принципу якості обслуговування має забезпечуватися системою правового регулювання, яка спрямована на можливість визнання витрат на якість обслуговування, забезпечення виконання кодексу ділової конкуренції проти здійснення недоброякісної конкуренції;

– завдання економічного аналізу якості обслуговування полягають в оцінці стану якості на підприємстві за попередні та звітний період, виявленні відхилень, причин та резервів поліпшення якості обслуговування.

Вирішення вказаних вище завдань забезпечує найбільш повну реалізацію аналітичних процедур із приводу якості та забезпечує більш високий та продуктивний рівень даних для прийняття управлінських рішень, а фінансовими вимірниками якості є витрати на якість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриценко О.І., Скорба О.А. Внутрішньогосподарський контроль витрат на якість обслуговування: управлінський аспект. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3 (165). С. 365–373.
2. Економічний аналіз: навчальний посібник / за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2003. 553с.
3. Економічний аналіз: теорія і практика/ Кіндрацька Г.І. та ін.; за ред. проф. А.Г. Загороднього. Львів : «Магнолія Плюс», 2006. 428 с.
4. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент. Київ: Знання, 2006. 366 с.
5. Мартиненко М.М., Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент. Київ: Каравела, 2006. 320 с.
6. Мельник В.М. Основи економічного аналізу: короткий теоретико-методологічний курс. Київ : «Кондор», 2008. 128 с.
7. Мізюк Б.М. Стратегічне управління. Львів : Магнолія плюс, 2006. 392 с.
8. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2008. 653 с.
9. Пархоменко В.М. Організація бухгалтерського обліку витрат на якість. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/porta1/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/24.pdf. (дата звернення: 24.12.2018).
10. Пшенична А.Ж., Верига Ю.А., Кравченко І.Ю. Прояви креативного обліку в економічній злочинності. URL: <http://www.dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/383/1/прояви%20креативного%20обліку%20в%20економічній%20злочинності.pdf>. (дата звернення: 27.12.2018).

REFERENCES:

1. Hrytsenko O.I., Skorba O.A. (2015) Vnutrishn'o-hospodars'kyy kontrol' vytrat na yakist' obsluhovuvannya: upravlins'kyy aspekt [Internal control of costs for quality of service: management aspect]. *Actual problems of the economy*. vol. 3, no. 165, pp. 365–373.
2. Chumachenko M.N. (2003) Ekonomichnyy analiz: navchal'nyy posibnyk [Economic analysis: tutorial]. Kiev: KNEU (in Ukrainian)
3. Kindratska G.I., Zagorodniy AG. (2006) Ekonomichnyy analiz: teoriya i praktyka. [Economic Analysis: theory and practice]. Lviv: Magnolia Plus. (in Ukrainian)
4. Kindratska G.I. (2006) Stratehichnyy menedzhment [Strategic management]. Kiev: Knowledge (in Ukrainian)
5. Martynenko MM, Ignatiev I.A. (2006) Stratehichnyy menedzhment [Strategic management]. Kiev: Caravel (in Ukrainian)
6. Melnik V.M. (2008) Osnovy ekonomichnoho analizu: korotkyy teoretyko-metodolohichnyy kurs [Fundamentals of economic analysis: a short theoretical and methodological course]. Kiev: "Condor" (in Ukrainian)
7. Mizyuk B.M. (2006) Stratehichne upravlinnya [Strategic management]. Lviv: Magnolia Plus (in Ukrainian).
8. Oliynyk O.V. (2008) Rozvytok ekonomichnoho analizu v umovakh instytutsiynykh zmin [Development of economic analysis in conditions of institutional changes]. Zhytomyr: ZhDTU. (in Ukrainian).
9. Parkhomenko V.M. (2009). Orhanizatsiya bukhgalters'koho obliku vytrat na yakist' [Orga-

nization of cost accounting for quality]. URL: http://ahshive.nbuu.gov.ua/rorta1/Sos_gum/Vzhdtu_esson/2009_4/24.rdf. (accessed 24 December 2018).

10. Pshenychna A.ZH., Veryha YU.A., Kravchenko I.YU. Proyavy kreatyvnoho obliku v ekonomichniy zlo-

chynnosti [Manifestations of creative accounting in economic crime]. URL: <http://www.dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/383/1/proyavy%20kreatyvnoho%20obliku%20v%20ekonomichniy%20zlochynnosti.pdf>. (accessed 27 December 2018).

Hrytsenko Olena

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation

Sumy State University

Horokhova Viktoriya

Instructor

Sumy College of Economics and Trade

TOPICAL QUESTIONS FOR ANALYSIS OF QUANTITY OF SERVICE

The considered possibilities of application of principles of economic analysis are in relation to possibilities of their observance during realization of analysis of quality of service. Realization of principle of quality of service must be provided the system of the legal adjusting, which is directed on possibility of confession of charges on quality of service for providing of implementation of code of business competition against realization of of poor quality competition.

It is well-proven that investigation of analysis is an effective quality management of service. Absence of rational, effective assortment policy of every enterprise. In its development it is necessary to spare the update of assortment, reduction of prices of products, its competitiveness, at the market of commodities in the state and after its limits. Especially it touches providing of list a consumer a basket and quality of products.

The conducted researches of theoretical and practical aspects of forming at the account of information and analysis of charges on quality of service enabled to do such basic conclusions.

Organization of cost accounting of expenses on the service quality is necessary to carry out the following activities:

- identify department responsible for organizing the preparation of a commercial calculation;
- develop methods for collecting, processing, analyzing, and optimizing the cost of service quality;
- identify the sources of information and build a system of analytical accounting of cost quality, which consists of the documentation received from different departments;
- accounting the costs, spent on the service quality, should not be limited by just simple reflection of their value.

To the basic mechanisms a decision of this problem is the leadthrough of marketings researches of internal market and advertising, permanent work, on the improvement of quality and safety of products, creation of favourable terms, for realization of products, providing (at a necessity), after sale maintenance of buyers and robot on the increase of culture of organization as fundamental principle of quality of maintenance of population.

The costs of turnover are socially necessary expenditures, which provide high standards of public service trade. Expenditure on quality of service – a complicated economic category, and the current methods of accounting do not allow directly and accurately identify the following costs of business structures. This requires specific and detailed (empirical) analysis of the cost structure and its elements.

As a conclusion, effective organization of economic analysis of the quality – is quite important and painstaking work, because of its accuracy and rationality depends the effectiveness of management decisions on the basis of the results of analytical studies.

Thus, the main problems of recognition and analysis of the quality of service as an economic category should be:

- lack of rational, effective assortment policy of each enterprise;
- there is a need to improve the unified system of standardization and quality of goods, including the development of specific technical regulations; improving information provision and improving the quality of life through the planning of a range of products in accordance with the needs of the population (especially in rural areas); activating the responsibility of consumers, influencing their choice of goods; improvement of the mechanism of pricing and liberalization of the domestic market;
- the implementation of the principle of quality of service should be ensured by a system of legal regulation;
- the tasks of the economic analysis of the quality of service are to assess the quality of the enterprise in the previous and the reporting period, detecting deviations, reasons and reserves for improving the quality of service.

АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИРОЩУВАННЯ ПОТОЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ РОСЛИННИЦТВА

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ASPECTS IN THE PROCESS OF CURRENT BIOLOGICAL ASSETS OF PLANT GROWING

Сільське господарство є однією з галузей народного господарства, діяльність якої значно впливає на екологію та суспільство. Стаття присвячена дослідженням аспектів корпоративної соціальної відповідальності підприємств агропромислового комплексу. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття «корпоративна соціальна відповідальність». Виявлено особливості української моделі соціальної відповідальності бізнесу. Значний науковий інтерес має визначення ключових аспектів КСВ сільськогосподарських підприємств у процесі вирощування поточних біологічних активів. Запропоновано заходи ефективного впровадження екологічної політики. Особливістю статті є узагальнення теоретичних та практичних аспектів КСВ аграрних підприємств. Доведено, що підприємство має оприлюднювати інформацію про екологічну політику, результати її дотримання і вносити ці екологічні індикатори до щорічного звітування.

Ключові слова: облік у сільському господарстві, рослинництво, біологічні активи, корпоративна соціальна відповідальність, екологія.

Сельское хозяйство является одной из отраслей народного хозяйства, деятель-

ность которой значительно влияет на экологию и общество. Статья посвящена исследованиям аспектов корпоративной социальной ответственности предприятий агропромышленного комплекса. Проанализированы основные подходы к определению понятия «корпоративная социальная ответственность». Выявлены особенности украинской модели социальной ответственности бизнеса. Значительный научный интерес имеет определение ключевых аспектов КСО сельскохозяйственных предприятий в процессе выращивания текущих биологических активов. Предложены меры по эффективному внедрению экологической политики. Особенностью статьи является обобщение теоретических и практических аспектов КСО аграрных предприятий. Доказано, что предприятие должно оглашать информацию об экологической политике, результатах ее внедрения и вносить эти экологические индикаторы в ежегодную отчетность.

Ключевые слова: учет в сельском хозяйстве, растениеводство, биологические активы, корпоративная социальная ответственность, экология.

УДК 657.371:005.35:338.43

Урсова З.П.

к.е.н., доцент кафедри обліку

і оподаткування

Запорізький національний університет

Калінчук В.В.

студентка

Запорізький національний університет

Article is devoted to researches of corporate social responsibility aspects of the agro-industrial complex enterprises. The agricultural industry is one of branches of the national economy which activity considerably influences ecology and society. Considerable scientific interest has determination of key aspects of agricultural enterprises corporate social responsibility in the course of the current biological assets cultivation. Measures for effective introduction of environmental policy are proposed. The main approaches to the concept of corporate social responsibility in scientific literature are investigated. Determination of category "corporate social responsibility" by scientists is estimated and it is allocated the main aspects. The general principles of regulation of social responsibility of the state and subjects of housekeeping are investigated by national and international normative documents. The present regulations outline the principles which concern human rights, labor relations, the environment and fight against corruption. It is found out that conservation is one of the priority directions of corporate social responsibility. Environmental policy is the important direction of corporate social responsibility at the enterprises which grow up the current biological assets. For effective introduction of environmental policy actions are offered: certification of ecological management according to the international ISO 14001; cultivation of organic products; development of nature protection programs from preservation of a biodiversity, ecosystems and natural landscapes: planting of trees, bushes, cleaning of beds of the rivers; programs of the address with waste; replacement of the equipment by energy efficient; implementation of the principles of "green office" through minimization of document flow in the company. It is proved that the enterprise has to announce information on environmental policy, results of its control and to bring these ecological indicators to the annual reporting. Feature of article is generalization of corporate social responsibility theoretical and practical aspects of the agrarian enterprises.

Key words: accounting in agricultural industry, crop production, biological assets, corporate social responsibility, ecology.

Постановка проблеми. Розвинуті країни формують сприйняття суспільством бізнесу з погляду не лише його прибутковості, а й ціни та наслідків отримання прибутку. Тобто до ринкового механізму функціонування суб'єктів господарської діяльності включаються соціальна та екологічна функції, що реально відображається в ринковій вартості компанії. Сільське господарство є однією з галузей народного господарства, діяльність якої значно впливає на екологію та суспільство. Нині не сформовані науково-методичні засади, відсутні загальноприйняті стандарти і моделі соціальної відповідальності сільськогосподарського бізнесу, що зумовлює високу варіативність та мізерний рівень корпоративних форм активності. З урахуванням того, що поточні біологічні активи

є основним ресурсним складником виробництва сільськогосподарської продукції, корпоративна соціальна відповідальність залежить від прийняття зважених управлінських та інвестиційних рішень щодо управління поточними біологічними активами рослинництва. Це зумовлює необхідність дослідження сучасних тенденцій впровадження окремих напрямів соціальної відповідальності та формування підходів щодо розроблення концепції корпоративної соціальної відповідальності на сільськогосподарських підприємствах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо дослідження сутності та ключових аспектів корпоративної соціальної відповідальності висвітлено у працях таких нау-

ковців, як Е. Карнегі, Г. Боуен [1], І. Лебедєв [2], О.П. Левченко [1]. Але водночас проблема формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних підприємств, які займаються вирощуванням поточних біологічних активів рослинництва, залишається невирішеною.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження аспектів корпоративної соціальної відповідальності у процесі вирощування поточних біологічних активів рослинництва сільськогосподарськими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який бізнес, у тому числі й у сфері АПК, реалізуючи свої економічні цілі, неминуче зачіпає інтереси місцевої громади та впливає на рівень розвитку регіону присутності. Розвинене суспільство з усіма створеними для гідного життя і роботи умовами є необхідною умовою подальшого зростання, розвитку і процвітання агробізнесу в регіоні присутності. Подібний механізм зворотного зв'язку зумовлює необхідність наявності елементів корпоративної політики, які змогли би забезпечити максимально позитивний вплив на місцеве суспільство і регіон присутності, не зменшуючи, а в довгостроковій перспективі і збільшуючи економічну ефективність агробізнесу. Для сучасних компаній такою політикою стала корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), яка фактично являє собою взаємовигідне партнерство бізнесу, держави і суспільства.

Перш ніж дослідити елементи КСВ сільськогосподарських підприємств, розглянемо визначення сутності поняття «корпоративна соціальна відповідальність» зарубіжними та вітчизняними науковцями. Першим бізнес-адептом ідеї КСВ вважають

Е. Карнегі, який відзначився вагомими внесками в суспільні проекти та сформував принципи, обов'язкові для кожного капіталіста, що себе поважає. Він зауважував, що бізнес має працювати на благо суспільства. Початок теорії КСВ поклала монографія Г. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена». Автор описав основні засади та межі соціальної активності, визначив напрями розвитку феномену соціальної відповідальності, під якою він розуміє «реалізацію тієї політики, прийняття таких рішень або проходження такої лінії поведінки, що були би бажані з позицій цілей цінностей суспільства» [1].

На думку авторів, корпоративна соціальна відповідальність – це спрямована на стійкий розвиток активна соціальна позиція підприємства, яка включає сумлінне виконання нормативних актів і угод із соціального партнерства, а також добровільно прийнятих додаткових зобов'язань із задоволення економічних і соціальних потреб внутрішніх і зовнішніх заінтересованих осіб і суспільства загалом [2]. О.П. Левченко вважає, що КСВ – це дотримання обраного та прийнятого власниками, керівництвом та рядовим персоналом організації напряму задоволення очікувань соціального середовища, що позитивно впливає на відносини організації із середовищем та покращує результати діяльності загалом [1].

У науковій літературі є чотири основні підходи до концепції корпоративної соціальної відповідальності (рис. 1). Критично оцінивши визначення науковцями категорії «корпоративна соціальна відповідальність», вважаємо доцільним виокремити його основні аспекти: 1) напрям КСВ повинні розуміти та підтримувати основні суб'єкти

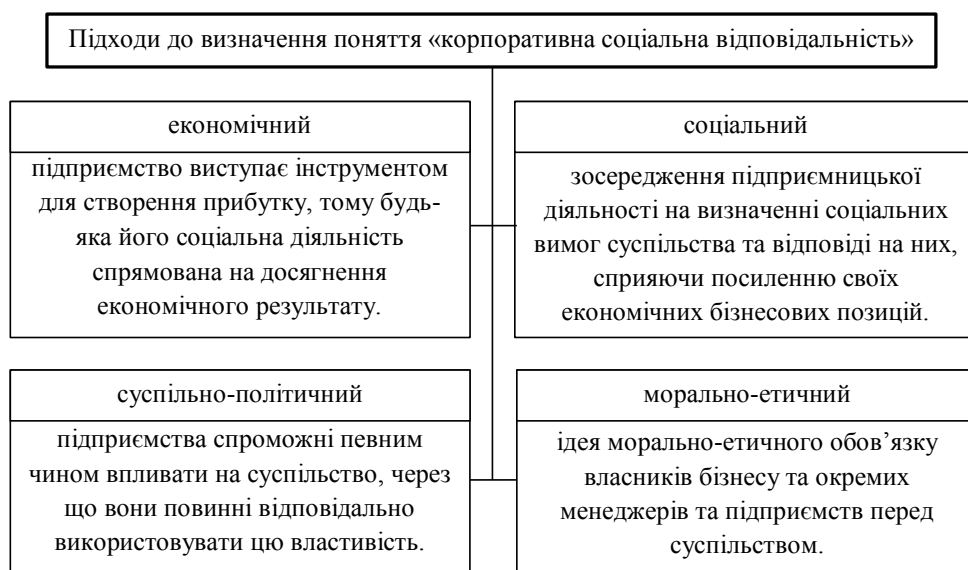

Рис. 1. Підходи до визначення категорії «корпоративна соціальна відповідальність»

Джерело: сформовано автором на основі [3]

корпоративних відносин: власники, управлінці та рядовий персонал, бо насамперед організація відповідальна саме перед ними і створена саме для задоволення їхніх очікувань; 2) напрям КСВ повинен бути бажаним для соціального середовища, відповідати актуальним проблемам, а не відволікати від них і не переключати увагу на вирішення другорядних питань; 3) реалізація КСВ покращує відносини, тобто в результаті впровадження заходів або дотримання певних норм покращуються відносини організації з персоналом, споживачами, постачальниками, органами державної влади, громадськими організаціями та суспільством загалом.

Загальні засади соціальної відповідальності держави та суб'єктів господарювання визначено Конституцією України. Соціальна відповідальність держави проявляється, зокрема, через регулювання діяльності суб'єктів господарювання у соціально-економічній сфері та забезпечення вимог ст. 64, яка наголошує, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Аналогічний механізм впливу на рівень соціальної відповідальності компанії мають такі міжнародні нормативні документи, як Глобальний договір ООН і міжнародні стандарти щодо СВБ. У Глобальному договорі ООН фактично було відтворено принципи і правила ділової етики, які формувалися протягом XIX–XX ст. і здобули загальне визнання. Відповідні принципи стосуються прав людини, трудових відносин, навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Міжнародний стандарт ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності» містить чіткі принципи, яких має дотримуватися підприємство під час запровадження екологічної відповідальності: екологічна відповідальність; підхід, заснований на принципі запобігання; управління екологічними ризиками; принцип «забруднювач платить». Згідно з цими принципами компанія має розробляти екологічну політику та виокремлювати екологічні заходи [4].

М.І. Мурашко вважає, що відмінною рисою української моделі соціальної відповідальності бізнесу є сполучення нових соціальних напрямів у діяльності бізнесу зі збереженням радянських або навіть і дореволюційних традицій. Для нашої держави характерною залишається роль особистості, а в багатьох нових бізнесових структурах, що проходять стадію первинного накопичення капіталу, – майже кріпосна залежність працівників від волі керівників та власників, які у такий спосіб прагнуть посилити залежність персоналу від менеджменту, а топ-менеджерів – від власників.

Серед відмінних рис української моделі КСВ можна виділити такі:

1. Відсутність в Україні ідеології соціально відповідального підприємництва.

2. Вимушений характер соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

3. Відсутність прозорих процедур вироблення соціальної політики як на рівні держави і регіонів, так і на рівні підприємств.

4. Висока варіативність форм соціальної активності, сформованих на окремих підприємствах і у компаніях, в тому числі і шляхом власного балансу між економічною ефективністю та соціальною необхідністю.

5. Висока диференціація соціальних корпоративних пільг, які, особливо останнім часом, орієнтовані на топ-менеджерів вищого рівня та деякою мірою на висококваліфіковані кадри.

6. Значний розрив між суспільством і бізнесом у розумінні пріоритетів соціальної відповідальності [5].

Одним із пріоритетних напрямів КСВ є охорона природи і ресурсозбереження. Сьогодні дедалі більше країн світу намагається переходити від концепції «ресурсно-орієнтовної» економіки до «зеленої» – з використанням відновлювальних джерел енергії, низьковуглецевих технологій, сталого сільського господарства, збалансованого користування природними благами. Зазвичай виділяють такі екологічні аспекти діяльності суб'єкта господарювання, як: споживання енергетичних ресурсів, споживання та вплив на водні ресурси, вплив на біорозмаїття, обсяги викидів, скидів та утворення відходів, відповідність вимогам природоохоронного законодавства, використання транспорту та ін. [6].

На нашу думку, аспектами КСВ сільськогосподарських підприємств у процесі вирощування поточних біологічних активів є:

– розвиток виробництва: задоволення потреб населення в сільськогосподарській продукції;

– соціально-демографічний розвиток: розвиток сільського населення, подолання бідності, підвищення рівня життя і його якості, зменшення відтоку молоді та працездатного населення тощо;

– структурні перетворення: створення нових економічних і адміністративних структур, націлених на задоволення потреб населення;

– господарський і соціальний контроль над територією: обслуговування інженерних комунікацій і забезпечення громадського порядку, охорона природних ресурсів;

– культурний і духовний розвиток: збереження сільським населенням духовних цінностей та культурної спадщини;

– рекреація: створення альтернативних робочих місць і умов для відпочинку населення;

– охорона природи: збереження навколишнього середовища, наповненість культурного ландшафту.

Важливим напрямом КСВ на підприємствах, які вирощують поточні біологічні активи, є екологічна

політика. Для ефективного впровадження екологічної політики ми пропонуємо такі заходи, як: сертифікація екологічного управління відповідно до міжнародного стандарту ISO 14001; вирощування органічної продукції; розроблення природоохоронних програм зі збереження біорозмаїття, екосистем і природних ландшафтів: посадки дерев, кущів, очищення русел річок; програми поводження з відходами; заміна обладнання на енергоефективне; впровадження принципів «зеленого офісу» через мінімізацію документообігу в компанії. Підприємство має оприлюднювати інформацію про екологічну політику, результати її дотримання і вносити ці екологічні індикатори до щорічного звітування.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, у процесі дослідження виявлено, що корпоративна соціальна відповідальність являє собою взаємовигідне партнерство бізнесу, держави і суспільства. Досліджено чотири основні підходи до концепції корпоративної соціальної відповідальності: економічний, соціальний, суспільно-політичний, морально-етичний. Проаналізовано основні нормативно-правові документи, які регулюють КСВ в Україні. Виділено відмінні риси української моделі КСВ. Визначено ключові аспекти КСВ у процесі вирощування поточних біологічних активів, які спрямовані на розвиток виробництва, соціально-демографічний розвиток, структурні перетворення, господарський і соціальний контроль над територією, культурний і духовний розвиток, рекреацію та охорону природи. Розроблено заходи для ефективного впровадження екологічної політики. Отже, методичні підходи до ключових понять та запропоновані у статті заходи сприятимуть заохоченню аграрних підприємств до дії на засадах КСВ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Левченко О.П. Сутність поняття «корпоративна соціальна відповідальність (КСВ)». *Економіка транспортного комплексу*. Харків, 2014. № 24. С. 39–54.

2. Лебедєв І. Корпоративна соціальна відповідальність: концепція і модель для України. *Україна: аспекти праці*. Київ, 2014. № 5. С. 13–19.

3. Романуха О.М. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. Хмельницький, 2016, № 2. С. 198–204.

4. Король С.Я. Нормативні документи із соціальної відповідальності бізнесу. *Економіка України*. Київ, 2013. № 9. С. 95–96.

5. Мурашко М.І. Концептуальні основи соціальної відповідальності бізнесу в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. Київ, 2009. № 2. С. 114–122.

6. Драбчук Т.І. Роль соціальної відповідальності агробізнесу у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. *Економіка і суспільство*. Мукачеве, 2018. № 18. С. 395–401.

REFERENCES:

1. Levchenko O.P. (2009) Sutnistj ponjattja korporatyvna socialjna vidpovidaljnistj [The essence of the concept of “corporate social responsibility]. *Economy of the transport complex*, no. 24, pp. 39–54.

2. Lebedjev I. (2014) Korporatyvna socialjna vidpovidaljnistj: koncepcija i modelj dlja Ukrajiny. [Corporate Social Responsibility: Concept and Model for Ukraine]. *Ukraine: aspects of labo.*, no. 5, pp. 13–19.

3. Romanukha O.M. (2016) Rozvytok korporatyvnoji socialjnoji vidpovidaljnosti v ukrajini [Development of Corporate Social Responsibility in Ukraine]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 2, pp. 198–204.

4. Korolj S.Ja. (2013) Normatyvni dokumenty iz socialjnoji vidpovidaljnosti biznesu. [Regulatory documents on social responsibility of business]. *Ukraine economy*, no. 9, pp. 95–96.

5. Murashko M.I. (2009) Konceptualjni osnovy socialjnoji vidpovidaljnosti biznesu v Ukrajini [Conceptual Foundations of Corporate Social Responsibility in Ukraine]. *Demography and Social Economy*, no. 2, pp. 114–122.

6. Drabchuk T.I. (2018) Rolj socialjnoji vidpovidaljnosti aghrobiznesu u zabezpechenni stalogho rozvytku siljsjkykh terytorij [Role of social responsibility of agribusiness in ensuring sustainable development of rural territories]. *Economics and Society*, no. 18, pp. 395–401.

Urusova ZinaidaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Zaporizhzhya National University**Kalinchuk Victoria**Student
Zaporizhzhya National University**CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ASPECTS
IN THE PROCESS OF CURRENT BIOLOGICAL ASSETS OF PLANT GROWING**

The purpose of the article. Article is devoted to researches of corporate social responsibility aspects of the agro-industrial complex enterprises. To a market mechanism of functioning of subjects of economic activity social and ecological functions join, really is reflected in the market value of the company. The agricultural industry is one of branches of the national economy which activity has a considerable impact on ecology and society. In this context it becomes especially important as the need to improve accounting bases of information support enterprise management system, an important component of which is the consideration of biological assets.

Methodology. Basis of scientific research is the dialectic method of knowledge. In article, the scientific methods applied when studying social and economic processes and the phenomena are used namely: methods of comparison, theoretical generalization; methods of induction and deduction, the analysis and synthesis (at a research of theoretical questions of accounting of biological assets); methods of comparison, scientific abstraction and complexity (when developing offers).

Results. The agricultural industry is one of branches of the national economy which activity considerably influences ecology and society. Considerable scientific interest has determination of key aspects of agricultural enterprises corporate social responsibility in the course of the current biological assets cultivation. Measures for effective introduction of environmental policy are proposed. The main approaches to the concept of corporate social responsibility in scientific literature are investigated. Determination of category "corporate social responsibility" by scientists is estimated and it is allocated the main aspects. The general principles of regulation of social responsibility of the state and subjects of housekeeping are investigated by national and international normative documents. The present regulations outline the principles which concern human rights, labor relations, the environment and fight against corruption. It is found out that conservation and ресурсозбереження is one of the priority directions of corporate social responsibility. Environmental policy is the important direction of corporate social responsibility at the enterprises which grow up the current biological assets. It is proved that the enterprise has to announce information on environmental policy, results of its control and to bring these ecological indicators to the annual reporting. Feature of article is generalization of corporate social responsibility theoretical and practical aspects of the agrarian enterprises.

Practical implications. For effective introduction of environmental policy actions are offered: certification of ecological management according to the international ISO 14001; cultivation of organic products; development of nature protection programs from preservation of a biodiversity, ecosystems and natural landscapes: planting of trees, bushes, cleaning of beds of the rivers; programs of the address with waste; replacement of the equipment by energy efficient; implementation of the principles of "green office" through minimization of document flow in the company.

Value/originality. In our work, we considered an issue of corporate social responsibility. This economic category faces certain complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of corporate social responsibility. In particular, dependence of going concern on corporate social responsibility.

ПРОЦЕДУРНИЙ ПІДХІД ДО АУДИТУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

PROCEDURAL APPROACH TO AUDIT OF INVESTMENT REAL ESTATE

УДК 657.631.6

Комірна О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Київський національний торговельно-економічний університет

Міняйло В.П.

к.е.н., доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Київський національний торговельно-економічний університет

Нежива М.О.

к.е.н., старший викладач кафедри фінансового аналізу та аудиту Київський національний торговельно-економічний університет

У статті розкриті етапи аудиту об'єктів інвестиційної нерухомості. Встановлено, що нині операції господарюючих суб'єктів з інвестиційною нерухомістю займають значну частку в сукупних операціях та потребують об'єктивної та незалежної оцінки правильності їх відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Аудиторська перевірка операцій з інвестиційною нерухомістю дає змогу об'єктивно та неупереджено визнати нерухомість інвестиційною, а також перевірити правильність облікового відображення цих операцій у бухгалтерському обліку та звітності підприємства. Основним завданням аудиту інвестиційної нерухомості є ретельна перевірка правильності визнання, оцінки, розкриття інформації у фінансовій звітності, інформації щодо інвестиційної нерухомості та її відповідності вимогам П(С)БО та МСФЗ. Досліджено питання перевірки облікової оцінки інвестиційної нерухомості. У статті наведені процедури аудиторської перевірки операцій з інвестиційною нерухомістю.

Ключові слова: інвестиційна нерухомість, процедури аудиту, основні засоби, оцінка.

В статье раскрыты этапы аудита объектов инвестиционной недвижимости.

Установлено, что на сегодняшний день операции хозяйствующих субъектов с инвестиционной недвижимостью занимают значительную долю в совокупных операциях и требуют объективной и независимой оценки правильности их отражения в бухгалтерском учете и финансовой отчетности. Аудиторская проверка операций с инвестиционной недвижимостью позволяет объективно и беспристрастно признать недвижимость инвестиционной, а также проверить правильность учетного отражения данных операций в бухгалтерском учете и отчетности предприятия. Основной задачей аудита инвестиционной недвижимости является тщательная проверка правильности признания, оценки, раскрытия информации в финансовой отчетности, информации по инвестиционной недвижимости является тщательная проверка правильности признания, оценки, раскрытия информации в финансовой отчетности, информации по инвестиционной недвижимости и ее соответствие требованиям П(С)БУ и МСФО. Исследован вопрос проверки учетной оценки инвестиционной недвижимости. В статье приведены процедуры аудиторской проверки операций с инвестиционной недвижимостью.

Ключевые слова: инвестиционная недвижимость, процедуры аудита, основные средства, оценка.

The article outlines that operations with investment real estate of economic entities occupy a significant part in aggregate operations and require an objective and independent assessment of the correctness of their reflection in accounting. Investment resources, as financial resources, are formed and used by the enterprise for the solution of problems associated with the design, construction, development of business entities, that is, finance innovative activities of the enterprise. Audit of investment real estate transactions allows to objectively and impartially recognize investment property, as well as verify the correctness of the accounting reflection of these operations in the accounting and reporting of the enterprise. The purpose is to determine the mechanism for carrying out the audit of operations with investment property, the establishment of stages of audit, which will identify and identify violations in the accounting of investment property. The article focuses on the importance of research and disclosure of the investment property audit process as a set of information characterizing the essential properties and conditions of the process, as well as the relationship between its components, to reflect the sequence, purpose, objects of audit, the totality of audit evidence, methodology conducting an audit. The article discloses the stages of audit of objects of investment real estate. It is established that for today, transactions of economic entities with investment real estate occupy a significant share in total operations and require an objective and independent assessment of the correctness of their presentation in accounting and financial reporting. The main objective of the audit of investment property is the thorough examination of the correctness of recognition, measurement, disclosure in the financial statements, information on investment property and its compliance with the requirements of P(C)BO and IFRS. The question of checking the accounting estimation of investment real estate is investigated. The article outlines the procedures for auditing investment property investment operations.

Key words: investment property, audit procedures, fixed assets, estimation.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується значними змінами бізнес-процесів, а також стрімким розвитком використання нерухомості не для власних господарських потреб, а для передачі її в оренду з метою збільшення власного капіталу. Нині операції господарюючих суб'єктів з інвестиційною нерухомістю займають значну частку в сукупних операціях та потребують об'єктивної та незалежної оцінки правильності їх відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Саме аудиторська перевірка операцій з інвестиційною нерухомістю дає змогу об'єктивно та неупереджено визнати нерухомість інвестиційною, а також перевірити правильність облікового відображення цих операцій у бухгалтерському обліку та звітності підприємства.

Нині багато питань у цій сфері залишаються не досить розкритими та потребують подальшого дослідження. Зокрема, це стосується орга-

нізаційно-методичного забезпечення аудиту інвестиційної нерухомості, процедур здійснення аудиторської перевірки операцій з інвестиційною нерухомістю. Практична значущість вказаних проблем і необхідність їх дослідження визначили вибір теми і мету статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливими дослідженнями вітчизняної практики є роботи щодо організації і методики аудиту М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, Г.М. Давидова, Н.І. Дорош, Л.П. Кулаковської, К.О. Назарової, Ю.В. Пічи, О.А. Петрик, О.Ю. Редька, В.С. Рудницького, В.О. Шевчука, Б.Ф. Усача та ін. У наукових публікаціях вітчизняних науковців недостатня увага приділяється питанням планування та проведення аудиторської перевірки, особливостям здійснення аудиту інвестиційної нерухомості. Нині відсутня самостійна методика аудиторської перевірки інвестиційної нерухомості, яка б розкривала

всі особливості і специфіку процедур та інструментів здійснення такого аудиту. Тому важливим є дослідження та розкриття процесу аудиту інвестиційної нерухомості як сукупності інформації, що характеризує істотні властивості і стани процесу, а також взаємозв'язок між його складниками, для відображення послідовності, мети, об'єктів аудиту, сукупності аудиторських доказів, методики проведення аудиту тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення механізму здійснення аудиторської перевірки операцій з інвестиційною нерухомістю, встановлення етапів аудиту, що дасть змогу ідентифікувати та виявити порушення в обліку інвестиційної нерухомості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інвестиційні ресурси як фінансові формуються й використовуються підприємством для вирішення проблем, пов'язаних із процесами проектування, будівництва, розвитку суб'єктів підприємницької діяльності, тобто фінансують інноваційну діяльність підприємства. Інвестиція – надзвичайно важливий ресурс, який дає можливість суб'єктам забезпечувати свій розвиток, конкурентоздатність, стабільність на ринку, а також захищає від збиткових результатів діяльності та впливу негативних економічних процесів, що відбуваються в країні [1, с. 156]. Інвестиції є вкладенням майнових цінностей у необоротні активи (матеріальні та нематеріальні) та активи, які утримуються підприємством із метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора (економічних або позаекономічних) [2, с. 68].

Рішення про інвестиції завжди справляють великий вплив на майбутнє, а тому мають бути ретельно обміркованими. Для прийняття рішень стосовно деяких інвестицій необхідно розуміти саму сутність фінансових інвестицій, ретельно вивчити їх облік. У зв'язку з цим важливо мати відпрацьовану методику, яка б давала змогу здійснювати єдиний підхід до підготовки інвестиційних пропозицій і прийняття ефективних інвестиційних рішень [3, с. 250].

Інформація про операції з інвестиційною нерухомістю є суттєвою у фінансовій звітності суб'єкта господарювання як із вартісної позиції, так і з позиції здійснення впливу на діяльність підприємства і її результати в звітному періоді, а також із позиції можливості здійснювати вплив на безперервність діяльності в наступних звітних періодах, тобто в довгостроковій перспективі. З цієї причини пропуск аудитором під час аудиторської перевірки будь-якого спотворення інформації у фінансовій звітності про операції з інвестиційною нерухомістю може мати негативні наслідки [4].

Основним завданням аудиту інвестиційної нерухомості є ретельна перевірка правильності визнання, оцінки, розкриття інформації у фінансовій звітності, інформації щодо інвестиційної нерухомості та її відповідності вимогам П(С)БО та МСФЗ.

Послідовність проведення аудиту інвестиційної нерухомості можна відобразити таким чином (рис. 1).

Методологічні засади бухгалтерського обліку об'єктів, віднесених до інвестиційної нерухомості, регламентується П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [5], згідно з яким інвестиційною нерухомістю

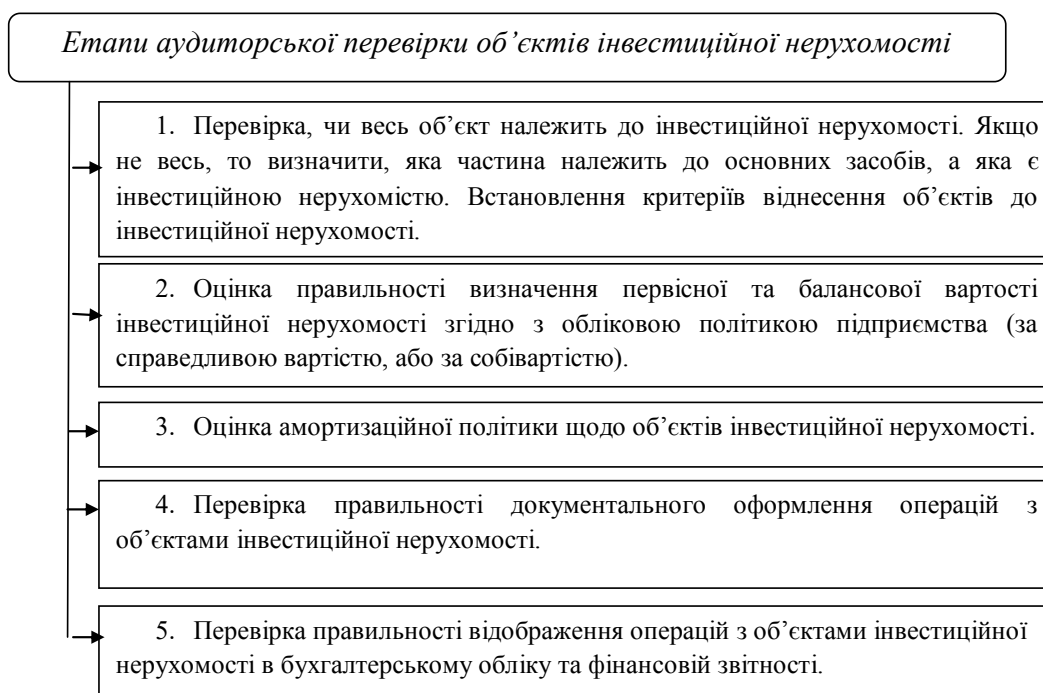

Рис. 1. Етапи аудиту об'єктів інвестиційної нерухомості

визнається насамперед нерухомість, як власна, так і орендована на умовах фінансової оренди, що утримується підприємством з метою передачі в оренду та отримання орендних платежів. Інвестиційна нерухомість визнається активом, якщо є ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому від її використання економічні вигоди у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, і її первісна вартість може бути достовірно визначена.

Отже, основною метою володіння підприємством інвестиційною нерухомістю є отримання орендної плати або збільшення капіталу компанії.

Мета аудиту операцій з інвестиційною нерухомістю відповідно до МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» [6] полягає у висловленні аудитором незалежної професійної думки щодо правильності відображення у звітності підприємства інформації щодо операцій з інвестиційною нерухомістю.

Таким чином, під час аудиторської перевірки необхідно оцінити, з якою метою суб'єкт господарювання утримує нерухомість для подальшого використання. Рішення про подальше призначення нерухомості приймає саме підприємство, виходячи з конкретних обставин, на основі своїх бізнес-процесів.

Насамперед аудитор має впевнитися в тому, що об'єкт, який підлягає перевірці, належить до інвестиційної нерухомості. Так, класифікувати як інвестиційну можна лише ту нерухомість, що здається у фінансову оренду. Також необхідно врахувати, що відповідно до МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» [7], якщо приміщення здається в оренду разом з обладнанням і меблями, то всі ці об'єкти включаються до одного об'єкта інвестиційної нерухомості, а не враховуються окремими об'єктами основних засобів.

Під час перевірки аудитор має застосувати відповідні аудиторські процедури, які дадуть змогу визначити правильність облікової оцінки об'єктів інвестиційної нерухомості відповідно до облікової політики підприємства та чинного законодавства.

Щоб визначити, чи відповідає нерухомість вимогам визначення інвестиційної нерухомості, аудитор повинен перевірити, чи є у суб'єкта господарювання розроблені критерії для послідовного застосування цього судження та чи зазначені ці критерії в наказі про облікову політику підприємства. Також необхідно перевірити, чи відображені ці критерії у примітках до річної фінансової звітності [5].

Якщо, на думку аудитора, нерухомість, яка перевіряється, може бути віднесена як до операційної, так і до інвестиційної нерухомості, аудитор має перевірити, чи підприємство розробило критерії ознак щодо розмежування об'єкта основних

засобів та прописало це в обліковій політиці підприємства.

Загалом на етапі планування аудиторської перевірки аудитор необхідно ознайомитися з положеннями облікової політики підприємства та встановити правильність її формування відповідно до чинного законодавства.

Загалом придбані та (або) створені об'єкти інвестиційної нерухомості мають зараховуватися на баланс підприємства за первісною вартістю. При цьому спосіб надходження цієї нерухомості (придбання, створення, переведення з операційної нерухомості або запасів, одержання у фінансову оренду) ніякого значення не має. Аудитор має зважати на те, що та інвестиційна нерухомість, яка придбана на основі позики, має відображатися в бухгалтерському обліку за первісною вартістю, яка відповідає договірній вартості.

На дату балансу інвестиційна нерухомість може відображатися за одним із двох методів, внесених до облікової політики підприємства, а саме:

- за первісною вартістю;
- за справедливою вартістю.

Тобто під час аудиторської перевірки облікового відображення інвестиційної нерухомості на дату балансу аудитор має перевірити правильність визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості, якщо остання обліковується за ринковою вартістю, а також перевірити правильність нарахування амортизації, якщо інвестиційна нерухомість обліковується за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації, з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення, що визнаються відповідно до П(С)БО 28 [8] (рис. 2).

Якщо на баланс зараховано інвестиційну нерухомість за справедливою вартістю, то останню необхідно переглядати на кожну дату балансу.

Перевіряючи правильність визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості, необхідно враховувати наявність активного ринку на схожі об'єкти інвестиційної нерухомості, які знаходяться в тій самій місцевості, в подібному стані, за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу.

У разі відсутності інформації про ринкові ціни на інвестиційну нерухомість її справедлива вартість визначається за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до п. 11 – 14 П(С)БО 28 [8], п. 21 П(С)БО 32 [5].

Оскільки оцінка інвестиційної нерухомості проводиться на дату балансу, то її вартість слід переглядати на цю дату.

Під час перевірки необхідно враховувати відмінність між обліком переоцінки операційної та інвестиційної нерухомості. Так, сума дооцінки залишкової вартості об'єкта операційної нерухо-

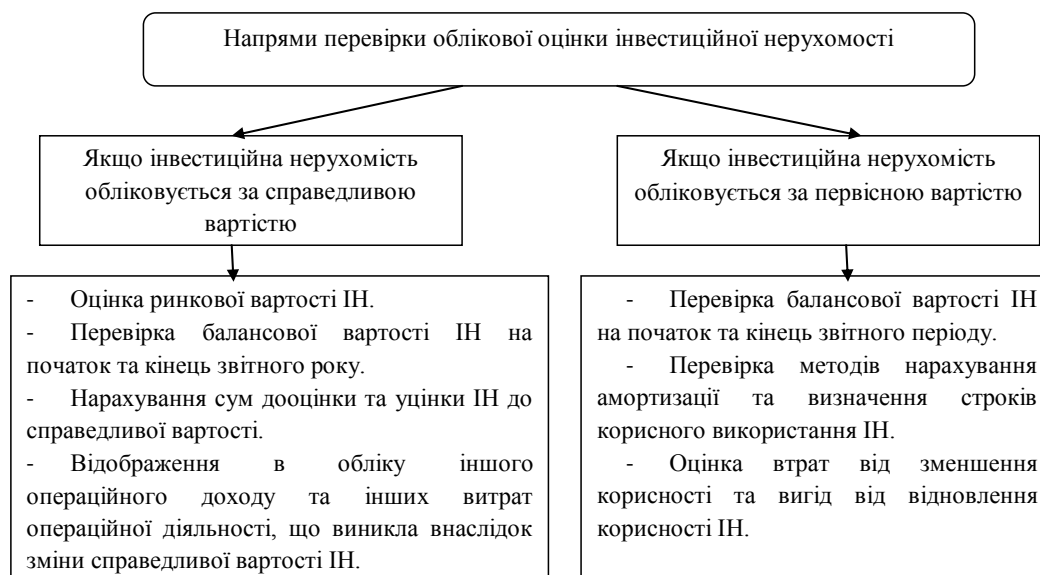

Рис. 2. Перевірка облікової оцінки інвестиційної нерухомості (ІН)

мості включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки – до складу інших витрат звичайної діяльності, тоді як сума збільшення або зменшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі іншого операційного доходу або інших витрат операційної діяльності.

Наступним етапом аудиту є перевірка правильності документального оформлення операцій з інвестиційною нерухомістю. Щодо документального оформлення операцій з інвестиційною нерухомістю, то їх рух відображається тими самими первинними документами, що й операції з основними засобами. Також на аудиторську оцінку значний вплив має наявність на підприємстві графіку документообігу та переліку первинних документів з обліку інвестиційної нерухомості.

Так, під час проведення аудиторської перевірки аудиторам слід перевірити, на яких умовах були заключні договори щодо операцій з інвестиційною нерухомістю, а також встановити вчасність сплати орендних платежів за користування об'єктами інвестиційної нерухомості.

Одним із важливих питань під час аудиту операцій з інвестиційною нерухомістю є оцінка правильності нарахування амортизаційних відрахувань у податковому обліку. Загалом, згідно з Податковим кодексом, підприємство самостійно прописує в Наказі про облікову політику прийнятий метод нарахування амортизації інвестиційної нерухомості.

Так, якщо в обліковій політиці зазначено, що інвестиційна нерухомість буде оцінюватися за справедливою вартістю, то амортизація на такі об'єкти не буде нараховуватися. За умови облікової оцінки інвестиційної нерухомості за первісною вартістю (собівартістю) підприємство має обґрун-

тувати в примітках до фінансової звітності обраний метод нарахування амортизації з поясненням причин, що спонукало підприємство вибрати цей метод.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, операції з інвестиційною нерухомістю суб'єктів господарювання займають значну частку в сукупних операціях та потребують об'єктивної і незалежної оцінки правильності їх відображення в обліку. Саме аудиторська перевірка операцій з інвестиційною нерухомістю дає змогу об'єктивно та неупереджено визнати нерухомість інвестиційною, а також перевірити правильність облікового відображення цих операцій у бухгалтерському обліку та звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крупельницька І.Г., Сегеда С.А. Проблеми організації контролю та аудиту інвестиційних ресурсів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2016. № 22. С. 156-160.
2. Нестеренко І.В. Актуальні проблеми обліку та аудиту інвестиційної діяльності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг.* 2011. № 2. С. 61–68.
3. Галченко А.С. Методичні аспекти аналізу та аудиту інвестиційної діяльності. *Фінанси, облік і аудит.* 2011. № 18. С. 245–251.
4. Міронова О. Значення виконання документування процедур внутрішнього контролю якості при аудиті операцій з інвестиційною нерухомістю. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнародний збірник наукових праць.* 2014. № 3. С. 247–249.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 02.07.2007

№ 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> (дата звернення: 28.02.2019).

6. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. 2015 Edition. Volume I. New York: International Federation of Accountants. 2016. 1249 p.

7. МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (дата звернення: 28.02.2019).

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2004 № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05> (дата звернення: 28.02.2019).

REFERENCES:

1. Krupelnitska I.G., Segeda S.A. (2016) Problemi organizatsiyi kontrolyu ta auditu investitsiynih resursiv [Problems of organization of control and audit of investment resources]. *Naukoviy visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment*. vol. 22. pp. 156–160.

2. Nesterenko I.V. (2011) Aktualni problemi obliku ta auditu investitsiyanoi diyalnosti pidpriemstva [Actual problems of accounting and audit of investment activity of the enterprise]. *Ekonomichna strategiya i perspektivi rozvitku sferi torgivli ta poslug*. vol. 2. pp. 61–68.

3. Gapchenko A.S. (2011) Metodichni aspekti analizu ta auditu investitsiyanoi diyalnosti [Methodological aspects of analysis and audit of investment activity]. *Finansi, oblik i audit*. vol. 18. pp. 245–251.

4. Mironova O. (2014) Znachennya vikonannya dokumentuvannya protsedur vnutrishnogo kontrolyu yakosti pri auditu operatsiy z investitsiyou neruhomistyu [The value of documenting the procedures for internal quality control in the audit of operations with investment real estate]. *Institut buhgalterskogo obliku, kontrol ta analiz v umovah globalizatsiyi: mizhnar. zbirnik naukovih prats*. vol. 3. pp. 247–249.

5. Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 32 «Investitsiyana neruhomist», zatverdzeniy nakazom Ministerstva finansiv Ukrayini vid 02.07.2007 № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> (accessed 28 February 2019).

6. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements (2016) vol. I. 1249 p.

7. MSBO 40 «Investitsiyana neruhomist». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (accessed 28 February 2019).

8. Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 28 «Zmenshennya korisnosti aktiviv», zatverdzeniy nakazom Ministerstva finansiv Ukrayini vid 24.12.2004 № 817. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05> (accessed 28 February 2019).

Komirna Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Financial Analysis and Audit
Kyiv National University of Trade and Economics

Miniailo Viktoriia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Financial Analysis and Audit
Kyiv National University of Trade and Economics

Nezhyva Mariia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Financial Analysis and Audit
Kyiv National University of Trade and Economics

PROCEDURAL APPROACH TO AUDIT OF INVESTMENT REAL ESTATE

There is no independent method of audit of investment property, which would disclose all the peculiarities and specificities of the procedures and instruments for carrying out such an audit. Therefore, it is important to study and disclose the investment property audit process as a set of information characterizing the essential properties and processes of the process, as well as the relationship between its components, to reflect the sequence, purpose, audit objects, the totality of audit evidence, and the methodology for conducting an audit.

The purpose of the article. The aim is to determine the mechanism for carrying out the audit of investment property investment operations, the establishment of audit stages, which will identify and identify violations in the accounting of investment real estate.

Results. Information on transactions with investment property is material in the entity's financial statements from both the value position and the position of exercising influence on the activity of the enterprise and its results in the reporting period, as well as from the position of possibility to influence the continuity of operations in subsequent reporting periods, that is, in the long run. For this reason, the auditor's passage during the audit of any distortion of information in the financial statements of operations with investment property may have negative consequences. The main objective of the audit of investment property is the thorough examination of the correctness of recognition, measurement, disclosure in the financial statements, information on investment property and its compliance with the requirements of P(C)BO and IFRS. Stages of the audit of investment property objects: verification of whether the whole object relates to investment property; assessment of the correctness of the determination of the initial and carrying value of investment property in accordance with the accounting policies of the enterprise; assessment of depreciation policy for investment property objects; verification of the correctness of documentary registration of operations with objects of investment real estate; verification of the correctness of the operations with objects of investment real estate in accounting and financial reporting.

Practical implications. Operations with investment property of economic entities occupy a significant share in aggregate operations and require an objective and independent assessment of the correctness of their reflection in accounting. It is the audit of investment property transactions that allows the objective and impartial recognition of investment property, as well as the accuracy of the accounting reflection of these transactions in accounting and reporting.

Value/originality. The article discloses the stages of audit of objects of investment real estate. It is established that for today, transactions of economic entities with investment real estate occupy a significant share in total operations and require an objective and independent assessment of the correctness of their presentation in accounting and financial reporting. The main objective of the audit of investment property is the thorough examination of the correctness of recognition, measurement, disclosure in the financial statements, information on investment property and its compliance with the requirements of P(C)BO and IFRS. The question of checking the accounting estimation of investment real estate is investigated. The article outlines the procedures for auditing investment property investment operations.

БАЗИС ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ ВИТРАТ НА ОСІБ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОПОМОГИ

BASIS FOR THE PROJECT OF SOCIAL AUDIT COST FOR SOCIAL PROTECTION AND ASSISTANCE

УДК 364.05(477)

Крупельницька І.Г.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Ковальчук С.П.

к.е.н., старший викладач, доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Гладій І.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглядається Проект методики соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, яка однією з перших покликана не лише підтвердити такі витрати, але й забезпечити їх порівняння з отриманим соціальним ефектом, що в перспективі дасть змогу використовувати її для побудови ефективної соціальної політики в державі. Розроблювана методика відрізняється від аналогів специфікою об'єкта дослідження, актуальною практичною спрямованістю, науковим обґрунтуванням та розширеним використанням аналітичних процедур і аналітичного інструментарію. Останній спрямовуватиметься на оцінку комплексної ефективності здійснених витрат. Методика містить конкретні рекомендації, підходи та інструментарій щодо організації та виконання. Запропонована методика соціального аудиту витрат може бути впроваджена в практичну діяльність установ та організацій, що здійснюють контроль соціальних витрат.

Ключові слова: соціальний аудит витрат, фінансовий аудит, соціальний аудит, особи, що потребують соціального захисту та допомоги, методика соціального аудиту витрат.

В статье рассматривается Проект методики социального аудита расходов на лиц, нуждающихся в социальной защите и помощи, которая одной из первых призвана не только подтвердить такие расходы, но и обеспечить их сравнение с полученным социальным эффектом, что в перспективе позволит использовать ее для построения эффективной социальной политики в государстве. Разрабатываемая методика отличается от аналогов спецификой объекта исследования, актуальной практической направленностью, научным обоснованием и расширенным использованием аналитических процедур и аналитического инструментария. Последний направлен на оценку комплексной эффективности осуществленных расходов. Методика содержит конкретные рекомендации, подходы и инструментарий по организации и выполнению. Предложенная методика социального аудита расходов может быть внедрена в практическую деятельность учреждений и организаций, осуществляющих контроль социальных расходов.

Ключевые слова: социальный аудит затрат, финансовый аудит, социальный аудит, лица, которым необходима социальная защита и помощь, методика социального аудита затрат.

The article deals with the project of conducting a social audit of expenses for people who need social protection and assistance. The methodology is new and it checks the cost of social assistance and allows you to compare the costs with the resulting social effect. Such a comparison will improve the effectiveness of social policy in the country. The technique is unique and differs from similar analogues. The methodology includes a specific research object, has actual practical orientation, has scientific substantiation and involves the use of many analytical procedures, method and means. The audit methods provide an opportunity to assess the quality and effectiveness of social assistance, and assess the level of satisfaction of people who received social assistance. The methodology has specific recommendations, approaches and techniques for the organization and its implementation. The advantage of this technique is its simplicity and practicality. The task of the methodology is to maximize adaptation to the current needs of the Ukrainian economy and society. The advantage is the versatile approaches of this technique and the results obtained. The various methods of the methodology provide the formation of a model of audit procedures and the development of specific measures. Measures include receiving information from people who have received social assistance. The results obtained will enable you to correct and adjust the costs, make them useful, increase efficiency, and optimize. Also, different methods of methodology, will identify the possibility of improving social assistance at the macro level – the implementation of the social function of the state. The scientific novelty lies in the fact that the proposed method of social audit of costs is a finished end product. The methodology can be implemented in the practice of institutions and organizations that control the social costs. The methodology contains specific recommendations, approaches and tools for organization and implementation. In particular, it proposes a plan / program of social audit of costs, a list of measures and methods for obtaining information on the reliability and correct cost calculation for people receiving social assistance, the application of audit procedures, analysis methods, the final format – the auditor's report. Implementation of the proposed format will make it possible to improve the existing methods used to control social costs.

Key words: social audit of expenses, financial audit, social audit, persons who need social protection and assistance, methods of social audit of expenses.

Постановка проблеми. Проект, що передбачає дослідження та розроблення комплексного механізму контролю як методики соціального аудиту витрат, спрямованого на забезпечення достовірності, повноти, ефективності, актуальності та відповідності використання державних та інших ресурсів, спрямованих на підтримку та допомогу особам, що потребують соціального захисту та допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, організаційно-методологічні та практичні аспекти проведення соціального аудиту є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і закордонних учених, таких як О.В. Мазу-

рик, В.В. Сиченко, М.В. Вінчук, Н.С. Марушко, М.М. Rahim, S.O. Idowu, I.I. Grigorescu, C.D. Hategan.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення потенційних можливостей покращення соціального клімату в державі через інструментарій соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги.

Основні завдання, на вирішення яких спрямовано Проект:

– конкретизація сутнісних характеристик соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, через висвітлення його основних складових елементів;

– обґрунтування значущості соціального аудиту витрат у системі виваженої соціальної політики держави та формування здорового соціального клімату;

– розроблення методики соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, визначення основних етапів, напрямів та процедур проведення соціального аудиту зазначених витрат;

– розроблення системи показників оцінки різних видів ефектів від здійснення витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, в контексті використовуваних аналітичних процедур у пропонованій методиці аудиту;

– формування пропозицій з удосконалення фінансового аспекту соціальної політики щодо осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, на основі моделювання найбільш реалістичних результатів, що можуть бути отримані із застосування аудиторських процедур;

– розроблення методичних рекомендацій щодо побудови стратегії фінансової підтримки та стимулювання осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, тобто оптимізації таких витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіко-політичні та безпекові реалії сьогодення в Україні зумовлюють актуальність пошуку шляхів покращення соціального клімату як запоруки стабільного висхідного розвитку держави. Позитивний соціальний клімат є невід'ємною складовою частиною комплексного економічного оздоровлення держави.

Наявність певного прошарку суспільства потребує соціального захисту та допомоги, що спричинило формування певної соціальної групи, фінансове забезпечення та соціальний захист якої вагомою мірою лягає на державний бюджет. При цьому ці ресурси перерозподіляються від працюючих осіб та прибуткових секторів економіки на фінансування поточних витрат зазначеної групи населення. У довгостроковій перспективі такий перерозподіл фінансових ресурсів може стати фактором виникнення та поглиблення соціальної напруги в суспільстві [2, с. 449].

Соціальний аудит витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, – це один із можливих дієвих інструментів, що спрямовуватиметься не лише на виявлення фактичного стану фінансування осіб, але й матиме на меті встановлення ступеня реального задоволення потреб таких осіб, досягнення очікуваного рівня комфорту та ступеня їхньої інтеграції у відносно нове середовище, зумовлене змінами не лише місця проживання, але й діяльності та сфери інтересів, соціальних зв'язків тощо. Вагомим значення набуває конкретизація методики виявлення реальної, обґрунтованої потреби у фінансуванні осіб на

основі принципу максимальної кореляції із фінансовими можливостями бюджету України. Аналітичні процедури соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, – це один із дієвих способів виявлення отриманих ефектів від здійснення таких витрат [5, с. 313].

Розроблення комплексної методики соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, дає змогу також застосувати процедуру моделювання різних результатів використовуваних аудиторських процедур та розробити пропозиції щодо стратегії фінансової підтримки та стимулювання таких осіб.

Впровадження нових аналітичних показників щодо витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, разом із методичними прийомами контролю дадуть можливість посилити якісну оцінку зазначених витрат, виявити певні проблеми такого фінансування та оцінити достатність витрат і їх нагальність.

Розроблення за результатами виконання науково-дослідної роботи методики соціального аудиту витрат на осіб, що потребують допомоги, яка базуватиметься на застосуванні системи показників оцінки різних ефектів від здійснення таких витрат у процесі налагодження ефективної взаємодії суспільства, держави та бізнесу, і стане обов'язковою умовою включення соціального аудиту витрат до стратегії довгострокового стратегічного соціального інвестування розвитку регіонів держави.

Новизна проекту полягає у формуванні концептуально-методичних підходів та інструментальних засобів комплексного вирішення проблеми формування та реалізації методики соціального аудиту витрат на ВПО з окупованих територій внаслідок збройного конфлікту на Сході України. Теоретичні підходи та одержані результати дадуть змогу частково вирішити завдання, що визначені державною стратегічною програмою виходу України з кризи та здійснення реформ в Україні, та можуть бути застосовані під час вирішення подібних проблем не лише в Україні, а й в інших країнах.

Пропонується на основі наявних методів та прийомів аудиторських процедур (тести контролю, аналітичні процедури, процедури по суті), в тому числі і методів та прийомів аналізу, сформувані план/програму соціального аудиту витрат, перелік заходів та прийомів з отримання інформації щодо достовірності та відповідності зазначених витрат, формалізувати отриману інформацію як робочі документи соціального аудиту витрат та сформувати структуру підсумкового звіту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту.

Методологія та методика дослідження базуватиметься на застосуванні системного, комплексного і ситуаційного підходів, що забезпечить усебічність дослідження. Пропонується комплекс загально-

наукових методів пізнання: генетичний метод (для аналізу процесів виникнення, становлення та послідовності стадій розвитку категорії «соціальний аудит витрат»); системний аналіз (для характеристики теоретичних основ дослідження «соціального управління витратами» та «соціального аудиту витрат» у їх теоретичній та практичній взаємозалежності); індукції, дедукції, аналізу та синтезу (для формування класифікаційних ознак, функцій та принципів соціального аудиту витрат); статистико-економічний метод (для розроблення системи показників оцінки різних видів ефектів від здійснення витрат); соціологічні методи збору та аналізу даних (анкетування – для збору емпіричної інформації, аналіз вторинних даних тощо).

Новизною є комплексне поєднання засобів та прийомів фінансового та соціального аудиту, формування на основі отриманої інформації унікальної методики комплексного аналізу та певних характерних аналітичних показників, що дадуть можливість якісної оцінки інформації щодо витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги.

Особливостями Проекту є:

1. Обґрунтування теоретико-методичного підходу побудови технологічного алгоритму соціального аудиту витрат шляхом розроблення системи показників оцінки різних ефектів від здійснення таких витрат.

2. Визначення основних етапів, напрямів та процедур соціального аудиту витрат осіб, що потребують соціального захисту та допомоги.

3. Формування пропозицій щодо оптимізації системи фінансової підтримки та стимулювання таких осіб на основі моделювання результатів, що будуть отримані із застосуванням аудиторських процедур.

Особливості структури та складників досліджень полягають в тому, що поєднуються методики фінансового аудиту, соціального аудиту та аналізу, що дає можливість всебічно охопити проблематику соціальної допомоги, тобто не тільки визначити достовірність та цільове використання такої допомоги, а й оцінити зворотний зв'язок – якість такої допомоги, спожитої зазначеними верствами населення. Це повинно забезпечити виявлення факторів, що обґрунтовують потребу в необхідності перерозподілу зазначених витрат, з метою покращення їхньої доцільності, ефективності та якості.

Очікується розроблення комплексної методики проведення соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, побудованої з дотриманням принципу повної окупності витрат на аудит за рахунок отриманого ефекту, що втілюватиметься в розроблених пропозиціях побудови соціально справедливого підходу під час здійснення та розподілу витрат. Максимальна

інтегрованість розроблених пропозицій у процедури аудиту досягатиметься завдяки моделюванню можливих результатів застосування аудиторських процедур.

Розроблена методика аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, спрямовуватиметься на підтвердження здійснених витрат, їх порівняння з отриманим соціальним ефектом, оцінку інших можливих ефектів від здійснення таких витрат [6, с. 232].

Планується сформуванню комплекс показників оцінки різних видів ефектів від здійснення витрат на внутрішньо переміщених осіб. За результатами цієї оцінки відбуватиметься розроблення методичних рекомендацій щодо побудови стратегії фінансового заохочення внутрішньо переміщених осіб із метою їх максимальної соціалізації на нових територіях та формування економічного й інших видів ефектів від таких витрат для держави та суспільства загалом. Методичні рекомендації матимуть кінцевою метою покращення соціального клімату в суспільстві, сприяння досягненню високих стандартів соціальної безпеки, мінімізацію соціальних конфліктів.

Планується розширити категоріальний апарат, удосконалити парадигму соціального аудиту витрат та навести комплексний підхід до класифікації ефектів від здійснення витрат на внутрішньо переміщених осіб.

Зміст очікуваних результатів передбачає формування комплексної методики із супроводом робочої документації та підсумковим результатом у формі звіту та відповідних рекомендацій використання методичних прийомів соціального аудиту витрат, що пропонується для впровадження в державних та бізнес-структурах, які здійснюють заходи контролю та аудиту соціального забезпечення.

Методика соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, – це теоретично обґрунтований науковий базис для практичного впровадження аудиторських процедур в умовах сучасних соціально-економічних реалій. Методичний інструментарій пропонованої методики підлягає науковому обґрунтуванню. Напрями проведення соціального аудиту визначатимуться виходячи із реальних проблем та потреб внутрішньо переміщених осіб [7, с. 17].

Наукового обґрунтування потребуватиме алгоритм порівняння зазначених витрат із отриманим соціальним ефектом від їх здійснення.

Сутнісні характеристики соціального аудиту витрат також потребуватимуть наукового обґрунтування. Це ж стосується і комплексної класифікації очікуваних позитивних ефектів від витрат на внутрішньо переміщених осіб. Корисними практико-методичними напрацюваннями будуть пропозиції щодо посилення цих ефектів.

Сучасні напрацювання щодо аналітичних процедур аудиту виступатимуть основою для розроблення системи показників оцінки різних видів ефектів від здійснення витрат на внутрішньо переміщених осіб, що потребуватимуть наукового, математичного обґрунтування.

З погляду практичної спрямованості очікується досягнення високої вагомості, формованих методичних рекомендацій щодо побудови стратегії матеріального заохочення осіб, які потребують соціального захисту та допомоги.

Пропонується новий комплексний підхід у дослідженні, який дасть можливість виявити та оцінити причинно-наслідкові зв'язки між понесеними соціальними витратами та їх результатами, виявити за результатами впровадженної методики притаманні закономірності, проблеми та джерела їх виникнення, а також сформувані рекомендації щодо шляхів їх вирішення; сформувані за допомогою аналізу систему уніфікованих вартісно-якісних показників, що сприяють комплексному, всебічному підходу в соціальному аудиті витрат.

Науково обґрунтованими та доведеними результатами є унікальність поєднання методичних прийомів фінансового аудиту та соціального аудиту, оскільки їхня спрямованість є різнобічно орієнтованою за об'єктами дослідження, але має одну кінцеву мету – допомогти та задовольнити потреби людини в скрутному стані, постраждалої особи, тобто виконання соціальної функції держави.

Висновки з проведеного дослідження. Очікується, що розроблена методика соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, однією з перших покликана не лише підтвердити такі витрати, але й забезпечити їх порівняння з отриманим соціальним ефектом, що в перспективі дасть змогу використовувати її для побудови ефективної соціальної політики в державі. Розроблювана методика відрізняється від аналогів специфікою об'єкта дослідження, максимальною практичною спрямованістю з одночасним ґрунтуванням на науковому базисі та розширеним використанням аналітичних процедур і аналітичного інструментарію. Останній спрямовуватиметься на оцінку різних видів ефектів від здійснення витрат.

Перевагами цієї методики буде її практична спрямованість, досягнення якої стає можливим завдяки її максимальній адаптації до сучасних потреб української економіки та суспільства. Безумовною перевагою також варто вважати комплексність розроблюваної методики та результатів від її впровадження, що забезпечуватиметься моделюванням можливих наслідків аудиторських процедур із одночасним розробленням заходів, які рекомендуватимуться до впровадження з метою підвищення ефективності витрат, їх опти-

мізації, а також із метою досягнення макроекономічних цілей.

Науково-прикладна новизна полягає в тому, що запропонована методика соціального аудиту витрат є завершеним кінцевим продуктом, що може бути впровадженим у практичну діяльність установ та організацій, які здійснюють контроль соціальних витрат, оскільки вона містить конкретні рекомендації, підходи та інструментарій щодо організації та виконання, зокрема запропоновано план/програму соціального аудиту витрат, перелік заходів та прийомів з отримання інформації щодо достовірності та відповідності зазначених витрат, застосування аудиторських процедур, методів та прийомів аналізу, кінцевий формат – висновок результатів аудиту. Впровадження запропонованого формату дасть можливість удосконалити наявні методики, що використовуються для контролю соціальних витрат.

У процесі виконання проекту буде розроблено:

- систему показників оцінки різних ефектів від здійснення витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги, в контексті аналітичних процедур аудиту, які будуть використані;

- основні етапи, напрями та процедури проведення соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги;

- методику соціального аудиту витрат на осіб, що потребують соціального захисту та допомоги.

Ці та інші матеріали, а також сформовані на їх основі інформаційно-аналітичні пропозиції можуть бути передані для використання органам влади, бізнесу, членам громад та громадським організаціям.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Gray R. Thirty years of social accounting, reporting and auditing: what (if anything) have we learnt? *Business ethics: a European review*. 2001. 10(1), P. 9–15.
2. Peicheva M., Kraeva-Miteva A., Harizanova H. Study of the social audit and standards for social and environmental responsibility – case study of Bulgaria. *Economic Alternatives*. 2017. Vol. 3, P. 449–474.
3. Khrushch V.A. Development of social audit in the system of social management. *Scientific journal of Kherson State University*. 2013. Issue 2, P. 93–95.
4. Ochsner M. Die soziale verantwortung des staates – wie sich wohlfahrtsleistungen auf die legitimität des staates auswirken. *Springer*. 2016. 314 p.
5. Hoßfeld H., Schmiel U. Corporate social responsibility in der marktwirtschaft – ein erfahrungswissenschaftlich begründetes konzept. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik*. 2015. No. 16/3, pp. 313–338.
6. Марушко Н.С. Проблеми та перспективи становлення соціального аудиту в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 232–241.

7. Дерій В., Саченко С., Бабій Л. Соціальний аудит у контексті посилення вимог до корпоративної соціальної відповідальності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 5. С. 17–26.

8. Мазурик О.В. Суспільні функції та можливості соціального аудиту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. 1(4). С. 79–84.

REFERENCES:

1. Gray R. Thirty years of social accounting, reporting and auditing: what (if anything) have we learnt? *Business ethics: a European review*. 2001. 10(1), P. 9–15.

2. Peicheva M., Kraeva-Miteva A., Harizanova H. Study of the social audit and standards for social and environmental responsibility – case study of Bulgaria. *Economic Alternatives*. 2017. Vol. 3, P. 449–474.

3. Khrushch V.A. Development of social audit in the system of social management. *Scientific journal of Kher-son State University*. 2013. Issue 2, P. 93–95.

4. Ochsner M. Die soziale verantwortung des staates – wie sich wohlfahrtsleistungen auf die legitimität des staates auswirken. Springer. 2016. 314 p.

5. Hoßfeld H., Schmiel U. Corporate social responsibility in der marktwirtschaft – ein erfahrungswissenschaftlich begründetes konzept. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik*. 2015. No. 16/3, pp. 313–338.

6. Marushko N.S. (2017) Problemy Ta Perspektyvy Stanovlennia Sotsialnoho Audytu V Ukraini [Problems and prospects for the establishment of social audit in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, no. 1, pp. 232–241.

7. Derii V. Sachenko S. Babii L. (2016) Sotsialnyi audyt u konteksti posylennia vymoh do korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti. [Social audit in the context of strengthening the requirements for corporate social responsibility] *Accounting and auditing*, no. 5, pp. 17–26 (in Ukrainian)

8. Mazuryk O.V. (2013) Suspilni Funktsii Ta Mozhyvosti Sotsialnoho Audytu [Social Functions and Possibilities of Social Audit]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 1(4), pp. 79–84 (in Ukrainian)

Krupelnyska Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnytsia Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

Kovalchuk Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Senior Instructor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnytsia Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

Hladii Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnytsia Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics

BASIS FOR THE PROJECT OF SOCIAL AUDIT COST FOR SOCIAL PROTECTION AND ASSISTANCE

The purpose of the article. The article deals with the project of conducting a social audit of expenses for people who need social protection and assistance. The methodology is new and it checks the cost of social assistance and allows you to compare the costs with the resulting social effect. Such a comparison will improve the effectiveness of social policy in the country. The technique is unique and differs from similar analogues.

Methodology. The methodology includes a specific research object, has actual practical orientation, has scientific substantiation and involves the use of many analytical procedures, method and means. The audit methods provide an opportunity to assess the quality and effectiveness of social assistance, and assess the level of satisfaction of people who received social assistance. The methodology has specific recommendations, approaches and techniques for the organization and its implementation. The complex of general scientific methods of cognition is offered: genetic method (for analysis of the processes of occurrence, formation and sequence of development stages of category "social audit of expenses"); system analysis (to characterize the theoretical fundamentals of the "social cost management" and "social cost audit" research in their theoretical and practical interdependence); induction, deduction, analysis and synthesis (for the formation of classification features, functions and principles of social audit of costs); statistical-economic method (for developing a system of indicators for evaluating various types of effects from the implementation of costs); sociological methods for collecting and analyzing data (questionnaires – for gathering empirical information, analysis of secondary data, etc.).

Results. The advantage of this technique is its simplicity and practicality. The task of the methodology is to maximize adaptation to the current needs of the Ukrainian economy and society. The advantage is the versatile approaches of this technique and the results obtained. The various methods of the methodology provide the formation of a model of audit procedures and the development of specific measures. Measures include receiving information from people who have received social assistance. The results obtained will enable you to correct and adjust the costs, make them useful, increase efficiency, and optimize. Also, different methods of methodology, will identify the possibility of improving social assistance at the macro level – the implementation of the social function of the state. During the project implementation, the following will be developed:

- a system of indicators for assessing the various effects of spending on people in need of social protection and assistance
- the main stages, directions and procedures for conducting social audit of expenses for people in need of social protection and assistance;
- a method of social audit of costs.

Practical implications. The scientific novelty lies in the fact that the proposed method of social audit of costs is a finished end product. The methodology can be implemented in the practice of institutions and organizations that control the social costs. The methodology contains specific recommendations, approaches and tools for organization and implementation. In particular, it proposes a plan / program of social audit of costs, a list of measures and methods for obtaining information on the reliability and correct cost calculation for people receiving social assistance, the application of audit procedures, analysis methods, the final format – the auditor's report.

Value/originality. Implementation of the proposed format will make it possible to improve the existing methods used to control social costs.

АНАЛІЗ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

ANALYSIS OF LOCAL TAXES AND FEES AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF THE REFUGEE PART OF LOCAL BUDGETS

УДК 351.71.(045)

Лобачева І.Ф.

к. пед. н., доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Любчак І.С.

студентка

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто підходи до визначення та узагальнено основи функціонування місцевих податків та зборів, досліджено їх роль у формуванні бюджетів місцевого рівня. Проаналізовано структуру місцевих податків та зборів, її ефективність та динаміку надходжень цих податків і зборів у доходи місцевих бюджетів України протягом 2012–2018 рр., а також узагальнено сучасний стан місцевого оподаткування. Оцінено частку місцевих податків та зборів у структурі доходів бюджету міста Вінниці, виявлено, що ці податки та збори посідають вагомим місце у формуванні бюджетних ресурсів. Обґрунтовано, що за допомогою місцевого оподаткування місцеві бюджети та бюджет України формують свої доходи, що впливає на рівень соціально-економічної забезпеченості держави та визначає її економічний потенціал. Прیدілено увагу особливостям управління місцевими податками та зборами. Зазначено методи та прийоми економічного аналізу, за допомогою яких здійснювалося дослідження цієї теми.

Ключові слова: місцеві податки та збори, система місцевого оподаткування, місцеві бюджети, принципи місцевого самоврядування.

В статті рассмотрены подходы к определению и обобщены основы функционирования местных налогов и сборов, исследована их роль в формировании бюджетов местного уровня. Проанализированы структура местных налогов и сборов, ее эффективность и динамика поступлений этих налогов и сборов в доходы местных бюджетов Украины в течение 2012–2018 гг., а также обобщено современное состояние местного налогообложения. Оценена доля местных налогов и сборов в структуре доходов бюджета города Винницы, обнаружено, что эти налоги и сборы занимают важное место в формировании бюджетных ресурсов. Обосновано, что с помощью местного налогообложения местные бюджеты и бюджет Украины формируют свои доходы, что влияет на уровень социально-экономической обеспеченности государства и определяет ее экономический потенциал. Уделено внимание особенностям управления местными налогами и сборами. Указаны методы и приемы экономического анализа, с помощью которых осуществлялось исследование этой темы.

Ключевые слова: местные налоги и сборы, система местного налогообложения, местные бюджеты, принципы местного самоуправления.

In the article considered and generalize of local taxes and collections are considered and summarized, their role in formation of budgets of local level is investigated. Named the domestic scientists who were engaged in studying problems associated with local taxation. The main regulatory and legal basis of regulation of local taxes and fees is investigated. Indicated the relevance of the topic and its main purpose, which implies that this topic is important for the present. The structure of local taxes and duties, its efficiency and the current state of local taxation are analyzed. The dynamics of revenues of these taxes and fees in the revenues of local budgets of Ukraine during 2012–2018 is analyzed; the current state of local taxation is generalized. The main dynamics of local taxes and duties in Ukraine during 2016–2018 are considered and conclusions on the place of local taxation in the tax system of Ukraine are made. It has been investigated which taxes have more budget-generating value, and which amounts are coming to the budget. The share of local taxes collected in the structure of budget revenues of the city of Vinnitsa was estimated and it was found that these taxes and fees take place in the formation of budgetary resources. The reasons for reducing or increasing the amount of relevant taxes or fees are established. It is substantiated that with the help of local taxation local budgets and the budget of Ukraine form their incomes, which, in turn, affects the level of social and economic security of the state and determines in the end its economic potential. Pay attention to the features of management of local taxes and fees. Specifies what portion of local taxation plays in ensuring the financial autonomy of local budgets. How local authorities could finance needs through their own tax sources, then their dependence on decisions of higher authorities on the revenue side of local budgets would be minimal. The mentioned conclusions and suggestions on further development of local taxes and fees in the tax system of Ukraine. Also the methods and techniques of economic analysis, which helped to study the topic.

Key words: local taxes and fees, system of local taxation, local budgets, fundamental of local self-government.

Постановка проблеми. В умовах розвитку національної економіки становлення фінансово незалежного місцевого самоврядування безпосередньо залежить від формування сталого механізму забезпечення власними фінансовими ресурсами, які мають бути отримані переважно за рахунок надходжень місцевих податків та зборів. Місцеве оподаткування є вагомим інструментом ефективного функціонування як окремої адміністративно-територіальної одиниці, так і держави загалом. Отже, дослідження цієї теми є актуальним, адже саме місцеві податки та збори є важливою складовою системи місцевої влади в Україні, забезпечують розвиток національної економіки, створюють умови для життєдіяльності та підвищення добробуту населення на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблемних питань, пов'язаних з функціонуванням місцевих податків та зборів, займалися багато вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження впливу місцевих податків та зборів на дохідну частину місцевих бюджетів України зробили такі вчені, як Т.Г. Бондарук, В.В. Зубенко, І.В. Самчинська, А.Ю. Рудик, О.Г. Кучабський, М.В. Гончаренко, Н.В. Сошка.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні основ функціонування місцевих податків та зборів шляхом аналізу сучасного стану місцевого оподаткування та його ролі у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів; дослідженні структури податків та зборів, її ефективності; розробленні

пропозицій щодо підвищення їх ролі у власних доходах місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Місцеві податки та збори – це обов’язкові платежі, суми яких згідно із законодавством України встановлюються органом місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та зараховуються до відповідного бюджету [2, с. 89].

Статтею 10 Податкового кодексу України визначено, що до місцевих податків належать податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та транспортний податок, а до місцевих зборів – збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір.

Аналіз місцевих податків та зборів має велике значення як для господарюючого суб’єкта, так і для держави загалом, адже місцеві податки та збори складають важливе джерело наповнення місцевих бюджетів та державного бюджету, що впливає на економічний розвиток певного регіону, можливості державних структур.

Вагомим показником фінансової незалежності територіальних одиниць є питома вага місцевих податків та зборів у податкових надходженнях та доходах місцевих бюджетів. Вона загалом демонструє обсяг податкових повноважень органів місцевого самоврядування [3] (рис. 1).

Місцеві бюджети України переважно формуються з податкових надходжень. Їхня частка у 2017 р. становила 28,8%, що на 0,9% більше, ніж у 2016 р., проте на 1,2% менше, ніж плановий показник у 2018 р. Попри зростання частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів, питома вага місцевих бюджетів у податкових надходжен-

нях зведеного бюджету має тенденцію до зменшення. Це означає, що фіскальне напруження на рівні територіальних одиниць у рамках децентралізаційних перетворень залишається.

Згідно з Податковим кодексом податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та єдиний податок є обов’язковими для встановлення місцевими радами. Щодо збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору, то місцевим радам надано право самостійно вирішувати питання щодо їхнього встановлення [5].

Досліджуючи місцеве оподаткування в Україні, вважаємо доцільним аналізувати місцеві податки та збори. Динаміка показників місцевих податків та зборів представлена в табл. 1.

Розглянувши структуру податкових надходжень, можемо зробити висновок, що найбільшим за обсягом джерелом надходжень місцевих бюджетів є плата за землю, яка у 2017 р. становила 26 384,5 млн. грн. та 50,2% що на 3 060,9 млн. грн. більше та на 5% менше, ніж в аналізованому 2016 р., але на 4 535, 5 млн. грн. менше та 1,8% більше, ніж у 2018 р.

Збільшення надходжень податку за землю зумовлене збільшенням площ, щодо яких проведено грошове оцінювання земель; проведенням інвентаризації земельних ділянок, наданих у користування та оренду; проведенням індексації нормативної грошової оцінки землі; переглядом укладених угод на оренду землі та розміру орендної плати.

Можна спостерігати тенденцію до зростання протягом 2016–2018 рр. плати за нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Загалом сума планового показника у 2018 р. становить

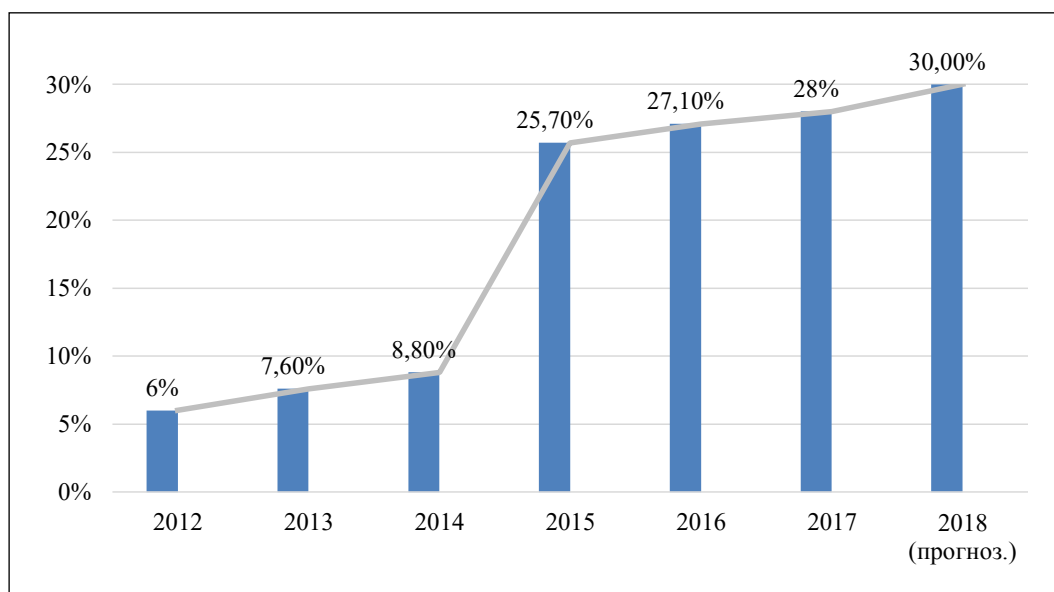

Рис. 1. Динаміка надходжень місцевих податків та зборів у доходах місцевих бюджетів України у 2012–2018 рр., %

Джерело: побудовано за даними джерела [3]

2 994,5 млн. грн. та 4,6%, що на 568,8 млн. грн. та 0,4% більше, ніж у 2017 р. До збільшення суми надходжень цього податку протягом аналізованих років привело впровадження податкової реформи в розрізі об'єктів житлової та комерційної нерухомості юридичних та фізичних осіб.

Значний темп приросту серед місцевих податків та зборів демонструє єдиний податок, який включає єдиний податок для юридичних осіб платників, єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності та єдиний податок для сільськогосподарських товаровиробників. У 2017 р. до місцевих бюджетів надійшли 25 152,2 млн. грн. єдиного податку, що становить 44,5% загального обсягу місцевих податків та зборів. Збільшення суми

цього податку спричинене покращенням рівня адміністрування податків, зокрема спрощенням умов ведення бізнесу та оптимізацією груп платників спрощеної системи.

Місцеві збори також мали тенденцію до зростання. Зокрема, туристичний збір у 2018 р. зріс на 4 млн. грн. порівняно з 2017 р., а збір за місце для паркування транспортних засобів збільшився на 1,2 млн. грн. Сума туристичного збору збільшилась завдяки підвищенню відсоткової ставки, а саме 1% від мінімальної заробітної плати.

Для того щоби дослідити та проаналізувати місцеве оподаткування у Вінниці, потрібно виокремити частку місцевих податків та зборів серед надходжень до бюджету міста (рис. 2).

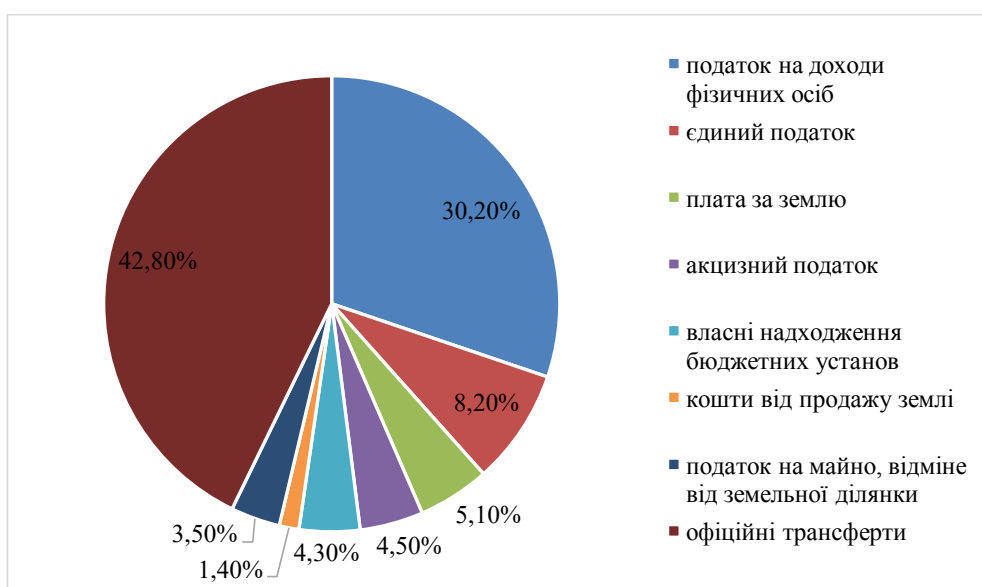

Рис. 2. Частка місцевих податків та зборів у структурі доходів бюджету м. Вінниці у 2018 р., %

Джерело: побудовано за даними джерела [7]

Таблиця 1

Динаміка місцевих податків та зборів України за 2016–2018 рр., млн. грн.

Показник	2016 р.		2017 р.		2018 р. (план.)		Абсолютне відхилення (2017/2016 рр.)		Абсолютне відхилення (2018/2017 рр.)	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
Плата за землю	23 323,6	55,2	26 384,5	50,2	30 921,0	52	3 060,9	5	4 535,5	1,8
Плата за нерухоме майно, відміне від земельної ділянки	1 419,9	3,3	2 425,7	4,6	2 994,5	5	1 005,8	1,3	568,8	0,4
Єдиний податок	17 167,1	40,6	23 388,3	44,5	25 152,0	42,4	6 221,2	3,9	1 763,7	2,1
Туристичний збір	54,1	0,1	70,2	0,1	74,0	0,1	16,1	0	4,0	0
Збір за місце для паркування транспортних засобів	66,2	0,2	77,6	0,1	78,2	0,1	11,2	0,1	1,2	0
Транспортний податок	246,9	0,6	245,9	0,5	238,1	0,4	-1	0,1	7,8	0,1

Джерело: побудовано за даними джерела [6]

Проаналізувавши дані дохідної частини бюджету міста Вінниці, доходимо висновку, що місцеві податки та збори посідають вагомe місце у структурі фінансових надходжень до бюджету. Серед усіх податків та зборів найбільшу частку має єдиний податок, що становить 8,2% від усієї структури доходів бюджету, а у грошовому виразі становить 390,3 млн. грн. Плата за землю становить 5,1% від загальної структури бюджету міста, складаючи 242,9 млн. грн. Найменшу частку становить податок на майно, відмінне від земельної ділянки, а саме 3,5% від загального бюджету, що складає 165 млн. грн [7].

Для вивчення та аналізу місцевих податків та зборів, а також їх ролі у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів використані економіко-логічні методи та прийоми економічного аналізу, а саме застосовані методи загального аналізу, до яких належать метод порівняння та ряди динаміки. За допомогою методу порівняння зіставлено фактичні та планові показники надходжень місцевих податків та зборів, що й дало змогу проаналізувати динаміку коливань суми грошових коштів місцевого оподаткування протягом аналізованих років. Ряди динаміки дали змогу охарактеризувати величину зміни показників місцевих податків та зборів минулих років порівняно з базовим роком.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, узагальнюючи результати дослідження, можемо дійти висновку, що чинна система місцевих податків та зборів в Україні потребує постійного вдосконалення, оскільки від неї вимагається, з одного боку, забезпечення фінансовими ресурсами потреб органів місцевого самоврядування, а з іншого боку, виконання ролі інструмента місцевої соціально-економічної політики, спрямованої на вирішення завдань збалансованості економіки та розвитку регіонів.

Місцеві податки та збори мають суттєвий вплив на формування місцевих бюджетів. Особливу роль відіграє частка місцевого оподаткування у забезпеченні фінансової автономії місцевих бюджетів. Якщо за рахунок власних податкових джерел місцеві органи влади могли б фінансувати потреби, їх залежність від рішень вищих органів влади стосовно дохідної частини місцевих бюджетів була б мінімальною. Це привело б до зростання рівня політичної незалежності та фінансового забезпе-

чення місцевого самоврядування, сприяло б економічному зростанню держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податковий кодекс України (редакція від 1 січня 2018 р.). URL: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Бондарук Т.Г. Місцеві фінанси : навчальний посібник. Київ, 2013. 529 с.
3. Аналіз місцевих бюджетів: бюджетний моніторинг / заг. ред. В.В. Зубенко, А.Ю. Рудик. Вип. 3 (6). Київ, 2018. 86 с.
4. Кириленко О.П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування. Київ : Фінанси України, 2010. 237 с.
5. Сошка Н.В. Суперечності та перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 11. С. 51–56.
6. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).
7. Офіційний сайт Вінницької міської ради. URL: <http://www.vmr.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).

REFERENCES:

1. Podatkovij kodeks Ukrainy (redakciya vid 01.01.2018 roku). URL: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks> (accessed: 20 March 2019).
2. Bondaruk T.H. (2012) Mistsevi finansy [Local finances]. Kyiv (in Ukrainian).
3. Analiz mistsevykh biudzhetyv: biudzhetyni monitoringh (2018) [Analysis of local budgets: budget monitoring]. Iss. 3 (6) / zah. red. V.V. Zubenko, A.Iu. Rudyk. Kyiv, 86 p. (in Ukrainian).
4. Kyrylenko O.P. (2010) Finansova nezalezhnist mistsevoho samovriaduvannia [Financial independence of local self-government] Finansy Ukrainy, 237 p.
5. Soshka N.V. (2012) Superechnosti ta perspektvyvy rozvytku systemy mistsevoho opodatkuвання v Ukraini [Contradictions and prospects for the development of the local taxation system in Ukraine] Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. Vyp. 11, pp. 51–56.
6. Official site of the Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. Available at: <http://sfs.gov.ua> (in Ukrainian) (accessed: 21 March 2019).
7. Official site of the Vinnytskoi miskoi rady. Available at: <http://vmr.gov.ua> (in Ukrainian) (accessed: 21 March 2019).

Lobacheva IrynaCandidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics**Lyubchak Iryna**Student
Vinnitsa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics**ANALYSIS OF LOCAL TAXES AND FEES AND THEIR ROLE
IN THE FORMATION OF THE REFUGEE PART OF LOCAL BUDGETS**

The purpose of the article. In the conditions of the development of the national economy, the formation of a financially independent local government directly depends on the formation of a sustainable mechanism to provide their own financial resources, which should be obtained mainly through revenues of local taxes and fees. Local taxation is a powerful tool for the effective functioning of both a separate administrative-territorial unit and the state as a whole.

In the article is theoretical and practical substantiation of the foundations of the functioning of local taxes and fees, through an analysis of the current state of local taxation and its role in the formation of the revenue part of local budgets. And also in the study of the structure of taxes and fees, its effectiveness and the development of proposals to increase their role in their own revenues of local budgets.

Today it is determined the local taxes include property tax other than land, single tax and transport tax, and local taxes include: parking fees for vehicles, tourist fees.

According to the Tax Code, a tax on immovable property other than land and a single tax is mandatory for local councils. As to the fee for parking vehicles and tourist fees, local councils were given the right to decide independently on their installation issues.

The analysis of local taxes and fees is important both for the business entity and for the state as a whole. Because local taxes and fees are an important source of filling local budgets and the state budget, which influences the economic development of a certain region, the possibilities of state structures.

A significant indicator of the financial independence of territorial units is the share of local taxes and fees in tax revenues and local budget revenues. It in general shows the volume of tax powers of local self-government bodies.

Economic and logical methods and techniques of economic analysis were used to study and analyze local taxes and duties and their role in forming the revenue part of local budgets. Namely, methods of general analysis were used, which include: a comparison method and dynamics series. Using the comparison method, the actual and planned indicators of local taxes and fees were compared, which enabled us to analyze the dynamics of fluctuations in the amount of cash in local taxation over the analyzed years. The dynamics of the dynamics allowed characterizing the magnitude of the change in the indices of local taxes and fees of previous years compared with the base year.

Results. Local taxes and fees have a significant impact on the formation of local budgets. Particularly important role is played by the share of local taxation in ensuring the financial autonomy of local budgets. If at the expense of their own tax sources local authorities could finance their needs, then their dependence on decisions of higher authorities on the revenue side of local budgets would be minimal. This would lead to an increase in the level of political independence and financial support of local self-government, and contributed to the economic growth of the state.

ОБЛІК ВИТРАТ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

ACCOUNTING OF COSTS: PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

У статті висвітлено окремі проблемні питання обліку витрат, а також запропоновано шляхи їх вирішення. Охарактеризовано складові обліку витрат, досліджено механізм їх впливу на ефективність облікової інформації, запропоновано підходи до їх удосконалення та оптимізації. Узагальнено перелік елементів облікової політики стосовно витрат, деталізовано їх зміст та порядок розроблення. Критично розглянуто підходи до вибору бази розподілу загальновиробничих витрат (ЗВВ), обґрунтовано критерії оптимального вибору. Розроблено структуру аналітичного обліку витрат, запропоновано рівні диференціації інформаційних потоків залежно від інформаційних потреб менеджменту. Розроблено алгоритм формування робочого плану рахунків з обліку витрат, зокрема порядок його побудови та кодування рахунків. Обґрунтовано доцільність чотирьохетапної побудови процесу обліку витрат, визначено функції та зміст кожного етапу.

Ключові слова: витрати, робочий план рахунків, елементи витрат, аналітичний облік, база розподілу витрат, етапи обліку витрат.

В статье освещены отдельные проблемные вопросы учета затрат, а

также предложены пути их решения. Охарактеризованы составляющие учета затрат, исследован механизм их влияния на эффективность учетной информации, предложены подходы к их усовершенствованию и оптимизации. Обобщен перечень элементов учетной политики касательно расходов, детализировано их содержание и порядок разработки. Критически рассмотрены подходы к выбору базы распределения общепроизводственных расходов (ОПР), обоснованы критерии оптимального выбора. Разработана структура аналитического учета затрат, предложены уровни дифференциации информационных потоков в зависимости от информационных потребностей менеджмента. Разработан алгоритм формирования рабочего плана счетов по учету затрат, в частности порядок его построения и кодирования счетов. Обоснована целесообразность четырехэтапного построения процесса учета затрат, определены функции и содержание каждого этапа.

Ключевые слова: расходы, рабочий план счетов, элементы затрат, аналитический учет, база распределения расходов, этапы учета затрат.

УДК 657.331.3

Островецька Р.Е.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Університет державної фіскальної
служби України

The article reveals some of the problematic issues of cost accounting and suggests ways to solve them. The components of cost accounting are characterized, the mechanism of their influence on the effectiveness of accounting information is investigated, and approaches to their improvement and optimization are proposed. First of all, it justified the need to increase the level of detail and analyticity of accounting information, for which relevant areas were developed, which include the formation of accounting policies for costs, the choice of cost accounting centers in accordance with management information requests, the formation of a detailed chart of accounts for cost accounting and a phased construction of the process cost accounting. The list of accounting policy elements for cost accounting has been clarified, their content and formation procedure are described in detail. It is proved that the rationality of the accounting policy is determined by its harmonization with the information needs of management and the characteristics of business structures (types of activities, nature of production, management structure, size of the enterprise, and specifics of technology and organization production). Critically revised modern approaches to the selection of the base distribution of overhead costs and justified the criteria for their optimal choice. A structure of analytical cost accounting adapted to the information needs of management has been developed. It is proved that the optimal levels of differentiation of information flows are determined in accordance with the organizational hierarchy of the enterprise. An algorithm has been developed for the formation of a working chart of accounts for cost accounting, including the procedure for structuring it and coding accounts, which is set by users of information. The necessity of a four-stage process of cost accounting is substantiated. The content of each of the stages of cost accounting in the context of types of accounting work and storage media is determined, which allows it to be used in practice, including using computer technologies.

Key words: costs, work plan of accounts, cost elements, analytical accounting, base of distribution of costs, stages of cost accounting.

Постановка проблеми. Оптимізація величини витрат та економне використання ресурсів складають ключову проблему не лише діяльності окремих бізнес-структур, але й функціонування сучасної економіки загалом. Прискорення та інтенсифікація процесів економічного розвитку загострили як загальновизнану проблему обмеженості ресурсів, так і пошук рішень, спроможних забезпечити оптимізацію витрат та зростання ефективності використаних ресурсів. З іншого боку, витрати є одним зі складників фінансових результатів, тому переключення, допущені в процесі їх формування, спричиняють лавиноподібну деформацію більшості елементів економічної системи (прибутку, податку з прибутку тощо) [1, с. 612]. Це унеможли-

лює прийняття ефективних управлінських рішень щодо вибору оптимальних видів, галузей та сфер діяльності. Формування релевантної інформації для управління витратами може забезпечити лише вміло побудована й організована система бухгалтерського обліку, що визначає актуальність досліджень, присвячених пошуку шляхів системного вдосконалення усіх її складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення засад обліку витрат здійснили Б.М. Богач, Т.В. Барановська, Н.Р. Домбровська, П.В. Єременко, Г.О. Зінов'єв, К.М. Корнєєва, О.І. Корольова, О.В. Олійник, К.П. Проскура, Н.В. Радченко, Т.І. Рассулова, О.М. Рибалко, М.Г. Чумаченко, А.В. Хмелюк, Н.М. Шмиголь,

В.Ф. Яценко. Проте окремим питанням обліку витрат не приділяється достатньо уваги, зокрема проблемам формування облікової політики щодо витрат, побудови робочого плану рахунків в контексті задоволення інформаційних потреб менеджменту, етапам процесу обліку витрат та їх змістовному наповненню.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій з удосконалення обліку витрат із застосуванням системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку виділяють чотири рівні, кожний з яких відіграє певну роль у формуванні облікової інформації. Нормативними документами [2] для всіх суб'єктів господарювання встановлені однакові правила й підходи до визнання та оцінювання витрат. Вони, з одного боку, забезпечують зіставлення облікової інформації по країні загалом, а з іншого боку, сприяють вільній конкуренції в бізнес-середовищі, що доводить об'єктивну необхідність централізованого нормативно-правового регулювання обліку. Однак потреба наявності різноманітної за обсягами, змістом, структурою, термінами та формами подання інформації сформувала запити на методи, способи та прийоми обліку, спроможні вирішити проблеми інформаційного забезпечення менеджменту. Отже, трансформація інформаційних потреб зумовила необхідність децентралізації регулювання чисельних облікових процедур та надання суб'єктам господарювання права на самостійне формування облікової політики.

Застосування альтернативних методів та прийомів обліку витрат з числа задекларованих П(С) БО 16 «Витрати» [2] приводить до зміни величини витрат. Це свідчить про те, що, змінюючи підходи до формування та оцінювання витрат, менеджмент може впливати на результати господарських операцій, тобто використовувати облікову політику як інструмент прийняття управлінських рішень. З іншого боку, на облікову політику щодо витрат впливає низка факторів, таких як види діяльності, характер виробництва, структура управління, розміри підприємства, особливості технології та організації виробництва [3, с. 81]. Отже, можна визначити, що раціональність облікової політики щодо витрат залежить від її гармонізації з інформаційними потребами менеджменту, особливостями організації та технології виробництва.

Отже, на формування інформаційних ресурсів одночасно впливають і централізоване нормативно-правове регулювання, і облікова політика, тому якість інформації залежить не лише від раціональності нормативних документів, але й від умінь суб'єктів господарювання з переліку альтернативних методів, способів та прийомів обліку

витрат вибирати найбільш оптимальні, адаптовані до завдань управління. Це зумовлює необхідність обґрунтування підходів до формування облікової політики щодо витрат.

Одним з ключових питань розроблення облікової політики є вибір її елементів, до складу яких найчастіше включають порядок розподілу витрат між готовою продукцією (ГП) та незавершеним виробництвом (НВ), методи оцінювання НВ, оцінювання та розподіл вартості робіт і послуг допоміжних (ДВ) та обслуговуючих виробництв (ОВ), способи розподілу накладних витрат, склад змінних загальноновиробничих витрат (ЗВВ), варіанти зведеного обліку затрат, методи обліку витрат виробництва, формування переліку місць виникнення та центрів витрат, перелік статей адміністративних витрат, нормальну виробничу потужність [4, с. 475; 5, с. 142; 6, с. 270–272; 7]. Раціональність елементів облікової політики щодо витрат залежить від їх змістовного наповнення, зразки якого розроблено в табл. 1.

Одним із суперечливих елементів облікової політики є вибір бази розподілу ЗВВ, тому що суттєво впливає на суму розподілених накладних витрат, відповідно, суму собівартості готової продукції кожного виробничого підрозділу [3, с. 82]. Витоками вказаної проблеми, з одного боку, є сама природа непрямих витрат, що «унеможливує або принаймні ускладнює точне визначення частки непрямих витрат, яка належить до окремого об'єкта обліку витрат» [8, с. 313].

З іншого боку, відсутні «чіткі і однозначні правила з визначення суми непрямих витрат, яку потрібно списати на кожний виріб» [8, с. 356], що ще більше ускладнює вирішення проблеми. Для обґрунтування критеріїв вибору оптимальної бази розподілу ЗВВ потрібно встановити чинники, що впливають на цей процес. Серед таких чинників найчастіше називають особливості виробничого процесу, зокрема структуру собівартості продукції [3, с. 84]; методи обліку витрат, вид виробництва, їх галузевий характер, матеріаломісткість та трудомісткість виробництва [5, с. 141]; особливості галузі, типу й виду виробництва, характер його організації та технологічного процесу, різноманітність продукції, масовість випуску, структуру організації та інші умови, об'єкти калькулювання [9, с. 132]. Розмаїття наведених чинників без взаємозв'язку з вибором бази розподілу засвідчує, що одностайні критерії вибору оптимальної бази розподілу ЗВВ не обґрунтовані, тому проблеми їх вибору залишаються невирішеними.

В нашій країні найбільш поширеними базами розподілу ЗВВ є пряма заробітна плата працівників, прямі матеріальні витрати, всі прямі витрати, кількість відпрацьованих машино-годин, кількість виробів [10, с. 260]. Американськими компаніями для розподілу виробничих накладних витрат вико-

Облікова політика щодо витрат підприємства

Елементи облікової політики	Зміст елементів облікової політики
Групування витрат	Вибір напрямів групування витрат (за видами діяльності, структурними підрозділами, економічними елементами, тощо), формування змісту кожного елемента та статті витрат.
Робочий план рахунків з обліку витрат	Методика розроблення та структура робочого плану рахунків з обліку витрат, застосування класу 8 та/або 9 Плану рахунків бухгалтерського обліку.
Методи обліку витрат	Вибір методів обліку витрат, адаптованих до організаційно-технологічної структури виробництва та завдань управління витратами підприємства.
Кількісні критерії та якісні ознаки суттєвості інформації	Встановлення порогу суттєвості в розмірі 2% чистого прибутку (збитку) підприємства.
Визнання та оцінювання ЗВВ	Перелік та склад постійних і змінних ЗВВ, вибір бази та порядку розподілу ЗВВ.
Документування витрат	Вибір форм документів та розроблення порядку їх складання, запровадження графіків руху документів.
Аналітичний та синтетичний облік витрат	Методика й техніка аналітичного обліку витрат за видами діяльності, структурними підрозділами, центрами відповідальності, об'єктами калькулювання; вибір регістрів аналітичного та синтетичного обліку витрат та розроблення порядку їх складання; організація зведеного обліку витрат.
Структура виробництва	Класифікація підрозділів підприємства та їх поділ на основне, допоміжне, підсобне та обслуговуюче виробництво; виділення центрів відповідальності та центрів обліку витрат; розроблення системи нумерації (шифрів) структурних підрозділів.
Калькулювання собівартості продукції	Перелік та склад статей калькулювання; об'єкти калькулювання; структура регістрів аналітичного обліку (калькуляцій), періодичність та порядок їх складання.

Джерело: розроблено за джерелами [4–7]

ристовуються заробітна плата працівників, прямі людино-години, машино-години, вартість прямих матеріальних витрат, вага основних матеріалів [11]. Схожість, ідентичність переліку баз розподілу, відсутність ніж ними принципових відмінностей доводять, що проблему достовірного розподілу ЗВВ слід вирішувати не за рахунок запровадження екзотичних баз розподілу, а шляхом пошуку раціональної методики їх застосування.

Серед переваг маржинального доходу кожного виробу як бази розподілу ЗВВ зазначається «згладжування розбіжностей в рентабельності окремих виробів» [10, с. 261]. Однак таке «згладжування», по-перше, приведе до викривлення інформації щодо собівартості окремих виробів, отже, прийняття хибних управлінських рішень щодо обсягів, структури та асортименту виробництва. По-друге, це суперечить самому призначенню процесу розподілу витрат, який здійснюється задля економічно обґрунтованого розподілу ЗВВ та одержання достовірної інформації щодо витрат у розрізі виробничих процесів, структурних підрозділів та окремих виробів, тобто застосовується для досягнення мети, яка не пов'язана з розподілом ЗВВ.

На наш погляд, заслуговує на увагу диференційований підхід до вибору баз розподілу окремо для кожної статті накладних витрат, запропонований зарубіжними вченими [10, с. 260]. Однак з огляду на трудомісткість його застосування він стане можливим лише за використання відповідних комп'ютерних технологій, пристосованих до облікових завдань такого типу.

На наш погляд, цілком слушною є думка про вибір бази розподілу ЗВВ окремо для кожної групи виробництв з огляду на особливості виробничого процесу [3, с. 84]. Обґрунтованість цього підходу з економічної точки зору дасть змогу одержати досить достовірну оцінку собівартості продукції кожного підрозділу, тому він потребує подальших розробок.

Отже, в науковій літературі не приділяється достатньо уваги критеріям вибору баз розподілу ЗВВ у взаємозв'язку з чинниками, що впливають на цей процес, не висвітлюється взаємозалежність між ними, тому, незважаючи на широке висвітлення проблем, пов'язаних з вибором бази розподілу ЗВВ, вони досі залишаються недостатньо обґрунтованими, отже, невирішеними.

На погляд Б. Нідлза, «правильна» база розподілу непрямих витрат «повинна вказувати на зв'язок між непрямими витратами та причинами, що впливають на них. Мета полягає у тому, щоб вибрати таку характеристику виробничого процесу, зміни якої найбільше впливають на величину непрямих витрат» [12, с. 447]. Аналогічних поглядів дотримувався Р. Ентоні: «Частка непрямих витрат, що відноситься на об'єкт, повинна відповідати ступеню його причетності до таких витрат» [8, с. 347]. Отже, у виробництвах, де непрямі витрати змінюються пропорційно кількості машино-годин, оптимальною базою розподілу буде кількість машино-годин, а у виробництвах, де переважає ручна праця, – витрати на оплату праці. За відсутності чіткого взаємозв'язку між машино- або людино-годинами та непрямими витратами такою базою є

прямі витрати [8, с. 355], тобто критерієм вибору оптимальної бази розподілу є її причинно-наслідковий зв'язок з непрямими витратами.

Аналітичність облікової інформації забезпечується диференціацією інформаційних потоків, для вибору рівнів якої пропонуються різні підходи. Задля посилення самоконтролю суб'єктів за витратами їх облік пропонується вести в розрізі центрів відповідальності [13, с. 383]. Облік витрат за стадіями технологічного процесу дасть змогу «визначити внесок керівника кожного центру відповідальності в загальний розмір витрат і підвищити відповідальність менеджерів усіх рівнів управління» [14, с. 113]. Оскільки «визначення суми витрат завжди підпорядковується певним цілям, завданням» [8, с. 311], то побудову аналітичного обліку, рівні диференціації інформації та її аналітичну структуру необхідно підпорядкувати потребам управління. На наш погляд, оптимальний перелік центрів обліку витрат потрібно формувати за рівнями організаційної ієрархії підприємства та включити до нього види діяльності, структурні підрозділи, центри відповідальності, місця виникнення витрат, етапи виробничого процесу (стадії, переділи). Організація аналітичного обліку витрат за наведеною структурою забезпечить формування повної та релевантної інформації щодо величини витрат як по підприємству загалом, так і в розрізі кожного центру зокрема задля оперативного управління відхиленнями від нормативних показників.

Оскільки «головною умовою, що забезпечує надання керівництву інформації, є наявність рахунків для кожного виду витрат» [12, с. 36], пропозиція щодо розроблення деталізованого плану рахунків витрат як основного напрямку «удосконалення інформаційного поля» [10, с. 256] є цілком слушною та обґрунтованою. К.П. Проскура та Г.О. Зінов'єв з урахуванням потреб управлінського обліку пропонують таку трьохрівневу побудову внутрішнього плану рахунків: 1) центр відповідальності; 2) вид витрат за елементами (в розрізі елементів восьмого класу); 3) різновид окремих елементів у розрізі виду матеріалів. [10, с. 258]. У багаторівневій структурі робочого плану, крім перших трьох рівнів аналітики (види виробництв, елементи витрат, конкретні об'єкти обліку витрат), пропонується запровадити рівні аналітики за програмами, проектами, відповідальними особами [15, с. 553]. Отже, незважаючи на спільність позицій щодо підпорядкування структури робочого плану рахунків потребам менеджменту, підходи до структурування та змісту рахунків різняться, тому потребують уточнення.

Алгоритм формування робочого плану включає такі види робіт, як визначення його структури (побудови); встановлення системи кодування інформації (структури рахунку); вибір методів гру-

пування інформації (вертикальний (ієрархічний) та горизонтальний (інформаційних зв'язків), кожний з яких забезпечує систематизацію інформації у відповідних розрізах). Однак найбільш придатним для формування робочого плану рахунків можна вважати фасетний метод, який дає змогу в межах одного синтетичного рахунку одержати декілька різних систем аналітичних рахунків, у кожній з яких інформація групується та узагальнюється за певною ознакою, визначеною потребами управління [16, с. 56].

Для побудови робочого плану рахунків та формування системи їх кодування потрібно вибрати напрями групування об'єктів обліку, встановити рівень деталізації інформації, який безпосередньо задається її користувачами. На наш погляд, структурними рівнями робочого плану рахунків є види виробництв з подальшою деталізацією на центри відповідальності, місця виникнення витрат (підрозділи). Кожній структурній одиниці виділяється номер (шифр), похідний від виду виробництва (рис. 1).

Як видно зі схеми, формування номеру (коду) кожного виду виробництв (основне, допоміжне, підсобне) та кожного структурного підрозділу з огляду на рахунок 23 «Виробництво» забезпечує єдиний підхід до системи послідовного кодування рахунків, а також дає змогу узагальнювати витрати як по підприємству загалом, так і в розрізі виробництв та окремих місць виникнення витрат і центрів відповідальності зокрема.

Наступним етапом розроблення робочого плану рахунків з обліку витрат є визначення шифрів для кожного елемента витрат (табл. 2).

Згідно з показниками табл. 2 кожний рахунок обліку витрат складається з шифру структурного підрозділу та номеру рахунку обліку витрат за елементами. Застосування методу послідовного групування об'єктів обліку й виділення їх вертикальної (ієрархічної) та горизонтальної (інформаційних зв'язків) структури дає змогу накопичувати детальну інформацію за видами витрат у розрізі центрів відповідальності, тобто забезпечує виконання одночасно двох облікових завдань, таких як накопичення витрат за елементами, детальний облік витрат за центрами відповідальності. Запропонована схема робочого плану рахунків придатна для розроблення шифрів рахунків як для підрозділів основного виробництва, так і для допоміжних (підсобних) виробництв.

Сутність концептуального підходу до побудови робочого плану рахунків полягає у забезпеченні безпосереднього взаємозв'язку з інформаційними потребами менеджменту та адаптуванні до галузевої специфіки, особливостей видів діяльності, організаційно-управлінської структури та технології виробничого процесу.

Не можна оминати увагою порядок нарахування податків, які, згідно з Податковим кодексом України, включають до складу витрат. На думку Б.М. Занька, «відсутність визначених на законодавчому рівні баз оподаткування для окремих загальнодержавних податків <...> збільшує ймовірність помилок, які можуть бути допущені під час розрахунку податкових зобов'язань» [18, с. 911], що, на наш погляд, приводить до перекручення величини витрат діяльності та спотворення облікової інформації. Уникнути помилок під час формування таких витрат можна шляхом удосконалення податкового законодавства, що пропонується зробити щодо чіткого та зрозумілого визначення основних елементів податків та зборів [18, с. 912].

Одним з важливих питань обліку витрат є побудова моделі руху інформації в обліковому процесі: «сума виробничих витрат, оцінка готової продукції та фінансова звітність залежать від того, наскільки визначено та структуровано рух інформації щодо витрат виробництва» [12, с. 437]. У плані рахунків однакові за економічним змістом рахунки з обліку витрат (рахунок 23 «Виробництво», рахунки з

обліку операційної, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства) перебувають у різних класах (у 2 класі «Запаси» та 9 класі «Витрати діяльності» відповідно). Така структура плану рахунків на теоретичному рівні свідчить про недотримання принципу превалювання сутності над юридичною формою, а на практичному рівні спотворює послідовність руху облікової інформації під час формування витрат виробництва, що приводить до викривлення їх величини. У сучасному дискурсі обґрунтовується двохетапна побудова процесу обліку витрат [14, с. 113; 17, с. 841], але вона не відповідає особливостям руху інформації під час формування витрат [12, с. 437–438; 8, с. 317–320], тому потребує уточнення.

Інформаційна модель процесу обліку витрат, побудована з урахуванням структури облікового процесу та особливостей формування й списання кожного виду витрат, наведена на рис. 2.

Як видно з рис. 2, процес обліку витрат є логічною послідовністю чотирьох взаємопов'язаних етапів, які разом забезпечують виконання облікового завдання, що полягає у формуванні інформації

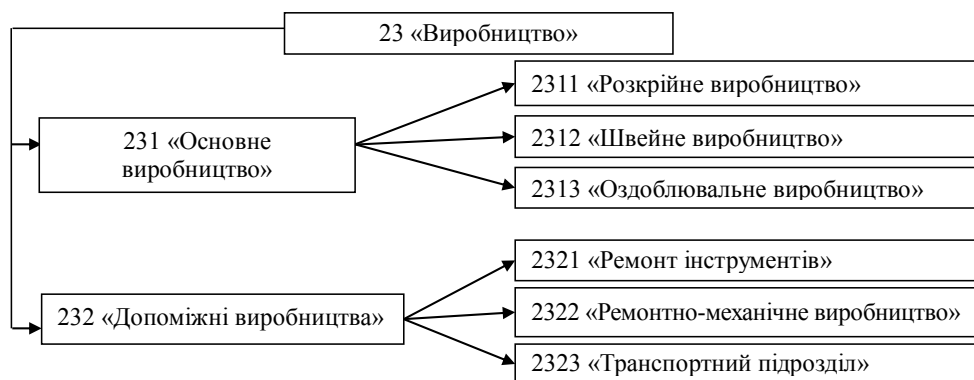

Рис. 1. Система кодування структурних підрозділів підприємства

Джерело: розробка автора

Таблиця 2

Робочий план рахунків з обліку витрат у розрізі елементів витрат

Шифр рахунку	Назва рахунку
23	Виробництво
231	Основне виробництво
2311	Розкрійне виробництво
231180	Матеріальні витрати
2311801	Основні матеріали
23118011	Тканина пальтова (далі – в розрізі марок, ґатунків, кольорів)
23118012	Тканина костюмна (далі – в розрізі марок, ґатунків, кольорів)
2311802	Допоміжні матеріали
23128021	Мережеве
23118022	Масло машинне
231181	Витрати на оплату праці
2311811	Основна заробітна плата
2311812	Додаткова заробітна плата
231184	Інші витрати

Джерело: розробка автора

Рис. 2. Етапи процесу обліку витрат діяльності

Джерело: розробка автора

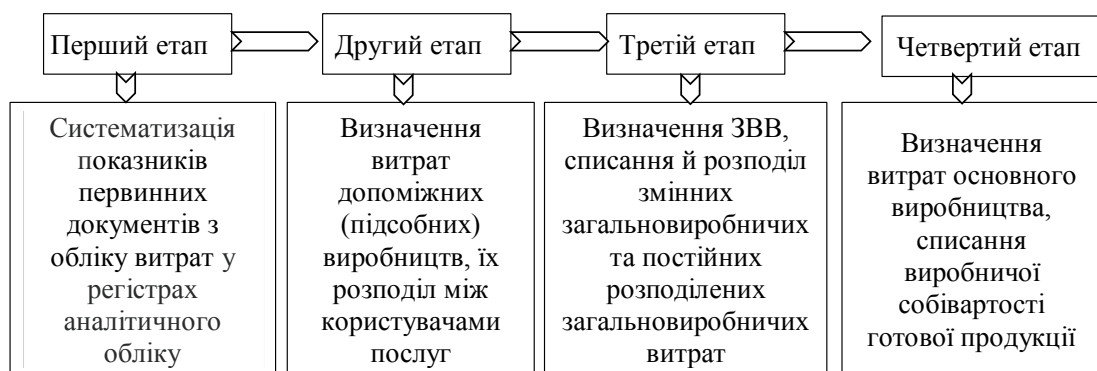

Рис. 3. Зміст та функціональне призначення етапів процесу обліку витрат

Джерело: розробка автора

ції щодо витрат, тому є єдиною обліковою системою. Однак відмінності щодо призначення, змісту та порядку функціонування кожного етапу зумовлюють необхідність їх виділення в окрему структурну одиницю облікового процесу (рис. 3).

Показники рис. 3 свідчать про те, що на першому етапі необхідно забезпечити формування витрат кожного окремого центру відповідальності або виду витрат (адміністративні витрати). Для цього потрібно розробити відомості аналітичного обліку витрат згідно з номенклатурою витрат, регламентованою обліковою політикою (табл. 3).

На другому етапі обліку витрат визначають собівартість робіт (послуг) допоміжних (підсобних)

виробництв, яку розподіляють між споживачами, як правило, пропорційно обсягам одержаних ними послуг. На третьому етапі обліку витрат визначають окремо суму змінних ЗВВ та постійних розподілених ЗВВ витрат, які розподіляються із застосуванням бази розподілу згідно з Наказом про облікову політику. На четвертому завершальному етапі відбуваються узагальнення витрат виробництва в розрізі рівнів деталізації облікової інформації, вибраних менеджментом (по підприємству загалом, у розрізі видів виробництв, центрів відповідальності зокрема); формування елементів витрат; визначення виробничої собівартості продукції та величини НВ; списання постійних

Відомість обліку витрат швейного виробництва № 1 за січень 201... р.

Назва документа	Основний матеріал	Допоміжний матеріал	Заробітна плата	ЄСВ	ДВ	ЗВВ	Витрати разом
Акт-вимога	812680	14072					826752
Розрахункова відомість			240286				240286
Розрахунок ЄСВ				52856			52856
Довідка бухгалтерії					7269	15490	22759
Разом	812680	14072	240286	52856	7269	15490	1618363

Джерело: розробка автора

нерозподілених ЗВВ на собівартість реалізованої продукції; списання адміністративних витрат на фінансові результати.

Отже, з одного боку, функціональні та змістовні відмінності етапів обліку витрат потребують їх виокремлення, а з іншого боку, умовою ефективного функціонування облікового процесу як системного утворення є забезпечення їх взаємозв'язку, наступності та гармонізації, дотримання єдиних підходів як до носіїв інформації, так і до облікових робіт. Інформаційна модель процесу обліку витрат, побудована в розрізі чотирьох етапів, забезпечує логічну послідовність формування витрат з моменту їх виникнення до моменту списання виробничої собівартості продукції, а також сприяє зростанню ефективності інформаційних потоків в управлінні діяльністю підприємства через можливість контролю витрат на кожному етапі їх формування.

Висновки з проведеного дослідження. Одержані автором результати дослідження визначають шляхи вдосконалення обліку витрат у контексті підвищення релевантності облікової інформації, її ефективності для прийняття управлінських рішень. Їх сутність полягає в гармонізації методів, способів та прийомів обліку з економічною сутністю витрат, забезпеченні їх відповідності особливостям фінансово-господарської діяльності бізнес-структур та узгодженості з інформаційними потребами користувачів інформації.

Аналітичність облікової інформації залежить від рівня її деталізації, для підвищення якого запропоновано використовувати елементи облікової політики щодо витрат, робочий план рахунків з обліку витрат, реєстри аналітичного обліку витрат, адаптовані до номенклатури витрат кожного виду діяльності, центру відповідальності або центру виникнення витрат.

Чотирьохетапна побудова процесу обліку витрат, розроблена з урахуванням структури облікового процесу та особливостей формування й списання кожного виду витрат, забезпечує впорядкування та структурування руху інформації, отже, достовірне визначення величини витрат як по підприємству загалом, так і в розрізі кожного етапу обліку витрат зокрема.

Основними напрямками подальших досліджень є адаптування розробок елементів облікової політики та структури робочого плану рахунків з обліку витрат до галузевих особливостей діяльності бізнес-структур.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стігліц Д.Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. А.В. Олійник, Р.О. Скільський. Київ : Основи, 1998. 854 с.
2. П(С)БО 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00> (дата звернення: 26.02.2019).
3. Корольова О.І. Облік витрат виробництва: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 79–90.
4. Олійник О.В., Барановська Т.В. Витрати підприємств як об'єкт облікової політики: організаційно-методичні положення. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 1 (31). С. 469–477.
5. Домбровська Н.Р. Формування облікової політики щодо витрат підприємств по заготівлі та переробці зерна. *Інноваційна економіка*. 2012. № 2 (28). С. 139–145.
6. Космінко М.В. Незавершене виробництво як об'єкт організації облікової політики підприємства. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії*. 2009. № 4 (17). С. 269–273.
7. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : Наказ Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 635. URL: <http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish> (дата звернення: 20.02.2019).
8. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры / пер. с англ. А.М. Петрачкова. Москва : Финансы и статистика, 1996. 560 с.
9. Радченко К.М. Витрати як об'єкт обліку та їх місце в системі бухгалтерського обліку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2017. № 4 (50). С. 132–134.
10. Проскура К.П., Зінов'єв Г.О. Податкові аспекти управління витратами підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 6. С. 255–262.
11. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерський учет: управленческий аспект / пер. с англ. О.Д. Каверина, И.В. Романовского. Москва, 1995. 415 с.

12. Нидлз Б., Андерсон К., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета / пер. с англ. Я.В. Соколова. Москва, 1996. 496 с.

13. Рассулова Н.В., Корнеева Т.И. Организация обліку витрат: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник ДонНУЕТ*. 2010. № 4 (48). С. 378–384.

14. Шмиголь Н.М., Рибалко О.М., Єременко П.В. Актуальні проблеми та шляхи удосконалення обліку витрат на підприємствах. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 3 (27). С. 108–114.

15. Яценко В.Ф. Моделирование системы обліку витрат для управління бізнес-процесом «виробництво». *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 552–558.

16. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Теория бухгалтерского учета : учебник. Москва : Финансы и статистика, 1988. 279 с.

17. Кравченко О.В., Леоненко К.О. Проблеми організації обліку витрат виробництва. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 841–846.

18. Занько Б.М. Проблемні аспекти накопичення в обліку інформації щодо бази оподаткування для обчислення загальнодержавних податків і зборів. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 18. С. 908–912.

REFERENCES:

1. Stihlits D.E. (1998) *Ekonomika derzhavnoho sektora* [Public sector economics] / per. z anhli. A.V. Oliinyk, R.O. Skil'skiy. Kyiv : Osnovy (in Ukrainian).

2. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013) *Vytraty: Polozhennja (standart) bukhgalters'kogo obliku 16* [Costs: Accounting Regulation (Standard) 16], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (accessed: 26 February 2019).

3. Korolova O.I. (2015) *Oblik vytrat vyrobnytstva: problemy ta perspektvy rozvytku* [Problems and development prospects of production costs accounting]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, vol. 1, pp. 79–90.

4. Oliinyk O.V., Baranovska T.V. (2015) *Vytraty pidpriemstv yak ob'ekt oblikovoi polityky: orhanizatsiino-metodychni polozhennia* [Costs of enterprises as an object of accounting policy: organizational and methodological provisions]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskogo obliku, kontroliu i analizu*, vol. 1 (31), pp. 469–477.

5. Dombrovska N.R. (2012) *Formuvannia oblikovoi polityky shchodo vytrat pidpriemstv po zahativli ta pererobtsi zerna* [Formation of accounting policy on the costs of enterprises for harvesting and processing of grain]. *Innovatsiina ekonomika*, vol. 2 (28), pp. 139–145.

6. Kosminko M.V. (2009) *Nezavershene vyrobnytstvo yak ob'ekt orhanizatsii oblikovoi polityky pidpriemstva* [Unfinished production as an object of organization accounting policy of the enterprise]. *Naukovyi*

visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii, vol. 4 (17), pp. 269–273.

7. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013) *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva* [Methodical recommendations for accounting policies of the enterprise]: available at: <http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish> (accessed: 20 February 2019).

8. Entoni R., Ris Dzh. (1996) *Uchet: situatsii i primery* [Accounting: situations and examples] / per. s angl. A.M. Petrachkova. Moskva (in Russian).

9. Radchenko K.M. (2017) *Vytraty yak ob'ekt obliku ta yikh mistse v systemi bukhgalterskogo obliku* [Costs as an object of accounting and their place in the accounting system]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 4 (50), pp. 132–134.

10. Proskura K.P., Zinoviev H.O. (2009) *Podatkovi aspekty upravlinnia vytratamy pidpriemstva* [Tax aspects of enterprise cost management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 255–262.

11. Khorngren Ch.T., Foster Dzh. (1995) *Bukhgalterskiy uchet: upravlencheskiy aspekt* [Accounting: management aspect] / per. s angl. O.D. Kaverina, I.V. Romanovskogo. Moskva (in Russian).

12. Nidlz B., Anderson K., Kolduell D. (1996) *Printsipy bukhgalters'kogo ucheta* [Principles of the accounting] / per. s angl. Ya.V. Sokolova. Moskva (in Russian).

13. Rassulova N.V., Kornieieva T.I. (2010) *Orhanizatsiia obliku vytrat: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia* [Organization of cost accounting: problems and ways to solve them]. *Visnyk DonNUET*, vol. 4 (48), pp. 378–384.

14. Shmyhol N.M., Rybalko O.M., Yeremenko P.V. (2015) *Aktualni problemy ta shliakhy udoskonalennia obliku vytrat na pidpriemstvakh* [Current problems and ways to improve cost accounting at enterprises]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3 (27), pp. 108–114.

15. Yatsenko V.F. (2016) *Modeliuvannia systemy obliku vytrat dlia upravlinnia biznes-protsesom "vyrobnytstvo"* [Cost system modeling in management of the business process "production"]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 552–558.

16. Paliy V.F., Sokolov Ya.V. (1988) *Teoriya bukhgalterskogo ucheta* [Accounting Theory] : uchebnik. Moskva : Finansy i statistika (in Russian).

17. Kravchenko O.V., Leonenko K.O. (2018) *Problemy orhanizatsii obliku vytrat vyrobnytstva* [Problems of accounting organization of production costs]. *Infrastruktura rynku*, vol. 25. pp. 841–846.

18. Zanko B.M. (2018) *Problemy aspekty nakopychennia v obliku informatsii shchodo bazy opodatkuvannia dlia obchyslennia zahalnodержavnnykh podatkov i zboriv* [Problem aspects of accumulation in the accounting of the information of the tax base for calculation of nationwide taxes and fees]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 18, pp. 908–912.

ACCOUNTING OF COSTS: PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

Optimization of costs and the economical use of resources are a key problem not only for the activities of individual business structures, but also for the functioning of the modern economy as a whole. To solve it, an effective cost management system based on various information is needed. The main source of information for management is accounting, therefore, the improvement of methods, ways and techniques for cost accounting is an integral part of solving the problems of economical use of resources and optimizing the costs of activities. The theoretical and methodological basis of the research is the works of leading domestic and foreign scientists on the problems of accounting for expenses, legislative and regulatory documents governing accounting. To study the hierarchical structure of the cost accounting system and its functional integrity, a functional approach and structural analysis were used. Retrospective and other methods of analysis were used to study trends in the evolution of accounting costs.

The structure of the regulatory and legal regulation of accounting has been investigated, the role and significance of each component in the process of formation of accounting information has been determined. It is proved that the rationality of the accounting policy depends on the harmonization with the information needs of management and features of business structures. It is indicated that by changing the accounting policy, that is, by choosing alternative methods, ways and techniques for processing information, business structures can influence the amount of expenses. The factors affecting the content and list of elements of accounting policies are investigated.

The content of elements of the accounting policy is detailed, in particular, the composition of indirect expenses and the list of methods for their accounting. On the basis of a critical analysis of modern approaches to the selection of the base of distribution of indirect costs, the criteria for choosing the optimal distribution base, which are the presence of a clear and direct relationship with indirect costs, are justified. The optimal levels of differentiation of information flows are determined in accordance with the organizational hierarchy of the enterprise. The structure of the analytical cost accounting will provide the formation of complete and relevant information on the level of expenditures both in the context of structural units, and in the whole enterprise. In order to improve the information field, a structure and coding system was developed for the working chart of accounts, adapted to the economic features of costs as objects of accounting and enterprise structure.

The necessity of a four-stage construction of the cost accounting process is substantiated. The content of each of the stages of cost accounting in terms of types of accounting work and storage media is determined, which allows using it in practice, including using computer technologies.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЇ «БУХГАЛТЕР» В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ АДЖЕНДИ: ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО ПРОФЕСІЇ

DEVELOPMENT OF THE PROFESSION OF ACCOUNTANT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: EMPIRICAL RESEARCH ON THE FUTURE OF THE PROFESSION

У статті, виходячи з емпіричних досліджень (звіти професійних організацій та консалтингових компаній, статистичні дані) аргументовано, що в умовах трансформації (цифровізації) економічних процесів цифрові технології – це не нові загрози, а нові можливості для тих, хто може їх використовувати. Обґрунтовано, що застосування цифрових технологій у бухгалтерському обліку в умовах цифрової адженди в Україні не лишає роботи бухгалтерів, навпаки, дає можливості працювати по-новому та вирішувати нові завдання: бухгалтери створюють обліково-аналітичне забезпечення для прийняття управлінських рішень, стають фінансовими аналітиками й аудиторами. Статистичний аналіз показує стабільне положення попиту і пропозиції на професію «бухгалтер», і розвиток технологій, в тому числі і штучного інтелекту, не приведе до повного скорочення всіх робочих місць, оскільки з'являться нові профілі зайнятості і збільшиться попит на фахівців обліково-бухгалтерських професій, які вміють працювати не лише в умовах змін законодавства, а й в digital-форматі.

Ключові слова: бухгалтерський облік, майбутнє професії «бухгалтер», цифрові технології, загрози та можливості цифровізації, профілі зайнятості.

В статті на основі емпіричних досліджень (отчеты профессиональных

организаций и консалтинговых компаний, статистические данные) аргументировано, что в условиях трансформации (цифровизации) экономических процессов цифровые технологии – это не новые угрозы, а новые возможности для тех, кто может их использовать. Обосновано, что применение цифровых технологий в бухгалтерском учете в условиях цифровой адженды в Украине не лишает работы бухгалтеров, наоборот, позволяет работать по-новому и решать новые задачи: бухгалтера создают учетно-аналитическое обеспечение для принятия управленческих решений, становятся финансовыми аналитиками и «внутренними аудиторами». Статистический анализ показывает стабильное положение спроса и предложения на профессию «бухгалтер», и развитие технологий, в том числе и искусственного интеллекта, не приведет к полному сокращению всех рабочих мест, поскольку появятся новые профили занятости, увеличится спрос на специалистов учетно-бухгалтерских профессий, умеющих работать не только в условиях измененной законодательства, но и в digital-формате.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, будущее профессии «бухгалтер», цифровые технологии, угрозы и возможности цифровизации, профили занятости.

УДК 657

Плікус І.Й.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва

Сумський державний університет

Осадча О.О.

студентка

Сумський державний університет

Жукова Т.А.

старший викладач кафедри фінансів

і підприємництва

Сумський державний університет

The article, based on empirical studies, it is argued that in the conditions of transformation (digitalization) of economic processes digital technologies are not new threats, but new opportunities for those who can use them. The analysis shows the stable position of demand and supply for the profession of accountant, and the development of technologies, including artificial intelligence, will not lead to a complete reduction of all jobs, as new occupational profiles will appear: accountants become analysts who create accounting and analytical support for making managerial decisions, turn into financial analysts and "internal auditor". The tendency towards business digitization leads to a higher demand for accountants who are able to work not only in conditions of legislative changes, but also in the current digital format. The authors believe that specialists with real emotions and personal high professional attitude to the business, professional judgments, flexibility of thinking focused on the information requests of stakeholders will remain valuable for the enterprises. However, the training of accountants, auditors, financiers for the digital economy does not succeed in meeting its needs. This necessitates the use of the curriculum of the paradigm in learning, which is the further direction of the authors' research. The subject of the study is the development of the profession of accountant in the context of digital transformation. The purpose of the article is to justify the fact that the use of digital technologies in accounting, in the conditions of digital adzed of Ukraine, does not deprive the work of accountants, on the contrary, allows us to work in a new way and to solve new problems. In order to achieve the goal, analytical, abstract-logical methods, comparative analysis and analysis of statistical data, Forsyth principles, combining quantitative and qualitative monitoring methods, methods of categorical and system approaches were used. The empirical basis for the study is the statistical and analytical reviews, reports and forecasts of leading consulting companies, the ACCA and CIMA research on the future profession of an accountant in the era of digital transformations of economics and society.

Key words: accounting, future profession accountant, digital technologies, threats and opportunities for digitalization, employment profiles.

Постановка проблеми. У практиці бухгалтерського обліку постійно відбуваються зміни, ключовими каталізаторами яких останніми роками є блокчейн, штучний інтелект, BigData. Це, безумовно, є перевагами, проте використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) несе в собі і певні складнощі як об'єктивного характеру, які зумовлені нерівномірністю технологічного, економічного та соціально-комунікативного аспектів розвитку бізнесу, так і суб'єктивного, які пов'язані насамперед зі сформованим роками сприйнят-

тям традиційних способів отримання, обробки, подання та використання інформації, у тому числі й облікової, й невпевненістю у майбутньому, пов'язаною з цифровими трансформаціями економіки. У цьому контексті набувають актуальності питання майбутнього бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок із дослідження проблем застосування інноваційних інформаційних технологій у бухгалтерському обліку, аудиті, фінансовій звітності, аналізі значний і містить наукові праці

таких фахівців, як М.Ю. Цивенко, який розглядає питання трансформації професії «бухгалтер» у «цифрових» умовах та зазначає, що базовою навичкою для бухгалтерів у цифровій економіці буде комп'ютерна грамотність [1]. Л.М. Макарова, О.В. Коробкова акцентують увагу на основних етапах розвитку інформаційних технологій у бухгалтерському обліку [2]; М.А. Морева досліджує вплив розвитку електронної економіки на бухгалтерський облік та розвиток професії «бухгалтер» і зазначає, що на ринку праці необхідні будуть фахівці, які однаково добре володіють та розуміють основи функціонування як ІТ-галузі, так і обліку, аналізу. На її думку, бухгалтер майбутнього – це фахівець, компетентний одночасно в багатьох сферах знань, який володіє фундаментальними знаннями з економіки, фінансів, інформаційних технологій, методології бухгалтерського обліку, основ бізнесу тощо [3]. Warren J.D., Moffitt K.C., Vyrnes P. [4] досліджують проблеми використання Big Data в управлінському обліку та вказують, що Big Data підвищить якість та актуальність бухгалтерської інформації. Також, на їхню думку, Big Data може сприяти розвитку ефективних систем управління та систем бюджетування й створенню та вдосконаленню стандартів бухгалтерського обліку. Richins G., Stapleton A., Stratopoulos Th., Wong Ch. [5] вказують, що викладачі, розробники стандартів та професійні органи повинні змінювати свої навчальні плани, стандарти та структури для вирішення проблем застосування цифрових технологій, у тому числі й великих аналітичних даних, у облікових професіях.

Незважаючи на значну кількість публікацій із досліджуваної проблематики, є потреба на засадах наукового доробку дослідників системного опрацювання напрямів подальшого розвитку професії в умовах цифрової адженди України для підвищення рівня професійності фахівців обліково-фінансових професій.

Постановка завдання. На основі систематизації наявних емпіричних досліджень щодо майбутнього професії «бухгалтер» довести, що застосування цифрових технологій у бухгалтерському обліку, в умовах цифрової адженди України не лишає роботи бухгалтерів, навпаки, дає можливість працювати по-новому та вирішувати нові завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провівши критичний аналіз досліджень щодо впливу цифрових технологій на рівень зайнятості; перспективності застосування цифрових технологій у бухгалтерському обліку, аудиті, звітності; майбутнього профілів зайнятості, у тому числі й професії «бухгалтер» в умовах цифрової адженди, констатуємо.

По-перше, серед дослідників немає спільного погляду щодо впливу цифрових технологій на

рівень зайнятості. На думку одних фахівців, майбутня автоматизація приведе до істотних зрушень у структурі зайнятості. Так, за оцінками ОЕСР, у країнах-членах цієї організації 25% робочих місць можуть істотно змінитися внаслідок автоматизації 50–70% відповідних виробничих операцій, і в період з 2015 р по 2020 р. у результаті змін на ринку праці буде втрачено понад 5,1 млн робочих місць [6]. Інші вважають, що майбутня автоматизація не вплине на якість зайнятості, а лише приведе до зміни типів та кількості завдань у більшій частині професій. Так, за дослідженням VCG, у 9 європейських країнах – лідерах цифровізації (Данія, Швеція, Фінляндія та ін.) за 2015–2020 рр. кількість нових робочих місць перевищить кількість скорочених на 1,6–2,3 млн. робочих місць [7]. Дослідження Глобального інституту McKinsey, в якому оцінювалися обидві думки, показало, що автоматизація може витіснити в середньому 15% робочих місць, еквівалентних зайнятості на умовах повного робочого дня, й до 2036 року може бути автоматизовано до 60% роботи, вираженої в людино-годинах, а до 2066 року ця частка може досягти до 99% [8].

По-друге, низка досліджень, проведених McKinsey, Оксфордським університетом, Boston Consulting Group, PwC [8; 9], вказують, що протягом 20 років 86–97,5% роботи бухгалтерів і аудиторів потенційно може бути автоматизовано, що стане кроком до скорочення спеціалістів, які не мають певних навичок та бажання для застосування нових цифрових технологій. Так, фахівці інституту McKinsey стверджують, що у сфері професійних послуг найближчим часом зникнуть 6 млн робочих місць бухгалтерів та фінансистів, але це стосуватиметься більшою мірою тих, хто виконує найменш кваліфіковану роботу. Тому останнім часом до питання майбутнього бухгалтерського обліку серйозно ставляться як професійні організації, так і консалтингові й аудиторські фірми й науковці в усьому світі, а саме: 1) PwC дослідила сучасний стан професії внутрішнього аудитора за 2018 рік і констатувала, що володіння ІКТ є важливою навичкою для внутрішнього аудитора, адже без неї професія буде нежиттєздатною вже у найближчому майбутньому; 2) Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC) опублікувала статтю «Майбутнє професії бухгалтера: три основних зміни і їх наслідки для викладання і досліджень» (2017), де вказується, що «бухгалтери стануть використовувати все більш складні і розумні технології для поліпшення традиційних методів своєї роботи. Інтелектуальні програмні системи (включаючи хмарні обчислення), соціальні мережі через смарт-технології підвищать рівень співпраці, розкриття інформації, взаємодії із зацікавленими сторонами і не тільки»; 3) Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) провела дослідження

«Драйвери змін і майбутні навички» (2016), де визначені важливі зміни у професії, які очікуються до 2025 року, та «Бухгалтерія для бізнесу» (2014), де розглядаються проблеми використання технологій у фінансах, спільних послугах та аутсорсингу, визначено вплив технологій на фінансові показники та цінність для організацій, зазначено роль фінансово-облікових спеціалістів з усіх секторів економіки, як тих, хто створює справжню вартість для організацій, підкреслено роль бухгалтерської професії у підтримці глобальної економіки; 4) IMA & ACCA – звіт «Великі дані: можливість та небезпека» (2013), у якому досліджено тенденції впливу великих даних на бухгалтерську професію в найближчі роки.

По-третє, про перспективність застосування «хмарних» технологій в бухгалтерському обліку свідчить прогноз аналітичної компанії «Forrester Research», згідно з яким до 2020 р. обсяг світового «хмарного» ринку (складника ІТ-ринку) перевищить 240 млрд дол. [10]. «Хмарні» технології дають змогу надавати значний набір послуг та забезпечують рішення більшості конкретних практичних завдань. Розрізняють такі найбільш затребувані сервіси хмарних технологій: IaaS (Infrastructure as a Service – інфраструктура як послуга) – можливість використання хмарної інфраструктури для самостійного управління ресурсами обробки, зберігання, мережами та іншими фундаментальними обчислювальними ресурсами. Наприклад, споживач може встановлювати і запускати програмне забезпечення, яке включає операційні системи, платформне і прикладне програмне забезпечення; PaaS (Platform as a Service – платформа як послуга) – модель надання хмарних обчислень, за якої споживач отримує доступ до використання інформаційно-технологічних платформ: операційних систем, систем управління базами даних, програмного забезпечення, засобів розроблення і тес-

тування, розташованих у «хмарного» провайдера; SaaS (Software as a Service – програмне забезпечення як послуга) – користувач одержує не програму, встановлену на комп'ютер, а купує доступ до сервісу, який розташований в Інтернеті. При цьому не потрібен власний сервер, не потрібні особливі конфігурації операційної системи, користувач відкриває браузер, заходить у додаток, вписує свій логін і працює, наприклад, як у будь-якій соціальній мережі. Розподіл ринку «хмарних» послуг в Україні та світі наведено на рисунку 1.

В Україні бухгалтери давно користуються хмарними сервісами: клієнт-банки, електронна пошта, програми здачі бухгалтерської звітності, бухгалтерські програми, з якими є можливість працювати через Інтернет. По суті, технологія хмарних обчислень є технічним рішенням, яке дає змогу передати в аутсорсинг найбільш витратні бізнес-процеси інформаційних технологій: забезпечення функціонування прикладних автоматизованих систем – CRM-систем; систем автоматизації бухгалтерського обліку; засобів групової роботи (корпоративна електронна пошта, календар та планування робочого часу, обмін повідомленнями та корпоративна телефонія) тощо. Тому «хмарні» обчислення останнім часом усе найчастіше використовуються малим та середнім бізнесом, який, з одного боку, не може виділити досить коштів для побудови власного дата-центру, придбання ліцензійного програмного забезпечення та утримання висококваліфікованого персоналу, а з іншого – потребує ефективних інформаційних технологій високої якості. Одним із лідерів з використання хмарних сервісів є український малий і середній бізнес, 85% представників малого та середнього бізнесу використовують хмарні сервіси, тоді як у середньому у всіх країнах ЄС показник використання хмари становить 53% [11].

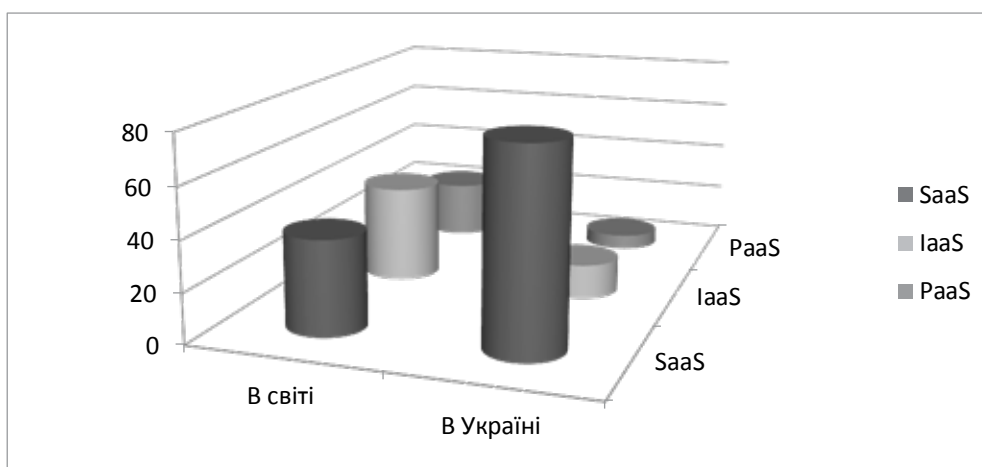

Рис. 1. Прогноз компанії IDC за типами «хмарних» послуг

Джерело: сформовано автором на основі [10, 12]

Серед вітчизняних користувачів «хмарних» сервісів малий та середній бізнес України найчастіше використовує «хмари» для розміщення корпоративної пошти, обміну документів і сховища даних, меншою мірою цікавить використання інфраструктури IaaS та платформи PaaS [11; 12]. За результатами досліджень компанії Spiceworks, до 2020 р. насамперед буде спостерігатися суттєве зростання «хмарного» резервного копіювання і відновлення: цим сервісом користуються 35% клієнтів, ще 23% готові підключити його найближчим часом [12]. Ведення бухгалтерського обліку з використанням програмного забезпечення є невід'ємним процесом господарювання більшості підприємств. Комп'ютеризація бухгалтерського обліку не тільки полегшує процес управління діяльністю підприємства, але й є необхідною умовою виконання низки законодавчих вимог, зокрема щодо подання електронної звітності. Крім того, автоматизовані системи бухгалтерського обліку використовуються для обробки облікової інформації. За дослідженнями LiveBusiness [13], найбільшим попитом і інтересом у бухгалтерів підприємств користуються такі бухгалтерські програми, як iFin (для бюджетних установ), Таксер (для ФОП), GrossBee (для комплексної автоматизації торговельних та виробничих підприємств різного масштабу). На світовому ринку у 2018 р. за популярністю – QuickBooks (55%), Xero (2%), Wave (2%) [10, 12].

По-четверте, аналіз зміни попиту і пропозиції професії «бухгалтер» в країнах, які пройшли цифрове перетворення, свідчить, що спеціальність бухгалтера постійно розвивається та не йде на другий план. Так, Інститут McKinsey й Бюро статистики США провели аналіз зайнятості в Сполучених Штатах Америки за потенціалом автоматизації та погодинної заробітної плати. Об'єктом дослідження були взяті провідні професії, де своє місце зайняла спеціальність «бухгалтер» (Accountants and Auditors) [14]. Аналіз показав, що для США склався стійкий попит на висококваліфікованих бухгалтерів на ринку праці. Не залишається осторонь цих процесів і Естонія. Так, на сайті <https://www.tootukassa.ee/ru/baromeeter/kaart> наведено карту, що відображає прогноз зайнятості на ринку праці Естонії з професії «бухгалтер» за різні проміжки часу, за двома показниками: оцінка зміни попиту на робочу силу; оцінка вільної робочої сили та її відношення з попитом. Аналіз оцінки вільної робочої сили та її співвідношення з попитом показує стабільне положення попиту і пропозиції на професію «бухгалтер» по всій Естонії. Щодо України, то за професією «бухгалтер» в Україні відкрито 983 вакансії, для 54,3% відкритих вакансій роботодавці вказали заробітну плату в розмірі 5600–11200 грн, 23,5% оголошень із зарплатою 11200–16800 грн і 12% із зарплатою

до 5600 грн [15]. При цьому роботодавець найчастіше віддає перевагу кандидатам із наявністю дипломів DiPFR (диплом із Міжнародної Фінансової Звітності), ACCA (диплом Асоціації Присяжних Сертифікованих Бухгалтерів) і СІМА (Управління ефективністю бізнесу), а в умовах розвитку технологій, інформатизації та «цифрової економіки» затребуваними будуть ІТ-компетентності.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що бухгалтерський облік в умовах автоматизації бізнес-процесів трансформується на краще, а бухгалтери стають ґрунтовними аналітиками, які створюють обліково-аналітичне забезпечення для прийняття управлінських рішень, стають фінансовими аналітиками й аудиторами. Тенденція до діджиталізації бізнесу приводить до того, що більш високими темпами зростає попит на фахівців, які вміють працювати в digital-форматі. Проте цінними залишаються фахівці з реальними емоціями й особистим високпрофесійним ставленням до справи, професійним судженням, гнучкістю мислення, орієнтовані на інформаційні запити стейкхолдерів. Тому в умовах розвитку технологій, інформатизації й «цифрової економіки» необхідно актуалізувати програми підготовки фахівців обліково-фінансової сфери з урахуванням вимог часу, розвивати підвищення професійного рівня і перепідготовку кадрів, які зможуть не тільки формувати бухгалтерську (фінансову) звітність, а й аналізувати, а також займатися інформаційним забезпеченням управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цивенко М.Ю. Трансформації професії бухгалтера в умовах розвитку «цифрової економіки». *Молодой ученый*. 2017. № 48. С. 100–102.
2. Макарова Л.М., Коробкова О.В. Эволюция применяемых информационных технологий в бухгалтерском учете. *Молодой ученый*. 2014. № 1. С. 380–383.
3. Морева М.А. Развитие «цифровой экономики» как фактор трансформации профессии бухгалтера в XXI веке. *Развитие общественных наук российскими студентами*. 2017. В. 4. С. 71–75.
4. Warren J.D., Moffitt K.C., Byrnes P. How Big Data Will Change Accounting. *Accounting Horizons*. 2015. 29(2).
5. Richins G., Stapleton A., Stratopoulos Th., Wong Ch. Big Data Analytics: Opportunity or Threat for the Accounting Profession? *Journal of Information Systems*. 2017. 31(3).
6. Digital economy. *OECD*. URL: www.oecd.org/sti/ieconomy/ (дата звернення 10.01.2019)
7. GeSISMARTer 2020: The Role of ICT in Driving a Sustainable Future. 2012. Boston: Boston Consulting Group. URL: https://www.telenor.com/wp-content/uploads/2014/04/SMARTer-2020-The-Role-of-ICT-in-Driving-a-Sustainable-Future-December-2012._2.pdf (дата звернення 20.02.2019)

8. Worldwide Digital IQ Survey. 2017 PwC. URL: <https://www.pwc.ru/ru/publications/global-digital-iq-survey-rus.pdf> (дата звернення 10.01.2019)

9. Independent Work: Choice, Necessity, and the Gig Economy. 2016. San Francisco. McKinsey Global Institute. URL: <https://ru.scribd.com/document/339973839/Independent-Work-Choice-necessity-and-the-gig-economy-Full-report-pdf> (дата звернення 21.01.2019)

10. Облачные вычисления (мировой рынок). URL: [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья: Облачные_вычисления_\(мировой_рынок\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Облачные_вычисления_(мировой_рынок)) (дата звернення 10.02.2019)

11. Мандрюючи у хмарах. URL: http://ito.vspu.net/ENK/2013_2014/Osn_projekt_tehnologi_magistr/Rob_stud/lukash/Preview/page-30.html (дата звернення 12.02.2019)

12. Облачные технологии. Сети и бизнес. 2018. 3/100. URL: <http://sib.com.ua/sib-03-100-2018/runok-oblak-uslug.html> (дата звернення 12.02.2019)

13. Рейтинг бухгалтерских программ для Украины. URL: <http://www.livebusiness.com.ua/tools/accounting/> (дата звернення 14.01.2019)

14. Automation potential and wages for US Jobs. URL: https://public.tableau.com/profile/mckinsey_analytics#!/vizhome/AutomationandUSJobs/Technical-potentialforautomation (дата звернення 30.01.2019)

15. Обзор статистики зарплат профессии Бухгалтер в Украине. URL: <https://ua.trud.com/salary/2/3454.html#chart-avgSalaryByYear> (дата звернення 13.03.2019)

REFERENCES:

1. Tsivenko M.Yu. (2017). Transformatsii professii bukhgaltera v usloviyakh razvitiya «tsifrovoy ekonomiki» [Transformations of the profession of an accountant in the development of a "digital economy"]. *Molodoy uchenyy*, no. 48, pp. 100–102. (in Russian)

2. Makarova L.M., Korobkova O.V. (2014). Evolyutsiya primenyayemykh informatsionnykh tekhnologiy v bukhgalterskom uchete [The evolution of applied information technology in accounting]. *Molodoy uchenyy*, no. 1, pp. 380–383. (in Russian)

3. Moreva M.A. Razvitiye «tsifrovoy ekonomiki» kak faktor transformatsii professii bukhgaltera v xxi veke [The development of "digital economy" as a factor in the transformation of the profession of an accountant in the XXI century]. *Razvitiye obshchestvennykh nauk rossiyskimi studentami*, vol. 71–75. (in Russian)

4. Warren J.D., Moffitt K.C., Byrnes P. (2015). How Big Data Will Change Accounting. *Accounting Horizons*. 29 (2).

5. Richins G., Stapleton A., Stratopoulos Th., Wong Ch. (2017). Big Data Analytics: Opportunity or Threat for the Accounting Profession? *Journal of Information Systems*. 31 (3).

6. Digital economy. *OECD*. Available at: www.oecd.org/sti/ieconomy/ (accessed 10.01.2019)

7. GeSISMArTer 2020: The Role of ICT in Driving a Sustainable Future. 2012. Boston: Boston Consulting Group. Available at: https://www.telenor.com/wp-content/uploads/2014/04/SMARTer-2020-The-Role-of-ICT-in-Driving-a-Sustainable-Future-December-2012_2.pdf (accessed 20.02.2019)

8. Worldwide Digital IQ Survey. (2017). PwC. Available at: <https://www.pwc.ru/ru/publications/global-digital-iq-survey-rus.pdf> (accessed 10.01.2019) (in Russian)

9. Independent Work: Choice, Necessity, and the Gig Economy. 2016. San Francisco. McKinsey Global Institute. Available at: <https://ru.scribd.com/document/339973839/Independent-Work-Choice-necessity-and-the-gig-economy-Full-report-pdf> (accessed 21.01.2019)

10. Oblachnyye vychisleniya (mirovoy rynek) [Cloud computing (global market)]. Available at: [http://www.tadviser.ru/index.php/Oblachnyye_vychisleniya_\(mirovoy_rynek\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Oblachnyye_vychisleniya_(mirovoy_rynek)). (accessed 10.02.2019). (in Russian)

11. Mandrujuchy u khmarakh [Traveling in the clouds]. Available at: http://ito.vspu.net/ENK/2013_2014/Osn_projekt_tehnologi_magistr/Rob_stud/lukash/Preview/page-30.html. (accessed 12.02.2019). (in Ukrainian)

12. Oblachnyye tekhnologii [Cloud technologies]. Available at: <http://sib.com.ua/sib-03-100-2018/runok-oblak-uslug.html> (accessed 12.02.2019). (in Russian)

13. Reyting bukhgalterskikh programm dlya Ukrainy [Rating of accounting programs for Ukraine]. Available at: <http://www.livebusiness.com.ua/tools/accounting/> (accessed 14.01.2019). (in Russian)

14. Automation potential and wages for US Jobs. Available at: https://public.tableau.com/profile/mckinsey_analytics#!/vizhome/AutomationandUSJobs/Technical-potentialforautomation (accessed 30.01.2019).

15. Obzor statistiki zarplat professii Bukhgalter v Ukraine [Review of statistics on the salary of the profession Accountant in Ukraine]. Available at: <https://ua.trud.com/salary/2/3454.html#chart-avgSalaryByYear> (accessed 13.03.2019). (in Russian)

Plikus IrynaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Entrepreneurship
Sumy State University**Osadcha Alexandra**

Student

Sumy State University

Zhukova TetianaSenior Instructor at Department of Finance and Entrepreneurship
Sumy State University**DEVELOPMENT OF THE PROFESSION OF ACCOUNTANT IN THE CONTEXT
OF DIGITAL TRANSFORMATION: EMPIRICAL RESEARCH ON THE FUTURE OF THE PROFESSION**

The purpose of the article. There are more than 30 national and regional initiatives on digitalization in the European Union. Ukraine also developed the "Concept for the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 years". In the preparation of accountants and auditors, higher education institutions can not be away from the processes that are responsible for global socio-economic and scientific and technological challenges.

Methodology. The applied research methodology is based on a systematic approach, combined with a comparative method and analysis of statistical data, and the principles of Forsyth, which involves a combination of quantitative and qualitative monitoring methods through preventive work with information. The empirical basis for the study is statistical, analytical reviews, reports and forecasts of leading consulting companies, ACCA and CIMA studies on the change in the competencies of accounting, auditing and finance specialists in connection with the digital transformation of the economy and society.

Results. The reasons for the general crisis of education are not only in Ukraine, but also in the western countries. In the last decade, foreign researchers have been particularly active in defining the role of ICT in economic growth and determining their impact on investment and productivity. Interesting are the studies of Ukrainian scientists regarding the establishment of a network economy, approaches to modernizing the Ukrainian economy through the development of its digital component and the tendency of digital platforms as part of the digital economy. questions about the status of workers, working conditions and study in the digital economy are raised. To minimize the possible growth of unemployment and provide the necessary human resources digital-transformation of the economy will allow adapting the educational process to new conditions and challenges of the future. Graduates should be in the "trend" of technological revolution products. The tendency towards business digitalization leads to a higher demand for accountants who can work not only in conditions of legislative changes, but also in the current digital format. Undoubtedly, success in solving these issues will also be achieved by increasing the level of student motivation with the growth of the economy and the emergence of new jobs.

Practical implications. The results of the work can be used in the development of training standards in the preparation of accountants.

Value/originality. Unlike other studies, the authors propose to take into account the experience of foreign countries in studying the future of accounting and financial professions and the influence of digital technologies on these professions, as well as to take into account the influence of digital technologies on the formation of accountant competencies and determine the role of the accountant profession in the future. This is due to the fact that the future accountant needs an optimal balance of professional competencies (technical knowledge, skills and abilities) with interpersonal behavior, as accountants become leaders, reliable consultants and strategic advisors for business.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

USING MODERN METHODS OF STRATEGIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS ENTERPRISE

У статті розглянуто можливості застосування стратегічного аналізу для прийняття рішень щодо підвищення конкурентних переваг підприємства на зовнішніх ринках. Розглянуто оцінку конкурентоспроможності підприємства з погляду конкретних параметрів за допомогою матриці Бостонської консалтингової групи (BCG) «Зростання галузі/ Частка ринку». Сутність оцінки полягає в аналізі матриці, побудованої за принципом системи координат у лінійному масштабі. За даним методом найбільш конкурентоспроможними є підприємства, які займають значну частку на ринку, що швидко зростає. Виявлено переваги та недоліки практичного використання BCG-матриці. На основі BCG-аналізу сформульовано продуктову стратегію майбутнього розвитку та фінансування конкретних видів продукції українського олійноекстракційного заводу. Запропонований підхід дасть змогу підвищити ефективність діяльності підприємства на основі забезпечення конкурентних переваг.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, конкурентні переваги, стратегічний аналіз, портфельний аналіз, BCG-матриця.

В статье рассмотрены возможности применения стратегического анализа для

принятия решений по повышению конкурентных преимуществ предприятия на внешних рынках. Рассмотрена оценка конкурентоспособности предприятия с точки зрения конкретных параметров с помощью матрицы Бостонской консалтинговой группы (BCG) «Рост отрасли/ Доля рынка». Сущность оценки состоит в анализе матрицы, построенной по принципу системы координат в линейном масштабе. Согласно данному методу, наиболее конкурентоспособными являются предприятия, которые занимают значительную долю на быстрорастущем рынке. Выявлены преимущества и недостатки практического использования BCG-матрицы. На основе BCG-анализа сформулирована продуктовая стратегия будущего развития и финансирования конкретных видов продукции украинского маслоэкстракционного завода. Предложенный подход позволит повысить эффективность деятельности предприятия на основе обеспечения конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: международная конкурентоспособность, конкурентные преимущества, стратегический анализ, портфельный анализ, BCG-матрица.

УДК 658.011.47

Свічкар Н.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

The article discusses the possibility of applying a strategic analysis for decision-making to increase the competitive advantages of an enterprise in foreign markets. The assessment of enterprise competitiveness in terms of specific parameters was considered using the Boston Consulting Group (BCG) "Industry Growth / Market Share" matrix. It is based on the analysis of competitiveness, taking into account the product life cycle. The essence of the assessment consists in the analysis of a matrix built on the principle of a coordinate system at a linear scale. Depending on the place in the matrix, the products have different names: "question marks", "star", "cash cow", "dog". According to this method, the most competitive are enterprises that occupy a significant share in the fast-growing market. With this characteristic, the company will relate to the star segment. Products with a significant share of a weakly growing market are referred to as "milk cows". If the market share of the product is small, but its sales are growing, then the products fall into the category of "question marks". Products that were able to secure only a small share of the market with its poor development were called "dogs". Considered options for marketing strategies of the enterprise to increase competitive advantages in foreign markets: the transformation of the "question mark" in the "star"; maintaining market share for "dairy cows"; "harvesting"; liquidation of business. It is proposed to use the results of the BCG-matrix to justify financing or refusal from further sales of products on foreign markets. The main focus in the VSG-matrix focuses on the cash flows of the company, which are either sent to conduct operations in a separate business sector, or arise as a result of such operations. The advantages and disadvantages of the practical use of the BCG-matrix are revealed. Based on the BCG analysis, a product strategy for the future development and financing of specific products of the Ukrainian oil extraction plant is formulated. The proposed approach will improve the efficiency of the enterprise on the basis of competitive advantages.

Key words: international competitiveness, competitive advantages, strategic analysis, portfolio analysis, BCG-matrix.

Постановка проблеми. Проблема міжнародної конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах глобалізації економічного розвитку набуває великого теоретичного і практичного значення. На основі теоретичного вирішення проблеми про сутність, показники і критерії міжнародної конкурентоспроможності багато національних підприємств намагаються відповісти на важливі питання, визначити напрями економічного зростання і можливості стратегічного управління.

Конкурентоспроможність підприємства – це його здатність успішно конкурувати на ринку й отримувати щодо конкурентів економічні вигоди.

Поряд із теоретичними дослідженнями сутності конкуренції та конкурентоспроможності

в економічній літературі давно обговорюється проблема практичної оцінки конкурентоспроможності. Можна констатувати, що в питаннях оцінки конкурентоспроможності продукції сьогодні досягнуто певних успіхів, розроблено цілком прийнятні методики оцінки конкурентоспроможності ідентичних товарів і послуг. Складніша справа з оцінкою конкурентоспроможності підприємств. Незважаючи на те що певні кроки у цьому напрямі робилися і робляться, універсальної та загально-визнаної методики комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства економістами поки що не вироблено.

Потреба в оцінці конкурентоспроможності того чи іншого підприємства існує, оскільки в умо-

вах ринкової економіки оцінка своїх конкурентних позицій є невід'ємним елементом діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. Вивчення конкурентів і умов конкуренції в галузі потрібно підприємству передусім для того, щоб визначити, у чому його переваги і недоліки перед конкурентами, і зробити висновки для вироблення підприємством власної успішної конкурентної стратегії і підтримки конкурентної переваги. Визначення конкурентоспроможності підприємства є невід'ємним елементом діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні теоретичні розробки у сфері стратегічного аналізу беруть свій початок від теорії стратегічного планування у сфері корпоративного менеджменту, засновником якої вважається американський економіст російського походження І. Ансофф. Ця теорія була розвинута і доповнена низкою інших науковців, таких як А. Акер, Р. Акофф, Р. Бранденбург, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Б. Карлоф, У. Кінг, Д. Кліланд, Дж.Б. Куїнн, Г. Мілнберг, Дж. Стейнер, Д. Хассі, Н. Федоров. Серед вітчизняних учених великий внесок у розвиток стратегічного планування в контексті вивчення BCG-матриці як інструменту стратегічного аналізу зробили П.Л. Гордієнко [1], К.А. Мамонов [2], І.М. Парасій-Вергуненко [3], К.І. Редченко [4], І.Д. Фаріон [5] та ін. Однак дослідження даної проблеми свідчать про недостатнє висвітлення принципово важливих питань, пов'язаних із матрицею «Зростання галузі/Частка ринку».

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування доцільності використання матриці «Зростання галузі/Частка ринку» (модель BCG) як ефективного методу стратегічного аналізу для підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Матриця Бостонської консультативної групи «Зростання галузі/Частка ринку» (англ. – The Boston Consulting Group, BCG) вважається першою успішною спробою застосування стратегічного підходу до аналізу та формування продуктової та конкурентної стратегії підприємства. Вперше вона була представлена в кінці 1960-х років засновником Бостонської консультативної групи Брюсом Хендерсоном як інструмент для аналізу стану продуктів компанії на ринку.

З усього різноманіття показників для побудови матриці було вибрано тільки два основних: зростання продажів (прибутковість) продукту та його частка на ринку щодо основних конкурентів. Автори виходили з припущення, що за цими ознаками можна класифікувати всю продукцію підприємства і виробити на базі такого аналізу пропозиції щодо стратегій бізнесу.

Графічно (рис. 1) BCG-матриця включає чотири квадрати, які побудовані в двомірній системі координат «темпи зростання продажів» (вертикальна вісь) і «відносна частка ринку» (горизонтальна вісь). Під час її побудови темпи зростання обсягів продажів товару ділять на «високі» і «низькі» умовною лінією на рівні, наприклад, 5% або 10%. Практично ця межа може бути встановлена на будь-якому прийнятному для аналізу рівні і визначається самим підприємством. Не рекомендується її встановлювати нижче 5% або нижче темпів зростання економіки (галузі) у цілому.

Відносною часткою ринку вважається відношення частки ринку продукції (виду діяльності) даного підприємства до частки ринку, яку займає провідний конкурент. Наприклад, якщо продукт А займає 10% ринку, а основний конкурент – 25%, то відносна частка ринку для продукту А становитиме 0,4. Якщо продажі підприємства за продук-

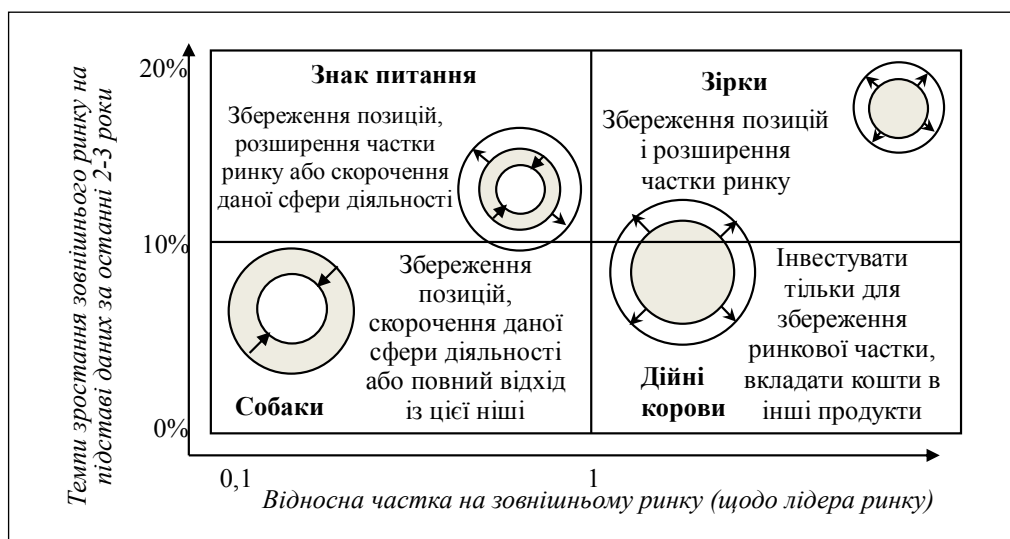

Рис. 1. BCG-матриця [6, с. 316]

том Б мають найбільшу частку на ринку – 40%, а у головного конкурента – 20%, то відносна частка ринку для Б становитиме 2,0. Кількість конкурентів за такої методології побудови матриці не враховується. Якщо бізнес-одиниці належить 10% ринку, на якому найбільший конкурент володіє часткою 20%, то відносна частка даного бізнесу становитиме 0,5 (10/20).

Відносна частка ринку також поділяється на «високу» і «низьку», причому межею між ними є 1,0. Коефіцієнт 1,0 указує на те, що підприємство близьке до лідерства: його частка близька до частки найсильнішого конкурента. Коефіцієнт вище 1 свідчить про лідируючу позицію продукту підприємства в галузі. Із цього погляду лівий бік матриці виділяє лідируючі в галузі види продукції підприємства, правий – відстаючі.

В основі VCG-матриці лежать два припущення:

1. Бізнес, який має значну частку ринку, набуває в результаті дії ефекту масштабу та має конкурентну перевагу за рахунок витрат виробництва. Звідси випливає, що найбільший конкурент має високу рентабельність продажів за ринковими цінами і для нього фінансові потоки максимальні.

2. Присутність на зростаючому ринку означає підвищену потребу у фінансових коштах для свого розвитку, тобто оновлення та розширення виробництва, проведення інтенсивної реклами тощо. Якщо темп зростання ринку невеликий, наприклад зрілий ринок, то товар не потребує значного фінансування.

Залежно від місця в матриці продукти (або продукт) мають різні назви.

Продукти, на які припадає значна частина швидкого розвитку ринку, розміщуються в найбільш сприятливій верхній лівій зоні. Такі продукти отримали назву «зірки».

Продукти зі значною часткою слабо зростаючого ринку стали іменуватися «дійними коровами».

Якщо ж ринкова частка товару мала, але його продажі зростають, то продукти належать до категорії «знаків питання».

Продукти, які змогли забезпечити собі лише невелику частку ринку за його слабого розвитку, названі «собаки».

VCG-матриця складається на всю продукцію, що експортується підприємством, або, як зараз прийнято говорити, на весь портфель його продуктів або послуг. У цьому сенсі її можна розглядати як приклад портфельного аналізу. Для її складання для кожного продукту повинна бути така інформація:

– обсяг продажів у вартісному вираженні, він представляється на матриці площею кола;

– частка продукту на зовнішньому ринку щодо найбільшого конкурента, яка визначає горизонтальне положення кола в матриці;

– темпи зростання зовнішнього ринку, на якому діє підприємство зі своєю продукцією, вони визначають вертикальне положення кола в матриці.

На основі VCG-матриць, що охоплюють різні періоди часу, можна побудувати своєрідний динамічний ряд, який дасть наочне уявлення про закономірності, напрями і темпи просування на зовнішньому ринку кожного продукту.

Аналіз матриць дає можливість визначити, які продукти або послуги підприємства займають порівняно з конкурентами провідні позиції, які – відстаючі, а також попередньо оцінити доцільність і напрями розподілу стратегічних ресурсів між ними.

За такою формою представлення результатів вивчення стану продукції підприємства на ринку можна сказати, що це відносно простий, наочний і дотепний інструмент стратегічного аналізу для визначення міжнародних конкурентних переваг.

В основі побудови і подальшої інтерпретації даних VCG-матриці лежать такі передумови:

– зростання частки товару на ринку (отже, збільшення обсягу виробництва і продажів) знижує питомі витрати на одиницю продукції та збільшує прибуток у результаті відносної економії від збільшення обсягів виробництва;

– валовий прибуток і загальні доходи підприємства збільшуються пропорційно зростанню частки ринку підприємства;

– потреба в додаткових коштах за підтримки підприємством досягнутої частки ринку зростає пропорційно темпу зростання ринку;

– оскільки зростання ринку кожного продукту в кінцевому підсумку знижується за наближення його до стадії зрілості життєвого циклу, для того щоб не втратити спільних позицій на ринку, отриманий підприємством прибуток слід спрямовувати на виробництво продуктів, у яких є тенденції до зростання.

Нижче наведено основні класифікаційні характеристики типів продуктів у відповідних стратегічних зонах VCG-матриці залежно від їх прибутковості і частки на ринку з можливими стратегіями розвитку підприємства.

«Зірки» – бізнес-сегменти, продукти, що займають лідируюче положення в швидко розвинутому ринку. Вони приносять значні прибутки, але водночас вимагають значних обсягів ресурсів для фінансування триваючого зростання, а також жорсткого контролю над цими ресурсами з боку керівництва. Стратегічно важливо їх оберігати і зміцнювати для підтримки швидкого зростання.

«Дійна корова» – бізнес-сегменти, продукти, що займають лідируюче положення на відносно стабільному ринку або на ринку, який починає скорочуватися. Оскільки збут відносно стабільний без будь-яких додаткових витрат, то цей продукт

приносить прибутку більше, ніж потрібно для підтримки його частки на ринку. Таким чином, виробництво продукції такого типу є своєрідним генератором готівки для всього підприємства, тобто для надання фінансової підтримки продуктам.

«Собаки» – бізнес-сегменти, продукти з обмеженим обсягом збуту на сформованому ринку або на ринку, який починає скорочуватися. За тривалий час перебування на ринку цих продуктів не вдалося завоювати симпатії споживачів, і вони значно поступаються конкурентам за всіма показниками (частці ринку, величині і структурі витрат, іміджу тощо). Інакше кажучи, вони не виробляють і не потребують у значних обсягах фінансових коштів. Організація, що має такі продукти, може спробувати тимчасово збільшити прибуток шляхом проникнення на спеціальні ринки і скорочення витрат на їх обслуговування або піти з ринку.

«Знаки питання», «телята» – бізнес-сегменти, продукти, що мають слабкий вплив на ринок (мала частка на ринку) в галузі, що розвивається. Як правило, для них характерні слабка підтримка покупцями і неясні конкурентні переваги. Провідне становище на ринку займають конкуренти. Оскільки низька частка ринку, як правило, означає незначний прибуток і обмежений дохід, то ці продукти, перебуваючи на швидкозростаючих ринках, вимагають значних коштів для підтримки частки ринку і, безумовно, ще більших коштів для подальшого збільшення цієї частки.

Отже, в основі Бостонської матриці лежить модель життєвого циклу товару, відповідно до якої товар у своєму розвитку проходить чотири стадії: вихід на ринок («знаки питання»), зростання («зірка»), зрілість («дійна корова») і спад («собака»).

Під час стратегічного аналізу положення окремих товарних груп або товарів на ринку слід ураховувати, що «знаки питання» за певних умов можуть стати «зірками», а «зірки», досягнувши зрілості, перетворюються спочатку на «дійних корів», а потім на «собак». Спираючись на дані матриці, можна вибрати основні варіанти маркетингових стратегій підприємства щодо підвищення конкурентних переваг на зовнішніх ринках:

- зростання і збільшення частки ринку – перетворення «знака питання» на «зірку»;
- збереження частки ринку – стратегія для «дійних корів», доходи яких важливі для зростаючих видів продуктів і фінансових інновацій;
- «збір урожаю» – отримання короткострокового прибутку в максимально можливих розмірах, навіть за рахунок скорочення частки ринку – стратегія для слабких «дійних корів», позбавлених майбутнього, невдачливих «знаків питання» і «собак»;
- ліквідація бізнесу або відмова від нього і використання отриманих унаслідок цього коштів

в інших галузях – стратегія для «собак» і «знаків питання», які не мають більше можливостей інвестувати для поліпшення своїх позицій.

До переваг BCG-матриці з погляду використання її як ефективного методу стратегічного аналізу конкурентоспроможності підприємства можна віднести таке:

- загострює увагу на ключових кінцевих результатах роботи підприємства – продукті (продуктовому портфелі підприємства), обсягах його виробництва та продажів, його прибутковості, на основі яких можна проаналізувати всі вжиті для цього заходи всередині організації;

- дає можливість наочно уявити і детально проаналізувати результати використання прийнятих маркетингових стратегій підприємства, положення на ринку і внесок кожного продукту (виду діяльності) в загальні результати діяльності підприємства;

- показує на можливі пріоритети під час вибору варіантів маркетингових, виробничих і фінансових рішень щодо різних видів діяльності, стратегій конкуренції, формування ділового портфеля підприємства;

- дає певну узагальнюючу картину про попит і конкурентоспроможність продукції підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- допомагає обґрунтувати різні варіанти маркетингових стратегій;

- являє собою простий, доступний для розуміння і використання метод стратегічного аналізу продуктового кошика підприємства.

До основних недоліків BCG-матриці можуть бути віднесені такі:

- вона заснована на аналізі та констатації досягнутого і не може без додаткових досліджень дати аналогічну картину для майбутнього, врахувати вплив змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства;

- здебільшого орієнтована на підприємства-лідери або на тих які, прагнуть до лідерства;

- за багатоасортиментного виробництва наочність утрачає свою перевагу або вимагає роздільного розгляду окремих товарних груп;

- не дає відповіді про стратегічний потенціал, можливості підприємства й ефективність використання його ресурсів. Такий найважливіший напрям стратегічного аналізу, як аналіз ресурсів підприємства, залишається за рамками матриці;

- не дає відповіді на питання, що буде зі «знаками питання»: виростуть із них лідери або невдахи, як довго будуть горіти «зірки» і давати високі надолі «корови»;

- під час підготовки матриці можуть виникнути складнощі з пошуком відповідної інформації щодо продукції конкурентів, наприклад її собівартості, яка не включається до статистичної звітності, а також у баланси і в річні звіти під-

приємств, з якими можна ознайомитися в реєстрі підприємств. Для успішного застосування матриця вимагає доброго знання конкурентів, ринку, досить точного позиціонування на ньому продукції підприємства, але не дає придатних для цього інструментів аналізу;

– матриця зосереджена на фінансових потоках і продуктових стратегіях підприємства, тоді як для нього не менш важливими є стратегії і в інших сферах діяльності: у виробництві, технологіях, кадрах, управлінні, інвестиціях тощо;

– не враховує характеру ринку, кількості конкурентів та інших ринкових чинників, що без додаткового аналізу може призвести до прийняття неправильних або менш вигідних стратегічних дій.

Незважаючи на зазначені недоліки, вона актуальна і залишається корисним інструментом під час планування продажів, визначення продуктових стратегій підприємства, особливо на зовнішньому ринку.

В ідеалі збалансований номенклатурний портфель підприємства повинен включати два-три товари – «корови», один-два – «зірки», кілька «знаків запитання» як перспектив на майбутнє і, можливо, невелика кількість товарів – «собак». Надлишок старіючих товарів («собак») указує на небезпеку спаду, навіть якщо поточні результати діяльності підприємства відносно гарні. Надлишок нових товарів може призвести до фінансових ускладнень.

Розглянемо за допомогою BCG-матриці стратегічні позиції українського олійноекстракційного заводу в низці бізнес-сегментів рафінованої олії на зовнішньому ринку.

Вивчення бізнесу аналізованого заводу показало, що воно на території іноземної країни фактично конкурує в трьох галузях ринку рафінованої олії (табл. 1):

1) «Олія соняшникова традиційна»;

2) «Олія соняшникова духмяна першого віджиму»;

3) «Олія соняшникова з оливковою олією Extra Virgin».

Результати BCG-аналізу представлено на рис. 2. **Висновки** та рекомендації щодо портфелю продажів для українського олійноекстракційного заводу:

1. «Олія традиційна» – сегмент «зірки» – збереження позицій і розширення частки ринку.

2. «Олія духмяна першого віджиму» – сегмент «дійні корови» – забезпечує основну частку продажів. Стратегія: утримати становище.

3. «Олія з оливковою олією Extra Virgin» класифікується як «собаки». Зазвичай такого роду продукти не приносять суттєвих доходів та їх випуск виправданий тільки в рамках виділеного ринку за відсутності серйозних ризиків, на глобальному ринку або в разі, коли випуск цього товару дає компанії додаткові конкурентні переваги. Отже, вважаємо, що «собаки» компанії не вигідні, тому компанія може виключити їх зі свого продуктового портфеля.

Баланс портфелю з погляду інвестицій удалий: прибуток від «зірок» зможе забезпечити підтримку «дійних корів» для розвитку на ринку та утримання своїх позицій. А «дійні корови» в портфелі можуть гарантувати витрати на пошук, створення та розвиток нових товарів, майбутніх «зірок». Пріоритет в інвестиціях: підтримка «Олія духмяна першого віджиму», розвиток «Олія традиційна», створення нових товарів. «Олія з оливковою олією Extra Virgin» – мінімальна підтримка.

Висновки з проведеного дослідження. Для чого потрібна BCG-матриця компанії? Будучи простим, але ефективним інструментом, вона дає змогу виявити найбільш перспективні і, навпаки, «найслабші» продукти або підрозділи підприємства. Побудувавши BCG-матрицю, менеджер або маркетолог отримує наочну картину, на основі

Таблиця 1

Характеристика бізнес-сегментів олійноекстракційного заводу на ринку рафінованої олії

Назва товарної групи	Обсяг продажу, у.о./рік	Обсяг прибутку, млн. у.о./рік	Розрахунок середньозваженого темпу зростання ринку для матриці				Розрахунок відносної частки ринку			
			Темп зростання	Ємність ринку	Зважений темп зростання	Зростання для матриці	Частка ринку бренду в сегменті	Частка ринку ключового конкурента	Відносна частка ринку	Частка для матриці
Олія соняшникова традиційна	5 268	3 125	20%	1 135 000	15,13%	високе	53%	13%	4,08	висока
Олія соняшникова духмяна першого віджиму	1 783	1 023	6%	316 435	1,27%	низьке	45%	12%	3,72	висока
Олія соняшникова з оливковою олією Extra Virgin	254	159	3%	48 565	0,1%	низьке	27%	35%	0,77	низька
Всього	7 305	4 307		1 500 000						

		Найменування	Обсяги продажів	Найменування	Обсяги продажів
Темп зростання	Високий (> 10%)	ЗНАКИ ПИТАННЯ		ЗІРКИ	
				«Олія традиційна»	5 268
		ВСЬОГО	-	ВСЬОГО	5 268
	Низький (<10%)	СОБАКИ		ДІЙНІ КОРОВИ	
		«Олія з оливковою олією Extra Virgin»	254	«Олія духмяна першого віджиму»	1 783
		ВСЬОГО	254	ВСЬОГО	1 783
		Низька (< 1)		Висока (> 1)	
		Відносна частка ринку			

Рис. 2. Побудова VCG-матриці за обсягом продажу для українського олійноекстракційного заводу

якої він може прийняти рішення про те, які товари (підрозділи, асортиментні групи) варто розвивати і берегти, а які слід ліквідувати. Така обґрунтована ринкова інформація дасть змогу зекономити кошти та переспрямувати їх на розвиток конкурентних видів продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гордієнко П.Л., Дідковська Л.Г., Яшкіна Н.В. Стратегічний аналіз : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2008. 478 с.
2. Методи стратегічного аналізу : навчально-методичний посібник / К.А. Мамонов та ін. Харків : ХНАМГ, 2007. 208 с.
3. Парасій-Вергуненко І.М. Стратегічний аналіз у банках: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2007. 360 с.
4. Редченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навчальний посібник. Львів : Новий світ-2000, 2003. 272 с.
5. Фаріон І.Д., Чичун В.А. Стратегічний аналіз : навчальний посібник. Тернопіль, 2005. 528 с.

6. Охотник С.И., Свичкарь Н.М. Управленческий учет: продвинутый курс : учебное пособие. Днепр : Акцент ПП, 2017. 716 с.

REFERENCES:

1. Hordiienko P.L, Didkovska L.G, Yashkina N.V. (2008) *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian).
2. Mamonov K.A., Skokov B.H., Korop O.O., Mizik Yu. I. (2007) *Metody stratehichnoho analizu* [Strategic analysis methods]. Kharkiv: KSAME. (in Ukrainian).
3. Parasii-Verhuienko I.M. (2007) *Stratehichnyi analiz u bankakh: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Strategic analysis in banks: theory, methodology, practice]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).
4. Redchenko K.I. (2003) *Stratehichnyi analiz u biznesi* [Strategic analysis in business]. Lviv: New World-2000. (in Ukrainian).
5. Farion I.D., Chychun V.A. (2005) *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Ternopil. (in Ukrainian).
6. Okhotnik S.I., Svichkar N.M. (2017) *Upravlencheskij uchet: prodvnutyj kurs* [Management accounting: an advanced course] Dnep: Accent PP. (in Russian).

Svichkar Nataliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Economics and Enterprise Personnel Management
Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

THE USE OF MODERN METHODS OF STRATEGIC ANALYSIS TO IMPROVE THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

In the context of the European direction of development of the Ukrainian economy, the most urgent task for national enterprises is to gain and retain competitive advantages in foreign markets. That is why the application of methods of strategic analysis and forecasting becomes especially relevant.

BCG-matrix is a universal and proven tool for strategic analysis of the competitiveness of the enterprise.

The BCG-matrix is based on the application of indicators: comparative market share and market growth rates. The basis of the matrix are the following hypotheses:

1. A significant market share means the presence of competitive advantages of enterprises related to the level of production costs.
2. Sales of products in growing markets lead to an increased need for funds to upgrade and expand production.

When performing these hypotheses, four types of markets with different strategic goals and needs are distinguished. It identifies the following possible types of goods: "question marks", "star", "cash cow", "dog".

The BCG-matrix allows you to determine a strategic position for each type of enterprise's products and, based on the analysis of this position, choose the right strategy for the production and sale of products, as well as the optimal strategy for the redistribution of financial flows between different types of activities.

The optimal business strategy from the point of view of the BCG-matrix is a strategy of obtaining a significant market share for a business that is at the stage of maturity of the life cycle. The strategic tool for this is to optimize the enterprise's business portfolio by investing in certain "star" activities, translating some of the question marks into "stars", which in the future promise to become "cash cows".

The advantages of the BCG matrix include visibility and simplicity of construction, as well as the objectivity of the analyzed parameters (relative market share and market growth rate).

The main drawbacks of the matrix are limited indicators and not always the correct assessment of business opportunities.

The article carried out the calculation and construction of the product matrix for the Ukrainian oil extraction company, whose product portfolio includes three types of oil that are sold on the foreign market. Thanks to the BCG-matrix, it was revealed that the company's products occupy three segments: "Butter traditional" – "stars"; "Aromatic oil of the first extraction" – "milk cows"; "Extra Virgin Olive Oil" – "dogs". Thus, the product portfolio of the analyzed company can be assessed as quite successful.

The results of the BCG analysis allowed us to make a rationale for future investments in the company's products. Priority in investments: support of "Aromatic first pressing oil", the development of "Butter traditional", the creation of new products; "Extra Virgin Olive Oil" – minimal support.

Thus, the use of this graphical method allows you to realize the possibility of building a full-fledged picture of the competitive advantages of a particular company in the foreign market, namely, to identify products that represent a ballast for the development of an enterprise, and also those types of products that are the basis for competitiveness growth.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

SOME FEATURES OF THE ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT CREDIT OPERATIONS AT ENTERPRISES

УДК 657.6

Семенець А.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Потапова Н.О.

к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Конотоп К.О.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто деякі питання проведення, організації, обліку, аналізу та внутрішнього аудиту кредитних операцій на промислових підприємствах України на сучасному етапі розвитку її економіки. Досліджено основні труднощі, законодавчі та економічні аспекти під час проведення кредитних операцій із погляду їх обліку, контролю і внутрішнього аудиту. Визначено основні напрями проведення внутрішнього аудиту та їх інформаційне забезпечення. Уточнено джерела інформації під час внутрішнього аудиту кредитних операцій на підприємстві. Досліджено питання формування та ведення робочої документації під час внутрішнього аудиту. Застосування рекомендацій, зазначених у статті, сприятиме оптимізації управлінських рішень на підприємстві. Розглянуто деякі функції внутрішнього контролю кредитних операцій на підприємстві. Досліджено питання планування й оцінки якості проведеного аудиту кредитних операцій на підприємстві.

Ключові слова: кредитні операції, інформаційна база, внутрішній аудит, контроль, підприємство.

В статье рассмотрены некоторые вопросы проведения, организации,

учета, анализа и внутреннего аудита кредитных операций на промышленных предприятиях Украины на современном этапе развития ее экономики. Исследованы основные трудности, законодательные и экономические аспекты при проведении кредитных операций с точки зрения их учета, контроля и внутреннего аудита. Определены основные направления проведения внутреннего аудита и их информационное обеспечение. Уточнены источники информации при внутреннем аудите кредитных операций на предприятии. Исследованы вопросы формирования и ведения рабочей документации при внутреннем аудите. Применение рекомендаций, указанных в статье, будет способствовать оптимизации управленческих решений на предприятии. Рассмотрены некоторые функции внутреннего контроля кредитных операций на предприятии. Исследованы вопросы планирования и оценки качества проведенного аудита кредитных операций на предприятии.

Ключевые слова: кредитные операции, информационная база, внутренний аудит, контроль, предприятие.

The article describes some issues of conducting, organizing, accounting, analyzing and internal auditing of credit operations at industrial enterprises of Ukraine at the present stage of development of its economy. The purpose of the article is to study some aspects of the organization of internal audit of credit operations, areas of audit, and working papers of the auditor and the development of proposals for improving the internal audit of credit operations at enterprises. The main difficulties, legislative and economic aspects of conducting credit operations from the point of view of their accounting, control and internal audit are investigated. The expediency of conducting an internal audit of credit operations at the stage of concluding a loan agreement was justified. The main directions of the internal audit and their information support were determined. The sources of information in the internal audit of credit operations at the enterprise were clarified. Issues of the formation and maintenance of working documentation for internal audit were investigated. The need for a preliminary internal audit of credit operations was justified. The main directions and stages of the ongoing internal audit of credit operations were identified. The main economic issues that are necessary for conducting credit operations and subsequent internal audit were reviewed and identified. The application of the recommendations specified in the article will help optimize management decisions at the enterprise. Some functions of internal control of credit operations at the enterprise are considered. The issues of planning and assessing the quality of the audit of credit operations at the enterprise are investigated. The role of credit operations in modern conditions is constantly growing and is becoming widespread in all enterprises, regardless of the type of activity and form of ownership. Of particular and growing importance is the internal audit of credit operations of the enterprise. This research is of practical interest for economically active business entities in conducting credit operations, as well as professionals and auditors, for educational purposes.

Key words: credit operations, information base, internal audit, control, enterprise.

Постановка проблеми. Сьогодні велика кількість підприємств зустрічаються з проблемами, які значно ускладнюють їхню діяльність, це пояснюється тим, що керівник повинен оперативно реагувати і приймати потрібні рішення з безліччю фінансових і економічних питань. Неправильне вирішення питання може сприяти утворенню фінансової проблеми і тим самим привести підприємство до банкрутства. У зв'язку із цим процес управління вимагає від керівників не лише турботи про актуальні проблеми, а й уміння дивитися в майбутнє для недопущення кризових ситуацій у процесі господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внутрішній аудит кредитних операцій є однією з найважливіших ділянок аудиторської роботи,

оскільки сьогодні важливим є формування ефективної системи як внутрішнього, так і зовнішнього контролю достовірності показників бухгалтерської, фінансової звітності у цілому і залученого капіталу зокрема. Однак питання перевірки статей звітності щодо довгострокових і короткострокових кредитів та оцінки адекватності внутрішнього контролю залучення позикових коштів досліджено недостатньо.

В економічній літературі по-різному висвітлюється процес організації внутрішнього аудиту кредитних операцій із відповідною методологією. Питання організації аудиту кредитних операцій досліджували такі науковці: Ф.Ф. Бутинець [1], Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча [3], В.Я. Савченко [8], В.П. Суйц [10], Б.Ф. Усач [9], А.Д. Шеремет [10] та

ін. Проте, незважаючи на вагомий вплив напрацювання вчених, зміни в нормативній базі та ухилення більшості аудиторських фірм від дослідження економічної необхідності та надійності засобів внутрішнього контролю залучення позикових коштів з метою отримання аудиторських доказів безперервності діяльності підприємства для досягнення мети аудиту вимагають подальшого вивчення організації внутрішнього аудиту кредитних операцій.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні деяких аспектів організації внутрішнього аудиту кредитних операцій, напрямів аудиту, робочих документів аудитора та розробленні пропозицій щодо вдосконалення внутрішнього аудиту кредитних операцій на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення у великій кількості підприємств, організацій та установ виникає періодична потреба в позиках. Власні активи не завжди можна втілити в реальність, і тоді господарюючий суб'єкт звертається до кредиторів, таких як банк, кредитні організації, приватні особи, підприємства з гарним фінансово-економічним станом, які мають вільні в обігу грошові кошти. Придбання позик і кредитів є важливим і відповідальним кроком для підприємств. Необхідність та сутність залучення кредиту полягає у тому, що за правильного використання позикових коштів у підприємства є можливості для майбутнього розвитку, збільшення обсягів реалізації, але головною відповідальністю є поява нових зобов'язань, які полягають не тільки в повному і своєчасному поверненні кредиту, а й відсотків (за необхідності) за використаними коштами.

Господарюючий суб'єкт під час відбивання в бухгалтерському обліку залучених коштів (кредиту, позики) укладає три основні господарські операції:

- залучення позики або кредиту;
- нарахування та сплата відсотків за використання позикових коштів;
- повернення кредиту або позики [4; 6; 7].

Первісна простота відбивання в бухгалтерському обліку отриманих підприємством кредитів під час аудиторської перевірки знаходить достатню кількість невідповідностей, недоліків та порушень. Помилки утворюються як під час оформлення кредитних угод, так і під час відображення в обліку (податковому, бухгалтерському) у зв'язку з присутніми відмінностями ведення зазначених видів обліку.

Грамотно і своєчасно проведений внутрішній аудит кредитних операцій сприятиме оптимізації управлінських дій на основі ефективної системи фінансового планування. Виконання процедур аудиту обліку даного виду операцій підприємства дасть змогу виявити наявні і потенційно слабкі та сильні сторони в системах управління фінансами,

ідентифікувати різного роду ризики й визначити, які запобігають або мінімізують їх механізми внутрішнього контролю, а також виробити рекомендації щодо вдосконалення систем управління підприємством.

Операції з придбання та повернення позик та кредиту, як і всі різні операції, теж знаходять відображення в робочих документах планування аудиту. У процесі аудиту залучених коштів потрібно визначити:

- доцільність залучення кредиту;
- економічне обґрунтування залучення кредиту і його повернення;
- законність залучення кредиту;
- істотність і документальне оформлення залучених коштів;
- систематичність оформлення кредитних операцій;
- систематичність відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з одержання та повернення кредитів банків;
- цільове використання позикових коштів, повноту і своєчасність їх погашення;
- безпомилковість визначення сум відсотків за користування кредитами банків та їх списання за рахунок відповідних джерел;
- повноту і своєчасність погашення кредитів;
- правильне оформлення і відображення на рахунках бухгалтерського обліку кредитів.

Перевірка операцій, пов'язаних із залученням і поверненням залучених коштів, є однією з найбільш важливих у внутрішньому аудиті для перевірки дотримання підприємством однієї з головних вимог – допущення безперервності функціонування підприємства [5]. При цьому до складу аудиторської документації доцільно включити «Анкету щодо дотримання припущення безперервності діяльності підприємства». У робочій документації повинні бути показані приклади тверджень, що дають змогу визначити дотримання припущень безперервності функціонування підприємства в майбутньому. Підприємства, організації та установи застосовують у бухгалтерському обліку різні первинні документи, як стандартизовані, так і власне розроблені документи.

Під час внутрішнього аудиту даного виду операцій доцільно надати для перевірки також такі документи:

- кредитні договори;
- договори позики;
- договори застави;
- договори страхування неповернення кредитів;
- додаткові угоди до кредитних договорів та ін.;
- виписки банку, якщо відсотки знімаються з розрахункових, валютних та інших рахунків;
- виписки банку за позичковим рахунком;
- платіжні доручення, якщо проценти перераховуються в інший банк.

Якість внутрішнього аудиту залежить від планування загальної стратегії внутрішнього аудиту і детально розробленого плану, визначення часу та обсягу виконання аудиторських процедур. Обсяг планування внутрішнього аудиту безпосередньо визначається з урахуванням розміру об'єкта перевірки та його складності, раніше проведеної роботи внутрішніх аудиторів на підприємстві та знання ризику певного виду діяльності підприємства. З урахуванням результатів оцінки системи внутрішнього контролю аудитор складає план і програму внутрішнього аудиту кредитних операцій, позик і витрат з їх обслуговування.

Напрями перевірки, що включаються до програми аудиту:

- правова оцінка договорів позики та кредитних договорів з позиції чинного законодавства;
- організація первинного обліку операцій за позиками, кредитами і витрат з їх обслуговування;
- організація бухгалтерського обліку позик, кредитів і витрат з їх обслуговування;
- організація податкового обліку позик, кредитів і витрат з їх обслуговування.

Головним правовим документом, який закріплює всі необхідні умови отримання і видачі кредитів і позик, є договір, значення якого у фінансово-господарської діяльності підприємства величезне. Залежно від того, наскільки правильно і пунктуально в правовому сенсі складено і був укладений той чи інший договір, багато в чому залежить економічний результат угоди.

Виняткове значення під час внутрішнього аудиту кредитних операцій має правильне та ефективне функціонування системи внутрішнього контролю.

Система внутрішнього контролю підприємства включає в себе такі елементи, як: стиль і основні принципи керівництва підприємством; організаційна структура підприємства; кадрова політика, яка здійснюється керівництвом підприємства; розподіл відповідальності і повноважень між співробітниками; порядок здійснення внутрішнього управлінського обліку та підготовки внутрішньої управлінської звітності; процедури підготовки бухгалтерської звітності для зовнішніх користувачів; спеціально організовані процедури встановлення відповідності господарських операцій вимогам чинного законодавства.

Залучення кредитів та позик також вимагає відповідної організації внутрішнього контролю, система якого має на меті: визначення спеціальних функцій фінансового відділу з управління позиковими засобами; визначення посадових обов'язків працівників бухгалтерії, які здійснюють облік позикових коштів; розроблення формальних процедур внутрішнього контролю, що здійснюються під час прийняття рішення про залучення позикових коштів; нарахування відсотків; забезпечення

цільового використання позикових коштів; своєчасність погашення відсотків і основного боргу.

На нашу думку, функції внутрішнього контролю кредитних операцій можуть бути покладені на фінансовий відділ з управління позиковими засобами підприємства, який наділений такими функціями:

1) функцією фінансово-кредитного планування: визначення джерел фінансування та затвердження плану капітальних вкладень із необхідними до нього розрахунками;

2) фінансово-оперативною функцією: а) оформлення кредитних відношень відповідно до діючих норм кредитування та законодавства і забезпечення повернення отриманих коштів у суворо встановлені строки; б) сплата відсотків за короткостроковими та довгостроковими кредитами і позиками; в) здійснення погашення кредитів і позик; г) забезпечення страхування фінансових ризиків (неповернення кредитів і позик); д) проведення заставних операцій;

3) контрольно-аналітичною функцією: а) контроль використання за цільовим призначенням позикових і кредитних коштів; б) здійснення контролю виконання кредитного плану.

Висновки з проведеного дослідження. Роль кредитних операцій у сучасних умовах постійно зростає у всіх підприємствах незалежно від виду діяльності та форми власності. У цих умовах особливе і наростаюче значення має внутрішній аудит кредитних операцій підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник. Житомир : Рута, 2002. 672 с.
2. Додаток до міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 рр. Ч. 3. *Аудиторська палата України*. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чась3.pdf (дата звернення: 24.03.2019).
3. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту : підручник. Київ : Каравела, 2012. 544 с.
4. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (дата звернення: 24.03.2019).
5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 рр. Ч. 1. *Аудиторська палата України*. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чась1.pdf (дата звернення: 24.03.2019).
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 24.03.2019).

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 р. № 20. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 24.03.2019).

8. Савченко В.Я. Аудит : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 328 с.

9. Усач Б.Ф. Аудит: навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 231 с.

10. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2017. 375 с.

REFERENCES:

1. Butynets F. F. (2002) *Audyt* [Audit]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian).

2. Dodatok do mizhnarodnykh standartiv kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh. Vydannia 2016-2017 rokiv. Chastyna 3 [Supplement to the Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume III] / *The Auditors' Chamber of Ukraine*. Available at: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чaсть3.pdf (accessed 24 March 2019).

3. Kulakovska L. P., Picha Yu. V. (2012) *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and method of audit]. Kyiv: Caravela. (in Ukrainian).

4. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti" [Methodical recommendations for completing the forms of financial statements: the order

of the Ministry of Finance of Ukraine] (28.03.2013) no. 433. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (accessed 24 March 2019).

5. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh. Vydannia 2016-2017 rokiv. Chastyna 1 [Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2016–2107 Edition. Volume I] / *The Auditors' Chamber of Ukraine*. Available at: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чaсть1.pdf (accessed 24 March 2019).

6. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements": Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (07.02.2013) no. 73. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 24 March 2019).

7. Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 11 "Zoboviazannia" [Accounting Standards (Standard) 11 "Commitments": Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (31.01.2000.) no. 20. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (accessed 24 March 2019).

8. Savchenko V. Ya. (2006) *Audyt* [Audit]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

9. Usach B. F. (2007) *Audyt* [Audit]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian).

10. Sheremet A. D., Suyts V. P. (2017) *Audit* [Audit]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).

Semenets Alina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Audit and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Potapova Natalia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Audit and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Konotop Kateryna

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

SOME FEATURES OF THE ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT CREDIT OPERATIONS AT ENTERPRISES

A large number of enterprises are faced with problems that significantly complicate their activities. The manager must respond very quickly and make the necessary decisions with a variety of financial and economic issues. The management process is carried out with the aim of avoiding crisis situations in the process of managing. Attention should be paid to the verification of credit reporting items and to assess the system of internal control of borrowed funds.

The purpose of the article is to study some aspects of the organization of internal audit of credit operations, areas of audit, and working papers of the auditor and the development of proposals for improving the internal audit of credit operations at enterprises.

The article is devoted to the study of the features of the organization of internal audit of credit operations. The list of objects of internal audit of credit operations was clarified. Were summarized and systematized the basic principles of internal control of funds raised, which should be taken into account when organizing an internal audit of credit operations. Some functions of internal control of credit operations at the enterprise were considered. The functions of internal control of credit operations may be assigned to the financial department. It is endowed with the following functions: the function of financial and credit planning; financial and operational function; control and analytical function. Planning an internal audit of credit operations is of particular importance for its quality. The article outlines the main areas of internal audit of credit operations. The main difficulties, legislative and economic aspects of conducting credit operations from the point of view of their accounting, control and internal audit were investigated.

Attracting loans and borrowings requires an appropriate organization of internal control. The internal control system should have goals: the definition of special functions of the financial department for managing borrowed funds; defining the job responsibilities of accountants who will account for borrowed funds; development of internal control procedures, which will be carried out when deciding on borrowing, interest, ensuring the targeted use of borrowed funds, timeliness of repayment of interest and principal.

The role of credit operations in modern conditions is constantly growing and is becoming widespread in all enterprises, regardless of the type of activity and form of ownership. Of particular and growing importance is the internal audit of credit operations of the enterprise. The expediency of conducting an internal audit of credit operations at the stage of concluding a loan agreement was justified.

This research is of practical interest for economically active business entities in conducting credit operations, as well as professionals and auditors, for educational purposes.

The issues and directions of internal audit and its information support were clarified. Questions of planning and assessing the quality of the audit of credit operations at the enterprise were investigated.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У БАЛАНСІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

FEATURES OF REPRESENTATION OF NON-CURRENT ASSETS IN BALANCE SHEET BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

У статті проаналізовано особливості відображення необоротних активів у балансі за основними статтями згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Розглянуто основні аспекти оцінки та переоцінки необоротних активів на дату балансу і визначено ключові відмінності відображення за національними та міжнародними стандартами. Визначено статті балансу, що відображаються за національними стандартами бухгалтерського обліку, а за міжнародними стандартами визнаються «несуттєвими». Підкреслено роль достовірного та якісного відображення необоротних активів у балансі для прийняття ефективних управлінських рішень користувачами інформації. Досліджено особливості відображення необоротних активів, утриманих для продажу, та групи вибуття і надано пропозиції щодо більш детального розкриття таких активів у примітках до фінансової звітності. Запропоновано внести зміни та уточнення до вітчизняних стандартів для абсолютної гармонізації з міжнародними стандартами.

Ключові слова: баланс, активи, необоротні активи, основні засоби, нематеріальні активи, стаття, оцінка, переоцінка, національні стандарти, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

В статті проаналізовані особливою чи отримання необоротних активів в

балансе по основным статьям в соответствии с национальными и международными стандартами бухгалтерского учета. Рассмотрены основные аспекты оценки и переоценки необоротных активов на отчетную дату и определены ключевые различия отображения по национальным и международным стандартам. Определены статьи баланса, которые отражаются по национальным стандартам бухгалтерского учета, а по международным стандартам признаются «несущественными». Подчеркнута роль достоверного и качественного отображения необоротных активов в балансе для принятия эффективных управленческих решений пользователями информации. Исследованы особенности отражения необоротных активов, удерживаемых для продажи, и группы выбытия и даны предложения по более детальному раскрытию таких активов в примечаниях к финансовой отчетности. Предложено внести изменения и уточнения в отечественные стандарты для абсолютной гармонизации с международными стандартами.

Ключевые слова: баланс, активы, необоротные активы, основные средства, нематериальные активы, статья, оценка, переоценка, национальные стандарты, международные стандарты бухгалтерского учета.

УДК 657.372.2

Сторожук Т.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Університет державної фіскальної служби України

Блищик Л.В.

магістрант
Університет державної фіскальної служби України

The article analyzes the peculiarities of displaying diverse assets in the balance sheet by main articles in accordance with national and international accounting standards. The role of reliable and qualitative display of non-current assets in the balance sheet for the effective management decisions by users of information is emphasized. It is established that the national accounting standards are international, but there are some differences. The aspects of valuation and revaluation of non-current assets are considered on the balance sheet date, and key differences between national and international standards are identified. The differences in terms of asset recognition of assets under national and international standards are studied in detail. The discrepancy in national and international standards for the valuation of fixed assets is investigated, namely: fixed assets are classified by the balance sheet at the original cost and, according to international standards, the enterprise has the right to choose its accounting policy or cost model or revaluation model. The same differences are found in the reflection of intangible assets. It is established that articles of non-current assets can be shown in the balance sheet at fair value if they can be reliably determined. Considered the reflection of deferred tax assets which, in accordance with the provisions of international and national standards are reflected in the balance sheet the same, namely, their value is calculated at the tax rates that will apply in the period in which you plan to use to sell the asset. The absence of international standards for the presentation of outstanding capital investments, long-term receivables and other non-current assets in the balance sheet is revealed. The features of the display of non-current assets held for sale and disposal groups have been researched and proposals for the more detailed disclosure of such assets in the notes to the financial statements have been presented. It is proposed to make changes and clarifications to domestic standards in order to achieve absolute harmonization with international standards.

Key words: balance sheet, assets, non-current assets, fixed assets, intangible assets, article, valuation, revaluation, national standards, international accounting standards.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринку все більше зростає роль фінансової інформації про підприємство як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. Водночас баланс є ключовим звітом, що відображає фінансовий стан суб'єкта господарювання на певну дату. Саме баланс дає можливість користувачам оцінити майновий стан підприємства, його потенціал та приймати дієві управлінські рішення, що створить умови для подальшого зростання підприємства. При цьому важливими моментами є склад, розмір та зношеність необоротних активів, оцінка матеріальних і нематеріальних активів та достовірність їх відображення в балансі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обліку, визнання та первісної оцінки необоротних активів займалися такі вчені, як: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, З.В. Гуцайлюк, М.В. Задорожній, С.М. Кафка, Г.Г. Кірейцев, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, В.Г. Лінник, В.Б. Моссаковський, М.Ф. Огічук, В.К. Орлова та ін. Але науковці переважно зосереджують увагу на основних засобах та їх оцінці. Питання відображення необоротних активів у звітності сьогодні є недостатньо розкритим у наукових дослідженнях. Проте окремі науковці розглядати деякі аспекти. Так, Н.М. Воськало [20] проаналізу-

вав особливості відображення в обліку і звітності інформації про необоротні активи. Д.Ю. Ляшко [2] дослідив особливості формування економічної інформації за статтями балансу вітчизняних підприємств, а Н.О. Мичак [21] описав порядок розкриття інформації про необоротні активи, утримані для продажу, у фінансовій звітності підприємств. С.М. Кафка [23] розглядав питання формування первісної вартості необоротних активів.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей відображення необоротних активів підприємства в бухгалтерському балансі за національними та міжнародними стандартами та визначення ключових відмінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні баланс є основним звітним документом суб'єкта господарювання, який показує стан його активів, зобов'язань і власного капіталу. Тобто баланс відображає стан господарських засобів та джерел їх формування. Господарськими засобами підприємства є активи, які за формами функціонування бувають матеріальні, нематеріальні та фінансові. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1], активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигід у майбутньому. Необоротні активи є активами, строк корисного використання яких перевищує 12 місяців або один операційний цикл, якщо він більше одного року. За результатами дослідження особливостей формування економічної інформації за статтями балансу Д.Ю. Ляшко стверджує, що «статті необоротних активів оцінюються за книжковим підходом, відповідно до даних облікових записів у бухгалтерській документації. Однак за деякими статтями менеджмент може зробити дооцінку або уцінку за власними суб'єктивними розрахунками виходячи із власного розуміння стану підприємства та цільових показників. При цьому корекція за активами відбувається з необоротними активами, а за пасивами – із власним капіталом» [2].

Принципи та методи відображення активів у балансі підприємства регулюються НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3], який установлює форму Балансу (Звіту про фінансовий стан). Згідно з НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3], актив балансу складається з трьох розділів: необоротні активи; оборотні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття. Розділ «Необоротні активи» складається з таких основних статей: нематеріальні активи; незавершені капітальні інвестиції; основні засоби; інвестиційна нерухомість; довгострокові біологічні активи; довгострокові фінансові інвестиції; довгострокова дебітор-

ська заборгованість; відстрочені податкові активи; інші необоротні активи [3].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1], підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами, а всі інші підприємства самостійно визначають доцільність застосування міжнародних чи національних стандартів. Усі вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку відповідають міжнародним стандартам, проте вони не тотожні.

У балансі, у статті «Основні засоби», відображається вартість власних та отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, які належать до складу основних засобів відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби», а також вартість основних засобів, отриманих у довірче управління або на правах господарського відання чи правах оперативного управління. Окремо наводяться первісна (переоцінена) вартість, сума зносу та залишкова вартість основних засобів [4].

Особливості оцінки та відображення в балансі основних засобів за національними та міжнародними стандартами представлено в табл. 1.

Умови визнання об'єкта основних засобів активом за національними стандартами відповідають міжнародним. Хоча, відповідно до МСБО 16 «Основні засоби» [6], йдеться про майбутні економічні вигоди, які пов'язані з об'єктом, без акценту на вигоди від використання, як за П(С)БО 7 «Основні засоби» [5]. Крім того, більш точнішим вважаємо формулювання в МСБО 16 «Основні засоби» [6] визнання активом саме собівартості об'єкта, а не об'єкта основних засобів, як зазначено в П(С) БО 7 «Основні засоби» [5]. Це пов'язано з тим, що приналежність до активів визначається під час відображення в балансі, а в балансі відображається вартість, а не фізична форма.

Є невідповідність у стандартах щодо оцінки основних засобів. Так, придбані (створені) основні засоби за національними стандартами зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю, а за міжнародними стандартами суб'єкт господарювання має право вибирати своєю обліковою політикою або модель собівартості, або модель переоцінки.

Аналіз відображення в балансі нематеріальних активів за національними та міжнародними стандартами свідчить, що різниця між умовами відображення аналогічна як по основних засобах. Оцінка, згідно з П(С)БО 8 «Нематеріальні

Таблиця 1

Особливості оцінки та відображення основних засобів у балансі

Згідно з П(С)БО 7 [5]	Згідно з МСБО 16 [6]
<p>Придбані (створені) основні засоби зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю. Одиницею обліку основних засобів є об'єкт основних засобів.</p> <p>Підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу. У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт. Переоцінка основних засобів тієї групи, об'єкти якої вже зазнали переоцінки, надалі має проводитися з такою регулярністю, щоб їхня залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялася від справедливої вартості.</p>	<p>Об'єкт основних засобів, який відповідає критеріям визнання активу, слід оцінювати за його собівартістю. Суб'єкт господарювання має вибирати своєю обліковою політикою або модель собівартості, або модель переоцінки, і йому слід застосовувати цю політику до всього класу основних засобів.</p> <p>Модель собівартості. Після визнання активом об'єкт основних засобів слід обліковувати за його собівартістю мінус будь-яка накопичена амортизація та будь-які накопичені збитки від зменшення корисності.</p> <p>Модель переоцінки. Після визнання активом об'єкт основних засобів (справедливу вартість якого можна достовірно оцінити) слід обліковувати за переоціненою сумою, яка є його справедливою вартістю на дату переоцінки мінус будь-яка подальша накопичена амортизація та подальші накопичені збитки від зменшення корисності. Переоцінки слід проводити з достатньою регулярністю, щоб балансова вартість суттєво не відрізнялася від тієї, що була б визначена із застосуванням справедливої вартості на кінець звітного періоду.</p>

Таблиця 2

Особливості відображення в балансі інвестиційної нерухомості

Інвестиційна нерухомість		
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [4]	Згідно з П(С)БО 32 [10]	Згідно з МСБО 40 [11]
<p>У цій статті наводиться справедлива вартість інвестиційної нерухомості, визначена на дату балансу. У разі якщо відповідно до зазначеного положення (стандарту) бухгалтерського обліку інвестиційна нерухомість обліковується за первісною вартістю, у цій статті наводиться її залишкова вартість, яка включається до підсумку балансу, при цьому в додаткових статтях окремо наводяться первісна вартість інвестиційної нерухомості та сума зносу (у дужках).</p>	<p>Підприємство на дату балансу у фінансовій звітності відображає інвестиційну нерухомість за справедливою вартістю, якщо її можна достовірно визначити, або ж за первісною вартістю зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням утрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення.</p>	<p>Інвестиційну нерухомість слід оцінювати первісно за її собівартістю, а в подальшому підприємство повинно вибрати одну з двох оцінок, а саме: за справедливою вартістю або за собівартістю.</p>

активи» [7], здійснюється за первісною вартістю, крім виняткових випадків, а в балансі відображається за залишковою вартістю (різниця між первісною вартістю та амортизацією). Згідно з МСБО 38 «Нематеріальні активи» [8], первісно нематеріальний актив оцінюють за собівартістю, а надалі підприємство вибирає або оцінювати його за собівартістю, або за переоціненою вартістю. Окрім цього, як за національними, так і за міжнародними стандартами підприємству дозволено переоцінювати вартість нематеріального активу на дату балансу за справедливою вартістю, щодо яких існує активний ринок.

Незавершені капітальні інвестиції, згідно з Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [4], відображаються окремою статтею в балансі та показують вартість незавершених капітальних інвестицій на будівництво, реконструкцію, модернізацію, виготовлення, створення, вирощування, придбання об'єктів основних засобів, нематеріальних активів та довгострокових біологічних активів на дату балансу.

Проте МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [9] не визначає таку статтю серед обов'язкових. Суб'єкт господарювання може подати як додаткові рядки статті у звіті про фінансовий стан, коли таке подання є доречним для розуміння фінансового стану суб'єкта господарювання. Судження складає на основі оцінки: характеру і ліквідності активів; функції активів у межах суб'єкта господарювання; сум, характеру та строків зобов'язань [9].

Стаття балансу «Інвестиційна нерухомість» як за національними, так і за міжнародними стандартами відображається за справедливою вартістю або за первісною. Проте, відповідно до П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [10], підприємство відображає інвестиційну нерухомість за справедливою вартістю лише тоді, коли її можна достовірно визначити, а в інших випадках – за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації (з урахуванням утрат від зменшення корисності та вигід від відновлення корисності) (табл. 2).

Довгострокові біологічні активи в балансі відображаються за справедливою вартістю за мінусом

витрат, очікуваних від продажу. Проте на відміну від МСБО 41 «Сільське господарство» [13], відповідно до П(С)БО 30 «Біологічні активи» [12], якщо справедливу вартість неможливо достовірно визначити, їх слід відображати за первісною вартістю з урахуванням суми зносу та втрат від зменшення корисності.

Довгострокові фінансові інвестиції в балансі відображаються за двома рядками: рядок 1030 відображає довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств; у рядку 1035 відображаються інші фінансові інвестиції. Як за вітчизняними стандартами, так і за міжнародними фінансові інвестиції за методом участі в капіталі на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування. А інші фінансові інвестиції відображаються в балансі за вартістю, яка залежить від їх виду. Зокрема, інші фінансові інвестиції на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Проте якщо справедливу вартість не можна точно визначити, то фінансові інвестиції відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестиції. Також за амортизованою собівартістю відображаються фінансові інвестиції, що утримуються до їх погашення (табл. 3).

Що стосується довгострокової дебіторської заборгованості, то в міжнародних стандартах немає чіткої регламентації щодо її відображення в звітності, проте в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [16] зазначено, що частина довгострокової дебіторської заборгованості, що повинна бути погашена протягом звітного року, відображається

в складі поточної дебіторської заборгованості. А довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховується відсотки, в балансі повинна відображатися за теперішньою вартістю.

Відстрочені податкові активи, згідно з положеннями міжнародних та національних стандартів, у балансі відображаються однаково, а саме їх вартість розраховується за ставками оподаткування, які будуть діяти в періоді, в якому планується використати чи реалізувати такий актив (табл. 4).

Відображення інших необоротних активів міжнародними стандартами не регламентується, оскільки дані активи вважаються «несуттєвими». Проте у вітчизняній практиці відображення таких активів у балансі регулюється П(С)БО 7 «Основні засоби» [5], відповідно до якого визначається сім основних підгруп інших необоротних активів і для кожної підгрупи встановлюються свої правила відображення в балансі (табл. 5).

Окрім основних статей у першому розділі активу балансу підприємства можуть зазначатися й додаткові статті. Відповідно до методичних рекомендацій, передбачено такі додаткові статті, що належать до необоротних активів, як: гудвіл, відстрочені аквізиційні витрати, залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах тощо [4].

Також необоротні активи в балансі відображаються в третьому розділі активу, який має назву «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття». Відображення таких активів за національними та міжнародними стандартами подано в табл. 6.

Як видно з таблиці, національний стандарт передбачає відображати в балансі необоротні

Таблиця 3

Особливості відображення в балансі довгострокових фінансових інвестицій

Довгострокові фінансові інвестиції		
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [4]	Згідно з П(С)БО 12 [14]	Згідно з МСБО 28 [15]
У статті відображаються фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У цій статті виділяються фінансові інвестиції, які, згідно з відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, обліковуються методом участі в капіталі.	Фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі) на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій. Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування.	Інвестиція в асоційоване підприємство первісно визнається за собівартістю і згодом її балансова вартість збільшується або зменшується для визнання частки інвестора в прибутку або збитку об'єкта інвестування після дати придбання.

Таблиця 4

Особливості відображення в балансі відстрочених податкових активів

Відстрочені податкові активи		
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [4]	Згідно з П(С)БО 17 [17]	Згідно з МСБО 12 [18]
У статті відображається сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах.	Відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання відображаються в балансі окремими статтями необоротних активів і довгострокових зобов'язань. Відстрочений податковий актив та відстрочене податкове зобов'язання розраховуються за ставками оподаткування, що діятимуть протягом періоду, у якому будуть здійснюватися реалізація або використання активу та погашення зобов'язання. Сума відстроченого податкового активу на дату балансу зменшується за умови недостатності податкового прибутку для списання цього активу. У разі очікування податкового прибутку, достатнього для списання відстроченого податкового активу, сума його попереднього зменшення, але не більше суми очікуваного податкового прибутку, відображається способом сторно.	Відстрочені податкові активи та зобов'язання слід оцінювати за ставками оподаткування, які передбачається використовувати в період реалізації активу чи погашення зобов'язання, на основі ставок оподаткування та податкового законодавства, що діють або превалюють до кінця звітного періоду.

Таблиця 5

Особливості відображення інших необоротних активів у балансі

Інші необоротні активи		
Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [4]	Згідно з П(С)БО 7 [5]	Згідно з МСБО
У статті наводиться вартість необоротних активів, для відображення яких за ознаками суттєвості не можна було виділити окрему статтю або які не можуть бути включені до наведених вище статей розділу «Необоротні активи».	Для цілей бухгалтерського обліку група «Інші необоротні матеріальні активи» класифікується за такими підгрупами: 1. музейні фонди; 2. бібліотечні фонди; 3. малоцінні необоротні матеріальні активи; 4. білізна, постільні речі, одяг та взуття; 5. інвентарна тара; 6. прилади та апарати для наукових цілей; 7. необоротні матеріальні активи спеціального призначення. Для кожного із цих об'єктів установлюються свої особливості відображення.	Міжнародні стандарти не містять спеціальних вимог до обліку та відображення у звітності інших необоротних матеріальних активів, оскільки вони не підпадають під критерій «суттєвості».

активи, утримувані для продажу, та групи вибуття за меншою з двох величин – балансовою вартістю чи чистою вартістю реалізації. Оскільки, відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби» [5], чиста вартість реалізації необоротного активу – це справедлива вартість необоротного активу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію, то здається, що існує повна відповідність між національними та міжнародними стандартами. Але в МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [21] зазначено, що справедлива вартість – це ринкова оцінка, а не оцінка з урахуванням специфіки суб'єкта господарювання. Зважаючи, що чиста вартість реалізації формується на рівні підприємства і, відповідно, ці величини не завжди будуть співпадати, то для повної відповідності міжнародним стандартам доцільним є зазначення у вітчизняних стандартах можливості оцінки за балансовою вартістю чи справедливою вартістю мінус витрати на продаж.

Окрім того, Н.М. Воськало [22, с. 318] зазначає, що необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття відображаються в балансі в двох розділах, а саме: III розділі активу балансу та IV розділі пасиву балансу. Адже саме в IV розділі пасиву балансу відображаються зобов'язання, що прямо пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття. Проте в пасиві кредиторська заборгованість за такими активами виділена окремим розділом, а дебіторська заборгованість у разі виникнення відображається в складі поточної дебіторської заборгованості.

Н.О. Мичак стверджує, що «для користувачів фінансової звітності доречною є інформація про довгострокові активи, які очікується реалізувати впродовж дванадцяти місяців, через те, що це дає користувачам фінансової звітності змогу в майбутньому приймати ефективні управлінські рішення

**Особливості відображення необоротних активів,
утримуваних для продажу, та групи вибуття в балансі**

Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	
Згідно з П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» [19]	Згідно з МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» [20]
Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу, відображаються в бухгалтерському обліку та <i>фінансовій звітності на дату балансу за найменшою з двох величин – балансовою вартістю або чистою вартістю реалізації.</i>	Активи, які відповідають критеріям, що дають змогу класифікувати їх як утримувані для продажу, мають <i>оцінюватися за нижчою з величин – балансовою вартістю чи справедливою вартістю мінус витрати на продаж</i> – та амортизація цих активів має бути припинена.

щодо таких активів» [23, с. 141]. Автор пропонує розширити третій розділ активу балансу і додати до нього статті, які б деталізували такий вид необоротних активів. Ураховуючи важливість такої інформації для зовнішніх та внутрішніх користувачів, на нашу думку, така деталізація є доречною, але краще це зробити в Примітках до річної фінансової звітності ф. 5.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, проаналізувавши особливості відображення необоротних активів у балансі за національними та міжнародними стандартами, можна стверджувати, що положення вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку переважно відповідають вимогам міжнародних стандартів. Проте існують відмінності щодо відображення окремих статей. Зокрема, міжнародними стандартами не регламентується відображення в балансі незавершених капітальних інвестицій, довгострокової дебіторської заборгованості, інших необоротних активів та інших фінансових інвестицій.

Спостерігаються деякі невідповідності й щодо оцінки необоротних активів, тому для повної гармонізації з міжнародними стандартами доцільно внести зміни та уточнення до вітчизняних стандартів.

Окрім того, інформація про необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття через свою важливість для користувачів із метою прийняття ефективних рішень, потребує деталізації за групами в примітках до річної фінансової звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.02.2019).

2. Ляшко Д.Ю. Особливості формування економічної інформації за статтями балансу вітчизняних підприємств. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. № 1(4). С. 241–246. URL: <http://duan.edu.ua/uploads/bjulleten2011/13151.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

3. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів від 07 лютого 2013 р. № 73. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13op.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2019).

4. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів від 28.03.2013 № 433. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> (дата звернення: 21.02.2019).

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів від 27.04.2000 № 92. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0288-00> (дата звернення: 22.02.2019).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» від 01 січня 2012 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (дата звернення: 22.02.2019).

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів від 18.10.1999 № 242. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 22.02.2019).

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» від 01 січня 2012 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050 (дата звернення: 22.02.2019).

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 Подання фінансової звітності. Редакція від 01.01.2012. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (дата звернення: 22.02.2019).

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : Наказ Міністерства фінансів від 02.07.2007 № 779. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0823-07> (дата звернення: 25.02.2019).

11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 «Інвестиційна нерухомість» від 01 січня 2012 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (дата звернення: 25.02.2019).

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : Наказ Міністерства фінансів від 18.11.2005 № 790. *База даних «Законодавство*

України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1456-05> (дата звернення: 25.02.2019).

13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» від 01 січня 2012 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (дата звернення: 25.02.2019).

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Наказ Міністерства фінансів від 26.04.2000 № 91. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> (дата звернення: 26.02.2019).

15. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» від 01 січня 2012 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_046 (дата звернення: 27.02.2019).

16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів від 08.10.1999 № 237. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 27.02.2019).

17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток»: Наказ Міністерства фінансів від 28.12.2000 № 353. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0047-01> (дата звернення: 27.02.2019).

18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 12 «Податок на прибуток» від 01 січня 2012 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_012 (дата звернення: 27.02.2019).

19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність»: Наказ Міністерства фінансів від 07.11.2003 № 617. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1054-03> (дата звернення: 28.02.2019).

20. Міжнародний стандарт фінансової звітності 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» від 01 січня 2012 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_023 (дата звернення: 28.02.2019).

21. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості» від 01 січня 2012 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068 (дата звернення: 28.02.2019).

22. Воськало Н.М. Особливості відображення в обліку та звітності інформації про необоротні активи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(2). С. 317–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuес_2015_1%282%29_66 (дата звернення: 01.03.2019).

23. Мичак Н.О. Порядок розкриття інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, у фінансовій звітності підприємств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 2(14). С. 139–143. URL: <http://dspace.zsea.edu.ua/jspui/handle/12345/911> (дата звернення: 01.03.2019).

24. Кафка С.М. Облік надходження необоротних активів та формування їх первісної вар-

тості. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5549> (дата звернення: 01.03.2019).

REFERENCES:

1. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV. / The Verkhovna Rada Of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 20 February 2019).

2. Liashko, D.Yu. (2011) Osoblyvosti formuvannia ekonomichnoi informatsii za stattiamy balansu vitchyznianskykh pidpriemstv [Features of formation of economic information on balance sheet items of domestic enterprises]. *Bulletin of the International Nobel economic forum*. 2011. № 1(4). pp. 241-246. URL: <http://duan.edu.ua/uploads/bjulleten2011/13151.pdf> (accessed 20 February 2019).

3. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 07.02.2013. № 73. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13on>. rada.gov.ua/ (accessed 20 February 2019).

4. Metodichnykh rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti, zatverdzeni nakazom Ministerstva finansiv vid 28.03.2013r. № 433. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> (accessed 21 February 2019).

5. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 «Osnovni zasoby», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 27.04.2000. № 92. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0288-00> (accessed 22 February 2019).

6. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 16 «Osnovni zasoby» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (accessed 22 February 2019).

7. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 8 «Nematerialni aktyvy», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 18.10.1999. № 242. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (accessed 22 February 2019).

8. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 38 «Nematerialni aktyvy» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050 (accessed 22 February 2019).

9. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 Podannia finansovoi zvitnosti. Redaktsiia vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (accessed 22 February 2019).

10. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 32 «Investytsiina nerukhomist», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 02.07.2007. № 779. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0823-07> (accessed 25 February 2019).

11. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 40 «Investytsiina nerukhomist» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (accessed 25 February 2019).

12. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 30 «Biolochni aktyvy», zatverdzhene nakazom Minis-

terstva finansiv vid 18.11.2005. № 790. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1456-05> (accessed 25 February 2019).

13. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 41 «Silske hospodarstvo» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (accessed 25 February 2019).

14. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 12 «Finansovi investytsii», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 26.04.2000. № 91. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> (accessed 26 February 2019).

15. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 28 «Investytsii v asotsiovani pidpriemstva» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_046 (accessed 27 February 2019).

16. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 10 «Debitorska zaborhovanist», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 08.10.1999. № 237. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed 27 February 2019).

17. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 17 «Podatok na prybutok», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 28.12.2000. № 353. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0047-01> (accessed 27 February 2019).

18. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 12 «Podatok na prybutok» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_012 (accessed 27 February 2019).

19. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 27 «Neoborotni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, ta prypynena diialnist», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv vid 07.11.2003. № 617. *Database «Legis-*

lation of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1054-03> (accessed 28 February 2019).

20. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 5 «Nepotochni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, ta prypynena diialnist» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_023 (accessed 28 February 2019).

21. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 13 «Otsinka spravedyvoi vartosti» vid 01.01.2012. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068 (accessed 28 February 2019).

22. Voskalo N. M. (2015) Osoblyvosti vidobrazhenia v obliku ta zvitnosti informatsii pro neoborotni aktyvy [Features of recording and reporting of information on non-current assets]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Seriya : Ekonomika*. 2015. vol. 1(2). pp. 317-320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1%282%29__66 (accessed 1 March 2019).

23. Mychak N. O. (2018) Poriadok rozkryttia informatsii pro neoborotni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, u finansovii zvitnosti pidpriemstv [The procedure of disclosure of non-current assets held for sale in financial statements of enterprises]. *Economic Bulletin of Zaporozhye state engineering Academy* / red. O. V. Kovalenko. Zaporizhzhia, 2018. vol. 2 (14). pp. 139–143. URL: <http://dSPACE.zsea.edu.ua/jspui/handle/12345/911> (accessed 1 March 2019).

24. Kafka S. M. Oblik nadkhodzhenia neoborotnykh aktyviv ta formuvannia yikh pervisnoi vartosti [Record receipt of non-current assets and the formation of their original value]. *Efficient economy*. № 4, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5549/> (accessed 1 March 2019).

Storozhuk TetyanaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting
University of the State Fiscal Service of Ukraine**Blyshchyk Larysa**Student
University of the State Fiscal Service of Ukraine

FEATURES OF REPRESENTATION OF NON-CURRENT ASSETS IN BALANCE SHEET BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

The purpose of the article. Balance gives users the opportunity to evaluate the property status of the enterprise, its capacity and make effective management decisions that will create conditions for further growth of the company. An important point is the composition, size and wear of fixed assets, valuation of tangible and intangible assets and the reliability of their reflection in balance. The purpose of this article is to identify characteristics of the reflection of non-current assets of the company in the balance sheet for the national and international standards and identify key differences.

Methodology. The study was conducted through analysis and description of the normative-legislative base of Ukraine as for the coverage of non-current assets in the financial statements and its comparison and analogy with international accounting standards.

Results. The conditions for the recognition of property, plant and equipment asset according to national standards conform to international. Although, in accordance with IAS 16 «Fixed assets», we are talking about the future economic benefits associated with the object, without the emphasis on the benefits of using as Ukrainian Accounting standards 7 «Fixed assets». In addition, we believe a more accurate wording in IAS 16 «Fixed assets», the recognition of the asset price of a property, not of property, plant and equipment, as specified in Ukrainian Accounting standards 7 «Fixed assets». This is because ownership of assets is determined at the balance sheet and the balance reflects cost and not the physical form.

There is a discrepancy in the standards regarding the valuation of fixed assets. So acquired (created) assets for national standards shall be credited to the balance sheet at historical cost, and by international standards the economic entity has the right to choose their accounting policies or the cost model or the revaluation model. Conditions reflect intangible assets in the balance sheet for the national and international standards the same as for fixed assets.

Investment property as at the national and international standards is reflected at fair value or on the original. Long-term biological assets in the balance sheet are recorded at fair value less expected costs of sale. Deferred tax assets in accordance with the provisions of international and national standards are reflected in the balance sheet the same, namely, their value is calculated at the tax rates that will apply in the period in which you plan to use to sell the asset.

However, international standards are not governed by balance sheet assets investments long-term receivables and other fixed assets.

Balance sheet non-current assets held for sale and disposal groups occurs at the smaller of the two values: carrying amount or net realizable value.

Practical implications. Consequently, the provisions of the national accounting standards are largely consistent with the requirements of international standards. However, there are differences regarding accounting of certain articles. There are some inconsistencies regarding the valuation of non-current assets. Therefore, for the purpose of full harmonization with international standards, it is advisable to make changes and updates to domestic standards. In addition, information on non-current assets held for sale and disposal groups in view of its importance to users (owners, investors, creditors, suppliers, customers and personnel of a business entity), with the aim of making effective decisions requires detail in the notes to the annual financial statements.

Value/originality. The paper considers the incorporation of non-current assets in the balance sheet. After all, the incorporation of non-current assets in the financial statements today is not sufficiently disclosed in research. Analyzing national and international accounting standards, came to the conclusion that there are some differences in the reflection of non-current assets in the balance sheet. Therefore, in order the absolute harmonization of the national and international standards, national accounting standards should be amended.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МИТНОГО ПОСТАУДИТУ

IMPROVEMENT OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM AS A COMPLEX ORGANIZATION AND A CUSTOM POST-AUDIT MANAGEMENT

УДК 338.246.025.2

Тимрієнко І.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
обліку і оподаткування
Вінницький навчально-науковий
інститут

Национального університету державної
фіскальної служби України

Марчук М.В.

студент
Вінницький фінансово-економічний
університет

Мусійчук А.В.

студент
Вінницький фінансово-економічний
університет

Мета даного дослідження полягає у визначенні та розкритті теоретичних основ, особливостей і механізмів здійснення митного постаудиту в Україні в умовах удосконалення системи митного контролю та її адаптації до нових світогосподарських тенденцій. У статті здійснено аналіз та комплексне дослідження особливостей регулювання відносин, що виникають під час здійснення різних форм митного постаудиту, а також впливу принципу вибірковості митного постаудиту, заснованого на використанні системи управління ризиками, на спрощення процедури та скорочення часу проведення митного контролю. Доведено, що вдосконалення методів митного постаудиту з метою підвищення економічної ефективності його проведення має носити комплексний характер, включати інтегровану систему вирішення виявлених проблем правового, організаційно-технічного та інформаційного характеру. Тільки у цьому разі можливе створення ефективної бази митного постаудиту.

Ключові слова: митні органи, митний контроль, митний постаудит, митне оформлення, система управління ризиками, спрощені митні процедури.

Цель данного исследования состоит в определении и раскрытии теоретических

основ, особенностей и механизмов осуществления таможенного постаудита в Украине в условиях совершенствования системы таможенного контроля и ее адаптации к новым мирохозяйственным тенденциям. В статье проанализированы особенности регулирования отношений, возникающих при осуществлении различных форм таможенного постаудита, а также влияние принципа избирательности таможенного постаудита, основанного на использовании системы управления рисками, на упрощение процедуры и сокращение времени проведения таможенного контроля. Доказано, что совершенствование методов таможенного постаудита с целью повышения экономической эффективности его проведения должно носить комплексный характер, включать интегрированную систему решения выявленных проблем правового, организационно-технического и информационного характера. Только в этом случае возможно создание эффективной базы таможенного постаудита.

Ключевые слова: таможенные органы, таможенный контроль, таможенный постаудит, таможенное оформление, система управления рисками, упрощенные таможенные процедуры.

The purpose of this study is to identify and disclose the theoretical foundations, features and mechanisms for the implementation of customs post-audit in Ukraine in the context of improving the system of customs control and its adaptation to new world economic trends. The article analyzes the peculiarities of regulation of relations arising in the implementation of various forms of the customs post audit, as well as the influence of the principle of selectivity of the customs post audit based on the use of the risk management system, to simplify the procedure and reduce the time for customs control. It is proved that the improvement of the methods of the customs post audit in order to increase the economic efficiency of its conduct should be comprehensive, include an integrated system for solving the identified problems of a legal, organizational, technical and informational nature. Only in this case it is possible to create an effective base of the customs post audit. Adapt your risk management system in the United States to help you with your knowledge of the area. development of information for local governments with the help of the oftenmannya available information and information for export and operating operations, and the possibility of exporting goods to Ukraine, as well as a result of a performance, as a result of the performance, as a result of the results of the export to Ukraine, as well as a result of the performance, and the result of the performance reduction of the human factor in the process of subcontrol control with the method of automation of the robotics system; Compliance with the legislative legislation, the development of regulatory and legal protection of the system and the management of rizikas, such as the development of real estate. Based on the analysis of the customs control algorithm after release of goods in foreign countries and the algorithm of the customs post of audit in Ukraine, the conclusion was drawn about their differences: customs audit in foreign countries is carried out on the basis of the distribution of participants of foreign economic activity using a perspective risk management system, the use of prior notification of the participants of foreign economic activity for self-indicating mistakes, as well as widespread use of audit standards.

Key words: customs authorities, customs control, customs post audit, customs clearance, risk management system, simplified customs procedures.

Постановка проблеми. Тенденції лібералізації міжнародної торгово-економічної діяльності та інтернаціоналізації практично всіх галузей суспільного відтворення призводять до повного усунення та мінімізації, а де це неможливо – до гармонізації та уніфікації торгово-тарифних і митних обмежень. У даному разі митно-тарифна система з її адміністративними та економічними важелями впливу знаходиться у центрі світогосподарських процесів. Унаслідок проведення ліберальної торгової політики, вдосконалення та уніфікації процесів митно-тарифного регулю-

вання та контролю докорінно змінюються старі й визначаються нові пріоритети митної діяльності. Одним із них на сучасному етапі розвитку є митний постаудит (МПА).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку важливих положень, що стосуються економічних аспектів митного постаудиту, представлено в роботах учених-економістів: С.Б. Крухмальова, Т.С. Єдинак, А.М. Поддєрьогіна, Б.Ф. Усач, І.В. Співака, М.Т. Білухи та ін. Праці перерахованих та інших авторів дали змогу осмислити і розкрити специфіку досліджуваної теми.

Постановка завдання. Мета даного дослідження полягає у визначенні та розкритті теоретичних основ, особливостей і механізмів здійснення митного постаудиту в Україні в умовах удосконалення системи митного контролю та її адаптації до нових світогосподарських тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прискорення євроінтеграційних процесів в Україні, збільшення торгівлі з європейськими країнами зумовлюють постійний пошук шляхів для більш ефективного здійснення митної справи в Україні, а також підвищення рівня національної та зовнішньоекономічної безпеки країни. Інтенсивність інтеграції України у світовий економічний простір суттєво залежить від якості її митної політики. Митне регулювання повинно гармонійно поєднати реалізацію фіскальної функції із забезпеченням конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасної глобалізації.

Необхідною умовою реалізації політичних та соціально-економічних перетворень в Україні є поступове приведення системи митного контролю до рівня європейських стандартів. Сьогодні перед державою гостро стоїть питання пошуку нових підходів до організації митного контролю над зовнішньоекономічними операціями.

Відповідно до Митного кодексу ЄС, митний контроль – це «певні дії митних органів з метою забезпечення правильного застосування митного та іншого законодавства, що регулює ввезення, вивезення, транзит, передачу, зберігання і кінцеве використання товарів, що переміщуються між митною територією Співтовариства та іншими територіями, та наявність і пересування в межах митної території товарів, що не походять зі Співтовариства, та товарів, поміщених під режим випуску для внутрішнього споживання» [1].

Під час проведення митного контролю митні органи виходять з принципу вибірковості й обмежуються тільки тими формами митного контролю, які є достатніми для забезпечення дотримання митного законодавства Європейського економічного союзу, контроль виконання якого покладено на митні органи.

У цьому дослідженні нас цікавить так званий «наступний» митний контроль, який насправді є митним контролем після випуску товарів. Аналізуючи сучасні міжнародні підходи до організації митного контролю після випуску товарів, можна дійти висновку, що сьогодні пріоритетним є проведення такого контролю на основі методів аудиту.

У документах Всесвітньої митної організації поряд із терміном «митний контроль на основі методів аудиту» широке поширення отримали поняття «постмитний аудит» та «аудит після митного очищення» (англ. post-clearance audit), що позначають діяльність, спрямовану на запобігання і виявлення порушень митного законодавства з

метою визначення суми недоїмки або надмірно сплаченої суми.

Необхідно зауважити, що митний постаудит як форму митного контролю було започатковано Конвенцією про гармонізацію та спрощення митних процедур 1973 р. (Київська конвенція), норми якої набрали чинності та стали обов'язковими для України 15 вересня 2011 р.

Всесвітня митна організація, наголошуючи на необхідності використання постаудиту як форми митного контролю задля скорочення часу митного оформлення, а також зменшення бюрократичних та корупційних проявів під час виконання митних формальностей, розробила Методичні рекомендації з митного постаудиту (WCO – Guidelines for Post-clearance audit, 2012 р.), що містять фактично покрокову інструкцію щодо запровадження та використання такої форми митного контролю країнами – членами ВМО (сьогодні – 182 країни). Такі методичні рекомендації містять поради для визначення критеріїв ризиків та потенційних об'єктів для проведення перевірок, пропонують методи та інструменти їх здійснення та аналізу результатів, визначають кваліфікаційні вимоги, першочергові права та обов'язки аудиторів, висвітлюють обмеження для застосування постаудиту [2].

Україною 5 жовтня 2006 р. підписано Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур, в якій передбачено обмеження митного контролю із застосуванням методу аналізу ризиків для визначення товарів, що підлягають перевірці. При цьому система митного контролю базується на основі методів аудиту, обсяг застосування яких може розподілятися на різних етапах перевірки (рис. 1).

Принцип митного постаудиту (post-clearance audit) можна висловити відомою фразою «довіряй, але перевіряй». Мається на увазі те, що відповідні митні процедури підлягають застосуванню не в пункті пропуску, під час безпосереднього переміщення товарів чи у митниці призначення/відправлення, а після завершення їх митного оформлення та випуску у вільний обіг.

Поняття «митний постаудит» можна визначити як сукупність заходів, що здійснюються митними адміністраціями та їхніми посадовими особами після випуску товарів у вільний обіг для встановлення точності та достовірності відомостей, зазначених у митних деклараціях, своєчасності та повноти сплати митних платежів та дотримання встановлених заходів нетарифного регулювання шляхом вивчення відповідних документів суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності (бухгалтерських та облікових книг і записів, бізнес-систем та комерційних даних), що ведуться та зберігаються суб'єктами відповідно до національного законодавства.

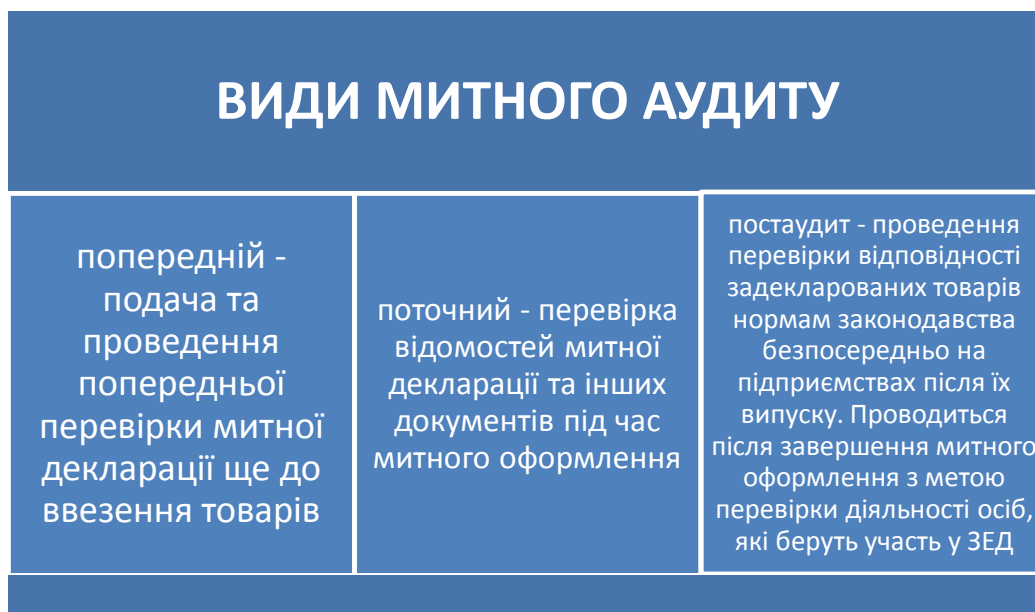

Рис. 1. Класифікація митного аудиту

Своєю чергою, Всесвітня митна організація пропонує визначення процесу постмитного аудиту як структурованого вивчення відповідних комерційних бізнес-систем, контрактів, фінансових і нефінансових звітів, фізичних запасів товару та інших активів, як засіб вимірювання і поліпшення норм відповідності технічним стандартам [3, с. 70].

Значимість митного постаудиту як інструменту регулювання розвитку економіки України характеризують показники державного бюджету в частині його наповнення донарахованими і стягнутими митними платежами, штрафами за результатами проведення митних перевірок.

Протягом 2017 р. найбільше донараховано сум за порушення вимог митних режимів та заниження митної вартості.

Зокрема, питома вага донарахованих у 2017 р. сум у розрізі виявлених порушень становить:

- 42% – порушення вимог митних режимів (87,6 млн. грн.);
- 32% – заниження митної вартості товарів (67,3 млн. грн.);
- 13,5% – порушення вимог правил класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД (28,4 млн. грн.);
- 8,3% – неправомірне застосування пільг (17,3 млн. грн.);
- 4,4% – інші порушення митного законодавства (9,2 млн. грн.) [4].

Таких показників удалося досягти за рахунок:

- здійснення ризико-орієнтовного підходу до відбору об'єктів перевірки виходячи з результатів аналізу зовнішньоекономічних операцій підприємств із застосуванням системи аналізу та управління ризиками;
- можливості окремого щоквартального планування перевірок із питань митної справи по розділу С плану-графіку;

- підвищення ефективності взаємодії, налагодження обміну інформації з департаментами митного напрямку;

- підвищення якості контрольно-перевірочної роботи;

- закінчення дії мораторію на проведення документальних перевірок підприємств з обсягом доходу до 20 млн. грн. (діяв у 2015–2016 рр.).

Ключовим етапом під час проведення митного контролю після випуску товарів є вибір об'єктів митного контролю. Визначення об'єктів для митних перевірок проводиться з використанням системи управління ризиками (СУР) на підставі власної аналітичної роботи підрозділів, які здійснюють митний контроль після випуску товарів, інформації, що надходить від функціональних підрозділів митних органів у формі інформаційно-аналітичних довідок, інформації правоохоронних підрозділів митних органів, а також інформації інших державних і контролюючих органів.

Даний етап має бути результатом комплексного аналізу діяльності учасників ЗЕД, митних брокерів та інших осіб, пов'язаних із зовнішньоторговельними операціями, що вказує на значний ступінь ризику порушення митного законодавства, передусім фінансового, під час митного оформлення.

У Концепції створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками митним ризиком називається вірогідність недодержання норм митного законодавства. «Аналіз ризику – це систематичне використання митними органами наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації й оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи» [8, с. 182]. Але, на нашу думку, поняття

Рис. 2. Ефективність митного пост аудиту в 2017 р.

митного ризику повинно бути доповнено таким компонентом ризику, як величина втрат, оскільки під час аналізу ситуації та визначення її як ризикової посадові особи органів митних органів беруть до уваги не тільки вірогідність її настання, а й потенційну економічну чи іншу шкоду, яка можлива у разі її виникнення. Відповідно до Концепції, аналіз ризиків передбачається проводити в рамках таких етапів (рис. 3) [5, с. 149].

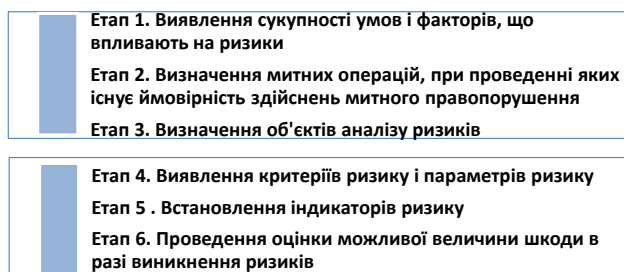

Рис. 3. Етапи аналізу ризику в рамках Концепції

Незважаючи на проведену роботу, пов'язану з формуванням єдиних підходів до управління ризиками та уніфікації національної СУР, залишаються актуальними проблеми недостовірного декларування товарів, заниження митної вартості, правильності класифікації та обґрунтованості надання митних пільг і преференцій, у тому числі в рамках застосування СУР [6, с. 78].

Законодавчо регламентованої методики відбору митними органами суб'єктів ЗЕД для перевірки, на жаль, не створено. На практиці такий відбір здійснюється двома методами: спеціального відбору та випадкового відбору.

Відповідно до Наказу ДМСУ № 435 від 27.05.2007, яким затверджено «Положення про

систему аналізу й селекції факторів ризику під час визначення окремих форм митного контролю», критерії ризику згруповано так (рис. 4).

У групі ризиків, пов'язаних зі здійсненням окремих зовнішньоекономічних операцій, доцільно розглядати основні індикатори:

- товари, обсяги ввезення яких за даними митної статистики України значно перевищують обсяги їх вивезення за даними митних статистик країн-контрагентів;

- товари, щодо яких є інформація про відсутність виробництва або товари, виробництво яких є нехарактерним для певної країни;

- різниця між брутто і нетто вагою товарів, що перевозяться, відмінна від загальноприйнятої;

- заявлена митна вартість товарів значно відрізняється від ціни ідентичних чи подібних (аналогічних) товарів під час їх увезення на митну територію України [7, с. 45].

До групи ризиків за особами, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, слід відносити ідентифікатори, що характеризують кожну конкретну особу, яка містить ознаки сумнівності або, навпаки, може підпадати під спрощену митну процедуру.

Таким чином, критерії ризиків за особами, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, є загальними та вказують на необхідність поглибленого контролю безпосередньо конкретного декларанта незалежно від здійснюваної ним операції, а критерії щодо ризиків, пов'язаних зі здійсненням окремих зовнішньоекономічних операцій, указують на конкретну сумнівну ознаку операції, на яку слід звернути підвищену увагу.

Використовуючи метод відбору з урахуванням інформації, визначеної за критеріями ризиків,

посадові особи митниці можуть домогтися значного підвищення показників ефективності митного постаудиту одночасно зі скороченням кола підприємств, що підлягають перевірці.

Якщо розглянути всі етапи здійснення митних операцій і ризики, які можуть бути на них виявлені, то можна сформувати таку таблицю (табл. 1).

Як видно з таблиці, що відображає розподіл ризиків по етапах здійснення митних операцій, усі ризики можна поділити на дві групи:

1. Загальні ризики – ризики, які виявляються на більше ніж на одному етапі здійснення митних операцій.

2. Специфічні ризики – ризики, які проявляються лише на одному етапі здійснення митних операцій.

Можна сказати, що вирішальне значення для управління ризиками під час митного контролю мають три етапи здійснення митних операцій: прибуття, декларування товарів і транспортних засобів і митний постаудит. Тут швидко можна виявити і мінімізувати найбільш небезпечні для економіки ризики:

- контрабандні ризики;
- ризик недекларування та недостовірного декларування;
- ризик недотримання заборон та обмежень як економічного, так і неекономічного характеру [8, с. 182].

У результаті здійснюється перехід від «тотального» митного контролю на етапі митного декларування до митного контролю після випуску товарів,

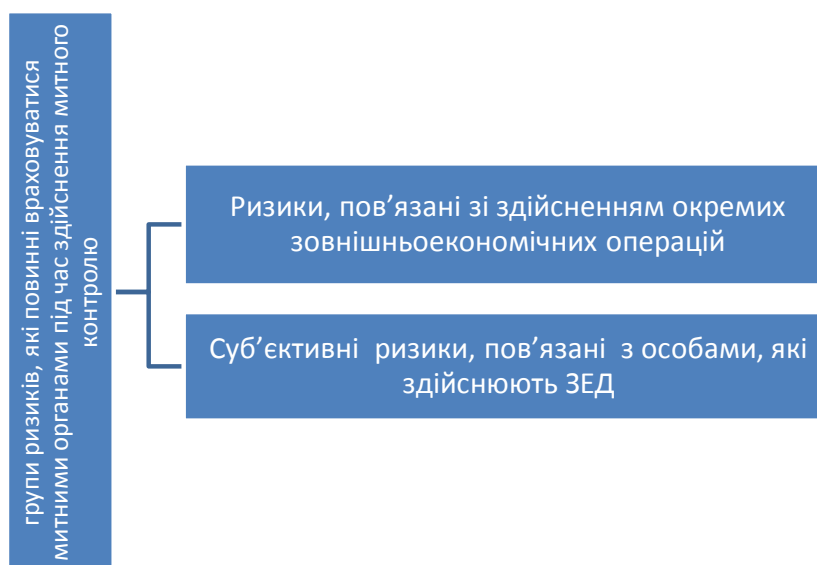

Рис. 4. Класифікація груп критеріїв ризику

Таблиця 1

Виявлення ризиків на етапах здійснення митних операцій

№	Зміст на номер статті Митного Кодексу України [3]	Прибуття	Митний транзит	Склад тимчасового зберігання	Декларування	Митний пост-аудит
1	Ст. 468	+	+	+		
2	Ст. 469	+	+	+	+	
3	Ст. 470	+	+	+		
4	Ст.471	+	+			
5	Ст.472				+	+
6	Ст. 473	+			+	+
7	Ст. 474	+		+	+	+
8	Ст. 475				+	+
9	Ст. 476	+	+	+		+
10	Ст. 477	+	+	+	+	+
11	Ст.478			+	+	+
12	Ст. 481	+	+		+	+
13	Ст.482	+	+		+	+
14	Ст. 483	+			+	
15	Ст. 484	+				
16	Ст. 485	+	+	+	+	+

спрямованому в тому числі на профілактику правопорушень.

Разом із тим інститут митного постаудиту має й низку недосконалостей, що стосуються безпосередньо організації його проведення і технічного забезпечення.

Аналізуючи алгоритм митного контролю після випуску товарів у зарубіжних країнах і алгоритм митного постаудиту в Україні, можна зробити висновок про їх відмінності: митний аудит у зарубіжних країнах здійснюється на основі розподілу учасників ЗЕД із використанням перспективної системи управління ризиками, застосування попереднього повідомлення учасників ЗЕД для самостійної вказівки ними на помилки, а також широкого використання стандартів аудиту.

Реалізація митного постаудиту в зарубіжних державах будується на активному використанні системи управління ризиками, тоді як в Україні часто відбір об'єктів перевірок і перевірених осіб відбувається на основі інтуїтивних методів.

Сучасна система управління ризиками в Україні характеризується слабкими темпами автоматизації процесів, у зв'язку з чим основна аналітична робота все ще здійснюється посадовими особами митних органів, що не відповідає поточним реаліям і сформованою у світі системою організації митного постаудиту.

З огляду на те, що роль системи управління ризиками полягає не тільки в посиленні митного контролю, а й у його спрощенні, навряд чи можна сказати, що вітчизняна система управління ризиками справляється із цим завданням належним чином.

Удосконалення системи управління ризиками в частині організації та проведення митного постаудиту для її повномасштабної використання представляється ефективним за такими напрямками:

1. Модернізація інформаційних і аналітичних систем митних органів, що забезпечують реалізацію системи управління ризиками під час контролю на етапі митного постаудиту.

2. Розвиток інформаційного обміну з митними службами іноземних держав із метою отримання достатньої інформації щодо експортно-імпортних операцій, зокрема про вартість експортованих до України товарів, а також про результати митного контролю.

3. Зниження впливу людського чинника в процесі подальшого контролю з метою автоматизації технології роботи системи управління ризиками.

4. Удосконалення митного законодавства, розроблення нормативно-правового забезпечення застосування системи управління ризиками, що відповідає сучасним реаліям.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, можна сказати, що вдосконалення методів митного постаудиту з метою

підвищення економічної ефективності його проведення має носити комплексний характер, включати інтегровану систему вирішення виявлених проблем правового, організаційно-технічного та інформаційного характеру. Тільки у цьому разі можливе створення ефективної бази митного постаудиту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Митний кодекс Співтовариства : Регламент (ЄС) № 450/2008 Європейського парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://kompmp.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.02. 2019).
2. Крухмальов С.Б. Концепція проведення ефективного постаудит-контроля і впровадження упрощеної процедури контролю таможенної стоимости. *Доклад от 05.02.2014*. URL: <http://rada.minrd.gov.ua/analitichni-materiali> (дата звернення: 16.02.2019).
3. Єдинак Т.С. Постмитний аудит як фактор забезпечення економічної безпеки країни: зарубіжний досвід та українська перспектива. *Вісник Академії митної служби України*. 2008. № 4. С. 70–76.
4. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. О.Г. Осауленка. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 534 с.
5. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент : практикум. Київ : КНЕУ, 2015. 335 с.
6. Усач Б.Ф. Аудит за міжнародними стандартами. Київ : Знання, 2005. 247 с.
7. Співак І.В. Технології митного контролю доцільно удосконалити. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2010. № 2(6). С. 146–150.
8. Білуха М.Т. Митний контроль: організація і методологія. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2016. № 1(64). С. 181–187.

REFERENCES:

1. Database "Legislation of Ukraine" (2008) *Mytnyi kodeks Spivtovarystva: Rehlament (leS) № 450/2008 Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 23 kvitnia 2008 roku* [Community Customs Code: Regulation (EC) No 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008]. Available at: <http://kompmp.rada.gov.ua> (accessed 17 February 2019).
2. Kruhmal'ov S.B. *Konceptsiya provedeniya ehffektivnogo post-audit kontrolya i vnedrenie uproschennoj procedury kontrolya tamozhennoj stoimosti* [The concept of an effective post-audit control and the introduction of a simplified procedure for monitoring the customs value]. Available at: <http://kompmp.rada.gov.ua> (accessed 16 February 2019).
3. Iedynak T. S. (2008) *Postmytnyi audyt yak faktor zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky krainy: zarubizhnyi dosvid ta ukrainska perspektyva* [Post-war audit as a factor in ensuring the country's economic security: foreign experience and Ukrainian perspective]. *Bulletin of the Academy service of Ukraine*, vol. 2, no. 4, pp. 70–76.

4. Osaulenka O. G. (ed.) (2017) *Statistical schorichnik Ukraine for 2017* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. (in Ukrainian)

5. Podderohin A. M. (2015) *Finansovyi menedzhment: praktykum* [Financial Management: Workshop]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

6. Usach B. F. (2005) *Audyt za mizhnarodnymy standartamy* [Audit for international standards]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)

7. Spivak I.V. (2010) Tekhnolohii mytnoho kontroliu dotsilno udoskonalyty. [Customs control technologies should be improved]. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute*, vol. 2, no. 6, pp. 146–150.

8. Bilukha M.T. (2016) Mytnyi kontrol: orhanizatsiia i metodolohiia. [Customs control: organization and methodology]. *Science Bulletin of the National University DPS of Ukraine (economics, law)*, vol. 1, no. 64, pp. 181–187.

Timrienko Irina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Scientific and Educational Institute
National University of the State Fiscal Service of Ukraine

Marchuk Marina

Student
Finance and Economics University of Vinnitsa

Musichik Aliona

Student
Finance and Economics University of Vinnitsa

IMPROVEMENT OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM AS A COMPLEX ORGANIZATION AND A CUSTOM POST-AUDIT MANAGEMENT

The purpose of the article. The Customs post is relatively new to the Ukrainian customs system of developed countries, and the customs control system is characterized by a number of positive moments aimed at accelerating the unhindered movement of goods to where the final consumer and production are waiting for them. The best practices in the world show that customs control after customs clearance is a necessary tool for introducing most trade facilitation measures. The purpose of this study is to identify and reveal the theoretical foundations, peculiarities and mechanisms of the implementation of customs statistics in Ukraine in the context of improving the system of customs control and its adaptation to new global economic trends.

Methodology. To achieve the goal and solve the problems in preparing the study used general scientific methods of study: the dialectical method of cognition, which involves the objectivity and comprehensiveness of knowledge of the phenomena under study, complex, systemic, comparative law, formal-logical, normative-logical, economic, philosophical and others

The provisions and conclusions contained in the article are based on the study of international conventions, treaties and agreements, the Constitution of Ukraine, laws and other normative legal acts, as well as practices of the application of legislation regulating customs control relations. Materials of scientific and practical conferences, statistical and informational-analytical data are used.

Results. Improving the risk management system in terms of organizing and conducting a customs audit post for its full-scale use seems to be effective in such areas as modernization of information and analytical systems of customs bodies that ensure implementation of the risk management system in the control at the stage of the customs post of audit; development of information exchange with the customs services of foreign states in order to obtain sufficient information on export-import operations, in particular on the value of goods exported to Ukraine, as well as on the results of customs control; reduction of the influence of the human factor in the process of further control in order to automate the technology of the risk management system; improvement of customs legislation, development of normative and legal support for application of risk management system that corresponds to modern realities.

Practical implications. The theoretical and practical significance of the results of the research is determined by the novelty of the issues raised and the solutions proposed. The theoretical substantiation and conclusions presented in this study can be used to improve the quality level of customs legislation, and the provisions contained in the work, it is expedient to apply in the practical activities of customs authorities and participants in foreign trade.

Value/originality. Summing up, we can say that improving the methods of the customs post of audit in order to increase the cost-effectiveness of its conduct should be complex, including an integrated system for solving the identified problems of law, organizational, technical and informational nature. Only in this case, it is possible to create an effective base of the customs post of audit.

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ІНТЕГРОВАНИЙ KICK

INTEGRATED METHODS OF ACCOUNTING IN RESOURCES POTENTIAL IN INTEGRATED KICK

У статті розглянуто досить значущий елемент методу бухгалтерського обліку – подвійний запис, що сприяє формуванню порядку облікового відображення ресурсів корпорації в інтегрованій KICK. Сутність і зміст кожної господарської операції, пов'язаної з ресурсним потенціалом, розкриває кореспонденція бухгалтерських рахунків. Пропозиція використовувати бухгалтерську проводку (бухгалтерське проведення, кореспонденцію рахунків) як початкову інформацію під час комп'ютеризації обліку на ЕОМ не є новою. У статті досліджено обґрунтований вибір системи кодування господарських операцій, а також існування двох можливих варіантів здійснення кодування в умовах комп'ютеризації КСБО та інформаційної системи підприємства у цілому. Тракткування першого підходу ґрунтується на введенні рахункової формули-проводки оператором-бухгалтером в КСБО або з первинного документу, або зведення однотипних операцій. Другий підхід передбачає введення в КСБО номера або коду кореспонденції рахунків господарської операції і суми. За типом господарської операції КСБО визначає необхідну проводку і виконує подальші дії самостійно (автоматично).

Ключові слова: інтегрована KICK, кореспонденція рахунків, кодування, комплексна методика, корпорація, подвійний запис, ресурсний потенціал.

В статье рассмотрен достаточно значимый элемент метода бухгалтерского учета – двойная запись, что способствует формированию учетного отображения ресурсов корпорации в интегрированной KICK. Сущность и содержание каждой хозяйственной операции, связанной с ресурсным потенциалом, раскрывает корреспонденция бухгалтерских счетов. Предложение использовать бухгалтерскую проводку (корреспонденцию счетов) как начальную информацию при компьютеризации учета на ЭВМ не ново. В статье исследованы обоснованный выбор системы кодирования хозяйственных операций, а также существование двух возможных вариантов осуществления кодирования в условиях компьютеризации КСБУ и информационной системы предприятия в целом. Трактовка первого подхода основана на введении счетной формулы-проводки оператором-бухгалтером в КСБУ или первичного документа, или сведения однотипных операций. Второй подход предполагает введение в КСБУ номера или кода корреспонденции счетов хозяйственной операции и суммы. По типу хозяйственной операции КСБУ определяет необходимую проводку и выполняет дальнейшие действия самостоятельно (автоматически).

Ключевые слова: интегрированная KICK, корреспонденция счетов, кодирование, комплексная методика, корпорация, двойная запись, ресурсный потенциал.

УДК 657

Шевченко Л.Я.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту
Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

The article considers a very significant element of the accounting method -double entry, which contributes to the formation of the accounting mapping of resources of the corporation in the integrated KICK. The essence and content of each economic operation associated with the resource potential, reveals the correspondence of accounting accounts. The proposal to use the accounting wiring (accounting, correspondence accounts) as the initial information when computerizing accounting on a computer is not new. The article is devoted to the substantiated choice of the system of encoding of economic operations, as well as the existence of two possible variants of encoding in the conditions of computerization of KSBO, and the information system of the enterprise as a whole. Interpretation of the first approach is based on the introduction of the account formula for posting by the operator-accountant in the CRS or from the original document, or the construction of the same type of operations. The second approach involves the introduction of the number or code of the correspondence of the accounts of the business operation and the amount in the IBS. According to the type of economic operation, KSBO determines the necessary posting and performs further actions independently (automatically). Computerized formation of accounting entries is carried out with the help of a special classifier-dictionary in accordance with the type of business operations of mutual correspondent accounts, the type of business operation and its contents for the possibility of classification of an economic transaction in accordance with the data of the primary documents. However, the problem of double-entry in accounts is the issue of image recognition. Further resolution of the theory of pattern recognition will allow the computerization of logical bindings of double recording. It should be noted that the application of the encoding classifier, that is, implemented in practice through the resource classifier of the corporation and the developed working plan of accounts (for the components of resource potential), business operations in the subsystems (accounting of labor resources, accounting of material resources, etc.) in a decentralized strategy causes a number of problems.

Key words: integrated KICK, correspondence of accounts, coding, complex methodology, corporation, double entry, resource potential.

Постановка проблеми. Аналіз підходів окремих авторів до досліджуваної проблеми, а також позитивні й негативні боки кожного з них залежать від багатьох аспектів, у тому числі від кількості господарських операцій (фактів), кількості групуючих ознак аналітичних рахунків, від різноманітності видів документів (первинних, накопичувальних, зведених, звітних), кваліфікації облікових працівників і розподілу функцій між ними, потужності інформаційної мережі, якості функціонування інтегрованої КСБО та окремих підсистем.

Беручи до уваги вищеперераховані аспекти, вибирається система кодування господарських операцій, а також можливі варіанти кодування в умовах комп'ютеризації КСБО та інформаційної системи підприємства у цілому

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методика бухгалтерського обліку ресурсного потенціалу в інтегрованій KICK із різних позицій досліджували закордонні та вітчизняні вчені. Серед вітчизняних науковців цим проблемам приділяли увагу О.М. Брадул, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, В.Ф. Максимова, Н.М. Малюга та ін.

Дослідження цих науковців заклали потужний методологічний фундамент розвитку вітчизняної системи обліку, але питання застосування концепції інтегрованого обліку суб'єктами господарювання висвітлено недостатньо.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідження вибору системи кодування господарських операцій та застосування двох можливих варіантів здійснення кодування в умовах комп'ютеризації КСБО та інформаційної системи підприємства у цілому для оцінки перспектив діяльності суб'єктів господарювання в умовах інтегрованого обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великого значення набуває обґрунтований вибір системи кодування господарських операцій. Теоретичні дослідження і практичний досвід доводять існування двох можливих варіантів здійснення кодування в умовах комп'ютеризації КСБО та інформаційної системи підприємства в цілому.

Перший підхід полягає у тому, що рахункова формула-проводка вводиться оператором-бухгалтером у КСБО або з первинного документа, або зведення однотипних операцій, або з бухгалтерського реєстра.

При цьому проводка приводиться коректно: синтетичний і аналітичний рахунок, що дебетується; синтетичний і аналітичний рахунок, що кредитується; сума господарської операції.

Другий підхід передбачає введення в КСБО типу (номера або коду кореспонденції рахунків) господарської операції і суми. За типом господарської операції КСБО визначає необхідну проводку і виконує подальші дії самостійно (автоматично).

Комп'ютеризоване формування бухгалтерської проводки здійснюється за допомогою спеціального класифікатора-словника відповідно до типу господарських операцій взаємно кореспондуючих рахунків, типу господарської операції та її змісту для можливості класифікації господарської операції відповідно до даних первинних документів.

Безумовно, створення класифікатора господарських операцій вимагає трудомісткої підготовчої роботи для впорядкування й угруповання їх на підприємстві або в галузі. Є.В. Мних [5], О.В. Олійник [7] дійшли висновку, що класифікатор не «може забезпечити перелік усіх можливих варіантів кореспонденції рахунків, які можуть виникнути в процесі господарської діяльності, тому форма бухгалтерського обліку на ЕОМ повинна передбачати обидва способи кодування даних».

Проте проблема подвійного запису на рахунках є питанням розпізнавання образів. Подальше вирішення питань теорії розпізнавання образів дасть змогу комп'ютеризувати логічні зв'язки подвійного запису.

Слід зауважити, що застосування класифікатора кодування, тобто реалізованого на практиці

через класифікатор ресурсів корпорації та розробленого робочого Плану рахунків (за складовими ресурсного потенціалу), господарських операцій у підсистемах (облік трудових ресурсів, облік матеріальних ресурсів тощо) за децентралізованої стратегії викликає низку проблем. Це проявляється у порядку введення типової проводки, яку доцільно здійснювати двоступеневу:

– у первинних документах типова кореспонденція синтетичного обліку замінюється одно- або дворозрядним умовним кодом, який характеризує вид даної операції. Із цих документів у КСБО вводиться не типова проводка синтетичного обліку, а її умовний код, за яким підбиваються підсумки по синтетичному обліку певного виду ресурсів;

– за допомогою класифікатора-словника (номенклатора) умовний код зведення даних перекодує типову кореспонденцію рахунків. У цьому разі підсистема видає інформацію синтетичного обліку у вигляді типових проводок.

Потреба в такій двоступеневості під час кодування проводок синтетичного обліку виникає з кількох причин:

1. У комп'ютеризованих підсистемах обліку в інтегрованій КСБО, які охоплюють масові господарські операції (підсистеми – облік матеріальних, нематеріальних, фінансових та трудових ресурсів), але при цьому мають обмежену кількість типових проводок синтетичного обліку КСБО, відповідно помітно спрощується і прискорюється робота зі створення первинного документа і введення інформації під час використання кодування.

Якщо умовний код не використовується в первинних документах, вимагається показати типову проводку, що значно подовжує час оформлення документа та ускладнює процедуру облікового відображення ресурсів.

Однак існує й позитивний бік даного підходу, який полягає у тому, що з боку облікових працівників гарантується оперативний контроль над змістом і оформленням первинних документів, що сприяє збереженню ресурсів та їх ефективному використанню. Такий бухгалтерський контроль зазвичай також можна організувати й шляхом подальшого контролю (за допомогою терміналу або безпосередньо з документів), однак, як свідчить досвід, ефективність існуючих методів подальшого контролю є значно нижчою.

2. Сьогодні в програмному забезпеченні підсистем бухгалтерського обліку ресурсного потенціалу корпорацій (це підсистеми обліку за складниками ресурсного потенціалу) застосовується умовне кодування синтетичного обліку.

Для з'єднання з інтегрованою КСБО вихідна інформація підсистем перекодує типовою проводкою синтетичного обліку. Двоступеневий метод кодування виправдовує себе тільки за однорідних операцій. У всіх інших випадках у первинних доку-

ментах необхідно зазначити типові кореспонденції рахунків.

Сучасне програмне забезпечення підсистем бухгалтерського обліку передбачає також введення проводки синтетичного обліку в КСБО й обробку інформації в ній. У створенні КСБО такого типу є й недоліки, оскільки складена в підсистемі проводка синтетичного обліку не відповідає її вимогам.

Із цього випливає простий спосіб виконання вимог КСБО, згідно з яким на основі первинного документа складається типова проводка, а інформація вводиться на вимогу типової кореспонденції, що формується. Тоді й вихідний електронний документ видає зведені дані на вимогу синтетичного обліку КСБО.

Отже, якщо в підсистемі бухгалтерського обліку (інтегрованої КСБО) використання кодування бухгалтерських рахунків містить тільки один рахунок, то під час кодування документів можна використовувати два рівні кодування.

Якщо використаний у підсистемі скорочений код синтетичного рахунку містить два або більше синтетичних рахунків, то його необхідно розмежувати відповідно до змісту рахунків інтегрованої КСБО на два або більше скорочених кодів рахунків. За недотримання цього правила неможливо організувати синтетичний облік ресурсів корпорації.

Для об'єднання існуючих інформаційних підсистем з інтегрованою КСБО корпорації необхідний не тільки аналіз використаних у них кодів синтетичного обліку, а й пристосування їх до вимог даної системи.

У зв'язку із цим зазначимо, що система кодування господарських операцій, особливо на першому етапі впровадження КСБО, повинна передбачати їх віддзеркалення переважно рахунковими формулами. Це досягається шляхом виставлення бухгалтером проводок на документах, унаслідок чого підвищується і його роль під час реалізації контрольних функцій управління, зокрема законності та доцільності господарських операцій, а також правильності їх оформлення.

Під час упровадження КСБО виникає питання про кількість проводок, оскільки подвійний запис розповсюджується й на аналітичні рахунки.

Переважна більшість кореспонденції рахунків між аналітичними рахунками здійснюється в підсистемах обліку, що в подальшому включається в базу даних інтегрованої КСБО (у межах інтегрованої КІСК), а також у тій частині інформації, яка передається із самостійних підсистем (поза межами системи бухгалтерського обліку).

Розглянемо кількісну характеристику складання класифікатора господарських операцій.

У бухгалтерських проводках можливі такі зміни, які не стосуються їх змісту і не порушують принципу подвійного запису. Допускається, наприклад,

заміна позитивного дебетового обороту негативним кредитовим оборотом або позитивного кредитового обороту негативним дебетовим оборотом.

У раціональній системі бухгалтерського обліку однією з проблем є запобігання «нульовим» підсумкам у вихідній інформації, а також вибірок з однієї або декількох сторін рахунку для обчислення певного звітнього показника. Для цього необхідно вдаватися до способу видозміни бухгалтерських проводок, який дає змогу використовувати стандартне введення і стандартну обробку інформації, у тому числі за наявності нестандартної інформації.

Спосіб видозміни бухгалтерських проводок можна застосовувати, наприклад, для перенесення сум оборотів, обчислених в облікових цінах, у фактичну собівартість, а також для різного коригування облікової інформації.

Сума бухгалтерської проводки вказується одна й та сама для дебетового і кредитового рахунків один раз, тому сума проводки проставляється або додатнім, або від'ємним числом. Отже, у КСБО з видозмін бухгалтерських проводок можна застосовувати тільки той варіант, в якому під час формування бухгалтерського проведення рахунки дебетуються і кредитуються, містять суми операцій із від'ємними числами.

Висновки з проведеного дослідження. На основі викладеного можна зробити висновок, що з позиції КСБО видозміна бухгалтерських проводок не спричинить за собою додаткових труднощів, оскільки принцип подвійного запису в цих проводках зберігається. Проте процес формування вихідної інформації для звітів можна значно спростити, використовуючи для цього прийом видозміни бухгалтерських проводок. За змістом видозміна бухгалтерських проводок є не тільки проблемою інтегрованої КСБО корпорації, а й загальним питанням щодо вдосконалення методики подвійного запису господарських операцій із використання ресурсів.

Отже, проблемні питання уніфікації типових кореспонденцій щодо облікового відображення матеріальних, нематеріальних, фінансових та трудових ресурсів корпорації та процесу кодування відповідних бухгалтерських рахунків повинні знайти своє вирішення через розроблення комплексної методики бухгалтерського обліку ресурсного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України. Київ: Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 19.03.2019).
2. Бутко А.Д. Теорія економічного аналізу. Київ: КНТЕУ, 2005. 411 с.
3. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 180 с.

4. Міценко Н.Г., Кумечко О.І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010, Вип. 20.9. С. 193–198.

5. Мних Є.В., Ференц І.Д. Економічний аналіз : навчальний посібник. Львів : Армія України, 2000. 144 с.

6. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз : підручник. Житомир : Рута, 2007. 704 с.

7. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: теорія, методологія, організація : наук. доп. за дис. док. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2009. 96 с.

8. Райковська І.Т. Економічний аналіз забезпеченості та ефективності використання нематеріальних активів: методичний підхід. *Вісник ЖДТУ* 2009. № 1. С. 108–115.

9. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз : навчальний посібник. Львів : Новий Світ – 2000, 2004. 344 с.

10. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : підручник. Київ : Знання, 2004. 654 с.

11. Святохо Н.В. Теоретические аспекты понятия «ресурсный потенциал». *Культура народов Причерноморья*, 2009. № 161. С. 139–144.

12. Шепель Н. Проблеми організації нормування ресурсів у системі аналізу функціонування підприємства. *Економічний аналіз*. 2007. Вип. 1(17). С. 311–314.

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Commercial Code of Ukraine. Available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (Accessed: 19 March 2019).

2. Butko A.D. (2005). *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of Economic Analysis]. Kyiv, KNTEU, 411 p. (In Ukrainian).

3. Gadzevich O.I. (2004). *Osnovy ekonomichnoho analizu i diahnostryky* [Fundamentals of Economic Analysis and Diagnosis Tutorial]. Kyiv: Condor, 180 p. (In Ukrainian).

4. Mitsenko N.G., Kumechko O.I. (2010). *Resursnyi potentsial pidpriemstva: sutnist, struktura, stratehiia vykorystannia* [Resource potential of the enterprise: essence, structure, strategy of use]. Lviv: *Scientific Bulletin of UNFU*, vol. 20.9, pp. 193-198 (In Ukrainian).

5. Mnih Ye.V., Ferents I.D. (2000). *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis]. Lviv: *Armiia Ukrainy* [Army of Ukraine]. 144 p. (In Ukrainian).

6. Moshensky S.Z. (2007) *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis]. Zhytomyr : Ruta, 704 p. (In Ukrainian).

7. Oliynyk O.V. (2009) *Rozvytok ekonomichnoho analizu v umovakh instytutsiinykh zmin: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [Development of economic analysis in conditions of institutional changes: theory, methodology, organization] (Extended abstract of PhD dissertation). Zhytomyr: ZhDTU, 96 p.

8. Raykovsky I.T. (2009) *Ekonomichnyi analiz zabezpechenosti ta efektyvnosti vykorystannia nematerialnykh aktyviv: metodychnyi pidkhid* [Economic analysis of the availability and efficiency of the use of intangible assets: a methodical approach]. Zhytomyr: *The Journal of Zhytomyr State Technological University*, no. 1, pp. 108-115 (In Ukrainian).

9. Tarasenko N.V. (2004) *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis]. Lviv: *Novyi Svit – 2000* [New World – 2000], 344 p. (In Ukrainian).

10. Savitskaya G.V. (2004) *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva* [Economic analysis of enterprise activity]. Kyiv: Knowledge, 654 p. (In Ukrainian).

11. Svyatoho N.V. (2009) *Teoretycheskye aspekty poniatiya «resursnyi potentsyal»* [Theoretical aspects of the concept of "resource potential"]. Simferopol: *Kultura narodov Prychernomoria* [The culture of the peoples of the Black Sea region], no. 161, pp. 139-144. (In Russian).

12. Shepel N. (2007) *Problemy orhanizatsii normuvannia resursiv u systemi analizu funktsionuvannia pidpriemstva* [Problems of organization of resource valuation in the system of analysis of the functioning of the enterprise]. Ternopil: *Economic Analysis*, vol. 1 (17), pp. 311-314 (In Ukrainian).

Shevchenko Ljubov

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mikhail Tugan-Baranovsky

INTEGRATED METHODS OF ACCOUNTING IN RESOURCES POTENTIAL IN INTEGRATED KISK

The purpose of the article. The main purpose of this work is to study the choice of a system for encoding business operations and the application of two possible variants of encoding in the computerization of KSBO, and the information system of the enterprise as a whole to assess the prospects of business entities in an integrated accounting environment.

Methodology. The article considers a very significant element of the accounting method – double entry, which contributes to the formation of the accounting mapping of resources of the corporation in the integrated KISK.

The essence and content of each economic operation associated with the resource potential, reveals the correspondence of accounting accounts. The proposal to use the accounting wiring (accounting, correspondence accounts) as the initial information when computerizing accounting on a computer is not new.

The article is devoted to the substantiated choice of the system of encoding of economic operations, as well as the existence of two possible variants of encoding in the conditions of computerization of KSBO, and the information system of the enterprise as a whole.

Interpretation of the first approach is based on the introduction of the account formula for posting by the operator-accountant in the CRS or from the original document, or the construction of the same type of operations.

The second approach involves the introduction of the number or code of the correspondence of the accounts of the business operation and the amount in the IBS. According to the type of economic operation, KSBO determines the necessary posting and performs further actions independently (automatically).

Results. On the basis of the above, it can be concluded that from the position of KSBO, the modification of accounting postings will not entail additional difficulties, since the principle of double entry in these postings is preserved. However, the process of generating output information for reports can be greatly simplified, using for this purpose a modification of accounting entries. According to the content modification of accounting postings is not only a problem of the integrated CSR of the corporation, but also the general issue of improving the method of double-entry business operations for the use of resources.

Practical implications. Consequently, the problematic issues of unification of standard correspondence regarding the accounting reflection of material, intangible, financial and labor resources of the corporation and the process of encoding the relevant accounting accounts should be resolved through the development of a complex methodology of accounting for resource potential

Value/originality. In our work we considered the questions of the methodology of accounting of corporations, the choice of the system of encoding of economic operations, as well as possible coding options in the computerization of KSBO, and the information system of the enterprise as a whole.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

SOME ASPECTS OF THE COMPOSITION AND ANALYSIS OF FINANCIAL REPORTING OF THE ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS

УДК 657

Шум М.А.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Доровської О.Ф.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та соціальних наук Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Чуприна С.М.

студентка Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Питання складання та аналізу фінансової звітності підприємства в сучасних умовах господарювання в Україні набувають особливого значення. У роботі розглянуто деякі основні принципи формування фінансової звітності, які нині діють, низку методичних питань аналізу фінансового стану підприємства та вдосконалення його інформаційного забезпечення. Досліджено деякі напрями вдосконалення інформаційного й аналітичного складників фінансової звітності, підвищення її прогностичного значення. Розглянуто основні проблеми та напрями розвитку фінансової звітності на сучасному етапі розвитку економіки України й її зближення з Міжнародними стандартами фінансової звітності. Визначено напрями планування показників у фінансовій звітності й обґрунтовано економічну доцільність цього процесу. Проведено дослідження з питань розвитку теоретичних і методологічних положень та розроблено практичні підходи до вдосконалення фінансової звітності.

Ключові слова: фінансова звітність, аналіз, фінансовий стан, підприємство, інформаційне забезпечення.

Вопросы составления и анализа финансовой отчетности предприятия в современных

условиях хозяйствования в Украине приобретают особое значение. В работе рассмотрены некоторые основные принципы формирования финансовой отчетности в настоящее время, ряд методических вопросов анализа финансового состояния предприятия и совершенствование его информационного обеспечения. Исследованы некоторые направления совершенствования информационной и аналитической составляющих финансовой отчетности, повышения ее прогностического значения. Рассмотрены основные проблемы и направления развития финансовой отчетности на современном этапе развития экономики Украины и ее сближения с Международными стандартами финансовой отчетности. Определены направления планирования показателей в финансовой отчетности и обоснована экономическая целесообразность этого процесса. Проведены исследования по вопросам развития теоретических и методологических положений и разработаны практические подходы по совершенствованию финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, анализ, финансовое состояние, предприятие, информационное обеспечение.

The issues of compiling and analyzing the financial statements of an enterprise in modern business conditions in Ukraine are of particular importance. The purpose of the study is to study the formation, formation of financial statements and the development of theoretical and practical recommendations for improving financial reporting and methodological support for the analysis of the financial condition of the company. In the work, some basic principles of the formation of financial statements at present, a number of methodological issues of analyzing the financial condition of the company and improving its information support were considered. Were investigated some directions of improving the information and analytical components of the financial statements, increasing its predictive value. The main problems and directions of development of financial reporting at the current stage of development of the Ukrainian economy and its convergence with International Financial Reporting Standards are considered. The features of economic development and the main economic processes that are currently taking place in Ukraine were investigated. These processes are investigated in terms of the convergence of accounting standards with International Financial Reporting Standards. The processes of globalization and their impact on changes in financial statements were reviewed. The crucial role of planning in developing and reforming the accounting and financial reporting system was identified. The directions of planning indicators in the financial statements were determined and the economic feasibility of this process was justified. Studies have been conducted on the development of theoretical and methodological provisions and practical approaches have been developed to improve financial reporting. In our opinion, the problem of a number of available methods is the uniformity of the established normative values of indicators characterizing the financial condition of organizations, without making timely changes to the analysis methodology due to changes in accounting and reporting, without taking into account the regional characteristics of the economic environment in which they work, without taking into account the type and volume of their activities and other features.

Key words: financial reporting, analysis, financial condition, enterprise, information support.

Постановка проблеми. Особливістю розвитку ринку в Україні стало те, що стрибкоподібно зросла невизначеність зовнішнього середовища економічного простору підприємств. У результаті ринкових перетворень з'явилися нові суб'єкти господарювання та нові користувачі повної, достовірної й об'єктивної економічної інформації про господарську діяльність підприємств. Основним джерелом такої інформації є фінансова звітність підприємства, яка включає найбільш концентровані категорії, які оцінюють безпеку налагодження ділових відносин – показники платоспроможності та фінансової стійкості. У зв'язку із цим сучасний бізнес як із боку зовнішніх користувачів, так і з боку внутрішніх висуває дуже жорсткі вимоги до обліково-аналітичної інформації. Нові умови

організації і ведення бізнесу вимагають не тільки впровадження принципово інших способів господарювання, а й зміни поглядів на сутність і зміст основних робіт, які виконуються фахівцями обліково-аналітичних відділів підприємства для забезпечення ритмічної і рентабельної його роботи [1; 2; 5; 9; 10]. Серед цих робіт – аналіз фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізуючи тему дослідження, відзначаємо, що з розвитком ринкових відносин в Україні дуже динамічно змінюються принципи організації і методологія вітчизняного бухгалтерського обліку та звітності. Однак інструментарій аналізу фінансового стану підприємств залишається практично без змін із часів планової економіки. Як і раніше,

аналітики, застосовуючи умовні нормативні значення оцінюючих коефіцієнтів, роблять висновки про фінансовий стан конкретного підприємства. Необхідність удосконалення методики аналізу фінансового стану підприємства на основі його фінансової звітності, недостатня практична розробленість проблеми в сучасних умовах визначили особливу важливість дослідження і свідчать про актуальність даної теми.

Теоретичні та практичні аспекти формування фінансової звітності, її аналізу й оцінки фінансового стану підприємства в сучасних умовах знайшли відображення в працях таких учених, як: С.Л. Безручук [1], О.О. Гуменюк [2], Т.В. Журавльова [4], О.А. Лаговська [5], Л.М. Малярець, А.В. Штереверя [6], О.О. Осадча [9], С.В. Саліта [10] та ін.

Водночас низка методичних питань аналізу фінансового стану й удосконалення його інформаційного забезпечення є невирішеною досі. Цими обставинами зумовлені вибір теми та формулювання мети дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення становлення, формування фінансової звітності та розроблення теоретичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансової звітності та методичного забезпечення аналізу фінансового стану підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринку в Україні ставить перед підприємствами завдання вижити і розвиватися в умовах жорсткої конкуренції. Основна інформація, яка використовується управлінцями підприємств і зовнішніми користувачами, формується в системі бухгалтерського обліку, тому особливо в останні десятиліття спостерігається зростання управлінських функцій бухгалтерського обліку і звітності. На основі цієї інформації приймаються оперативні, тактичні, стратегічні рішення.

Фінансова звітність, як свідчить світова практика, є одним із найважливіших інструментів ринкових відносин, забезпечуючи кожного користувача необхідною йому фінансовою інформацією. З переходом до ринку в Україні змінилися погляди на бухгалтерський облік і звітність, змінилися цілі й завдання бухгалтерського обліку та звітності, змінилися користувачі фінансової звітності, змінилися власники підприємств, тобто нові умови функціонування підприємств диктують нові правила вдосконалення системи оподаткування, реформування бухгалтерського обліку та його гармонізації з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ).

Становлення звітності в Україні йшло і за лінією ускладнення, і за лінією уніфікації структури форм звітності. Останні сімнадцять років розвиток української фінансової звітності знаходиться в стані реформування з метою її зближення з МСФЗ.

При цьому істотно змінюються методика розрахунку і економічний зміст показників, які є основною інформаційною базою аналізу фінансового стану підприємств. Однак формалізовані алгоритми розрахунку основних коефіцієнтів фінансового аналізу та їх умовно встановлені нормативи залишаються без зміни. У зв'язку із цим актуалізуються питання вдосконалення методики аналізу та оцінки фінансового стану підприємств.

Українська фінансова звітність, зокрема баланс, за останні роки істотно змінилася в бік зближення з МСФЗ. Під час складання балансу нормативним регулюванням тепер закладена можливість: використання декількох оцінок одного й того ж об'єкта обліку; нарахування та відображення оціночних резервів; відображення наслідків умовних фактів господарської діяльності та ін. У зв'язку із цим перед проведенням аналізу фінансового стану підприємств і під час формування аналітичного балансу (або ущільненого балансу-нетто) доцільно врахувати ці та ще низку обставин. Сьогодні можна стверджувати, що фінансова звітність – це дуже динамічна категорія, оскільки в постійному підвищенні значущості облікової інформації, у вдосконаленні способів її обробки і використання для цілей управління проявилася тенденція розвитку бухгалтерського обліку та звітності. Однак у процесі даного дослідження встановлено, що вдосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні проходить із більшою швидкістю, ніж розвиток аналітичного інструментарію, тобто формати звітних бухгалтерських форм постійно змінюються, а формалізовані алгоритми розрахунку основних показників фінансового аналізу залишаються тривалий час без зміни, виникає об'єктивна необхідність щодо вдосконалення інформаційного забезпечення аналітичних процесів на підприємствах.

Функції бухгалтерського обліку в управлінні підприємством у більшості сучасних українських підприємств реалізуються лише після завершення звітного періоду. У сучасних умовах господарювання необхідно відродити планування показників форм фінансової звітності та розвинути методику прогнозування показників балансу (звіту про фінансовий стан), що включає формування структури балансу підприємства на основі нормативних коефіцієнтів співвідношення позикових і власних коштів і забезпеченості запасів власними обіговими коштами, що сприяє підвищенню якості інформаційного забезпечення аналізу та прогнозування фінансового стану підприємства. Для управління активами і пасивами підприємства надійною базою може служити аналіз її фінансового стану, який є невід'ємною частиною більшості рішень, що стосуються діяльності, кредитування, інвестування та ін., тобто основна мета аналізу фінансового стану – виявлення й оцінка тенден-

цій розвитку фінансових процесів на підприємстві. Менеджеру ця інформація необхідна для розроблення адекватних управлінських рішень щодо зниження ризику і підвищення прибутковості фінансово-економічної діяльності підприємства, інвестору – для вирішення питання доцільності інвестування, банкам – для визначення умов кредитування фірми. Тому наявність фінансового аналізу зумовлена його необхідністю, тому що не можна вести господарство без певного рахунку і не маючи уявлення про майновий стан підприємства, а також про чинники, під впливом яких він може змінитися.

Проведене дослідження з питань розвитку теоретичних і методичних положень і розроблення практичних підходів до вдосконалення фінансової звітності та розвитку аналітичного інструментарію аналізу фінансового стану підприємства дало змогу сформулювати певні висновки і пропозиції. Зі змінами, що відбуваються в економіці країни, так само як і світу, ставала очевидною необхідність пристосування української системи бухгалтерського обліку до мінливих економічних відносин, концептуальної переробки всієї нормативно-методичної бази обліку та звітності. Причому вдосконалення звітності в умовах зміни нормативно-правової бази йшло то по лінії ускладнення форм і збільшення кількості показників у них, то по лінії уніфікації та скорочення обсягу інформації. Переважно ці зміни відносилися до зміни структури змісту показників основної звітної форми фінансової звітності – балансу (звіту про фінансовий стан) [7; 8]. За результатами проведеного змістовного аналізу й критичної оцінки розвитку правової забезпеченості, складу і змісту фінансової звітності та аналітичного інструментарію аналізу фінансового стану підприємств виявлено відставання розвитку аналітичного інструментарію аналізу фінансового стану від змін у бухгалтерському обліку та звітності.

Аналіз невеликої кількості показників балансу довів, що економічний зміст показників звітності в різні періоди часу різний. Однак, аналізуючи аналітичний інструментарій (показники і коефіцієнти) аналізу фінансового стану, можна відзначити, що порядок розрахунку показників залишається весь цей час тим самим. І, що особливо важливо, встановлені нормативи показників залишаються колишніми і прочитання (економічний зміст) показників не змінилося. Наприклад, дотепер під час аналізу платоспроможності та фінансової стійкості багато авторів пропонували оцінити задовільність структури балансу через порівняння коефіцієнтів ліквідності з установленими нормативами. Виходячи з дослідження традиційних методів аналізу фінансового стану підприємств, обґрунтовані висновки про те, що практично всі вивчені методи аналізу та оцінки фінансового стану підпри-

ємств базовими показниками оцінки платоспроможності та фінансової стійкості представляють коефіцієнти ліквідності (абсолютної, швидкої та поточної), коефіцієнт забезпеченості запасів власними обіговими коштами і коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів. При цьому в основі оцінки фінансового стану лежить методика порівняння названих фактичних коефіцієнтів з установленими у фінансовій теорії нормативними їх значеннями, за результатами якої висновки за окремими показниками полярно відрізняються. Необхідне внесення доповнень до методики оцінки фінансової стійкості підприємств, які передбачають розгляд кожного показника, отриманого в результаті аналізу з погляду відповідності його рівня нормальному для даного підприємства.

Аналіз фінансового стану рекомендується проводити за такими напрямками: аналіз ліквідності і платоспроможності, аналіз фінансової стійкості, аналіз рентабельності, прогнозування фінансового стану. На нашу думку, проблемою низки наявних методик є уніфікованість установлюваних нормативних значень показників, що характеризують фінансовий стан підприємств, без своєчасного внесення змін у методику аналізу у зв'язку зі змінами в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності, без урахування регіональних особливостей економічного середовища, в якій вони працюють, без обліку виду і обсягів їхньої діяльності та інших особливостей.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано, що в плановій економіці норми коефіцієнтів мали сенс, тому що структура балансу підприємств штучно підтримувалася через доведення зверху нормативів на розмір запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів, інших показників, і що підприємство може бути платоспроможним і фінансово стійким за певної структури балансу, оскільки така усереднена структура балансу була взята за основу під час визначення норм показників платоспроможності та фінансової стійкості підприємств.

Сучасні умови функціонування підприємств диктують нові правила вдосконалення системи оподаткування, реформування бухгалтерського обліку та його гармонізації з Міжнародними стандартами фінансової звітності. Цей процес супроводжується наростанням протиріч між принципами і методикою бухгалтерського обліку та правилами формування інформації в податковому обліку. У зв'язку із цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення інформаційного забезпечення процесів прийняття управлінських рішень.

Таким чином, сучасна спрямованість глобалізації економіки робить прямий вплив на національні обліково-аналітичні системи, стає причиною їх змін, оскільки під впливом нових економічних тенденцій саме в аналітичних про-

цедурах та їх інформаційному забезпеченні в середовищі економічного простору підприємств виникають проблеми, що вимагають адекватних і часто невідкладних рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безручук С.Л. Якість фінансової звітності через призму професійної етики бухгалтера. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 4. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_4_3 (дата звернення: 25.03.2019).

2. Гуменюк О.О. Функціонування аналітичного забезпечення діяльності підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 3. С. 212–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_3_32 (дата звернення: 25.03.2019).

3. Директиви Європейського Союзу EU-Directive. *ProCertificate.Ru* : веб-сайт. URL: <http://procertificate.ru/standard/eu-directives.html> (дата звернення: 25.03.2019).

4. Журавльова Т.В. Розвиток системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11. С. 50–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_11_14 (дата звернення: 25.03.2019).

5. Лаговська О.А. Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2012. 676 с.

6. Малярець Л.М., Штереверя А.В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства. Харків : ХНЕУ, 2008. 188 с.

7. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (дата звернення: 25.03.2019).

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 25.03.2019).

9. Осадча О.О. Обліково-інформаційне забезпечення господарської діяльності: функціонально-методичні підходи на сучасному етапі економічних трансформацій. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 2(32). С. 251–260.

10. Саліта С.В. Пріоритети фінансового аналізу діяльності підприємств в умовах фінансової кризи. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8. С. 164–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSUNU_2014_8_31 (дата звернення: 25.03.2019).

REFERENCES:

1. Bezruchuk S.L. (2017) Yakist finansovoi zvitnosti cherez pryzmu profesiinoi etyky bukhhaltera [The quality of financial reporting through the prism of professional accountant ethics]. *Visnyk Zhytomyrskoho*

derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky [Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences], no. 4. pp. 3–8. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_4_3 (accessed 25 March 2019).

2. Humeniuk O.O. (2015) Funktsionuvannia analitychnoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstva [Functioning of analytical support of the enterprise activity]. *Stalyi rozvytok ekonomiky* [Sustainable development of the economy], no 3, pp. 212–216. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_3_32 (accessed 25 March 2019).

3. Direktivy Evropeyskogo Soyuzu EU-Directive [European Union Directives EU-Directive] *ProCertificate.Ru*. Available at: <http://procertificate.ru/standard/eu-directives.html> (accessed 25 March 2019).

4. Zhuravlova T.V. (2011) Rozvytok systemy oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvom [Development of the system of accounting and analytical support of enterprise management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no 11, pp. 50–52. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_11_14 (accessed 25 March 2019).

5. Lahovska O.A. (2012) Oblikovo-analitychne zabezpechennia vartisno-orientovanoho upravlinnia: teoriia ta metodolohiia [Accounting and analytical support value-based management: Theory and Methodology], monograph. Zhytomyr: ZhDTU. (in Ukrainian).

6. Maliarets L.M. and Shtereveria A.V. (2008) Zbalansovana systema pokaznykiv v otsyntsi diialnosti pidpriemstva [The Balanced Scorecard in enterprise activities evaluation]. Kharkiv: KhNEU. (in Ukrainian).

7. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti" [Methodical recommendations for completing the forms of financial statements: the order of the Ministry of Finance of Ukraine] (28.03.2013) no. 433. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (accessed 25 March 2019).

8. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements": Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (07.02.2013) no. 73. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 25 March 2019).

9. Osadcha O.O. (2015) Oblikovo-informatsiine zabezpechennia hospodarskoi diialnosti: funktsionalno-metodychni pidkhody na suchasnomu etapi ekonomichnykh transformatsii [Accounting and information support business activities: functional and methodical approach at the present stage of economic transformation]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 2 (32), pp. 251–260.

10. Salita S.V. (2014) Priorytety finansovoho analizu diialnosti pidpriemstv v umovakh finansovoi kryzy [Priorities of financial analysis of enterprises in the conditions of the financial crisis]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalia* [Bulletin of the Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University], no. 8, pp. 164–171. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSUNU_2014_8_31 (accessed 25 March 2019).

Shum Mykhailo

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
 Head of Department of Accounting, Audit and Economic Analysis
 Kharkiv Institute of Finance
 Kyiv National University of Trade and Economics

Dorovskoy Oleksiy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
 Senior Lecturer at Department of Economic and Social Sciences
 Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Chupryna Svitlana

Student

Kharkiv Institute of Finance Kyiv National University of Trade and Economics

SOME ASPECTS OF THE COMPOSITION AND ANALYSIS OF FINANCIAL REPORTING OF THE ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS

The principles of organization and methodology of domestic accounting and reporting are changing very dynamically in Ukraine. However, the tools for analyzing the financial condition of enterprises remain practically unchanged since the times of the planned economy. The need to improve the method of analyzing the financial condition of the organization based on its accounting (financial) reporting, the lack of practical development of the problem in modern conditions determined the special importance of research.

The purpose of the study is to study the formation, formation of financial statements and the development of theoretical and practical recommendations for improving financial reporting and methodological support for the analysis of the financial condition of the company.

It was found that the improvement of accounting and reporting in Ukraine is proceeding at a faster pace than the development of analytical tools. Information support of analytical processes at enterprises needs to improve. Were investigated some directions of improving the information and analytical components of the financial statements, increasing its predictive value. The main problems and directions of development of financial reporting at the current stage of development of the Ukrainian economy and its convergence with International Financial Reporting Standards are considered. The directions of planning indicators in the financial statements were determined and the economic feasibility of this process was justified. Studies have been conducted on the development of theoretical and methodological provisions and practical approaches have been developed to improve financial reporting. A study of traditional methods for analyzing and evaluating the financial sustainability of enterprises made it possible to identify indicators that are repeated in all the methods: the ratio of stocks with owns working capital and the ratio of borrowed and own funds. Financial analysis is recommended in the following areas: analysis of liquidity and solvency, financial stability analysis, profitability analysis, financial forecasting.

In our opinion, the problem of a number of available methods is the uniformity of the established normative values of indicators characterizing the financial condition of organizations, without making timely changes to the analysis methodology due to changes in accounting and reporting, without taking into account the regional characteristics of the economic environment in which they work, without taking into account the type and volume of their activities and other features.

The research results can be useful for practitioners involved in the formation of financial statements and its control, as well as analysis of the financial condition of the company. The article may be of interest for educational purposes.

The paper addressed the issues of formation and improvement of financial reporting under the influence of both the processes taking place in the Ukrainian economy – rapprochement with International Financial Reporting Standards, and global processes – globalization. Some main directions for the development of financial statements were identified.

РОЗДІЛ 10. СТАТИСТИКА

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДОХОДІВ ТА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

STATISTICAL ANALYSIS OF DIFFERENTIATION OF INCOMES AND LIVING STANDARDS OF THE POPULATION OF UKRAINE: REGIONAL ASPECT

У статті узагальнено поняття «якість життя населення» та «рівень життя населення», розглянуто їх взаємозалежність. Зазначено, що якість життя є складовим компонентом рівня життя населення, який також включає умови життя й власне сам рівень життя. Наведено гранично критичні показники рівня життя, які використовуються у світовій практиці, представлено систему кількісних та якісних показників оцінювання рівня життя в національному вимірі. Проведено структурно-динамічний аналіз сукупних доходів та витрат домогосподарств України, який показав тенденцію до зниження рівня життя населення. Крім того, увага приділена аналізу диференціації доходів та витрат населення, а також зміні його якісного рівня життя за економічними районами та регіонами країни. Зроблено висновок про наявність розшарування населення регіонів країни за показниками доходів та рівня життя. Виявлено, що під час проведення досліджень рівня життя населення доцільно приділяти увагу тим показникам, на основі яких формується узагальнюючий показник якості життя країни.

Ключові слова: доходи населення, витрати населення, якість життя, рівень життя, показники диференціації доходів, індекс регіонального людського розвитку, статистичне оцінювання.

В статті обобщены понятия «качество жизни населения» и «уровень жизни

населения», рассмотрена их взаимосвязанность. Указано, что качество жизни является составляющим компонентом уровня жизни населения, который также включает условия жизни и собственно сам уровень жизни. Приведены предельно критические показатели уровня жизни, которые используются в мировой практике, представлена система количественных и качественных показателей оценивания уровня жизни в национальном измерении. Проведен структурно-динамический анализ совокупных доходов и расходов домохозяйств Украины, который показал тенденцию к снижению уровня жизни населения. Кроме того, внимание уделено анализу дифференциации доходов и расходов населения, а также изменению его качественного уровня жизни по экономическим районам и регионам страны. Сделан вывод о наличии расслоения населения регионов страны по показателям доходов и уровня жизни. Выведено, что при проведении исследований уровня жизни населения целесообразно уделять внимание тем показателям, на основе которых формируется обобщающий показатель качества жизни страны.

Ключевые слова: доходы населения, расходы населения, качество жизни, уровень жизни, показатели дифференциации доходов, индекс регионального человеческого развития, статистическое оценивание.

УДК 316.344.23

Аксьонова І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
статистики та прогнозування
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The article summarizes the concepts of "quality of life of the population" and "standard of living of the population", their interdependence. The category "quality of life" is a complex-structured concept, which is characterized by a multi-level system of indicators of the state and living conditions of the population in economic regions and regions of the country. At the same time, the quality of life is an integral component of the standard of living of the population, which also includes living conditions and the standard of living itself. The extreme-critical indicators of the standard of living, which are used in world practice, are presented, and a system of quantitative and qualitative indicators of the standard of living in the national dimension is presented. It is shown that the set of indicators on the basis of which it is advisable to assess and analyze the quality of life of the population of the country and its regions consists of both long-term values and the current needs of the population, its environment and social infrastructure. The article contains a dynamic analysis of the total income and expenditure of households in Ukraine, which showed a downward trend in the standard of living of the population. As a result of the structural analysis of total resources and expenditures of the population, it is revealed that the largest share in the structure of household resources is taken by cash income, among which the highest share belongs to wages. Among total expenditures, consumer aggregate expenditures take the largest share, among which food expenditures lead. In addition, attention is paid to the analysis of the differentiation of incomes and expenditures of the population on the basis of appropriate coefficients and changes in the quality of life of the population by economic regions and regions of the country. It is concluded that there is a separation of the population of the regions of the country in terms of income and living standards. It has been revealed that when conducting research on the standard of living of the population, it is advisable to pay attention to those indicators on the basis of which a generalized indicator of the quality of life of a country is formed.

Key words: incomes of the population, expenses of the population, quality of life, standard of living, indicators of income differentiation, regional human development index, statistical estimation.

Постановка проблеми. Необхідність проведення статистичного аналізу проблем диференціації населення країни за доходами та рівнем життя обумовлена тим, що динамічний розвиток суспільства значною мірою залежить від системи цінностей, які лежать в основі повсякденного життя кожної людини. Зміни, що відбуваються

в українському суспільстві, зумовлюють істотне підвищення ролі регіонів у проведенні соціально-економічної політики під час впровадження механізмів забезпечення якості життя. У зв'язку з цим актуальність теми дослідження та її практична спрямованість пояснюються необхідністю як теоретичного осмислення категорії «рівень життя»,

так і виявлення його реального стану на регіональному рівні задля подальшого визначення напрямів оптимізації та прийняття ефективних соціально-економічних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми рівня та якості життя населення започатковано вченими-економістами ще у XVIII – XIX ст. Праці В. Петті, А. Сміта, Дж.М. Кейнса та інших економістів стосувалися проблем аналізу причин бідності та походження багатства. В українській економічній науці питання якості життя населення розглядали М. Туган-Барановський, Є. Слуцький, С. Подолинський, В. Навроцький та інші вчені. В сучасних умовах дослідженням рівня та якості життя населення займаються такі науковці, як В. Бідак, О. Грішнова, І. Гнибіденко, З. Варналій, М. Кизим, О. Гладун, Л. Лісогор, Л. Ткаченко, Н. Ковтун, І. Марченко, Е. Лібанова, В. Мандибуря. Еволюція поглядів на рівень життя населення показала, що оцінювання цього явища доцільно здійснювати з урахуванням економічних, соціальних та демографічних факторів, відповідно, на підставі показників, що формують ці фактори.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичний аналіз взаємозалежності між поняттями категорії «рівень життя», узагальнення системи кількісних та якісних показників оцінювання рівня життя, проведення його порівняльного статистичного аналізу за економічними районами та регіонами України щодо диференціації доходів та витрат населення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вчені, що працюють у сфері дослідження питань якості, рівня та способу життя населення, визначають, що якість життя та рівень життя переплітаються та перебувають у тісному взаємозв'язку. Треба зазначити, що в економічній літературі не існує однозначного підходу до визначення поняття «якість життя населення». Під час дослідження та вирішення різних соціально-економічних завдань використовуються різні тлумачення цього терміна. Це пов'язане з тим, що поняття «якість життя населення» є надзвичайно широким та багатогранним. Компаративний аналіз літературних джерел [1–4] дав змогу узагальнити визначення поняття «якість життя населення» таким чином:

1) якість життя – це ступінь відповідності умов та рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам;

2) якість життя – це задоволеність населення життям щодо широкого набору потреб та інтересів;

3) якість життя – це взаємозв'язок конкретних питань щодо як умов праці та побуту людей, так і загальнолюдських проблем життя.

Водночас не існує однозначного визначення категорії «рівень життя». Найчастіше під рівнем життя розуміють забезпеченість населення

необхідними матеріальними благами та послугами, досягнутий рівень їх споживання, ступінь задоволення розумних (раціональних) потреб. У широкому розумінні поняття «рівень життя населення» включає також умови життя, праці та зайнятості, побуту й дозвілля, здоров'я населення, освіти, природного середовища проживання тощо. Тоді найчастіше вживається термін «якість життя» [5–7].

Отже, категорія «рівень життя» акумулює широкий спектр соціально-економічних відносин, які виявляються через багаторівневу систему індикаторів стану та умов життєдіяльності особи, домогосподарства, соціальної групи, населення країни та її регіонів. Категорію «рівень життя» можна розмежувати на три взаємозалежні поняття, такі як «умови життя», «власне рівень життя» та «якість життя» [3; 8].

Під умовами життя або середовищем існування розуміють сукупність показників, які характеризують розселення, екологічний стан, умови проживання, умови праці, розподіл вільного часу, ефективність роботи мережі закладів охорони здоров'я, стан освітнього ринку та освітніх послуг, стан побутового та комунального обслуговування, торгівлі, транспорту та зв'язку, системи інформатизації, культури тощо.

Власне рівень життя характеризується рівнем споживання матеріальних і нематеріальних благ та послуг, а якість життя – ступенем відповідності умов та рівня життя певним стандартам або нормативам. Поняття «якість життя» підрозділяється на:

– достаток, тобто рівень життя, який дає змогу користуватись усіма благами, що забезпечують всебічний розвиток людини;

– нормальний рівень життя, який забезпечує раціональне споживання відповідно до науково обґрунтованих норм та нормативів, що дає можливість людині відновлювати свій фізичний та інтелектуальний потенціал;

– бідність, тобто життя, за якого споживання відбувається на рівні збереження працездатності як нижньої межі відтворення життєвих сил;

– злиденність, яка характеризує рівень життя, що забезпечує мінімально припустимий за біологічними критеріями набір благ та послуг, споживання яких дає змогу підтримувати лише життєздатність людини.

Статистичне вивчення рівня життя населення постійно привертає увагу міжнародних організацій. Як гранично критичні показники рівня життя у світовій практиці використовують [6; 9; 10]:

– співвідношення доходів верхньої та нижньої децильних груп (10:1);

– частку населення за межею бідності (10%);

– співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (1:3);

- рівень безробіття (8–10%);
- сумарний коефіцієнт плідності (для жінок дітородного віку) (2,14–2,15);
- умовний коефіцієнт депопуляції (1);
- частку осіб у віці понад 65 років (7%).

Отже, в узагальненому вигляді система кількісних та якісних показників оцінювання рівня життя населення країни може бути представлена у вигляді схеми (рис. 1).

Як видно з рис. 1, соціально-економічні показники, що характеризують рівень життя населення, охоплюють такі компоненти, як довгострокові цінності, поточні потреби, середовище проживання, соціальна інфраструктура.

Щодо практичного статистичного оцінювання рівня та якості життя населення, то всебічно кількісно оцінити рівень життя населення районів країни, а потім діагностувати причини його зміни доцільно на підставі застосування системи окремих показників, таких як доходи, витрати, показники диференціації доходів.

Найбільшої уваги з огляду на тему дослідження заслуговують доходи та витрати населення. Динаміка сукупних ресурсів та витрат домогосподарств України за 2010–2017 рр. [11] та їх прогностичні значення наведені на рис. 2. Прогностичні значення були отримані на підставі прогнозування за допомогою середніх темпів зростання.

Як бачимо з рис. 2, сукупні ресурси в розрахунку на одне домогосподарство за останні 7 років постійно зростають у середньому з річним темпом росту, який дорівнює 1,13. Аналогічна ситуація спостерігається за показником сукупних витрат.

Аналіз тенденцій зміни структури сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств за основними складовими, проведений за даними Держстату [11], показав, що споживчі сукупні витрати, до яких належать витрати на харчування, споживання різноманітних непродовольчих товарів та послуг займають найбільшу питому вагу (приблизно 90–93%) серед сукупних витрат домогосподарств, яка майже не змінюється протягом 2010–2017 рр. Згідно з даними джерела [11] серед споживчих сукупних витрат найбільшу частку мають витрати на харчування (51,6% у 2010 р., 47,9% у 2017 р.). Серед непродовольчих товарів та послуг, які посідають друге місце за питомою вагою серед споживчих сукупних витрат (їх частка коливалась від 34,9% у 2010 р. до 41,9% у 2017 р.), найбільшу питому вагу мають витрати на одяг та взуття (від 6% до 5,5% відповідно), оплату житлово-комунальних послуг (від 9,2% до 17% відповідно), споживання послуг транспорту та зв'язку (на рівні 6,5%).

Щодо грошових доходів, то їх питома вага в сукупних доходах домогосподарств має також найбільше значення (на рівні 87–89%) порівняно з іншими видами доходів, але з 2014 р. вона почала дещо знижуватись. У структурі грошових доходів, згідно з даними джерела [11], найбільшу частку протягом усього досліджуваного періоду має заробітна плата (від 47,6% у 2010 р. до 52,4% у 2017 р.), потім йдуть пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою (від 25,8% до 25,2% відповідно). За останні 7 років значно зросла така складова сукупних доходів, як пільги та субсидії на оплату

Рис. 1. Система кількісних та якісних показників рівня життя населення

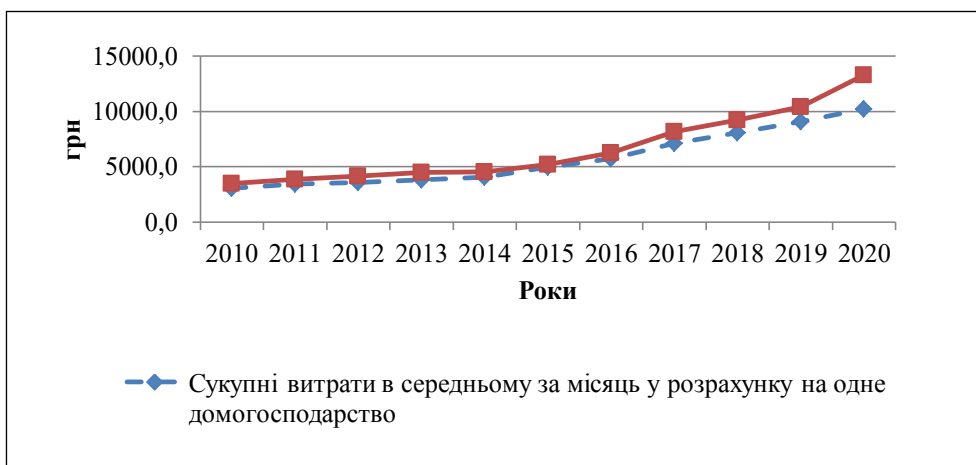

Рис. 2. Динаміка та прогнозні значення середньомісячних сукупних ресурсів та витрат на одне домогосподарство

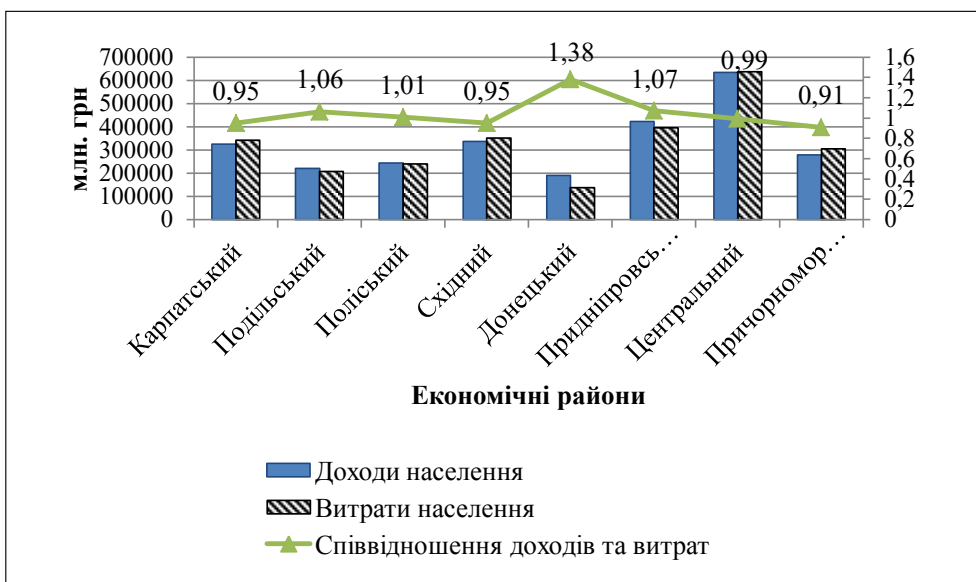

Рис. 3. Співвідношення доходів та витрат населення за економічними районами України у 2017 р.

житлово-комунальних послуг (з 0,6% у 2010 р. до 4,7% у 2017 р.). Результати аналізу підтверджують факт зниження рівня життя населення країни.

Для отримання більш детальної інформації щодо диференціації доходів та витрат населення країни доцільно проводити дослідження доходів та витрат населення за економічними районами та регіонами країни.

На рис. 3 наведено згрупований розподіл доходів та витрат населення, їх співвідношення за економічними районами України у 2017 р. [11].

Як видно з рис. 3, майже за всіма економічними районами, окрім Донецького, спостерігається перевищення витрат над доходами населення, що свідчить про не дуже якісний рівень життя населення. В Донецькому районі, навпаки, доходи перевищують витрати в 1,38 рази, але це не свідчить про якісне матеріальне становище

населення регіонів, що входять до цього економічного району, з огляду на соціально-економічну та політичну ситуацію, яка нині характерна для нього. Таке перевищення, навпаки, показує наявність розбалансованої сфери споживання в Донецькому економічному районі.

Диференціація населення за доходами за економічними районами фактично викликає відмінності у споживанні населенням товарів та послуг, тобто характеризує певну різницю в рівні життя населення цих районів.

Аналіз динаміки показників диференціації грошових доходів населення України за даними джерела [11] показав, що децильний коефіцієнт диференціації у 2017 р. склав 3,2 рази, тобто розшарування населення країни за рівнем доходів, коли мінімальний дохід 10% найбільш забезпеченого населення перевищує максимальний дохід

10% найменш забезпеченого населення, було більше, ніж у 3 рази. Протягом останніх п'яти років цей коефіцієнт мав також тенденцію до зростання, що свідчить про поглиблення розшарування населення за рівнем доходів. Цей факт підтверджує також коефіцієнт фондів (співвідношення середніх значень доходів всередині порівнюваних крайніх децильних груп населення або їх часток у загальному обсязі доходів), який обчислюється за незгрупованими даними й складає 5,4 рази у 2017 р. проти 5,0 разів у 2015 р.

Показниками диференціації, які узагальнюють розподіл населення за доходами, є коефіцієнти концентрації доходів Лоренца й Джині, які наочно можуть бути відображені за допомогою кривої Лоренца, що розташована між лініями абсолютної рівномірності та нерівномірності. Область між лінією абсолютної рівномірності та кривою Лоренца вказує на ступінь нерівномірності розподілу доходів (витрат). Чим більше ця область, тим більше нерівномірність розподілу доходів (витрат) у суспільстві, відповідно, вище їх концентрація у високо доходних групах населення.

Проаналізуємо криву Лоренца за 2017 р., побудовану на підставі даних [11; 12] (рис. 4).

Як бачимо з рис. 4, у 2017 р. існувала нерівномірність розподілу доходів серед населення країни. Згідно з даними Держстату [11] за 2017 р. реальні доходи населення (з урахуванням інфляції) України зросли на 10,9%, а наявний дохід в розрахунку на одну особу склав 47,3 тис. грн.

Щодо регіонального аспекту оцінювання нерівномірності розподілу населення за доходами, то рейтинг регіонів за наявними доходами на душу населення у 2017 р. можна прослідкувати на рис. 5.

Як видно з рис. 5, на першому місці в рейтингу регіонів за рівнем доходів громадян у 2017 р. був Київ, далі з великим відривом йдуть Дніпропетровський (57,3 тис. грн.), Запорізький (54,2 тис. грн.), Київський (50,7 тис. грн.) та Одесь-

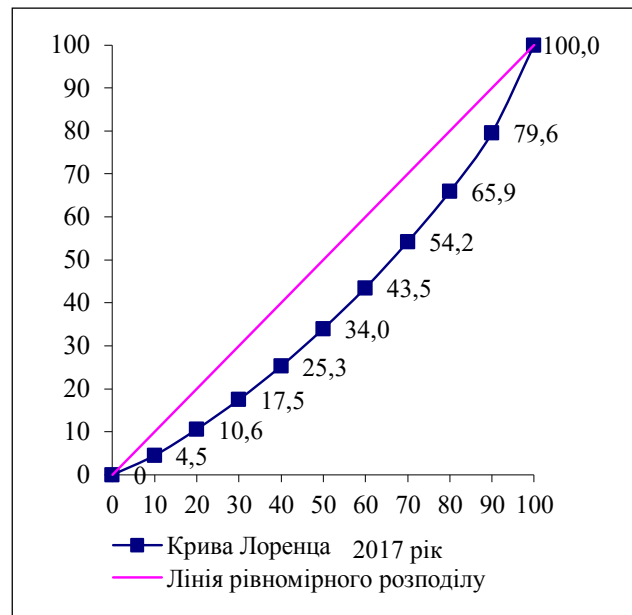

Рис. 4. Розподіл доходів населення України у 2017 р. з використанням кривої Лоренца

кий (50,1 тис. грн.) регіони. Найменший дохід зафіксований в Донецькому (25,3 тис. грн.) та Луганському (16,4 тис. грн.) регіонах.

Для визначення місця країни в глобальному рейтингу конкурентоспроможності користуються індексом людського розвитку, визначальними критеріями для розрахунку якого є показники, які тісно пов'язані з категорією «рівень життя», а саме тривалість життя, рівень освіти та доходи громадян. Так, Україна за підсумками 2017 р. посіла 88 місце проти 84 місця у 2016 р. зі 189 країн у глобальному рейтингу індексу людського розвитку, складеного аналітиками Програми розвитку ООН [13]. Індекс людського розвитку України склав 0,751. Перше місце у 2017 р. посіла Норвегія з показником 0,953, друге – Швейцарія з індексом 0,944, третє – Австралія з результатом 0,939, а четверте та п'яте – Ірландія та Німеччина

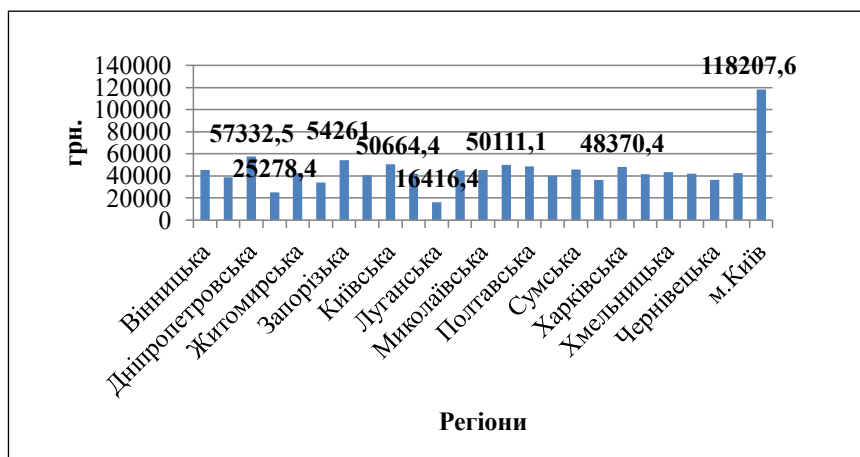

Рис. 5. Розподіл регіонів за рівнем доходів на душу населення, грн.

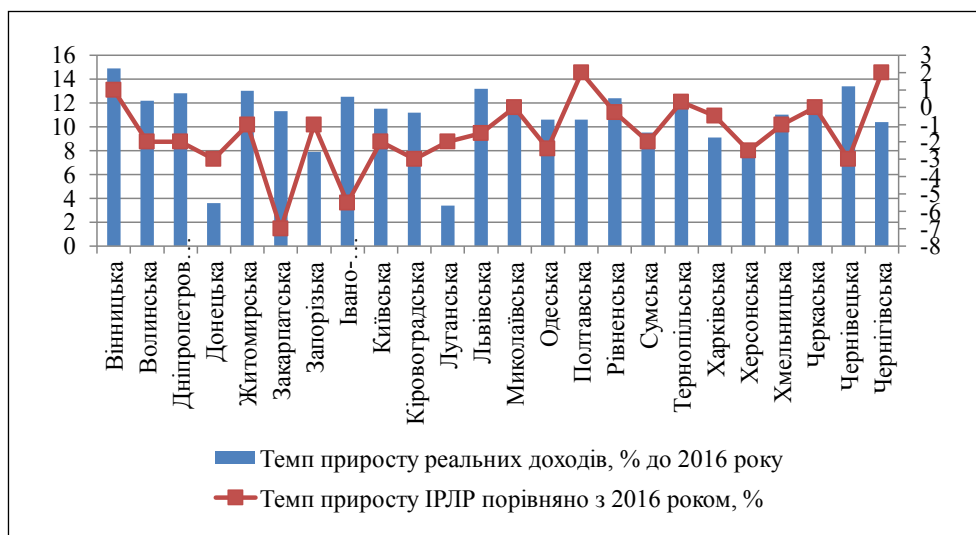

Рис. 6. Порівняння темпів зміни реальних доходів населення регіонів та значення ІРЛР у 2017 р. порівняно з 2016 р.

з індексами 0,939 і 0,938 відповідно. Також до першої десятки увійшли Ісландія, Гонконг, Швеція, Сінгапур та Нідерланди. Кращий показник серед пострадянських країн продемонструвала Естонія, посівши 30 місце з індексом 0,871. Польща посіла 33 місце, Словаччина – 38, Угорщина – 45, Росія – 49, Білорусь – 53.

Для оцінювання на регіональному рівні українські фахівці використовують власну методику оцінки людського розвитку, за якою до розрахунку регіонального індексу включено 33 показники, які об'єднані в шість блоків (відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта), що всебічно характеризують як соціальний, так й економічний аспекти життя населення країни та її регіонів.

Згідно з даними джерела [14] на рис. 6 наведено порівняльний аналіз за регіонами України зміни інтегрального індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) зі зміною реальних доходів населення у 2017 р. порівняно з 2016 р. У зв'язку з відсутністю даних по частині територій у Донецькій та Луганській областях значення індексу в цих регіонах взяті за 2013 та 2012 рр.

Як видно з рис. 6, реальні доходи населення у 2017 р. порівняно з 2016 р. підвищилися за всіма регіонами України. Водночас індекс регіонального людського розвитку, який у своїй структурі містить показники доходів як індикаторів добробуту населення, мав тенденцію до зниження майже у 75% регіонів. Це підтверджує той факт, що, окрім доходів, на величину індексу, отже, рівень якості життя впливають інші фактори, на які також слід звертати увагу під час формування стратегії розвитку регіонів.

Проведений аналіз підтвердив, що в умовах нерівномірності розвитку регіонів за рівнем доходів та якістю життя населення під час розроблення

тактичних та стратегічних напрямів регіонального розвитку необхідно спиратись на той факт, що саме людський розвиток є як кінцевою, так і ключовою його метою.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, дослідження показало, що всебічно кількісно оцінити доходи та рівень життя населення за економічними районами, регіонами країни та країною загалом, а потім діагностувати причини їх змін можна як за допомогою системи окремих показників диференціації, так і на підставі інтегрального показника людського розвитку.

В контексті формування державної соціально-економічної політики особливого значення набуває адекватне оцінювання потреб населення та можливостей суспільства їх забезпечити. Відповідно, нагальною необхідністю стає запровадження в практику статистичного аналізу та управління системи індикаторів рівня життя населення, які формують узагальнюючий показник якості життя країни. Це дасть змогу не тільки налагодити моніторинг рівня та якості життя населення, але й активно впливати на його зростання як у кількісному, так і в якісному аспектах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : монографія / за ред. Е. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2015. 356 с.
2. Отчеты о человеческом развитии: Программа развития ООН. URL: <http://hdr.undp.org/en/data> (дата звернення: 27.10.2019).
3. Пономаренко В., Кизим М., Узунов Ф. Рівень і якість життя населення України : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2003. 226 с.

4. Баркенхоєва Р. Повышение уровня и качества жизни населения как доминанта регионального развития. *Вестник АГУ*. 2017. № 1 (195). С. 13–22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/povyshenie-urovnya-i-kachestva-zhizni-naseleniya-kak-dominanta-regionalnogo-razvitiya> (дата звернення: 27.03.2019).

5. Махсма М. Зайнятість та рівень життя сільського населення України: теорія та практика регулювання : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 384 с.

6. Россошанский А. Оценка качества жизни населения: обзор методологических подходов. *Молодой ученый*. 2013. № 11. С. 440–445. URL: <https://moluch.ru/archive/58/8095> (дата звернення: 27.03.2019).

7. Андреева О. Уровень и качество жизни: содержание понятий и их составляющие. *Ойкумена*. 2012. № 4. С. 68–77. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/uroven-i-kachestvo-zhizni-soderzhanie-ponyatiy-i-ih-sostavlyayushchie> (дата звернення: 27.03.2019).

8. Башинський Т. Рівень життя населення: огляд методик оцінки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. № 2 (43). С. 232–234.

9. Ковтун Н. Статистичне вимірювання якості життя: міжнародний досвід і практика використання в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 4. С. 48–53. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/statistichne-vimiryuvannya-yakosti-zhittya-mizhnarodniy-dosvid-i-praktika-vikoristannya-v-ukrayini> (дата звернення: 27.03.2019).

10. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07> (дата звернення: 27.03.2019).

11. Сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 27.03.2019).

12. Регіони України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Ч. 1. Київ. 2018. С. 93–188. URL: www.ukr.stat.gov.ua (дата звернення: 27.03.2019).

13. Глобальный рейтинг качества жизни. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/globalnyy-reyting-kachestva-zhizni-gde-v-nem-mesto-ukrainy-1171204.html> (дата звернення: 27.03.2019).

14. Регіональний людський розвиток : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ. 2018. 74 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf (дата звернення: 27.03.2019).

REFERENCES:

1. Libanova E. (2015) *Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt (kolektyvna monohrafiia)* [Modernization of social policy: regional aspect (collective monograph)]. K. : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).

2. Programma rozvitiya OON (2018) *Otchety o che-lovecheskom razvitii* [Human Development Reports]. Available at: <http://hdr.undp.org/en/data> (accessed: 27 March 2019).

3. Ponomarenko V., Kyzym M., Uzunov F. (2003) *Riven i yakist zhyttia naselennia Ukrainy : monohrafiia*

[The level and quality of life of the population of Ukraine : monograph]. Kharkiv : Inzhhek (in Ukrainian).

4. Barkenkhoєva R. (2017) *Povyshenie urovnya i kachestva zhizni naseleniya kak dominanta regional'nogo razvitiya* [Improving the level and quality of life of the population as the dominant regional development]. *Vestnik AGU*, no. 1 (195), pp. 13–22. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/povyshenie-urovnya-i-kachestva-zhizni-naseleniya-kak-dominanta-regionalnogo-razvitiya> (accessed: 27 March 2019).

5. Makhsma M. (2017) *Zainiatist ta riven zhyttia sil'skoho naselennia Ukrainy: teoriia ta praktyka rehuliuвання : monohrafiia* [Employment and living standards of the rural population of Ukraine: the theory and practice of regulation : a monograph]. Kiev : KNEU (in Ukrainian).

6. Rossoshanskiy A. (2013) *Otsenka kachestva zhizni naseleniya: obzor metodologicheskikh podkhodov* [Assessment of the quality of life of the population: an overview of methodological approaches]. *Molodoy uchenyy*, no. 11, pp. 440–445. Available at: <https://moluch.ru/archive/58/8095> (accessed: 27 March 2019).

7. Andreeva O. (2012) *Uroven' i kachestvo zhizni: sodержanie ponyatiy i ikh sostavlyayushchie* [Level and quality of life: the content of concepts and their components]. *Oykumena*, no. 4, pp. 68–77. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/uroven-i-kachestvo-zhizni-soderzhanie-ponyatiy-i-ih-sostavlyayushchie> (accessed: 27 March 2019).

8. Bashynskiy T. (2014) *Riven zhyttia naselennia: ohliad metodyk otsinky* [Living standards of the population: a review of assessment methods]. *Scientific herald of Uzhgorod University*, no. 2 (43), pp. 232–234.

9. Kovtun N. (2014) *Statystichne vymiryuvannya yakosti zhyttia: mizhnarodniy dosvid i praktyka vykorystannya v Ukraini* [Statistical Measurement of Quality of Life: International Experience and Usage Practices in Ukraine]. *Visnyk Kyivskogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 4, pp. 48–53. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/statistichne-vimiryuvannya-yakosti-zhittya-mizhnarodniy-dosvid-i-praktika-vikoristannya-v-ukrayini> (accessed: 27 March 2019).

10. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60. [On Approval of the Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine: Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated March 2, 2007 No. 60]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07> (accessed: 27 March 2019).

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Сайт Державної служби статистики України]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 27 March 2019).

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Rehiony Ukrainy : statystichnyy zbirnyk* [Regions of Ukraine: statistical collection]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 27 March 2019).

13. Global'nyy reyting kachestva zhizni [Global quality of life rating]. Available at: <https://www.segodnya.ua/ukraine/globalnyy-reyting-kachestva-zhizni-gde-v-nem-mesto-ukrainy-1171204.html> (accessed: 27 March 2019).

14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Rehionalnyi liudskiy rozvytok: Statystichniy zbirnyk* [Regional human development], Kyiv: Derzhanalitinform.

Aksonova Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory,
Statistics and Forecasting
Simon Kuznets Kharkiv National University

STATISTICAL ANALYSIS OF DIFFERENTIATION OF INCOMES AND LIVING STANDARDS OF THE POPULATION OF UKRAINE: REGIONAL ASPECT

The urgency of the problem. One of the important tools for the development and implementation of state policy for the development of regions is a statistical assessment of the standard of living of the population. To date, there is no generally accepted definition of the categories “standard of living” and “quality of life”. Scientists differentiate these concepts in different ways. Most of them define the quality of life as a complex characteristic of the living conditions of the population, which is expressed in objective indicators and subjective assessments of the satisfaction of various needs and is associated with people’s perception of their position in society depending on existing cultural characteristics, value systems and social standards. As for the category of “standard of living” it means, basically, the achieved level of satisfaction of various human needs, based on the offers on the market of goods and services and the effective demand of the population. At the same time, when assessing the level and quality of life, these concepts are often used interchangeably as synonyms, meaning by them a certain level of quality of life. In this regard, the relevance of the problem and the degree of its scientific development predetermines the need for further research in this direction.

The purpose of the article. The purpose of the study is to distinguish between the concepts of “standard of living” and “quality of life”, summarizing quantitative and qualitative indicators, on the basis of which it is advisable to assess the standard of living, and conduct a statistical analysis of the differentiation of the population of Ukraine and its regions in terms of income and standard of living.

Methodology. The methodological and informational basis of the study are monographs of scientists, which highlight issues of statistical evaluation of incomes of the population, their differentiation and standard of living by region of the country, materials of periodicals, Internet resources on these issues. In conducting the study, the methods of system and logical analysis, the method of generalization of information, comparative analysis, structural-dynamic analysis, and the method of visualizing information using graphs and tables were used.

Results. Since quality of life characterizes the degree of satisfaction with life, and the standard of living indicates the degree of development of society, quality of life is a structural component of the standard of living of the population, along with such components as living conditions and the standard of living itself. This scientific approach is also used in world practice in assessing the standard of living. On the basis of this approach, a generalizing system of quantitative and qualitative indicators of the standard of living can be represented as a combination of social and economic indicators.

On the other hand, the standard of living is interpreted as the level of income of the population, their differentiation and social inequality in society. Based on this, this study assessed the indicators of total income and consumption of the population of Ukraine as a whole and by economic regions of the country, conducted a comparative analysis of the rates of change in real incomes and the quality of life index in a regional context. The analysis confirmed the relationship between the differentiation of the population by income and the quality of life of the population.

Value/originality. As a result of a comparative analysis of regional differences in trends in incomes and the regional human development index, it was found that changes in the quality of life of the population, in addition to income, are influenced by other factors. For an objective vision of the situation, when conducting a statistical analysis of the differentiation of incomes and the standard of living of the population, it is necessary to take into account the whole complex of quantitative and qualitative indicators of the standard of living of the population of the regions.

РОЗДІЛ 11. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ЕНТРОПІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ОЦІНКИ РІВНЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ENTROPY ANALYSIS AS A METHOD OF ESTIMATING THE UNIQUALITY LEVEL IN THE INVESTIGATION OF ENTERPRISE CASH FLOW

У статті розглянуто методологію проведення ентропійного аналізу як відносно нового методу оцінювання рівня ризику, що ґрунтується на кількісному розрахунку ступеня невизначеності. Запропоновано оцінити рівень ентропії на основі динаміки темпів зростання витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів для досліджуваних підприємств. Зазначено, що невизначеність слід враховувати під час прийняття певних управлінських рішень. Вибір показників для дослідження обґрунтовано шляхом проведення кореляційного аналізу. Для розрахунку показника ентропії застосовано формулу Шеннона. Для зменшення відмінностей у розкиді значень темпів зростання руху грошових потоків застосовано метод «мінімум – максимум». Розраховані показники ентропії, що характеризують об'єкти дослідження, не є свідченням стабілізації економічної ситуації на підприємствах, а вказують на відсутність інформації щодо виникнення нових загроз та ризиків.

Ключові слова: ентропія, формула Шеннона, кореляційний аналіз, гранітні кар'єри, грошові потоки.

В статье рассмотрена методология проведения энтропийного анализа как относительно нового метода оценивания уровня риска, который основан на количественном расчете степени неопределенности. Предложено оценить уровень энтропии на основе динамики темпов роста расходов на оплату труда, отчисления на социальные мероприятия и обязательства по налогам и сборам для исследуемых предприятий. Отмечено, что неопределенность следует учитывать при принятии определенных управленческих решений. Выбор показателей для исследования обоснован путем проведения корреляционного анализа. Для расчета показателя энтропии применена формула Шеннона. Для уменьшения отличий в разбросе значений темпов роста движения денежных потоков применен метод «минимум – максимум». Рассчитанные показатели энтропии, характеризующие объекты исследования, не являются свидетельством стабилизации экономической ситуации на предприятиях, а указывают на отсутствие информации о возникновении новых угроз и рисков.

Ключевые слова: энтропия, формула Шеннона, корреляционный анализ, гранитные карьеры, денежные потоки.

УДК 330.131.7

Бугай В.З.

к.е.н., с.н.с.,

професор кафедри фінансів,

банківської справи та страхування

Запорізький національний університет

Конєв В.В.

студент

Запорізький національний університет

The article deals with the methodology of conducting an entropy analysis as a relatively new method for assessing the level of risk, which is based on the quantitative calculation of the degree of uncertainty. The purpose of this work is to assess the risks of granite quarries in the area of wage and taxes, fees, and social charges that accompany them through entropy analysis. Uncertainty should be taken into account when making certain managerial decisions. Fluctuations in the level of risks can be characterized by calculating the level of uncertainty, which is estimated using the methodological principles of entropy analysis. It is proposed to estimate the entropy level on the basis of the dynamics of the growth rate of wage expenditure on wages, deductions for social measures and obligations on taxes and fees for "Yantsevsky granite quarry" PJSC, "Blastko" PJSC and "Pervomaisky quarry "Granit" PJSC. The choice of indicators for research is substantiated by conducting a correlation analysis. The Shannon formula is used to calculate the entropy. In order to reduce the differences in the spread of the values of the growth rate of cash flow, the method "minimum – maximum" is used. For qualitative estimation of calculated uncertainty the scale is used: 0–0.39 – low level of uncertainty; 0.4–0.69 – average uncertainty; 0.7–1.0 – high level of uncertainty of the economic system of the research object. According to the data given, it can be argued that the uncertainty will decrease to zero in 2016 for "Yantsevsky granite quarry" PJSC and "Blastko". The given data demonstrate the dynamics to increase the level of uncertainty for "Pervomaisky quarry "Granit" PJSC. Based on this methodology, which indicates an increase or decrease in uncertainty, risk and imbalance in activities, enterprises can assess the effectiveness of existing financial policies and monitor the occurrence of volatile situations. Calculated indicators of entropy, which characterize the research objects, are not evidence of stabilization of the economic situation at enterprises, but indicate the lack of information on the emergence of new threats and risks.

Key words: entropy, Shannon's formula, correlation analysis, granite quarries, cash flows.

Постановка проблеми. Окрім розвинутої мережі вугільних та рудних шахт, на території України зосереджуються вагомі поклади граніту, значення яких неможливо переоцінити стосовно розвитку житлового, автодорожнього та промислового будівництва. У зв'язку зі втратою іноземних ринків збуту у 2014 році та системними проблемами на залізниці гранітні кар'єри перебувають у кризових станах, в результаті чого виникають ризики невиконання фінансових зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання ентропійного аналізу зумовлене пошуком нових підходів до оцінювання рівня економічних ризиків. Фундаментальні дослідження властивостей ентропії були розроблені К. Шенноном [5]. Серед вітчизняних дослідників заслуговують на увагу О.В. Трунова [2], О.Л. Корольов, М.Ю. Куссий, А.В. Сигал [3] та Ю.В. Калюжна [6].

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання ризиків діяльності гранітних кар'єрів у сфері витрат на заробітну плату та податків, зборів та

соціальних відрахувань, які їх супроводжують, за допомогою ентропійного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під гірничим підприємством перш за все потрібно розуміти цілісний технічно та організаційно відокремлений майновий комплекс засобів та ресурсів для видобутку корисних копалин, будівництва та експлуатації об'єктів із застосуванням гірничих технологій (шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики тощо) [1].

Невизначеність слід враховувати під час прийняття певних управлінських рішень. Коливання рівня ризиків можна охарактеризувати за допомогою розрахунку рівня невизначеності, що оцінюється з використанням методологічних засад ентропійного аналізу.

Згідно з О.В. Труною, ентропія – це процес зменшення або зростання невизначеності економічної системи внаслідок недоотримання або отримання надмірної кількості інформації про неї [2, с. 106].

Величина значення ентропії характеризує те, як суттєво економічна система відхилилась від збалансованого упорядкованого стану, як істотно вона наблизилась до стану хаосу та відсутності чіткої структурованості [3, с. 11].

Динаміка темпів зростання витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів запропонована для формування науково-методичних положень щодо оцінювання ризиків управління грошовими потоками на основі ентропійного аналізу. Об'єктами дослідження є гранітні кар'єри, такі як ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр», ПрАТ «Бластко» та ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»». Показники витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів вибрані за період 2014–2017 років на основі відкритої інформації з сайту Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [4], що представлені в табл. 1.

З табл. 1 можна зробити висновок, що за досліджуваний період не слід виокремлювати тенденцій руху вибраних грошових потоків на ПАТ

«Янцівський гранітний кар'єр» та ПрАТ «Бластко». Наявна динаміка свідчить про збільшення витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»».

Вибір показників обґрунтовано за допомогою кореляційного аналізу (табл. 2).

Кореляційний аналіз свідчить про високий рівень зв'язку показників на ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»». Обернений зв'язок витрат на оплату праці та відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» пояснюється наявністю податкового боргу та зниженням платоспроможності. Причиною слабого зв'язку між відрахуваннями на соціальні заходи та відрахуваннями на зобов'язання з податків та зборів ПрАТ «Бластко» є наявність боргів з оплати праці.

Наступним етапом є розрахунок темпів зростання показників витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів досліджуваних підприємств (табл. 3).

Наведені дані свідчать про динамічний рух темпів зростання показників витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів, а також не дають можливість окреслити тенденції їх руху за досліджуваний період.

Застосування методу «мінімум – максимум» має на меті зменшення відмінностей у розкиді значень темпів зростання руху грошових потоків. Згідно до цього показник зростання руху грошових потоків розраховано за такою формулою:

$$\bar{X}_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

де x_i – кількісний показник i -го фактору, може приймати значення від 0 до 1; x_{\max} – максимальне значення кількісного показника i -го фактору; x_{\min} – мінімальне значення кількісного показника i -го фактору.

Результати розрахунку руху грошових коштів представлені в табл. 4.

Кінцевим етапом аналізу є розрахунок ентропії за формулою Шеннона [5]:

Таблиця 1

Витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів гранітних кар'єрів за 2014–2017 роки, тис. грн.

Показники	Підприємство	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Витрати на оплату праці	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	2 519	2 216	5 126	3 081
	ПрАТ «Бластко»	2 521	2 370	282	4 833
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	3 249	3 196	4 198	7 820
Відрахування на соціальні заходи	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	921	1 093	205	874
	ПрАТ «Бластко»	1 350	1 103	753	1 217
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	1 445	1 000	1 141	2 177
Зобов'язання з податків та зборів	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	1 394	1 306	473	2 582
	ПрАТ «Бластко»	1 113	1 072	1 987	5 491
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	2 707	934	3 784	10 487

Таблиця 2

Кореляційний аналіз показників діяльності гранітних кар'єрів

Підприємство	Показники	Коефіцієнти кореляції		
		витрачання на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	зобов'язання з податків та зборів
ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	Витрати на оплату праці	1		
	Відрахування на соціальні заходи	-0,99	1	
	Зобов'язання з податків та зборів	-0,54	0,61	1
ПрАТ «Бластко»	Витрати на оплату праці	1		
	Відрахування на соціальні заходи	0,73	1	
	Зобов'язання з податків та зборів	0,71	0,11	1
ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	Витрати на оплату праці	1		
	Відрахування на соціальні заходи	0,90	1	
	Зобов'язання з податків та зборів	0,99	0,94	1

Таблиця 3

Темпи зростання показників витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів підприємств за 2014–2017 роки, %

Показники	Підприємство	2015/2014 роки	2016/2015 роки	2017/2016 роки
Витрати на оплату праці	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	88	231	60
	ПрАТ «Бластко»	94	12	1714
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	98	131	186
Відрахування на соціальні заходи	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	119	19	426
	ПрАТ «Бластко»	82	68	162
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	69	114	191
Зобов'язання з податків та зборів	ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	94	36	546
	ПрАТ «Бластко»	96	185	276
	ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	35	405	277

Таблиця 4

Розраховані показники руху грошових коштів на підприємствах за 2014–2017 роки (\bar{X}_i)

Підприємство	Рік	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Зобов'язання з податків та зборів
ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр»	2015/2014	0,16	0,25	0,11
	2016/2015	1,00	0,00	0,00
	2017/2016	0,00	1,00	1,00
ПрАТ «Бластко»	2015/2014	0,05	0,14	0,00
	2016/2015	0,00	0,00	0,49
	2017/2016	1,00	1,00	1,00
ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»»	2015/2014	0,00	0,00	0,00
	2016/2015	0,38	0,37	1,00
	2017/2016	1,00	1,00	0,65

$$E = -\frac{1}{\ln n} * \left(\sum_{i=1}^n b_i * \ln b_i \right), \quad (2)$$

де $n = 3$, оскільки розглядаються 3 фактори (темпи зростання);

$$b_i = \frac{\bar{X}_i}{\sum_{i=1}^n \bar{X}_i}. \quad (3)$$

Для цієї моделі всі показники перебувають у діапазоні значень [0;1]:

– для темпів зростання руху грошових коштів 1 означає максимальне надходження грошових коштів, 0 – мінімальне надходження;

– для розрахованої ентропії 1 свідчить про найбільш високу невизначеність та найбільший ступінь ризиків діяльності гранітних кар'єрів, 0 – найменшу невизначеність.

Для якісного оцінювання розрахованої невизначеності використовується така шкала: 0–0,39 – низький рівень невизначеності; 0,4–0,69 – середній рівень невизначеності; 0,7–1,0 – високий рівень

невизначеності економічної системи об'єкта дослідження [6, с. 43].

Розрахунок ентропії ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» за 2014–2017 роки наведено в табл. 5.

Відповідно до наведених даних можна говорити про зменшення невизначеності до нуля у 2016 році. Зменшення невизначеності відбува-

ється за рахунок збільшення обсягів витрат на оплату праці з одночасним зменшенням відрахувань на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів, що свідчить про збільшення податкового боргу.

Розрахунок ентропії ПрАТ «Бластко» за 2014–2017 роки наведено в табл. 6.

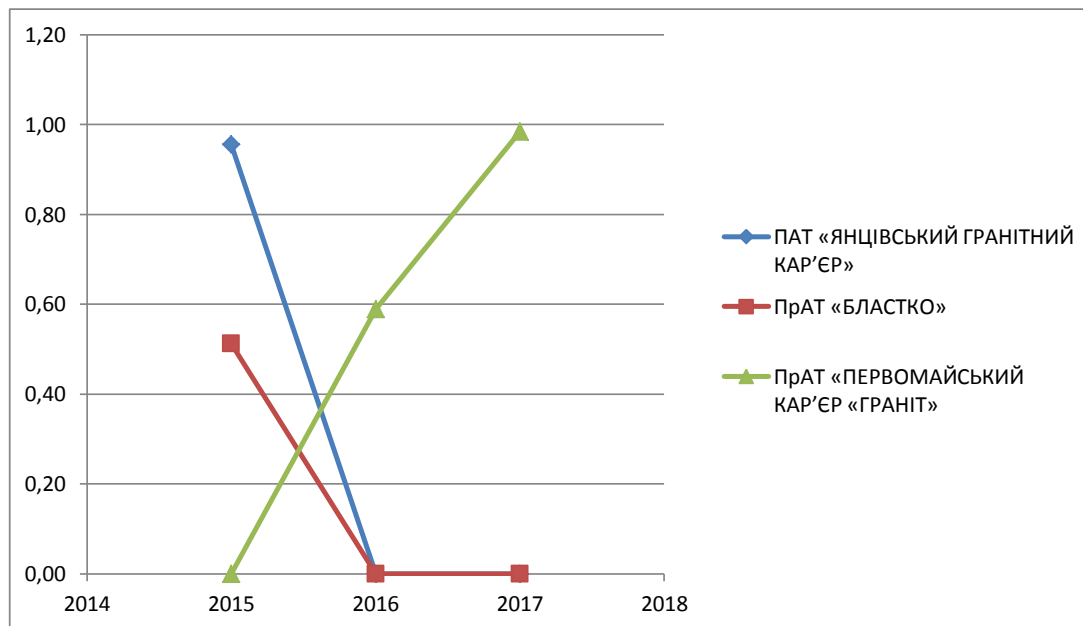

Рис. 1. Коливання значень ентропії на досліджуваних гранітних кар'єрах за 2015–2017 роки

Джерело: власні розрахунки авторів

Таблиця 5

Розрахунок ентропії ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» за 2014–2017 роки

Рік	Витрачання на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Зобов'язання з податків та зборів	$Y_i = \sum \bar{x}_i$
	$B_i = \bar{x}_i / Y_i$			
2015	0,31	0,47	0,22	0,52
2016	1,00	0,00	0,00	1,00
2017	0,00	0,50	0,50	2,00
	Ln Bi			Ентропія
2015	-1,16	-0,75	-1,53	0,96
2016	0,00	0,00	0,00	0,00
2017	0,00	0,00	0,00	0,00

Таблиця 6

Розрахунок ентропії ПрАТ «Бластко» за 2014–2017 роки

Рік	Витрачання на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Зобов'язання з податків та зборів	$Y_i = \sum \bar{x}_i$
	$B_i = \bar{x}_i / Y_i$			
2015	0,25	0,75	0,00	0,19
2016	0,00	0,00	1,00	0,49
2017	0,00	0,00	0,00	3,00
	Ln Bi			Ентропія
2015	-1,38	-0,29	0,00	0,51
2016	0,00	0,00	0,00	0,00
2017	0,00	0,00	0,00	0,00

Розрахунок ентропії ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»» за 2014–2017 роки

Рік	Витрачання на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Зобов'язання з податків та зборів	
	$B_i = \bar{x}_i / Y_i$			$Y_i = \sum \bar{x}_i$
2015	0,00	0,00	0,00	0,00
2016	0,22	0,21	0,57	1,74
2017	0,38	0,38	0,25	2,65
	Ln Bi			Ентропія
2015	0,00	0,00	0,00	0,00
2016	0,00	-1,55	-0,56	0,59
2017	-0,98	-0,98	-1,40	0,98

Відповідно до наведених даних можна говорити про зменшення невизначеності до нуля у 2016 році. Причиною цього є збільшення грошових виплат зобов'язань з податків та зборів.

Розрахунок ентропії ПрАТ «Первомайський кар'єр «Граніт»» за 2014–2017 роки наведено в табл. 7.

Наведені дані демонструють динаміку збільшення рівня невизначеності, що викликане збільшенням обсягів витрат на оплату праці з одночасним зменшенням відрахувань на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів.

Графічно продемонстровано коливання значень ентропії на досліджуваних гранітних кар'єрах у 2015–2017 роках на рис. 1.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, під час проведеного дослідження було використано науково-методичні положення щодо оцінювання ризиків діяльності за допомогою ентропійного аналізу на основі аналізу показників витрат на оплату праці та зменшення відрахувань на соціальні заходи та зобов'язання з податків та зборів. Керуючись цією методикою, яка свідчить про збільшення або зменшення невизначеності, ризикованості та настання розбалансованості у діяльності, підприємства можуть оцінювати ефективність чинної фінансової політики та проводити моніторинг настання нестабільних ситуацій. Необхідно враховувати, що низькі показники ентропії, що були розраховані для ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» та ПрАТ «Бластко» не є свідченням стабілізації економічної ситуації на підприємствах, а характеризують відсутність інформації щодо виникнення нових загроз та ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гірничий закон України : Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14> (дата звернення: 23.03.2019).
2. Трунова О.В. Ентропія як міра інвестиційної привабливості підприємства в курсі стохастички для економістів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Дра-*

гоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. 2015. Вип. 16. С. 104–109.

3. Королев О.Л., Куссый М.Ю., Сигал А.В. Применение энтропии при моделировании процессов принятия решений в экономике : монография. Симферополь : Оджакъ, 2013. 148 с.

4. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2019).

5. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетики. Москва : Иностранная литература, 1963. 832 с.

6. Калюжна Ю.В. Використання ентропійного підходу для визначення економічного ризику: теоретичний та практичний. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки.* 2016. № 2 (30). С. 38–46.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Hirnychyy zakon Ukrainy". Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14> (accessed: 25 March, 2019).
2. Trunova O.V. (2015) Entropiia yak mira investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva v kursy stokhastyky dlia ekonomistiv [Entropy as a measure of investment attractiveness of the enterprise in the course of stochastics for economists]. *Scientific Journal of Dragomanov NPU. Series 3. Physics and mathematics in high and secondary school*, vol. 16. pp. 104–109.
3. Korolev O.L. (2013) Primeneniye entropii pri modelirovanii protsessov prinyatiya resheniy v ekonomike : monografiya [Application of entropy in modeling decision-making processes in economics : monograph]. Simferopol : Odzhak (in Russian).
4. Web-site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine. Available at: <https://smida.gov.ua> (accessed: 26 March, 2019).
5. Shennon K. (1963) *Raboty po teorii informacii i kibernetiki* [Works on the theory of information and cybernetics]. Moscow: Inostrannaya literatura (in Russian).
6. Kalyuzhna Yu.V. (2016) *Vykorystannia entropiinoho pidkhodu dlia vyznachennia ekonomichnoho ryzyku: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty* [Use of an entropy approach to determine economic risk: theoretical and practical aspects]. Zaporizhzhya National University Journal. Economic Sciences, 2016. Vol. 2 (30), pp. 38–46.

Buhai VolodymyrCandidate of Economic Sciences, Senior Research Officer,
Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University**Konev Vladyslav**Student
Zaporizhzhya National University**ENTROPY ANALYSIS AS A METHOD OF ESTIMATING THE UNIQUALITY LEVEL
IN THE INVESTIGATION OF ENTERPRISE CASH FLOW**

The purpose of the article is to assess the risks of granite careers in the area of wage and taxes, fees, and social charges that accompany them through entropy analysis. Uncertainty should be taken into account when making certain managerial decisions. Fluctuations in the level of risks can be characterized by calculating the level of uncertainty, which is estimated using the methodological principles of entropy analysis.

Methodology. The article deals with the methodology of conducting an entropy analysis as a relatively new method for assessing the level of risk, which is based on the quantitative calculation of the degree of uncertainty. It is proposed to estimate the entropy level on the basis of the dynamics of the growth rate of wage expenditure on wages, deductions for social measures and obligations on taxes and fees for “Yantsevsky granite quarry” PJSC, “Blastko” PJSC and “Pervomaisky quarry “Granit”” PJSC. The choice of indicators for research is substantiated by conducting a correlation analysis. The Shannon formula is used to calculate the entropy. In order to reduce the differences in the spread of the values of the growth rate of cash flow, the method “minimum – maximum” is used. For qualitative estimation of calculated uncertainty the scale is used: 0–0.39 – low level of uncertainty; 0.4–0.69 – average uncertainty; 0.7–1.0 – high level of uncertainty of the economic system of the research object.

Results. According to the data on “Yantsevsky granite quarry” PJSC it can be argued that the uncertainty will decrease to zero in 2016. Reducing uncertainty is due to increased spending on wages and a reduction in deductions for social measures and obligations on taxes and fees, which indicates an increase in tax debt. The reason for reducing uncertainty to zero in 2016 at “Blastko” PJSC is an increase in cash payments of taxes and fees. The calculations show the dynamics of the increase in the level of uncertainty in the “Pervomaisky quarry “Granit”” PJSC, which is due to an increase in the volume of wages and salaries and reductions in deductions for social measures and obligations for taxes and fees. Calculated indicators of entropy, which characterize the research objects, are not evidence of stabilization of the economic situation at enterprises, but indicate the lack of information on the emergence of new threats and risks.

Practical implications. Based on this methodology, which indicates an increase or decrease in uncertainty, risk and imbalance in activities, enterprises can assess the effectiveness of existing financial policies and monitor the occurrence of volatile situations.

Value/originality. These researches continue to study the features of entropy analysis in the field of economic science. In general, this article can serve as a methodological foundation for calculating these indicators in enterprises on the basis of operational accounting.

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛЕНЬ БАНКУ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ НЕЧІТКИХ МНОЖИН

FORMALIZATION OF EVALUATION OF BANK BRANCHES ACTIVITY EFFICIENCY BASED ON FUZZY SETS THEORY

Банки є підприємницькими структурами, мета діяльності яких полягає у максимізації прибутку. У сучасних умовах функціонування банківської системи України саме ефективна діяльність банків є запорукою їхнього існування на ринку банківських послуг. Основним каналом отримання клієнтами банківських послуг є банківське відділення. Організація діяльності його персоналу щодо продажів банківських продуктів суттєво впливає на рівень досягнутих банком результатів загалом. Тому оцінювання ефективності діяльності відділень банку має особливо важливе значення для забезпечення його життєздатності. Адекватне оцінювання повинно враховувати нечіткість факторів впливу та ступінь впевненості аналітика. Інструментом такого оцінювання є нечітка модель, формалізована в цьому дослідженні на засадах теорії нечітких множин. Вона не потребує великої кількості даних для побудови та враховує невпевненість аналітика під час ідентифікації рівня фактору впливу. На цій основі можуть прийматися обґрунтовані управлінські рішення щодо коригування плану досягнення банком стратегічної мети.

Ключові слова: банківське відділення, продажі банківських продуктів, оцінювання ефективності, лінгвістична змінна, нечіткі множини, класифікатор рівня, матричний підхід, ступінь оцінної впевненості.

Банки являются предпринимательскими структурами, цель деятельности которых заключается в максимизации прибыли.

В современных условиях функционирования банковской системы Украины именно эффективная деятельность банков является залогом их существования на рынке банковских услуг. Основным каналом получения клиентами банковских услуг является банковское отделение. Организация деятельности его персонала в отношении продаж банковских продуктов существенно влияет на уровень достигнутых банком результатов в целом. Поэтому оценивание эффективности деятельности отделений банка имеет особое важное значение для обеспечения его жизнеспособности. Адекватное оценивание должно учитывать нечеткость факторов влияния и степень уверенности аналитика. Инструментом такой оценки является нечеткая модель, формализованная в этом исследовании на основе теории нечетких множеств. Она не требует большого количества данных для построения и учитывает неуверенность аналитика при классификации уровня фактора влияния. На этой основе могут приниматься обоснованные управленческие решения по корректировке плана достижения банком стратегической цели.

Ключевые слова: банковское отделение, продажи банковских продуктов, оценивание эффективности, лингвистическая переменная, нечеткие множества, классификатор уровня, матричный подход, степень оценочной уверенности.

Banks are business structures whose purpose is to maximize profits. In today's conditions of the

УДК 330.46

Гриценко К.Г.

к.т.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Сумський державний університет

Посканна А.М.

магістр Сумський державний університет

banking system of Ukraine functioning, the effective banking activity is the key to bank existence on the banking services market. The main channel for obtaining clients of banking services is the bank branch. The organization of its personnel activities in relation to sales of banking products significantly influences the level of results achieved by the bank as a whole. Therefore, the assessment of the efficiency of the bank branches activity is particularly important for ensuring viability of the bank. An adequate assessment should take into account the uncertainty of the factors of influence and the degree of confidence of the analyst. The instrument of such assessment is a fuzzy model. We have formalized it in this study on the basis of fuzzy sets theory. The theory of fuzzy sets is a promising direction of modeling financial and economic systems. It does not require a large amount of data to build models and takes into account the uncertainty of the analyst when identifying the level of the factor of influence. Within the framework of this study we have selected sizes of sales of banking products such as deposits, loans, pension payment cards, savings accounts, training operations and non-bank products (including insurance services and tickets) as factors of influence. We also have brought selected factors of influence to a comparable view and have established their significance weights on the basis of the Fishburn's method. We have used a linguistic variable for the fuzzy description of the input factors. Its possible values are fuzzy terms with trapezoidal membership function. When the distance from the interval of reliability of trapeze grows, the confidence of the analyst in the classification goes to zero. To identify the levels of factors and complex efficiency indicator, we have used the five-level 01-classifier. We have calculated the complex indicator of efficiency using matrix approach and the double convolution formula. On this basis, bank management can make reasonable management decisions to correct the plan for reaching the strategic goal of the bank.

Key words: bank branch, sales of banking products, efficiency evaluation, linguistic variable, fuzzy sets, level classifier, matrix approach, degree of evaluation confidence.

Постановка проблеми. Розвиток ринку банківських послуг України відбувається в умовах жорсткої конкурентної боротьби та характеризується нестабільним внутрішнім і зовнішнім середовищем. Це суттєво впливає на діяльність банків. Для виживання банкам необхідно підвищувати ефективність їхньої діяльності, постійно поліпшувати якість обслуговування клієнтів. Державні органи регулювання, нагляду та контролю за діяльністю банків, так само як і клієнти та керівництво банків, зацікавлені в адекватному оцінюванні ефектив-

ності діяльності банків, яке би враховувало нечіткість факторів впливу та ступінь впевненості аналітиків. Таке оцінювання може бути реалізоване на засадах теорії нечітких множин, яка є перспективним напрямом моделювання фінансово-економічних систем [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність банківської діяльності визначається як соціально-економічна категорія, що визначає вплив способів організації діяльності учасників на рівень досягнутих ними результа-

тів, тобто відповідність отриманих результатів поставленим цілям [4, с. 58].

Дослідженням у сфері ефективності діяльності банків присвячена велика кількість праць як вітчизняних, так і закордонних науковців. Їхній аналіз свідчить, що вирішення проблеми багатофакторного моделювання, до якої належить і комплексне оцінювання ефективності діяльності відділень банку, є нетривіальним завданням. У роботі [5] визначено цілі ефективної діяльності банку та етапи формування стратегії забезпечення ефективності діяльності банку. Але невирішеними залишилися питання оцінювання ступеня досягнення цілей ефективної діяльності банку, зокрема певних внутрішніх нормативів банку. У роботі [6] наведена характеристика методів оцінювання ефективності діяльності банків, класифікація показників, що характеризують ефективність діяльності банків. Водночас не враховано сучасне подання банку як складної соціально-економічної системи, яка описується ознаками, що мають невизначеність. Невизначеність полягає в тому, що в певний момент часу аналітику не завжди вдається точно оцінити рівні вхідних показників.

Під час дослідження соціально-економічних систем із невизначеністю часто застосовують експертні методи оцінювання, що ґрунтуються на обробці лінгвістичної інформації, зокрема інструментарій нечітких множин [7]. Використання теорії нечітких множин має низку переваг порівняно з іншими методами оцінювання, а саме:

- враховує вплив суб'єктивного фактору на процес прийняття рішень, при цьому невпевненість аналітика під час класифікації рівня показника моделюється функцією приналежності, носієм якої є допустима множина значень показника;

- не потребує значної кількості даних для аналізу;

- дає максимально точну оцінку, яка враховує всі відтінки значень як окремих показників, так і підсумкового показника [8, с. 1040].

Можливість урахування експертної інформації надає запропонований О.О. Недосєкіним у роботі [9] матричний підхід, що базується на теорії нечітких множин. Його перевагою є можливість використання в оцінюванні як кількісних, так і якісних факторів впливу [10, с. 15]. На нашу думку, саме цей підхід є найбільш доречним для оцінювання ефективності діяльності відділень банку в умовах клієнтоорієнтованості. Він дає змогу врахувати нечіткість факторів впливу та ступінь впевненості аналітика.

Забезпечення ефективності діяльності банку потребує раціональної організації роботи персоналу, результати якої є основою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. Однією з найбільш важливих складових забез-

печення ефективності діяльності банку є оцінювання ефективності праці банківського персоналу стосовно продажів банківських продуктів, науково-методичні засади якого нині не розроблені. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері застосування теорії нечітких множин для оцінювання різних аспектів банківської діяльності, наочного прикладу застосування цієї теорії для оцінювання ефективності діяльності банку в цих дослідженнях не було висвітлено.

Постановка завдання. Банківські відділення є основою банківської діяльності та каналом вибору клієнтами надавача банківських послуг. Метою цієї статті є розвиток науково-методичного інструментарію оцінювання ефективності діяльності банківських відділень стосовно продажів банківських продуктів на підґрунті нечітких множин, що дає змогу врахувати нечіткість факторів впливу та ступінь впевненості аналітика.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цьому дослідженні було використано структурний підхід до оцінювання ефективності діяльності відділення банку, згідно з яким досягнуті значення показників, що характеризують ефективність діяльності, порівнюються з їхніми нормативними значеннями. Інформаційною базою дослідження є показники, отримані із внутрішньої звітності регіонального управління одного з банків України.

Формалізація оцінювання ефективності діяльності відділень банку складається з таких етапів:

Етап 1. Відбувається вибір показників, що характеризують ефективність діяльності відділень банку, та оцінюється можливість їх кількісного вираження. У межах цього дослідження вагомими показниками було обрано величини продажів таких банківських продуктів, як депозитні вклади, кредити, пенсійні платіжні карти, накопичувальні рахунки, навчальні операції та небанківські продукти (в тому числі послуги страхування та квитки). Обрані показники є вимірними. Вони приводяться до зіставного вигляду (табл. 1).

Показники D_i , K_i , P_i , S_i , N_{oi} , N_{pi} розраховуються як добуток відповідного нормативу в розрахунку на одного спеціаліста та кількості спеціалістів i -го відділення банку.

Етап 2. Кожній вхідній змінній x_i ($i = \overline{1,6}$) зіставляється рівень її значущості за схемою ваг Фішберна [9, с. 37]. Щоб визначити цей рівень, необхідно спочатку проранжувати вхідні змінні x_i у порядку зменшення їхньої значущості r_i так, щоб виконувалося правило:

$$r_1 \geq r_2 \geq \dots \geq r_i \geq \dots \geq r_N, \quad (1)$$

де N – загальна кількість вхідних змінних.

Тоді значущість i -ої вхідної змінної визначається за правилом Фішберна:

$$r_i = \frac{2(N-i+1)}{(N+1) \cdot N}. \quad (2)$$

Вхідні змінні моделі

Формула розрахунку	Показник для розрахунку (позначення)	Економічний зміст показника	Одиниця вимірювання
$x_1 = \frac{D}{D_i}$	D	Величина депозитних вкладів	млн. грн.
	D_i	Норматив i -го відділення банку із залучення коштів на депозитні вклади	млн. грн.
$x_2 = \frac{K}{K_i}$	K	Кількість виданих кредитів	шт.
	K_i	Норматив i -го відділення банку з видачі кредитів	шт.
$x_3 = \frac{P}{P_i}$	P	Кількість виданих пенсійних платіжних карток	шт.
	P_i	Норматив i -го відділення банку з видачі пенсійних платіжних карток	шт.
$x_4 = \frac{S}{S_i}$	S	Кількість накопичувальних рахунків	шт.
	S_i	Норматив i -го відділення банку з відкриття накопичувальних рахунків	шт.
$x_5 = \frac{N_o}{N_{oi}}$	N_o	Кількість навчальних операцій	шт.
	N_{oi}	Норматив i -го відділення банку з виконання навчальних операцій	шт.
$x_6 = \frac{N_p}{N_{pi}}$	N_p	Кількість небанківських продуктів	шт.
	N_{pi}	Норматив i -го відділення банку з продажу небанківських продуктів (у тому числі послуг страхування та квитків)	шт.

Схема ваг Фішберна використовується за умови, що про рівень значущості вхідних змінних невідомо нічого, крім відношень пріоритетності між ними, та дає змогу приймати найкращі управлінські рішення в найгіршій інформаційній ситуації. З метою спрощення було прийнято рівнозначність вхідних змінних: $r_i = 1/N$.

Етап 3. Збираються статистичні дані, визначаються граничні значення та проводиться класифікація значень факторів, що характеризують ефективність діяльності відділень банку.

У загальному разі на ефективність діяльності відділень банку впливають як кількісні, так і якісні вхідні змінні. Але експерт може бути невпевнений під час розпізнавання поточного рівня вхідних змінних. У результаті невпевненості експерта виникають нечіткі описи. Використання нечітких описів означає, що на кількісній шкалі вхідної змінної $x \in X$ експерт будує лінгвістичну змінну $\tilde{x} = \langle \text{Рівень вхідної змінної } x \rangle$, можливі значення якої описуються набором лінгвістичних термів «дуже низький» (ДН), «низький» (Н), «середній» (С), «високий» (В), «дуже високий» (ДВ).

Нехай \tilde{x} визначається m лінгвістичними термами $\tilde{x} = \{A_j | j = \overline{1, m}\}$. Лінгвістична змінна $\tilde{x} \in X$ є нечітким образом носія X . Кожен із лінгвістичних термів є нечіткою множиною $A_j = \{x, \mu_{A_j}(x) | x \in X, 0 \leq \mu_{A_j}(x) \leq 1\}$, де $\mu_{A_j}(x)$ – функція приналежності кожного $x \in X$ множині A_j . Нехай $X \subseteq R^1$ – простір значень вхідних змінних, тоді, як показано в роботі [11, с. 116], нечітка множина A_j визначається на носії X у вигляді сукупності впорядкованих пар $(x, \mu_{A_j}(x))$: $A_j = \{x, \mu_{A_j}(x) | x \in X, 0 \leq \mu_{A_j}(x) \leq 1\}$.

Під час дослідження економічних агентів загальнозживаними є трапецієподібні функції приналежності (рис. 1).

Функції приналежності $\mu_{A_j}(x)$, $j = \overline{1, m}$, однієї лінгвістичної змінної \tilde{x} визначаються в одному вимірному просторі X .

Трапецієподібні функції приналежності $\mu_{A_j}(x)$ компактно описуються трапецієподібними нечіткими числами виду:

$$p(a_1, a_2, a_3, a_4), \quad (3)$$

де a_1 і a_4 – абсциси нижньої межі, a_2 і a_3 – абсциси верхньої межі трапеції.

Під час побудови трапецієподібної функції приналежності $\mu_{A_j}(x)$ використовується такий набір правил [11, с. 116]:

$$\mu_{A_j}(x) = \begin{cases} \max(0, (a_4 - x) / (a_4 - a_3)), & \text{при } x > a_3 \\ \max(0, (x - a_1) / (a_2 - a_1)), & \text{при } x < a_2 \\ 1, & \text{при } x \geq a_2 \text{ і } x \leq a_3 \end{cases} \quad (4)$$

де $a_1 \leq a_2 \leq a_3 \leq a_4$. Верхня межа трапеції $\mu_{A_j}(x)$ відповідає абсолютній упевненості експерта в приналежності рівня вхідної змінної вибраній нечіткій підмножині. У міру віддалення від інтервалу достовірності (проекції верхньої межі трапеції на область визначення носія X) впевненість аналітика в класифікації знижується до нуля, що виражають бічні ребра трапеції [9, с. 78].

Для кожної вхідної змінної x формуємо класифікатор як розподіл повної множини значень x на нечітку підмножину \tilde{x} із трапецієподібними функціями приналежності $\mu_{A_j}(x)$, формалізованими у вигляді трапецієподібних нечітких чисел виду (3). Такі класифікатори, розроблені на статистич-

них матеріалах інформаційної бази дослідження, подано у таблиці 2.

Етап 4. Проводиться розпізнавання експертом поточного рівня вхідних змінних, що характеризують ефективність діяльності відділення банку, як це показано в табл. 3.

Етап 5. Нехай лінгвістична змінна \tilde{v} = «Рівень комплексного показника ефективності діяльності відділення банку» визначається набором лінгвістичних термів V_1 = «Дуже високий» (ДВ), V_2 = «високий» (В), V_3 = «середній» (С), V_4 = «низький» (Н), V_5 = «дуже низький» (ДН). Носієм \tilde{v} є відрі-

зок одиночної довжини, що називається 01-носієм. Будується класифікація поточного значення комплексного показника ефективності v як критерій розбиття цієї множини на підмножини (табл. 4).

Введемо набір так званих вузлів $\{v_j\} = \{0,9; 0,7; 0,5; 0,3; 0,1\}$, $j = \overline{1,5}$, що рівномірно віддалені один від одного на 01-носієві та симетричні відносно вузла $a_3 = 0,5$. У цих вузлах значення відповідної функції приналежності $\mu_{V_j}(v)$ дорівнює одиниці, а значення всіх інших функцій приналежності дорівнюють нулю. Тобто вузли є абсцисами максимумів відповідних функцій при-

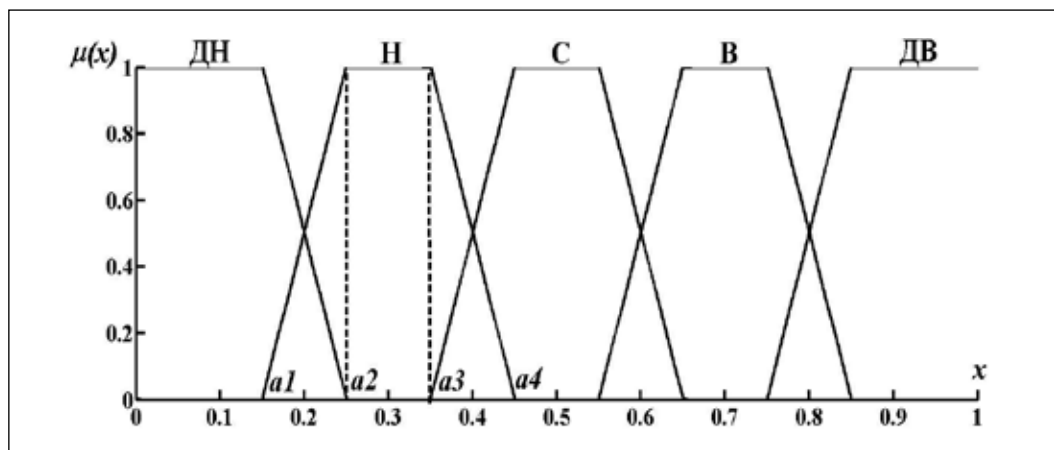

Рис. 1. Трапецієподібна функція приналежності

Таблиця 2

Класифікатори рівнів вхідних змінних

Вхідна змінна	Критерій розбивки по рівнях				
	Дуже низький A_1	Низький A_2	Середній A_3	Високий A_4	Дуже високий A_5
x_1	(0; 0,11; 0,99; 1,49)	(0,99; 1,49; 1,86; 2,36)	(1,86; 2,36; 2,74; 3,24)	(2,74; 3,24; 3,62; 4,12)	(3,62; 4,12; ∞ ; ∞)
x_2	(0; 0,24; 0,84; 1,20)	(0,84; 1,20; 1,44; 1,84)	(1,44; 1,84; 2,05; 2,44)	(2,05; 2,45; 2,65; 3,05)	(2,65; 3,05; ∞ ; ∞)
x_3	(0; 0,41; 1,15; 1,45)	(1,15; 1,45; 1,90; 2,19)	(1,89; 2,19; 2,65; 2,95)	(2,65; 2,95; 3,39; 3,69)	(3,39; 3,69; ∞ ; ∞)
x_4	(0; 0,46; 1,57; 2,17)	(1,57; 2,17; 2,69; 3,29)	(2,69; 3,29; 3,80; 4,40)	(3,80; 4,40; 4,92; 5,52)	(4,92; 5,52; ∞ ; ∞)
x_5	(0; 0,12; 0,64; 0,84)	(0,64; 0,84; 1,15; 1,35)	(1,15; 1,35; 1,66; 1,86)	(1,66; 1,86; 2,16; 2,36)	(2,16; 2,36; ∞ ; ∞)
x_6	(0; 0,34; 0,90; 1,20)	(0,90; 1,20; 1,45; 1,75)	(1,45; 1,75; 2,01; 2,31)	(2,01; 2,31; 2,57; 2,87)	(2,57; 2,87; ∞ ; ∞)

Таблиця 3

Рівні приналежностей носіїв нечітких підмножин

Вхідна змінна	Критерій розбивки за рівнями				
	Дуже низький A_1	Низький A_2	Середній A_3	Високий A_4	Дуже високий A_5
x_1	λ_{11}	λ_{12}	λ_{13}	λ_{14}	λ_{15}
...
x_i	λ_{i1}	...	λ_{ij}	...	λ_{i5}
...
x_6	λ_{61}	λ_{62}	λ_{63}	λ_{64}	λ_{65}

Таблиця 4

Класифікація комплексного показника ефективності діяльності банківського відділення

Інтервал значень v	Найменування підмножини
$0,8 < v \leq 1$	Дуже високий, V_1
$0,6 < v \leq 0,8$	Високий, V_2
$0,4 < v \leq 0,6$	Середній, V_3
$0,2 < v \leq 0,4$	Низький, V_4
$0 \leq v \leq 0,2$	Дуже низький, V_5

Таблиця 5

Шкала визначення рівня комплексного показника ефективності діяльності відділення банку

Інтервал значень v	Класифікація рівня комплексного показника ефективності	Ступінь оцінної впевненості експерта (функція приналежності)
$0 \leq v \leq 0,15$	Дуже низький, V_5	1
$0,15 < v < 0,25$	Дуже низький, V_5	$\mu_{V_5} = 10 \cdot (0,25 - v)$
	Низький, V_4	$1 - \mu_{V_5} = \mu_{V_4}$
$0,25 \leq v \leq 0,35$	Низький, V_4	1
$0,35 < v < 0,45$	Низький, V_4	$\mu_{V_4} = 10 \cdot (0,45 - v)$
	Середній, V_3	$1 - \mu_{V_4} = \mu_{V_3}$
$0,45 \leq v \leq 0,55$	Середній, V_3	1
$0,55 < v < 0,65$	Середній, V_3	$\mu_{V_3} = 10 \cdot (0,65 - v)$
	Високий, V_2	$1 - \mu_{V_3} = \mu_{V_2}$
$0,65 \leq v \leq 0,75$	Високий, V_2	1
$0,75 < v < 0,85$	Високий, V_2	$\mu_{V_2} = 10 \cdot (0,85 - v)$
	Дуже високий, V_1	$1 - \mu_{V_2} = \mu_{V_1}$
$0,85 \leq v \leq 1,0$	Дуже високий, V_1	1

належності $\mu_{V_j}(v)$ на 01-носієві. Ступінь оцінної впевненості експерта в класифікації v спадає (зростає) лінійно з віддаленням від вузла (з наближенням до вузла відповідно), при цьому сума функцій приналежності $\mu_{V_j}(v)$ у всіх точках носія дорівнює одиниці. Визначена на 01-носієві лінгвістична змінна \tilde{v} у сукупності з набором вузлів називається п'ятирівневим 01-класифікатором. Перевагою такого опису є його задоволення вимог «сірої» шкали Поспелова. Звісно, такому комплексу вимог задовольняють не тільки трапецієподібні нечіткі числа, але лінійний вид відповідної функції приналежності $\mu_{V_j}(v)$ є найбільш раціональним [9, с. 16].

У роботі [12] показано, що якщо таблицю 3 визначити одним стовпцем рівнів значимості r_i вхідних змінних x_i у комплексному оцінюванні і одним рядком вузлів $\{v_j\} = \{0,9; 0,7; 0,5; 0,3; 0,1\}$ п'ятирівневого 01-класифікатора, то отримане матричне подання є достатнім для комплексного оцінювання. На цій основі розраховується значення комплексного показника ефективності діяльності відділення банку з урахуванням пріоритетності його складників за формулою подвійного згортання [4]:

$$v = \sum_{j=1}^5 v_j \sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij} = \sum_{j=1}^5 \left[(0,9 - 0,2 \cdot (j-1)) \sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij} \right], \quad (5)$$

де r_i – значущість вхідної змінної x_i , що визначається експертним шляхом за формулами (1)-(2); λ_{ij} – міра приналежності поточного значення вхідної змінної x_i до лінгвістичного терму A_j , $j = \overline{1,5}$, що визначається за таблицею 3; N – кількість вхідних змінних; v_j – вузлові точки в п'ятирівневому 01-класифікаторі, що виступають як вагові коефіцієнти під час агрегування вхідних змінних на рівні їх якісних станів.

Етап 6. Виконується ідентифікація рівня комплексного показника ефективності v і визначається ступінь оцінної впевненості експерта, для чого кожному лінгвістичному терму $V_j = \langle \text{«дуже високий»}, V_2 = \langle \text{«високий»}, V_3 = \langle \text{«середній»}, V_4 = \langle \text{«низький»}, V_5 = \langle \text{«дуже низький»} \rangle \rangle$ лінгвістичної змінної $\tilde{v} = \langle \text{«Рівень комплексного показника ефективності діяльності відділення банку»} \rangle$ ставиться у відповідність функція приналежності μ_{V_j} , $j = \overline{1,5}$ (табл. 5).

На останньому етапі визначаються найбільш і найменш ефективні відділення досліджуваного банку. Кожному отриманому рівню комплексного показника ефективності діяльності відділення банку поставлена у відповідність ступінь оцінної впевненості експерта. Результати розрахунків для відділень досліджуваного банку наведено в таблиці 6.

**Зіставлення отриманого рівня ефективності діяльності відділень банку
зі ступенем оцінної впевненості**

Відділення банку	II півріччя 2018 року		
	Значення комплексного показника ефективності	Рівень комплексного показника ефективності	Ступінь оцінної впевненості
Білопільське	0,82	високий	0,3
		дуже високий	0,7
Буринське	0,81	високий	0,4
		дуже високий	0,6
Воскресенське	0,81	високий	0,4
		дуже високий	0,6
Глухівське	0,61	середній	0,4
		високий	0,6
Засумське	0,81	високий	0,4
		дуже високий	0,6
Іллінське	0,90	дуже високий	1
Київське	0,31	низький	1
Конотопське	0,54	середній	1
Краснопільське	0,90	дуже високий	1
Кролевецьке	0,90	дуже високий	1
Курське	0,57	середній	0,8
		високий	0,2
Лебединське	0,46	середній	1
Липоводолинське	0,90	дуже високий	1
Лушпинське	0,90	дуже високий	1
Міське	0,22	дуже низький	0,3
		низький	0,7
Недригайлівське	0,69	високий	1
Охтирське	0,49	середній	1
Покровське	0,90	дуже високий	1
Путивльське	0,90	дуже високий	1
Роменське	0,62	середній	0,3
		високий	0,7
Тростянецьке	0,87	дуже високий	1
Фрунзенське	0,83	високий	0,2
		дуже високий	0,8
Центральне	0,44	низький	0,1
		середній	0,9
Шосткинське	0,53	середній	1

Висновки з проведеного дослідження. Формалізація оцінювання ефективності діяльності відділень банку на основі теорії нечітких множин значно спрощує процес оцінювання та є необхідною умовою раціональної організації діяльності банку у сфері продажів банківських продуктів. Запропонований науково-методичний підхід дає змогу керівництву банку адекватно оцінювати ефективність діяльності відділень банку та приймати управлінські рішення щодо коригування тактичних і стратегічних планів функціонування банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Матвійчук А.В. Аналіз та прогнозування розвитку фінансово-економічних систем із використанням теорії нечіткої логіки: монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 206 с.
2. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
3. Матвійчук А.В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка: монографія. Київ: КНЕУ, 2011. 439 с.
4. Толчин К.В. Об оценке эффективности деятельности банков. *Деньги и кредит*. 2007. № 9. С. 58–62.
5. Галайко Н.Р., Турко Р.Ф. Ефективність діяльності банківської установи: монографія. Львів: Вид-во ННБК «АТБ», 2012. 255 с.
6. Коваленко В.В., Берновська Г.А. Забезпечення ефективної діяльності банків України в умовах фінансової нестабільності. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск № 5. С. 357–361.
7. Малярець Л.М., Койбічук В.В. Розроблення узагальнюючого показника конкурентоспроможності банків на підґрунті нечітких множин. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Випуск 1 (52). С. 110–117.

8. Фурсова В.А. Модель оценки риска ликвидности коммерческих банков Украины с использованием нечетких описаний. *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць*. 2006. Випуск 215. С. 1039–1048.

9. Недосекин А.О. Оценка риска бизнеса на основе нечетких данных: монография. Санкт-Петербург, 2004. 100 с.

10. Зайченко Ю.П., Рогоза С.В., Столбунов В.А. Сравнительный анализ методов оценки риска банкротства предприятий. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2009. № 3. С. 7–20.

11. Кравець П., Киркало Р. Системи прийняття рішень з нечіткою логікою. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 650: Комп'ютерні науки та інформаційні технології. С. 115–123.

12. Олійник В.М. Фінансова стійкість страхових компаній: монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 287 с.

REFERENCES:

1. Matviichuk A.V. (2005) *Analiz ta prohnozuvannia rozvytku finansovo-ekonomichnykh system iz vykorystanniam teorii nechitkoi lohiky* [Analysis and forecasting of the development of financial and economic systems using the theory of fuzzy logic]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. (in Ukrainian).

2. Matviichuk A.V. (2005) *Analiz i upravlinnia ekonomichnym ryzykom* [Economic risk analysis and management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. (in Ukrainian)

3. Matviichuk A.V. (2011) *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechitka lohika* [Artificial intelligence in the economy: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

4. Tolchin K.V. (2007) *Ob otsenke effektivnosti deyatelnosti bankov* [On the evaluation of the effectiveness of banks]. *Den'gi i kredit*, no. 9, pp. 58–62.

5. Halaiko N.R., Turko R.F. (2012) *Efektivnist diialnosti bankivskoi ustanovy* [The effectiveness of the banking institution]. Lviv: Vyd-vo NNVK «ATB». (in Ukrainian)

6. Kovalenko V.V., Bernovska H.A. (2016) *Zabezpechennia efektyvnoi diialnosti bankiv Ukrainy v umovakh finansovoi nestabilnosti* [Ensuring effective activity of Ukrainian banks in conditions of financial instability]. *Ekonomika i suspilstvo*, vypusk no. 5, pp. 357–361.

7. Maliarets L.M., Koibichuk V.V. (2014) *Rozroblennia uzahalniuiuchoho pokaznyka konkurentospromozhnosti bankiv na pidhrunti nechitkykh mnozhyn* [Development of a generalizing indicator of bank competitiveness on the basis of fuzzy sets]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vypusk no. 1 (52), pp. 110–117.

8. Fursova V.A. (2006) *Model' otsenki riska likvidnosti kommerscheskikh bankov Ukrainy s ispol'zovaniem nechetkikh opisaniy* [Model of risk assessment of liquidity of commercial banks of Ukraine using fuzzy descriptions]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prats*, vypusk no. 215, pp. 1039–1048.

9. Nedosekin A.O. (2004) *Otsenka riska biznesa na osnove nechetkikh dannykh* [Risk assessment of business based on fuzzy data]. Sankt-Peterburg. (in Russian)

10. Zaychenko Yu.P., Rogoza S.V., Stolbunov V.A. (2009) *Sravnitel'nyy analiz metodov otsenki riska bankrotstva predpriyatiy* [Comparative analysis of methods for assessing the risk of bankruptcy of enterprises]. *Sistemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnologii*, no. 3, pp. 7–20.

11. Kravets P., Kyrkalo R. (2009) *Sistemy pryiniattia rishen z nechitkoiu lohikoiu* [Decision making systems with fuzzy logic]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*, no. 650: *Kompiuterni nauky ta informatsiini tekhnologii*, pp. 115–123.

12. Oliinyk V.M. (2015) *Finansova stiikist strakhovykh kompanii* [Financial stability of insurance companies]. Sumy: Universytetska knyha. (in Ukrainian)

Gritsenko KonstantinCandidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics
Sumy State University**Poskanna Alina**Master
Sumy State University**FORMALIZATION OF EVALUATION OF BANK BRANCHES
ACTIVITY EFFICIENCY BASED ON FUZZY SETS THEORY**

The purpose of the article. Bank branch is the basis of banking activity and the channel of client's choice of the provider of banking services. The purpose of this article is the development of scientific and methodical tools for assessing the effectiveness of the activities of bank branches in relation to the sale of banking products based on fuzzy sets. Theory of fuzzy sets makes the possibility of taking into account the uncertainty of the factors of influence and the degree of confidence of the analyst.

Methodology. In this study, we have used a structural approach to evaluate the efficiency of the bank branch activity, according to which the achieved values of the indicators characterizing the efficiency of activities are compared with their normative values. We have taken into account the uncertainty of the factors of influence and the degree of confidence of the analyst on the basis of fuzzy sets theory. To aggregate the input factors, we used a matrix approach and double convolution formula.

Results. Solving the problem of multifactorial modeling, to which belongs a complex assessment of the efficiency of bank branches, is a non-trivial task. It is particularly important for ensuring viability of the bank. An adequate assessment should take into account the uncertainty of the factors of influence and the degree of confidence of the analyst. The instrument of such assessment is a fuzzy model. We have formalized it in this study on the basis of the theory of fuzzy sets. The theory of fuzzy sets is a promising direction of modeling financial and economic systems. It does not require a large amount of data to build models and takes into account the uncertainty of the analyst when identifying the level of the factor of influence. Within the framework of this study we have selected sizes of sales of banking products such as deposits, loans, pension payment cards, savings accounts, training operations and non-bank products (including insurance services and tickets) as factors of influence. We also have brought selected factors of influence to a comparable view and have established their significance weights on the basis of the Fishburn's method. We have used a linguistic variable for the fuzzy description of the input factors. Its possible values are fuzzy terms with trapezoidal membership function. When the distance from the interval of reliability of trapeze grows, the confidence of the analyst in the classification goes to zero. To identify the levels of factors and complex efficiency indicator, we have used the five-level 01-classifier. We have calculated the complex indicator of efficiency using matrix approach and the double convolution formula. On this basis, bank management can make reasonable management decisions to correct the plan for reaching the strategic goal of the bank.

Practical implications. Formalization based on the theory of fuzzy sets significantly simplifies the evaluation process of the efficiency of the bank branches. It is a prerequisite for rational organization of the bank activities in the field of sales of banking products. We have calculated the complex efficiency indicator of bank branches activities. On this basis, bank management can identify the best and worst bank branches.

Value/originality. In our work, we considered an issue of assessment of banking personnel efficiency in relation to the sale of banking products. This assessment is one of the most important components of ensuring the bank activities efficiency. Scientific and methodological principles of this assessment are currently not developed. We have developed a original fuzzy model to calculate the complex efficiency indicator of of bank branches activities.

КВАЛІМЕТРИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

QUALIMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION LEVEL OF TERRITORIES ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY

У статті запропоновано кваліметричну модель оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій. Її побудова передбачає певну поетапність дій: визначення факторів оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій; обґрунтування критеріїв оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій; визначення вагомості кожного критерію та кожного фактору з використанням методу експертного оцінювання; побудова кваліметричної моделі оцінювання та розробка відповідного профілю. Обґрунтовано сутність категорії «оцінювання» та визначено зміст поняття «стратегія економічного розвитку територій». Здійснено ґрунтовний аналіз особливостей використання методів та їх можливостей в контексті оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій. Використання даної кваліметричної моделі дозволить спростити процедуру ранжування рівня якості реалізованих стратегічних програм розвитку територій.

Ключові слова: стратегія, економічний розвиток, кваліметрія, рівень реалізації стратегії, регіональна стратегія розвитку.

В статті предложена кваліметрическая модель оценки уровня реализации стра-

тегии экономического развития территорий. Ее построение предполагает определенную поэтапность действий: определение факторов оценки уровня реализации стратегии экономического развития территорий; обоснование критериев оценки уровня реализации стратегии экономического развития территорий; определение значимости каждого критерия и каждого фактора с использованием метода экспертной оценки; построение кваліметрической модели оценки и разработка соответствующего профиля. Обоснована сущность категории «оценка» и определено содержание понятия «стратегия экономического развития территорий». Осуществлен анализ особенностей использования методов и их возможностей в контексте оценки уровня реализации стратегии экономического развития территорий. Использование данной кваліметрической модели позволит упростить процедуру ранжирования уровня качества реализуемых стратегических программ развития территорий.

Ключевые слова: стратегия, экономическое развитие, кваліметрія, уровень реализации стратегии, региональная стратегия развития.

УДК 332.14:338.26

Бабенко К.С.

к.ф.-м.н., доцент,
завідувачка кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна
академія

A qualimetric model for assessing the implementation level of the territories economic development strategy is proposed in the article. Its construction involves a certain phasing of actions: determining the factors for assessing the implementation level of the territories economic development strategy; substantiation of criteria for assessing the implementation level of the territories economic development strategy; determining the weight of each criterion and each factor using the expert evaluation method; construction of a qualimetric evaluation model and development of an appropriate profile. The essence of the category "evaluation" is substantiated and the content of the concept "strategy of economic development of territories" is defined. The peculiarities of the using methods and their possibilities in the context of assessing the implementation level of the territories economic development strategy are analyzed. Qualimetric model using will simplify the procedure for ranking the quality level of implemented strategic development programs. This study combines using such methods: a theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction – to clarify the essence of evaluation as a process and the concept of economic development strategy; system and process approaches – to develop scientific and methodological aspects of determining the effectiveness of the strategy of economic development of territories; the method of formalization – to substantiate the elements of the qualimetric model. The researches on the systematization of the conceptual apparatus of this scientific direction have revealed that the implementation level assessment of the territories economic development strategy combines scientific achievements in the fields of "assessment", "assessment methods", "strategic management", "economic development", "regional development". As a result of the analysis of the terminological apparatus, the essence of evaluation as a process is clarified, where the key elements are: systematic evaluation; orientation of evaluation; compliance with assessment standards; the purpose of evaluation. It is determined that the strategy of territories economic development is a system of measures aimed at implementing long-term tasks of country's territories economic development taking into account the rational contribution of regions to these tasks, which is determined by real preconditions and limitations of their development. In this context, the main task of the strategy is the ability to become a tool for organizing action, while maintaining sensitivity to changes in external conditions and the ability to maneuver accordingly.

Key words: strategy, economic development, qualimetry, level of strategy implementation, regional development strategy.

Постановка проблеми. З огляду на наявність в Україні комплексу невирішених проблем регіонального розвитку та посилення соціально-економічних територіальних диспропорцій виникає нагальна необхідність імплементації європейських стандартів управління регіональним розвитком в Україні. Зокрема: проведення реформ з метою децентралізації, оптимізації адміністративно-територіального устрою, а також активізацією регіональної інноваційної політики та виведення векторів економічного розвитку на регіональний рівень. З іншого боку функціонування економіки регіонів значною мірою визначається розвитком

інституційного забезпечення, що визначає господарську поведінку економічних суб'єктів, загальну результативність їх діяльності, а також ефективність реалізації регіональної політики. У зв'язку з цим дослідження питань визначення результативності виконання регіональних стратегій розвитку є важливим науково-прикладним завданням, від розв'язання якого залежить ефективність управління територіями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-прикладні аспекти визначення рівня реалізації регіональних стратегій розвитку представлено в наукових напрацюваннях таких

зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Д. Бейкер, О. Берданова, Дж. Брайсон, В. Вакулєнко, В. Геєць, Д. Гріфін, М. Долішний, І. Кобушко, І. Скляр, Р. Стейсі К. Хаттер, Д. Шендель [1; 3; 5; 6; 9–12] та інші. Разом з тим, складність та неоднозначність зазначеного питання в умовах динамічних змін і необхідність врахування нових загроз і ризиків, потребують подальшого дослідження в області розвитку інструментів оцінки результативності стратегічних програм та регіональних стратегій розвитку. Отже, незважаючи на значну увагу теоретиків та практиків до проблеми забезпечення результативності регіональних стратегій розвитку, необхідно зазначити, що окремі методичні та прикладні основи щодо вирішення цього питання в контексті моніторингу виконання стратегії економічного розвитку територій, потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. У зв'язку з цим, метою статті є розробка кваліметричної моделі оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Проблематика даного дослідження включає аналіз таких ключових напрямів, як сутність оцінювання як процесу, поняття стратегії економічного розвитку, науково-методичні аспекти визначення результативності реалізації стратегії економічного розвитку територій. Так, К. Вайс під оцінюванням розуміє систематичну оцінку операцій або результатів програми чи політики у порівнянні з комплексом явних та неявних стандартів, з метою вдосконалення програми чи політики. Вона акцентує увагу на таких ключових елементах при оцінюванні [2]:

1) систематичність оцінювання (даний акцент вказує на науково-дослідницьку природу процедури оцінювання, яка відбувається відповідно якої систематично, формально, у строгому порядку, згідно з прийнятими правилами);

2) спрямованість оцінювання (зосереджується увага на дослідженні процесів та способів виконання програм, визначається рівень відповідності реалізованої програми з запланованою);

3) відповідність стандартам оцінювання (відбувається етап оцінки якості програми шляхом порівняння її показників з певними результатами. Акцентуємо увагу, що критерії, за якими ухвалюють рішення, формуються згідно з офіційним переліком цілей програми та політики, окрім цього іншими стандартами оцінювання можуть бути очікування учасників стратегічної програми);

4) мета оцінювання (важливо в рамках вдосконалення програми та розробки заходів поліпшення політики).

Отже, оцінювання це, в першу чергу, практичний інструмент, який застосовується з метою поліпшення функціонування існуючої стратегічної програми або оптимізації та перерозподілу ресурсів.

Що стосується сутності поняття стратегії економічного розвитку, то слід розуміти, що у вихідному розумінні стратегія являє собою мистецтво системного взаємоузгодження різних рівнів дії, що визначають його можливий результат. Основне завдання стратегій – стати інструментом організації дії, зберігаючи при цьому чутливість до змін зовнішніх умов і здатність маневрувати відповідно цих змін. Стратегічне бачення дає можливість керуючій системі зберігати базові пріоритети та оперативно реагувати на умови зовнішнього середовища. У цьому контексті стратегія економічного розвитку територій є системою заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових завдань економічного розвитку територій країни з урахуванням раціонального вкладу регіонів у вирішення цих завдань, що визначається реальними передумовами і обмеженнями їх розвитку [1]. Формування та реалізація стратегії є ключовими, визначальними ланками управління економічним розвитком територій.

Слід зазначити, що в Україні в переважній більшості областей, в яких розроблено регіональні стратегії розвитку, результативність їх реалізації стратегій визначається згідно Державної стратегії регіонального розвитку на основі 17 загальних показників відповідно наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації». Проведення моніторингу і оцінки результативності реалізації регіональних стратегій та планів заходів включає [7]:

підготовку звіту про результати реалізації проєктів регіонального розвитку, визначених планом заходів, за відповідний період (щокварталу);

підготовку підсумкового звіту про результати проведення моніторингу виконання плану заходів за відповідний період (щороку).

Звіт з оцінки результативності включає: опис проєктів регіонального розвитку, які включені до програм, з оцінкою їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону; аналітичний звіт щодо стану фінансування проєктів регіонального розвитку, результатів реалізації проєктів регіонального розвитку та порівняння фактичних значень індикаторів (показників) оцінки результативності реалізації плану заходів з їх прогнозованим значенням у відповідному періоді; висновки та пропозиції щодо впливу реалізації проєктів регіонального розвитку на динаміку основних показників соціально-економічного розвитку регіону; доцільності продовження виконання проєктів регіонального розвитку; включення додаткових проєктів регіонального розвитку; уточнення індикаторів (показників) оцінки результативності реалізації плану заходів, обсягів

і джерел фінансування, переліку виконавців, строків виконання [1].

Але слід зазначити, що відсутність єдиного підходу щодо визначення показників здійснення запланованих заходів та сформульованих цілей, підтверджує з одного боку недосконалість системи моніторингу та оцінювання рівня реалізації стратегічних пріоритетів на регіональному рівні, але з іншого – вказує на можливість самостійного вибору адміністративно-територіальними одиницями необхідних індикаторів та методів оцінювання з урахуванням специфіки існуючих соціально-економічних проблем розвитку територій мезорівня. Тому враховуючи майбутню здатність проведення загально-регіональної оцінки результатів впровадження стратегічних заходів, та той факт, що у більшості стратегічних планів економічного розвитку територій відсутній однаковий перелік результативних індикаторів, що вказує на складності проведення інтегрального оцінювання рівня економічного розвитку територій, особливого значення потребують питання пошуку додаткового підходу до оцінювання результатів реалізації стратегії економічного розвитку територій.

Ґрунтовний аналіз особливостей використання методів та їх можливості в контексті оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій (рис. 1), дозволив виявити відсутність єдиного методичного підходу до оцінювання.

У дослідженні рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій обґрунтовано використання кваліметричного аналізу, через суттєву трудомісткість методу аналізу ієрархій Сааті при багатокритеріальних рішеннях та що часткову обмеженість методу нечітких множин щодо аналізу великого масиву даних. Отже, для реалізації механізму моніторингу виконання стратегії економічного розвитку територій важливим аналітичним забезпеченням є оцінювання рівня реалізації стра-

тегії економічного розвитку територій, яке запропоновано здійснювати за допомогою кваліметричного підходу для побудови оптимального сценарію кадрового забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. Застосування методу кваліметрії дозволить визначити якість кадрового забезпечення, що у підсумку сприятиме обґрунтуванню оптимального сценарію.

При оцінюванні якісної складової результату реалізації стратегії економічного розвитку територій за допомогою методу кваліметричного аналізу необхідно враховувати такі принципи, як [8]: представлення компонентів кваліметричної моделі у вигляді ієрархічної структури; застосування стандарту якості для порівняння досягнених результатів; можливість порівняння показників в різних одиницях виміру; визначення вагомості кожного фактору з точки зору пріоритетності; комплексне кількісне оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій представлена у вигляді функції відносних показників і коефіцієнтів вагомості. Поетапність побудови кваліметричної моделі оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій представлена на рис. 2.

Необхідно зазначити, що для визначення факторів та обґрунтування критеріїв оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій було здійснено детальний аналіз запланованих, діючих та таких, що припинили свою дію, регіональних стратегій соціально-економічного розвитку (всього було проаналізовано 62 стратегії регіонального розвитку), що дозволило перевірити наявність і зміст оцінки досягнення цілей соціально-економічного розвитку регіону. Результати дослідження підтвердили формальність проведення оцінки досягнення цілей соціально-економічного розвитку, а в більшості випадків взагалі її відсутність, в зв'язку з чим підтверджено важливість посиленої уваги до зазначеного питання.

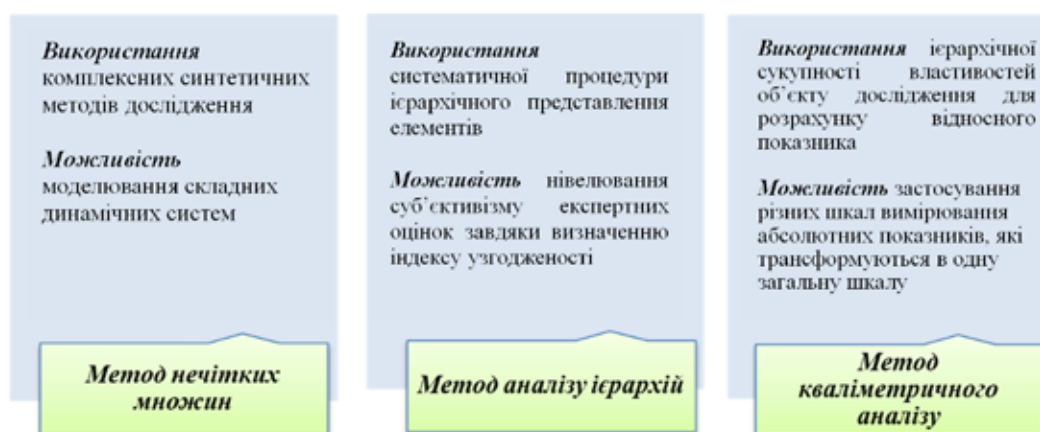

Рис. 1. Особливості використання досліджуваних методів та їх можливості в контексті оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій

Джерело: побудовано на основі [2; 4]

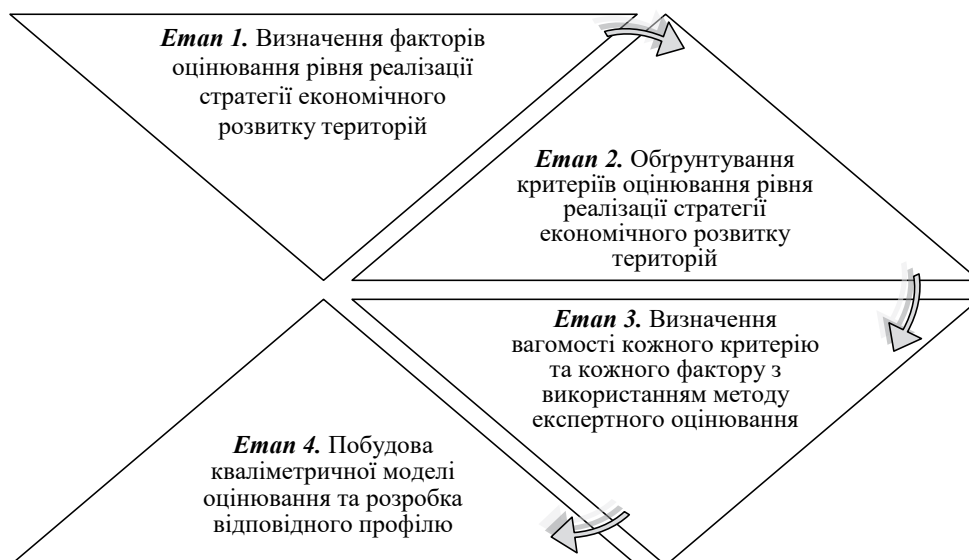

Рис. 2. Поетапність побудови кваліметричної моделі оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій

Слід акцентувати увагу, що визначення вагомості кожного фактору та критерію передбачає використання методу експертне оцінювання, яке включає: формулювання мети експертного оцінювання; формування групи експертів; визначення сукупності пріоритетних критеріїв; проведення експертизи; обробка результатів експертизи; аналіз та проведення підсумків опитування; визначення рівня узгодженості думок експертів; обґрунтування відповідних висновків щодо значущості кожного критерію [4]. Для оцінки ступеню узгодженості думок експертів використовується коефіцієнт конкордації.

Отже, особливістю запропонованої кваліметричної моделі оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій (рис. 3) є можливість безпосередньому виміру всіх параметрів оцінювання завдяки врахуванню наступних принципів:

принцип комплексності – система оцінювання результативності є багатокритеріальною;

принцип поєднання кількісного і якісного аналізу – застосування кількісних та якісних методів оцінювання;

принцип експертного оцінювання – використання методу експертного оцінювання для отримання професійної оцінки експертів;

принцип безперервного розвитку системи оцінювання (система оцінювання результативності реалізації стратегії розвитку територій має можливість розвиватися і збагачуватися у напрямі поглиблення знань в сфері регіонального стратегічного управління).

Слід зазначити, що в якості основних факторів оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій запропоновані наступні:

ступінь досягнення цільових орієнтирів стратегії (критерії: відсоток досягнутих показників від загального їх числа; відсоток показників, за якими не досягнуто заплановані значення; відсоток показників, за якими фактичні значення перевищують цільові значення);

результативність виконання програмних заходів стратегії (критерії: частка нереалізованих заходів від загальної кількості запланованих заходів; частка виконаних заходів від загальної кількості запланованих заходів; частку виконаних заходів у встановлені терміни в загальній кількості передбачених заходів за звітний період реалізації стратегії);

рівень економічного розвитку території (темп зростання рівня економічного розвитку; позитивна динаміка темпу зростання впродовж останніх 3-х років; темп зростання рівня конкурентоспроможності території);

рівень забезпечення фінансовою, організаційною та нормативно-правовою підтримкою виконання стратегічних завдань (рівень фінансового забезпечення виконання стратегічних завдань; рівень організаційного забезпечення виконання стратегічних завдань; рівень нормативно-правового забезпечення виконання стратегічних завдань).

Інтерпретація отриманої кваліметричної оцінки виглядає наступним чином: якщо розраховане значення знаходиться в межах «0,0 ÷ 0,2» – спостерігається критично низький рівень реалізації стратегії економічного розвитку територій; якщо в межах «0,21 ÷ 0,4» – спостерігається низький рівень реалізації стратегії економічного розвитку територій; якщо в межах «0,41 ÷ 0,6» – спостерігається середній рівень реалізації стратегії економічного розвитку територій; якщо в межах «0,61 ÷ 0,8» – спостерігається сприятливий рівень

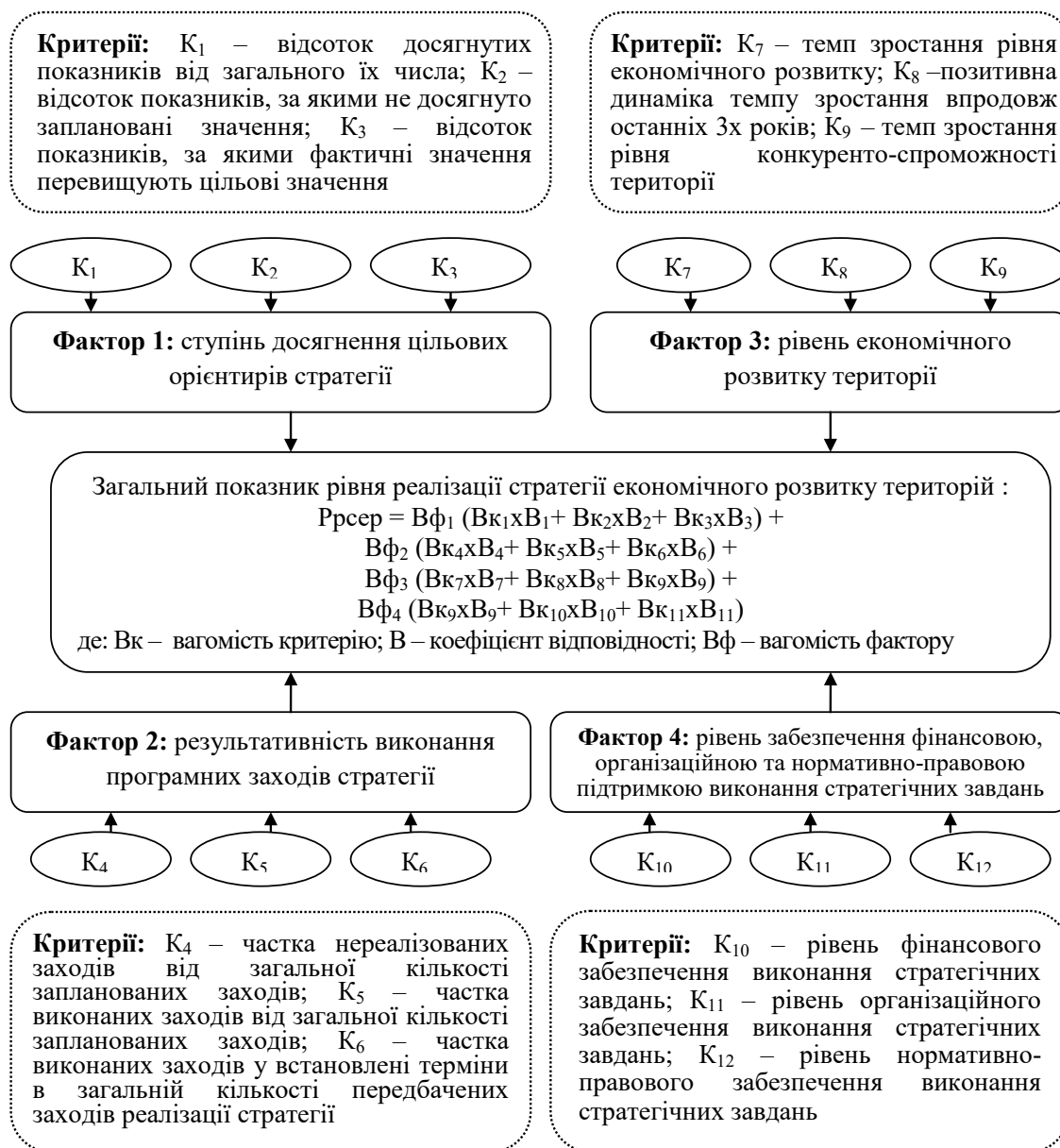

Рис. 3. Кваліметрична модель оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій

реалізації стратегії економічного розвитку території; якщо в межах «0,81 ÷ 1,0» – спостерігається високий рівень реалізації стратегії економічного розвитку територій.

Висновки. Таким чином, у роботі обґрунтовано кваліметричну модель оцінювання рівня реалізації стратегії економічного розвитку територій, яка слугує дієвим методичним підґрунтям механізму моніторингу виконання стратегії економічного розвитку територій та включає взаємопов'язану систему критеріїв, що дає можливість проранжувати стратегічні програми розвитку територій за рівнем їх якості та формувати заходи рекомендаційного характеру щодо швидкого реагування на необхідність коригування стратегічних пріоритетів розвитку територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Берданова О. В. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади / Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. – К. : 2017. – 121 с.
2. Вайс К. Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Керол Г. Вайс ; пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – Київ : Основи, 2000. – 671 с.
3. Кобушко І. М. Стратегічне управління / І.М. Кобушко, І.Д. Скляр. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 228 с.
4. Мишин В. М. Исследование систем управления / В. М. Мишин. – 2-е изд., стереотип. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 527 с.
5. Петросянц В. З. Стратегия регионального развития в условиях инновационных преобразований

экономики / под общ. ред. В.З. Петросянца. – М.: Экономика, 2011. – 301 с.

6. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Е. Портер. – М.: Альпина Паблшер, 2016. – 453 с.

7. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text>

8. Фомин В.Н. Квалиметрия. Управления качеством. Сертификация / В.Н. Фомин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Ось-89, 2008. – 384 с.

9. Baker D. Strategic Change Management in Public Sector Organizations / Baker D. – Oxford: Chandos, 2007. – 328 p.

10. Bryson J.M. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement / Bryson J.M.; 5th Edition. – San Francisco: John Wiley & Sons Publishers, 2018 – 544 p.

11. Schendel D. E. Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline / D. E. Schendel, K. J. Hatter. – Academy of Management Proceeding. – August. – 1972. – P. 4.

12. Stacey R.D. Complexity and the Experience of Managing in Public Sector Organizations / Stacey R.D., Griffin D. – London: Routledge, 2006. – 208 p.

REFERENCES:

1. Berdanova O. V., Vakulenko V. M., Valentjuk I. V., Tkachuk A. F. (2017) *Strategichne planuvannja rozvytku ob'jednanoi terytorialnoji ghromady* [Strategic planning of the development of the united territorial community]. Kyiv. 121 s. (in Ukrainian)

2. Vajs K. Gh. (2000) *Ocinjuvannja: metody doslidzhennja proghram ta polityky* [Evaluation: research

methods programs and policies]. Kyjiv : Osnovy. 671 s. (in Ukrainian)

3. Kobushko I. M., Skljар I.D. (2010) *Strategichne upravlinnja* [Strategic Management]. Sumy : Vyd-vo SumDU. 228 s. (in Ukrainian)

4. Mishin V. M. (2007) *Issledovanie sistem upravlenija* [Research of control systems]. Moscow: JuNITI-DANA. 527 s. (in Russian)

5. Petrosjanc V. Z. (2011) *Strategija regional'nogo razvitija v uslovijah innovacionnyh preobrazovanij jekonomiki* [The strategy of regional development in the conditions of innovative transformations of the economy], Moskva: Jekonomika, 301 s. (in Russian)

6. Porter M. (2016) *Konkurentnaja strategija: Metodika analiza otraslej i konkurentov* [Competitive strategy: methodology for analyzing industries and competitors]. Moscow: Al'pina Pablsher. 453 s. (in Russian)

7. Pro zatverdzhennja Metodyky rozroblennja, provedennja monitorynghu ta ocinky rezuljtatyvnosti realizaciji rehionalnykh strategij rozvytku ta planiv zakhodiv z jikh realizaciji : nakaz Ministerstva rehionalnogho rozvytku, budivnyctva ta zhytlovo-komunalnogho ghospodarstva Ukrajiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text>

8. Fomin V.N. (2008) *Kvalimetrija. Upravlennja kachestvom. Serifikacija* [Qualimetry. Quality management. Certification]. Moscow: Os'-89. 384 s. (in Russian)

9. Baker D. (2007) *Strategic Change Management in Public Sector Organizations*. Oxford: Chandos. 328 p.

10. Bryson J.M. (2018) *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement*. San Francisco: John Wiley & Sons Publishers. 544 p.

11. Schendel D. E., Hatter K. J. (1972) *Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline*. Academy of Management Proceeding. August. P. 4.

12. Stacey R., Griffin D. (2006) *Complexity and the Experience of Managing in Public Sector Organizations*. London: Routledge. 208 p.

Babenko Kristina

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Management
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

QUALIMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION LEVEL OF TERRITORIES ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY

Urgency of the research. A qualimetric model for assessing the implementation level of the territories' economic development strategy is proposed in the article. Given the growing socio-economic territorial disparities in Ukraine, there is an urgent need to determine the effectiveness of regional development strategies.

The main goal of this paper is to develop the qualimetric model for assessing the implementation level of the territories' economic development strategy.

Methodology. This study combines using such methods: a theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction – to clarify the essence of evaluation as a process and the concept of economic development strategy; system and process approaches – to develop scientific and methodological aspects of determining the effectiveness of the strategy of economic development of territories; the method of formalization – to substantiate the elements of the qualimetric model.

Findings. The researches on the systematization of the conceptual apparatus of this scientific direction have revealed that the implementation level assessment of the territories economic development strategy combines scientific achievements in the fields of “assessment”, “assessment methods”, “strategic management”, “economic development”, “regional development”.

As a result of the analysis of the terminological apparatus, the essence of evaluation as a process is clarified, where the key elements are: systematic evaluation; orientation of evaluation; compliance with assessment standards; the purpose of evaluation.

It is determined that the strategy of territories economic development is a system of measures aimed at implementing long-term tasks of country's territories economic development taking into account the rational contribution of regions to these tasks, which is determined by real preconditions and limitations of their development. In this context, the main task of the strategy is the ability to become a tool for organizing action, while maintaining sensitivity to changes in external conditions and the ability to maneuver accordingly.

Practical implications. The lack of a unified approach to determining the indicators of planned activities implementation and formulated goals confirmed the imperfection of the monitoring and evaluation system of the implementation level of strategic priorities at the regional level. Therefore, taking into account the specifics of the existing socio-economic problems of the meso-level territories' development, it is determined that the issue of finding an additional approach to evaluating the results of the implementation of the territories' economic development strategy is of special importance.

Value (originality). Thus, the paper substantiates a qualimetric model for assessing the implementation level of the territories' economic development strategy, which serves as an effective methodological basis for monitoring the implementation of the territories' economic development strategy and includes an interconnected system of criteria that allows ranking strategic development programs according to the level of their quality and to form measures of a recommendatory nature for a quick response to the need to adjust the strategic priorities of the territories' development. Construction of a qualimetric model involves certain step-by-step actions: determining the factors for assessing the implementation level of the territories economic development strategy; substantiation of criteria for assessing the implementation level of the territories economic development strategy; determining the weight of each criterion and each factor using the expert evaluation method; construction of a qualimetric evaluation model and development of an appropriate profile.

РОЗДІЛ 12. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Грабчук О.М.
д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію Стащук О.В.¹
«АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ»

На сучасному етапі розвитку нашої країни істотними факторами зниження ефективності фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств є динамічна зміна ринкових умов господарювання, макрофінансова нестабільність, недостатній рівень інформаційної прозорості фондового ринку, низький рівень інвестиційної активності. Водночас акціонерні товариства є найбільш розвинутою організаційно-правовою формою ведення бізнесу не лише в Україні, а й за кордоном завдяки легкості формування значного за розмірами капіталу; обмеженості ризику акціонера, стабільності майнової бази, необов'язковості персональної участі акціонерів у діяльності, можливості застосування в різних сферах та видах економічної діяльності та в усіх секторах економіки, перетворення у акціонерні товариства у процесі приватизації. Однією із умов прибуткової діяльності акціонерних товариств є забезпечення їх фінансової безпеки, що залежить від багатьох екзогенних та ендогенних чинників. Водночас, значна кількість збиткових акціонерних товариств спричиняє підвищену увагу до проблематики їх фінансової безпеки.

У зв'язку із цим поява концептуальних досліджень, які розкривають теорію, методологію та практику забезпечення й управління фінансовою безпекою акціонерних товариств в сучасних умовах господарювання, є надзвичайно своєчасною та важливою подією у вітчизняній фінансовій науці. Монографія Стащук О. В. «Сучасна парадигма фінансової безпеки акціонерних товариств»² є однією із перших наукових праць, у якій досліджуються проблеми взаємозв'язку фінансової безпеки корпоративних структур та їх ринкової вартості.

Забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств є важливим завданням функціонування фінансової системи країни. Загрози, що впливають на сталий розвиток акціонерних товариств,

повинні підлягати мінімізації, оскільки інакше вони можуть призвести до неефективного формування та використання фінансових ресурсів акціонерних товариств, падіння ринкової вартості та вартості їх цінних паперів і, як наслідок, до фінансової кризи та банкрутства. Саме тому актуалізується потреба наукового обґрунтування теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств, що й зумовило потребу у проведенні дослідження, яке рецензується.

Монографія О. В. Стащук характеризується чіткою логікою викладу у ній матеріалу. Завдяки обраному автором комплексного підходу до проведення дослідження, монографія є багатоплановою; проблеми забезпечення, оцінювання та управління фінансовою безпекою акціонерних товариств розглянуто з власної позиції, а багатий фактологічний матеріал спонукає до проведення подальших розвідок із обраної тематики, зумовлює активізацію творчої думки читачів.

Перший розділ присвячено дослідженню теоретико-методологічних аспектів фінансової безпеки акціонерних товариств. У ході дослідження історичних та організаційно-правових аспектів розвитку науки про фінансову безпеку, автором обґрунтовано відсутність критеріїв та чітких меж періодизації розвитку науки про фінансову безпеку акціонерних товариств та констатовано, що дотримання фінансової безпеки акціонерних товариств залежить від динамічних змін ринкового середовища та умов формування фінансової інформації та здатне забезпечити захист фінансових інтересів усіх стейкхолдерів акціонерного товариства (с. 14-21). Запропонований комплексний підхід до обґрунтування парадигми фінансової безпеки акціонерних товариств дав змогу окреслити її визначальні детермінанти та сформулювати сутність поняття «фінансова без-

¹ д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

² Стащук О. В. Сучасна парадигма фінансової безпеки акціонерних товариств: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 398 с.

пека акціонерних товариств» (с. 28-53). Встановлений взаємозв'язок між поняттями «ризик», «загроза» та «небезпека» дозволив ідентифікувати типові характеристики загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств, а також обґрунтувати джерела екзогенних та ендогенних загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств (с. 68-81). Запропонований автором науковий підхід до структуризації механізму управління фінансовою безпекою акціонерних товариств дав змогу обґрунтувати взаємозв'язок між встановленими компонентами, що сприяє підвищенню рівня прибутковості акціонерних товариств у розмірах, достатніх для забезпечення їх фінансової безпеки (с. 89-98).

У другому розділі монографії окреслено методологічні засади наукового пізнання фінансової безпеки акціонерних товариств. Автор обґрунтовує наукові положення мультиаспектного розуміння методології дослідження фінансової безпеки акціонерних товариств щодо взаємозв'язку руху їх фінансових ресурсів та фінансової інформації та пропонує формувати систему поглядів на фінансову безпеку акціонерних товариств з урахуванням системно-комунікативної парадигми (с. 120-132). Слід позитивно відзначити систематизацію автором сучасних підходів до оцінювання стану фінансової безпеки акціонерних товариств, що дозволило сформулювати теоретичні положення щодо підвищення результативності використання інтегрального оцінювання стану фінансової безпеки акціонерних товариств на основі формування «дерева цілей» з урахуванням базових елементів системного підходу (с. 184-188). Науковець досліджує також особливості застосування науково-методичних підходів до оцінювання стану фінансової безпеки підприємств різних видів економічної діяльності (с. 166-183) та обґрунтовує доцільність їх застосування у практику функціонування корпоративних структур.

Третій розділ монографії розкриває практику комплексного оцінювання стану фінансової безпеки акціонерних товариств в Україні. Заслуговує на увагу проведена автором ідентифікація ключових макрофінансових дисбалансів за основними функціональними складовими фінансової безпеки України (с. 196-204). Наочна ефективність формування та використання фінансових ресурсів знайшла своє відображення у авторському методичному підході до систематизації акціонерних товариств за домінантами та загрозами їх фінансової безпеці (с. 206-229, с. 343-344). Цікавим для науковців представляється розроблений автором алгоритм розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки акціонерних товариств на основі синектичного методу дослідження, котрий є ефективним навіть в умовах обмеженої статистичної інформації (с. 232-246).

У четвертому розділі представленої наукової роботи автор обґрунтовує необхідність оцінювання стримуючого, стимулюючого та інтегрального ризиків, а також доцільність ідентифікації ризикових зон. Вартий уваги комплексний методологічний підхід автора до аналізування фінансових ризиків акціонерних товариств в умовах невизначеності та нестачі статистичних даних, який дозволяє виробити заходи щодо протидії загрозам або примноження домінант фінансової безпеки акціонерних товариств (с. 251-264). Слід позитивно відзначити й запропонований автором науково-методичний підхід до оцінювання впливу фінансових чинників на ефективність управління фінансовою безпекою акціонерних товариств із застосування двоступеневого кореляційного аналізу синхронного встановлення щільності різнорівневих зв'язків між факторними і результуючими ознаками (с. 265-269). Науковець розробляє види стратегії фінансової безпеки акціонерного товариства машинобудування на основі запропонованої моделі, що дозволяє зіставити ринкову вартість акціонерного товариства та середньозваженої вартості його капіталу з одночасним урахуванням систематичного ризику, фінансового левериджу, рентабельності капіталу та обсягу нерозподіленого прибутку (с. 296-303).

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що монографія вирізняється оригінальністю та цілісністю дослідження, у якому вперше розкрито взаємозв'язок між ринковою вартістю акціонерних товариств та їх фінансовою безпекою в умовах нестачі фінансової інформації та низького рівня розвитку вітчизняного фондового ринку. Автором проаналізовано та систематизовано значний обсяг інформації щодо розвитку фінансової науки та особливостей функціонування фінансів корпоративних структур, що дозволило отримати достовірні та аргументовані результати проведеного дослідження. Усі розрахунки здійснені з використанням реальних статистичних даних та на фінансовій звітності підприємств машинобудування України. Практичне значення монографії підтверджується й тим, що сформувані пропозиції автора можуть бути використані у процесі розробки фінансової політики акціонерних товариств, розробленні заходів щодо підвищення рівня їх фінансової безпеки, а також можуть бути передані для розгляду до Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики, Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики та банківської діяльності, Державної аудиторської служби України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України для подальшого їх використання у практичній діяльності.

Рецензована наукова праця є завершеним науковим дослідженням, виконаним на акту-

альну тему, має наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані також й у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Фінанси підприємств», «Фінансовий менеджмент», «Управління капіталом підприємств», «Інвестування», «Фінансовий ризик-менеджмент», «Фінансова безпека

підприємств», «Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва».

Монографія «Сучасна парадигма фінансової безпеки акціонерних товариств» може бути корисною як для науковців, практиків та інших спеціалістів з управління фінансами акціонерних товариств, так і для студентів вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Лопа Л.В. НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ.....	3
Цимбаленко Н.В. ВДОСКОНАЛЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗВО.....	9

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Громенкова С.В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	16
Коляда О.В., Данілкович Л.В. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІКИ КИТАЮ.....	24
Смельянов Є.О., Николаєв Ю.О. ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	31
Скоробогатова Н.Є., Корольова С.Г. НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ІНДУСТРІЇ 4.0.....	38
Герасимчук В.В., Плахотник Я.Д. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ГРЕЦІЇ ТА УКРАЇНИ.....	44
Юр'єва П.Б. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ	51

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Великий Ю.В., Нетудихата К.Л. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	58
Вольська Л.Л. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ВІННИЧЧИНИ.....	64
Голей Ю.М. ПРИСКОРЕННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	71
Данчевська І.Р. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	80
Недбалюк О.П. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОГРАМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	84
Паламаренко Я.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ	91
Батракова Т.І., Рєпка К.Р. СУЧАСНИЙ СТАН КОН'ЮНКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	100
Yatsiuk Oleh MANAGEMENT IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: US EXPERIENCE.....	107

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Берест М.М. ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	113
Боліла С.Ю., Осадчук І.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПТАХІВНИЧОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА КЛАСТЕРНИХ ЗАСАДАХ.....	122
Бурбело О.А., Носкова С.А., Бурбело С.О. КОНВЕРГЕНЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	130

Велика О.Ю. ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА.....	137
Ковальчук В.Г., Гриженко А.С. СУЧАСНІ ПЕРСОНАЛ-ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ.....	144
Гук О.В., Манаєнко І.М. ВЕНЧУРНЕ ІНВЕСТУВАННЯ СТАРТАП-ПРОЕКТУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЙОГО РОЗВИТКУ.....	151
Давидова О.Ю. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	157
Джеджула В.В., Єпіфанова І.Ю., Лесько Т.В. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ.....	165
Дуднева Ю.Е., Гусаров О.О., Обиденнова Т.С. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЙ СФЕРИ ПОСЛУГ	170
Захарчин Г.М., Склярчук Т.В., Андрусів С.В. ІННОВАЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	177
Кабанець І.А. СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ ДОДАТКОВОГО ПРОДУКТУ.....	183
Клочко В.М., Майстренко Д.О. ОСНОВИ РОЗРОБЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЦІННІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	189
Коюда В.О. ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	195
Крет І.З., Петрушка Т.О., Гавриляк А.С. ВИРОБНИЧІ РЕСУРСИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	205
Латишева О.В., Карлаш Ю.Д. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ.....	211
Лисенко В.В., Лисенко В.П., Бутенко Т.А. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ.....	220
Ліпич Л.Г., Кушнір М.А., Хілуха О.А. ГНУЧКІСТЬ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	226
Ломовських Л.О., Єфремова Н.О., Ковальова О.В. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	231
Максимова Ю.О., Фудім Т.О., Шевченко А.Ю. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	237
Марчук О.О. МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ТА УТРИМАННЯ СПОЖИВАЧІВ.....	243
Myronova O.M. FEATURES OF MARKETING ACTIVITY IN THE SMARTPHONE MARKET.....	247
Ольшанський О.В., Ключарьов В.М. ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ.....	253
Пасько М.І. МАРОЧНИЙ КАПІТАЛ У СТРУКТУРІ МАРКЕТИНГОВИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	258
Пеняк Ю.С., Мосьпан О.Д. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	264
Петровська С.І. ВПЛИВ АВТОМОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ЗМІСТ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ МІСЬКИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....	270
Подольчак Н.Ю., Данилович-Кропивницька М.Л., Дорош І.М. СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПУБЛІЧНИХ УСТАНОВ.....	275
Прокопець Л.В., Малиш Л.Б., Аміхалакіоас І.Г. БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	281

Бугай В.З., Рудь Л.М. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	286
Світлична В.Ю., Рубанка В.М., Гузеватенко А.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ КОНТРОЛІНГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО ІНСТРУМЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	291
Селюченко Н.Є., Данилович Т.Б. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ВИЩОГО РІВНЯ.....	299
Сотник М.І., Янчук Т.В. ТОВАРНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	307
Сукрушева Г.О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	311
Шабатура Т.С. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ КОМПЛЕМЕНТАРНОГО ПІДХОДУ.....	317
Шквиря Н.О. ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	324
Шумкова О.В., Корнієнко Я.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	330
Чубка О.М., Ярмошук А.Ю. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	335
 РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Гавадзин Н.О. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	341
Danyleychuk R.V. LOCAL RESOURCES MANAGEMENT UNDER CONDITIONS OF DECENTRALIZATION.....	347
Кудріна О.Ю. ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У ГРОМАДАХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	352
Лещух І.В. ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ БІЗНЕСУ МІСТ ОБЛАСНОГО ЗНАЧЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	358
Руда Л.П., Адлер О.О., Соломонюк І.Л. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	366
Шапошников К.С. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	373
 РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Бойчук Н.Я., Місայло О.В. ПЕРСПЕКТИВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	379
 РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Новикова І.В., Тур О.М. Е-ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.....	386
Павлюк Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	391
Романовська Ю.А., Плахтій В.Г. ДОСВІД ШВЕЦІЇ У РЕФОРМУВАННІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	397
Хитра О.В., Улицька І.Є. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ТРУДОВИХ СТАНДАРТИВ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ.....	404

Челядінова Н.Г., Мирошниченко Ю.В., Жердєв М.Д.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ..... 414

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В., Астапкевич А.О. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ.....	420
Вербіцька І.І. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	427
Виклюк М.І., Пісний Б.М., Петлін І.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	433
Голодна А.С., Бухтіарова А.Г. ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ.....	439
Городецька Т.Е., Пантелєєва А.М. МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК КОМПОНЕНТ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	444
Кміть В.М., Дорохіна А.Ю. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ	450
Лельохін О.В., Бехтер Л.А. ДЕФІНІЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	457
Марина А.С., Рябчикова Д.А., Тур Н.В. ДІАГНОСТИКА КРИЗ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	464
Полтініна О.П. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ ТЮТЮНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	471
Ревенко О.В. СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	479
Рекуненко І.І., Відменко Ю.В. РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ МІНЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ.....	484
Роледерс В.В. МНОЖИННИЙ ДИСКРИМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	492
Янковська В.А., Косарева І.П., Романюк Ю. А. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	501
Городецька Т.Е., Стеценко Т.В., Рекун Д.О. СУБВЕНЦІЯ НА ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ.....	508
Ткаченко О.І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	516
Фуфалько І.Ю. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТА ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	522
Ярошевич Н.Б., Сватюк О.Р., Коць О.О. ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЕЙ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	530

РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Годнюк І.В., Шубенко І.А. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ЗВІТНОСТІ.....	539
Гончар В.П., Чеховський С.О. ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ.....	547
Гриценко О.І., Горохова В.М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ВИТРАТ НА ЯКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ	552
Урусова З.П., Калінчук В.В. АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИРОЩУВАННЯ ПОТОЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ РОСЛИННИЦТВА.....	558

Комірна О.В., Міняйло В.П., Нежива М.О. ПРОЦЕДУРНИЙ ПІДХІД ДО АУДИТУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ.....	563
Крупельницька І.Г., Ковальчук С.П., Гладій І.О. БАЗИС ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ ВИТРАТ НА ОСІБ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОПОМОГИ.....	569
Лобачева І.Ф., Любчак І.С. АНАЛІЗ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	575
Островерха Р.Е. ОБЛІК ВИТРАТ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	580
Плікус І.Й., Осадча О.О., Жукова Т.А. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЇ «БУХГАЛТЕР» В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ АДЖЕНДИ: ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО ПРОФЕСІЇ	589
Свічкач Н.М. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	595
Семенець А.О., Потапова Н.О., Конотоп К.О. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	602
Сторожук Т.М., Блицик Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У БАЛАНСІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ.....	607
Тимрієнко І.Ю., Марчук М.В., Мусійчук А.В. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МИТНОГО ПОСТАУДИТУ.....	616
Шевченко Л.Я. КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ІНТЕГРОВАНІЙ КІСК.....	623
Шум М.А., Доровської О.Ф., Чуприна С.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	628
РОЗДІЛ 10. СТАТИСТИКА	
Аксьонова І.В. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДОХОДІВ ТА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	633
РОЗДІЛ 11. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Бугай В.З., Конєв В.В. ЕНТРОПІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ОЦІНКИ РІВНЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	641
Гриценко К.Г., Посканна А.М. ФОРМАЛІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛЕНЬ БАНКУ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ НЕЧІТКИХ МНОЖИН.....	647
Бабенко К.Є. КВАЛІМЕТРИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	655
РОЗДІЛ 12. РЕЦЕНЗУВАННЯ	
Грабчук О.М. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ СТАЩУК О.В. «АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ».....	662

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Lopa Liliana SCIENTOMETRIC RESEARCHES IN ECONOMICS.....	3
Tsybalenko Nataliia IMPROVING THE CATEGORICAL BASIS FOR STUDYING A HEI ECONOMIC SECURITY.....	9

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Gromenkova Svitlana COMPETITIVENESS OF COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION: MODERN APPROACHES TO EVALUATION AND RECOMMENDATIONS FOR UKRAINE.....	16
Kolyada Olena, Danilkovych Lina ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF CHINA'S ECONOMY	24
Yemelianov Yevhenii, Nikolayev Yuriy INSTITUTIONAL FACTORS OF OPTIMIZATION OF NATIONAL SPECIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS.....	31
Skorobogatova Natalia, Korolyova Snizhana SCIENTIFIC AND TECHNICAL COOPERATION OF UKRAINE AND CHINA IN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0.....	38
Herasymchuk Viktoriia, Plakhotnyk Yaroslav INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN GREECE AND UKRAINE.....	44
Yuryeva Polina FOREIGN TRADE OF THE COUNTRY IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS: ANALYTICAL TOOLKIT.....	51

SECTION 3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Velykyi Yuri, Netudykhata Konstantin FORMATION OF INNOVATIONAL MODEL FOR REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT.....	58
Volska Lyubov ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE VINNYTSYA AGRICULTURAL COMPLEX.....	64
Goley Yuliia ACCELERATION OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF OBJECTS OF SOCIAL AND PRODUCTION INFRASTRUCTURE OF UKRAINE.....	71
Danchevska Iryna TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE AT THE MODERN STAGE.....	80
Nedbalyuk Oleksandr METHODOLOGICAL ASPECTS OF PROGRAMMING SPATIAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION.....	84
Palamarenko Yana CONCEPTUAL BASES FOR FORMATION OF THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE APK OF UKRAINE.....	91
Batrakova Tetiana, Rieпка Kateryna THE CURRENT STATE OF THE CONJUNCTURE OF UKRAINE FINANCIAL MARKET.....	100
Yatsiuk Oleh MANAGEMENT IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: US EXPERIENCE.....	107

SECTION 4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Berest Maryna FORMATION OF THE COMPLEX OF ANTI-CRISIS MEASURES OF THE BUSINESS ENTITY.....	113
Bolila Svitlana, Osadchuk Iryna INCREASING THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF THE POULTRY PRODUCTION SUBCOMPLEX OF THE KHERSON REGION ON A CLUSTER BASIS.....	122
Burbelo Oleh, Noskova Svetlana, Burbelo Serhii CONVERGENCE OF CONCEPTS OF ECONOMIC SECURITY AND ANTI-CRISIS ENTERPRISE MANAGEMENT.....	130

Velyka Olena FEATURES OF CLASSIFICATION OF EXTERNAL ENVIRONMENTAL FACTORS OF THE ENTERPRISE.....	137
Kovalchuk Veronika, Hryzhenko Anatolii MODERN PERSONNEL-TECHNOLOGIES IN THE BANK'S PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM.....	144
Guk Olga, Manaenko Iryna VENTURE INVESTING THE STARTUP OF THE PROJECT AT DIFFERENT STAGES OF ITS DEVELOPMENT.....	151
Davydova Oksana THE MODERN STATE OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY OF UKRAINE.....	157
Dzhedzhula Vyacheslav, Yepifanova Iryna, Lesko Tetiana THE IMPACT OF INNOVATION ON ENTERPRISE DEVELOPMENT.....	165
Dudnieva Iuliia, Gusarov Oleksandr, Obydiennova Tetiana STRATEGIC MANAGEMENT OF THE CLIENT-ORIENTATION OF SERVICES ORGANIZATIONS.....	170
Zakharchyn Halyna, Skliaruk Tetiana, Andrusiv Svitlana INNOVATION CONFLICT: PECULIARITIES OF THE EMERGENCE IN THE MANAGEMENT SYSTEM.....	177
Kabanets Irina STRATEGIC ROLE OF PERSONAL RESPONSIBILITY OF PERSONNEL IN THE FORMATION OF ADDED PRODUCT.....	183
Klochko Vitaliy, Maistrenko Denis BASES OF DEVELOPING A VALUE MANAGEMENT SYSTEM AT A COMPANY.....	189
Kouda Vira DEVELOPMENT AND USE OF THE ENTERPRISE COMPETITIVE POTENTIAL.....	195
Kret Igor, Petrushka Tetyana, Gavrylyak Anatolii PRODUCTION RESOURCES AS ONE OF THE FACTORS OF EVALUATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....	205
Latysheva Olena, Karlash Julia ESSENCE AND FEATURES OF INTRODUCTION OF MODELS OF BUSINESS PROCESSES IN SYSTEM MANAGEMENT ON ENTERPRISES IN UKRAINE.....	211
Lysenko Veronika, Lysenko Volodymyr, Butenko Tetyana ORGANIZATION OF EFFECTIVE MODEL OF QUALITY MANAGEMENT OF SERVICES OF ENTERPRISES OF HOTELS AND TOURISM.....	220
Lipych Lubov, Kushnir Myroslava, Khilukha Oksana FLEXIBILITY IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY FOR BUSINESSES IN A GLOBALIZED ENVIRONMENT.....	226
Lomovskykh Lyudmyla, Iefremova Nataliya, Kovalova Olena STRATEGIC MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF PRODUCTION-COMMERCIAL ACTIVITY OF SUBJECTS OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP.....	231
Maksymova Julia, Fudim Tetiana, Shevchenko Alona MODERN INFORMATIONAL TECHNOLOGIES AS PERSPECTIVE MEANS OF UKRAINIAN BANKS DEVELOPMENT.....	237
Marchuk Olena MARKETING STRATEGY OF CUSTOMER ATTRACTION AND RETENTION.....	243
Myronova Olga FEATURES OF MARKETING ACTIVITY IN THE SMARTPHONE MARKET.....	247
Olshanskiy Oleksandr, Kliucharov Vladyslav THE FUNCTIONAL ASPECTS OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT AT TRADING COMPANIES.....	253
Pasko Maryna BRAND EQUITY IN THE STRUCTURE OF MARKETING INTELLECTUAL ASSETS OF THE ENTERPRISE.....	258
Peniak Yuliia, Mospan Oksana CRISIS MANAGEMENT AS A METHOD OF THE ACCOUNTS RECEIVABLE OPTIMIZATION.....	264
Petrovska Svitlana INFLUENCE OF MOTORIZATION OF THE POPULATION ON THE CONTENT OF QUALITY ASSESSMENTURBAN PASSENGER TRANSPORTATION.....	270
Podolchak Nazar, Danylovykh-Kropyvnytska Marta, Dorosh Iryna MOTIVATION SYSTEM AS AN INSTRUMENT OF PROVIDING STRESS RESISTANCE OF PERSONNEL PUBLIC INSTITUTIONS.....	275

Prokopets Liudmyla, Malish Larysa, Amihalakioae Irina BUSINESS PLANNING IN THE FIELD OF ENTERPRISE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	281
Bugai Vladimir, Rud Lyudmila STRATEGIC PLANNING OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES.....	286
Svitlichna Viktoriya, Rubanka Volodimir, Guzevatenko Anna ACTUAL ISSUES OF THE CONTROLLING NATURE AND APPLICATION OF ITS TOOLS TO DOMESTIC ENTERPRISES.....	291
Seliuchenko Nadiia, Danylovych Taras SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE AS A REQUIRED CONDITION OF SUCCESSFUL OPERATION OF BUSINESS AND ITS CORRELATION WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS OF THE HIGHER LEVEL.....	299
Sotnyk Maryna, Yanchuk Tatyana COMMODITY INNOVATIONAL POLICY OF FOOD ENTERPRISES.....	307
Sukrusheva Hanna THEORETICAL BASIS OF ANTI-CRISIS STRATEGY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT.....	311
Shabatura Tatyana FORMATION OF ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE COLLECTIVE APPROACH.....	317
Shkvryra Natalya THE SUBSTANCE OF THE SELECTION OF THE DAIRY ENTERPRISE THE MARKETING STRATEGY	324
Shumkova Olena, Kornienko Yaroslava FEATURES OF DETERMINATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	330
Chubka Olga, Yarmoshuk Andriy STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE.....	335
 SECTION 5. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Havadzyn Nataliia DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF INVESTMENT POLICY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY	341
Danyleychuk Ruslan LOCAL RESOURCES MANAGEMENT UNDER CONDITIONS OF DECENTRALIZATION.....	347
Kudrina Olha IMPLEMENTATION OF ENERGY SAVING MEASURES IN THE COMMUNITIES OF THE REGIONS OF UKRAINE.....	352
Leschukh Irina ESTIMATES OF THE BUSINESS POTENTIAL OF CITIES OF REGIONAL SIGNIFICANCE OF THE L'VIV REGION.....	358
Ruda Liliia, Adler Oksana, Solomoniuk Iryna STATE AND PROSPECTS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN VINNYTSIA REGION.....	366
Shaposnykov Konstantin THE ROLE AND IMPORTANCE OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT TO REGIONAL MANAGEMENT.....	373
 SECTION 6. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION	
Boichuk Nataalka, Misyaylo Olena PERSPECTIVES OF RATIONAL USE OF WASTE IN UKRAINE: ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL ASPECTS.....	379
 SECTION 7. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Novykova Inna, Tur Olexander E-DEMOCRACY AS A FORM OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE INFORMATIONAL SPACE OF UKRAINE.....	386
PavlyukTetiana FEATURES OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES.....	391
Romanovska Yu.A., Plakhtii V.G. SWEDEN'S EXPERIENCE IN REFORMING MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE.....	397

Khytra Olena, Ulytska Inna FORMATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF LABOR CONDITIONS ON ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF KEEPING TO LABOR STANDARDS OF THE INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION.....	404
Chelyadinova Natalya, Miroshnichenko Julia, Zherdiev Nikolai THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF A MODEL OF PERSONNEL MANAGEMENT IN UKRAINE.....	414
SECTION 8. MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Aleskerova Yuliia, Astapkevich Anastasia FINANCIAL CONTROL FOR INSURANCE COMPANIES.....	420
Verbitska Inesa REFORMING THE PUBLIC PENSION INSURANCE SYSTEM: DOMESTIC REALITIES AND INTERNATIONAL EXPERIENCE.....	427
Vyklyuk Mariana, Pisniy Bogdan, Petlyn Irina CONCEPTUAL BASES FOR THE MAKING ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE.....	433
Holodna Anastasiia, Bukhtiarova Alina LEGAL BASES OF FINANCIAL MONITORING IN UKRAINE.....	439
Gorodetska Tetiana, Panteleeva Alena PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS.....	444
Kmit Vira, Dorokhina Anna TAX POLICY AND FEATURES ITS FORMATION IN UKRAINE.....	450
Lepokhin Oleksandr, Bekhter Liliya DEFINITION OF THE COMPONENTS OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE.....	457
Maryna Anna, Ryabchikova Daria, Tur Nataliia CRISIS DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE FINANCIAL AND ECONOMICAL SAFETY CONTROL.....	464
Poltinina Olga STRATEGIC DIRECTIONS OF FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT FOR UKRAINIAN TOBACCO COMPANIES.....	471
Revenko Olena STRATEGIC ASPECTS OF CUSTOM AND TAX REGULATION	479
Rekunenko Igor, Vidmenko Yuliia DEVELOPMENT OF INSURANCE MARKET IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC ENVIRONMENT OF UKRAINE.....	484
Roleders Viktoriia PLURAL DISCRIMINANT ANALYSIS OF SOLVENCY OF ENTERPRISE.....	492
Yankovska Viktoriia, Kosareva Iryna, Romaniuk Yuliia MAIN DIRECTIONS TO IMPROVE THE ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE SYSTEM OF COMPANY'S CALCULATION CALCULATIONS.....	501
Gorodetska Tetiana, Stetsenko Tetiana, Rekun Daryna THE SUBVENTION FOR INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF AMALGAMATED COMMUNITIES: CONDITIONS, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE IMPLEMENTATION.....	508
Tkachenko Oksana SOME ASPECTS OF ACTIVITIES OF BANKS IN UKRAINE.....	516
Fufalko Ivan THE INDIVIDUALS INVESTMENT ACTIVITY AND FINANCIAL MECHANISMS OF ITS REALISATION.....	522
Yaroshevych Natalya, Svatiuk Oksana, Kots Olha SECTORAL SPECIFICITIES OF CREDIT POLICY MODELS FOR BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE.....	530
SECTION 9. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Hodniuk Iryna, Shubenko Inna MODERN APPROACHES TO DISCLOSURE ABOUT INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS DISPLAY IN THE REPORTING.....	539
Gonchar Vitalii, Chekhovskiy Sergii ACCOUNTING OF FIXED ASSETS OF BUDGET INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....	547
Hrytsenko Olena, Horokhova Viktoriya TOPICAL QUESTIONS FOR ANALYSIS OF QUANTITY OF SERVICE.....	552

Urusova Zinaida, Kalinchuk Victoria CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ASPECTS IN THE PROCESS OF CURRENT BIOLOGICAL ASSETS OF PLANT GROWING.....	558
Komirna Olga, Miniailo Viktoriia, Nezhyva Mariia PROCEDURAL APPROACH TO AUDIT OF INVESTMENT REAL ESTATE.....	563
Krupelnytska Iryna, Kovalchuk Svitlana, Hladii Iryna BASIS FOR THE PROJECT OF SOCIAL AUDIT COST FOR SOCIAL PROTECTION AND ASSISTANCE.....	569
Lobacheva Iryna, Lyubchak Iryna ANALYSIS OF LOCAL TAXES AND FEES AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF THE REFUGEE PART OF LOCAL BUDGETS.....	575
Ostroverha Rita ACCOUNTING OF COSTS: PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS.....	580
Plikus Iryna, Osadcha Alexandra, Zhukova Tetiana DEVELOPMENT OF THE PROFESSION OF ACCOUNTANT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: EMPIRICAL RESEARCH ON THE FUTURE OF THE PROFESSION.....	589
Svichkar Nataliia THE USE OF MODERN METHODS OF STRATEGIC ANALYSIS TO IMPROVE THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES.....	595
Semenets Alina, Potapova Natalia, Konotop Kateryna SOME FEATURES OF THE ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT CREDIT OPERATIONS AT ENTERPRISES.....	602
Storozhuk Tetyana, Blyshchuk Larysa FEATURES OF REPRESENTATION OF NON-CURRENT ASSETS IN BALANCE SHEET BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS.....	607
Timrienko Irina, Marchuk Marina, Musichik Aliona IMPROVEMENT OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM AS A COMPLEX ORGANIZATION AND A CUSTOM POST-AUDIT MANAGEMENT.....	616
Shevchenko Ljubov INTEGRATED METHODS OF ACCOUNTING IN RESOURCES POTENTIAL IN INTEGRATED KISK.....	623
Shum Mykhailo, Dorovskoy Oleksiy, Chupryna Svitlana SOME ASPECTS OF THE COMPOSITION AND ANALYSIS OF FINANCIAL REPORTING OF THE ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS.....	628
SECTION 10. STATISTICS	
Aksonova Iryna STATISTICAL ANALYSIS OF DIFFERENTIATION OF INCOMES AND LIVING STANDARDS OF THE POPULATION OF UKRAINE: REGIONAL ASPECT.....	633
SECTION 11. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Buhai Volodymyr, Konev Vladyslav ENTROPY ANALYSIS AS A METHOD OF ESTIMATING THE UNIQUALITY LEVEL IN THE INVESTIGATION OF ENTERPRISE CASH FLOW.....	641
Gritsenko Konstantin, Poskanna Alina FORMALIZATION OF EVALUATION OF BANK BRANCHES ACTIVITY EFFICIENCY BASED ON FUZZY SETS THEORY.....	647
Babenko Kristina QUALIMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION LEVEL OF TERRITORIES ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY.....	655
SECTION 12. REVIEW	
Hrabchuk O.M. REVIEW OF THE MONOGRAPH OF STASHCHUK O.V. "TOPICAL STUDY OF FINANCIAL SECURITY OF JOINT-STOCK COMPANIES".....	662

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 29

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Сегедська 18, кабінет 432,

м. Одеса, Україна, 65009

Телефон: +38 (048) 709-38-69

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua